

Sámedikki dievasčoahkkin

Čoahkkingirji 01/13

Ávjuvárgaaidnu 50, N-9730 Kárášjohka

Telefon +47 78 47 40 00

Telefaks +47 78 47 40 90

samediggi@samediggi.no

www.samediggi.no

Áigi: 27.02. - 01.03.13

Báiki: Kárašjogas

Áššelistu

Saksnr.	Sakstittel
001/13	Vuoddueapmi
002/13	Sámediggeráddi doaibmadiedahus
003/13	Gažaldagat Sámediggeráddái
004/13	Odda áššiid diediheapmi
005/13	Sámediggediedáhus sámí dáidaga ja kultuvrra birra
006/13	Sámedikki jahkediedáhus 2012
007/13	Sámediggediedáhus sámegiela birra
008/13	Cealkamuš 2013 eanadoallošiehtadussii
009/13	Ørnebakkklávdegotti rapporta – čuoovoleapmi
010/13	Ovttasbargošiehtadus Sámedikki ja Finnmárkku fylkkagieldda gaska 2013 - 2016
011/13	Sámediggediedáhusa sámí mánaidgárdde fáilaldaga birra
012/13	Gulaskuddannohtáhta – evttohus rievdadit čakčamánu 12. b. 2003 mannosas láhkaásahusa dorsefeastonuohttefatnasiid geatnegasvuoda birra gáddet guoli
013/13	Ráddehusa evttohus boazodoallohálldašemi rievdadeami birra
014/13	Odda eananjuohkinláhka

Čoahkkináiggit

Áigi		Ášši	Siidu
27.02.13	dii.09.20 - 09.25	001/13	3
	dii.09.25 - 12.15	002/13	5
	dii.15.00 - 16.00	003/13	57
	dii.16.00 - 17.50	004/13	63
	dii.17.50 - 18.05	005/13	71
28.02.13	dii.08.30 - 10.50	007/13	273
	dii.10.50 - 15.30	006/13	103
	dii.15.30 - 17.15	013/13	441
	dii.17.15 - 18.15	009/13	362
	dii.18.15 - 19.15	008/13	346
	dii.19.15 - 19.40	010/13	371
01.03.12	dii.08.30 - 10.00	011/13	379
	dii.10.30 - 11.25	012/13	432
	dii.11.25 - 12.30	014/13	448
	dii.12.30 - 12.35	013/13 jienasteapmi	441

Ášši/Sak DC 001/13

Čoahkkima vuodđudeapmi

Ášši meannudeapmi álggahuvvui guovvamánu 27. b. 2013 dii. 09.10

Áirasat

Čuovvovaš áirasat ledje vuodđudeamis:

1. Mariann Wollmann Magga	21. Odd Iver Sara
2. Ellinor Guttorm Utsi (<i>várrelabttu Gunn-Britt Retter ovddas</i>)	22. Geir Tommy Pedersen
3. Knut Inge Store	23. <i>Ii várrelábittu Willy Ørnebakke ovddas</i>
4. Trond Are Anti	24. Cecilie Grape (<i>várrelabttu Randi A. Skum ovddas</i>)
5. Ragnhild M. Aslaksen	25. Margit Eli Anti Oskal
6. Hans J. Eriksen	26. <i>Ii várrelábittu Aud Marthinsen ovddas</i>
7. Inger Eline Eriksen (<i>várrelabttu Alf Isaksen ovddas</i>)	27. Rolf Johansen
8. Aili Keskitalo	28. Ann-Mari Thomassen
9. Ronny Wilhelmsen	29. Agnar Kvernmo (<i>várrelabttu Inga-Lill Sundset ovddas</i>)
10. Per Andersen Bæhr	30. Miriam Paulsen
11. <i>Ii várrelabttu Olaf Eliassen ovddas</i>	31. Åge Nordkild
12. Mathis Nilsen Eira	32. Geir Johnsen
13. Marit Kirsten A. Gaup (<i>várrelabttu Anne Helene Moeng Saari ovddas</i>)	33. Jarle Jonassen
14. Anders Somby jr	34. Sten Erling Jønsson
15. Anne-Marit Eira	35. Ida Marie Bransfjell
16. Gunnar Nilsen (<i>várrelabttu Hilde Anita Nyvoll ovddas</i>)	36. Jørn Are Gaski
17. Arthur Johan Tørfoss	37. Kirsti Guvsám
18. Toril Bakken Kåven	38. Marie Therese N. Aslaksen
19. Silje Karine Muotka	39. Heidi P. Greiner Haaker
20. <i>Ii várrelábittu Inger Jørstad ovddas 27.02.13</i>	

Juolluduvvon permišuvnnat

Permišuvnnat olles dievasčoahkkimis

Árras nr. 2 Gunn-Britt Retter

Árras nr. 7 Alf Isaksen

Árras nr. 11 Olaf Eliassen

Čoahkkingiriji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

Áirras nr. 13 Anne Helene Moeng Saari
Áirras nr. 16 Hilde Anita Nyvoll
Áirras nr. 23 Willy Ørnebakk
Áirras nr. 24 Randi A. Skum
Áirras nr. 26 Aud Marthinsen
Áirras nr. 29 Inga-Lill Sundset

Permišuvnnat osiid dievasčoahkkimis
Áirras nr 20 Inger Jørstad 27.02.13
Áirras nr. 18 Toril Bakken Kåven 01.03.13
Várrelahttu Gunnar Nilsen 01.03.13

Várrelahtut

Várrelahttu Ellinor Guttorm Utsi lei čoahkkimis áirras nr. 2 Gunn-Britt Retter ovddas
Várrelahttu Inger Eline Eriksen lei čoahkkimis áirras nr. 7 Alf Isaksen ovddas
Várrelahttu Marit Kirsten A. Gaup lei čoahkkimis áirras nr. 13 Anne Helene Moeng Saari ovddas
Várrelahttu Gunnar Nilsen lei čoahkkimis áirras nr. 16 Hilde Anita Nyvoll ovddas
Várrelahttu Cecilie Grape lei čoahkkimis áirras nr. 24 Randi A. Skum ovddas
Várrelahttu Agnar Kvernmo lei čoahkkimis áirras nr. 29 Inga-Lill Sundset ovddas

I Áššebáhpirat

08.02.13 beaiváduvvon gohččun ja áššelistu

II Evttohusat ja mearkkašumit

Dievasčoahkkinjođihangotti árvalus

08.02.13 beaiváduvvon gohččun, áššelistu, prográmma ja sárdnunáigi dohkkehuvo.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 35 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Dievasčoahkkinjođihangotti árvalus mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkvuorrolistu ja replihkat

	Sáhkvuorru	Replihkka
1	Jarle Jonassen	
	Geir Tommy Pedersen, čoahkkinortnegii	

VI Sámedikki mearrádus

- 08.02.13 beaiváduvvon gohččun, áššelistu, prográmma ja sárdnunáigi dohkkehuvo.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 27.02.13 dii. 09.25.

Ášši/Sak DC 002/13

Sámediggeráđi doaibmadieđáhus

	Arkiiva	Arkiiváššénr.
Ášši meannudeapmi álggahuvvui 27.02.13 dii.09.25	SF-	13/193

I Mildosat

Nr	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi árvalus Sámediggái:

Sámediggi váldá Sámediggeráđi áigodaga 10.11.2012 – 8.2.2013 doaibmadieđáhusa diehtun.

1 Álggahus

Dát dieđáhus válddaha áigodaga 10.11.2012 – 8.2.2013 ja čatnasa Sámedikki 2013 bušehttii.

Sámediggeráđdi lea dán áigodagas doallan 2 fysihkalaš čoahkkima ja mánga telefončoahkkima ja lea meannudan 231 ášši.

Nugo oidno geahčastagas www.sametinget.no de lea ráđđi searvan ollu čoahkkimiidda ja ovddastemiide.

2 Giella

2.1 Váldomihttomearri

- Eanet giellageavaheaddjit

2.2 Sámegiela geavaheapmi

Mihttomearri:

- Viiddidit ja nannet sámegiela geavaheami.

Oassemihttomearri:

- Sámegiella lea beaivválašgiella.
- Sámegiella geavahuvvo viššalit ja lea oidnosis almmolašvuodas.
- Sámegiella lea oidnosis ja geavahuvvo maiddái dain guovlluin gos giella lea áitojuvvon.

Strategiijat:

- Váikkuhangaskaomiid aktiivvalaš geavaheami bokte ovdánahttit sámegiela geavaheami.

Sámegiela hálddašanguovllu suohkaniid ja fylkkasuohkaniid ovttasbargošiehtadusaid čuovvoleapmi ja sámi giellaguovddážiid čuovvoleapmi

Sámediggi juolluda jahkásaččat njuolggodoarjaga suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda mat leat sámegiela hálddašanguovllus ja sámi giellaguovddážiidda. Dan olis sáddejit suohkanat, fylkkasuohkanat ja giellaguovddážit sisa doaibmaplánaid main sii čájehit maid sii áigot bargat dán jagi. Sámediggi lea ožžon doaibmaplánaid eanas ásašusain, ja leat olu buorit doaibmaplánaid. Sihke suohkanat, fylkkasuohkanat ja giellaguovddážit leat čeahpit plánet doaimmaid iežaset guovlluid gielladili ektui. Ovttasbargošiehtadusaid vuosttaš doaibmajagi orru juo vuhttome ahte siehtadusat leat čalmmustahttán gielddaid ja fylkkagielddaid giellaovdánahttinbarggu. Dát lea Sámediggeráđi mielas buorre, danne go ovttasbargošiehtadusaid áigumuš lea ahte suohkanat leat aktiivvalaččat mielde ovddideame sámegiela.

Giellaproševttaid ohcanvuđot doarjagiid evalueren

Sámedikki 2012 bušehtas lei várrejuvvon ruhta giellaproševttaid ohcanvuđot doarjjaortnega evalueremi. Borgemánus 2012:s siehtaimet Norut Alta-Áltá AS:in ahte sii čadahit evaluerema. Norut Alta-Áltá ja Nordlandsforskning/Nordlándá dutkam čadahedje evaluerema ovttas. Evalueren gárvánii 1.2.2013. Evalueremis leat mielde doarjjaoažžut geat leat ožžon doarjaga giellaproševttaide Sámedikkis gaskal 2007 ja 2011.

Evaluerema čađa háliida Sámediggi diehtit nannejit go giellaruđat sámegiela, lassána go sámegiela geavaheapmi ja olaha go doarjjaortnet sámi álbmoga.

Evaluerenraporta čájeha ahte giellaproševttaid ohcanvuđot doarjagat leat hui mávssolaččat vaikko bajimus doarjjasubmi (2011) orru ilá unni. Doarjja veahkeha ásašusaid, organisašuvnnaid ja priváhttaolbmuid álggahit proševttaid mat nannejit ja ovdánahttet sámegiela. Dát raporta čájeha ahte ruhta sáhtta leat dehálaš movttiideapmi ohcciide ja álggaheddjiide hutkkálaččat fuobmát ja vuolggahit odđa doaimmaid.

Iskkadeami lohkoávnas čájeha ahte Sámedikki ohcanvuđot gielladoarjja leat háddjejuvvon iešguđetlágan proševttaide miehtá riikka. Proševttat gokčet olu fáttáid, dat leat giellaávdnasiid čohkken, sámegiela ovdánahttin doaimmat, kurssat main leat mánga iešguđet giellaoahppanvuogit. Evalueren čájeha ahte eanas doarjja lea addon duodaštanbargguide, giellakurssaide, oppalaš gielladoaimmaide, giellalávumiidda/giellaleairraide, ja sámegiela arenaide. Dasto čájeha evalueren ahte leat eanas davvisámi proševttat mat ožžon doarjaga, ja leat eanet lullisámi proševtta go julevsámi proševtta mat leat ožžon doarjaga. Dán erohusa gaskal julev- ja lullisámi proševttaid sáhtta čilget dainna go julevsámi guovllus leat unnit (sámi) ásašusat, ja unnit skuvllat ja mánáidgárddit gos lea sámegieloahpahus.

Evalueren čujuha ahte giellaguovddážit lea sámi guovddášasahusat go guoská sámi giellabargguide. Giellaguovddážiid doaibma mearkkaša hui olu giellaproševttaide, ja dat ahte giellaguovddážit leat ásašuvvon ja huksejuvvon leat dehálaš doaibmajagat sámegiela nannemis. Tabeallat evalueremis čájehit maid ahte leat olu ja iešguđetlágan aktevrrat mat čadahit stuorat ja unnit giellaproševttaid. Muhtumiin lea dušše okta doaibma, earáin fas eambo. Muhto daid aktevrraid haga livčče olu doaimmat mat eai livčče bohtán johtui, nugo ruhtadangálduid bajilgovva čájeha. Stuorámuš doarjjaoažžut leat giellaguovddážit, suohkanat ja vuodđoskuvllat (SAÁO).

Sámediggi lea vuoruhan lulli- ja julevsámegiela. Evaluerenraporta ávžžuha joatkit vuoruhit lullisámi ja julevsámi proševttaid, nu ahte buorit proševttat dán guovtti gillii ruhtaduvvojit ja sáhttet váikkuhit daid gielaide ealáskahttimii.

Geavaheddjiid ovddasteaddjit leat buori muddui posiitiiva Sámedikki giellavuoruhemiin, ja sii oaivvildit ahte giellavuoruheapmi lea bohtán eanet oidnosii maŋgel go Sámediggi oaččui sierra giellaossodaga. Eatnasat oaivvildit ahte lea riektá Sámedikkis bidjat vuoruhemiid giellaruđaid almmuhemiin, ja sii geat čuvvot mielde oaivvildit ahte Sámedikki vuoruhansuorggit leat relevánta ja

sámi servodaga dárbbuid mielde. Informánttat lohket ahte go leat jahkásaš vuoruheamit de beassá áŋgiruššat iešguđet suorggis ja dan bokte maid rievdadit vuoruhemiid sámi servodaga rievdamiid mielde.

Obbalaččat čájeha evalueren ahte Sámedikki ohcanvuđot giellaruđat geavahuvvojit olu ja iešguđetlágan giellaproševttaide máŋgga suorggis, ja ahte sihke davvi-, julev- ja lullisámi prošeavttat ožžot doarjaga. Doarjjaruhta juolluduvvo daid vuoruhemiid mielde maid Sámediggi ieš lea bidjan, ja eanas doarjjoažžut leat duhtavaččat. Diehtovuđu analiissaid bokte ovddida evaluerenraporta maiddá veahá buoridanmuni. Sámediggeráđđi galgá meannudit olles evaluerema cuoŋománu 2013.

- Váikkuhit ahte sámegiella čálmustahtto ja geavahuvvo eambo

Sámi báikenamat

Sámi báikenammakonsuleanttaid bargu lea addit neavvagiid mo čállit sámi báikenamaid. Sámediggeráđđi lea hui duhtavaš go suohkanat ja Stáhta Kártadoaimmahat váldet sámi báikenamaid almmolaččat atnui. Dát mielddisbuktá ahte sámi báikenamat leat oidnosis.

Beaiválaččat ožžot journalisttat, girječállit, jorgaleaddjit, suohkanat ja earát geat barget sámi báikenamma áššiiguin neavvagiid movt čállit sámi báikenamaid. Sámediggeráđđi lea addán dieđuid meannuduvvon ja dohkkehuvvon čállinvuogi birra iešguđetlágan báikenamaide.

Sámediggeráđđi lea addán rávvagiid sámi báikenamaid čállinvuogi birra earret eará Ráissa, Rana, Romssa ja Raavrevijke suohkaniin. Ráissa suohkan lea áigon šiltet 12 gili suohkanis, ja dan oktavuođas lea Sámediggeráđđi buktán suohkani rávvagiid movt čállit gilinamaid sámegillii.

Sámediggeráđđi lea maid buktán čállinrávvaga movt Røyrvik galgá čállojuvvot sámegillii, go Raavrevijke suohkanis lei áigumuš šiltet gilinama sámegillii ođđabeairuohta. Sámediggeráđđi mielas lea posiitiivlaš go suohkanat dollet juogalágan čálmustahttima dákkár dáhpáhusain, nu go šiltdaid váldit atnui, go dat lokte beroštumi Norgga majoritehtas dasa ahte Norggas bohtet eanet ja eanet suohkanat sámegiela hálddašanguovllu vuollái. Sámi báikenamaid šilten lea ge vuogas málle čájehit sámivuoda suohkanis.

Rana suohkan áigu ohat departemeanttas oazžut sámegielnama suohkani dohkkehuvvot almmolaččat. Nammanevvohat lea Rana suohkani buktán rávvagiid movt áššemeannudeapmi lea dákkár áššiin, go ođđa suohkannamma ferte dohkkehuvvot Suohkanlaš- ja regionáladepartemeanttas.

Romssa suohkan lea áigon sámegielnama gávpogii. Nammanevvohat lea buktán rávvaga movt sii galget čállit gávpoga nama sámegillii. Sámediggeráđđi mielas lea gelddolaš oaidnit ahte Romssa suohkan, mii gieskat nu garrasit vuosttaldii sámegiel nama oidnot vuosttažiin šiltdain dalle go lei sáhka ohat suohkana sámegiela hálddašanguovlun, dál áigu gávpotnama šiltet sámegillii.

Medias lea leamaš ollu sáhka sámi báikenamaid geavahusa birra. Sámediggeráđđi lea vástidan mediai sámi báikenamaid birra ja man deatalaš ja manne sámi báikenamat leat sámi guovlluin gos sámi báikenamat lea anus, ja gos sámít orrot.

Tearbmabargu

Mii addit beaiválaččat ráđiid go ovttaskas olbmot ja almmolaš ásašusat leat jearran sániid, tearpmaid ja namahusaid birra, ja leat muđui eará giellagažaldagaid maid vástidan. Dán áigodagas lea hálldahus earret eará árvoštallan Helse Finnmark/Finnmárkku dearvvašvuoda dearvvašvuodatearbmalisttuin. Sámedikkis leat oalle olu tearbmalisttut maid davviriikkalaš tearbmajoavkkut galget dohkkehít. Vuordimis dát šaddá dahkkot lagamus áiggis dál go davviriikkalaš ovttasbargu fas lea jođus Sámi giellagáldu prošeavtta bokte.

Hálddahus lea dán áigodagas bargagohtán ođasmahttit Čállinrávagirji, maid Sámediggi lea ráhkadahtán 2003:s.

Raavrevijke suohkan sámegeiela hálddašanguvlui

Raavrevijke suohkan searvvai sámegeiela hálddašanguvlui ja oažžu maiddái njuolggodoarjaga giellaguovddáži 2013 rájes. Dan oktavuodas dollui čoahkkin Sámediggeráđi ja Raavrevijke suohkana ovddasteddjiid gaskkas Raavrevijkes 21.11.12. Čoahkkimis besse lonohallat dieđuid. Sámediggi mitalii ee. ovttasbargošiehtadusaid birra guovttegielalašvuodadoarjaga geavaheami hárrái.

Sámediggi ja Raavrevijke suohkan leat ovttas hábmen ovttasbargošiehtadusa guovttegielalašvuodadoarjaga geavaheami birra. Ovttasbargošiehtadus lea politihkalaččat dohkkehuvvon Sámediggeráđis 23.1.13 ja Raavrevijke suohkanstivrras 24.1.13. Šiehtadus galgá vuolláičállojuvot Kárášjogas 28.2.13.

Sámedikki gielladieđáhusa almmuheapmi ja giellaseminára Snoasas

Sámediggeráđdi ovddidi Sámedikki gielladieđáhusa Snoasas 22.11.2012. Dohko ledje bohtán sullii 30 oasseváldi. Sámediggeráđdi čilgi sártnistis gielladieđáhusa ulbmila, makkár strategiijaid Sámediggi áigu geavahit giellaovddidanbarggus ja makkár hástalusat dán barggus leat.

Gielladieđáhusa almmuheami maŋŋá lágiduvvui seminára man fáddán lei lullisámegeiela boahtteáiggi hástalusat, mo juogadit ovddasvástádusa ja mo koordineret giellaovddidandoaimmaid.

Sáhkavuorui ja ságastallamiin bohte ovdan oaivilat mo giellaovddidanbarggu sáhtášii nannet. Giellabargguin ferte leat sihke báikkálaš ja regionála vuolggasadji ja lea maid deatalaš ahte leat fáldadagat buot ahkásaččaide. Sihke skuvllain ja giellaguovddážiin lea guovddáš rolla giellaovddidan bargguin. Lea maid hui deatalaš ahte dáid bargguid ruhtadeapmi mearriduvvo nu ahte lea vejolaš dahkat guhkit áigge giellaovddidanplánaid. Čujuhuvvui maiddái dasa man olu váddásat lea gielddaide mat leat hálddašanguovllu olggobealde sáhttit čadáhut giellaovddidandoaimmaid.

Bođii maid ovdan man deatalaš lea bargat ovttas ja hukset doaibmi ovttasbargovugiid nu ahte sáhtta juogadit resurssaid. Maŋggas deattuhedje man deatalaš kulturamáhtu duddjon lea. Kulturamáhttu duddjo olles guovllu birrasii áddejumi ja miellaguottuid main leat posiitiiva váikkuhusat giellaovddidanbargguide. Deattuhuvvui maiddái man deatalaš lea duostat hállagohtit ja váldit atnui giela ođđa oktavuodain.

Sámeskuvllaid beales lea mihttomearrin ahte buot skuvlla bargit galget šaddat doaibmi guovttegielagin. Lea maid deatalaš duddjot oktasaš áddejumi oahpahasáššiin ja oažžut áigái oktasaš árvvoštallankriteraid. Allaskuvlla beales fas oidnet dárbbu juksat oktasaš áddejumi iešgudet kursadásiin.

Sámedikki giellamovttiidahttinbálkkašupmi

Sámediggeráđdi juohká juohke njealját jagi Sámedikki giellamovttiidahttinbálkkašumi. Sámediggeráđdi lea dieđihan bálkkašumi birra Sámedikki neahttasüidduin ja ávžžuhan olbmuid sáddet čálalaš árvalusaid das, gii dahje geat berrešedje oažžut giellamovttiidahttinbálkkašumi. Sámediggeráđdi lea dáhtton ákkastallat árvalusaid oanehaččat ja sáddet daid Sámediggái ovdal njukčamánu 15. beavvi. Bálkkašumi sáhtta oažžut ovttaskas olmmoš dahje dakkár ášahus, prošeakta dahje organisašuvdna, mii/gii lea bidjan ollu návccaid sámegeiela nannemii, ovddideapmái ja seailuheapmái. Sámediggeráđi lahtut ja Sámedikki bargit eai sáhte oažžut bálkkašumi. Bálkkašupmi lea 50.000 ruvnu ja dáiddadiploma. Gii beare sáhtta evttohit, gii berrešii vuoitit giellamovttiidahttinbálkkašumi. Giellamovttiidahttinbálkkašupmi geigejuvvo Sámedikki geassemánu dievasčoahkkima oktavuodas. Sámediggi lea dassáži juolludan bálkkašumi njellji, maŋimuš 2009:s. Dalle bálkkašumi oačui Sagka Stångberg.

Davviriikkalaš giellaovttasbargu

Interreg-ruhtaduvvon prošeakta Davviriikkalaš sámi giella- ja resursaguovddáš, Sámi giellagáldu, álggahuvvui 1.1.2013. Suoma Sámediggi jodiha prošeavtta, ja norgga ja ruota sámedikkít leat ovttasbargit. Buot sámedikkít leat virgádan prošeaktabargiid, oktiibuot 12 bargi geat eará galget bargat tearbmaovddidemiin ja daid iešguđet sámegielaid normeremiin. 20.2.2013 lei almmolaš rahpan Anáris, gos maiddái presideanta Egil Olli oassálasttii. Dát ásaheapmi lea dehálaš sámegielaid ovddideami várás, earenoamážit tearbmaovddidansuorggis rastá riikarájiid.

Sámediggi oassálasttii Davviriikkaid giellalávdegottiid Davviriikkalaš giellafierpmádatčoahkkimis 28.11.2012. Čoahkkimis ledje áirasat Ruonáeatnama, Islánda, Færulluid, Danmárkku, Norgga, Ruota ja Suoma giellalávdegottiin, ja vel Norgga Sámediggi. Fierpmádatčoahkkin lea dehálaš arena gos beassá oahpásmuvvat mot earát giellalávdegottit barget, ja ásaheit buori fierpmádaga ja gulahallama Davviriikkaid giellabirrasis.

Teavsttas hupmamii- vuogádat

Sámediggi almmuhii fáladatgilvohallama teavsttas hupmamii- vuogádaga ovddideapmái davvisámegilli. Dađi bahábut eai boahtán fáladagat sisa ovdal áigemeari 21.1.2013. Gilvohallanvuodđu galgá dál dárkkistuvvot ja almmuhuvvot ođđasit.

- Giellaoahpahas ja álbmotčuvgehus olles álbmogii
- Doaimbajut Giellajagi 2013 oktavuodas

Giellajahki 2013

Sámediggepresideanta Egil Olli oassálasttii Giellajagi 2013 rahpamis Kristiansandas 2.1.2013. Presideanttas ledje dearvvuodas gos son deattuhii man dehálaš lea dohkkehit guhtet guimmiineamet gielaid, ja siskkildeaddji giellabarggu mávssolašvuoda. Son maiddái mitalii Sámedikki ángiruššama birra giellabarggus.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Sámegiella nannejuvvo ja geavahuvvo eambbo.
- Máhttu sámi giela ja kultuvrra birra galgá buoridit máhttodási ja čuvgehit sápmelašallima birra ja dainna lágiin hábmet buoret ipmárdusa.
- Ovdánahttit positiiva sámi identitehtaipmárdusa
- Hálddašanguovlluid olbmot bálvaluvvojit sámegilli go váldet oktavuoda almmolaš etáhtaguin.

2.3 Sámegiela arenat

Mihttomearri:

- Mis leat ceavzilis ja árijalaš arenat sámegiela várás.

Strategiijat:

- Váikkuhangaskaomiid aktiivlaš geavaheami bokte bargat dan ala ahte bisuhit ja viidáseappot ovddidit dáláš arenaid, ja ásaheit ođđa arenaid sámegiela várás.

Galgá oččodit:

- Buriid arenaid sámegiela oahppamii ja geavaheapmái.

2.4 Sámegiela seailuheapmi ja ovddideapmi

Mihttomearri:

- Sámegiella geavahuvvo ja oidno buot servodatsurggiin.

Strategiijat:

- Gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin háhkat buriid rámmaeavttuid sámegiela várás.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Sámegiella geavahuvvo eambo njálmmálaččat ja čálalaččat.
- Sámegiela geavaheamis lea alit stáhtus ja buoret dihtomielalašvuohta.
- Lea buoret vuodđu sámegiela viidasit ovddideapmái.

3 Kultuvra

3.1 Váldomihttomearri

Váldomihttomearri:

- Ealli ja juohkelágan sámi dáidda- ja kultureallin.

3.2 Sámi kulturbargoarenat

Mihttomearri:

- Sámi ásašusat ja dáidda- ja kulturgaskkustanbáikkít leat guovddáš aktevrrat ja eavttuid biddjit sámi servodat- ja demokratiijaovddideapmái.

Oassemihttomearri:

- Árjjalaš sámi dáidda- ja kulturgaskkustanbáikkít, kulturásahusat ja museat main lea alla fágalaš dássi.

Strategiijat:

- Gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin nannet rámmaeavttuid sámi ásašusaid ja dáidda- ja kulturgaskkustanbáikkiid várás.

Sámediggeráđđi searvvai seminárii 9.11.12 maid Troanddima gielda lágidii oažžun dihte árvalusaid jagi 2017 ávvudoaluid sisdollui ja organiseremii. Bohte máŋga evttohusa ja jurdaga. Troanddima gielda joatká plánenbargguin.

- Árjjalaš váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte bisuhit ja viidáseappot ovddidit sámi ásašusaid ja dáidda- ja kulturgaskkustanbáikkiid.

Sámediggeráđđi juolludii doarjaga girjjálašvuođa ovddideapmái juovlamánus 2012. Ledje boahtán 85 ohcama, oktiibuot badjel 20 miljon ru ovddas. Doarjja juolluduvvui vuodđogirjjálašvuhtii sihke máttá-, julev- ja davvisámegillii, ja juolludusain ledje viiddis šangerat. Doarjja addojuvvui earret eará ABC-Company E skuvlii AS, girjeáplikašuvnna ovddideapmái mü addojuvvo máttá-, julev- ja davvisámegillii.

Musihkkaovddideapmái ledje boahtán 29 ohcama, oktiibuot sullii 6 miljon ru ovddas, ja doarjja addojuvvui sihke máttá-, julev- ja davvisámegielat musihkkaalmmuhemiide.

- Eanet geatnegahttit ovtta ovddidit sámi dáidaga, kultureallima ja sámi kulturásahusaid fylkkagiielddaid ovtta bargošiehtadusaid bokte.
- Čuovvolit vuoruhuvvon doaibmabijuid mat leat sámi ásašusovddidandiedáhugas.

Huksenprošeakta - Saemien Sjite, Snoasas

Sámediggeráđđi lea 1.2.2013 beaiváduvvon reivve bokte dieđihan ahte Sámediggi sáhtta vuolgit dáhkideaddjin areálaide mat leat 241 m2 brutto, mat vuolggasajis leat jurddašuvvon

Boazodoallohálldašeami várás. Čujuhuvvui ahte Eanadoallodepartemeanta dán rádjai ii leat dohkkehan areálaid ja viessoláigogoluid mat ledje jurddašuvvon Boazodoallohálldašeami várás. Sámediggeráđđi gesii maiddái ovdan ahte huksenprošeakta addá buori vejolašvuohta deattuhit, čalmmustit ja oainnusmahttit máttasámi kultuvrra árvvolaš vuogi mielde, ja ahte prošeavttas lea ávki olles guvlui ja Norgii našuvdnan.

Huksenprošeakta – Nuortasámi musea

Sámediggeráđis lea leamaš čoahkkin Kulturdepartemeanttain, Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanttain, Deanu ja Várjjaga Museasiiddain ja Stáhta huksenfitnodagain 11.1.2013, gos huksenprošeakta lei fáddán. Stáhta huksenfitnodat čilgi detálja dásis beliid mat čatnasit divodemiide mat leat dahkkojuvvomin ja reklamašuvdnabargguide. Čájeha ahte dávvirmagasiidna lea huksejuvvon nu ahte dávista prošekteremii. Dál ii leat latnja dohkálaš magasiidnan, ja magasiidnadiliid ii leat vejolaš čoavdit prošeavtta rámmaid siskkobealde. Sohppojuvvui ahte árvvoštallojuvvo ođđa magasiidna dalle go eaiggátvuohta vistái ja ođđa doaimmaid ruhtadeapmi leat sajis.

Sohppojuvvui ahte Stáhta huksenfitnodat ráhkada evttohusa movt čoavdit viessoláigo-/doaimmašiehtadusa ja eará maid lea dárbu dahkat geavahedjjiin/láigolaččain makkár bálvalusat leat vuodđun šiehtadussii ja viessoláiggu rehkenastimii. Dasto lea dárbu árvvoštallat leago áibmorusttegis dárbblaš kapasitehta deavdit daid gáibádusaid mat biddjojuvvojit sisáibmui.

RiddoDuottarMuseat

Porsáŋggu gielda lea mearridan ahte eai áiggo máksit doarjaga RiddoDuottarMuseai, man oassi Porsáŋggu musea lea. Eaiggátvuodđudus Sámiid Vuorká Dávvirat lea cealkán eret doaimmašiehtadusa RiddoDuottarMuseain. Sivvan lea duhtameahttuvuohta museadoaimmain Kárášjogas. Goappašagat mearrádušat gustogohtet ođđajagimánu 1. b. 2014 rájes. Vuodđudus RiddoDuottarMuseat leage danne bidjan bargojoavkku geahčadit organiserema ja doaimmaevttuid. Bargojoavku galgá ovddidit raportta, ja ovddidit movt áššiin bargat ovddasguvlui, miessemánu 1. b. dán jagi rádjai.

- Váikkuhit positiivvalaš kulturovdáneami nuortasámi servodagas.
- Váikkuhit árjjalaččat proseassain Nuortasámi musea gárvvisteami oktavuodas.
- Ovttasbargat Norgga girkuin ja eará oskuservodagaiguin.
- Váikkuhit positiivvalaš kulturovdáneami julev- ja máttasámi servodagas.

Árran julevsáme guovdásj

Sámediggeráđis lei čoahkkin Árran julevsáme guovdásjiin 1.2.2012. Árrana váldomihttomearri áigodahkii 2012-2015 lea čuovvovaš: “Árran galgá leat gelbbolašvuodá- ja máhttoinstitušuvdna mii sihkarastá ja ovddida julevsámi kultuvrra, giela ja servodateallima”. Čoahkkimis ledje ollu áššit, ja sáhttit namuhit áššiid mat gusket kultursuorgái: Árrana plánat joatkit rádjalošsaprošeavttain, vuoddočájáhusa ollisteapmi ja ruovttoluottafievrridanprošeakta, Bååstede.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Leat ulbmildidolaš, doaimbi ja ovddideaddji sámi arenat kulturbarggu várás.

3.3 Dáidda- ja kulturbargu

Mihttomearri:

- Girjás sámi dáiddalaš ja kultuvrralaš ovdanbuktimat oainnusmahttojuvvojit servodagas.

Oassemihttomearri:

- Viiddis ja buorre kulturfálaldat sámi álbmoga várás.

Strategiijat:

- Váikkuhit sámi dáidda- ja kultureallima bisuheami ja viidáset ovddideami.
- Láhčit dili nu ahte sámi dáidda dáiddáršiehtadusa bokte ovdána ja gaskkustuvvo.

Norut Alta-Áltá lea ožžon Sámedikkis bargun evalueret sámi dáiddáršiehtadusa. Evalueremis evttohuvvo ahte Sámediggi ja sámi dáiddárorganisašuvnnat berrejit guorahallat maid bealit áigo dáinna šiehtadusain, maid sáhtta dahkat sámi dáidaga doalvuma várás ovddasguvlui, ja sáhtta go odđa šiehtadus, dáláš dahje odđa hámis, leat dat mii gaskkusta sámi dáidaga ovddasguvlui. Sámediggeráđđi áigu ovttasbargguin Sámi dáiddárráđiin čuovvolit daid rávvagiid mat bohtet ovdan evalueremis, dáinna áigumušain ahte buoridit dáiddáršiehtadusa.

Sámedikki odđaáiggi dáidaga ja dáiddaduoji oastinortnega čuovvoleapmin, lei Sámediggeráđis čeahkkim ortnega oastinlávdegottiin 23.11.2012. Čeahkkimis dieđihuvvui ahte dáiddačoahkkádusas RidduDuottarMuseas dál leat badjel 1000 dáiddadahkosa, ja dat dáiddadahkosat leat váldoáššis ostojuvvon oastinortnega bokte. Dasto čilgejuvvui viidáseappot ahte musea rádju lea dievvagoahtán, ja ferte gávdat geavtlaš čovdosiid das lagamus boahteáiggis.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Sáhtta ovddidit, gaskkustit ja vásihit girjás sámi dáiddalaš ja kultuvrralaš ovdanbuktima.

3.4 Valáštallan

Mihttomearri:

- Girjás valáštallandoaimmat.

Oassemihttomearri:

- Viiddis ja buorre valáštallanfálaldat sámi álbmogii.

Strategiijat:

- Bargat sámi valáštallama govdodaga sihkkarastimiin.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Sámi valáštallanorganisašuvnnat sáhttet ovddidit valáštallanfálaldagaid sihke govdodat- ja njunušdásis.

3.5 Mediat

Mihttomearri:

- Girjás sámi mediat mat oainnusmahttet sámi giela, kultuvrra ja servodateallima.

Oassemihttomearri:

- Sámi mediaid nannen ja ovddideapmi nu ahte dat váikkuhit servodatánjiruššamii.

Strategiijat:

- Gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin nannet rámmaeavttuid sámi mediaid ovddideami várás.
- Váikkuhangaskaomiid árjjalaš geavaheami bokte bisuhit ja viidáset ovddidit sámi mediaid.
- Váikkuhit sámi mediafálaldaga nannema buot sámi giellajoavkkuid várás.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Leat arenat gos sámi gielas, kultuvrras ja servodateallimis lea sorjjasmeahttun jietna, ja mat nannejit identitehta.

4 Bibliotehka

4.1 Váldomihttomearri

- Buorre sámi bibliotekafálaldat.

4.2 Sámedikki bibliotehka

Mihttomearri:

- Sámedikki bibliotehka galgá leat sámi girjjálašvuoda ja sámi bibliotekabálvalusaid gelbbolašvuodaaguovddáš, ja dat galgá doaibmat hálddašbibliotekkan Sámedikki politihkkariid ja bargiid várás.

Oassemihttomearit:

- Sámegielgirjjálašvuoda ja girjjálašvuoda sámiid birra máilmmi stuorámuš čoakkáldat.
- Eará bibliotekain buoret máhttu sámi girjjálašvuoda, musihka ja filmmaid birra.
- Luoikama lasiheapmi.
- Rabas ja olámuttus bibliotehka Sámedikki politihkkariid ja bargiid várás.

Strategiijat:

- Registrerekahtes ávdnasiid olámuddui buktin.
- Searvat ain girjebussiid doaimma bisuheapmái sámi guovlluin.
- Árrjalaččat gaskkustit sámi girjjálašvuoda nu ahte maiddái luoikan lassánivčče.
- Doaibmat buorrin diehtojuhkingáldun Sámedikki politihkkariidda ja bargiide.

Galgá váikkuhit:

- Registrerekahtes ávdnasiid olámuddui buktima.
- Sámi guoski ávdnasiid luoikkaheami buorideami.
- Buoret gelbbolašvuodta bibliotekain sámi girjjálašvuoda, filmmaid ja musihka birra.
- Eanet máhttu sámi girjjálašvuoda, filmmaid ja musihka birra.

5 Máhttu

5.1 Váldomihttomearri

- Sámi álbmogis lea dat máhttu, gelbbolašvuodta ja gálggat mat dárbbášuvvojit árrjalaš oassálastimii sámi, nationála ja riikkaidgaskasaš servodahkii, ja dasa ahte suodjalit ja ovddidit sámi servodagaid.

5.2 Mánáidgárdi

Mihttomearri:

- Bisuhit ja ovddidit sámi sisdoalu mánáidgárddiin main lea sámegiel-fálaldat.
- Nannet giellaovddideami.
- Sihkkarastit ahte sámi giella ja kultuvra nannejuvvo dássidit ja oktilaččat sirddidettiin mánáidgárddis skuvlii.

Oassemihttomearit:

- Eanet sámegielat bargit mánáidgárddiin.
- Váldit atnui giellalávgunmáliid.
- Ráhkadit eanet oahpponeavvuid ja pedagogalaš veahkkeneavvuid mánáidgárdái.

Sámediggeráddi lágidi sámi mánáidgárde- ja skuvlakonferánssa 13.-14.11.2012 Romssas.

Konferánssas ledje sullii 230 oassálasti mánáidgárddiin, vuodđoskuvllain, joatkaskuvllain, guovddáš eiseválddiin ja earát geat barget sámi oahpahasain.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

13 siidu 453 siiddus

Strategiijat:

- Bargat dan ala ahte mánáidgárdeeaiggádiin lea máhttu ja gelbbolašvuohta lámčit sámi giela ja kultuvrra ovdáneapmái.

Sámediggerádis lei ovttasbargočoahkkin Máhttodepartemeanttain ja Oahpahusdirektoráhtain 4.12.2012 Álttás. Doppe digaštalle áššiid nugo dokumeanttaid ođđasit deaddileapmi ja jorgaleapmi, aiddo oahppan ovdaskuvlaoahpaheddjiid bagadallan, giellamovttiidahttinseminára ja ovttasbargu Oahpahusdirektoráhtain mánáidgárdeáššiid birra.

Sámediggerádis lei čoahkkin Árran julevsámi guovddážiin 30.1.2013 Divttasvuonas. Čoahkkimis ledje guovddáža direktvevra Lars Magne Andreassen, guovddáža earenoamášráđđeaddi Sven Roald Nystø, ja Árrana mánáidgárddi jodiheaddji Agnete Johnsen. Čoahkkima fáddá lei earret eará dárbu ruhtadeapmái Sámedikkis giellabargái mánáidgárdái.

Mánáidgárdeáigečála Stullán nr.2, 2012 lea almmuhuvvon ja juhkkjuuvvon mánáidgárddiide gos leat sámi mánát, fylkasuohkaniidda ja suohkaniidda main mánáidgárddiin leat sámi mánát, ja sámi giellaguovddážiidda.

- Juolludit doarjagiid mánáidgárddiide main lea mánáidgárdefálaldat.

Sámediggeráddi finai Málátvuomi mánáidgárddis 12.11.2012, Árran mánáidgárddis 31.1.2013 ja Ájluovtta mánáidgárddis 1.2.2013.

Čoahkkima ulbmil lei čuovvolit doarjaortnega ja juohkit dieđuid ja bagadallat mánáidgárdebargiud.

Dán áigodagas leat gulahallan mánáidgárddiiguin ja mánáidgárdeeaiggádiiguin raporteremiid, mánáidgárddiid doarjaohcamiid ja prošeaktadoarjagiid birra.

Ohcanáigemearri doarjagiidda sámi mánáidgárddiide ja mánáidgárddiide main lea sámi ossodat lei 1.2.2013. Dássáži leat registreren 23 ohcama sámi mánáidgárddiin ja dáčča mánáidgárddiin main lea sámi ossodat. Ohcanáigemearri sámegieloahpahussii mánáidgárddiin lea rabas 15.9. rádjái. Dássáži leat registreren 6 ohcama. Leat maidái ožžon ovttá ohcama prošeavttaide ja ovddidanbargui.

- Veahkehit rekrutteret ovdaskuvlaoahpaheddjiid ja eará bargiud.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Buorre kvalitehta mánáidgárddiin.
- Eanet ovdaskuvlaoahpaheaddjit ja eará bargit mánáidgárddiin.
- Ráhkaduvvojit eanet oahpponeavvut ja pedagogalaš veahkkeneavvut mánáidgárddiide.

5.3 Vuodđooahpahus

5.3.1 Sámi skuvlla sisdoallu ja árvovuodđu

Mihttomearri:

- Sámi oahppi galgá ožžu dakkár oahpu mii lea vuodđuduvvon sámi árvvuide ja mii dávista dakkár sisdollui man vuodđun lea sámi servodat, kultuvra ja giella.

Oassemihttomearit:

- Sámi mánáin ja nuorain lea nana sámi identitehta ja čatnaseapmi sámi gillii, kultuvrii ja servodateallimii.
- Sámi álbmogis lea duohta vuoigatvuohta kvalitatiivva buori oahpahussii sámegielas ja sámegillii.
- Nasionála politihkka vuodđooahpahusas fuolaha sámi perspektiivva.

Strategiijat:

- Ahte Sámediggi galgá váikkuhit dasa ahte iešguđet skuvlaeaggát/skuvla definere ja konkretisere skuvlla sámi sisdoalu.
- Váikkuhit geahččalan- ja ovddidanbargui fievrirdan dihtii árbevieru buolvvas buolvi “birgema” ektui.
- Váikkuhit geahččalan- ja ovddidanbargui giellaoahpahasas.
- Doarjut ovttasbarggu skuvla-ruoktu, skuvla-báikkálaš servodaga ja skuvla-skuvla.
- Váikkuhit dasa ahte nationála politihka vuodđooahpahasas fuolaha sámi perspektiivva.

Stuoradiggedieđáhus vuodđooahpahasu birra

Máhttodepartemeanta áigu 2013 giđa ovddidit ođđa stuoradiggedieđáhusa vuodđooahpahasu birra.

Dieđáhus galgá čuovvot Máhttoloktema evaluerenraporttaid, maiddá Máhttolokten - Sámi.

Departemeanta lea geažuhan ahte áigot Sámediggeráđiin konsulteret dieđáhusa doaibmajuid birra.

Sámi sisdoallu nationála oahppoplánain

Sámediggi mearrida sámi sisdoalu oahppoplánaide, oahpahaslága § 6-4 vuosttaš laddasa fápmudusain. Vuodđogálggaid čielggadeami dihte lea Máhttodepartemeanta álgán revideret oahppoplánaid dárogielas, dárogielas ohppiide geain lea sámegealla vuosttašgiellan, luonddufágas, luonddufágas -sámi, servodatfágas, servodatfágas -sámi, matematihka oktasašfágas ja matematihkas 2T ja 2P ja eñgelasgielas. Oahppodirektoráhtta lei ožžon bargun hábmet reviderejuvvon oahppoplánaid evttohusa. Sii nammadedje oahppoplánajoavkku iešguđet fágii masa galggai hábmet evttohusa. Sámediggeráđi evttohusa vuodul leat oahppoplánajoavkkuin leamaš sámi lahtut luonddufágas ja servodatfágas. Fágaidrasttiedaddji joavkkus mii galggai ráđdet vuodđogálggaid ektui lei okta sámi lahttu, ja lei nammaduvvon sierra sámi resursajoavku mas lei ovddasvástádus buktit cealkámušaid oahppoplánain sámi sisdoalu hárrái. Oahpahasdirektoráhtta ja Sámediggi leat ságastallan sámi sisdoalu birra oahppoplánaid gulaskuddanevttohusain. Oahpahasdirektoráhtta lea sádden reviderejuvvon oahppoplánaevttohusa gulaskuddamii.

- Eanedit daid ohppiid logu joatkkaskuvllas, geat válljejit sámegealla vuosttašgiellan erenoamážit ja oahpahasu sámegealla oppalaččat.
- Bargat regionála ja stáhtalaš eiseválddiid ektui oážžun dihtii ásahuvvot fágaskuvlla sámi fágaid/ealáhusaid várás.
- Gulahallama bokte guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará guoskevaš oassálastiiguin sihkkarastit buriid rámmaevttuid sámi mánáidgárdái, vuodđooahpahasii, rávesolbmuid oahpahasii, alitohppui ja dutkamii.

Julggaštus givssideami vuostá

Ođđa dutkan čájeha ahte stuora oassi sámi mánáin vásihit givssideami iežas skuvlaárgabeaivvis, ja dat lea duodalaš ášši. Lea dehálaš deattuhit dán servodatváttisvuoda, ja lea dehálaš garraseabbo vuostaldit negatiiva guottuid sámi vuostá. Sámediggeráđi mielas lea dehálaš eastadit givssideami ja vealaheami, ja háliida danne searvat nationála ángiruššamii, julggaštus givssideami vuostá. Julggaštus givssideami vuostá lea bajitdási nationála ángiruššan maid ráđdehus jodiha. Julggaštus givssideami vuostá lea geatnegahti ovttasbargu buori ja siskkildeaddji bajásšaddan- ja oahppanberrasa várás. Vuosttaš julggaštus vuolláičállui 2002:s.

Konsultašuvnnat oahpahaslága paragrafáid birra mat sistisdollet earenoamášpedagogihka

Sámediggi lea konsultereme Máhttodepartemeanttain sin gulaskuddama birra beaiváduvvon golgotmánu 19.b. 2012, oahpahaslága ja priváhttaskuvlalága rievdadusevttohus. Mis ledje konsultašuvnnat ođđajagimánu 2013.

Gáiddusoahpahusa plána

Strategalaš plána barggu stáhtus lea ahte bargujoavku lea ráhkadan plánaevttohusa maid Oahpahusdirektoráhtta áigu ovddidit referánsajovkui gaskamuttu njukčamánu 2013. Dasto sáddejuvvo plánaevttohus Máhttodepartementii. Sámediggeráđđi áigu bivdit konsultašuvnnaid departemeanttain ovdal go plána mearriduvvo.

Ovttasbargu Oslo suohkaniin

Sámediggeráđđi lea fitnan Kampen skuvllas Oslos, mii lea sámegeoloahpahusa resursaskuvla Oslos. Oassin barggus buoridit skuvlafálaldaga Oslo sámi mánáide, lea suohkan ásahan ovddidanvirggi sámi oahpahussii, ja Sámediggeráđđi beasai deaivat dan virggi aitto virgáduvvon ovtadatjođiheaddji. Kampen skuvlla sámi luohká váhnenovddasteaddji lei maid čoahkkimis. Čoahkkimis mearridedje ahte Sámediggi galgá ođđajagis lágide diehtujuohkinbeavvi sámi ohppiid váhnemiidda ja skuvlabargiide áigeguovdilis fálaldagaid birra mat Sámedikkis leat.

Čoahkkin boazodoalu ja duoji oahpahallikantuvrrain

Sámediggeráđis lei čoahkkin Boazodoalu ja duoji oahpahallikantuvrrain 22.1.2013. Fáddá lei boazodoalu ja duoji oahpahallikantuvrra ruhtadeapmi, sihke kantuvrra doaimmaheapmi ja bálkásáhus oahpahalliide. Sámediggi áigu loktet ášši 2013 bušeahttaregularemis. Oahpahallikantuvra sádde 2012 rehketoalu Sámediggái.

Šihttojuvvui doallat ovttá čoahkkima jagis, áinnas borgemánus, oahpahallikantuvrraid doarjagiid čuovvoleami birra ja sierranas sámi fágaid oahpahusa birra. Viidásit šiehttojuvvui ahte Sámediggi ja Oahpahallikantuvra berrejit ásaht iešguđetlágan diehtujuohkin- ja rekruterendoaimmaid duodjeoahpahusa várás, ee. gihppagiid maid juohkit nuoraide ja rávisolbmuide.

- Váikkuhit dasa ahte stivrendokumeanttat fuolahit sámi perspektiivva oahpahusas.

Oahppoplánaid revideren

Sámediggeráđđi lea sádden sámegeola oahppoplánaevttohusaid gulaskuddamii áigemeeriin 21.3.2013. Oahpahusdirektoráhtta lea sádden našunála oahppoplánain ja sámi parallealla oahppoplánaid gulaskuddamii áigemeeriin 5.3.2013. Sámedikkis lea ovddasvástádus mearridit sámegeola oahppoplánain ja sámi sisdoalu eará oahppoplánain. Gulaskuddamis čoahkkáigeassu ja buot oahppoplánaid mearridanproseassa álgá dalán go gulaskuddanáigemearri lea dievvan. Oahppoplánat galget gustogoahit skuvlajagi 2013/2014 rájes.

Oahppoplánat sámegeolas

Sámediggeráđđi sáddii guovvamánu 1.b. sámegeola vuosttašgiela ja sámegeola nubbingiela oahppoplánaid reviderema gulaskuddamii. Oahppoplánat leat lánkaásahusat maid Sámediggi mearrida oahpahuslága § 6-4 fápmudusain.

Sámediggi mearridii sámegeola vuosttašgiela ja sámegeola nubbingiela oahppoplánaid lánkaásahusaid Máhttolokten - Sámi álggaheami oktavuodas 2006:s. Máhttolokten ja Máhttolokten -Sámi leat evaluerejuvvon. Máhttoloktema evaluerema vuodul mearridii Máhttodepartemeanta revideret dárogeola oahppoplána ja muhtun eará oahppoplánaid. Reviderema ulbmil lea ahte oahppoplánat galggašedje buoret lánhit dili vai ohppiid máhttoovdánemiin sáhtta systemáhtalaččat bargat čada olles 13 jagi vuoddooahpahusa.

Sámediggeráđđi mearridii áššis SR 069/12 revideret goappaš sámegeola oahppoplána. Duogáš dasa lea Máhttolokten -Sámi evaluerema bohtosat ja sámediggediedáhus oahpahusa ja oahpu birra, mii dohkkehuvvui 2012:s.

Sámediggeráđđi nammadii 2012 giđa oahppoplánajoavkku ja referánsajoavkku goabbat sáme giela oahppoplánii, sáme giella vuosttašgiellan ja sáme giella nubbingiellan. Joavkkuide nammaduvvoje vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla oahpaheaddjit, ja fágaolbmot Romssa universitehtas. Referánsajoavkkus lei okta Sámi lohanguovddázis.

Skábmamánu loahpas bukte oahppoplánajoavkkut iežaset rievdadanevttohusaid. Daid lea Sámediggi geavahan vuodđun reviderejuvvon oahppoplánaide mat dál leat sáddejuvvon gulaskuddamii. Gulaskuddanevttohusaid hábmenbarggus lei dehálaš geahčadit oktavuoda ja seammaláganvuodaid dan guovtti sáme gieloahppoplánas, ja árvoštallat sáme giela oahppoplánaid rievdademiid dárogiela oahppoplánaid rievdadanevttohusaid ektui danne go dan guovtti fágas leat olu seammaláganvuodát.

Goappaš giellaplánain leat vuodđogálggat reviderejuvvon sihke álgoteavsttas ja gelbbolašvuodamihtuin. Earenoamáš dehálaš lea leamaš čalmmustahttit man dehálaš lea systemáhtalaččat bargat vai sáme giela njálmálaš gálggat ovdánit, ja vai máhtta čállit ja lohkat sáme giellii. Sáme giela oahppoplánaid revideremis galgá maiddái geahčadit fága loahppaárvoštallanortnegiid.

Eanemus rievdadusat leat evttohuuvvon sáme giela nubbingiela oahppoplánas. Sáme giella vuosttašgiellan lea huksejuvvon seamma ládje go eará oahppoplánat, muhto sáme giella nubbingiella lea eara ládje hábmejuvvon. Dán oahppoplána gelbbolašvuodamihtut leat juhkkon dásiid ja ceškiid mielde ja das leat dál guokte variántta loahppagelbbolašvuoda olaheamis, sáme giella 2 ja sáme giella 3. Dál lea evttohuuvvon áibbas ođđa, goalmmát variántta mihttoolaheapmái sáme giela nubbingiellaplánas. Dat variántta lea sáme giella nubbingiellan, variánta 3. Gustovaš variánttain sáme gielas nubbingiellan, sáme giella 2 rievdá namma ná; sáme giella nubbingiellan, variánta 1, ja sáme giela 3 rievdá; sáme giella nubbingiellan, variánta 2. Dán evttohusa duogáš lea ahte skuvllat leat cealkán ahte gustovaš oahppoplánain lea beare alla gáibáduš sáme giela nubbingielas, sáme giella 3, ohppiide geat álget sáme gielain joatkkaohpahusas. Danne háliidit oahppit válljet sáme giela amasgiellan ovdalii og sáme giela 3. Skuvllaide lea leamaš váttis fállat sáme giela amasgiela oahpahusa, danne go departemeantta válddi Máhttoloktema oktavuodas eret doarjaga sáme giellii amasgiellan. Ii ge amasgiellaplána leat heivehuuvvon sámi ohppiide geat galget ealáskahttit giela. Sáme giella ii leat sidjiide amasgiella, muhto giella maid sin máttut hupme.

Lea evttohuuvvon ahte fága sáme giella nubbingiellan ii galgga juhkkujuvot variánttaide mánáidceahkis, muhto ahte variánttaid galget easka válljet nuoraidceahkis gos lea loahppaárvoštallan ja eksámen.

Sáme giela nubbingiela oahppoplánaevttohus lea reviderejuvvon doaibmi guovttegielatvuoda ektui. Daid iešguđet variánttaid čilgehusas sáme giela nubbingielas lea guovttegielatvuoda dárkilit čilgejuvvon. Maiddái gelbbolašvuodamihtut leat reviderejuvvon guovttegielatvuoda ektui.

- Diehtujuohkin ja bagadallan sámi oahpaheami birra vuodđooahpahusas.
- Váikkuhit buoriid ekonomalaš rámmaeavttuid skuvlaeaggádiidda sihkarastin dihtii buori kvalitatiivva oahpahusa sáme gielas ja sáme giellii.

Doarjja sáme giela vuodđooahpahussii

Oahpahusdirektoráhtta lea Máhtodepartemeantta gohččuma vuodul evalueren doarjjaortnega stáhtabušehtas kap. 225.63, Doarjja sáme gieloahpahussii, ja evttohan ođđa meroštallanmodeallaid. Skábmamánu loahpas 2012 bivddii sámediggeráđđi konsultašuvnnaid ođđa meroštallanmodeallaid evttohusa birra.

Ášši digaštallui Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeantta ja sámediggeráđi čoahkkimis 10.12.2012 ja čoahkkimis Máhtodepartemeanttain ja Oahpahusdirektoráhtain 16.1.2013.

Sámediggeráđđi lea ee. dadjan čuovvovačča:

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

17 siidu 453 siiddus

- sámelága giellanjuolggadusaid rievdadeapmi váikkuha vuodđoskuvlla sámegeiäoahpahusa doarjaga ođđa meroštallanmodeallaide
  - doarjjaortnega ulbmil berre rievdaduvvot
  - meroštallanvuodđu (lohkovuodđu Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádagas (GSI) lea váilevaš)
  - meroštallanmodeallat vuodđoskuvlla várás fertejit heivehuvvot oahpahussii sámegeiälas, oahpahussii sámegeiälas ja sámegeilli, oahpahussii Máhttoloktema vuodul ja Máhttolokten -sámi vuodul.
  - meroštallanmodeallat joatkkaoahpahusa várás fertejit heivehuvvot sámegeiäla nubbingiäla oahppoplána rievdadusaide ja fága- ja diibmojuogu rievdadusaide.
  - doarjjaortnet ferte guoskat ja čalmustahttit gáiddusoahpahusa, ja gáiddusoahpahusa ja oahpponeavvopedagogihka lohkanfápmudusa.
- Láhčit dasa ahte árbediehtu fievrriduvvo buolvvas bulvii.
  - Bargat dainna ulbmiliin ahte bearráigeheččui gullá sámi oahpahus ja oahpahusdilli sámi mánáid ja nuoraide várás.
  - Váikkuhit dasa ahte árbediehtu lea fáladat vuodđoskuvllas.
  - Váikkuhit dasa ahte sámi álbmoga formálalaš gelbbolašvuohta lassána.
  - Váikkuhit dasa ahte Sámi lohanguovddáš nannejuvvo.
  - Sámi oahpaheami čuovvoleapmi ja sámi oahppodárbbuid ektui.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Buot sámi mánát ja nuorat ožžot skuvlafáladaga mii lea vuodđuduvvon sámi árvvuide.
- Ahte buot sámi mánát ja nuorat ožžot oahpahusfáladaga sámegeiälas ja sámegeilli beroškeahtta gos riikkas sii ásset.

5.3.2 Oahppanressat

Mihttomearri:

- Mánáidgárdemánáin ja sámi ohppiin galget leat kvalitehta dáfus buorit oahppanressat. Mánáidgárddi rámmaoplána sisdoalu ja bargamušaid vuodul, ja vuodđooahpahusa gustovaš oahppoplánaide vuodul.

Oassemihttomearit:

- Mánáidgárddiid ja vuodđooahpahusa oahppanressat ja pedagogalaš ávdnasat galget váikkuhit dasa ahte sámi giella ja kultuvra nannejuvvo.
- Sámi oahpponeavvut mánáidgárddi rámmaoplána sisdoalu ja bargamušaid, ja gustovaš oahppoplánaide vuodul.
- Erenoamášpedagogalaš dutkan fuolaha, duodašta ja gaskkusta sámi perspektiivva.
- Čalmustahttit dutkanvuodot máhtu erenoamášpedagogalaš suorggis ávkin mánáide, nuoraide ja iešguđet gealboguovddážiidda.

Strategiijat:

- Ráhkadit doaibmabidjoplána ovddideami várás sámi oahppanressaide jahkásaš vuoruhemiiguin.
- Ráhkadit ja dađistaga ođasmahttit visogova álggahuvvon já gárvvistuvvon oahppanressain.
- Dađistaga registreret ja ráhkadit ođasmahttojuvvon dieđuid gárvvistuvvon oahppanressaide birra.
- Ráhkadit sámi oahppanressaide mánáidgárdái ja vuodđooahpahussii.

Doaibmabijut oahpponeavvoráhkadeami nannema várás

2013 bušehtas lea várrejuvvon 4 000 000 ru vuodđoskuvlla matematihkkabuktosa jorgaleapmái. Matematihkkagirjiit ja neahttaressurat 5.-7. ceahkkái davvisámegilli leat gárvásat. 1.-4. ceahki girjiid leat dál jorgaleame. Nuoraidceahkkái lea olles buvttus gárvásit jorgaluvvon. Dat guokte mañemus girji gárvvistuvvojit ovdal guovvamánu loahpa 2013.

1.-4. ceahki girjiid leat dál jorgaleame julev- ja lullisámegilli.

Šiehtadus Engerdal suohkaniin ja Sámi allaskuvllain

Bisuhan dihte ja sihkkarastin dihte sámi oahpponeavvoráhkadeami gelbbolašvuoda birra, mii ásahuvvui ja ovddiduvvui Elgá-prošeavtta bokte, lea sámediggeráđđi dahkan šiehtadusa Engerdal suohkaniin ja Sámi allaskuvllain. Dat šiehtadus vuolláičállojuvvui 5.2.2013 ja dat galgá geatnegahttit goappat beliid váikkuhit dasa ahte sámi gelbbolašvuodabiras gozihuvvo ja sihkkarastojuvvo rámmaeavttuid boahhtevaš doibmii ja ovdáneapmái. Ulbmil lea joatkit ráhkadit relevánta lullisámi oahpponeavvuid ja doaimmahit tearbmaovddidan- ja eará giellaprošeavttaid, vai sámi oahppit ožžot nanu sámi skuvlafálaldaga.

- Kártet ja duodaštit dárbbu erenoamážit heivehuvvon oahppanressurssaide mánáidgárddis ja vuodđooahpahusas.
- Čuovvolit raportta «Tiltak for å effektivisere utvikling og produksjon av samiske læremidler».
- Oahpponeavvoohcamiid meannudeapmi ja prošeavttaid čuovvoleapmi.
- Oahpponeavvoguovddáš – gárvvistuvvon oahppanressurssaid registreren, diehtujuohkin ja bagadeapmi oahppanressurssaid luoikkaheami birra.
- Sisaoastinortnega hálddašeapmi.
- Oahpponeavvuskádat Ovttas.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Eanedit mánáidgárddiid ja vuodđooahpahusa várás oahppanressurssaid ja pedagogalaš Veahkkeneavvuid logu
- Sámi oahppanressurat fidnemis.
- Doarvái erenoamážit heivehuvvon sámi oahppaneavvut mánáidgárddiid, vuodđooahpahusa ja rávesolbmuid oahpahusa várás leat fidnemis.
- Sámi oahpponeavvuid ja pedagogalaš ávdnasiid ovddideapmi lea buorre ja bevttolaš.

5.3.3 Lága vuodul ja struktuvrralaš rámmat oahppamii

Mihttomearri:

- Sámi oahppi ja fuolaheaddji vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát galget leat vuodđuduvvon lágaide ja lánkaásahusaide vai sihkkarastojuvvo dásseárvosaš vuoigatvuohta kvalitehta dáfus oahpahussii mii lea heivehuvvon ja lánččojuvvon sámi ohppiide.

Oassemihttomearit:

- Nannet ja ovddidit sámi servodaga.

Strategiijat:

- Gulahallama bokte guoskevaš oassálastiiguin sihkkarastit buriid rámmaeavttuid sámi mánáidgárdái, vuodđooahpahussii.
- Konsultašuvnnat.
- Gulahallan ja aktiiva ja ulbmillaš bargu stáhta, regionála ja gieldda eiseválddiid ektui.
- Doaimmat aktiiva bealli fylkkagieldda ektui ovttasbargošiehtadusaid oktavuodas.

2013 vuoruheamit:

- Ásahit bistevaš sajiid gos beassá fylkkamánniiguin/KS:in/fylkkagielddaiguin digaštallat oktasaš hástalusaid birra daid dárbbuid ektui mat sámi servodagas leat oahpahussuorggis.
- Bargat dainna ulbmiliin ahte gealbudeapmi sámi kultuvrras, historjjás ja servodateallimis váldojuvvo mielde ovttasbargošiehtadusaide fylkkagielddaiguin.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Skuvlaeaiggádat, oahppit ja fuolaheaddjit dihtet mat sin vuoigatvuodát leat oahpahusa ektui, ja ahte sámi oahppit ožžot kvalitehta dáfus buori skuvlafálaldaga.

5.4 Alitoahppu ja dutkan

Mihttomearri:

- Sámi álbmogis lea dat máhttu, gelbbolašvuohta ja gálggat, mat gáibiduvvojit dasa ahte ovddidit sámi servodaga.

Oassemihttomearit:

- Eanet sámi fágaolbmot iešguđet fágasurggiin
- Buot alitoahppu ja duktan fuolahit sámi perspektiivva.

Strategiijat:

- Gulahallama bokte guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja guoskevaš oassálastiiguin sihkkarastit buriid rámmaeavttuid sámi mánáidgárddiide, vuodđooahpahussii, alitoahppui ja dutkamii.

Sirkumpolára álgoálbmotkonferánssa oahpu birra Nunavutas

Sámediggeráđđi oassálasttii sirkumpolára álgoálbmotkonferánssas oahpu birra Nunavutas Canadas skábmamánu loahpas - juovlamánu álggus 2012. Konferánssa fáttát ledje earret eará árra mánnávuolta, inuihtaid iešmearrideapmi oahppoplánaodasteamis, kultuvrralaš responsiiva standárddaid siskkildeapmi.

Sámediggi bovdejuvvui dahkat intenšuvdna- ja rámmašiehtadusa sirkumpolára ovttasbarggu várás oahpu birra (Circumpolar Cooperation on Education Memorandum of Understanding) ja lágídit sirkumpolára álgoálbmotkonferánssa oahpu birra 2014:s.

Regionála dutkanfoanddat

Davvi-Norgga regionála dutkanfoanda, RFFNORD, sáddii gulaskuddamii evttohusa odđa DjO-strategiija 2013 - 2016 juovlamánu 2012, gulaskuddanáigemiin 11.1.2013. Sámediggeráđđi válddii oktavuoda RFFNORDain dainna sávaldagain ahte beassat mielde prosessií dassáži go gulaskuddancealkámuš lea gárvvís. Dat sávaldat hilgojuvvui dainna ákkain ahte Sámediggi lea gulaskuddaninstánsa seamma dásis go earát. Sámediggeráđđi ii leat dainna ovttaoivilis, ja odđajagimánu 2013 bivddii čoahkkima Finnmarkku, Romssa ja Norlánda fylkasuohkaniid politiikkalaš jodiheddjiiguin.

Sámediggeráđis lei čoahkkin Sámedikki áirasiin Davvi-Norgga dutkanfoanddas 4.2.2013 gos besse digaštallat ášši. Mearriduvvui ahte Sámediggeráđđi galgá gida mielde doallat čoahkkimiid sihke áirasiiguin ja sadjásaš áirasiiguin mat Sámedikkis leat sihke Davvi- ja Gaska-Norggas.

Gulahallančoahkkin Máhttodepartemeanttain

Sámediggeráđđi oassálasttii gulahallančoahkkimis Máhttodepartemeanttain 7.2.2013 gos ráđdehusa plánejuvnon dutkandiedáhus lei fáddán. Sámediggeráđđi vuordá ahte diedáhus galgá namuhit dárbbu sámi dutkamii boahpteáiggis. Sámediggeráđđi lea šiehttan doallat čoahkkima 4.3.2013 gos mii leat

bivdán ráđđehusa čilget mot sii leat plánen čuovvolit doaimmaid mat leat evttohuvvon Butenschønraporttas sámi dutkama ja alit oahpu birra.

- Váikkuhit dasa ahte nationála politihkka mánáidgárddiid, vuodđooahpahusa, alitoahpu ja dutkama ektui fuolaha sámi perspektiivva.
- Váikkuhit sámi álbmoga formálalaš gelbbolašvuoda loktemii.

Lasseoahpporuhta juolluduvvon SAK 7:i juovlamánu 2012

Skábmamánu 2011 juolludii Oahpahusdirektoráhtta 1 821 600 ru gelbbolašvuodáloktemii sámi skuvllas Máhttolokten -sámi oktavuodas. Ulbmiljoavku leat vuodđooahpahusa oahpaheaddjit. Ruhta galgá movttiidahttit gelbbolašvuodáloktemii mii ovddida sámi giela ja kultuvrra. Juolludus ii leat bastevas ja lea olggobealde Sámedikki dábálaš bušeahta. Sámediggeráđđi lea ovttas Oahpahusdirektoráhtain mearridan ahte ruhta sáhtta juolluduvvon SAK 7:i sierra eavttuid vuodul. SAK 7 sáddii oktasaš ohcama ja sii áigot doallat čuovvovaš kurssaid:

Finnmárkku allaskuvla galgá ovttas Sámi allaskuvllain ja Davvi-Trøndelaga allaskuvllain fállat lasseoahppokurssaid; duodji mii deattuha mearrasámi teknihkaid ja juoigan mii deattuha mearrasámi juoiganárbevieruid.

Davvi-Trøndelaga allaskuvla galgá ovttas Nordlándda universitehtain fállat čuovvovaš lasseoahppokurssaid: Elsa Laula Renberg Dihte Staalehke Nyjsene ja Med joik som utgangspunkt (Luodí vuolggasajis).

Sámi allaskuvla galgá fállat lasseoahppokurssaid sámi árbedieđus ja sámi matematihkkaterminologijjas sihke lullisámi, julevsámi ja davvisámi guovllus.

Nordlándda universitehta galgá fállat lasseoahppokurssa julevsámi biebmokultuvrra birra Davvikalohtas.

Sámediggeráđđi vuordá olu oassálastiid ja sávvá SAK 7:i lihku čadahemiin.

- Váikkuhit dasa ahte davveguovlopolitihkka fuolaha sámi perspektiivva.
- Čállit sámediggedieđáhusa alitoahpu ja dutkama birra.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Šaddet eanet sámi studeanttat iešguđet profešuvdnoahpuin.
- Šaddet eanet lánkaásahusat alitohppui mat fuolahit sámi perspektiivva
- Stuorat oassi dutkamis fuolaha sámi perspektiivva.

5.4.1 Sámi perspektiiva

Mihttomearri:

- Nationála politihkka fuolaha sámi perspektiivva alitoahpus ja dutkamis

Oassemihttomearri:

- Buorre gulahallan departemeanttaiguin ja dutkanrádiin.

Strategiijat:

- Bargat dainna ulbmiliin ahte Sámediggi oazžu válldi nammadit áirasiid buot guoskevaš lánvegottiide mat galget ráhkadit stivrendokumeanttaid alitohppui nationála dásis, ja beassá gulahallat áirasiiguin maŋŋá nammadeami.
- Bargat dan ala ahte Sámediggi galgá oazžut viiddiduvvon rolla Davveguovlopolitihka máhttodimenšuvdnii.

- Bargat dainna ulbmiliin ahte iešguđet profešuvdnoahpuid ođđa rámmaplánaid nationála njuolggadusain ja lánkaásahusain lea sámi perspektiiva vuodđun.

Nationála mánáidgárdeohpaheaddjioahpu ođđa lánkaásahusa čuovvleapmi

Sámediggeráđđi ja Máhttodepartemeanta soabaiga loahppakonsultašuvnnain 16.5.2012 ahte mánáidgárdeohpaheaddjioahpu rámmaplána nationála lánkaásahusas § 1 Doaimmaguovlu ja ulbmil galgá čuožžut: Oahppu galgá ovddidit dan ipmárdusa ahte sámi kultuvra lea oassi našunála kultuvrras, ja deattuhit álgoálbmogiid stáhtusa ja vuoigatvuodaid, sihke našuvnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat.

§ 1 mearkkašumis čuožžu ná:

Čujuhus mánáidgárdeláhkii, lov om barnehager av 17.juni 2005 nr. 64 (barnehageloven), deattuha ahte lea dehálaš dovdat dán lága ja maiddái vuollásaš lánkaásahusaid mat leat čadnon mánáidgárdeláhkii, ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid, nugo ILO-konvenšuvdna nr. 169 álgoálbmogiid birra ja ON mánáidkonvenšuvdna.

Sámediggeráđđái lea dehálaš čuovvut mielde dán implementerema allaskuvllain ja universitehtain. Sámediggeráđđi oassálasttii semináras 17.1.2013 gos digaštalaimet čuovvovaš fáttáid.

- Árvvoštallanvuogit ja geatnegahtton bargogáibádusat
- Organiseren ja bargovuogit - das maiddái pedagogihka siskkildeapmi ja bargovuogit máhttosurggiin
- DjO oahput
- Oahppansállaša čilgehusat ja ovdáneapmi

Sámediggeráđđi laktii dás sámi perspektiivva, ja doppe digaštalle ja čalmmustahtte ovddasvástádusaid ja geatnegasvuodaid birra mat čuvvot dán lánkaásahusa. Sámediggeráđđi áigu ain ovddasguvlui gulahallat oahppoásahusaiguin.

Dáid beivviid sádde Máhttodepartemeanta reivve buot áhahusaide mas leat mielddusin lánkaásahusat, mearkkašumit ja njuolggadusat. Kopiiija reivves manná Sámediggái. Máhttodepartemeanta lei golgotmánus 2012 sádden daid dokumeanttaid mat ledje ovdal go konsultašuvnnat Sámedikkiin ledje čađahuvvon. Rievttes veršuvnnat gávdnojit Lovdatas ja ráđđehusa ruovttusiiddus.

Norgga UNESCO-kommišuvdna

Máhttodepartemeanta lea nammadan Sámedikki várrepreseantta, Laila Susanne Vars lahttun Norgga UNESCO-kommišuvdnii. Nammadeapmi gusto ođđajagimánu 1.b. 2013 rájes juovlamánu 31.b. 2016 rádjái.

Sámediggeráđis ledje loahppakonsultašuvnnat Máhttodepartemeanttain 7.2.2013, oahpaheaddjioahpu 8.-13. ceahki lánkaásahusaid birra. Dat guoskkai čuovvovaš lánkaásahusaide:

- Lánkaásahus rámmaplána birra golbma jagi fágaoahpaheaddjioahpu várás praktihkalaš ja estehtalaš fágain
- Lánkaásahus rámmaplána birra lektoroahpu várás 8.-13.ceahkkái
- Lánkaásahus rámmaplána birra praktihkalaš-pedagogalaš oahpu várás 8.-13. ceahkkái
- Lánkaásahus rámmaplána birra praktihkalaš-pedagogalaš oahpu várás fidnofágain 8.-13. ceahkkái
- Lánkaásahus rámmaplána birra fidnofágaoahpaheaddjioahpu várás 8.-13. ceahkkái

Earret "Lánkaásahussii rámmaplána birra golbma jagi fágaoahpaheaddjioahpu várás praktihkalaš ja estehtalaš fágain", ledje Sámedikkis vuosteákkat lánkaásahusaid § 1:i. Sámedikkis ledje maiddái vuosteákkat buot lánkaásahusaid § 4:i.

Čuovvovaš teaksta lálkaásahusaid § 1:i sohppojuvvui:

.....galgá kvalifiseret gozihit oahpahusa sámi diliid birra, das maiddá dovdat álgoálbmogiid riikkaidgaskasaš stáhtusa, ja sámi mánáid ja nuoraid vuoigatvuođaid oažžut oahpahusa oahpahušlága ja gustovaš oahppoplánabuktosa mielde.

Máhttodepartemeanta ja Sámediggi sohpe konsultašuvnnain mat loahpahušvoje 7.2.2013 čuovvovaš lasáhusa buot lálkaásahusaid § 4:i (mihttejuvvon)

.....mearrádusaiguin fágalaš sisdoalu birra, das siskkildit sámi fáttáid, bargohárjehallanoahpahusa.....

Čoahkkín Máhttodepartemeanttain 8.2.2013 ođđa lálkaásahusa birra sámi mánáidgárdeoahpaheaddjioahpu várás

Sámediggeráđđi ja Máhttodepartemeanta guorahalle rámmaplánalávdegotti lálkaásahusevttohusa ja lei ovttamielalášvuohta dan evttohussii mii sáddejuvvo gulaskuddamii. Sámediggeráđđi galgá konsulteret Máhttodepartemeanttain go gulaskuddan lea gárvvís ja ovdal go lálkaásahusat mearriduvvojit. Gulaskuddanáigi galgá leat 6 vahkku, ja dat lea maiddá šihttojuvvon rámmaplánalávdegotti jođiheddiin ja Sámi allaskuvllain.

Konsultašuvnnain 7.2.2013 lálkaásahusa birra oahpaheaddjioahpu várás 8.-13. ceahkkái, čuožžu beavdegirjiis eará mearkkašumiid vuolde:

Departemeanta oaidná ahte Sámediggi sávvá čuovusjoavkku oahpaheaddjioahpuide 8.-13. ceahkkái. Jus čuovusjoavku ásašuvvo, de galgá Sámediggi oažžut ovtta saji čuovusjoavkui.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Buot ođđa stivrendokumeanttain alitoahpus ja dutkamis lea sámi perspektiiva.
- Davveguovlopolitihka máhttodimenšuvdna fuolaha álgoálbmotperspektiivva.

5.4.2 Ovttasbargu sámi oahpaheaddjioahpu regiovnain

Mihttomearri:

- Sámi oahpaheaddjioahpu regiovdna fállá oahpuid mat vuhtiiváldet sámi servodaga dárbuid.

Oassemihttomearri:

- Eanet studeanttat mat ožžot gelbbolašvuođa sámi gielas, kultuvrras ja servodateallimis.

Strategiijat:

- Doaimmat árjjalaš oassálastin ovttasbargočoahkkimiin 7. regiovnain.
- Váikkuhit dasa ahte sámi oahpaheaddjioahpu ásašusat oktiordnejit ja fálet kurssaid ja oahppofálaldagaid buot golmma sáme gielas ja ahte lálččojuvvo oahpuide kultur máhtus/historjiás ja servodateallimis

Galgá váikkuhit dasa ahte lea:

- Máhttu mainna nannet ja ovddidit sámi servodaga.

5.4.3 Rekrutteret sámi nuoraid ja rávesolbmuid alitohppui

2013 vuoruheamit:

- Váikkuhit sámi alitoahpu nationála rekrutterenstrategiija, 2011 – 2014, čuovvoleami.
- Gulahallama ja ovttasbarggu bokte Máhttodepartemeanttain ja alitoahpu ásašusaiguin váikkuhit dasa ahte šaddet eanet dakkár oahpposajit main sámi studeanttain lea sisabeassanearri.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Studeanttaid lohku Sámi allaskuvllas skuvlajahká 2013/2014 stuorru.
- Sámi studeanttaid lohku iešguđet profešuvdnaoahpuin stuorru.

5.4.4 Dutkan ja árvoháhkkan

Mihttomearri:

- Guoskevaš dutkan vuodđun välljejuumiide ja politihkalaš mearrádusaide sámi servodaga ovddideamis lea gávdnamis.

Strategiijat:

- Váikkuhit dasa ahte oahppodimenšuvdna davveguovlopolitihkas deattuhuvvo eanet.
- Mielde váikkuheamen dasa ahte Sámi allaskuvla ovddiduvvo álgoálbmotuniversitehtan.

Konsultašuvnnain 7.2.2013 lánkaásahusa birra oahpaheaddjioahpu várás 8.-13. ceahkkái, čuožžu beavdegirjjiis eará mearkkašumiid vuolde:

Departemeanta oaidná ahte Sámi allaskuvla sávvá sierra sámi rámmaplána oahpaheaddjiohppui 8.-13. ceahkkái. Máhttodepartemeanta áigu gulahallat allaskuvllain dakkár oahpu čielggadeami birra ja vejolaš proseassa birra.

- Ásahit gulahallama guoskevaš álgoálbmotorganisašuvnnaiguin ja ásahusaiguin.
- Bargat dainna ulbmiliin ahte ráđdehusa dutkandiedáhus fuolaha sámi perspektiivva
- Bargat dainna ulbmiliin ahte Sámedikki ja Dutkanráđi gaskasaš ovttasbargu formaliserejuvvo.
- Bargat dainna ulbmiliin ahte viiddiduvvo daid lahtuid ovddasteapmi, maid Sámediggi nammada
- Dutkanráđđái.
- Váikkuhit dasa ahte sámi árbediehtu oažžu lunddolaš saji dutkamii.
- Gulahallama bokte Máhttodepartemeanttain váikkuhit dasa ahte sámi perspektiiva fuolahuvvo
- dutkamis.
- Čuovvovit regionála dutkanfoanddaid barggu.

Galgá váikkuhit dasa:

- Ahte sámi servodaga ovddideapmái lea gávdnamis áššáiguoskevaš dutkan vuodđun sámi
- servodaga ovddideapmái.

5.5 Árbediehtu

Mihttomearri:

- Árbedieđu duodašteapmi, seailluheapmi, suodjaleapmi ja ráđjan máhttovuodđun ja viidáseappot fievrreapmin oahpahusas ja dutkamis.

Oassemihttomearit:

- Eanet duodaštanprošeavttat leat čadahuvvon lulli-, julev- ja davvisámi guovlluin.
- Vuohki mo dahkat árbedieđu olahattin ja mo dan gaskkustit máhttovuodđun oahpahussii ja dutkamii.

Strategiijat:

- Gulahallan ja ovttasbargu Sámi allaskuvllain Árbediehtoguovddáža ovddideami oktavuodas.
- Guorahallat šiehtadusa 2014- bušehttabarggu oktavuodas.

6 Dearvvašvuohta ja sosiála

6.1 Váldomihttomearri

- Dásseárvosaš dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusbálvalusat sámi álbmogii mat váldet vuolggasaji sámi gielas ja kultuvrras.

6.2 Ovttdássásaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalus

Mihttomearri:

- Nannejuvvon dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalus mii lea heivehuvvon sámi álbmoga vuoigatvuođaide ja dárbbuide.

Strategiijat:

- Gulahallamiin ja ovttasbargguin eiseválddiiguin ja gullelaš oassálastiiguin sihkkarastit Sámediggái váikkuhanfámu sámi álbmoga dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusaid hábmemei ja čadaheapmái.

Regionála dearvvašvuođadoaimmahagaid barggahandokumeanttat

Sámediggeráđđi lea konsulteren dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanttain barggahandokumeanttaid ektui jagi 2012 várás. Čuovvovaš surggiid lea Sámediggeráđđi erenoamážit deattuhan.

SÁNAG nationála doaimma viidáseappot ovddideapmi

Sámediggeráđđi lea fuolas dan fáldadaga bisuheami ja viidáseappot ovddideami ektui mii lea huksejuvvon Sámi nationála gealboguovddázis psykalaš dearvvašvuođa siskkobearde (SÁNAG). Sámediggi lea 2012:s ožžon fuolladieđuid sámi pasieanttain, sámi fágaolbmui ja gielddain mat leat olggobealde Dearvvašvuohta Davvin doaibmaguovllu ahte SÁNAG fáldadagat unniduvvojit ja heaittihuvvojit.

SÁNAG lea čadahan 3-jagi proševtta nationála klinihkalaš bálvalusaid ovddideami birra olggobealde Finnmárkku. Prošeaktaáigodagas ásehii SÁNAG fágaolmmošsatellihtaid julevsámi guovllus (Divttasvuonas), máttasámi guovllus (Snoasas) ja Oslos. Prošeakta loahpahuvvui 2012:s. Guovllut gos lea leamaš dát fáldat, leat válddahan maŋŋá ahte lea stuorra dárbu SÁNAG fáldahkii.

Sámediggeráđđi oaihvilda ahte lea dárbu láchit nu ahte SÁNAG dikšunfáldat psykalaš dearvvašvuođa siskkobearde sámi pasieanttaide olggobealde Finnmárkku bisuhuvvo, ja ahte dat galgá ovdan bohtin jagi 2013 barggahandokumeanttain.

Danne lea Sámediggeráđđi duhtavaš go jagi 2013 barggahandokumeanttain lea sohppojuvvon čuovvovaš ulbmil: *Helse Nord RHF har i samarbeid med Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern (SANKS) og øvrige regionale helseforetak vurdert hvordan kliniske tjenester til samiske pasienter skal videreføres og organiseres. Dette bør ses i sammenheng med en eventuell søknad om SANKS status som en nasjonal kompetansetjeneste. (Dearvvašvuohta Davvin lea ovttasbargguin Sámi nationála gealboguovddáziiin – psykalaš dearvvašvuohta (SÁNAG) ja eará regionála dearvvašvuođadoaimmahaiguin árvvoštallan movt klinihkalaš bálvalusaid sámi pasieanttaide galggašii bisuhit ja mainna lágiin daid organiseret. Dát berre geahčaduvvot vejolaš ohcama ektui SÁNAG stábtusa birra nationála gealboguovddázis.)*

Sámediggeráđđi oaidná ahte dát lea čuovvovaš mihttomeari joatkin mii Dearvvašvuohta Davvin 2012 barggahandokumeanttain lea: Dearvvašvuohta Davvin lea láchán SÁNAG doaimma ja ovddidan dan viidáseappot. Fáldat lea olámuttus sámi pasieanttaide buot sámi guovlluin. SÁNAG doaibma psykiatriija erenoamásoahpahusa oahppobáikin lea viidáseappot ovddiduvvon.

Gárrenávnassorjavaš olbmuid dikšu ja eará sorjjasvuođa dikšu

Sámediggeráđđi oaidná ahte lea lunddolaš ahte SÁNAG:is lea guovddáš rolla go guoská gárrendikšuma buorideapmái sámi pasieanttaid várás nationála perspektiivvas. SÁNAG lea ollu jagiid bargan psykalaš dearvvašvuođain ja gárrenávnasproblematihkain sámi giela ja kulturperspektiivva

vuodul, ja lea barggus bokte ovddidan máhtu ja vásihusa mii lea mávssolaš go guoská sámi pasieanttaid gárrenávnasdikšui. Dán vuodul, ja Stuorradiggedieđáhusa nr 30 vuodul – Ollislaš gárrenávnaspolitihka birra, mas boahdá ovdan ahte doaresfágalaš spesialiserejuvvon gárrendikšu berre nu guhkás go lea vejolaš ovttahttot psykalaš dearvvašvuoda bálvalusaid struktuvrrain, háliida Sámediggi ahte barggahandokumeanttain jahkái 2013 lea mihttomearrin ahte SÁNAG dikšunfálaldat doaresfágalaš spesialiserejuvvon gárrendivššus ja eará sorjjasvuoda divššus ovddiduvvo viidáseappot. Šállošit go dan eat nagodan soahpat, go departemeanta oaiivvildii ahte livččii lean menddo árrat addit dán barggu 2013:s. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta ja Sámediggeráđđi sohpege de ahte ášši loktejuvvo ođđasis jagi 2014 barggahandokumeanttaide.

Dulkaprošeakta

Sámedikki konsultašuvnnaid bokte regionála dearvvašvuodadoaimmahagaid barggahandokumeanttaid ektui jahkái 2010, oaččui Dearvvašvuoha Davvin bargun čađahit dulkaprošeavtta buoridan dihte dulkabálvalusa sámi álbmogii. Prošeavtta váldoulbmilin lea ásahit sámi dulkabálvalusa mii lea olámuttus birra jándoriid Dearvvašvuoha Davvin guovllus. Dearvvašvuoha Davvin:s lea ovddasvástádus prošeavtta čađaheamis. Prošeakta álggahuvvui 2011:s ja loahpahuvvui 2012:s. Sámediggi lea searvan prošeavtta mandáhta hábmemii ja lea lahttun stivrenjoavkkus. Prošeaktaáigodagas lea earret eará geahččaluvvon dulkon nehta bokte ja lea álggahuvvon e-oahppoprográmma dulkoma birra. Sámediggeráđi mielas lea deatalaš ahte doaibmabidju mii lea álggahuvvon dán dulkaprošeavtta bokte bisuhuvvo ja ovddiduvvo viidáseappot maŋŋá prošeaktaáigodaga, dainna ulbmilin ahte gávdno birrajándordulkabálvalus. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta ja Sámediggeráđđi leatge danne soahpan čuovvolit dán maŋŋá prošeavtta loahpparaportta.

Dearvvašvuoha Finnmárku pláne loahpahankonferánsa dulkaprošeavtta várás cuoŋománus 2013, maid háliidit doallat Sámedikkis. Dalle almmuhuvvo maiddái e-oahppoprográmma dulkoma birra dearvvašvuodadoaimmahagas.

Deaivvadeapmi mánáidviesuin

Sámediggeráđis lei čoahkkinn Stáhta mánáidviesuin, Romssas gos ságastallojuvvui viidáset ovttasbarggu birra mii guoská sámi mánáid goziheapmái konseptas “Stáhta Mánáidviessu”. Mánáidviessu lea doaresfágalaš dustehat dearvvašvuoda regiovnas Davvin mánáide, nuoraide ja psykalaččat bázahallan ollesolbmuid várás geat gillájit veahkaválddi, vearredaguid dahje gártet vihtanuššat veahkaválddi bearrašis. Romssa Mánáidviessu lea ožžon natióála ovddasvástádusa sámi mánáid goziheamis riekteproseassain veahkaválddi ja vearredaguid oktavuodas. Sámediggái lea deatalaš movt Stáhta mánáidviessu čuovvola vuoigatvuodaid ja veahkkefálaldaga sámi mánáid várás mat eai gula Stáhta mánáidviesu vuollái Romssa geográfalaš doaibmaguovllus. Stáhta mánáidviessu Romssas ja Sámediggeráđđi oaiivvildit ahte ferte bidjat stuorát fokusa sámi mánáid vuoigatvuodaide miehtá riikka. Danne bovdejuvvo Sámediggi daid čoahkkimiidda gosa buot mánáidviesut Norggas čoagganit. Bargojuvvo maiddái sámi mánáid vuoigatvuodaid ja dárbbuid loktemiin natióála dásis konseptas Stáhta mánáidviessu. Čoahkkima oktavuodas bovdii sámediggeráđđi ovttrasáđiid Stáhta mánáidviesuin, Romssas Sámedikki dievasčoahkkima ja earáid diehtujuohkinčoahkkimii mánáidviesu barggu birra.

Láhkaásahus máná ovddasteaddji birra

Sámediggi lea konsulteren Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanttain máná ovddasteaddji láhkaásahus reviderema birra áššiin mat galget meannuduvvot mánáidsuodjalusa ja sosiála áššiid Fylkkanammagottis. Sierra ovddasteaddji ulbmilin lea addit mánáid stuorát vejolašvuoda buktit ovdan iežas oainnuid áššiin mat galget meannuduvvot Fylkkanammagottis. Sámediggeráđi mielas lea nu ahte sámi mánáid vuoigatvuoha oazžut dakkár ovddasteaddji, geas lea sámi giella ja kulturgelbbolašvuoha boahdá ovdan láhkaásahas.

Sámediggi lea vásihan ahte lea hástalus oažžut áddet makkár vuoigatvuođat ja dárbbut sámi mánáin leat. Departemeanta háliida ráddjet sámi mánáid vuoigatvuođa oažžut ovddasteaddji, geas lea sámi giella ja kulturgelbbolašvuohta, guoskat dušše sámegiela hálddašanguovlui. Eará gielddat galget rahčat dan ala ahte mánát ožžot dákkár fáladaga. Nugo Sámediggeráđđi oaidná, de rihkku dát ráddjejummi Mánáidkonvenšuvnna artihkkaliid 30, 20 ja 2, maid bokte suodjaluvvo álgoálbmotmánáid giella ja kultuvra. Álgoálbmotmánáid vuoigatvuođat iežaset gillii ja kultuvrii guoská sámi mánáide miehtá riikka. Sámediggeráđđi lea maiddái čujuhan ahte sámegiela hálddašanguovlu lea ásaheavvon láchit diliid sámi giela, kultuvrra ja servodateallima ovddideapmái, ja dat ii sáhte geavahuvvot ráddjet sámi mánáid iešheanalis vuoigatvuođaid.

Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta ii hálit vuhtii váldit Sámedikki ahte buot sámi mánáin, geat háliidit ovddasteaddji, lea vuoigatvuohta oažžut dakkár ovddasteaddji, geas lea sámi giella ja kulturgelbbolašvuohta. Departemeanta oaivvilda ahte sámediggeráđi posišuvdna sáhtta hehttet váldimis vuhtii ovttaskas mánáid. Departemeanta loahpaha konsultašuvnna, ja vállje bidjat láchkaásahussii ahte ovddasteaddji nammadeami oktavuodas sámi mánáide sámegiela hálddašanguovllus, galgá mánnái fálojuvvot ovddasteaddji, geas lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta. Eará guovlluin galget rahčat dan ala ahte mánná oažžu dákkár fáladaga. Sámediggeráđđi šálloša dán, ja oaivvilda ahte dát ráddje vuoigatvuođaid mat sámi mánáin leat, das olis go sii leat álgoálbmotmánát mánáidkonvenšuvnna mielde.

Fierpmádatčoagganeapmi – máttasámi dearvvašvuođa ja sosiálfierpmádat

Sámediggeráđđi lea hálldahusa dásis searvan dán jagáš máttasámi dearvvašvuođa- ja sosiála fierpmádatčoagganeapmái Stjærdalas 11. ja 12.12.2012. Konferánsa fáddán lei bissovaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusaid ásaheapmi máttasámi álbmoga várás. Fágaolbmot sihke mátta-, julev- ja davvisámi guovlluin ledje čoagganan. Lei oktasaš áddejummi das ahte ferte ráhkaduvvot strategiija bargui viidáseappot.

Čoahkkin dásseárvo- ja vealahanáittardeddiin

Sámediggeráđis lei čoahkkin Dásseárvo- ja vealahanáittardeddiin 13.12.2012. Čoahkkimis ságastallojuvvui dásseárvosaš dearvvašvuođabálvalusaid birra sámi álbmoga várás. Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddji lea ráhkadan gihppaga ovttárvosaš dearvvašvuođabálvalusaid birra mas válddahuvvojit maiddá sámi pasieanttaid vuoigatvuođat. Čoahkkimis ságastuvvui maiddá sámiid vealaheami birra. Sámediggi ja Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddji jotket ovttasbarggu dáid fáttáiguin.

Čoahkkin departemeanttain bioteknologiija birra

Sámediggeráđđi deaivvadii Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanttain ja fáddán ledje sámiid vuoigatvuođat bioteknologiija ovddideami oktavuodas. Sámediggeráđđi čujuhii ahte dálás láchkadahkosis váilu oktasaš eaiggátvuođa birra genehtalaš árbái. Váldojuvvui maiddá ovdan ahte muhtun proševttat dutket erenoamážit dávddaid sámi álbmoga gaskkas. Dasto lea vejolaš spesifiseret bohtosiid sámi álbmoga ektui biobáŋkkuin, genehtalaš dovdomearkkaid bokte. Vaikko dat ii dahkko ge dál, de sáhtta dát vejolašvuohta loktet soames gažaldagaid. Sámediggeráđđi áigui joatkit bargguin eará álgoálbmogiid ektui.

Sámediggi ja DFD leat soahpan ahte joatkit ovttasbargguin fáttá birra.

Stuorradiggediedáhus álbmotdearvvašvuođa birra

Sámediggi lea ovdal 2012:s konsulteren Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanttain álbmotdearvvašvuođa láchkaásahusa birra. Sámediggeráđđái lei deatalaš ahte buot gielddain Norggas galgá leat árvvoštallangeasku das ahte leatgo sin gielddas sierra hástalusat álbmotdearvvašvuođa dáfus sámi álbmoga gaskkas. Departemeanta háliidii vuos ráddjet dán árvvoštallangeaskku gielddaide mat leat sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde. Sámediggeráđđi čujuhii ahte sámegiela hálddašanguovlu lea ásaheavvon eará ulbmili go álbmotdearvvašvuođa várás ja dat ii dohkke ráddjemin. Sámediggeráđđi čujuhii maiddá ahte lága álbmotdearvvašvuođas ferte geahččat fárrrolaga plána- ja huksenlágain.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

27 siidu 453 siiddus

Plána- ja huksenlágas leat gielddat juo geatnegahttojuvvon gozihit sámi beroštusaid plánabarggus. Sámediggeráđđi oáččui čađa oainnus, ja čuovvovaš váldojuvvui mielde láhkaásahussii álbmotdearvvašvuoda birra § 3: “Gielddain gos lea sivva jáhkkit ahte leat erenoamáš hástalusat álbmotdearvvašvuodas sámi álbmoga gaskkas, galgá dat árvoštallojuvvot.” Láhkaásahusas dárkilastojuvvo ahte gielddat gos sámi ássat main lea sivva jáhkkit ahte leat erenoamáš hástalusat dearvvašvuoda dáfus dán álbmoga ektui, galgá dat árvoštallojuvvot lagabui. Sámediggeráđđi bargá dál ovttas Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain oazžut bagadusa álbmotdearvvašvuoda birra láhkaásahussii, ja odđa stuorradiggediedáhusa álbmotdearvvašvuoda birra.

Heahtebálvalus

Sámediggeráđđi lea deatlaš ahte heahtebálvalusas sámi geavaheddjiid várás lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuoha. Dát lea deatlaš sihkkarastin dihte dohkálaš ja buori bálvalusa sámi álbmoga várás. Gielddain mat gullet sáme giella hálddašanguvlui lea maiddái rievttalaččat geatnegasvuoha sihkkarastit sáme gielat fáldadaga iežaset álbmogii.

Sámediggeráđđi lea ovdal gaskkustan dáid oainnuid Ráđđehussii konsultašuvnnaid bokte 2011:s. Terrorfalleheapmi 2011:s lea dagahan ahte áigot odđasis geahččat nátionála gearggusvuoda ja heahtebálvalusas. Sámediggi lea gearggus joatkit bargguinis dan ektui ahte sámi álbmogii sihkkarastojuvvo buorre fáldat dieđihuvvon heahtebálvalusa odđasis organiseremis Norggas. Danne lea Sámediggeráđđi bivdán čoačkkima Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanttain oazžun dihte viidáseappot dieđuid barggu birra heahtebálvalusa oktavuodas.

Čoačkkinn Dearvvašvuoha Finnmárku – SÁNAG

Dearvvašvuoha Finnmárku bovdi Sámedikki diehtojuhkinčoačkkimii fáttá “Psykalaš dearvvašvuoda ja gárrendivššu viidáseappot ovddideapmi ja odđa organiseren” birra. Dát lea oassi Dearvvašvuoha Finnmárku sierra osiid geahčadeapmi Dearvvašvuoda Finnmárku doaimma siskkobealde sierra surggiin. Dán bargui háliidit cealkámuša Sámedikkis.

- Váikkuhangaskaomiid aktiivvalaš geavaheami bokte ovddidit ja heivehit dakkár dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa mii lea vuodduuvvon sámi giella- ja kulturáddejupmái buot dásiin.

Finnmárkkufierpmádat

Sámediggeráđđi searvvai Finnmárkkufierpmádaga vásihuskonferánsii 4.12.2012. Eaktodáhtolaš servviid ovddasteaddjit ovddidedje iežaset proševttaid bohtosiid, ja fierpmádat konkluderií ahte sin proševttat leat leamaš lihkestuvvan. Sámediggeráđđi lei bovdejuvvon juohkit dieđuid Sámedikki váikkuhangaskaopmeortnegiid birra.

- Eavttuid mearrideaddji leahkit guoskevaš dutkamii, mii addá dutkanbohtosiid sámi servodaga dili hárrái dearvvašvuoda-, sosiála- ja mánáidsuodjalussuorggis.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Sámi álbmogii addo dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat, mat leat heivehuvvon sámi álbmoga dárbbuide ja vuoigatvuodaide.

7 Areálat ja biras

7.1 Váldomihttomearri

- Ceavzilis sámi báikegottit sámi guovlluid areálaid ja resurssaid guoddilis geavaheami, gáhttema ja hálddašeami vuodul.

7.2 Areálat

Mihttomearri:

- Sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaid ja servodateallima luondduvuođus sihkkarastojuvvo.

Oassemihttomearit:

- Sámiid vuoigatvuođat vuhtiiváldojuvvojit go areálat suodjaluvvojit ja geavahuvvojit sámi guovlluin.
- Sámiid árbediehtu, báikkálaš máhttu ja ipmárdus, galgá dohkkehuvvot seamma dásis go dutkanvuđot máhttu mearridanvuodđun areálaid hálddašeamis.
- Sámi báikkálaš searvan ja duohta mieldeváikkuheapmi lea sihkkarastojuvvon buot areála- ja resursahálddašeamis.
- Areálahálddašeapmi váikkuha sihkkarastit einnostañvejolašvuođa ja ovdánañvejolašvuođa sámi ealáhusdoaimmaide.

Strategiijat:

- Čuovvolit hálddašangažaldagaid plána- ja huksenlága, Finnmárkkulága ja eará áššáiguoski lágaid vuodul.

Váikkuhusválljenčielggadus (KVU) E10/Rg 85 várás gaskal Evenáši ja Suortta

Stáhta geaidnolágádus lea ráhkadan konseptachiellggadusa (KVU) dan várás ahte válljet eará geaidnospáittu gaskal Evenáši ja Suortta. Stuorra geaidnoproseavttaid oktavuodas lea váldonjuolggadussan ahte galgá ráhkaduvvot KVU ovdalgo ráđđehus árvvoštallá konseptaválljema. 2012 juovlamánus čađahuvvojedje konsultašuvnnat gaskal Johtolatdepartemeanta, Sámedikki ja guovllu guoskevaš orohagaid. Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta lei maid mielde konsultašuvnnain, ja Boazodoallohálddahus lei dárkojeaddjin.

KVU:s leat golbma konseptta. Sihke orohagat ja sámediggeráđđi háliidit váikkuhit dasa ahte gávdnat buriid čovdosiid. Sámediggeráđđi háliida posiitiiva gulahallama viidáset barggu geaidnospáittuin E10/Rg. 85 Evenášši – Suorta. Ráđđi lea dattetge deattuhan ahte beroškeahttá konseptaválljemis, sáhtta vejolaš vuostálasvuohta automáhtalaččat ráfáidathtojuvvon sámi kulturmuittuide bidjat láidestusaid doaibmabiju viidodahkii namahuvvon guovllus. Várre gávnnašii dohkálaš čovdosiid orohagaid ektui jus čađahuvvojit buorit ovttasbargoproseassat mat sihkkarastet duohta váikkuhanfámu boahhtevaš plánemis.

Sámediggeráđđi muittuha vel ahte berre ráhkadit ovddalgihtii árvvoštallamiid dain váikkuhusain mat šaddet sámi kulturmuittuide ja boazodoallofágalaš gažaldagaide, oassin mearridanvuodđui go vállje geaidnospáitkonseptta. Johtolatdepartemeanta oaiñvilda ahte dan sáhtta dahkat plánañbarggu oktavuodas, váikkuhusčielggadeamis, maññágo ráđđehus lea árvvoštallan bajimus konseptaválljema.

Sámediggeráđđi ja orohagaid oainnut šaddet mielde mearridanvuodđui mii biddjojuvvo ráđđehusa ovdii.

Konsultašuvnnat bieggafápmoáššiin gaskal NČE ja Sámedikki

29.8.2012 álggahuvvojedje konsultašuvnnat gaskal NČE ja sámediggeráđđi Fálesnuori bieggafápmorusttega, Fálesrášša bieggafápmorusttega, Hámmárfeastta bieggafápmorusttega, Sørfjord bieggafápmorusttega, Skogvatnet bieggafápmorusttega, Kalvvatnan bieggafápmorusttega ja Mussira bieggafápmorusttega. Konsultašuvnnat namuhuvvon proseavttaid birra loahpahuvvojedje. 5.12.2012 jotkojuvvojedje fas konsultašuvnnat namuhuvvon bieggafápmorusttegiid birra.

Dattetge ii sáhte atnit duohtan daid konsultašuvnnaid mat leat čađahuvvon NČE:in. Sámediggái ii lea dieđihuvvon NČE árvvoštallamiid birra ii ge mearrádusevttohusaid birra. Maññá 5.12.2012 čoahkkima lea NČE biehtalan addimis consešuvnna Fálesnuori bieggafápmorusttegi, Hámmárfeastta

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

29 siidu 453 siidus

bieggafápmorusttegi ja Skogvatnet bieggafápmorusttegi, muhto lea addojuvvon konsešuvdna Fálesrášša bieggafápmorusttegi, ja Sørffjord bieggafápmorusttegi. Go eai leat čadahuvvon duohta konsultašuvnnat NČE:in, de lea sámediggeráđđi bivdán konsultašuvnnaid Oljo- ja energiijadepartemeanttain Fálesrášša bieggafápmorusttega ja Sørffjord bieggafápmorusttega birra.

- Čuovvolit Sámedikki biras- ja areáladiedáhusa.
- Sihkkarastit sámi areála- ja birasgáhttema gulahallama ja ovttasbarggu bokte guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja guoskevaš oasálaččaiguin.

11 smávva fápmorusttega Ráissas ja Gáivuonas

Lea ohccojuvvon konsešuvdna hukset 11 smávva fápmorusttega Ráissa ja Gáivuona suohkaniin. Buot ohccojuvvon fápmorusttegat leat orohagas 36 Cohkolat ja Birtavárri. Sámediggeráđđi leat ovddidan vuosttaldeami 7 smávva fápmorusttega vuostá (Melen, Badjánanjohka, Trollvikelva, Sogeselva, Iselva, Rotsundelva ja Øvre Tverrelva). Válđoággan vuostaldemiide lea vuostálasvuolta kulturmuittuide ja negatiiva váikkuhusat boazodollui, earret eará dan sivas go rusttetgeainnut sáhttet mielddisbuktit eanet johtolaga orohahkii. Vuostaldančoahkkinn dollojuvvui 18.12.2012 gaskal NČE, Oarje-Finmárkku guovllustivrra ja sámediggeráđđi. Loahppajurdda čoahkkimis lei ahte plánejuvvon fápmorusttet siskkit Guohcanuorrevuomis (Iselva, Guohcanuorrejogas ja Øvre Tverrelva) dagahit stuorámuš vátisvuodaid. Daid eará smávva fápmorusttegiid ektui maid leat vátisvuodát, muhto doppe sáhttet váidudeaddji doaibmabijut, earret eará dainna lágiin ahte rusttetgeainnut válđojuvvojit eret maŋŋá rusttegiid huksema, uhcidit hehttehusaid. Badjánanjoga oktavuodas sáhtta ieš fápmorusttet leat vuostálaga automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittuid. Dan sáhtta čoavdit dainna lágiin ahte dat huksejuvvo eará sadjái.

Suodjalanplánabargu

Sámediggeráđđi lea konsulteren ja bohtán ovttaoavili Birasgáhttendepartemeanttain mángga álbmotmeahce- ja eanasuodjalanguovlostivrra čoahkádusa birra. Dát guoská Návetvuomi/Návuonbađa eanasuodjalanguovlluide, Møysalen álbmotmeahccái/Svellingsflaket eanasuodjalanguovlui, Børgfjell álbmotmeahccái, Skarvan/Roltdalen álbmotmeahccái ja Sylan eanasuodjalanguovlui, Femundsmarka ja Gutulia álbmotmeahccái, Skardsfjella-Hyllingsdalen eanasuodjalanguovlui ja bajit Dieváiđuovvdi álbmotmeahccái. Sámediggeráđđi lea maŋŋá konsultašuvnnaid nammadan áirasiid ja várreáirasiid suodjalanguovlostivrraide.

Sámediggeráđđi lea konsulteren Nordlándda fylkkamánniin Junkerdalsura luonddumeahci birra, ja Hedmarkku ja Mátta-Trøndelaga fylkkamánniiguin Femundsmarka álbmotmeahci birra oktan dasa guoskevaš guovlluiguin. Mii leat juksan ovttamielalašvuoda Junkerdalsura hálddašánplána oktavuodas, muhto sámediggeráđđi ávžžuha ahte guovllu suodjalanláhkaásahus rievdaduvvo. Ii leat juksojuvvon ovttamielalašvuolta Hedmarkku ja Mátta-Trøndelaga fylkkamánniiguin Femundsmarka álbmotmeahci oktavuodas, ja Sámediggi ávžžuha čadahit viidáset konsultašuvnnaid Luondduhálddašandirektoráhtain.

- Bargat dan ala vai árbediehtu dohkkehuvo seamma dásis go dutkanvuodot máhttu vuodđun mearrádusaide areálaáššiin.
- Bargat dan ala ahte mearridanproseassat sáhttet buorebut láchit árjjalaš báikkálaš searvamii.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Sámedikki gulaskuddancealkámušat vuhtiiválđojuvvojit buorebut.
- Biddjo eanet deaddu sámi árbediehtui, báikkálaš máhtuide ja ipmárdusaide, proseassas ja mearrádusain plána- ja huksenlága vuodul.
- Buorebut láchit sámi báikkálaš searvamii ja duohta váikkuheapmái plánaproseassain.
- Eanet oassi suohkaniin leat dohkkehan suohkanplánaid ja suohkanoasseplánaid ođđa plána- ja huksenlága vuodul.

7.3 Luondduresurat

Mihttomearri:

- Resursa- ja energijaháhkkan galgá nannet sámi kultuvrra, servodateallima ja sámi ealáhusaid.

Oassemihttomearit:

- Iskan ja luondduresurssaid lokten sámi guovlluin dáhpahuvva diekkár vuogi mielde mii goziha sámi vuoigatvuodalaččaid ja báikkálaš servodaga beroštumiid ja vuoigatvuodaid, ja internašunála álbmotrievtti soahpamuša ektui.
- Árbevirolaš máhttu, báikkálaš máhttu ja ipmárdus lea dohkkehuvvon dievaslaš máhttun seamma dásis go dutkanvuodđuduvvon máhttu hálddašit luondduresurssaid.
- Nissonolbmuid máhttu ja árbevierut deattuhuvvojit go lea sáhka meahcceresursa geavaheames.
- Sámi oasseváldin lea ovttaiduvvon luondduresurssaid hálddašeapmái ja stivrejupmái.

Strategiijat:

- Čuovvolit hálddašangažaldagaid konsešuvdnaáššiin čázádatregulerenlága, energijalága ja čáhceresursalága vuodul.

Deanuláhka

Stuorradikki Energiija- ja biraslávdegoddi lea sádden ášši ruovttoluotta ráđdehussii. Lávdegoddi háliida ahte Deanuláhka galgá leat sierra lánhan. Sámediggeráđdi vuordá konsulterejuvvot odđa lánkaevttohusa birra Birasdepartemeanttas dalán go dat lea válmmas.

- Gárvvistit Sámedikki energijačilgehusa.
- Bargat dan ala ahte árbediehtu dohkkehuvvo seamma dásis go dutkanvuodot máhttu vuodđun mearrádusaide luondduriggodagaid geavaheamis.
- Váikkuhit dasa ahte báikkálaš berošteaddjit aktiivvalaččat oassálastet mearridanproseassaide luondduriggodagaid geavaheami oktavuodas.

Konsultašuvnnat ráđdehusa minerálaealáhusstrategiijaid birra

Maŋŋá ráđdelehtu Marianne Balto ja ealáhusministara Trond Giske gaskasaš čoahkkima lea Ealáhus- ja gávpedepartemeanta ja sámediggeráđdi lonuhallan árvoštallamiid ja evttohusaid ráđdehusa minerálastrategiija birra. Dát lea guoskan strategiijaid ja doaibmabijuide kapihttalis mineráladoaimmaid birra dain guovlluin main leat sámi beroštusat. Konsultašuvnnain bohtá ovdan ahte sáhtá juksojuvvot ovttamielalašvuolta strategiijaid ja doaibmabijuid oktavuodas nu ahte sáhtá rievdatit minerálla 2013 giđa, nannet máhttovuodu mineráladoaimmaid birra sámi guovlluin ja doarjja sámi vuoigatvuodaeaggádiid kapasitehtahuksemii ja gealbudeapmái Vuodđudusa Protect bokte.

Sámediggeráđdi lea leamaš čielggas das ahte vejolaš ovttamielalašvuolta ráđdehusa minerálastrategiija birra ii rievdat Sámedikki mearrádusaid minerállaškii áššiin 47/08 ja 27/09. Sámedikki mearrádus áššis 21/10 lea ain fámus.

Galgá váikkuhit:

- Eanet vuhtiiváldit sámi vuoigatvuodalaččaid ja báikegottiid beroštumiid ja vuoigatvuodaid.
- Eanet deattuhit sámi árbedieđu, báikkálaš máhttu ja ipmárdusa luondduriggodagaid ávkkástallama oktavuodas.
- Eanet deattuhit nissonolbmuid máhttu ja árbevieruid go guoská luondduriggodagaid geavaheapmái.
- Ahte sámi oassálastin integrerejuvvo eanet ja eanet luondduriggodagaid hálddašeapmái ja stivremii.

7.4 Luonddušláddjivohtat

Mihttomearri:

- Sámi kultuvrra ja servodat- ja ealahuseallima luondduvuđđosa vuhtiiváldin deattuhuvvo buot luonddušláddjivođa hálddašeamis.

Oassemihttomearit:

- Luonddušláddjivođa áimmahuššan dáhpahuvva dakkár vuogi mielde mii fuolaha sámi vuoigatvuođalaččaid ja báikegottiid beroštumiid ja rivttiid, ja riikkaidgaskasaš álbmotrievtti vuođul.
- Sámi árbediehtu, báikkálaš máhttu ja ipmárdus dohkkehuvvo seamma dásis go dutkanvuđot máhttu go luonddušláddjivođa geavaheapmi ja suodjaleapmi galgá mearriduvvot.
- Nissonolbmuid máhttu ja vierut deattuhuvvojit luonddušláddjivođa geavaheami ja suodjaleami oktavuodas.
- Sámi báikkálaš oasseváldin ja mielváikkuheapmi lea sihkaraston luonddušláddjivođa geavaheamis, hálddašeamis ja gáhttemis.

Strategiijat:

- Čuovvolit sámi beroštumiid biologalaš sláddjivođa konvenšuvnna ja luonddušláddjivođalága ektui.
- Čuovvolit suodjalusproseassaid sámi guovlluin.

Minerálaiskamat Návuona ja Álttá suohkaniin

Sámediggeráđđi lea doallan čoahkkima orohagain 32 Silvetnjárga ja minerálafitnodagain Nordic Mining ASA:in 21.1.13 Guovdageainnus. Čoahkkima ulbmil lei digaštallat vejolašvuođaid dahkat šiehtadusa Sámedikki minerálaplánaveahki vuođul daid duohta iskkadanbargguid (geahččalanbohkamiid) oktavuodas guovllus bajábealde Reinfjord Návuona suohkanis. Čoahkkimis bođii ovdan ahte ii leat áigequovdil čađahit geahččalanbohkami 2013:s, muhto ahte fitnodagas dušše lea plánat čađahit gieddekartemiid dán jagi. Čoahkkinoassálastit ledje ovttamielas das ahte doalahit oktavuodá mii lea ášahuvvon, jus fitnodat rievdata plánaidis, ja jus šaddá áigequovdilin bohkat dainna áigumušain ahte geahččalit gávdnat nihkkela, veaikki ja platinuma (PGE) dán guovllus maŋit áiggis. De árvvoštallojuvvo dahkat šiehtadusa Sámedikki minerálaplánaveahki vuođul duohta iskkadanbargguid oktavuodas dán guovllus.

Sámediggeráđđi lea doallan čoahkkima orohagaiguin 26 Lákkonjárga, 40 Orda, 33 Spalca ja minerálafitnodagain Scandinavian Resources AB:in 22.1.13 Guovdageainnus. Čoahkkima ulbmil lei digaštallat vejolašvuođaid dahkat šiehtadusa Sámedikki minerálaplánaveahki vuođul daid duohta iskkadanbargguid (geahččalanbohkamiid) oktavuodas guovlluin Oaggovárri Álttá suohkanis ja Ditnuidrášša Návuona suohkanis. Čoahkkimis bođii ovdan ahte ii leat áigequovdil čađahit geahččalanbohkami 2013:s, muhto ahte Scandinavian Resources AB galgá eanabajázis mihtidit veaikki ovdalگو árvvoštallá joatkit geahččalanbohkamiiguin dán guovlluin. Čoahkkinoassálastit ledje ovttamielas das ahte álggahit siskkáldas proseassaid árvvoštallat dahkat šiehtadusa Sámedikki minerálaplánaveahki vuođul duohta iskkadanbargguid oktavuodas dán guovlluin. Bođii maid ovdan ahte Sámediggi ferte diđoštallat guovlluid ja geahčadit leat go sámi kulturmuittut doppe ovdalگو sáhttá čađahit geahččalanbohkamiid.

Áigumuššiehtadus doaibmakonsešuvnna birra fitnodahkii Sydvaranger Gruve AS

Sámedikki minerálaplánaveahki vuođul leat Sydvaranger Gruve AS, Sámediggi ja orohagat 5A ja 5C Báhčeveai 10.1.2013 Girkonjarggas dahkan áigumuššiehtadusa šiehtadallamiid birra doaibmakonsešuvdnaohcama oktavuodas 10 guvlui olggobealde Sydvaranger Gruve ASa konsešuvdnaguovllu Máttá-Várjagis minerálalága § 43 vuođul, geahča § 17. Šiehtadus ii guoskka boahttevaš šiehtadallamiid bohtosiidda. Šiehtadallamiin galgá biddjojuvvot vuođđun ahte doaimmat

galget sáhttit čadahuvvot bálddalagaid ásahuvvon árbevirolaš geavahemiin, nu go boazodoaluin ja guolástemiin. Ja ahte ruvkedoaimma galgá leat ávkin ja nannejeaddjin sámi kultuvrii ja báikegottiide. Aigumuššiehtadusa vuodul atnet sihke sámediggeráđđi ja orohagat 5A ja 5C Báhčeveai buorin ahte addojuvvo ávkkástallanvuoigatvuohta buot 15 guovllu ovddas mat leat siskkobeaalde ja olggobealde Sydvaranger Gruve ASa konsešuvdnaguovllu. Ávkkástallanvuoigatvuođa ferte áddet dan láhkai ahte dat addá ovddu vejolaš doaimmakonsešuvdnii ođđa guovlluin.

- Bargat dan ala ahte ođđa álbmotmeahcceguovddášat ásahuvvojit dálá sámi ásašaid oktavuhtii.
- Váikkuhit ahte sámi kultuvrra ja luondugeavaheami gelbbolašvuohta deattuhuvvo eanet suodjalanguovlluid hálddašeamis.
- Bargat dan ala ahte árbediehtu dohkkehuvvo seamma dásis go dutkanvuđot máhttu go luonddušláddjivuoda geavaheapmi ja suodjaleapmi galgá mearriduvvot.
- Váikkuhit ahte mearrádusproseassat lámččet buorebut aktiivvalaš báikkálaš searvamii.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Sámi vuoigatvuođalaččaid ja báikegottiid beroštumit eanet vuhtiiváldojuvvojit maid vuoigatvuođaid ja riikkaidgaskasaš álbmotrievtti luonddušláddjivuoda gáhttema oktavuodas.
- Sámi árbediehtui biddjojuvvo eanet deaddu go mearrádusat dahkkojuvvojit luonddušláddjivuoda geavaheami ja suodjaleami oktavuodas.
- Eanet deattuhit nissonolbmuid máhtu ja árbevieruid luonddušláddjivuoda geavaheami ja suodjaleami oktavuodas.
- Eanet sámi báikkálaš osseváldin ja mielváikkuheapmi luonddušláddjivuoda geavaheamis, hálddašeamis ja gáhttemis.

7.5 Dálkkádat

Mihttomearri:

- Sámi ealahusat ja sámi kultuvra leat nannosat dálkkádatrievdamiid ektui.

Oassemihttomearit:

- Álgoálbmogiid vuoigatvuođat deattuhuvvojit go váidudeaddji doaimmabijut dálkkádatrievdamiid geažil plánejuvvojit.
- Positiiva dálkkádatdoaimmabijut ja heivehanstrategiijat leat álggahuvvon mat nanusmahttet sámi servodagaid dálkkádatrievdamiid ektui.
- Sámi árbediehtu, báikkálaš máhttu ja ipmárdus geavahuvvo seamma dásis go dutkanvuđot máhttu vuodđun mearrádusaide dálkkádatdoaimmabijuid ja heivehanstrategiijaid oktavuodas.
- Dutkan dan birra mo dálkkádatrievdamat váikkuhit davviguovlluide ja maid báikkálaš birasváikkuhusat mearkašit, fuolaha sámi perspektiivva ja sohkabealiperspektiivva.

Strategiijat:

- Duddjot ipmárdusa álgoálbmotperspektiivvaide ja -rivttiide.

Arctic Frontiers 2013

- Presideanta Egil Olli ovddidii rahpandearvuodaid dán jagi Arctic Frontiers doaluin Romssas 21.1.13. Dán jagi konferánsafáddán lei geopolitihkka ja mariidna buvttadeapmi dakkár Árkttis mii lea rievdamin. Sáhkavuorustis deattuhii presideanta dan ahte davviguovlopolitihkas leat stuorra hástalusat álgoálbmogiidda, nátionála eiseválddiide ja dakkár ođđa industriijii mii háliida vuodđuduvvot álgoálbmotguovlluide ja –territoriaide. Muhto das leat maiddá vejolašvuođat buoret birgejupmái ja min oktasaš luondduresursaid guoddilis hálddašeapmái. Ja lihkestuvvaneaktun ferte leat ahte ođđa ealahusdoaimmat árbevirolaš álgoálbmotguovlluin galgá boahit ávkin álgoálbmogiid kultuvrii ja báikegottiide ja leat njuolggá mielde nannemin ja ovddideamen daid. Dakkár doaimmat fertejit seammás soahpat álgoálbmogiid árbevirolaš

ealáhusaiguin ja kulturvuđot ávkkestallamiin ii ge duvdit daid eret.

- Ovddidit posiitivva dálkkádatdoaimbajuid ja heivehanstrategiijaid mat nanusmahttet sámi servodagaid dálkkádatrievdamiid ektui.

Johkamohki Winter Conference 2013

Ráđđelahttu Marianne Balto doalai 4.2.13 sáhkavuoru rabadettiin Johkamohki dálvekonferánsa dálkkádatrievdamiid birra. Sáhkavuorus deattuhuvvui ahte davviguovlluin dáhpáhuvvet olbmováikkuhan dálkkádatrievdamat johtilepmosit ja garrasepmosit. Dálkkádatdutkiid odđa meroštallamat einnostit uhcimusat 4-6 ceahki liegganeami Ártisas ovdal 2050. Dakkár liegganeamis leat dramáhtalaš váikkuhusat buohkaide geat ellet ja doibmet dáppe davvin. Olbmot, kultuvra ja báikegottit fertetit dustet dakkár boahhteáiggi mas leat ollu nuppástuhttimat ja dálkkádatheiveheamit. Sámi árbevirolaš ealáhusat leat vuođđuduvvon lundui, ja danne čuhcet ge dálkkádatrievdamat ovddemusat ollu sápmelaččaide. Dat mielddisbuktá liige raššivuođa dakkár dálkkádatrievdamiid, nuoskkidemiid ja industriija sisabahkkemiid ektui, mat váikkuhit lundui.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Álgoálbmotvuoigatvuođat deattuhuvvojat eanet go dálkkádatdoaimbajut plánejuvvojat.
- Eanet álggahuvvojat posiitivva dálkkádatdoaimbajut ja heivehanstrategiijat.
- Lea eanet deaddu sámi árbedihtui dálkkádatdoaimbajuid ja heivehanstrategiijaid mearrideami oktavuodas.
- Eanet dálkkádatdutkan mii deattuha sámi perspektiivva ja sohabealiperspektiivva.

8 Kulturmitosuođjalus

8.1 Váldomihttomearri

- Gáhttet ja oainnusmahttit sámi kulturmuittuid ja –birrasiid iežamet historjjá ja árvvuid vuođul, ja vuolggasadjá das lea kulturmuittuid mearkašupmi identitehtii ja servodathuksemii.

8.2 Sámi kulturmuittuid hálddašeapmi

Oassemihttomearit:

- Sámi kulturmuittut geavahuvvojat duođaštussan sámi leahkimii, ja veahkkin sámi kultuvrra ja identitehta nannemii.
- Sámi kulturmuittut ja kulturbirrasat, mat eai leat odasmuvvi riggodagat, gozihuvvojat areálaid ja resurssaid hálddašeami ja geavaheami oktavuodas.
- Sámi kulturárbbi hálddašeamis deattuhuvvo ceavzilis ja guhkes áiggi perspektiiva.
- Sámedikki hálddašanváldi sámi kulturmuittuin dahkko bistevažžan ja lea njuolga mearriduvvon kulturmitolágas
- Sámi kulturmuittuid oainnusmahttin lasiha dieđuid sámi diliid birra ovdalaš áigge ja dálá áigge.

Strategiijat:

- Háhkát buriid rámmaeavttuid sámi kulturmitosuođjaleapmái, gulahallama ja ovttasbarggu bokte guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará relevánta aktevrraiguin.

Riikaantikvára vuoruhanreive 2013

Sámediggi lea ožžon Riikaantikvára jagi 2013 vuoruhanreivve. Vuoruhanreive lea oassi vuordámušain regionála kulturmitohálddašeapmái guovddáš eiseválddiid beales. Reivves biddjojuvvojat nationála mihttomearit kulturmitosuođgái jagi 2020 rádjai ja 2013 stáhtabušeahhta vuođđun vuoruhemiide mat dahkkojuvvojat. Riikaantikvára čujuha čuovvovaš surggiide mat vuoruhuvvojat 2013:s.

- Máhttolokten kulturmitohálddašeamis nannejuvvo

Čoahkkingiriji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

34 siidu 453 siiddus

- Viidáseappot bargu suodjalanprográmmaiguin
- Ráfáiduhttinbarguin ovddastuslašvuoda sihkkarastimis jotkojuvvo
- Ovttasbargu ja ovddasvástádusjuohku regionála ja guovddáš kulturmuithálddašemi gaska eiseváldin ja ráđđeaddin kulturmuithoássiin nannejuvvo ja čielggasmahttojuvvo
- Láhkgatnegahttojuvvon hálddašandoaimmat leat vuodđun regionalahálddašemi barggus

Reivves váldojuvvojit ovdan maiddá erenoamáš hástalusat Sámediggái ja kommenterejuvvojit.

Árvoháhkkan kulturmuithosuorggis

Sámediggeráđđi lea árvoháhkkanprográmma oktavuodas kulturmuithosuorggis 2013:s rávven Riikaantikvárii ohcama prošeaktačilgehusain Árran julevsáme guovdásj prošeaktii Soahtemuittut Davvi-Sáltoduoddaris, oassin árvoháhkkanis kulturmuithosuorggis. Dát dávista Sámedikki 2013 bušehtti, gč. kapihtta 10.3.10. Prošeakta lea rádjalovsaproševtta čuovvoleapmi maid Árran julevsáme guovdásj ovdal lea čadahan. Dat gehččojuvvo fárrolagaid plánejuvvon prošeavttain mii siskkilda sámi mátkéaláhusa Davvi-Sáltoduoddaris. Konkrehta árvoháhkandoaimbajui leat mielde earret eará soahtemuittuid duodásteapmi ja ođasmahttin, seailuhandoaimbajuid ráhkadeapmi, kulturmuithobálgá ovddideapmi ja dasto sierralágan gaskkusteamit nugo earret eará čájáhusat.

Etihkalaš njuolggadusaid gulaskuddan olbmobázahusaid dutkamis

Sámediggeráđđi lea buktán cealkámuša etihkalaš njuolggadusaide olbmobázahusaid dutkama ektui. Gulaskuddancealkámuš lei váldoássiis čielggas ja bures jurddašuvvon, ja lea dieinna lágiin buorre rámmadagus olbmobázahusaid dutkama oktavuodas. Áidna mii evttohusas váillui, ja maid Sámediggi cuiggodii, lei čielga čujuhus daid erenoamáš njuolggadusaide mat leat dáakteriggeávdnasiid geavaheami ja hálddašemi várás Oslo universitehtas (De Schreinerske Samlinger). Sámediggeráđđi lea liikká eaktudan ahte dát erenoamáš njuolggadusat biddjojuvvojit vuodđun sámi dáakteriggeávdnasiid dutkama oktavuodas álo.

Meahcegeainnu huksen Lille Løvdal nammasaš báikkis Rivttáin

Sámediggeráđđi lea ollu gerddiid ožžon dieđuid meahcegeaidnohuksema birra doallonummariin 31/2 ja dnr. 31/9, 10 Lille Løvdal nammasaš báikkis Rivttáin. Ášši lea gullon maiddá medias. Doaimbaidjooamasteaddji ohcamis leat leamaš ollu eahpečielga bealit ja Rivttáid suohkana áššemeannudeapmi lea maid leamaš eahpečielggas. Ovtta guoskevaš eanaaigádis oaččuimet maiddá dieđuid kulturmuittuid birra doallonummariin 31/2. Lea maiddá čuoččuhuvvon ahte geaidnobihttá doallonummariin 31/2 lea seamma sajis gokko ovdal manai nu gohčoduvvon niitogeinnodat, dat mearkkaša dan ahte lei báiki gos dolin vižže suinniid meahcis.

Dáid dieđuid vuodul finai Sámediggeráđđi geahččamin guoskevaš guovllu suidnemánus 2012. Geahčadeami oktavuodas namuhuvvui namuhuvvon niitogeinnodat. Dasa lassin čujuhuvvui báiki gos ovdal lea leamaš šliipageađgi mii dolin geavahuvvui ladjobargguid oktavuodas. Čujuhuvvui maiddá báiki gos álggii fievrridanstreanga, mii geavahuvvui muoraid fievrrideapmái vulos go čuhppe muoraid. Muđui ii bohtán ovdan ahte guovllus livčče lean kulturmuittut.

Dattetge ii leat vejolaš oaidnit makkárga fysalaš dovdomearkkaid niitogeinnodagas, dahje vejolaš luottaid mat livčče jávkan oalát dan ođđa meahcegeainnu geažil. Sadjingeađgi maid ii leat šat das ja ii leat vejolaš oaidnit makkárga mearkkaid dál mat čatnasivčče dasa. Fievrridanstreanggas lea báhcán gassa ruovdestreanga mii lea čadnojuvvon gitta boares soahkái.

Danne ii leat geahčadeami oktavuodas gávdnon stuorát kulturbiras mas livčče lean boares kulturmuittut Lille Løvdalas man oktavuhtii dan niitogeinnodaga sáhtášii čatnat. Orru ahte dat gullá unnit kulturbirrasii mas leat viehka unnán kulturmuittut. Dieđut ieš niitogeinnodaga birra leat veahás vuostálaga. Čuoččuhuvvo maiddá ahte dakko ii leat mannan niitogeinnodat, muhto boares

heastavuodjengeaidnu. Go dieđut leat leamaš vuostálaga ja ii leat leamaš vejolaš oaidnit makkárgge konkrehta mearkkaid luonddus, de lea leamaš váttis mearridit mii duođai lea duohtavuohhta dán áššis.

Sámediggeráđđi lea dattetge Rivttáid suohkanii čilgen ahte mii árvvoštallat meahcegeainnu dnr. 31/2 ja 31/9, 10 fárrolaga, ja ahte dat oktiibuot lea dan muttos viiddis doaibmabidju ahte dat livčče galgan leat sáddejuvvot gulaskuddamii earret eará Sámediggái ovdal go dat álggahuvvui. Dán oainnu lea maiddái Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta dorjon guhkás cealkámušas maŋŋá. Departemeanta lea árvvoštallan nu ahte doaibmabidjoeaiggát, gielda iige fylkkamanni leat doahttalan meahcegeaidnohuksema njuolggadusaid ulbmila buori vuogi mielde. Departemeanta ii leat dattetge sáhttán oaidnit ahte ovddit mearrádusat áššis eai gustoše boasttuvuođa geažil riektegeavaheamis, áššemeannudanboasttuvuođa dahje eará sivaidda geažil. Danne eai leat departemeantta beales gávdnan ákkaid lagabuidda geahčadit ášši realitehtaárvvoštallama.

Sierra lohpi kulturमितolága § 8 vuosttaš lađđasa mielde – Kvitberget dolomihttabolttohat Ljøsenhammeren nammasaš báikkis Bodø suohkanis

SMA Nordland AS lea plánen ásahit Kvitberget dolomihttabolttohaga Ljøsenhammeren nammasaš báikái Bodø suohkanis. Sámediggeráđđi finai 2007:s geahččamin ohccojuvvon doaibmabiju ja registrerii máŋga automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittu. Ljøsenhammer-setrai lea čadnojuvvon deatalaš boazosámi kulturárbevierru. Danne buvttuige Sámediggeráđđi odđajagimánus 2008 vuosteháhkocealkámuša namuhuvvon plánaide. 18.12.2012 beaiváduvvon reivves lea SMA Nordland AS sádden sierralohpeohcama automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon geinnodaga várás. Maŋŋá fágalaš árvvoštallama lea sámediggeráđđi rávven Riikaantikvára addit sierralobi. Jos sierralohpeohcamaš mieđihuvvo, bivdá ráđđi dieđalaččat iskkadit namuhuvvon geinnodaga, ja ahte lávga gulahallamiin Sámedikkiin galgá sámi kulturमितohistorjá láchččojuvvot ja gaskkustuvvot Ljøsenhammer-setra oktavuodas. Goluid dan oktavuodas máksá doaibmabidjooamasteaddji SMA Nordland AS.

- Gulahallama bokte guovddáš eiseválddiiguin oáčuhit Sámediggái hálddašánválddi sámi kulturमितtuide mearriduvvot njuolga kulturमितoláhki.
- Gozihit sámi kulturमितtuid olggobealde konsešuvdnašiehtadusa geográfalaš doaibmaguovllu
- Árijjalaš váikkuhangaskaoapmegeavaheami bokte nannet máhtu sámi árbedieđuid ja historjjá birra, ja sámi kulturमितtuid bisuheami ja suodjaleami vuodul.
- Ceavccageađgi/Mortensnes oktan birasguovlluiguin biddjo máilmmiárbelistui.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Sámi historjjá dieđolašvuoda obbalaččat servodagas ja earenoamážit sámi servodagas.
- Gullelašvuodahuksama ja vuovdnáivuoda iežas historjjái.

9 Ealáhusat

9.1 Váldomihttomearri

- Nana ja mánggabealat ealáhuseallin mii fuolaha sámi kultuvrra, luonddu ja birra, ja lea vuodđun eallinfámolaš báikegottiide gos olbmot háliidit ássat.

9.2 Vuodđoealáhusaid rámmaeavttut

Mihttomearri:

- Suodjalit ja ovddidit mariidnaealáhusaid, boazodoalu ja eanadoalu deatalaš kulturguoddin ja barggaheaddjin sámi guovlluin.

Oassemihttomearit:

- Dohkálaš juridihkalaš ja ekonomalaš rámmaeavttut.

- Buoret gánnáhahttivuohta vuodđoealáhusain.
- Buoret rekrutteren vuodđoealáhusaide.
- Buoret sohkabealdásedeaddu.
- Boraspirepolitihkka mas sámi ealáhusat vuhtiiváldojuvvojit.

Strategiijat

- Areálaid ja resurssaid sihkkarastin.
- Oažžut váikkuhanfámu politihkkii mii guoská mariidnaealáhusaide, boazodollui, eanadollui ja meahccealáhusaide.

Konsultašuvdna Guolástus- ja riddodepartemeanttain

Sámediggi lea dán áigodagas čađahan konsultašuvnna Guolástus- ja riddodepartemeanttain departemeantta St.dieđáhusa birra mii “Norge som verdens beste sjømatnasjon og utforming av mandat til fjordfiskeremnd og rammeavtale” (gč. St.prop 70 L (2011-2012) Endring i deltakerloven, havressursloven og finnmarksloven (kystfiskeutvalget)).

Boazodoallu

Sámediggeráđi beales searvvai Ellinor Marita 27.11.2012 čoahkkimii Guovdageainnu boazodoalu nissonfierpmádagain. Čoahkkima fáddán lei movt boazodoallu lea ovddiduvvon mánggaid jagiid badjel ja dan dillái mii dál lea ahte gorálaččat bággehallet geahpedit bohccuid. Jáma dovddahii ahte Sámediggi váldá fierpmádaga fuolastumiid duodas. Son čujuhii maiddá ahte Sámediggi lea leamaš mielde muhtun proseassain mat gusket boazodollui. Dáid proseassaid bokte bargá Sámediggi earret eará dainna lágiin ahte váikkuhit departemeanttaid váldit dakkár mearrádušaid mat eai čuoza boazodollui nu garrasit.

Ellinor Marita Jáma lei seamma beaivvi mielde čoahkkimis Norgga Boazosápmelaččaid Riikkaserviin, Kárášjoga ja Guovdageainnu johttisámeserviiguin ja čoahkkimii searvvai maiddá bargojoavku mii lea ráhkadan raportta boazologu heiveheamis. Čoahkkima fáddán lei raportta sisdoallu ja guorahallojuvvui dilli mii guoská boazologu heivehemiin Finnmárkkus. Sohppojuvvui ahte bargu boazologu heivehemiin jotkojuvvo ođđa guovlluin. Oidnet maiddá earret eará ahte lea dárbu geahčadit ođđa doaibmabijuid ja váikkuhangaskaomiid, mat muđui eai gullan raportta mandáhtii.

Boazodoalu váldošiehtadus addá Sámediggái vejolašvuoda buktit cealkámuša boazodoallošiehtadussii. Sámediggi vállje addit cealkámuša ođđa boazodoallošiehtadussii ovddabealde šiehtadallamiid. Ellinor Marita Jáma ovddidii 17.12.2012 Sámedikki cealkámuša Eanadoallo- ja biebmoministarii Trygve Slagsvold Vedumii. Sámediggi namuha cealkámušastis muhtun osiid nugo šiehtadusa váikkuhangaskaoapmeortnegiid, areáladili, boraspiriid ja boazologu heiveheami.

Ráddelahttu Marianne Balto searvvai álggahančoahkkimii ođđa boazoprográmma birra Álttás ođđajagimánus. Prográmma hálddaša Innovašuvdna Norga. Boazodoalu beales lei ovddastupmi buorre. Ollu buorre lea dáhpáhuvvan bohccobierggu márkandili ektui. Boazoprográmma lea deatalaš váikkuhangaskaoapmi buoret árvoháhkama juksamis go guoská bohccobirgui ja bohcco oalgebuktagiid. Sámediggi oaidná maiddá ahte lea buorre go mátkeealáhusvuđot ealáhusovddideapmi boazodoalus ja ovttasbargodoaibmabijut boazodoalu ja nállašuhhtinfitnodagaid gaska leat mielde prográmmas. Sámedikkis ja Innovašuvdna Norggas ferte leat buorre ovttasbargu nu ahte das lea buoremus ávki ovdáneapmái boazodoalus.

Boraspiret

Sámediggeráđdi lea ráhkadan čilgehusa boraspiriid birra. Dat galgá sáddejuvvot gulaskuddamii guovvamánus boraspirelávdegottiide davvin, Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvá ja boanddaid organisašuvnnaide. Ráđdi áigu maŋŋá cealkámušvuoru ovddidit čilgehusa dievasčoahkkimii geassemánus. Sámediggeráđi ulbmilin lea unnidahttit boraspiriid dagahan vahágiid nu ahte

boazodoallu ja eanadoallu sáhttet geavahit árbevirolaš guohtonguovlluid guođoheapmái. Guhkkit áiggi vuollái ferten nálemihtuid unnidit sámi guovlluin. Strategiijaid dáfus háliida ráđđi stuorát váikkuhanfámu nationála boraspirepolitihkkii man oktavuodas konsultašuvdnašiehtadus lea guovddáži. Nubbi eará strategiija boraspirepolitihkas lea bidjat stuorát fokusa álbmotriektái. Ráđđi oaidná maiddái ahte lea dárbu rievdadit hálddašeami nu ahte regionála dássi oazžu eanet dadjamaša boraspirepolitihkas ja hálddašeamis.

Sámediggeráđđi Ellinor Marita Jåma bokte bivddii čoahkkima eanadoalloministariin Trygve Slagsvold Vedumiin ja birasgáhttenministariin Bård Vegar Solhjell:in ságastallat boazodoalu ja eanadoalu stuorát hástalusaid birra dan ektui go masset ollut bohccuid ja sávzzaid boraspiriide. Dát čoahkkinn dollojuvvui 12. 12.2012. Eanadoalloministtar ii sáhttan searvat dán čoahkkimii ja danne mearriduvvui ahte doallat odđa čoahkkima masa goappašagat ministarat sáhttiba searvat.

Stuorradikki meannudeamit

Stuorradikki bearráigeahččan- ja konstitušuvdnalávdegoddi attii cealkámuša Riikarevišuvnna iskkadeapmái ceavzilis boazodoalu birra Finnmárkkus almmá ahte Sámediggi beasai sin deaivat. Ráđi oaivila mielde vuhtto cealkámušas ja ságastallama oktavuodas stuorradikkis ahte lávdegoddi ii leat čiekŋudan iežas Sámedikki mearrádussii ja árvoštallamiidda sámediggeráđi mearrádusárvalusas.

Stuorradikki biras- ja ealáhuslávdegoddi attii cealkámuša skábmamánus luossa- ja sáivaguollebivdolága rievdadusaide. Dat rievdadii konsultašuvdnaovttamielalášvuodá mii Sámedikkis ja Birasgáhttendepartemeanttas lei Deanu guollebivdorievtti mearrideami hárrái Finnmárkkulágas ja bivddii departemeantta buktit odđa evttohusa mas dat lei heivehuvvon deanuláhkii.

Dáid áššiid vuodul sáddii presideanta reivve stuorradikki presidentii ja bivddii guorahallamiid dan ektui ahte čielggadit ovttasdoaimama Stuorradikki ja Sámedikki gaskka nu ahte konstitušuvdnariecti gozihuvvo Stuorradikkis meannudemiin.

- Váikkuhit dan ahte ásahuvvojit buorit sohka buolvamolsunortnegat vuodđoealáhusain.
- Oččodit eanet nissonolbmuid vuodđoealáhusaide
- Sihkkarastit ahte meahccealáhus bargit besset geavahit meahcceresurssaid.

Meahcceresurssaid geavaheapmi Trøndelagas

Sámediggeráđi lahttu Ellinor Marita Jåma searvvai “Trøndelagsmøtet” nammasaš čoahkkimii 10. ja 11. 01.2013. Dán čoahkkima fáddán lei meahcceresurssaid geavaheapmi Trøndelagas. Dán oktavuodas searvvai Ellinor Marita Jåma ságastallanprográmmii radios mii sáddejuvvui njuolga daid stuorra hástalusaid birra mat boazodollui bohtet jos buot dat plánejuvvon stuorra bieggamillorusttegat boazodoalu guovlluin duohtan dahkkojuvvojit. Son bivddii árvoštallat eará lokalitehtaid bieggamillorusttegiid huksema oktavuodas.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Gánnáhahttivuohta vuodđoealáhusain buorrána.
- Šaddet eanet sohka buolvamolsumat ja/dahje odđa ásaheamit vuodđoealáhusain.
- Eanet nissonolbmot ožžot saji eanadoalus ja boazodoalus.
- Vahátlogut sávza- ja boazodoalus geahppánit.

9.3 Geasuheaddji báikegottit

Mihttomearri:

- Geasuheaddji ja ealli sámi báikegottit.

Oassemihttomearit:

- Mánngabealat ealáhusat ja geasuheaddji bargosajit goappašiid sohka bieldiid várás sámi guovlluin.

- Eanet fárren sámi guovlluide mii váikkuhivččii báikegottiid ealáskuhttima.
- Eanet gelbbolašvuoda bargosajit nuoraide.

Strategiijat:

- Lávgađet ovttasbargu gielddaiguin ja Innovašuvdna Norggain.
- Váikkuhit árjjalaččat gelbbolašvuoda bargosajiid ásaheami nuoraid várás.
- Nissonolbmuid ealáhushutkan.
- Váikkuhit buriid ortnegiid nuoraid rekrutteremii gelbbolašvuoda bargosajiide.

Seminára ealáhus- ja servodatovddideami birra

Sámediggeráđđi bovdii STN-guovllu gielddaid seminárii ealáhus- ja servodatovddideami birra ođđajagimánus 2013. Semináras ledje birrasii 50 oasseváldi, sihke gielddain, eará almmolaš aktevrraid ja priváhta ealáhuseallima beales. Konferánsa aktevrrat oaivvildedje válđoáššis ahte Sámedikkis leat buorit váikkuhangaskaopmeortnegat, ja ahte Sámediggi sáhtta bargat árjjaleappot oainnusmahttin dihte daid.

Galgá váikkuhit dasa ahte:

- Lea positiivvalaš álbmotlassáneapmi.
- Šaddet eanet priváhta fitnodagat.
- Leat eanet bargit bálvalusaid ja smávvaindustriija oktavuodas.

9.4 Kulturealáhusat

Mihttomearri:

- Eanet bargosajit sámi kultur- ja kulturvuđot ealáhusain.

Oassemihttomearri:

- Gánnáhahti kulturealáhusfitnodagat.
- Stuorat gávpejohtu iežas dujiin ja eará dáidda- ja kulturbuktagiin.
- Rekrutteren duodjealáhussii.

Strategiijat:

- Ovdánahttit gánnáhahttivuoda kultur- ja kulturvuđot ealáhusain.

Duodji

Sámediggeráđđi lea juolludan lagabui 3 miljon ru njealji sierra ovddidan- ja gelbbolašvuoda buoridanprošektii duodjealáhusa siskkoabealde man oktavuodas fokusis leat mearkagálvohuksen, vuovdin, vuovdaleapmi ja gelbbolašvuoda bajideapmi. Sámediggeráđđi doaivu ahte dáid rudaiguin mii sáhttit buoridit gánnáhahttivuoda duojis ja buoridit gelbbolašvuoda. Duodjeorganisašuvnnain dat lea ovddasvástáduš ovttasbargoproševttain. Ráđđi lea erenoamážit ilus dainna go ealáhus ieš rahčá ja ovddida mearkagálvvu duojis. Ráđđi lea maiddái ruhtadan proševtta, mii bistá jagi, man ulbmilin lea buoridit bagadandoaimma Gaska- ja Oarje-Finnmárkkus.

Sámediggeráđđi lea bearráigeahččan doaibmadoarjjaortnega njukčamánuš 2012. Dán čuovvoleamis lea Sámediggi ruhtadan ekonomiijakurssa duojáriidda. Ulbmilin lea oahpahit duojáriidda rehketdoalu vai buorebut sáhtášedje váldit ovddasvástádusa das mii čuovvu go bargá ealáhusdoaimmain.

- Eanet profesjonaliseren ja kommersialiseren sámi kulturealáhusain.
- Vuoruhit duodjealáhusa fidnooahppiortnega ja ovddidanbarggu.

Galgá váikkuhit:

- Eanet gánnáhahttivuoda duoji siskkoabealde.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

39 siidu 453 siiddus

- Eanet gánnáhahttivuođa lágádusaid, media ja kultuvrra siskkobealde.
- 10 fidnoeahppi duodjealáhussii.

9.5 Árvoháhkkan ja ođđaásaheamit

Mihttomearri:

- Eanet ja dávjijt ásaheamit, innovašuvdna ja árvoháhkkan sámi ealáhusaid oktavuodas.

Oassemihttomearit:

- Ođđa háhkkan, ahtanuššan ja ođasmahttin
- Eanet dutkandoaimmat sámi guovlluid ealáhusain
- Buoret gelbbolašvuohta ealáhusain
- Eanet ođđa ásaheamit
- Eanet ealáhusutkan

Strategiijat:

- Movttiidahttit ovttasbarggu ja árijjalaš ovddidanbirrasiid ealáhusain
- Gánnáhahttivuođa buorideapmi ja profesonalitehta álgoahpahusa ja čuovvoleami bokte

Ásaheddjiid čuovvoleapmi

Maŋŋá fáladatvuoru lea Sámediggeráđđi bálkáhan PwC čuovvolit 15 ásaheaddji Finnmárkkus ja Davvi-Romssas. Olahusjoavkun leat sii geat ožžot doarjaga ásahtit ođđa doaimmaid maŋimuš viđa jagis. Čuovvoleapmi dáhpáhuvvá golmma čoagganemiid bokte ja individuála ságastemiid bokte.

- Váikkuhit gelbbolašvuođa buorideami vuovdalan- ja buvttaovddideamis
- Ovttasbargu dutkanbirrasiguin main lea gelbbolašvuohta sámi ealáhusain
- Ávžžuhit joatkaskuvllaid vuoruhit ealáhusutkan skuvllas

Galgá váikkuhit:

- Eanet ođđaháhkama, ahtanuššama ja ođasmahttima FoU-doaimma bokte
- Eanet dutkandoaimma sámi guovlluid ealáhusain

10 Regionálaovddideapmi

10.1 Mihttomearri

Váldomihttomearri:

- Árijjalaš ja ulbmilaš ovttasbarggu bokte regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin nannet ja ovddidit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima.

Oassemihttomearri:

- Háhkkat buriid rámmaeavttuid sámi gillii, kultuvrii ja servodateallimii gulahallama ja ovttasbarggu bokte regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará relevánta aktevrraiguin.

Strategiijat:

- Ovttasbargošiehtadusaid buorideapmi fylkkagiellaiguin.
- Ulbmillaš ja vuoruhuvvon ovttasbargošiehtadusat.
- Árijjaleappo rolla giellaiguin.
- Ollislaš politihkka giellaiguin.
- Árijjalaš váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte nannet sámi giela, kultuvrra ja servodateallima
- Nannet ovttasbarggu FeFo`in, mii lea guovddáš ovddidanoasálaš Finnmárkkus.

- Bargat dan nala ahte gávdnat molssaevttolaš ruhtadanvugiid infrastruktuurii guovlluin gos olbmot orrot biedgguid.

11 Sámi ovttasbargu ja riikkaidgaskasaš bargu

11.1 Mihttomearri

Váldomihttomearri:

- Álgoálbmogat mearridit iežaset ahtanuššama ja sis lea vejolašvuohta gozihit iežaset beroštumiid riikkaidgaskasaččat.

Oassemihttomearri:

- Buot álbmotjoavkkuin ja goappašiin sohkabeliin davviguovlluin ovttárvosaš ovttaseallin ja ovdánanvejolašvuođat.
- Viiddis ovttasbargu sámiid gaska riikarájaid rastá
- Sámediggi lea iešheanalís aktevra ovttasráđiid eará riikkaidgaskasaš bargguin
- Riikkaidgaskasaš álgoálbmotriekteovdáneapmi lea buorránan

Strategiijat:

- Davviriikkalaš ja riikkaidgaskasaš barggu bokte nannet sámi iešmearrideami.

Norgga-Ruota boazoguohtunkonvenšuvdna

Sámediggeráđdi jođiha joavkku mii geahččala gávdnat evttohusa movt rievdadit norgga-ruota boazoguohtunkonvenšuvdna. Joavkkus leat Norgga ja Ruota beale sámedikkiid ovddasteaddjit, Norgga Boazosápmelaččaid riikasearvvi, Ruota sámiid riikasearvvi ja Renägerförbundet ovddasteaddjit. Joavku galgá buktit bohtosa Norgga ja Ruota ráđdehusaide mañimuštá čakčamanus 2013.

Oassin joavkku barggus, lágidi sámediggeráđdi gulahallančoahkkima boazorohagaiguin mat leat davábealde Sáltoduoddara 15.11.2012 Harstadas. Vásttolaš gulahallančoahkkinn boazorohagaiguin máttabealde Sáltoduoddara dollojuvvui 30.1.2013. Bargojoavkku bargui viidáseappot leat leamaš dieđut maid ožžo dáin čoahkkimiin deatalaččat.

Bargojoavku doalai gulahallančoahkkima ruotabeale sámečearuiguin 17.1.2013 Upmis. Bargojoavkkus leat leamaš čoahkkimat juovlamánus 2012, ođđajagimánus 2013 ja pláne ođđa bargočoahkkima dollojuvvot 22. - 23.2.2013 Oslos.

Šiehtadallamat Davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas

10. - 11.12.2012 dollojuvvui šiehtadallančoahkkinn davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas Helssegis. Šiehtadallamiiguin leat joavdan dássái man oktavuodas bealit guorahallagohtet konvenšuvdnamearrádusaid sisdoalu. Ráđdehus lea mearridan mandáhta Norgga delegašuvdnii šiehtadallamiin ovdal konsultašuvnnaid Sámedikkiin. Mandáhtas biddjojuvvot maiddái rámmat dasa ahte Norga galgá doahhtalit dálás álbmotrievttálaš láidestusaid. Sámediggeráđdi válddi dán ovdan čoahkkimis Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeantta stáhtaráđiin 11.12.2012 ja dieđihii ahte sáhtta šaddat nu ahte lea dárbu máhccat ruovttoluotta departementii konsulteret ja rievdadit mandáhta. Sámi parlamentáralaš ráđi stivra doalai čoahkkima ovdal šiehtadallančoahkkima. Oktiiordnejupmi sámedikkiid gaska šiehtadallamis galgá dahkkojuvvot vuosttažettiin sámedikki delegáhtaid bokte. Váttis áššečuolmmat guorahallojuvvot SPR stivrras.

Árktalaš parlamentarihkárkomitea čoahkkinn skábmamánu 13. - 14. b. 2012

Ráđdelahhtu Marianne Balto lei čoahkkimis árktalaš parlamentarihkárkomiteas mii dollojuvvui Anáris 13. - 14.11.2012. Sámi parlamentáralaš ráđdi searvá ovttain fásta lahtuin komiteas. Klemetti Näkkäljärvi lea ovddastan SPR komiteas borgemánu 2009 rájes, ja lea dál bivdán luvvejuvvot Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

doaimmas. SPR stivra vällje ođđa lahtu boahhte čoaččkimis. Bissovaš árkttalaš parlamentarihkárkomiteai gullet álbmotválljen olbmot 8 árkttalaš riikkas (Kanada, Danmárku, Suopma, Islánda, Norga, Ruošša, Ruotta ja USA) ja Eurohpaparlameanta. Álgoálbmogat servet ovttasbargguin bissovaš searvin (permanent participants). Okta deatalaš ulbmil čoaččkimiiguin komiteain lea gulahallat riikkain mii jođiha Árkttalaš Ráđi, ja komitea lahtuin lea erenoamaš ovddasvástádus ovddidit evttohusaid árkttalaš parlamentarihkárkomitea loahppajulggastusas. Logát konferánsa dollojuvvui čakčamánu 2012. Komitea čoaččkimiin leat leamaš deatalaš fáddán Árkttisa stivren, luondduressaid geavahepmi, ja oahppo- ja dutkanbargu.

Eanet dieđut gávdnojit: www.arcticparl.org

Oktasaš čoaččkin Sámi parlamentáralaš stivrra ja sámedikkiid ovtasteddjiid gaskka Davviriikkalaš sámeconvenšuvnna šiehtadallamis

Oktasaš čoaččkin dollojuvvui 9.12.2012 Helssegis. Sámeconvenšuvnna barggu mihttomearrin lea oazžut sadjái convenšuvnna mii nanne sámiid vuogatvuodaid buot golmma riikkas, ja nanne ovttasbarggu stáhtarájaid rastá. Dasto lea mihttomearrin ahte áššedovdijovvokku convenšuvdnaárvalus lea álbmotrievttálaččat unnimus standárda ja heiveha ON deklarašuvnna álgoálbmogiid vuogatvuodaid birra (UNDRIP). Mihttomearit leat stivrejeaddjit sámedikkiid delegáhtaid bargui davviriikkalaš sámeconvenšuvnna ektui.

- Váikkuhit davviguovloovddideapmái nu ahte sámiid ja eará álgoálbmogiid kultuvrra ja servodaga ovddideapmi nannejuvvošii.

Davviguovlluid ovttahttinforum

Presideanta Egil Olli searvvai davviguovlluid ovttahttinforuma fásta čoaččkimii mii dollojuvvo juohke jahkebealis olgoriikaministariin Espen Barth-Eide ja Norlánda, Romssa ja Finnmárkku fylkkaráđiiguin. Čoaččkin dollojuvvui Girkonjárdgas 10.1.13 Barentsovttasbarggu 20-jagi ávvudeami oktavuodas. Forumčoaččkima váldofáddán lei ovdáneapmi Ruoššas mas deattuhuvvojedje áddejupmi, ovttahttin, sáttasátni ja váikkuhangaskaoamit.

Presideanta válddii ovdan erenoamážit dan váttis dili mii álgoálbmotorganisašuvnnas RAIPON:s lea / Russian Association of Indigenous Peoples of the North, Siberia and Far East), go ruošša eiseválddit geahččalit heaittihit organisašuvnna ođđa NGO-lága ákkain mii gielá sorjjasmeahtun organisašuvnnaid mat ožžot doarjaga olggobealde Ruošša rájaid. Vástádusastis celkkii Barth-Eide ahte ođđa NGO-láhka Ruoššas ii várra lean njuolga oaivvilduvvon RAIPONA ektui, ja ahte son čoaččkimis gieskat olgoriikaministariin Lavrov oáččui dan áddejumi ahte dili mii RAIPON:s lea čovdojuvvošii, muhto ahte lea deatalaš čuovvut makkár váikkuhusat šaddet. Son ávžžuhii ge danne foruma eará oasseváldiid gaskkustit vásihusaid maid sin ovttasbargooasálaččat ožžot. Olgoriikaministtar Barth-Eide deattuhii ahte álgoálbmogat leat oassin Barents-ovttasbarggu, ja ahte Ruošša ii sáhte sihkkut dan ja navdit ahte eará oasis báhcet.

Eará fáttát mat guoskkahuvvojedje lei ovttasbargu Ruoššain, ohppiidlonuhallan Ruoššain, bargofámu johttin Ruoššas/visumálkiduhttin/Storskog, sihkarvuohta ja gearggusvuohta davviguovlluin ja mátkemaaláhusat davviguovlluin. Bealit ledje ovttaoavilis ahte energiija sáhtášii leat áigeovdilis fáddá boahhte čoaččkimii.

- Doarjut Ruošša beale sámiid sin barggu positiiva ovddidemiin.
- Riikkaidgaskasaš ovttasbarggu bokte háhkat buriid rámmaeavttuid eará álgoálbmogiidda.

Sámediggeráđđi lea nammadan Gunvor Guttorm sámi ovddasteaddjin gieskat ásahuvvon fágalávdegoddái mii galgá bargat ávnnaskeahces kulturárbbi nomineremiin Norggas Unesco 3 riikkaidgaskasaš listtaide.

Politiikkalaš gulahallančoahkkkin sámedikki presideantta ja OD stáhtačállli Larsena gaskka

Sámedikki presideanta ja stáhtačállli Larsen doalaiga čoahkkima 13.12.2012. Áššit mat guorahallojuvvojedje ledje earret eará Stáhtaministtarčoahkkkin Girkonjárdggas suoidnemánu 3. ja 4. b. 2013 Barents-ovttasbarggu 20-jagi ávvudeami oktavuodas, ja bargu ođđa Girkonjárdgajulggaštusain. Olgoriikadepartemeanttas (OD) lea leamaš eahpeformála bargujoavku Norgga OD:s mii galgá ráhkadit konseapta ja jurdagiid Girkonjárdga II-julggaštusa formálalaš guorahallamiidda. Bargujoavku áigu čakčat 2013 sáddet evttohusa ja árvalusaid Barents-ráđi ovdagoddái (Norga 2012-2013). Árvalusaid sáhtta dasto geavahit vejolaš formála konsultašuvdnaproseassas áigejuovdilastojuvvon julggaštusa ektui sierra aktevrraid gaskka Barents-ovttasbarggus.

Ođđa julggaštus, Girkonjárdgajulggaštus II, ii boađe jagi 1993 julggaštusa sadjái, go dat ain lea vuodđun Barents-ovttasbargui maiddái ovddasguvlui. Dasto leat Girkonjárdga II-julggaštusas guovddážiis dáláš bealit mat rievdaduvvojit. Ii leat mearriduvvon galgá go Girkonjárdga II-julggaštusas šaddat politiikkalaš julggaštus vai galgá go leat oppalaš julggaštus. Olgoriikadepartemeanta lea dovddahan ahte dán vuoru áiggošedje ángiruššat julggaštusain konkrehta doaibmabijui, eaige ON-resolušuvnna hámmis. Sámediggi attii vuosttaš cealkámuša bargui Girkonjárdgajulggaštusain politiikkalaš gulahallančoahkkimis geassemánu 2012.

Čálalaš cealkámuša attii Sámedikki presideanta stáhtačállái čoahkkimis 13.12.2012. Cealkámušas deattuhuvvojedje čuovvovaš doaibmabijut, ja bivddii ahte dat váldojuvvojit mielde julggaštustekstii:

- Álgoálbmotovddastus nannejuvvo dan bokte ahte álgoálbmogat ožžot fásta ovddastusa buot ovttasbarggu dásiin, maiddái ovddastusas Barents-ráđis.
- Álgoálbmogiid searvama ruhtadeapmi Barents-ovttasbarggus Suoma, Norgga, Ruota ja Ruošša ráđdehusaid bokte váikkuha ruđalaččat dan ahte álgoálbmogat duođas sáhttet searvat ovttasbargui seamma dásis eará serviiguin ovttasbarggus. Searvan mearkkaša maiddái searvama bargujoavkkuide mat válmmaštit áššiid politiikkalaš dásiide ovttasbarggus. Stuorámuš oassi geavatalaš barggus Barents-ovttasbarggu oktavuodas dahkkojuvvo bargujoavkkui, ja danne lea deatalaš searvat dán bargui. Álgoálbmogiin lea dál ovddastus Barents-ovttasbarggus álgoálbmogiid bargujoavkku bokte, mas lea ráđdeaddi doaibma BEAC ja BRC ektui.

Dasto čujuhuvvo cealkámušas:

- ahte Barents álgoálbmotkongreassa resolušuvdna 2011:s, goas 70 ovddasteaddji njeneaid, sámiid ja vepsalaččaid bealis Barents-guovllus deaivvadedje Girkonjárdggas ságastallat álgoálbmogiid searvama birra Barents-ovttasbarggus, ferte adnojuvvo konkretta árvalussan ođđa julggaštustekstii. Iešstivreniekti ja vuoiatvuoha friija hámmet iežas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami lea okta oassi konsensus-resolušuvnnas maid álgoálbmotkongreassa mearridii. Dát vuoiatvuodát mearkkašit iešstivrema áššiin mat gusket álgoálbmogiid siskkáldas ja báikkálaš áššiide. Eaktun dasa lea ahte álgoálbmogat besset searvat iežaset kapasitehtain doppe gos mearrádušat dahkkojuvvojit. Maiddái stáhtadásis.
- ahte Sámi parlamentariihkkárfonferánsa 2011 julggaštus, gos 71 sámi parlamentariihkkára Suomas, Norggas, Ruotas ja Ruoššas serve, galgá adnojuvvo konkretta árvalussan ođđa julggaštustekstii. Konferánsa gáibida earret eará ahte sámedikkat ožžot stuorát váikkuhanfámu barggus ja proseassain Barents-ovttasbarggu siskkobealde ja ovddidit man deatalaš álgoálbmogiidda lea beassat ollislaččat ja árijjalaččat searvat proseassaide. Oasit árttalaš guovllus leat árbevirolaš sámi guovllut, ja konferánsa eaktuda danne ahte sámi álbmogiid addojuvvo vejolašvuoha searvat mearrádušproseassaide mat gusket min guovlluide ja resurssaide. Sámiid álbmotválljenorgána ferte oazžut formála stáhtusa man bokte sihkkarastojuvvo ahte sii ollásit sáhttet searvat Barents-ovttasbargui.

Eanet dieđut barggu birra Girkonjárdga II-julggaštusain:

http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/nyheter/2012/kirkenes_erklaering.html?id=671982

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

43 siidu 453 siiddus

Barents + 20 ávvuseminára Girkonjárggas

Barents-čállingoddi doalai ávvuseminára Girkonjárggas 10.12.2012. Dat lei rabas seminára dan birra ahte manne ovttasbargu áshuvvui, makkár bohtosat leat šaddan ja maid sáhtta govahallat šaddat viidáseappot ovttasbarggus. Sámedikki presideanta lei bovdejuvvon doallat sáhkavuoru álgoálbmotbarggu bohtosiid birra Barents-guovllus. Presideanta gesii ovdan earret eará Barents álgoálbmotkantuvrra ásaheami deatalažžan. Kantuvra áshuvvui 2003:s. Álgoálbmotkantuvra galgá earret eará veahkehit álgoálbmot bargojoavkku Barents-ovttasbarggus (WGIP), ja galgá leat guovddážis ovttasbargi aktevran álgoálbmotáššiin. Kantuvra galgá oktiortnet maiddái ovttasbarggu eará aktevrraiguin Barents-ovttasbarggus.

Dasto deattuhii presideanta man deatalaš lea ahte lea okta álgoálbmotbargi Riikkaidgaskasaš Barents-čállingottis, mii áshuvvui 2008:s. Barents álgoálbmotjahki mii ávvuduvvui 2005:s lea maiddái deatalaš oassi. Dán álgaga ulbmilin maid WGIP ja álgoálbmotgiid ovddasteaddjit Barents Guovllurádis vuolggahedje, lei álgoálbmotdimenšuvvna oainnusmahtin Barents-ovttasbarggus. Maiddái golmma maŋimuš jagi doaluid, Barents álgoálbmotkongreassa 2010:s ja 2012:s, lea deatalaš geassit ovdan. Dáid kongreassaid fáddán lea earret eará leamaš álgoálbmotgiid sadi Barents-ovttasbarggu formálalaš orgánain. Otnáš nammii ii leat álgoálbmotgiin ovddastus Barents-rádis, muhto álgoálbmotgat leat gáibidan álgoálbmotgiidda ovddastusa Barents-ovttasbarggu buot formálalaš orgánain.

Eanet dieđut:

<http://www.barents.no/veien-videre-for-barentssamarbeidet.5072790-41098.html>

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/nyheter/2013/eide-feirer-barentssamarbeidet.html?id=711883>

Čoahkkin Oslo Ruošša Ambasadain

Sámedikki presideanta lea sádden reivve 15.11.2012 Ruošša ambassadevrii Norggas, Viatsjeslav Alfredovitsj Pavlovskijii, mas presideanta Sámedikki bealis dovddahii ahte leat fuolas dan mearrádusa dihte maid Ruošša Justiisadepartemeanta lea dahkan go lihccu álgoálbmotorganisašuvvna RAIPON doaimma skábmamánu 1. b. 2012 rájes gitta cuoŋománu 20. b. 2013.

RAIPON lea arvesuodjeorganisašuvdna / Searvi ruošša álgoálbmotgiid davvin, Siberias ja Ruošša gáiddus oarjin / Russian Association of Indigenous Peoples of the North, Siberia and Far East (RAIPON).

Sámedikki presideanta ávžžuhii Ruošša eiseválddiid ásahtit gulahallama RAIPON:in nu ahte sáhtášii gávdnat čovdosa, vai RAIPON sáhtta joatkit álgoálbmotbarggu, nationála dásis ja riikkaidgaskasaččat. Presideanta deaivvadii Ruošša ambassadevrrain maŋŋa go lei ožžon bovdejumi, ambassadevrráđiin Svetlana Ozhegova:in Oslos 11.12.2012. Son čilgi ahte RAIPON doaimma lihccun ii lean politihkalaš ja das ii lean makkárga oktavuoha RAIPON doibmii, namalassii ahte gozihit álgoálbmotgiid vuogitvuodaid. Lihccuma sivvan lei dat go RAIPON ii lean doallan gustovaš láhkaaddima ja dasto ii lean čuvvon iežas njuolggadusaid.

Dasto dieđihuvvui ahte lei dollojuvvon čoahkkin RAIPON:in skábmamánu, ja ahte ledje siehttan movt galget čoavdit ášši.

Preassadieđáhus ambasadain http://www.norway.mid.ru/press_12_045.html

Riikkaidgaskasaš ráhkkaneaddji álgoálbmotkonferánsa ovdal WCIP (Áltá 2013)

Álttás dollojuvvui ráhkkaneaddji čoahkkin ođđajagimánu 2013 ovttasbargoguimmiiguin Finnmárkkuhállas, Via Egenciain ja Álttá joatkkaskuvllain. Geahčadeimmet detáljjaid mat gusket

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

44 siidu 453 siidus

geavatlaš ráhkkanemiide go lágideaddjit galget váldit vuostá 800 konferánssa oasseváldi Álttás gesssemánus dán jagi. Eahkedis doalai Sámediggi álbmotčoahkkima. Oaččuimet ávkkálaš árvalusaid kultuvrralaš oassái ja mainna lágiin oainnusmahttit konferánssa olbmuid Álttás, ja oaččuimet árvalusaid movt searvvahit báikkálaččaid konferánssa áigge. Sii geat ledje boahtán ledje hui mielas oažžut stuorra konferánssa Áltái gosa bohtet oasseváldit miehtá máilmmi.

Sámediggi lea maiddá dahkan ovttasbargodokumeantta, Memorandum of Understanding, organisašuvnnain International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA). IWGIA veahkeha Sámedikki mátkelogistihkain konferánssa delegáhtaid ektui.

ON dálkkádatkonvenšuvdna

Politiikalaš ráđdeaddi Johan Vasara lei mielde Norgga delegašuvnnas alladási oasis áigodagas 3. - 7.12.2012 ON dálkkádatkonvenšuvdna beallalaščoahkkima vuolde, COP 18 i Doha, Qatar. Alladási oasi delegašuvdnajodiheaddjin lei Birasgáhttendepartemeantta stáhtaráđđi Bård Vegar Solhjell. Buot bealit Stuorradikkis ledje ovddastuvvon Energiija- ja biraslávdegotti ja Finánsalávdegotti stuorradiggeáirasiid bokte. Viiddiduvvon delegašuvnnas lei maiddá Norgga siviilaservodaga ovddasteaddji. Norgga delegašuvnnas ledje birrasii 80 olbmo.

Dohas bođii ovdan ahte guhkes áiggi mihttomearri ON dálkkádatjunuščoahkkimis Københámmenis 2009 ahte máilmmiviidosas liegganeapmi ii galgga mannat badjel 2 gráda, doalahuvvo. Ja ahte plána addit 100 miljárdda dollára jahkái 2020 rájes dálkkádatdoaimbajuid ruhtadeapmái nannejuvvui ođđasis. Riikkaidgaskasa dálkkádatšiehtadallamiin Durbanis 2011:s sohpe stáhtat geađgejuolggi mii mearkkaša ahte riikkat galget siehtadallat ovdan ođđa rievttálaččat čadnit dálkkádatšiehtadusa ovdal jagi 2015, mii galgá gustogoahit jagi 2020 rájes.

Dohas šattai ovtamielalašvuohta ođđa Kyoto2-šiehtadusas. Šiehtadus mearkkaša ahte Norga, EO, Sveitsa ja Australia geatnegahttet iežaset geahpedit dálkkádatgássaluoitimiid jagi 2020 vuostá. Norga galgá unnidit dálkkádatgássaluoitimiid 20 proseanttain jagi 2020 guvlui, seamma guoská EO:ii. Muhto riikkat mat lea geatnegahttan iežaset Kyoto2 siehtadusas leat dušše 14 % luoitimiin máilmmis. USA, India, Kiinná ja ollu eará riikkat galget unnidit luoitimiid jagi 2020 rádjai, muhto olggobealde juridihkalaččat čadni siehtadusa. Dasto loahpahuvvui bargojoavku guhkes áiggi oktasaš áŋgiruššama ektui dálkkádatkonvenšuvdna vuolde. Guovddáži ledje luoitima geahpedeamit, dálkkádatheiveheapmi, teknologijafievrrideapmi, meahci loaktima unnideapmi (REDD+), ruhtadeapmi, dasto dálkkádatgássaluoitimiid mihtideapmi, raporterren ja bearráigeahččan. Ollu ovddeš mearrádusaid čuovvoleapmi ja čađaheapmi doaimbajuid hárrái mat leat dálkkádatheiveheami ja luoitimiid unnideami ektui jagi 2020 guvlui galget deattuhuvvot. Dat guoská maiddá áshuvvon áshusaide nugo ruoná fondii dálkkádatdoaimbajuid ruhtadeamis geafesriikkain, Fásta ruhtadanlávdegoddái, Heivehanlávdegoddái ja Teknologijamekanismii.

Sámediggeráđđi áigu ain bargat dan ala ahte álgoálbmotperspektiiva ON dálkkádatkonvenšuvdna mearrádusain Cancumis 2010:s čuovvoluvvo ja heivehuvvo. Dát guoská erenoamážit sihkkarastinmekanismmaide mat čatnasit álgoálbmogiid vuoigatvuođaide, árbedieđuide ja searvamii mearrádusain meahci loaktima geahpedeamit ektui. Galgá láchčojuvvot nu ahte maiddá álgoálbmogat sáhttet ávkkástallat ruoná dálkkádatfoanddain. Ferte konsulterejuvvot ON álgoálbmotjulggaštussii dávistettiin dalle go dálkkádatdoaimbajut ja dálkkádatheiveheamit plánejuvvojit álgoálbmot guovlluin.

12 Eará áššit

Konsultašuvnnat konsultašuvdnaláhkaaddimis

Skábmamánu 30. b. 2012 lei hálddahaslaš konsultašuvdnačoahkkinn Ođasmahttin-, hálddahas- ja girkodepartemeanttain konsultašuvdna- ja áššemeannudanláhkaaddima birra. Dát lea oassin Sámi vuoigatvuođalávdegotti II čuovvoleamis. Konsultašuvdnafáddán leat fáddásuorggit mat leat Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

konsultašuvnnaid oassin iešmearridanrievttis, konsultašuvnnaid, vuosteákkaid ja váidagiid gaska, ja dasto geasa konsultašuvdnageatnegasvuohta ja -vuoigatvuohta gusket, ja dat movt ekonomalaš rámmat mearriduvvojit sámi ulbmiliidda. Áššemeannudannjuolggadusat daid geatnegasvuođaid goziheapmái mat čuvvot SP artihkkala 27 leat maiddá oassin guorahallamiin. Odđa konsultašuvdnačoahkkin mearriduvvo maŋŋá go Odasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta lea lagabuidda árvoštallan.

Sámi giella ja kulturgelbbolašvuohta politiijain

Sámediggeráđdi sáddii jearaldaga 20.11.12 Justiisa- ja gearggusvuođadepartementii ja ohcalii njuolggadusaid sámi giella- ja kulturgelbbolašvuođa vuoruheapmái politiijain sámi guovlluin. Departemeanta čilgi reivves 10.01.13, ahte lea sihke vejolaš deattuhit ja maiddá gáibidit dán lágan gelbbolašvuođa dárboanalysisa mielde. Politijadirektoráhta dieđiha ahte odđa njuolggadusat leat gárvásat.

Sámi fáiggat ja gednendubmejuvvomiid gednendilli

Doaibmabidjoplána sámi fáiggaid ja gednendubmejuvvomiid gednendili várás man ektui lea ovtamielalašvuohta Sámediggeráđi ja Davvi guovllu Rihkusfuolahusa gaska maŋŋá konsultašuvnnaid mat dollojuvvojedje 19.10.2012, lea sáddejuvvo Rihkusfuolahusa Guovddáš Hálldašeamái. Sámediggeráđdi bivddii 28.11.2012 Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanttas ahte álggahuvvo konsultašuvdna Sámedikkiin doaibmaplána čuovvoleapmi birra.

Doaibmaplána čuovvoleami stivre departemeantta jahkásaš juolludusreive regiovnaide. Rihkusfuolahusa Guovddáš Hálldašeamis lea ovddasvástádus ráhkadit juolludusreive guovlluide. Sámediggeráđdi lea dieđihan ahte juolludusreivvet leat konsultašuvdnafáttát Sámedikkiin.

Vuorasolbmuid politihkka

Odđajagimánu 11. b. lei Sámedikki vuorasolbmuidráđdi ja Sámediggeráđdi Gonagasa Harald guossis. Sámediggi čilgi gonagassii Sámedikki barggu birra sámi vuorasolbmuid ektui, ja sámi vuorasiid dili birra otnáš Norggas earret eará giela ja kultuvrra ektui, ja máŋggakultuvrralaš beali birra maiddá vuorasolbmuidáimmahuššamis. Dasto lei fáddán ahte giella- ja kulturgelbbolašvuohta dárbašuvvo dearvvašvuođaáimmahuššamis, ja sávaldat oazžut oadjebas ja árvvolaš boaresvuođa maiddá sámi vuorasolbmuid.

Sámedikki vuorasiidráđis leat leamaš stivračoahkkimat mas vuorasiidráđdi lea earret eará addán cealkámuša SÁNAG kantuvrraid odđasis organiseremii ja heaittiheapmái julev- ja máttasámi guovlluin. Vuorasiidráđdi oaivvilda ahte lea dohkketmeahtun go sámi geavaheaddjit mátta- ja julevsámi guovllus masset fáldalaga maid SÁNAG lea fállan, ja SÁNAG kantuvrrat dán guovlluin galget šaddat bissovažžan.

Nubbi eará ášši man birra vuorasiidráđdi digaštalai, lei vuorasolbmuid fievrreapmi doaktára lusa, röntgenii ja buohccivissui ovdan ruoktot davvin. Sámedikki vuorasiidráđdi registrere ahte fievridanfáldat boarrásiidda geat galget buohccivissui, röntgenii dahje doaktára lusa eará gildii go ruovttugildii, ii leat dohkálaš. Sámedikki vuorasiidráđdi áigu sáddet cealkámuša ášši birra dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartementii ja fylkkagielddaide.

Stivračoahkkima oktavuodas Divttasvuonas, lei vuorasiidráđis čoahkkin Divttasvuona suohkaniin, gos sámiid dilli Divttasvuonas lei fáddán. Vuorasiidráđdi válddii ovdan guovttegielatvuođa ruđaid geavaheami suohkanis ja erenoamážit vuorasolbmuid ja dearvvašvuođa- ja áimmahuššanbálvalusa ektui, galbema ja giellaohpahusa/sámegielkurssaid bargiid várás.

Vuorasiidráđdi galledii maiddá guokte vuorasolbmuid fuolahusguovddáža Divttasvuonas, válddiimet ovdan áššečuolmmaid maid vuoras sápmelaččat sáhttet deaividit ásašusain, nugo giela, kultuvrra, borramuša ja sullasaččaid ektui.

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi - SNPL

Sámediggeráđđi nammadii 11.12.12 Marthe Marie Kvitfjell ođđa várrelahttun SNPL:ii.

SNPL searvvai Sámedikki mánáidgárde- ja skuvlakonferánsii ja čoahkkimii ođđa Sámi ofelaččaiguin skábmamánu 2012.

SNPL:s lea áigodagas leamaš okta čoahkkin.

SNPL lea addán cealkámušaid sámediggedieđáhussii dáidaga ja kultuvrra birra, mas deattuhuvvo man deatalaš dat lea ahte sámi mánát ja nuorat ožžot mánggabealat kulturfálaldaga, ja sámi valástallan deattuhuvvui dakkár deaivvadansadjin mii čohkke mánáid ja nuoraid rastá riikkarájaid. SNPL válddii maid ovdan kultuvrra bargosajiid ja sierra fitnodagaid vuodđun.

SNPL jahkásaš čoahkkin Mánáidáittardeddiin dollojuvvui Oslos 31.01.12. Áššit čoahkkimis ledje earret eará oahpahus/oahppu, konferánsa Digitála ránnjááhku ja dan fáttát, ja davviriikkalaš ovtasbargu gaskal mánáidáittardeaddji sámi áššiid birra. Mánáidáittardeaddji čáli kronihka Sámi álbmotbeaivvi oktavuodas mas sii earret eará muittuhit gielddaid sin ovddasvástádusa birra sámi mánáid sámegieloahpahasas.

SNPL-lahttu Áike Nüillas Selfors sártnui Sámi álbmotbeaivvi ávvudeami oktavuodas Deanus.

13 Ođđa áššiid dieđiheapmi

Evttohus 1: Sámi báikegotti profiilaguovllut

Seamma láhkai go ovdáneapmi muđuige Norgga servodagas, de fárrejit sápmelaččat ge gávpogiidda ja čoahkkebáikkiide. Buthenschøn-lávdegoddi čájehii raporttastis 2012:s ahte eanet deaddu dutkamis daidda ovdánanproseassaide mat čatnasit báikkiide, kultuvrii, identitehti, innovašuvdnii, ealáhushutkamii, ealáhuseallimii, stivremii ja plánaproseassaide, sáhtta veahkehit áddet fárremiidda guoski áššiid sámi oktavuodas.

Sámediggeráđđi lea 2012:s diŋgon eanet čielggadusaid mat guorahallet fárremiidda guoski áššiid. Telemarksforskning váldá ovdan veahkadat- ja bargosadjeovdánansárgosiid raporttas ”Regional analyse av de samiske områdene”. Dán rapporta logut čájehit posiitiiva soju 2011:s goas mángga sámi guovllus lassánii veahkadatlohku ja bargosajiid lohku sihke priváhta ja almmolaš suorggis. Viidáseappot boahká sámi kultureallima stáhtus ovdan raporttas ”Norsk kulturindeks i det samiske området”, maid maiddái lea Telemarksforskning almmuhan. Dat muitala juoidá dan birra guđe sámi gielddat leat bajimusas go guoská kulturfálaldagaide. Dasa lassin lea Norut Alta-Áltá čállán rapporta mii suokkarda sámi guovlluid kulturealáhusaid barggolašvuodaovdáneami ja fitnodatstruktuvrra. Dat čájeha ahte eanet bargosajit kultur- ja kulturvuđot ealáhusain duddjojit eallinfámolaš sámi báikegottiid. Dasa lassin čájeha rapporta ahte leat eanet nissonolbmot go almmáiolbmot mat barget kulturealáhusain.

Sámediggeráđđi lea álggahan iešguđet prošeavttaid maŋimus jagiid. Jagis 2011 álggaheimmet 3-jagi prošeavtta sámi mátkéaláhusaid várás riikkaoasis. Prošeakta lea dál čađahuvvomin ja dan jodiha Origo Sámedikki ovddas. Jagis 2012 álggahii Sámediggeráđđi prošeavtta man ulbmil lei lasihit barggolašvuoda sámi kultur- ja kulturvuđot ealáhusain. 2013 giđa biddjojuvvo ovdan Sámedikki kulturdieđáhus mii guoská mángga suorgái mii lea namuhuvvon bajábealde.

Lihkostuvvaneavttuid sáhtta mihtidit mángga láhkai iešguđet rievdaččaid vuodul. Ii leat dattetge álki gávdnat fasihttavástádusa sámi servodahkii. Telemarksforskning geavaha geasuhanpyramida iežas regionála suokkardeamis defineret golmma lágan geasuhanvuogi mat leat deatalaččat ovdáneapmái. Dát leat geasuhussan vuodđoealáhusa fitnodagaide, geasuhussan galledemiide ja geasuhussan

ássonbáikin. Dás ja raporttas kultuvrra ja kulturealáhusaid birra sáhttet leat muhtun vástádusa mat mitalit mii lea daid báikkiid dovdomearkan, mat birgejit bures vaikke vel lea ge eretfárrenáitta.

Sámediggeráđdi oaivvilda ahte dain raporttain ja čielggadusain mis leat ollu dieđut lihkostuvvaneavttuid birra. Dáid dieđuid vuodul mii ásaht ja heivehit váikkuhangaskaoapmeortnegiid mat galget movttiidahttit šaddamii ja ovdáneapmái sámi báikegottiin.

Evttohus 2: Ásaht sámegiellaofelačča

Sámediggeráđdi lea ovttaoavilis das ahte lea deatlaš oazžut eanet giellageavaheddjiid ja eanet sámegiela geavaheddjiid. Danne lea Sámediggeráđi ulbmil Sámediggedieđáhusas sámegiela birra oazžut eanet giellageavaheddjiid ja eanet sámegiela geavaheami.

Eanet sámegiela geavaheapmi lea maid sivvan dasa manne Sámediggi lea mielde čalmmusteamen Giellajagi 2013. Nu mo áirasat dihtet, de leat mis mánga iešguđetlágan gielladoaimbajiu maiguin mii áigut čalmmustahttit giellajagi. Mii leat juo almmuhišgoahtán Giellamovttiidahttinbálkkašumi almmuheami, mii maid lea čilgejuvvon ráđi dieđáhusas. Dát bálkkašupmi lea ásaheavvon gudnejahttin dihtii sin geat ángiruššet eanebuš sámegielain. Viidáseappot mii leat álggahan sámi giellaággirdeami, mii lea Sámedikki stuorámuš attus Giellajagi 2013 oktavuodas. Dát ángiruššan čalmmustahtta dihtomiellalašvuoda das man deatlaš lea válljet geavahit dahje oahppat sámegiela.

Sámediggeráđái lea deatlaš nannet vejolašvuodaid fievrredit giela njálmmálaččat buolvvas bulvii. Giellaprošeaktaruđaid oktavuodas lea mis dát vuoruheapmi dán jagi bušeahas; “Giellaarenat mat nannejit njálmmálaš giellafievrideami buolvvaid gaskkas.” Dasa lassin leat mis dán jagi bušeahas maiddái ruđat árbedieđu várás, mas maiddái giella lea deatlaš máhttogaskkusteamis.

Go guoská ásaheamis ofelačča sámegielas, de lea Sámediggeráđi iežas čielggadusas vuorasiidpolitihka birra dadjan man deatlaš dat lea sihkkarastit dakkár oahpahusa ja oahpu sámegielas, mas vuorraset giellageavaheaddjit sáhttet leat oaivadeaddjin ja giellalaš ovdagovvan nuoraide.

Earret eará dáid doaimbajiu vuodul leat mii dál bargamin lasihit vejolašvuodaid geavahit sámegiela, nannet dihtomiellalašvuoda sámegiela geavaheami ektui ja buoridit vejolašvuodaid giellafievrideapmái buolvvaid gaskkas.

Evttohus 3: Gokčat lassigoluid guovttegielatvuoda ja refušuvnameriid geažil vuodđoskuvlla sámegieloahpahusas

Oahpahusdirektoráhta lea Oahppodepartemeantta ovddas árvvoštallan doarjjaortnega stáhtabušeaha kapihttalís225.63 doarjagat sámi vuodđoohppui, dm. Vuodđoskuvlii ja joatkkaoahpahussii, ja evttohan odđa meroštallanmodeallaid. Skábmamánu lohpageahčen bivddii Sámediggeráđdi konsultašuvnnaid odđa meroštallanmodeallaevttohusa birra doarjagiid oktavuodas sámegieloahpahussii.

Ášši váldojuvvui ovdan Ođasmahttin-, hálddahuš- ja gircodepartemeantta ja Sámediggeráđi gaskasaš čoahkkimis 10.12.2012, ja 16.1.2013 čoahkkimis Máhtodepartemeanttain ja Oahpahusdirektoráhtain. Sámediggeráđdi lea earret eará dovddahan ahte sámelága giellanjuolggadusaid rievdadeamis leat váikkuhusat odđa meroštallanmodellii doarjagiid oktavuodas oahpahussii sámi vuodđoskuvllas, doarjjaortnega mihttomearri berre rievdaduvvot, meroštallanvuodđu (lohkovuodđu Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádagas (GIS)) lea váilevaš, meroštallanmodeallat vuodđoskuvlla várás ferte heivehuvvot oahpahussii sámegielas, oahpahussii sámegielas ja sámegillii, oahpahus Máhttoloktema ja Máhttoloktema – sámi vuodul, meroštallanmodeallat joatkkaoahpahusa várás fertejit heivehuvvot rievdadusaide oahppoplánas sámegielas nubbigiellan ja rievdadusaide fága- ja diibmojuogus,

doarjjaortnegii ferte gullat ja čalmmustahttojuvvot gáiddusoahpahus ja gáiddusoahpahusa ja oahpponeavvopedagogihka oahppodáhkádusat fertejit gullat doarjjaortnegii ja boahit oidnosii doarjjaortnegis.

Evttohus 4: Boazologu heiveheapmi muhtun sajiin Finnmárkkus

Sámediggeráđđi deattuha vuos ahte mii ipmirdit dan noađi maid boazolohkomearrádusat leat buvttihan ealáhussii.

Danne bovdii Sámediggeráđđi rabas čoahkkimii Kárásjogas ja Guovdageainnus 19.2.2013daid proseassaid birra mat gusket boazolohkoheiveheapmái. Guoskevaš orohagain bohte ollu olbmot. Lea čielggas ahte boazolohkovuolideamis leat sihke olmmošlaš, sosiála ja ekonomalaš váikkuhusat ovttaskas bearrašii ja ovttaskas siidii. Sámediggeráđđái váldá duodas dan balu maid guoskevaš orohagat leat dovddahan, ja mii bargat dál ollu iešguđet arenain oažžun dihtii eiseválddiid álggahit dakkár boazolohkoheiveheami, mii čađahuvvo dohkálaš vugiin.

Boazologu heivehanproseassa guoská ollu boazodoallojoavkkuide, earret eará nuoraide geat leat álggaheamen iežaset siidaosi. Dát proseassat leat dakkárat ahte das ferte čuovvut mearriduvvon konsultašuvdnaprocedyraid. Danne lea Sámediggi bivdán čoahkkima Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain oažžun dihtii dieđuid dan birra mo boazolohkoheiveheami stáhtus lea. Mii vuordit maiddái ahte minguin ráđđádallojuvvo dás ovddasguvlui, geahča konsultašuvdnaprocedyraid. Sámediggeráđđi bargá dainna ulbmiliin ahte boazolohkoheiveheapmi galgá dáhpáhuvvat nu vuoiggaláččat go vejolaš, maiddái daid nuoraid ektui geat leat álggaheamen iežaset siidaosi.

Evttohus 5: Elliid gillámušat Nordlandsbanenis.

Sámediggeráđis lea leamaš čoahkkin ovddeš johtolatministariin Magnhild Meltveit Kleppain ja Ruovdemáđiidoaimmahagain dan birra go nu ollu eallit leat vuojáhallojuvvon Nordlandsbanenis. Čoahkkin dollojuvvui 2012 geassemánu. Dán čoahkkimis ovddidii Sámediggeráđđi gáibádusaidis ja doaimbidjoevttohusaid.

Sámediggeráđi inta gáibáduš lea ahte fertejit čađahuvvot dakkár hoahppodoaimbajijut go áiddiid ceggen vai nu uhccán bohccot vuojáhallojuvvojit jámas go vejolaš ja man ulbmil lea ahte ii vuddjo šat jámas ii oktage boazu. Vuos berre leat áigumuš cegget áiddiid dakko gokko boazodoallu ieš atná dan eanemus dárbbaslažžan. Johtolatdepartemeanta ferte gohččut Ruovdemáđiidoaimmahaga álggahit dárkilis plánema dain gaskkain gosa ferte cegget áiddiid.

Sámediggeráđđi čujuhii dán oktavuodas dasa ahte Ruotas leat nagodan dustet hástalusaid áiddiid ceggema oktavuodas ruovdemáđii guoras ja dan láchkai uhcidan boazovuojáhallamiid sullii 80 proseanttain. Ruota stáhta lea ceggen oktiibuot 126 miilla guhkkosaš áiddiid ruovdemáđiid guora Västerbotnis ja Nordbotnis. Go buohtastahtá Troandima ja Bådádđjo gaskasaš ruovdemáđii, de dat lea 70 miilla guhku. Sámediggeráđđi čujuhii maiddái dan oktavuodas dasa ahte Ruota stáhta lea máksán áideávdnasiid ovddas ja ceggen áiddiid sihke boazodoalu ja eará instánsa veahki haga.

Sámediggeráđđi evttohii ahte Johtolatdepartemeanta váldá oktavuoda Ruota Trafikverket:in háhkan dihtii dieđuid dan birra mo áidehuksen Ruotas čađahuvvui, ja seammás árvoštallat geavahit sin vásáhusaid dan dillái mii Norggas lea.

Sámediggeráđđi čujuhii dasa ahte juolludeamit dakkár oppalaš bušeahttaoasttaide go bajásdoallu, biras jna. ii mielddisbuktán ahte Ruovdemáđiidoaimmahat fertii cegget áiddiid dáid ruđaiguin. Danne evttohii Sámediggeráđđi čuovvovačča: Sámediggi gáibida ahte juolluduvvojit merkejuvvon ruđat stáhtabušehtas áiddiide Nordlandsbanena guora. Juolludeamit galget gokčat prošekterema, ávdnasiid ja áidehukseamiid.

Dalá maŋŋá dán čoahkkima heitti Meltveit Kleppa ministtarin ja Marit Arnstad válddi badjelasas dan doaimma. Lea vuoruhuvvon áššin čuovvolit áidehuksemaid Nordlandsbanena guora. Sámediggerádis lea leamaš oktavuoha Arnstadiin ja čoahkkin galgá dollojuvvot suinna.

Evttohus 6: Lassi earit Riddoguolásteddjiide

Sámediggerádi mielas lea sámediggeáirasa, Rangnhild M. Aslaksena, evttohus ahte stuorát oassi vuoigatvuođain bivdit dorski ja eará mariidna guollešlájaid, galgá mannat guolásteddjiide geat áppet ja bivdet iežaset lagašguovlluin, buorre veahkkin dasa ahte fuolahit riddo- ja vuotnaálbmoga guolástanvuoigatvuođaid. Sámediggái dát lea erenoamáš deatalaš riekteprinsihppa mas lagašvuohta addá vuoigatvuođa, dahje lagašvuođa- ja sorjajavvuođaprinsihppa.

Sámediggeráddi lea mihtten ahte mariidna resurssaid juogadeapmi (dorski, divssu, sáiddi, sallida, jna.) dáhpáhuvvá juogadančoavdaga vuođul, omd. nu gohčoduvvon feastonuhtteráidalaša vuođul, mii ii leat ođasmahttojuvvon 1990 rájes. Mii diehtit ahte dat dilit mat gusket máddodatdillái, fatnasiidda, industriijii, birasvuhtiiváldimii ja servodahkii oppalaččat, leat áibbas earalárganat dál go dan mo dilli lei 1990:s. Dan sivas go ollu ovdáneamis guolástusain, ovdamearkka dihtii resursavuodus, fatnasiin, gáddeindustriijas ja demográfalaš ovdáneamis leat hui gittalagaid, de mii sorját das ahte guolleresurssaid dálá juogadeapmi maiddái ferte vuhtiiváldit dálá servodaga, ii de dan erenoamáš resursadilis mii lei 1990:s.

Sámediggi lea 1990-jagiid loahpa rájes ovddidan dan evttohusa Muddenčoahkkimis ahte resursajuogadeami gaskal feastonuhttefatnasiid ja dábálaš fatnasiid (feastonuhtteráidalaša) ferte ođđasis šiehtadallat. Sámediggi ii leat dán rádjai ožžon doarjaga iežas oidnui, muhto eanet ja eanet oassálastit Muddenčoahkkimis oaidnigohtet dál ulbmilážžan árvvoštallat resursajuogadeami gaskal riddo- ja feastonuhttefatnasiid. Maŋimus áiggiid leat iešguđet guolástanorganisašuvnnat ovddidan sullasaš evttohusa go dan mii Sámedikkis lea leamaš. Sii háliidit ahte feastonuhtteráidalaša galgá ođasmahttojuvvot ja ahte stuorát oassi guolleresurssain manná riddofatnasiidda. Dattetge lea Norgga guolásteddjiidsearvi ja Guolástus- ja riddodepartemeanta válljen bisuhit resursajuogadeami gaskal dábálaš fatnasiid ja feastonuhttefatnasiid nu mo sohppojuvvui 1990:s.

Sámediggeráddi áigu joatkit evttohit ahte feastonuhtteráidalaša šiehtaduvvo ođđasis ja ahte stuorát oassi mariidna riddoresurssain manná riddofatnasiidda ja sidjiide geat ellet ja áppet dán guovlluin.

Evttohus 7: Sámi giellaguovddáš Oslo

Sámediggeráddi lea ovttaoavilis NSR:in ahte eanet giellaarenat leat deatalaččat dasa ahte ovddidit sámegiela ja ahte giellaguovddáš Oslos šattašii deatalaš doarjjan sámi álbmogii, sámi mánáidgárdái ja dan sámi skuvlafálaldahkii mii lea juo Oslos.

Sámediggeráddi oaidná lunddolažžan ahte sávaldat ja álgga ásahit giellaguovddáža ferte boahit báikkálaččat. Dat lea deatalaš jus dakkár prošeakta galgá lihkestuvvat ja oažžut govda doarjaga báikkálaš birrašis. Giellaguovddáža deataleamos bealli lea ahte guovddážiis leat buorit doaimmat, ležžet dal giellaoahpahasat, giellaarenat, giellamovttuideapmi ja eará doaimmat. Danne lea Sámediggi čadahan dan ahte giellaguovddáš galgá leat doaimmahan giellabarggu 3 jagi ovdalgo dat sáhtá oažžut sajit Sámedikki bušehtti oažžun dihtii vuodđodoarjaga giellaguovddáži.

Sámediggeráddi oaidná ahte Oslo gielddas leat muhtun birrašat mat leat guovdilát giellabargui. Sámediggi lea 2006 rájes addán doaimmadoarjaga Oslo Sámi vissui. Sámi viessu lea 2004 rájes ohcan ja ožžon doarjaga Sámedikkis iešguđet doaimmaide, nu go giellakurssaide, mánáidgárdefálaldagaide ja eará kulturdoaimmaide.

Sámediggeráddi lea ásahan ovttasbarggu Oslo gielddain. Dán ovttasbarggus galget Sámedikkis ja Oslo gielddas leat guokte, jahkásaš politihkalaš čoahkkima. Čoahkimiin galget guorahallojuvvot bastevaš fáttát nu go skuvla- ja oahpahasáššit, ja sámi mánáidgárdi Cizáš. Eará áigejuovdilis áššiid sáhtá maid dieđihit čoahkimiidda. Báikkálaš áŋgiruššan sihkkarastá buoremus bohtosiid. Danne ii áiggo

Sámediggeráđđi váldit álgaga oázžut áhahuvvot giellaguovddáža Osloi. Dakkár álgga ferte boahit Oslo sámi birra, Oslo gielddas dahje eará guovdilis oassálastiin. Go boahit álgga Oslo birra, de áigu Sámediggeráđđi čuovvolit ášši dábalaš láhkai.

Evttohus 8: Čalmmustahttot nullpunkta Savvonis

Sámediggeráđđi lea ovttaoavilis das ahte Savvon lea báiki mas dáhpáhuve dakkár dáhpáhusat main lea stuorra mearkkašupmi sámi servodahkii. Mii oavvildit maiddá ahte lea deatalaš čalmmustahttit historjjálaš dáhpáhusaid main lea leamaš mearkkašupmi sámi álbmogii. Giččut Savvonis mielddisetbukte ahte Sámediggi áhahuvvui 1989:s ja nu vuolgahii odđa sámedipolitiikka ja nu vuodduuvvui odđa sámi almmolašvuohta.

RidduDuottar musea lea Sámedikkis ožžon bargun áhahit duođastanguovddáža Álttá-giččuid várás, geahča 2012 sámediggebušeahta. Vuodđojurddan lea ahte galgá áhahuvvot dakkár guovddáš mii galgá čohkket, áimmahuššat, gaskkustit ja ovddidit máhtu Álttá/Guovdageainnu ášši birra, ja váikkuhusaid birra mat áššis ledje sámi servodahkii, sihke ovdal ja maŋŋá huksema. Prošekta galgá earret eará čađahit ulbmillaš duođasteami Álttá/Guovdageainnu áššis sámi oainnu vuodul, ja čađahit konkrehta gaskkustandoaimbajuid, iešguđet vuodđovuogádagaid bokte ja ovttasbarggus earáiguin.

Sámediggeráđi oaidnu lea ahte barggaheaddji sáhtta árvvoštallat ja vejolaččat evttohit mo galgá čalmmustahttit Nullpunktet nammasaš báikki sámi árvvuid vuodul ovttasbarggus eará berošteddjiiguin/oassálastiiguin.

Evttohus 9: Digitála Ránnjááhku / Sámi neahttagoziheaddji

Sámediggeráđđi giitá ávkálaš evttohusa ovddas deatalaš sámi servodatdigaštallamii. Mis lea duođastuvvon máhtolašvuohta dan vealaheami ja givssideami birra maid sámi álbmot vásiha. Dát leat duođalaš logut maid Sámediggi ferte váldit duođas. Mii diehtit ahte erenoamážit min mánat ja nuorat leat rašit dakkár givssideami ja hárdima ektui, mii dáhpáhuvvá interneahat ja sosiála neahttabáikkiin. Seammás lea deatalaš deattuhit ahte dán čuolbmačilgehusa fertejit ovddasvástideaddji Norgga eiseválddit váldit duođas.

Sámediggeráđis lei čoaččkin 13.12.2012 Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddjiin mas sápmelaččaid vealaheami ja hárdin lei fáddán. Sámediggeráđđi ja Áittardeaddji sohpe ovttasbargat viidáseappot čoaččkimiiin main dát galgá leat fáddán. Danne áigu Sámediggeráđđi doalvut dán evttohusa dárbbu birra áhahit sámi ránnjááhku ja dan organiserema Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddjái.

Fáddá lea maid heivvolaš váldit ovdan dain gulahallančoaččkimiiin, mat Sámediggeráđis leat Mánáidáittardeaddjiin.

Evttohus 10: Sámediggi ferte sihkarastit sámi oahppolihtu

Mis leat dál guokte sámi oahppolihtu, namalassii Sámi oahppolihttu (SOL) ja Mearrasámi oahppolihttu (SSF). Sámediggeráđđi oavvilda ahte sámi oahppolihtut leat deatalaččat go guoská kursafálaldagaid láhččín rávesolbmuid oahpahussii.

Sámediggeráđđi áigu váldit ášši ovdan Máhttodepartemeanttain guorahallan dihtii maid sáhtta dahkat ovttas vaid sámi oahppolihtuide sihkarastojuvvojit buorit ekonomalaš rámmat ja eará rámmaeavttut boahiteáigái.

Evttohus 11: Sihkarastit ja gáhttet sámi doaimmashehttejuvvon mánáid rivttiid ja vuoigatvuođaid

Sámediggeráđi mielas lea deatalaš sihkarastit ja suodjalit doaimmashehttejuvvon sámi mánáid vuoigatvuođaid. Doaimmashehttejuvvon mánáid vuoigatvuođaid fuolaheami gáibida buriid ja čielga rámmaid máná ektui. Lea vuosttažettiin stáhtas dat ovddasvástáduš ahte ovddidit doaimbajuid mat buoridit doaimmashehttejuvvon mánáid dili. Stáhta, Fylkkamánni bokte, galgá gozihit dan ahte fálaldat lea buorre. Sámediggeráđđi oavvilda ahte Sámediggi galgá leat ángiruššin das ahte bearráigeahččat ahte Čoaččkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

goziheapmi čadáhuvvo dakkár vugiin mii fuolaha sámi mánáid vuoigatvuodaid. Dan mii dahkat earret eará dainna lágiin ahte mis lea buorre gulahallan Nordlándda fylkkamánniin mii lea álggahan ovddasmanni proševtta ráhkadit vugiid mo fuolahit sámi perspektiivva goziheamis.

Sámediggeráđdi oaidná deatalažžan daid sámi mánáid vuoigatvuodaid, geain leat doaibmanhehttehusat. Dán suorggis mii sávašimmet eanet máhtu. Midjiide lea maid deatalaš ahte geavaheaddjimielváikkukhus ja geavaheaddjistivren dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain nannejuvvo. Mii háliidit ahte ásahuvvojit eanet sámi beroštusorganisašuvnnat, mat earret eará sáhttet buktit árvalusaid eiseválddiide. Son dat diehtá buoremusat gokko gáma čárvu, geas dat lea juolggis. 2013 bušehtas háliida Sámediggi danne movttidahttit eanet geavaheaddjiváikkuhussii ja geavaheaddjistivremii, ja mii leat almmuhan prošektaruđaid mat galget fuolahit justa dán.

2011:s bijai Sámediggi ovdan Sámediggedieđáhusa oahpahusa ja oahpu birra. Dáinna dieđáhusain čalmustahtta Sámediggi oahpahuspolitihkalaš hástalusaid ja prinsihpalaš beliid Sámedikki rollas oahpahuspolitihkas. Dieđáhusa ulbmil lea ráhkadit váldopolitihka oahpahussuorggis, ja dieđáhusa vuolggasadjin lea sámi oahppi ja fidnooahppi árgabeaivi. Skuvla lea okta min deataleamos servodatásahusain. Dat lea čadnojuvvon vássánáigái ja galgá ráhkkanahhtit min boahpteáigái. Skuvla ja oahpaheaddji gaskkustit máhtu, kultuvrra ja árvvuid buolvvas bulvii. Máhttu lea servodaga váldoresursan. Danne lea ángiruššan skuvllain ja oahpuin mearrideaddjin dasa ahte sámi servodat galgá ovddiduvvot sámi álbmoga iežas višuvnnaid, vuoruhemiid ja eavttuid vuodul. Oahpahasláhka nanne ahte buot mánáin ja nuorain lea vuoigatvuodta oázžut vuodđoskuvlaoahpahusa. Gieldda ovddasvástádussan dat lea fuolahit ahte oahpahas addojuvvo, geahča oahpahaslága.

Okta skuvlla geađgejuolgin lea ahte galgá leat buorre ovttasbargu gaskal ruovttu ja skuvlla. Dakkár mánáide geain leat sierra dárbbut, lea erenoamáš deatalaš ahte ruovttu ja skuvlla gaskasaš ovttasbargu lea guovddážiis máná árgabeaivvis. Buorre ovttasbargu lea, nu mo Sámediggeráđdi dan oaidná, mielde sihkkarastimin buriid doaibmajuid ja IP (individuála plána) buori čuovvoleami. IP geavahemiin sihkkarastojuvvo maiddái fágaidgaskasaš čuovvoleapmi. Sámediggeráđdi namuha maiddái ahte mii lea nammadan áirasa FUB:ii (váhnenlávdegoddái mánáidgárddiid várás) ja FUG:ii (váhnenlávdegoddái vuodđoskuvlla várás). FUB:s čohkká Roger Skarvik ja FUG:s čohkká Laila Aleksandersen Nutti. Dát lávdegottit leat Máhtodepartemeantta ráđdeaddi orgánat dakkár áššiin mat gusket ovttasbargui gaskal mánáidgárddi/skuvlla ja ruovttu, ja sámi váhneamat sáhttet váldit njuolgga oktavuoda Skarvikiin ja Nuttiin.

Sámedikkis leat ovttasbargočoahkkimat sihke Sámi lohanguovddážiin, Davvi Statped:in ja SEADin/Sámi earenomáš pedagogalaš doarjalusain. Okta dain ollu fáttáin mat digaštallojuvvojit dán ovttasbargočoahkimiin, lea earret eará guđe vuoruhemiid Sámediggi berre bidjat vuodđun daidda ohcanvuodot doarjagiidda proševttaid oktavuodas mat gusket erenoamážit heivehuvvon oahppanressurssaid ovddideapmái. Dát leat deatalaš digaštallamat danne go dán gealboguovddážiin dat lea máhttu ja gelbbolašvuodta dan birra guđe dárbbut mánáidgárddiin ja skuvllain leat, oahppanressurssaid oktavuodas. Lea deatalaš ahte sámi mánát ja oahppit ožžot kvalitatiiivva ja relevánta oahppanressurssaid sámegilli. dát guoská buot sámi mánáide.

Sámediggeráđdi lea ovttaoavilis das ahte ferte árvvoštallat daid dudden- ja doarjjaortnegiid, mat leat biddjojuvvon gielddaide. Dávjá lea sáhka resurssain go dakkár fálddagat plánejuvvojit. Sámediggeráđdi oainnu mielde lea čielga ovdun go váhneamat geain leat doaimmashehttejuvvon mánát, organiserejit iežaset geavaheaddjiorganisašuvnnaide. Dan láchkai sáhttet váhneamat váikkuhit politihkalaš proseassaide gielddas, ja máná dárbbut bohte čielgaseappot oidnosii.

Evttohus 12: Seailuhit sámi giela ja kultuvrra; mánáid oahpahit lohkat/čállit/rehkenastit ođđamállet pedagogalaš vuogi bokte

Sámediggeráđdi lea ovttaoavilis das ahte sámegiella ja sámi kultuvra ferte nannejuvvot ja ovddiduvvot dakko bokte ahte láchit beaivválaš dili buoremus lági mielde mánáidgárddi rájes juo.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

52 siidu 453 siiddus

Sámediggeráđđi oaidná ahte mánáidgárddiin main lea sámi mánáidgárdefálaldat, leat ollu ja stuorra hástalusat. Okta dain stuorámus hástalusain lea sámegielat pedagogaid ja eará bargiid očcodeapmi mánáidgárddiide. Go fágaolbmot váilot, de lea hástalussan sihkarastit buori kvalitehta mánáidgárddi sisdollui.

Mánáidgárdemánáid giellaoahpaheapmi ja giellamovttiidahttin lea okta dain stuorámus áššiin Sámedikki mánáidgárdepolitihkas. Sámediggeráđđi áigu árrjalaččat nannet ja lámčit dilálašvuodaid dasa ahte buot mánát ožžot dan giellaoahpaheami masa sis lea vuoigatvuohta.

Sámediggeráđđi lea dál ráhkadan odđa sámediggediedáhusa sámi mánáidgárdefálaldaga birra. Diedáhus čalmmustahtta áŋgiruššansurggiid ja dahká oainnusin guđe hástalusat, ulbmilat ja strategiijat mis leat. Sámediggeráđđi lea vuoruhan guhtta áŋgiruššansuorggi, mánáidgárddiid sisdoalu, giellamovttiidahttima mánáidgárddis, giellalávgunmodeallaid, sámegielat bargiid rekrutterema, pedagogalaš neavvuid, duhkorasaid ja digitála resurssaid ja ovttasbarggu ja ruovttu, mánáidgárddi ja skuvlla gaskavuoda.

Sámedikki dievasčoahtkin dohkkeha diedáhusa loahpalaččat guovvamánus. Sámediggeráđđi áigu čuovvolit diedáhusa dainna lágiin ahte ráhkadit dasa gulli doaibmaplána, mas galget boahtit ovdan doaibmabijut mat čatnasit áŋgiruššansurggiide. Dán proseassas vuoruhuvvojit doaibmabijut mat gusket odđa pedagogalaš oahpahanvugiide, nu go ovdamearkka dihtii dan ektui ahte heivehit ja geavahit giellalávgunmodeallaid.

Muđui oaidná Sámediggeráđđi ahte mánáidgárdeeaiggáda ovddasvástádus dat lea ahte hábmet mánáidgárddi sisdoalu ja válljet heivvolaš ja buriid pedagogalaš oahpahanvugiid.

Go guoská skuvlii, de lea Sámedikkis váldi mearridit oahppoplánaid sámegielas. Dat ii mearkkaš dan ahte Sámediggi sáhtta mearridit guđe vuogit galget geavahuvvot oahpahusas. Dan válljejit skuvllat ja oahpaheaddjit ieža.

Oahppoplánat leat lámkaásahusat mat mitalit maid oahppit galget oahppat. Dál leat muhtun oahppoplánat evttohuvvon ođasmahttojuvvot. Oahppoplánat sámegielas, sihke sámegielas vuosttašgiellan ja sámegiella nubbigiellan leat ođasmahttojuvvon, ja evttohuvvon ođasmahttojuvvon oahppoplánat sámegielas leat gulaskuddamis. Gulaskuddanáigemearri lea njukčamánu 21. b. Oahppoplánat galget váldojuvvot atnui 2013 čavčča rájes.

Heivehemiid ulbmil lea ahte oahppoplánat galget buorebut lámčit dilálašvuodaid systemáhtalaš bargui ohppiid gálggaid ovddidemiin. Buot dat vihtta vuoddogálgga, masa gullet dat ahte máhttit čállit, máhttit lohkat, máhttit rehkenastit, njálmmálaš gálggat ja digitála gálggat, galget čielggsmahttojuvvot.

Deatalaš rievdadusat oahppoplánain lea ahte giellaovddidanperspektiiva, sátnelogu viiddideapmi ja doabaoahppu lea nannejuvvon. Oahppanstrategiijaid systemáhtalaš ovddideapmi lea deattuhuvvon ja lea deattuhuvvon ahte strategiijat leat oassin oahpaheamis. Fágas sámegiella vuosttašgiellan lea ovddasvástádus das ahte ovddidit lohkan- ja čállingálggaid, vuosttaš lohkan-oahpaheami rájes ja álkes teavsttaid rájes mat geavahuvvojit dasa ahte áddet váddáset ja váddáset teavsttaid.

Sámediggi bargá dainna ulbmiliin ahte sámi oahppit galget oážžut kvalitatiivva buori oahpahusa. Dasa gáibiduvvojit sámegielat oahpaheaddjit ja oahpponeavvut sámegilli. Sámediggeráđđi lea bargan dan ala ahte máhttu sámegiela ja sámi kultuvrra birra váldojuvvu mielde dábálaš oahpaheaddjiohppui. Stuorra hástalussan lea oážžut eanet sámegielagiid válljet oahpaheaddjioahpu. Deatalažžan lea ahte dat oahpaheaddjit mat leat skuvllas, ožžot vejolašvuoda loktet gelbbolašvuoda dađi mielde go odđa vuogit ja tehnikkalaš čovdosat ráhkaduvojit.

Sámediggi juolluda doarjagiid oahpponeavvoráhkadeapmái. Oahpponeavvut galget ráhkaduvvot mánáidgárddiid ja oahppoplánaid gustovaš rámmaaplánaid vuodul. Go formálalaš giellagelbbolašvuohta lea deattuhuvvon oahppoplánain, de dat eaktuda ahte oahpponeavvut čuvvot oahppoplána.

Sámedikki stipeandaortnet galgá maid leat mielde láchčimin dasa ahte sáhttit váldit oahpu earret eará sámeielas dahje oahpaheaddjioahpuin.

Evttohus 13: váldojuvvo eret

Evttohus 14: Guolástus

Sámediggeráđđi háliida ahte stuorát oassi guolleriggodagain galgá mannat mearrasámi ja eará riddo- ja vuotnaberoštusaide.

2013 Muddenčoahkkimis ja konsultašuvnnain resursajuogadeami birra evttohii Sámediggi čuovvovačča:

2013 riddoguolleearri galgá muddejuvvot nu ahte várrejuvvot dakkár hivvodat mii dávista olleseari lassáneami (TAC) áigodagas 2010 – 2013.

Sámediggeráđi ákkasteapmi lei ahte riddoguolleearri ferte muddejuvvot TAC lassáneami vuodul maŋŋá 2009 go departemeanta mearridii várre eari mas lei 3 000 tonna dorskeearri vuolimuš rádján ollašuhttin dihtii Riddoguolástuslávdegotti árvalusa vuodul (NOU 2008:5).

Sámediggeráđđi čujuhii dasa ahte dorskehaddeinnostus jagis 2013 čájeha stuorra njiedjama, ja jus riddoguolleearri ii leat muddejuvvon bajás olleseari (TAC) vuodul, de dat mielddisbuvttášii fuonit oastinnávcca daidda guolásteddjiide geat sorjájit riddoguolleeari bivdimis. Nu mo Sámediggeráđđi dulko Stuorradikki mearrádusa Prop. 70 L (2011-2012) meannudeamis, de ii lean mihkkege háliidusaid ahte daid guolásteddjiid oastinnákca, geat bivde riddoguolleeari, galggai fuotnut. Stuorradiggi baicce sávai áibbas eará, namalassii nannet ja sihkkarastit sámi servodaga aiddo fal dakko bokte ahte várret riddoguolleeari. Ollašuhttin dihtii Stuorradikki sávaldaga dán áššis, de lei áibbas dárbbaslažžan ahte 3 000 tonna riddodorskeearri muddejuvvui TAC lassáneami vuodul dan áigodagas.

Sámediggeráđđi aiddostahtii ahte ollu guolásteaddjit ballet stuorra haddenjiedjamis jagis 2013, ja jus dorskehivvodat (earri) rabas joavkkus ja Riddoguolleearis ii lassán dainna lágiin ahte dat duste vurdojuvvon haddenjiedjama, de daid guolásteddjiid oastinfápmu njiedjá sullii 30 proseanttain.

Dađibahábut ii ožžon Sámediggeráđi evttohus doarjaga, muhto sohppojuvvui ovttamielalašvuohta gaskal Guolástus- ja riddodepartemeantta, Guolástusdirektevrra ja Sámedikki ahte dilli galgá gozihuvvot dárkilit jagi 2013 mielde, nu ahte maŋŋá, goas nu 2013:s, sáhtta njulget áiggokeahtes bonjuvuodaid.

Evttohus 15: Birasgozihanprográmma ásaheapmi

Sámediggeráđđi ii oainne ulbmilazžan ásaht sierra birasgozihanprográmma Sámedikki olis. Dakkár prográmma gáibida stuorra resurssaid jus dat galgá čađahuvvot buriin vugiin.

Dattetge berre Sámediggi doarjut dálá birasgozihanprográmmaid, ja maiddái váikkuhit dasa, ja doarjut, ahte eanet dakkárat ásahtuvvojit.

Mearkašupmi, NSR:a sámediggejoavku, áirras Aili Keskitalo

Čujuhuvvo dasa maid várrepreseantta Laila S. Vars lea cealkán mediai ahte Sámediggi árvvoštallá geassádit áigumušsoahpamušas mii lea dahkkon minerálafitnodagaiguin. Son lea maid cealkán ahte Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

minerálafitnodagat badjelmearástallet soahpamušain. NSR lea ovttaoaivilis ahte minerálafitnodagat atnet šiehtadusa legitimeret iežaset doaimma viidábut go mii lea soahpamuša sisdoallu, ja čujuha maiddái dasa ahte muhtun orohagat leat dovdan ahte beanta bággehallet dohkkehit dákkár áigumušsoahpamušaid.

Mii mearkašit dán doaibmačilgehusa vuodul ahte Sámediggeráđđi dáid cealkámušaid dihte aŋkke ain šiehtadala áigumušsoahpamušaid minerálafitnodagaiguin ja maid diedihit ođđa šiehtadallamiid. Orro dárbu čielgadiit mii Sámediggeráđi politihkka lea dán suorggis, ja árvvoštallat doaibmet go áigumušsoahpamušat duodas áigumuša mielde.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 29 čoahkis. Dán áššis ii jienastuvvon.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Egil Olli, áššejođiheaddji	Aili Keskitalo
		Silje Karine Muotka
		Geir Tommy Pedersen
	Egil Olli	
2	Aili Keskitalo	Egil Olli
	Aili Keskitalo	
3	Silje Karine Muotka	
4	Ann-Mari Thomassen	
5	Heidi Persdatter Greiner Haaker	Trond Are Anti
	Heidi Persdatter Greiner Haaker	
6	Arthur Johan Tørfoss	Silje Karine Muotka
		Aili Keskitalo
	Arthur Johan Tørfoss	
7	Marie Therese Nordsletta Aslaksen	Kirsti Guvsám
		Trond Are Anti
	Marie Therese Nordsletta Aslaksen	
8	Agnar Kvernmo	Geir Tommy Pedersen
		Ann-Mari Thomassen
	Agnar Kvernmo	
9	Geir Tommy Pedersen	
10	Mathis Nilsen Eira	Mariann Wollmann Magga
	Mathis Nilsen Eira	
11	Anders Somby jr.	Mathis Nilsen Eira
		Marit Kirsten Anti Gaup
	Anders Somby jr.	
12	Mariann Wollmann Magga	Trond Are Anti
	Mariann Wollmann Magga	
13	Inger Eline Eriksen	

14	Per Andersen Bæhr	Ellinor Guttorm Utsi
15	Mariann Wollmann Magga	Aili Keskitalo
		Silje Karine Muotka
		Trond Are Anti
	Mariann Wollmann Magga	
16	Ragnhild Melleby Aslaksen	
17	Ellinor Marita Jåma	Rolf Johansen
		Aili Keskitalo
	Ellinor Marita Jåma	
18	Marie Therese Nordsletta Aslaksen	
19	Marianne Balto	Aili Keskitalo
		Silje Karine Muotka
	Marianne Balto	
20	Ellinor Marita Jåma	Trond Are Anti
		Silje Karine Muotka
		Marie Therese N. Aslaksen
	Ellinor Marita Jåma	
	Egil Olli, áššejođiheaddji	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi váldá Sámediggeráđi doaimmedieđáhusa áigodagas 10.11.12 - 08.02.13 diehtun.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 27.02.13 dii. 12.10.

Ášši/Sak DC 003/13

Gažaldagat Sámedikkeráđđái Sámedikki čoahkkinortnega § 11 vuodul

Arkiiva Arkiiváššénr.
SF- 13/194

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 27.02.13 dii.15.00

I Mildosat

Nr	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus

II Gažaldagat ja vástádusat

Gažaldat 1 áirras Ann-Mari Thomassen, NRS:a sámediggejoavku

Lea go sámediggeráđđi dahkan maidege dan ektui ahte ásahuvvo sámi dearvvašvuodaguovddáš julevsámi guovllus?

Sámediggeráđi vástádus 1. gažaldahkii

Maŋŋágo ovttasdoaimmanodastus dohkkuhuvvui, lei Sámediggeráđis čoahkkin Divttasvuona ja Hápmira sátnedoimmedjiiguin mas biddjojuvvui ovdan prošektaplána máŋggakultuvrralaš dearvvašvuodaguovddáža birra mii galgá huksejuvvu Ájluktii Divttasvuona suohkanis. Suohkan áigu dan hukset guovllumedisiinnalaš guovddážiid málle mielde. Suohkanat áigo maiddái ovttas ohcat doarjaga ráđdehusa prošektaruđain ovttasdoaimmanodastusa várás. Sámediggeráđi mielas lei prošekta gelddolaš, erenoamážit dannege dát lea ovttasbargoprošekta gaskal golmma suohkana main lea julevsámi álbmot. Suohkanat áigo váldit oktavuoda Sámediggeráđiin go prošekta lea álggahuvvon. Ii leat váldojuvvon oktavuodta Sámediggeráđiin maŋŋá namuhuvvon ovdanbuktime.

Gažaldat 2 áirras Ann-Mari Thomassen, NRS:a sámediggejoavku

Vejolaš oljobohkan Lofuohtas, Viestterállasis ja Sáččas

NSR biehttali oljobohkama Lofuohtas, Viestterállasis ja Sáččas NSR riikkačoahkkimis 2010 skábmamánu ja ovddidii ášši Sámediggái mas mii bivddiimet Sámediggeráđi ovddidit ášši Sámedikki meannudeapmái.

NSR deattuhii áššečilgehusas ahte mearraguovlu olggobealde Lofuohta, Viestterállasa ja Sáčča lea áidnalunddot, mávssolaš ja deatalaš áimmahuššat. Dáppe goddá máilmmi maŋimus stuorra dorskemáddodat. Beaktilis atlántamearračáhci ovttas seakka nannánjulgii dahká ahte dán mearraguovllus leat erenoamáš ollu luondduriggodagat, ja danne dat leat maid erenoamáš rašit nuoskkideami ektui. Oljoliikkohisvuodas sáhttet leat dramáhtalaš váikkuhusat.

Máilbmái leat čuohtamin dramáhtalaš dálkkádatrivdamat. Oljoindustriija lea Norgga stuorámuš dálkkádatnuoskkideaddji ja lea, 1990 rájes, masá duppalastán iežaset dálkkádatgássaluoitimiid. Eanet oljobohkamat ja fossiila energiija geavaheapmi váikkuha negatiiva dálkkádatrivdamiidda ja lea

njuolggá áittan dakkár árktalaš guovlluide go Lofuohtii, Viestterállasii ja Sázzái. Nuoskkideapmi dán guovllus čuohcá árbevirolaš guolástusdoaimmaheapmái.

Sámediggeráđđi biehttalii meannudeames ášši Sámedikkis dainna ákkain ahte ráđđehus iežas politihkalaš geađejuolggis 2009-2013 leat dadjan ahte sii eai áiggo suovvat petroleumdoaimmaid olggobealde Lofuohta, Viestterállasa ja Sáccá (Nordlánda VI ja VII ja Romsa II) dán stuorradiggeáigodagas.

NSR oaivvilda ahte dát ášši lea fas šaddan áigeiguovdilín dál go vejolaš váikkuhusčielggadus oljohkamis LoVeSá:s lea digaštallojuvvon iešguđet servodatforain ja Stuorradikki gažadanbottus maŋimus áiggi.

NSR lea ávžžuhan sámediggeráđi ovddidit ášši guovvamánu dievasčoahkkimii. várrepreseanta Laila Susanne Vars lea dovddahan ovttamielalašvuoda NSR:in das ahte ášši boahtá guovvamánu dievasčoahkkimii, muhto dajai ahte Ráđđi ii leat meannudan ášši. Sámediggeráđđi ja Bb presideantaevttohas Vibeke Larsen biehttalii buori muddui ahte ášši galgá meannuduvvot Sámedikkis, geahča Ságat 07.02.13.

Lea go sámediggeráđđi meannudan ášši Ráđis ja áigu go Ráđđi ovddidit NSR 2010 mannosá ášši dievasčoahkkimii dán sámediggeáigodagas?

Lea go sámediggi ovddidan cealkámušaid Stuorradiggedieđáhussii Barentsábi-Lofuohta hálddašánplána ođasmahttimii? Jus dan lea dahkan, guđe cealkámušaid?

Sámediggeráđi vástáduš 2. gažaldahkii

Dán gažaldaga ektui lea Sámediggeráđđi dán Sámediggeáigodagas doalahan eanetloguráđđehusa, Stoltenberg II 2009-2013, politihkalaš vuodđovuogádahkii, mii dadjá ahte dán stuorradiggeáigodagas ii galgga rahppot petroleumdoaimmaheapmái olggobealde Lofuohta ja Viestterállasa (Nordlánda VI ja VII ja Romsa II).

Sámediggi ii leat buktán cealkámušaid dan prosessii mii njuolgut čatnasii Stuoradiggedieđáhussii nr. 10 - Oppdatering av forvaltningsplanen for det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten av 11. mars 2011 (Barentsábi ja áhpeguovvluid olggobealde Lofuohta mariidnabirrasa hálddašánplána ođasmahttin njukčamánu 11.b.2011). Dat ii leat leamaš dárbbalaš danne go Sámedikki posišuvnnat ja oainnut leat ovdal čielggaduvvon Stuoradiggedieđáhusa nr. 8 barggus - Helhetlig forvaltningsplan for Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten av 31. mars 2006 (Ollislaš hálddašánplána Barentsáhpái ja áhpeguovvluid olggobealde Lofuohta njukčamánu 31.b.2006) ja dan čuovvolanbarggus. Sámediggi lea čálalaččat máŋgga vuorus čielgasit dieđihan ahte ekologalaš oktavuodát dán áhpeguovllus leat álo njuolgut váikkuhan sámi kultuvrra ja servodaga ovdáneapmái. Sámediggi lea bivdán stáhta eiseválddiid identifiseret gokko guoskkaha sámi beroštusaid, ja dasto váldit oktavuoda Sámedikkiin čielggadandihte dárbbu konsulteret dađistaga go plána čuovvoleapmi ovdána ja doaibmabijut konkretiserejuvvojit.

Barentsábi ja áhpeguovvluid olggobealde Lofuohta njukčamánu 11.b. 2011 hálddašánplána ođasmahttimis gávnnašii ráđđehus, nu go mii diehtit, ahte ii galgga čađahit váikkuhusčielggadusa Petroleum-lága mielde olggobealde Lofuohta ja Viestterállasa dán stuorradiggeáigodagas. Dasa lea ášši bisánan dál.

Sámediggeráđđi áigu árvoštallat berre go čađahuvvot váikkuhusčielggadus Petroleum-lága mielde olggobealde Lofuohta ja Viestterállasa dasto go ráđđehus boahtá Sámediggái dakkár áššiin. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte jus mearriduvvo čađahit váikkuhusčielggadusa, de dan ferte konsulteret. Odne ii gávdno dattetge dakkár ášši ráđđehusas, danne áigu Sámediggi vuordit dassáži go dakkár ášši ilbmá min lusa, vai mii beassat oaidnit evttohusa ášši sisdollui.

Gažaldat 3 áirras Geir Tommy Pedersen, NRS:a sámediggejoavku

Meahcekommišuvdna Finnmárkku várás

Mo manná dainna proseassain ahte áсахit meahcekommišuvnna Finnmárkku várás?

Sámediggeráđi vástáduš 3. gažaldahkii

Maŋŋá finnmárkkulága dohkkeheami juvssai Sámediggi 2007:s ovttamielalašvuoda Justisadepartemeanttain njukčamánu 16.b. 2007 mannosáš láhkaásahua nr. 277, mii attii muhtun dárkilet mearrádušaid finnmárkkukommišuvnna ja meahcceduopmostuolu birra Finnmárkku várás.

Meahcceduopmostuollu ii leat vel áсахuvvon. Sámediggi lea jeavddalačča gulaskuddan dán barggu birra departemeanttas ja deattuhan man deatalaš dat lea ahte álggahuvvojit konsultašuvnnat meahcceduopmostuolu ásaheami birra. Dat lea šaddan ain eanet áigeovdil maŋŋágo Finnmárkkukommišuvdna geigii vuosttaš oasseraporttas njukčamánuš 2012. Sámediggeráđđi lea sádden reivve Justisadepartementii njukčamánuš 2012 ja jearran mo manná áššiin. 2012:s leat duopmostuollohálddahuš ja duopmáriidsearvi váldán oktavuoda Justisadepartemeanttain ovddabealde namuhuvvon 2007 mannosáš láhkaásahuš oktavuodaš.

Láhkaásahusa gulaskuddamis 2006:s eai boahtá vuosteháguš dasa ahte Gonagas galggai nammadit meahcceduopmostuolu lahtuid almmá dan haga ahte duopmáriid evttohusráđđi vuos galgá meannudit ášši. Dattetge oáčču departemeanta vuosttildemiid dasa Duopmárhálddahušas ja Norgga duopmáriidsearvis mas ohcaluvvui almmolaš almmuheapmi ja gilvu virggiid alde ja čujuhuvvui das ahte dárbbahušvo dakkár ortnet mü fuolaha duopmostuolu sorjjasmeahttunvuoda.

Sámediggeráđđi áigu lagamus boahteáiggi ovddidit gulaskuddancealkámuša dán áššái mas čujuhuvvo dasa ahte departemeanta konsultašuvdnašiehtadusa vuodul galggai leat konsulteren Sámedikki ovdalگو dát ášši sáddejuvui gulaskuddamii. Sámediggeráđđi bivdán viidáseappot konsultašuvnnaid dán áššis dainna áigumušain ahte juksat ovttamielalašvuoda mas lea áibbas dárbbahušla ahte meahcceduopmostuolus Finnmárkku várás lea buorre máhttu sámi kultuvrra ja servodateallima birra, das maiddái sámi dološvieruin ja riekteáddejumis. Seammas deattuhit dan dárbbu ahte meahcceduopmostuollu ferte hui fargga áсахuvvot.

Gažaldat 4 áirras Trond Are Anti, NRS/SÁB

Deanučázadaga guolástusnjuolggadusat

Deanučázadaga várás lea riikkagaskasaš kommišuvdna áсахuvvon dan várás ahte guolástusnjuolggadusaid ođastit čázadaga guovtti riikkarájá bivdoguvlui. Kommišuvdna lea mannan jagi, geassit, álggahan bargguset, ja ođđa njuolggadusat galggašedje leat doaimmas 2014 bivdojahkái. Muhto dán dehálaš barggu birra uhcán gullo. Ná ii sáhte joatkkašuvvat, oaivvildit guovllu bivdit. Maiddái Deanučázadaga guolástushálddahuš ii veaje dása stuorrát sivas go dát bargu jođihuvvo Birasgáhttendepartementtas.

Mii diehtit ahte Sámedikkít guktui bealde rájái leat nammadan oasseváldiid kommišuvdnii. Norgga beale áirras galgá leat Sámedikke virgeolmmoš Liss Ellen Ramstad.

Sáhtášii go Sámedikkeráđđi duvdi Birasgáhttendepartementta dahje Sámedikkiid áirasiid goit dan guvlui ahte mearridivččii kommišuvnnaš ahte ovdal go maŋimuš šiehtadallamat lohkkaduvvojit, kommišuvdna jođášii Deanuleagis ja gulaskuddá guovllu bivdiiguin ja sin oasálastiguin oainnuid man guvlui ođđa bivdonjuolggadusa biddjamat galggašedje leat? Erenoamážit gullat man dilis njuolggadusat galggašedje leat boahteáigges guovlluolbmuid bivddu ja olgobealeolbmuid bivddu hárrái.

Sámediggeráđi vástáduš 4. gažaldahkii

Sámediggeráđđi lea iežas ovddasteaddji bokte juo árrat barggus bivdán rabasvuoda. Sámediggeráđđi diehtá ahte galget dollojuvvo guokte rabasčoahkkima cuoŋománuš, nubbi Deanus ja nubbi

Karášjogas. Ja okta čoahkkín miessemánus ossin sáttagottiid barggus. Lean duhtavaš mii guldaluvvot dán áššis.

Sámediggeráđđi oažžu dieđu Sámedikki šiehtadallansáttagotti ovddasteaddjis šiehtadallamiin Suomain. Nuppi šiehtadallančoahkkima oktavuodas čálii Sámediggeráđđi artihkkalaš šiehtadallamiid birra min neahttasiiddus (samediggi.no). Galget maid biddjojuvvot dieđut min kaleandarii dađistaga go šiehtadallanbeaivvit mearriduvvojit.

Munnje lea diehttalassan ahte Deanučázadaga guolástushálddahuš addá dieđuid seamma láhkai barggu birra sidjiide geaid sii ovddastit. Dieđán maiddái ahte Deanučázadaga guolástushálddahuš iežaset álbmotčoahkkimiin juovlamánus dieđihii šiehtadallamiid birra báikkálaš álbmogii.

Birasgáhttendepartemeanta dat jođiha norgga sáttagotti ja das lea ovddasvástáduš proseassas. Sáttagottiin lei vuosttaš šiehtadallančoahkkín geassemánus ja nubbi čoahkkín juovlamánus 2012. Boahte čoahkkín dollojuvvo miessemánus dán jagi. Áigumuš lea juksat soahpamuša Suomain 2015:s.

Gažaldat 5 áirras Trond Are Anti, NRS/SáB

Ealáhusat

Sámediggi lágidii ealáhusolbmuid várás seminára 22.-23.01.2013 Karášjogas.

Makkár beroštupmi lea ealáhusolbmui dán lágan oktavuodaide Sámediggái? Maŋŋá seminára bohte ealáhusolbmui ovdan sihke rámit ja moaitagat muhtin osiide Sámedikki ealáhusdoaimmaide.

Lean gullan earret eará mediaid bokte ahte ealáhusolbmot leat duhtameahttumat go Sámediggeolbmot uhcán dihttojit guovlluin gos ealáhusdoaimmat gevvat, omd. gielddain. Go Sámediggi uhcán dihttojit guovlluin, de soaitá danin ealáhusolbmot dihtet uhcán Sámedikke ealáhusortnegiid birra.

Seammás lean gullan ahte ealáhusolbmot moitet go lea uhcán oktavuodát ja ealáhusortnegat mat doibmet badjel rájaid! Man láhkai oaidná Sámediggeráđi ášši? Mo dáid hástalusain áigu Sámediggeráđi dustet?

Sámediggeráđi vástáduš 5. gažaldahkii

Sámediggeáirras Trond Are Anti jearrá Sámedikki oinnolašvuoda birra ealáhusaid ja gielddaid ektui. Sámediggi bovdi ealáhusseminárii gielddaiguin mat gullet Sámedikki ealáhusovddideami váikkuhangaskaomiid geográfalaš doaimmaguvlui. Sámediggi bovdi maiddái daid oassálastiid geat čohkkájit lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmma fága- ja ovddidanforumas ja Sámi mátkeeallimis. Dasa lassin ledje maiddái ealáhusat ja eará berošteaddjit bures bohtin.

Dán semináras oačču Sámediggeráđi ollu deatlaš ruovttoluottadieđuid Sámedikki váikkuhangaskaomiid geavaheami birra. Deatalemos signálat maid Sámediggi oačču, lei vuosttažettiin dat ahte váikkuhangaskaomiat deivet ja doibmet bures, ja dasto ahte Sámediggi sáhtta bargat dainna ulbmiliin ahte buorebut oainnusindahkat dáid váikkuhangaskaomiid sihke gielddaide ja ealáhuseallimii.

Seminára lei iešalddis oassin dan barggus maid Sámediggeráđi lea álggahan dan várás ahte bohtit eanet oidnosii gielddaid ja ealáhusoassálastiid ektui. Seammás gáibida dákkár oinnolašvuodta hálddahušlaš resurssaid, mat dál leat hui vánit.

Gažaldat 6 áirras Silje Karine Muotka, NRS:a sámediggejoavku

Sámedikki strategija sihkkarastit sámi gárren- ja psykiatriijafálaldaga

Maŋimus jagiid lea dikšunfálaldat rievdaduvvon dainna lágiin ahte fálaldagat DPS:s (guovllupsykiátralaš seangasajit) leat heaittihuvvon earret eará Deanus, Sieiddájoga Mánáidpsykiátralaš Divššohagas, plánat fárrehit Finnmárrkuklinihka, válljet eret Finnmárrkukollektiivva fálaldaga addin ja máŋga eará sullasaš heaittiheamit ja seastimat dikšofálaldagain.

Makkár strategiija lea sámediggerádis dáid proseassaid ektui, ja mo lea Sámediggi ja Davvi Dearvvašvuoda stivraáirras mielde sihkkarastimin sámi buhcciide buriid ja heivehuvvon dikšofálaldagaid?

Sámediggerádi vástádus 6. gažaldahkii

Sieiddájoga Mánáidpsykiátralaš divššohaga heaittiheapmi Deanus

Ovddit Sámediggeráddi háliidii doalahit Sieiddájoga, muhto dađibahábut ii nagadan dan. Finnmárkku dearvvašvuodta háliidii baicca atnit Davvi-Norgga universitehtabuohcciviesu, dainna ákkain ahte Romssas lea buoret mánáidpsykalaš fágabiras, dan dihte heaittihuvvui.

SÁNAG nuoraidpsykalaš ossodat (SÁNAG/UPA) Kárašjogas áshuvvui 2 merkejuvvon sajjin sámi nuoraide. Dasa lassín áshuvvojedje 2 johtti joavkku (nubbi SÁNAG vuollásaš joavku).

Finnmarkskollektivet Lákkovuonbađas

Sámediggeráddi lea fuobmán ahte fálaldatbivdimis maid Davvi dearvvašvuodta lea bivdán Finnmarskkollektivet ektui, mii lea Lákkovuonbađas, eai leat buorit váikkuhusat dasa mot sámi garrenmirkogeavaheaddjit ožžot guhkesáiggedivššu. Sámi garrenmirkogeavaheaddjit galggaše maid oažžut mánggabealat fálaldaga go guoská garrenmirkofuolahussii.

Sámediggerádi vuolggasadji leat ahte sámi pasieanttat orrot miehta riikka ja sis lea riekti oažžut dearvvašvuodafálaldaga mas duogážiin lea sámi giella ja kultuvra. Dán vuodul oaivvilda Sámediggi dárbbaslažžan heivehit ahte SÁNAG dikšunfálaldat jotkojuvvo sámi pasieanttaide olgobeale Finnmárkku sihke dasa mii guoská psykalašvuhtii ja gárrenmirkkuide.

Sámediggeráddi lea Davvi dearvvašvuoda 2013 doaibmadokumeanttaide fuolahán čuovvovaš mihtu: Davvi Dearvvašvuodta RHF lea ovttrasáđiid Sámi našunála gelbbolašvuodaguovddáš – psykalaš dearvvasvuodasuddjen (SÁNAG) ja eará regionalalaš dearvvašvuodafitnodagaiguin árvvoštallan mot klinihkalaš bálvalusat sámi pasieanttaide galget jotkojuvvo ja organiserejuvvo. Dien ferte árvvoštallat dan oktavuodas jus SÁNAG ohcá stáhtusa šaddat našunála gelbbolašvuodabálvalus.

Psykalaš dearvvašvuodta ja garrenmirko gullet oktii. Sámediggeráddi oaivvilda ahte fágaidrasttideaddji spesialiserejuvvon garrenmirkodivššodeapmi ferte nu guhkas go vejolaš oktiiheivehuvvot psykalaš dearvvašvuodasuddjenbálvalusaid struktuvrrain. Diet lei okta Sámedikki cealkámušain ráđđehusa garrenmirkodieđáhussii. Diesa leat mii ožžon miediheami.

Finnmárkku dearvvašvuodta galgá geahččat mot sii doaibmet iešguđege suorggis ja leat bidjan johtui prošeavtta "Psykalaš dearvvašvuodasuddjema ja fágaidrasttideaddji spesialiserejuvvon gárrenmirkodivššodeami ovdánahttin ja odđasit organiseren". Prošeavttas lea maid dárbu geahččat mot ovdánahttit ja buoridit spesialistafálaldaga sámi álbmogii. Finnmárkku dearvvašvuodta pláne investerenprošeavtta "Sámi dearvvašvuodapárka", mii galgá váldit ovdan sihke psykalaš dearvvašvuodasuddjema oktiisajusteami ja somatihka. Finnmárkku dearvvašvuodta lea čoahkkimis muitalan Sámediggái barggu birra.

Sámediggeráddi lea čielgasit dadjan ahte dien barggu ferte geahččat ovttas SÁNAG našunála doaimmain ja Davvi dearvvašvuoda doaibmadokumeanttaiguin. Sámediggerádi mihtu lea ahte SÁNAGa doaibma galgá ovddiduvvot, ja Sámediggeráddi áigu čuovvolit ášši sihke dearvvašvuodafitnodagaiguin ja Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain. Sámediggerádis lea čielga oaidnu dasa ahte go dahkkojuvvojit rievdadusat ja ođastusat, de ferte maid sámi pasieanttaid ja geavaheddiid fálaldagaid sihkkarastit ja heivehit.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 24 čoahkis. Dán áššis ii jienastuvvon

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihkka
1	Ann-Mari Thomassen	
	Ellinor Marita Jáma	
	Ann-Mari Thomassen	
	Ellinor Marita Jáma	
2	Ann-Mari Thomassen	
	Vibeke Larsen	
	Ann-Mari Thomassen	
	Vibeke Larsen	
3	Geir Tommy Pedersen	
	Egil Olli	
	Geir Tommy Pedersen	
	Egil Olli	
4	Trond Are Anti	
	Marianne Balto	
	Trond Are Anti	
	Marianne Balto	
5	Trond Are Anti	
	Marianne Balto	
	Trond Are Anti	
	Marianne Balto	
6	Silje Karine Muotka	
	Ellinor Marita Jáma	
	Silje Karine Muotka	
	Ellinor Marita Jáma	

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 27.02.13 dii.16.00.

Ášši/Sak DC 004/13**Ođđa áššiid diediheapmi**

Arkiiva
SF-
Arkiiváššennr.
13/195

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 27.02.13 dii.16.00

I Mildosat

Nr	Beaivi	Geas/Geasa	Namahas
1	26.02.2013	Árras Ronny Wilhelmsen, Bargiidbellodaga sámediggejoavku	Sámedikki rolla ja ovddastus suodjalanstivrrain
2	26.02.2013	Árrasat Ronny Wilhelmsen ja Geir Johnsen, Bargiidbellodaga sámediggejoavku	Rekrutteren guolásteapmái
3	26.02.2013	Árras Per A. Bær, Johttisápmelaččaid listu	Boazodoallokommišuvdna
4	26.02.2013	Árras Aili Keskitalo, NSR:a sámediggejoavku	Boazologu heiveheami
5	26.02.2013	Árras Kirsti Guvsám, NSR:a sámediggejoavku	Váikkuhus das og boazodoallu lea garra deattu vuolde
6	26.02.2013	Árras Geir Johnsen, Bargiidbellodaga sámediggejoavku	Sámegieloahpahus välljejuvvo eret
7	26.02.2013	Árrasat Geir Johnsen ja Ronny Wilhelmsen, Bargiidbellodaga sámediggejoavku	Oljobohkan Davvin, galggašii nannet johtalusa
8	26.02.2013	Árras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku	Lassehuksenplánat Håvik-čázadagas Narvika suohkanis čuhcet Skjomen orohahkii unohis láhkai
9	26.02.2013	Árras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku	Hålogaland Kraft plánet husket Sula fápmo- ja pumparusttega Rivvtága ja Skániid suohkaniidda
10	26.02.2013	Árrasat Mariann W. Magga ja Marit Kirsten A. Gaup, Bargiidbellodaga sámediggejoavku	Sámedikki vuosteággavuogiatvuotta
11	26.02.2013	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	Ásahit organiserejuvvon gulahallama (oktavuodaásahusa) Sámedikki ja sámi álbmoga gaskkas
12	26.02.2013	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	Sámi leaksoveahkki

II Evttohusat ja mearkkašumit**Evttohus 1, Árras Ronny Wilhelmsen, BB:a sámediggejoavku**

Sámedikki rolla ja ovddastus suodjalanstivrrain

Jagi mielde evttoha Sámediggi iežas ovddasteddjiid sierra stivrraide ja lávdegottiide. Dat olbmot galget ovddastit sámi álbmoga ja gozihit sámi oainnu nu guhkás go lea vejolaš stivrraid ja lávdegottiid addojuvvon rámmaid siskkobealde. Sámedikkis leat ollu lahtut Álbmotmeahceestivrrain Norggas, suodjalanáššiin leat Sámedikkis ollu mearrádusat mat addet buriid rávvagiid Sámedikki oainnus. Sámediggi láve evttohit lahtuid ja várrelahtuid Álbmotmeahceestivrraide, ja Birasgáhttendepartemeanta vällje stivralahtuid ovdagihtii addojuvvon eavttuid vuodul. Go

Birasgáhttendepartemeanta lea válljen dáid lahtuid, de ožžot dat maiddái njuolggadusaid makkár vuodul alde stivra galgá dahkat mearrádusaid ja makkár lágat, njuolggadusat ja plánat gustojit. Birasgáhttendepartemeanttas addojuvvon eavttut stivríi sáhttet muhtumin leat vuostá Sámedikki oainnu áššiin. Go ná geavvá, de gártá dát olmmoš, gii lea válljejuvvon ovddastit sámi álbmoga váttis dillái, ja sáhtta bealuštit Sámedikki oainnu muhto rihkkut mearriduvvon lágaid ja njuolggadusaid dahje sáhtta ovddidit Sámedikki oainnu. Jos ovddida Sámedikki oainnu, de lea várra ahte departemeanta nuppástuhtta mearrádusa ja geavaha mañideaddji váikkuhusa, dat fas sáhtta dagahit dan ahte dat čuohtá seamma sámi álbmogii, maid lea biddjojuvvon gozihit. Dán vuodul ovddidan mun evttohusa ahte Sámediggeráđđi gohčču buohkaid geat leat evttohuvvon Sámedikki bealis ja čohkkájit sierra suodjalanstivrrain čohkkimii/seminárii fáttá ja áššečuolmma birra nugo čilgejuvvon bajábealde.

Evttohus 2, Árrasat Ronny Wilhelmsen ja Geir Johnsen, BB:a sámediggejoavku

Rekrutteren guolásteapmái

Nuoraide ferte juolludit eriid vai sidjiide lea álkit beassat guolástanfidnui. Go nuoraide juolluduvvojit earit, de lea sidjiide ollu álkit ja hálbbit beassat guolástanfidnui ja dalle sihkkarastojuvvo rekrutteren áibbas eará láhkai.

Statistihka muitala ahte gaskamearálaš ahki guolástanfidnus lea sakka stuorrumin, ja dan mii háliidit Bargiiddbellodaga sámediggejoavkkus jorgalahttit.

Eaktun dán earrejuolludeapmái berre leat ahte dat lea gaskaboddasaš ja ahte dat dušše juolluduvvo daidda nuoraide geat bivdet ovtta hárvánan guolásteddjiin su fatnasis.

Dáinna lágiin ožžot nuorat oahpu hárvánan guolásteaddjis ja nuorat eai dárbbas oastit divrras fatnasiid ja bivdosiid.

Mañja lagabui šiehtaduvvon áiggi oázžu nuorra guolásteaddji eari ja fievrividuvvo guolásteddjiid veahkadatgirji B bláđđái.

Bivdit ahte Sámediggeráđđi čuovvola dán ášši áigumuša.

Evttohus 3, Árras Per A. Bær, Johttisápmelaččaid listu

Boazodoallokommišuvdna

Sámediggi ferte bargat oázžut mátkái sierra juridihkaláš boazodoallokommišuvnna mii galgá čielggadit guohtunrivttiid siiddaid gaskkas ovdalگو daid sáhtta bidjat ođđa eananjuohkinláhkii.

Evttohus 4, Árras Aili Keskitalo, NSR:a sámediggejoavku

Boazologu heiveheami

Čujuhuvvo Sámedikki skábmamánu 2012 mannosas mearrádussii boazologu heiveheami birra.

Dađibahábut ii leat dát ášši ovdánan dan guvlui nu mo Sámediggi ávžžuhii. Boazologu heiveheapmi jotkojuvvo almmá dan haga ahte leat áshuvvon buhtadeaddji ortnegat, ja almmá dan haga ahte mii diehtit guđe váikkuhusat das leat ovttaskasolbmui, bearrašiid dahje báikegottiide.

Mii gávnnaht ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta ii leat vel vuhtiiváldán daid beliid maid Sámediggi čujuhii mearrádusastis. Sámediggi berre farggamusat váldit oktavuoda Stuorradikkiin dainna ávžžuhusain ahte dat váldá ášši giehtasis. Stuorradiggi meannudii moadde vahku dás ovdal dan raportta maid Riikkarevišuvdna lea čállán mañjago sii leat iskkadan guoddilis boazodoalu Finnmárkkus. Digaštallamis bođii ovdan ahte stuorradiggeárrasat leat ádden dan ahte dát lea hui váttis ášši, muhto ahte ii sáhte dadjat ahte buot bealit áššis leat bohtán ovdan.

Mii registreret dan kritihka maid mánga stuorradiggeárrasa leat ovddidan dálá ja ovddeš eanandoalloministariidda, boazodoallohálddahussii ja boazodollui dan njozohallama ovddas maid sii leat čájehan dan barggus ahte heivehit boazologu Finnmárkkus. Riikkarevišuvnna raporta ja eará duodastusat áššis čájehit ahte boazodoalu dilli Finnmárkkus lea váttis, ja guhkesáiggi čovdosat gáibidit mánggabealat lahkoneami. Sámediggi berre ávžžuhit Stuorradikki lágidit gulaskuddama boazologu

heiveheami birra, sihke dan várás ahte kártet dálá dili, muhto maiddái dan várás ahte lagabui árvvoštallat vuođu ovddeš politihkalaš ja hállddahaslaš mearrádusaide ja daid čuovvoleapmái. Dakkár proseassas sáhtta leat mearrideaddji mearkkašupmi dasa ahte oazžut buoremus vejolaš ášševuođu Stuorradikki mearrádusaide, ja dat sáhtta seammás leat mielde nannemin sámi servodaga luohttámuša daidda mearrádusaide mat dahkkojuvvojit. Eaktun lea ahte boazodoalu ovddasteaddjit, sámi organisašuvnnat ja Sámediggi leat mielde árvalusaiguin, ja nu mielde váikkuheamen rabas gulahallamii boazodoalu rámmaeavttuid ja boahhteáiggi birra.

Sámediggi berre iskat man mávssolaš dat lea ahte lassin ovdahistorjjá geahčadeapmái, maiddá deattuhuvvo dárbu árvvoštallat boazologu heiveheami ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš váikkuhusaid ja dárbbu čuovvolandoaibmabijuide, guohtunrájaid čielggadeami mearkkašumi ja erenoamážit vejolaš bággodoaibmabijuid juridihkalaš vuođu.

Evttohus 5, Áirras Kirsti Guvsám, NSR:a sámediggejoavku

Váikkuhus das go boazodoallu lea garra deattu vuolde

NSR háliida dutkama makkár dearvvašvuođa ja sosiála váikkuhusat leat ovttaskas olbmuide ja bearrašiidna go boazodoallu lea nu garrasit áitojuvvon. Sámediggi ferte dan dutkandárbbu čujuhit vejolaš dutkanásahusaide.

Lea boahán evttohus bággonjuovvamii boazodoalus proseanttaid mielde, ja dat mielddisbuktá stuora váikkuhusaid. Mii maid diehtit ahte boazodoalu vuostá leat maid eará áitagat nu go areálasabahkkemat ja hui dávjá heitot mediijagovva.

NSR háliida ahte guorahallojuvvo makkár dearvvašvuođaváikkuhusat ja sosiála váikkuhusat dat mielddisbuktet ovttaskas olbmuide boazodoalus, erenoamážit go jurddaša mánáid bajásšaddandili birra. Lea dehálaš guorahallat moht lea bajásšaddat boazodoalus mii lea nu garra deattu vuolde. Dán lea dehálaš guorahallat go de sáhtta bidjat johtui dárbbasálas doaimmaid. Dasa lassin sáhtta dat váikkuhit buoret ipmárdussii mánáid ja bearrašiid dillái. Dát maid váikkuhivččii dasa ahte geahččá boazodoalu ollislašvuođas ja ii dušše dego ealáhus.

Evttohus 6, Áirras Geir Johnsen, BB:a sámediggejoavku

Sámegielloahpahus válljejuvvo eret

Bargiiddellodaga Sámedikki joavku fuolastuvvá go oahppit hilgot sámegielloahpahusa gaskadási ja nuorrageardedási molssodettiin. Odne lea oahppis alcces vuoigatvuohta hilgut sámegiela fágan go álget nuorrageardedássái. Dán sáhtta oahppi dahkat váhnemiid jearakeahttá. Sámedikke-Ráđđi galggašii rahčat rievdadit dán, go barggadettiin sámegielloahpahusain gulahallá oahpahusdirektoráhtain ja oahpahusdepartemeanttain. Galggašii váhnema vuoigatvuohta mearridit galgá go oahppis sámegielloahpahus nuorrageardedásis.

Evttohus 7, Áirrasat Geir Johnsen ja Ronny Wilhelmsen, BB:a sámediggejoavku

Oljobohkan Davvin, galggašii nannet johtalusa

Sámediggi lea vuohtán ahte vikkahit bohkat olju Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku áhpeguovlluin. Stuorradiggi galgá čilget oainnus mángga váikkuhusguorahallamii. Sámedikke mielas lea lunddolaš čuvgehit dákkár váikkuhusguorahallamiin mo dat ollislaččat lea ávkin servodahkii. Erenoamážit galggašii dán riikkaosi johtalus leat oassin dás, danne go dáppe leat guhkes gaskat, ja geaidnofierbmi mii ii leat heivehuvvon lassi johtalussii maid oljobohkandoaibma dagaha. Sámedikki oaidná ahte lea lunddolaš ahte váikkuhusguorahallan muitala mo oljobohkama badjelbáza galggašii juohkit Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku guovlluid johtalussii. Muđui galggašii leat čielga gáibádus go bohkanonsešuvnnat juolluduvvojit, ahte konsešuvnavuostáiváldi galgá máhcahit badjelbáhčaga dan guvlui masa doaibma čuohtá, nu ahte sáhtta hukset guovllu geaidnofierpmi. Sámedikki mielas lea dat dehálaš doaibma movttiidahttit ássama ja lasihit doaimmaid boaittoheale guovlluide.

Evttohus 8, Áirras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku

Lassehuksenplánat Håvik-čázádagas Narviika suohkanis čuhcet Skjomen orohakkii unohis láhkai

Ášši guoská Nordkraft Produksjon AS konsešuvdnaohcamii lassehuksema oktavuodas Håvik-čázádagas Narviika suohkanis. NSR oaivvilda ahte dat čuohcá Skjomen orohakkii unohis láhkai.

Skjomen orohat lea uhca orohagaš sihke viidodaga, boazologu ja siidaosiid dáfus. Dat dagaha orohaga hui raššin sisabahkkemiid ektui. Dasa boahdá vel dat ahte dat leat birrajagi orohat. Orohat lea ferten gierdat máŋga sisabahkkema maŋimus logijagiin, main Skjomen-huksen lea dat stuorámuš. Dát lasiha raššivuoda hui sakka.

Huksemiss leat njuolgo sisabahkkemat guottetbáikkiide.

Håvik-leagi husken guoská deatalaš dálveguohtumiidda.

Håvik-leahki geavahuvvo hui ollu geasseguohtumiidda. Muosehuhtimat sáhttet dagahit ahte njuovvandeaddu uhccu. Dat sáhtta maid mielddisbuktit ahte eanet miesit jápmet.

Konsešuvdnaohcanproseassas lea maid čadahuvvon čielggadeapmi/čállojuvvon fágaraporta boazodoalu birra. Dan mihtilmasvuohtan lea ahte várra ii leat dakkár olmmoš čállán, gii dovda boazodoalu bures. Čielggadeaddjit leat geavahan Stáhta geaidnodoaimmahaga giehtagirjji mii ii leat jurddašuvvon boazodoalu várás, mii lea áibbas earalágan go eará vuoddoealáhusat. Earret eará lea boazodoallofágalaččat dohkkemeahttun árvoštallat guohtumiid mávssolašvuoda das go dat leat áiggi vuollá seamma mávssolaččat orohakkii.

NSR sámediggejoavku čujuha Sámedikki ovttasbargošiehtadussii NČE:in ja bivdá sámediggeráđi čujuhit NČE:ii ahte sii leat geatnegahttojuvvon árvoštallat oktavuoda álbmotriektái ovdalگو dahkkojuvvo mearrádus áššis. Buot guoskevaš dieđuid ferte háhkat áššis ovdalگو mearrádus dahkkojuvvo. Maiddá plánejuvvon huksemiid ferte váldit mielde árvoštallamii. Earret eará ferte váldit mielde árvoštallamii plánaid hukset odđa 420 KV linnjá Ofuohta – Skáidi.

NAC 1997: 5 s.58 mielde sáhtta maiddá uhca sisabahkken rihkkut álgoálbmogiid suodjaleami álbmotrievtti vuodul, jus ovdal leat leamaš sisabahkkemat mat oktiibuot mielddisbuktet ahte rasttilduvvo dat rádjá maid álbmotriekti lea bidjan.

NSR moaitá garrasit Håvik-leagi lassehuksema Narviikka suohkanis. NSR árvoštallá sisabahkkema duodalažžan Skjomen orohakkii. NSR bivdá sámedikki árvoštallat ášši dađistaga ja bivdit konsultašuvnnaid áššis ovdalگو dahkkojuvvo mearrádus áššis.

Evttohus 9, Áirras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku

Hålogaland Kraft plánat hukset Sula fápmo- ja pumparusttega Rivttága ja Skániid suohkaniidda

NSR čujuha Hålogaland Kraft konsešuvdnaohcamii fápmohuksema oktavuodas Skániid ja Rivttága suohkaniidda, SULA kraft.

Plánejuvvon fápmohuksen guoská Foldvik-čázádahkii, Segeldals-čázádahkii, Rørelv-/Olderelv-čázádahkii, Hilleshamn-čázádahkii ja Dupdal-čázádahkii Rivttátnjárggas Rivttága ja Skániid suohkaniin Romssa fylkkas.

Dát guovlu lea ollásit orohaga 22 Roahpa, guohtunvuoigatvuodaguovlluin ja maid orohat geavaha joatkevaččat. 22 Roahpa orohat leat Skániid, Evenáši ja Rivttága suohkaniin, ja osiin Narviikka ja Dieiddá suohkaniin.

Huksenplánain leat stuorra negatiiva váikkuhusat guovllu vuoigatvuoda vuodul boazodollui.

Doaibmabijut, mat leat válddahuvvon SWECO čadahán váikkuhusčielggadusas, gusket deatalaš boazodoalloguovlluide mat leat hui mávssolaččat boazodollui. Duohtadeamit gusket deatalaš gidđaeatnamiidda ja čakča- ja dálveguohtunguovlluide. Gidđaguohtunguovllut leat hui rašit duohtademiid vuostá dan geažil go dat leat doppe gos dat leat. Doaibmabijut gusket maiddái hui deatalaš guottetbáikkiide. Viidáseappot leat dálveguohtuneatnamat deatalaččat ealuide go guohtumat šaddet jieŋa vuollái badjosiin. Čázadagaid dulvadeamit buvttihit maid jieŋa. Dát mearkkaš eahpesihkaris jiekŋadiliid mat hehttejit árbevirolaš johtolagaid. Šaddá váttis oažžut ealuid rasttidit jogaid go jiekŋa lea rašši.

NSR čujuha dasa ahte fápmohuksema negatiiva váikkuhusat šaddet stuorrát 22 Roahpa orohaga vuoigatvuođaeaggádiidda. Duohtadeamit gusket deatalaš boazodoalloguovlluide mat leat mávssolaččat boazodollui. NSR oaivvilda ahte orohat ferte searvvahuvvot ollu eanet go dán rádjai.

Sámi vuoigatvuođalávdegoddi II lea čielggadan sámi álbmoga riektedili go guoská vuoigatvuhtii eatnamiidda ja čáziide sámi geavahanguovlluin Romssas ja Nordlánddas ja máttás guvlui, ja daid hálddašeapmái ja geavaheapmái. Sámi vuoigatvuođalávdegoddi II lea geigen evttohusa ja evttohan čovdosiid daidda rievdadusaide riektedilis mat dárbbasuvvojit sihkkarastin dihtii sámi álbmoga vejolašvuoda beassat ávkkástallat sámi geavahanguovlluid luondduriggodagaiguin.

Stuorradiggi ii leat meannudan árvalusaid ja evttohusaid. Vurdojuvvo ahte dat dahkkojuvvo stuorradiggeáigodagas 2013-2017..

Hálogaland Kraft fápmohuksenplánat leat siskkobeaalde dan mandáhtasuorggi maid Sámi vuoigatvuođalávdegoddi II lea čielggadan ja masa lea evttohan čovdosiid.

NSR moaitá garrasit daid duohtademiid maid fápmohuksen buvttiha ja mat rievdadit meahccegeavaheami, dassážiigo Ráđđehus ja Stuorradiggi leat meannudan Sámi vuoigatvuođalávdegoddi II evttohusaid.

Sámediggi ferte searvvahuvvot plánabargui ja mearridanproseassaide nu ahte ollašuvvet dat áigumušat mat leat Vuodđolága paragrafas 110 a, ILO-konvenšuvnnas nr. 169 ja ON konvenšuvnnas siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra.

SWECO váikkuhusčielggadusas bohtá ovdan ahte Sámediggi ii leat doarvái bures searvvahuvvon Sula fápmohuksema plánaproseassaide. NSR oaivvilda ahte dat ii leat dohkálaš dannego fápmohuksenplánaide gullet guovllut mat ollásit gusket sámi árbevirolaš geavahanguovlluide. Guovllu historjjálaš sámi geavaheapmi lea earret eará duodaštuvvon šaddogearddi arkeologalaš roggamiid ja iskkademiid bokte.

Mii čujuhit earret eará Oddmund Andersenii: Flyttefolk og bofaste. En studie av samisk bosetting i Sør-Troms og Nordre Nordland. (Dr.art. dutkkus), Romssa universitehta 2002, ja Oddmund Andersenii: “ I Riebevágge er det spor etter tidlig reindrift”, OTTAR, Romssa musea álbmotdiedalaš áigečála, Univesitehtamusea, nr 1/1999, s. 11-16 Oddmund Andersen lea meroštallan boazodoallosámi ássansajiid Riebevákis Roabas ruovttoluotta 1325 ja 1435 vuodđalohkui. Sáhtta dahkkojuvvoat jáhkehahttin ahte sullasaš boazodoallosámi ássanbáikkid leat eará sajiin maiddái dán guovllus. Dađibahábut ii eai leat čadahuvvon sullasaš kulturmuitorregistreremat olles doaibmabidjoguovllus, muhto maiddái SWECO oaivvilda ahte várra lea nu ahte guovllus gávdnošedje kulturmuittut mat šattašedje ráfáidahttojuvvoat.

NSR ii doarjjo SWECO árvoštallamiid ahte kulturmuitorregistreremiid sáhtta dahkat maŋŋágo huksenlobit leat dohkkehuvvon ja dárkilisplánaid oktavuodas. NSR ballá ahte NČE sáhtta leat ásaheamen dakkár geavada mii badjelgeahččá Sámedikki hálddašanválddi sámi kulturmuittuid oktavuodas.

NSR čujuha dasa man deatalaš dat lea ahte Sámediggi válđojuvvo mielde doarvái bures viidáset plánabargui, geahča gustojeaddji lágaid.

Doaimbajijut mielddisbukte ahte báikkálaš álbmoga geavaheapmi ja ávkkástallan guovllus heajuduvvo sakka vejolaš fápmohuksema geažil. Luonddu geavahit sihke báikkálaš olbmot ja mátkkošteaddjit eanet ja eanet. Olles Rivttátnjáža geavahuvvo hui ollu mátkkoštemiid ja valástallamiid oktavuodas. Doppe lea meahcásteapmi, bivdin, murjen ja vuoiŋgastandoaimmat. SWECO iežas loahppajurdda lea ahte sisabahkkemat váikkuhit kulturbirrasiid/kultureanadaga vásiheami. Sula fápmohuksen buvttiha uhcit čázi jogaide ja doaimbajidju hearvvahuhtta guovllu stuorra teknihkalaš sisabahkkemiid geažil.

NSR oaivvilda ahte negatiiva váikkuhusat lundui ja birrasii leat stuorát go dan maid sáhtta dohkkehit dan servodatlaš ávkki ektui mii boadášii Rivttága ja Skániid suohkana álbmogii. Viidáseappot lea guovlu mávssolaš kulturbiras, geahča guovllu duodástuvvon guhkesáiggi geavaheami ássanhistorjjálaš perspektiivva ektui.

NSR moaitá garrasit Sula fápmohuksenplánaid ja bivdá sámediggeráđi ávžžuhit NČE biehttalit Hålogaland Kraft ohcama beassat hukse Sula fápmo- ja pumparusttega Rivttága ja Skániid suohkaniidda Romssa fylkkas.

Evttohus 10, Árrasat Mariann W. Magga ja Marit Kirsten A. Gaup, NSR:a sámediggejoavku

Sámedikki vuosteággavuogatuoha

Boazodoallohálddahusa ođđasisorganiseren sáhtta sihkkut mielmearridanvuogatuoha mii lea sámi álbmogis álbmotrievtti ja ILO-konvenšuvnna olis. Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta ii leat soabadan sámiid iežaset parlameanttain dahje boazodolliid organisašuvnnain mii gusto gávdat čovdosiid mas vuhtiiváldá mielmearridanvuogatuoha dahje mii dagaha ahte hálddašeamis lea legitimitehta.

Sámedikkis lea vuosteággavuogatuoha Plánen ja huksenlága bokte, ja lea dehálaš ahte Sámediggi ovdánahtta systema mas atná báikkálaš ja árbevirolaš máhtu mii lea huksejuvnon geavaheame bokte, sihkarastin dihte geavahansearvama dán suorggis.

Mii evttohit ahte Sámediggeráđi álggaha barggu mii árvvoštallá movt oazžut saji dárbbaslaš gelbbolašvuhtii, mii váldá mielde árbevirolaš máhtu movt geavahit areálaid ja dohkálaš organisašuvnuogi mii sáhtta sihkarastit boazodoalu areálaid. Dán fáttá ferte vuoruhit siskkovalde Sámedikki ja NBR:a boahhteáiggi boazodoallo hálddašeamis plánemis.

Evttohus 11, Árras Trond Are Anti, NSR/SÁB

Ásahit organiserejuvnon gulahallama (oktavuodaásahusa) Sámedikki ja sámi álbmoga gaskkas

NSR, NSR/SÁB sámediggejoavku árvala Sámediggi árvvoštallá ásahit organiserejuvnon gulahallama Sámedikki ja sámi álbmoga gaskkas. Lea sáhka organiseret gulahallama ja diehtujuohkima Sámedikki ja sámi álbmoga gaskkas. Duogážiin lea earrát eará ahte muhtimat dovdet ahte lea stuorra gaska Sámedikki ja sámi álbmoga gaskkas.

Sámediggi cealká earret eará Sámedikki 2013 bušeahtas ahte strategiijan lea nugo sámegiela seailluheapmi ja ovddideapmi olis ahte “gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin háhkat buriid rámmaeavttuid sámegiela várás.” Ovttdássáas dearvvašvuoda - ja sosiálabálvalus olis celko strategiijan lea: “gulahallamiin ja ovttasbargguin eiseválddiiguin ja gullelaš oassálastiiguin sihkarastit Sámediggái váikkuhanfámu sámi álbmoga dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid hábmemi ja čađaheapmái”.

Bajábealde boahťa ovdan ahte Sámediggi gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin háhkat buriid rámmaeavttuid iešguđet suorgái. Go lea sáhka buriid rámmaeavttuid háhkat, de ferte diehtit mat lea cakkat ja hástalusat. NSR ja NSR/SÁB

sámediggejoavku oaivvilda Sámediggi oazžu ovdan hástalusaid gulahallama bokte sámi álbmogiin. Dan vuodul evttoha NSR, NSR/SáB sámediggejoavku ahte Sámediggi árvvoštallá ásahit gulahallama Sámedikki ja sámi álbmoga gaskkas.

NSR/SáB árvala ahte Sámediggi árvvoštallá man lágkai organiseret ja čadahit gulahallama. Seammás árvvoštallat mo gokčat buot Sámedikki áššesurggiid.

Evttohus 12, Áirras Trond Are Anti, NSR/SáB

Sámi leaksoveahkki

NSR, NSR/SáB sámediggejoavku árvala Sámedikki árvvoštallá dárbbu ja vejolašvuođa ásahit sámi leaksoveahkki sámi vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla ohppiid várás.

Leat otne 940 oahppi geas lea sámegeiela 1 vuodđoskuvllas ja 1213 oahppi geas lea sámegeiela 2 vuodđoskuvllas. Joatkkaskuvllas leat fas otne 267 oahppi geas lea sámegeiela 1 ja 206 oahppi geas lea sámegeiela 2. (Sámi logut mitalit 5)

NSR ja NSR/SáB sámediggejoavku evttoha ahte Sámediggi maid iská man lágkai sáhtta organiseret sámi leaksoveahkki. Bivdit maid iskat man vuogi mielde sáhtta fállat ja makkár vejolaš digitála reaidut gávdnojit. NSR ja NSR/SáB sámediggejoavku oaidná leat ollu vejolašvuođat fállat leaksoveahki interneahhta bokte.

Dievasčoahkkinjodihangoddi árvalus Sámediigái

- Ođđa áššit 1 - 12 sáddejuvvojit Sámediggeráđđái meannudeapmái.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 29 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Dievasčoahkkinjodihangotti árvalus mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Ronny Wilhelmsen	
2	Ronny Wilhelmsen	Geir Tommy Pedersen Agnar Kvernmo
	Ronny Wilhelmsen	
3	Per Andersen Bæhr	
4	Aili Keskitalo	Per Andersen Bæhr
	Aili Keskitalo	
5	Kirsti Guvsám	Ida Marie Bransfjell Silje Karine Muotka Mariann Wollmann Magga
	Kirsti Guvsám	
6	Geir Johnsen	
7	Geir Johnsen	Agnar Kvernmo Geir Tommy Pedersen
	Geir Johnsen	

8	Ann-Mari Thomassen	Åge Nordkild
		Geir Johnsen
		Agnar Kvernmo
	Ann-Mari Thomassen	
9	Ann-Mari Thomassen	Agnar Kvernmo
		Geir Johnsen
	Ann-Mari Thomassen	
10	Mariann Wollmann Magga	
11	Trond Are Anti	Mariann Wollmann Magga
	Trond Are Anti	
12	Trond Are Anti	Silje Karine Muotka
		Marie Therese Nordsletta Aslaksen
	Trond Are Anti	

VI Sámedikki mearrádus

Ođđa áššit 1-12 sáddejuvvojit Sámediggeráddái meannudeapmái.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 27.02.13 dii.17.50.

Ášši/Sak DC 005/13

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra

Arkiivaáššennr.
12/1085

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđđi	23.01.13	SR 14/13
Sámedikki dievasčoahkkin	27.02. – 01.03.13	DC 05/13

Sášši meannudeapmi álggahuvvui 27.02.13 dii. 17.50

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra

Álggahus

Dán dieđáhusa bokte ovddida Sámediggi láidsteaddji politiikka sámi dáidaga ja kultuvrra birra, mii galgá čielggadit prinsihpalaš gažaldagaid sámi dáidaga ja kultuvrra ovdáneamis servodatsuorgin. Dat galgá maiddáit leat čujuheaddjin Sámedikki boahhtevaš kulturpolitiikkas.

Sámediggi lea ovdal gieđahallan guokte dieđáhusa dáidda- ja kultursuorggis (2001, 2005). Dasa lassin lea mis ásahusdieđáhus mii ain lea min ásahuspolitiikka vuodđun. Kultuvra lea suorgi man Sámediggi vuoruha. Danne lea dárbbaslaš ovddidit ođđa dáidda- ja kulturdieđáhusa.

Sámedikki kulturpolitiikka váldomihttomearri lea dássáži leamaš ealli ja girjás sámi dáidda- ja kultureallin. Dát mihttomearri čájeha ahte Sámediggi áigu váldit ollislaš ovddasvástádusa sámi dáidda- ja kultureallimis. Dien kulturpolitiikkalaš áigumuša vuodđun leat oppalaš ja bajitdási láidestusat das ahte mánát ja nuorat ja gielalaš girjáiuvuohta galget vuoruhuvvot, seammás go galgá leat sadji dáiddalaš friddjavuhtii.

Dán dieđáhusa bokte áigu Sámediggi viiddidit mihttomeari dainna lágiin ahte eambbo deattuhit kvalitehta ja ahte sámi dáidda ja kultuvra galgá lea olámuttos buohkaide. Min ođđa bajimus mihttomeari sámi dáidaga ja kultuvrra dáfus lea:

Ealli ja girjás sámi dáidda- ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta ja mii lea olámuttos buohkaide.

Olahan dihte dán mihttomeari, de leat mii välljen njeallje árgirusšansuorggi. Dáid leat välljen daid hástalusaid vuodul mat mis lea kulturpolitiikkas. Dieđáhusa árgirusšansuorggit leat:

Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái
Buoret rámmaeavttut sámi dáiddáriidda

Sámi kulturásahusat guovddážin sámi kultuvrra gaskkusteapmái ja muosáheapmái Árvoháhkkan ja ovdáneapmi kulturealáhusain

Sámediggi galgá leat deataleamos eavttuidbiddji sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideapmái. Vai oažžut áigái aktiiva ja ovddideaddji kulturpolitihka, de dárbašit mii buorebut čielggadit Sámedikki ja eará almmolaš bealálaččaid ovddasvástádusa ja rolla sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái. Vuosttaš ángiruššansuorgi fátmasta danne Sámedikki ovttasdoaimma eará almmolaš eiseválddiiguin kulturpolitihka dáfus.

Dáinna diedáhusain áigu Sámediggi fuolahišgoahit eambo aktiiva politihka sámi dáiddáriid guovdu. Min ovddasvástádus sámi dáidaga ovdánahttimis lea fuolahit dáiddáriidda buriid ja einnostahtti eavttuid sin doibmii. Sámedikki deataleamos reaidun dán barggus leat min ekonomalaš váikkuhangaskaoamit, muhto maiddá dat váikkuhanvejolašvuohta mii mis lea gulahallama, oktavuodá ja ovttasbarggu bokte eará almmolaš eiseválddiiguin. Nubbi ángiruššansuorgi lea ge danne Sámedikki politihka sámi dáiddáriid guovdu.

Dál lea vihtta jagi áigi dan rájes go Sámediggeráđdi ovddidii ásahusdiedáhusa. Sámediggeráđdi lea diedáhusas dovddahan čielga áigumuša Leahkit guovddáš lágideaddji sámi ásahusovdáneamis. Dán viđa jagis leat mii ollen guhkás sámi ásahusaid huksemis ja ođđasisorganiseremis. Iskkadeamit čájehit earret eará ahte bargosajiid lohku sámi ásahusain lea lassánan. Dáinna diedáhusain áigut mii giddet fuomášumi sámi kulturásahusaid doibmii ja sisdollui, sihke infrastruktuurain sámi dáidda- ja kulturdoaimmamii ja deatalaš bealálažžan sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideapmái. Maiddá dákko leat min deataleamos reaidun ekonomalaš váikkuhangaskaoamit ja min gulahallan, oktavuodá ja ovttasbargu eará almmolaš eiseválddiiguin ja ásahusaiguin iežaineaset. Goalmmát ángiruššansuorgi sisttisdoallá dan movt Sámedikki ásahuspolitihka galgá jotkojuvvot. Go diedáhusas namuhit sámi ásahusaid, de oaivvildit dáinna maiddá sámi festiválaid.

Sámedikki diedáhusas ealáhusovddideami birra (2011) lei kulturealáhus okta ángiruššansuorgi. Áibbas mearrideaddji eaktun kulturealáhusaid dáfus lea ahte mis lea ealli ja nanu sámi kultureallin. Seammás lea kulturealáhusa ovdáneapmi daid rámmaeavttuid duohken mat láchčojuvvojit sámi dáiddáriidda. Sámi ásahusat eai leat kulturealáhus, muhto dat addet bargosajiid mat leat kultuvrra ala vuodđuduvvon. Dát diedáhus lea lasáhus ealáhusdiedáhussii kulturealáhusaid dáfus go geahčada ealáhusbeliid dáidda- ja kultursuorggis. Njealját ángiruššansuorgi lea danne sámi kulturealáhusa ovddideapmi.

Nu go eará diedáhusbarggus, de lea okta diedáhusa ulbmiliin čielggadit Sámedikki politihka dán suorggis. Mii áigut čielggadit doahpagiid, čielggasmahttit Sámedikki ovddasvástádusa ja sajádaga fágasuorggis ja háhkat buoret diehtovuodá fágasuorggis.

Diedáhus lea guovtti oasis. Vuosttaš oassi válddaha Sámedikki kulturpolitihka stáhtusa, makkár eavttuid mielde mii bargat, mii Sámedikki dáidda- ja kultursuorgi lea ja makkár máhttovuodá mis lea iežamet hálddus. Nuppi oasis ságaškuššat ovdáneami ja guhkesáiggi mihttomeriid, strategiijaid ja ángiruššansurggiid boahhtevaš sámi kulturpolitihkas.

Doahpagat ja ráddjejumit

Sámi dáidda ja kultuvra lea viiddis áššesuorgi. Servodatdiedálašvuodas definerejuvvo kultuvra leat dat árvvut, dábit, kodat ja symbolat maid olbmot oamastit ja fievrredit viidáseappot buolvvas bulvii. Du kultuvra muitala nappo juoidá dan birra gii don leat, gos don boadát ja masa jáhkát, ja dat lea juoga mii dus lea ovttas earáiguin. Dán kulturmearkašupmái čujuhuvvo dávjá go hupmat sámi kultuvrra birra juonin man vuodul mii galgat bargat. Digaštallan servodatdiedálaš kulturdoahpaga vuodul lea deatalaš debáhtta mii fátmasta buot Sámedikki bargosurggiid. Mii hupmat vuodđoaláhusaid birra mat leat deatalaš kulturguoddit, mánáidgárddiid mat leat huksejuvvon sámegeiela ja kultuvrra ala ja sámegeiela birra, mat leat min kultuvrra vuodđun. Dien digaštallama eat váldde dán diedáhusas.

Dán diedđáhusas lea kultuvra okta mángga servodatsuorggis. Sámi dáidda ja kultuvra lea okta min kultuvrra vuodđogeđggiin. Dát fáttmasta sihke dáiddalaš ovdanbuktimiid ja ásašusaid ja organisašuvnnaid, mat iešguđet láhkái albmanahttet diekkár kultuvrralaš beliid. Dáiddalaš albmanahttimat leat ovdamearkka dihte lávdedáidda, girjjálašvuohta, juoigan, musihkka, dánsa, filbma ja dáidda, ja ásašusat ja organisašuvnna fas leat kulturviesut, museat, festiválat ja valáštallan. Diekkár dáiddalaš albmanahttimat ja ovdanbuktimat gohčoduvvojit dáiddan dán diedđáhusas. Dáidagis lea iešárvu. Dáidda addá midjiide muosáhusaid ja dovdama, ja dat vuolggaha suokkardallamiid, illudahtta min ja provosere min. Dáidda lea maiddái oassin sihke ásašusaid sisdoalus ja kulturealáhusa vuodđun.

Dávjá digaštallojuvvo mii lea sámi dáidda. Lea go sámi dáidda čadnojuvvon sámi čearddalašvuhtii, gillii dahje sisdollui? Lea go sámi filbma jus dat lea ráhkaduvvon sámi guovllus, go dáčča muđui lea dan čállán ja rešisseren? Lea go sámi girji go sámi girječállii lea dan čállán sámegillii, muhto ii leat sámi sisdoallu? Thomas Kintel (2009) jearrá lea go obage ulbmillaš ráddjet “máilmmi” “sámi dáidaga” ja “sámi dáiddáriid” vuodul, mii dahká sámi dáiddamáilmmi erenoamážin? Sáhtta go “sámi dáidaga” defineret ulbmilin, mii galgá nannet, seailluhit ja ovddidit sámi servodaga? Gávdno go dán áigásaš sierranas sámi dáidda?

Dáiddadiehtti Hanna H. Hansen (2009) čuoččuha ahte “sámi dáidda sáhtta leat vaikko mii, muhto ii sáhte leat vaikko mii sámi dáidda”. Lea mearrideaddji, gi bidjá eavttuid. Sámi dáiddadoahpagat adnojuvvojit mángga láhkái, ja sisdoallu rievddada dan mielde gi daid váldá atnui. Sámi dáidda gehččojuvvo dávjá etnologalaš čalmmiiguin ja otná dáiddateoriija oktavuodas biddjojuvvo dat dávjá olggobeallái dáidaga definišuvnna. Dát dagaha hástalusaid sámi dáiddáriidda, sihke naššuvnnaččat ja riikkaidgaskaččat. Dán diedđáhusas eat guoskkat dieid digaštallamiid.

Maid doaba kvalitehta sisttisoallá, lea maiddái digaštallan masa ii gávdno čielga vástáduš. Digaštallojuvvo galgá álo mii buorre kvalitehta lea. Oaivilat, árvvut, norpmat ja máhttu váikkuhit kvalitehtadigaštallama. Dat rievdá áiggi mielde, dat rievdá šáŋŋeriid mielde ja dat lea dávjá čadnojuvvon servodaga definišuvdnafápmui. Diedđáhusas leat mii geavahan dán doahpaga fáhten dihte kvalitehta dáiddalaš ámmátčehppodaga hárrái. Sámediggi áigu lágidit dilálašvuođa sámi dáidda- ja kulturfálaldagaide, maid fágalaččat gelbbolaš doaimmaheadjit čađahit.

Eará stuora ja deatalaš digaštallan guoská árbevirolaš dáiddaovdanbuktimiid geavaheapmái ja boasttugeavaheapmái, ja man guhkás sáhtta geavaheapmi fanahuvvot ovdal go dagaha kultuvrra ovdii. Ovdamearkan dása leat gi sáhtta juoigat, gi sáhtta goarrut árbevirolaš gávtti ja gi sáhtta gávtti geavahit. Sámi kultuvrralaš ovdanbuktimat sáhttet maiddái geavahuvvot boastut mátkkoštanealáhusain, gos vuvdet ja boastut geavahit sámi-lágan- buktagiid.

Álgoálbmogiid vuoigatvuodat immateriála kulturárbaí, árbevirolaš máhttui ja árbevirolaš kulturovdanbuktimiidda leat vuosttažettiin suodjaluvvon álbmotrievtti bokte. Maŋemus áiggiid leat álbmotrievttis leamaš guovddážiis digaštallamat das makkár vuoigatvuodat álbmogiin leat iežaset erenoamáš kultuvrii. Dát digaštallamat leat leamaš erenoamážit álgoálbmogiid gaskkas. Ollu iešguđet ON-orgánat leat čalmmustahttan vuoigatvuodaid iežas kulturárbaí, árbevirolaš máhttui ja árbevirolaš kulturovdanbuktimiidda. Dat lea deatalaš ja prinsihpalaš digaštallan mii dáhpáhuvvá iešguđetlágan riikkaidgaskaš forumiin. Diet digaštallan ja áššecuolmmat leat beare viidat ahte sáhttet giedahallojuvvo dán diedđáhusas.

Kultuvrra doarjumis lea stuora mearkkašupmi maiddái eará servodatmihttomeriide, nugo báikegottiid ovdáneapmái, integreremii ja siskkildeapmái, dearvvašvuhtii, oahppamii ja hutkkálašvuhtii. Diedđáhusas eai áiggo digaštallat kultuvrra mearkkašumi iešguđet servodatmihttomeriide, muhto guoskkahit dan gokko orru leame lunddolaš.

Diedđáhus bissu bajit dásis. Danne eat guoskkat ovttaskas dáiddavugiid eat ge ovttaskas ásašusaid. Jahkásaš vuoruheamit ja doaimmat, diedđáhusa mihttomeriid ja strategijaid vuodul, bohtet ovdan

Sámedikki bušehtas. Muhtin oktavuodain lea dárbbaslaš čielggadit ja prošeavttaid čadahit. Bohtosiid olaheapmi bohtá ovdan Sámedikki jahkedieđáhusas.

Museaid ja girjerádjosiid birra almmuhuvvojit sierra dieđáhusat. Danne eat giedáhala daid erenoamážit dán dieđáhusas. Dieđáhus ii fátmmas lágádusaid ge, ii ge oskku- ja girkoáššiid.

Proseassa

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvra birra lea bođus Sámedikki siskkáldas proseassas ja proseassain maidda sámi servodat lea searvan.

Sámediggerádis leat leamaš máŋga gulahallančoahkkima gos olggobeali berošteaddjit leat buktán oaiviliid. Berošteaddjit leat maid sáhtán sáddet oaiviliid dieđáhussii e-poastta bokte. Sámi festiválat leat doallan seminára gosa Sámediggi lei bovdejuvnon, ja gos oaččuimet relevánta oaiviliid dieđáhusbargui. Sámedikki dáiddárkonferánssa dollojuvvui vuosttaš geardde čakčamánu 2012. Oaivilat mat leat bohtán čoahkkimiid, e-poasttaid ja dáiddárkonferánssa bokte dahket deatalaš oasi dieđáhusa diehtovuodus.

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) lea maid addán oaiviliid dieđáhussii. Iežaset cealkámušas deattuhit sii ahte lea deatalaš ahte sámi mánáide ja nuoraide lágiduvvojit mánggabealat kulturfálaldagat. Dat lea deatalaš buori bajásšaddamii ja dat addá movtta maŋgel eallimis bargat sámi kultuvrrain ja dáidagiin ja bargat daid ovddas. Sámi valášallama olis besset nuorat gávnadit ja čoahkkanit riikkarájiid rastá. SNLP deattuha maiddái iežas cealkámušas ahte kultuvra sáhtta leat bargosajiid ja fitnodatdoaimma vuodđun.

Sámediggeráddi lea diŋgon guokte raporta ja ovttá evaluerema mat dahket oasi dán dieđáhusbarggu diehtovuodus. Dat leat Norut-Álttá raporta ”Kulturnæringer i samiske områder – sysselsettingsutvikling og bedriftsstruktur” (“Kulturealáhusat sámi guovlluin – bargosajit ja fitnodatvuogádat”), Telemarksforskning raporta “Norsk kulturindeks. Resultater fra samisk område” (Norgga kulturindeksa 2012 – Bohtosat sámi guovllus) ja Norut-Álttá evalueren das mo Sámedikki ja sámi dáiddárorganisašuvnnaid ovttasbargošiehtadus (dáiddáršiehtadus) lea doaibman.

Sámedikki kulturpolitihka stáhtus

Rámmat

Sámi kultuvrra árvovuodđu

Sámedikki bargu sámi servodagaid nannemis ja ovddideamis lea huksejuvnon sámi vuodđoárvvuid ala. Sámi árvvuiguin oaivvildit mii dán oktavuodas guottuid ja áddejumiid mat leat min vuoruhemiid ja välljejumiid vuodđun, ja mat sáhttet ipmirduvvot leat oktasaččat sámi servodagain. Vaikko mii muhtin árvvuid geassit ovdan erenoamáš sámi árvun, de dat ii mearkkaš ahte dat eai gávdnoše eará servodagain maid. Seamma árvvut gávdnojit mángga eará álbmogis maid, muhto sáhttet deattuhuvvot iešguđet ládje.

Ealli ja girjás sámi dáidda- ja kultureallin ii leat dušše mihttun sámedipolitihkas, muhto leat maiddái deatalaš árvun. Dáidda ja kultuvra leat inspirašuvnna, guorahallama, máhtolašvuoda ja muosáhusa gáldun buot ahkásaččaide. Girjás kulturfálaldat sámi mánáide ja nuoraide lea deatalaš buori bajásšaddamis, ja dat movttidahtta bargat sámi dáidagiin ja kultuvrrain maŋgil eallimis ja bargat daid ovddidemiin. Sámi vuorrasat leat resursaolbmot buotlágan kulturdoaimmain ja erenoamážit árbevirolaš dáidda- ja kulturalbmanahhtimis.

Girjás sámi kultureallin doalaha bajás ealli báikkálaš servodagaid dan bokte go duddjo doaimmaid, gullelašvuoda, loaktima ja identitehta. Vuoigatvuohta bisuhit, doaimmahit, vásihit ja ovddidit min sámi dáidda- ja kultureallima lea árvu mii lea dán dieđáhusa vuodđun.

Sámedikki váldomihttomeriid gaskkas lea ahte servodat galgá leat huksejuvvon dásseárvosašvuoda ala ja ahte buot olbmui galget leat ovttalágan vejolašvuodát beroškeahhtá kultuvrralaš ja sosiála duogáziš. Iešguđet sámi servodagat dahket oktiibuot girjás Sámi, gos leat mánggalágan ealáhusat, árbevierut, kultuvrrat ja gielat. Lea min árvvuid dovdomearka ahte diet girjávuohta boahtá oidnosii sámi dáidda- ja kultureallima bokte.

Ovttadássásašvuotta ja dásseárvu lea Sámedikki doaimma ja barggu vuodđun. Sámediggi galgá lágídit dilálašvuodaid dasa ahte sihke nissonat ja dievddut, nuorat ja boarrásat galget leat ovttadássásaš bealálaččat sámi servodagain. Sámi dáidda ja kultuvra leat deatalaš veahkkín dasa. Kultuvra lea eallinkvalitehta, ja mii diehtit ahte nissonolbmot geavahit eanemus kulturfálaldagaid (Norgga kulturbaromehter 2008). Sámi kulturásahusat addet dasa lassin allagelbbolašvuodabargosajiid smávva sámi báikkálaš servodagain.

Sámediggái lea deatalaš ahte sámi álbmogis galget leat seammalágan vejolašvuodát searvat kulturfálaldagaide go álbmogis muđui. Ovttadássásaš fálaldat, ovdánahttojuvvon sámiiid iežaset eavttuid mielde, lea bajitdási kulturpolitihkalaš mihttomearri.

Sámedikki politihkalaš stivrendokumeanttat

Sámediggeráđi politihkalaš álginjulggáštus áigodahkii 2009-2013

Sámediggeráđi politihkalaš álginjulggáštus lea Sámedikki doaimma vuodđu válgááigodagas. Signálat mat leat addojuvvon álginjulggáštusas, leat heivehuvvon Sámedikki bušehtti dán áigodagas, maiddái kultursuorggis.

Sámedikki bušeahhta

Sámedikki bušeahhta lea min deataleamos stivrendokumeanta. Das boahtá ovdan mo Sámediggi galgá geavahit iežas ekonomalaš ja hálddahušlaš resurssaid guoskevaš bušehttajagis. Bušehtas mearrida Sámediggi maiddái mihttomeriid, strategiijaid ja vuoruhemiid fágasurggiin.

Juolludeamit kultuvrii bohtet Kulturdepartemeanttas. Sámedikkis eai leat duohta šiehtadallamat ráđdehusain ovdal go stáhtabušeahhta ovddiduvvo. Dát ráddje dávjá Sámedikki vejolašvuodaid ovddidit politihka kultursuorggis.

Sámedikki bušeahhta čujuha movt váikkuhangaskaoamit galget geavahuvvot kultuvrra ovddideapmái ja lea deatalaš reaidu kulturovddideami doarjagiid hálddašeapmái. Dainna lágiin lea bušeahhta sihke politihkalaš stivrendokumeanta ja reaidu doarjaortnegiid hálddašeamis.

Dáiddáršiehtadus

Sámediggi ja sámi dáiddárorganisašuvnnat, maid Sámi dáiddárráđđi ovddasta, dahke 2004:s ovttasbargošiehtadusa. Šiehtadusas leat guokte oasi, váldošiehtadus ja dáiddáršiehtadus.

Sámi dáiddárráđđi šiehtadallá vida iešguđet sámi dáiddarorganisašuvnna ovddas, ja doaibmá Sámi dáiddárfoandda, Sámi girječálliid searvvi, Sámi teáhtersearvvi, Sámi komponistaid searvvi ja Juigiid searvvi ovddasteaddjin. Organisašuvnnain leat oktiibuot sullii 260 miellahtu Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas.

Váldošiehtadusa ulbmilin lea ásahtit njuolggadusaid, ovddasvástádusa ja geatnegasvuodaid Sámedikki ja sámi dáiddáriid šiehtadallamiidda sámi dáiddáršiehtadusa birra. Bealálaččat nannejit ahte lea deatalaš áimmahuššat ja ain čadahit mánga doaibmabiju maid ulbmil lea ovddidit boahhtevaš dáidda- ja kulturpolitihka. Bealálaččat nannejit maiddái ahte lea dárbblaš ahte dilálašvuodát lágídivvojit dasa ahte sáhttet hábmet ja gaskustit sámi girjjálašvuoda, musihkka, dánssa ja teáhtera, filmma ja govvideaddji dáidaga ja dáiddaduoji, ja ahte leat stuora vejolašvuodát atnit kultuvrra vuodđun sámi servodaga ovddideapmái. Dat guoská juohke diŋgi, árbevieruid rájes filmma, mátkkoštanealáhusa, designa ja kulturbuvttadeami rádjái. Ovttasbargošiehtadus galgá maiddái fátmastit dáidda- ja kulturpolitihka mánáid ja nuoraid várás.

Dáiddáršiehtadusas boahtá ovdan ahte bealálaččat leat soahpan ahte galget čadahuvvot jahkásaš šiehtadallamat sámi dáiddáršiehtadusa hárrái. Bušehttajagis 2006 ja dan rájes leaba Sámediggi ja Sámi dáiddárráđđi čadahán jahkásaš šiehtadallamiid dáiddáršiehtadusa sisdoalu ja ekonomalaš rámmaid

hárrái. 2012 dáiddáršiehtadusa rámma lea 6 295 000 kr. Dat sisttisdoallá doaibmadoarjagiid dáiddárganisašuvnnaide ja Sámi dáiddárráđđái, dáiddárstipeandaid, ruđa govvaáidagiid ja dáiddaduijii oastimii, sámi čáppagirjjálašvuoda oastimii, musihkkii ja luohái ja juolludemiid čájáhusbuhtadussii, fágakonsuleanttaide ja dáiddárfondii.

Dáiddáršiehtadus lea evaluerejuvvon 2012:s. Maŋŋelis dán dieđáhusas lea eambo evaluerema sisdoalu birra.

Bealálaččat leat soahpan ahte ođđa dáiddáršiehtadus galgá leat fámus 01.01.2014 rájes.

Konsultašuvdnasoahpamuš

Soahpamuš stáhta eiseválddiid ja Sámedikki konsultašuvnnaid čađaheami ja vuogi birra dohkkehuvvui Sámedikkis 2005:s ja nannejuvvui gonagaslaš resolušuvnna bokte 2006:s. Álgoálbmogin lea sámiin vuoigatvuohta guldaluvvot áššiin main sáhtta leat njuolga guoskevašvuohta sidjiide.

Konsultašuvdnasoahpamuša ulbmil lea olahit ovttaielalašvuoda stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskka go jurdda lea ásahtit lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámi beroštumiide. Sámedikkis lea maidái vejolašvuohta ieš ovddidit áššiid.

Konsultašuvdnasoahpamuš ii atte Sámediggái vetovuoigatvuođa áššiin mat váikkuhit sámi beroštumiide. Leat ain stáhta eiseválddit ja Stuoradiggi mat dahket formála mearrádusaid. Ortnet addá datte Sámediggái váikkuhanválddi ja vejolašvuođa oaiviliid ovddidit, mii lea ge soahpamuša ulbmil. Jus Sámediggi ja stáhta eiseválddit eai leat ovttaoavilis, de boahká dat ovdan go áššit gieđahallojuvvojit ráđdehusas ja stuoradikkis.

Stáhtalaš eiseválddiin lea geatnegasvuohta maidái konsulteret sámi báikkálaš servodagaid ja/dahje sámi beroštumiid áššiin mat konkrehta, erenoamážit ja njuolga gusket daidda. Stáhta galgá ovttašáhtit diekkár konsultašuvnnaid daid konsultašuvnnaiguin mat sis leat Sámedikkiin.

Vaikko konsultašuvdnasoahpamuš čielggasmahtta gulahallama vuogi ja njuolggadusaid, de lea stáhta geatnegasvuohta konsulteret nannejuvvon ILO-soahpamušas nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanaláštáhtain, ON` 1966` julggaštusas siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra ja ON` 2007` julggaštusas álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra.

Ovttasbargu

Ovttasbargu guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin

Sámediggi lea dahkan ovttasbargošiehtadusaid sámi guovllu fylkkagielddaiguin. Šiehtadusaid bajimus ulbmil lea nannet ja čalmustahttit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Ovttasbargošiehtadusat geatnegahttet goappašagaid gulahallat ja ovttasbargat earret eará kultuvrra, valáštallama, ásašusaid ja museaid hárrái.

Ovttasbargošiehtadusaid olis leat mii čađahan mánga buori prošeavtta ja doaimma. Saemien Sijte huksen, doaibmadoarjja NuorajTV:ii, ovttasbargu Riddu Ridđu ja Davviálbmogiid guovddáža hárrái, leat dušše moadde dain ollu buriid ovdamearkkain.

Ovttasbargošiehtadusat galget dál ođasmahttojuvvot vai doaibma boahká eambo guovddáži. Soahpamuš Finnmarkku fylkkagielddain lea easka ođasmahttojuvvon. Soahpamušas lea bajit, strategalaš oassi ja jahkásaš doaibmaplána. Soahpamuša bajit mihttomeari ulbmil lea váikkuhit positiiva ovdáneami Finnmarkkus, erenoamážit sámegeiela, kultuvrra ja earáhuseallima ja muđui servodateallima dáfus.

Dađistağa eanebut válljejit fárreret eret árbevirolaš sámi ássanguovlluin stuorit čeahkkebáikkiide ja gávpogiidda. Sámediggi dáhttu danne nannet barggu gávpotsuohkaniin, ja doarju aktiivvalaččat iešguđetlágan kulturdoaimmaid, festiválad, sámi viesuid ja nu ain. Seammás rahppojuvvo vejolašvuohta juolludat doarjagiid ealahusovddidandoaimmaide gávpogiin. Seammás lasihuvvo ánggiruššan sámi mánáidgárddiid ja sámi oahpahusa dáfus gávpogiin.

Mii leat dál ovttasbargošiehtadusaid bokte formalisereme ovttasbarggu gávpotsuohkaniiguin gos orrot ollu sámít. Mihttomearrin lea čalmmustahttit sámí álbmoga diein gávpotsuohkaniin, ja sihkkarastit sin vuoigatvuođaid geavahit sámegeiela, doaimmahit kultuvrra ja oazžut oahpahusa. Sámediggi lea bures boahmán johtui ovttasbargošiehtadusain Romssa suohkaniin, ja mii leat sáhkalaša Troanddimiin ja Osloin ovttasbargošiehtadusaid ja eará ovttasbargoprošeavttaid birra.

Eará ovttasbargu

Sámedikkis leat áigges áigái čoahkkimat politihkalaš dásis Sámi girkoráđiin gos áigeuovdilis áššit leat leamaš ovdan. Dasa lassin leaba Sámediggi ja Sámi girkoráđđi dahkan ovttasbargošiehtadusa mii mielddisbuktá ahte bealit galget jahkásaččat doallat čoahkkimiid hálddahušlaš dásis. Ulbmil čoahkkimiin lea goabbat guoibmáseaska addit dieđuid áššiin mat gusket goappašagaide. Áigeuovdilis áššit sáhttet leat sámí girkocallin ja girkolaš álgoálbmotovttasbargu, ja servodatdilálašvuohta ja olmmošvuoigatvuođadilálašvuođat sámiid ja álgoálbmogiid guovdu.

Davvi-Norgga kultursoahpamuš lea Finnmárkku, Romssa ja Nordlándda fylkkagielddaid soahpamuš. Ulbmil soahpamušain lea joatkit ja viidáseappot ovdánahttit kulturovttasbarggu Davvi-Norggas. Dálá kultursoahpamuš gusto áigodahkii 2010-2013, ja fáttmasta višuvnna, mihttomeriid ja strategiijaid Davvi-Norgga kulturovttasbarggus. Šiehtadus ođasmahttojuvvo automáhtalaččat juohke njealját jagi dan oktavuodas go fylkkaplánat ođasmahttojuvvojit. Davvi-Norgga kulturovttasbargu galgá šiehtadusáigodagas 2010-2013 erenoamážit deattuhit golbma suorggi: ámmátdási musihka, filmma ja visuála dáidaga, ja riikkaidgaskasaš ovttasbarggu mas erenoamážit Davviguovllut ja Barentsguovlu deattuhuvvojit.

Lea ásaheavvon sierra riikkaoasseráđđi kultuvrra vástes, nannen dihte kulturovttasbarggu. Riikkaoasseráđđi lea politihkalaš ráđđi, mii lagas ovttasbarggus dáidda- ja kultursurggiin galgá bargat Kulturlága (2007) ulbmila ovdas “viidát ovddidit ja lágídit dilálašvuođaid buotlágan kulturdoaimmaide, nu ahte buohkain galgá leat vejolašvuohta searvat kulturdoaimmaide ja vásihit girjás kulturfálaldagaid”. Riikkaoasseráđđi áigu, ovttá mángga ángiruššamis, nannet ovttasbarggu Sámedikkiin ja sámí ásaheavvoniin, dás maiddá sámí dáiddaguovddážiin. Sámedikkis leat vuordamušat dasa ahte dát ángiruššan čuovvovuvvo, ja ahte sámí dáidda- ja kulturbealli boahntá eambo ovdastuvvot soahpamuša boahntevaš ođasteami olis.

Ovttasbargu Statsbyggain (Stáhta huksendoaimmain) lea vuodđuduvvon konsultašuvdnasoahpamušii sámí kulturviesuid viessoláigoruhadeami birra. Dat mielddisbuktá ahte Sámediggi sáhtta mearriduvvon konsultašuvdnavuogádagaid vuodul t gohččunreivve bokte addit Statsbyggii barggu, doaimmahit ođđa huksenprošeavttaid. Ovttasbarggu mihttomearrin lea ahte ođđa sámí kulturvistit sáhttet čađahuvvot Statsbygg prošeaktamodealla ja viessoláigoortnega bokte.

Norgga kulturráđđi addá doarjagiid dáidagii ja kultuvrii miehtá riikka, ovddida ođđa dáidda- ja kulturprošeavttaid, doaimmaha ovddidanbarggu ja lea stáhtii ráđdeaddin kulturáššiin. Kulturráđis leat mángga hálddašanovdasvástádusa mat vuosttažettiin gullet museadoibmii, arkiivii ja kultursuodjaleapmái, dán vuolde maiddá doaimmat digitála čađahemiid ja bálvalusaid dáfus. Kulturráđis lea sierra dutkan- ja ovdánahttinossodat mii vuolgaha ja čađaha dutkan-, čielggadan- ja evaluerenprošeavttaid, ja bargá dutkangaskustemiin. Kulturráđis leat mánggat riikkaidgaskasaš doaimmat, earret eará bargojuvvo EU kulturprográmmain ja EEO kulturlonohallamiin. Fágahálddahušas lea dasa lassin ovddasvástádus oppalaččat čuovvut Kultuvrralaš skuvlaseahka. 2013:s juolluda Norgga kulturráđđi 577 mill. kr Norgga kulturfoandda bokte. Kulturdepartemeanta bidjá láidestusaid jahkasaš juolludanreivve bokte, go celkojuvvo ahte “Norgga kulturráđđi galgá ain bargat dan ovdii ahte ovddidit sámí kultuvrra ja sámí kultuvrralaš girjái vuoda”.

Sámedikkis leat jahkásaččat gulahallančoahkkimat Norgga kulturráđiin gos lonohallat dieđuid áigeuovdilis áššiid birra. Sámediggi ovddida maiddá oainnuid áššiide mat guoskkahit sámí kultursuorggi. Erenoamážit leat guovddázis áššit mat gusket museadoibmii ja kulturárbbiide. Sámediggi oaidná ahte ovttasbargu Norgga kulturráđiin sáhtáii ain ovdánahttojuvvo. Dasa lassin lea

kulturráđis gelbbolašvuohta mángga fágasuorggis, mii sáhtášii boahit ávkin sámi dáidda- ja kultureallimii. Sámi ásausat ja sámi kultureallin ohcá, ja oažžu juolludemiid Norgga kulturráđis.

Rájiidrastideaddji kulturovttasbargu

Sámi dáidda- ja kultureallimis lea maid rájiidrastideaddji bealli, go sámit orrot njealji riikkas. Sámedikkis lea sajáiduvvon ovttasbargu Suoma, Ruota ja Norgga sámedikkiiguin Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) bokte. Ráđđi gieđahallá áššiid mat gusket sámiide njealji riikkas dahje sámiide oktan álbmogin. Ruošša beale sámiin lea vuoigatvuohta čuovvut ráđi čoahkkimiid. SPR ovttasbargá earret eará evttohasaid ovddidit davviriikkaid ráđi girjjálašvuođabálkkašupmái.

Norgga sámedikkis leat, daid eará davviriikkaid sámedikkiid ektui, eambo resurssat, maiddáid dáidda- ja kultursuorggis. Danne leat Norgga sámedikkis stuorát vejolašvuođat bargat sámi vuoigatvuođaid ovddas Davviriikkain. Ovttas Suoma ja Ruota sámedikkiiguin lea ge danne deatlaš ahte Norgga sámedikkis lea diđolaš rolla áimmahuššat ollessámi álgoálbmotberoštumiid. Norgga sámediggi lea maid váldán ovddasvástádusa sámi kultuvrra ovddas olles Sámis. Dan leat mii dahkan earret eará ovttasbargošiehtadusa bokte Sámi dáiddárráđiin, mas leat miellahtut miehtá Sámi ja iežamet doarjaga bokte Arctic Winter Games lágidemiide, gosa Sápmi sádde oasseváldiid buot sámi guovlluin.

Sámedikkis lea maid ortnet mas sáhtá ohcat doarjaga riikkaidgaskasaš doaimmaide, mat galget leat mielde nanneme álgoálbmogiid kultuvrra ja servodateallima. Earret eará lea Riikkaidgaskasaš sámi filbmaguovddáš ožžon prošeaktadoarjaga dán ortnega bokte.

Interreg lea EU` prográmma ovddidit sosiála ja ekonomalaš integrašuvvna riikkarájiid rastá guovlluid ovttasbarggu bokte. Prográmma ásašuvvui nannen dihte ovttasbarggu ránnjaguovlluid gaskka, maid EU siskkáldas rájit ja ránnjárrikkaid rájiid sirrejit. Sápmi oasseprográmma ulbmil lea nannet sámi kultur- ja ealáhuseallima dan bokte ahte buoridit eavttuid viidát ja eambo strukturerejuvvon ealáhusovttasbargui ja deattuhit oktasaš čovdosiid sámi kultuvrra erenoamáš beliid ovddideapmái.

Sámiin lea maid ovttasbargu ja kulturlonohallan eará álgoálbmogiiguin, sihke davviguovlluin ja riikkaidgaskasaččat muđui. Sámediggái lea deatlaš ahte bargojuvvo lágideid ođđa, ja nannet ovdalaš arenaid mat doibmet gávnadanbáikin ja álbmogiidgaskasaš arenan dáiddáriidda, kulturbargiide, nuoraide ja muđui eará olbmuide davviguovlluin. Álgoálbmogiid dáidda ja kultuvra fertejit leat ánggiruššansuorggit ja fertejit vuoruhuvvot iešguđetlágan prográmmain ja ruhtadanortnegiin, nu go Barentskult ja Norgga-Ruošša kulturovttasbargu. Álgoálbmogat fertejit beassat searvat dáseárvosaš bealálažžan iešguđetlágan ovttasbargoforumaide, ráđiide ja lávdegottiide.

Ráđđehusa davviguovlluid strategijain leat álbmogiidgaskasaš ovttasbargu ja kultuvra deatlaš. 2009:s bodii ”Mulighetenes landsdel – handlingsplan for kultur i Nordområdene” (Vejolašvuođaid riikkaoassi – Davviguovlluid doaibmaplána). Doaibmaplána sisttisoallá doaimmaid Davvi-Norgga kultureallimis, doaimmaid mat leat čadnon kulturovttasbargui Ruoššain ja doaimmaid čadnon earret eará riikkaidgaskasaš ráđjerastideaddji kulturovttasbargui. Sáme- ja álgoálbmotkultuvra leat lunddolaš bealit buot golmma dásis.

Norgga-Ruošša ovttasbarggus lea sáme-/álgoálbmotkultuvra okta viđa temásuorggis mat ledje deattuhuvvon kulturovttasbarggu prográmmas Ruoššain, áigodagas 2010-2012. Sámediggi lea ovddidan oainnuid ođđa golmma jagi prográmmii Norgga-Ruošša kultursoahpamuša hárrái. Iežamet cealkámušas leat mii earret eará dorjon dan oainnu ahte mánáid- ja nuoraidkultuvra ja álgoálbmotkultuvra leat deatlaš áššit Norgga-Ruošša ovttasbarggus, beroškeahhtá prográmmaid ođastemiin. Sámediggi oaivvilda ahte álgoálbmogiid dáidda ja kultuvra ferte deattuhuvvot maiddáid boahttevaš prográmmaáigodagas, ja ahte dát eandalii sáhtášii celkojuvvot eambo konkrehta. Prográmmas 2010-2012 lea dát hábmejuvvon ná: “Álgoálbmogiid dáidaga ja kultuvrra oktasaš arenat”. Sámediggi oaivvilda maiddáid ahte berre boahit ovdan movt bealálaččat áigot lágideid dilálašvuođaid ovttasbargui álgoálbmotdáidaga ja -kultuvrra hárrái.

Lágat ja soahpamušat

Norgga stáhta lea geatnegahtán iežas lágidit dilálašvuodaid dasa ahte sámít sáhttet sihkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima. Dát geatnegasvuodát leat nannejuvvon lágaid ja soahpamušaid bokte. Dat leat vuodđun min gulahallamii naššuvnnalaš, guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará beliiguin geaiguin mis lea ovttasdoaimma.

Vuodđolága § 100a čuodjá: Lea stáhta eiseválddiid geatnegasvuohhta láchit diliid nu ahte sámí álbmotjoavku sáhttá sealluhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima. Dát mearrádus bođii Vuodđoláhkii 1988:s. Dat mearrádus mearkkaša ahte stáhta galgá leat veahkkin ovddideame posiitiiva ovdáneami earret eará kulturpolitihka bokte.

Sámelága (Láhka Sámedikki ja eará riektedilálašvuodaid birra, 1989) ulbmil lea lágidit dilálašvuodaid dasa ahte sámí álbmotjoavku Norggas sáhttá sihkarastit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.

Kulturlága (2007) ulbmil lea čielggasmahttit almmolaš eiseválddiid ovddasvástádusa lágidit dilálašvuodaid ja ovddidit mánggabealat kulturfálaldagaid, nu ahte buohkain galgá leat vejolašvuohhta searvat kulturdoaimmaide ja vásihit girjás kultureallima. 3. §:s daddjo ahte stáhta galgá ovddidit ja lágidit dilálašvuodaid viiddis kulturfálaldagaide miehtá riikka rievttálaš, ekonomalaš, organisatuvrralaš, dieđiheadji ja eará heivvolaš váikkuhangaskaomiid ja doaimmaid bokte. Stáhta galgá hábmet váikkuhangaskaomiid ja čađahit doaimmaid mat ovddidit ja suodjalit mánggabealat kulturovdanbuktimiid riikkaidgaskasaš vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid olis.

ON` julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra, man ON` válđočaahkkin mearridii 2007:s, mielddisbukta álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđofriidjavuodaid doahhtaleami. Julggaštus čielgasit dohkkeha álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda, dás maiddá sámí álbmoga rievtti friidja mearridit iežas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Dát vuoigatvuohhta sisttisdoallá maiddá rievtti friidja mearridit iežas politihkalaš sajádaga. Álgoálbmogiin lea maiddá riekti iežaset kulturárba ja geavahit ja sirdit máhtu mii lea čadnon historjái, gillii ja máhttovuogádagaide. Dát boahá čielgasepmosit ovdan álgoálbmotjulggaštusa artihkkaliin 11, 12, 13 ja 31. Álgoálbmogiin lea riekti čalmustahttit, doaimmahit, ovddidit ja oahppat iežaset kultuvrra ja árbevieruid birra.

ILO-soahpamuš nr. 169 (ILO 169) álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanaláš stáhtain guoská maiddá álgoálbmogiid kultuvrii ja álgoálbmogiid ásahusaide. 2. artihkkalis boahá earret eará ovdan ahte ráđđehusa lea ovddasvástádus ovddidit ovtastuvvon ja systemáhtalaš doaimmaid suodjalan várás álgoálbmogiid vuoigatvuodaid, ja dáhkidit ahte sin integritehta doahhtaluvvo. Guoskevaš álgoálbmot galgá searvat dien bargui. Diekkár doaimmaid gaskkas galget leat váikkuhandoaimmat mat duddjojit guoskevaš álbmogiid sosiála, ekonomalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid dievas duohtandahkama, doahhtalettiin sin sosiála ja kultuvrralaš identitehta, dábiid, árbevieruid ja ásahusaid. 4. artihkkalis nannejuvvo ahte galget čađahuvvot erenoamáš doaimmat sihkarastit guoskevaš álbmogiid ásahusaid. ILO 169 7. artihkkalis čuovvu ahte maiddá álgoálbmogiin lea riekti mearridit iežaset vuoruhemiid ovdánahttinproseassaide dan muddui go dat earret eará maiddá gusket sin ásahusaide, ja dan muddui go lea vejolaš, gozihit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Dán artihkkala ferte maiddá geahččat 6. artihkkala vuodul, mii geatnegahtá ráđđehusa konsulteret álgoálbmoga go lea áigumuš ásahit láhkamearrádusaid dahje hálddahaslaš mearrádusaid main lea mearkkašupmi sidjiide.

ON-soahpamušas 1966 siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra 27. artihkkalis daddjo ahte stáhtain gos gávdnojit čearddalaš, oskkoldatlaš dahje gielalaš unnitlogut, ii galgga sis geat gullet daidda, rivvejuvvo vuoigatvuohhta, ovttas eará miellahtuiguin iežas joavkkus, doaimmahit iežaset kultuvrra, dovddastit iežaset oskku ja čađahit oskkudoaimmaid, dahje geavahit iežaset giela.

Norga lea 1991:s vuolláičállán ON-soahpamuša mánáid vuoigatvuodaid birra, Mánáidkonvenšuvnna. Mánáidkonvenšuvdna siskkilduvvui olmmošvuoigatvuodálaga bokte 2003:s ja nappo manná dat ovdalii Norgga lágaid. 30. artihkal čujuha njuolga unnitloguid ja álgoálbmogiid mánáide: “Stáhtain gos gávdnojit čearddalaš, oskkodat-, dahje gielalaš unnitlogut dahje olbmot geat gullet álgoálbmogii, ii galgga mánás mii gullá unnitlohkui dahje álgoálbmogii, hehttejuvvot su vuoigatvuotta ovttas earáiguin geat gullet su jovkui, eallit iežas kultuvrra mielde, dovddastit iežas oskku ja doaimmahit iežas kultuvrra dahje geavahit iežas giela. Mánáidkonvenšuvnna 30. artihkal addá sámi mánáide oktagaslaš vuoigatvuoda bisuhit iežaset kultuvrra ja iežaset kultuvrralaš identitehta. Mánáidkonvenšuvnna artihkal 17 d) čujuha maiddá álgoálbmotmánáide, go doppe daddjojuvvo ahte stáhta galgá: “ávžžuhit mediahivvodaga erenoamážit váldit vuhtii daid mánáid gielalaš dárbbuid geat gullet unnitlohkui dahje álgoálbmogii”.

UNESCO-soahpamuš vuoigatvuodalaš kulturárbbi birra 2003, lea ráhkaduvvon dainna ulbmiliin ahte sihkkarastit ja lasihit didolašvuoda vuoigatvuodalaš kulturárbbi mearkkašumi ja dan árvvus atnima hárrái. Norga vuolláičálii soahpamuša 2007:s. Soahpamuša ulbmil lea suodjalit vuoigatvuodalaš kulturálbmanahhtimiid, ja dan bokte čalmmustahttit ja sihkkarastit guoskevaš servodagaid, joavkkuid ja ovttaskas olbmuid kultuvrra ja dan árvvus atnima. St.prp. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven (Miedihemi birra vuolláičállit UNESCO konvenšuvnna vuoigatvuodalaš kulturárbbi suodjaleami hárrái) deattuhii ahte lea stuorit dárbu suodjalit Norgga sámi álgoálbmogga ja naššuvnnalaš unnitloguid vuoigatvuodalaš kulturárbbi, ja ahte erenoamážit lea deatalaš deattuhit álgoálbmogiid ja naššuvnnalaš unnitloguid Norggas, go árvvoštallojuvvo deavdá go Norga soahpamuša gáibádusaid.

Norgga kulturráđđi lea Kulturdepartemeanttas ožžon gohččuma dievasmahttit UNESCO-soahpamuša vuoigatvuodalaš kulturárbbi suodjaleami hárrái, ja ášši lea leamaš ságas Sámedikki ja Norgga kulturráđi čoaikkimis. Sámediggi lea deattuhan ahte easka ásahuvvon ráđdeaddi fágálávdegottis, mii galgá Norggas bargat vuoigatvuodalaš kulturárbbi evttohemiin Unesco golmma riikkaidgaskasaš listui, ferte leat gelbbolašvuotta álgoálbmogiid/sámiid ja naššuvnnalaš unnitloguid vuoigatvuodalaš kulturárbbi dáfus. Sámediggi lea nammadan ovtta lahtu fágálávdegoddái. Sámediggi áigu čuoovvilit ságastallama ja ovttasbarggu Norgga kulturráđiin ja Kulturdepartemeanttain soahpamuša dievasmahttima hárrái.

Sámi dáidda ja kultureallin

Sámediggeráđđi lea välljen ahte dán dieđáhusa proseassas ii ovddit čielggadusa kultuvrra birra. Dán teakstaoasis áigut danne oanehaččat čilget dálá dili sámi dáidda- ja kultursuorggis. Čilgehusa vuodđun lea Sámedikki kultursuorggi bušeahtta.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Juolludeamit	29	30	31	32	44	47	53	61	65	67	70
Kulturdep.:s	100	244	734	613	243	905	543	993	353	379	379
Sámediggái											
- lassáneapmi jagis		1 144	1 490	879	11	3 662	5 638	8 450	3 360	2 026	3 000
- lassáneapmi jagis, %		3,9 %	4,9 %	2,80 %	630 %	8,30 %	11,80 %	15,80 %	5,40 %	3,10 %	4,45 %
Juolludeamit	18	38	40	41	44	53	64	72	77	83	94
Sámedikkis kultuvrii	205	569	028	973	410	624	785	597	007	245	587
- lassáneapmi jagis		20	1 459	1 945	2 437	9 214	11	7 812	4 410	6 238	11
- lassáneapmi jagis, %		364 %	3,8 %	4,9 %	5,8 %	20,7 %	20,8 %	12,1 %	6,1 %	8,1 %	13,6 %

Tabealla čájeha Kulturdepartemeantta juolludeami Sámediggái (bajimus ráidu) ja juolludemiid Sámedikkis kulturdoaimmaide oktiibuot Sámedikki bušehta bokte. Tabealla čájeha guokte beali; nubbi ahte juolludeamit Kulturdepartemeanttas Sámediggái eai vástit dan juolludeapmái maid Sámediggi addái kultuvrii, ja nubbi ahte Sámedikki bušehtas leat ollu jagiid leamaš stuora lassáneamit.

Sámi kulturviesut ja kulturgaskkustanásahusat

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušehta bokte njuolggodoarjagiid sámi kulturviesuide ja kulturgaskkustanásahusaide. Doarjja galgá leat veahkkin kulturgaskkustanásahusaide mat čálmustahttet sámi kultureallima ja doibmet sámi kultuvrra ovdideami arenan.

Dáid kulturviesuin ja kulturgaskkustanásahusain leat oalle iešguđetlágan doaimmat. Dat bohtá muhtin muddui das go daid ásaheamis lea iešguđetlágan duogáš ja muhtin muddui leat iešguđetlágan ekonomalaš rámmaeavttut. Lea datte maiddá nu ahte ásaheamis leat leamaš iešguđetlágan návccat ovdánahttit iežaset doaimma ja barggu. Muhtin ásaheamis leat leamaš gievrrat ovdánit ja leat doaimman “čuovgardoardnan” iežaset báikkálaš servodagain, go fas eará ásaheamis lea unnit doaimma, mii fas dagaha unnit ovdáneami ja stuorruma. Go leat dien meari stuora erohusat sámi kulturásahusaid gaska, de lea lunddolaš ahte fertejit čadahuvvot iešguđetlágan doaimmabijut vai ásaheamis ovdánit dohkálaččat.

Sámediggi dáhttu doalahit ja ovddidit doaimmaid sámi kulturviesuin, sihke čielga politihka ja jahkásaš ruhtajuolludemiid bokte. Ásaheamis aldiineaset lea almmotge sierra ovddasvástádus doalahit ja ovdánahttit iežaset ásaheamis, ja háhkat buori ovttasbarggu iešguđetlágan bealálaččaiguin. Danne sámediggi bidjá čielga eavttuid buot ásaheamis doaimmii mat ožžot njuolggodoarjaga sámedikki bušehta bokte.

Sámediggi lea 2013:s ásaheamis odđa ortnega iežamet bušehtas, man leat gohčodan dáidaga ja kulturgaskkusteami arenat, ja masa gullet proševttat, stipeanddat ja doaimmabijut. Sámi kulturviesut ja kulturgaskkustanásahusat mat eai oáččo njuolggodoarjaga sámedikki bokte, sáhttet dán ortnegis ohcat doarjaga.

Ásaheamisdieđáhusa (2008) čuoovleapmin leat mii čuoovolan ollu vuoruhuvvon doaimmaid. Dat leat mángga sámi kulturviesu odđasis organiseren, namalassii nuppástuhttin vuodđudussan ja oasusearvin, stivralahtuid nammadánváldi ásaheamis maidda Sámediggi addá njuolggodoarjaga, ja vuodđudusaid njuolggadusrievdadeapmi. Dát doaimmat leat oassin sámi ásaheamis ovdánahttimis, ja daid deatálašvuoda deattuheapmi sámi demokratiija nannemis ja ovdánahttimis.

Sámi festiválat

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušehta bokte njuolggodoarjagiid sámi festiválaide. Doarjja galgá leat mielde nanneme sámi festiválaide mat čálmustahttet, gaskkustit ja ovdánahttet sámi kultuvrra.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte sámi festiválat galget bisuhuvvot ja ovdánit deatálaš sámi ja eará álgoálbmogiid dáidda- ja kulturarenan, ja ahte dat galget leat jahkásaš doalut mat geasuhit gehččiid, artisttaid ja kulturgaskkusteddjiid Sámis ja eará álgoálbmotservodagain.

Sámi festiválat leat hui deatálaččat sámi servodahkii. Dain lea sihke čálgoekonomalaš ja márkanekonomalaš árvu. Festiválain lea kultuvrralaš árvu, gielalaš árvu, dat huksejit identitehta ja ásaheamis bargosajiid, buktet gálvojođu ja muđui ávkki servodahkii. Dat leat maiddá sámiid, iešguđet buolvvaid ja iešguđet álbmogiid gávnnadanbáikkid.

Kultuvrralaš fáldadagat servodagas oppalaččat mannet dan guvlui ahte festiválaide lohku sakka lassána. Eambbo fáldatberostupmi kultureallimis geasuha buotlágan servodatlahtuid ja lasiha vuordamušaid festiválaide kvalitehta ja sisdoalu hárrái. Sámi festiválat atnet dárbašlaš čuoovvut dien ovdáneami, mii fas eaktuda oadjebas birgenvuođu ja bissovašvuoda, sihke ekonomalaš ja olmmošlaš resurssaid dáfus.

Teáhter ja lávdedáidda

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušeahta bokte njuolggodoarjagiid guovtti sámi teáhterii, Beaivváš Sámi Našunálateáhterii ja Åajelsaemien Teaterii. Doarjja galgá leat mielde ovdánahttime dieid sajáiduvvan sámi teáhteriid dáiddalaččat, ja leat veahkkin dasa ahte dat sáhttet buvttadit alla dási lávdedáidaga ja mátkkoštit lávdedáidagiin, nu ahte doibmet kulturvásiheami ja kulturgaskkusteami arenan, ja báikin gos sámeigiella geavahuvvo ja čalmmustahttojuvvo.

Sámi servodagain lea teáhter čájehuvvon ođđaáigásaš lávddis oalle nuorra dáiddavuohki. Sámi lávdedáidda ja teáhterdoaimma lea deatalaš sámi dáidaga, kultuvrra, giela ja identitehta vásiheapmái, čalmmustahttimii ja gaskkusteapmái. Teáhter lea dáiddavuohki masa servet mánggalágan dáiddárat: neavttárat, dánsejeaddjit, rešissevrat, dramatihkkárat, hábmejeaddjit, musihkkárat, scenográfárat ja nu ain.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte sámi teáhterdoaimma bisuhuvvo ja ovdána, sihke sajáiduvvan sámi teáhterat ja astoáiggeteáhterdoaimma. Mánáid ja nuoraid teáhterdoaimma lea vuoruhuvvon suorgi.

Sámediggi bargá ovttas Beaivváš Sámi Našunálateáhteriin oazžut ođđa teáhtervistti sámi našunálateáhterii. Sámediggi lea addán Statsbyggii bargun plánet ođđa vistti. Prográmmabargu oktan latnja- ja doaimmaprogrammain lea juo gárvvís, ja leat čađahuvvon konsultašuvnnat Kulturdepartemeanttain ođđa sámi kulturviesuid viessoláigoruhtadeami hárrái. Proševtta viidáset čađaheapmi dahkkojuvvo viessoláigoruhtadeami ortnega vuogádaga mielde.

Girjjálašvuota

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga girjjálašvuoda almmuhemiide ohcanvuđot ortnega bokte. Doarjjaortnega ulbmiljoavkun leat leamaš sámi girjjálašvuoda lohkkat. Hui oallugat ohcet doarjaga girjjálašvuoda almmuhemiide, ja lohku lassána jagis jahkái. Sámediggi lea maŋemus jagiid vuoruhan mánáid ja nuoraid go juolluda ruđa girjjálašvuhtii. Dát guoská erenoamážit sámi čáppagirjjálašvuhtii, jorgaluvvon čáppagirjjálašvuhtii ja jietnagirjjáide. Movttiidahttin dihte mánáid ja nuoraid lohkat eambbo ja vai dan golmma sámeigilli almmuhuvvojit eambbo, de lea Sámediggi válljen erenoamážit ovdidit girjjálašvuoda mánáide ja nuoraide.

Sámi dáidda- ja kulturbirrasat leat moaitán girjjálašvuoda- ja musihkkaohcamiid árvoštallama. Dáiddáriid gáibáduš lea ahte ferte earuhit politihka ja fága. Dáidda- ja kulturfágalaš árvoštallan galgá leat vuodđun go ohccojuvvon proševttat árvoštallojuvvojit.

Sámediggi lea dadjat áidna mii doarju sámeigiel girjjálašvuoda almmuheami. Dat lea hástalussan go lea sáhka addimis sámi girječálliide dohkálaš rámmaeavttuid. Ođđa girjjálaš albmanahhttinuogit, nu mo áppát ja e-girjjit, addet vel stuorit hástalusaid daid ekonomalaš rámmaeavttuid hárrái maid Sámediggi hálddaša.

Musihkka

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga musihkkaalmmuhemiide ohcanvuđot ortnega bokte. Lea maid dáid juolluduvvon doarjja musihkka-video ráhkadeapmái ja turné-doibmii. Bohtet hui ollu ohcamat. Sámediggi vuoruha jahkásaččat bušeahta bokte guđet doaimmat galget oazžut doarjaga, ja vuoruheamit sáhttet rievdat jagis jahkái.

Sámediggi lea maŋemus jagiid vuoruhan nuorra sámi musihkkáriid ovdideami. Erenoamážit leat dorjon nuorra musihkkáriid stuorit márkaniid guvlui, ámmátdási ja márkantievrredeami dáfus. Sámi musihkka ođasmuvvá ja ovdána seamma ládje go musihkka muđui servodagas, mii fas lea boktán eambbo beroštumi ja bivnutvuoda.

Árbevirolaš sámi juoigan ii leat vuoruhuvvon 2010 rájes. Vai leat sáhttán doarjut nuorra musihkkáriid ja mánáid ja nuoraid musihka, de lea árbevirolaš juoigan biddjon maŋgelii, ja dat lea dahkkojuvvon

ekonomalaš rámmaeavttuid geažil. Nu go girjjálašvuodadoarjagiid dáfus, de leat maiddá musihkkabirrasat moaitán váilevaš einnosteami vuoruhemiid dáfus.

Visuála dáidda

Sámediggi doarju sámi dáidaga dáiddáršiehtadusa bokte. Álggu rájes juo lea sámi dálá áigge dáidaga ja dáiddaduoji sisaoastima ortnet leamaš oassin šiehtadusas. Ulbmilin šiehtadusain lea čalmmustahttit sámi dáidaga. Dáidda galgá čohkkejuvvot boahhtevaš sámi dáiddamusai.

Sámediggi lea addán gulaskuddancealkámuša Stuoradiggediedáhussii nr. 23 (2011-2012) mii lea visuála dáidaga birra. Stuoradiggediedáhusas čielggada Kulturdepartemeanta sámi dáidaga ja ovddida departemeantta árvoštallamiid. Departemeanta árvoštallá earret eará ahte: “Guovddáš eiseválddit galget vuhtii váldit sámi beali ollislaš kulturpolitihkas, mii galgá speadjalastit kultuvrralaš girjáiivođa mii lea Norggas. Buohkat geat orrot riikkas, galget beassat oahpásmuvvat ja dovddiidit sámi dáidaga ja kultuvrra. Suorggi nannemis ja viiddideamis lea maiddá positiiva váikkuhus sámi dáiddáriid ja sámi ášahusaid guovdu”.

Norgga kulturráđđi definere otná visuála dáiddasuorggi iežas strategiijaplánas 2011--2014, čuovvovaš vugiin: “Otná dáiddasuorgái gullá njuhttojuvvon govva, fotografiija, sárggus, grafihka, skulptuvra, video/filbma/dokumentára, installašuvnnat, báikái gullevaš ja relašuvdnavuđot ovdanbuktimat, jietnadáidda, performance, neahtadáidda, streetart, graffiti, govvaráiddut, artists` books, olggu ja almmolaš lanjaid geavaheapmi jna. Dáidda sáhtta leat dinga, muhto seamma bures maiddá dahku, dáhpáhus ja dilálašvuolta. Dáiddasuorgái gullet maiddá dat deatalaš rollat maid digaštallan ja máhttobuvttadeapmi ovddastit, sihke olbmo iežas dáiddavuohkin, muhto maiddá semináraid ja almmuhemiid hámis.”

Duodji lea guhkes ja nanu árbevierru sámi dáiddabirrasiin. Duodjái gullet buotlágan ráhkadeaddji doaimmat nugo dipmaduodji, ámmátduodji, dáiddaduodji, garraduodji ja smávvaindustriija man vuodđun lea sámi kultuvra ja árbevierru. Odne earuhuvvo dáidda ja duodji, mas dáidda fáttmasta friddjahutkkálaš dáiddaduoji, ja duodjin ges adnojuvvu ráhkadeapmi man vuodđun lea sámi árbevierru.

Filbma

Sámedikkis lea ohcanvuđot ortnet mas vuoruhuvvojit doarjagat sámi filbma- ja mediafálaldagaide ja dokumentáraid buvttadeapmái sámi dilálašvuodaid birra.

Sámediggi addá njuolggodoarjaga Internašunála Sámi filbmaguovddáži AS (ISF) Guovdageainnus. Guovddáš ášahuvvui 2007:s ja dan áidna eaiggát lea Guovdageainnu suohkan.

Guovddáži lea riikkaidgaskasaš stáhtus, vaikko stáhtadoarjja addojuvvo ge poastta 73 (guovlulaš filbmaguovddáži) bokte. ISF hástalus lea váilevaš doaibmaruhtadeapmi. Sámediggi lea lohkan iežas mielas searvat filbmaguovddáži eaiggádin. Filbmaguovddáš háliida ahte eambo almmolaš bealit Norggas, Ruotas ja Suomas berrejit searvat eaiggádin. Dat dagahivččii ahte guovddáš sáhtášii ohcat našuvnnalaš ruhtadeami diein riikkain, mii sáhtášii lasihit sámi filmmaid buvttadeami. Doaimmat ISF olis leat sakka lassánan, ja ođđa proševttat ja taleanttat leat ilbman mearkkašahti láhkái. Dat ovtasbarget dasa lassin filmbabirrasiguin Norggas, Ruotas Suomas ja Ruoššas. 2011:s ja 2012:s almmuhii ISF doarjagiid sámi filmmaid ovdánahttimii ja buvttadeapmái.

Sámi filbma lea sihke deatalaš kulturfálaldat ja gielladoaibma. Sámediggi lea danne bušehta ohcanvuđot doarjagiid bokte sámegielloaibmaide vuoruhan sámi mánáid- ja nuoraidfilmmaid dubbema. Dán ášši leat mii maiddá ovddidan ráđdehussii.

Museat

Sámediggi addá njuolggodoarjaga guđa konsoliderejuvvon sámi museii. Ulbmil dáinna ortnegiin lea seaillohut, hálddašit ja gaskkustit sámi kulturhistorjjá báikkálaš servodagain. Sámi museat doaimmahit iežaset museadoaimmaid museafágalaš prinsihpaid, našuvnnalaš mihtomeriid ja Sámedikki njuolggadusaid mielde. Sámi museadoaimma lea deatalaš ášahussan sámi servodagain, mas sámi museain lea guovddáš sajádat sámi demokratiija čadaheamis, vaikko stáhta ii leat ge daidda láchán nu buriid rámmaeavttuid. Sámi museat ieža ja Sámediggi háliidit ovddidit sámi museaid ain dobbeli, muhto das leat ollu hástalusat. Leat sihke museafágalaš hástalusat, ja maiddá hástalusat dan hárrái ahte lea dárbašlaš viiddidit ja hukset ođđa museavisttiid.

Lea ráhkaduvvon čielggadus Bååstede – sámi kulturárbbi máhcaheapmi, man maiddá guoskevaš bealit, Kulturhistorjjálaš musea, Norgga álbmotmusea ja Sámediggi, leat mearridan. Mearrádusas daddjo ahte sámi kulturhistorjjálaš dávvirat mat dál leat Norgga álbmotmuseas, galget máhcahuvvot sámi museaide. Diet proseassa lea áigeáddjái ja divrras, ja dasa ferte gávdnot ruhtadeapmi.

Sámi museadoaimma ii ovddiduvvo dán diedáhusas, muhto gieđahallojuvvo sierra museapolitiikkalaš čielggadusas.

Girjerádjosat

Sámediggi addá njuolggodoarjaga ovcci girjebussii. Dasa lassin addit mii investerendoarjaga ođđa bussiid oastimii. Mis lea maiddá iežamet girjerájus sámediggeviesus Kárášjogas.

Sámedikki váldomihttu sámi girjerájusbálvalusain lea ahte olles sámi álbmot galgá oazžut dohkálaš girjerájusfálaldaga. Sámis ássat olbmot bieđgguid. Sámedikki girjerájus ja sámi girjebusset leat deatalaččat dasa ahte lágideat girjerájusfálaldaga álbmogii. Sámedikki girjerájus galgá leat sámi girjjálašvuoda ja girjerájusbálvalusa gelbbolašvuoda guovddáš, ja dat galgá leat hálddašangirjerájus Sámedikki politihkkáriidda ja bargiide.

Girjerájus ja girjebusset eai gieđahallojuvvo dán diedáhusas. Boahttevaš čielggadusas girjerádjosiid birra guorahallat mii áššesuorggi dárkileappot.

Valáštallan

Sámediggi addá jahkásaččat sámedikki bušeahta bokte njuolggodoarjagiid sámi valáštallanorganisašuvnnaide. Ulbmil dáinna ortnegiin lea bisuhit fysalaš doaimmaide arenaid ja arenaid gos sámi mánat ja nuorat besset vásihit oktavuoda, mat leat identitehta huksejeaddjit.

Njuolggodoarjja Sámedikkis manná organisašuvnnaid jodiheapmái ja doibmii. Dasa lassin lea Sápmi, Sámi Valáštallanlihtu (SVL) bokte 2004 rájes juohke nuppi jagi searvan guossin Arctic Winter Games lágideamis. Joavkkus mii lea mátkkoštan Canadai/Alaskai, leat mielde leamaš sihke valáštallit ja kulturovddasteaddjit. Sápmi lea gilvvuide sádden nieida- ja bárdnečuigiid ja spábbačiekčamii ges juniornieiddaid.

Sámediggi lea jahkásaččat 2005 rájes ožžon speallanruđaid bokte juolludeami Kulturdepartemeanttas. Dát ruđat galget juolludaneavttuid mielde mannat bisuhit ja ovdánahttit erenoamáš sámi valáštallandoaimmaid, ja erenoamážit doaimmaid mánáid ja nuoraid váste. Doarjja máksojuvvo Sámediggái, ja dat lea buot jagiid áigodagas 2005-2011 máksán dan viidáseappot SVL-N:ii.

Eaktodáhtolaš searvvit ja ovtastusat

Eaktodáhtolašvuodas lea sihke servodatlaš ja ekonomalaš mearkkašupmi. Eaktodáhtolaš organisašuvnnat leat guovddáš doaimmaheaddjit mángga servodatsuorggis iežaset barggu bokte, maiddá go lágideat vejolašvuodaid aktiivvalaččat searvat, ja dan sosiála oktavuoda bokte man dat ovddastit. Dain leat ollu rollat servodagas, go dat leat gávnadansajit, oahppansajit, kulturgaskkusteaddjit, iešguđetlágan bálvalusaid buvttadeaddjit, doaimmaguovddážit, vuolgaheaddjit

ja dieđusge maiddáí váikkuhangaskaoamit ja “bearráigeahččit”. Danne lea almmolašvuođa ja eaktodáhtolašvuođa ovttasdoaimma hirbmat deatalaš, maiddáí kultursuorggi ovddideamis.

Brutto náionalabuktaga ektui dagai eaktodáhtolaš organisašuvnnaid árvoháhkkan, oktan eaktodáhtolaš bargguin, 3,9 % jagis 2010. Bargu man eaktodáhtolaš olbmot doaimmahit, lea meroštallojuvvon dahkat 60 miljárdda kruvnno. Seammás diehtit ahte dien doaimma ii sáhte ruđain mihtidit, go olbmot skenkejit iežaset áiggi. Stuora rievdamat politihkas mañemus jagiid váikkuhit eaktodáhtolaš servviid dietnasiidda, ovdamearkka dihte speallanautomáhtaid gieldivn ja buhtadusortnet mii dan sadjái bođii, rásseruhtasoassi ja lassiarvodivada buhtadusortnet 2010 rájes. Eaktodáhtolaš doaimma vásiha stuora rievdamiid, sihke viidodaga, hámi ja sisdoalu dáfus, oppalaš servodatproseassaid olis. Go olbmuid searvan kulturfálaldagaide rievdá, organisašuvnnavuogit ja demográfalaš bealit rivdet jna., de dat váikkuha eaktodáhtolaš doaimma ja movtta searvat eaktodáhtolaš bargui. Smávva servodagain lihkestuvvet buorebut oažžut stuorit osiid álbmogis searvat eaktodáhtolaš bargui.

Maiddáí sámi oktavuodas lea eaktodáhtolašvuodas stuora mearkkašupmi kulturdoibmii. Ollu sámi ášahusat eai livčče áigái boahtán eaktodáhtolaš báikkálaš álggaheddjiid ja olbmuid haga. Eaktodáhtolaš ášahusain lea maiddáí mearkkašupmi iešguđetlágan valástallan-, dáidda- ja kulturorganisašuvnnaide, muhto maiddáí nuvttábarggu ja eaktodáhtolašvuođa bokte iešguđetlágan kulturlágidemiin. Eaktodáhtolašvuođa bokte ášahuvvojit deatalaš gávnnadansajit, erenoamážit mánáide ja nuoraide. Sámi organisašuvnnadoaimmas lea rádjerasstideapmi maiddáí mearkkašahti.

Sámediggi juolluda doaimmadoarjaga iešguđetlágan kulturorganisašuvnnaide, ja juolluda ohcama vuoddu doarjaga iešguđetlágan doaluide maid eaktodáhtolaš kulturbealálaččat lágdit.

Dál lea digaštallan eaktodáhtolašvuođa ja profesjonaliserema birra eaktodáhtolašvuodas, maiddáí dáidda- ja kultureallima dáfus. Lea earret eará váttis oažžut olbmuid eaktodáhtolaččat váldit ovddasvástádusa organisašuvnnadoaimmaid dáfus, ja de fertejit bálkáhít olbmuid dasa. Mánnggat doarjjaohccit mitalit ahte lea šaddan váddéseabbo oažžut olbmuid bargat nuvttá, ja danne dárbašit sii ruđa bálkáhít/buhtadit olbmuid bargat. Sámi festiválat leat buori muddui vuodđuduvvon eaktodáhtolašvuođa ala, go servodaga rievdan dien dáfus ii vuos leat ollen dohko.

Mihttun lea ahte sámi eaktodáhtolaš kultureallimis galget leat buorit rámmaeavttut vai sáhttet ovdánit ja hutkat ođđa ja gelddolaš doaimmaid, mat addet movtta searvat dakkár bargui, ja mii dahká dan geasuheadđin gilvvus eará fálaldagaiguin.

Media

Sámedikki mihttomearri mediapolitihkain leat mánnggabealat sámi mediat mat čalmmustahttet sámi giela, kultuvrra ja servodateallima. Mediat galget ieža fállat arenaid gos sámegeielas, sámi kultuvrras ja servodateallimis lea sorjjasmeahttun jietna, ja mii lea identitehta huksejeaddji. Sámediggi juolluda iežas bušeahta bokte doarjagiid iešguđetlágan almmuhemiide ja NuorajTV:ii, mii lea neahtta-tv julevsámegilli ja man julevsámi nuorat doaimmahit.

Sámedikkis ii leat hálddašanoovddasvástádus sámi mediapolitihkas. Mediabearráigeahčču hálddaša stáhtadoarjaga sámi avüssaide. Gulahallamis ráđdehusain fertet mii čielgasit ovdanbuktit maid mii atnit váilevažžan sin sámi mediapolitihkas. Lassin ráđdehusa sámi mediapolitihkkii juolluda Sámediggi doaimmadoarjagiid sámi almmuhemiide ja NuorajTV prošehtii.

Girjjiis ”Sámi logut mitalit 3” čujuhuvvo ahte sámi mediaid ovdáneapmi lea leamaš guovddázis bealušteame ja ovddideame sámi kultuvrra. Sámi bealis lea iežaset mediaid ásahepmái biddjojuvvon stuora fuomášupmi, ja barggu boadusin lea ahte mis odne leat beaivválaš sámegeiefálaldagat radio, tv, avüssaide ja Interneahta bokte.

NRK Sápmi lea nannen iežas sajadaga sámi álbmoga guovdu, go lea dat media mas olbmot válljejit gullat sámi áššiid birra. Go sáddenáiggit leat lassánan ođđasiidda, mánáid-tv:ii ja

magasiidnaprogrammaide, de lea das viidamus fálaldat sámi álbmogii. NRK ja Sámediggi leaba ságastallan bargat sierra tv-kanála ásaheami ovdii, mii lea ge NRK Sápmi mihttomearri.

Leat ain hástalusat mediafálaldagaid dáfus mat bures áimmahušaše julev- ja lullisámi giellaguovlluid, ja mat attáše julev- ja lullisámiide dohkálaš ja dásseárvosaš mediafálaldaga. Mediafálaldat lullisámegillii lea okta ášši ovttasbargošiehtadusas lullisámi guovllu dáfus. Sámediggeráđđi dáhttu oazžut áigái kártema čielggadan dihte mediafálaldaga lullisámiide ja lullisámegillii. NuoraŕTV bargá viiddidit seamma fálaldaga nuoraide lullisámi guovllus. Girjjis “Sámi logut mitalit 3” gávnnahuvvo ahte orru leame nu ahte sámit olggobealde Finnmárkkku eai geavat sámi mediaid seamma aktiivvalaččat go sápmelaččat Finnmárkkus. Dát dáidá boahit das go eanas oassi mediafálaldagas lea davvisámegillii.

Sosiála mediaid ja interneahtha geavaheapmi lea ovdáneame nuoraid gaskkas. Sii álkit heivehit iežaset digitála ođasmuvvamiidda, ja dasa lea earret eará NuoraŕTV buorre ovdamearka.

Eai leat čađahuvvon viiddis iskkadeamit sámi mediaid birra Skogerbø raportta rájes, ”Samiske medier. Innhold, bruk og rammevilkår” (2000) (Sámi mediat. Sisdoallu, geavaheapmi ja rámmaeavttut, 2000). Sámediggi lei dingon dien raportta.

Artihkal sámi mediaid birra girjjis “Sámi logut mitalit 3” rávve ahte čađahuvvo ođđa iskkadeapmi sámi mediaid birra. Dat lea erenoamáš deatalaš iskan dihte man muddui sámiide olggobealde eanemus guovddáš sámi guovlluid lea dohkálaš mediafálaldat, ja erenoamážit olggobealde Sis-Finnmárkkku. Berre maiddái dárkileappot guorahallojuvvot mo sámi aviissaide lea beroštupmi ja makkár rámmaeavttut dain leat. Ođđaáigásaš mediaid geavaheapmi sámiid gaskkas berre maiddái iskojuvvot, mo sámit geavahit daid, ja man muddui dat geavahuvvojit diehtogáldun sámi dilálašvuodaid hárrái.

Kulturealáhus

Sámedikkis lea iežas ealáhusdieđáhusas (2011) bidjan kulturealáhusa oktan ángiruššansuorgin. Dán ángiruššansuorggi mihttomearrin lea háhkat eambo bargosajiid sámi kulturealáhusain ja kultuvrii vuodustuvvon ealáhusain.

Kulturealáhus ráddjejuvvo ealáhusdieđáhusas priváhta ealáhusan mat ráhkadit ja vuvdet kultuvrralaš gálvvuid dahje bálvalusaid. Diet leat earret eará sámi almmuhus- ja máinnusdoaimmat, arkitektuvra, girjjit, aviissat, bláđit jna, design, foto, filbma, video, duodji, dáiddalaš doaibma (čađaheaddji ja ráhkadeaddji dáidda, dáiddaduodji) ja musihkka. Mátkkoštanealáhus adnojuvvo leat sierra ealáhus, mas sámi kulturelemeantat leat guovddáš oassin fitnodaga doaimmas. Duodjeealáhus lea deatalaš ealáhus mas leat guhkes árbevierut sámi servodagas. Mihttomearit ja strategiijat mátkkoštanealáhusa ja duoji hárrái leat gieđahallojuvvon Sámedikki ealáhusdieđáhusas.

Eará bealit dien ealáhusas leat dat dáiddalaš buktagat maid sámi dáidda- ja kulturdoaimmaheaddjit ráhkadit. Kulturealáhusas lea buori muddui sáhka sámi dáiddáriid rámmaeavttuin. Danne áigut mii maiddái dán dieđáhusas váldit ovdan ášši sierra ángiruššansuorgin, mas dáiddáriid doaibma erenoamážit deattuhuvvo.

Sámedikki ángiruššan kulturealáhusaid ovddas boahotá lassin dan viiddis ángiruššamii mii muđui lea sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái. Lea áibbas mearrideaddji eaktu ahte mis lea ealli ja nanu sámi dáidda- ja kultureallin, go dan haga ii livčče mis makkárge kulturealáhus.

Kulturealáhus lea hui áigejuovdilis ášši miehtá riikka. Kulturdepartemeanta, Ealáhus- ja gávpedepartemeanta ja Gielda- ja guovlodepartemeanta ovddidit 2013 mielde kulturealáhusaid doaibmaplána. Buot fylkkagiieldain sámi guovlluin leat sierra doaibmaplánat iežaset kulturealáhusáingiruššamiidda, ja Romssas ja Finnmárkkus leat ásahuvvon sierra kulturealáhusfoanddat. Dasa lassin lea Davvi-Norgga Seastinbáŕku ásahan vuodđudusa mii galgá juohkit 100 miljovna kruvnno kulturealáhusáigumušaide riikkaosis.

Hástalusat otná kulturpolitihkas

Sámi dáidaga ja kultureallima dála dili guorahallan čájeha ahte mis leat ollu hástalusat kultursuorggis. Dieđáhusas eai leat vástadásat buot hástalusaide, muhto áŋgiruššansurggiid oktavuodas gieđahallat mii máŋga dain surggiin bajit dásis.

Sámedikki stuorimus hástalus sámi kulturpolitihkas lea min váilevaš doaibmanmunni sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami hárrái. Mii háliidivččimmet leat njunuš eavttuidbiddji sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideamis. Sámedikki vejolašvuodát váldit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái ráddjejuvvo dan dihte go Sámedikki ja ráđđehusa gaskka leat váilevaš bušeahttačielggadeamit. Mii fertet áigges áigái eallit daid láidestusaiguin maid ráđđehus bidjá stáhtabušeahta bokte.

Viidáseappot oaivvildit mii ahte sámi kultuvra ii leat ožžon iežas lunddolaš ja deatalaš saji eará almmolaš eiseválddiid politihkas. Sámediggi šaddá dávjá akto bargat sámi dáidaga ja kultuvrra nannemiin, ovddidemiin ja gaskkustemiin. Dát dagaha vuosttažettiin sámi dáidaga ja kultureallima doaimmaheddjiid ovdii. Dat dagaha maiddái álbmoga ovdii geat eai beasa vásihit ja muosáhit sámi dáidaga ja kultuvrra. Dat lea vahágin Norgga dáidda- ja kultureallimii.

Sámi dáiddár- ja kulturbiras moaitá Sámedikki das go mii bidjat politihkalaš láidestusaid dáiddáriidda sin beaivválaš dáiddalaš barggus. Lea go vejolaš earuhit dáiddalaš ja kulturfágalaš árvoštallamiid politihkalaš árvoštallamiin? Gokko galgá rádji mannat, ja gean vuoruheamit/árvoštallamat galget biddjojuvvot vuodđun? Sáhtá go Sámediggi, mii lea sihke politihkalaš orgána ja hálddašanorgána, sirrejuvvot olggobeallái friddja ja sorjjasmeahtun dáidaga? Movt sáhtá Sámediggi bures hálddašit Sámedikki kulturráidat sirrema prinsihpa vuodul, seammás go Sámediggi, mii dábálaččat šaddá akto ruhtadit sámi dáidda- ja kulturprošeavttaid, galgá sáhttit bidjat eavttuid gáibádusaid? Seammás lea ealli ja máŋggabealat dáidda- ja kultureallin Sámedikki kulturpolitihkalaš mihttomearrin. Dát mearkkaša ahte kulturpolitihkalaš árvoštallamis galget oppalaš ja bajitdási láidestussan leat gielalaš girjávuohta ja mánáid ja nuoraid vuoruheapmi, seammás go dáiddalaš friddjavuohta galgá vuhtii váldojuvvot.

Dát leat deatalaš gažaldagat mat gusket sámi dáiddáriid rámmaeavttuide. Sámedikki deataleamos reaidun dán barggus leat min doarjagat sámi dáidagii ja kultuvrii, sihke njuolggodoarjagat, ohcanvuodot doarjagat ja dáiddáršiehtadus. Vástadásat dáidda gažaldagaide fertejit gávdnot ovttrasráđiid sámi dáiddárganisašuvnnaiguin.

Ásahusdieđáhusa bokte 2008:s bijai Sámediggi iežas ásahuspolitihkkii vuoddu. Dieđáhusas leat láidestusat earret eará ásahusaid odđasis organiseremii. Dat bargu lea dál jođus ja galgá ain jotkojuvvot. Ásahusdieđáhusas bohtet maiddái ovdan makkár doaibmagáibádusat ásahusaid biddjojuvvot. Mii bidjat čielgaset gáibádusaid doaimma hárrái buot ásahusaid ja organisašuvnnaide mat ožžot njuolggodoarjaga Sámedikki bušeahta bokte. Sámediggi oaidná datte ahte mii eat leat leamaš doarvái čielgasat iežamet gulahallamis ásahusaiguin doaimmaid ja vuordámušaid hárrái.

Sámit lea álbmot mii orru njealji riikkas. Rádjárastideaddji bealli ferte maiddái leat kulturpolitihka vuodđun.

Diehtovuodđu

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra lea ráhkaduvvon daid dieđuid vuodul mat mis leat eará dokumeanttain, statistihkas, evalueremiin ja dutkamis, raporttain maid leat dingon erenoamážit dán dieđáhusa ráhkadeapmái ja dasto vel dieđuid vuodul maid kultuvrii gullevaš olbmot leat vásáhusaid bokte háhkan.

Dán kapihttalis addit oanehis bajilgova diein dieđuin ja čilget oanehaččat manne dat leat relevánttat.

Sámi kultuvrra servodatdieđalaš mearkkašupmi lea bures duođastuvvon. Muhto sámi kultuvra servodatbeallin, ja dat makkár mearkkašupmi dáidda- ja kulturdoaimmaheamis lea servodahkii, lea unnán dutkojuvvon. Sámi dáidda- ja kulturvuđot ealáhus lea maiddá unnán dutkojuvvon. Dutkan dán suorggis attášii midjiide ávkkálaš dieđuid áiggis goas dat lea deatalaš ángirusšansuorgi riikkadásis ja okta dain ođđa ealáhusgeainnuin davvin.

Raporttat ja evalueremat

Kulturdieđáhusa bargui lea Sámediggi diŋgon guokte raportta/váikkuhusanaliissa; Telemarksforskingas “Norsk kulturindeks 2012 – Resultater fra samisk område” (Norgga kulturindeaksa 2012 – Bohtosat sámi guovllus), ja Norut Álttás “Kulturnæringer i samiske områder – sysselsetting og bedriftskultur” (Kulturealáhusat sámi guovlluin – bargosajit ja fitnodatvuogádat). Goappaš raporttain leat mii bivdán vuođđun atnit 24 dihto suohkana. Dát ráddjeyupmi lea dahkkojuvvon SED-guovllu vuođul, mii lea Sámedikki doarjjaortnegiid ealáhusovddideami doarjagiid guovlu, ja lea nappo oalle viiddis ráddjeyupmi mii fátmasta ollu suohkaniid gos sámi álbmot iešguđet muddui lea unnitlogus.

Liigeváikkuhusanaliissat dadjet dájvá juoidá doaimma birra dan jagis/áigodagas goas mihtida liigeváikkuhusaid, muhto unnán ovddit ja maŋit jagiid birra. Seammás leat diekkár analiisat deatalaččat earret eará bealuštan dihte kulturdoaimmaid doarjuma. Vai oažžu politihkalaš dohkkeheami, de fertejit addojuvvot eambbo čilgehusat dasa manne eambbo ruhta geavahuvvo dáidda- ja kultursuorgái. Kultuvrra iešárvu ii leat doarvái ágga go suorgi galgá gilvalit ovdamearkka dihte oahpahusain, dearvvašvuođain ja ealáhusaiguin. Ávkkálašvuođa árvu mii čuovvu ekonomalaš ja servodatbealálaš váikkuhusas, lea maiddá deatalaš. Sámi oktavuodas leat maiddá árvovariábelat nugo identitehta, gullelašvuohta ja giella guovddázis.

Lea ain stuora dárbu háhkat statistihka ja vuođđodieđuid sámi servodatdilálašvuođaid birra. Sámediggi árvvoštallá oažžut ráhkaduvvot sámi kulturindeavssaid ja liigeváikkuhusiskkademiid maiddá boahtteáiggis, vai beasašeimmet čuovvut ovdáneami áiggi mielde. Lassin Sámedikki iežas bajilgovaide ja eará raporttaide ja čielggademiide attášii dat buori gova kultureallima ja bargosajiid dilálašvuođas sámi guovlluin.

Norgga kulturindeaksa 2012. Bohtosat sámi guovllus

Norgga kulturindeaksa lea jahkásaš bajilgovva Norgga suohkaniid, guovlluid ja fylkkaid kulturfálaldagain ja kulturdoaimmain. Indeaksa ráhkaduvvo dieđuid vuođul mángga almmolaš ossodagas, beroštusorganisašuvnnain ja servviin. Raporttas sámi guovllu dáfus ovddida Telemarksforsking bajilgova mii sáhtá mitalit juoidá kultureallima dili birra sámi guovllus Norsk kulturindeks 2012 loguid vuođul. Ovdanbuktimis leat logut ja rehkenastimat sámi guovlluid hárrái, buohtastahttojuvvon riikka gaskameriin ja njeljiin davimus fylkkain, ja logut 24 välljejuvvon suohkanis. Vaikko Norsk kulturindeks vuođđodieđuin váilot soames áigeguovdilis dieđut sámi oktavuodas, de addá dat vuođu buohtastahttit kultureallima dilálašvuođa dán sámi guovllus eará regiönnaiguin, ja dadjat juoidá das mo kultureallima stáhtus lea iešguđet sámi suohkaniin.

Raporta čájeha ahte barggaheapmi lassána kulturealáhusain sámi guovlluin, ja ahte lassáneapmi lea leamaš stuorimus vásáhus- ja aktivitehtafitnodagain ja beroštusorganisašuvnnain. Barggaheapmi lea goasii beliin lassánan ja lea stuorit lassáneapmi go riikkaoasis ja Norggas muđui. Sámi guovlluin barget 594 olbmo iešguđetlágan kulturfidnuin. 204 sis barget medias, 110 iešguđetlágan dáiddalaš bargguin, 228 olbmo leat kulturgaskkusteaddjit, omd. musea- ja girjerájusbarget, ja 52 olbmo barget dáiddaoahpahusain kulturskuvllain dahje sullasaš doaimmas.

Oktiibuot ássat 96 dáiddára sámi guovlluin. Dat vástida guokte dáiddára juohke duháat ássis, ja dat dáiddárlohku lea sullii bealli riikka gaskamearis. Dáiddáriid lohku sámi guovllus lea lassánan 6 % maŋemus jagi. Riikkadásis ii leat dáiddáriid lohku lassánan.

Sámi guovlluid suohkaniin lea Guovdageaidnu dat stuora dáiddársuohkan. Dáppe leat oktiibuot 30 dáiddára, namalassii 10,2 juohke duhát ássi nammi, namalassii lea okta proseanta álbmogis miellahttu ovttá dahje máŋgga dáiddárorganisašuvnnas. Guovdageainnus lea 17 musihkkara ja komponistta, čieža neavttára ja guhitta visuála dáiddára. Guovdageaidnu lea goalmmát sajis dáiddársuohkaniid logus.

Kulturealáhusat sámi guovlluin – barggaheami ovdáneapmi ja fitnodatkultuvra
Ulbmil raporttain man Norut Áltá lea ráhkadan, lea analiseret barggaheami ovdáneami ja fitnodatkultuvrra kulturealáhusain sámi guovllus. Raporta čájeha earret eará ahte dáiddáriid lohku lassána sámi guovlluin, ja ahte sámi guovlluin lea stuorit lassáneapmi go muđui riikkas. Analiissat čájehit ahte kulturealáhus vástida 4,5 % barggaheamis dan 24 suohkanis maid leat rehkenastán sámi suohkanin, mii lea veahá badjelis go Davvi-Norga, ja veahá vuollelis riikkadási. Leat veahá eambbo nissonolbmot go dievddut mat barget kulturealáhusain. Bargiid lohku kulturealáhusain lea 2002 rájes lassánan 33 % otnáži, goas bargiid lohku lea 880. Dat lea stuorit lassáneapmi go riikkaosis ja muđui riikkas.

Lassáneapmi lea erenoamážit leamaš vásáhus-/aktivitehtafitnodagain, doaibmi dáidaga/musihka guovdu ja ealáhusa beroštusorganisašuvnnain, ja duot maŋemus danne go ealáhussii gullet maiddá máŋga dain giella- ja kulturguovddážiin mat leat ášahuvvon maŋemus logi jagis. Sámediggi doarju máŋga dain.

Sámedikki ja sámi dáiddárorganisašuvnnaid ovttasbargošiehtadusa evalueren
Sámi dáiddárorganisašuvnnat ja Sámediggi ledje soahpan ahte sin gustovaš ovttasbargošiehtadus galgá evaluerejuvvot ovdal go ođđa váldošiehtadus galgá sohppojuvvot 2014 rájes. Evalueremis gehččojuvvui dáiddáršiehtadusa beaktilvuolta, mo dat lea doaibman, ja lea go dat leamaš mielde nanneme dáidaga ja dáiddáriid vejolašvuoda ovdánit sámi servodagas.

Evalueren čájehii ahte dáiddáršiehtadus lea leamaš deaŋalaš bissovaš ekonomalaš rámmaid ja ortnegiid lágideamis sámi dáidaga várás. Dat addá dáiddáriidda ja sin organisašuvnnaide sihkkaris vuodu mii dahká vejolažžan plánet doaimmaid guhkit áigái ovddasguvlui.

Dáiddáršiehtadus addá datte váilevaš ekonomalaš doaibmavejolašvuodaid. Norut Áltá čujuha ahte duogážiin dasa lea šiehtadallandilálašvuolta Sámedikkiin, mii buori muddui lea mearridan ekonomalaš rámmaid ovdal go šiehtadallamat álget. Šiehtadallamiid rámmat dahket maiddá ahte lea váttis oazžut ođđa doaibmavugiid mielde šiehtadussii. Šiehtadus navdojuvvo maiddá ráddjet sámi dáiddárorganisašuvnnaid gulahallama Sámedikkiin, ja ráddje nappo sin vejolašvuoda gaskkustit iežaset dárbbuid dohko.

Evalueren čájeha maiddá ahte okta stuorimus hástalusain dasa ahte sáhttit dadjat maide šiehtadusa beaktilvuodas, lea ahte dáiddáršiehtadusas eai leat mearriduvvon mihttomearit. Dát ráddje vejolašvuoda sáhttit árvoštallat ahte addet go ekonomalaš doarjagat sávvojuvvon bohtosiid ja ahte ovdána go sámi dáidda rievttis guvlui.

Norut Áltá ávžžuha evalueremis ahte čađahuvvo vuđolaš ságaskuššan das máid bealálaččat áigot olahit diekkár ovttasbargošiehtadusain, maid sáhtta dahkat vai sámi dáidda ovdána, ja lea go ođđa šiehtadus rievttis geaidnu ovdáneapmái.

Sámedikki Kulturovdáneapmi-doarjjaortnega evalueren
2010:s evaluerejuvvui Sámedikki doarjja kulturovdáneapmái áigodagas 2006-2008. Evalueremis gehččojuvvui movt váikkuhangaskaoamit geavahuvvojedje áigodagas, ja movt doarjjaortnega ohccit ledje árvoštallan Sámedikki veahkkáivuoda bagadallamis ja áššemeannudeamis.

Evalueren čájehii ahte ruđat ledje adnon ollu iešgudetlágan doaimmaide mat leat ollu beroštumi boktán sámi kultureallimis. Eanas prošeavttat maidda ohccojuvvo, eai livčče čađahuvvon almmá Sámedikki doarjaga haga. Evalueren čájehii viidáseappot ahte doarjagat kulturovdáneapmái leat háhkan eambbo diđolašvuoda sámi kultuvrra seailuheami, ovddideami ja gaskkusteami hárrái.

Sámedikki doarjagat leat mielde addime sámi kulturovddideddjiide árvvu ja movtta joatkit iežaset prošeavttaiguin.

Evalueren čájehii maiddáa ahte Sámedikkis lea buoridanmunni bagadallama dáfus ja prošeavttaid čuovvoleamis ja dárkkisteamis máksimiid oktavuodas.

Norut-Áltá čujuhii maiddáa ahte Sámedikki doarjagiin kulturovddideapmái guhkit áiggi vuollái maiddáa boahotá leat bargosajiid dáfus mearkkašupmi, muhto dán evalueremis ii leat leamaš vejolaš mihtidit dienlágan váikkuhusaid.

Evalueren duođastii ahte Sámedikki doarjagat kulturovddideapmái leat deatalaččat sámi kultuvrra ovddidanbarggus.

Čoahkkimat ja ávžžuhusat

Sámedikki vuosttaš dáiddárkonferánssa dollojuvvui Sámedikkis Kárášjogas čakčamánu 2012. Ulbmil konferánssain lei ásaht arena gos sáhtta lonohallat fágalaš vásáhusaid, sámi dáidaga ja kultuvrra muosáhusaid ja digaštallat kulturpolitihka. Prográmmas ledje logaldallamat ja dáiddalaš ovdanbuktimat buot dáiddašánjeriin nugo lávdedáidda, luohiti, musihkka, girjjálašvuohta, visuála dáidda ja filbma. Konferánssa loahpas ledje joavkobarggut ja ávžžuhusaid ja oainnuid ovddideapmi boahktevaš kulturpolitihkkii.

Ávžžuhusat leat váldojuvvon mielde viidáset barggus kulturdiedáhusain. Okta oaidnu man oallugat ovddidedje, lei ahte našuvnnalaš kulturpolitihkka lea unnán váldán vuhtii sámi dáidaga ja kultuvrra ja nu nappo ohcaluvvo našuvnnalaš sámi kulturpolitihkka. Lei stuora beroštupmi searvat konferánsii ja oasseváldiid ángirvuohta čájehii ahte sámi dáiddáriin ja kulturbargiin lea stuora dárbu fágalaš čoahkkananbáikkiide. Danne áigu Sámediggi maiddáa boahtteáiggis doallat dáiddárkonferánssaid áigges áigái. Konferánssa lágiduvvui ovttasráđiid Sámi dáiddárráđiin ja lea okta dáiddáršiehtadusa bohtosiin.

Sámediggeráđdi lea maiddáa doallan gulahallančoahkkimiid kulturdoaluin 2012 geasi. Gulahallančoahkkimiid olis háliideimmet mii sámi dáidda- ja kultureallima oasálaččain ja eará berošteddjiin oazžut oainnuid boahktevaš kulturpolitihkkii. Gulahallančoahkkimat leat addán Sámediggái vejolašvuođa oazžut áigái njuolggodigaštallama kulturpolitihka birra singuin geat gullet dohko ja geat beroštit das. Ovttas oainnuiguin mat leat boahán e-poastta bokte dahket oainnut ja ávžžuhusat gulahallančoahkkimiin deatalaš oasi dán diedáhusa diehtovuodus.

Diehtovuodđu muđui

Ovdalaččas gávnojit maiddáa dieđut sámi dáidaga ja kultuvrra ja Sámedikki kulturpolitihka hárrái. Mii leat geavahan soames dutkamušaid dieđáhusbarggus. Dat boahotá ovdan girjjálašvuođalisttus.

Kommenterejuvvon sámi statistihkka ráiddus “Sámi logut muitalit” addet vuđolaš dieđuid dilálašvuođaid birra sámi servodagas. 4. girjjis gehččojuvvojit erenoamážit Sámedikki juolludeamit kulturáigumušaide. Guoskevaš artihkkalis lea buorre bajilgovva Sámedikki juolludemiiid sturrodagain, ohcanloguin dáidda ortnegiidda ja das gos ohcamat bohtet. 3. girjjis gieđahallojuvvot sámi mediat.

Ráđdehusa politihkka lea deatalaš vuodđun Sámedikki kulturpolitihkkii. Sin stuoradiggediedáhusat ja čielggadeamit oppalaš sámeapolitihka ja kulturpolitihka hárrái leat maiddáa deatalaš vuodđun dán diedáhusbarggus.

Dasa lassin leat fágasuorggis ráhkaduvvon iešguđetlágan bajilgovat ekonomalaš ovdáneami hárrái Sámedikki iežas doarjagiid vuodul sámi kultuvrii.

Ángiruššansuorggit

Sámediggedieđáhus sámi dáidaga ja kultuvrra birra galgá vuoruhit ángiruššansurggiid ja čalmmustahttit daid hástalusaid, mihttomeriid ja strategiijaid mat mis leat. Dás čuovvovaččat áigut almmuhit dan 4 ángiruššansuorggi. Dat ovdanbuktojuvvojit sierralagaid, muhto oktasaš mihttomearri lea dattege ealli ja mánggabealat dáidda- ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta ja lea buohkaide olámuttos. Dat njeallje ángiruššansuorggi leat:

1. Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái
2. Sámi dáiddáriidda buoret rámmaeavttut
3. Sámi kulturásahusat sámi kultuvrra gaskkusteami ja muosáheami arenan
4. Árvoháhkkan ja ovdáneapmi kulturealáhusain

Hástalusaid identifiseren kultursuorggis lea daid vásáhusaid vuodul mat mis alddiineamet leat politihka ovddideamis ja daid máhtuid vuodul mat mis dien suorggis leat olámuttos. Erenoamážit leat mii deattuhan oainnuid ja ávžžuhusaid mat bohtet sámi dáidda- ja kulturdoaimmahedjjiin.

1 Čielgaset ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái

Sámediggi ii sáhte ii ge dáhto akto guoddit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái. Maiddái nášuvnnalaš, guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiin lea ovddasvástádus das ahte sámi dáidagis ja kultuvrras leat seamma ovdánanvejolašvuodát go muđui Norgga dáidda- ja kultureallimis leat. Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnama ala, sápmelaččaid ja dáččaid. Sámeigiella ja sámi kultuvra adnojuvvojit leat Norgga álgogiella ja -kultuvra ja danne lea dain seamma vuoigatvuohta suodjaluvvot ja ovddiduvvot go dárogielas ja Norgga kultuvrras lea. Sámi álbmot vásiha ahte nášuvnnalaš, guovlulaš ja suohkanlaš eiseválddit eai atte sámi kultuvrii seamma suodjalan- ja ovdánaneavttuid go dáčča kultuvrii. Vuosttaš ángiruššansuorgi lea danne Sámedikki ovttasdoaimma eará almmolaš eiseválddiiguin kulturpolitihkas.

Hástalusat

Sámedikki ovddasvástádus

Sámedikki váldobargun kulturpolitihkas lea lágidit dilálašvuodaid dasa ahte sámi dáidda- ja kulturdoaimmat sáhttet ovdánit. Min mihttomearriin lea ahte mis galgá leat buohkaide olámuttos ealli ja mánggabealat sámi dáidda- ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta.

Sámi servodat lea ain servodathuksejeddji dásis, mas vuodđooasit kultuvrra ja giela dáfus leat vuoruhuvvon ja ain fertejit vuoruhuvvot. Dát eaktuda garra ángiruššama sámi servodaga iežas bealis, sámi ášahusaid, Sámedikki ja stáhtalaš eiseválddiid bealis. Sámediggi atná iežas ovddasvástádussan áimmahuššat ja ovddidit daid álgagiid ja doaimmaid maid sámi álbmot ovddasta ja áigu dán proseassas leat deataleamos eavttuidbiddji. Stáhtalaš eiseválddiin lea liikká bajimus ovddasvástádus lágidit dilálašvuodaid nu ahte sámi servodat ieš sáhtta viidáseappot ovdánahttit ja hukset iežas servodaga.

Sámedikkis lea ovddasvástádus mángga hálddašandoaimma dáfus sámi dáidda- ja kultureallimis. Ovdalaččas ášahuvvon sámi ášahusaid ja ortnegiid hálddašanoovddasvástádus sirdojuvvui stáhtas midjiide 2002:s. Dát guoskkai sámi museaide, Beavváš Sámi Našunálateáhterii, sámi festiválaide, sámi valástallamii ja mángga eará ekonomalaš ortnegii kultursuorggis. Dát mielddisbuvttii earret eará ahte Sámediggi dál hálddaša ja juolluda stáhtadoarjaga dieidda doaimmaide. Sámediggi lea dasa lassin siskkildan eambbo ortnegiid ja ášahusaid min kulturhálddašeapmái olahan dihte iežamet mihttomeriid dán suorggis.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte ráđdehus galggašii áimmahuššat sámi dáidda- ja kultureallima ovdánahttima iežaset bajitdási politihkas. Dát guoská áššiide main Sámedikkis lea formála hálddašanoovddasvástádus ja áššiide main ráđdehusas lea ovddasvástádus. Dán barggus leat min deataleamos reaidut konsultašuvdnašiehtadus ja gulahallančoahkkimat juohke jahkebealis Kulturdepartemeanttain.

Sámedikki ja ráđđehusa konsultašuvdnašiehtadusas bohtá ovdan ahte galgá Sámedikkiin gulahallojuvvot buot lágan áššiin mat sáhttet njuolga čuohtat sámiide. Stáhta konsultašuvdnageatnegasvuodáide gullet buot lágaid ja hálddašandoaimmaid ásaheamit, mat sáhttet njuolga váikkuhit sámiide álgoálbmogin. Lea buori muddui Sámedikki duohken mearridit guđet áššit gusket njuolga sámiide. Dat čuovvu sámelága §:s 2-1. Dat mearkkaša ahte ieš konsultašuvdna maiddá galgá čielggadit bohtá go doaibma váikkuhit sámiide njuolga. Sámediggi áigu ain garraseappot geavahit konsultašuvdnašiehtadusa iežas barggus buoridit sámi dáidaga ja kultuvrra ovdáneami.

Sámediggi bargá dan ovdii ahte buohkain galgá leat vejolašvuohta muosáhit sámi dáidaga ja kultuvrra. Mii leat rámis sámi historjjáin, iežamet kulturárbbiin ja iežamet dáidagiin ja kultuvrrain. Sámi ásaheamit leat min deataleamos báikkat gos sámi dáidaga ja kultuvrra gaskkustuvvo.

Ráđđehusa ovddasvástádus sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái

Sámi kultuvrra sealluheapmi lea naššuvnnaš ovddasvástádus. Norgga stáhta lea Vuodđolága, lánkaásahusaid ja soahpamušaid bokte geatnegahttan iežas váldit ovddasvástádusa sámegeala, sámi kultuvrra, historjjá ja servodateallima ovddas. Sámi beroštumiid vuhtiváldin galgá leat mielde politihkkahábmemis buot áigeguovdilis surggiin. Sámediggi ásaheamit sihkkarastin dihte sámiide dáseárvosaš dili. Danne fertet ráđđehus hálddašit iežas ovddasvástádusa ovttrasáđiid Sámedikkiin.

St. dieđ. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken (Sáme politihkka) nanne ahte ráđđehus áigu kulturpolitihkalaččat guovtti váldolinjjá mielde doaimmahit stáhta ovddasvástádusa sámi kultuvrra hárrái. Vuosttažettiin áigu ráđđehus lágidit dilálašvuodaid dasa ahte Sámediggi sáhtá čađahit iešheanaláš kulturpolitihka. Ráđđehus áigu dasa lassin čađahit oppalaš ja bajitdási kulturpolitihka, mas maiddá sámi kultuvrras lea lunddolaš ja deatalaš sadji.

Sámediggi oaivvilda ahte ráđđehus ii fuolat dien ovddasvástádusa doarvá bures.

Stáhtabušehta bokte mearrida ráđđehus rámmaid Sámedikki juolludemii sámi dáidagiin ja kultuvrrii. Go ráđđehusa ja Sámedikki gaskka eai leat čielggaduvvon vuogádagat ja proseassat kultursuorggi dilálašvuoda, ovdánandárbbuid ja bušehttavuoruhemiid birra, de lea maiddá ovddasvástádus sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái eahpečielggas.

Sámedikki vejolašvuođat váldit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddasráđđejuvvo das go Sámedikki ja ráđđehusa gaskka leat váilevaš bušehttavuogádagat. Mii fertet áigges áigái doalahit iežamet daidda láidestusaide maid ráđđehus bidjá stáhtabušehtas. Lea leamaš hástalussan ahte juolludeamit stáhtabušehta bokte várrejuvvojit dihto doaimmaide ja ahte vejolaš lasiheamit dušše gokčet hadde- ja bálkálássáneami. Sámedikki rolla šaddá dan geažil eahpečielggas. Mis leat ollu sámi dáidaga- ja kulturortnegiid dáfus hálddašanoovddasvástádus, muhto juolludeamit stáhtabušehta bokte eai atte suorgái muni ovdánit.

Ráđđehusa ovddasvástádussii sámi kultuvrra ovddas gullá maiddá ahte sámi kultuvrras galgá leat lunddolaš ja deatalaš sadji oppalaš ja bajitdási kulturpolitihkas. Ráđđehus čađaha jeavddalaččat ođđa ođastusaide, ángiruššamiid, čielggademiid, lánvegeamiid ja proševttaid kultursuorggis. Čállojuvvojit stuoradiggedieđáhusat kultuvrrii gullevaš fáttáin ja stuoradiggedieđáhusat eará áššesurggiin mat váikkuhit kultursuorggi. Dat lea buorre ja dárbbalaš. Sámediggi oaivvilda ahte diekkár doaimmaid plánemis berre árvoštallojuvvot man muddui dat maiddá guoskkahit sámi dilálašvuodaid ja kultuvrra, njuolga dahje eahpenjuolga. Dan oktavuodas sáhtá maid leat relevánta čielggadit diekkár čuohtmaid Sámedikkiin juo dalle go plánegohtet. Ovdamearkka dihte go iešguđetlágan lánvegeamiid hábmepuvvo mandáhtta ja nammaduvvojit olbmot.

Ráđđehus lea kulturloktema oktavuodas naššuvnnaččat ovddideame kultuvrra. Kulturloktema ulbmil lea lasihit ruhtadoarjagiid kultursuorgái, addit kultureallimii ja eaktodáhtolašvuhtii eambo ánsu ja stáhtusa, ja čielggasmahttit eiseváldiid ovddasvástádusa kultursuorggis. Sámediggi ii leat duhtavaš

daid lasáhusaiguin mat dán áŋgiruššama olis leat bohtán sámi kultuvrii. Mii vásihit ahte ráđđehus bidjá meriid dasa mo ruhta galgá geavahuvvot, ja mii vásihit ahte sámi giella ja kultuvra eai čalmmustahttojuvvo ja siskilduvvo kulturloktema eará áŋgiruššamiin. Sámediggi lea datte duhtavaš ráđđehusa signálaide 2013 stáhtabušehtas, gos ráđđehus dieđiha sámi kultuvrii ja gillii bohtit 50 miljovna 5 jagis.

Oppalaš ja bajitdási politihka dahká oasi maiddá sámi dáiddáriid ja sámi dáiddár-organisašuvnnaid rámmaeavttuin. Dan lea Sámediggi mángga háve čujuhan ráđđehusa kulturpolitihka hárrái. Sámediggi vásiha dávjá ahte ii váldojuvvo mielde dakkár proseassaide, ahte eai váldde vuhtii min cealkámušaid, dahje ahte ráđđehusain sohppojuvvon áigumušaide eai čuovo doarvái ruđalaš doarjagat.

Okta ovdamearka duon maŋemussii lea konsultašuvdna Sámedikki ja Kulturdepartemeantta gaskka St.dieđ. nr. 32 (2007-2008) Bak kulissene hárrái. Konsultašuvnnaid boadusin šattai eambo teaksta sámi kultuvrra ja sámi lávdedáidaga birra, mas ráđđehus deattuhii iežas bajimus ovddasvástádusa sámi kultuvrra guovdu ja ahte lea dárbbalaš ahte teahteriin leat buorit rámmaeavttut iežaset doibmii. Liikká lea dilli ain nu ahte Beaivváš Sámi Našunalateahter lea sámi našunalteahter, muhto das eai leat seamma resurssat go eará teahteriin seamma institušunála dásis. Beaivváš sáhtá buohtastahtit iežas eará riikkaidgaskasaš ja guovlulaš teahteriiguin Norggas dáiddalaš kvalitehta hárrái. Muhto teahter ii sáhte ekonomalaš eavttuid hárrái buohtastahtit iežas eará našunála lávdedáiddaásahusaiguin, ii ge vel unnimus guovluteahteriiguin ge.

Mii muittuhit ahte stáhtas lea konsultašuvdnageatnegasvuohta sámi beroštumiiguin áššiin mat konkrehta, muhtin muddui ja njuolga gusket daidda.

Sámediggi oaivvilda ahte ráđđehusas maiddá lea ovddasvástádus dasa ahte sámi dáidda ja kultuvra lea oidnosis ja olámuttos buohkaide. Mii oaivvildit ahte lea vahágin Norgga kultuvrii go eambo bealálaččat kultursuorggis eai ane eambo beroštumi dasa ahte sámi kultuvra lea deatalaš ja diehttelas oassi min riikka kultuvrras. Mis lea sámi našunalateahter mii čájeha bihtáid sámedigilli ja bihtáid maid duogážin leat sámi servodatdilálašvuođat. Mii háliidivččimet oaidnit eambo buvttademiid ovdamearkka dihte Našjonalteahteris dahje daid eará guovluteahteriin main temán leat sámi servodatáššit dahje maid sámi dáiddarat leat buvttadan. Vaikko ságas dávjá leat ge sámi guovllut, de han sámit ássat miehtá Norgga. Dađistaga eanebut fárrejit gávpogiidda ja čoahkkebáikkiide. Mii jáhkkit ahte norgalaččaide muđui nai livččii hávski vásihit sámi dáidaga ja kultuvrra.

Ráđđehusas leat ollu ortnegat mat buoridit dáiddáriid rámmaeavttuid. Muhtimat dain eai addojuvvo sámi dáidagii ja kulturprošeavttaide danne go atnet vuodđun dušše dárogiehta ja dáčča kultuvrra.

Okta ovdamearka lea NORLA (Norwegian Literature Abroad), mii lea dienaskeahtes informašuvdnakantuvra mii oažžu stáhtadoarjaga. Guovddáš vuovdala ja gaskkusta Norgga girjjálašvuođa olgoriikii. NORLA hálldaša iešguđetlágan doarjagiid Olgoriikkadepartemeantta (ORD) ja Kulturdepartemeantta (KUD) ovddas Norgga girjjálašvuođa jorgalepmái ja eksporteremii. Girjjálašvuođa jorgaleami ortnet eaktuda ahte girjjálašvuohta vuos lea almmuhuvvon dárogillii. Dat mearkkaša ahte sámedigiel girjjálašvuohta ii sáhte dien ortnega bokte oažžut doarjaga jorgaluvvot eará giellaide.

Sáhttit buohtastahtit eará doarjaortnegiiguin mat Olgoriikkadepartemeanttas leat riikkaidgaskasaš dáidda- ja kulturovttasbargui (ovdamearkka dihte musihkkii, lávdedáidagii, dáiddaduodjái, govvadáidagii, designii ja arkitektuvrii, filbmii). Ii guđesge dain leat eaktun ahte ohccit vuos galget buvttadan/almmuhan dárogillii.

Guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiid ovddasvástádus sámi kultuvrra hárrái
Maiddá guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiid ovddasvástádus sámi dáidaga ja kultuvrra hárrái lea eahpečielggas. Sámediggi oaivvilda ahte sihke fylkkagielddain ja gielddain lea ovddasvástádus ovddidit sámi dáidaga ja kultuvrra. Dat mearkkaša ahte dat fertejit iežaset bargus maiddá váldit

ovddasvástádusa das ahte sámi kultuvrras galgá leat lunddolaš ja deatalaš sadji sin poltihkalaš ovdánahttimis.

Mis leat mánga buori ovdamearkka dasa ahte guovlulaš eiseválddit váldet dán ovddasvástádusa. Sápmi music lea prošeakta Finnmárkku fylkkagiella olis, man mihttomearri lea suhppet sámi musihkkáriid viidát máilbmái. Sámi musihkkárat sáhttet ohcat šaddat jagi artistan ja oažžut veahki márkanfievrridit iežaset buvttademiid siskkobealde ja olggobealde Norgga rájiid, ja veahki searvat riikkaidgaskasaš festiválaide. Mis lea maiddá buorre ovttasbargu Romssa fylkkagielladain sin guovllu kulturviesuid ja festiválaide hárrái.

Sámediggi lea datte vásihan ahte go Sámediggi oažžu hálddašnovddasvástádusa ortnegiidda sámi kultuvrra várás, de geassádit regiiovnnalaš eiseválddit. Dat dáhpáhuvai earret eará dalle go Sámediggi válddi badjelasaš hálddašnovddasvástádusa sámi museaid dáfus. Muhtin fylkkagiellat eai šat atte maide sámi ášahusaid doaimmaheapmái, vaikko sis lea ge stuora sámi álbmot iežaset guovllus. Dát rihkku Kulturlága (2007), mii nanne stáhta, fylkkagiella ja suohkana ovddasvástádusa kulturdoaimmaid hárrái. Kulturláhka cealká maiddá ahte lea geatnegasvuohta fuolahit ahte eanemus lági mielde olbmot besset muosáhit mánggabelat kulturfálaldagaid.

Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat fylkkagiellaiguin Hedmárkku rájes lullin gitta Finnmárkui davvin. Dat lea min deataleamos reaidu ovttasdoaimmas fylkkagiellaiguin. Leat maiddá ekonomalaš váikkuhangaskaoamit čadnojuvvon šiehtadusaide ja dain eaktuduvvo ahte prošeavttaid galgat mii ovttas ruhtadit. Sámediggi lea, ovttas fylkkagiellaiguin álggahan barggu oažžut ovttasbargošiehtadusaide eambo konkrehtan ja čielggasmahttit ulbmiliid. Mii bargat dan ovdii ahte dát sáhtášii leat mielde nanneme sámi kultureallima.

Fylkkagiellat eaggáduššet ja ruhtadit dahje nammadit stivralahtuid ollu kulturásahusaide. Sámediggi oaivvilda ahte fylkkagiellat sáhtáše dien stivrenejolašvuoda geavahit bargat dan ovdii ahte diet ášahusat ovttasbarggaše sámi ášahusaiguin dahje lágividčče dili nu ahte diet ášahusat sáhtáše gaskkustit sámi dáidaga ja kultuvrra. Ovdamearkka dihte leat sihke Finnmárkku ja Romssa fylkkagiellat oasuseaiggádat Hålogaland teáhteris ja nammadeaba ovttas ovttá áirasa stivrui. Fylkkagiellat sáhtáše garraseappot oččodit sámi buvttademiid teáhteriidda dahje ovttasbarggu sámi ášahusaiguin. Sámediggi áigu dieđusge maiddá bargat dan ovdii.

Kultuvrralaš skuvlaseahkka rahpá ollu mánáide ja nuoraide geainnu mánggalágan kulturvásahusaide ja dat olaha oallugiid. Kultuvrralaš vázzinsoabbi ges lágida kultuvrralaš vásahusaid vuorasiidda. Ortnegeat fertejit jotkojuvvot ja eandalii viiddiduvvot. Sámi kultuvra ferte šaddat lunddolaš ja siskkilduvvon oassin diein ortnegiin. Diekko lea Norgga kulturráđis deatalaš ovddasvástádus.

Suohkanat leat deatalaččat doaimmaid čađaheamis sámi álbmoga várás. Ollu suohkaniin leat sámi ášahusat, mat buktet bargosajiid smávva suohkaniidda. Suohkaniid heajos ruhtadili geažil de unnidit ollu suohkanat iežaset doarjagiid sámi kulturdoaimmaide ja -ásahusaide, ja muhtimat juo heaittihit oalát. Sámediggi šaddá ollu ovdamearkkain de akto ruhtadit ášahusaid ja festiválaide mat addet kulturfálaldagaid ja -vásahusaid olles álbmogii, seammás go leat buorit bargosajit.

Suohkaniid kulturskuvllat leat buorit fálaldagat mánáide ja nuoraide, ja berreše oažžut dohkálaš vuodu iežaset doibmii. Sámi guovlluin berrejit maiddá fálojuvvot sámi kulturdoaimmat kulturskuvllain. Deanu gielladisa lea iežas kulturskuvlafálaldaga bokte mánáideáhter mii buori vuogi mielde geavaha sámegiela ja hukse iežas buvttademiid sámi duohtadiliid vuodul.

Sámediggi bargá dál ráhkadit ovttasbargošiehtadusa Romssa suohkaniin. Mii leat maid sáhkalaša Álttáin, Osloin ja Troanddimiin dan birra. Ulbmil šiehtadusaiguin lea lágidit dilálašvuoda bissovaš ja diehtevaš ovttasbargui bealálaččaid gaska sámi áššiin ja ahte bealálaččat barget dan ovdii ahte sámis sáhttet gáhttet ja ovdánahttit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima. Ovttasbargu suohkaniiguin addá ollu vejolašvuodaid. Dat sáhttá nannet ja váikkuhit poltihkkahábmema sámi servodatsurggiin,

mat ovdal eai leat leamaš lunddolaččat suohkaniidda. Kultureallimii sáhtta dat mearkašit ahte dat olaha eambo ja ođđa olbmuid ja gehččiid, ja nu beassá sámi kultuvra oažžut eambo fuomášumi.

Mihttomearit ja strategiijat

Váldoulbmil:

Sámediggi lea sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami deataleamos eavttuidbiddji.

Oasseulbmil:

Duohta šiehtadallamat ráđđehusain juolludemiid birra sámi dáidagii ja kultuvrii

Sámi kultuvrras lea lunddolaš ja deatalaš sadi ráđđehusa oppalaš ja bajitdási kulturpolitihkas

Guovlulaš ja báikkálaš eiseválddit barget ovttas ovdánahttit sámi dáidaga, kultureallima ja sámi kulturásahusaid

Sámi dáidda ja kultuvra galgá leat buohkaide olámuttos

Sámi kultuvra lea diehttelas oassi našuvnnalaš, guovlulaš ja báikkálaš dáidda- ja kulturgaskkusteamis

Strategiijat:

Ovddasvástádus sámi kultuvrra ovddas čielggasmahttojuvvo ráđđehusa ja Sámedikki

bušeahttašiehtadallamiid bokte

Eambo geavahit konsultašuvdnašiehtadusa kulturáššiid gulahallamis ráđđehusain

Ovttasbargošiehtadusaid bokte čalmmustahttit guovlulaš eiseválddiid ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddas

Oččodit buori ovttasbarggu guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami hárrái

2 Sámi dáiddáriidda buoret rámmaeavttut

Sámedikki ovddasvástádus sámi dáidaga ovddideamis lea fuolahit ahte dáiddáriin leat buorit ja einnostahtti rámmaeavttut sin doibmi. Mii galgat sihke lágidit dilálašvuodaid dasa ahte mis lea girjás sámi kultureallin seammás go galgat láchit vuodu dasa ahte kvalitehta ja profešunelitehta sáhtta ovdánit. Mii galgat láchit dili árbevirolaš ovdanbuktinvugiide, seammás go galgat láchit dili dán áiggi sámi dáidagii. Sámit leat álbmot mas leat mángga sámejiela. Dat riggodat galgá oidnot maiddái kulturoktavuodain. Sámedikki deataleamos reaidun dán barggus leat min ekonomalaš váikkuhangaskaoamit, muhto maiddái dat váikkuhanváldi mii mis lea ságastallamiid, gulahallamiid ja ovttasbarggu bokte eará almmolaš eiseválddiiguin.

Dát ángiruššansuorgi lea Sámedikki politihka sámi dáiddáriid guovdu. Dán dieđáhusa olis áigut čadahišgoahtit eambo aktiiva politihka iežamet dáiddáriid guovdu.

Hástalusat

Sámedikki ohcanvuđot doarjagat

Dáiddárkonferánssas, oainnuin e-poasttaid bokte ja gulahallančoahkkimiin lea Sámediggi ožžon moaitagiid min ohcanvuđot doarjagiid vuostá kultursuorggis ja dasa movt mii daid hálddašit.

Vásihuvvo ahte doarjaortnegat leat gáržžit ja unnán einnostahttit. Sii ohcalit ahte kvalitehta deattuhuvvošii eambo ja sii ohcalit eambo stipeandaid. Sámi dáidda- ja kulturbirrasiid

ovddasteaddjit oaivvildit ahte ruhta stivrejuvvo beare instrumentálalaččat, ja ahte Sámediggi

politihkalaš orgánan bidjá politihkalaš láidestusaid dáiddáriidda ja sin dáiddalaš bargui. Dáiddáriid

gáibádus lea ahte fertet earuhit politihka ja fága, ja ahte dáidda- ja kulturfágalaš árvvoštallan ferte leat vuodđun ohccojuvvon prošeavttaid gieđahallamis. Dat guoská erenoamážit girjjálašvuoda ja musihka fágasurggiide.

Dáid čuolmmaid ja moaitámušaid váldá Sámediggi duodas. Vai olahivččiimet iežamet mihttomeari

ealli ja mánggabelat dáidda- ja kultureallima hárrái mas lea buorre kvalitehta ja mii lea olámuttos

buohkaide, de ferte leat sadi dáiddalaš friddjavuhtii. Seammás leat mis oppalaš ja bajitdási láidestusat

das ahte mánát ja nuorat ja gielalaš girjávuohta galget leat vuodđun kulturpolitihkalaš árvvoštallamis. Stáhtalaš doarjagiin leat, ja galget leat, nanu njuolggadusat vuodus.

Dáidda galgá leat friddja ja galgá viiddidit ovdanbuktinvejolašvuodaid servodahkii. Eambbo rabasvuolta, fágalaš lávdegottit gos dáiddafágalaš árvvoštallamat dahkkojuvvojit buriid árvvoštallamiid vuodul, ja buorit rámmaeavttut galget leat mielde ovddideame aktiiva diehtovuđot kulturpolitihka. Sámedikkis lea mihttun doalahit veahá gaska friddja dáidda- ja kultureallimii, seammás go fertet jierpmi geavahit goappaš bealde beavddi. Sámedikkis ja sámi servodagas lea legitiima riekti stivret iežas beroštumiid dihto guvlui, muhtin kulturpolitihkalaš mihtut galget duohtan dahkkojuvvot.

Rabasvuolta das mo proseassat čađahuvvojit, digaštallamat árvvoštallamiid ja eavttuid birra, ja fágalaččat vuodustuvvon árvvoštallamat ohcanproseassain sáhttet leat mielde buoridaeme luohttámuša dasa movt Sámediggi hálddaša doarjaortnegiid. Dáiddarat ja kulturdoaimmaheaddjit fertejit ges bealiteaset maiddá guldalit politihkalaš beallái, dáidda ii leat luvvejuvvon servodagas. Doarjut mánggabealatvuoda sámi servodagas lea seamma go doarjut kvalitehta ja ođasmahttimiid. Dáidda lea maiddá servodatberošteaddji, dáidda lea maiddá servodatoasseváldi.

Sámediggi áigu dárkilit guorahallat iežamet ohcanvuđot doarjaortnegiid. Dat dáhpáhuvvá ovttrasráđiid sámi dáiddárganisašuvnnaiguin.

Dáiddáršiehtadus

Ovttasbargu Sámedikki ja Sámi dáiddárráđi gaska lea regulerejuvvon Sámedikki ja sámi dáiddárganisašuvnnaid ovttasbargošiehtadusa (dáiddáršiehtadusa) bokte. Evalueremis 2012:s deattuhuvvui ahte dáiddáršiehtadus lea hui deatalaš dasa ahte sámi dáidagis leat muhtin einnostahtti rámmat ja ortnegat. Dat addá dáiddáriidda ja sin organisašuvnnaide sihkarvuoda mii dahká vejolažžan guhkit áigái plánet doaimmaid. Šiehtadus sihkkarastá maiddá ahte dáiddarat ieža buori muddui besset stivret dan ruđa mii boahá šiehtadusa olis.

Evalueren čájeha datte ahte dáiddáršiehtadus dovdo bisuheadđji instrumeantan mas lea unnán sadji dakkár dynamihkkii mii sáhtášii sámi dáidaga doalvut ovttá lávkki viidáseappot. Duogážin dasa lea váilevaš ekonomalaš doaibmanmunni šiehtadallandilálašvuodas, danne go Sámediggi buori muddui juo lea mearridan ekonomalaš rámmaid šiehtadallamii, ovdal go dat oha álget ge. Viidáseappot dahket šiehtadallama rámmat váttisin oažžut ođđa doaimmaid šiehtadussii. Šiehtadus navdojuvvo maiddá ráddjet sámi dáiddárganisašuvnnaid gulahallama Sámedikkiin, ja nu nappo sin vejolašvuoda olahit dohko iežaset dárbbuiguin.

Okta dain stuorimus hástalusain sáhttit dadjat maide šiehtadusa váikkuhusaid birra, lea go dáiddáršiehtadusas eai leat biddjojuvvon mihttomearit mat galget olahuvvot. Dat ráddje vejolašvuoda árvvoštallat addá go ekonomalaš doarja sávvojuvvon ávkki ja lea go sámi dáidda ovdánan rievttis guvlui. Eai leat mearriduvvon mihttomearit ovdáneami hárrái, mat sáhtáše čujuhit guđe guvlui ovdáneapmi galggašii mannat. Danne lea váttis organisašuvnnaide ákkastallat dárbbuid ovddas doaimmaide mat sáhtáše leat veahkkin olahit mihttomeriid mat leat dobbelis otná dási. Dieinna lágiin sáhtta dadjat ahte dáiddáršiehtadus lea oadđinguoddán sihke organisašuvnnaide ja Sámediggái.

Dáiddáršiehtadus ii leat ođasmahttojuvvon dan rájes go áshuvvui 2004:s. Ođđa válđošiehtadus galgá sohppojuvvot ja leat gustovaš 2014 rájes. Šiehtadusa evaluerema bohtosat ja rabas gulahallan dáiddárganisašuvnnaiguin šaddá dien barggu vuodđun. Sámediggi áigu láchit dili dasa ahte sámi dáiddárganisašuvnnaid sáhttet leat aktiiva bealálažžan sámi kulturpolitihkas.

Eará rámmaeavttut sámi dáiddáriidda

Gávdnojit mánga deatalaš vuodu sámi dáiddáriid rámmaeavttuide. Earret eará infrastruktuorra maid sámi áshusat dahket, našuvnnaš eiseváldiid oppalaš kulturpolitihka, báikkálaš ja guovlulaš eiseváldiid kulturpolitihka, eará ruđalaš doarjaortnegat kultuvrii, ovttasbargovejolašvuodát eará

dáiddáriiguin ja eará ášahusaiguin ja kulturealáhusa ovdáneapmi. Dat gieđahallojuvvojit daid eará áŋgiruššansurggiid vuolde.

Mihttomearit ja strategijiat

Váldomihttomearri:

Hábmet, doaimmahit, gaskkustit ja vásihit girjás ja máŋggabealat sámi dáidda- ja kulturovdanbuktimiid

Oassemihttomearit:

Sámi dáiddáriin leat buorit ja einnostahtti rámmaeavttut iežaset bargui
Gievrras ja aktiiva sámi dáiddárorganisašuvnnat

Strategijiat:

Buoret mihttomearre- ja boadusstivrejupmi sámi dáidaga ja kultuvrra ohcanvuđot doarjagiidda
Nannet dálá áiggi sámi dáidda- ja kulturdoaimmaid

Gáhttet, doaimmahit ja gaskkustit árbevirolaš dáidda- ja kulturvugiid

Sámedikki kulturpolitihkas áimmahuššat sámi mánáid ja nuoraid ja gielalaš girjáivuoda

Ovdánahttit Sámedikki ja Sámi dáiddárráđi ovttasbargošiehtadusa (dáiddáršiehtadusa)

Háhkát guovlulaš ja riikkaidgaskasaš ovttasbargoarenaid sámi ja eará dáiddáriidda

Dáiddáršiehtadusa bokte addit Sámi dáiddárráđái vejolašvuoda váldit stuorit ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideamis

Oččodit áigái guovlulaš ja riikkaidgaskasaš ovttasbargoarenaid sámi ja eará dáiddáriidda

Politiikkahábmen lagas gulahallama bokte dáidda- ja kultursurggiiguin

Oččodit áigái arenaid, fierpmádagaid ja ovttasbargoproševttaid mat dagahit ahte sámi dáidda ja kultuvra eambo fállujuvvo ja vuvdojuvvo riikkaidgaskasaš márkaniin

3 Sámi kulturásahusat sámi kultuvrra gaskkusteami ja muosáheami arenan

2008:s ovddidii sámediggeráđi ášahusdieđáhusa. Dieđáhusas boahtá ovdan ahte sámediggeráđi mihttomearri ášahusaid ovddidemiin lea nannet ja ovdánahttit sámi ášahusaid guovddáš servodatsurggiin sámi demokratiija, máhtolašvuoda ja kapasitehta vuodđun, ja ávkin sámi servodahkii. Sámediggi lea dieđáhusas dovddahan iežas čielga áigumuša leat guovddázis láhčime dili sámi ášahusaid ovdánahttimii.

Dán áŋgiruššansuorggi olis áigu Sámediggi viidáseappot fievrredit iežas ášahuspolitihka.

Hástalusat

Sámediggi lea maŋemus jagiid geavahan olu návccaid ášahusdieđáhusa čuovvoleapmái. Mii leat atnán fuola ášahusaid huksemis ja organiseremis. Ollu ášahusat leat odđasis organiserjuvnon, sámi kulturviesuid viessoláigoruhtadeami ortnet lea dál ášahuvvon, mánga huksenproseassa leat joatkašuvvan ja álggahuvvon ja eambo kulturásahusat leat boahtán mielde Sámedikki bušehtti. Norut-Álttá (2012) raporta kulturealáhusaid birra sámi guovlluin čájeha ahte almmolaččat ruhtadan sámi kulturásahusain lea lassánan barggaheapmi.

Bargu hukset ja nannet sámi ášahusaid organiserema lea leamaš dárbblaš. Dainna bargguin áigut joatkit, nu ahte olahit iežamet mihttomeriid gievrras sámi ášahusaid hárrái.

Ášahuspolitihka viidáset čađaheamis ferte leat čielgaset geahčastat kulturásahusaid doaimma ja fágalaš sisdoalu guvlui, ja dasa movt ášahusaid rolla kultursuorggis galgá leat. Sámediggi ferte čielgaseappot dovddahit makkár doaimmadási mii vuordit ovdamearkka dihte kulturviesuin. Mii fertet čielgaset oazzut ovdan ahte sámi ášahusat leat deatalaš bealálaččat ja ovttasbargoguoimmit sámi dáidda- ja kultureallima ovdánahttimis. Sámi ášahusat leat maiddá deatalaš infrastruktuurán sámi dáiddáriidda. Dat galget leat arenan gos ođasmahttin, gaskkusteapmi ja ovdáneapmi dáhpáhuvá, ja gos sámegealla

ja sámi kultuvra leat guovddážiis. Dat ii mearkkaš ahte ásašusat eai juo leat dakkárat odne. Mii nappo háliidit čielggasmahttit daid sisdoalu ja rolla.

Sámi ásašusat leat maid ohcalan lagat čuovvoleami ja gulahallama Sámedikki bealis, nu ahte min vuordámušat ásašusaide boadáše čielgaseappot ovdan, earret eará doarjjajuolludemiid mihttomearreja boadusstivremis, ja nu ahte ásašusat sáhtáše čilget iežaset dárbbuid ja hástalusaid.

Lea ásašusaid iežaset ovddasvástádus doalahit ja ovdánahttit iežaset ásašussan ja háhkat buriid ovttasbargooktavuođaid eará bealálaččaide. Sámedikki ovddasvástádus lea earret eará láchit dasa dili váikkuhangaskaomiidis bokte, gulahallama bokte ja go ásaša ovttasbargoarenaid. Sámediggi áigu maiddá joatkit dán barggu ráđđehusa guovdu nannen dihte sámi ásašusaid ekonomalaš rámmaeavttuid.

Sámediggi lea eanas ovdamearkkain sámi ásašusaid stuorimus ruhtadeaddji. Stuora oassi Sámedikki bušehta juolludemiin kultuvrii manná sámi ásašusaid ja organisašuvnnaid doibmi. Iežamet doarjagiid bokte sáhttit mii maiddá bidjat gáibádusaid ásašusaide. Mii fertet čielgaseappot oazžugoahhtit ovdan iežamet vuordámušaid dan hárrái masa njuolggodoarjagat sáhttet geavahuvvot. Sámediggi áigu aktiivvalaččabut geavahit ruhtadandoarjaga ovddidit dan eavttu ahte eambo doaimma addá buoret bušehttabohtosiid. Nu go boahťa ovdan ásašusdieđáhusas, de ii leat Sámedikkis dainna makkárgge sávaldat stivret ásašusaid.

Sámediggi nammada stivralahtuid iešguđetlágan kulturásahusaide. Mii áigut dárkileappot geahčadit movt min stivranammadanrolla sáhtášii ovdánahttojuvvot. Stivračoahkkádus mas lea guoskevaš gelbbolašvuohta heivehuvvon ásašusa rollii ja ulbmili, lea oassin ásašusa ovddideamis. Oassin ásašusaid gelbbolašvuođahuksemis lea Sámediggi ovdal doallan seminára stivralahtuide geaid mii ieža leat nammadan sámi kulturásahusaide. Mii oaidnit ahte sáhtta maiddá leat dárbbalaš koordineret eará stivranammadeaddji orgánaiguin vai stivrrain šaddá vejolaš olahit mihttomeari unnimusat 40-60 % sohkabealovddasteami hárrái.

Sámi ásašusat leat deatalaš infrastruktuvran sámi dáiddáriidda. Sámi dáidda ja dáiddadoaimmaheapmi lea mángga láchái sámi ásašusaid vuodđun. Teáhterat ja festiválat leat dat ásašusat gos diet boahťa čielgasepmosit ovdan. Boahťevaš sámi dáiddamusea šaddá hui deatalaš sámi dálá áiggi dáidaga gaskkusteamis. Boahťevaš sámi dáiddamusea lea deatalaš fágalaš, gaskkustan-, diehtjuohkin- ja koordinerejeaddji orgána mángga sámi dáiddárii ja dáiddaduojárri. Dutkan- ja dáiddarviessu Lásságámmi lea iežas guosseorruide inspirašuvdnan ain joatkit ja ovdánit fágalaččat. Sámediggi áigu bargat dan ovdii ahte sámi ásašusaid ja sámi dáiddáriid gaska šaddá ain lagat ovttasbargu.

Sámi ásašusat lea maiddá deatalaččat barggaheami ja bargosajiid dáfus. Dat addet allagelbbolašvuođabargosajiid smávva sámi báikegottiide. Dás lea maiddá dásseárvobealli danne go ollu nissonolbmot barget dán ásašusain, mii sáhtta leat mielde doalaheame sin báikkis ja eastadeame eretfárreme. Norut Áltta raporta kulturealáhusa birra sámi guovlluin čájeha ahte bargiid lohku sámi giella- ja kulturguovddážiin lea mearkkašahti láchái lássanan.

Mihttomearit ja strategiijat

Váldomihttomeari:

Sámi kulturásahusat leat deatalaččat sámi dáidaga ja kultuvrra ovdánahttimis

Oassemihttomearit:

Fágalaččat nanu sámi kulturásahusat

Sámi ásašusat leat resursan sámi dáiddáriidda ja kulturdoaimmaheddjiide

Sámi ásašusain lea buorre ovttasbargu gaskaneaset

Sámi ásašusat addet kulturbargosajiid sámi servodagaide

Sámi ásašusat leat sámi dáidaga ja kultuvrra deatalaš gaskkusteaddjit

Strategiijat:

Bargat dan ovdii ahte sámi ášahusaide leat buorit rámmaeavttut nu ahte sáhttet leat mielde ovdánahttime ja gaskkusteame sámi dáidda- ja kultureallima

Čielgasit ovdanbuktit iežamet vuordámušaid sámi ášahusaid ovddasvástádusa hárrái sámi dáidaga ja kultuvrra ovdánahttimis

Dárkileappot čuovvolit ja gulahallat ášahusaiguin stivrroid nammademiid ja doarjagiid bokte

Bargat ain buoret ášahusaid gaskasaš ovttasbarggu ja buoret fágalaš ovddasvástádusjuogu ovdii

Bargat ain buoridit ovttasbarggu sámi dáiddáriid ja sámi kulturásahusaid gaskka

Bargat viidáseappot hukset bajás ja ođđasis organiseret sámi kulturásahusaid

4 Árvoháhkkan ja ovdáneapmi kulturealáhusain

Kulturealáhusa ovddideapmi lea buori muddui seamma go buoridit sámi dáiddáriid rámmaeavttuid.

Kulturealáhussuorggi otná dovdomearkkat leat ollu smávva bealálaččat mat leat čiekŋudan iežaset dáidda- ja kulturalbmanahttimiidda. Dán suorggis lea árvoháhkkan vuosttažettiin ekonomalaš árvvut.

Dát áŋgiruššansuorgi lea vuosttažettiin dat movt Sámediggi sáhtta bargat dan ovdii ahte eambbo dáiddárat sáhtáše birgenlági oažžut dáidaga bokte.

Hástalusat

Kulturealáhussuorgi doaimmahuvvo garra idealismina bokte ja dábálaččat almmá ámmátlaš jodiheami haga. Ollu bealálaččain leat eará barggut lassin dahje lotnolasat eará ealáhusaiguin. Bealálaččat atnet dábálaččat iežaset dáiddárin dahje kulturdoaimmaheaddjin – eai ge ealáhusdoallin. Hástalusat mat čuožžilit go kultuvra galgá deaivvadit ealáhusdoahpágiin, leat oktasaččat dán suorggis miehtá riikka.

Sámi kulturbuktagiid kvalitehta lea dábálaččat hui buorre ja das lea stuora ealáhuspotensiála našuvnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Hástalussan lea nannet sámi kulturealáhusa bealálaččaid, nu ahte sis livččii iešluohttamuš ja máhttu mii nagodivččii doalvut sin buktagiid máilbmái.

Dat mii earuha sámi kulturealáhusa bealálaččaid dáčča dakkáriin, lea erenoamážit sin oktavuoha sámi kulturárbbái. Mánnga sámi kulturbealálačča hálddašit ja gaskkustit sámi servodaga árbejuvnon kulturárvvuid. Dat dahká ahte sámi kulturbealálaččain lea guovttegeardán vuordámuš čadnojuvnon sin bargui. Sii eai galgga dušše dáiddalašvuoda áimmahuššat, muhto maiddái guoddit persovnnalaš ovddasvástádusa kulturárbbi ovddas. Dasa lassin boahká gažaldat giu galgá dinet sámi kultuvrra vuodul. Ja galgá go sáhttit vuovdit buotlágan sámi kultuvrra? Ságas lea ávkki oažžut sámi kultuvrras almmá billiskeahhtá sámi kultuvrra. Hástalussan buohkaide geat barget sámi kulturealáhusas lea áimmahuššat ehtalaš beali ealáhusovddideamis.

Dasa lassin lea davvi guovllu bealálaččaide hástalussan ahte sin márkanguovlu lea oalle báikkálaš, ja ahte stuora márkaniidda lea nu guhkki. Liikká lea deatalaš geahččat kulturealáhusa stuorit oktavuodas go dušše ovttaskas bealálaččaid sierra. Sii leat dávjá oasis stuorit árvogollosis, gos čadaheaddjit dárbbášit guđet guimmiideaset iežaset buktagiid ovdandivvumis ja gaskkusteamis. Ovttaskas čadaheaddjiid gelbbolašvuoda nannen nannešii olles árvogollosa ja sámi kulturealáhusa oppalohkái.

Kultuvra vs. ealáhus

Okta dain stuorimus hástalusin čuožžila juo go deaivvada kulturealáhusdoahpágiin. Kulturpolitihkka lea vuodustuvvon dasa ahte kultuvrras lea iešárvu ja dasa leat ollu vuordámušat čadnojuvnon: nannet sámi gullelašvuoda ja identitehta, ovddidit ealli báikkálaš servodagaid ja áimmahuššat min kulturárbbi leat dušše muhtin ovdamearkkat. Ealáhuspolitihkka lea árvoháhkkan, ja das leat mánnggat mihttomearit ja váikkuhangaskaoamit mat galget nannet doaimmaid ekonomalaš potenciála. Kultuvra ja ealáhus nappo eai álo huma ovtta giela, ja sáhttet čuožžilit hástalusat go moalkás kultureallin galgá geahččalit iežas heivehit gáržžes ealáhusipmárdussii mii lea hutkojuvnon áibbas eará surggiid váste. Lea maiddái deatalaš dovddastit ahte eai buot kulturdoaimmaheaddjit dáhto dahje galgga heivehuvvot ealáhusdoahpaga vuollái. Vai sáhttit hukset nanu kulturealáhusa, de lea vuosttaš hástalus oažžut

kulturdoaimmaheddjiid dovdat iežaset gullat ealáhusdoahpaga vuollái. Ealáhusoktavuođas eai leat ceavzilis ja bistevaš bargosajit dušše almmolaš doarjagiid duohken.

Gelbbolašvuohta

Dáidda- ja kulturdoaimmaheaddjit leat árbevirolaččat bidjan návccaideaset dasa masa leat čeahpimusat, namalassii iežaset buktagii. Nie ferte ain leat, nanu kultureallin lea bures lihkestuvvan kulturealáhusáŋgiruššama deataleamos vuoddu. Liikká lea hástalussan olles árvogollosii, ja ovttaskas kulturdoaimmaheddjiide alcceseaset, ahte oallugiin lea beare unnán gelbbolašvuohta doaimma ealáhusbeliide. Dás oavvilduvvo buot gávpedoaimma ovddideami rájes merkantiila ja ekonomalaš gelbbolašvuhtii, márkanipmárdus, buvttaovddideapmi, márkánstrategiijat jna. Muhtin sámi kulturdoaimmaheaddjit fertejit álgit álggu rájes iešluohtttamuša nannemiin ja váldit oahpu fitnodatásaheamis, ja earáide lea doarvái oahppat strategiijaovdáneami oaidnin dihte iežaset doaimma potenciála. Váldohástalussan šaddá oažžut kulturdoaimmaheddjiid oaidnit iežaset deatalaš ealáhusbealálažžan.

Dáidda ja kultuvra lea kompleaksa ja allaárvosaš iežas jurddašánvuogi bokte. Hoigat kultuvrra ovdánahttinprográmmaide mat leat oavvilduvvon ealáhuseallimii, sáhtta dahkat ahte dat buorit kreatiiva proseassat mannet duššái. Riska lea dalle ahte báhcet buorit fitnodatplánat, muhto heittot buktagat. Bures lihkestuvvan kulturealáhusáŋgiruššama huksemis lea kultuvrra iešárvvu ipmirdeapmi ja dohkkeheapmi hui deatalaš.

Sámi kulturealáhus ja kulturvuđot ealáhus lea beare unnán dutkojuvvon. Dutkan dán suorggis attášii midjiide ávkkálaš dieđuid áiggis goas diet leat deatalaš áŋgiruššansuorggit riikkadásis ja oassin dain ođđa ealáhusgeainnuin dáppe davvin.

Unna kulturealáhussuorggážis gos ollu bealálaččat dárbašit guđet guimmiideaset lea hástalussan ahte eai gávdno ásahuvvon fierpmádagat ja ovttasbarggut. Sámi dáiddárorganisašuvnnaid ja kulturásahusaid ásahan gelbbolašvuodabirrasiiin sáhttit datte viežžat ollu vásihusaid.

Mihttomearit ja strategiijat

Váldomihttomearit:

Ceavzilis bargosajit sámi dáidda- ja kulturvuđot ealáhusas

Oassemihttomearit:

Eambbo ruhtajorru ja gánnáheapmi kulturealáhusa doaimmaheddjiide

Eambbo bargosajit sámi dáidda- ja kulturvuđot ealáhusa olis

Kulturealáhus mas jáhkehahttivuohta ja duohta kultuvra lea guovddážis

Kulturealáhus huksejuvvon gelbbolašvuoda ala

Strategiijat:

Ovddidit gánnáheami kulturealáhussuorggis

Lasihit profešunaliserema sámi kulturealáhusas

Láigidit gávnadansajiid ja fierpmádagaid kulturealáhusdoaimmaheddjiide

Vuolggahit eambbo dutkama sámi kulturealáhusa hárrái

Ovttasbarggus ráđđehusain ja guovlulaš bealálaččaiguin bargat hukset kulturealáhusa oktan ođđa ealáhusgeaidnun sámiide

Ekonomalaš ja hálddahuslaš váikkuhusat

Diedáhusa čuovvoleapmi boahá dahkkojuvvot jahkásaš bušeahtaid bokte mas doaimmat vuoruhuvvojit iešguđet mihttomeriid vuolde. Sámediggeráđđi áigu árvvoštallat ráhkadit sierra doaimmaplána diedáhusa čuovvoleapmin. Diedáhusas lea guhkesáiggi perspektiiva, ja lea lunddolaš ođđasis geahčadit diedáhusa golmma njealji jagi geahčen, árvvoštallan dihte lea go Sámedigge oľahan daid mihttomeriid maid lea bidjan diedáhusas.

Kulturkapihtal lea stuorimus kapihtal Sámedikki bušeahτας, gos leat ollu njuolgo ja ohcanvuđot doarjaortnegat. Stuora oassi min hálldahuslaš resurssain manná hálldašit dáid ortnegiid. Mii leat dieđáhusas čujuhan dárbbášlažžan ahte áсахuvvojit eambo geatnegahtti dialogakanálat nu mo konsultašuvdnašiehtadus ja ovttasbargošiehtadusat, ovddidan dihte sámi dáidaga ja kultuvrra eará almmolaš eiseválddiid guovdu. Mii leat maid oaidnán ahte lea dárbbášlaš čielggasmahttit gulahallama sámi áсахusaiguin ja sámi dáiddárorganisašuvnnaiguin.

Buori gulahallama bokte guovddáš eiseválddiiguin vuordá Sámediggi ahte ekonomalaš rámmat sámi dáidda- ja kulturovddideapmái lasihuvvojit sakka. Sámi servodat ii leat ožžon oasi seamma ovddideamis dáidda- ja kultursuorggis Kulturloktema doarjagiid ja eará almmolaš doarjagiid bokte go servodat muđui, ja dál vurdojuvvo ahte sámi kultuvra oazžu dan loktema mii lea dárbbášlaš vai olahit ovdáneami ja doaibmanmuni suorggis. Sámediggi vuordá maiddái ahte guovlulaš ja báikkálaš eiseválddit váldet iežaset ovddasvástádusa sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideami hárrái.

Dieđáhusa čuovvoleapmi eaktuda ekonomalaš ja hálldahuslaš resurssaid. Áсахusdieđáhusa čuovvoleapmi ja boahktevaš čilgehús sámi museaid birra ferte maiddái váldojuvvot mielde ekonomalaš ja hálldahuslaš váikkuhusaid ollislaš dárbbuid logahallamii kultursuorggis. Dárbbášuvvojit eambo bargit, ja suorit ekonomalaš juolludeamit sáhttit olahit mihttomeriid dán dieđáhusas daid áigemiid sisa mat leat jurddašuvvon.

Girjjálašvuotta

Bååstede – tilbakeføring av samisk kulturarv (2012). Norsk Folkemuseum, Sámediggi ja Kulturhistorjijálaš musea.

ON` julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra (2007)

ON` riikkaidgaskasaš soahpamuš siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (1966)

ON` soahpamuš mánáid vuoigatvuođaid birra (Mánáidkonvenšuvdna) 1989.

Vuodđoláhka (1814). Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta.

Hansen, Hanna H. (2009): Fra stereotypi til parabol – en fortelling om samisk samtidskunst. I Gierdu – Bevegelser i samisk kunstverden. SKINN - samorganisasjonen for kunstformidling i Nord-Norge ja RiddoDuottarMuseat (SKINN – dáiddagaskkusteami ovttastahtti organisašuvdna Davvi-Norggas ja RiddoDuottarMuseat).

Hermetikken Næringshage(2010): Sluttrapport, forprosjekt for samiske kulturnæringer.

ILO-konvenšuvdna nr. 169 (ILO 169) álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanaláš stáhtain.

Kintel, Thomas (2009): Hva står på spill i den samiske kunstverdenen? I Gierdu – Bevegelser i samisk kunstverden. SKINN - samorganisasjonen for kunstformidling i Nord-Norge og RiddoDuottarMuseat. (SKINN – dáiddagaskkusteami ovttastahtti organisašuvdna Davvi-Norggas)

Kramvig, Britt (2007): Kultur som næring – møter som sammenstøter. Magma 9/2009.

Kramvig, Britt(2012): Orientalisme eller kulturmøter? Tendenser i samisk turisme og kulturnæringer. I Forbord, M., Kvam, G. og Rønningen, M.: Smak, kultur og opplevelser” – nye ideer om reiseliv i Norge, fagbokforlaget 2011.

Kulturláhka (2007). Kulturdepartemeanta.

Norsk kulturbarometer 2008. Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Norgga kulturráđđi. Strategi 2011–2014.

Norut (2010): Evaluering av Sametingets tilskuddsordning Kulturutvikling.

Norut (2012): Evaluering av samarbeidsavtalen mellom Sametinget og de samiske kunstnerorganisasjonene.

Norut (2012): Kulturnæringer i samiske områder – sysselsettingsutvikling og bedriftskultur.

Sámedikki bušeahtta (2012). Sámediggi.

Sámedikki bušeahtta (2013). Sámediggi.

Sámediggedieđáhus ealáhusovddideami birra (2011). Sámediggi.

Sámediggi ráđi dieđáhus sámi ásašaid birra (2008). Sámediggi.

Sámediggeráđi politihkalaš álginjulgáštus. Sámedikki eanetloguráđi politihkalaš vuodđu 2009-2013. Sámediggi.

Láhka Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra (Sámeláhka) (1987). Odasmahttin-, hálddašan- ja girkodepartemeanta.

Sámi logut mitalit 3. Kommenterejuvvon sámi statistihkka 2010. Sámi allaskuvla ja Norden.

Sámi logut mitalit 4. Kommenterejuvvon sámi statistihkka 2011. Sámi allaskuvla ja Norden.

Skogerbø, Eli (2000): Samiske medier. Innhold, bruk og rammevilkår.

St. dieđ. nr. 22 (2003-2004): Kultur og næring.

St. dieđ. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken.

St. dieđ. nr. 32 (2007-2008) Bak kulissene.

St. dieđ. nr. 23 (2011-2012): Visuell kunst.

St.prp.73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven.

Telemarksforskning (2012): Norsk kulturindeks 2012. Resultater fra samisk område.

UNESCO-konvensjuvudna vuoiŋgalaš kulturárbbi suodjaleami birra (2003).

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Vibeke Larsen	

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 27.02.13 dii.18.05.

Ášši/Sak PFL 001/13

Ášši/Sak DC 006/13

Sámedikki jahkedieđáhus 2012

Arkiivaáššennr.
12/5857

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđdi		SR 019/13
Plána- ja finánsalávdegoddi	25. – 26.02.13	PFL 001/13
Sámedikki dievasčoahkkinn	27.02. – 01.03.13	DC 06/13

Sáši meannudeapmi álggahuvvui 28.02.13 dii.10.50

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearršdusárvalus:

Innledning

Sámediggi lea sámiid álbmotválljen orgána Norggas. Juohke njealját jagi válljejit sámit 39 áirasa sámiid gaskkas 7 válgabiirres. Sámediggi galgá nannet sámiid politiikkaš dili ja ovddidit sámiid beroštumiid Norggas, váikkuhit dasa ahte sámi álbmot oazžu dásseárvosaš ja rievttalaš meannudeami ja bargat láhčit dili nu ahte sápmelaččat sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima.

Sámediggi meannuda áššiid buot servodatsurggiin mat erenoamážit gusket sápmelaččaide, dasa lassin buktet sii cealkámušaid ja doibmet gulaskuddanásahussan almmolaš eiseválddiiguin. Sámediggi hálddaša oasi ruđain mat stáhtabušehta bokte juolluduvvojit sámi áššiide, ja Sámedikki bokte leat Norgga sápmelaččat ožžon muhtin muddui eiseválddi iežaset kultuvra-, giella-, oahpahuš-, kulturmuitosuođjalus- ja ealáhusáššiid meannudit.

Sámedikki jahkedieđáhus fátmasta Sámedikki politiikkaš ja hálddahušlaš aktivitehta 2012:s. Jahkedieđáhus raportere váldomihttomeriid ja oassemihttomeriid čuovvoleami iešguhtetge fágasuorggis ja 2012 bušehta váikkuhangaskaomiid geavaheami birra.

Sámediggi lea 2012:s ovdanbidjan ollu dieđáhusaid ja čielggademiid. Dieđáhusaid ja čielggademiid bokte ovddiduvvo Sámedikki politiikka iešguhtetge suorggis. Sámi servodagas lea leamaš vejolašvuhta buktit cealkámušaid ja ovddidit iežaset oainnuid Sámediggái go lea bargojuvvon

diedáhusaiguin ja čielggademiiiguin. Olbmuid cealkámušat leat boahtán sihke njálmmálaččat ja čálalaččat, čoahkkimiin iešguđet lágan ásahusaiguin ja álbmotčoahkkimiin maid Sámediggi lea lágidan. Diedáhusbargu lea danin leamašan hui mávssolaš Sámediggái, ja dat boahtá bidjat láidestemiid Sámedikki boahteáiggi politihkkii suorggis.

Sámedikki oahpahusdiedáhus lea mearriduvvon 2012:s. Sámediggeráđđi lea ovdanbuktán diedáhusa mánáidgárddiid birra ja gielladiedáhusa. Dat galget mearriduvvot 2013:s. Dasa lassin leat regionálapolitihka, dásseárvvu ja boarrásiidpolitihka čielggadeamit ovdanbuktojuvvon.

Sámedikki 2012 rehketdoallu lea biddjon mielddusin jahkediedáhussii. Sametingets regnskap for 2012 er vedlagt årsmeldingen.

Sámediggeválgga dutkan

Sámediggi lea almmuhan rabas fáladatgilvvu dutkanprošeaktii 2013 sámediggeválgga birra, mas ekonomalaš rámma lea 3 miljovvna ruvnno, golmma bušeahttajagi badjel. Dutkanprošeakta ruhtaduvvo Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeantta bokte. Álggahanjagis lea Sámediggi mielde lassiruhtademiin. Dutkanprošeavtta mihttomearri lea analyseret Sámedikki eavttuid, funkšuvvna ja hástalusaid, ja hukset sámi válgadutkangelbbolašvuoda mii deattuha kultuvrralaš ja gielalaš beliid.

Guossit 2012:s

Sámediggi lea ásahus mii oazžu beroštumi viidát Norgga rájiid olggobealde. Sámedikki guossástallet ollu iešguđet stáhtaid ja riikkaidgaskasaš organisašuvnnaid ovddasteaddjit. 2012:s fitne Sámedikkis Panchayati Ray ja čeardagazaššiid indialaš ministtar ja Kishore Chandra Deo ja ON Bistevaš foruma ovddasteaddji (UNPFII) Eva Biaudet Suomas. Chile áššecuoččaldahttinváldi lea leamašan oahppomáttkkis Davviriikkain ja lea maidái fitnan Sámedikkis.

Mánnga ambassáda, main lea erenoamáš beroštupmi álgoálbmogiidda ja árktalaš politihkkii, leat 2012: s sádden iežaset ambassadevrraid Sámediggái. Dat leat Italia ja Lulli- Korea Norgga ambassadevrrat ja EO ambassadevrrat. Dasa lassin lea Argentina ambassáda ovddasteaddji fitnan Sámedikkis 2012:s ja duiskka olgoriikaššiid parlameantalávdegotti miellahttu, Toralf Pils.

Eará guossit 2012:s leat leamaš ILO- koordinerejuvvon Bangladesh delegašuvdna, Japána minoritehtagazašdagaid ekspeartajoavku ja RAIPON áirasat, fárrolaga ruošša sámiid árasiiiguin ja Nunavut nuoraidorganisašuvvna áirasat Kanadas.

2012:s guossástalle vuollelaš golbma duháha olbmo Sámedikki, oallugat sis ledje turisttat. Geassemánuin leat Sámedikkis sierra ofelaččat. Juohke beavvi diibmu 13.00 birra jagi fállá Sámediggi ofelastima sámediggevisttis.

Ođđa neahttasiiddut

2012 álggus almmuhii Sámediggi ođđa neahttasiidduid. Doppe leat diedut dárogillii, lulli, - julev- ja davvisámegillii. Olbmot leat bures vuostáiváldán siidduid. Siidu lea ráhkaduvvon ovttasbarggus Making Waves:in.

Giella

Sámi álbmogis galgá leat vejolašvuolta ja riekti geavahit iežaset giela. Giela seailuheapmi ja ovddideapmi lea guovddáš oassi sámi kultuvrra boahteáiggis. Danne lea Sámedikkis váldoulbmilin ahte sámejiella lea lunddolaš giella buot arenain.

Sámegeiella geavahuvvo árjjalaččat ja lea oidnosis almmolašvuodas

Jus sámegeiella galgá leat lunddolaš giella buot arenain, de mearkkaša dat ahte sámegeiella maid ferte geavahuvvot árjjalaččat ja leat oidnosis almmolašvuodas. Sámedikki stuorámuš váikkuhangaskaoapmi giellasuorggis lea guovttegielatvuodadoarjja maid Sámediggi juolluda suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda sámegeiella hálddašanguovllus. Dán doarjaga mihttu lea ahte dáid suohkaniid álbmot galgá oažžut bálvalusaid sámegillii, sihke čálalaččat ja njálmmálaččat. Nubbi ulbmil doarjagiin lea ahte leat aktiiva suohkanat mat leat mielde sámegeiella ovddideame. Ledje ovcci suohkana ja njealje fylkkasuohkana mat ožžo guovttegielatvuodadoarjaga Sámedikkis 2012:s.

Rapporttat maid suohkanat sáddejit Sámediggái čájehit ahte suohkanat barget olahan dihte Sámelága giellanjuolggadusaid gáibádusaid. Rapporttat čájehit maid dan ahte sámegeielaid dilli lea hui iešguđetlágan sámegeiella hálddašanguovllu suohkaniin. Dain suohkaniin gos sámegeiella unnán gullo ja gos leat unnán bargit geat hálddašit sámegeiella, dat suohkanat leat hui aktiiva leamaš bargat giellaovddideamiin. Sámediggi dáhttu ahte suohkanat galget aktiivvalaččat ovddidit sámegeiella. Dan dihte lea Sámediggi ráhkadan ovttaskas ovttasbargošiehtadusa juohke suohkaniin das, mo suohkanat galget ovddidit, nannet ja ovdánahttit sámegeiella. Ovttasbargošiehtadusaid vuodđun leat Sámelága giellanjuolggadusat, mat galget sihkkarastit dan, ahte sámegeiella hálddašanguovllu suohkana ássiin lea vuoigatvuohta geavahit, seailluhit, ovdánahttit ja nannet sámegeielaid geavaheami almmolaš oktavuodain. Dasa lassin lea šiehtadus maid ovdánahttin oassi mas suohkanat ieža leat bidjan sisa strategijaid movt sii háliidit ovddidit sámegeiella sin suohkanis. Ovttasbargošiehtadusat leatge ášahuvvon dan dihte vai mii oažžut eambo aktiiva suohkaniid mat barget vai jokset lága geatnegasvuodaid ja mat barget giellaovddideamiin.

Ovttaskas ovttasbargošiehtadusat guovttegielalašvuodadoarjaga geavaheamis gaskal Sámedikki ja suohkaniid ja fylkkasuohkaniid áigodahkii 2012-2014 vuolláičállojuvvo guovvamánus 2012. Šiehtadusat galget čuovvoluvvot jahkásaččat, sihke politihkalaš ja hálddahus dási čoahkkimiiguin.

Vai joksat dan ulbmila ahte sámegeiella galgá leat lunddolašgiella buot arenain, oaidná Sámediggi dehálažžan buori ovttasbarggu suohkaniiguin olggobealde giellalága hálddašanguovllu. Ollu sámegeielagat orrot suohkaniin olggobealde hálddašanguovllu, ja dan dihte háliidit maid dat suohkanat bargat árjjalaččat giellan. Sámedikkis lea gulahallan mánggaim suohkaniin olggobealde hálddašanguovllu guorahallan dihte lea go vejolaš hábmet ovttasbargošiehtadusa mas leat doaimabijut sápmelaččaide ávkin. Sámediggi oaidná ahte dat bargu váikkuha dasa ahte sámegeiella geavaheapmi lassána ja ahte sámegeiella sáhtta šaddat lunddolaš giellan buot arenain.

Romssa suohkan lea sávvan gulahallama Sámedikkiin nannendihti fálaldaga sámiide suohkanis. Sámediggeráđđi ja Romssa suohkan leat ráhkadan ovttasbargošiehtadusa mii galgá váikkuhit dasa ahte sámi álbmot Romssas galgá sáhttit doalahit ja ovdánahttit sin giella ja kultuvrra. Ulbmil šiehtadusain lea oažžut bastevas ja geatnegahtton ovttasbarggu Sámedikki ja Romssa suohkana gaskka dain ássiin mat gusket sápmelaččaide ja sámi áššiide Romssas. Sámediggeráđđi lea dohkkehan šiehtadusa ja mii vuordit dál ahte Romssa suohkan meannuda šiehtadusa politihkalaččat. Sii galget dan meannudit suohkanis álgogeahčen 2013. Dát ovttasbargu lea oassi Sámedikki barggus nannendihti sámegeiella rolla buotlágan arenain

2012:s leat leamaš čoahkkimat Áltta suohkaniin main lea leamaš ulbmil álggahit ovttasbarggu suohkana ja Sámedikki gaskka. Áltá suohkan háliida buoridit sámi mánáidgárdefálaldaga ja skuvlafálaldaga Áltá suohkanis. 2013:s biddjo johtui bargu ráhkadit ovttasbargošiehtadusa Sámedikki ja Áltá suohkana gaskka, mas erenoamážit deattuhuvvo skuvla ja mánáidgárdi.

Arenat gos oahppá ja geavaha sámegeiella

Okta Sámedikki oassemihttuin lea ahte mis leat ceavzilis ja árjjalaš arenat sámegeiella váras. Dan dihte atti Sámediggi 2012:s njuolggodoarjaga 11 sámi giellaguovddáži. Gielem nastedh Snoasas lea 2012

rájes oázžugoahtán njuolggodoarjaga Sámedikkis. Doarjjaortnega mihtomearri lea ahte sámegiella galgá oidnot ja gullot giellaguovddáža doaibmaguovllus. Sámediggi oaidná ahte giellaguovddážat lihkestuvvet bures bargguin čalmmustahttit sámegiela iežaset doaibmaguovllus. Sii leat mielde ásaheame arenaid gos beassá oahppat ja sámástit. Dát lea maid juoga mii duodaštuvvo Sámi giellaikkadeamis mii gárvvistuvvui 2012. Giellaguovddážat ohcet viššalit Sámedikkis giellaprošeaktadoarjagiid, earret eará lágídit sii arenaid gos sámegiella gullo. Giellaguovddážat leat hui aktiivvalaččat, ja bures lihkestuvvon prošeavttaid sii lágídit jagis jahkái. Sii leat duodaid mielde doalaheame sámegiela oidnosis ja ovddideame sámegiela ealli giellan, erenoamážit dain guovlluin gos giella muđui unnán gullo ja oidno. Sámedikki oainnu mielde lea giellaguovddážiid vuodđodoarjja mielde ásaheame ja doalaheame ceavzilis ja árijalaš arenaid sámegiela várás.

Sámediggi lea bidjan barggu Norut Alta Áltái mii 2012:s lea árvvoštallan logi sámi giellaguovddáža mat ásahuvvoje áigodagas 1995 – 2009, ja mat leat ožžon vuodđodoarjaga Sámedikkis áigodagas 2006 – 2010. Dáinna árvvoštallamiin háliida Sámediggi oázžut gova moht giellaguovddážat geavahit vuodđodoarjaga maid ožžot Sámedikkis, dagaha go doarjja dasa ahte jokset ulbmiliid, ja maid oázžut evttohusaid moht rievdadit ja buoridit Sámedikki hálddašemi dan doarjagis.

Sierra raporta ráhkaduvvui árvvoštallama vuodul: 2012:6 Sámi giellaguovddážiid árvvoštallan. Árvvoštallan čájeha ahte giellaguovddážat leat váikkuhan dasa ahte Sámedikki ulbmil doarjagiin lea ollašuvvan, namalassii ahte sámegiella gullo ja oidno giellaguovddážiid doaibmaguovllus. Dasa lassin leat giellaguovddážat deháleamos ásahusat sámegiela oahpaheames ja ovdánahttimis, ja danne leat dehálaš giellaarenat.

Árvvoštallan čájeha ahte giellaguovddážiid doaibmaguovlu lea hui mánggalágán. Muhtumat barget dušše báikkálaš dásis ja earát fas viidábut. Sámediggi sávvá ahte guovddážat galggaše bargat eambo regionála dásis maid, muhto fertejit čilget doaibmaguovlu vai báikkálaš bargomokta sihkarastojuvvo. Regionála deattuheapmi miellidibuktá ekonomalaš hástalusaid. Árvvoštallan lohka ahte regionála doaibma sáhtá nannet dálá giellaguovddážit ja nanusmahttit daid, ja livččii buoret go dan ahte cegget ođđa giellaguovddážiid.

Sámediggi lea dehálaš premissaguoddi giellaguovddážiidda, maid dan dihte go giellaguovddážat leat huksejuvvon Sámedikki ruhtadeama bokte. Dan dihte háliida Sámediggi buori ovttasbarggu ja buori oktavuoda giellaguovddážiiguin. Seammás oaivvilda Sámediggi ahte maiddá suohkanat ja fylkkasuohkanat ja stáda berrejit váldit mihá eambo ovddasvástádusa giellaguovddážiid ekonomiijas.

Giellaguovddážiid doaimmat ja prošeavttat ruhtaduvvojit eanas ohcanvuđot doarjagiiguin ja hui ollu Sámedikki ohcanvuđot doarjagiiguin. Giellaguovddážat vásihit ahte doaimmaid ruhtadeapmi lea eahpesihkar ja ii leat seammalágán jagis jahkái. Orru leame nu ahte ruhtadeaddjit mearridit maid guovddážat galget vuoruhit. Sámediggi oaivvilda ahte giellaguovddážat ain ovddasgvlui galget leat dehálaš giellaoahpahanásahusat, ja báikkit gos sámegiella hubmojuvvo, gullo ja boahtá oidnosii. Lea dehálaš ahte giellaguovddážiin lea ekonomiija maid dovdet. Dan árvvoštallama vuodul lea Sámediggi 2013 bušehtas bidjan giellaguovddážiidda 3 mill ru ovdánahttindoarjaga. Sámediggerádis lea vuoigatvuohta ráhkadit šiehtadusaid giellaguovddážiiguin mas ovdánahttindoarjaga čilge lagabui. Sámediggi áigu 2013 čuovvolit árvvoštallama, ja jus galgá rievdadit rámmain maidege, de dat dahkko 2014.

Doarjaga vuolggasadji ferte leat guovddážiid doaibma, ja ferte láchčit dili vai sáhtá leat doaibma mii bistá. Dáinna lea sávaldat ahte sáhtá láchčit dili buorebut vai giellaguovddážat buorebut sáhttet oainnusindahkat giela ja fállat kurssaid, doaimmaid ja čadahit prošeavttaid mat váikkuhit bastevaš ja doaibmi arenaid sámi gillii.

Sámegeiella lunddolaš árgabeaivvegiella – maiddáai boahtteáiggiis

Davviriikkalaš ovttasbargu

Davviriikkalaš giellaovttasbargu lea dehálaš, dan dihte go dat lea mielde nanneme sámegeiela sajádaga servodagas. Mii dárbbasit maid Davviriikkalaš ovttasbarggu vai sámegeiella ovdána seamma guvlui iešguđet riikkain. Sámi parlamentáralaš ráđi stivra (SPR-S) lea mearridan álggahit Davviriikkalaš sámegeiela fága- ja resursaguovddáža ásahanprošeavtta. Ođđa ásahusa namma lea Sámi giellagáldu. Sámi Giellagáldu ii šatta álggos fysalaš ásahussan, muhto ásahusa bargiid doaimmahagat leat iešguhtege sámedikkiid sierra doaimmahagain. Dát bargu lea dehálaš vai sámegeiella galgá leat ollesárvosas geavahangiellan árgabeaivvis.

Sámi giellagáldus lea stuorámuš ovddasvástáduš sámi giellaovttasbarggus, giellaámmátlaš barggus ja sámegeiela giellabálvalusaid addimis giellageavaheddjiide Suomas, Ruotas ja Norggas. Ásahusa ovddasvástádussan lea ovttas sámedikkiiguin nannet ja ovddidit davviriikkalaš giellaovttasbarggu, nannet ja ovddidit sámegeiela nu, ahte guhtege giellajoavkku sierranas dárbbut, hástalusat ja resurssat váldojit vuhtii, ja riggudahttit sámegeiela ja sihkkarastit dan boahtteáiggi. Sámi giellagáldu bargun lea gozihit buot sámi giellasuorggi gažaldagaid ja koordineret daid ovttasbarggus sámedikkiiguin ja eará sámi giellasuorggi institušuvnnaiguin. Ásahusa bargun lea earret eará giellagáhtten, giela ovddideapmi, terminologijabargu, giela normeren, nammabálvalus, báikenammabargu ja diehtujuohkin sámi giellaámmátlaš gažaldagain. Sámi giellagáldu barggut ja ovddasvástádusat leat dynámalaččat. Dát mearkkaša dan, ahte ásahusa doaimmaid lea vejolaš ovdánahttit ja heivehit guhtege áigodaga sámegeiela giellaámmátlaš diliid ja dárbbuid ektui.

Sámi giellagáldu čállingotti bargoveahkan leat hálddahušvirggit ja giellafágalaš virggit davvisámegeiela, anárašgiela, lullisámegeiela, julevsámegeiela ja nuortalašgiela várás.

Norgga Sámediggi lea ožžon Sámi giellagáldu -prošeaktii stáhtalaš Interreg ruhtadeami lassin doarjaga Romssa fylkkasuohkanis ja Nordlándda fylkkasuohkanis. Sámediggi lea maiddáai iežas bušehtas várren ruđa prošeaktii. Davviriikkalaš sámegeiela fága- ja resursaguovddáža ásahanprošeavtta jođiha Suoma Sámediggi.

Okta dain prošeavttain maid Sámediggi lea vuolgahan, julevsámi giellakonferánssa, lágiduvvui Johkamohkis, ja Samij áhpadusguovdásj lei lágideaddji. Duogáš dása lei oččodit buoret ovttasbarggu julevsámi ásahusaiguin ruota bealde. Konferánssa váldofáddá lei giela ealáskahttin, oahpahus ja dutkan. Konferánssa ulbmiljoavku lei giellabargit ja eará giellaberošteaddjit geat barget dan nala ahte julevsámegeiella galgá gullot, oidnot ja ovdánit.

Giellakonferánssas bođi stuora sávaldat ovttasbargui dihto giellaprošeavttaide rastá rájiid. Julevsámi giellakonferánssa referánsoavku ceggii dasto julevsámi fierpmádatjoavkku. Fierpmádatjoavkkus leat 9 áirasa Samij áhpadusguovdásjis, Árran julevsámi guovddážis, Norlándda fylkkasuohkanis, Divttasvuona suohkanis, Johkamohki suohkanis, Julevsámegea, DSJ ja áirasat Norgga ja Ruota sámedikkiin.

Dát joavku galgá ráhkadit guhkesáigge plána riikkaidrastildeadji bargui mii guoská julevsámi gillii ja mas leat dihto prošeavttat. Earret eará evttohuvvui jahkásaš giellakonferánssa, vuoruid mielde Divttasvuonas ja Johkamohkis. Evttohuvvui maid praktihkalaš fáddákurssat árbevirolaš máhtus ja mas lea tearbmabargu mielde, giellaleairrat mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide main vuorasolbmot leat oahpaheadjit, oahpponeavvoráhkadeapmi, ja julevsámi gielladutkan.

Ohcanvuđot giellaprošeaktaruđaid árvvoštallan

Sámedikkis lea ohcanvuđot doarjjaortnet sámegeielprošeavttaide. Ohcanvuđot doarjagiid mihttu lea nannet sámegeiela ja lasihit sámegeiela geavaheami. Sámedikkis lei dan jagi 8 810 000 ruvdno ohcanvuđot sámegeielprošeavttaide. Dát leat jurddahuvvon giellaprošeavttaide sihke siskkobeaide ja

olggobealde sámegealaid hálddašanguovllu. Dáin ruđain lei 1 200 000 ruvno váldon sámeálbmotfoanddas.

Dán jagi addui doarjja earret eará sámegeielgurssaide, báikenamaid čohkkemii, lullisámegeiela servvodatfága tearpmaid ovddideapmái, lullisámegeilli mánáide sátnespealu ráhkadeapmái. Julevsámegeilli lea addon e.e doarjja lágideat rávisolbmuid kurssa ja nuoraid tv prográmma rahkadit.

Lea maid addon doarjja lágideat giellaarenaid gos giella gullo ja geavahuvvo, mánáide, nuoraide ja rávisolbmuid, erenoamážit dain guovlluin gos giella unnán gullo almmolaččat. Raporttat maid mii oázžut maŋŋil proševttaid čájehit ahte ollu proševttat lihkestuvvet bures ásahan dihte arenaid gos giella oahpahuvvo ja gullo. Erenoamážit giellaguovddážit leat áŋgiris ohccit, ja sii leat giellaprošeaktaruđaiguin ásahan ollu giellaarenaid. Dát lea maid mielde ovddideame sámegeiela nu ahte dat geavahuvvo ja lea oidnosis dain guovlluin gos giella lea áitojuvvo. Tearbmaproševttat leat mielde ovddideame sámegeiela vai dat sáhtta šaddat ollesárvosaš geavahangiellan ođđaáigasaš árgabeaivvis.

Vai sámegeiella galgá šaddat ollesárvosaš geavahangiellan árgabeaivvis, de lea Sámediggi dán jagi vuohččan dorjon sámegeiel "appaid", applikašuvnnaid, ovdánahttima, mat adnojit mobiltelefonnaide ja neahttabreahtaide. Sámediggi lea addán doarjaga buot guolmma sámegeilli ráhkadit applikašuvnnaid mobiltelefonnaid váste.

Vai oázžu vel buoret hálddašeami ohcanvuđot gielladoarjagiin, lea Sámediggi 2012:s bidjan johtui árvvoštallama dain váikkuhangaskaomiin. Maŋŋel bargogilvvu, de lea dahkkon šiehtadus Norut Alta-Álttáin ja árvvoštallan galgá gárvvis ovdal guovvamánu 2013.

Árvvoštallan galgá čájehit leago doarjja váikkuhan dasa ahte ulbmiliid joksas ja jus ii mii dan hehte, makkár vásáhusat / oainnut doarjjaoázžuin leat dan ortnegii, ja juolludaneavttuide ja reporterengáibádusaide mat gustojit dán ortnegii. Galgá maid árvvoštallat galgá go dát ortnet heivehuvvot Sámedikki eará giellaovdánahttindoaimmaide, o.m.d. giellaguovddážiid vuodđodoarjagi. Sámediggi lea maid bivdán njuolga evttohusaid moht sáhtta rievdadit ja buoridit dán, vai olahivččii buoret ja eambbo ulbmillaš bohtosa doarjagis.

Árvvoštallan dahkko sin gaskas geat leat ožžon Sámedikkis doarjaga áigodagas 2007 – 2011.

Sámegeiela iskkadeapmi 2012

Gozihan dihte guđe guvlui sámegeiela dilli ovdána, de lea dehálaš kártet gielladili. Dárbbášuvvo eanet systematiserejuvvo diehtu iešguhtege sámegeiela geavaheami birra. Dan dihte lea Sámediggi ovttas Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanttain ja Máhttodepartemeanttain čađahan riikaviidosaš iskkadeami sámegeiela geavaheami birra. Sámi giellaiskkadeami 2012 raporta gárvvásmuvai miessemánu loahpas.

Giellaiskkadeami ulbmilin lei gávnnahit man ollugat máhttet iešguhtege Norggas hállon sámegeiela njálmmálaččat ja čálalaččat. Ulbmilin lei maid čielggadit makkár oktavuodain sámegeiella geavahuvvo ja guđe dásis sámegeiella geavahuvvo omd. mánáidgárddis, skuvllas, barggus, jna. Dasa lassin iskkadeapmi ulbmilin lei gávnnahit, guđe giela váhnemat välljejit mánáidasaset ja makkár giellaoahpahus- ja ovddidandárbbut iešguhtege sámegeielas leat.

Iskkadeamis geavahuvvui sihke kvalitatiivalaš ja kvantitatiivalaš dutkanmetoda. Kvalitatiivalaš oasis vuodđun geavahuvvui Sámedikki jienastuslohku, mii lea áidna almmolaš registtar sámiin Norggas. Gažaldatskovvi sáddejuvvoi oktiibuot 5.000 olbmui. Dáin olbmuiin lagabui 40% vástidedje iskkadeapmái. Kvalitatiivalaš oasis guorahallamis čađahuvvojedje kassuajahallamat 12 gielddas: Unjárggas, Guovdageainnus, Gáivuonas, Fálesnuoris, Romssas, Skániin, Divttasvuonas, Bádádjos, Snoasas, Árbordes, Plassjes ja Oslos.

Sámi Giellaisskadeapmi 2012 raporttas ii boade ovdan man ollugat geavahit iešguhtege sámegeiela. Iskkadeapmi čájeha ahte lagabui bealli sis geat gullet davvisámegeiela jovkui máhttet davvisámegeiela oalle mihá bures, ja goalmát oassi julev- ja lullisámi guovllus máhttet daid gielaideid. Davvisámegeiela dáfus leat stuorra geográfalaš erohusat. Guovdageaidnu ja Kárášjohka leat sakka earaláganat, go muđui eará guovllut Norggas. Dáin guovlluin buohkat áddejit ja hállet sámegeiela ja sámegeiella geavahuvvo eanaš báikkiin ja juohkelágan dilálašvuodain, vaikko vel iešguđet dásis. Bohtosiid birra čujuhit mii iskkadeami raportii; Sámi giellaisskadeapmi 2012.

Sámedikki gielladieđáhus

Sámedikki váldoulbmil sámegeiela ovdánahttimii lea lasihit logu sis geat geavahit sámegeiela, ja maid lasihit giellageavaheami. Jus galgá joksat daid ulbmiliid, lea dárbbaslaš bajit dási giellapolitiikka mii čájeha geainnu ovddosguvlui ja mii čielggada prinsihpalaš gažaldagaid giela geavaheames ja ovdáneames, ja lea maid dárbbaslaš čielggadit válddi ja ovddasvástádusa Sámedikki ja ráđdehusa gaska. Sámedikki gielladieđáhus bidjui ovdan dievasčoahkkimii 2012 skábmamánu. Gielladieđáhus čilge ja suokkarda daid bajit dási hástalusaid mat sámegeielas leat, ja makkár rolla ja politiikkalaš váldi Sámedikkis galgá leat boahteáiggis. Dieđáhusa lea juhkon 4 váldovuoruhansurggiide; Ovddasvástádus sámegeielas, sámegeiela rámmaeavttut, giellageavaheaddjit, ja giellageavaheapmi.

Sámedikki gielladieđáhusas bohttet ovdan ollu stuorit rievdadusat otná ortnegiin ja njuolggadusain. Sámediggi gáibida bajimus ovddasvástádusa sámegeiela ovddideames, ođasmahttit sámelága giellanjuolggadusaid, heahttit otná hálddašanhámi, ja ovttalágan rivttiid buot sámegeielagiidda gos dal de ihkinassii orrot.

Sámelága giellanjuolggadusat gustojit otne dušše daidda suohkaniidda mat leat hálddašanguovllus, ja dan láhkái eai atte sámegeielagiidda seamma rievtti atnit ja oahppat sámegeiela, go muđui álbmogis lea. Diet čuolmmat giedáhlojuvvot dieđáhusas ja das čuočuhuvvo ahte almmolaš hálddahus lea stáhta ovddasvástádus ja sámegeielagiin lea riekti oažžut bálvalusaid sámi gillii gos ihkenas de orrot min riikkas. Dát mielddisbuktá ahte sámelága giellanjuolggadusat galget gustot olle riiki.

Gielladieđáhus hilgu otná málle mas leat hálddašanguovllut. Dan sadjái oaidná ahte dat suohkanat mat dál leat hálddašanguovllus leat ovttasbargoguoimmit giela nannemis ja ovdánahttimis. Dát mearkaša ahte šaddá dego guovttejuohku, mas stáhtas lea ovddasvástádus almmolaš hálddahussii. Dát fas mearkaša ekonomalaš ja hálddahuslaš ovddasvástádusa suohkaniidda, fylkkasuohkaniidda ja almmolaš ášahusaide addit sámi álbmogii bálvalusaid sámegeillii. Sámedikkis lea ovddasvástádus sámegeiela ovddideames, ja oaidná dárbbu ovttasbargui ja resurssaide bargat dan nala ahte giella ovdána buot dásiin servodagas. Jus galgá rievdadit, de ferte álggos lávdegotti ášahit mas lea mandáhtta čielggadit ja buktit evttohusa lága rievdadeapmái, ja moht rievdadit válddi ja ovddasvástádusa giellaássiin.

Sámi terminologija

Sámediggeráđdi almmuhii julevsámi – dárú / dárú – julevsámi digitála sátnegirji julevsámi giellakonferánssas Johkamohkis. Neahttasátnegirji, mii lea gávdnamis giellatekno.uit.no ruovttusiiddus lea gaskaboddosaš veršuvdna masa giellageavaheaddjit sáhttet buktit cealkámušaid ja lasáhusaid. Go ovttá áiggi lea geahčadan ja sihkkarastan kvalitehta, de lea jurdda ráhkadit dan digitála hámis man lea vuogas geavahit. Jurdda lea maid olggosaddit dan girjehámis. Sátnegirji lea dehálaš giellaresursa mii álkida giellageavaheddjiid árgabeaivvi.

Sámedikki tearbmabargu ja tearbmalisttuid dárkkisteapmi lea ávkin buot sámegeielat olbmuide, vai buorebut sáhttet geavahit sámegeiela iešguđet arenain, sihke čállimii ja hupmamii. Tearbmabargu ja tearbmalisttut leat dárbbaslaččat iešguđetge fágain, vai sámegeillii sáhtta leat oahpahus ja ságastallan ja čállin. Dulkkaid ja jorgaleddjiid bargui lea tearbmabargu áibbas vealtameahttun, go lea álo dárbu odđa tearpmaide sin barggus. Sámi mediai lea maid vealtameahttun dađistaga oažžut odđa tearpmaid, vai Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

sin bargu galgá sáhttit doaimmahuvvot sámegillii. Fágagirječállit ja eará čállit maiddá dárbašit oážžut sámegillii fágatearpmaid iežaset čállimii. Tearbmabargu lea maid iešalddis ávkkálaš dainna lágiin ahte sámegiella ovdána ja seailu, go ráhkaduvvojit ođđa tearpmat. Dat addá vejolašvuoda geavahit sámegiela viidábut ja giella boahká maid oidnosii eanet arenain servodagas. Sámedikki tearbmabargu ja tearbmalisttuid dárkkisteapmi addá maid suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda vejolašvuoda fállat buoret bálvalusa olbmuid sámegillii. Sámedikki beaivválaš giellabargui geavahuvvojit maiddá sosiála mediát. Soames ovdamearkan leat dát ságastallanjoavkkut mat leat Facebook:s, gos ságastallo sihke terminologijja ja báikenamaid birra: Ártegis ságot, Mijá bágo ja Numhtie naemhtie soptsestibie. Dát čájeha ahte sámegiela adnojit aktiivvalaččat ja leat oidnosis almmolašvuodas ja ođđa arenain. Sámedikki terminologijabargu lea dainna lágiin dehálaš oassin maiddá dan giellaovddidanbarggus, mii digaštallo sosiála mediain.

Tearbma- ja báikenammajuogus lea guorahallan ja dárkkistan stuorit loddenamahuslisttu sihke lulli-, julev – ja davvisámegillii. Dasa lassin leat maid guorahallan ja dárkkistan ovdalaš davvisámegiela eanadoallotearpmaid, muhtun julevsámetearpmaid, ja maid lullisámi tearbmalisttuid main leat servodatfága- ja geografijatearpmat ja riikkaid namat. Go Sámi giellalávdegoddi heahtihuvvui loahpageahčen 2011 de ii leat 2012:s leamaš sierra dohkkehanorgána sámegiela tearpmaide. Vurdojuvvo ahte davviriikkalaš ovttasbargu Sámi Giellagáldu mii álggahuvvo 01.01.2013, váikkuha dasa ahte tearbmabargu ovdána dás ovddosguvlui.

Jorgaluvvon teavsttat dahket oalle stuora oasi dan teakstamearis mii beaivválaččat buvttaduvvo. Dat gokčēt sámegiela olbmuid dárbbu oážžut dieđuid iežaset gillii. Seammás jorgaluvvon teavsttat maiddá leat mánggii áidna čállosat mat ovdanbuktet dihto áššesurggiid sisdoalu sámegillii ja leat ná deatalaš oassi sámegiela ovddidanbarggus. Sámedikki jorgaluvvon áššeteavsttat dahket stuora oasi servodaga sámegiela áššeteavsttain. Dát teavsttat leat maiddá mielde cieggadeamen áššemeannudangiela. Sámedikki buvttadan sámegiela teavsttat adnojuvvojit diehtogáldun sámi mediain ja leat maiddá dan láhkai mielde váikkuheamen almmolaš giellageavaheami. Sámediggi jorgala beaivválaččat teavsttaid sihke julev-, lulli- ja davvisámegillii.

Sámi báikenamat

Miehtá sámi leat báikenamat ožžon dohkkehuvvot sámegiela nama virggálaččat 2012:s. Dát mearkkaša ahte báikenamat leat mannan báikenamaid dohkkehanáššemeannudeami čađa. Dákkár dohkkeheami oktavuodas leat Sámedikki báikenammakonsuleanttat buktán rávvagiid báikenamaid čállinvuohká, ja soames háve buktán cealkámušaid nammaválljemii, go oaidnit ahte ođđa namat evttohuvojit báikkiide main ovdalaččas leat sámegiela namat, muhto mat eai lean registrerejuvvon virggálaččat ovdal. Sámedikki davvi-, julev- ja lullisámegielaid báikenammakonsuleanttat buktet maid rávvagiid earret eará ođđa suodjalanguovlluide, suodjemehčiide, ođđa šalddiide, tuneallaide ja ođđa luottaide jna. miehtá Sámi. Dát čájeha ahte dáža servodat oaidná mávssolašvuoda das ahte namat ođđa ádaide registrerejuvojit maiddá sámegillii seammás go dárogillii guovlluin gos dat lea lunddolaš, ja mat leat sámi guovllut gos sámiet orrot, ja nu bohtet eanet oidnosii. Sámegiela báikenamat bohtet maid eanet oidnosii go eanet ja eanet lea Stáhta geaidnodoaimmahat álgán šiltet báikkiid miehtá sámi. Dát lea mielde seailuheame sámi báikenamaid ja dáikko bokte maid lassána sámegiela namaid geavaheapmi. Sámedikki mielas lea maid hui váidalahtti go media bokte oaidnit ahte muhtin báikkiin billistit báikenammašilttaid luoddaguoras, čájehan dihtii iežaset vuostehágu sámi báikenamaide, sámi guovlluin.

Sámedikki mielas lea maid mávssolaš oassálastit čoahkkimiin main báikenammaáššit leat guovddáži, vai beassat čilget ja čalmmustahttit hástalusaid mat leat báikenammaáššiguin. Danin lea Sámediggi oassálastán oktasaš jahkasaš oktasaščoahkkimii Stáhta kártadoaimmahagáin ja eará báikenammakonsuleanttaiguin Norggas, ja maiddá UNGEGN konferánsas Københámmanis gos digaštallojuvvo báikenammaáššit miehtá Davviriikkaid. Dákkár čoahkkimiin digaštalat maid movt buoremusat sáhtta čovdit váttisvuodaid báikenammabargguiguin iešguđet guovlluin, maiddá movt

njuovžilepmosit sáhtta čoavdit bárttiid ja dan bokte ovdána sihke kvalitehta ja kvantitehta báikenamaid geavaheamis servodagas.

Muhtin sámi giellaguovddážat besse ge 2012:s ovdanbuktit iežaset báikenammaprošeavttaid maiguin leat bargan, ja maid Sámediggi lea ruđalaččat dorjon. Dát čalmmustahtta báikenammaáššiid bargiid, sihke Norgga giellaráđi bargiid, ja kártadoaimmahaga bargiid, ahte makkár prošeavttat leat čađahuvvon, movt sii leat lihkostuvván prošeavttaiguin ja makkár hástalusat ja rahčamušat leat go čohkke ja galgá registreret sámi báikenamaid.

Čujuhus- ja matrikkelláhka lea nu ráddjejuvvon ahte ovttá čujuhusas dahje geainnus sáhtta dušše okta namma leat registrerejuvvon, ja dat mielddisbukta ahte eai šat sáhte dohkkehuvvot parallealla báikenamat čujuhussan. Dát mielddisbukta ahte ollu suohkanat bohtet válljet dušše dárogiel nama, go mii diehtit ahte majoritehta giella vuoitá enaš suohkaniin, ja dat lea ollu suohkaniin dárogiella. Sámediggi lea lokten dán váttisvuoda Birasgáhttentementii, muhto sii eai sáhte dán lága rievdadit ovdal go lea leamaš gulaskuddamis láhkaásahusa ođasteami oktavuodas. Sámediggi áigu ain bargat ánggirit dáiina áššiin, go midjiide lea dehálaš ahte sámi báikenamat eai jávkka, namat mat leat dohkkehuvvon Stáhta kártadoaimmahaga registaris. Báikenammaláhka ja Čujuhus- ja matrikkelláhka leaba ge dán áššis vuostálaga.

Kultuvra

Sámedikki váldomihttomeari sámi kultuvrrain lea oažžut ealli ja mánggabealat sámi dáidda- ja kultureallima. Ceavzilis ja aktiivvalaš sámi deaivvadanbáikkid, kulturásahusat ja museat dagahit ealli báikegottiid gos olbmui lea miella orrut. Mii oaidnit man dehálaččat mánggabealat sámi dáiddalaš ja kultuvrralaš dáhphusat, falástallandoaimmat, mánáid- ja nuoraid kulturdoaimmat ja buorre girjerájusfálaldagat leat. Okta dain deháleamos váikkuhangaskaomiin min kulturpolitihka mihttomeriid joksamis, leat ekonomalaš váikkuhangaskaomit. Mii addit doarjaga sámi museaide, kulturorganisašuvnnaide, girjebussiide, govvasárggusráidduide, girjjálašvuhtii, musihkkii, mánáide ja nuoraide ja sámi dáiddáriidda. Mii maid ovttasbargat ollu aktevrraiguin nugo sámi organisašuvnnaiguin, áshusaiguin, guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin, ja ovttaskas olbmuiiguin.

Sámi kulturviesut ja kulturgaskkustanáshusat

Sámediggi addá njuolggodoarjaga Sámedikki bušeahta bokte sámi kulturviesuide ja sámi kulturgaskkustanáshusaide, sámi festiválaide, sámi falástallanorganisašuvnnaide, sámi teáhteriidda, sámi publikašuvnnaide, girjebussiide ja sámi museaide. Doarjja addojuvvo bušeahta lagat eavttuid mielde. Vuodđun ealli ja mánggabealat sámi dáidda – ja kultureallimii leat ovttaskas kulturbargit ja sámi kulturásahusat ja – organisašuvnnaat.

Sámediggi lágida jámmat oktavuodačoahkkimiid kulturásahusaiguin ja – organisašuvnnaiguin mat ožžot doarjaga Sámedikki bušeahta bokte. Čoahkkimiin gulahallat nubbi nuppi doaimmaid birra ja fágalaččat ságastallat, ja maid fáddán lávejit leat bušeahtta ja diehtujuohkin ja ságastallan áigejuovdilis áššiid birra.

Sámediggi doarju Kulturdepartemeantta oainnu áshahit viessoláigoruhtadeami ođđa sámi kulturviesuide. Prosedyrii lea vuodđun stáhta viessoláigoortnet. Das govahallo cehkiid mielde prosedyra, mas ovddasvástádus evttohusaid, mearrádusaid ja bušeahtta gulleaš váikkuhusaid dáfus juohkása gaskal Sámedikki ja Kulturdepartemeantta, ođđa viessoláigoruhtaduvvon sámi kulturviesuid áshahemiid oktavuodas. Sámediggi nammada áirasiid sámi kulturviesuid stivrraide ja kulturgaskkustanáshusaide.

Čuovvoleapmi Sámediggeráđi dieđáhusas sámi ásašusovddideami birra

Sámedikki áigumuš ásašusaide mat ožžot eanas iežaset sisabođuin Sámedikkis, lea ahte sis lea organisašuvdna- ja stivrenmálle mii lea heivehuvvon sámediggeráđi ásašusdieđáhussii. Sámediggi lea 2012:s joatkán čuovvolit sámediggeráđi dieđáhusa sámi ásašusaide birra. Das bohtá ovdán ahte ásašusat fertejit čađahit organiserenproseassa mii buktá organisašuvdnamálle mii lea heivehuvvon dan almmolaš rollii mii sis lea go ožžot njuolggodoarjaga Sámedikkis, ja ahte dát dábaččat galget leat organiserjuvvon vuodđudussan. Earenoamáš ákkaiguin sáhttet sii vejolaččat organiserjuvot oasussearviin.

Dán barggu stáhtus lea čuovvovaččat:

Duoddara Ráfe vuodđudus

Duoddara Ráfe vuodđudus lea 2012:s čađahan rievdadusaide vuodđudusa mearrádusain. Mearrádusaid lea Vuorbádan- ja vuodđudusbearráigeahčču dohkkehan ja dat leat Sámedikki stivranammadanválddi gáibádusaid mielde. 2012- 2016 áigodahkii lea Sámediggi nammadan Sven- Roald Nystø stivrajodiheaddjin ja Heidi Persdatter Greiner Håker stivralahttun Duoddara Ráfe/Bihtánsáme guovddáži. Trond Schølberg Gamnes lea nammaduvvon várrelahttun Sven- Roald Nystøi ja Heidi Persdatter Greiner Håkerii fas Elfrid Boine.

Mearrasámi gelbbolašvuodaguovddáš

Mearrasámi gelbbolašvuodaguovddáš Billávuonas lea bargan heiveheame mearrádusaid maŋŋel go sámediggi lea váldán oktavuoda, vai dat heivejit Sámedikki stivranammadanválddi gáibádusaide. Sii leat dieđihan Sámediggái ahte sii leat čađahan mearrádusrievdadusaid, nu ahte Sámediggi sáhtá nammadit ovttá stivramiellahttu.

Sámi Dáiddaguovddás/Samisk senter for samtidskunst

Guovddáš lea 2012.s bargan odđa organisašuvdna- ja stivrenmálliin mii lea heivehuvvon Sámedikki áigumuššii ja gávdno evttohus ahte miellahttoorganisašuvdna rievdaduvvo vuodđudussan, Sámediggi bohtá bovdejuvot oassálastit dasa.

Várdobáiki

Oasusserviid odđasis organiserema proseassa geažil leat čađahuvvon čoahkkimat gaskal sámedikki ja Várdobáikki. 2010 odđasisorganiserema raportta vuodul, dagai Várdobáikki stivra mearrádusa bovdet Sámedikki ja Romssa ja Nordlándda fylkkagielladaid ásašit Várdobáikki vuodđudusa. Sámediggi lea leamaš posiitiiva dasa, fylkkagielladat leat prinsihpalaš ákkaid geažil čájehan ahte galgá gulul dan váldit.

Várdobáikki stivra ii leat, vuodđudusa ásaheami maŋŋel joatkán organisašuvdna- ja stivrenmálle bargguin. Leat guokte vejolaš organisašuvdnamálle, vuodđudus dahje oasussearvi. Sii leat oaidnán ahte oasussearvi sáhtá leat buorre heivvolaš čoavddus. Dan vuodul lea Sámediggi bovdejuvvon oassálastit ásašit oasussearvi, Várdobáiki OS. Fitnodaga ulbmil lea viidáset fievrredit dán guovllu sámegeiela, kultuvrra ja servodateallima. Erenoamáš bargu lea realiseret kulturviessoplánaid Várdobáikái. Sámediggi lea posiitiiva dasa. Sullasaš bovdehus lea sáddejuvvon Nordlándda ja Romssa fylkkasuohkaniidda.

Sámediggi lea vuostáiváldán Várdobáikki kulturviesu huksenplánaid. Plána árvvoštallojuvvo stáhtalaš ruhtadanprosedeyraid guovdu mat gustojit odđa sámi kulturviesuide.

Áarjelsaemien Teatere

Áarjelsaemien Teatere lea mearridan odđa stivren- ja organisašuvdnamálle mii váldá vuhtii sámediggeráđi dieđáhusa sámi ásašusovddideami birra. Searvi bovdii Sámedikki, Rana suohkana, Nordlándda, Davvi- ja Lulli Trøndelága ja Hedemárkku fylkkagielladaid ásašit oasussearvi. Sámediggi, Nordlándda fylkkagiela ja Rana suohkan leat leamaš posiitiivalaččat dasa ja leat ovttas

ásahan oasussearvvi, Áarjelsaemien Teatere AS, mas oasuskapitála lea 100 000 ruvnno. Sámediggi osttii 55 % ossosiin, Nordlándda fylkkagiella 30 % ja Rana suohkan 15 %.

Oasussearvvi mihttomearri lea ahte teáhter galgá bargat ovddideame ja ovddidit lullisámi lávdedáidaga. Dán barggus galgá lullisámegiella ja kultuvrra leat guovddážis. Teáhter galgá joatkit ovttasbarggu ruotabeale lullisámi guovlluin ja leat teáhter lullisámi guvlui Norggas. Sámediggi lea ožžon ovttá stivrasaji. Fitnodat lea välljen Sámedikki Inga- Lill Sundseta stivrajođiheaddjin, su várrelahttu lea Per Fjellstrøm. Earát stivrras leat Eirin Edvardsen, Nordlándda fylkkagiella ja Jarl Stian Johansson, Rana suohkan.

Oslo sámi viesu

Sámi viesu searvi lea 2012:s bovden Sámedikki, Oslo suohkana ja Akershusa fylkkagiella leat Sámi viesu vuodđudusa ásaheaddjin. Sámediggi lei posiitiiva dasa, Oslo suohkan ja Akershusa fylkkagiella leat prinsihpalaš ákkaiguin dadjat ahte eai vuolge fárrui.

Leat leamaš mánga čoahkkima gaskal Sámedikki ja searvvi, mas fáddán lea leamaš organisašuvdna- ja stivrenmálle ja deaivvadanbáiki oaivegávppoga sámi álbmogii. Searvi lea, maŋgel go fárrerjedje olggos iežaset lanjain Akersgatas, bargan gávdnat dohkálaš lanjaid iežaset doaimmaide, ja sii leat 2012:s fárren odđá lanjaide mat lea gáhtadásis Trondheimsveienis. Sámediggi lea mearridan váldit ovddasvástádusa dasa ahte sii dáhkádusa addet KLP Eiendomii latnjalaiggu ovddas.

Sámediggi oassálasttii odđá Sámi viesu rahpamis Oslos ja dovddahii iežas dearvuodasártnis ahte lea leamaš mihttomearri ásahtit bastevaš gaskkustanguovddáža Oslo sámiide, gos lea vel eambo munnii vuoruhit dáidaga, kultuvrra, gelbbolašvuoda, ja árbevieruid. Dan dihte go Oslo suohkan ja Akershusa fylkkagiella eaba vuolgán vuodđudusa ásaheaddjin ja eaba vuolgán fárrui oasussearvvi eaiggátbeallái, lea Oslo Sámi viesu searvvi stivra bargan viidásat odđásis organiserenproseassain. Sii leat mearridan ásahtit oasussearvvi, ja Sámediggái lea boahmán bovdehus searvat eaiggátbeallái. Sámediggeráđdi lea leamaš posiitiiva dasa ja čujuha dasa ahte iešguđetge guovlluid erenoamáš dilálašvuodaid geažil sáhtta leat lunddolaš välljet eará organisašuvdnamálliid go vuodđudusa, nugo ovdamearkka dihte oasussearvvi, gč. sámediggeráđi ásahtedieđáhusa.

Huksenprošeavttat

Statsbygg lea, Kulturdepartemeantta bargogohčusreivviid vuodul, ráhkadan huksenprográmma, čadahan viessosadjeanalysaid ja ožžon dahkkot ovdaprošeavtta odđá Saemien Sijte vistái. Ovdaprošeakta čájeha gelddolaš ja čalbmáičuohcci odđá vistti. Visttis lea arkitektuvra mii sáhtta dan ieš alddis juo dagahit dakkárin mii geasuha olbmuid. Prošeakta lea bisson addojuvvon areálarámmaid siskkobealde ja energiijamearri lea ollu geahpeduvvon. Visttis galget leat kontuvralanjat Saemien Sijteii, Sámediggái, Boazodoalohálddahussii ja Snoasa suohkanii.

Prošeavttas leat čuovvovaš servodatmihttomearit:

Saemien Sijte musea ja kulturguovddáš galget dokumenteret, suodjalit, ovddidit ja ovdánahttit lullisámi identitehta, giela ja kultuvrra.

Guovddáš sáhtta šaddat arenan ja deaivvadanbáikin ja doaibmat sámi dutkan- ja gaskkustanasahussan. Guovddáža doaibma sáhtta leat mielde addimis iešguđet lágan ulbmiljoavkkuide eambo máhtu ja ipmárdusa lullisámi kultuvrra ja leahkima birra.

Sámediggi lea dohkkehan areálaid ja viessoláigogoluid ja áigu láigohit daid areálaid maid Saemien Sijte vuodđudus galgá hálddašit. Buot eará láigoheaddjit leat dohkkehan areálaid ja viessoláigogoluid, earret Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta, areálaid mat galget Boazodoalohálddahussii. Sámedikki dohkkeheapmi eaktuda ahte Sámediggi sáhtta iežas bušehta bokte oazžut gokčojuvvot buot viessoláigogoluid ja maŋit áiggis maid láigohattiid lassánemiid. Sámediggi lea deattuhan earret eará ahte visti boahmán leat arkitektonalaš mihtilmasvuohka ja eahtpitkeahhtá sáhtta leat geasuheaddji dán

guovllus. Dat addá buori vejolašvuoda deattuhit, čájehit ja čalmmustahttit lullisámi kultuvrra gelbbolaš lági mielde, mii sihke obbalaččat nanne Snoasa ja dán guovllu.

Sámediggi registrere Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta oainnu das ahte ii dohkket areálaid ja viessoláigogoluid ja fuolastuvvá dainna mot prošeakta ovdána.

Beaivváš – ođđa teáhtervisti

Sámi teáhterat leat dehálaš arenat kulturvásáhussii ja kulturgaskkusteapmái, ja sámegiela geavaheapmái ja čalmmustahttimii. Beaivváš Sámi Našunálateáhter lea guhká bargan oažžut sierra teáhtervisti Guovdageidnui. Teáhtera stivra lea mearridan ahte Statsbygg váldá badjelasas ovddasvástádusa teáhtervisti ceggemii. Sámediggi attii Statsbyggii bargun doaimmahit ođđa teáhtervisti plánema dainna ulbmiliin ahte teáhter galgá leat mielde ođasteame, bisuheame ja gaskkusteame sámi árbevieruid, gelbbolašvuoda, historjjá, kultuvrra ja dáidaga, čađat gaskka gulahallamis sámi servodagain. Teáhter galgá leat olámuttos, rabas ja čáhkkil ja das galgá leat gulahallan servodagain mii dan birra lea, ja dat galgá heivehanmuniin ja ealas vugiin čalmmustahttit sámi lávdedáidaga mánggabealatvuoda.

Statsbygg lea ráhkadan huksenprográmmaevttohusa. Kulturdepartemeanta lea dál árvoštallame huksenprográmma viessoláigoruhtadeami prosedyra mielde sámi kulturviesuid váste. Prošeakta meannuduvvo dábálaš prošeaktan ja meannuduvvo leat oassin stáhtabušehtas.

Sámedikki áigumuš lea ahte galgá leat Statsbygg ovddasvástádus joatkit bargguin dássáži go ođđa visti gárvána ja maŋjel maid jođihit ođđa vistti. Dat lea dan duohken ahte Sámediggi ja Kulturdepartemeanta soabadeaba das ahte prošeakta lea oassin ja ruhtaduvvo sámi ođđa kulturviesuid viessoláigoruhtadanortnega badjel.

Sámediggi lea ovttas Beaivváš Sámi Našunálateáhteriin bidjan čuovvovaš servodatmihttomerriid teáhtervistái:

Našunála sámi teáhtervisti galgá addit sámi servodahkii arena sámi lávdedáidaga vásiheapmái, čalmmustahttimii ja gaskkusteapmái. Teáhtervisti gos sámegiella geavahuvvo dáiddagiellan lokte sámegiela stáhtusa ja nanne sámi identitehta.

Teáhter galgá leat rabas, čáhkkil ja gulahallan servodagain mii dan birra lea ja sámi guovlluiguin ránnáriikkain. Teáhter boahtá oažžut riikkaidgaskasaš mearkašumi álgoálbmotoktavuodas.

Teáhtervisti galgá leat vuoibmeguovddáš ja čoahkkananbáiki iešguđet lágan sámi ja eará dáiddalaš ja teáhterfágalaš fágajoavkkuide.

Nuortasámi musea

Sámediggi ja Deanu ja Várjjat Museasiida leat soabadan ahte barggut ja prošeavttat mat 31.12.2012 rájes leat biddjon Nuortasámi museai galget sirdot Deanu Tana ja Várjjat Museasiidda vuodđudussii. Badjelasas váldin doaibmagoahtá 1.1.2013 rájes. Seamma dáhtonis loahpahunvo gaskaboddosaštivrra doaibma.

Deanu ja Várjjat Museasiidda/Tana og Varanger Museumssiida vuodđudus

Vuodđudeaddjit leat Unjárgga giella/Nesseby suohkan, Deanu giella/Tana kommune, Máttá Várjjat giella/ Sør- Varanger kommune ja Sámediggi/Sametinget. Deanu ja Várjjat Museasiida /Tana og Varanger Museumssiida lea organiserejuvnon vuodđudussan, ja galgá doaibmat museaásahusaide gávpevuodđudussan nu go vuolábealde namuhuvvo.

Deanu ja Várjjat Museasiida leat 1.1.2010 rájes doaibman oktasáš musean čuovvovaš museaásahusaide:

- Várjjat Sámi Musea

- Deanu Musea

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

114 siidu 453 siiddus

- Saviomusea

- Ä`vv – Saa `mi mu `zei / Nuortalaččaid musea (Nuortasámi musea)

Lea dollon čoahkkin gaskal iešgudet oasálaččaid, Kulturdepartemeantta, FAD, Sámedikki, Statsbygga, Deanu- ja Várjjat Museasiidda ja Nuortasámi musea huksenprošeavtta oktavuodas mas prošeavtta stáhtus digaštallojuvvui. Huksenprošeavtta gárváneapmi lea maŋŋonan. Musea bealis leat biddjojuvvon bajás spiehkasteamat ja váilevašvuodát. Statsbygg lea ožžon bargun geahččat daid ja buktit ruovttoluotta dieđu earret eará Sámediggái.

Dat mii guoská eaiggátvuhtii, de lea Statsbygg ovdanbuktán guokte molssaevttolaš viessoláigošiehtadusmodealla. Prinsihpalaš erohus gaskal dan guovtti molssaevttu lea ahte molssaektu 1 (vistit viessoláigoortnega vuolde) bidjá olles huksensupmi viessoláiggu meroštallamii vuodđun, molssaektu 2 (operamodealla) fas biddjo olles huksensupmi 0 ruvdnui. Sámediggi ja Deanu- ja Várjjat Museasiida leat dovddahan ahte háliidit molssaevttu 2. Statsbygg bargá čielggadit dán dilálašvuoda.

Ollislaš huksenbušeahas lea 4 mill. biddjon čájáhusbargui. Álbmotmusea bealis leat biddjon garra dálkkádatgáibádusat. Dálkkádatrusttet ja dohkálaš láseskábet fertejit gárvásat, ja millosepmosit geahččalandaimmas leamaš muhtun áiggi ovdal dávvirat sáhttet biddjot sisa. Statsbygg galgá guorahallat gáibádusaid maid Norgga Álbmotmusea lea bidjan.

Sámediggi lea čađahan čoahkkima Deanu- ja Várjjat Museasiiddain, gos digaštalle čájáhusplánaid. Oasálaččat sohpe ahte plánaid ferte ođastit dan geažil go huksenproseassa lea maŋŋonan. Lea árvvoštallon ahte 2013 juovlamánu rádjái galgá plánejuvvon čájáhus leat rahppojuvvon. Bargojuvvon ođđa stáhtusiin ja viidáset doaibmaplána vuođuin mii galgá mielddisbuktit ahte huksenprošeakta gárvvistuvvo.

Sámi dáiddamusea

Sámediggi bivddii Statsbygga 2009:s čađahit programmerenbarggu Sámi dáiddamusea vástet. Dat galggai dáhpáhuvvat lagas ovttasbarggus Sámi Vuorkádávviiguin mii eaiggáda rusttega.

Statsbygg lea čađahan barggu ja lea sádden Sámi dáiddamusea prošeavtta huksenprográmma. Huksenprográmma sisdoallu lea earret eará dilleanalysa ja prográmmameroštallan. Sámi dáiddamusea plánejuvvon ásuovvot Sámi Vuorkádávviid dala vistehivvodahkii, ja galgá vel ođđa stuorádus dasa gitta. Čielggadanbargu dala rusttega eaiggátvuoda, hálddašeami, doaimma ja divodeami birra ii leat vel loahpahuvvon. Statsbygg lea dattege leamaš posiitiiva dasa ahte ollislaš rusttet sáhtta gullat Statsbygga vuollái maŋŋel go ođdavisti gárvána ja dala vistit divoduvvo/ođastuvvo. De lea dan duohken ahte vistehivvodaga eaiggádat, leat mielas sirdit dala vistehivvodaga Statsbyggii.

Sámi vuorkádávviid eaiggádat, eaiggátstivrra bokte, leat Sámediggái dieđihan ahte sii eai hálit vistemássa eaiggátovddasvástádusa addit Statsbyggii. Illá lea vejolaš realiseret dáiddamusea nu ahte dat laktašuvvo Sámi Vuorkádávviid vistemássi, jus eaiggádat fal eai mieđa dasa. Sámedikkis eai gávdno eará ruhtadanmodeallat realiseret dáiddamusea, go viessoláigoruhtadanortnet ođđa sámi kulturviesuide. Prošeavtta ovddideapmi lea bisánan. Sámediggi áigo árvvoštallat berre go dáiddamusea realiseren dáhpáhuvvat beroškeahhtá das leat go čadnon Sámi vuorkádávviid viessomássi.

Sámi museadoaimma

Dat guhtta oktiibiddjojuvvon sámi musea mat leat Sámedikki hálddašeami vuolde doaimmahit iežaset museadoaimmaid museafágalaš prinsihpaid-, našunála mihttomerriid- ja sámedikki njuolggadusaid mielde. Sámi museadoaimma lea dehálaš stoalpu sámi servodagas, mas museain lea stuora rolla sámi demokratijadoaimmamis, vaikko stáhta bealis eai leat nu buorit rámmaevttut. Sámi museat ieža ja Sámediggi háliidit vel eambo ovddidit sámi museaid, muhto leat hástalusat resurssaid dáfus. Belohahkii lea sáhka musealanjaid viiddideamis ja ođđa huksemiin, ja museafágalaš ovdáneamis.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

115 siidu 453 siidus

Sámediggi lea doallan čoahkkima Porsáŋggu suohkaniin Rávttošnjárgga luondduviessu ja musea viiddideami birra. Porsáŋggu suohkan, Porsáŋggu musea (lea oassi RiddoDuottarMuseat vuodđudusas) eaiggát, lea mearridan ahte Porsáŋggu musea galgá biddjot Rávttošnjárgga luondduivissu ja museai. Viiddideapmái gullet maiddá kantuvrrat, magariinnat ja čájáhusareálat. Sámedikkis dattege ii leat ruhta huksenulbmiliidda, ja dán oktavuodas ferte ohat eará vejolašvuodaid.

2012:s oaččui Sámediggi ráhkaduvvot Báástede – sámi kulturárbbi ruovttoluotta máhcaheami čielggadeami. Čielggadeamis evttohuvvui šiehtadus ahte sámi dávvirat galget máhcahuvvot ruovttoluotta sámi museaide, Norgga Álbmotmuseas ja Kulturhistorjjálaš museas. Norgga Álbmotmusea direktvevra Olav Aaraas, Kulturhistorjjálaš musea ossodatdirektvevra Øivind Fuglerud ja Sámediggepresideanta vuolláičálie šiehtadusa 20.6.2012:s. Seammás oaččui RiddoDuottarMuseat ruovttoluotta vuostáfoarpma mii symbolalaččat galgá čájehit ahte ruovttoluotta máhcahanproseassa lea jođus. Čielggadeamis čujuhuvvo ahte lea stáhtalaš eiseválddiid ovddasvástádus, geatnegasvuodaid vuodul mat sis riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaiguin leat álgoálbmogiidda, ruhtadit ruovttoluottamáhcahan proševtta. Sámediggi lea 2012 skábmamánus bivdán Kulturdepartemeantta ruhtadit proseassa, mii galgá bistit jagiid 2013 – 2016. Kulturdepartemeanta čujuhii dasa ahte sis eai leat ruđat dakkár ulbmiliidda, ja bivddii Sámedikki ohat prošektadoarjaga Norgga kulturrádis. Sámediggi lea dán vuodul ohcan Norgga kulturrádis ruhtadeami proševtta vuosttaš jahká, ja de báhcá vel čoavdit ruhtadeami 2014 – 2016 jagiid ovddas.

Báástede – raporta lea hábmejuvvon Sámedikki Mihtto- ja dárboanalysa (2011) vuodul. Dat guokte dokumeantta leat vuodđun ráhkadit ođđa museapolitiikkaš čielggadeami ráhkadeapmái mii galgá ovdanbuktojuvvon 2013:s. Das bohtet earret eará ovdán fágalaš hástalusat.

Sámi Vuorkádávviid eaiggátvuodđudus lea cealkán eret doaibmašiehtadusa RiddoDuottarMuseat doaibmanvuodđudusain 1.1.2014 rájes. Sámediggi lea bargame gávdnat čovdosa ovtas eaiggádiiguin vai RiddoDuottarMuseat sáhttet joatkit museadoaimmain.

Sámediggi oassálasttii EUNAMUS`a konferánssas “Museum Politics in Europe” Oslos, mas sii muitaledje sámi museapolitiikka ja dan gullevaš boahteáiggi hástalusaid birra. Sámediggi oassálasttii maiddá Norgga museasearvvi jahkečoahkkimis ja museasemináras. Seamma báikkis lei Sámi museasearvvis seminára sámi kulturmuutosuodjaleami birra, gos Sámedikkis lei sátnevuorru.

Festiválat

Sámi festiválat čalmmustahttet, gaskkustit ja ovdánahttet sámi- ja álgoálbmotdáidaga ja kultuvrra. Leat jahkásaš doalut mat geasuhit gehččiid, artisttaid, dáiddáriid ja kulturbargiid miehtá Sámis ja eará álgoálbmotservodagain. Sámedikkis lea jámmat čoahkkimat festiválad ovddasvástideddjinguin gulahallan dihte nubbi nuppi birra ja áigeuovdilis áššiid birra ságastallama dihte.

Sámi festiválat leat doallan seminára 2012:s, gos ságastalle festiválad servodatrolla ja servodatovddasvástádusa, oktasaš hástalusaid ja ovtasbargovejolašvuodaid birra. Sámediggi álggahii seminára dainna mot Sámediggi ja mot sámi festiválat sáhttet buoridit ovtasbarggu, makkár rolla Sámedikkis lea sámi festiválad ektui, ja makkár rolla sámi festiválain lea boahteáiggi sámi servodagas.

Sámediggi mearridii 2013 bušeahtas, oassin das ahte ovddidit Márkomeanu, lasihit doarjaga festiválii. Sámediggi oaidná dehálažžan ahte lea joatkevašvuolta barggu ektui maid festivála doaimmaha, ja háliida veahkkín čoavdit dan hástalusaid ahte oazžut sadjái buvttadeaddjivirggi.

Sámediggediedáhusa oktavuodas sámi kultuvrra birra, lea Sámediggi lágidan golbma gulahallančoahkkima sámi festiválain oazžun dihte bargojurdagiid dasa. Čoahkkimat dollojuvvojedje Riddu Riđđu- festiválas, Hellemo- cupas Julevsáme vahkko oktavuodas ja Márkomeannu- festiválas.

Julevsáme vahkko/Lulesamisk uke leat doalut mat bistet vahkku Hellemo-cupas oktavuodas juohke jagi. Buot doalut leat alkohola haga doalut ja dat čalmmustahttet giela, kultuvrra ja falástallanmovtta. Prošeavtta mihttomearri lea viidáset fievrredit julevsámegiela, kultuvrra ja árbevieruid. Dan vahkkus dollojuvvojit iešguđet lágan kurssat (omd darfegoađekursa, duopmáarkursa, giellakursa mánáide ja nuoraide, biebmokursa, duodjekursa ja bargobájit). Dasa lassin lágíduvvo mánáide spábbačiekčanskuvla, mitalusbottut ja árbevirolaš Hellemo-cup. Čájehuvvo ahte julevsámi vahkku doalut leat ceavzilat ja leat doalut mat ovdánit, mat 2012:s lágíduvvojedje goalmát geardde, ja dan geažil leat 2013:s beassan Sámedikki bušeahta njuolggodoarjaga vuollái.

Sámedikkis lea leamaš čoaħkkín Plassjes Raasten Rastah – lullisámi kulturfestivála stivrrain. Raasten Rastah lea álggaheami rájes 2002:s sturron ja lea šaddan ásaiduvvon doallu dan guovllus. Festivála ruhtaduvvo olggobealde ruđaiguin mat bohtet suohkaniin, fylkkagielddain ja Sámedikkis. Festiválii ollugat servet iešguđet oasálaččat, ja dan dihte gáibiduvvo stuora ohcanhivvodat vai ožžot doarvái doarjaga lágídit festivála. Festivála ulbmiljoavku lea vuosttažettiin sámi álbmot, muhto festivála galgá maiddá leat gaskkustanarena earáide sámi kultuvrra ektui. Festiválas deattuhuvvojit erenoamážit doaimmat mánáide ja nuoraide.

2013 bušeahtas lea festiválii juolluduvvon 80 000 ruvno njuolggodoarjja vai festivála čadaheapmái oážžu organisatuvrralaš- ja ekonomalaš einnostahttivuohta.

Sámediggi lea oassálastán lullisámi gažaldagaid ráđdeaddi lávdegotti čoaħkkimis Plassjes. Čoaħkkimis mitaluvvui prošeavtta birra, Sámi Latnja – Troandin 2017, mii čalmmustahtta ávvudanjagi 2017. Bohte earret eará evttohusat ahte válđočalmusteapmi ferte leat Troanddimis, ja lea lunddolaš ahte Troanddima suohkan ja fylkkagielda servet ávvudanbargui, go sámi organisašuvnnain ii leat nu ollu kapasitehta, ja ahte ávvudeami ovddasvástáduš ferte gullat suohkani dahje fylkkagieldii. Viidáset válđu ovdan ahte Troanddima suohkan ja Sámediggi berreba dahkat ovttasbargošiehtadusa eará sullasaš šiehtadusminstariid mielde. Vejolaččat sáhtta dahkkot čálalaš sierrašiehtadus ávvudeapmái mángga oasálaččain.

Čuovvoleapmin dán čoaħkkimii válđđii Troanddima suohkan álgaga viidát lágíduvvon seminárii oážžun dihte árvalusaid 2017 ávvudanjagi sisdollui. Seminára lágíduvvoi skábmamánus, ja doppe digaštallojuvvojedje iešguđet lágan vejolaš čovdosat organiseremii ja makkár sisdoallu ávvudanjagis berre leat.

Girjjálašvuohta

Davviriikkalaš ráđi girjjálašvuođa sámi guovllu árvoštallanlávdegoddi lea evttohan ovttas sámi girječálli ja ovttas sámi buktosa 2013 girjjálašvuođabálkkašupmái. Nammaduvvon buvttus lea Sollaug Sárgona diktačoakkálmás Savvon bálgáid luottastit.

Sámi dáiddáršiehtadus

Sámediggi ja Sámi dáiddárráđđi sohpe 2004:s ovttasbargošiehtadusa mii mielddisbuktá ahte áššeasálaččat čadahit jahkásaš šiehtadallamiid sámi dáiddáršiehtadusa rámmii. 2012 čakčamánuš áššeasálačča soabaiga ahte 2013 dáiddáršiehtadusa rámma galgá leat 6 520 000 ruvno. 2012 šiehtadusa ektui lea dat 200 000 ruvno lassáneapmi.

Šiehtadus siskkilda čuovvovaš doaimmaid:

- doaimbadoarjja sámi dáiddárorganisašuvnnaide ja Sámi dáiddárráđđái 2 150 000 ruvno.
- stipeanda sámi dáiddáriidda 2 450 000 ruvno
- fágalaš bagadallan 500 000 ruvno
- dáiddafoanda 700 000 ruvno
- sisaoastinortnet čáppagirjjálašvuhtii, luđiide ja musihkkii 300 000 ruvno
- sisaoastinortnet sámi govvaáidagii ja dáiddaduodjai 370 000 ruvno

Čoaħkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

117 siidu 453 siiddu

- buhtadus čájáhusaid ovddas 50 000 ruvno

Sámi dáiddárráđđi hálddaša daid ortnegiid maid šiehtadus siskkilda earret sámi govvaáidaga ja dáiddaduoji sisaoastinortnega maid RidduDuottarMuseat hálddaša.

2012:s lei Sámediggi bivdán Norut Alta evalueret ovttasbargošiehtadusa mii lea gaskal Sámedikki ja Sámi dáiddárráđi. Evaluerenraporta ovdanbuktojuvvui 2012 juovlamánus, ja čájehii ahte dáiddáršiehtadus lea leamaš hui dehálaš bidjan dihte muhtun fásta ekonomalaš rámmaid ja ortnegiid sámi dáidagii, ja lea addán dáiddáriidda ja sin organisašuvnnaide einnostahttivuođa man bokte lea leamaš vejolaš plánet guhkit áiggi vuoruhemiid. Evaluerenraporta lea dehálaš vuodđun Sámedikki boahhtevaš kulturdieđáhussii, ja buorre vuodđun ođđa válđošiehtadusa ođđasit šiehtadeapmái mii doaibmagoahká 2014 rájes.

Sámedikki vuosttaš dáiddárkonferánša dollui 2012:s Sámedikkis Kárášjogas. Konferánša ulbmil lei ráhkadit arena fágalaš vásáhusaid lonohallamii, sámi dáidaga ja kultuvrra vásiheapmái ja kulturpolitihkka digaštallamii. Konferánša lágiduvvui Sámedikki dálá kulturdieđáhusa barggu oktavuodas. Prográmma sisttisdoalai logaldallamiid ja dáiddalaš osiid dáiddašáŋŋera siskkobealde nugo lávdedáidaga, luoddi, musihka, visuála dáidaga ja filmma. Konferánša loahpahuuvvui joavkobargguin ja evttohusaid ovdanbuktimiin boahhtevaš kulturpolitihkkii. Evttohusat fievrreduvvojit viidáset kulturdieđáhusa bargui. Okta evttohus mii dávjá bođii ovdan lei váilevaš integreren sámi dáidágis ja kultuvrras našunála kulturpolitihkkii ja jearru našunála sámi kulturpolitihkkii. Lei stuora beroštupmi konferánsii ja oassálastiid áŋgirvuohka čájeha ahte sámi dáiddáriin ja kulturbargiin lea stuora dárbu fágalaš arenaide. Konferánša lágiduvvui ovtta Sámi dáiddárráđiin ja lea boađus dáiddáršiehtadusas.

Falástallan

Sámediggi lea 2012:s juolludan aktivitehta- ja doaibmadoarjaga golmma sámi falástallanorganisašuvdnii, Sámi valástallanlihttu – Norga (SVL-N), Sámi spábbačiekčanlihttu (SSL) ja Sámi heargevuodjinlihttu (SHL). Váilevaš aktivitehta- ja rehketoaluraporterema geažil heahtihuvvojedje máksimat Sámi spábbačiekčanlihttui nuppi jahkebealis 2012:s, ja Sámediggi ii joatkke sidjiide juolludit njuolggodoarjaga 2013:s.

Sámediggái lea dehálaš ahte sámi falástallanorganisašuvnna galget leat mielde láchčime dili falástallamiidda sihke viidodat- ja njunušdásis, ja earenoamáš deaddu galgá biddjot mánáid- ja nuoraid falástallanaktivitehtaide.

Sámi nuorat oassálastte viđat geardde Arctic Winter Games (AWG) doaluide mat lágiduvvojedje Whitehorse:s Kanadas 2012 njukčamánu. Sámi joavkkus ledje 35 aktiiva oassálasttii geat ledje eret sihke Norggas, Ruotas ja Suomas. Dasa lassin ledje mielde ovcci jođiheaddji ja hárbhalli. AWG:s gilvalit ollu iešguđet lágan falástallansurggiin, ja doppe deattuhuvvo maiddá ahte dáidda ja kultuvra dain iešguđet oassálastinguovlluin ovdanbuktojuvvo. Sápmi lea bovdejuvvon boahit guossooassálastiin AWG:i čuoigangilvvuide, ja juniornieiddaid spábbačiekčamiidda. Lassin daidda ledje joavkkus maiddá fárus guokte kulturbargi geat guoimmuheigga iešguđet ge AWG kulturdoaluin.

Sámedikki mielas lea sámi oassálastiin AWG:s hui mávssolaš. Sámi nuorat iešguđet ge guovlluin sámis ožžot vejolašvuođa deaivvadit eará álgoálbmotnuoraiguin ja nuoraiguin eará ártkalaš guovlluin. Dat dagaha ahte nuorat ožžot ođđa máhtu ja ođđa impulssaid, seammás go sámi oassálastit leat mielde juohkime dieđuid sámii birra ja sámi servodatdílalašvuođaid birra eará oassálasttiide AWG gilvvuid oktavuodas.

Sámediggi oaččui 2012:s maiddá spealloruđaid Kulturdepartemeanttas. Ruđat galget vuosttažettiin geavahuvvot láchit dili mánáid ja nuoraid aktivitehtaide mat leat siskkobealde sámi falástallanaktivitehtaide mat leat oassin sámi árbevirolaš kultuvrras. Sámediggi lea juolludan buot 2012

speallanruđaid Sámiid valástallanlihttui- Norga (SVL-N). SVL-N lea geavahan ruđaid ovddidit mánáid ja nuoraid falástallanaktivitehtaid, ja lea erenoamážit deattuhan heargevuodjima ja njoarostallama.

Sámi girkoáššit

Sámi girkoráđđi lea Norgga girku orgána mii ovddida sámi girkoallima. Sámedikkis lea lagas gulahallan, ja lagas ovttasbargu Sámi girkoráđiin. Oasálaččat leat dahkan ovttasbargošiehtadusa mii mielddisbuktá ahte dollojuvvojit bistevaš jahkásaš čoahkkimat, gos áigejuvvo dilis ja relevánta áššit digastallojuvvojit, ja gos mii sáhttit čielggadit mot mii ovttas sáhttit gávdnat čovdosiid daidda.

Sámediggi nammada ovttá miellahtu ja ovttá várremiellahtu Sámi girkoráđđái. 2012 – 2016 áigodahkii lea Sámediggi nammadan Jovna Zacharias Dunfjella miellahtun ja Elin Sabbasena várremiellahtun Sámi girkoráđđái.

Girkočoahkkin lea bajimus ovddasteaddji orgána Norgga girkus, ja čoahkkin dollo jahkásaččat. Sámediggi oassálasttii Girkočoahkkimis mii dollui Tønsbergas 2012 cuoŋománus ja oaidná dehálašvuoda oassálastit dáidda čoahkkimiidda.

Sámediggi oaidná dárbbu gulahallat guovddáš ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin barggus bisuhit ja nannet sámi kultuvrra. Sámedikkis leat jahkebeali hálldahuslaš deaivvančoahkkimat Kulturdepartemeanttain gos ságastallojuvvo áigejuvvo dilis áššiid birra. Ovdamearkkat áššiid maid birra 2012:s lea ságastallojuvvo, leat nugo iešguđet lágan huksenáššiid stáhtusa, čoahkkin politihkalaš dásis, Bååstede prošeakta – sámi kulturárbbi ruovttoluotta máhcaheapmi, Giellajahki 2013 ja sierra sámi tv- kanála.

Sámediggi buvttii 2012:s evttohusa ráđđehusnammaduvvon lávdegoddái mii bargá “2014 Kulturčielggademiin”. Evttohusas cuiggoduvvui earret eará ahte eanas oaidnobealit maid lávdegoddi galgá árvoštallat, gusket maiddá sámi kultuvrii ja sámi kulturpolitihkkii, ja berrejit dan dihte integrerejuvvo buot relevánta surggiide mat leat čielggadanbarggu siskkobalde. Deattuhuvvui ahte sámi kultuvrras lea seamma árvu go norgga kultuvrras, ja ahte sámi kultuvra lea oassi norgga kulturpolitihkas, masa eiseváldiin lea bajitdási ovddasvástádus. Biddjui deaddu iešguđetlágan sámi ášahusaid, kulturaktevrraid ja kultursuorggi ovddideapmái, ja dillái mas dat leat. Muhtun evttohusat rievdadeapmái ja sámi kulturpolitihka boahhteáiggi dárbbut váldojuvvojedje ovdan. Addojuvvojedje maiddá evttohusat iešguđet lágan áššečuolmmaide ja gažaldagaide maidda lávdegoddi lei bidjan erenoamáš deattu. Lávdegotti barggu boadus galgá šaddat NÁČ:n mii vurdojuvvo ovdanbiddjojuvvo 2013 vuosttaš jahkebealis.

Sámediggi oassálasttii UNESCO- konvenšuvna konferánssas mii lei vuoiŋgalaš kulturárbbi birra, maid Norgga kulturráđđi lágidi Troandimis. Sámediggi lea maŋgel konferánssa buktán cealkámuša evttohussii ja earret eará cuiggodan ahte fágálávdegottiin ferte leat gelbbolašvuolta sámi ja našunála minortehaid vuoiŋgalaš kulturárbbi birra.

Sámediggi lea vuosttaš geardde ožžon ráhkaduvvot sierra sámi kulturindeaksa, mas ja muhtun sámi suohkaniid bohtosat ja smávimus oasášdieđut ovdanbuktojuvvojit. Raportta lea Telemarksforskinga ráhkadan, ja dasa lea vuodđun jahkásaš Norgga kulturindeaksa.

Sámedikki barggaheami vuodul lea Norut Alta – Áltá lea ráhkadan raporta sámi guovlluid barggolašvuoda ja kulturealáhusaid fitnodatstruktuvra birra. Analysat čájehit ahte kulturealáhusat ovddastit 4,5 % ollislašbarggolašvuodas 24 válljejuvvo suohkanis. Dat lea veahá badjelis go Davvi-Norggas muđui ja veahá unnit go riikadásis. Sámi guovlluid kulturealáhusain lea eanas smávva fitnodagat.

Sámi nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL)

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) nammaduvvojedje miellahtut ja várrelahtut 2012 – 2013 áigodahkii. SNPL:s leat leamaš 5 čoaččkima 2012:s, mas ledje 3 telefodnačoaččkima, ja muhtun bargočoaččkimat ja čoaččkimat iešguđet lágan olgguldas lávdegottiin main SNPL lea mielde.

Jahkásaš čoaččkimis mii lea gaskal SNPL ja Mánáidáittardeaddji lei earret eará fáddán beaivválašrasisma ja “Digitála ránnááhkuid” konferánssa, ja eará áigeovdilis gažaldagat mat gusket sámi mánáide ja nuoraide.

SNPL lea maid oassálastán iešguđet lágan konferánssain ja seminárain, moatte háve maiddái sátnevuorui ja paneladigaštallamiin. SNPL jodiheaddji oassálasttii earret eará International Forum for Young Politicians of North-West Russia and the Nordic Countries Stockholmas, son oassálastti maiddái konferánssa čoaččkáigeasu panelas. Foruma mearridii ovtta resolušuvnna.

SNPL nubbijodiheaddji oassálasttii Álgoálbmot bistevaš Forumas vuosttaš vahkku sešuvnnas dán jagi. Son šattai doppe earret eará okta Arctic Focal Pointa jodiheaddjiin, mii lea oassin UN Indigenous Youth Caucusas. SNPL oassálasttii maid Sáminuora jahkečoaččkimis Bjørklidenis, gos Ruota, Norgga, Suoma ja Ruošša sámi nuorat oassálastte. Doppe dohkkehuvvui oktasaš deklarašuvdna. Leat maiddái dollon eahpeformála čoaččkimat gaskal dan golmma sámedikki nuoraidráđiid/lávdegottiid áirasiid.

SNPL fárrolaga Romssa Sámi studeantaserviin ja Noereh! Nuoraidorganisašuvnnain, lágidedje Digitála ránnááhkuid konferánssa Romssas. Konferánssas čalmmustahtii árgabeaivverasisma ja oáččui ollu mediaberoštumi.

Inuihtta joatkkaskuvla Ottawas, Kanadas guossástalai Sámedikki ja SNPL miessemánus Kárášjogas, gos sihke sámediggerádis ja SNPL:s ledje sierra čoaččkimat studeanttaiguin. Mihttomearri lei oážžut buoret ipmárdusa álgoálbmogiid oktasaš áššecuolmmain. Identitehta, kultuvra ja giellaovddideapmi, ja mot nuorat sáhttet oážžut iežaset áššiid áššelistui ledje guovddáš fáttát.

SNPL oassálasttii visotsámi čoaččkimis Anáris Suomas, mii lei ON 2014 álgoálbmotkonferánssa birra, ja lei aktiivvalaččat váikkuheame sátnádemiiide nuoraid birra nu gohčoduvvon Anár-julggastusa loahppadokumentii.

SNPL:s lei čakčamánu čoaččkin ON álgoálbmot bistevaš foruma miellahtuin, Eva Biedeutain. Fáddán lei earret eará guorahallanbargu álgoálbmotnuoraid oassálastima ja váikkuhanvejolašvuodaid birra davviriikkain. SNPL lea maŋjel čoaččkima veahkehan Eva Biaduetta čállingotti hábmet gažaldagaid neahttavuđot jearahallaniskadeapmái sámi nuoraid gaskkas, mas fáddá lea nuoraid oassálastin. Iskan lea oassi Eva Biedeuta dutkamis álgoálbmotnuoraid vuoigatvuoda birra oassálastit mearrádusaide davviriikkain, mii galgá ovdanbuktojuvvot Álgoálbmot Bistevaš Forumis 2013 miessemánus. SNPL lea dasa lassin ieža hábmen sierra árvalusa guorahallanbargui.

Sámediggeráđdi doalai fásta čoaččkima SNPL:in cuoŋománu 24.beaivvi. čoaččkima fáddán ledje earret eará 2013 sámedigebeušeahhta, Sámedikki oahpahusdieđáhusa doaibmaplána ja guokte ovddeš ášši čuovvoleapmi, evttohus vuolidit ahkemeari 16 jahkái go beassá čálihuvvot jienastuslohkui, ja SNPL áirasiidda Sátnevuorru Sámedikki dievasčoaččkimis.

Čoaččkimat Kulturdepartemeanttain

Sámedikkis lea jahkebeallásaš hálldahuslaš deaivvadančoaččkimat Kulturdepartemeanttain. Danin 2012:s dollojuvvojedje 2 deaivvadančoaččkima. Čoaččkimiin ledje fáttát nugo earret eará Bååstede – sámi kulturárbbi ruovttoluotta máhcaheapmi, huksenáššit (museavisti), Giellajahki 2013, sierra sámi tv- kanála ja muhtun diehtoáššit proseassain mat leat jođus ja mat galget bohtit johtui.

Sámedikkis eai leat fásta čoahkkimat Kulturdepartemeantta politihkalaš jođiheddjiiguin, seammá ládje go eará fásta čoahkkimat mat leat eará departemeanttaiguin, ja lea ovddiduvvon sávaldat dan birra ovttá čoahkkimis mii lei Kulturministariin Anniken Huitfeldain. Dán čoahkkimis muitalii maiddái Sámediggi makkár dárbbut sámi kultuvrras leat. Lea dárbu lasihit ekonomalaš rámmaid erenoamážit musea, sámi girjjálašvuoda ja sámi media surggiid siskkobealde. Sámediggi vásiha ahte ollugat ohcet doarjagiid sámi girjjálašvuhtii, doppe leat mihá stuorát dárbbut go dan maid Sámediggi ieš nákke gokčat. Nannen dihte sámegiela, ja erenoamážit sámi mánáid ja nuoraid ulbmiljoavkku, lea maiddái dárbu hukset bajás sámi media. Kulturdepartemeanta ii sáhtan lohpidit bušeahta lasihemiid daidda ulbmiliidda. Eai sohppojuvvon ge fásta čoahkkimat politihkalaš dásis ge Kulturministariin.

Čoahkkin Norgga kulturráđiin

Sámedikkis leat fásta čoahkkimat Norgga kulturráđiin, ja lea dollon okta čoahkkin 2012:s. Čoahkkimis ledje fáddán earret eará Bååstede –sámi kulturárbbi ruovttoluotta máhcaheapmi, huksenáššit (museavisti) ja Unesco vuoiŋgalaš kulturárbbi konvenšuvnna atnuiváldin.

Ohcanvuđot váikkuhangaskaoamit kultuvrii

Sámediggi hálddaša ohcanvuđot doarjagiid sámi girjjálašvuhtii, musihkkaovddideapmái, sámegielat govvaráidduide, sámi lágádusaide, mánáid ja nuoraid kulturdoaimmaide ja sámi deaivvadanbáikkiide.

Girjjálašvuotta

Ortnega mihttomearri lea lasihit sámi girjjálašvuoda almmuhemiid logu. Oktiibuot ohccojuvvui doarjja 20 500 000 ru ovddas, juohkásan 85 ohcamii. Sámedikki bušeahta álgoálgosaš várrejuvui lei 4 586 000 ru, muhto sámediggeráđđi eará ruđaid geavahii dán ortnegii, nu ahte dat oktiibuot dagai badjel 7 200 000 ruvno.

Sámediggi lea 2012:s juolludan earret eará doarjaga ovttá ABC Company AS pilohtaprošektii, mas sii ovddidit girjeappa mánáide, mii galgá almmuhuvvot sihke davvi-, julev- ja lullisámegillii. Dasa lassin lea juolluduvvon doarjja maŋemus Sámi skuvlahistorjá girjáid maid Davvi Girji AS almmuha. Sámediggi lea maid dorjon Johan Turi ja Per Turi “Lappish Texts (1920)” girjii. Girji lea guovtti gillii, engelasgillii ja sámegillii. Girji gávdnuvui ovttá antikvariáhtas Københámmanis ja lea “noaidi- art” birra. Girjii almmuha Sjamax Ailo Gaup bokte.

Musihkkaovddideapmi

Ortnega mihttomearri lea sihkarastit sámi musihka oažžuma. Ohcanhivvodat lei 6 000 000 ru ovddas juohkásan 29 ohcamii. Stuora ohcanhivvodaga geažil lea sámediggeráđđi geavahan eará ruđain 800 000 ru eambbo dán ortnegii, nu ahte dat oktiibuot dahká badjelaš 2 700 000 ruvno.

Sámegielat sárggusgovvaráidduid

Mihttomearri ortnegiin lea almmuhit sámegielat sárggusgovvaráidduid. Sámediggi lea 2012:s dorjon 2 sárggusgovvaproševtta, Máilmmi Gievrramus Guovža, maid ABC Comapany AS almmuha, ja Maren Uthauga “ Mens vi venter på solen”, mii lea čuovvoleapmi Ságeris Ságaide maid ČállidLágádus almmuhii.

Sámi girjelágádusat

Sámediggi háliida doalahit sámegielgelbbolašvuoda lágádusain ja ahte sii áimmahuššet servodatdílálašvuodaid. 2012 bušeahtas lei biddjon 2 750 000 ru sámi lágádusaide. Olles submi juolluduvvui 5 lágádussii. Ruhta mii lea várrejuvvon sámi lágádusaide juogaduvvo lágádusaide vuoddodoarjjan, aktivitehtadoarjjan ja doarjjan márkanfievrreapmái ja distribušuvdnadoarjjan. Sámediggi lea duhtavaš lágádusaid servodatovddasvástádusain sámegiela siskkobealde, go sámegielat almmuheamit leat unnimusat 75 % bruttogávpejuđus, nugo gáibiduvvo juolludaneavttuid mielde.

Kulturdoaibmabijut mánáid ja nuoraide váste/ Eará kulturdoaibmabijut:

Ortnegiid mihttomearri leat kulturaktivitehtat mánáide ja nuoraide ja mánggalágan sámi kultuvrralaš aktivitehtat. Sámediggi vuostáiváldá prošeaktaohcamiid iešguđet lágan ulbmiliidda ja meannuda ohcamiid dađistaga go bohtet. 2012:s leat leamaš eambo sámi festiválat, muhto maiddá norgga festiválat, mat leat ohcan ruđaid prošeavttaide main lea sámi sisdoallu. Festiválat lea bidjan earenoamážit deattu dasa ahte ásahit prošeavttaid mánáide ja nuoraide. Sámediggi lea oktiibuot meannudan lagabui 200 ohcama main ulbmilat leat iešguđetláganat.

Sámi deaivvadanbáikkid

Sámedikki oainnu mielde lea dehálaš ahte leat deaivvadanbáikkid mat doibmet sámegeala ja kultuvrra gaskkustan- ja ovddidanarenan. 2012:s lea Sámedikkis leamaš eambo deaddu biddjon addit doarjaga aktivitehtaide mat deaivvadanbáikkiin leat, ovdalii go doarjut doaibmagoluid nugo ovdal leat dahkan.

Kárta vulobealde čájeha suohkaniid mielde ohcanvuđot kulturdoarjagiid juogu 2012:s.

Oahpahus

Sámi servodaga ovdánahttima ja nannema vuodđun lea máhtolašvuohta ja gelbbolašvuohta. Sámedikki váldomihttomearri máhttosuorggi siskkobeaide lea ahte sámi álbmogis lea máhtolašvuohta, gelbbolašvuohta ja gálggat mat dárbbášuvvojit sámi servodaga ovddideapmái ja nannemii. Olahan dihte dán mihttomearri ferte sámi perspektiiva válđojuvvot vuhtii mánáidgárddiin, vuodđooahpahusas, alit oahpus ja dutkamis.

Sámi álbmogis lea diehttelas ja duohta vuoigatvuohta kvalitatiiva buori oahpahussii sámegeias ja sámegillii. Dát vuoigatvuohta lea hui dehálaš dasa ahte sámi mánát ja nuorat ovdánahttet nanu sámi identitehta ja čanastaga sámegillii, sámi kultuvrii ja servodateallimii.

Sámediggi lea välljen iešguđet lágan strategiijaid barggustis mot olahit dohkkehuvvon mihttomeriid. Ovttasbargu guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin lea vuodđostrategiijain okta, vai sihkkarastá buriid rámmaeavttuid sámi mánáidgárddiide, vuodđooahpahussii, ollesolbmooahpahussii, alit ohppui ja dutkamii.

Mánáidgárddit

Ovttasbargu Máhttodepartemeanttain ja Oahpahusdirektoráhtain

Sámedikkis ledje 2012:s golbma ovttasbargočoahkkima Máhttodepartemeanttain. Áššit mat giedahallojuvvojedje leat earret eará odđa stuoradiggedieđáhus boahhteáiggi mánáidgárddi birra, GLØD rekrutterenánngirdeapmi, mánáidgárdesuorggi gelbbolašvuodáánngirusšan, sámediggedieđáhus sámi mánáidgárdefálaldaga birra, našunála mánáidgárdegullelaš dokumeanttaid jorgaleapmi sámegillii, bargguid sirdin Máhttodepartemeanttas Oahpahusdirektoráhtii, dárbu giellamovttidahttinseminárii ja aitto oahppan ovdaskuvlaoahpaheddiid bagadallan.

Departemeanta lea álgán bargat stuoradiggedieđáhusain boahhteáiggi mánáidgárddi birra, ja Sámediggi lea mielde dan proseassas. Departemeanta bealis lea hállu oazžut evttohusaid Sámedikkis sámi oaidnoguovllu ektui. Paralleallat bargojuvvo maiddái Sámediggedieđáhusain sámi mánáidgárdefálaldaga birra, mas departemeanta oazžu dieđuid proseassa birra. Departemeanta áigu maid geavahit sámediggedieđáhusa go bargá stuoradiggedieđáhusain. Jus galgá olahit mihttomeari ahte mánáidgárdefálaldaga bokte nannet sámegeias ja sámi kultuvrra, de dasa lea áibbas mearrideaddjin ahte lea buorre ovttasbargu našunála eiseválddiiguin. Sámediggi lea maid mielde GLØD rekrutterenánngirdeamis, gos mis lea okta Finnmárkku áirras mielde fierpmádagas.

Viidáset lea Sámediggi oassálastán Našunála mánáidgárdeforumis (NAMGFO) čakčamánu. Sámediggi lea mielde dán forumis vai beassá ovddidit sámi oaidnoguovllu mánáidgárdeáššiin. Čoahkkima lágidi Máhttodepartemeanta máhttoministara Kristin Halvorsena bokte. Eará oasseváldit leat SG, Oahpahusdirektoráhta, Oahpahuslihttu ja Priváhta mánáidgárddiid riikasearvi. Čoahkkima fáttát ledje rámmaruhtadeapmi, stuoradiggedieđáhus boahhteáiggi mánáidgárddi birra ja rekrutteren ja gelbbolašvuohta (GLØD).

Ovttasbargočoahkkimiid bokte ja máhttodepartemeantta gulahallamiin oaidná Sámediggi ahte mii sáhttit sihkkarastet buriid rámmaeavttuid sámi mánáidgárdefálaldahkii. Odđajagimánu 1.b. 2012 rájes leat muhtun mánáidgárdeáššit sirdojuvvon Oahpahusdirektoráhta vuollái. Dán jagi ii leat leamaš singuin ovttasbargočoahkkinn, ja dan dihte leat muhtun áššit maidda Sámediggi ii leat ožžon vástádusa, earret eará dokumeanttaid jorgaleapmi. Ii leat olahuvvon dat mihttomearri ahte eambo dokumeanttat galge jorgaluvvot sámegillii. Oahpahusdirektoráhta lei maid oasseváldi maŋemus čoahkkimis gos Sámediggi dovddahii ahte ii leat duhtavaš ovttasbargguin. Oahpahusdirektoráhta dattege boahhtá váldit oktavuodá Sámedikkiin ja bovdet ovttasbargočoahkkimii 2013:s.

Ovttasbargu fylkkamánniiguin

Sámediggi lea oassálastán čoahkkimis viđa davimus fylkkamánniin, nu gohčoduvvon Davvifylkačoahkkimat.

Čoahkkimat leat mánáidgárdeáššiid birra. Fáttát čoahkkimis ledje goabbatbealat dieđut ámmáhiin, mánáidgárddiid bearráigeahčču, dásseárvu, rekrutteren, sámediggedieđáhus sámi mánáidgárdefálaldaga birra, ja ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu rámmaplána. Sámediggi ovdanbuvttii sámediggedieđáhusa sámi mánáidgárdefálaldaga birra, ja fylkkamánnit ožžot dieđuid viidáset proseassa birra.

Plánejuvvui dollot ođđa čoahkkin gos ságastallojuvvo mánáidgárddiid bearráigeahču birra. Sámedikkis lei maiddá sátnevuorru Sámedikki ođđa organiserema birra ja mot mánáidgárdeossodat bargá. Viidáset leat Sámediggi oassálastán ja doallan sáhkavuoru sámedikki rolla birra mánáidgárddebergiid fágasemináras maid Nordlándda Fylkkamánni lágidii golgotmánus. Dollui maid sátnevuorru Bådádjos julev- ja lullisámi mánáidgárddebergiide ja Álttás mánáidgárddebergiide davvisámegiela mánáidgárddiin Finnmárkkus. Nordlándda Fylkkamánni ja Finnmárkku fylkkamánni bivddiiga Sámedikki hálddahusa doallat sáhkavuoru dan birra makkár rolla Sámedikkis lea mánáidgárdesuorggis. Čoagganeamit leat oassin našunála gelbbolašvuodálokten barggus mánáidgárdesuorggi váste.

Ovttasbargu suohkaniiguin

Sámediggi lea bidjan fokusa kvalitehtasihkkarastit mánáidgárddiid main lea sámegielválaldat. Jus galgat ollašuttit dan mihttomearri, de ferte mis leat buorre ovttasbargu suohkaniid mánáidgárddebergiiguin ja fágabirrasiguin. Dat guoská sihke davvisámegiela, julevsámegiela ja lullisámegiela guovlluide. Sámediggi háliida ovttasbarggu daid iešguđet ge suohkaniiguin oahpahaspolitihkalaš hástalusaid ja vejolašvuodaid birra. Dattege Sámediggi oaidná ahte livčče galgan leat eambbo čoahkkimat suohkaniiguin, muhto vátna resurssaid geažil ii leat dát bargu vuoruhuvvon nu mot livččii galgan.

Mánáidgárdegalledeapmi

Sámedikki várrepreseantta lea oassálastán sámiid našunálabeavvi čalmmustahttimis Cizáš sámi mánáidgárddis Oslos. Sámediggi lea oassálastán našunála mánáidgárdebeavvi čalmmustahttimis ovttá mánáidgárddis Guovdageainnus ja ovttá mánáidgárddis Kárašjogas. Dán jagáš čuoládat beavái lei “Dat buot buoremus smávimusaid”.

Dásseárvojoavku Finnmárkku mánáidgárddiide

Finnmárkku fylkkamánni lea ásahan dásseárvojoavkku. Sámedikki hálddahusas lea välljejuvvon dasa okta miellahttu . Dásseárvojoavkkus leat leamaš golbma čoahkkima dán jagi. Dasa lassin lea dásseárvojoavku bovdjuvnon seminárii Romsii gos fáddá lea dásseárvu ja ovttárvosašvuotta mánáidgárddis. Seminára lágideaddjit ledje Dásseárvoguoovdáš, Dronning Mauds Minne ja Kanvas. Viidáset leat dollon kurssat mánáidgárddebergiide dásseárvu ja ovttárvosašvuoda fáttás. Ledje posiitiiva ruovttoluottadieđut, ja joavku oaidná ahte dakkár kurssat leat dehálaččat mánáidgárddebergiide. Jus galgat joksat dásseárvomihttomearri, de lea dehálaš ahte vuosttaš oassi proseassas lea diehtujoahkin ja miellaávkálaš bargu. Dásseárvojoavku lea ráhkadan strategiijaplána, ja joavkku mielas leat bargame dan guvlui ahte mánáidgárddiin olahit dásseárvomihtu. Sámedikkis lea dehálaš rolla dán barggus mánáidgárddiid ektui main lea sámegielválaldat.

Prošeakta sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat

Sámediggi lea bidjan johtui proševtta sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat mánáidgárddiide. Proševtta áigumuš lea ovddidit duhkorasaid ja pedagogalaš ávdnasiid mat nannejit mánáid sámegielat giellagálggaid. Sámediggi lea bidjan bargat olggobealde mánáidgárddebergiidoavkku, mii leat buktán evttohusaid sámegielat “hupmanpáhka” sisdollui. 2013:s biddjojot ohcanvuodot ruđat dán ulbmili. Sámedikki iežas iskan čájeha ahte mánáidgárddiin mat fáallet sámegiela leat hui unnán sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat. Dán proševtta bokte oaidná Sámediggi ahte lea vejolaš veahkkin leat dasa ahte mánáidgárddit ožžot eambbo oahpponeavvuid.

Bagadus doarjjaortnegiid birra

Lea ráhkaduvvon “Bagadus doarjjaortnegiidda mat gusket mánáidgárddiide gos leat sámi mánát”. Bagadusa elektrovnnalaš veršuvdna lea juhkkuojuvvon mánáidgárddiide. Dat lea ođasmáhttojuvvon 2013 bušehta eavttuid ektui.

Sámediggedieđáhus sámi mánáidgárdefálaldagaid birra

Sámediggi lea dán jagi álgán bargat ráhkadit ođđa dieđáhusa sámi mánáidgárdefálaldagaid birra. Dieđáhus daningo Sámediggi háliida hábmet bajitdási politihka mánáidgárdesuorggis, mii lea mearrideaddjin ja čielggada prinsihpalaš gažaldagaid sámi mánáid mánáidgárdefálaldagaid ektui. Sámi mánáidgárdefálaldaga dieđáhusa mihttomearri lea oažžut refleksuvnna ja gulahallama mot galgá olahit politihkalaš mihttomerrid buoriduvvon bajásšaddaneavttuide mánáidgárdefálaldaga bokte.

Dieđáhusbargu lea boađus sihke Sámedikki siskkáldas proseassas, muhto sámi servodat maiddái lea fárus. Lea dollojuvvon seminára gos olgguldas aktevrrat leat buktán evttohusaid, leat sáddejuvvon jearahallanskovit mánáidgárdeeaiggádiidda ja mánáidgárdebargiide, ja leat váhnemiid jearahallan. Olbmot leat ožžon vejolašvuoda buktit evttohusaid Sámedikki neahttasiiddus. Sámediggái leat bohtán unnán evttohusat, ja jearahallaniskadeamis lea vástidanproseanta vuollin. Viidáset lea leamaš viidát politihkalaš digaštallan Sámediggerádis ja Sámedikki dievasčoahkkimis. Dieđáhus galgá viidáset meannuduvvot lávdegottis ja dievasčoahkkimis guovvamánus 2013:s. Dieđáhusbarggus lea leamaš buorre proseassa, muhto lea gáibidan ollu áiggi ja resurssaid. Sámediggi oaidná ahte lea dehálaš oažžut sadjái bajitdási mánáidgárdepolitihkalaš dokumeantta vai sámi perspektiiva mánáidgárdesuorggis válđojuvvo váras.

Oahpponeavvoprošeavttat

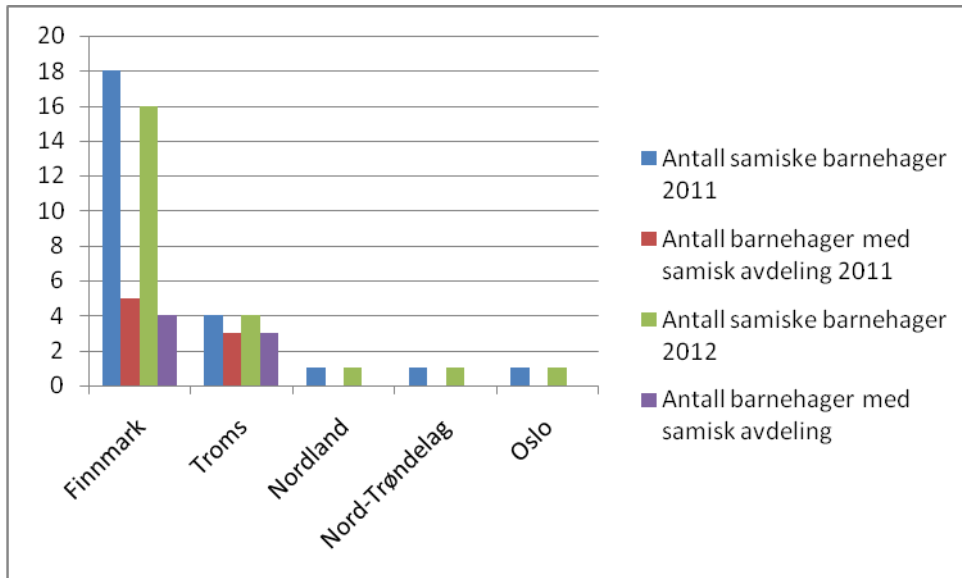
Sámediggi lea dorjon ollu oahpponeavvoprošeavttaid ovddit jagiid. Dáin prošeavttain leat 2012:s almmuhuvvon guhitta oahpponeavvu; guokte davvisámegillii, guokte julevsámegillii ja guokte lullisámegillii. Golbma girjii dán leat “Mu vuosttaš duhát sáni”, “Mov voestes1000baakoeh” ja “Muv vuostasj tuvsán bágo”. Sámediggi lea juogadan girjiid mánáidgárddiide gos leat sámi mánát, sámi giellaguovddážiidda Norggas ja Sámeskuvlastivrii Ruotas.

Doarjja sámi mánáidgárddiide

Sámediggi lea doarjjaortnegiid bokte mánáidgárddiide addán doarjagiid mánáidgárddiide main lea sámeziel- ja sámi kulturfálaldat. Áigumuš sámedikki doarjjaortnegiiguin mánáidgárddiide lea láchit dilálašvuodaid dasa ahte suohkanat ja priváhta mánáidgárdeeaiggádat galget sáhttit addit sámi mánáidgárdefálaldaga, ja dakko bokte sihkkarastit ahte sámi mánát mánáidgárddiin ožžot nannejuvvot ja ovddiduvvot iežaset sámeziela ja sámi kulturduogaža. Mánáidgárddiid raporteremiid bokte oaidná Sámediggi ahte mánáidgárddit ožžot doarjagiin veahki hukset iežaset doaimma sámeziela ja sámi kultuvrra vuodul. Eanas mánáidgárddit lihkestuvvet bargguin, muhto leat maiddái ollu mánáidgárddit main leat ollu hástalusat dan ektui go sis lea sámi mánáidgárdefálaldat. Hástalusat dan oktavuodas sáhttet nugo sámezielat bargiid rekrutteren, metodat giella- ja kulturoahpahusa ektui, pedagogalaš ávdnasat ja oahpponeavvut váilot. Oktavuoda bokte mánáidgárddiiguin main lea sámeziel ja sámi kulturfálaldat oaidná Sámediggi ahte mánáidgárddiin leat iešguđetlágan hástalusat geográfalaš sajádaga ektui. Dát oidnosii bohtá earret eará mánáidgárddiin mat leat iehčanassii, sierra sajis, ja sis eai leat olámuttos eará fágaolbmot ja fágabirrasat gos sáhtta divaštallat hástalusaid sámi mánáidgárdefálaldagaid ektui. Ollu dain mánáidgárddiin háliidit eambo oktavuoda Sámedikkiin ja sis lea dárbu jámma bagadallamii doarjagiid ja fágaid birra.

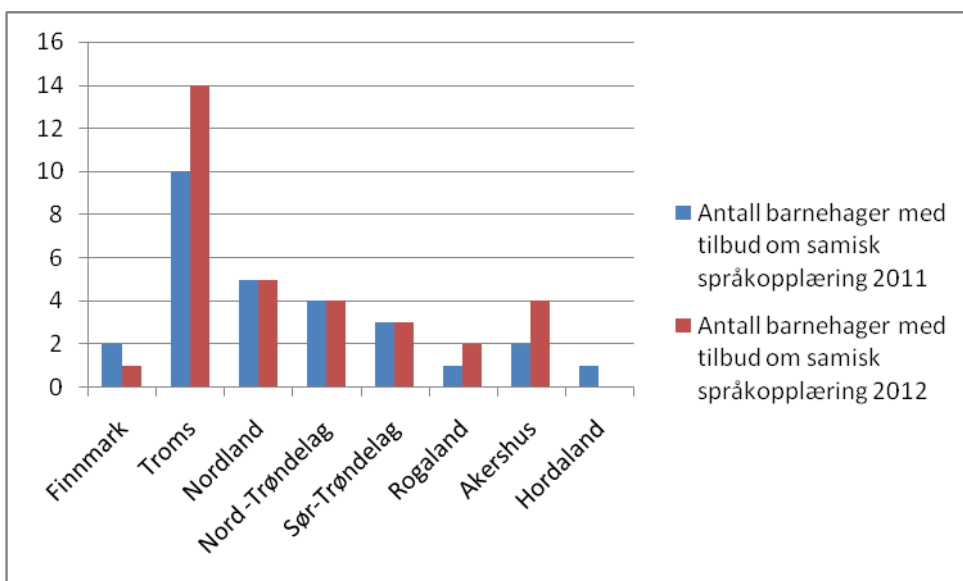
1.tabella vulobealde čájeha galle sámi mánáidgárddi leat ja galle dáčča mánáidgárddi leat sámi ossodagain. Sámediggi lea registreren 2011 ja 2012 doarjjaohcamiid meannudeami oktavuodas. 2012:s leat registrerejuvvon 23 sámi mánáidgárddi ja 7 dáčča mánáidgárddi main lea sámi ossodat. Logut čájehit maiddái ahte bušehttajagis ledje 2 unnit sámi mánáidgárddi go 2011:s. Dáru mánáidgárddiid dáfus, main lea sámi ossodat, de ledje unnit 2012:s go dan maid 2011 logut čájehit. Sivvan daid

rievdadusaide leat oalgeváikkusat odđa doarjjaevtuid geažil mat atnui válđojuvvojedje 2011:s. Čavgadet gáibádusat mat omd. mielddisbukte ahte dán golmma mánáidgárddi ohcamat hilgojuvvojedje. Dálá evtut bidjet maiddái čavgadet gáibádusaid mánáidgárddiide mat háliidit álggahit sámi mánáidgárdefálaldaga.

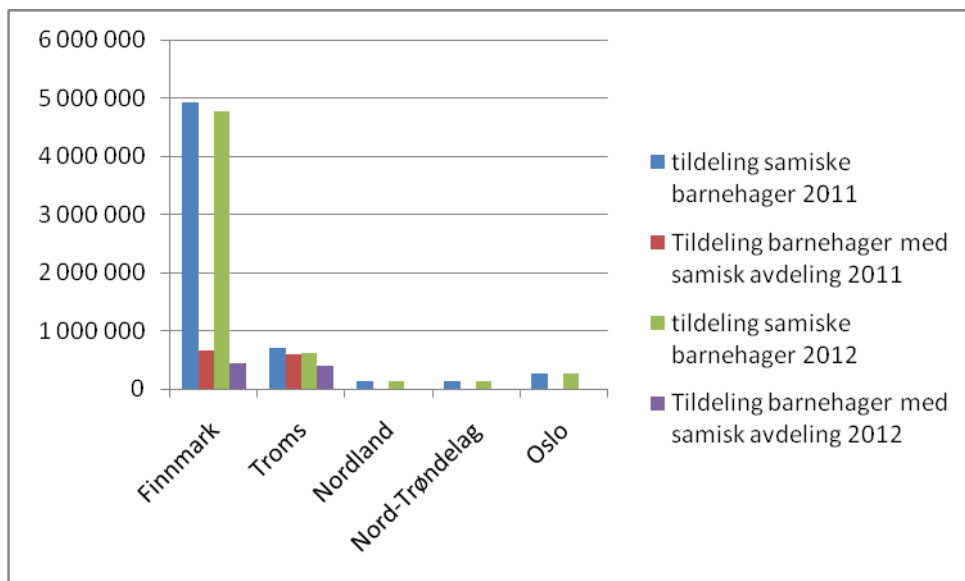
1. tabealla: galle sámi mánáidgárddi ja mánáidgárddi sámi ossodagain 2011:s ja 2012:s.

Sámedikkis lea sierra doarjjaortnet mánáidgárddiide main lea okta mánná dahje unnit sámi mánnájoavkku mii galgá oazžut sámegeiel oahppofálaldaga. 2012:s leat registrerejuvvon 33 mánáidgárddi main lea sámegeiel oahppofálaldat. Mánáidgárddit leat juohkásan 7 fylki; Finnmárku, Romsa, Nordlándá, Davvi-Trøndelága, Lulli-Trøndelága, Rogalándá. Dán jagi lea veaháš lassáneapmi mánáidgárddiid logus dan ektui go man galle registrerejuvvon mánáidgárddi leat main lea giellaoahpahušfálaldat 2011:s. Leat registrerejuvvon 5 eambo mánáidgárddi 2012:s go 2011:s. Eanasmuddui leat seamma mánáidgárddit mat jahkásaččat ohcet doarjaga, muhto dán jagi ledje mánga odđa; vihtta odđa Romssas, okta odđa Nordlánddas, okta Rogalánddas ja guokte Akershusas. 2. tabealla čájeha Finnmárkkus leat njiedjan registrerejuvvon mánáidgárddit ja Romssas, Rogalánddas ja Akershusas leat lassánan.

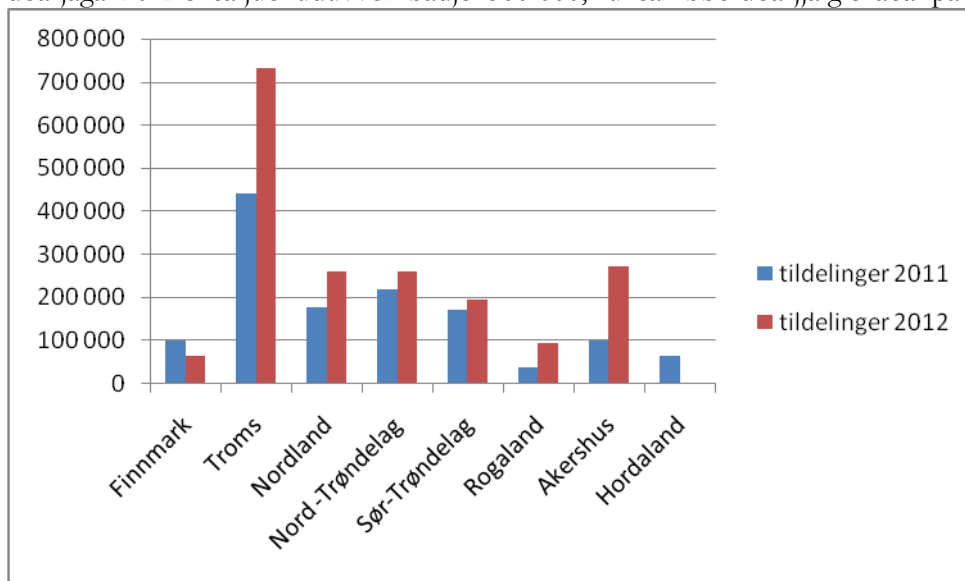
2. tabealla: Galle mánáidgárddi mas lea sámegeiel oahppofálaldat 2011:s ja 2012:s

Sámi mánáidgárddiide lea juolluduvvon 5 910 000,- ru. ja birrasiid 830 000,- ru. dáčča mánáidgárddiide main lea sámi ossodat.

3. Tabealla: Juolludeamit sámi mánáidgárddiide ja mánáidgárddiide main lea sámi ossodat 2011:s ja 2012:s.

Giellaohpahušdoaimbajiide juolluduvvui oktiibuot 1 876 000,-, 33 sámi mánáidgárddi ožžo doarjaga. 2012:s lea juolluduvvon badjel 500 000,-ru. eambbo doarjja giellaohpahušsii go 2011:s.

4. tabealla: Juolludeamit sáme gielloahpahušsii 2011:s ja 2012:s.

Lassin lea dán liigudeamis juolluduvvon 580 000,- ru. 6 prošehtii ja ovddidanbargui, juohkásan 4 mánáidgárdái.

Fierpmádatčoahkkimat

Sámediggi lea lágidan fierpmádatčoahkkima mánáidgárdebargiide 2012:s. Fierpmádatčoahkkima bajitdási fáddá lei mánáidgárddi giella. Ledje sáhkavuorut mánáidgárddi giellabarggu birra, dan birra ahte olgošilju geavahit giellaarenan ja Guovssahas mánáidgárddi ovddasteaddjit Romssas muitaledje

giellaprošeavtta “Somá” birra. Golbma plánejuvvon fierpmádatčoahkkima eai lágiduvvon daningo Sámediggi lágidií Sámi mánáidgárde- ja skuvlakonferánssa dán jagi.

Sámediggi oaidná ahte lea resursagáibidahkes lágidit konferánssaid. Váikkuhussan das lea ahte dan jagi go lágidit mánáidgárde- ja skuvlakonferánssa, de ii leat kapasitehta lágidit eanet

fierpmádatčoahkkimiid. Fierpmádatčoahkkimiid dan geažil sáhtta lágidit juohke nuppi jagi.

Mihttomearri fierpmádatčoahkkimiiguin lea olahit viidát olggos dieđuiguin bagadallamiin nu

ollugiidda go vejolaš. Sámediggi oaidná ahte mii eat olat buohkaid nugo háliidivččiiimet. Sámediggi áigu dán ášši guorahallat ja viidáset bargat dainna.

Diehtujuohkin ja nevvodeapmi mánáidgárddiide

Sámediggi oazžu ollu jearaldagaid mánáidgárdebargiin mánáidgárddiid sámejieloahpahusa birra.

Maiddá eanet dáčča mánáidgárddit váldet oktavuoda oazžut neavvuma dan birra mot sii galget čađahit fáttáid sámi dilálašvuodaid birra. Sámedikki mielas lea dehálaš addit dakkár diehtujuohkima ja neavvuma, ja oaidná dárbbu ahte galggaše ráhkaduvvon eambo ávdnasat fáttá birra. Dát lea juoga mainna Sámediggi áigu bargat viidáset.

Sámedikkis leat jahkásaččat čoahkkimat muhtun mánáidgárddiid mánáidgárdebargiiguin mat addet sámejiel- ja kulturfálaldaga. Jearru Sámedikki diehtujuohkimii ja neavvumii lea stuoris earret eará doarjagiid ja sámi fáttáid láchimiid birra. Sámediggi oaidná ahte eai leat doarvái resurssat sáhttit addit dan sávahahtti diehtujuohkima ja neavvuma ollu mánáidgárddiide jahkásaččat. Sámediggi lea dán jagi galledan njeallje mánáidgárddi, muhto lea mihá stuorat dárbu fitnat galledeame eanet mánáidgárddiid jahkásaččat.

Sámi mánáidgárde- ja skuvlakonferánssa

Sámediggi lágidií Sámi mánáidgárde- ja skuvlakonferánssa Romssas, skábmamánu 13.-14.b. 2012:s. Konferánssa namahus lei “Árbevirolaš bargguin cybermáilbmái”. Konferánssa olahusjoavku ledje bargit geat barget oahpahusain sámi mánáidgárddiin, sámi vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvllain. Ledje sihke oktasaš logaldallamat, muhto maiddá buohtalas šešuvnnat mat ledje heivehuvvon mánáidgárddiide, vuodđoskuvllaide ja joatkkaskuvllaide. Logaldallit logaldalle earret eará árbevirolaš máhtu, sámejiela, guovttagielalášvuoda, sámi mánáidgárdehistorjá birra, okta joatkkaskuvla logaldalai dan birra mot sii barget nuoraidfitnodagain iežaset skuvllas, guovddáš mii heiveha DGT oahpahussii (Senter for IKT i utdanningen) logaldalai matematihkkaprošeavtta birra ja nuoraid ja neahttageavaheami birra ja Ovttas.no prošeavttas ledje mánga logaldallama neahttauskádaga Ovttas.no birra. MVL-Mánáidgárddi váhnenlávdegoddi ja VVL-Vuodđoskuvlla váhnenlávdegoddi muitaledje iežaset bargguid birra. Ledje sullii 230 oasseváldi. Oasseváldit ledje earret eará mánáidgárdebargit, vuodđoskuvlla oahpaheadjit ja joatkkaskuvlla oahpaheadjit, studeanttat, allaskuvllat, oahpahusdirektoráhtta ja earát suohkaniin ja fylkkain geain lea dahkamuš oahpahusáššiiiguin. Konferansaoasseváldiid bivde konferánssa loahpas addit árvoštallama. Oasseváldit ledje eanasmuddui duhtavaččat konferánssain.

Áigečála “Stullán”

Sámediggi almmuha jahkásaččat guokte nummara mánáidgárdeáigečállagis “Stullán”. Ulbmil almmuhemiiguin lea diehtujuohkin, vásáhuslonohallan ja gelbbolašvuodálokten. Áigečála sáddejuvvo nuvttá buot mánáidgárddiide mat vuostáiváldet doarjaga Sámedikkis ja eará berošteddjiiide. Dán jagáš nummariin leat fáttát leamašan earret eará diehtujuohkin Sámedikki fierpmádatčoahkkimiid ja konferánssaid birra, našunála jođihanoahppu mánáidgárdejođiheddjiide ja mánggagielalášvuoha.

Sámi oahpponeavvoguovddáš

Sámi oahpponeavvoguovddáša ovddasvástádus Guovdageainnus lea diehtujuohkin, nevvodeapmi ja oahpponeavvuid luoikan mánáidgárdebargiide, oahpaheddjiide, studeanttaide ja earáide. Luoikan dahkkojuvvon telefuvna bokte, njuolga vuostáiváldimis, čujuhuseid www.bibsys.no ja www.ovttas.no bokte. 2012:s leat registrerejuvvon oalle ollu ođđa oahpponeavvut vuogádahkii.

Oahpponeavvoguovddáš bargá maiddá registreret buot ávdnasiid mat ovdalaččas gávdnojit BIBSYS Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

oahpponeavvovguovddášis, mii mielddisbuktá ollu barggu. Oahpponeavvovguovddáš bádde NRK ja TV2 tv-programmaid mat leat sámegillii dahje mat sistisdollet sámi perspektiivva, ja daid sáhttá luoikat viidáset geavaheddjiide geat leat Norwaco miellahttun. Oahpponeavvovguovddášis leat čájáhusat iešguđetge konferánsasain ja seminárain, ea.ea. pedagogalaš fágabeivviin Plassjes ja sámi mánáidgárd-e ja skuvlakonferánsas Romssas.

Vuodđooahpahus

Čadačuovvu fágaid oahppoplánaid ja ovtadássásaš seammaárvosaš sámi oahppoplánaid revideren

Oahpahusdirektoráhtta lea 2012.s, Máhttodepartemeantta gohčcuma mielde, revideren čadačuovvu oahppoplánaid dárogielas, servodatfágas, matematihkas ja engelasgielas ja ovtadássásaš seammaárvosat oahppoplánaid dárogielas ohppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan, luondufága-sámegiella ja servodatfága-sámegiella. Oahppoplánat leat sáddejuvvon gulaskuddamii. Reviderema ulbmil lea čalmmustahttit dan vihtta vuodđogálgga: čálalaš ovdanbuktima, njálmmálaš gálggaid, máhttit lohkat, máhttit rehkenastit ja digitála gálggaid. Rávvejeaddji dovdomearkkat galget maiddái ráhkaduvvot 10. ceahki mihttoolahussii, maid oahpaheaddjit galget atnit veahkkin árvoštallat ohppiid gelbbolašvuoda.

Sámediggi ja Oahpahusdirektoráhtta leaba soahpan ahte fágas seamma oahppoplánajoavku bargá sihke našunála ja ovtadássásaš oahppoplánain, mas Sámediggi evttohi miellahtuid dárogiela, servodatfága ja luondufága oahppoplánajoavkkuide. Fágarastideaddji referánsajoavkkus lei maiddái okta sámi ovddasteaddji.

Oahppoplánat galget geatnegahttit addit oahpahusa sámi olmmošceardda birra ja dán olmmošceardda giela, kultuvrra ja servodateallima birra iešguđetge fágasurggiid oktavuodas. Sámi sisdoallu ii galgan ođastuvvot. Oahpahusdirektoráhtta nammadii sámi resursajoavkku mii galgá áimmahuššat sámi sisdoallu. Vuodđogálggaid rievdadusaid geažil leat maiddái dahkkon muhtun rievdadusat sámi sisdoalus.

Sámediggi lea addán cealkámuša sámi sisdoalu birra reviderejuvvon oahppoplánaide dárogielas, dárogiella ohppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan, luondufágas, luondufágas-sámegiella, servodatfágas, servodatfágas- sámegiella, engelasgielas ja matematihkas ovdalgo oahppoplánaid sáddejedje gulaskuddamii 2012 juovlamánus.

Sámegiela oahppoplánaid revišuvdna

Vuodđogálggat leat maiddái reviderejuvvon sámegiel vuosttaš- ja nubbingiellan oahppoplánas. Oahppoplánajoavku, man Sámediggi lea nammadan, lea čadahan revišuvdna. Oažžun dihte buoremus vejolaš oktiivástideami vuodđogálggain sámegielas ja eará fágain, nammadii Sámediggi daid seamma olbmuid geat leat leamašan našunála oahppoplánarevišuvdnabarggu resursa- ja referánsajoavkkuin.

Oahppoplánajoavkkut geigejedje iežaset oahppoplánaid rievdadusevttohusaid skábmamánus ja juovlamánus 2012:s. Sámegiela vuosttašgiellan oahppoplána revideremis lea fuomášupmi biddjon dasa ahte fágas lea earenoamáš ovddasvástádus systemáhtalaš oahpahussii čállimis, lohkamis ja njálmmálaš gálggain.

Dálá doaibmi sámegiel nubbingiellan oahppoplánas leat guokte progreshuvnamannolaga. Sámegiella nubbingiellan – sámegiella 2 gáibida eanemus sámegielgelbbolašvuoda. Sámegiella 3 lea álkit variánta sámegielas nubbingiellan. Sámegiela nubbegiela oahppoplána revišuvnnas lea čalmmustahttojuvvon ahte sámegiella 3 lea fáaldat mas lea vuollegit dássi. Viidáset lea sámegiella nubbingiellan oahppoplána reviderejuvvon nu ahte buoret heive ohppidjovkui mii álgá sámegielain joatkkaskuvllas.

Sámegiela oahppoplánat sáddejuvvojit gulaskuddamii 2013 álggus ja galget válđojuvvojit atnui skuvlajagis 2013/2014.

Oahppoplánabarggu ruhtadeapmi

Lea dárbbaslaš bargat oahppoplánaid revišuvnnain-, muhto dat leat maiddá hui resursagáibidahkes proseassat, sihke olmmošlaš návccaid ektui ja bušehta ektui. Sámediggi lea golahan birrasiid 900 000 ruvno dán bargui 2012:s, dat dahká oalle stuora oasi min bušehtas ja váikkuha eará dehálaš vuoruhemiide nugo ovdamearkka dihte oahpponeavvooddideapmái. Sámediggi oaivvilda ahte go departemeanta álggaha sullasaš proseassaid boahhteáiggis, de Sámediggi dasa berre oazžut liigeruđaid.

Fága- ja diibmojuogu revišuvdna

Oahpahusdirektoráhtta lea 2012:s ráhkadan evttohusa fága- ja diibmojuogu rievdadusaide ohppiide geain lea sámegiell/sámegillii dahje suomagiel/suomagillii oahpahus nubbingiella oahpahussan ja dat leat leamašan gulaskuddamis. Máhttodepartemeanttas ja Sámedikkis leat 2012 čavčča leamašan álggahančoahkkimat ášši birra konsultašuvnnaide. Máhttodepartemeanta mearrida ođđa fága- ja diibmojuogu 2013 ođđajagis, maŋgel go leat konsultašuvnnat leamašan Sámedikkiin.

Fága- ja diibmojuohku addá rámmaid oahppoplánaid viidodahkii. Buot oahppoplánain lea árvoštallanoasi mii siskkilda oppalaárvoštallama ja eksámena. Dárogiel oahppoplána siskkilda maiddá siidogiela, ja árvoštallanoassi galgá almmuhit lea go siidogielas 2. vai 3. joatkkaceahki eksámen. Dát mearriduvvo maŋgel go muddejuvnon oahppoplánat leat leamašan gulaskuddamis. Oahppit geain lea sámegiella vuosttaš- dahje nubbingiellaoahpahussan eai dárbbas váldit čálalaš siidogiela. Siidogiellaoahpahus váikkuha joatkkaoahpahusa studerenráhkanahhti oahppoprográmmaid sámegielliimmuid juohkimii. Namuhuvvon oahppoprográmmain ii sáhte t sámegielliimmuid juohkima mearridit ovdal go dárogiel eksámensordnet juo dadjat lea čielggaduvvon.

Doarjjaortnet stáhtabušehtas kap 225.63 Doarjja sámegillii vuodđooahpahusas

Oahpahusdirektoráhtta lea Máhttodepartemeantta gohččosa mielde árvoštallan stáhtabušehta kp.2425.63 doarjjaortnegiid – Doarjja sámegillii vuodđooahpahusas ja kap 225.67 Doarjja suomagiel oahpahussii ja lea ráhkadan evttohusa ođđa meroštallanmodeallaide. Máhttodepartemeanta sáddii raportta Sámediggái ja bivddii oazžut ruovttoluottadieđuid.

Doarjjaortnegii sámegiella vuodđooahpahusas leat vuodđun ohppiid vuoigatvuođat oahpahuslága mielde. Dálá doarjjaortnega meroštallanmodeallat ja ođđa doarjjaortnetevttohus eai leat ovttaláganat suohkaniidda sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde ja olggobealde.

Sámediggi lea bivdán konsultašuvnnaid doarjjaortnega birra ja lea čujuhan dasa ahte sámelága giellanjuolggadusat leat rievdaduvvome, mii maiddá mielddisbuktá rievdadusaid oahpahuslágas. Dát mielddisbuktá ea.ea. ahte fertejit ráhkaduvvot ođđa meroštallanmodeallat. Sámediggi lea maiddá čujuhan eará dilálašvuođaide maid doarjjaortnegis berre buoridit, ea.ea.doarjjaortnega gáiddusoahpahussii. Sámediggái lea dehálaš ahte doarjjaortnega meroštallannjuolggadusat ja ekonomalaš rámma sihkkarastá sámi ohppiid vuoigatvuođa sámegiell oahpahussii.

Struktuvra oahppama váste – čielggadeapmi joatkkaoahpahusa birra Finnmárkkus

Sámediggi lea addán gulaskuddancealkámuša Finnmárkku fylkkagieldda čielggadeapmái joatkkaoahpahusa birra Finnmárkkus, ja celkii ahte Finnmárkku fylkkagielda berre bisuhit dálá skuvlastruktuvrra.

Deanu joatkkaskuvla lea earenoamáš dilis, ja ferte bisuhuvvot. Gulaskuddancealkámuš válddii viidáset ovdan ahte sámegiela, kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima vuhtiváldin leat dehálaš eaktun joatkkaoahpahusa organiseremii Finnmárkkus, ja ahte Finnmárkku fylkkagieldda boahhtevas skuvlastruktuvra ferte čájehit mot fylka áigu áimmahuššat dan.

Sámediggi ávžžuhii fylkkagieldda láchit dili dasa ahte eambbogat gergehit skuvlla ja unnibut heittet.

Sámedikkis lea maiddá leamašan čoahkkin fylkkaráđiin Lisbeth Isakseniin Finnmárkku fylkkagielddas boahhtevas skuvlastruktuvrra ja joatkkaoahpahusa gergeheami birra fylkkas. Čoahkkimiš šattai

ovttaoavilvuolta sáddet oktasaš reivve Máhttodepartementii, mas mii bivdit čeahkkima Máhttodepartemeanttain politihkalaš dásis Finnmárkku oahppostrategiija ja máhttodimenšuvnna birra davviguovopolitihka ektui. Viidáset soabaimet lágídit fásta čeahkkimiid gaskal Sámedikki, stáhtalaš sámi joatkkaskuvllaid ja Finnmárkku fylkkagiella.

Bajitdási strategalaš plána gáiddusoahpahussii

Oahpahusdirektoráhtta lea álggahan barggu ovddidit bajitdási strategalaš plána sámegieloahpahussii gáiddusoahpahusa bokte. Bargojoavku galgá geargan plánain guovvamánu gaskamuttus 2013:s. Sámedikkis lea okta ovddasteaddji bargojoavkkus, ja oassálastá maiddái referánsajoavkkus.

Ollu sámi oahppit fertjit oazžut sámegieloahpahusa gáiddusoahpahusa bokte. Sámedikki mielas lea hui dehálaš ahte dán oahpahusas lea buorre kvalitehta ja ahte fáldadagat leat ovttaláganat, beroškehtá das gos oahppi ássá ja makkár sámegillií sii ožžot oahpahusa.

Lullisámi oahpponeavvo- ja terminologiijaovddideapmi

Sámediggi ásahii giellamovttiidanprošeavtta sámi ohppiide ovdeš Elgá skuvllas Engerdal suohkanis 2011:s, dát prošeakta lea lihkestuvvan hui bures. Elgá skuvla heaittihuvvui 2012 čavčča, mánáidgárddis ja skuvllas lei dan rádjái leamašan 12 jagi lullisámegieloahpahus, mii gáibidii ahte Sámediggi fertii čuovvolit prošeavtta.

Bisuhan ja sihkkarastin dihte gelbbolašvuodabirrasa mii ásahuvvui ja ovdidduvvui Elgá-prošeavtta bokte, lea Sámediggi dahkan šiehtadusa Engerdal suohkaniin ja Sámi allaskuvllain. Dát šiehtadus galgá lotnolagaid geatnegahttit oasálaččaid veahkkin váldit vára ja sihkkarastit rámmaeavttuid boahpteáiggi doibmi ja ovddideapmái lullisámi gelbbolašvuodabirrasii mii ásahuvvui ja ovdidduvvui Elgá-prošeavtta bokte. Mihttomearri lea joatkit bargguin ovddideame relevánta lullisámi oahpponeavvuid ja doaimmahit terminologiijaovddidan- ja eará giellaprošeavttaid, nu ahte lullisámi oahppit ožžot nanusmahttojuvvon sámegiel skuvlafáldadaga buriin kvalitehtain.

Dábálaš oahpponeavvut

Sámediggi lea 2012:s vuostáiváldán 104 oahpponeavvoohcama oktiibuot váile 51 miljovna ruvnno ovddas. Vuodđoahpahusa dábálaš oahpponeavvuide lei várrejuvvon 15,5 miljovna ruvnno, ja juolluduvvui doarjja 40 prošeaktii. Dát gáibidii garra vuoruheami, mii lei hui hástaleaddji.

Gárvvistuvvon oahpponeavvut 2012:s	47 (2011: 46)
Davvisámegillií	29 (2011: 32)
Julevsámegillií	10 (2011: 3)
Lullisámegillií	10 (2011: 11)

Ruoduid siste oaidná 2011 loguid.

Leat ain ollu fágat vuodđoahpahusas main eai leat oahppanressat, dahje lea heajos govččagrada oahppanressain. Dan golmma sámi váldogielas lea davvisámegiella buoremus gokčojuvvon.

Fágii dárogiella ohppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan eai gávdno oahpponeavvut guđege golmma gillií. Davvisámegiel ohppiin váilot mánáidceahkis oahpponeavvut dárogielas, engelasgielas, historijás, geografijas ja musihkas, ja olles vuodđoskuvllas váilot oahpponeavvut lášmmohallamis. Sámegiella 1 ja 2 lea belohakkii gokčojuvvon, seamma lea luondufága, servodatfága, duodji ja biebmu ja dearvvašvuodafágat mánáidceahkis. Nuoraidceahkis gávdnojit belohakkii gokčojuvvon oahpponeavvut fágaide sámegiella 1 ja 2, dárogiella sámegiel ohppiide, engelasgiella, luondufága, lášmmohallan, duodji ja musihkka. Joatkkadásis lea dilli vearrámus sámi oahpponeavvuid dáfus.

Julevsámegiel oahpponeavvut fágas sámegiella vuosttašgiellan leat belohakkii gokčojuvvon mánáid- ja nuoraidceahkis. Joatkkadásis ii gávdno mihkkege. Dáidda ohppiide eai gávdno oahpponeavvut

dárogieláfagas. Matematihkka, oskkoldat ja luonddufága leat belohahkii gokčojuvvon mánáidceahkis. Muđui váilot sámegiela oahpponeavvut buot eará fágasurggiin.

Lullisámi ohppiide gávdnojit mánáidceahkis sámegielas oahpponeavvut, muhto nuoraid ceahkis lea dušše belohahkii gokčojuvvon. Matematihkka ja oskkoldat lea belohahkii gokčojuvvon mánáidceahkis. Muđui eai gávdno oahpponeavvut eará fágaide vuodđoskuvlladásis.

Digitála oahpponeavvut olles vuodđoskuvlii buot golmma gillii váilot. Sámedikkis ii leat leamašan vejolašvuohta vuoruhit digitála oahpponeavvuid vaikko dárbu lea stuoris. Váldosivvan lea ahte digitála oahpponeavvuid lea divrras buvttadit.

Sámedikki dálá bušeahttarámmaid siskkobeaide, mii eat gávnna vejolašvuođa lasihit ovddideami sámi oahpponeavvuin. Lea stuora dárbu lassu ruhtajuolludemáide stáhtabušeahtas sámi oahpponeavvuid ovddideamá, sihke go guoská dábálaš prentejuvvon oahpponeavvuide ja digitála oahpponeavvuide.

Earenoamáš heivehuvvon oahpponeavvut

Doarjja earenoamáš heivehuvvon oahpponeavvuide vuoruhuvvo raporterejuvvon, ovttaskas dárbbuid mielde ja oahpponeavvuide oaidno-, gullo-, matematihkka- ja lohkan-/čállinváttuid surggiin ja kárten- ja neavvunávdnasiidda.

Earenoamáš heivehuvvon oahpponeavvuide lei várrejuvvon 1,9 miljovna ruvdno. Bohte 19 ohcama ja 10:s dain mieđihuvvojedje. Lea stuora dárbu oázžut lassiruča ovddidit oahpponeavvuid sámi mánáide geain leat earenoamáš dárbbut.

Doaimbaidjut oahpponeavvobuvttadeami nannemii

Vuodđoskuvlla matematihkagirjiid jorgaleapmái lei várrejuvvon 4 miljovna ruvdno. Davvisámegilli leat matematihkagirjiid ja neahttaresurssat 5.-7. jahkeceahkkái gárvvistuvvon. Girjiid 1.-4. jahkeceahkkái leat jorgaluvvome. Nuoraidceahkkái leat geargan jorgaleame buot girjiid. Guokte maŋemus girjiid gárvvistuvvojat guovvamánu 2013 lohppii. Julevsámegilli ja lullisámegilli leat jorgaleame girjiid 1.-4.jahkeceahkkái.

Jorgalanbarggus lea tearpmáid ráhkadeapmi ádjás bargu, mii ferte dahkkot buohtalasaid jorgalemiin. Davvisámegilli leat ráhkaduvvno matematihkkatearpmat ovddes jorgalanbargguid oktavuodas, muhto julev- ja lullisámegilli ferte ráhkadit matematihkkatearpmáid go daid gielaide eai leat ovdal jorgaluvvon matematihkagirjiid.

Ruhta lea maiddá várrejuvvon jorgalit davvisámegilli luonddufágagirjiid nuoraidceahkkái. Bargu álggahuvvo go departemeanta lea mearridan reviderejuvvon oahppoplána luonddufágas.

Spesiálpedagogihkka

Sámediggi hui ládje vuoruha barggu kvalitehtasihkkarastime spesiálpedagogalaš oahppofálaldgaid sámi mánáide ja ohppiide mánáidgárdiin, vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvllain. Lea dehálaš sihkkarastit ahte sámi mánát ja oahppit geain oahpahuslága mielde leat vuoigatvuohta spesiáloahpahussii ja heivehuvvon oahpahussii, ožžot daid fálaldagaid maid sis lea riekti oázžut.

Sámedikkis ferte leat buorre ovttasbargu relevánta fágabirrasiguin. Danin mis lea ovttasbargu sihke Sámi Lohkanguovddážiin (Senter for samisk i opplering) ja SEAD:in – Sámi earenomáš pedagogalaš doarjalusain (Samisk spesialpedagogisk støtte). SEAD galgá leat gaskalađasin eará riikaviidosas gelbbolašvuođaorgánaide sámegiela ja sámi kultuvrra dáfus. Dán guovtti gelbbolašvuođaguovddáži lea máhttu ja gelbbolašvuohta dan birra makkár dárbbut gávdnojit mánáidgárdiin ja skuvllain, gos gávdnojit sámi mánát ja nuorat.

Statped, spesiálpedagogalaš doarjalusvuogádat suohkaniidda ja fylkkagielaide, lea dál ođđasisorganisereme iežas. Plána lea ahte oktanuppeloahkái spesiálpedagogalaš guovddáža oktiibiddjojit nu ahte šaddá okta Statped das. Sámediggái lea dehálaš ahte ođđasisorganiserema oktavuodas váldet vára hástalusain mat gullet sámi mánáide earenoamáš dárbbuiguin.

Stipeanda ohppiide geain lea sámeigiella fágan joatkkaskuvllas

Stipeanda lea juolluduvvon ollesáiggeohppiide joatkkaskuvllain geain sámeigiella lea fágan. Stipeanda juogaduvvo gorálaččat gaskal ohppiid geat váldet sámeigiella vuosttašgiellan, sámeigiella nubbingiellan ja sámeigiella vierisgiellan. Oahppit geain lea sámeigiella nubbingiellan ožžot 25% geahpádusa ohppiid ektui geat váldet sámeigiella vuosttašgiellan. Oahppit geain lea sámeigiella vierisgiellan ožžot 50% geahpádusa ohppiid ektui geat váldet sámeigiella vuosttašgiellan. 2012 bušehtas lei várrejuvvon 2.400 000,- ruvdno dasa.

Gielladássi	Galle ohcci	Máksojuvvon ru. juohke oahppái	Bušehttagolaheapmi ruvnnui	Bušehttaoassi %
Sámeigiella 1. giellan	253	kr. 5 093	kr. 1 288 529	53,4
Sámeigiella 2. giellan	166	kr. 3 820	kr. 634 120	26,3
Sámeigiella vierisgiellan	193	kr. 2 547	kr. 491 571	20,4
Submi	612		Kr. 2 414 220	100,0

Maŋemus jagiid leat oaidnán jámma lassáneami ohcamušain dán ortnegii, ja lea earenoamážit lassáneapmi ohcanlogus dain ohppiin geain lea sámeigiella vierisgiellan.

Ohcanloguid ovdáneapmi 2009 rájes 2012 rádjái:

Jahki	Sámeigiella 1.giellan	Sámeigiella 2.giellan	Sámeigiella vierisgiellan	SUB-MI
2009	194	150	117	461
2010	193	134	104	431
2011	226	170	126	522
2012	253	166	193	612

Sámedikki oahpahaspolitihkalaš árvaluskonferánssa

Sámediggi mearridii 2012:s Sámedikki dieđáhusa oahpahusdieđáhusa. Dan oktavuodas lágidii Sámediggi árvaluskonferánssa. Mihttomearri konferánssain lei oažžut árvalusaid boahhtevaš oahpahusdoaimmaide mat sihkkarastet sámi ohppiide buoremus oahppofálaldagaid. Ulbmiljoavkun ledje oahppit, váhnemat, oahpaheadjit, rektorat, skuvlaeaggádat, dutkit ja skuvlaeiseválddit.

Deaddu biddjui sámeigielloahpahussii ja gáiddusoahpahussii, ja mot váldit atnui árbevirolaš máhtu entreprenevravuoda bokte vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahas. Lassi- ja joatkkaoahpahusa dáfus, de ohcaluvvui ahte iešguđetge allaskuvllain galggašii sámi kulturgelbbolašvuolta. Sámediggeráđđi áigu čuovvolit árvalusaid mat bohte ovdan konferánssas ja álgit ráhkadišgoahhtit doaimaplánaid árvalusaid vuodul mat ovdanbohte konferánssas. Dát galget leat vuodđun iešguđetge ángirusšansurggiide dieđáhusas, gos oaidná vuoruhemiid.

Seminára sámi skuvlahistorjjá birra

Sámediggi lea 2012:s lágidan seminára sámi skuvlahistorjjá birra Guovdageainnus. Ulbmiljoavkun ledje politihkkárat, skuvlaeaggádat, oahpaheadjit, dutkit ja eará berošteaddjit. Seminára lei rabas buohkaide. Ulbmil seminárain lei bajásčuvget manin lea dárbu dovdat sámi skuvlahistorjjá vai galgá

ipmirdit dálá skuvlastruktuvrra ja dárbu oažžut eambo sámi sisdoalu skuvllaide. Logaldallin ledje nugo earret eará dutki Hadi Khosravi Lile.

Politihkalaš ovttasbargu

Máhtodepartemeantta stáhtačállu Elisabeth Dahle lea fitnan Sámedikkis 2012:s, su áigumuš lei oahpásnuvvat áššiide mat gullet iežaset ovddasvástádussurggiide mánáidgárddit ja vuoddoohpahus. Ovttas várrepreseanttain stáhtačállu finai Billávuona mearrasámi bajásšaddanguovddáža ja Kveana instituhta Porsángu suohkanis, Kárášjoga vuoddoskuvlla ja Láhpoluobbala skuvlla Guovdageainnus. Stáhtačállu lágiduvvui oahpisteapmi sámediggevisttis Kárášjogas ja sus lei čoahkkin várrepreseanttain Laila Susanne Varsain.

Guovdageainnus stáhtačállu oassálastii sámi skuvlahistorjáseminárii, man Sámediggi lágii. Delegašuvnnas ledje maiddá oahpisteapmi ja čoahkkimat Sámi allaskuvllas ja Sámi joatkkaskuvllas ja boazodoalloskuvllas. Álttás finai delegašuvdna sámi mánáidgárddis, Álttá siidda mánáidgárddis, Gorravári skuvlla sámi luohkás ja Finnmárkku allaskuvllas.

Politihkalaš čoahkkin lágiduvvui gos várrepreseanta Laila Susanne Vars ja stáhtačállu Elisabeth Dahle čoahkkinasttiiga Sámi allaskuvlla ja Finnmárkku allaskuvlla jođihangottiiguin. Allaskuvllat muitaleigga iežaskka doaimmaid birra ja čađaheigga buori ságastallama stáhtačállu. Čoahkkimis Finnmárkku allaskuvllain beasai allaskuvla bidjat ovdan iežas dárbbuid go maiddá galgá sáhttit fállat sámi fáttáid iežaset oahpahusas ja earenoamážit mearrasámi kulturmáhttu namuhuvvui vásedin. Stáhtačállu muitálii dan birra ahte sutnje lei muitaluvvon ahte fállat “mearrasámi kulturmáhttu” ii bohtán fárrui našunála gelbbolašvuodáloktema strategiijii, muhto ahte áššis galgá dahkkot ođđa árvoštallan.

Sámedikkis leat 2012:s leamašan čoahkkimat Romssa suohkaniin, sátnajođiheddjiin Jens Johan Hjortain ja gávpotráđi Jonas Stein Eilertseniin sámegeala ja sámi kultuvrra ovddideami birra Romssas. Konklusuvdna čoahkimiin šattai ahte Sámediggi ja Romssa suohkan galgaba ráhkadit sierra ovttasbargošiehtadusa. Oahpahusáššit galget leat oassin dakkár šiehtadusas. Ovttasbargošiehtadus galgá vuolláičállojuvvot 2013 vuosttaš jahkebealis.

Sámedikkis leat 2012:s leamašan čoahkkimat Álttá suohkaniin sámi mánáidgárddi birra Álttás ja skuvlaáššiid birra. Konklusuvdna čoahkimiin šattai ahte Sámediggi ja Álttá suohkan galgaba ráhkadit sierra ovttasbargošiehtadusa, mas oahpahusáššit galget leat oassin šiehtadusas. Ovtta čoahkkimis muitálii Sámediggi álgoálbmotkonferánsa birra mii galgá leat Álttás 2013:s.

Sámediggi lea lágidan golbma politihkalaš čoahkkima Oslo suohkanin 2012:s. Konklusuvdna lea ahte vuos ii hálit Oslo suohkan sierra ovttasbargošiehtadusa Sámedikkiin, muhto sii geatnegahttet iežaset doallat guokte politihkalaš čoahkkima jahkásaččat Sámedikkiin. Čoahkimiin galget leat fásta fáttát nugo: oahpahus ja skuvla, mánáidgárddit, vuorasolbmot gávpogis ja deaivvadanbáiki Oslo sápmelaččaide. Eará áigeovdilis áššiid sáhtta dieđihit čoahkimiidda.

Áššit maid leat divastallan čoahkimiin Oslo suohkaniin 2012:s leat leamašan sámi vuorasolbmuid dilli gávpogis, guorahallan bearráigeahččoraportta sámi oahpaha birra Oslos ja Akershusas, almmuhuvvon 2012 geassemánu. Sierra sámi deaivvadanbáiki lea maiddá divastallojuvvon. Oslo suohkan berošta hástalusas mii lea rekrutteret sámi oahpaheddjiid ja pedagogaid skuvlii ja sámi mánáidgárdái. Sámediggi lea ilus go Oslo suohkan 2012 čavčča virgádii ovddidanjođiheaddji gi galgá ovttašattit ja čuovvolut buot oahpahasfálaldagaid sámi mánáide Oslos.

Ovttasbarggu geažil Oslo suohkaniin, máhtu ja oahpu gávpotrádejođiheddjiin, Torger Ødegaardain, bovdii Sámediggi Oslo suohkana doallat sáhkavuoru Sámedikki oahpahaspolitihkalaš árvaluskonferánsas Guovdageainnus 2012 čakčamánu.

Sámi giliskuvllaid fierpmádatčoahkkin

2012:s lea dollon čoahkkin sámi/regionála giliskuvllaide. Čoahkkima mihttomearri lea ásahit ja nannet ovttasbarggu gaskal sámi ja regionála skuvllaid gos leat sámi oahppit. Čakčat 2013:s galgá fas dollot ođđa fierpmádatčoahkkin mii galgá addit vásáhuslonohallamiid ja jus fal vejolaš, galgá čađahuvvot sierra konferánsa 2013 čavčča. Sierra sámi giliid/ regionálaskuvllaid fierpmádatčoahkkimat galget maiddá nannet fierpmádatlihtuid. Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Porsáŋggu suohkaniin giliskuvllaid heaittiheami oktavuodas, ja lea maid fitnan Billávuona mearrasámi bajásšaddanguovddázis/skuvllas, Bissojoga skuvllas ja kvena instituhtas Bissojogas. Mihttomearri lei ságaškuššat Porsáŋggu- ja Billávuona giliskuvllaid boahhteáiggi birra, go goappaš skuvllat leat áitojuvvon heaittihuvvot.

Verdde- prošeakta

Sámediggi lea 2012:s bušehtas várren 250 000 ru verdde - prošeaktii. Prošeavtta mihttomearri lea leamaš ahte muhtun skuvllat Áltá ja Guovdageainnu suohkanis galget čađahit doaimmaid mat galget nannet ovttasbarggu, kulturlonohallama, hukset šaldi ja gulahallama gaskal mánáid/nuoraid gain lea sámi ja dárú/kvena duogáš.

Prošeakta lea boahťan hilljánít johtui, muhto muhtun skuvllat áigot 2013 álggus lágídit ohppiideivvadeami/guossástallama. Ohppiideivvadeamiin galgá fokus biddjot báikkálaš aktivitehtaide mat čájehit báikkálaš árbevieruid Áltá ja Guovdageainnu suohkanis.

Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Návvuona suohkaniin ja lea ságaškuššan Verdde- prošeavtta birra. Sivva čoahkkimii lei go Návvuona suohkan háliidii oheat doarjaga dakkár prošeaktii ja háliidii Sámédikkis evttohusaid makkár ruhtadanvejolašvuodát gávdnojit prošeaktii, ja háliidii ovdanbuktit Návvuona suohkana verddevuodá - prošeavtta. Sámediggi lea evttohan ahte Verdde-prošeakta 2013:s rahppojuvvo eará ohcciide maid go dušše Áltá ja Guovdageainnu suohkaniidda. Ortnet galgá evaluerejuvvot 2013:s.

Lohkan- ja čállinveahki vuoras sápmelaččaide

Sámediggi lea juolludan 450 000 ru Guovdageainnu suohkanii prošeaktii mii galgá addit lohkan- ja čállinveahki gili vuoras sápmelaččaide. Prošeakta álggahuvvui ođđajagimánus 2012:s ja galgá evaluerejuvvot 2013:s.

Lullisámegiela fierpmádat

Sámediggi lea oassálastán lullisámegiela fierpmádatčoahkkimis 2012:s. Lullisámegiela fierpmádatčoahkkin čohkke buohkaid hálldahuslaš dásis lullisámi guovllu ásahusain geat barget sámegiela giellaoahpahemiin. 2012:s dollojuvvui okta fierpmádatdeivvadeapmi. Deivvadeamis ságastallojuvvui máŋga áigeovuodilis áššečuolmma mat gullet lullisámegiela giellaoahpaheami bargui. Dahkkui dakkár mearráduš ahte háliidit ásahit fágafierpmádaga lullisámegiela oahpaheddjiide buot dásiin skuvladoaimmahagas, Bajásšaddanprográmma olis. Davvi- Trøndelága fylkkagiela lea váldán badjelasaš álggaheami dása. Sámediggi oassálastá observatevrán fierpmádatčoahkkimiin, ja vai beassá mitalit iežas barggu birra ja oažžut evttohusaid viidáset bargui ja vuoruhansurggiide.

Sámi oahpponeavvoportála – Ovttas – Aktan – Aktesne

Sámediggi lea ovttas DGT oahpu guovddáziin (Senter for IKT i utdanningen) ovdánahttan oahpponeavvoportála sámi oahpponeavvuide várás internehtas. Oahpponeavvoportála lea ožžon nama Ovttas – Aktan – Aktesne.

2012 bušehtas lei oahpponeavvoportálii várrejuvvon 3 500 000 ru. 31.12.12 ledje registrerejuvvon 317 geavaheaddji dán siiddus. Ovttas.no bokte leat 92 iešguđetlágan geavaheaddji luoikkahan vuollelaš 300 resurssa.

Prošeakta registrere jámmat ja dássedis fitnamiid neahttasiiđus. Neahttasiiđu oažžu dađistaga ođđa registrerejuvvon geavaheddjiid.

Proševtta doaimmahus bargá geažoáigge almmuhit oahpaheaddjiresurssaid, ja dássázi lea bidjan sisa dieđuid 2700 resurssa birra portálii. Doaimmahusas leat čieža olbmo lassin prošeaktajodiheaddjái, ja sis lea davvi-, julev- ja lullisámegiela giellagelbbolašvuohta. Proševtta II muttus leat buvttadeame 3 oahpponeavvopilohta. Pilohtat ráhkaduvvojit fágaide luonddufága nuoraidskuvlii, servodatfága gaskkadássái, ja okta oahpponeavvu mánáidgárdái. Oahpponeavvopilohtaid buvttadeamis ovttasbargá prošeakta mánggáin oahpponeavvočállin. III muddu; juohkoarena almmuhuvvui čakčamánu 11.b. Girkonjárvgas. Juohkoarenas lea govvaáŋku gos leat su 500 gova.

Alit oahppu ja dutkan

Sámedikkis lea oassemihhtomeriin okta ahte visot alit oahppu ja dutkan galgá áimmahuššat sámi oaidnoguovllu.

Sámi allaskuvla

Sámediggi lea čoahkkimiin Kulturdepartemeanttain ja Ođasmahttin-, hálddahušlaš- ja girkodepartemeanttain ságaškuššan Sámi allaskuvlla doaimmaid ekonomalaš rámmaid birra, mii maiddá siskkilda fágalaš analysajoavkku-, árbevirolaš gelbbolašvuođa- ja ofelašproševtta. Sámediggi oaidná makkár hástalusat Sámi allaskuvllas leat dasa mii guoská daid olggaldas álggahuvvon proševttaid fágalaš doibmii ja ovdáneapmái, daiguin ekonomalaš rámmaiguin mat sis leat dasa. Maiddá doarjaga birra Sámi lohanguovddázi lea ságastallojuvvon Máhtodepartemeanttain. Sámedikkis lea dat ipmárdus ahte vuodđojuolludeapmi guovddázi lea beare unnán daid bargguid ektui mat vurdojuvvojit galgat čovdot guovddáza bokte. Lea lunddolaš ahte juolludeapmi Sámi lohanguovddázi lea seamma stuoris go ruhtajuolludeapmi eará našunála guovddáziidda dán suorggis.

Sámediggi lea maid ovttasbargan sámi allaskuvllain ja Nordlándda-, Romssa- ja Finnmárkku fylkkamánniiguin oažžut vuodđoohpahusas láhkaásahussii nannejuvvot earret eará dan ahte galgá dieđihuvvot vuoigatvuođa birra oažžut oahpahusa sámegielas ja sámegilli, Sámi allaskuvlla iešguđet lágan oahppofálaldat dárbbuid birra, ja hástalusaid dáfus gávdnat ja doalahit sámegielat gelbbolašvuođa.

Eará allaskuvllat ja universitehtat

- Sámediggi lea buktán evttohusaid Finnmárkku allaskuvlla ja Romssa universitehta oktiibijan plánaide. Sámediggi deattuhii beliid mat min oainnu mielde leat mearrideaddjin dasa ahte ášahusaid oktiibijan galgá maiddá buktit positiivvalaš váikkuhusaid sámi dutkamii ja ohppui, ja álgoálbmotdutkanmii ja ohppui:

Álgoálbmot- ja sámi perspektiiva integrerejuvvo buot fágaosiide sihke oahpahusas ja dutkamis.

Heivehanmunát ja lávdaduvvon oahppofálaldagat.

Sámi árbevirolaš máhttu vuodđun ođđa máhtu ovddideapmái.

Studeantta rekrutteren – oažžut sámegielat studeanttaid (buot sámegielaid) logu lassánit.

Oahppokvalitehta ja oahppobiras studeanttaide geain lea sámegiel- ja kulturduogáš.

Dutkangaskusteapmi – máhcahit ruovttoluotta dieđuid dutkanbohtosiin olbmuide ja báikkálašservodagaide geat/mat daidda servet.

Gulahallan ja rollajuohku sámi máhtolašvuođabirrasiiiguin mat eai gula oktiibidjamii, muhto maidda dat liikká guoská, nugo Sámi allaskuvla, Nordlándda universitehta j.e.

Sámi oahpaheaddjioahpporegiovdna – SAK 7

Sámediggi lea observatevra Sámi oahpaheaddjioahpporegiovnna stivrenjoavkkus, SAK 7, mas leat mielde Sámi allaskuvla, Finnmárkku allaskuvla, Romssa universitehta, Nordlándda universitehta ja davvi- Trøndelága allaskuvla. Dasa lassin lea Sámediggi mielde golmma regionála bargojoavkkus, rekrutterenjoavkkus, teknologíija- ja heivehanmunát oahppofálaldatjoavkkus ja sámegielaid, sámi fágaid ja fáttáid oahppofálaldatjoavkkus.

Oahpahusdirektoráhtta juolludii Sámi oahpaheaddjioahpporegiovdnii ruđaid 2012- 2025 áigodahkii joatkkaoahppofálaldagaide. Sámediggi lea duhtavaš go Sámi allaskuvllas lea nuppiielapedagogihkka Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

fálaldagain okta, ja maiddá lullisámegiela ja julevsámegiela giellafálaldagaiguin mat leat Davvi-Trøndelága allaskuvllas ja Nordlándda universitehtas.

Sámediggi lea mearkkašan ahte lea stuora máhttováili sámi kultuvrra birra oahpaheddjiid gaskkas. Direktoráhhta ii dohkkehan Finnmárkku allaskuvlla mearrasámi kulturamáhtu joatkkaoahppofálaldat plána. Finnmárkku allaskuvla válddi hilguma ovdan Máhttodepartemeanttain. Departemeantta buktá earret eará čuovvovaš cealkámuša jearaldahkii:

“ Máhttodepartemeantta ipmirda goitge ahte guovlu vuorjašuvvá oahpaheddjiid heajos máhttodásiin sámi dilálašvuodaid birra. Mii áigut dan geažil ášši dieđihit ságaškuššamii strategiijaoasálaččaiguin dainna mihttomerriin ahte gávdno čuovddus dasa”.

Váilevaš máhttu oahpaheddjiid gaskkas sámi kultuvrra birra lea earret eará almmustahttojuvvon Hadi Lile doavttirdutkosis, ja váldui maiddá ovdan Butenschønlávddegotti raporttas “Guhkes bálgáid mielde – sámi dutkama ja alit oahpahusa birra”. Sámediggi oavvilda dan leat nu vuđolažžan sámi fáttáid máhttoovddideapmái ahte mis leat leamaš mánga ságastallama Máhttodepartemeanttain dán ášši birra. Earret eará deaivvadeigga várrepreseanta Laila Susanne Vars ja stáhtačálli Elisabeth Dahle guovvamánus 2012:s Finnmárkku allaskuvllas, ságaškuššat dárbbu oahppofálaldagaide oppalaš sámi fáttain ja earenoamážit mearrasámi kulturamáhtus.

Sámi oahpaheaddjioahpporegiovna bealis fievrrededje ášši viidáset go ohce dohkkehuvvot oažžut Sámi kulturamáhtu ovttain giellaosiin, nu ahte dat lea okta sin joatkkaoahppofálaldagain. Čakčadálvvi 2012:s čielggai ahte Oahpahusdirektoráhhta vuoruhá sámi kulturamáhtu ángirusšansuorgin “Gelbbolašvuotta kvalitehta váste – oahpaheddjiid joatkkaoahpu strategiijas 2012- 2015”.

Sámediggi lea hui duhtavaš mearrádusain ja leat vuordámušat dasa ahte dakkár oahppofálaldat bohtá johtui buot sámi guovlluin jođánepmosit.

Sámediggi várrii 2012:s 2 350 000 ru alit oahpu stipeanddaide. Doarjjaortnega mihttomearri lea rekrutteret sámegeielat fágaolbmuid iešguđetge lágan fágasurggiide. Alit oahppu sámegeielas lei vuoruhemiin okta. Ja dat movttidahtta Sámedikki go 2012 čavčča álggahuvvui lullisámegiella 3 oahppu, mas leat 12 oahppi, ja ahte julevsámegiela bachelora álggahuvvui vuosttaš gearde 2012 čavčča mas ledje 21 oahppi.

Oahpaheaddjioahpuid našunála ráđđi

Sámedikkis lea observatevrastáhtus Oahpaheaddjioahpuid našunála ráđis, OONR, ja čuovvu ráđi čeahkkimiid.

Norgga UNESCO- kommišuvdna

Máhttodepartemeantta lea nammadan Sámedikki várrepreseanta Laila Susanne Varsa miellahttun Norgga UNESCO-kommišuvdnii. Nammadeapmi gusto áigodahkii ođđajagimánu 1.b. 2013 rájes gitta juovlamánu 31.b. 2016 rádjái.

Regionála dutkanfoanddat

Sámediggi lea nammadan miellahtu várrelahtuin sihke Davvi- Norgga ja Gaska- Norgga foandastivrraide 2012 – 2015 áigodahkii.

Davviguovllupolitihkka

Sámedikki dievasčeahkkin meannudii ášši SP 28/12 “ Máhttoviidodat davviguovllupolitihkas”, 7.beavvi geassemánus 2012.

Sámediggi čujuha áššis internašunála reaidduide mat eaktudit ahte álgoálbmogiin galgá leat guovddáš rolla iežaset servodagaid ovdánahttimis ja ieža galget bidjat eavttuid iežaset ovdáneapmái.

Sámediggi čujuha erenoamážit ON 2007 Álgoálbmotjulggaštussii, artihkal 3 ja 4, mii eaktuduvvo ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái, ja ahte stáhtalaš eiseválddiin lea geatnegasvuohta sihkkarastet ahte dat vuoigatvuohta sisa fievrreduvvo našunála vuoigatvuhtii šiehtadallamiid ja konsultašuvnnaid bokte álgoálbmogiiguin maidda dat guoská. Internašunála standárddat lea maiddái dehálaččat Norgga máhttopolitihkkii ja olles sámi guvlui.

Sámediggi oaivvilda ahte lea hui dehálaš ahte sámi máhtobirrasiid, sihke ásašuslaš ja ii- ásašuslaš birrasiid, ferte sihkkarastit dárbbalaš rámmaeavttuid vai sii sáhttet ovdánit iežas et eavttuid vuodul. Dain birrasiin lea vuđolaš gelbbolašvuohta servodateallimis, árbevirolaš ja ođđa ealáhusaid birra ja sosiála ja rievttálaš beliid birra mat lea dehálaččat davviguovlluáŋgiruššama viidáset barggus. Álgoálbmogiid ja sámi máhtobirrasiid mihtilmasvuohta lea ahte dat leat unnit ja hearkkit ja jođánit sáhttet voittáhallat jus vuodđun biddjo gilvoprinsihppa gaskal našunála, davviriikkalaš ja internašunála máhtoásahusaid.

Sámedikki vuolggasadji davviguovllupolitihkkii lea ahte álgoálbmogiin davvin leat leamaš ja leat ain davviguovllut ruoktu ja eallinvuodđu. Davviguovllut galget dan dihte hálddašuvvot buoremussan midjiide ja boahttevaš buolvvaide, ja álgoálbmotservodagain lea dárbu gielalaš, kultuvrralaš ja servodatlaš nannemii vuot.

Sámediggi lea oassálastán aktiivvalaččat ráđđehusa 2012 davviguovlludiedđáhusa barggus, ja háliida čielggaduvvon ja guovddáš rolla viidáset davviguovlluáŋgiruššamis. Diedđáhusa boahá ovdán ahte ráđđehus oaivvilda ahte positiivvalaš ovdideapmái davvin lea mearrideaddjin dat ahte álgoálbmogat geaidda dat guoská maiddái vásihit dan positiivvalažžan. Sámediggi oaidná dárbbu bidjat johtui positiiva máhtto-, ja kapasitehtahuksejeddji doaibmabijuid sámi servodahkii ja eará álgoálbmotservodagaide áimmahuššan dihte álgoálbmotperspektiivva davviguovllupolitihkas. Ahte sámi servodat iežas álbmot válljejuvvon orgána Sámedikki bokte, galgá váldot fárrui davviguovllupolitihka máhtostrategiijaide áibbas buori vuogi mielde, lea eaktun dasa ahte sámi álbmot galgá dovdat eaiggátvuoda davviguovlluáŋgiruššamii.

Sámediggi oaidná earret eará dárbbu oažžut eambo máhtu ja čalmusteami sosiála ja dearvvašvuoda beali váikkuhusain maid davviguovlluáŋgiruššan dagaha báikegottiide ja olbmuide. Lea stuora dárbu eambo dutkanvuđot máhttui minerálaroggamiid váikkuhusaid birra davvin, erenoamážit vuoigatvuodaid áimmahuššama ja árbevirolaš ealáhusaid eksisteansavuodu oktavuodas.

Sámediggi lea oassálastán čoahkkimis aitto álggahuvvon ovttahttinforumis davviguovllupolitihka stuoradiggediedđáhusa čuovvoleami váste, mas leat mielde Ráđđehus, Sámedikki áirasat ja Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku fylkkaráđdejodiheddjit. Oahpahus ja gelbbolašvuodaovdideapmi lei okta dain váldofáttáin mat birra ságastallojuvvui vuosttaš čoahkkimis. Čuovvoleapmin dán čoahkkimii bovdii stádačáli Elisabeth Dale Sámedikki, Finnmárkku fylkkagieldda oahpahusa fylkkaráđi, Oahpahušlihttu ja SG davviguovlluid čuovvolančoahkkimii. Čoahkkima fáddán lei: “ Mot oažžut eambbogiid čadahit joatkkaoahpahusa Finnmárkkus?”

Sámi perspektiiva stivrendokumeanttain

Ođđa rámmaplána sámi mánáidgárdeohpaheaddjiohppui
Sámediggi ja Máhtdepartemeantta čadaheigga konsultašuvnnaid sámi mánáidgárdeohpaheaddjioahpu rámmaplána lávdegotti mandáhta birra. Mandáhta soahpan olahuvvui 2012 guovvamánus.

Rámmaplánalávdegoddi geigii iežas sámi mánáidgárdeohpaheaddjioahpu rámmaplána evttohusa departementii 2012 čakčamánus. Sámediggi lea bivdán konsultašuvnna oažžut Máhtdepartemeanttain ovdal lánkaásahus sáddejuvvu gulaskuddamii.

Ođđa mánáidgárdeoahpaheaddjioahpu rámmaaplána
Konsultašuvdna Kulturdepartemeanttain ođđa Mánáidgárdeoahpaheaddjioahpu lánkaásahusa ja
našunála njuolggadusaid birra loahpahuvvui 2012 miessemánus.

Lánkaásahusa 1.§:s ulbmil ja doaibmaviidodat, olahuvvui ovttaoaivilvuolta čuoovovaš ođđa oassái:
“Oahppu galgá ovddidit ipmárdusa dasa ahte sámi kultuvra lea oassin našunálalaš kultuvrras, ja dat
galgá deattuhit álgoálbmogiid stáhtusa ja vuoigatvuođaid, sihke našuvnnalaččat ja internašunálaččat”.

1.§ mearkkašumis čuožžu čuoovovaččat:

“Čujuhus geassemánu 17.b. 2005 nr.64 lánkii (mánáidgárdelánka) deattuha dehálašvuođa dovdat dán
lága ja maiddái vuollásaš lánkaásahusaid mat gullet mánáidgárdelánkii, ja internašunála
konvenšuvnnaide, nugo ILO- konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid birra ja ON
mánáidkonvenšuvnna.

Sámediggi lea duhtavaš go álgoálbmotperspektiiva ja máhttu sámi mánáid vuoigatvuođaid birra,
historjá ja kultuvra leat bures váldon vuhtii lánkaásahusas, mearkkašumiin ja našunála njuolggadusain
ollislaččat.

Ođđa oahpaheaddjioahpu 8- 13 rámmaplánat

Máhttodepartemeantta vuodđudii golbma ođđa rámmaplánalávdegotti 2011 njukčamánu. Sámedikkis
lea áirasat buot rámmaplánalávdegottiin. Sámedikkis ja Máhttodepartemeanttas lei
gulahallančoahkkinn 2012 geassemánu ođđa oahpaheaddjioahpu 8- 13 ceahki lánkaásahusa ja našunála
njuolggadusaid birra. Golbma ođđa lánkaásahusa galget dohkkehuvvot. Maŋgel ságaškuššamiid
čadáhuvvui konsultašuvdna mii loahpahuvvui 2012 borgemánu e- boastta bokte mas sohpe
lánkaásahusaid ovdal go dat sáddejuvvojedje gulaskuddami.

Lánkaásahusa 1.§ lea biddjon čuoovovaš sátnádeapmi:

Praktihkalaš ja estehtalaš fágaid 3 –jagáš fágaoahpaheaddjioahpu rámmaaplána lánkaásahusas:
“Fágaoahpaheaddjioahput galget addit gelbbolašvuođa kandidáhtaide fuolahit oahpahusa sámi
dilálašvuođaid birra, nugo dovdat stáhtusa mii álgoálbmogiin lea internašuvnnalaččat, dovdat
vuoigatvuođaid mat sámi mánáin Norggas leat, ja máhttit geavahit osiid sámi kultuvrras iežaset
fágasuorggi siskkobeaide”.

Lektoroahpu 8- 13 ceahki rámmaaplána lánkaásahusas čuožžu:

Oahpu maŋgel galgá kandidáhtta sáhttit fuolahit oahpahusa sámi dilálašvuođaid birra ja sus galgá leat
máhttu sámi nuoraid oahpahusvuoigatvuođaid birra mat oahpahuslága ja gustovaš 8 -13 ceahki
oahppoplánadahkosa mielde leat.

PPO 8 -13 ceahki rámmaaplána lánkaásahusas čuožžu:

Oahppu galgá kandidáhta gealbudit oahpahusa fuolahit sámi dilálašvuođaid birra ja addit máhttu sámi
nuoraid oahpahusvuoigatvuođaid birra mat oahpahuslága ja gustovaš 8-13 ceahki
oahppoplánadahkosa mielde leat.

Galgá dollot konsultašuvdna ovdal go lánkaásahus dohkkehuvvo.

Rávisolbmuid oahpahusprográmma

2012 bušehtas lei várrejuvnon 800 000 ru Sámiálbmotfoandda badjel viđa jagáš
rávisolbmuid oahpahusprográmmii Sámi allaskuvllas. Prográmma mihttomearri lea nannet ja ovddidit
sámegiela.

Prográmma lea molson nama “Gealbudan- ja rekrutterenprográmmii”, go prográmma lea gealbudan-
ja rekrutterenprográmma sámegiela alit ohppui.

Prográmma, mii loahpahuvvo 2013:s, lea dássázií čađahuvvon nu go lei plánejuvvon ja sáhtta dadjat dat lea lihkostuvvan dássázií. Sámi allaskuvllas lea dál fágalaš ovddasvástádus ja ovttasbargá viidát sámi giella- ja kulturguovddážiiguin.

Dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid geažil lea dárbu dakkár gealbudan- ja rekrutterenprográmmii guhkes áigái ovddasgavlui. Sámediggi oaidná dan geažil dárbbu dasa ahte prográmmii bastevaš ortnegiin sihkkarastá joatkevašvuoda, mas rávisolbmot sáhttet álgit álgokurssaide ja joatkit lohkanbaji rádjái. Bistevaš ortnet berre huksejuvvot dan vuogádaga ala mii lea áshuvvon, mas Sámi allaskuvllas lea fágalaš ovddasvástádus, mas leat mielde hálldahuslaš bealli nugo ekonomiiija, organiseren, koordineren ja ahte lávdaduvvon ovttasbargoasálaččat sáhttet čađahit álgokurssaid.

Systemáhtalaš kárten árbevirolaš máhtus – njuolggodoarjja

2012 bušehtas lei várrejuvvon 650 000 ru Sámiálbmotfoanddas Sámi allaskuvlii kárten dihte sámi árbevirolaš máhtu – árbediehtu.

Árbediehtu –prošeakta lea ođđajagimánu 1.b.2012 rájes rievdan pilohtaprošeavttas njealji jagáš váldoprošeaktan.

Okta vásáhus pilohtaprošeavttas lei ahte lea lassáneaddji dárbu konkretiseret árbevirolaš máhtu fáttmasteami hálldašeamis ektui. Finnmárkkuopmodaga ja Stáhta luonddubearráigeahčču hálldašanorgánat leaba váldán oktavuoda prošeavttain ságaškuššat ovttasbarggu dutkamis ja kapasitehtaovddideamis. Váldoprošeavtta váldomihttomearri galgá láchit dili dasa ahte: dokumentere samisk naturforståelse og tradisjonell kunnskap og legge til rette for at de fortsatt kan nyttiggjøres i lokal ressursforvaltning

Sámi luondduipmárdus ja árbevirolaš máhttu dokumenterejuvvo ja láchit dili vai dat ain sáhttet ávkkástallojuvvot báikkálaš resurssahálldašeamis

Nannet vejolašvuodaid dasa ahte sámi árbevirolašmáhttu fievrreduvvo vuorasolbmui nuorat olbmuide

Fáttmastit sámi árbevirolašmáhtu politihkalaš ja hálldahuslaš mearridanproseassain

Leat mielde ovdánahttime bures doaibmi ja buvttalaš fierpmádaga gaskal sámi áshusaid

Pilohtaprošeakta – sámi luonddugeavaheami gelbbolašvuodaguovddáš

2012 bušehtas lei várrejuvvon 500 000 ru sámi luonddugeavaheami gelbbolašvuodaguovddáša pilohtaprošeavtta álggaheapmái. Pilohtaprošeavtta vuodđun lea Sámedikki čuovvoleapmi ja konkretiseren Árbediehtu - prošeavtta gaskaboddosaš bohtosiin. Lea plána ahte prošeakta galgá leat vuodđun Ráđđehusa davviguovllustrategiija doaibmabijuid čuovvoleapmái das ahte joatkit prošeavtta dakko bokte ahte institušonalisere, ovddida ja bisuha árbevirolaš máhtu, earenoamážit dan mii gullá sámi luonddugeavaheapmái. Prošeakta galgá evaluerejuvvot 3 jagi geahčen.

Sámediggi lea rievddadan prošeavtta nama nammii Pilohtaprošeakta – Árbediehtoguovddáš / senter for samisk tradisjonskunnskap, proseassas mii lei dássázií go ovddasvástideaddji áshus válljejuvvui prošeaktii. Nammarievddadeapmi čilgejuvvo dainna ahte pilohtaprošeavtta mihttomearri lea viiddiduvvon áshit vuodu guovddázií mii láchá dili dasa ahte sámi árbevirolaš máhttu – árbediehtu – geavahuvvo luondduresurssaid hálldašeamis ja lea máhttovuodđun rámmaaplánaid, oahppoplánaid ja oahpaheaddjiressurssaid ja dutkama ovddideapmái. Guovddáša barggut leat earret eará systematiseret, kártet, čalmustahttit ja gaskustit árbevirolaš máhtolašvuoda.

Sámi allaskuvla lea ožžon ovddasvástádusa prošeaktii ja lea hábmegoahtán dan dál. Aktivitehtaplánas lea earret eará mielde fierpmádathuksen ja relevánta ovttasbargoasálaččaid kárten, ja geavaheaddjiiskadeami čađaheapmi.

Stipeanda alit ohppui – ohcanvuđot doarjja

2012 Sámedikki bušehtas lei várrejuvvon 2 350 000 ru stipeanddaide alit oahpuid várás. Doarjjaortnega mihttomearri lea rekrutteret sámegielat fágaolbmuid iešguđetge fágasurggiide.

Válldiimet vuostá 298 ohcama. Juolluduvvui stipeanda oktiibuot 2 990 200 ru ovddas 206 studentii.

Tabealla vuolábealde čájeha juohkimiid gaskal oahpposurggiid, galle ohcama juolluduvvon ja ruđaid juohkima:

	Galle ohcama	Galle juolluduvvon	Ruvnno
Oahpaheaddjioahppu ja ovdaskuvlaoahpaheaddjioahppu	31	15	300 000
Alit oahppu lulli-, julev- dahje davvisámegielas	216	168	2 290 200
Alit oahppu oahpponeavvopedagogihkas	22	15	300 000
Dulkaohppu sámii dulkaide ja jorgaleddjiiide	2	2	20 000
Joatkkaoahppu sámii ovdaskuvlaoahpaheddjiiide	2	2	40 000
Joatkkaoahppu boarrásiidfuolahusas, viidát go bachelorgráda	1	1	10 000
Joatkkaoahppu gárrendilifuolahusas, viidát go bachelorgráda	0	0	0
Joatkkaoahppu psyhkalaš dearvvašvuodabarggus, viidát go bachelorgráda	1	1	10 000
1 stipeanda konserverenohppui Norggas, sihke bachelor- ja masterdásis	2	2	20 000
Vuoruhemiid olggobealde	21	0	0
Submi	298	206	2 990 200

Sin gaskkas geat ohce stipeandda alit ohppui lulli-, julev- ja davvisámegielas lea juohkin ná:

Giellajoavku	Galle ohcama	Juohku proseanttaid mielde	Juohku ruđa mielde
Davvisámegiella	120	65,71	1 505 000
Julevsámegiella	6	6,12	140 200
Lullisámegiella	42	28,17	645 000
Submi	168	100%	2 290 200

Stipeanda rávisolbmuid oahpahussii - ohcanvuđot doarjja

2012 Sámedikki bušehtas lei várrejuvvon 500 000 ru rávisolbmuid oahpahusa stipeanddaide. Doarjjaortnega mihttomearri lea ealáskahttit sámegiela ja movttiidahttit rávisolbmuid oahppat sámegiela, ja movttiidahttit eambbogiid gealbudit iežaset vai sáhttet váldit alit oahpu sámegielas.

Vuostáiválldiimet 8 ohcama. Oktiibuot juolluduvvui stipeanda 67 500 ru ovddas 8 studentii.

Tabella vuolábealde čájeha juohkimiid gaskal oahpposurggiid, man galle stipeandda leat juolluduvvon ja ruđaid juohkima:

Oahppu	Galle ohcama	Galle juolluduvvon	Submi
Davvisámegeiella lohkanbadji	1	1	15 000
Sámegeiella praktihkalaš oahppodilis – álgooahppu	7	7	52 000
Submi	8	8	67 500

Dearvvašvuohta ja sosiála

Sámedikki dearvvašvuođa ja sosiálapolitihkkii lea vuodđun ovtadássásaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalus sámi álbmogii, ovtadássásaččat álbmogiin muđui. Dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusat fertejit heivehuvvot sámi álbmoga vuoigatvuođaide ja dárbbuide ja man vuodđun galgá leat sámi giella ja kultuvra. Vuodđun sihkkarastit mihttomeari ahte galgá leat ovttárvosaš bálvalus, lea ahte buot dásiin galgá leat sámi giella- ja kulturmáhttu. Sámediggi bargá mángga láhkai olahat dihte dáid mihttomeriid. Gulahallama ja ovttasbarggu bokte guovddáš eiseválddiiguin ja eará relevánta aktevrreiguin bargá Sámediggi dan ala ahte sihkkarastit Sámedikki váikkuhanfámu dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusbálvalusaid hábmemei sámi álbmoga várás. Mii áimmahuššat earret eará sámi mánáid vuoigatvuođaid mánáidsuodjalusbálvalusain deaivvadeamis, ja sihkkarastit ahte sámi álbmoga hástalusat ja dárbbut vára váldojit našunála ánggiruššamiin buori álbmotdearvvašvuođa váste. Dasa lassin addit mii doarjagiid iešguđet lágan dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide.

Sámediggi našunála álbmotválljejuvvon orgána, lea eanemus guovddáš eavttuid biddji eiseválddiid guovdu ovttárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusaid ovddeami oktavuodas sámi álbmogii, ja dat ferte danne gessojuvvot mielde proseassaide main lea njuolga mearkkašupmi sámi álbmogii.

Sámediggi gulahallá guovddáš eiseválddiiguin, suohkaniiguin, fylkkagielddaiguin ja eará aktevrreiguin barggus dearvvašvuođa-, sosiála- ja mánáidsuodjalusfálaldaga sihkkarastimis sámi álbmoga várás. Mii čadahit earret eará konsultašuvnnaid eiseválddiiguin dan oktavuodas go gustovaš lágat ja dahje láhkaásahusat rievdaduvvojit dahje ođastuvvojit main lea njuolga mearkkašupmi dearvvašvuođa-, sosiála- ja mánáidsuodjalusfálaldahkii sámi álbmoga várás. Sámediggi addá maiddái čálalaš cealkámušaid dieđáhusbargguide ja čielggademiide. Lagat ovttasbargu fágaásahusaiguin ja earáiguin gelbbolašvuođa buorideami dihte, ja dasto leat maiddái oainnusmahttindárbu ja bálvalusaid ovddideapmi dehálaččat.

Bargodokumeanttat regionála dearvvašvuođaásahusaide

Guovddáš eiseválddiid bajitdasi ovddasvástádussii gullá bargu ovddidit ovttárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusa sámi álbmoga váste ovtadássásaččat álbmogiin muđui, ja sii fertejit fuolahit ahte sámi perspektiiva váldojuvvo vuhtii ja ahte dat jerrojuvvo buot proseassain, ja váldojuvvo vuhtii guovddáš dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihkalaš ánggiruššamiin. Dainna vuoduin lea Sámediggi konsulteren dearvvašvuođa ja fuolahusdepartemeantta 2013 bargodokumeanttaid birra.

SÁNAG (Sámi našuvnnaš gealboguovddáš – psyhkalaš dearvvašvuođasudjen

Sámediggi fuolastuvvá dainna bisuhuvvo ja ovddiduvvo go fálaldat mii Sámi našuvnnaš gealboguovddáža (SÁNAG) psyhkalaš divššus lea huksejuvvon. Sámediggi lea 2012:s ožžon fuolastuvvondieđuid sámi pasieanttain, sámi fágaolbmuiin ja suohkaniin mat leat olggobealde Davvi Dearvvašvuođa doaimbaguovllu dan birra ahte SÁNAG fálaldagat galget unniduvvot ja heaittihuvvot. Sámediggi čujuha dasa ahte leat sámi pasieanttat geat orrot miehtá riikka ja geain lea vuoigatvuohta dearvvašvuođafálaldahkii man vuodđun lea sámegeiella ja kultuvra.

St.diedáhus nr. 47:s (2008 – 2009), ovttasdoaimanodastus, čujuhuvvo ahte SÁNAG lea oktasaš našunála gelbbolašvuodaguovddázin sámi psykiatriijii, ja ahte lassin, earret Oslos, gávdnojit fágaolbmot sihke julevsámi guovllus (Divttasvuotna) ja lullisámi guovllus (Snoasa). Bajábealde válddahallon olbmot leat oassin SÁNAG 3- jagáš prošeavttas, mii siskkilda našunála klinihkalaš bálvalusaid ovddideami Finnmárkku olggobealde. Prošeaktaáigodat lea dál loahpahuvvon, ja guovllut mat leat vuostáiváldán bálvalusfálaldaga, leat maŋgel muitalan ahte lea stuora dárbu SÁNAG fálaldahkii. Ovttasdoaimanodastus čujuha SÁNAG modelli, go čájehuvvo ahte lea leamaš hui posiitiiva, go das lea nanu bása mii sajáiduvvon sámi birrasii, lotnolagaid dainna ahte fágaolbmot leat leamašan iešguđet guovlluin gos lea sámi álbmot. Ovttaárvosáš bálvalus sámi pasieanttaide eaktuda bálvalusa man vuodđun lea sámegeiella ja kultuvra. SÁNAGis lea dát gelbbolašvuotta. Sámediggi oavvilda dárbbaslažžan láchit dili vai SÁNAGA psyhkalaš dearvvašvuoda dikšunfálaldat sámi pasieanttaide olggobealde Finnmárkku joatkašuvvá.

Sámediggi lea danin duhtavaš go 2013 bargodokumeanttain leat soahpan čuovvovaš mihttomeriid: Davvi Dearvvašvuoda RDD lea ovttas Sámi našunála gelbbolašvuodaguovddáža – psyhkalaš dearvvašvuodasuddjemiin (SÁNAG) ja muđui eará regionála dearvvašvuodadoaimmahagaiguin árvoštallan mot klinihkalaš bálvalusat sámi pasieanttaide galget viidáset fievrreduvvot ja organiserejuvot. Dát berre gehččot oktavuodas SÁNAG:a vejolaš ohcamiin oažžut našunála gelbbolašvuodabálvalusa stáhtusa.

Sámedikki mielas lea dát viidáset fievrredeapmi čuovvovaš Davvi Dearvvašvuoda RDD 2012 bargodokumeanttain mihttomeriin: Davvi Dearvvašvuotta lea láchán dili Sámi našunála psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema gealboguovddáža doibmii ja viidáset ovddideapmái. Fálaldat lea olámuttos sámi pasieanttaide buot sámi guovlluin. SÁNAGA doaimma psykiatriija spesialistaoahpu oahppobáikin lea viidásetovddiduvvon.

Fágaidrasttildeaddji spesialiserejuvvon dikšu sidjiide geat leat darvánan gárrenmirkkuide

SÁNAG lea mánga jagi bargan sámegeielat ja kulturoaidnoguvllot psyhkalaš dearvvašvuodasuddjemiin ja gárrenmirkováttisvuodaiguin. Stuoradiggediedáhusas nr. 30:s – ollislaš gárrenmirkopolitihka, boahťa ovdán ahte fágaidrasttildeaddji spesialiserejuvvon divššu bálvalusstruktuvrra berre nu guhkás go vejolaš ovttahttit psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema ja eará spesialistadearvvašvuodabálvalusaid bálvalusstruktuvrraiguin. Gárrendili fuolahusa sámegeiella ja kulturgelbbolašvuoda oktavuodas čujuhuvvo dasa ahte berre geavahit gelbbolašvuoda mii sámi pasieanttaid váste psyhkalaš dearvvašvuodasuddjemis lea huksejuvvon.

SÁNAG lea iežas psyhkalaš dearvvašvuoda ja gárrenmirkováttisvuoda barggus ovdánahtán gelbbolašvuoda ja vásáhusaid mat leat mávssolaččat sámi pasieanttaid gárrenmirkodivššu dáfus. Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte SÁNAG lea guovddázis našunála perspektiivvas huksemis sámi pasieanttaide gárrenmirkodivššu. Sámediggi háliida dan dihte ahte 2013 bargodokumeanttain galgá leat mihttomearrin ahte SÁNAGA fágaidrasttildeaddji spesialiserejuvvon dikšofálaldat gárrenmirkkuid boasttugeavaheddiid ja eará dikšodárbbaseddiid váste viidásetovddiduvvo. Dan birra eat dađibahábut soabadan, go departemeantta mielas lei beare árrat addit sidjiide dán barggu 2013:s. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta ja Sámediggi soabadeigga dan geažil ahte ášši loktejuvvo odđasit 2014 bargodokumeanttain oktavuodas.

Dulkonprošeakta

Davvi Dearvvašvuotta oáččui bargun čađahit dulkonprošeavtta buoridan dihte dulkonbálvalusa sámi álbmogii, go Sámediggi konsulterii regionála dearvvašvuodadoaimmahagaid 2010 bargodokumeanttain birra. Prošeavtta váldomihttomearri lea ásaht sámegeielat dulkonbálvalusa mii lea olámuttos birrajándora. Davvi Dearvvašvuotta RDD – guovllus. Finnmárkku Dearvvašvuodas lea ovddasvástádus čađahit prošeavtta. Prošeakta álggahuvvui 2011.s ja loahpahuvvui 2012:s. Sámediggi lea leamaš mielde prošeaktamandáhta hábmemis ja lea miellahttu stivrenjoavkkus. Prošeaktaáigodagas Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

lea earret eará dulkon neahta bokte geahččaluvvon ja álggahuvvon e- oahppoprográmma dulkoma birra. Sámedikkis lea beroštupmi ahte doaimmat mat leat álggahuvvon dán dulkonproševtta bokte galget joatkkašuvvot maŋgel prošeaktaáigodaga, dainna mihttomeriin ahte birrajándora dulkonbálvalus ásaheami. Dearvvašvuođa ja fuolahusdepartemeantta ja Sámediggi leaba ovttaoavvilis čuovvolit ášši maŋgel proševtta loahpparaportta.

Viidásetovddideapmi sámi álbmoga dearvvašvuođabálvalusain

Sámi pasieanttaid vuoigatvuođaid ja dárbbu heivehuvvon dearvvašvuođafálaldagaide mieddiheapmi lea mielddisbuktán ahte leat ásaheami muhtun ásaheamat. Dat ásaheamat doibmet sierra resursaovttadahkan sámi pasieanttaid dearvvašvuođafálaldagaide, mas vuođđun lea sámegeiella ja kultuvra. Eanemus ovddideapmi lea leamašan psyhkalaš dearvvašvuođasuddjema spesialistadearvvašvuođabálvalusain, Sámi našunála gelbbolašvuođaguovddáža psyhkalaš dearvvašvuođa (SÁNAG) ásaheami bokte. Somáhtalaš fálaldagaide siskkoibealde ii leat leamaš seamma ovddideapmi. Earenoamážit dearvvašvuođabálvalusain mat eaktudat buori gulahallama gaskal fágaolbmuid ja pasieanttaid, nugo bistevaš dávddaid oahppamis ja birgehállamis, veajuidathtimis ja geriatriijas eai leat fálaldagat leamaš doarvái buorit.

Odne leat ásaheamat main leat jurddašuvvon doaimmat sámi álbmogii iešguđet ládje organiserejuvvon. Sámediggi oavvilda ahte dat hehte buoremus ávkástallama sámi fágaolbmuid. Lea dárba ollislaš jurddašepmái ja bajitdási organiserejuvvon sámi álbmoga spesialistadearvvašvuođabálvalusaid dáfus. Dat lea dárbašlaš vai sáhttit fállat buoret ja eambo ollislaš ja koordinerejuvvon bálvalusaid sámi pasieanttaide ja geavaheddjiide, mas giella ja kultuvra leat vuođđun. Sámi fágaresurssaid ovttašuttin lea dehálaš momenta dán barggus. Dainna duogážiin lea Sámediggi, fárolaga sámi fágaolbmuid, oassálastán “jurddariđuohkkimis”, maid Davvi Dearvvašvuohta lágidii, gos fáddán lei sámi álbmoga dearvvašvuođabálvalusaid viidásetovddideapmi ja organiserejuvvon.

Kvalitehta ja pasieantasihkarvuohta

Našunála dearvvašvuođa- ja fuolahusplána (2011 – 2015) daddjojuvvui ahte ráđdehus áigu 2012:s ovddidit stuoradiggedieđáhusa kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa birra. Dieđáhusas galgá biddjojuvvot vuođđun viiddis kvalitehtadoaba ja movt dan sáhttit láchit ávkin vai pasieanta/geavaheaddji ieš sáhtášii árjjalaččat searvat iežas dikšui/fuolahussii.

Sámediggi lea buktán evttohusaid dieđáhussii. Sámedikki bealis lea deattuhuvvon earret eará sámi giella ja kultuvra kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa beallin.

Sámedikki oavila mielde fuonida sámi giella ja kultuvrra gelbbolašvuođa váilun sámi pasieanttaid pasieantasihkarvuođa ja dearvvašvuođafálaldagaide kvalitehta. Kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa eaktun lea ahte pasieanta ja divššarat áddehallet gaskaneaset. Dát bidjá vuođu diehtjojuokkinlonuhallamii mii lea dárbašlaš jus galgá sáhttit addit buoremus ja rievttet divššu. Sámediggi oavvilda ahte sámi pasieanttaid kvalitehta ja sihkarvuohta sin divššus dávjá lea gitta sámi giella ja kultuvrra máhtolašvuođas. Danne lea dehálaš addit stuorat fuomášumi gulahallamii ja gillii kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa mihtideamis.

Sámediggi lea duhtavaš go giella ja kommunikašuvdna leat leamaš dehálaš bealit dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa stuoradiggedieđáhusas kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa birra. Sámediggi mielas lea dehálaš deattuhit Stuoradiggedieđáhusa čuovvoleamis ahte giella ja kommunikašuvdna leat dehálaš bealit kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa hárrái, ja ahte dat dahkko systemáhtalaš barggu bokte. Sámediggi lea dan dihte 2011 regionála dearvvašvuođadoaimmahagaid barggahandokumeanttaid konsulterema oktavuodas bivdán ahte biddjo johtui ovddidanbargu giella ja gulahallan mihtidanindikaštoriid guovdu. Sámediggi diehtá ahte Dearvvašvuođadirektoráhtta, gii oáččui dán barggu, ii leat boahán johtui dainna bargguin. Sámediggi šalloša dan, ja lea bivdán Dearvvašvuođa ja fuolahusdepartemeantta čuovvolit ášši.

Stuoradiggedieđáhus čálgobálvalusaid oahpu birra

Ráđđehus mearridii 2010:s ahte galgá ovdanbiddjojuvvot stuoradiggedieđáhus čálgobálvalusaid oahpu birra. Sámediggi lea dieđáhusa konsulteren Máhtodepartemeanttain.

Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte boahpteáiggi čálgobálvalusa oahpus ja rekrutteremis biddjo eambo deaddu máhtolašvuhtii sámiiid birra álgoálbmogin, sámi servodatdilálašvuodaid, sámi giela ja kultuvrra birra. Sámediggi oaivvilda dan leat eaktun vai čálgobálvalusa sámi geavaheaddjit ožžot daid fálaldaga maid sis lea riekti oažžut. Dađibahábut lea dilli ain nu ahte lea soaittáhagas leago čálgobálvalusas dan mutto kulturgelbbolašvuohta ahte sáhttet addit doarvái buriid bálvalusaid, ja eanas háviid lea hui ovttaskasolbmo duohken. Berre bargojuvvot dan guvlui ahte dakkár vuodđu sisa fievrreduvvo dábálaš vuodđooahpahussii ja erenoamážit joatkkaoahpahussii. Dan dihte ferte biddjot gáibádus ahte visot vuodđooahpahusain alit dásis studeanttaide addo oahpahus sámiiid birra álgoálbmogin, rievttálaš vuodđu, ja sámi giela ja kulturipmárdusa birra.

Sámediggi lea duhtavaš go sin konsulteremat leat dagahan ahte dieđáhusa boahdá ovdán: “Sámiin álgoálbmogin leat vuoigatvuodát mat leat regulerejuvvon norgga lágas ja internašunála konvenšuvnnain. Kandidáhtain ferte leat gelbbolašvuohta sámiiid giela ja kultuvrra birra ja sámiiid servodatdili birra, vai dilli láchčojuvvo nu ahte sámiiid geavaheaddjit ožžot dan fálaldaga maid sis lea riekti oažžut. Dat guoská joatkkaoahpahusa ja alit oahpu vuodđooahpahusaide. Nu mot Sámediggi oaidná dan, de šaddá hástalusas viidáset barggus implementeret gelbbolašvuodá álgoálbmogiid ja sámiiid giela ja kultuvrra birra daid iešguđet oahppoásahusaid fágaplánaide. Go dálá rámmaplánat ođastuvvojit oktasaš dearvvašvuodá- ja sosiálahálgalaš oahpuid láchkaásahussan universitehta ja allaskuvladasis, de berre dasa bidjat stuora fuomášumi.

Gárrendilli

Čakčat 2012:s ovdanbuvttii ráđđehus stuoradiggedieđáhusa nr.30, “Oainne mu! Ollislaš gárrenmirkopolitihkka”. Sámediggi lea, ášši 012/12 dievasčoahkkinmearrádusa vuodul buktán ovdagihtii evttohusaid dán bargui. Evttohus deattuhii eastadeami, divššu ja maŋŋedivššu, golbma dehálaš fáta go ollislaš gárrendilipolitihkka galgá hábmejuvvot. Viidáset evttohus deattuhii odđa máhttohusken dutkama bokte lea dehálaš boahpteavaš gárrendilidiksui, ja gárrendilifuolahusa sámegiela ja kulturgelbbolašvuodá huksemis berre leat vuodđun dálá gelbbolašvuohta mii dán suorggis lea.

Sámedikki evttohus lea váldon mielde dieđáhusa nuppi oassái. Mii goitge šallošit go sámedikki sávaldat das ahte áimmahuššat sámiiid perspektiivva dieđáhusa eará osiin ii leat váldojuvvon vuhtii.

Ovttasdoaimmanodastusa ásaheami rájes bohtet boahpteavaš boasttugeavaheddjiid čuoovolan- ja bálvalusfálaldagat biddjon ollu eambo suohkaniidda. Sámediggi aidduha ahte suohkaniin lea ovddasvástádus addit sámiiid pasieanttaide gielalaš ja kultuvrralaš heivehuvvon bálvalusa, beroškeahttá leatgo suohkanat mielde sámiiid giellahálldašanguovllus vai eai. Sámi geavaheaddjit leat addán ruovttoluottadieđuid ahte ipmárdus sin gielalaš ja kultuvrralaš duogáži lea dehálaš sihke dalle go lea divššus ja dalle go geavaheaddji galgá hukset gárrenmirkkohis eallima ruovttusuohkanis.

Láhkaásahus álbmotdearvvašvuodá bajilgova birra

Sámediggi lea konsulteren Dearvvašvuodá- ja fuolahusdepartemeanttain álbmotdearvvašvuodálahkaásahusas birra. Sámediggi lei dehálaš ahte buot Norgga suohkaniin galgá leat árvvoštallangeatnegasvuohta das ahte leat go sin suohkanis sámiiid álbmoga ektui earenoamáš álbmotdearvvašvuodá hástalusat. Departemeanta háliidii álggos ráddjet dán árvvoštallangeatnegasvuodá suohkaniidda sámegiela hálldašanguovllu siskkobalde. Sámediggi deattuhii ahte sámegiela hálldašanguovlu lea ásaheami eará ulbmiliidda go álbmotdearvvašvuhtii ja dat ii leat heivvolaš ráddjehussan. Sámediggi čujuhii maiddá dasa ahte álbmotdearvvašvuodálahka galgá gehčcot oktavuodas plána- ja huksenlágain. Plána- ja huksenlágas leat suohkanat juo geatnegahtton plána- ja huksenlágas váldit vára sámiiid beroštumiin. Sámediggi oaččui maiddá doarjaga iežas

oidnui, ja dát váldui fárrui láhkaásahussii álbmotdearvvašvuođa bajilgova birra § 3: ” Suohkanat galget lagat guorahallat dalle go lea vuodđu jáhkkit ahte sámi álbmoga ektui gávdnojit earenoamáš álbmotdearvvašvuođa hástalusat.” Láhkaásahus aiddostahtta ahte suohkanat, gos lea sámi álbmot, galget árvvoštallat dan lagat suohkaniin main lea vuodđu jáhkkit ahte gávdnojit earenoamáš álbmotdearvvašvuođa hástalusat dán álbmoga ektui, galget árvvoštallat dan lagat. Láhkaásahus aiddostahtta ahte suohkanat sámi álbmogiin, main lea vuodđu jáhkkit ahte gávdnojit earenoamáš álbmotdearvvašvuođa hástalusat dán álbmogi, galget dan lagat guorahallat.

Bioteknologiija

Našunála dearvvašvuođa- ja fuolahusplána (2011 -2015) rahpá vejolašvuođaid dahkat rievdadusaid njuolggadusčállosiin ja geavadagas dearvvašvuođaregistarid ja biobánkkuid ovddideami dáfus. Háliidit eanet olahahattima dieđuide mat leat našunála registariin ja bio-bánkkuin. Dát bargu guoská juo eandalii juste sámi álbmogi.

Bioteknologalaš ovddideapmi rahpá ođđa vejolašvuođaid mánga dehálaš servodatsurggiin, ja olbmuid genaávdnasiid dutkan buktá ođđa vejolašvuođaid ollu surggiin. Váikkuhusaide maid sáhttit jurddašit gullet nugo buoret indiiviidaheivehuvvon medisiinnalaš dikšu ja vejolašvuođat gávdnat vástádusaid dássáži vástitkehtes medisiinnalaš gažaldagaide.

Sámiide álgoálbmogiin, lea dát dehálaš ovdáneapmi. Norgga lánkamearrádusat dán suorggis namuhit daid vuoigatvuođaid dušše indiviidadasis, muhto mii dasalassin beroštit iežamet kollektiivvalaš vuoigatvuođain álgoálbmogiin. Sámi servodat lea unni, ja lea vejolaš identifiseret sámi álbmoga genaávdnasiid. Dat mearkkaša ahte min čearddalaš duogáš sáhtta šaddat faktorán genadutkamis. Olgoriikkas mis leat ovdamearkkat eará álgoálbmogiin leat dahkan dakkár dutkamiid, ja mas dutkanbohtosiid leat geavahan earaláde go dan maid álgoálbmogat ieža leat háliidan.

Sámedikki mihttomearri lea leahkit aktevra mii ovddida sámi beroštumiid bioteknologalaš ovddideamis. Sámi genehtalaš ávdnasiid eaiggáduššan ja hálddašeapmi, leat áigequovdilis gažaldagat Sámediggái. Sámediggi lea 2012:s lágidan seminára Sámedikki áirasuidda, gos Bioteknologiijalávdegotti miellahttu, Njál Høstmælingen, logaldalai álgoálbmotvuoigatvuođaid birra ja bioteknologalaš ovddideami birra. Sámedikki dievasčoahkkin dagai čuovvovaš mearrádusa áššis SD 17/12:

Sámediggi dovddasta ahte bioteknologalaš ovddideapmi buktá sámi servodahkii ođđa hástalusaid. Dát ovddideapmi rahpá ođđa vejolašvuođaid sihke buhcciid divššu, máhttoovddideami ja dutkama siskkobeaalde. Ánggirdeapmis sáhtta addit dehálaš buktosiid boahhteáiggi dearvvašvuođabálvalussii, muhto lea mearrideaddjin ahte ánggirdeapmi čađahuvvo juridihkalaš ja ehtalaš dohkálaš lági mielde. Sámiin álgoálbmogiin, leat maiddái beroštumit maid dán bargus ferte áimmahuššat.

Álgoálbmogiid genehtalaš ávdnasiid eaiggáduššan ja hálddašeapmi lea suorgi mii dárbbasa fuomášumi Ráđdehusas ja Sámedikki bealis. Sámediggi čujuha ILO konvensuovdnii nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaid birra, artihkal 2, ja ON julggaštussii álgoálbmot vuoigatvuođaid birra beaiváduvvon 12.9.2007, artihkal 31, mii lea álgoálbmogiid mieldeváikkuhanrievtti birra.

Sámediggi čujuha maiddái sáme-parlamentariihkarkonferánsii Girkonjárdgas gos dákkár cealkámuš mearriduvvui::

Bioteknologalaš ovddideapmi buktá sámi álbmogi ođđa hástalusaid. Konferánsa deattuha ahte sámi álbmot ieš ferte hálddašit ja eaiggáduššat máhtu iežas árbeávdnasiid(DNA)birra, ja ahte sámi álbmot čađat gaska ferte gulahallat stáhtalaš eiseválddiiguin ja dutkanberrasiguin čuovvun ja váikkuhan dihte dán ovddideami.

Dutkamat sámi olmmoščearddas dahket kollektiivvalaš eaiggátvuođa ja human biologalaš ávdnasiid hálddašeami gažaldaga áigequovdilin. Dát šaddá leat fáddán konsultašuvnnain Ráđdehusain lánkamearrádusaid evalueremis ja suorgi boahhteáiggi plánaid ja proseassaid birra.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

147 siidu 453 siiddus

Sámediggi áigu deattuhit ahte stáhta eiseválddit fertejit sihkkarastit ahte ILO konvenšuvdna nr. 169 devdojuvvo mieldeváikkuhanrievtti dáfus. Sámediggi oaivvilda ahte dán sáhtttá dahkat aktiivvalaš oassálastima bokte ráđiin, lávdegottiin ja vejolaš eará orgánain mat leat ásahuvvon dahje mat galget ásahuvvot bioteknologiija ektui. Boahká leat dehálaš ahte orgánain ja ásahusain mat barget dáiguin gažaldagaiguin, lea álgoálbmotvuoigatvuođain gelbbolašvuohta, ja earenoamážit kollektiivvalaš vuoigatvuođain gelbbolašvuohta.

Heahthedieđihanbálvalus

Sámediggái lea dehálaš ahte heahthedieđihanbálvalusas sámi geavaheddjiide galgá lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta. Dát lea dehálaš vai sihkkarastá dohkálaš ja buori bálvalusa sámi álbmogii. Sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde suohkaniin lea maiddá rievttálaš geatnegasvuohta sihkkarastit sámegielfálaldaga iežas álbmogii.

Sámediggi lea ovdal gaskkustan dáid oainnuin Ráđđehussii 2011 konsultašuvnnaid bokte. Terrorfalleheapmi 2011:s lea mieldebbuktán ođđa guorahallama našunála gearggusvuođas ja heahthedieđihanbálvalusas. Sámediggi lea gearggus joatkit iežas bargguin sihkkarastit buori fálaldaga sámi álbmogii Norgga heahthedieđihanbálvalusa ovdalgihtii dieđihuvvon ođđasisorganiseremis.

Sámi mánáid vuoigatvuođat deaivvadeamis mánáidsuodjalusbálvalusain

Sámedikki mihttomearri lea ahte sámi mánát galget beassat deaivvadit mánáidsuodjalusain man vuolggasadjin lea sámi giella ja kultuvra. Mánáin go deaivvadit mánáidsuodjalusain eai leat ollu nanu jietnaguoddit geat ovddidit sin vuoigatvuođaid sámegiela ja sámi kultuvrra ektui. Danin Sámediggi dan oktavuodas oaidná lunddolažžan leat jietnaguoddin guovddáš eiseválddiid ektui.

Sámi mánáin leat vuoigatvuođat mat leat muddejuvvon norgga lágas ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnain, mat nannejit sin vuoigatvuođa geavahit iežaset kultuvrra, giela ja oskkoldaga. Dát vuoigatvuohta čuovvu maiddá sámi mánáid mánáidsuodjalusa fuolahusas, gč. Mánáidkonvenšuvnna art. 20 ja 30. Sámediggi oaivvilda ahte dát eaktuda ahte go dálá lágaid, lánkaásahusaid ja njuolggadusaid galgá rievdadit, de ferte oainnusmahttit sámi mánáid dárbbuid ja vuoigatvuođaid.

Lánkaásahus bearráigeahču birra mánáin geat leat biebmoruovttuin ja mánáidsuodjalusásahusain

Sámedikki barggu geažil, lea lánkaásahus bearráigeahču birra mánáin geat leat biebmoruovttuin ja mánáidsuodjalusásahusain rievdaduvvon 1.5.2012 rájes. Lánkaásahusa rievdadus mieldebbuktá ahte bearráigeahčuin biebmoruovttuin ja mánáidsuodjalusásahusain dál ferte aktiivvalaččat jearrat válđojit go vára máná kultuvrralaš ja gielalaš vuoigatvuođat. Sámediggi lea duhtavaš dainna ahte dát bargu lea buktán bohtosiid.

Mánái buoremus lea prinsihppa mii lea guovddázis buot mánáidsuodjalusfágalaš bargguin. Dát prinsihppa lea maiddá vuodđun doaibmajuiide maid mánáidsuodjalusa bealis árvoštallet. Sámediggi oaivvilda ahte máná kultuvrralaš ja gielalaš identitehta ja máná iešheanalis vuoigatvuođaid áimmahuššan, leat oassin dan árvoštallamis mii mánái lea buoremus. Dát lea juo nannejuvvon riikkaidgaskasaš lágain ja konvenšuvnnain, muhto liikká lea dárbu dovddahit dan čielgasit lánkaásahusain bearráigeahču birra mánáin biebmoruovttuin ja mánáidsuodjalusásahusain.

Lánkaásahus máná ovddasteaddji birra.

Mánáid-, dáseárvo- ja searvadahttindepartemeanta pláne revideret lánkaásahusa máná ovddasteaddji birra áššiin mat galget meannuduvvot Fylkkalávdegottis gos leat mánáidsuodjalusa ja sosiála áššit. Sámediggi lea konsulteren departemeanttain gozihan dihte ahte lánkaásahus váldá vára sámi mánáid vuoigatvuođain.

Sámediggi vásiha hástaleaddjin oažžut áddejumi sámi mánáid vuoigatvuođaide ja dárbbuide. Konsultašuvnnain dan birra ahte mánás lea vuoigatvuohta ovddasteaddjái, vásihit mii ahte Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

departemeantta bealis háliidit ráddjet sámi mánáid vuoigatvuoda ovddasteaddjái, geas lea sámegeiella ja kulturgelbbolašvuohta, dušše galgat gustot sámegeielaid hálddašanguovllu siskkobealde. Eará suohkaniin ges galget geahččalit ollašuhttit ahte mánát ožžot dakkár fáldalaga. Nugo Sámediggi dan oaidná, de dakkár ráddjen rihkku Mánáidkonvenšuvnna artihkkaliid 30,20 ja 2, mii addá álgoálbmotmánáide vuoigatvuoda iežaset giela ja kultuvrralaš iešlági suddjemii.

Sámegeielaid hálddašanguovlu lea ásahuvvon dan váste ahte láchit dilálašvuođaid sámegeiella, sámi kultuvrra ja servodateallima ovddideapmái, ja dan ii sáhte geavahit dasa ahte ráddjet sámi mánáid iešheanaláš vuoigatvuodaid. Dan vuodul Sámediggi oavvilda ahte sámi mánáid vuoigatvuohta ovddasteaddjái geas lea sámegeiella ja sámi kulturgelbbolašvuohta, ii sáhte ráddjejuvvot sámegeiella hálddašanguovlui. Sámediggi lea konsulteren ahte sámi mánáid ovddasteaddji nammadeamis ferte oidnosii boahit ahte ”Sámi mánáin lea vuoigatvuohta ovddasteaddjái geas lea sámegeiella ja kulturgelbbolašvuohta”

Sámediggi lea vuostáiváldán ruovttoluottadieđu ahte departemeantta ii sáhte láchkaásahussii mieđihit sámedikki ávžžuhusa. Earret eará oavvilda departemeanta ahte sámedikki evttohus sáhtta hehttehussan ovttaskas máná individuálalaš dárbbuid áimmahuššamii. Departemeanta vällje liikká váldit mielde láchkaásahussii ahte sámegeielaid hálddašanguovllu siskkobealde, ovddasteaddji nammadeamis sámi mánáide, galgá mánái fálojuvvot ovddasteaddji geas lea sámegeiella ja kulturáddejupmi. Eará guovlluin galget ges geahččalit ollašuhttit ahte máná oázžu dakkár fáldalaga.

Sámi mánáin, álgoálbmotmánán, leat vuoigatvuodát mat leat muddejuvvon Mánáidkonvenšuvnna ja Mánáidsuodjaluslágas. Sámediggi oavvilda ahte Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta láchkaásahus máná ovddasteaddji birra, ráddje sámi mánáid vuoigatvuodaid dušše gustot sámegeielaid hálddašanguovlui. Dán šalloša Sámedikki sakka.

NÁČ 2012:5 Buorebut suddjen mánáid ovddideamis

Rádddehus lea álggahan barggu rievdadit mánáidsuodjaluslága ja dan gullelaš láchkaásahusaid. Dan oktavuodas lea Sámediggi sádden gulaskuddanvástádusa Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahtindepartementii, rievdadusbarggu ja NÁČ 2012:5 birra. Buorebut suddjen mánáid ovddideapmái.

NÁČ 2012:5 Buorebut suddjen mánáid ovddideapmái sísttisoallá Raundalen-lávdegotti árvalusa dan birra ahte mánáidsuodjalusa geavahit biologalaš prinsihpa. Lávdegoddi lea bidjan vuodđun ahte biologalaš prinsihppa lea juridihkalaš prinsihppa mii lea okta mángga prinsihpas masa mánáidsuodjalusláhka lea vuodđuduvvon. Sámediggi šalloša go áššedovdilávdegoddi ii leat sin guorahallamis divastállan sámi mánáid vuoigatvuodaid iežaset gillii ja kultuvrii. Sámiin lea Norggas álgoálbmot stáhtusa, ja Norgga mánáidsuodjalusláhka siskkilda maiddái sámi mánáid. Dalle livččii galgan vuordimis ahte lávdegoddi oinni hástalusaid mat mánáidsuodjalusa dál leat deaivvadeamis daiguin mánáiguin. Dán earenoamážit go jurddaša departemeantta nammaduvvon mánáidsuodjaluspanela ektui, mii lea bidjan vuđolaš fuomášumi sámi mánáid vuoigatvuodaide iežas raporttas.

Sámediggi lea dovddahan ahte mieđiha biologalaš prinsihpa geavaheami guorahallamii, muhto lea gulaskuddanvástádus cuiggodan ahte Mánáidkonvenšuvnna 30. artihkal gusto álgoálbmot mánáid dáfus. Dát mearkkaša ahte sámi mánáin lea iešheanaláš vuoigatvuohta dasa ahte siidjiide lea iežaset kultuvra ja iežaset giella olámuttos ja ahte sii dovdet iežaset giela ja kultuvrra. Vejolaš láchkarievdadus mánáidsuodjaluslágas das ahte rievdadit biologalaš prinsihpa geavaheami ii sáhte mielddisbuktit ahte sámi mánát eai oáččo ollašuhttojuvvot iežaset kultuvrralaš ja gielalaš vuoigatvuodaid.

Mánáidsuodjaluslága ja gullelaš láchkaásahusaid rievdadusbarggu áigumuš lea ea.ea. láchii nannet ahte mánáidsuodjalusbálvalusas galgá gáibiduvvot gelbbolašvuohta. Rievttálaš standárdda sisafievredemiin mii bidjá gáibádusaid dasa ahte bálvalusdoaimmas galgá gelbbolašvuohta, oavvilda Sámediggi ahte sámi gillii ja kulturamáhttui ferte čáhkehit stuorát saji sihke láchkateavsttain, láchkaásahusain ja

njuolggadusain. Dát mielddisbuktá ahte oktavuoha gaskal kontekstuála ja kultuvrralaš áddejumi šaddá čielgaseabbo bálvalusdoaimmas, ja bearráigeahččoláhkaásahusain čielgaseappot oidnosii bohtet gáibádusat dan birra ahte gozihit ahte sámi mánáid vuoigatvuohta gillii ja kultuvrii ohcaluvvo. Dette vil føre til at sammenhengen mellom kontekstuell og kulturell forståelse i tjenesteytingen vil bli klarere, og krav i tilsynsforskriftene om å påse at samiske barns rett til språk og kultur etterspørres vil tre tydeligere frem.

Sámediggi lea álgovuorus válljen addit gulaskuddancealkámuša. Go bargu láhkaproposišuvnnain ja gullelaš lánkaásahusaiguin álggahuvvo, de ferte Sámedikkiin konsulterevuvot vai sihkkarastá ahte sámi mánáid vuoigatvuođat váldojit váras.

Stáhta mánáidviessu

Sámediggi lea guhkit áigge árjjalaččaid bargan áimmahuššat sámi mánáid vuoigatvuođaid Stáhta mánáidviesu konsepttas. Sámediggi lea konsulteren Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanttain dán ášši birra. Mii leat earenomážit beroštan das ahte lea dehálaš nannet ja hukset Mánáidviesu konsepttas sámi giella ja kulturgelbbolašvuođa, ja ahte dilli ferte lánččojuvvot politiijas nannet sámi giella ja kulturgelbbolašvuođa. Dán vuodul lea Stáhta Mánáidviessu Romssas ožžon našunála ovddasvástádusa áimmahuššat sámi mánáid vuoigatvuođaid. Mánáidviessu Romssas lea ožžon ruđaid Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanttas maiguin galgá nannet gelbbolašvuođa sámi mánáid vuoigatvuođaid birra mánáidviesu konsepttas. Mánáidviessu lea almmuhan rabas ráđdeaddi/seniorráđdeaddi fágavirggi, ja dan olbmoss galgá leat buorre sámegeielgelbbolašvuohta.

Mánáidviessu Romssas gokčá stuora geográfalaš guovllu, oktiibuot 88 suohkana. Našunála ovddasvástádus mielddisbuktá ea.ea. nevvodeami ja veahki mánáidviesuide muđui riikkas mat ožžot sisa sámegeielat mánáid. Mánáidviesus lea čatnan oktavuoda sámegeielat bargiin politiijas geas lea gelbbolašvuohta čadahit duopmárgežademiid. Sus lea davvisámegeiella vuosttašgiellan. Nugo mii diehtit, de Norggas leat golbma almmolaš sámegeiela. Leat muhtun muđui stuora gielalaš erohusat gaskal daid, ja dat sáhttet šaddet muhtun hástalusat duopmárgežademiin jus mánná hupmá lullisámegeiela ja gežadeaddji hupmá davvisámegeiela. Sámedikki mielas lea danin čielgasit dárbu nannet giella- ja kulturgelbbolašvuođa politiijaetáhtas ja Sametinget ser derfor et helt klart behov for å styrke språk- og kultur kompetansen i politietaten og ser frem til at Politidirektoratet iverksetter de lenge planlagte opplæringstiltakene i etaten. Nugo Sámediggi oaidná dan, de sámi giela ja kultuvrra nannen etáhtas bohtá nannet sámi mánáid riektesihkarvuođa. Sámediggeráđđi lea duhtavaš gulahallamiin mii mis lea Stáhta Mánáidviesuin Romssas. Mánáidviesu bargiin lea nanu fágalaš duogáš ja sii barget aktiivvalaččat dan ala ahte áimmahuššat sámi mánáid vuoigatvuođaid mánáidviesus.

Sámi fánngaid ja čohkkámii dubmejuvvon olbmuid čohkkándilálašvuođat

Sámi fánngat ja sii geat leat dubmejuvvon čohkkát fertejit oazžut ollašuhthuvvot iežaset gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid. Dat ovdanbohtá raporttas bargjoavkkus man Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeantta lea nammadan. Lea departemeanta ja Kriminálafuolahusa guovddáš hálldahus (KGGH) main lea ovddasvástádus čuovvolit rapporta.

Kriminálafuolahusa guovddáš hálldahus (KGG) lágidii gulaskuddan- ja ovtasbargokonferánssa Kárásjogas miessemánu 7.-8.b.2012:s masa Sámediggi oassálastii. Konferánssas divástalle makkár doaibmabijuid berre vuoruhit. Davvi regiovdna oaččui bargun ráhkadit doaibmaplána.

Kriminálafuolahusa davvi regiovdna lea ráhkadan doaibmaplána sámi fánngaide ja sidjiide geat leat dubmehallan. Doaibmapláni lea vuodđun St. dieđ. 37 (2007-2008) “Ránngáštus mii ávkkuha” ja sámegeielaid doaibmaplána. Plána lánčá buori vuodu oazžut sadjái konkrehte buoridemiid sámi fánngaid ja čohkkámii dubmejuvvon olbmuid ránngáštusčadhaheapmái. Konsultašuvdnačoahkkimat Kriminálafuolahusa davvi regiovnain čadahuvvojedje 19.10.2012. Sámediggeráđđi lea Sametingsrådet har vært tett involvert gjennom konsultasjonsprosessen og har samarbeidet godt med region nord om innholdet i tiltaksplanen.

Doaimbaplána sistsidoallá vihtta váldočuoggá: sihkkarastit ovdáneami čuoovolanbargui, sihkkarastit gielalaš vuoigatvuođaid, árgabeaivi giddagasas/friddjafuolahusas, eanet rekrutteren bargiin geain lea sámi kultur- ja giellagelbbolašvuohta ja riidočoavdinmeannudeami geavaheapmi ránggáštusčadaheamis. Oktii buot leat evttohuvvon 17 doaimbajii mat galget čadahuvvot guovtti jagi badjel, gitta 31.12.2014 rádjái. Vásáhusat vuosttaš muttus galget mielddisbuktit ođđa doaimbaplána nuppi muddui.

Sámediggi lea bivdán oažžut konsulterema Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanttain doaimbaplána čuoovoleami ja regiovnaid juolludusreivve birra.

Ohcanvuđot doarjja dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusprošeavttaide

Sámediggi hálddaša ohcanvuđot váikkuhangaskaomiid main addojuvvo doarjja dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide maid mihttomearri lea bargat buoret dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusbálvalusaid láchimiin sámi geavaheddjiid váste. Leat boahtán 30 doarjjaohcama dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide. Dát lea 6,25% njiedjan 2011 ektui. Jagi 2012 bušehtas lei várrejuvvon 2 850 000,- ru. dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide. Ohcamiid submi oktii buot lei 8 021 841,-ru. Dát lea 3,2 % njiedjan 2011 ektui. 17 prošeaktii juolluduvvui 3 079 500,- ru.

Dán jagáš juolludusas lea eanaš prošeavttaid mihttomearriin leamašan ovddidit máhtolašvuođa sámi gielas ja kultuvrras dálá dearvvašvuođa- ja sosiálfálaldagain. Dát dávista doarjjaortnega váldomihttomearrii, ja lea mielde sihkkarastime ovttárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusaid sámi álbmoga várás.

Dasa lassin leat mii välljen addit doarjaga ovdaprošeavttaide maid mihttomearriin lea leamašan ovddidit dutkanjurdagiid ja prošeaktaevttohusaid. Go dát prošeavttat gárvánit, de addet daid bohtosat Sámediggái ávkkálaš máhtu dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihka viidáseappot ovddideapmái sámi álbmoga guovdu.

Areálat ja biras

Sámedikki biras- ja areálapolitihka váldomihttomearri lea sihkkarastit guhkesáiggi, ceavzilis perspektiivva buot resurssaid ja areálaid hálddašeapmái. Ceavzilis ovddideapmi siskkilda sihke geavaheami ja bisuheami. Guovlluid ja resurssaid hálddašeapmái galget vuodđun leat geavaheapmi ja sámi vuoigatvuođat.

2012:s lea Sámediggi guovdilastán barggu vihtta guovddáš mihttosuorgái biras- ja areálapolitihkas: suodjalanguovllut, energiija- ja resursaávkástallan, vuoigatvuođat areálaid geavaheamis ja bisuheamis, dálkkádatrivdamat ja boraspirehálddašeapmi.

Sámedikki váikkuhangaskaomiin areálaide ja birasii lei 2012:s bušehttarámma mii lei 1 000 000 ru. Ruđat ledje várrejuvvon njuolgga doarjjan Vuodđudussii Protect.

Sámi vuoigatvuođalávdegotti čuoovoleapmi

Sámediggái geigejuvvui, jahkebeallásaš čoahkkimis gaskal sámi áššiid stáhtaráđi ja sámediggepresideanta geassemánu 25.b. 2012:s, vuodđodokumeanta čuoovolit Sámi vuoigatvuođalávdegotti evttohusa ođđa áššemeannudan- ja konsultašuvdnaláhkii.

Vuodđodokumeanta Sámedikki árvvoštallama mielas láchá dili konstruktiiivvalaš konsultašuvnnaide, mas dálá geavadat ja ipmirduvvon konsultašuvdnageatnegasvuođat leat vuodđun. Sámediggi bidjá iežas čuoovoleamis vuodđun áššemearrádusa 08/09, ja áigu joatkit konsultašuvnnaiguin 2013:s.

Vuodđudus Protect

Vuodđudusa Protect ásaheigga Ruota Sámiid Riikkasearvi (RSR) ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR). Protect lea iesvállálaš, eahpegávppálaš vuodđudus mii galgá veahkehit sámi

vuogiatvuodalaččaid fuolahit iežaset areálaberoštumiid, eanan- ja resursavuogiatvuodaid ja ovdánanvejolašvuodaid. Sámediggi juolludii 2012:s 1 miljovna ru. Vuodđudussii Protect.

Protectas galgá leat guovddáš norbmaaddi rolla eiseválddiid ja ealáhusdoliid barggus ja doaimmas sámi guovlluin. Protect áigu veahkehit ásaheame fitnolaš ovttasbarggu ja čorges šiehtadallamiid plánaid ja doaibmabijuid dáfus gaskal árbevirolaš sámi ealáhusaid/vuogiatvuodalaččaid ja odđa dávjá areálagáibidahkes ealáhusdoliid. Vuodđudus Protect galgá viidáset addit gelbbolaš neavvagiid ja veahki, ja oassálastit šiehtadallamiidda sámi beroštumiid olis go plánejuvvojit odđa doaimmat sámi guovlluin. Dat lea danne vai buohkaide lea álkit einnostit ja nanne vejolašvuodaid dasa ahte fuolahit buoremus čovdosiid eanet berošteddjiid várás. Sámediggi vásiha ahte boazoguohtunorohagat leat bures váldán vuostá álgaga.

Sámediggi rávve ahte boazoguohtunorohagat váldet oktavuoda Protectain oažžun dihte veahki šiehtadallamiin jus sii háliidit dahkat šiehtadusa iskanbargguide Sámedikki minerálabagadusa mielde.

Ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Statskog SF

2012:s lea dahkkojuvvon 3- jagáš ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Statskog SF. Ovttasbargošiehtadusain lea ulbmil ásaheame einnostahtti rámmaid oktavuhtii gaskal Statskog SF ja Sámedikki. Oktavuhta gaskal oasálaččaid galgá veahkehit ovddidit oktasaš ipmárdusa oasálaččaid bargosurggiide ja láchit dili dasa ahte oažžut Sámedikki guorrasit Statskog SF eananhálddašemiide, ja odastahtti resurssaid geavaheapmái ja ávkkásteapmái opmodagain. Oasálaččat leaba ovttaoaivilis árvvoštallan ortnegiid mat sáhttet addit lotnolas ávkki sihke sámi kultuvrii ja ealáhusdoibmii ja Stáhtavuovdá. Oasálaččain galgá unnimus leat okta gulahallančoahkkin jahkásaččat dán ovttasbargošiehtadusa oktavuodas.

Ovttasbargošiehtadusa čuovvleapmi

Statskog SF:s ja Sámedikkis lea leamašan gulahallančoahkkin ovttasbargošiehtadusa mielde. Čoahkkimis mitalii Statskog E.on Vind bieggafápmoproševttaid plánema birra stáhtaeatnamiin Davvi-Trøndelágas. Lei ovttaoaivilvuhta ahte dilli galgá láchčojuvvot aktiiva searvamii boazoguohtunorohagaide maidda guoská, mii boahhte vuorus fas lea vuodđun vejolaš ovttaoaivilvuhtii gaskal Statskog ja Sámedikki. Sámediggi lea miessemánu-čakčamánu 2012 áigodagas lonohallan oainnuid dan birra mot ovttasbargošiehtadus gaskal Statskog, E.on Vind ja boazoguohtunorohaga sáhtta leat, nu ahte Sámediggi sáhtta dan ávžžuhit boazoguohtunorohagaide. Olles áiggi lea garrasit deattuhuvvon ahte dat oaidnolonohallan Sámedikki bealis ii leat dahkkojuvvon boazoguohtunorohagaid ovddas. Dakkár ovttasbargošiehtadusat dahkkojit vai oažžut goabbatbeallasaš geatnegahtti proseassaid nu ahte gulahalašimmet mot olahit ovttaoaivilvuoda čielggademiid ja čielggadanásahusaid dáfus, ja mot/gos fidnešimmet ruđa bargguide ja fágalaš neavvumiidda. Dat eai leat šiehtadusat main dadjá juo dahje ii bieggafápmorusttegiidda, muhto dat muddejit mot dán birra galgá šiehtadallat.

Sámediggi mitalii boazoguohtunorohahkii Skjækerfjell/Skæhkere ja boazoguohtunorohahkii Østre Namdalii miessemánu 2012 ahte mii leat bargame Statskog SF:in gávdnan dihte evttohusa ovttasbargošiehtadussii man Sámediggi sáhtii rávvet. Sámediggi lea viežžan vásáhusaid ja rávvagiid dakkár proseassaide Ruota Sámiid Riikkasearvvis ruota bealde. 2012 čakčamánu attii Sámediggi sihke njálmmálaš ja čálalaš ávžžuhusaid boazoguohtunorohagaide ovttasbargošiehtadusa birra. Seammas gaskkustuvvui oktavuhta Vuodđudussii Protectii. Protect sáhtta, jus boazoguohtunorohagat háliidit dan, veahkehit kapasitehtain, gelbbolašvuodain ja fágalaš neavvumiin. Sámediggeráddi vásiha ahte Sámedikki álgaga leat bures váldán vuostá Skjækerfjell/Skæhkere ja Østre Namdal boazoguohtunorohagat. Čájuhuvvui ahte čakčamánu álggus ahte E.on Vind buvttii diedáhusa ahte áigot bieggafápmorusttegiid čielggademiin álgit ovdal go Sámedikki bealis lei vuodđu ávžžuhit ovttasbargošiehtadusa. Sámediggi lea, Statskog SF ja E.on Vind ektui, čielga lági mielde dovddahan duhtameahtunvuoda dákkár bargovugiin, go dat ii oro ásaheame dárbbášlaš luohttámuša

áššeosaálaččaid gaskkas. Sámediggi liikká doaivu ahte Statskog SF, E. On Vind ja boazoguohtunorohagat jođánit geahččalit gulahallagoahtit vai sáhttet hukset dárbbaslaš luohttámuša.

Sámedikki bargu plána- ja huksenlága guovdu

Ođđa plána- ja huksenláhka bođii fápmui 1/7-09:s. Lágas oaččui Sámediggi ođđa doaimma, sihke eanet válldi ja eanet nevvodanovddasvástádusa. Oainnusmahttin ja gaskkustan dihte rámmaid maid siskkobealde Sámediggi bargá plánaáššiin buori lági mielde, de Sámediggi almmuhii “Sámedikki plánabagadusa” 2010 geassemánus. Bagadus lea šaddan buorre reaidun midjiide sihke neavvuma ektui, ja go mii plánaáššiiguin muđui leat eará barggut.

- Sámedikki plánabagadusa doaibmaguovllu siskkobealde leat 8 fylkkagiellada ja ollu eanet go 100 suohkana. Sis lei buohkain geatnegasvuolta mearridit iežaset plánastrategiijaid dán áigodahkii ovdal go jahki lea gollan vuodđudeami rájes. Dát lea dagahan ahte mii leat geavahan ollu resurssaid dasa ahte addit gulaskuddancealkámušaid plánastrategiijaide 2012:s, ja dalle creanoamážit áigodagas suohkaniid áigemeari rádjái čavččabealde.
- Plánastrategiijain ovdanboahdá ahte eanas suohkanat háliidit ođastit sihke Suohkanplána servodatoasi ja suohkanplána areáloasi dán suohkanstivraáigodagas. Sámedikki oaidná dan positiivvalažžan ahte suohkanat ođastit bajitdási plánaid, nu ahte dat dávistit ođđa plána- ja huksenlágain. Dát sáhtá veahkkin sihkkarastime luondduvuođu sámi kultuvrii, ealáhusaide ja servodateallimii, eambbo go ovdal.
- Mii leat dađibahábut merken ahte leat unnán suohkanat ja fylkkagielladat, mat earret hui obbalaš válldahallamiiguin boazodoalus ja sámi kulturmuittuin, válde mielde sámi kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima beroštumiid iežaset bajitdási plánaide.
- Sámediggi lea iežas gulaskuddancealkámušain muittuhan plánaeiseválddiide geatnegasvuoda mii sis lea sihkkarastit sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima luondduvuođu, ja mii leat earret eará čujuhan min plánabagadussii, našunála vuodámušaide ja regionála plánaide mat siskkildit sámi beroštumiid. Árvalusat eai leat miellidibuktán ahte gulaskuddanevttohusat leat nu bearehaga rievdaduvvon. Muhtun suohkanat gal aŋkke leat čeahpit positiiva guvlui, earret eará:
- Álttá suohkan Finnmarkkus, mii iežas plánastrategiijas ja servodatoasis hukse viidáset vuđolaš dokumeantta “sámi beroštumit” ala; oasseguorahallan suohkanplána areáloassái 2011:s.
- Skánit suohkan Romssas, mii iežas plánastrategiijas lea mearridan:”... Sámi beroštumit áimmahuššojuvvojit barggus mii galgá dahkkot suohkanplána areáloasi ođasteami ja servodatoasi ráhkadeami oktavuodas. Plána ja huksenlága § 3-1 sihkkarastá sámi kultuvrra, ealáhusovddideami ja servodateallima luondduvuođu. Suohkanplána servodatoassi šaddá buorre dan oktavuodas, mas Sámedikki plánabagadus geavahuvvo aktiivvalaččat. Boazodoalloealáhus áimmahuššojuvvo maiddá dán plánabarggus. ...”
- Divttasvuona suohkan Nordlánddas, lea iežas servodatoasis mearridan višuvnna” guokte álbmoga, oktasaš buorre boahhteáigi” mii sihke searvada sámi ja dáčča álbmoga. Vuolleteavsttas dovddahuvvo ahte sii oidnet vejolašvuoda mii gávdno das go bargá oazžumis čáhkkilis ja máŋggakultuvrralaš servodaga. Dasa lassin lea suohkanis Sámegealla okta dain njealji guovddáš hástalusain, ja čuoggá Áimmahuššat ja ovddidit dáčča ja sámi servodaga mii lea ovddemusas Dehálaš bargoeavttuid čuoggá vuolde.
- Davvi-Trøndelága fylkkagiella, mii iežas plánastrategiijas lea váldán mielde lullisámi kultuvrra ja ealáhuseallima sierra čuoggán sihke strategiija 2.kapihttalii, Davvi-Trøndelága ovdánandovdomearkkat, ja 3.kapihttalii, Guovddáš hástalusat ja vejolašvuodát Davvi-Trøndelágas. Goappeš kapihttalii leat addon bures vuodástuvvon ja vuđolaš válldahallamat lullisámi kultuvrras ja ealáhuseallimis.

Čoahkkimat rievdaduvvon areálageavaheami birra ovdal go plánat ovddiduvvojit plána- ja huksenlága mielde

Sámediggi lea muhtun stuorat áššiin välljen gulahallagoahtit huksejeddjiiguin ovdal formálalaš proseassaid Plána- ja huksenlága guovdu. Dát lea dahkkon daningo mii oaidnit ahte konstruktiivvalaš gulahallan plánejuvvon doaibmabijuid árra muttus sáhtttá buktit buorebut ja eambo konstruktiivvalaš proseassaid ja geahpedit vejolašvuoda beroštumi riidduide. Muhtun ovdamearkkat dakkár áššiide: Namdal Bruk AS/ Ola Mæle opmodagat Namdalenis. Dat lea áigejuovdil hukset bártgiláža Skorovatnis, ja dán guovlluin ráhkadit čuoiganláhttofierpmádaga turismma váste. Lea maiddái ohcojuvvon lohpi dán guovlluin geahččalit ohcat minerálaid.

Huksenáššit Riehppovuonas, Fálesnuori suohkanis. Riehppovuonas, Fálesnuori suohkanis plánejuvvojit mánga huksendoaibmabiju oalle ráddjejuvvon geográfalaš guovllu siskkoabealde. Dát leat Nussira ruvkeplánat, Fred Olsen Renewables ja Finnmark Kraft bieggamillofápmorusttet plánat, ja Statnett 420 kW linjá plánat. Dát leat stuora duohtadeamit ja gusket golmma boazoguohtunorohahkii. Konseptaválljenčielggadeapmi (KVC) E10/Rv 85 Evenášši-Suorttát. Stáhta geaidnodoaimmahat lea ráhkadan KVC geaidnogaskii Evenášši ja Suorttát. KVC:s leat golmma konseptta árvvoštallon vuostálagaid. Stáhta geaidnodoaimmahat ávžžuha välljet 2. Konseptta servodatekonomalaš árvvoštallamiid vuodul. Sámediggeráđđi ja guoskkahuvvon boazoguohtunorohagat leat konsultašuvnnas leamašan Johtalusdepartemeanttain konseptta välljema birra.

Minerálaáššit

Minerálalágas lea nuppegežiid áigumuš go Sámedikki minerálabagadusas. Liikká lea mihttomearrin leamašan oažžut sadjái šiehtadusaid gaskal fitnodagaid ja sámi vuoigatvuodalaččaid. Sámi vuoigatvuodalaččat dán oktavuodas leat 2012:s enasmuddui leamašan boazoguohtunorohagat maidda dat njuolga guoská. Eatnasiidda leat dahkkojuvvon iskan- ja áigumuššiehtadusat. Boazoguohtunorohat 34 Ábborášša leat dattetge cealkán earet áigumuššiehtadusa Biedjovákki oktavuodas, danin go sii vuosttildit ruvkedoaimma dán guovllus, beroškeahtta makkár doaibmahámis dat leažža.

Muhtun minerálaprošeavttat leat main ruvkefitnodagat háliidit gulahallama Sámedikkiin ja sámi beroštumiiguin maidda dat njuolga guoská oaidnit leago vejolaš oažžut áigumuššiehtadusaid ja/dahje šiehtadallamiid doaibmalobiid ja ruvkedoaimma birra, masa vuodđun lea Sámedikki plánabagadus.

Sámediggi lea guoddalan earhkilmearrádusa mas Dálkkádat- ja nuoskkidandirektoráhtta (Klif) addá Sydvaranger Gruve AS:i ain lobi luoitit polyDADMAC bázahusaid ja lasihit hivvodaga flokkulerenkemikálain mat luitojuvvojit Báhcaveaivutnii. Sámedikki mielas dat berre mielddisbuktit gáibádusa váikkuhusčielggadeami birra kárten dihte makkár váikkuhusaid nuoskkideapmi boahdá dagahit. Váldosivvan guoddaleapmái lea ahte Sámediggi oaivvilda ahte mearrádus sáhtttá njuolga čuohtat sámi beroštumiide, ja ahte Klif danin livččii galgan konsulteret Sámedikkiin mearrádusa birra.

Konsultašuvnnat ráđdehusa minerálaealáhusa strategijaid birra

Ráđdehus bargá minerálaealáhusa strategijain mas minerálaealáhusa ja minerálapolitihka rámmaeavttut galget gehččojuvvot našunála perspektiivvas. Dat lea oaivvilduvvon leat oalle guovdilastojuvvon muhtun diliide mas leat konkreta doaibmabijut mat galget geahpidit vejolašvuoda ruvkedoaimma realiseremii.

Sámediggi lea čoahkkimiin Ealáhus- ja gávpedepartemeanttain dovddahan ahte odđa minerálalágas lea váilevaš álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid doahtaleapmi dagahan dan ahte Sámediggi ii leat sáhtttán buktit iežas mediheami láchkii, ja ii leat maid sáhtttán addit iežas cealkámuša mearrádusaide nu go lága mielde galggašii, ja strategijaid ja doaimmaid mat nannejit minerálaealáhusa.

Departemeantta lea addán signálaid ahte sii, oassin Sámivuogitvuodálávdegotti 2 čuovvoleamis, áigot konsulteret Sámedikkiin minerálalága birra. Dat dáhpáhuvá 2013 giđa. Sámediggeráđi mielas lea dat

positiivvalaš signála, muhto dovddahii vuordámušaid geatnegahtti sátnádemiide dakkár láhkarievadanbarggu ovddideami dáfus. Sámediggeráđdi lea maid konsultašuvnnain dadjan ahte lea dárbu doaibmajuid mat nannejit sámi vuoigatvuođalaččaid kapasitehta ja gelbbolašvuođa sáhttit ovttasbargat, gulahallat ja šiehtadallat minerálaealáhusain. Sámediggeráđi mielas eai leat vel geargan konsultašuvnnaiguin.

Intenšuvdnašiehtadus Biedjovákki ruvkedoaimma doaibmakonsešuvnna šiehtadallamiid birra, Guovdageainnu suohkan

Sámediggi, Arctic Gold AB, orohat 34, Ábborášša ja Oarjjabeale guovllustivra sohpe 2010 juovlamánus intenšuvdnašiehtadusa Biedjovákki ruvkedoaimma doaibmakonsešuvnnaid šiehtadallamiidda. Orohat 34, Ábborášša lea sádden reivve Arctic Gold AB:i, mángosa Sámediggái, dan birra ahte sin mielas sii eai leat geatnegahtton čuovvut šiehtadusa sisdoalu. Dan dihte go šiehtadallansoahpama oktavuodas čuožžiledje ollu eambo spiehkasteamit go maid dábalaččat sáhtta vuordit go šiehtadussoahpamis. Šiehtadusoasálaččain lei čoahkkin iskanbargguid stáhtusa birra 2012 skábmamánus. Orohat 34 Ábborášša doalaha dan ahte sii eai hálit ahte Biedjovággái ásahuvvo ruvkedoaimma, muhto sii eai šiiitán vejolašvuođa oktavuodas doalahit ja gulahallat boahhteáigis.

Soabaheami Nussira regulerenplána birra, Fálesnuori suohkan

Sámedikkis lea leamaš soabahančoahkkin Finnmárku Fylkkamánni luhtte Fálesnuori suohkaniin ja Oarje – Finnmárku guovllustivrrain Nussira regulerenplánaid birra. Soabaheami boadus šattai ahte Sámediggi gesii ruovttoluotta vuosttaldeami kulturmuittuid geažil go plánamearrádušat sihkkarastet ahte dat ii čuoza kulturmuittuide. Sámediggi ja Oarje- Finnmárku guovllustivra bisuheigga vuosttaldeami ahte regulerenplánas leat váikkuhusat boazodollui. Fálesnuori suohkan lea maŋgel soabaheami dohkkehan regulerenplána. Plána boahat, Fylkkamánni áššeárvvoštallamiin, sáddejuvvo Birasgáhttentdepartementii loahpalaš meannudeapmái.

Iskamát gávdnojit go lossametállat Máttá- Várjjaga, Návvuona ja Álttá suohkaniin

Sámedikkis lea leamaš čoahkkin 5A:in ja 5C:in Báhčeveaji/Pasvik orohagain Sydvaranger Gruve AS sávaldaga birra ahte oažžut sadjái šiehtadusaid, mat leat Sámedikki minerálabagadusa mielde iskanbargguid oktavuodas. Sii háliidit oažžut sadjái intenšuvdnašiehtadusa doaibmakonsešuvnna šiehtadallamiidda Guovžajávrrin ruvkiid viiddiduvvon buvttadeapmái Máttá- Várjjat suohkanis. Guovlluregulereama plánaprográmma evttohus oktan váikkuhusšielggademiin lea dál gulaskuddamis.

Sámediggi lea doallan čoahkkima Nordic Mining ASA:in sin iskamiid birra gávdnojit go lossametállat Boazovuona gili nuorttabealde, Návvuona suohkanis. Sámedikkis lea maid leamaš álggahan čoahkkin orohat D-32:in Silvetnjárggain masa dát guoská. Fitnodat háliida dahkat šiehtadusa Sámedikki minerálabagadusa mielde geahččalanbohkamiid ektui. Sámediggi čuovvola dán ášši 2013:s.

Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Scandinavian Resources AB:in ságaškuššat vejolašvuođaid dahkat šiehtadusa Sámedikki minerálabagadusa mielde Oaggovári/Fiskarfjellet guovllu iskanbargguide mat leat Álttá suohkanis, ja Ditnuidrášša /Flintfjellet guovllus Návvuona suohkanis. Areálat gusket mángga orohahkii: orohat 26 Lákkonjára, orohat 30 B guovdajohtolat, orohat 40 Orda ja orohat 33 Spalca. Sámediggi čuovvola dán ášši 2013:s.

Fápmohuksen

Buorit bieggaresursat Sámis dahket bieggafámu ásahemiid miellagiddevažžan. Lea maiddá eanet ja eanet beroštupmi hukset smávvá fápmorusttegiid. Go earret eará odđa fápmogáldut válđojuvvojit atnui, de ferte maiddá fápmofierpmádaga ođasmahttit ja viiddidit. Lea paradoksa ahte álgoálbmotguovllut davvin leat dat guovllut mat vuosttažettiin bohtet vásihit dálkkádatrivdademiid váikkuhusaid ja seammás leat dat guovllut maidda plánejuvvon dálkkádatdoaimmat bohtet eanemus čuoat. Sámediggi lea dan dihte čujuhan dasa ahte berre árvvoštallat molssaevttolaš fápmogálduid bieggafámu sadjái, mas maiddá leat árvvoštallat dan birra man ollu CO2 dat luitet.

Sámediggeráđđi ovdanbuktá energiijastrategiijaid 2013:s.

Bieggafápmu

Davvi- Trøndelágas leat dássáži huksemat leamaš riddoguovlluin. Muhto dál lea proseassa álggahuvvon mas geahčadišgohtet siseatnan guovlluid. Dat dagaha váttisvuodaid boazodollui go bieggafápmohuksema realiseren siseatnamis sáhtá dagahit váttisvuodaid joatkit ceavzilis boazodoaluin. Čadaheapmi dakkár doaimmain sáhtá dagahit ahte johtingeainnut / boazobálgát giddejuvvojit/hehtejuvvojit, njuolga massima guohtoneatnamiin, ja ahte rusttettoaimma ja ođđa infrastruktuvrá ásaheapmi guovllus muosehuhtá dán guovllu boazodoalu. Sámediggi oaivvilda maiddái ahte dán plána ferte geahččat eará bieggafápmohuksemiid oktavuodas mearragáttiin ja eará fápmohuksemiid oktavuodas dán guovllus.

2012:s leat leamaš mánga konsultašuvnna Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhtain, NČE:in, ođđa bieggafápmohuksemiid birra. Muhtun konsultašuvnnat leat čadahuvvon, eará konsultašuvnnat leat ain jođus.

Sámediggi lea bivdán ovddasvástideaddji stáhtalaš eiseválddiiguin konsultašuvnna muhtun bieggafápmorusttegiid birra ovdal konsešuvnamearráduš lea dahkkon. Sámediggi lea maiddái vuosttaldan muhtun bieggafápmoáššiid.

Smávva čáhcefápmorusttegat

Vuollegis reantodássi ja ruoná duođastusat dahket ahte lea leamaš stuora beroštupmi hukset smávvačáhcedoaimmahagaid 2012:s. Muhtun áššit maiguin mii leat bargan: Millojohka Áltá suohkanis, Jotind 1 ja 2 Dielddasullos Dielddanuori suohkanis, ja 11 smávva fápmorusttega Ráissa ja Gáivuona suohkaniin, ja 7 smávva fápmorusttega Moskavuonas Romssa suohkanis. Vurdojuvvo ahte Nordlándda Fylkii bohtet muhtun ođđa smávva čáhcerusttegat 2012 loahpas.

Váldohástalusat dáinna huksemiin leat boazodoalloaláhusa ja sámi kulturmuittuid beroštumit. Sihke rusttet- ja luoddahuksen, ja eambo johtolat maid ođđa luottat mielddisbuktet eanas gerddiid ovddastit váttisvuodaid.

Konsultašuvdnašiehtadus NČE:in ii gusto dán mállet rusttegiidda go buvttadeapmi lea vuollelis dan ráji mii lea biddjon ovdal go sáhtá gáibidit konsultašuvnna. Dát dagaha ahte Sámedikkis váilu dehálaš váikkuhangaskaoapmi dáid huksemiid váikkuheapmái mat oktiibuot sáhttet buktit stuora váikkuhusaid sihke boazodollui ja sámi kulturmuittuide. Sámediggi lea dattege vuosttildan ovttá huksema.

Fápmojohtasat

420 kV fápmolinjjá Storheia – Trollheimen/Orkdal

Sámedikki hálddahus lea konsulteren NČE:in 420 kV fápmolinjjá huksema oktavuodas Storheias Áfjorðas gitta Trollheimeni / Orkdala trafoi. Fápmolinjjá lea viidáset fievrredeapmi 420 kV fápmolinjjás mii lea gaskal Namsosa – Storheia. Konsultašuvdna guoskkai dan oassái fápmolinjjás mii lea Fosena orohaga lulimus joavkku guovllu siskkobealde.

420 kV – jođas Ofuohtas – Hámárfestii

Oljo- ja energiijadepartemeanta (OED) lea álgán meannudit váidagiid mat lea bohtán 420 kV-johtasii gaskal Ofuohta ja Hámárfestta. Sámedikkis lea leamaš álggahan čeahkkin OED:in konsultašuvnna proseassa birra. Čeahkkimis lei konklusuvnnain okta ahte proseassa láchčojuvvo nu ahte Sámedikki dievasčeahkkin beassá meannudit ášši. Váidagiidda bohtá loahpalaš mearráduš áramusat 2013 giđa.

Guovtteoavilvuohta konsultašuvdnaproseassaid birra gaskal NČE ja Sámedikki

2009:s vuolláičáliiga NČE ja Sámediggi sierra siehtadusa energiijaáššiid konsultašuvnnaide. Maŋgel lea čájehuvvon ahte lea guovtteoavilvuohta gaskal NČE ja Sámedikki das maid konsultašuvnnat mielddisbuktet. Váldoerohus oainnuin lea ahte Sámediggi oaivvilda ahte lea iešalddis mearráduš man Čeahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

birra galgá konsulterejuvvot ja ahte NČE ferte Sámedikkiin juogadit iežas gaskaboddosaš árvoštallamiid ja mearrádusevttohusaid. Guovtteoavilvuohta dagaha váikkuhusaid energiijaáššiid bohtosiidda ja Sámedikki bargui. Danin bargojuvvo dan ala ahte joksat ovttaoavilvuođa áššis.

Dálkkádat

Dálkkádatrievdamat leat dehálaččat álgoálbmogiidda go álgoálbmogiin dávjá lea luonddulahka eallin ja leat sii geat ovddemus oidnet dálkkádatrievdadusaid čuozašusaid. Dát guoská erenoamážit sápmelaččaide, ja eará álgoálbmogiidda Ártkasis gos dálkkádatgat rivdet johtilepmosit. Bjerkenes dálkkádatdutkanuovddáza ođđa meroštallamat čájehit 4-6 lieggaceahki liegganeami Ártkasis 2050:s jus CO2 luoitimat eai unniduvvo.

ON dálkkádatkonvenšuvdna

Dálkkádatkonvenšuvdna bajimus mihttomearri lea unnidit máilmmiviidosas liegganeami dálkkádatgássaluoitimiid unnidemiin. Sámediggeráđđi oassálasttii Norgga delegašuvdna dálkkádatkonvenšuvdna alladási oasi 18. oasálaškonferánssas Dohas, Qatargas juovlamánu 3.-7.b. 2012:s.

Dohas bođii ovdán ahte ON guhkitáiggi mihttomearri mii dahkkui dálkkádatčoahkkimis Københámmánis 2009:s, ahte globála liegganeapmi ii galgga leat eambbo go 2 gráda, doalahuvvo. Maiddái plána addit 100 miljárdda dollára jahkásaččat 2020 rájes dálkkádatdoaimmaid ruhtadeapmái, nannejuvvui ođđasit. Internašunála dálkkádatšiehtadallamiin Durbanis 2011:s soabadedje stáhtat ođđa vuodu mii mielddisbuktá ahte riikkat 2015 rádjái galget fas siehtadit ođđa rievttálaš geatnegahtti dálkkádatšiehtadusa, mii doaibmagoahtá 2020 rájes.

Dohas soabadedje ođđa Kyoto2-šiehtadusa. Šiehtadus mearkkaša ahte Norgga, EO:s, Sveitsas ja Austrálias lea geatnegasvuohta unnidit dálkkádatgássaluoitimiid 2020 rádjái. Norga galgá 20 %:in unnidit dálkkádatgássaluoitimiid, dat seamma gusto maid EO:i. Muhto riikkat main leat geatnegasvuodát Kyoto2 ektui luitet dušše 14 % olles máilmmiluoitimiin. USA, India, Kina ja ollu eará riikkat galget maid unnidit iežaset luoitimiid 2020 rádjái, muhto juridihkalaš geatnegahtti siehtadusa haga.

Dálkkádatkonvenšuvnnas Dohas loahpahuvvui guhkesáiggi oktasaš árjabidjan (AWG- LCA) bargojoavku. Dálkkádatkonvenšuvnnas lei ollu álgoálbmotperspektiivvas sisdoalus biddjon dán bargojoavkku vuollái. Dás ledje maid guovddážis luoitinunnideamit, dálkkádatheiveheamit, teknologijajardimat, vuovdeluvvama unnideapmi (REDD+), ruhtadeapmi, ja dálkkádatgássaluoitimiid mihtideamit, raporteremat ja dárkkisteamit. 2020 rádjái galget čuoovvoleamit ja ovddeš dálkkádatheiveheami doaimmaid dohkkeheamit ja luoitinunnideamit deattuhuvvot. Dat guoská maiddái ásaiduvvan áshusaide nugo ruoná fondii mii ruhtada ovddidanriikkaid dálkkádatdoaimmaid, Bistevaš ruhtadanlávdegoddái, Heivehanlávdegoddái ja Teknologijamekanismii.

Sámediggi bargá dan ala ahte álgoálbmotperspektiiva ON dálkkádatkonvenšuvdna mearrádusas, mii dahkkui Cancunis 2010:s, čuoovvoluvvo ja implementerejuvvo. Dat guoská erenoamážit sihkkarastinmekanismmaide mat gullet álgoálbmotvuoigatvuodáide, árbevirolaš máhttui ja oassálastimii mearrádusaide mat galget unnidit vuovdeluvvama, ja ahte álgoálbmogiidda láchčojuvvo dilli nu ahte sii sáhttet ávkástallat ruoná dálkkádatfoandda, ja ahte ferte konsulterejuvvot ON álgoálbmot vuoigatvuodáid julggaštusa mielde go dálkkádatdoaimmat ja dálkkádatheiveheamit plánejuvvojit álgoálbmot guovlluin.

ON biologalaš šláddjivuodákonvenšuvdna

Sámediggi lea oassálastán miellahtun norgga delegašuvnnas ON biologalaš šláddjivuodákonvenšuvdna 11:at oasálaččaidda čoahkkimis. Sámediggi oassálasttii maiddái dán konvenšuvdna álgoálbmot ja báikkálašservodaga forumis. Fáddán 11:at čoahkkimis lei vuosttažettiin ovddeš dohkkehuvvon konvenšuvdnateavsta implementeren ja čuoovvoleapmi.

Sámediggi čuovui go meannudedje konvenšuvnna artihkkala 8j, artihkal 10(c), ja Nagoya-beavdegirjji čuovvoleami. Dat golbma suorggi leat álgoálbmogiid árbevirolaš máhtu birra. Earret eará dahkkui vuoruheapmi doaimmain maid stáhtat berrejit álggahit vai 10(c) artihkal implementerejuvvo. Dán háve vuoruhuvvon doaimmain evttohuvvui ovttahtit ceavzilis árbevirolaš praksisa našunála strategiijaide ja plánaide, ovddidit báikkálaš álgagiid vai implementeren dihte artihkal 10(c), ja identifiseret buriid vugiid mot artihkal 10 (c) galgá implementerejuvvot.

Sámi ealáhusat ja sámi kulturárbi

2012:s lea Sámediggi deattuhan álbmotmehciid ja luonddumehciid konsultašuvnnaid.

Ovdal lei álbmotmehciid ja luonddumehciid váste dušše suodjalanulbmil biddjon ulbmilparagráfa vuollái. Ođđa luonddušláddivuođalága njuolggadusat siskkildit maiddá sámi luondduvuođu bisuheami. Rievdadusat leat maiddá mielddisbuktán ahte suodjalanguovllut leat ožžon sámi namaid, ja ahte dat árrat juo suodjalanproseassaide váldojit mielde.

Sámediggi konsultere stivraáirasiid birra suodjalanguovlluide. Sámedikki bargu álbmotmehciiguin ja luonddumehciiguin 2012:s lea dagahan ahte sámiáirasat leat lassánan daid suodjalanguovlluid stivraide, ja erenoamážit lullisámi guovllus. Daidda guovlluide maid oktavuodas Sámediggi lea konsulteren 2012 čavčča, olaheimmet dan mutto ollu sámi áirasiid go leimmet háliidan, earret Møysalen álbmotmeahccái ja Svellingflaket luonddusuodjalanguvlui. Dát suodjalanguovllut oaččuiga dušše ovtta sámi áirasa goappáge stivrii.

Konsultašuvnnat LD:in bivdináigodagaid bivdináiggiid, monne- ja uvjačoaggima láhkaásahusa birra Sámediggeráđđi lea čađahan konsultašuvnnaid Luondduhálddašandirektoráhtain bivdináigodagaid bivdináiggiid ja monne- ja uvjačoaggima láhkaásahusa birra mii gusto cuoŋománu 1.b. 2012 rájes gitta njukčamánu 31.b. rádjái 2017. Konsultašuvnnat dahkkojedje maŋŋel láhkaásahusa dohkkeheami, danin go direktoráhtta dohkkehii láhkaásahusa ovdal go Sámedikkiin konsulterejuvvui. Konsultašuvnnaid fáddán lei ja mearračuonjá bivdin ja hálddašeapmi Finnmárkkus ja báiskkimoniid čoaggima birra. Sámediggeráđđi lea miehtan ahte hálddašanplána bargu álggahuvvo mearračuotnjága váste válljejuvvon guovlluin Finnmárkkus dan sadjái go mearračuonjánáli dušše reguleret láhkaásahusa bokte. Direktoráhtta duodástii ahte rahppojuvvo fas dasa ahte beassá čoaggit mearračuonjamoniid go máddodatdilli gártá nu ahte dan sáhtá dahkat.

Kulturmuitosuodjalus

Sámedikki váldomihttu kulturmuitosuodjalus barggus lea suodjalit ja čalmustahtit sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasiid iešvuođaguin ja variašuvnnaiguin. Dán danin go dat lea sihke oassin min kulturárbbis ja identitehtas ja oassin sámi biras- ja resurssahálddašeamis.

Olahan dihte ulbmila, de Sámediggi deattuha dan ahte sámi kulturmuittut geavahuvvojit dokumentašuvdnan sámiid gávdnamii, ahte sámi kulturmuittut leat mielde nannemis kultuvrra ja identitehta, ahte sámi kulturmuittut ja kulturbirrasat váldojit vuhtii areálahálddašeamis ja ahte hálddašeamis deattuhuvvo ceavzilis ja guhkesáiggi perspektiiva. Lea maiddá oassemihttan ahte Sámediggi dađistaga galgá oažžut hálddašanortnega sámi kulturmuittuid váste, mas hálddašanváldi lea biddjon njuolga kulturmuitoláhkii, iige nu mot odne ahte hálddašaneiseváldi leat delegerejuvvon láhkaásahusa bokte.

Sámedikki hálddašanváldi sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasiid oktavuodas mielddisbuktá ollu aktivitehta, čájeha kulturmuitosuodjalusa 2012 aktivitehta statistihkka: 6181 dokumeantta bohte sisa, 2442 sáddejuvvojedje olggos ja ledje 213 čađahuvvon báikediđoštallama. 1041 eaŋkilmuittu leat biddjon Riikaantikvára kulturmuitorbásii Askeladdenii 2012:s.

Kulturmuutosuodjalanbarggu bajit dásis oassálastá Sámediggi iešguđet lágan mállet registrerenbargguin, plánabargguin, olggaldas kursadoaimmain ja stivren- ja prošeaktajoavkkuin. Dát dagaha earret eará ahte sámi kultuvra ja identitehta nannejuvvo. Mii háliidit mitalit muhtun aktivitehtaid birra main Sámediggi lea oassálastán ja maid mii oaivvildit govvidit min barggu buori lági mielde.

Regionála plána Lulli- Trøndelága kulturmuittuid hálddašeapmái

Sámediggi lea aktiivvalaččat oassálastán Lulli- Trøndelága kulturmuittuid hálddašan regionála plána barggus. Plána váldoulbmil lea ovddidit soabaduvvon strategiijaid Lulli-Trøndelága kulturárbbi hálddašeapmái, gaskkusteapmái ja geavaheapmái. Barggu áigumuš lea ahte dat galgá ovddidit oktasá árvoipmárdusa ja prinsihpaid mat sáhttet geavahuvvot sihke báikkálaš ja regionála kulturmuittuid hálddašeamis. Dakko bokte šaddá eambo einnotahttivuohta buot oasálaččaide. Plána galgá maiddá veahkkín čielggadit iešguđetge aktevrraid ja berošteddjiid rolla ja ovddasvástádusa. Lulli- Trøndelága sámi kulturmuittut bohtet dainna plánabargguin oidnosii biddjot ja meannuduvvot seamma ládje go eará kulturmuittut.

Hálddašanplána Skárffu -Lohkkalsullo luonddusuodjalanguvlui Návvuona suohkanis

Romssa Fylkkamánni Skárffu - Lohkkalsullo hálddašanplána barggu oktavuodas lea Sámediggi čadahan kulturmuittuid ja kulturbirrasiid registreremiid 2011:s ja 2012:s. 2011:s dahkkui registreren ovtta Romssa fylkkagiieldain, 2012:s ges registreremiid dagai Sámediggi okto. Luonddusuodjalanguovllu báikediđoštallan lea mielddisbuktán ahte ollu ođđa sámi kulturmuittut leat gávdnon ja čájeha ahte riddolagas guovlluin lea stuora potensála. Gávdnojedje ovdamearka dihte darfegoahtesajit, viesso- ja návstosajit, dološ stáffut, njáskkahatgeađgegubát, ja geađgeáiggi viessosajit ja dološ hávdidit. Maiddá ceakko dállovistit ja girkoárdit registrerejuvojedje. Fealtabargu buvttii maid ođđa máhtolašvuoda sámi diiddaid ja árbevirolaš mitalusaid birra luonddusuodjalanguovllus. Iskan lea addán ođđa ipmárdusa sámi kulturárbbi birra Skárffus ja erenoamážit Lohkkalsullos, muhto maiddá obbalaččat riddoguovlluin Davvi- Romssas, ja mitala ahte sámit leat guhkes áiggi geavahan dán guovllu. Bargu loahpahuvvui 2012 borgemánus, ja fealtabarggu boadus gávdno dál raportan fylkkamánni ruovttusiidduin. Fylkkamánni lea váldán raportta atnui iežas barggus, ja lea leamaš posiitiiva ruovttoluottadiehtu Sámedikki doaimmahuvvon bargui.

KING- prošeakta

Kulturarvet i Nordskandinaviska gammelskogar (KING) lea Interreg - prošeakta maid Nesna allaskuvla lea jođihan norggabeale ja ruotabeale fas Skogstyrelsen. Sámediggi lea prošeavtta stivrenjoavkku miellahttu, mii galgá joatkit 2013 juovlamánu lohppii. Prošeavtta ulbmil lea váldet vára, olámuddui dahkat ja ovddidit kulturmuittuid mat vuovdis leat. Dasa lassin lea mihttomearrin ráhkadit ja ovddidit regionálagaskaš kulturmuítófierpmádaga gaskal Västerbottena ja Helgelándda ášahusaid, mii maiddá earret eará galgá mielddisbuktit vásáhus- ja gelbbolašvuodalonohallama sin gaskkas geat dás leat mielde. Lea ráhkaduvvon ruovttusiidu ruotagillii, dárogillii ja lullisámegillii. Stivrenjoavkku oassálastima bokte sáhtta Sámediggi maiddá bidjat fuomášumi sámi kulturmuittuide dán prošeavttas.

Kulturmuítóregistreremat ja kurssat

Sámediggi lea oassálastán sis-Namdala kulturmuítóregistrerenprošeavtta álggaheamis mii fátmasta Røyrvika, Namskogana, Høylandet, Lierne ja Snoasa suohkaniid. Prošeavtta jođiha Davvi- Trøndelága fylkkagiella, ja Sámediggi boahá oassálastit prošeaktajoavkkus, ja báikkálaš registrerejeddjiide ja registrerenbarggu birra addit oahpahusa.

Ovtta Árran Julevsáme guovddážiin – Lulesamisk senter lágidii Sámediggi kulturmuítóregistrerema Báidáris 2012 geasi. Registrerenkurssa mihttomearri lei oahpahit báikki olbmuid, mat nuppe vuorus sáhttet searvat dan dehálaš bargui ahte registreret kulturmuittuid. Áin leat ollu sámi kulturmuittut mat eai leat registrerejuvnon, ja bihtánsámi guovlu ii leat dan dáfus moktege earálagan.

Ovttas SLB (Stáhta luonddubearráigeahčču) ja Davvi- Trøndelága fylkkagiella doalai Sámediggi kulturमितoregistrerenkurssa Snoasas 2012 borgemánus. Oassálastit ledje SLB bargit, Luondduhálddašandirektoráhtta, Norges Fjellstyresamband ja iešguđet lágan Davvi-Trøndelága meahccestivraáirasat. Kurssa ulbmil lei addit luondduhálddašeddjiide buoret gelbbolašvuoda sámi kulturhistorjjá ja sámi kulturmuittuid birra, ja čatnat oktavuodaid eará etáhtaiguin main leat oktasá beroštumit birasgoziheapmái.

Kulturमितoregistreremiid oassálastima bokte ja daid gullelaš kurssaid bokte, lea Sámediggi bidjame fuomášumi sámi kulturmuittuide ja nu maidái evttuid dehálaš kulturमितosuodjalanbarggu oassái.

Kulturmuittuid geavaheapmi luondduguovlluin ja tuvraoktavuodain

Riikaantikvára ja Rana turisttasearvvis leat plánat ásahit tuvraláhtu Saltoduoddara/Čáhppesjienjaguvlui, mii galgá beassat oaidnit dán guovllu luonddu ja kultuvrra. Sámediggi lea oassálasttán prošeavtta álggahančoahkkimis. Dát lea pilohtaprošeaktan eará sullasaš ángiruššamiidda olles riikkas. Mii áigut čuovvolit dán barggu sámi obbalaš beroštumiid dihte ja erenoamážit sámi kulturmuittut dihte.

Sámi visttiid identifiseren ja registreren

Leat dollon álbmotčoahkkimat Girkonjárdgas, Deanus, Árborddis ja Skániin Sámedikki prošeavtta oktavuodas sámi visttiid identifiseren ja registreren. Čoahkkimat ledje erenoamážit sámi vistteaiggádiid váste. Čoahkkimiin ožžo eaiggádat dieđuid prošeavtta birra obbalaččat, mot registreremat /báikediđoštallamat leat plánejuvvon, ja kulturमितolága birra.

Sullii 500 eaiggáda ožžo čálalaččat dieđu ovdal báikediđoštallamiid. Daid gaskkas plánejuvvui báikediđoštallan su. 400 visttis suohkaniin Mátta- Várjaj, Deatnu, Skánit, Grane ja Árborde 2012 fealtaáigodagas. Ledje sullii 330 visti gos čađahuvvui báikediđoštallan 2012 fealtaáigodagas.

200 dan 330 báikediđoštallojuvvon visttis, leat huksejuvvon ovdal 1912 ja dat leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturमितolága mearrádusaid mielde. Oktiibuot lea sáhka su. 140 áitis, 100 viesus, 30 návehis, 15 mearránávsttus, gávcci eanangealláris ja golbma darfegoadis. 70 vistti dan 330 visttis dárbbážit divoduvvot ollu ja dakkaviđe doaimmaid vai dat eai billahuva. Leat juo mássan 80 vistti dan 500 visttis, dat dahká su. 6 %. Mii ii leat leamaš vejolaš báikediđoštallat golbmalogi vistti, ja sávamis mii sáhttit dan dahkat 2013:s.

Lea leamaš buorre gulahallan eaiggádiiguin. Sii bohtet dárbbážit čuovvoleami seailluhit ja divodit daid visttiid maid birra lea sáhka, dat ii leat juoga mii lea prošeaktarámma siskkobealde.

Stuora oassi Sámedikki kulturमितosuodjalanbarggus lea áimmahuššat sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasiid kulturमितolága ja plána- ja huksenlága mearrádusaid mielde. Dát lea iešguđet mállet suohkanlaš plánaid, fápmohuksemaid ja eará plánejuvvon doaimmaid oktavuodas. Mii áigut dás namuhit daid stuorámuš ja deháleamos áššiid maiguin Sámediggi lea bargan 2012:s.

E8 Loabátvákki čađa

Sámediggi lea 2012:s loahpahan meannudeamis E8 mii manná čađa Loabátvákki Romssa ja Báhcavuona suohkanis. Luoddagaskkas leat leamaš ollu lihkohisvuodát, ja dasa plánejuvvo biddjot earret eará luoddaáidi vuodjinjuoguid gasku. Báikediđoštallamat plánabarggu oktavuodas čađahuvvojedje 2011:s. Dalle registrerejuvvojedje 12 saji gos ledje oktiibuot 20 sámi kulturmuittu plánaguovllus ja dan lahka. Measta buot kulturmuittut leat relaterejuvvon boazodollui. Eanas dain leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon (leat boarráset go 100 jagi). Lea eanas sáhka goahtesajiin ja gárdiin, muhto gávndno maidái okta árbevirolaš sadi (Sara geađgi) ja visttit maid boazosápmelaččat geavahedje mañjel soadi. Geavaheapmi sáhtta vuhttot gitta 1700- lohku čálalaš gálduid mielde, muhto roggamiid bokte dán ránnáguovlluin sáhttit mii meroštallat ahte geavahanáigodat lea leamašan mihá guhkit go dat.

Luoddadivvumis šaddá konflikta mángga automáhtalaš ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittu dáfus. Sámediggi lea mearridan ahte ii vuosttil plánaevttohusa, muhto baicca meannudit ášši kulturmuittolága mearrádusaid mielde sierralobiáššin. Riikaantikvára lea, Sámedikki rávvema vuodul válljen addit sierralobi guoskevaš kulturmuittuide. Sámediggi deattuhii rávvemis ahte leat stuora servodatlaš beroštumit dás (sihkarvuoda beroštumit). Dasa lassin leat ovdalaččas juo dahkkon duohtadeamit dála E8:s mii manná gárderavddaid čađa. Lei Romssa Musea mii geasset 2012:s iskkai guoskkahuvvon kulturmuittuid. Lei botánalaš registreren (šattuid nálleregistreren) ja siepmananalysa. Ulbmil dainna lei kártet guohtonšattuid ja gávnnaht muhtun muddui olggos goas guovlu vuosttaš geardde geavahuvvui boazoguohtumii. Goahtesajit maiddá iskojuvvojedje. Buot bohtosat iskamiin leat vurdojuvvon ilbmat 2013 vuosttaš oasis.

Dasa mii guoská váldit vára eará kulturmuittuid pláνας, de lea leamašan guhkes plánaproseassa ovttas geaidnodoaimmahagáin. Dát mielddisbuvttii ođastuvvon plána, mas geaidnodoaimmahat leat váldán vuhtii buot mearkkašumiid maid Sámediggi dađistaga lea buktán.

420 kV – jođas Báhcavuotna – Hámmárfeasta

Plánejuvvon 420 kV- johtasa Báhcavuona - Hámmárfeasta huksema oktavuodas, mas Statnett lea doaibmaeaiggát, lea Sámedikkis leamaš prošeakta jođus gos leat registreren kulturmuittuid linjáspáittus 2010 fealtaáigodaga rájes. Stuurimus fealtabarggu čađahuvvui 2010: ja 2011:s. Oktibuot lea dat hui sihkkarit okta dain stuurimus registrerenprošeavttain maid Sámediggi lea čađahan.

2010:s ja 2011:s registrerejuvvojedje badjel 900 kulturmuittu maid Sámediggi báikediđoštalai dán prošeavttas. 2012:s eai leat lahka ge leamašan nu ollu registrerenbarggut. Birrasiid 50 ođđa kulturmuittu dokumenterejuvvojedje. Nugo dat earáge registreremat gullet eanas dain boazosápmelaččaid geavaheapmái ja ássamii. Prošeaktabarggu bokte leat ožžon ođđa mávssolaš dokumentašuvdnaávdnasiid ollu iešguđet lágan kulturmuittuid dáfus iešguđet guovlluin gos ovdalaččas leat unnán registreren dákkáriid. Kulturmuittomáhtet leat leamašan nugo: dollasajit – mas eanas dain gullet goahtesajiide, muvrrat, báhčinciegát/báhčinsajit, boazoáiddit geađggis ráhkaduvvon, hálit ja bieggasuojit, mielkevuorkkát roggojuvvon eatnamii, geađgeommanat, bivdorokkit, darfegoahtesajit, búkaráhkkanusat (vuollugis vuovdeguovlluin), sieiddit ja oaffarsajit. Mángga sajis leat registrerejuvvon geađgehuksehusat maid doaibma lea eahpečielggas.

2012:s lea báikediđoštallamat vuosttažettiin leamaš muhtun unnit, molssaevttolaš spáittuin Gáivuona ja Hámmárfeasta suohkaniin, ja duohtademiin mat gullet doaimma biras-, fievrredan- ja ráhkadusplánii. Viidáset leat čielggaduvvon ahte guovtti guvlui Gáivuona suohkanis bohtet plánejuvvon doaimmat čuohtat kulturmuittuide ja kulturbirrasii. Dasa lassin lea dán jagáš fealtabargui gullan geahčalanrooggamiid čađahit muhtun kulturmuittuin, mat mannet spáittu mielde, mas galge oazžut gunaid 14 C- áigemeroštallamii. Áigemeroštallanbohtosat leat dehálaččat dan dáfus go galget árvvoštallat eaŋkilmuittuid suodjalanstáhtusa ja sáhtta go duohtademiide addit lobi eavttuid haga vai ii.

Geassemánu 2012:s ozai Statnett Riikaantikváras sierralobi kulturmuittolága mearrádusain 4 guvlui gos plánejuvvon huksen bohtá čuohtat mávssolaš kulturbirrasiidda gos leat ollu registrerejuvvon kulturmuittut. Dat guoská guovlluide mat leat Ráissa, Návvuona, Áltá ja Fálesnuori suohkaniin. Sámediggi lea iežas rávvemis ohcamii evttohan ahte eaktun lea ahte arkeologalaš iskammat čađahuvvojit buot dain guovlluin. Olggosgoluid dakkár iskkademiide máksá doaibmaeaiggát. Sámedikki árvvoštallan lea ahte dakkár iskammat addet midjiide ođđa ja dehálaš máhtu sámi obbalaš kulturhistorijá birra, ja erenoamážit dán guovllu birra mas lea sáhka.

Skrugard – gáddeterminála evttohus

Plánejuvvon oljohokkama oktavuodas Skrugard fealttas Barentsábis, lea doaibmaeaiggát Statoil ASA ráhkadan evttohusa plána- ja čielggadanprográmmii gáddeterminála evttohusa várás. Plánabarggu

álggaheamis ledje dieđihuvvon guokte vejolaš sáji gáddeterminála ásaheapmái, Markoppneset Fálesnuori suohkanis ja Sáltesávju Nordkáhpa suohkanis.

Statoil lea 2012 čavčča mielde mearridan bargat viidáset dainna ahte Sáltesávju Nordkáhpa suohkanis šaddá vejolaš gáddái buktin báiki. Dát guovlu Sáltesávjjus man birra lea sáhka báikediđoštallui ja doppe čađahuvvojedje eambo iskatat 2012 fealtaáigodagas. Báikediđoštallama oktavuodas registrerejuvvojedje golbma orrunsaji/darfegoahtesaji mat doaivumis bohtet leat vuostálasvuodas plánejuvvon huksemiin. Dattege lea daid sájiid ahki ja álgovuodđu eahpečielggas. Dan dihte galget dát orrunsajit eambo iskojuvvot, earret eará 14C- áigemeroštallama vehkiin. Sámediggi háliida dan dihte boahit ruovttoluotta loahpalaš cealkámušain daid orrunsajit dáfus go buot bohtosat leat gárvásat.

Dás ferte deattuhit ahte Sámediggi dássáži dušše lea váldán vuhtii konkrehta plánabarggu, iige leat árvvoštallan iešalddis plánejuvvon oljohokkama. Dán dahká doaibmaeaggát vejolaš HDP (huksen ja doaibmaplána) oktavuodas.

Setermoen báhčinguovlu

Sámediggi lea mángga jagi barggu maŋgel loahpalaččat meannudan Setermoen báhčinfelтта regulerenplána 2012:s. 2007 – 2012 áigodagas čađahuvvojedje kulturmuitorregistreremat (§ 9 – iskatat kulturmuitolága mielde) Setermoen báhčinfelttas, nugo Forsvarsbygg lei bivdán. Báhčinfelтта lea Beardu suohkanis Romssas ja gokčá areála mii lea 152 km² stuoris. Guovlu geavahuvvo garrasit ja buot suodjalussuorggit geavahit dan, militeara soahteveahka geavaha dan eanemus. Setermoen lea okta moatti felttas mii lea ovddiduvvon ovttasdoaibmanhárjehallamii oktan girdidoarjagiin (Áibmosuodjalusa vearjoduvván hárjehallamat).

Registrerenprošeavtta duogázin lea Forsvarsbygga guovlluregulerenplána evttohus, mii fáttmasta olles báhčinfelтта. Setermoen báhčinfelтта lea áigá áshuvvon. Doppe lea leamaš militeara doaibma 1898 rájes. Plána ulbmil lea reguleret dála doaimma, ja láchit dili huksemii ja eambo intensiiva atnui, earret eará eanet geavaheapmi lossa fievruiin.

Olles báhčinfelтта lea gullan Sámedikki fealtabargui, earret go ulbmilguovllut. Leat registrerejuvvon 15 automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi gávdnosa. Eanas dain leat goahtebáikkít mat leat váldovággeráiggiin, Suivvevággi / Kobbryggdalen ja Garžavággi / Liveltskaret. Earret árrana de leat registrerejuvvon biebmovuorká ja sieidi Lifjellaksla báikkis johtingeaidnoráigge mii lea dan guovtti vákki gaskkas. Guovllut leat geavahuvvon guottetbáikin ja geasse- ja čakčaorohahkan. Mii diehtit geavaheami birra 18- ja 1900-logu čálalaš gálduid bokte. “Lifjellkjerringa” sieidi ja biebmovuorká leat guovllus maid Suodjalus ii leat bállo geavahan ja doppe leat unnán fysalaš duohtadeamit. Sieidi lea kulturmuittu mas lea erenoamáš alla ráfáiduhttinárvu. Sámedikki mearkkašumit leat dan geažil váldjuvvon vuhtii, ja plána lea reviderejuvvon nu ahte kulturmuittut suddjejuvvojit nu ahte dohko eai šatta huksejumiit. Dat bohtet maid bissut iežaset álgoálgosaš eatnamis.

Lei Romssa Universitehtamusea mii doaimmahii Garžavákki goahtesajiid roggamiid 2011:s. Kulturmuittut ledje siskkoalbealde doaibmaguovllu ja ledje nu áitojuvvon ahte roggamat álggahuvvojedje njuolga maŋgel báikediđoštallama. Gutnaáigemeroštallamat čájejit ahte goahtesajiid válde atnui 1400- 1600 – logus. Muhtun dollasajiin gávdnojedje maid guovžža dáktebázahusat.

Maid dai dat gávccí eará goahtesaji mat vel gávdnojit báhčinfelttas leat áitojuvvon. Dat leat báhčinfelтта váldoguovllus: eanan ja áibmobáhčima doaibmaguovllus ja guovddáš guovlluin go galgá boahit báhčin- ja hárjehallanguovlluide. Guovllut danin leat hui guovddášis plánaevttohusas. Sámediggi árvvoštallá ahte lea unnán munni heivehit geavaheami, ja eai makkárge doaimmat sáhte doarvái muddui suddjet kulturmuittuid suddjet bilistemiid vuostá. Mii árvvoštallat dan dihte ahte doaimma servodatlaš árvvu lea deháleabbo go kulturmuittuid ráfáiduhttinárvu. Lea sáhka báhčinfelttas mii juo lea áshuvvon, ja huksemis masa vuodđun leat Suodjalusa boahttevaš operatiiva dárbbut.

Sámediggi lea dán vuodul buktán rávvema Riikaantikvárii, mas rávvejuvvo ahte dat eará sámi goahtesajiid Setermoen báhčinfalhttas maid luvvejuvvojit. Luvvema eavttuin leat mii bivdán ahte čadáhuvvojit arkeologalaš iskamat ja botánalaš iskamat. Botánalaš iskamat dan dihte vai lea vejolaš gávdnat dološ gárddiid ja vai oažžut áigemeroštallama guohtuneatnama geavaheamis. Riikaantikvára lea iežas dohkkeheamis mii lea beaiváduvvon 23.11.2012 ollislaččat váldán vuhtii Sámedikki rávvema.

- Sámediggi bargá aktiivvalaččat dikšumiin, sihkkarastimiin ja gaskkustemiin, váldin dihte váras ceavzilis ja guhkesáiggi perspektiiva sámi kulturmuittobarggus. Lea maiddái dehálaš ahte Sámediggi lea aktiiva oasseváldi kulturmuittodigaštallamis ja lea mielde hábmeme kulturmuittopolitiikka. Dat dáhpuhuvvá earret eará bajitdási prošeavttaid álgagiid ja oassálastima bokte.

Oktavuolta guovddáš kulturmuittoeiseválddiiguin

2012:s lea Sámedikkis leamaš jámma gulahallan vuosttažettiin Riikaantikvárain, gii lea ovddasvástideaddji direktoráhtta kulturmuittosudjaleapmái, muhto maiddái Birasgáhttendepartemeanttain relevánta áššiid birra, nugo omd. sámi visttiid registreremiid guovdu.

BARK

Sámediggi lea 2012 čavčča álggahan iežas oasi Riikaantikvára seailuhanprográmmas válljejuvvon arkeologalaš kulturmuittuid váste 2010 -2020 (BARK). Sámediggi galgá ráhkadit bajilgova buot láchčojuvvon sámi kulturmuittuin, ja vuoruhuvvon evttohusain ođđa láchčimiidda. Buot suohkanat, museat ja earát sámi ássanguovlluin Norggas leat bovejuvvon buktit midjiide evttohusaid. Plána mielde galgá listu ovdanbiddjot politiikkalaš meannudeapmái 2013 geassemánus. Kulturmuittut fertjejit leat dán listtus, ovdal mii sáhttit oažžut dikšunruđaid Riikaantikváras áigodagas 2020 rádjai. Sámi sudjalanveara /ráfáidahttojuvvon visttit ja báktedáidagat eai gula seailuhanprográmma vuollái, dain leat sierra ortnegat.

Máilmmiárbepolitiikka ja máilmmiárbebaiki Várjjagis

Sámediggi lea 2012:s buktán cealkámuša Birasgáhttendepartemeantta ođđa ja ollislaš máilmmiárbepolitiikka evttohussii.

Sámedikki mielas lea bures bargojuvvon evttohusain. Mii leat duhtavaččat mearkkašan ahte evttohusaid gaskkas čuoggá vuolde “Identifiseret máilmmiárbbi Norggas”, lea biddjon čuokkis “árvoštallat boahttevaš vejolaš sámi máilmmiárbbi nammadeami”. Čuoggá birra ii leat dattege eambo namuhuvvon dahje konkretiserejuvvon eará sajiin teavsttas. Mii goitge jáhkkit ahte sátnádeami duogábealde, lea álgga oažžut sámi máilmmiárbebaikki Várjjagii.

Sámediggi ja Unjárgga gielddas leat mánga jagi ovttasbargan oažžut Ceavccageađgi/Mortensnes árvoštallojuvvot Norgga gaskaboddosaš listui. Luottat 12000 jagi ássama ja oskudoaimmaheami maŋis Ceavccageađggis/Mortensness, eai sáhte gehčot eretčuldojuvvon resursavuodus, ja earenoamážit ii daid earenoamáš goddebivdorusttegiin mat Várnjárggas gávdnojit. Danin vuodđuduvvui 2010:s bargojoavku masa oassálaste olgguldas áššedovdit. Bargojoavkku váldi lea earret eará leamašan árvoštallat sáhttet go bivdorusttegat leat oassin máilmmiárbebarggus. Joavku čeahkkáigeassu lea “combined sites”-nomination, gos bivdorusttegat Noidiidčearus/Kjøpmannskjølenis Báhcavuona gielddas (Várnjárgga álbmotmeahci siskkobealde) ja Golleváris Deanu gielddas, ja dat mihtilmas geađgeáiggeguovlu Gropbakkengenis Unjárgga gielddas, leat guovllut mat čatnašuvvojit dasa. Buot guovllut leat Várjjat Siidda, várjjatsápmelaččaid boares geavahanguovllus. Gaskaboddosaš namma lea “Várjjat Siida: Hunters and fishers from Mesolithic to Modern times”. Vurdojuvvo ahte dat lotnolas báikkít bohtet Norgga gaskaboddosaš listui lagamus boahtteáiggis.

Ášši lea maiddái ovdanbiddjojuvvon Boazoguohtunorohagaide 6 ja 7, ja mii leat vuostáiváldán positiivvalaš ruovttoluottadieđuid. 2012 borgemánus lea čadáhuvvon bures lihkestuvvan lassikárten Čeahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

Noidiidčearu bivdorusttegis. Dát ovdanbuktojuvvui Várnjárgga álbmotmeahci stivrii čakčamánu. Duogášdieđut leat maiddái gárvvistuvvome, nu ahte Deanu ja Báhcavuona gielddat sáhttet dahkat formálalaš mearrádusaid das ahte sii doarjut proševtta, numot gielddaid politihkalaš jođihangottit leat háliidan.

Skoaltagávpot Njávdamis

Dikšunplána ja dábalaš rutiinna mielde lea 2012:s čađahuvvon dikšun Skoaltagávpogis Njávdamis. Dáppe leat láddjen suinniid eanemus guovddáš guovlluin, rođut/soagit guovllus St.Georga kapealla birra leat váldon eret ja kapealla lea bihkkaduvvon. Dikšunplána rávvema mielde leat dál bargame ásahtit rássegokčasa hávdeboldnái. Dat dahkkojuvov nugo suoinnit biđgejuvvojit šládjavalljugas guovlluin Skoaltagávpogis boldnái. Proseassa lea čilgejuvovn dikšunplánas, ja Nuortasámi museas lea ovddasvástádus dikšunbargui.

Dasa lassin lea Sámediggi gárvvistan bisánansaji Skoaltagávpogis, plánaid vuodul maid Rambøll, ráđdeaddi inšenevrrat, leat ráhkadan. Bisánansadji lei gárvvistuvvon ja lei šiehtadusa mielde gárvvistuvvon geavahanláhkái girkovahkkolohppii 2012 borgemánu. Sámediggi dan formálalaččat válddii badjelasas 2012 čakčamánu.

Sámi kulturmuittut Opplándda fylkkas

Sámediggeráđdi lea ovttas Opplándda fylkkagielddain álggahan plánet Djo-proševtta sámi kulturmuittuid birra Opplánddas, ja prošektii lea vuodđun dálá ovttasbargošiehtadus.

Ovttasbargošiehtadus Opplándda fylkkagielddain gusto dušše kulturmuittuide ja lea goalmát jahki dán gustovaš šiehtadusas (gustovaš 2009-2013). Strategalaš ángiruššansurggiide mat leat namuhuvvon ovttasbargošiehtadusas, gullet nugo eanet registreren/dokumentašuvdna, ja máhttolonohallama ja oktasaš Djo-proševttaid čađaheapmi.

Proševttas galgá deattuhit systemáhtalaš kulturmuittoregistreremiid válljejuvvon guovlluin, mihttomearri lea dahkat ođđa gávdnosiid mat eahpitkeahttá sáhtta čatnat boarráset áiggi sámi ássamii, leahkimii ja luonddugeavaheapmái. Dasa lassin lea sávahahtti dán birra oazžut báikki olbmuid gaskkas báikkálaš barggaheami johtui. Láhččojuvvo nu ahte proševttas ja proševtta bohtosiin galgá leat báikkálaš gaskkustepmi dan botta go prošektaáigodat lea.

Proševtta čađaheapmi veaháš orustii 2012:s, muhto lea plánejuvvon čađahuvvot 2013:s. Lea sávahahtti ahte prošekta maiddái šaddá vuodđun ovttasbargui mii joatká go dálá šiehtadus loahpahuvo 2013:s.

Vuoijñalaš kulturárbbi birra

Sámediggeráđdi lea 2012:s oassálastán seminárii UNESCO vuoijñalaš kulturárbbi konvenšuvnna atnui váldima birra. Seminára lágidii Norgga kulturráđdi. Seminárii lei vuodđun čielggadeapmi maid ABM-utvikling lea ráhkadan dan birra ahte Norggas váldit atnui konvenšuvnna. Vuoijñalaš kulturárbbi gokčá viiddis suorggi ja boahtá leat relevánta kulturmuittohálldašemi siskkobealde. Seminára lei vuosttaš čoahkkin buohkaide geain vuoijñalaš kulturárbbi lea oassin sin bargosuorggis. Sámediggeráđdi áigu čuovvolit barggu atnuiváldimiin viidáset, ja sihkkarastit ahte vuoijñalaš sámi kulturmuittut váldojit albmáládje v́aras.

Kulturmuittogáhttenbarggus leat diehttelasat maiddái ekonomalaš váikkuhangaskaoamit dehálaš oassin dan ollislaš govass. Jahkásaččat várrejuvvo ruhtahivvodat mii galgá addot ohcanvuđot kulturmuittosuodjalandoaimmaide.

Kulturmuittosuodjalus – ohcanvuđot doarjagat

Sámediggi lea 2012:s juolludan ruđaid 37 proševtta čađaheapmái mat siskkildit sámi kulturmuittosuodjaleami. Oktuibuot juogaduvvui 3 933 000 ru. Tabealla čájeha obbalaš juohkima gaskal Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti 164 siidu 453 siiddus

guovtti stuorámuš poastta vistesuodjalusa ja eará kulturmuitosuodjalandoaimmat (registreremat, dokumentašuvdna ja dikšun). Sámedikki bušehtas lei várrejuvvon 2 miljovvna ru. juogadeapmái. Dasa lassin juogii Sámediggi vel 2 miljovvna ru. stáhtabušehta kap. 1429:s, Riikaantikvára láidestemiiguin. Dán jagas ollislaš ohccojuvvon submi dagai sullii 8 150 000 ru.

Guovlu	Submi	Galle	Vistesuddjen	Kulturmuitos.	Liige juolludeapmi*
Davisámi	2028000	19	339000	623000	1066000
Julevsámi	1143000	11	259000	0	884000
Lullisámi	687000	6	60000	577000	50000
Eará	75000	1	0	75000	0
Submi	3933000	37	658 000	1275000	2000000

*Poasta liigejuolludeapmi čujuha stáhtabušehta kap. 1429 poasta 72.2:i.

Sámediggi lea 2012:s ráhkadan standárdda divodanplánaid ráhkadeapmái, ja ohcanbagadusa ja bagadusa dasa gii lea vuostáiváldán doarjaga.

19 prošeavtta ovddeš jagiin leat čađahuvvon ja dán jagis leat raporttat dain bohtán. Ovtta prošeavttas lea Romssa universitehta registreren 250 ođđa bivdorokki goddebivddu vástte oktilis vuogádagas Finnmárkkoduoddaris. Dasa lassin leat registrerejuvvon vihtta čila mat leat geavahuvvon bivddu oktavuodas. Dát leat ráhkaduvvon geađggis ja eatnamis. Leat maiddái registrerejuvvon 23 árrana (árransaji/lávvosaji)maid njuolgut sáhtta čatnat oktii dainna ahte dán guovllus lea don doloža rájes juo leamašan sámi geavaheapmi. Roggamat ja radiologalaš beaivádeamit činain čájehit ahte árransajit/orrunsjit leat geavahuvvon áigodagas gaskal 1020-1770 m.kr. Prošeavtta bohtosat čájehit ahte dán guovllus lea leamašan oktilis sámi geavaheapmi guhkit áigge.

Vel okta prošeakta mii raportterejuvvui jagi loahpas sáhtii čájehit viiddis sámi geavaheapmái Sáltoduoddaris ja Lønsdalenis, doppe registrerejuvvojedje badjel 350 kulturmuittu, eanasoassi dain sisttisdoalai árrama ja stállosajiid. Registreremat galget lasihuvvot sullii vel 300 registreremii mat dahkkojedje 2010:s.

Norsk Villreinsenter lea dán jagi álggahan prošeavtta mii gullá árbevieruide sámi geavaheami ja ássama oktavuodas Filefjellas Setesdali. Dán barget earret eará ruđaiguin maid Sámedikkis leat ožžon. Dát prošeakta galgá čuovvoluvvot viidáset, ja sii fas maŋjel máhccet ruovttoluotta bohtosiid válddahallamiin. Doaivumis dát addá buriid bohtosiid, ja ođđa dokumentašuvvna dasa ahte doložiid rájes leat sápmelaččat geavahan daid guovlluid.

Kåsmoslettas Skjerstadas, Bådådjo suohkanis leat gollbma sámi báikki fávdnádus automáhtalaš ráfáidathttojuvvon sámi viesuiguin. Dát leat viesut maid lea álki oaidnit Rg 812 buohta, ja dat leat oassin gaskkustandoaimbajiin mat gullet Fotefar mot nord ja eará kulturgaskkustandoaimmaide. Kåsmovollen báikkis lea viessu gárvvistuvvon dán jagi, Kåsmos ges muorraviessu lea ožžon ruđa ja divodanbargu lea álggahuvvon 2012:s. Dáid visttiid divodeamit bohtet lassin dan guovtti návehii ovddeš divoduvvon báikkiin.

Ealáhusat

Sámedikki váldomihttomearri ealáhusovddideami oktavuodas lea ahte mii dáhtut nana ja juohkelágan ealáhuseallima, man vuodđun lea sámi kultuvra, luondu ja biras ja mii vuhtii váldá sámi kultuvrra, luonddu ja birra ja mii dáhtut ealáhuseallima mii lea vuodđun ceavzilis báikegottiide gos olbmot háliidit orrut.

Joksan dihte váldomihttomeari váljii Sámediggi vuoruhit vihtta ángiruššansuorggi 2012.s. Dát leat Rámmaeavttut vuodđoealáhusain, geasuheaddji báikegottit, Kulturealáhusat, ja Innovašuvdna, dutkan ja árvoháhkkan, ja Gelbbolašvuodálokten ja ođđahutkamát.

Sámedikki bušeahhtarámma ealáhusovddideami váikkuhangaskaomiide 2012:s lei 37 626 00 ru.

Sámedikki árjjat ealáhusovddideapmái váldoáššálaččat guovdilastojuvvojit Doaibmasuorgái doarjagat ealáhusovddideapmái, maiddá gohčoduvvon STN-guovlun. Guovlu viiddididuvvui 5:in ođđa suohkaniin 2012:s ja dál leat das mielde 21 suohkana, gos olle suohkan lea fárus ja leat mielde 10 suohkana, gos osit das leat fárus. Buot dán suohkaniin sáhttet ealáhusdoallit ja fitnodagat Sámedikkis ohcat doarjjaruđaid ealáhusulbmiliidda. Sámediggi háliida veahkehit oažžume ealáhusovddideame eanet sámi guovlluin dakko bokte go váldá mielde ođđa suohkaniid STN-guvlui, mii oktiivástida Sámedikki ealáhusovddideami politihkalaš váldomihttomeriin.

Sámediggi čuovvu ealáhus- ja servodatovddideami sámi guovllus lahka jahkásaš analysaid bokte. Telemarksforskning lea 2012:s doaimmahan barggu. Maŋemus logut čájehit ahte guovllus obbalaččat lea olmmošlohku lassánan. Váldoáššálaččat lea sisafárren mii dagaha ahte olmmošlohku lassána. Bargosajiid lohku lassána, earenoamážit Finnmárkkus. Ealáhusstruktuvrra dáfus STN-guovllus, leat stuora erohusat suohkaniid gaskkas. Muhtun suohkanat leat hui nannosat, earát ges leat ollásit stuora, dehálaš fitnodagaid/doaimmaid hálddus. Fitnodagat mat dál gávdnojit sámi guovllus vásihit ovdánahttima ja gánnáhahttivuođa. Seammás lea ásaheaddjidávjodat vuollin ollu suohkaniin.

Vuodđoealáhusat

Mariidnaealáhusat

Sámediggi lea bargan diđolaččat gávdnat buoremus čovdosiid maiguin sihkkarástá álbmoga guolástanrievtti mearrasámi guovlluin. Dán lea dahkan go sihke lea bargan lbmildiđolaš politihkain ja ekonomalaš váikkuhangaskaomiid hálddašeamiin sihkkarastin dihte báikkálaš ássama, rekrutterema ja barggolašvuoda riddo- ja vuotnaguolásteamis. Earret eará ferte oažžut nannoset báikkálaš vuodu guollesurssaid hálddašeamái, ja váikkuhangaskaomiid bealis vuoruhit doarjaga guollesanasinvesteremiidda ja viidásetovddideapmái ja vuostáiváldinrusttegiid ođasmahttimiidda, ja veahkkin ovddideame ja viidásetnálástuhttime ođđa buktagiid mariidnadoaimmain.

Konsultašuvnnaid ja oassálastimiid bokte ráđiin ja lávdegottiin lea Sámediggi ožžon guorraseami muhtun evttohusaide buoridan dihte rámmaeavttuid guolásteddjiide mearrasámi guovlluin. 2013 guolástanreguleremis Sámediggi oaččui bajiduvvot lassieari juohke fatnasii STN-guovllus dorskebivddus 6 tonnas 2012:s 12 tonnii 2013:s. Sámediggái guorrasedje maiddá dakko ahte ii ásaht ½ eari buohkaide geat leat registrerejuvvon guolástuslogu A bláđis guolásteddjiid ektui registrerejuvvon B bláđis, nugo Norgga Guolástussearvi garrasit háliidii. Sámedikkis lei maiddá mearrideaddji doaibma gažaldagas ahte bisuhit dál vuotnalinjjáid ja gildosa vuotnalinjjáid siskkobealde bivdit fatnasiiguin mat leat badjel 15 mehtera.

Mearrenjiččehasaid 2013 reguleremis, oaččui Sámediggi konsultašuvnna Guolástusdirektevrrain guorraseami dasa ahte galgá oažžut stuorát bivdohuhtadusa ránesnuorjju bivddus go geargenjuorjju, nu ahte dakko bokte bivddáše sihke eanet geađgenjuorjjuid ja ránesnuorjjuid.

Galgá leat unnimus 50 000 ru. jahkásaš brutto dienas jus galgá guolástuslohkui beassat sisa. Mearraluossabivddu dienas ii leat leamašan váldojuvvon mielde dienasvuđđui go guolástuslohkui galgá beassat. 2012:s Sámediggi oaččui guorraseami dasa ahte dáid dietnasiid sáhtta váldit fárrui. Sámediggi oaivvilda ahte dát lea veahkkin ođasmahttime árbevirolaš mearrasámi ealáhusheiveheami, mas guolástus lea lotnolagaid eará guolástusaiguin ja ealáhusaiguin.

Sámediggi mearkkaša ahte dál lea hui posiitiivvalaš vuoigŋa ollu vuotnaguovlluin, leat ođđarekrutteremat sihke nuorain ja boarraset olbmuin. Obbalaš ipmárdus lea ahte viidáneapmi lea daningo guolásteddjiid ja ássiid rámmaevttut leat buorránan doaimmahit guolásteami mearrasámi guovlluin.

Buoridan dihte gánnáhahttima mariidnaealáhusain Sámediggi vuoruhii ruđaid ollu investerendoaimmaide 2012:s. Mariidnaealáhusaid bušehttarámma lei 4 165 000 ru. Stuora optimismama ja nanu báikkálaš barggaheapmi lea mielddisbuktan ahte ollugat ohcet investerendoarjagiid, sihke fatnasiidda ja vuoistáiváldin- ja gádderusttegiid lámčimiidda. 2012:s juolluduvvui oktiibuot doarjja 7 785 000 ru. ovddas mii lea stuora badjelmeari geavaheapmi mearriduvvon bušehttarámma ektui. Buorre resursavalljodat dohkálaš eriiguin lea buktán nanu ođđarekrutterema guolásteddjiin geat háliidit bivdigoahtit iežaset fatnasiiguin. Doarjja lea eanasmuddui addojuvvon dábálaš riddo- ja vuotnafatnasiidda vuollel 11 mehtera mat doaibmaekonomaláččat bures nagodit doaibmat beare alla ruhtagoluid haga. Buorre resursadilli bajiduvvon eriiguin oktan buriid dienasvejolašvuođiguin reabbábivddus lea addán doaibmavuodu mii movttiidahtta sihke ođasmahttit fatnasiid ja oastit ođđa fatnasiid.

Lassin fanasinvesteremiidda leat ollu báikegottit čájehan beroštumi ođasmahttit vuostáiváldin- ja hámmanrusttegiid lasihan dihte vejolašvuođa váldit vuostá vuodđoávdnasiid ja bálvalusfálaldagaid fatnasiid ektui. Sámediggi lea juolludan doarjaga máŋga doaibmabidjui: Deanu gielddas lea Sámediggi juolludan 1 000 000 ru. bálvalusvistái guolásteddjiid väste Gohppis ja kája ja govduurukku divodeapmái seamma báikkis. Sámediggi juolludii maiddá ruđaid hukset govduurukku ja bárroruhtu Suoššjohká hámmani. Ungárgga gielddas lea Sámediggi juolludan doarjaga, 500 0000 ru., buoridit Kája ja vuostáiváldinrusttega Kløvnas hámmanis Unjárgga gielddas. Porsáŋggu suohkanis, Smiervuonas, lea Sámediggi juolludan 500 000 ru. guhká ohcaluvvon govduurmoloi, buoridan dihte vuostáiváldinrusttegiid hámmandilálašvuođaid. Smiervuotna guolástusbáikin, gos dušše lea okta vuostáiváldinrusttet, vissásit veahkeha nanneme vuodu mariidna ealáhusovddideapmái Porsáŋggu suohkanis.

Sámedikkis lea barggus hámmanbuoridanprošeavttaiguin leamašan buorre gulahallan sihke suohkaniiguin ja Riddodoaimmahagain oažžun dihte sadjái ekonomalaš ovttasbarggu prošeavttaid realiserema väste. Dát doaibmabijut bohtet leat dehálažžan dáid suohkaniid báikkálaš guollefatnasiid gálvolágidemiide ja sin orusteapmái hámmaniin.

Láhka rievdadusaid birra oassálastinlágas, áhperesursalágas ja finnmárkkolágas Sámediggi lea álgaga dahkan lágidit ja lea čađahan politihkalaš álggahančoahkkima guolástusministariin. Mii leat dál bargagoahtán viidáset konsultašuvdnaproseassain lánkaásahusbarggu birra vuotnaguolástuslávdegotti oktavuodas, das gehččojit bealit nugo ásaheapmi, oktiibidjan, barggut ja vuotnalinjjáid mearrideapmi, ja makkár gaskaboddosaš doaibmabijuid lea vejolaš álggahit dan botta go konsultašuvnnat čađahuvvojit, nugo ovdamearkka dihte gildosa stuorát fatnasiidda bivdit vuonain. Ášši vuotnalinjjáid birra meannuduvvui Guolástusdirektoráhta regulerenčoahkkimis Bergenis 2012 juovlamánus. Ášši duogážiin lea ahte Sturoradiggi lea mearridan “ lánka rievdadusaid birra oassálastinlágas, áhperesursalágas ja finnmárkkolágas”. Lánkarievdadussii lea vuodđun ráđdehusa lánka proposišuvdna Finnmárkku riddoguolástuslávdegotti čuovvolemii birra (Prop.70L(2011-2012)). Láhka lea fámus ođđajagimánu 1.b. 2013 rájes. Dán vuodul lea Guolástus- ja riddodepartemeanta sihtan Guolástusdirektoráhta čađahit gulaskuddama evttohusas ahte galgá leat gaskaboddosaš gielddus fatnasiidda badjel 15 mehtera bivdit vuotnalinjjáid siskkobalbe.

Sámediggi ja Guolástus- ja riddodepartemeanta leaba ovdal regulerenčoahkkima olahan ovttaoaivilvuođa ahte joatkit dálá vuotnalinjjáiguin dassáži Vuotnalávdegoddi lea ásaheavvon ja lea árvvoštallan galget go gaskaboddosaš vuotnalinjját jotkojuvvot ja makkár hámis.

Deanuláhka

Deanulága evttohuvvon rievdadus váldojuvvui ovdan dan oktavuodas go Luossa- ja sáivaguolleláhka evttohuvvui rievdaduvvot. Stuoradikki Energiija- ja biraslávdegoddi lágidii rabas čoahkkima áššis 31.05.2012:s. Lága meannudeapmi mielddisbuvttii ahte ášši sáddejuvvui ruovttoluotta ráđđehussii. Lávdegoddi háliidii sisdoalu dáfus seamma bohtosa, muhto ahte Deanuláhka galggai bissut sierra lánkan iige sierra kapihttalin finnmárkkulágas. Sámediggi vuordá Birasgáhttendepartemeanttain oažžut konsulterema ođđa lánkaevttohusa birra nu fargga go dat lea gárvvis.

Šiehtadallan Suomain guolásteami birra Deanujogas

Šiehtadallamat Suomain ođđa šiehtadusa birra Deanučázadaga ráđjegaskii leat álggahuvvon. Sámediggi lea nammadan ovttá olbmo norgga šiehtadallandeleašuvdnii. Leat lágiduvvon guokte šiehtadallančoahkkima 2012:s, ja dán ráđjai leat šiehtadallan bajitdási mihttomeriid ja regulerenjuolggadusaid birra. Áigumuš lea ahte ođđa šiehtadus galgá leat fámus 2015 rájes.

Observatevrastáhtusa NASCO:s

Sámediggi lea 2012:s addon observatevrastáhtusa NASCO:s - The North Atlantic Salmon Conservation Organization.

Guollereguleremat jogain ja mearas 2012 ovddas

Bargolávdegoddi Davvi-Romssa ja Finnmárkku guollereguleremiidda jogain ja mearas buvttii evttohusa guollereguleremiidda jogain ja mearas 2012 ovddas, ja guhkesáiggi strategiija reguleremiidda. Lávdegotti 2012 regulerenevttohus mielddisbuvttii viiddideami bivdináiggis gáidánuhtiin, earenoamážit Davvi-Romsii. Johkabivddu dáfus, bargolávdegoddi bijai vuodđun fylkkamánniid evttohusa ahte bisuhit eanas čázadagain bivdodási. Dasa lassin evttohi bargolávdegoddi ásahtit bargojoavku čielggadit eambo njuovžilis vuggiid guollebivdoregulereami ja ahte álggahuvvo prošeakta mii galgá kártet ja systematiseret árbevirolaš máhtu mii galgá hálddašeamis adnojuvvot.

Bargolávdegotti raporta, 2012 reguleremiid birra, lei vuodđun konsultašuvdnii

Luondduhálddašandirektoráhtain. Luondduhálddašandirektoráhtta vuohččan konsulterii Sámedikkiin gulaskuddanevttohusa birra 2011 juovlamánus, dalle dokumeentalonohallamiid bokte. Regulerevttohus mii lei seamma go bargolávdegotti evttohus sáddejuvvui gulaskuddami, gulaskuddanáigemearri lei ođđajagimánu 20.b.2012:s.

Konsultašuvnna maŋgel gaskal Sámedikki ja Luondduhálddašandirektoráhtta njukčamánu lea ovttaoaivilvuhta johkaregulereamiid ja čuovvolanbarggu ja mearraregulereamiid birra 2012 ovddas Davvi-Romssas, muhto ii mearraregulereamiidda Finnmárkkus. Direktoráhtta ii hálit fas viiddidit bivdináiggi gáidánuhtiin Finnmárkkus, muhto Sámediggi háliida čuovvut bargolávdegotti evttohusa ahte fas viiddidit bivdináiggi ovttain guvttiin beivviin iešguhtetge regiovnas. Dasto ii olahuvvon áibbas ovttaoaivilvuhta ja ášši bajiduvvui politihkalaš konsultašuvdnii Birasgáhttendepartemeanttain.

Sámediggeráđdi ja Birasgáhttendepartemeanta leaba konsulteren 2012 regulereamiid birra, ja viidáset regulerebarggu birra njealji čoahkkimis; konsultašuvdnačoahkkkin njukčamánu 21.b.2012:s, čoahkkkin cuoŋománu 13.b., konsultašuvdnačoahkkkin cuoŋománu 26.b.2012:s ja loahppabeavdegirjijis miessemánu 7.b. Birasgáhttendepartemeanta čuovui direktoráhtta árvalusa das ahte ii fas viiddidit bivdináiggi Finnmárkkus, ja čujuhii Luondduhálddašandirektoráhtta árvalussii, bargolávdegotti rávvagiidda ja dasa ahte váldit vuhtii Ruošša, earret Porsáŋggu regiovdna mii fas oáččui viiddideami.

Sámediggeráđdi deattuhii hui ládje ovttaoaivilvuoda mii bargolávdegottis leat šiehtaduvvon. Sámediggi oavvilda ahte ovttaoaivilvuhta galggašii gustot olles bargolávdegotti 2012 regulerevttohussii ja čuovvolahtti bargui, ii dušše osiide dás nugo departemeanta dan válddahalai. Sámediggeráđdi háliidii ceavzilis, máhttovuđot luossahálddašeami mii lánhá dili báikkálaš johkahálddašeapmái, mii dohkkeha mearraluossabivddu ealahusdoaibman ja mii bisuha mearrasámi kultuvrra.

Sámedikki dievasčoahkkin meannudii ášši ja nannii mearraluossaguolásteddjiiid rievtti bivdit luosaid mearas, ja gávnnašii ahte dálá luossaregulereamat leat nu čavgadat ahte mearraluossabivddu birgenvuođđu lea áitojuvvon ja deattuhit garrasit ahte mearraluossabivdu dárbbáša dakkaviđe careanoamáš doaibmabijuid. Sámediggi ii guorrasan dán jagáš reguleremiidda.

Eanandoallu

Sámediggi attii árvalusa 2012 eanandoallošiehtadallamiidda. Váldosisdoallu árvalusas lei ahte šibitdoallu ferte oažžut buoret gánnáhahttivuođa. Sámediggi maiddá deattuhii dan ahte sihkkarastit rekrutterema eanandollui earret eará nu ahte nuorat ožžot nuvttá mielkeeriid álggaheapmái ja ahte Sámediggi galgai oaččui stuorát rolla eanandoallopoltiikkas.

Šiehtadusas mii šihthtojuvvui, Sámediggi oaččui 2 000 000 ru. lassi ruhtajuolludeami árkttalaš eanadoalu ángiruššama geažil. Sámediggi lea danin mielde bargujoavkkus mii bargá bidjame johtui stuorát ovddidanprográmma, mii guovdilastá árkttalaš eanadoalu. Árkttalaš buktagat áddejuvvojit leat buktagat mat ráhkaduvvojit Davvi-Norggas. Vuoruhemiin vuordimis oažžu buoret gánnáhahttivuođa eanandoalus, ja dat galgá biddjot johtui 2013:s.

Sámediggi lea bovejuvvon searvat sihke Romssa ja Finnmárkku regionála giliovdánahttinprográmmaid hábmemei. Sámediggi namuhii sávaldaga dán guovtti fylkkas ovttaštahtiiba fylkkagiella ja fylkkamánni plánabargguid. Boađus lea ahte goappeš plánabarggut gehččojuvvojit oktavuodas Romssas, mii jáhkkimis addá ealáhussii buoret ja eambo einnostahtti rámmaeavttuid.

Sámedikki bušehttarámma eanandoallobmiliidda lei 4 800 000 ru. 2012:s, mas juolluduvvui doarjja investerenulbmiliidda oktiibuot 2 380 400 ru. ovddas. Unnitgolaheapmi dán oktavuodas lea daningo leat stuora hástalusat rekrutteremiin ealáhussii ja unnán ángiruššan hukset ođđa doaibmavisttiid mat leat áiggi gáibadusaid mielde, mat gáibidit stuora kapitálarámma.

Boazodoallu

Ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilis boazodoallu lea buriid ekonomalaš rámmaeavttuid hálddus. Sámedikki árvalus 2013/2014 boazodoallošiehtadussii meannuduvvui 2012 skábmamánu. Sámediggi lea deattuhan ekonomalaš rámmaeavttuid mat fertejit buoriduvvot, muhto maiddá eará dilálašvuođaid nugo areáladili, boraspiiriid, boazologu heiveheami, dásseárvvu, rekrutterema, dearvvašvuođa ja márkabarggu.

2012/13 boazodoallošiehtadusa šiehtadallamiid oktavuodas ásahuvvui bargujoavku guorahallat váikkuhusaid ja doaibmabijuid alimus boazologu mearrádusaid čuovvuleami oktavuodas. Sámediggi searvvai bargojovkui ovtta departemeanttaid ja Norgga Boazosápmelaččaid Riekkasearvvi (NBR)ovddasteddjiiiguin.

Bargujoavkku váldi lei kártet man ollugat šaddet heaitit boazodoaluin, ja čálgogullelaš ja servodatlaš váikkuhusaid. Viidáset joavkkus lei váldin addit bajilgova vejolaš doaibmabijuin dálá váikkuhangaskaoapmeapparáhta siskobealde ja árvvoštallat man muddui dálá ortnegat leat heivehuvon ulbmiljovkui ja mihttomeriide mat boazodoallopoltiikkii leat biddjon. Bargujoavkku gearggain raporttain skábmamánu gaskamuttus.

Dát raporta lei earret eará fáddán go Sámedikki dievasčoahkkin meannudii ášši Finnmárkku boazologu heiveheami birra. Mearrádusas ovdanbohtá earret eará ahte Sámediggái lea dehálaš ahte boazologu geahpideami proseassat čađahuvvojit várrogeamos lági mielde boazodoalloealáhusa ektui. Sámediggi ipmirda bures vuorjašumiid maid boazologumearrádusaid čuovvuleapmi dagaha boazodolliide. Seammás lea Sámediggái dehálaš ahte boazodoallu Finnmárkkus boahhteáiggis galgá leat ceavzil ja oaidná dárbbášlažžan ahte boazolohku heivehuvvo ceavzilis dássái. Sámediggái lea

maiddáid dehálaš ahte ovddiduvvojit buorit ja nanu álgagat eaktodáhtolaš ortnegiidda maiguin joksá boazologu geahpideami.

Konsultašuvnnat boazodoallohálddahusa rievdademiid birra

Sámedikkis lea leamašan konsultašuvdnačoahkkinn Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkaserviin boazodoallohálddahusa rievdademiid birra. Čoahkkinn eambo čielggadii áššeosálaččaid ákkastallamiid ja áddejumiid iežaset beroštumiide, muhto liikká eai áššis gal vuos oro gávdnome čovdosat maid dáfus sáhttet olahit ovttaoaivilvuoda. Konsultašuvnnat eai válbmanan 2012:s.

Sámediggi lea olles 2012:s bargan dainna áššiin ahte bissehit ahte bohccut vuojahallet togii Nordlándda ruovdemáđiijas. Sámediggi lea bivdán dakkavide doaibmabijuid, áiddiid, nu ahte lohku njiedjá nu vulos go vejolaš bohccuin mat vuojahallet togii, ja mihttomearri berre leat 0-višuvdna. Sámediggi lea bivdán Johtalusdepartemeantta čuovvolit Ruovdemáđiijadoaimmahaga go sis leat áideplánen. Sámediggi lea maiddáid bivdán ahte várrejuvvojit ruđat stáhtabušehtas áidehuksemiidda Nordlándda ruovdemáđiija ráigge. Sámediggi čuovvola ášši 2013:s.

Boazodoallošiehtadusa 2012/2013 šiehtadallamiid oktavuodas šiehtadusoasálaččat sohpe heaittihit AHP-boazu, ja ásahtit ođđa prográmma namain Boazoprográmma. Innovašuvdna Norga Finnmárku galgá hálddašit prográmma. Sámedikki áirras stivrenjoavkkus lea Mariann Wollmann Magga. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte Boazoprográmma olaha iežas váldomihttomeari mii lea olahit eambo árvoháhkama buvttadeamis, gávppálaš doaimmas ja bohccobierggu vuovdimis ja bohcco oalgebuktagiin. Sámediggái lea maiddáid dehálaš ahte prográmma heivehuvvo eará váikkuhangaskaomiide ja eará ángiruššansurggiide boazodoalu siskkobealde, vai ealahus oazžu buoremus ekonomalaš rámmaeavttuid.

- Sámediggi oaivvilda ahte boazodoalu oalgealáhusaid ovddideapmi boahťa lasihit gánnáhahttivuoda. Sámediggi vuostáiváldá jahkásaččat 2 000 000 boazodoallošiehtadusa bokte boazodoalu oalgealáhusaide. Sámediggi várrii 2012:s 1 000 000 miljovna ru. duodjealáhusa ovddideami rámmii ja 1 000 000 eará oalgealáhusaid ovddideapmái. 2012:s oáččui Sámediggi hui unnán ohcamiid oalgealáhusaide earret go duojs, iige oktiige addojuvvon doarjja. Sivvan nu unnán ohcciiide sáhtta leat ahte ortnet lei ođas 2012:s ja dasto unnánat dihte dan birra. Eará, ja jáhkkimis deháleappot sivva, lea ahte eará váikkuhangaskaoapmeaktevrrat, nugo AHP boazu (dál boazoprográmma), attii buoret ruhtadeami. Sámediggi áigu váldit dán vásahusa fárrui go joatká bargguin heiveheame váikkuhangaskaoapmeortnegiid boazodoalu ektui.

Konsultašuvdna ođđa eanamolsunlága birra

Golbma konsultašuvdnačoahkkima leat čađahuvvon gaskal Eanandoallo-ja biebmodepartemeantta, Sámedikki ja Norgga Boazosápmelaččaid riikkaservi ođđa eanamolsunlága birra. Sámedikkis lea leamašan buorre ovttasbargu Norgga boazosápmelaččaid riikkaserviin konsultašuvnnain. Ođđa eanamolsunlága váldomihttomearri lea addit ođđaáigásaš ja eambo ipmirdahtti lága sidjiide geat dan galget geavahit. Evttohusat mielddisbuktet maiddáid vissis rievdadusaid boazodoallolágas.

Konsultašuvnnat leat guoskkahan golbma váldoáššečuolmma boazodollui. Dat leat:

Láhkamearrádušat addojit dan birra ahte eanamolsunriekti sáhtta mearridit geavahannjuolggadusaid, dat guoská nai boazolohkui. Sámediggái lea dehálaš ahte dakkár mearrádušat leat hábmejuvvon dakkár lági mielde ahte boazodollui lea seamma álkit olámuttos go earáide duođai geavahit eanamolsunrievtti. Láhkamearrádušat addojit boazodoalu siskkáldas riektečielggadeami birra, dat mearkaša ahte eanamolsun riekti sáhtta geavahuvvot go galgá čielggadit vuoigatvuodaid guovlluid geavaheapmái gaskal siiddaid ja orohagaid.

Eanamolsunduopmostuollu dahká mearrádušaid strukturerema/organiserema ja gelbbolašvuodabajidandoaimmaid birra, nu ahte sihkkarastá sámiid rievtti kultuvrii, mii suddje sámi virolašvuodaid ja árbevieruid.

Sámediggi mielas lea áibbas mearrideaddji ahte dán golbma válđoáššečuolmma árvvoštalla ovttas ja obbalaččat. Dakkár árvvoštallama haga oaivvilda Sámediggi ahte lea stuora várra ahte boazodollui ii leat seamma olámuttos eanamolsunduopmostuollu go eananeaggáddiidda ja eará vuoigatvuođalaččaide, mii ii boađe oktiivástit geatnegasvuođaiiguin mat stáhtas leat ON konvenšuvnna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid artihkaliid 14 (seamma olaheapmi duopmostuoluide), 26 (ii-vealaheapmi) ja 27 (riekti kultuvrii)mielde. Ášši ii leat vuos loahpahuvvon.

Rekrutteren ja buoret sohkabeali balánsa

- Váikkuhan dihte ahte vuođđoealáhusat ožžot buoret rekrutterema ja buoret sohkabeali balánsa, lea Sámediggi ovddidan árvalusaid iešguđetlágan doaibmabijuide sihke eanandoallo- ja boazodoallošiehtadallamiidda. Sámediggi lea maiddái ásahan váikkuhangaskaomiid eriid oastimiidda sidjiide geat aiddo leat álgán eanandoaluin.

Boraspirepolitihka

Sámediggi lea lágidan seminára boraspiriid birra 2012 njukčamánu. Válđoulbmiljoavkun seminárii ledje Sámedikki namaduvvon olbmot regionála boraspirelávdegottiide, muhto dat oassálaste maiddái eará boraspireberoštusat. Seminára áigumuš lei lasihit máhtu boraspirehálldašemi ja boraspirepolitihka birra sámi guovlluin. Oktiibuot oassálaste 44 oasseváldi. Guoskkahuvvon fáttát ledje earret eará boraspiresoabahus, čuozašusat maid dagaha boazodolliide go sii masset bohccuid boraspiriide, álgoálbmoriekti boraspirepolitihkas ja Sámedikki rolla boraspirehálldašemis.

Sámediggi lea addán mánja cealkámuša boraspiriid birra earret eará buhtadusortnegiid rievdadusaid birra mat gusket šibihiidda ja bohccuide. Sámedikkis lea leamašan konsulteren dan birra gos riikkas guovžžamáddodat galgai geahpeduvvot.

Boraspireprošeakta Eallit Luonddus (Leve i naturen) loahpahuvvui 2012:s. Sámediggi ruhtadii osiid golmma-jagáš prošeavttas, mii lei ráddjejuvvon Romsii ja Finnmárkui. Ulbmil lei earret eará dárkkistit boraspiriid lávddu, bivddu vahágahtti boraspiriin ja geahpedit vahágiid sávzzain ja bohccuin mat leat guohtumis. Loahpparaporttas boahká ovdan ahte boazodoalloealáhusas Romssas ja Finnmárkkus lea lassánan buhtaduvvon bohccuid lohku 2009 rájes. Sávzadoalus Finnmárkkus lei veaháš njiedjan buhtaduvvon sávccaid logus, muhto seamma áigodagas seammás eai luoitán nu ollu sávccaid guohtumiidda. Romssas lei áigodagas njiedjan buhtaduvvon sávccaid logus. Loahpparaporttas lea čeahkkáigesson nu ahte muhtun oassemihhtomearit leat olahuvvon, muhto lea váttis árvvoštallat leago váldomihhtomeari olahuvvon geahpeduvvon konfliktadási dáfus. Prošeakta čeahkkáigeassá maiddái dainna ahte dat lea nagodan reguleret borasspiremáddodagaid prošeaktaáigodagas.

Norgga, Ruota ja Suoma Sámedikkis leat nammadan juohkehaš iežaset miellahtu lávdegoddi mii galgá hábmet oktasaš boraspirepolitihka ja evttohit hálldašepmái njuolggadusaid. Lávdegoddi ii leat vuos vuođđudan iežas.

Geasuheadji báikegottit

Joksan dihte buriid rámmaeavttuid mánngalágan ealahuseallimii, de lea dehálaš ahte sámi guovllus ovttasbarget váikkuhangaskaoapmeaktevrrat. Stuoradiggedieđáhusas Innovašuvdna Norgga ja SIVA birra “Reaidut ovdáneapmái” mii almmuhuvvui 2012 cuoŋománu, dadjá ráđđehus ahte ”Bures lihkostuvvon ealahusásaheamit man vuođđun lea sámi kultuvra, giela ja árbevierut buktet nannejuvvon sámi servodateallima ja lasihit norgga ealahuseallimis mánngaláganvuođa”. Čujuhuvvo SIVA barggaheapmái sámi guovlluin, earenoamážit kultur- ja vásáhusealáhusas. Sámedikki ealahusdieđáhus lea maiddái válđdahalloyuvvon. Ráđđehus bivddii dieđáhusas ahte Innovašuvdna Norga dahká álgaga ođasmahttit ovttasbargošiehtadusa Sámedikkiin. Dán leaba Innovašuvdna Norga ja Sámediggi čuoŋvolan 2012:s. Ovttasbargošiehtadus galgá veahkehit oazžut eambbo ovttastahttima váikkuhagaskaoapmeahálldašemis, nu ahte álggaheddjiide geat ja fitnodagat mat áigot viiddidit iežaset doaimma ožžot buori fáralaga.

Sámediggi juolludii 2012:s ruđaid fitnodagaide ja álggaheddjiide gullevaččat surggiide bálvalus, bálvaleapmi- ja smávvaindustriija. Sámediggi vuoruhii juolludit fitnodatguvllot ruđaid buvttavddideapmái ja investeremiidda maiguin šattai oalle alla fitnodatovddideapmi. Bušeahhtarámmas, mii dagai 6 447 000, golaheapmi lei 4 459 500 ru. Sámediggi oaivvilda dát ruđat leat veahkkin addime fitnodagaide ovddidanálgagiid, mii dasto mielddisbuktá ahte ealáhuseallin obbalaččat šaddá eambo mánggalágan ja nanus.

Kulturealáhusat

Barggus ahte joksat gánnáhahtti kulturealáhusfitnodagaid, mearridii Sámediggi 2012:s čađahit analysa kulturealáhusovddideamis sámi guovllus. Dat čájeha ahte sámi guovllus lea ovdáneapmi nannoseappot go eará guovlluin. Sámediggi háliida ovddidit politihka kulturealáhusaid ovddideami ektui, ja mearridii 2012:s álggahit prošeavtta iežas namas joksán dihte dán. Sámediggi vuordá ahte kulturealáhusaide biddjo johtui stuorát ánggirdeapmi 2013:s.

Duodji

Sámediggi šiehtadallá jahkásaččat duodjeorganisašuvnnaiguin Duojariid Ealáhusservviin ja Sámiid Dujiin duoji ealáhusšiehtadusa guovdu. Mihttomearri šiehtadusain lea ovddidit ealáhusguvllot duoji mas lea eanet gánnáhahttivuohta ja gálvojohtu iežas buvttaduvvon gálvuun. Šiehtadallamat 2013 šiehtadussii loahpahunvojedje 2012 čakčamánu. Duodjeorganisašuvnnaid gáibádus lei 14,6 miljovna ruvno. Ealáhus- ja kulturlávdegoddi bijai mearkkašumi sisa ahte jus fal doarjjaortnet rievdaduvvo, de berre guorahallat mot vuoruhit ortnegiid aitto álggaheddjiide 3-5 jagi áigodahkii. Lávdegoddi háliidii maiddá bajidit márkanfievrridan ja vuovdin gelbbolašvuođa ja nannet neavvuma duodjjealáhusas.

2012 njukčamánu čađahii Sámedikki dárkkisteami doarjjaortnegis. 21 duojára dárkkistuvvojedje, ja eatnasiin ledje váilevašvuođa dan ektui ahte eai lean čuvvon rehketdoallonjuolggadusaid. Dárkkisteamis lei konklusuvdna ahte ovdanbohte roavva rihkkumat rehketdoallofievrridemiid dáfus ja dietnasiidda ja goluide ledje váilevaš dokumentašuvnna. Viidáset ahte kvalitehta ruhtadoalus ja obbalaš áddejupmi gáibádusain mat leat rehketdoallofievrrideapmái lei hui moaitinveara. Ohcanvuorus golggotmánus lea Sámediggi registreren ahte dokumentašuvdna ja rehketdoallu lea veaháš buoret, muhto Sámedikkis leat ain hástalusat earret eará dainna ahte dárkkistit leat go iežas buvttaduvvon duojit mat vuvdojit, leat go náittosguoimmit geat goappešagat bargaba dujiin ja goappešagat oažžuba doaibmadoarjaga, ja vuovdimiid lagas fulkkiid gaskkas.

- Maŋŋel dán dárkkisteami juolludii Sámediggi 2012:s doarja duodjeorganisašuvnnaide nu ahte sii sáhttet fállat rehketdoallokurssa duojáriidda. Ulbmil lea juohkit dieđuid duojáriidda dan birra makkár gáibádusaid vearroeiseválddit bidjet go iežas fitnodatdoaimma áigu jođihit ja makkár ekonomalaš geatnegasvuođaid dakkár doaibma mielddisbuktá.
- Sámediggi lea ruhtadan gálvomearkaprošeavtta man mihttomearri lea ráhkadit guhkesáiggi plána dasa mot hukset nanu gálvomearkka duojári ja mot dan galgá jođihit. Duojariid ealáhusearvvis ja Sámiid Duojs lea ovddasvástádus dan čađahit.
- Sámediggi lea maiddá ruhtadan gelbbolašvuođaloktenkurssa buvttadeamis, márkanfievrrideamis ja vuovdimis mii lea jurddašuvvon duojáriidda. Duojariid ealáhusearvi ja Sámiid Duodji leaba bálkahan Sámi allaskuvla čađahit prošeavtta.
- Sámediggi lea ovdal ásahan fásta oahpahalliortnega duojs. Ortnega ulbmil lea sihkkarastit rekrutterema nuorain duodjealáhussii. 2012:s ledje 12 oahpahalli oahpu oažžume earret eará hájjanan duojáriid luhtte.

Prošeakta Duoji ovddidit ealáhussan julevsámi guovllus lea ovtta-jagáš prošeakta maid Sámedikki ja Nordlandda fylkkagielda leaba ruhtadan. Prošeavtta stivrenjoavku lea ráhkdan bargoplana 2012 vástte.

Plána čájeha ollu doaimmaid main muhtunat juo lea čađahuvvon. Lea bálkáhuvvon prošeaktajođiheaddji 40 % virggis, geas lea ovddasvástádus bidjat johtui doaibmabijuid mat bargoplánas leat.

- Sámediggi attii 1 000 0000 ru. Duodjeinstituhttii vai sáhttet ásahuvvot guokte bealle bagadallanvirggi Gaska- ja Nuorta-Finnmárkui ovttá jahkái. Dát lei vejolaš daningo go duodjišiehtadusas lei golahuvvon unnit go dan mii rámmán lei šiehttojuvvon.

Vásáhusturisma

2012:s álggahuvvui prošeakta ja stuoraáŋggirdeapmi Sámi mátkeealáhus. Golmma jagáš prošeakta, man álggáheaddji lea Origo Nord, ja sii jođihit prošeavtta. Sámediggi, Innovašuvdna Norga ja golbma davvinorgga fylkkagiella leat ruhtadan prošeavtta mas leat mielde badjel 20 fitnodaga. Sámediggi oaivvilda ahte dát prošeakta veahkeha ovddideames autenttalaš mátkeealáhusa, vuodđduvvon sámi árbevieruid ja kultuvrra ala.

Innovašuvdna, dutkan ja árvoháhan

Lotnolasealáhusaid árvoháhanprográmma ja Sámi mátkeealáhusa bokte vuoruhii Sámediggi doarjut doaibmabijuid mat sáhttet addit viidásetreidema meahcebuktagiin ja eará biepmuin, ja gelbbolašvuodáloktema meahcebuktagiid ávkkesteami, buvttadeami ja vuovdima birra. Sámediggi vásihii 2012:s ahte dađibahábut lei unnán doaibma meahcásteddjiid gaskkas, ja dasto ledje unnán ohcamat váikkuhangaskaoapmeortnegii.

Oažžun dihte eanet ođđahutkama, ovdáneami ja ođasmahttima lea Sámediggi nannet ovttasbarggu VRI Finnmarkkuin 2012:s. VRI oanádus mearkkaša “váikkuhangaskaoamit regionála DjO ja innovašuvdna vástei, ja lea regionála prográmma maid leat ruhtadan Dutkanráđđi, Finnmarkku fylkkagiella ja Innovašuvdan Norga Finnmarkku. VRI Finnmarkku leat guovddázis máŋga miellagiddevaš proseassain Finnmarkkus. VRI Finnmarkku láchá dili Foresight Finnmarkui (einnostuvvon ovddideapmi) ja lea guovddázis láchime dili buoret entreprenevravuhtii ja álggaheddjiid čuovvoleapmái, nugo ealáhusgárdeáŋggirdeapmi ja Inkubator Nord. Oasálaččain lea oktasaš mihttomearri dan birra ahte movttiidahtit eambo ovdáneapmái Finnmarkkus, ja sii áigot ovttas guorahallat guđeládje ovddidanbirrasat sáhttet veahkehit dan oktavuodas.

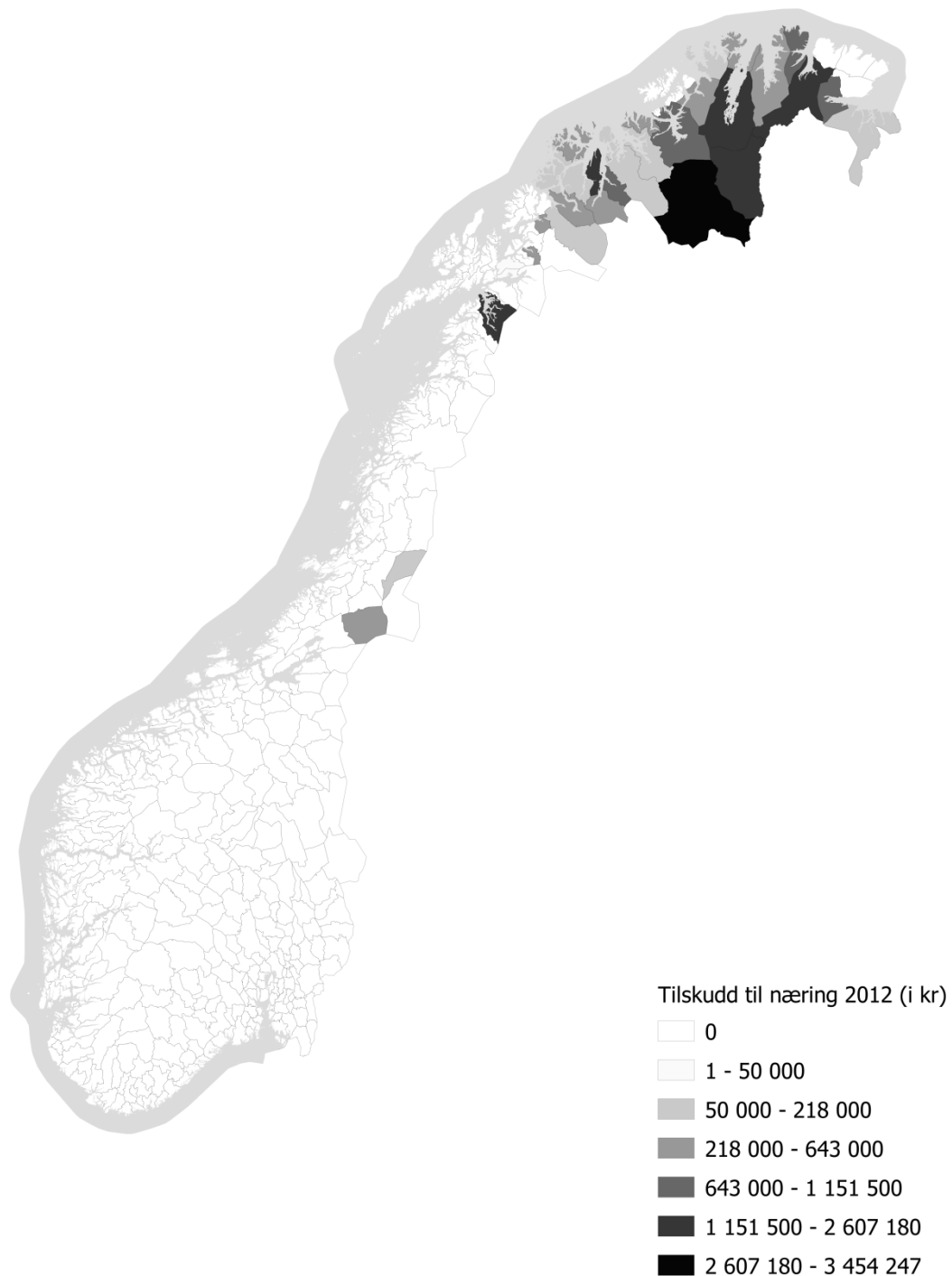
Gelbbolašvuodálokten ja ođđa ásaheamit

Sámediggi lea vuoruhan čuovvolit ásahuvvon fitnodagaid 2012:s ja dan dihte almmuhan gilvvu ásahuvvon fitnodagaidčuovvoleami dahkat davvi- Romssas ja Finnmarkkus. Vuoruheapmi lea oassin lotnolasealáhusaid ja Sámi mátkeealáhusaid Árvoháhanprográmmas. PriceWaterhouse Coopers oaččui bargun čađahit čuovvolanprográmma mii vurdojuvvo gárvánit 2013:s.

Sámediggi juolludii 2012:s álggahanstipeandda álggaheddjiide. Bušeahhtarámmas mii lei 900 000 ru, manai 600 000 ru dan ulbmili. Go dát gehččojuvvo sámi servodagaid vuollegis ásahandávjodaga oktavuodas, de álggahanstipeanda mii galgá movttiidahtit ođđa ásaheamiide, lea praksisa mainna Sámediggi ain joatká.

Sámediggi juolludii 2012:s 100 000 ru Nuorra entreprenevravuhtii. Daid ruđaid juolludii Sámediggi dan dihte vai ohppiid ulbmiljoavkkus galgá hástalluvvot ásaht nuoraidfitnodagaid mas fitnodatideaide lea vuodđun sámi sisdoallu, ovdamearkka dihte ahte sámi kultuvra, giella ja árbevierut leat oassin fitnodatideas. Ohppiidfitnodagat fertjit ieža defineret sámi sisdoalu.

Kárta vuolábealde čájeha suohkaniid mielde juhkkovuvvon ohcanvuđot ealáhusdoarjagiid 2012:s.

Regionálaovddideapmi

Sámediggi bargá dili láhčit vai sápmelaččat ieža, ja iežaset eavttuid vuodul galget oažžut vejolašvuoda ovddidit iežaset servodaga, giela ja kultuvrra buoremus lági mielde. Dát lea ovddasvástádus maid Sámediggi ii galgga, iige sáhte dahje hálit okto guoddit.

Sámedikki váldoulbmil regionálaovddidemiin lea aktiiva ja ulbmillaš ovttasbargu báikkálaš ja regionála eiseválddiiguin man ulbmil lea nannet ja ovddidit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Sámedikkis váilot ain buorit reaiddut maiguin sáhtta ákkastallat čatnasemiid gaskal resursa- ja energiijaávkkestallama ja sámi servodateallima ja kultuvrra nannema. Bušeahta meannudettiin čuovvolit dievasčoahkkinn dán ášši ja áigu geahččalit dustet hástalusaid 2013:s.

Kapihttalis: Dásseárvu, vuosttaš teakstaoasi nubbi cealkka rievdaduvvo dánin: Sámediggi áigu dan dihte ovddidit dásseárvvu ja ovttadássásašvuoda beroškeahhtá sohka bealis, etnisihttas, gielas ja seksuálalaš sojus.

2012:s lea Sámediggi bargan aktiivvalaččat regionálaovddidemiin mángga arenas. Sámediggi ovdanbuvttii čielggadeami regiovdnaovddideami birra Sámedikki dievasčoahkkimii geassemánus. Čielggadeamis čilgejuvvui áššečuolmmaid birra mat gullet sámi perspektiivii distrikta- ja regionálapolitihkas, ja mot Sámediggi sáhtta bargat vuđolaš vuoigatvuodaiguin ja dárbbuiguin nuorra sápmelaččaid guovdu geat fárrejit gávpogiidda, seammás go mii háliidit bargat árbevirolaš sámi guovlluid ovdánemiin ja ovddidemiin.

Ovttasbargošiehtadusat fylkkagielddaiguin leat dehálaš reaiddut maiguin nanne ja ovddida sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat buot fylkkagielddaiguin Hedemárkku rájes davás guvlu. Ovttasbargošiehtadusaid bokte siehtadussii nannejuvvo regionála eiseválddiid ovddasvástádus sámegiela, kultuvrra ja servodatovddideami dáfus. Leat bohtán ollu buorit bohtosat dán ovttasbarggus.

Sámediggi goitge oaivvilda ahte ovttasbargu fylkkagielddaiguin berre leat eambbo ulbmilaš ja ahte oasálaččat berrejit bidjat eambbo fuomášumi politihkalaš ovttasbargui. Ovttas fylkkagielddaiguin háliida Sámediggi danin vuđolaččat guorahallat visot ovttasbargošiehtadusaid, ja mañnel dan dasto ođasmahttit siehtadusteavsttaid. Dánna bargguin álggii Sámediggi 2012:s go ođastii ovttasbargošiehtadusa Finnmárkku fylkkagielddain. Bođusin das lei ahte Finnmárkku fylkkagielda dohkkehii ođastuvvon siehtadusa 2012:s. Sámediggi áigo dohkkehit siehtadusa 2013 vuosttaš dievasčoahkkimis.

Bajitdási ulbmil siehtadusain lea váikkuhit positiiva ovddideapmái Finnmárkkus, mas erenoamáš deaddu biddjo dasa ahte nannet ja čalmustahttit sámi kultuvrra, giela, ealáhuseallima ja muđui sámi servodateallima fylkkas. Siehtadusas bohtá ovdán ahte Sámediggi ja Finnmárkku fylkkagielda bohtet bargat čuovvovaš surggiiguin fárrolaga: Geasuheaddji báikegottit, Ealáhusovddideapmi, Oahppu ja oahpahus, Areálahálddašepmi, Davviguovllupolitihka, Sámegiella, Kultuvra, Álbmotdearvvašvuoha ja Kulturमितohálddašepmi. Dat njealji jagáš ovttasbargošiehtadus galgá čuovvoluvvot jahkásaš doaimaplánaiguin.

Sámediggi vuorua aktiiva váikkuhangaskaoapmegeavaheami lámhččojuvvon doaimmaide mas fylkkagielddat ja eará dehálaš regionála akteverrat leat mielde. 2012:s juolludii Sámediggi vuollelaš 5,6 mill ru regionála ovddidanprošeavttaide sihke giela, ealáhusa ja kultuvra siskko bealde.

Sámi ovttasbargu ja riikkaidgaskasaš bargu

Sámediggi hálddaša prinsihpalaš oaiviliid ja beroštumiid mat ovddiduvvojit ja bealuštuvvojit riikkaidgaskasaš arenain. Lea dehálaš áimmahuššat álgoálbmotdimenšuvdna našunála ja

riikkaidgaskasaš forain, ja ahte áššit mat leat dehálaččat álgoálbmogiidda ovddiduvvojit sihke riikasis ja riikkaidgaskasaččat.

Sámediggi njulge iežas riikkaidgaskasaš bargguid našunála ja riikkaidgaskasaš forain ja arenain mat gusket ON:i, davviguovllupolitihkkii, Sámi Parlamentáralaš ráđđái, Barentsovttasbargui, davviriikkalaš ovttasbargui, Árktalaš ovttasbargui, Interregii ja EU:i olahan dihte dáid ulbmiliid.

Sámi ovttasbargu ja riikkaidgaskasaš bargu

Sámedikki ulbmil iežas riikkaidgaskasaš bargguin lea ahte álgoálbmogat galget oažžut vejolašvuoda mearridit iežaset ovdáneami badjel ja áimmahuššat iežaset beroštumiid riikkaidgaskasaččat. Mii háliidit viiddis ovttasbarggu sápmelaččaid gaskkas riikarájiid badjel. Seammás galgá Sámediggi leat iešheanaláš aktevera ovttas earáiguin riikkaidgaskasaš barggu dáfus. Sámediggi maiddá bargá dainna ahte buoridit álgoálbmogiid internašunála riekteovddideami.

Sámediggi njulge iežas riikkaidgaskasaš bargguid našunála ja riikkaidgaskasaš forain ja arenain mat gusket ON:i, davviguovllupolitihkkii, Sámi Parlamentáralaš ráđđái, Barentsovttasbargui, davviriikkalaš ovttasbargui, Árktalaš ovttasbargui, Interreg ja Davit dimenšuvdna (EU) olahan dihte dáid mihttomeriid.

Čoahkkimat guovddáš eiseválddiiguin

Sámedikkis leat guokte gulahallančoahkkima jagis Olgoriikadepartemeanttain. Čoahkkimiid sisdoallu lea leamaš Sámedikki riikkaidgaskasaš barggut ja oktiiveiveheapmi departemeanttaiguin dán oktavuodas. Áššit mat leat digaštallojuvvon leat vuosttažettiin leamaš áššit mat gusket davviriikkapolitihkkii, dása gullet ealáhusovdáneapmi ja minerálabohkan sámi guovlluin, Barentsovttasbargu, Árktalaš Ráđđi ja olmmošvuoigatvuodagažaldagat ja álgoálbmotáššit ON:s.

Dollojuvvojit jámma ovttahttinforumat gaskal olgoriikaministara, sámediggepresideantta ja dan 3 davvinorgga fylkkagiidda. Ovttahttinforumat ulbmil lea nannet gulahallama ja diehtolonohallama davviguovllupolitihka birra gaskal Ráđdehusa ja regionála eiseválddiid.

Barentsovttasbargu

Sámediggi lea addán 250 000 ruvdnosaš doarjaga Barents álgoálbmotkantuvrii Lujávrris. Kontuvra lea 2012:s fárren Murmánskii. Kontuvra ásahuvvui 2003:s, ja Norgga Sámediggi ruhtada dan ja Barentsčállingoddi hálddaša dan. Kontuvra galgá earret eará veahkehit Álgoálbmogiid bargujoavkku jodiheaddji, ja leat deaivvadanbáikin Barentsovttasbarggu ovttasbargi aktevráide.

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR)

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) lea Suoma, Norgga ja Ruota sámedikkiid gaskasaš parlamentáralaš ovttasbargoorgána. Ruoššabeale sámit lea bistevaš oasseváldit ráđis. SPR galgá fuolahit sápmelaččaid beroštumiid riikarájiid rastá ja lea sámi jietna riikkaidgaskasaččat.

Norgga beale Sámediggi lea 2012:s jodihan Sámi parlamentáralaš ráđi ja sin ovddasvástádussii lea gullan doaimmahit dan čállingotti. Sámi parlamentáralaš ráđi doaibmaplána bidjá láidestemiid stivrra bargui 2011- 2013 áigodahkii. Doaibmaplána deattuhuvvojit gávccii doaibmasuorggi: sámegeiella, oahpahus/oahppu, sámi nuorat – organiseren ja váikkuhanfápmu, sámi universitehta, dáseárvu, davviriikkalaš sámekonvenšuvdna, resursaávkástallan ja biras ja Sámi parlamentáralaš ráđi riikkaidgaskasaš bargu. Dasa lassii lea ulbmil leamaš nannet SPR ovttasbarggu ja rámmaeavttuid, earret eará guorahallat sámedikkiid gaskasaš ovttasbargošiehtadusa SPR- ovttasbarggu dáfus. 2012:s leat dollojuvvon 5 stivračoahkkima.

Sámi parlamentáralaš ráđđi lea 2012:s oasálastán seminárain, konferánsain ja čoahkkimiin gos álgoálbmotpolitihkalaš gažaldagat leat leamaš fáddan. Dakkár deaivvadanbáikkid leat dehálaččat ráđjerasttideaddji ovttasbarggu duohtandahkamii. Sámi parlamentáralaš ráđđi nammada miellahtuid Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

riikkaidgaskasaš ovttasbargoorgánaide, earret eará áirasiid bistevaš árktalaš parlamentariihkarlávdegoddái, Barentsovttasbarggu Regiovdnaráđđái ja golbma miellahtu Álgoálbmogiid Barentsovttasbarggu bargojovkui. Sámedikkiin lea observatevrastáhtus Davviriikkalaš Ráđis. Sámediggepresideantta Egil olli lea 2012:s ovddastan Sámi parlamentáralaš ráđi dán barggus. SPR oassálastá observatevran WIPO:s, (máilmmi organisašuvdna vuoiŋŋalašvuoigatvuođaid váste) gaskkastáhtalaš lávdegottis vuoiŋŋalaš opmodagaid, genetikkalaš resurssaid, mihtilmas ja árbevirolaš kultuvrralaš ovdanbuktimiid váste.

EO olgešáirras olgoriikaássiide ja sihkarvuođapolitiikkii ja Eurohpá-kommišuvnna várrepresideanta, Catherine Ashton, bovdii Sámi parlamentáralaš ráđi áirasiid ságastallamii Roavvenjárggas, iežas Suoma guossástallama oktavuodas. SPR oassálasti golmmain áirasiin. Čoahkkimis ságaškušše earret eará árktalaš gažaldagaid, boazodoalugažaldagaid ja giela, ja boahhte áigodaga Interreg- prográmma ja regionála ovddideami birra mii guoská sámi regiovdnii. SPR áirasat muitaledje ON álgoálbmotkonferánsa birra 2014:s ja ráhkkanahhtin álgoálbmotkonferánsa birra mii dollojuvvo Álttás 2013 geassemánus.

Sámi parlamentáralaš ráđi Sámedikki delegašuvdna oassálasttii Barents álgoálbmotkongreassas mii dollui Girkonjárggas. Barentsguovllus 70 nenetsa, sámi ja vepsára ovddasteaddji deaivvadedje doppe diğaštallat álgoálbmotoassálastima Barentsovttasbarggus ja viidáset barggu vuoruhemiid birra. Čoahkkimis dohkkehuvvui resolušuvdna ja ođđa doaibmaplána álgoálbmogiid váste Barentsovttasbarggus. Ovdal čoahkkima dollui konferánsa mas fáddan lei: “Indigenous peoples, Business & Enviroment 2012”. Lei Álgoálbmogiid Barentsovttasbarggu bargojoavku mii lágidii čoahkkima ja konferánsa.

Sáme-parlamentáralaš ráđi stivra lea nammadan ođđa miellahtuid Gollegiella – Davviriikkalaš Sámi giellabálkkašumi árvvoštallanlávdegoddái. Giellabálkkašupmi juhkkovuvvui viđat geardde 2012:s. Bálkkašumi ožžo Divvun ja Romssa universitehta Giellatekno, ja Aleksandra Andrejevna Antonova ja Nina Jeliseevna Afanasjeva, geat bargaba gielldasámegiellain.

SPR juohká Davviriikkalaš sámi dássearvobálkkašumi juohke viđat jagi. 2012:s juhkkovuvvui bálkkašupmi nuppes. Bálkkašumi ulbmil lea eanet árjjaid bidjat bargui mainna olaha ovddida dásseárvvu ja ovtaárvosávuoda gaskal nissoniid ja dievdduid riikarájjiid rastá sámi servodagain. Bálkkašumi oáččui SámiNissonForum go sii measta 20 jagi leat bargan ovddideame sohka-bealidásseárvvu ja nissoniid vuoigatvuođaid sámi servodagain.

SPR lea álggahan giellaovttasbarggu 2012:s, ja lea ásahan davviriikkalaš sámi giellafágalaš guovddáža. Guovddázis lea mearridanváldi áššiide mat gusket sámi giellaovttasbargui.

ON máilmmikonferánsa álgoálbmogiid birra 2014 (máilmmikonferánsa)

2011:s mearridi ON váldočoahkkina doallat alladási dievasčoahkkima namain “ON máilmmikonferánsa álgoálbmogiid birra 2014:s”. Álgoálbmogat háliidit oassálastit proseassain máilmmikonferánsa guvlui ja háliidit váikkuhit sihke proseassaide, sisdollui ja máilmmikonferánsa bohtosiidda.

ON Álgoálbmotássiid Bistevaš forumis 2011:s bovdii Sámediggi máilmmi álgoálbmogiid ráhkkanehhtti álgoálbmotkonferánsii mii dollojuvvo 2013 geassemánus Álttás (Áltá 2013). Sámediggi ovdanbuvttii dan evttohussan strategiijaide mot álgoálbmogat sáhttet ráhkkanit máilmmikonferánsii. Áltá 2013 lea dál ásahuvvon oassin ráhkkanehhtti proseassas ON máilmmikonferánsii álgoálbmogiid birra 2014:s.

Cuoŋománus 2012:s nammadii ON váldočoahkkima presideanta álgoálbmogiid oktiordnejeaddji ja Mexico ON- ambassadevrra, ON- presideantta ovddas, čađahit konsultašuvnnaid ON Čoahkkingirjii čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

miellahttostáhtaiguin ja álgoálbmogiiguin ON álgoálbmogiid máilmmikonferánsa 2014 čađaheami birra.

Københápmán – resolušuvdna

Københápmán – čoaħkkin dollui odđajagimánus 2012:s Københámmanis. Dása oassálastte álgoálbmogat buot 7 álgoálbmotguovllus, ja ON álgoálbmotáššiid bistevaš foruma miellahtut, ON álgoálbmotvuoigatvuođaid ekspeartamekanisma ja ON álgoálbmotvuoigatvuođaid spesiáladieđiheadđji. Čoaħkkin mearridii resolušuvdnateavstta, dan dovddus Københápmán-resolušuvnna.

Resolušuvdna mearridii nammadit SPR áirasa, John Bernhard Henriksena, álgoálbmogiid máilmmikonferánsaproseassa oktiordnenjovkui. Resolušuvdna mearridii ásaħit globála koordinerenjoavkku (GCC) mas lea oktiibuot ovcci miellahttu, buot ON čieža álgoálbmotguovllus ja okta álgoálbmotnišsonáirras ja okta álgoálbmotnuoraidáirras. Resolušuvdna nanne (fas) prinsihppa dasa ahte álgoálbmotjulggaštusat fertejit olahit vuoiggalaš akkrediterema sihke máilmmikonferánsii ja buot relevánta ráħkkanančoaħkkimiidda.

Viidáset deattuha resolušuvdna ahte álgoálbmogiid ráđđejeaddji ásaħusat, ja našuvnnat, ráđit, parlameanttat ja ráđdehusat, ja árbevirolaš ráđdehusat, galget doħkkehuvvot ráđdehussan ja akkrediterejuvvot seamma dásis go stáhtat. Resolušuvdna nanne dan ahte gos álgoálbmogat háliidit čađahit báikkálaš, našunála, regionála dahje riikkaidgaskaš ráħkkananproseassaid máilmmikonferánsa guvlui, de galget dát čoaħkkimat almmolaččat doħkkehuvvot oassin máilmmikonferánsa ráħkkananproseassas. Resolušuvdna ávžžuha maiddái stáhtaid ja ON- orgánaid fuolahit ollislaš ruhtadeami ja effektiiva álgoálbmotoassálastimii máilmmikonferánsas, ja maiddái doarvái deastta čájeħit ráħkkananproseassaide.

Ollessámi čoaħkkin

Anár-julggaštus doħkkehuvvui ollessámi čoaħkkimis Anáris, Suomas 2012 geassemánus. Das leat vuoruheamit maid sámi ásaħusat ja organisašuvnnat galget ovddidit máilmmikonferánsa guvlui. Anár-julggaštus ávžžuha dasa ahte máilmmikonferánsa boadusin galget doaimmat mat ollislaččat ja beaktilit implementerejit álgoálbmotvuoigatvuođaid. Viidáset ovddida dat iešguđet lágan konstruktivvalaš doaimmaid mat boħtet sihkarastet álgoálbmogiid vuoigatvuođaid implementerema iešmearrideapmái, guovlluide, eatnamiidda, čázádagaide, resurssaide ja árbevirolaš eallinvugiide. Anár-julggaštus evttoha ahte ásaħuvvo válljenláhká beavdegirji ON álgoálbmotvuoigatvuođaid julggaštussii, ja vel eambo eará čađahaħtti doaimmat vai sihkarastá ahte álgoálbmotvuoigatvuođat implementerejuvvojit. Eará dehálaš suorggit mat leat mielde julggaštusas, leat álgoálbmot mánáid ja nuoraid vuoigatvuođat, váldit vára álgoálbmotgielain ja dili láhčit akademalaš ásaħusaide. Anár-julggaštus siskkilda maiddái álgoávnnasindustriija, árbevirolaš máhtu, árbevirolaš kultuvrralaš ovdanbuktinvugiid, genehtalaš resurssaide, dearvvašvuođa, rájiiđrástá vuoigatvuođaid ja álgoálbmotvuoigatvuođaid geavaheami ON vuogádaga siskkobealde.

Árktalaš guovllu ráħkkanančoaħkkin Nuukas

Árktalaš guovlu doalai ráħkkanančoaħkkima ON álgoálbmot máilmmikonferánsii golggotmánus 2012:s. Sápmelaččaid bealis ledje Sámeráđi ja Sámi parlamentáralaš ráđi áirasat, ja inuihtain ledje Ruonáeatnama iešstivrejumi áirasat ja Inuit Circumpolar Council áirasat. Čoaħkkima boadusin šattai Nuuk Árktalaš julggaštus ON álgoálbmogiid máilmmikonferánsa 2014 ektui. Julggaštusas váldojit ovdan fáttat nugo álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta; vuoigatvuohta eatnamiidda, čáziide, resurssaide ja árbevirolaš eallinvugiide. Julggaštusas ovddiduvvo dakkár evttohus ahte ON álgoálbmotjulggaštussii boahtá lassibeavdegirji dainna áigumušain ahte nannet realiserema álgoálbmogiid iešmearrideami vuoigatvuođain ja vuoigatvuođain eatnamiidda ja luondduresurssaide; doaimmat maiguin galgá nannet álgoálbmotvuoigatvuođaid realiserema; kultuvra, giella, oaħppu ja dearvvašvuohta; álgoálbmogiid rájiiđrástá vuoigatvuođat, ja evttohus doaimmaide maiguin nanne ON

barggu álgoálbmotvuoigatvuođaid ektui. Nuuk Árkttalaš julggaštus lea muhtun muddui huksejuvvon Anár-julggaštusa sisdoalu ala.

Árkttalaš guovlu lei vuosttaš buot čieža ON- guovlluin mii doalai ráhkkanančoahkkima máilmmikonferánssa 2014 ektui.

Álgoálbmotvuoigatvuođaid ekspeartamekanisma (EMRIP)

2012:s oassálasttii Sámediggi EMRIPa 5.sešuvnnas. Mii muitaleimme máilmmikonferánssa fáttáid birra, EMRIPa ovddeš dutkosiid čuovvoleami ja álgoálbmotjulggaštusa birra. Sámediggi lea maŋŋel sešuvnna bargan oazžut eambo EMRIPa rávvagiid Olmmošvuoigatvuođa resolušuvdnii olmmošvuoigatvuođaid ja álgoálbmotvuoigatvuođaid birra.

Olmmošvuoigatvuođaráđi 21.sešuvdna – álgoálbmotvuoigatvuođat

Sámediggi oassálasttii olmmošvuoigatvuođaráđi 21. sešuvnnas 2012 čakčamánu fáttáin mat guske álgoálbmotvuoigatvuođaide. Sámediggi ovddidii oainnuid šiehtadallamiin ja nu nagodii váikkuhit ON-resolušuvnna sisdollui. Muhtun árvalusaide oáčui Sámedikki guorraseami, ja vuosttažettiin daidda mat gulle ON álgoálbmotvuoigatvuođaid ekspeartamekanisma raportta ávžžehusaide. Sámediggi ii olahat doarjaga norgga delegašuvnnas dasa ahte rievdatit teakstasisdoalu ON-resolušuvnna evttohusas mii lei álgoálbmotvuoigatvuođaid birra oazžut ráđdeaddi stáhtusa ON-vuogádaga siskkoabealde. Lea sierra artihkal ON resolušuvnnas mii ávžžuha stáhtaid joatkit ovddideame álgoálbmotvuoigatvuođaid oassálastima máilmmikonferánssa ráhkkaneami guvlu, ja maiddá veahkehit doarjume álgoálbmotvuoigatvuođaid oassálastima teknihkalaš ja ruđalaš addosiid bokte.

Boazoguohtunkonvenšuvdna

Sámedikki ulbmil norgga- ruođa boazoguohtunkonvenšuvnna bargguin lea váikkuhit dasa ahte lea ráđjerastideaddji boazodoalu mii lea ekonomalaš, ekologalaš ja ceavzil boazodolliide geaidda dat guoská. Ráđjerastideaddji boazodoalus gaskal Norgga ja Ruođa leat guhkesáiggi historijálaš árbevierut, ja odđa konvenšuvnna bargu ferte árvvusatnit boares árbevieruid ja vuoigatvuođaid maid boazodoallu lea olahat.

Norgga Sámediggi, lea ovttaš Ruođa Sámedikkiin, Norgga Boazosápmelaččaid Riikkaserviin ja Ruođa sámiiid riikkaserviin, ožžon bargun viidáset bargat vai šaddá soabadeapmi odđa norgga- ruođa boazoguohtunkonvenšuvnna guovdu. Dat bargu galgá leat gárvvis 2013 čakčamánu rádjái. Norgga Sámediggi jodiha proseassa.

Norgga- ruođa boazoguohtunkonvenšuvnna barggus, lea leamaš dehálaš ahte lea buorre gulahallan guoskevaš orohagaiguin ja čearuiguin ja rabas ja searvadeaddji proseassa.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna

Sámekonvenšuvnna ekspeartajoavkku evttohus almmuhuvvui golgotmánus 2005:s. Sámedikki dievasčoahkkinn doarjui evttohusa ja bijai vuodđun ahte čoavddus ferte váldit vuhtii unnimusstandárdda ekspeartajoavkku evttohusas. Dan rájes lea ON dohkkehan álgoálbmotvuoigatvuođaid julggaštusa (álgoálbmotjulggaštus), ja Norgga Ráđdehus lea, šiehtadan Sámedikkiin, meroštallan konsultašuvdnaprošedyraid mat leat gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki. Sámedikkis leat áirasat Norgga šiehtadandeleagašuvnnas, ja Norgga posišuvnnaid birra galgá dađistaga konsulterejuvvot. Riikkaidgaskasaš šiehtadallamat álge 2011:s ja lea oavvilduvvon ahte dat galget bistit vihtta jagi.

Riikkaidgaskasaš šiehtadallamis lea láchčojuvvon nu ahte guovtte geardde galgá visot čađa lohkkujuvvot ekspeartajoavkku sámekonvenšuvdnaevttohus. Vuosttaš čadalohkan konvenšuvdnateavsttas lea dahkkon 2012:s. Čadalohkamis leat identifiserejuvvon artihkkalat maid oasálaččain leat váttisvuohta dohkkehit. Nubbi ceahkki šiehtadallanproseassas lea lagat geahčadit konvenšunteavstta sisdoalu.

Dásseárvu

Dásseárvu ja ovttárvosašvuohta leat vuodđun Sámedikki doibmii. Sámediggi áigu dan dihte ovddidit dásseárvvu ja ovttadássásašvuođa beroškeahhtá sohkaheali, etnisehta ja seksuálalaš sojuid. Dásseárvu guoská buot surggiide servodagas ja galgá leat integrerejuvvon oassi Sámedikki doaimmain. Vuodđun Sámedikki doaimmaide dásseárvvuin lea iežamet dásseárvodoaibmaplána 2009- 2013 áigodahkii.

Doaibmaplána doaibmanáigodat manná loahpa guvlui. Sámediggeráđđi ovdanbuvttii danin dásseárvosašpolitihkalaš čilgehusa 2012:s mii muitala mot stáhtusa lea dásseárvopolitihka dáfus ja nu ahte sáhtta plánegoahhtit ovddasguvlui. Leat leamaš positiivvalaš vásáhusat doaibmaplánain. Mii leat danin mearridan ráhkadit ođđa doaibmaplána 2014- 2017 áigodahkii.

Nissonbeaivi

Čuovvoleapmin Sámedikki dásseárvvu doaibmaplánas lea čalmmustahttit riikkaidgaskasaš nissonbeaivvi njukčamánu 8.b. Dán jagi lei čalmmustahttin Unjárggas, lei buorre ovttasbargu báikkálaš njukčamánu 8.b. –lávdegottiin. Váldofáddá dan beaivái lei eretfárren smávva giliin obbalaččat ja erenoamážit sámi guovlluin. Lágiduvvui paneladigaštallan fáttáin “Maid sáhttet gilit fállat nissoniidda?”.

Sámegeiella ja kulturgelbbolašvuohta DVÁ:s

Doaibmaplána mielde galgá maid sámegeiella- ja kulturgelbbolašvuohta integrerejuvvot eará orgánaide main lea váldi dásseárvu- ja vealahansuorggis. Mii lea dan dihte bargan dan ala ahte sihkkarastime Dásseárvu- ja vealahanáittardeaddjái (DVÁ) dakkár gelbbolašvuođa. DVÁ lea čoahkkimiin Sámedikkiin gávnahan ahte leat unnibut jearaldagat sápmelaččain go etnalaš norgalaččain. Sámediggi oavvvilda ahte dasa sáhtta sivvan leat gelbbolašvuohta mii DVÁ:s lea dán suorggis.

Dásseárvu- ja vealahanáittardeaddji váidinásahus lea Dásseárvu- ja vealahanlávdegoddi. Oasálaš gii ii leat ovttaoaivilis áittardeaddji mearrádusain, sáhtta iežas ášši doalvut dán lávdegoddi, mii lea hui dehálaš dásseárvu- ja vealahansuorggi riekteovddideapmái. Sámediggi lea danin ilus go Ellen Katrine Hætta nammaduvvui miellahtun lávdegoddi nu go Sámediggi lei evttohan. Álgoálbmogiid ovddasteami sihkkarastin dakkár fágálávdegottiide lea doaibmabidju mii lea mielde sihkkarastime ahte stáhta čuovvu riikkaidgaskasaš geatnegasvuođaid sápmelaččaid ektui álgoálbmogin.

Veahkaválddálašvuohta lagas relašuvnnain

Doaibmaplánas lea ulbmiliin okta ahte sihke nissoniin ja dievdduin lea riekti eallimii veahkaválddálašvuođa ja veahkaválddálašvuođa áitimiid haga, ja ahte mánáin lea riekti bajásšaddamii veahkaválddálašvuođa ja balu haga. Barggus mas bargat veahkaválddálašvuođa vuostá lagas relašuvnnain lea min váttisvuohta leamašan ahte mis lea heajos máhttovuoddu bidjat johtui konkrehta doaibmabijuid. Dát lea maiddái hearkkes fáddá ja fáddá man birra ii hubmojuvvo. Sámediggi lea dan dihte álggahan proševtta ovttas Justisdepartemeanttain, veahkaválddálašvuođaid birra lagas relašuvnnain sámi servodagas, mas ulbmil lea oazžut buoret máhttovuoddu vai sáhttit leat mielde ovddideame buriid doaibmabijuid maiguin hehte veahkaválddálašvuođaid lagas relašuvnnain. Dán proševtta bohtosat leat vurdojuvvon 2014 álggus.

Sámi dievdokonferánssa

Sámediggi lea maid leamaš okta álggaheddjiin sámi dievdokonferánsii “Dievdduid eallin sámi konteavsttas” mii lágiduvvui čakčat Romssas. Konferánssa ulbmil lei oazžut eambo máhtolašvuođa sámi dievdduid birra joavkun ja bidjat guovddázii sámi dievdduid dásseárvuaktevran. Lei gelddolaš konferánssa mas ledje buorit ja jurdagiid bokti sátnevuorut. Sámediggi áigu viidáset bargat fáttain, ja mihttu lea ahte sámi dievdu boahhtá eambo oidnosii Sámedikki boahhtevaš dásseárvopolitihkas. Konferánssa lei boadus konsulteremiin mat ledje gaskal Sámedikki ja Mánáid-, dásseárvvu- ja searvadahttindepartemeantta Ráđđehusa dásseárvodoaibmaplána birra. Lei KUN máhtto- ja dásseárvuovvodaš mii organiserii ja čadahii konferánsa.

Davviriikkalaš sámi dásseárvobálkkašupmi

Sámi NissonForum oaččui Davviriikkalaš sámi dásseárvobálkkašumi 2012:s. sii ožžo bálkkašumi iežas et sohka bealidásseárvvu ja nissoniid vuoigatvuođaid barggu ovddas maid leat bargan lagabui 20 jagi. Bálkkašumi vuoitit leat earret eará ohcalan čalmmusteami ovdamanni nissoniin. Sii leat mielde leamaš čalmmustahttimis sámi nissoniid historjjálaččat. Sii leat váldán áššit bajás mat gusket hiepmat stuora rumašberoštupmái, seksuálalaš loavkideapmái ja veahkaválddálašvuhtii nissoniid guovdu. Sii leat duostan hupmat čieguslágan váttisvuođaid birra sámi servodagas ja nissoniid saji birra sámepolitiikka, áššit maid birra earát eai huma. Sámi NissonForum ii leat dan ge vajálduhtán ahte sámiet orrot njealji riikkas, ja rádjerašttideaddji perspektiiva lea vuodđun visot sin bargui. Sii leat oidnosis viidát olggobealde Sámi ja sis lea stuora riikkaidgaskasaš fierpmádat.

Lea Sámi parlamentáralaš ráđđi mii juohke viđat jagi juohká Davviriikkalaš sámi dásseárvobálkkašumi. Bálkkašumi ulbmil lea movttiidahttit eambo árjjaid bidjat dásseárvvu ja ovttárvosašvuođabargui sámi servodagain gaskal dievdduid ja nissoniid riikkarájiid rastá.

Dásseárvu riikkaidgaskasaš arenas

Norgga sápmelaččat ellet máilmmi riggámuš riikkas. Mis leat vuoigatvuođat ja olámuttos čálgofálaldagat maid birra eará álgoálbmogat sáhttet dušše niegadet. Dan dihte fertet mii maid dásseárvosuorggis bargat dan ala ahte eará álgoálbmogiin buorranit ovddidanvejolašvuođat ja riekteovddideapmi. Seammás lea oassálastin riikkaidgaskasaš arenain buorre vejolašvuohta oazžut sámi álbmoga guoskevaš gažaldagaid áššelistui. Dat sáhtta veahkehit bajideame dáid áššiid stáhtusa ja bidjame deattu našunála eiseválddiide. Sámediggi lea danin maŋemus jagi oassálasttán riikkaidgaskasaš arenain gos dásseárvu lea leamašan fáddán.

Sámediggi lei mielde go Norga attii iežas 8. raportta ON nissonvealahankonvenšuvnna čuovvoleamis. Mis ledje evttohusat dán raporttii, earret eará sámi nissoniid dearvvašvuođa birra. Ruovttoluottadieđus Norgii lei ON beroštii das ahte Norggas ledje váilevaš dieđut sámi nissoniid ja sin dearvvašvuođadili birra, ja sis ohcaledje doaibmajagiid maiguin njulge dán čielga dearvvašvuođerohusa.

Sámediggi lei maiddái mielde ON nissonkommišuvnna sešuvnnas 2012:s. Váldofáddá lei nissonat giliin ja sin rolla ovddidangažaldagain ja mot bargat hehtteme geafivuođa ja nealggi. Dát lea áigeguovdilis fáddá sámi guovlluide gos mii vásihit ahte ollu nuorra nissonat eai hálit ásaiduvvat smávva sámi báikegottiide.

Nissonkommišuvnna sešuvnnas lei Sámediggi mielde ráhkadeame resolušuvdnateavsta álgoálbmogiid dili birra. Lei vuohččan go ON nissonkommišuvnna siskko bealde lea ovdagihtii siehtaduvvon sierra resolušuvdna álgoálbmogiid dili birra. Sámediggi oaivvildii ahte lea dárbu nannet álgoálbmogiid oassálastima ja váikkuhanfámu nissonkommišuvnnas. Loahpalaš resolušuvdnaevttohus ávžžuha earret eará stáhtaid álggahit sierra doaimmaid ovddidan dihte ja nannen dihte politiikka ja prográmmaid mat sihkkarastet álgoálbmotnissoniid oassálastima almmolaš mearridanproseassaide.

Maiddá ON ceavzilis ovdáneami konferánsas, Rio + 20, deattuhii Sámediggi nissonperspektiivva. Leat eambo nissonat go dievddut geat ellet geafivuođas, ja nissoniin lea dávjá ovddasvástáduš háhkat biepmu ja čázi. Sámediggi lea danin ilus go nissoniid rolla ceavzilis ovdáneami barggus ovddiduvvo loahpadokumeanttas ja ahte dasa leat sátnáduvvon mihttomearit sohka bealibalánssa birra nissoniid guovdu njunuš posišuvnnain.

Eará čuovvoleamit min doaibmaplánas dásseárvvu birra bohtet ovdán fágakapihttaliin.

Vuorasiidpolitiikka

Sámedikki vuorasiidráđđi lea ođđa orgána mii nammaduvvui Sámediggeráđi áššis 10/12 ráđđečoahkkimis ođđajagimánus 2012:s.

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

181 siidu 453 siiddus

Vuorrasiidráđi mandáhtta lea čuovvovaččat:

Vuorrasiidráđi lea orgána mii galgá buktit cealkámušaid ja neavvagiid Sámediggái. Vuorrasiidráđis galgá leat ráđdeaddi rolla áššiin mat leat sámi vuorrasiid birra ja eará áššiin mas lea ulbmillaš ahte vuorrasat buktet iežaset oainnu.

Vuorrasiidráđi nammaduvvui formálalaččat 23.2.2012.

Sámedikki vuorrasiidráđi áigodahkii ođđajagimánnu 2012 rájes – 31.12.2013 rádjái:

Inga Karlsen, Divttasvuotna Nordlándá

Ellen Anne Stabbursvik Guovdageaidnu Finnmárku

Anders P. Siri Guovdageaidnu Finnmárku

Jonhild Jorma, Trones Davvi - Trøndelága

Magne Einerjord, Evenášši, Nordlándá

1.várrelahttu: Marit Ravna Elvevoll, Moskaluokta, Romssas, Romsa

2.várrelahttu: Kåre Eriksen, Čávkos Omasvuonas, Romsa

3.várrelahttu: Ellinor Isaksen, Áltá, Finnmárku

Sámedikki vuorrasiidráđi ásaheami ulbmil lea sihkarastet ahte sámi vuorrasat besset váikkuhit Sámedikki vuorrasiidpolitihka hábmemii ja leat ráđdeaddi orgána Sámediggeráđđái buot lágan áššiide maiguin vuorrasiidráđi háliida bargat.

Vuorrasiidráđi ásaheami ulbmil lea maiddá ahte vuorrasiid resurssat galget bohtit ávkin sámi servodahkii vuorrasiid iežaset eavttuid vuodul. Sámedikki vuorrasiidráđi ovddasta sámi vuorrasiid našuvnnalaččat.

Sámedikki vuorrasiidráđi lea 2012:s doallan 3 čoahkkima ja meannudan 15 ášši. Ráđđi lea evttohan muhtun áššiid mat galget vuoruhuvvot vuosttaš áigodagas. Áššit mat galget vuoruhuvvot leat earret eará ásaht gulahallama fylkkagiieldaiguin ja suohkaniiguin goabbatbealat diehtolonohallama váste, hástalusaid ja áigequovdilis áššit birra. Vuorrasiidráđi mielas lea dárbu oažžut eanet máhtu ja áddejumi sámi giela ja kultuvrra guovdu.

Vuorrasiidráđi mielas lea dárbu ahte sámegeiella- ja kulturipmárdus lea fágan buot skuvllain; mánáidgárddi rájes gitta Universitehtaid rádjái, ja ahte sámi fáttat leat mielde joatkkaskuvlla oahpahusa fágaplánain ja Allaskuvlla/Universitehtaid fágaplánain. Vuorrasiidráđi maiddá háliida deattuhit man dehálaš sámegeiella lea mánáidsuodjalusa ektui. Sámegeiella lea rašši ollu báikkiin. Vuorrasiidráđi háliida danin hástalit suohkaniid ráhkadit suohkaniid váras giellaoahpahus prošeavtta mii nanne sámegeiella ja vai eambbogat besset oahppat giela.

Vuorrasiidráđi ulbmil lea doallat čoahkkimiid miehta riikka, gos ain lea lunddolaš. Čoahkkimiid oktavuodas deaivvada Sámedikki vuorrasiidráđi báikkálaš vuorrasiidráđiiguin ja fitnet guossástallame muhtun ásaheami dan suohkanis gos čoahkkin lágiduvvo.

2012:s dollojuvvojedje čoahkkimat Kárášjogas, Romssas ja Áltás. Vuorrasiidráđis ledje čoahkkimat báikkálaš vuorrasiidráđiiguin sihke Romssas ja Áltás, ja fitne guossástallame vuorrasiidguovddážiid / aktivitehtaguovddážiid goappaš gávpogis. Vuorrasiidráđi lea dáikko bokte ožžon ollu dieđuid sámi vuorrasiid dili birra dain báikkiin, ja makkár áššiide dárbašuvvo politihkalaš čuovvolepmi boahpteáiggis. Evttohusat maid vuorrasiidráđi oažžu dain báikkiin gos fitnet, leat maid váldon evttohusan Sámedikki vuorrasiidráđi čilgehussii. Viidáset háliida Sámedikki vuorrasiidráđi čuovvolit daid áššiid maid vuorasolbmuid sávaldagaid vuodul

Sámedikki hálddahus

Sámedikki hálddahusas leat váldoáššis golbma sierra rolla álbmotválljejuvvon olbmuid ja álbmogii:

- Sámedikki parlameantahálldašeapmi
- Sámediggeráđi politihkalaš čállingoddi
- Hálldašanáššiid ráhkkanepmi Sámedikki sierra politihkalaš mearridanorgánaide

Sámedikkis lea sihke parlameanta, politihkalaš jodíheapmi ja hálldašeapmi čohkkejuvvon ovttá organisašuvdnii.

Hálddahusas leat dál 7 fágaossodaga ja 2 stába:

Giellaossodat (GIE)

Bajásšaddan- ja oahpahusossodat (BOA)

Ealáhus-, kultur- ja dearvvašvuodaossodat (EKD)

Vuoigatvuoda- ja riikkaidgaskasašossodat (VUOR)

Kulturmuoto-, areála- ja birasossodat (KAB)

Hálddahusossodat (HÁL)

Gulahallanossodat (GUL)

Direktevrra bargoveahka (DIR)

Dievasčoahkkinbargoveahka (DIS)

Ossodagat barget áššemeannudemiin ja fáallet bálvalusaid sihke politihkalaš eiseválddiide ja álbmogii. Juohke ossodagas lea erenoamáš ovddasvástádus fágapolitihkalaš čállingoddiin Sámediggeráđđái. Dievasčoahkkinbargoveagas lea ovddasvástádus lávdegodde- ja dievasčoahkimiin ja áirasiidda láchčimis.

Dievasčoahkkinbargoveahka lea oassi Sámedikki hálddahusas, muhto politihkalaččat gullá dievasčoahkkinjodíheaddji vuollásažžan, iige sámediggeráđi. Dievasčoahkkinbargoveagas lea hálddahuslaš ovddasvástádus Sámedikki parlamentáralaš doaimmas, maiddái lávdegodde- ja dievasčoahkimiid plánemis ja čađaheamis. Dievasčoahkkinbargoveagas leat golbma bargi ja dan dihte fertejit lávdegodde- ja dievasčoahkimiid oktavuodas oazžut veahki eará ossodagain namuhuvvon čoahkimiid čállinbálvalusaide, jorgalanbálvalusaide jna.

Sámedikkis leat kanturbáikkít Snoasas, Ájluovttas, Evenáššis, Olmmáivákkis, Guovdageainnus, Kárášjogas ja Unjárggas. Leat beare unnán kontuvrasajit Sámedikki bargiide. Dan dihte lea bargu álggahuvvon oazžut viessoláigošiehtadusaid vai kontuvrakapasitehta lassána dán kontuvrabáikkiin.

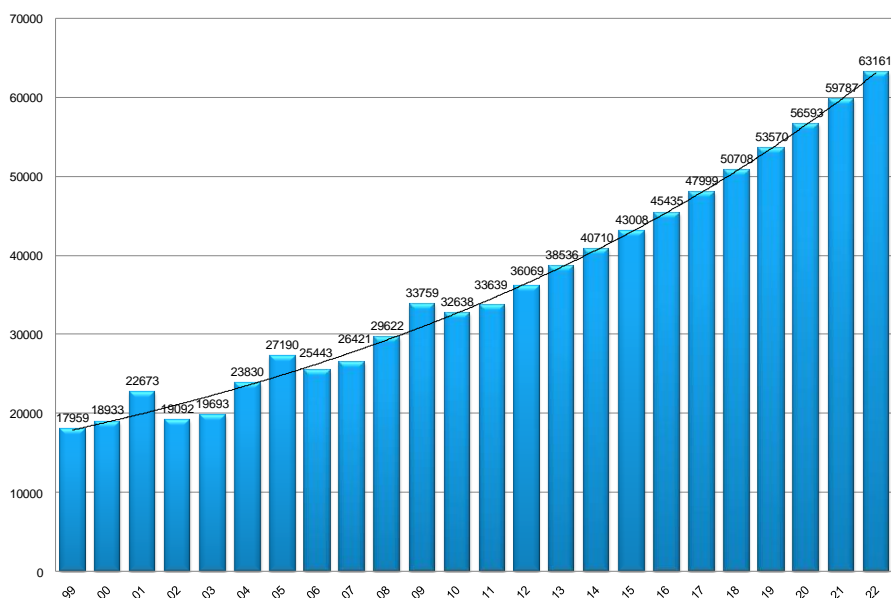
Eanet vuordámušat Sámediggái

Okta Sámedikki stuorimus hástalusain boahhtevaš jagiin lea dustet ovdáneami áššehivvodaga dáfus maid Sámedikki bealis leat vásihan maŋemus jagiid. Dasa lassin go duohtavuodas lea dokumeantalohku lassánan, de leat maid ollu áššit, maid Sámediggi meannuda viidon ja váttásmuvvan sakka maŋimus jagiid.

2008:s manne Sámedikki arkiivavuogádaga čađa 29 622 dokumeantta, 2012:s leat 36 069 dokumeantta registrerejuvvon. Dat lea lassáneapmi 6 447 dokumeanttain dahje 22 % :in dan maŋemus njealji jagis. Vástideaddji lohku 2011:s lassáneapmi 2 430 dokumeantta dahje 7,2 %.

Lea hástaleaddji doalahit otná bálvalusfálaldaga, jus seammás ii lasit kapasitehta mii nagoda dustet ovdáneami. Seammás dát lea ovdáneapmi maid mii hálidit, go Sámedikki doaimma lea namalassii huksejuvvon olbmuid ja geavaheaddjit beroštumi ala Sámedikki bálvalusaide. Dat vuordimis ain lassána go 2008 ráhkaduvvon prognosat orrot doallame deaivása.

Govvosat vuolábealde čájehit man ollu dokumeanttat, maid Sámediggi jahkásaččat meannudan Sámedikki journálavuogádaga (1999 – 2012) bokte leat lassánan, ja prognosa jagiide 2013- 2022. Sámedikki návccat nagodit gieđahallat jearaldagaid dađistaga boahdá iešguhtet áiggi leat dan duohken lea go kapasitehta dasa.

31.12.2012 ledje Sámedikki hálddahusas 135 jahkedoaimma. Tabeallas vuolábealde oidno man ollu leat bargit ja movt dat juohkásit nisssonolbmuid ja dievdoolbmuid gaskka.

	31.12.2010		31.12.2011		31.12.2012	
	Jodih.	Jahkedoaimm a oktiibuot	Jodih.	Jahkedoaimm a oktiibuot	Jodih.	Jahkedoaimm a oktiibuot
Nissonat	5	79	5	87	5	87
Dievddut	7	50	4	50	4	48
Oktiibuot	12	129	9	137	9	135
Nissonproseanta	41,7	61,2	55,5	63,5	55,5	64,4
Dievdoproseanta	58,3	38,8	44,5	36,5	44,5	35,6

Bealit Sámedikkis, bargoaddi ja bargiidorganisašuvnnat, leat ovttasráđiid ásahan Sámedikki bargiid- ja bálkápolitihka, mii earret eará guoská oktavuhtii beliid gaskka. Báikkálaš bálkášiehtadallamiid bokte leat bealit buktán albmossii ja dássen bálkáerohusaid nisssonolbmuid ja dievdoolbmuid gaskka, iešguđege virgejoavkkuid siskkobealde.

Sámediggi lea nu gohčoduvvon “IA-fitnodat” ja čuovvu daid njuolggadusaid mat leat mearriduvvon šiehtadus čáhkkilis bargoeallima birra. Bargit geain leat láchčindárbbut bargosaji ja bargguid ektui ožžot fáaldaga das. Dat lokálat maid Sámediggi geavaha galget hábmejuvvot nu ahte olbmot geain lea fuotnánan doaibmanávccat váldojuvvojit vuhtii. Bargiidpolitihkalaš mihttomearrin lea dássedettolaš ahke- ja sohka bellečoahkkádus, ja olbmuid rekrutteren geain lea minoritehta- ja álgoálbmotduogáš. Dát váldojuvvo vuhtii buot almmuhemiid ja bargiid rekrutterema oktavuodas.

Plána- ja finánsalávdegotti árvalus

Álggahus

Sámelága § 1-3 vuodul, mas daddjojuvvo ahte "Sámedikki jahkedieđáhus sáddejuvvo Gonagassii", bidjá Sámediggi ovdan jahkedieđáhusa.

Sámedikki jahkedieđáhus, oktan Sámedikki 2012 rehketdoaluin, válldaha Sámedikki jagi 2012 politihkalaš ja hálldahuslaš doaimmaid. Sámedikki iešguđet doarjjaortnegiid hálldašeammi válldahuvvo muhtumassii dain kapihttaliin main guoskevaš fágasuorgi válldahuvvo, ja muhtumassii rehketdoalu mearkkašumiin. Sámedikki jahkedieđáhus čujuha maiddái Sámedikki boahhtevas hástalusaide.

Mearkkašumit

Lávdegotti eanetlohku, Bargiiddbellodaga (Bb) sámediggejoavkkeu labttut Gunnar Nilsen, Ronny Wilhelmsen, Sten Jónsson ja Ragnhild M. Aslaksen, Arja labttu Inger Elin Eriksen ja Sámit Máttá-Norggas (SbS) labttu (SbS) Marie Therese N. Aslaksen, Norgga sámiid riikkasearvvi (NSR) labttut Ann-Mari Thomassen, Aili Keskitalo, Rolf Johansen Jarle Jonassen, Olgešbellodaga sámediggejoavkkeu labttu Anne-Marit Eira ja Ovddádusbellodaga labttu Arthur Tørfoss ovddidedje čuovvovaš mearkkašumi:

Sámedikki jahkedieđáhus 2012

Dakkár deatalaš ja viiddes dokumeanttas livččii galgan siidologu válldaheapmi mii álkidivččii ášši meannudeami. Mii bivdit Sámediggeráđi árvoštallat merket suorát dokumeanttaid siidologuin.

Lávdegotti labttut Norgga sámiid riikkasearvvis (NSR) Ann-Mari Thomassen, Aili Keskitalo, Rolf Johansen Jarle Jonassen, ja Olgešbellodaga sámediggejoavkkeu labttu Anne-Marit Eira ovddidedje čuovvovaš mearkkašumi:

Jahkedieđáhus 2012

- Jahkedieđáhus doaibmi reaidun

Maŋŋágo parlamentarisma áсахuvvui mas Sámediggeráđđi ii leat šat oassi dievasčoahkkimis, de berre árvoštallat Sámedikki doaimma raporten- ja bearráigeahččanrutiinnaid. Dás sáhtá árvoštallat jahkedieđáhusa áššemeannudeami Stuorradiggái, ja dimenšuneret ja hábmet bearráigeahččanvugiid suorggis gaskal Sámedikki dievasčoahkkima ja Sámediggeráđi. Lea sivva jáhkít ahte oktilis bargu ovddidit Sámedikki organisašuvdnan, geahčada dán beali.

- Rehketdoallu 2012

Jagi badjebáza 31.12.12 muttus, mii lea 3 005 353, eaktuduvvo leat dat submi mii juogaduvvo odđasis jagi 2013 reviderejuvvon bušehta oktavuodas, ii ge jagiid 2011 ja 2012 badjebáhcagiid submi, geahča rehketdoalu 23. nohta.

Dat odđasis juogadeamit maid sámediggeráđđi lea dahkan ohcanvuđot ulbmiliid oktavuodas 2012:s, leat 22,8 % dain 29,465 miljon ruvdnosaš juolludemiin. Ráđis lea váldi odđasis juogadit gitta 20 % rádjai. Odđasis juogadeamit addet ráđđái eaŋkilpoasttaid lassáneami 300 000 ruvnnus 900 000 ruvdnui, maid ráđđi sáhtá hálldašit friija.

Vuollebáza/eanetgeavaheapmi doaibmagoluin politihkalaš ja hálldahuslaš dássái lea 7 248 667 ruvnnu, juogaduvvon namalassii su. 3.0 miljovna politihkalaš dássái ja su. 4,2 hálldahuslaš dássái.

- Riddoguolástusášši

Lávdegoddi šálloša go Sámedikkis lei nu hoahppu deataleamos vuoigatvuođaášši meannudeamen 2012:s dievasčoahkkimii, čujuhettiin viidáset proseassaide ja čuovvoleapmái ráđdehusas ja Stuorradikkis. Mearrasámi historjjálaš vuoigatvuođat mariidna resurssaide eai leat dohkkehuvvon, ja

ášši refererejuvvon čuovvoleapmi ii leat čađahuvvon. Jahkedieđáhusas ii leat namuhuvvon ahte Stuorradiggi meannudii ášši geassemánu 2012.

Dát dilit deattuhit dan dárbbu ahte Sámediggi nanne ja čavge barggu duodaštit vuoigatvuođaid historjjálaš vuodu, ráhkkanahit viidáset áššemeannudeapmi ja veahkehit mearrasámi servodaga ovddidit áššiid evttohusa vuodul ahte ásaht sierra 15 miljon ruvdnosaš bargofoandda "Borjadat" maid NSR evttohi jagi 2012 bušeahttameannudeami oktavuodas.

- Ain lea vuogas doalahit alla dásis ohcanvuđot doarjagiid rámmaid dakkár ealáhusaide mat čájehit badjel 11,5 miljon ruvnu badjebáhca 2012:s. Muhto eambo go bealli dán badjebáhca, badjelaš 6,5 miljovna, boahťa ruovttoluottageassimiin ja ruovttoluottafievrridemiin proševttain mat eai leat čađahuvvon. Ealáhusovddidandárbu sámi guovlluin čujuha ahte ferte rahpat njuolggadusaid ain eanet, earret eará ruđaiguin árra jurddaovddideapmái ja ovdaprošekteremii. Seammás lea deatalaš ahte Sámediggi oanida dan áiggi maid ieš geavaha meannudit ohcamiid vai adnojuvvo relevánta ja árrjalaš instánsa ealáhusdoliide sámi servodagas.
- Riikkaidgaskasaš bargu

Sámedikki ovddasteapmi Eurohpá politihkalaš foras ferte vuoruhuvvot badjelebbui resursageavahemiin. Sámedikki áirasidda ferte addojuvvot hálddahušlaš veahkki, ja ferte ođđasis árvvoštallojuvvo gálgá go Sámediggeráđđi ovddastit Sámedikki dán forumas, maŋŋágo čielgaset parlamentarisma lea ásahtuvvon.

- Nuortasámi musea

Lávdegoddi šálloša go sámi duhtátjagibáiki, Nuortasámi musea, ii leat vel rahppojuvvon, 12 jagi maŋŋá jagi 2000. Dát lea eahpegutnálaš dilli Norgga servodaga ja nuortalaččaid gaskavuhtii, ja Sámedikki ja nuortalaččaid gaskavuhtii. Eahpečielga ovddasvástádusdilit huksenproseassaáigodagas orru leamen oassi sivas dasa. Eaktuduvvo ahte sis geas lea ovddasvástádus, Kulturdepartemeanta, Statsbygg, Sámediggi, gávdnet čovdosiid nu ahte Nuortasámi musea sáhtta rahppojuvvo ja váldojuvvot atnui.

- Lávdegoddi gávnaha ahte juolludeamit Verdde-prošektii Álttás ja Guovdageainnus eai leat vel geavahuvvon 2012:s. Lávdegoddi sávvá bures bohtima ráđđái go sii dál čuvvot NSR geardduhuvvon evttohusa ahte addit earáide vejolašvuoda ohat ruđaid dakkár árbevirolaš suorggis mii sáhtta ovddiduvvot šaddat mávssolaš reaidun maidái ođđááiggi servodagas mas iešguđet sámi kultuvrrat deaivvadit.
- Konsultašuvnnat, ásahtušlaš doaimma árvvoštallan.
- Lávdegoddi čujuha Sámedikki mearrádussii minerálaš birra, ja deattuha ahte ovtasbargu minerálaovddidemiin sámi guovlluin ii leat mange láhkai áigeovdíl dálá minerálašáigain.
- Sámi deaivvadansajit

Sámedikki strategiija dainna ahte addit doarjaga doaimmaide deaivvadansajiin, dan sadjái go doarjut doaimmagoluid, lea dakkár strategiija mas muhtun guovlluin leamaš áiggokeahťes negatiiva váikkuhusat. Oppalaš doaimmadoarjja addá buoret einnostanvejolašvuoda, ja vuolgaha hui ollu doaimmaid sámi ásahtušaid oktavuodas. Lea mávssolaš áimmahuššat dakkár fáladagaid ja doaimmaid mat leat álkit olámuttus, erenoamážit sámi ravdaguovlluin. Go oaidná ohcanvuđot doarjagiid badjebáhca, de lea heivvolaš luvvet dáid njuolggadusaid.

- Sámediggedieđáhus oahpahusa ja oahpu birra

Sámediggi lea meannudan sámediggedieđáhusa oahpahusa ja oahpu birra 2012:s. Dieđáhusas ja mearkkašumiin dieđáhussii gieđahallojuvvot ollu deatalaš áššit mat gusket oahpahuš- ja oahpposuorgái. Sámedikki jahkedieđáhusas eai leat sámediggedieđáhusa politihkalaš ulbmilat čadnojuvvon daid iešguđet áššiide maid ja jahkedieđáhus referere oahpahusa ja oahpu vuolde. Dat livččii lean lunddolaš.

- Elliid gillámušat johtolatvahágiid geažil

Sámedikki plána- ja finánsalávdegoddi ávžžuha Stuorradikki oazžut čadahuvvot doaibmabijuid mat dagahit ahte togat Nordlandsbanenis ja muđui ruovdemáđiid ja geainnuid alde orohagain, eai vuoje jámas nu ollu bohccuid. Erenoamážit sáhtta namuhit Majavátn-Sáltoduottar ja RV 93 Guovdageaidnu-Riikkarádjá Supmii. Mánnga jagi leat dálvet juohke vahkus leamaš median ahte bohccot ja eará fuođđut leat vuddjojuvvon jámas ii ge okta ge váldde ollislaš ovddasvástádusa. Dás leat stuorra olmmošlaš dávggut boazodoallubearrašiidda, báikegottiide ja togabargiide. Boazovuddjomat bohtet lassin daid stuorra vahágiidda maid boraspiret dagahit. Miesselassáneapmi ollu guovlluin lea hui fuolastahti boraspiriid geažil ja go togat ja biillat vudje bohccuid jámas.

Sámediggi lea ilus go Johtolatdepartemeanta juolludii 60 miljon ruvnnu guđa jagi áigodagas doaibmabijuide mat uhcidit boazovuddjomiid. Lávdegoddi háliida čujuhit ahte dát ruđat eai leat geavahuvvon eai 2011:s eai ge 2012:s dasa ahte uhcidit vuddjomiid. Lávdegoddi ávžžuha Sámedikki guorahallat ášši ja bearráigeahččat ahte juolludeapmi geavahuvvo dárbbášlaš doaibmabijuide loahpahit elliidgillámušaid, erenoamážit Nordlandsbanenis. Lávdegoddi mearkkaša ahte ná stuorra elliidgillámušat johtolaga geažil, lea servodatovddasvástádus maid guovddáš eiseválddit leat geatnegahttojuvvon čovdit.

- Váilevaš bušeahhtaprošedyrat

Sámediggi šáloša go Sámedikki váikkuhanfápmu bušeahhtaprošessii ii leat vel sihkkarastujuvvon. Dat lea duođalaš dannego Sámedikki ja Stáhta gaskasaš ovttasdoaibman bušeahttaáššiin lea mearrideaddjin sámi iešmearrideami ovdáneapmái. Sámediggi oaivvilda ain ahte lea vuoddo eaktun ovdánit bušeahttaáššiin ahte ovttasdoaibman ráđdehusa ja Sámedikki gaskkas nannejuvvo mealgadit. Dan ii sáhte juksat konsultašuvdnaprošessaid haga dahje šiehtadallamiid haga gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki bušeahttaáššiin. Dát ášahivččii formálalaš vuodu ja rámmaid daidda gáibideaddji hástalusaid maid ferte dustet iešmearridanvuoigatvuoda ekonomalaš beliid oktavuodas.

- Sámi vuoigatvuodálávdegotti 2 čuovvoleapmi.

Sámediggi šáloša vájlelaš ovdáneami geažil Sámi vuoigatvuodálávdegotti 2 čuovvoleami ektui. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi geigii čielggadusas 2007 juovlamánus juo, ja čuovvolanbargu ii leat ovdánan nu mo berrii vuordit. Čájehuvvo ahte Statskog vuovdá eret areálaid Sámi vuoigatvuodálávdegotti 2-guovllus ovdalگو proseassa maŋŋá lávdegoddeberggu lea loahpahuš. Dát ii sáhte jotkojuvvot.

- Ođđa guorahallan das man viiddis sápmelaččaid vákšun lei

Lund-kommišuvdna, mii Stuorradikki ovddas guorahalai vákšumiid iešguđet olmmošjoavkkuid ektui Norggas, ii buktán olus ođđa dieđuid sápmelaččaid vákšuma birra earret dan ahte "sámi lihkadusat" dieđihuvvot leat namuhuvvon vákšunguovddážiis álgogeahčen 1980-logus ahte gurot bealde organisašuvnnat galget leat "infiltreren" seamma lánkai go fágalihkadusa ja Suodjalusa luohhtámušapparáhta (Lund-raporta s. 224).

Okta Lund-kommišuvnna barggu bohtosiin lei ođđajagimánu 1. b. 2000 mannosas geahččanlohpeláhka mii, lagabui almmuhuvvon eavttuid vuodul, addá vejolašvuoda beassat geahčadit vákšunpolitiiija arkiivvaid ja vejolašvuoda ohecat buhtadusa. Ollu sápmelaččat leat geavahan

vuogatvuoda beassat geahččat daid dieđuid maid vákšunbálvalus lei háhkan. Dat dieđut maid sii leat beassan geahčadit, orrot čájehamen ahte vákšundoaibma lei viidát go dan maid kommišuvdna dalle gávnnašii.

Guovvamánu 2012 mannosáš Brennpunktprográmma vuodul sáhttá jearrat lea go Vákšunpolitiija vákšun sápmelaččaid čearddalašvuoda vuodul. Jus dat lea dáhpáhuvvan, de dat veahkaválddálašvuohta sámi álbmoga ektui.

Ovddeš áiggi guottut leat čájehuvvon bistán guhkit vákšunbirrasii go dan navde. Dat áittagovat maid dát birrasat leat geavahan, orrot ollu diliin leat leamaš hui badjelmearálaččat. Dát addá siva ballui dan álbmoga gaskkas mii historjjálaččat lea vihkohallan ja ferten gierdat negatiiva doaibmajiid. Ollu sápmelaččat eai leat bivdán beassat geahčadit arkiivvaid, muhto ballet ahte sii lea man nu láhkai vákšojuvvon. Ii leat doarvái ahte ovttaskas sápmelaš lea ožžon vejolašvuoda gáibidit beassat geahčadit arkiivvaid. Ii sáhte leat ovttaskas sápmelačča ovddasvástádus oažžut ovdan veahkaválddi mii lea dáhpáhuvvan sápmelaččaid vuostá álbmogin. Sámi servodagas lea vuogatvuohta beassat diehtit mii lea dáhpáhuvan ja man vuodul. Dan geažil ávžžuha lávdegoddi Stuorradikki oažžut guorahallojuvvot almmolaččat dan mo Norgga eiseválddit leat vákšun sámi álbmoga, ovttaskas olbmuid, sámi ásašusaid ja sámi organisašuvnnaid lagaš ovddešáiggi.

Lávdegotti lahtut Bargiidbellodaga sámediggejoavkkus (Bb), Árja ja Sámit Máttá-Norggas (SbS) ovddidedje čuovvovaš mearkkašumi:

Mearkkašumit Sámedikki jahkediđáhussii - aiddostahttimat

Bajilčállagis "Oahpahus", vuollebajilčállagis "Mánáidgárddit", vuollebajilčállaga "Dásseárvojoavku Finnmárkku mánáidgárddiide" vuolde, ii boađe čielgasit ovdan guđelágan dásseárvvus lea sáhka. Dan berre aiddostahttit, vejolaččat dakko bokte ahte čilget dásseárvojoavkku bargamušaid.

Bajilčállagis "Kulturmuutosuodjalus", vuollebajilčállaga "Vuoiŋŋalaš kulturárbbi birra" vuolde, sáhttá leat heivvolaš ovdamearkkaiguin čájehit guđe vuoiŋŋalaš kulturmuittuid čuokkis giedahallá (musihka, duoji, dáidaga?). dat dagahivččii ahte sisdoallu šattašii eanet aiddolažžan ja áddehahttin olbmuide.

Evttohusat

Evttohus 1

Evttohus Bargiidbellodaga sámediggejoavkku (Bb), Árja, Sámit Máttá-Norggas (SbS), Norgga sámiiid riikkasearvvus (NSR), Olgešbellodaga sámediggejoavkkus ja Ovddádusbellodaga sámediggejoavkkus

Sámedikki jahkediđáhus 2012

Kapihttalís: Struktuvra oahppama vástu - čielggadeapmi joatkkaoahpahusa birra Finnmárkku, nuppi teakstaoasis čuožžu namma: Elisabeth Isaksen, namma lea boastut, rivttes namma lea Lisbeth Isaksen ja ferte divvojuvvon nu ahte das čuožžu Lisbeth Isaksen.

Kapihttalís: Regionálovddeapmi, nubbi teakstaoassi rievdaduvvo dánin: Sámedikki váldoulbmil regionálovddeapiin lea aktiiva ja ulbmillaš ovttasbargu báikkálaš ja regionála eiseválddiiguin man ulbmil lea nannet ja ovddidit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Sámedikkis váilot ain buorit reaiddut maiguin sáhttá ákkastallat čatnasemiid gaskal resursa- ja energiijaávkastallama ja sámi servodateallima ja kultuvrra nannema. Bušeahta meannudettiin čuovvolit dievasčoahkkin dán ášši ja áigu geahččalit dustet hástalusaid 2013:s.

Kapihttalís: Dásseárvu, vuosttaš teakstaoasi nubbi cealkka rievdaduvvo dánin:

Sámediggi áigu dan dihte ovddidit dásseárvvu ja ovttadássašvuoda beroškeahtá sohka-bealis, etnisihttas, gielas ja seksuálalaš sojus.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi/dievasčoahkkinjođihangotti árvalusevttohusa.

Evttohus 2, áirras Geir Tommy Pedersen, NSR:a sámediggejoavku

Galgá sisa maŋŋá vuosttaš teakstaoasi mariidna ealáhusaid vuolde:

Áššis 19/12 - St.prop. 70L Rievdadusat oassálastinlágas, mearraresursalágas ja finnmárkolágas (riddoguolástuslávdegottis)

Mearridii Sámediggi čuovvovačča:

”Sámediggi čujuha proposišuvdnii 70 L, ja deattuha ahte Sámediggi ja Ráđđehus konsultašuvdnaproseassas leat gávnnahean ahte Sámedikki ja Ráđđehusa gaska ii leat ovttamielalašvuotta go guoská riektivuoda dulkomii sámiid ja earáid guolástanrievtti ektui mearrasámi guovlluin.

Sámedikki mielas lea dárbu buktit muhtun deavddamearkkašumiid dasa:

Sámediggi gávnnahean ahte sámit leat ásahan guolástanvuoigatvuođaid ja rivttiid eará ođasmuvvi mariidna resurssaide riddolagaš sámi guovlluin.

Go guoská historjjálaš vuoigatvuođaide, de deattasta Sámediggi ahte dat gávdnojit, ja álohii leat leamaš ássama ja geavaheami vuodul rittus don doloža rájes. Sámiin ja earáin geat ássat rittus leat dán lágan vuoigatvuođat dološ áiggiid rájes geavaheami ja báikkálaš boaresvirot vuoigatvuođaid vuodul. Dát lea čabu čielga duohtavuotta. Sámediggi čujuha maiddái dasa ahte proposišuvnna muhtun árvoštallamat čatnasit boarráset lálkaaddimii. Ovdamearkka dihte nannejuvvo 1751 Lappekodusillas ja 1775 Eanajuohkinresolušuvnna ahte finnmárkulaččain lea vuosttaš vuoigatvuohta guollebivdui. Sámediggi čujuha maiddái ahte Norga Haag-duomus čielgasit dovddahii ahte gávdnojit báikkálaš diggedási rievttit álbmoga várás. Dát leat unnán čuovvoluvvon ráđđehusa proposišuvnna.

2

Sámediggi deattuha ahte ii makkárga oassi dain lágalaš doaimmain ja eará doaimbajuiin maid Sámedikki dievasčoahkkin lea dorjon, guoska movtge dáid ásahuvvon historjjálaš vuoigatvuođaide dahje fuotnut daid.

Danne áiguge Sámediggi bargat dan ala ahte vuotna- ja riddoálbmoga historjjálaš guolástanvuoigatvuođat sámi guovlluin dohkkehuvvojit. Vuotna- ja riddoálbmoga boaresvirot geavaheami dohkkeheapmi dagaha dan ahte boahhte buolvvaide sihkarastojuvvo oadjebas boahtteáigi sin árbevirolaš guovlluin sin máttuid geavaheami vuodul.

Dasto áigu Sámediggi čujuhit dasa ahte maiddái álbmotrievtti njuolggadusat mat gusket álgoálbmogiidda ja minortehtaide, sorjjaskeahtá addet guolástanvuoigatvuođa.»

Viidáseappot mearridii Sámediggi áššis 27/11 - Guolástanriekti mearrasámi guovlluin.

«Sámediggi ja departemeanta leat konsultašuvdnaproseassa bokte Riddoguolástuslávdegotti árvalusa čuovvoleami ektui ságaškuššan ollu doaimbajuiid birra maid beliid mielas livččii dárbu čadahit ealáskuhttin ja nannen dihte mearrasámi kultuvrra ja sihkarastin dihte mearrasámiid vuoigatvuođaid konkrehta lálkadoaimbajuiid bokte. Sámediggi aiddostahtá ahte ii oktage dain lágalaš doaimbajuiin rihko vuoigatvuođaid mat juo leat leamaš ja leat. Sámediggi lea álohii čuočuhan ahte ii leat mandáhta siehtadallat eret sámi álbmoga historjjálaš vuoigatvuođaid mat leat álbmotrievtti vuodul. Norga lea riektestáhta. Sámediggi eaktuda ahte historjjálaš bealit mat leat namuhuvvon bajábealde čielggaduvvojit dainna áigumušain ahte dohkkehjit ja nannet mearrasámiid vuoigatvuođaid álgoálbmotjulggaštusa mearrádusaide dávistettiin.»

«Dan vuodul sáhtta Sámediggi doarjut daid hoahppodoaibmajuid mat leat govviduvvon badjelis, dainna čielga eavttuin ahte Sámediggi ii doarjjo departemeantta evttohuvvon doaibmajuid rievttálašvuodu ákkastallama, ipmárdusa ja vuodu. Viidásit eaktuda Sámediggi ahte viidásit soabaduvvon proseassa boadusin šaddá dakkár čoavddus mii áibbas čielgasit lea álbmotrievttálaš rámmaid siskkobealde. Earenoamážit nannet sápmelaččaid rivttiid beassat searvat guolástusressursaid almmolašrievttálaš hálddašeapmái ja Sámedikki gáibádus ahte sápmelaččaid historjjálaš rievttit dološáiggi rájes geavaheami bokte ja eará vuodul, dohkkehuvvojit.»

Sámediggi deattuha ahte Sámediggi lea bidjan mánnga eavttu dan ovttamielalašvuhtii mii lea juksojuvvon konsultašuvdnaproseassas Riddo- ja guolástusdepartemeanttain, ja Sámediggi deattuha ahte Sámediggi ii sáhte doarjut Stuorradikki mearrádusa ovdalgu Sámedikki eavttut leat čielggaduvvon ja go loahpalaš čovdosat eahpitkeahhtá leat siskkobealde álbmotrievttálaš rámmaid.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 33 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 2 hilgojuvvui 18 jienain. 15 jienastedje beali.
- Evttohus 1 mearriduvvui ovttajienalaččat.
- Plána- ja finánsalávdegotti ráva mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihka
1	Ragnhild Melleby Aslaksen, áššejođiheaddji	Silje Karine Muotka
		Aili Keskitalo
		Ann-Mari Thomassen
	Ragnhild Melleby Aslaksen	
2	Rolf Johansen	Sten Erling Jønsson
		Ronny Wilhelmsen
	Rolf Johansen	
3	Agnar Kvernmo	
4	Mariann Wollmann Magga	Trond Are Anti
		Miriam Paulsen
		Rolf Johansen
	Mariann Wollmann Magga	
5	Ann-Mari Thomassen	Mariann Wollmann Magga
		Ellinor Guttorm Utsi
		Agnar kvernmo
	Ann-Mari Thomassen	
6	Trond Are Anti	Agnar Kvernmo
		Mariann Wollmann Magga
	Trond Are Anti	
7	Per Andersen Bæhr	Aili Keskitalo
		Ellinor Guttorm Utsi
	Per Andersen Bæhr	
8	Ida Marie Bransfjell	Trond Are Anti
9	Ronny Wilhelmsen	Rolf Johansen

		Aili Keskitalo
		Geir Tommy Pedersen
	Ronny Wilhelmsen	
10	Silje Karine Muotka	
11	Marianne Balto	
12	Rolf Johansen	
13	Ronny Wilhelmsen	
	Ragnhild Melleby Aslaksen, áššejođiheadji	
	Geir Tommy Pedersen, čoahkkinortnegii	

VI Sámedikki mearrádus Innledning

Sámediggi lea sámiid álbmotválljen orgána Norggas. Juohke njealját jagi válljejit sámit 39 áirasa sámiid gaskkas 7 válgabiirres. Sámediggi galgá nannet sámiid politihkalaš dili ja ovddidit sámiid beroštumiid Norggas, váikkuhit dasa ahte sámi álbmot oažžu dásseárvosaš ja rievttalaš meannudeami ja bargat láhčit dili nu ahte sápmelaččat sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima.

Sámediggi meannuda áššiid buot servodatsurggiin mat erenoamážit gusket sápmelaččaide, dasa lassin buktet sii cealkámušaid ja doibmet gulaskuddanáshussan almmolaš eiseválddiiguin. Sámediggi hálddaša oasi ruđain mat stáhtabušehta bokte juolluduvvojit sámi áššiide, ja Sámedikki bokte leat Norgga sápmelaččat ožžon muhtin muddui eiseválddi iežaset kultuvra-, giella-, oahpahus-, kulturmuitosuodjalus- ja ealáhusáššiid meannudit.

Sámedikki jahkedieđáhus fátmasta Sámedikki politihkalaš ja hálddahaslaš aktivitehta 2012:s. Jahkedieđáhus raportere váldomihttomerriid ja oassemihttomerriid čuovvoleami iešguhtetge fágasuorggis ja 2012 bušehta váikkuhangaskaomiid geavaheami birra.

Sámediggi lea 2012:s ovdanbidjan ollu dieđáhusaid ja čielggademiid. Dieđáhusaid ja čielggademiid bokte ovddiduvvo Sámedikki politihkka iešguhtetge suorggis. Sámi servodagas lea leamaš vejolašvuhta buktit cealkámušaid ja ovddidit iežaset oainnuid Sámediggái go lea bargojuvvon dieđáhusaiguin ja čielggademiguin. Olbmuid cealkámušat leat boahtán sihke njálmmálaččat ja čálalaččat, čoahkkimiin iešguđet lágan áhahusaiguin ja álbmotčoahkkimiin maid Sámediggi lea lágidan. Dieđáhusbargu lea danin leamašan hui mávssolaš Sámediggái, ja dat boahtá bidjat láidestemiid Sámedikki boahtteáiggi politihkkii suorggis.

Sámedikki oahpahusdieđáhus lea mearriduvvon 2012:s. Sámediggeráđdi lea ovdanbuktán dieđáhusa mánáidgárddiid birra ja gielladieđáhusa. Dat galget mearriduvvot 2013:s. Dasa lassin leat regionálapolitihka, dásseárvvu ja boarrásiidpolitihka čielggadeamit ovdanbuktojuvvon.

Sámedikki 2012 rehketdoallu lea biddjon mielddusin jahkedieđáhussii. Sametingets regnskap for 2012 er vedlagt årsmeldingen.

Sámediggeválgga dutkan

Sámediggi lea almmuhan rabas fáladatgilvvu dutkanprošeaktii 2013 sámediggeválgga birra, mas ekonomalaš rámma lea 3 miljovna ruvnno, golmma bušeahhtajagi badjel. Dutkanprošeakta ruhtaduvvo Ođasmahttin-, hálddahas- ja girkodepartemeantta bokte. Álggahanjagis lea Sámediggi mielde lassiruhtademiin. Dutkanprošeavtta mihttomearri lea analyseret Sámedikki eavttuid, funkšuvna ja hástalusaid, ja hukset sámi válgadutkangelbbolašvuoda mii deattuha kultuvrralaš ja gielalaš beliid.

Guossit 2012:s

Sámediggi lea ásahus mii oažžu beroštumi viidát Norgga rájiid olggobealde. Sámedikki guossástallet ollu iešguđet stáhtaid ja riikkaidgaskasaš organisašuvnnaid ovddasteaddjit. 2012:s fitne Sámedikkis Panchayati Ray ja čeardagazaššiid indialaš ministtar ja Kishore Chandra Deo ja ON Bistevaš foruma ovddasteaddji (UNPFII) Eva Biaudet Suomas. Chile áššečuoččaldahttinváldi lea leamašan oahppomátkkis Davviriikkain ja lea maidáa fitnan Sámedikkis.

Mánnga ambassáda, main lea erenoamáš beroštupmi álgoálbmogiidda ja árktalaš politihkkii, leat 2012: s sádden iežaset ambassadevrraid Sámediggái. Dat leat Italia ja Lulli- Korea Norgga ambassadevrrat ja EO ambassadevrrat. Dasa lassin lea Argentina ambassáda ovddasteaddji fitnan Sámedikkis 2012:s ja duiskka olgoriikaáššiid parlameantalávdegotti miellahttu, Toralf Pilz.

Eará guossit 2012:s leat leamaš ILO- koordinerejuvvon Bangladesh delegašuvdna, Japána minoritehtagazaššiid ekspeartajoavku ja RAIPON áirasat, fárrolaga ruošša sámiiid áirasiguin ja Nunavut nuoraidorganisašuvnna áirasat Kanadas.

2012:s guossástalle vuollelaš golbma duháha olbmo Sámedikki, oallugat sis ledje turisttat. Geassemánuin leat Sámedikkis sierra ofelaččat. Juohke beavvi diibmu 13.00 birra jagi fállá Sámediggi ofelastima sámedigevisttis.

Ođđa neahttasiiddut

2012 álggus almmuhii Sámediggi ođđa neahttasiidduid. Doppe leat dieđut dárogillii, lulli, - julev- ja davvisámegillii. Olbmot leat bures vuostáiváldán siidduid. Siidu lea ráhkaduvvon ovttasbarggus Making Waves:in.

Giella

Sámi álbmogis galgá leat vejolašvuohta ja riekti geavahit iežaset giela. Giela seailuheapmi ja ovddideapmi lea guovddáš oassi sámi kultuvrra boahteáiggis. Danne lea Sámedikkis váldoulbmilin ahte sámeigiella lea lunddolaš giella buot arenain.

Sámeigiella geavahuvvo árjjalaččat ja lea oidnosis almmolašvuođas

Jus sámeigiella galgá leat lunddolaš giella buot arenain, de mearkkaša dat ahte sámeigiella maid ferte geavahuvvot árjjalaččat ja leat oidnosis almmolašvuođas. Sámedikki stuorámuš váikkuhangaskaoapmi giellasuorggis lea guovttegielatvuođadoarjja maid Sámediggi juolluda suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda sámeigiela hálddašanguovllus. Dán doarjaga mihttu lea ahte dáid suohkaniid álbmot galgá oažžut bálvalusaid sámegillii, sihke čálalaččat ja njálmmálaččat. Nubbi ulbmil doarjagiin lea ahte leat aktiiva suohkanat mat leat mielde sámeigiela ovddideame. Ledje ovcci suohkana ja njealje fylkkasuohkana mat ožžo guovttegielatvuođadoarjaga Sámedikkis 2012:s.

Rapporttat maid suohkanat sáddejit Sámediggái čájehit ahte suohkanat barget olahan dihte Sámelága giellanjuolggadusaid gáibádusaid. Rapporttat čájehit maid dan ahte sámeigielaid dilli lea hui iešguđetlágan sámeigiela hálddašanguovllu suohkaniin. Dain suohkaniin gos sámeigiella unnán gullo ja gos leat unnán bargit geat hálddašit sámeigiela, dat suohkanat leat hui aktiiva leamaš bargat giellaovddidemiin. Sámediggi dáhttu ahte suohkanat galget aktiivvalaččat ovddidit sámeigiela. Dan dihte lea Sámediggi ráhkadan ovttaskas ovttasbargošiehtadusa juohke suohkaniin das, mo suohkanat galget ovddidit, nannet ja ovdánahttit sámeigiela. Ovttasbargošiehtadusaid vuodđun leat Sámelága giellanjuolggadusat, mat galget sihkarastit dan, ahte sámeigiela hálddašanguovllu suohkana ássiin lea vuogatvuohta geavahit, seailuhit, ovdánahttit ja nannet sámeigielaid geavaheami almmolaš oktavuodain. Dasa lassin lea šiehtadusaid maid ovdánahttinovássii mas suohkanat ieža leat bidjan sisa strategiijaid movt sii háliidit ovddidit sámeigiela sin suohkanis. Ovttasbargošiehtadusat leatge ásahuvvon dan dihte vai mii oažžut eambo aktiiva suohkaniid mat barget vai jokset lága geatnegasvuođaid ja mat barget giellaovddidemiin.

Ovttaskas ovttasbargošiehtadusat guovttegielalašvuodadoarjaga geavaheamis gaskal Sámedikki ja suohkaniid ja fylkkasuohkaniid áigodahkii 2012-2014 vuolláičallojuvvo guovvamánus 2012. Šiehtadusat galget čuovvoluvvot jahkásaččat, sihke politihkalaš ja hállddahuš dási čoačkimiiguin.

Vai joksat dan ulbmila ahte sámegeiella galgá leat lunddolašgeiella buot arenain, oaidná Sámediggi dehálažžan buori ovttasbarggu suohkaniiguin olggobealde giellalága hálldašanguovllu. Ollu sámegeielagat orrot suohkaniin olggobealde hálldašanguovllu, ja dan dihte háliidit maid dat suohkanat bargat árjjalaččat giellan. Sámedikkis lea gulahallan mánggain suohkaniin olggobealde hálldašanguovllu guorahallan dihte lea go vejolaš hábmet ovttasbargošiehtadusa mas leat doaibmabijut sápmelaččaide ávkin. Sámediggi oaidná ahte dat bargu váikkuha dasa ahte sámegeiella geavaheapmi lassána ja ahte sámegeiella sáhttá šaddat lunddolaš giellan buot arenain.

Romssa suohkan lea sávvan gulahallama Sámedikkiin nannendihti fáldadaga sámiide suohkanis. Sámediggeráđđi ja Romssa suohkan leat ráhkadan ovttasbargošiehtadusa mii galgá váikkuhit dasa ahte sámi álbmot Romssas galgá sáhttit doalahit ja ovdánahttit sin giela ja kultuvrra. Ulbmil šiehtadusain lea oazžut bastevaš ja geatnegahtton ovttasbarggu Sámedikki ja Romssa suohkana gaskka dain áššiin mat gusket sápmelaččaide ja sámi áššiide Romssas. Sámediggeráđđi lea dohkkehan šiehtadusa ja mii vuordit dál ahte Romssa suohkan meannuda šiehtadusa politihkalaččat. Sii galget dan meannudit suohkanis álgogehčen 2013. Dát ovttasbargu lea oassi Sámedikki barggus nannendihti sámegeiella rolla buotlágan arenain

2012:s leat leamaš čoaččimat Áltá suohkaniin main lea leamaš ulbmil álggahit ovttasbarggu suohkana ja Sámedikki gaskka. Áltá suohkan háliida buoridit sámi mánáidgárfálaldaga ja skuvlafálaldaga Áltá suohkanis. 2013:s biddjo johtui bargu ráhkadit ovttasbargošiehtadusa Sámedikki ja Áltá suohkana gaskka, mas erenoamážit deattuhuvvo skuvla ja mánáidgárdi.

Arenat gos oahppá ja geavaha sámegeiella

Okta Sámedikki oassemihhtuin lea ahte mis leat ceavzilis ja árjjalaš arenat sámegeiella váras. Dan dihte atti Sámediggi 2012:s njuolggodoarjaga 11 sámi giellaguovddáži. Giellem nastedh Snoasas lea 2012 rájes oazžugohtán njuolggodoarjaga Sámedikkis. Doarjaortnega mihtomearri lea ahte sámegeiella galgá oidnot ja gullot giellaguovddáža doaibmaguovllus. Sámediggi oaidná ahte giellaguovddážit lihkostuvvet bures bargguin čalmmustahttit sámegeiella iežaset doaibmaguovllus. Sii leat mielde ásaheame arenaid gos beassá oahppat ja sámastit. Dát lea maid juoga mii duođastuvvo Sámi giellaiskkadeamis mii gárvvistuvvui 2012. Giellaguovddážit ohcet viššalit Sámedikkis giellaprošeaktadoarjagiid, earret eará lágidity sii arenaid gos sámegeiella gullo. Giellaguovddážit leat hui aktiivvalaččat, ja bures lihkostuvvon proševttaid sii lágidity jagis jahkái. Sii leat duođaid mielde doalaheame sámegeiella oidnosis ja ovddideame sámegeiella ealli giellan, erenoamážit dain guovlluin gos giella muđui unnán gullo ja oidno. Sámedikki oainnu mielde lea giellaguovddážiid vuodđodoarjja mielde ásaheame ja doalaheame ceavzilis ja árjjalaš arenaid sámegeiella váras.

Sámediggi lea bidjan barggu Norut Alta Áltái mii 2012:s lea árvvoštallan logi sámi giellaguovddáža mat ásahevvoje áigodagas 1995 – 2009, ja mat leat ožžon vuodđodoarjaga Sámedikkis áigodagas 2006 – 2010. Dáinna árvvoštallamiin háliida Sámediggi oazžut gova moht giellaguovddážit geavahit vuodđodoarjaga maid ožžot Sámedikkis, dagaha go doarjja dasa ahte jokset ulbmiliid, ja maid oazžut evttohusaid moht rievdatit ja buoridit Sámedikki hálldašeami dan doarjagis.

Sierra raporta ráhkaduvvui árvvoštallama vuodul: 2012:6 Sámi giellaguovddážiid árvvoštallan. Árvvoštallan čájeha ahte giellaguovddážit leat váikkuhan dasa ahte Sámedikki ulbmil doarjagiin lea ollašuvvan, namalassii ahte sámegeiella gullo ja oidno giellaguovddážiid doaibmaguovllus. Dasa lassin leat giellaguovddážit deháleamos ásahusat sámegeiella oahpaheames ja ovdánahttimis, ja danne leat dehálaš giellaarenat.

Árvvoštallan čájeha ahte giellaguovddáziid doaibmaguovlu lea hui mánggalágán. Muhtumat barget dušše báikkálaš dásis ja earát fas viidábut. Sámediggi sávvá ahte guovddážit galggaše bargat eambo regionála dásis maid, muhto fertejit čilget doaibmaguovlu vai báikkálaš bargomokta sihkkarastojuvvo. Regionála deattuheapmi mielddisbuktá ekonomalaš hástalusaid. Árvvoštallan lohka ahte regionála doaibma sáhtá nannet dálá giellaguovddážit ja nanusmahttit daid, ja livččii buoret go dan ahte cegget ođđa giellaguovddáziid.

Sámediggi lea dehálaš premissaguoddi giellaguovddáziidda, maid dan dihte go giellaguovddážit leat huksejuvvon Sámedikki ruhtadeama bokte. Dan dihte háliida Sámediggi buori ovttasbarggu ja buori oktavuoda giellaguovddáziiguin. Seammás oaivvilda Sámediggi ahte maiddá suohkanat ja fylkkasuohkanat ja stáda berrejit váldit mihá eambo ovddasvástádusa giellaguovddáziid ekonomiijas.

Giellaguovddáziid doaimmat ja prošeavttat ruhtaduvvojit eanas ohcanvuđot doarjagiiguin ja hui ollu Sámedikki ohcanvuđot doarjagiiguin. Giellaguovddážit vásihit ahte doaimmaid ruhtadeapmi lea eahpesihkar ja ii leat seammalágán jagis jahká. Orru leame nu ahte ruhtadeaddjit mearridit maid guovddážit galget vuoruhit. Sámediggi oaivvilda ahte giellaguovddážit ain ovddasguvlui galget leat dehálaš giellaoahpahanásahusat, ja báikkit gos sámegeiella hubmojuvvo, gullo ja boahká oidnosii. Lea dehálaš ahte giellaguovddáziin lea ekonomiija maid dovdet. Dan árvvoštallama vuodul lea Sámediggi 2013 bušehtas bidjan giellaguovddáziidda 3 mill ru ovdánahttindoarjaga. Sámediggerádis lea vuoigatvuohka ráhkadit siehtadusaid giellaguovddáziiguin mas ovdánahttindoarjaga čilge lagabui. Sámediggi áigu 2013 čuovvolit árvvoštallama, ja jus galgá rievdadit rámmain maidege, de dat dahkko 2014.

Doarjaga vuolggasadji ferte leat guovddáziid doaibma, ja ferte láchčit dili vai sáhtá leat doaibma mii bistá. Dáinna lea sávaldat ahte sáhtá láchčit dili buorebut vai giellaguovddážit buorebut sáhttet oainnusindahkat giela ja fállat kurssaid, doaimmaid ja čadahit prošeavttaid mat váikkuhit bistevaš ja doaibmi arenaid sámi gillii.

Sámegeiella lunddolaš árgabeaivvegiella – maiddá boahhteáiggi

Davviriikkalaš ovttasbargu

Davviriikkalaš giellaovttasbargu lea dehálaš, dan dihte go dat lea mielde nanneme sámegeiella sajádaga servodagas. Mii dárbbasit maid Davviriikkalaš ovttasbarggu vai sámegeiella ovdána seamma guvlui iešguđet riikkain. Sámi parlamentáralaš ráđi stivra (SPR-S) lea mearridan álggahit Davviriikkalaš sámegeiella fága- ja resursaguovddáža ásahanprošeavtta. Ođđa ásahusa namma lea Sámi giellagáldu. Sámi Giellagáldu ii šatta álggos fysalaš ásahussan, muhto ásahusa bargiid doaimmahagat leat iešguhtege samedikkiid sierra doaimmahagain. Dát bargu lea dehálaš vai sámegeiella galgá leat ollesárvošaš geavahangiellan árgabeaivvis.

Sámi giellagáldus lea stuorámuš ovddasvástádus sámi giellaovttasbarggus, giellaámmátlaš barggus ja sámegeiella giellabálvalusaid addimis giellageavaheddjiide Suomas, Ruotas ja Norggas. Ásahusa ovddasvástádussan lea ovttas samedikkiiguin nannet ja ovddidit davviriikkalaš giellaovttasbarggu, nannet ja ovddidit sámegeiella nu, ahte guhtege giellajoavkku sierranas dárbbut, hástalusat ja resurssat váldojit vuhtii, ja riggudahttit sámegeiella ja sihkkarastit dan boahhteáiggi. Sámi giellagáldu bargun lea gozihit buot sámi giellasuorggi gažaldagaid ja koordineret daid ovttasbarggus samedikkiiguin ja eará sámi giellasuorggi institušuvnnaiguin. Ásahusa bargun lea earret eará giellagáhtten, giela ovddideapmi, terminologijabargu, giela normeren, nammabálvalus, báikenammabargu ja diehtajuohkin sámi giellaámmátlaš gažaldagain. Sámi giellagáldu barggut ja ovddasvástádusat leat dynámalaččat. Dát mearkkaša dan, ahte ásahusa doaimmaid lea vejolaš ovdánahttit ja heivehit guhtege áigodaga sámegeiella giellaámmátlaš diliid ja dárbbuid ektui.

Sámi giellagáldu čállingotti bargoveahkan leat hálddabusvirggit ja giellafágalaš virggit davvisámegeiella, anárašgiela, lullisámegeiella, julevsámegeiella ja nuortalašgiela várás.

Norgga Sámediggi lea ožžon Sámi giellagáldu -prošeaktii stáhtalaš Interreg ruhtadeami lassin doarjaga Romssa fylkkasuohkanis ja Nordlándda fylkkasuohkanis. Sámediggi lea maiddái iežas bušehtas várren ruđa prošeaktii. Davviriikkalaš sámegiela fága- ja resursaguovddáža ásahanprošeavtta jodiha Suoma Sámediggi.

Okta dain prošeavttain maid Sámediggi lea vuolggahan, julevsámi giellakonferánssa, lágiduvvui Johkamohkis, ja Samij áhpadusguovdásj lei lágideaddji. Duogáš dása lei oččodit buoret ovttasbarggu julevsámi ásahusaiguin ruota bealde. Konferánssa váldofáddá lei giela ealáskahttin, oahpahus ja dutkan. Konferánssa ulbmiljoavku lei giellabargit ja eará giellaberošteaddjit geat barget dan nala ahte julevsámegiella galgá gullot, oidnot ja ovdánit.

Giellakonferánssas bođi stuora sávaldat ovttasbargui dihto giellaprošeavttaide rastá rájiid. Julevsámi giellakonferánssa referánsajoavku ceggii dasto julevsámi fierpmádatjoavkku. Fierpmádatjoavkkus leat 9 áirasa Samij áhpadusguovdásjis, Árran julevsámi guovddážis, Norlándda fylkkasuohkanis, Divttasvuona suohkanis, Johkamohki suohkanis, JulevSámega, DSJ ja áirasat Norgga ja Ruota sámedikkiin.

Dát joavku galgá ráhkadit guhkesáigge plána riikkaidrasttildeaddji bargui mii guoská julevsámi gillii ja mas leat dihto prošeavttat. Earret eará evttohuvvui jahkásaš giellakonferánssa, vuoruid mielde Divttasvuonas ja Johkamohkis. Evttohuvvui maid praktihkalaš fáddákurssat árbevirolaš máhtus ja mas lea tearbmabargu mielde, giellaleairrat mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide main vuorasolbmot leat oahpaheadjit, oahpponeavvoráhkadeapmi, ja julevsámi gielladutkan.

Ohcanvuđot giellaprošeaktaruđaid árvvoštallan

Sámedikkis lea ohcanvuđot doarjjaortnet sámegielprošeavttaide. Ohcanvuđot doarjagiid mihttu lea nannet sámegiela ja lasihit sámegiela geavaheami. Sámedikkis lei dan jagi 8 810 000 ruvdno ohcanvuđot sámegielprošeavttaide. Dát leat jurddahuvvon giellaprošeavttaide sihke siskkobealde ja olgobealde sámegielaid hálddašanguovllu. Dáin ruđain lei 1 200 000 ruvdno váldon sámeálbmotfoanddas.

Dán jagi addui doarjja earret eará sámegielgurssaide, báikenamaid čohkkemii, lullisámegiela servvodatfága tearpmaid ovddideapmái, lullisámegilli mánáide sátnespealu ráhkadeapmái. Julevsámegilli lea addon e.e doarjja lágidit rávisolbmuide kurssa ja nuoraid tv prográmma rahkadit.

Lea maid addon doarjja lágidit giellaarenaid gos giella gullo ja geavahuvvo, mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide, erenoamážit dain guovlluin gos giella unnán gullo almmolaččat. Raporttat maid mii oažžut maŋjel prošeavttaid čájehit ahte ollu prošeavttat lihkestuvvet bures ásahan dihte arenaid gos giella oahpahuvvo ja gullo. Erenoamážit giellaguovddážat leat áŋgiris ohccit, ja sii leat giellaprošeaktaruđaiguin ásahan ollu giellaarenaid. Dát lea maid mielde ovddideame sámegiela nu ahte dat geavahuvvo ja lea oidnosis dain guovlluin gos giella lea áitojuvvon. Tearbmaprošeavttat leat mielde ovddideame sámegiela vai dat sáhtta šaddat ollesárvosas geavahangiellan ođđaáigasaš árgabeaivvis.

Vai sámegiella galgá šaddat ollesárvosas geavahangiellan árgabeaivvis, de lea Sámediggi dán jagi vuohččan dorjon sámegiel "appaid", applikašuvnnaid, ovdánahttima, mat adnojit mobiltelefonnaide ja neahttabreahtaide. Sámediggi lea addán doarjaga buot guolmma sámegilli ráhkadit applikašuvnnaid mobiltelefonnaid váste.

Vai oažžu vel buoret hálldašeami ohcanvuđot gielladoarjagiin, lea Sámediggi 2012:s bidjan johtui árvvoštallama dain váikkuhangaskaomiin. Maŋjel bargogilvvu, de lea dahkkon šiehtadus Norut Alta-Álttáin ja árvvoštallan galgá gárvvvis ovdal guovvamánu 2013.

Árvvoštallan galgá čájehit leago doarjja váikkuhan dasa ahte ulbmiliid joksán ja jus ii mii dan hehte, makkár vásáhusat / oainnut doarjjaoažžu leat dan ortnegii, ja juolludaneavttuide ja

raporterengáibádusaide mat gustojit dán ortnegii. Galgá maid árvvoštallat galgá go dát ortnet heivehuvvot Sámedikki eará giellaovdánahttindoaimmaide, o.m.d. giellaguovddážiid vuodđodoarjagii. Sámediggi lea maid bivdán njuolga evttohusaid moht sáhtttá rievdadit ja buoridit dán, vai olahivččii buoret ja eambbo ulbmillaš bohtosa doarjagis.

Árvvoštallan dahkko sin gaskas geat leat ožžon Sámedikkis doarjaga áigodagas 2007 – 2011.

Sáme giela iskkadeapmi 2012

Gozihan dihte guđe guvlui sáme giela dilli ovdána, de lea dehálaš kártet gielladili. Dárbbášuvvo eanet systematiserejuvvon diehtu iešguhtege sáme giela geavaheami birra. Dan dihte lea Sámediggi ovttas Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanttain ja Máhttodepartemeanttain čadahán riikaviidosaš iskkadeami sáme giela geavaheami birra. Sámi giellaikkadeami 2012 raporta gárvvásmuvvai miessemánu loahpas.

Giellaikkadeami ulbmilin lei gávnnaht man ollugat máhttet iešguhtege Norggas hállon sáme giela njálmmálaččat ja čálalaččat. Ulbmilin lei maid čielggadit makkár oktavuodáin sáme giella geavahuvvo ja guđe dásis sáme giella geavahuvvo omd. mánáidgárddis, skuvllas, barggus, jna. Dasa lassin iskkadeapmi ulbmilin lei gávnnaht, guđe giela váhnemat válljejit mánáidasaset ja makkár gielloahpahus- ja ovddidandárbbut iešguhtege sáme gielas leat.

Iskkadeamis geavahuvvui sihke kvalitatiivalaš ja kvantitatiivalaš dutkanmetoda. Kvalitatiivalaš oasi vuodđun geavahuvvui Sámedikki jienastuslohku, mii lea áidna almmolaš registtar sámiin Norggas. Gažaldatskovvi sáddejuvvoi oktiibuot 5.000 olbmui. Dáin olbmui lagabui 40% vástidedje iskkadeapmái. Kvalitatiivalaš oasis guorahallamis čadahuvvojedje kasusjearahallamat 12 gielddas: Unjárggas, Guovdageainnus, Gáivuonas, Fálesnuoris, Romssas, Skániin, Divttasvuonas, Bådádjos, Snoasas, Árbordes, Plassjes ja Oslos.

Sámi Giellaikkadeapmi 2012 raporttas ii boade ovdan man ollugat geavahit iešguhtege sáme giela. Iskkadeapmi čájeha ahte lagabui bealli sis geat gullet davvisáme giela jovkui máhttet davvisáme giela oalle mihá bures, ja goalmát oassi julev- ja lullisámi guovllus máhttet daid gielaid. Davvisáme giela dáfus leat stuorra geográfalaš erohusat. Guovdageaidnu ja Kárášjohka leat sakka earaláganat, go muđui eará guovllut Norggas. Dáin guovlluin buohkat áddejit ja hállet sáme giela ja sáme giella geavahuvvo eanaš báikkiin ja juohkelágan dilálašvuodáin, vaikko vel iešguđet dásis. Bohtosiid birra čujuhit mii iskkadeami raportii; Sámi giellaikkadeapmi 2012.

Sámedikki gielladieđáhus

Sámedikki váldoulbmil sáme giela ovdánahttimii lea lasihit logu sis geat geavahit sáme giela, ja maid lasihit giellageavaheami. Jus galgá joksat daid ulbmiliid, lea dárbbášlaš bajit dási giellapolitiikka mii čájeha geainnu ovddosguvlui ja mii čielggada prinsihpalaš gažaldagaid giela geavaheames ja ovdáneames, ja lea maid dárbbášlaš čielggadit válddi ja ovddasvástádusa Sámedikki ja ráđdehusa gaskka. Sámedikki gielladieđáhus bidjui ovdan dievasčoahkkimii 2012 skábmamánus. Gielladieđáhus čilge ja suokkarda daid bajit dási hástalusaid mat sáme gielas leat, ja makkár rolla ja politihkalaš váldi Sámedikkis galgá leat boahtteáiggis. Dieđáhusa lea juhkon 4 váldovuoruhansurggiide; Ovddasvástádus sáme gielas, sáme giela rámmaeavttut, giellageavaheadjit, ja giellageavaheapmi.

Sámedikki gielladieđáhusas bohttet ovdan ollu stuorit rievdadusat otná ortnegiin ja njuolggadusain. Sámediggi gáibida bajimus ovddasvástádusa sáme giela ovddideames, ođasmahttit sámelága giellanjuolggadusaid, heaittihit otná hálddašanhámi, ja ovttalágán rivttiid buot sáme gielagiidda gos dal de ihkinassii orrot.

Sámelága giellanjuolggadusat gustojit otne dušše daidda suohkaniidda mat leat hálddašanguovllus, ja dan láhkái eai atte sáme gielagiidda seamma rievtti atnit ja oahppat sáme giela, go muđui álbmogis lea. Diet čuolmmat giedahallojuvvot dieđáhusas ja das čuočuhuvvo ahte almmolaš hálddahus lea stáhta Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

ovddasvástádus ja sámegielaigiin lea riekti oažžut bálvalusaid sámi gillii gos ihkenas de orrot min riikkas. Dát mielddisbuktá ahte sámelága giellanjuolggadusat galget gustot olle riikki.

Gielladieđáhus hilgu otná málle mas leat hálddašanguovllut. Dan sadjái oaidná ahte dat suohkanat mat dál leat hálddašanguovllus leat ovttasbargoguoimmit giela nannemis ja ovdánahttimis. Dát mearkkaša ahte šaddá dego guovttejuohku, mas stáhtas lea ovddasvástádus almmolaš hálddahussii. Dát fas mearkkaša ekonomalaš ja hálddahuslaš ovddasvástádusa suohkaniidda, fylkkasuohkaniidda ja almmolaš ásausaide addit sámi álbmogii bálvalusaid sámegillii. Sámedikkis lea ovddasvástádus sámegiela ovddideames, ja oaidná dárbbu ovttasbargui ja resurssaide bargat dan nala ahte giella ovdána buot dásiin servodagas. Jus galgá rievdadit, de ferte álggos lávdegotti ásahtit mas lea mandáhtta čielggadit ja buktit evttohusa lága rievdadeapmái, ja moht rievdadit válddi ja ovddasvástádusa giellaššiin.

Sámi terminologijja

Sámediggeráđdi almmuhii julevsámi – dárú / dárú – julevsámi digitála sátnegirji julevsámi giellakonferánssas Johkamohkis. Neahttasátnegirji, mii lea gávdnamis giellatekno.uit.no ruovttusiiddus lea gaskaboddosaš veršuvdna masa giellageavaheaddjit sáhttet buktit cealkámušaid ja lasáhusaid. Go ovttá áiggi lea geahčadan ja sihkkarastan kvalitehta, de lea jurdda ráhkadit dan digitála hámis man lea vuogas geavahit. Jurdda lea maid olggosaddit dan girjehámis. Sátnegirji lea dehálaš giellaressa mii álkida giellageavaheddjiid árgabeaivvi.

Sámedikki tearbmabargu ja tearbmalisttuid dárkkisteapmi lea ávkin buot sámegiela olbmuid, vai buoret sáhttet geavahit sámegiela iešgudet arenain, sihke čállimii ja hupmamii. Tearbmabargu ja tearbmalisttut leat dárbbalaččat iešgudetge fágain, vai sámegillii sáhtta leat oahpahus ja ságastallan ja čállin. Dulkkaid ja jorgaleddjiid bargui lea tearbmabargu áibbas vealtameahtun, go lea álo dárbu odđa tearpmaide sin barggus. Sámi mediai lea maid vealtameahtun dađistaga oažžut odđa tearpmaid, vai sin bargu galgá sáhttit doaimmahuvvot sámegillii. Fágagirječállit ja eará čállit maiddái dárbbasit oažžut sámegillii fágatearpmmaid iežaset čállimii. Tearbmabargu lea maid iešalddis ávkkálaš dainna lágiin ahte sámegiella ovdána ja seailu, go ráhkaduvvojit odđa tearpmat. Dat addá vejolašvuoda geavahit sámegiela viidábut ja giella boahtá maid oidnosii eanet arenain servodagas. Sámedikki tearbmabargu ja tearbmalisttuid dárkkisteapmi addá maid suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda vejolašvuoda fállat buoret bálvalusa olbmuid sámegillii. Sámedikki beaivválaš giellabargui geavahuvvojit maiddái sosiála mediai. Soames ovdamearkan leat dát ságastallanjoavkkut mat leat Facebook:s, gos ságastallo sihke terminologijja ja báikenamaid birra: Ártegis sáht, Mijá bágo ja Numhtie naemhtie soptsestibie. Dát čájeha ahte sámegiela adnojit aktiivvalaččat ja leat oidnosis almmolašvuodas ja odđa arenain. Sámedikki terminologijjabargu lea dainna lágiin dehálaš oassin maiddái dan giellaovddidanbarggus, mii digaštallo sosiála mediai.

Tearbma- ja báikenammajuogus lea guorahallan ja dárkkistan stuorit loddenamahuslisttu sihke lulli-, julev – ja davvisámegillii. Dasa lassin leat maid guorahallan ja dárkkistan ovdalaš davvisámegiela eanadoallotearpmmaid, muhtun julevsámetearpmmaid, ja maid lullisámi tearbmalisttuid main leat servodatfága- ja geografijatearpmat ja riikkaid namat.

Go Sámi giellalávdegoddi heaittihuvvui loahpageahčen 2011 de ii leat 2012:s leamaš sierra dohkkehanorgána sámegiela-tearpmaide. Vurdojuvvo ahte davviriikkalaš ovttasbargu Sámi Giellagáldu mii álggahuvvo 01.01.2013, váikkuha dasa ahte tearbmabargu ovdána dás ovddosguvlui.

Jorgaluvvon teavsttat dahket oalle stuora oasi dan teakstamearis mii beaivválaččat buvttaduvvo. Dat gokčēt sámegiela olbmuid dárbbu oažžut dieđuid iežaset gillii. Seammás jorgaluvvon teavsttat maiddái leat mánggii áidna čállosat mat ovdanbuktet dihto áššesurggiid sisdoalu sámegillii ja leat ná deatalaš oassi sámegiela ovddidanbarggus. Sámedikki jorgaluvvon áššeteavsttat dahket stuora oasi servodaga sámegiela áššeteavsttain. Dát teavsttat leat maiddái mielde cieggadeamen áššemeannudangiela. Sámedikki buvttadan sámegiela teavsttat adnojuvvojit diehtogáldun sámi mediai

ja leat maiddá dan láhkai mielde váikkuheamen almmolaš giellageavaheami. Sámediggi jorgala beaivválaččat teavsttaid sihke julev-, lulli- ja davvisámegillii.

Sámi báikenamat

Miehtá sámi leat báikenamat ožžon dohkkehuvvot sámegiel nama virggálaččat 2012:s. Dát mearkkaša ahte báikenamat leat mannan báikenamaid dohkkehanáššemeannudeami čađa. Dákkár dohkkeheami oktavuodas leat Sámedikki báikenammakonsuleanttat buktán rávvagiid báikenamaid čállinvuohkái, ja soames háve buktán cealkámušaid nammaválljemii, go oaidnit ahte ođđa namat evttohuvojit báikkiide main ovdalaččas leat sámegiel namat, muhto mat eai lean registrerejuvvon virggálaččat ovdal. Sámedikki davvi-, julev- ja lullisámegielaid báikenammakonsuleanttat buktet maid rávvagiid earret eará ođđa suodjalanguovlluide, suodjemehčiide, ođđa šalddiide, tuneallaide ja ođđa luottaide jna. miehtá Sámi. Dát čájeha ahte dáža servodat oaidná mávssolašvuoda das ahte namat ođđa ádaide registrerejuvojit maiddá sámegillii seammás go dárogillii guovlluin gos dat lea lunddolaš, ja mat leat sámi guovllut gos sámit orrot, ja nu bohtet eanet oidnosii. Sámegiel báikenamat bohtet maid eanet oidnosii go eanet ja eanet lea Stáhta geaidnodoaimmahat álgán šiltet báikkiid miehtá sámi. Dát lea mielde seailluheame sámi báikenamaid ja dáikko bokte maid lassána sámegielat namaid geavaheapmi. Sámedikki mielas lea maid hui váidalahetti go media bokte oaidnit ahte muhtin báikkiin billistit báikenammašilttaid luoddaguoras, čájehan dihtii iežaset vuostehágu sámi báikenamaide, sámi guovlluin.

Sámedikki mielas lea maid mávssolaš oassálastit čoahkkimiin main báikenammaáššit leat guovddážiis, vai beassat čilget ja čalmmustahttit hástalusaid mat leat báikenammaáššiguin. Danin lea Sámediggi oassálastán oktasaš jahkásaš oktasaščoahkkimii Stáhta kártadoaimmahagain ja eará báikenammakonsuleanttaiguin Norggas, ja maiddá UNGEGN konferánsas Københámmanis gos digaštallojuvvo báikenammaáššit miehtá Davviriikkaid. Dákkár čoahkkimiin digaštalat maid movt buoremusat sáhtta čoavdit váttisvuodaid báikenammabargguiguin iešguđet guovlluin, maiddá movt njuovžilepmosit sáhtta čoavdit bárttiid ja dan bokte ovdána sihke kvalitehta ja kvantitehta báikenamaid geavaheamis servodagas.

Muhtin sámi giellaguovddážit besse ge 2012:s ovdanbuktit iežaset báikenamaproševttaid maiguin leat bargan, ja maid Sámediggi lea ruđalaččat dorjon. Dát čalmmustahtta báikenammaáššiid bargiid, sihke Norgga giellaráđi bargiid, ja kártadoaimmahaga bargiid, ahte makkár proševttat leat čađahuvvon, movt sii leat lihkostuvván proševttaiguin ja makkár hástalusat ja rahčamušat leat go čohkke ja galgá registreret sámi báikenamaid.

Čujuhus- ja matrikkelláhka lea nu ráddjejuvvon ahte ovttá čujuhusas dahje geainnus sáhtta dušše okta namma leat registrerejuvvon, ja dat mielddisbukta ahte eai šat sáhte dohkkehuvvot parallealla báikenamat čujuhussan. Dát mielddisbukta ahte ollu suohkanat bohtet válljet dušše dárogiel nama, go mii diehtit ahte majoritehta giella vuoitá enaš suohkaniin, ja dat lea ollu suohkaniin dárogiella. Sámediggi lea lokten dán váttisvuoda Birasgáhttentementii, muhto sii eai sáhte dán lága rievdadit ovdal go lea leamaš gulaskuddamis láhkaásahusa ođasteami oktavuodas. Sámediggi áigu ain bargat ánggirit dainna áššiin, go midjiide lea dehálaš ahte sámi báikenamat eai jávkka, namat mat leat dohkkehuvvon Stáhta kártadoaimmahaga registaris. Báikenammaláhka ja Čujuhus- ja matrikkelláhka leaba ge dán áššis vuostálaga.

Kultuvra

Sámedikki váldomihttomeari sámi kultuvrrain lea oažžut ealli ja mánggabealat sámi dáidda- ja kultureallima. Ceavzilis ja aktiivvalaš sámi deaivvadanbáikkid, kulturásahusat ja museat dagahit ealli báikegottiid gos olbmui lea miella orrut. Mii oaidnit man dehálaččat mánggabealat sámi dáiddalaš ja kultuvrralaš dáhphusat, falástallandoaimmat, mánáid- ja nuoraid kulturdoaimmat ja buorre girjerájusfálaldagat leat. Okta dain deháleamos váikkuhangaskaomiin min kulturpolitihkka mihttomeriid joksamis, leat ekonomalaš váikkuhangaskaomit. Mii addit doarjaga sámi museaide,

kulturorganisašuvnnaide, girjebussiide, govvasárggusráidduide, girjjálašvuhtii, musihkkii, mánáide ja nuoraide ja sámi dáiddáriidda. Mii maid ovttasbargat ollu aktevrraiguin nugo sámi organisašuvnnaiguin, ášahusaiguin, guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin, ja ovttaskas olbmuiiguin.

Sámi kulturviesut ja kulturgaskkustanásahusat

Sámediggi addá njuolggodoarjaga Sámedikki bušeahta bokte sámi kulturviesuide ja sámi kulturgaskkustanásahusaide, sámi festiválaide, sámi falástallanorganisašuvnnaide, sámi teáhteriidda, sámi publikašuvnnaide, girjebussiide ja sámi museaide. Doarjja addojuvvo bušeahta lagat eavttuid mielde. Vuodđun ealli ja mánggabelat sámi dáidda – ja kultureallimii leat ovttaskas kulturbargit ja sámi kulturásahusat ja – organisašuvnnaat.

Sámediggi lágida jámmat oktavuodačoahkkimiid kulturásahusaiguin ja – organisašuvnnaiguin mat ožžot doarjaga Sámedikki bušeahta bokte. Čoahkkimiin gulahallat nubbi nuppi doaimmaid birra ja fágalaččat ságastallat, ja maid fáddán lávejit leat bušeahtta ja diehtajuohkin ja ságastallan áigejuovdilis áššiid birra.

Sámediggi doarju Kulturdepartemeantta oainnu ášahit viessoláigoruhtadeami odđa sámi kulturviesuide. Prosedyrii lea vuodđun stáhta viessoláigoortnet. Das govahallo cehkiid mielde prosedyra, mas ovddasvástáduš evttohusaid, mearrádusaid ja bušeahtta gullelaš váikkuhusaid dáfus juohkása gaskal Sámedikki ja Kulturdepartemeantta, odđa viessoláigoruhtaduvvon sámi kulturviesuid ášahemiid oktavuodas. Sámediggi nammada áirasiid sámi kulturviesuid stivrraide ja kulturgaskkustanásahusaide.

Čuovvoleapmi Sámediggeráđi dieđáhusas sámi ášahusovddideami birra

Sámedikki áigumuš ášahusaide mat ožžot eanas iežaset sisabođuin Sámedikkis, lea ahte sis lea organisašuvdna- ja stivrenmálla mii lea heivehuvvon sámediggeráđi ášahusdieđáhussii. Sámediggi lea 2012:s joatkán čuovvolit sámediggeráđi dieđáhusa sámi ášahusaid birra. Das boahťa ovdán ahte ášahusat fertejit čađahit organiserenproseassa mii buktá organisašuvdnamálla mii lea heivehuvvon dan almmolaš rollii mii sis lea go ožžot njuolggodoarjaga Sámedikkis, ja ahte dat dábaláččat galget leat organiserjuvvon vuodđudussan. Earenoamáš ákkaiguin sáhttet sii vejolaččat organiserjuvvo oasusearvín.

Dán barggu stáhtus lea čuovvovaččat:

Duoddara Ráfe vuodđudus

Duoddara Ráfe vuodđudus lea 2012:s čađahan rievdadusaid vuodđudusa mearrádusain. Mearrádusaid lea Vuorbádan- ja vuodđudusbearráigeahčču dohkkehan ja dat leat Sámedikki stivranammadanválddi gáibádusaid mielde. 2012- 2016 áigodahkii lea Sámediggi nammadan Sven- Roald Nystø stivrajodiheaddjin ja Heidi Persdatter Greiner Håker stivralahttun Duoddara Ráfe/Bihtánsáme guovddáži. Trond Schølberg Gamnes lea nammaduvvon várrelahttun Sven- Roald Nystøi ja Heidi Persdatter Greiner Håkerii fas Elfrid Boine.

Mearrasámi gelbbolašvuodaguovddáš

Mearrasámi gelbbolašvuodaguovddáš Billávuonas lea bargan heiveheame mearrádusaid maŋŋel go sámediggi lea váldán oktavuoda, vai dat heivejit Sámedikki stivranammadanválddi gáibádusaide. Sii leat dieđihan Sámediggái ahte sii leat čađahan mearrádusrievdadusaid, nu ahte Sámediggi sáhtta nammadit ovta stivramiellahttu.

Sámi Dáiddaguovddáš/Samisk senter for samtidskunst

Guovddáš lea 2012.s bargan odđa organisašuvdna- ja stivrenmálliin mii lea heivehuvvon Sámedikki áigumuššii ja gávdno evttohus ahte miellahttoorganisašuvdna rievdaduvvo vuodđudussan, Sámediggi boahťa bovdejuvvo oassálastit dasa.

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

199 siidu 453 siiddus

Várdobáiki

Oasusserviid ođđasis organiserema proseassa geažil leat čadahuvvon čoahkkimat gaskal sámedikki ja Várdobáikki. 2010 ođđasisorganiserema raportta vuodul, dagai Várdobáikki stivra mearrádusa bovdet Sámedikki ja Romssa ja Nordlándda fylkkagiieldaid ásahit Várdobáikki vuodđudusa. Sámediggi lea leamaš posiitiiva dasa, fylkkagielddat leat prinsihpalaš ákkaid geažil čájehan ahte galgá gulul dan váldit.

Várdobáikki stivra ii leat, vuodđudusa ásaheami maŋgel joatkán organisašuvdna- ja stivrenmálle bargguin. Leat guokte vejolaš organisašuvdnamálle, vuodđudus dahje oasussearvi. Sii leat oaidnán ahte oasussearvi sáhtta leat buorre heivvolaš čoavddus. Dan vuodul lea Sámediggi bovdjuvnon oassálastit ásahit oasussearvi, Várdobáiki OS. Fitnodaga ulbmil lea viidáset fievrredit dán guovllu sámegeiela, kultuvrra ja servodateallima. Erenoamáš bargu lea realiseret kulturviessoplánaid Várdobáikái. Sámediggi lea posiitiiva dasa. Sullasaš bovdhus lea sáddejuvnon Nordlándda ja Romssa fylkkasuohkaniidda.

Sámediggi lea vuostáiváldán Várdobáikki kulturviesu huksenplánaid. Plána árvvoštallojuvvo stáhtalaš ruhtadanprosedýraid guovdu mat gustojit ođđa sámi kulturviesuide.

Áarjelsaemien Teatere

Áarjelsaemien Teatere lea mearridan ođđa stivren- ja organisašuvdnamálle mii váldá vuhtii sámediggeráđi dieđáhusa sámi ásaheaddideami birra. Searvi bovdii Sámedikki, Rana suohkana, Nordlándda, Davvi- ja Lulli Trøndelága ja Hedemárkku fylkkagiieldaid ásahit oasussearvi. Sámediggi, Nordlándda fylkkagiela ja Rana suohkan leat leamaš posiitiivvalaččat dasa ja leat ovttas ásaheaddideami, Áarjelsaemien Teatere AS, mas oasuskapitála lea 100 000 ruvnno. Sámediggi osttii 55 % ossosiin, Nordlándda fylkkagiela 30 % ja Rana suohkan 15 %.

Oasussearvi mihttomearri lea ahte teáhter galgá bargat ovddideame ja ovddidit lullisámi lávdedáidaga. Dán barggus galgá lullisámegeiella ja kultuvrra leat guovddážiis. Teáhter galgá joatkit ovttasbarggu ruotabeale lullisámi guovlluin ja leat teáhter lullisámi guvlui Norggas. Sámediggi lea ožžon ovttas stivrasaji. Fitnodat lea válljen Sámedikki Inga- Lill Sundseta stivrajođiheaddjin, su várrelahttu lea Per Fjellstrøm. Earát stivrras leat Eirin Edvardsen, Nordlándda fylkkagiela ja Jarl Stian Johansson, Rana suohkan.

Oslo sámi viessu

Sámi viesu searvi lea 2012:s bovdin Sámedikki, Oslo suohkana ja Akershusa fylkkagieldda leat Sámi viesu vuodđudusa ásaheaddjin. Sámediggi lei posiitiiva dasa, Oslo suohkan ja Akershusa fylkkagiela leat prinsihpalaš ákkaiiguin dadjat ahte eai vuolge fárrui.

Leat leamaš mánga čoahkkima gaskal Sámedikki ja searvi, mas fáddán lea leamaš organisašuvdna- ja stivrenmálle ja deaivvadanbáiki oaivegávpoga sámi álbmogii. Searvi lea, maŋgel go fárrerjedje olggos iežaset lanjain Akersgatas, bargan gávdnat dohkálaš lanjaid iežaset doaimmaide, ja sii leat 2012:s fárrin ođđa lanjaide mat lea gáhtadásis Trondheimsveienis. Sámediggi lea mearridan váldit ovddasvástádusa dasa ahte sii dáhkádusa addet KLP Eiendomii latnjáliggu ovddas.

Sámediggi oassálasttii ođđa Sámi viesu rahpamis Oslos ja dovddahii iežas dearvuodasártnis ahte lea leamaš mihttomearri ásahit bastevaš gaskustanguovddáža Oslo sámiide, gos lea vel eambo munnii vuoruhit dáidaga, kultuvrra, gelbbolašvuoda, ja árbevieruid. Dan dihte go Oslo suohkan ja Akershusa fylkkagiela eaba vuolgán vuodđudusa ásaheaddjin ja eaba vuolgán fárrui oasussearvi eaiggátbeallái, lea Oslo Sámi viesu searvi stivra bargan viidáset ođđasis organiserenproseassain. Sii leat mearridan ásahit oasussearvi, ja Sámediggái lea boahán bovdhus searvat eaiggátbeallái. Sámediggeráđdi lea leamaš posiitiiva dasa ja čujuha dasa ahte iešguđetge guovlluid erenoamáš dilálašvuodaid geažil sáhtta leat lunddolaš válljet eará organisašuvdnamálliid go vuodđudusa, nugo ovdamearkka dihte oasussearvi, gč. sámediggeráđi ásaheaddideáhusa.

Huksenprošeavttat

Statsbygg lea, Kulturdepartemeantta bargogohčusreivviid vuodul, ráhkadan huksenprográmma, čadahan viessosadjeanalysaid ja ožžon dahkkot ovdaprošeavtta ođđa Saemien Sijte vistái.

Ovdaprošeakta čájeha gelddolaš ja čalbmáičuohcci ođđa vistti. Visttis lea arkitektuvra mii sáhtta dan ieš alddis juo dagahit dakkárin mii geasuha olbmuid. Prošeakta lea bisson addojuvvon areálarámmaid siskkobealde ja energiijamearri lea ollu geahpeduvvon. Visttis galget leat kontuvralanijat Saemien Sijteii, Sámediggái, Boazodoalohálddahussii ja Snoasa suohkanii.

Prošeavttas leat čuovvovaš servodatmihttomearit:

Saemien Sijte musea ja kulturguovddáš galget dokumenteret, suodjalit, ovddidit ja ovdánahttit lullisámi identitehta, giela ja kultuvrra.

Guovddáš sáhtta šaddat arenan ja deaivvadanbáikin ja doaibmat sámi dutkan- ja gaskkustanáshussan. Guovddáša doaibma sáhtta leat mielde addimis iešguđet lágan ulbmiljoavkkuide eambo máhtu ja ipmárdusa lullisámi kultuvrra ja leahkima birra.

Sámediggi lea dohkkehan areálaid ja viessoláigogoluid ja áigu láigohit daid areálaid maid Saemien Sijte vuodđudus galgá hálddašit. Buot eará láigoheaddjit leat dohkkehan areálaid ja viessoláigogoluid, earret Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta, areálaid mat galget Boazodoalohálddahussii. Sámedikki dohkkeheapmi eaktuda ahte Sámediggi sáhtta iežas bušehta bokte oažžut gokčojuvvot buot viessoláigogoluid ja maŋit áiggis maid láigohattiid lassánemiid. Sámediggi lea deattuhan earret eará ahte visti boahá leat arkitektonalaš mihtilmasvuohtha ja eahpitkeahhtá sáhtta leat geasuheaddji dán guovllus. Dat addá buori vejolašvuoda deattuhit, čájehit ja čalmmustahttit lullisámi kultuvrra gelbbolaš lági mielde, mii sihke obbalaččat nanne Snoasa ja dán guovllu.

Sámediggi registrere Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta oainnu das ahte ii dohkket areálaid ja viessoláigogoluid ja fuolastuvvá dainna mot prošeakta ovdána.

Beaivváš – ođđa teáhtervisti

Sámi teáhterat leat dehálaš arenat kulturvásáhussii ja kulturgaskkusteapmái, ja sámegeiela geavaheapmái ja čalmmustahttimii. Beaivváš Sámi Našunálateáhter lea guhká bargan oažžut sierra teáhtervisti Guovdageidnui. Teáhtera stivra lea mearridan ahte Statsbygg váldá badjelasas ovddasvástádusa teáhtervisti ceggemii. Sámediggi attii Statsbyggii bargun doaimmahit ođđa teáhtervisti plánema dainna ulbmiliin ahte teáhter galgá leat mielde ođasteame, bisuheame ja gaskkusteame sámi árbevieruid, gelbbolašvuoda, historjjá, kultuvrra ja dáidaga, čadat gaska gulahallamis sámi servodagain. Teáhter galgá leat olámmuttos, rabas ja čáhkil ja das galgá leat gulahallan servodagain mii dan birra lea, ja dat galgá heivehanmuniin ja ealas vugiin čalmmustahttit sámi lávdedáidaga mánggabealatvuoda.

Statsbygg lea ráhkadan huksenprográmmaevttohusa. Kulturdepartemeanta lea dál árvvoštallame huksenprográmma viessoláigoruhtadeami prosedyra mielde sámi kulturviesuid váste. Prošeakta meannuduvvo dábálaš prošeaktan ja meannuduvvo leat oassin stáhtabušehtas.

Sámedikki áigumuš lea ahte galgá leat Statsbygg ovddasvástádus joatkit bargguin dássáži go ođđa visti gárvána ja maŋjel maid jođihit ođđa vistti. Dat lea dan duohken ahte Sámediggi ja Kulturdepartemeanta soabadeaba das ahte prošeakta lea oassin ja ruhtaduvvo sámi ođđa kulturviesuid viessoláigoruhtadanortnega badjel.

Sámediggi lea ovttas Beaivváš Sámi Našunálateáhteriin bidjan čuovvovaš servodatmihttomerriid teáhtervistái:

Našunála sámi teáhtervisti galgá addit sámi servodahkii arena sámi lávdedáidaga vásiheapmái, čalmmustahttimii ja gaskkusteapmái. Teáhtervisti gos sámegeiella geavahuvvo dáiddagiellan lokte sámegeiela stáhtusa ja nanne sámi identitehta.

Teáhter galgá leat rabas, čáhkkil ja gulahallat servodagain mii dan birra lea ja sámi guovlluiguin ránnáriikkain. Teáhter boahká oážžut riikkaidgaskasaš mearkkašumi álgoálbmotoktavuođas. Teáhtervisti galgá leat vuoibmeguovddáš ja čoahkkananbáiki iešguđet lágan sámi ja eará dáiddalaš ja teáhterfágalaš fágajoavkkuide.

Nuortasámi musea

Sámediggi ja Deanu ja Várjjat Museasiida leat soabadan ahte barggut ja prošeavttat mat 31.12.2012 rájes leat biddjon Nuortasámi museai galget sirdot Deanu Tana ja Várjjat Museasiida vuodđudussii. Badjelasas váldin doaibmagoahtá 1.1.2013 rájes. Seamma dáhtonis loahpahuvvo gaskaboddosašstivrna doaibma.

Deanu ja Várjjat Museasiida/Tana og Varanger Museumssiida vuodđudus Vuodđudeaddjit leat Unjárgga giella/Nesseby suohkan, Deanu giella/Tana kommune, Máttá Várjjat giella/ Sør- Varanger kommune ja Sámediggi/Sametinget. Deanu ja Várjjat Museasiida /Tana og Varanger Museumssiida lea organiserejuvnon vuodđudussan, ja galgá doaibmat museaásahusaide gávpevuodđudussan nu go vuolábealde namuhuvvo.

Deanu ja Várjjat Museasiida leat 1.1.2010 rájes doaibman oktasaš musean čuovvovaš museaásahusaide:

- Várjjat Sámi Musea
- Deanu Musea
- Saviomusea
- Ä`vv – Saa `mi mu `zei / Nuortalaččaid musea (Nuortasámi musea)

Lea dollon čoahkkin gaskal iešguđet oasálaččaid, Kulturdepartemeantta, FAD, Sámedikki, Statsbygg, Deanu- ja Várjjat Museasiida ja Nuortasámi musea huksenprošeavtta oktavuodas mas prošeavtta stáhtus digaštallojuvvui. Huksenprošeavtta gárváneapmi lea maŋŋonan. Musea bealis leat biddjojuvnon bajás spiehkasteamat ja váilevašvuodát. Statsbygg lea ožžon bargun geahččat daid ja buktit ruovttoluotta dieđu earret eará Sámediggái.

Dat mii guoská eaiggátvuhtii, de lea Statsbygg ovdanbuktán guokte molssaevttolaš viessoláigošiehtadusmodealla. Prinsihpalaš erohus gaskal dan guovtti molssaevttu lea ahte molssaektu 1 (vistit viessoláigoortnega vuolde) bidjá olles huksensupmi viessoláiggu meroštallamii vuodđun, molssaektu 2 (operamodealla) fas biddjo olles huksensupmi 0 ruvdnui. Sámediggi ja Deanu- ja Várjjat Museasiida leat dovddahan ahte háliidit molssaevttu 2. Statsbygg bargá čielggadit dán dilálašvuoda.

Ollislaš huksenbušeahas lea 4 mill. biddjon čájáhusbargui. Álbmotmusea bealis leat biddjon garra dálkkádatgáibádusat. Dálkkádatrusttet ja dohkálaš láseskábet fertejit gárvásat, ja millosepmsit geahččalandoaimmás leamaš muhtun áiggi ovdal dávvirat sáhttet biddjot sisa. Statsbygg galgá guorahallat gáibádusaid maid Norgga Álbmotmusea lea bidjan.

Sámediggi lea čadahan čoahkkima Deanu- ja Várjjat Museasiiddain, gos digaštalle čájáhusplánaid. Oasálaččat sohpe ahte plánaid ferte ođastit dan geažil go huksenproseassa lea maŋŋonan. Lea árvvoštallon ahte 2013 juovlamánu rádjái galgá plánejuvnon čájáhus leat rahppojuvnon. Bargojuvvo ođđa stáhtusiin ja viidáset doaibmaplána vuoduin mii galgá mielddisbuktit ahte huksenproseakta gárvvistuvvo.

Sámi dáiddamusea

Sámediggi bivddii Statsbygg 2009:s čadahit programmerenbarggu Sámi dáiddamusea váste. Dat galggai dáhphávvat lagas ovttasbarggus Sámi Vuorkádávviiguin mii eaiggáda rusttega.

Statsbygg lea čadahan barggu ja lea sádden Sámi dáiddamusea prošeavtta huksenprográmma. Huksenprográmma sisdoallu lea earret eará dilleanalysa ja prográmmameroštallan. Sámi dáiddamusea plánejuvvo áhahuvvot Sámi Vuorkádávviirid dálá vistehivvodahkii, ja galgá vel ođđa stuorádus dasa gitta. Čielggadanbargu dálá rusttega eaiggátvuodá, hálddašeami, doaimma ja divodeami birra ii leat vel loahpahuvvon. Statsbygg lea dattege leamaš posiitiiva dasa ahte ollislaš rusttet sáhtta gullat Statsbyggga vuollái maŋnel go ođđavisti gárvána ja dálá vistti divoduvvo/odastuvvo. De lea dan duohken ahte vistehivvodaga eaiggádat, leat mielas sirdit dálá vistehivvodaga Statsbyggii.

Sámi vuorkádávviirid eaiggádat, eaiggátstivrra bokte, leat Sámediggái dieđihan ahte sii eai hálit vistemássa eaiggátovddasvástádusa addit Statsbyggii. Illá lea vejolaš realiseret dáiddamusea nu ahte dat laktašuvvo Sámi Vuorkádávviiridda vistemássi, jus eaiggádat fal eai mieđa dasa. Sámedikkis eai gávdno eará ruhtadanmodeallat realiseret dáiddamusea, go viessoláigoruhtadanortnet ođđa sámi kulturviesuide. Prošeavtta ovddideapmi lea bisánan. Sámediggi áigo árvvoštallat berre go dáiddamusea realiseren dáhpáhuvvat beroškeahtta das leat go čadnon Sámi vuorkádávviirid viessomássi.

Sámi museadoaibma

Dat guhtta oktiibiddjojuvvon sámi musea mat leat Sámedikki hálddašeami vuolde doaimmahit iežaset museadoaimmaid museafágalaš prinsihpaid-, našunála mihttomerriid- ja sámedikki njuolggadusaid mielde. Sámi museadoaibma lea dehálaš stoalpu sámi servodagas, mas museain lea stuora rolla sámi demokratijadoaibmamis, vaikko stáhta bealis eai leat nu buorit rámmaeavttut. Sámi museat ieža ja Sámediggi háliidit vel eambo ovddidit sámi museaid, muhto leat hástalusat resurssaid dáfus. Belohakkii lea sáhka musealanjaid viiddideamis ja ođđa huksemiin, ja museafágalaš ovdáneamis.

Sámediggi lea doallan čoačkkima Porsáŋggu suohkaniin Rávttošnjárgga luondduviessu ja musea viiddideami birra. Porsáŋggu suohkan, Porsáŋggu musea (lea oassi RiddoDuottarMuseat vuodđudusas) eaiggát, lea mearridan ahte Porsáŋggu musea galgá biddjot Rávttošnjárgga luondduvissui ja museai. Viiddideapmái gullet maiddái kantuvrrat, magariinnat ja čájáhusareálat. Sámedikkis dattege ii leat ruhta huksenulbmiliidda, ja dán oktavuodas ferte oheat eará vejolašvuodaid.

2012:s oačču Sámediggi ráhkaduvvot Bååstede – sámi kulturárbbi ruovttoluotta máhcaheami čielggadeami. Čielggadeamis evttohuvvui šiehtadus ahte sámi dávvirat galget máhcahuvvot ruovttoluotta sámi museaide, Norgga Álbmotmuseas ja Kulturhistorjjálaš museas. Norgga Álbmotmusea direktveva Olav Aaraas, Kulturhistorjjálaš musea ossodatdirektveva Øivind Fuglerud ja Sámediggepresideanta vuolláičáalle šiehtadusa 20.6.2012:s. Seammás oačču RiddoDuottarMuseat ruovttoluotta vuostáfoarpmá mii symbolalaččat galgá čájehit ahte ruovttoluotta máhcahanproseassa lea jodus. Čielggadeamis čujuhuvvo ahte lea stáhtalaš eiseválddiid ovddasvástádus, geatnegasvuodaid vuodul mat sis riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaiguin leat álgoálbmogiidda, ruhtadit ruovttoluottamáhcahan prošeavtta. Sámediggi lea 2012 skábmamánus bivdán Kulturdepartemeantta ruhtadit proseassa, mii galgá bistit jagiid 2013 – 2016. Kulturdepartemeanta čujuhii dasa ahte sis eai leat ruđat dakkár ulbmiliidda, ja bivddii Sámedikki oheat prošeaktadoarjaga Norgga kulturráđis. Sámediggi lea dán vuodul ohcan Norgga kulturráđis ruhtadeami prošeavtta vuosttaš jahkái, ja de báhcá vel čovdit ruhtadeami 2014 – 2016 jagiid ovddas.

Bååstede – raporta lea hábmejuvvon Sámedikki Mihtto- ja dárboanalysa (2011) vuodul. Dat guokte dokumeantta leat vuodđun ráhkadit ođđa museapolitiikalaš čielggadeami ráhkadeapmái mii galgá ovdanbuktojuvvon 2013:s. Das bohtet earret eará ovdán fágalaš hástalusat.

Sámi Vuorkádávviirid eaiggátvuodđudus lea cealkán eret doaibmašiehtadusa RiddoDuottarMuseat doaibmanvuodđudusain 1.1.2014 rájes. Sámediggi lea bargame gávdnat čovdosa ovtta eaiggádiiguin vai RiddoDuottarMuseat sáhttet joatkit museadoaimmain.

Sámediggi oassálasttii EUNAMUS`a konferánssas “Museum Politics in Europe” Oslos, mas sii muitaledje sámi museapolitiikha ja dan gullevaš boahhteáiggi hástalusaid birra. Sámediggi oassálasttii Čoačkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

maiddáí Norgga museasearvvi jahkečoahkkimis ja museasemináras. Seamma báikkis lei Sámi museasearvvis seminára sámi kulturmuutosuodjaleami birra, gos Sámedikkis lei sátnevuorru.

Festiválat

Sámi festiválat čalmustahttet, gaskkustit ja ovdánahttet sámi- ja álgoálbmotdáidaga ja kultuvrra. Leat jahkásaš doalut mat geasuhit gehččiid, artisttaid, dáiddáriid ja kulturbargiid miehtá Sámis ja eará álgoálbmotservodagain. Sámedikkis lea jámmat čoahkkimat festiválaid ovddasvástideddjüguin gulahallan dihte nubbi nuppi birra ja áigegeovdilis áššiid birra ságastallama dihte.

Sámi festiválat leat doallan seminára 2012:s, gos ságastalle festiválaid servodatrolla ja servodatovddasvástádusa, oktasaš hástalusaid ja ovttasbargovejolašvuođaid birra. Sámediggi álggahii seminára dainna mot Sámediggi ja mot sámi festiválat sáhttet buoridit ovttasbarggu, makkár rolla Sámedikkis lea sámi festiválaid ektui, ja makkár rolla sámi festiválain lea boahhteáiggi sámi servodagas.

Sámediggi mearridii 2013 bušehtas, oassin das ahte ovddidit Márkomeanu, lasihit doarjaga festiválii. Sámediggi oaidná dehálažžan ahte lea joatkevašvuohta barggu ektui maid festivála doaimmaha, ja háliida veahkin čoavdit dan hástalusa ahte oažžut sadjái buvttadeaddjivirggi.

Sámediggedieđáhusa oktavuodas sámi kultuvrra birra, lea Sámediggi lágidan golbma gulahallančoahkkima sámi festiválain oažžun dihte bargojurdagiid dasa. Čoahkkimat dollojuvvojedje Riddu Riddu- festiválas, Hellemo- cupas Julevsáme vahkko oktavuodas ja Márkomeannu- festiválas.

Julevsáme vahkko/Lulesamisk uke leat doalut mat bistet vahkku Hellemo-cupas oktavuodas juohke jagi. Buot doalut leat alkohola haga doalut ja dat čalmustahttet giela, kultuvrra ja falástallanmovtta. Prošeavtta mihttomearri lea viidáset fievrredit julevsámegiela, kultuvrra ja árbevieruid. Dan vahkkus dollojuvvojit iešguđet lágan kurssat (omd darfegoađekursa, duopmámkursa, giellakursa mánáide ja nuoraide, biebmokursa, duodjekursa ja bargobájit). Dasa lassin lágiduvvo mánáide spábbačiekčanskuvla, muitalusbottut ja árbevirolaš Hellemo-cup. Čájehuvvo ahte julevsámi vahkku doalut leat ceavzilat ja leat doalut mat ovdánit, mat 2012:s lágiduvvojedje goalmát geardde, ja dan geažil leat 2013:s beassan Sámedikki bušehta njuolggodoarjaga vuollái.

Sámedikkis lea leamaš čoahkin Plassjes Raasten Rastah – lullisámi kulturfestivála stivrrain. Raasten Rastah lea álggaheami rájes 2002:s sturron ja lea šaddan ásaiduvvon doallu dan guovllus. Festivála ruhtaduvvo olggobealde ruđaiguin mat bohtet suohkaniin, fylkkagielddain ja Sámedikkis. Festiválii ollugat servet iešguđet oasálaččat, ja dan dihte gáibiduvvo stuora ohcanhivvodat vai ožžot doarvái doarjaga lágidit festivála. Festivála ulbmiljoavku lea vuosttažettiin sámi álbmot, muhto festivála galgá maiddáí leat gaskkustanarena earáide sámi kultuvrra ektui. Festiválas deattuhuvvojit erenoamážit doaimmat mánáide ja nuoraide.

2013 bušehtas lea festiválii juolluduvvon 80 000 ruvno njuolggodoarjja vai festivála čađaheapmái oažžu organisatuvrralaš- ja ekonomalaš einnotahttivuohta.

Sámediggi lea oassálastán lullisámi gažaldagaid ráđdeaddi lávdegotti čoahkkimis Plassjes. Čoahkkimis muitaluvvui prošeavtta birra, Sámi Latnja – Troandin 2017, mii čalmustahtta ávvudanjagi 2017. Bohte earret eará evttohusat ahte válđočalmusteapmi ferte leat Troanddimis, ja lea lunddolaš ahte Troanddima suohkan ja fylkkagielda servet ávvudanbargui, go sámi organisašuvnnain ii leat nu ollu kapasitehta, ja ahte ávvudeami ovddasvástádus ferte gullat suohkani dahje fylkkagildii. Viidáset válđu ovdan ahte Troanddima suohkan ja Sámediggi berreba dahkat ovttasbargošiehtadusa eará sullasaš šiehtadusminstariid mielde. Vejolaččat sáhtta dahkkot čálalaš sierrašiehtadus ávvudeapmái mángga oasálaččain.

Čuovvoleapmin dán čoahkkimii válđdii Troanddima suohkan álgaga viidat lágiduvvon seminárii oažžun dihte árvalusaid 2017 ávvudanjagi sisdollui. Seminára lágiduvvui skábmamánu, ja doppe Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

digaštallojuvvojedje iešguđet lágan vejolaš čovdosat organiseremii ja makkár sisdoallu ávvudanjagis berre leat.

Girjjálašvuhta

Davviriikkalaš ráđi girjjálašvuođa sámi guovllu árvoštallanlávdegoddi lea evttohan ovtta sámi girječálli ja ovtta sámi buktosa 2013 girjjálašvuodabálkkašupmái. Nammaduvvon buvttus lea Sollaug Sárgona diktačoakkálmás Savvon bálgáid luottastit.

Sámi dáiddáršiehtadus

Sámediggi ja Sámi dáiddárráđđi sohpe 2004:s ovttasbargošiehtadusa mii mielddisbuktá ahte áššeosálaččat čađahit jahkásaš šiehtadallamiid sámi dáiddáršiehtadusa rámmii. 2012 čakčamánuš áššeosálačča soabaiga ahte 2013 dáiddáršiehtadusa rámma galgá leat 6 520 000 ruvnno. 2012 šiehtadusa ektui lea dat 200 000 ruvnno lassáneapmi.

Šiehtadus siskkilda čuovvovaš doaimmaid:

- doaibmadoarjja sámi dáiddárorganisašuvnnaide ja Sámi dáiddárráđđái 2 150 000 ruvnno.
- stipeanda sámi dáiddáriidda 2 450 000 ruvnno
- fágalaš bagadallan 500 000 ruvnno
- dáiddafoanda 700 000 ruvnno
- sisaoastinortnet čáppagirjjálašvuhtii, luđiide ja musihkkii 300 000 ruvnno
- sisaoastinortnet sámi govvadáidagii ja dáiddaduodjái 370 000 ruvnno
- buhtadus čájáhusaid ovddas 50 000 ruvnno

Sámi dáiddárráđđi hálldaša daid ortnegiid maid šiehtadus siskkilda earret sámi govvadáidaga ja dáiddaduoji sisaoastinortnega maid RiddoDuottarMuseat hálldaša.

2012:s lei Sámediggi bivdán Norut Alta evalueret ovttasbargošiehtadusa mii lea gaskal Sámedikki ja Sámi dáiddárráđi. Evaluerenraporta ovdanbuktojuvvui 2012 juovlamánuš, ja čájehii ahte dáiddáršiehtadus lea leamaš hui dehálaš bidjan dihte muhtun fásta ekonomalaš rámmaid ja ortnegiid sámi dáidagii, ja lea addán dáiddáriidda ja sin organisašuvnnaide einnotahttivuođa man bokte lea leamaš vejolaš plánet guhkit áiggi vuoruhemiid. Evaluerenraporta lea dehálaš vuodđun Sámedikki boahttevaš kulturdiedáhussii, ja buorre vuodđun ođđa válđošiehtadusa ođđasit šiehtadeapmái mii doaibmagoahdá 2014 rájes.

Sámedikki vuosttaš dáiddárkonferánša dollui 2012:s Sámedikkis Kárášjogas. Konferánša ulbmil lei ráhkadit arena fágalaš vásáhusaid lonohallamii, sámi dáidaga ja kultuvrra vásiheapmái ja kulturpolitihkka digaštallamii. Konferánša lágiduvvui Sámedikki dálá kulturdiedáhusa barggu oktavuodas. Prográmma sisttisoalai logaldallamiid ja dáiddalaš osiid dáiddašáŋŋera siskkobealde nugo lávdedáidaga, luoddi, musihka, visuála dáidaga ja filmma. Konferánša loahpahuuvui joavkobargguin ja evttohusaid ovdanbuktimiin boahttevaš kulturpolitihkkii. Evttohusat fievrreduvvojit viidáset kulturdiedáhusa bargui. Okta evttohus mii dávjá bođii ovdan lei váilevaš integreren sámi dáidágis ja kultuvrras našunála kulturpolitihkkii ja jearru našunála sámi kulturpolitihkkii. Lei stuora beroštupmi konferánsii ja oassálastiid áŋgirvuotta čájeha ahte sámi dáiddáriin ja kulturbargiin lea stuora dárbu fágalaš arenaide. Konferánša lágiduvvui ovttas Sámi dáiddárráđiin ja lea boadus dáiddáršiehtadusas.

Falástallan

Sámediggi lea 2012:s juolludan aktivitehta- ja doaibmadoarjaga golmma sámi falástallanorganisašuvdnii, Sámi valástallanlihttu – Norga (SVL-N), Sámi spábbačiekčanlihttu (SSL) ja Sámi heargevuodjinlihttu (SHL). Váilevaš aktivitehta- ja rehketoaluraporterema geažil heaittihuvvojedje máksimat Sámi spábbačiekčanlihttui nuppi jahkebealis 2012:s, ja Sámediggi ii joatkke sidjide juolludit njuolggodoarjaga 2013:s.

Sámediggái lea dehálaš ahte sámi falástallanorganisašuvnnat galget leat mielde láchčime dili falástallamiidda sihke viidodat- ja njunušdásis, ja earenoamáš deaddu galgá biddjot mánáid- ja nuoraid falástallanaktivitehtaide.

Sámi nuorat oassálastte viđat geardde Arctic Winter Games (AWG) doaluide mat lágiduvvojedje Whitehorse:s Kanadas 2012 njukčamánu. Sámi joavkkus ledje 35 aktiiva oassálasttii geat ledje eret sihke Norggas, Ruotas ja Suomas. Dasa lassin ledje mielde ovcci jodiheaddji ja hárhelli. AWG:s gilvalit ollu iešguđet lágan falástallansurggiin, ja doppe deattuhuvvo maiddá ahte dáidda ja kultuvra dain iešguđet oassálastinguovlluin ovdanbuktojuvvo. Sápmi lea bovdejuvvon boahit guossooassálastiin AWG:i čuoigangilvvuide, ja juniornieiddaid spábbačiekčamiidda. Lassin daidda ledje joavkkus maiddá fárus guokte kulturbargi geat guoimmuheigga iešguđet ge AWG kulturdoaluin.

Sámedikki mielas lea sámi oassálastiin AWG:s hui mávssolaš. Sámi nuorat iešguđet ge guovlluin sámis ožžot vejolašvuoda deaivvadit eará álgoálbmotnuoraiguin ja nuoraiguin eará árktalaš guovlluin. Dat dagaha ahte nuorat ožžot odđa máhtu ja odđa impulssaid, seammás go sámi oassálastit leat mielde juohkime dieđuid sámiid birra ja sámi servodatdílalašvuodaid birra eará oassálasttiide AWG gilvvuid oktavuodas.

Sámediggi oáčui 2012:s maiddá spealloruđaid Kulturdepartemeanttas. Ruđat galget vuosttažettiin geavahuvvot láchit dili mánáid ja nuoraid aktivitehtaide mat leat siskkobearde sámi falástallanaktivitehtaide mat leat oassin sámi árbevirolaš kultuvrras. Sámediggi lea juolludan buot 2012 speallanruđaid Sámiid valástallanlihttui- Norga (SVL-N). SVL-N lea geavahan ruđaid ovddidit mánáid ja nuoraid falástallanaktivitehtaide, ja lea erenoamážit deattuhan heargevuodjima ja njoarostallama.

Sámi girkoáššit

Sámi girkoráđđi lea Norgga girku orgána mii ovddida sámi girkoallima. Sámedikkis lea lagas gulahallan, ja lagas ovttasbargu Sámi girkoráđiin. Oasálaččat leat dahkan ovttasbargošiehtadusa mii mielddisbukta ahte dollojuvvojit bastevaš jahkásaš čoahkkimat, gos áigejuovdilis ja relevánta áššit digaštallojuvvojit, ja gos mii sáhttit čielggadit mot mii ovttas sáhttit gávdnat čovdosiid daidda.

Sámediggi nammada ovttá miellahtu ja ovttá várremiellahtu Sámi girkoráđđái. 2012 – 2016 áigodahkii lea Sámediggi nammadan Jovna Zacharias Dunfjella miellahtun ja Elin Sabbasena várremiellahtun Sámi girkoráđđái.

Girkočoahkkin lea bajimus ovddasteaddji orgána Norgga girkus, ja čoahkkin dollo jahkásaččat. Sámediggi oassálasttii Girkočoahkkimis mii dollui Tønsbergas 2012 cuorjománu ja oaidná dehálašvuoda oassálastit dáidda čoahkimiidda.

Sámediggi oaidná dárbbu gulahallat guovddáš ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin barggus bisuhit ja nannet sámi kultuvrra. Sámedikkis leat jahkebeali hálldahuslaš deaivvančoahkkimat Kulturdepartemeanttain gos ságastallojuvvo áigejuovdilis áššiid birra. Ovdamearkkat áššiide maid birra 2012:s lea ságastallojuvvon, leat nugo iešguđet lágan huksenáššiid stáhtusa, čoahkkin politihkalaš dásis, Bååstede prošeakta – sámi kulturárbbi ruovttoluotta máhcaheapmi, Giellajahki 2013 ja sierra sámi tv- kanála.

Sámediggi buvttii 2012:s evttohusa ráđdehusnammaduvvon lávdegoddái mii bargá “2014 Kulturčielggademiin”. Evttohusas cuiggoduvvui earret eará ahte eanas oaidnobealit maid lávdegoddi galgá árvoštallat, gusket maiddá sámi kultuvrii ja sámi kulturpolitihkkii, ja berrejit dan dihte integrerejuvvoit buot relevánta surggiide mat leat čielggadanbarggu siskkobearde. Deattuhuvvui ahte sámi kultuvrras lea seamma árvu go norgga kultuvrras, ja ahte sámi kultuvra lea oassi norgga kulturpolitihkas, masa eiseválddiin lea bajitdási ovddasvástádus. Biddjui deaddu iešguđetlágan sámi ášahusaid, kulturaktevrraid ja kultursuorggi ovddideapmái, ja dillái mas dat leat. Muhtun evttohusat rievdeapmái ja sámi kulturpolitihka boahhteáiggi dárbbut váldojuvvojedje ovdan. Addojuvvojedje Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

maiddáa evttohusat iešguđet lágan áššečuolmmaide ja gažaldagaide maidda lávdegoddi lei bidjan erenoamáš deattu. Lávdegotti barggu boađus galgá šaddat NÁČ:n mii vurdojuvvo ovdanbiddjojuvvot 2013 vuosttaš jahkebealis.

Sámediggi oassálasttii UNESCO- konvenšuvnna konferánssas mii lei vuoiŋgalaš kulturárbbi birra, maid Norgga kulturráđdi lágidii Troandimis. Sámediggi lea maŋgel konferánssa buktán cealkámuša evttohussii ja earret eará cuiggodan ahte fágalávdegottiin ferte leat gelbbolašvuohta sámi ja našunála minoritehtaid vuoiŋgalaš kulturárbbi birra.

Sámediggi lea vuosttaš geardde ožžon ráhkaduvvot sierra sámi kulturindeaksa, mas ja muhtun sámi suohkaniid bohtosat ja smávimus oasášdieđut ovdanbuktojuvvojit. Raportta lea Telemarksforskninga ráhkadan, ja dasa lea vuodđun jahkásaš Norgga kulturindeaksa.

Sámedikki barggaheami vuodul lea Norut Alta – Áltá lea ráhkadan raporta sámi guovlluid barggolašvuoda ja kulturealáhusaid fitnodatstruktuvra birra. Analysat čájehit ahte kulturealáhusat ovddastit 4,5 % ollislašbarggolašvuodas 24 välljejuvvon suohkanis. Dat lea veahá badjelis go Davvi-Norggas muđui ja veahá unnit go riikadásis. Sámi guovlluid kulturealáhusain lea eanas smávva fitnodagat.

Sámi nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL)

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) nammaduvvojedje miellahtut ja várrelahtut 2012 – 2013 áigodahkii. SNPL:s leat leamaš 5 čoahkkima 2012:s, mas ledje 3 telefodnačoahkkima, ja muhtun bargočoahkkimat ja čoahkkimat iešguđet lágan olggudas lávdegottiin main SNPL lea mielde.

Jahkásaš čoahkkimis mii lea gaskal SNPL ja Mánáidáittardeaddji lei earret eará fáddán beaivválašrasisma ja “Digitála ránnááhkuid” konferánssa, ja eará áigeguovdilis gažaldagat mat gusket sámi mánáide ja nuoraide.

SNPL lea maid oassálastán iešguđet lágan konferánssain ja seminárain, moatte háve maiddáa sátnevuoruin ja paneladigaštallamiin. SNPL jodiheaddji oassálasttii earret eará International Forum for Young Politicians of North-West Russia and the Nordic Countries Stockholmas, son oassálastti maiddáa konferánssa čoahkkáigeasu panelas. Foruma mearridii ovttá resolušuvnna.

SNPL nubbijodiheaddji oassálasttii Álgoálbmot bistevaš Forumas vuosttaš vahkku sešuvnnas dán jagi. Son šattai doppe earret eará okta Arctic Focal Pointa jodiheaddjiin, mii lea oassin UN Indigenous Youth Caucusas. SNPL oassálasttii maid Sáminuora jahkečoahkkimis Bjørklidenis, gos Ruota, Norgga, Suoma ja Ruošša sámi nuorat oassálastte. Doppe dohkkehuvvui oktasaš deklarašuvdna. Leat maiddáa dollon eahpeformála čoahkkimat gaskal dan golmma sámedikki nuoraidráđiid/lávdegottiid áirasiid.

SNPL fárrolaga Romssa Sámi studeantaserviin ja Noereh! Nuoraidorganisašuvnnain, lágidedje Digitála ránnááhkuid konferánssa Romssas. Konferánssas čalmmustahtii árgabeaivverasisma ja oaččui ollu mediaberoštumi.

Inuihtta joatkkaskuvla Ottawas, Kanadas guossástalai Sámedikki ja SNPL miessemánus Kárášjogas, gos sihke sámediggerádis ja SNPL:s ledje sierra čoahkkimat studeanttaiguin. Mihttomearri lei oažžut buoret ipmárdusa álgoálbmogiid oktasaš áššečuolmmain. Identitehta, kultuvra ja giellaovddideapmi, ja mot nuorat sáhttet oažžut iežasat áššiid áššelistui ledje guovddáš fáttát.

SNPL oassálasttii visotsámi čoahkkimis Anáris Suomas, mii lei ON 2014 álgoálbmotkonferánssa birra, ja lei aktiivvalaččat váikkuheame sátnádemiiide nuoraid birra nu gohčoduvvon Anár-julggášusa loahppadokumentii.

SNPL:s lei čakčamánuš čeahkkain ON álgoálbmot bistevaš foruma miellahtuin, Eva Biedeutain. Fáddán lei earret eará guorahallanbargu álgoálbmotnuoraid oassálastima ja váikkuhanvejolašvuodaid birra davviriikkain. SNPL lea maŋŋel čeahkkima veahkehan Eva Biadueta čállingotti hábmet gažaldagaid neahttavuđot jearahallaniskadeapmái sámi nuoraid gaskkas, mas fáddá lea nuoraid oassálastin. Iskan lea oassi Eva Biedeuta dutkamis álgoálbmotnuoraid vuoigatvuoda birra oassálastit mearrádusaide davviriikkain, mii galgá ovdanbuktojuvvot Álgoálbmot Bistevaš Forumis 2013 miessemánuš. SNPL lea dasa lassin ieža hábmen sierra árvalusa guorahallanbargui.

Sámediggeráđdi doalai fásta čeahkkima SNPL:in cuoŋománu 24.beaivvi. čeahkkima fáddán ledje earret eará 2013 sámediggebušeahhta, Sámedikki oahpahusdieđáhusa doaibmaplána ja guokte ovddeš ášši čuovvoleapmi, evttohus vuolidit ahkemeari 16 jahkái go beassá čálihuvvot jienastuslohkui, ja SNPL áirasiidda Sátnevuorru Sámedikki dievasčeahkkimis.

Čeahkkimat Kulturdepartemeanttain

Sámedikkis lea jahkebeallásaš hálldahuslaš deaivvadančeahkkimat Kulturdepartemeanttain. Danin 2012:s dollojuvvojedje 2 deaivvadančeahkkima. Čeahkkimiin ledje fáttát nugo earret eará Bååstede – sámi kulturárbbi ruovttoluotta máhcaheapmi, huksenáššit (museavisti), Giellajahki 2013, sierra sámi tv- kanála ja muhtun diehtoáššit proseassain mat leat jođus ja mat galget boahit johtui.

Sámedikkis eai leat fásta čeahkkimat Kulturdepartemeantta politihkalaš jođiheddjuiguin, seammá ládje go eará fásta čeahkkimat mat leat eará departemeanttaiguin, ja lea ovddiduvvon sávaldat dan birra ovttá čeahkkimis mii lei Kulturministariin Anniken Huitfeldain. Dán čeahkkimis muitalii maiddái Sámediggi makkár dárbbut sámi kultuvrras leat. Lea dárbu lasihit ekonomalaš rámmaid erenoamážit musea, sámi girjjálašvuoda ja sámi media surggiid siskkobeaide. Sámediggi vásiha ahte ollugat ohcet doarjagiid sámi girjjálašvuhtii, doppe leat mihá stuorát dárbbut go dan maid Sámediggi ieš nákke gokčat. Nannen dihte sámegeiela, ja erenoamážit sámi mánáid ja nuoraid ulbmiljoavkku, lea maiddái dárbu hukset bajás sámi media. Kulturdepartemeanta ii sáhtan lohpidit bušeahta lasihemiid daidda ulbmiliidda. Eai sohppojuvvon ge fásta čeahkkimat politihkalaš dásis ge Kulturministariin.

Čeahkkain Norgga kulturráđiin

Sámedikkis leat fásta čeahkkimat Norgga kulturráđiin, ja lea dollon okta čeahkkain 2012:s. Čeahkkimis ledje fáddán earret eará Bååstede –sámi kulturárbbi ruovttoluotta máhcaheapmi, huksenáššit (museavisti) ja Unesco vuoiŋŋalaš kulturárbbi konvenšuvnna atnuiváldin.

Ohcanvuđot váikkuhangaskaoamit kultuvrii

Sámediggi hálldaša ohcanvuđot doarjagiid sámi girjjálašvuhtii, musihkkaovddideapmái, sámegeielat govvaráidduide, sámi lágádusaide, mánáid ja nuoraid kulturdoaimmaide ja sámi deaivvadanbáikkiide.

Girjjálašvuonta

Ortnega mihttomearri lea lasihit sámi girjjálašvuoda almmuhemiid logu. Oktiibuot ohccojuvvui doarjja 20 500 000 ru ovddas, juohkásan 85 ohcamii. Sámedikki bušeahta álgoálgosaš várrejuvvo lei 4 586 000 ru, muhto sámediggeráđdi eará ruđaid geavahii dán ortnegii, nu ahte dat oktiibuot dagai badjel 7 200 000 ruvno.

Sámediggi lea 2012:s juolludan earret eará doarjaga ovttá ABC Company AS pilohtaprošektii, mas sii ovddidit girjeappa mánáide, mii galgá almmuhuvvot sihke davvi-, julev- ja lullisámegeilli. Dasa lassin lea juolluduvvon doarjja maŋemus Sámi skuvlahistorjá girjái maid Davvi Girji AS almmuha. Sámediggi lea maid dorjon Johan Turi ja Per Turi “Lappish Texts (1920)” girjii. Girji lea guovtti gillii, eŋgelasgillii ja sámegeilli. Girji gávdnu ovtta antikvariáhtas Københámmanis ja lea “noaidi- art” birra. Girji almmuha Sjamax Ailo Gaup bokte.

Musihkkaovddideapmi

Ortnega mihttomearri lea sihkkarastit sámi musihka oažžuma. Ohcanhivvodat lei 6 000 000 ru ovddas juohkásan 29 ohcamii. Stuora ohcanhivvodaga geažil lea sámediggeráđđi geavahan eará ruđain 800 000 ru eambo dán ortnegii, nu ahte dat oktiibuot dahká badjelaš 2 700 000 ruvno.

Sámegiela sárggusgovvaráiddut

Mihttomearri ortnegiin lea almmuhit sámegiela sárggusgovvaráidduid. Sámediggi lea 2012:s dorjon 2 sárggusgovvaproševtta, Máilmme Gievrramus Guovža, maid ABC Comapany AS almmuha, ja Maren Uthauga “ Mens vi venter på solen”, mii lea čuovvoleapmi Ságeris Ságaide maid ČállidLágádus almmuhii.

Sámi girjelágádusat

Sámediggi háliida doalahit sámegiela gelbbolašvuoda lágádusain ja ahte sii áimmahuššet servodatdílálašvuodaid. 2012 bušeahtas lei biddjon 2 750 000 ru sámi lágádusaide. Olles submi juolluduvvui 5 lágádussii. Ruhta mii lea várrejuvnon sámi lágádusaide juogaduvvo lágádusaide vuoddoarjjan, aktivitehtadoarjjan ja doarjjan márkanfievrrideapmái ja distribušuvnadoarjjan. Sámediggi lea duhtavaš lágádusaid servodatovddasvástádusain sámegiela siskkobealde, go sámegiela almmuheamit leat unnimusat 75 % bruttogávpejođus, nugo gáibiduvvo juolludaneavttuid mielde.

Kulturdoaimabijut mánáid ja nuoraid váste/ Eará kulturdoaimabijut:

Ortnegiid mihttomearri leat kulturaktivitehtat mánáide ja nuoraide ja mánggalágan sámi kultuvrralaš aktivitehtat. Sámediggi vuostáiváldá prošeaktaohcamiid iešguđet lágan ulbmiliidda ja meannuda ohcamiid dađistaga go bohtet. 2012:s leat leamaš eambo sámi festiválat, muhto maiddá norgga festiválat, mat leat ohcan ruđaid prošeavttaide main lea sámi sisdoallu. Festiválat lea bidjan earenoamážit deattu dasa ahte ásahtit prošeavttaid mánáide ja nuoraide. Sámediggi lea oktiibuot meannudan lagabui 200 ohcama main ulbmilat leat iešguđetláganat.

Sámi deaivvadanbáikkit

Sámedikki oainnu mielde lea dehálaš ahte leat deaivvadanbáikkit mat doibmet sámegiela ja kultuvrra gaskkustan- ja ovddidanarenan. 2012:s lea Sámedikkis leamaš eambo deaddu biddjon addit doarjaga aktivitehtaide mat deaivvadanbáikkiin leat, ovdalii go doarjut doaimmagoluid nugo ovdal leat dahkan.

Kárta vulobealde čájeha suohkaniid mielde ohcanvuđot kulturdoarjagiid juogu 2012:s.

Oahpahus

Sámi servodaga ovdánahttima ja nannema vuodđun lea máhtolašvuohta ja gelbbolašvuohta. Sámedikki váldomihttomearri máhttosuorggi siskkobeaide lea ahte sámi álbmogis lea máhtolašvuohta, gelbbolašvuohta ja gálggat mat dárbbasuvvojit sámi servodaga ovddideapmái ja nannemii. Olahan dihte dán mihttomearri ferte sámi perspektiiva válđojuvvot vuhtii mánáidgárddiin, vuodđooahpahusas, alit oahpus ja dutkamis.

Sámi álbmogis lea diehttelas ja duohta vuoigatvuohta kvalitatiiva buori oahpahussii sámegeias ja sámegillii. Dát vuoigatvuohta lea hui dehálaš dasa ahte sámi mánát ja nuorat ovdánahttet nanu sámi identitehta ja čanastaga sámegillii, sámi kultuvrii ja servodateallimii.

Sámediggi lea välljen iešguđet lágan strategiijaid barggustis mot olahit dohkkehuvvon mihttomeriid. Ovttasbargu guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin lea vuodđostrategiijain okta, vai sihkkarastá buriid rámmaeavttuid sámi mánáidgárddiide, vuodđooahpahussii, ollesolbmooahpahussii, alit ohppui ja dutkamii.

Mánáidgárddit

Ovttasbargu Máhttodepartemeanttain ja Oahpahusdirektoráhtain

Sámedikkis ledje 2012:s golbma ovttasbargočoahkkima Máhttodepartemeanttain. Áššit mat giedahallojuvvojedje leat earret eará odđa stuoradiggedieđáhus boahhteáiggi mánáidgárddi birra, GLØD rekrutterenánngirdeapmi, mánáidgárdesuorggi gelbbolašvuodáánngirusšan, sámediggedieđáhus sámi mánáidgárdefálaldaga birra, našunála mánáidgárdegullelaš dokumeanttaid jorgaleapmi sámegillii, bargguid sirdin Máhttodepartemeanttas Oahpahusdirektoráhtii, dárbu giellamovttidahttinseminárii ja aitto oahppan ovdaskuvlaoahpaheddiid bagadallan.

Departemeanta lea álgán bargat stuoradiggedieđáhusain boahhteáiggi mánáidgárddi birra, ja Sámediggi lea mielde dan proseassas. Departemeanta bealis lea hállu oazžut evttohusaid Sámedikkis sámi oaidnoguovllu ektui. Paralleallat bargojuvvo maiddái Sámediggedieđáhusain sámi mánáidgárdefálaldaga birra, mas departemeanta oazžu dieđuid proseassa birra. Departemeanta áigu maid geavahit sámediggedieđáhusa go bargá stuoradiggedieđáhusain. Jus galgá olahit mihttomeari ahte mánáidgárdefálaldaga bokte nannet sámegeias ja sámi kultuvrra, de dasa lea áibbas mearrideaddjin ahte lea buorre ovttasbargu našunála eiseválddiiguin. Sámediggi lea maid mielde GLØD rekrutterenánngirdeamis, gos mis lea okta Finnmárkku áirras mielde fierpmádagas.

Viidáset lea Sámediggi oassálastán Našunála mánáidgárdeforumis (NAMGFO) čakčamánu. Sámediggi lea mielde dán forumis vai beassá ovddidit sámi oaidnoguovllu mánáidgárdeáššiin. Čoahkkima lágidi Máhttodepartemeanta máhttoministara Kristin Halvorsena bokte. Eará oasseváldit leat SG, Oahpahusdirektoráhta, Oahpahuslihttu ja Priváhta mánáidgárddiid riikasearvi. Čoahkkima fáttát ledje rámmaruhtadeapmi, stuoradiggedieđáhus boahhteáiggi mánáidgárddi birra ja rekrutteren ja gelbbolašvuohta (GLØD).

Ovttasbargočoahkimiid bokte ja máhttodepartemeantta gulahallamiin oaidná Sámediggi ahte mii sáhttit sihkkarastet buriid rámmaeavttuid sámi mánáidgárdefálaldahkii. Odđajagimánu 1.b. 2012 rájes leat muhtun mánáidgárdeáššit sirdojuvvon Oahpahusdirektoráhta vuollái. Dán jagi ii leat leamaš singuin ovttasbargočoahkkin, ja dan dihte leat muhtun áššit maidda Sámediggi ii leat ožžon vástádusa, earret eará dokumeanttaid jorgaleapmi. Ii leat olahuvvon dat mihttomearri ahte eambo dokumeanttat galge jorgaluvvot sámegillii. Oahpahusdirektoráhta lei maid oasseváldi maŋemus čoahkkimis gos Sámediggi dovddahii ahte ii leat duhtavaš ovttasbargguin. Oahpahusdirektoráhta dattege boahhtá váldit oktavuodá Sámedikkiin ja bovdet ovttasbargočoahkkimii 2013:s.

Ovttasbargu fylkkamánniiguin

Sámediggi lea oassálastán čoahkkimis viđa davimus fylkkamánniin, nu gohčoduvvon Davvifylkačoahkkimat.

Čoahkkimat leat mánáidgárdeáššiid birra. Fáttát čoahkkimis ledje goabbatbealat dieđut ámmáhiin, mánáidgárddiid bearráigeahčču, dásseárvu, rekrutteren, sámediggedieđáhus sámi mánáidgárdefálaldaga birra, ja ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu rámmaplána. Sámediggi ovdanbuvttii sámediggedieđáhusa sámi mánáidgárdefálaldaga birra, ja fylkkamánnit ožžot dieđuid viidáset proseassa birra.

Plánejuvvui dollot ođđa čoahkkin gos ságastallojuvvo mánáidgárddiid bearráigeahču birra. Sámedikkis lei maiddá sátnevuorru Sámedikki ođđa organiserema birra ja mot mánáidgárdeossodat bargá. Viidáset leat Sámediggi oassálastán ja doallan sáhkavuoru sámedikki rolla birra mánáidgárdebargiid fágasemináras maid Nordlándda Fylkkamánni lágidii golgotmánus. Dollui maid sátnevuorru Bådádjos julev- ja lullisámi mánáidgárdebargiide ja Álttás mánáidgárdebargiide davvisámegiela mánáidgárddiin Finnmárkkus. Nordlándda Fylkkamánni ja Finnmárkku fylkkamánni bivddiiga Sámedikki hálddahusa doallat sáhkavuoru dan birra makkár rolla Sámedikkis lea mánáidgárdesuorggis. Čoagganeamit leat oassin našunála gelbbolašvuodálokten barggus mánáidgárdesuorggi vástte.

Ovttasbargu suohkaniiguin

Sámediggi lea bidjan fokusa kvalitehtasihkkarastit mánáidgárddiid main lea sámegeielfálaldat. Jus galgat ollašuttit dan mihttomearri, de ferte mis leat buorre ovttasbargu suohkaniid mánáidgárdebargiiguin ja fágabirrasiguin. Dat guoská sihke davvisámegiela, julevsámegiela ja lullisámegiela guovlluide. Sámediggi háliida ovttasbarggu daid iešguđet ge suohkaniiguin oahpahaspolitihkalaš hástalusaid ja vejolašvuodaid birra. Dattege Sámediggi oaidná ahte livčče galgan leat eambbo čoahkkimat suohkaniiguin, muhto vátna resurssaid geažil ii leat dát bargu vuoruhuvvon nu mot livččii galgan.

Mánáidgárdegalledeapmi

Sámedikki várrepreseantta lea oassálastán sámiid našunálabeavvi čalmmustahttimis Cizáš sámi mánáidgárddis Oslos. Sámediggi lea oassálastán našunála mánáidgárdebeavvi čalmmustahttimis ovttá mánáidgárddis Guovdageainnus ja ovttá mánáidgárddis Kárašjogas. Dán jagáš čuoládat beavái lei “Dat buot buoremus smávimusaide”.

Dásseárvojoavku Finnmárkku mánáidgárddiide

Finnmárkku fylkkamánni lea ásahan dásseárvojoavkku. Sámedikki hálddahusas lea välljejuvvon dasa okta miellahttu . Dásseárvojoavkkus leat leamaš golbma čoahkkima dán jagi. Dasa lassin lea dásseárvojoavku bovdjuvnon seminárii Romsii gos fáddá lea dásseárvu ja ovttárvosašvuolta mánáidgárddis. Seminára lágideaddjit ledje Dásseárvoguoovdáš, Dronning Mauds Minne ja Kanvas. Viidáset leat dollon kurssat mánáidgárdebargiide dásseárvu ja ovttárvosašvuoda fáttás. Ledje posiitiiva ruovttoluottadieđut, ja joavku oaidná ahte dakkár kurssat leat dehálaččat mánáidgárdebargiide. Jus galgat joksat dásseárvomihttomearri, de lea dehálaš ahte vuosttaš oassi proseassas lea diehtujoahkin ja miellaávkálaš bargu. Dásseárvojoavku lea ráhkadan strategiijaplána, ja joavkku mielas leat bargame dan guvlui ahte mánáidgárddiin olahit dásseárvomihtu. Sámedikkis lea dehálaš rolla dán barggus mánáidgárddiid ektui main lea sámegeielfálaldat.

Prošeakta sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat

Sámediggi lea bidjan johtui proševtta sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat mánáidgárddiide. Proševtta áigumuš lea ovddidit duhkorasaid ja pedagogalaš ávdnasiid mat nannejit mánáid sámegeiela giellagálggaid. Sámediggi lea bidjan bargat olggobealde mánáidgárdebargiidjoavkku, mii leat buktán evttohusaid sámegeiela “hupmanpáhka” sisdollui. 2013:s biddjojot ohcanvuodot ruđat dán ulbmili. Sámedikki iežas iskan čájeha ahte mánáidgárddiin mat fáallet sámegeiela leat hui unnán sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat. Dán proševtta bokte oaidná Sámediggi ahte lea vejolaš veahkkin leat dasa ahte mánáidgárddit ožžot eambbo oahpponeavvuid.

Bagadus doarjjaortnegiid birra

Lea ráhkaduvvon “Bagadus doarjjaortnegiidda mat gusket mánáidgárddiide gos leat sámi mánát”. Bagadusa elektrovnnalaš veršuvdna lea juhkkuojuvvon mánáidgárddiide. Dat lea ođasmáhttojuvvon 2013 bušehta eavttuid ektui.

Sámediggedieđáhus sámi mánáidgárdefálaldagaid birra

Sámediggi lea dán jagi álgán bargat ráhkadit ođđa dieđáhusa sámi mánáidgárdefálaldagaid birra. Dieđáhus daningo Sámediggi háliida hábmet bajitdási politihka mánáidgárdesuorggis, mii lea mearrideaddjin ja čielggada prinsihpalaš gažaldagaid sámi mánáid mánáidgárdefálaldagaid ektui. Sámi mánáidgárdefálaldaga dieđáhusa mihttomearri lea oažžut refleksuvnna ja gulahallama mot galgá olahit politihkalaš mihttomerriid buoriduvvon bajásšaddaneavttuide mánáidgárdefálaldaga bokte.

Dieđáhusbargu lea boadus sihke Sámedikki siskkáldas proseassas, muhto sámi servodat maiddái lea fárus. Lea dollojuvvon seminára gos olgguldas aktevrrat leat buktán evttohusaid, leat sáddejuvvon jearahallanskovit mánáidgárdeeaiggádiidda ja mánáidgárdebargiide, ja leat váhnemiid jearahallan. Olbmot leat ožžon vejolašvuoda buktit evttohusaid Sámedikki neahttasiiddus. Sámediggái leat bohtán unnán evttohusat, ja jearahallaniskadeamis lea vástidanproseanta vuollin. Viidáset lea leamaš viidát politihkalaš digaštallan Sámediggerádis ja Sámedikki dievasčoahkkimis. Dieđáhus galgá viidáset meannuduvvot lávdegottis ja dievasčoahkkimis guovvamánus 2013:s. Dieđáhusbarggus lea leamaš buorre proseassa, muhto lea gáibidan ollu áiggi ja resurssaid. Sámediggi oaidná ahte lea dehálaš oažžut sadjái bajitdási mánáidgárdepolitihkalaš dokumeantta vai sámi perspektiiva mánáidgárdesuorggis válđojuvvo váras.

Oahpponeavvoprošeavttat

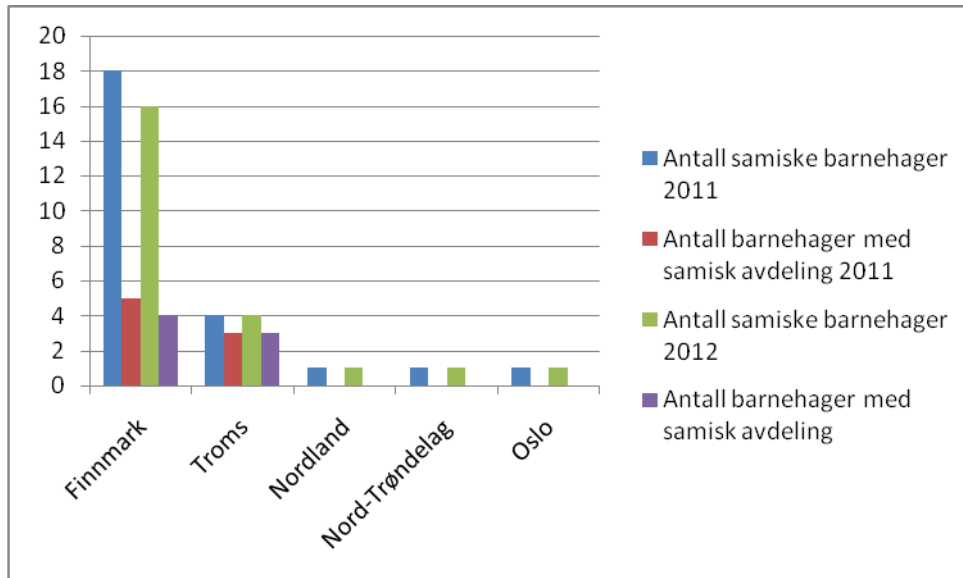
Sámediggi lea dorjon ollu oahpponeavvoprošeavttaid ovddit jagiid. Dáin prošeavttain leat 2012:s almmuhuvvon guhitta oahpponeavvu; guokte davvisámegillii, guokte julevsámegillii ja guokte lullisámegillii. Golbma girjii dán leat “Mu vuosttaš duhát sáni”, “Mov voestes1000baakoeh” ja “Muv vuostasj tuvsán bágo”. Sámediggi lea juogadan girjiid mánáidgárddiide gos leat sámi mánát, sámi giellaguovddážiidda Norggas ja Sámeskuvlastivrii Ruotas.

Doarjja sámi mánáidgárddiide

Sámediggi lea doarjjaortnegiid bokte mánáidgárddiide addán doarjagiid mánáidgárddiide main lea sámeziel- ja sámi kulturfálaldat. Áigumuš sámedikki doarjjaortnegiiguin mánáidgárddiide lea láchit dilálašvuodaid dasa ahte suohkanat ja priváhta mánáidgárdeeaiggádat galget sáhttit addit sámi mánáidgárdefálaldaga, ja dakko bokte sihkkarastit ahte sámi mánát mánáidgárddiin ožžot nannejuvvot ja ovddiduvvot iežaset sámeziela ja sámi kulturduogaža. Mánáidgárddiid raporteremiid bokte oaidná Sámediggi ahte mánáidgárddit ožžot doarjagiin veahki hukset iežaset doaimma sámeziela ja sámi kultuvrra vuodul. Eanas mánáidgárddit lihkestuvvet bargguin, muhto leat maiddái ollu mánáidgárddit main leat ollu hástalusat dan ektui go sis lea sámi mánáidgárdefálaldat. Hástalusat dan oktavuodas sáhttet nugo sámezielat bargiid rekrutteren, metodat giella- ja kulturoahpahusa ektui, pedagogalaš ávdnasat ja oahpponeavvut váilot. Oktavuoda bokte mánáidgárddiiguin main lea sámeziel ja sámi kulturfálaldat oaidná Sámediggi ahte mánáidgárddiin leat iešguđetlágan hástalusat geográfalaš sajádaga ektui. Dát oidnosii bohtá earret eará mánáidgárddiin mat leat iehčanassii, sierra sajis, ja sis eai leat olámuttos eará fágaolbmot ja fágabirrasat gos sáhtta divaštallat hástalusaid sámi mánáidgárdefálaldagaid ektui. Ollu dain mánáidgárddiin háliidit eambo oktavuoda Sámedikkiin ja sis lea dárbu jámma bagadallamii doarjagiid ja fágaid birra.

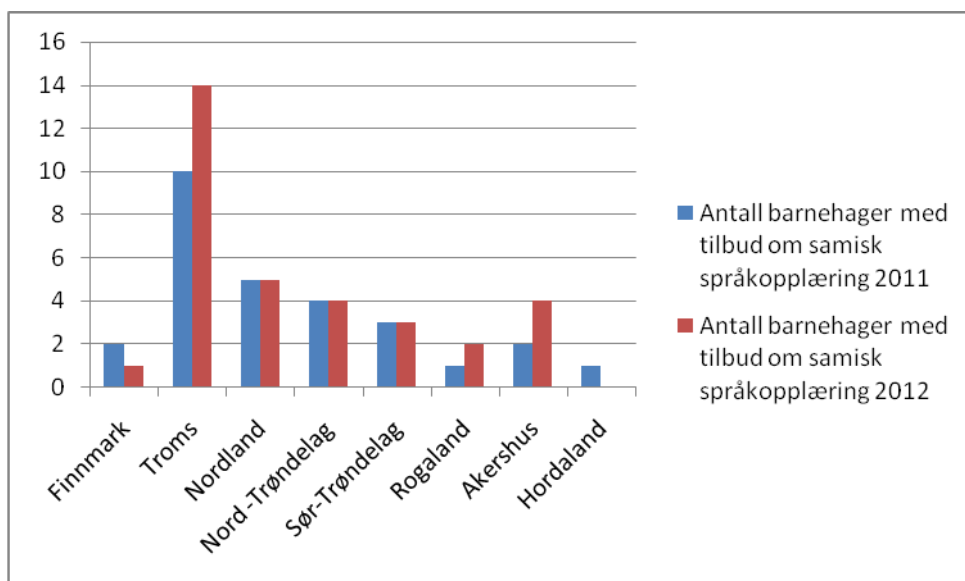
1.tabella vulobealde čájeha galle sámi mánáidgárddi leat ja galle dáčča mánáidgárddi leat sámi ossodagain. Sámediggi lea registreren 2011 ja 2012 doarjjaohcamiid meannudeami oktavuodas. 2012:s leat registrerejuvvon 23 sámi mánáidgárddi ja 7 dáčča mánáidgárddi main lea sámi ossodat. Logut čájehit maiddái ahte bušehttajagis ledje 2 unnit sámi mánáidgárddi go 2011:s. Dáru mánáidgárddiid dáfus, main lea sámi ossodat, de ledje unnit 2012:s go dan maid 2011 logut čájehit. Sivvan daid

rievdadusaide leat oalgeváikkusat odđa doarjjaevtuid geažil mat atnui válđojuvvojedje 2011:s. Čavgadet gáibádusat mat omd. mielddisbukte ahte dán golmma mánáidgárddi ohcamat hilgojuvvojedje. Dálá evtut bidjet maiddái čavgadet gáibádusaid mánáidgárddiide mat háliidit álggahit sámi mánáidgárdefálaldaga.

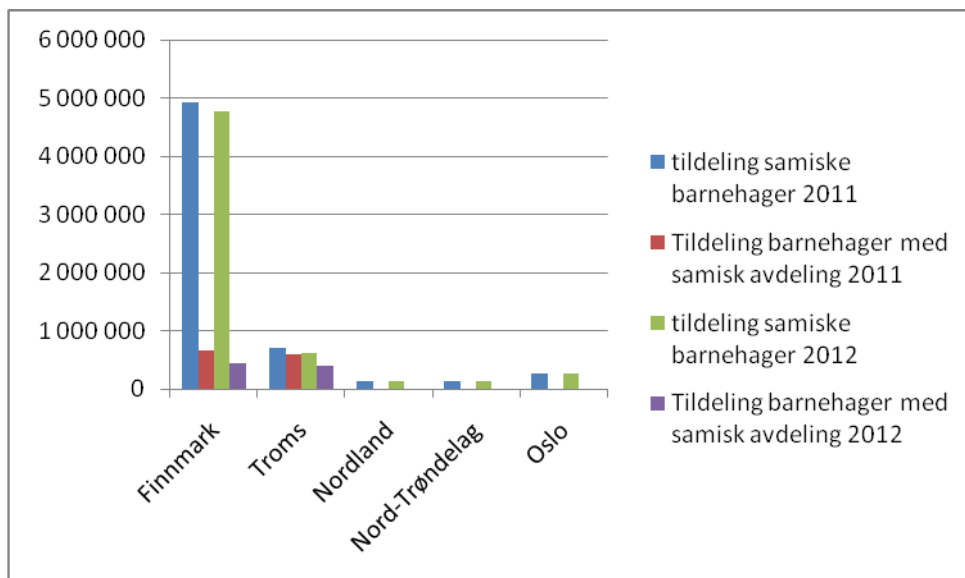
1. tabealla: galle sámi mánáidgárddi ja mánáidgárddi sámi ossodagain 2011:s ja 2012:s.

Sámedikkis lea sierra doarjjaortnet mánáidgárddiide main lea okta mánná dahje unnit sámi mánnájoavkku mii galgá oazžut sámegeiel oahppofálaldaga. 2012:s leat registrerejuvvon 33 mánáidgárddi main lea sámegeiel oahppofálaldat. Mánáidgárddit leat juohkásan 7 fylki; Finnmárku, Romsa, Nordlándá, Davvi-Trøndelága, Lulli-Trøndelága, Rogalándá. Dán jagi lea veaháš lassáneapmi mánáidgárddiid logus dan ektui go man galle registrerejuvvon mánáidgárddi leat main lea giellaoahpahušfálaldat 2011:s. Leat registrerejuvvon 5 eambo mánáidgárddi 2012:s go 2011:s. Eanasmuddui leat seamma mánáidgárddit mat jahkásaččat ohcet doarjaga, muhto dán jagi ledje mánga odđa; vihtta odđa Romssas, okta odđa Nordlánddas, okta Rogalánddas ja guokte Akershusas. 2. tabealla čájeha Finnmárkkus leat njiedjan registrerejuvvon mánáidgárddit ja Romssas, Rogalánddas ja Akershusas leat lassánan.

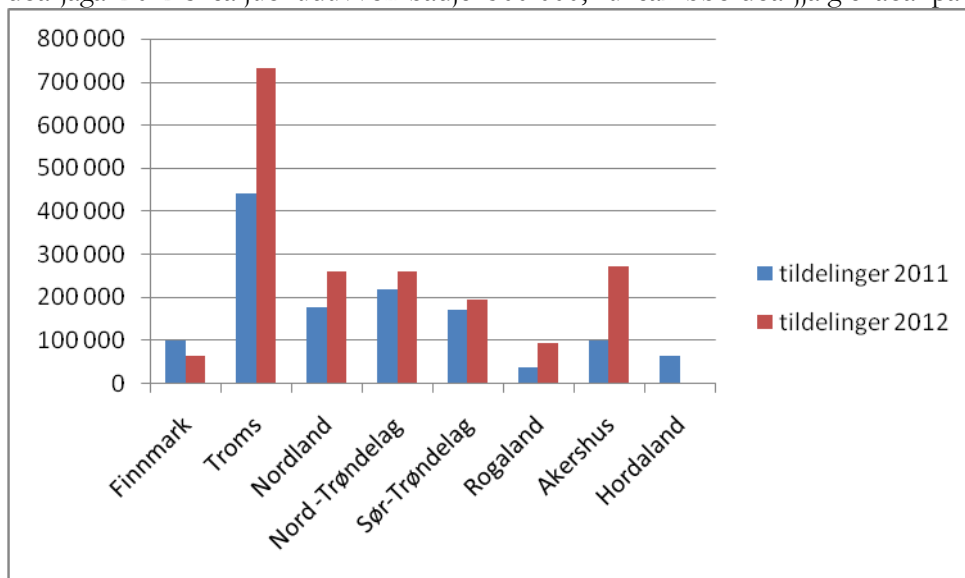
2. tabealla: Galle mánáidgárddi mas lea sámegeiel oahppofálaldat 2011:s ja 2012:s

Sámi mánáidgárddiide lea juolluduvvon 5 910 000,- ru. ja birrasiid 830 000,- ru. dáčča mánáidgárddiide main lea sámi ossodat.

3. Tabealla: Juolludeamit sámi mánáidgárddiide ja mánáidgárddiide main lea sámi ossodat 2011:s ja 2012:s.

Giellaoahpahušdoaimbajiide juolluduvvui oktiibuot 1 876 000,-, 33 sámi mánáidgárddi ožžo doarjaga. 2012:s lea juolluduvvon badjel 500 000,-ru. eambbo doarjja giellaoahpahušsii go 2011:s.

4. tabealla: Juolludeamit sáme gielloahpahušsii 2011:s ja 2012:s.

Lassin lea dán liigudeamis juolluduvvon 580 000,- ru. 6 prošehtii ja ovddidanbargui, juohkásan 4 mánáidgárdái.

Fierpmádatčoahkkimat

Sámediggi lea lágidan fierpmádatčoahkkima mánáidgárdebargiide 2012:s. Fierpmádatčoahkkima bajitdási fáddá lei mánáidgárddi giella. Ledje sáhkavuorut mánáidgárddi giellabarggu birra, dan birra ahte olgošilju geavahit giellaarenan ja Guovssahas mánáidgárddi ovddasteaddjit Romssas muitaledje

giellaprošeavtta “Somá” birra. Golbma plánejuvvon fierpmádatčoahkkima eai lágiduvvon daningo Sámediggi lágidiu Sámi mánáidgárde- ja skuvlakonferánssa dán jagi.

Sámediggi oaidná ahte lea resursagáibidahkes lágidit konferánssaid. Váikkuhussan das lea ahte dan jagi go lágidit mánáidgárde- ja skuvlakonferánssa, de ii leat kapasitehta lágidit eanet

fierpmádatčoahkkimiid. Fierpmádatčoahkkimiid dan geažil sáhtta lágidit juohke nuppi jagi.

Mihttomearri fierpmádatčoahkkimiiguin lea olahit viidát olggos dieđuiguin bagadallamiin nu

ollugiidda go vejolaš. Sámediggi oaidná ahte mii eat olat buohkaid nugo háliidivččiiimet. Sámediggi áigu dán ášši guorahallat ja viidáset bargat dainna.

Diehtujuohkin ja nevvodeapmi mánáidgárddiide

Sámediggi oazžu ollu jearaldagaid mánáidgárdebargiin mánáidgárddiid sámejieloahpahusa birra.

Maiddá eanet dáčča mánáidgárddit váldet oktavuoda oazžut neavvuma dan birra mot sii galget čađahit fáttáid sámi dilálašvuodaid birra. Sámedikki mielas lea dehálaš addit dakkár diehtujuohkima ja neavvuma, ja oaidná dárbbu ahte galggaše ráhkaduvvon eambo ávdnasat fáttá birra. Dát lea juoga mainna Sámediggi áigu bargat viidáset.

Sámedikkis leat jahkásaččat čoahkkimat muhtun mánáidgárddiid mánáidgárdebargiiguin mat addet sámejiel- ja kulturfálaldaga. Jearru Sámedikki diehtujuohkimii ja neavvumii lea stuoris earret eará doarjagiid ja sámi fáttáid láchimiid birra. Sámediggi oaidná ahte eai leat doarvái resurssat sáhttit addit dan sávahatti diehtujuohkima ja neavvuma ollu mánáidgárddiide jahkásaččat. Sámediggi lea dán jagi galledan njeallje mánáidgárddi, muhto lea mihá stuorat dárbu fitnat galledeame eanet mánáidgárddiid jahkásaččat.

Sámi mánáidgárde- ja skuvlakonferánssa

Sámediggi lágidiu Sámi mánáidgárde- ja skuvlakonferánssa Romssas, skábmamánu 13.-14.b. 2012:s. Konferánssa namahus lei “Árbevirolaš bargguin cybermáilbmái”. Konferánssa olahusjoavku ledje bargit geat barget oahpahusain sámi mánáidgárddiin, sámi vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvllain. Ledje sihke oktasaš logaldallamat, muhto maiddá buohtalas šešuvnnat mat ledje heivehuvvon mánáidgárddiide, vuodđoskuvllaide ja joatkkaskuvllaide. Logaldallit logaldalle earret eará árbevirolaš máhtu, sámejiela, guovttagielalášvuoda, sámi mánáidgárdehistorjjá birra, okta joatkkaskuvla logaldalai dan birra mot sii barget nuoraidfitnodagain iežaset skuvllas, guovddáš mii heiveha DGT oahpahussii (Senter for IKT i utdanningen) logaldalai matematihkkaprošeavtta birra ja nuoraid ja neahttageavaheami birra ja Ovttas.no prošeavttas ledje mánga logaldallama neahttauskádaga Ovttas.no birra. MVL-Mánáidgárddi váhnenlávdegoddi ja VVL-Vuodđoskuvlla váhnenlávdegoddi muitaledje iežaset bargguid birra. Ledje sullii 230 oasseváldi. Oasseváldit ledje earret eará mánáidgárdebargit, vuodđoskuvlla oahpaheadjit ja joatkkaskuvlla oahpaheadjit, studeanttat, allaskuvllat, oahpahusdirektoráhtta ja earát suohkaniin ja fylkkain geain lea dahkamuš oahpahusáššiiiguin. Konferansaoasseváldiid bivde konferánssa loahpas addit árvoštallama. Oasseváldit ledje eanasmuddui duhtavaččat konferánssain.

Áigečála “Stullán”

Sámediggi almmuha jahkásaččat guokte nummara mánáidgárdeáigečállagis “Stullán”. Ulbmil almmuhemiiguin lea diehtujuohkin, vásáhuslonohallan ja gelbbolašvuodálokten. Áigečála sáddejuvvo nuvttá buot mánáidgárddiide mat vuostáiváldet doarjaga Sámedikkis ja eará berošteddjiiide. Dán jagáš nummariin leat fáttát leamašan earret eará diehtujuohkin Sámedikki fierpmádatčoahkkimiid ja konferánssaid birra, našunála jođihanoahppu mánáidgárdejođiheddjiide ja mánggagielašvuoha.

Sámi oahpponeavvoguovddáš

Sámi oahpponeavvoguovddáša ovddasvástádus Guovdageainnus lea diehtujuohkin, nevvodeapmi ja oahpponeavvuid luoikan mánáidgárdebargiide, oahpaheddjiide, studeanttaide ja earáide. Luoikan dahkkojuvvon telefuvnna bokte, njuolga vuostáiváldimis, čujuhusaid www.bibsys.no ja www.ovttas.no bokte. 2012:s leat registrerejuvvon oalle ollu ođđa oahpponeavvut vuogádahkii.

Oahpponeavvoguovddáš bargá maiddá registreret buot ávdnasiid mat ovdalaččas gávdnojit BIBSYS Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

oahpponeavvoguovddážiis, mii mielddisbuktá ollu barggu. Oahpponeavvoguovddáš bádde NRK ja TV2 tv-programmaid mat leat sámegillii dahje mat sistisdollet sámi perspektiivva, ja daid sáhttá luoikat viidáset geavaheddjiide geat leat Norwaco miellahttun. Oahpponeavvoguovddážiis leat čájáhusat iešguđetge konferánsasain ja seminárain, ea.ea. pedagogalaš fágabeivviin Plassjes ja sámi mánáidgárd-e ja skuvlakonferánsas Romssas.

Vuodđooahpahus

Čadačuovvu fágaid oahppoplánaid ja ovtadássásaš seammaárvosaš sámi oahppoplánaid revideren

Oahpahusdirektoráhtta lea 2012.s, Máhttodepartemeantta gohččuma mielde, revideren čadačuovvu oahppoplánaid dárogielas, servodatfágas, matematihkas ja engelasgielas ja ovtadássásaš seammaárvosat oahppoplánaid dárogielas ohppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan, luondufága-sámegiella ja servodatfága-sámegiella. Oahppoplánat leat sáddejuvvon gulaskuddamii. Reviderema ulbmil lea čalmmustahttit dan vihtta vuodđogálgga: čálalaš ovdanbuktima, njálmmálaš gálggaid, máhttit lohkat, máhttit rehkenastit ja digitála gálggaid. Rávvejeaddji dovdomearkkat galget maiddái ráhkaduvvot 10. ceahki mihttoolahussii, maid oahpaheaddjit galget atnit veahkkin árvoštallat ohppiid gelbbolašvuoda.

Sámediggi ja Oahpahusdirektoráhtta leaba soahpan ahte fágas seamma oahppoplánajoavku bargá sihke našunála ja ovtadássásaš oahppoplánain, mas Sámediggi evttohi miellahtuid dárogiela, servodatfága ja luondufága oahppoplánajoavkkuide. Fágarasttideaddji referánsajoavkkus lei maiddái okta sámi ovddasteaddji.

Oahppoplánat galget geatnegahttit addit oahpahusa sámi olmmošceardda birra ja dán olmmošceardda giela, kultuvrra ja servodateallima birra iešguđetge fágasurggiid oktavuodas. Sámi sisdoallu ii galgan ođastuvvot. Oahpahusdirektoráhtta nammadii sámi resursajoavkku mii galgá áimmahuššat sámi sisdoallu. Vuodđogálggaid rievdadusaid geažil leat maiddái dahkkon muhtun rievdadusat sámi sisdoalus.

Sámediggi lea addán cealkámuša sámi sisdoalu birra reviderejuvvon oahppoplánaide dárogielas, dárogiella ohppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan, luondufágas, luondufágas-sámegiella, servodatfágas, servodatfágas- sámegiella, engelasgielas ja matematihkas ovdalga oahppoplánaid sáddejedje gulaskuddamii 2012 juovlamánus.

Sámegiela oahppoplánaid revišuvdna

Vuodđogálggat leat maiddái reviderejuvvon sámegiel vuosttaš- ja nubbingiellan oahppoplánas. Oahppoplánajoavku, man Sámediggi lea nammadan, lea čadahan revišuvdna. Oažžun dihte buoremus vejolaš oktiivástideami vuodđogálggain sámegielas ja eará fágain, nammadii Sámediggi daid seamma olbmuid geat leat leamašan našunála oahppoplánarevišuvdnabarggu resursa- ja referánsajoavkkuin.

Oahppoplánajoavkkut geigejedje iežaset oahppoplánaid rievdadusevttohusaid skábmamánus ja juovlamánus 2012:s. Sámegiela vuosttašgiellan oahppoplána revideremis lea fuomášupmi biddjon dasa ahte fágas lea earenoamáš ovddasvástádus systemáhtalaš oahpahussii čállimis, lohkamis ja njálmmálaš gálggain.

Dálá doaibmi sámegiel nubbingiellan oahppoplánas leat guokte progrešuvdnamannolaga. Sámegiella nubbingiellan – sámegiella 2 gáibida eanemus sámegielgelbbolašvuoda. Sámegiella 3 lea álkit variánta sámegielas nubbingiellan. Sámegiela nubbegiela oahppoplána revišuvnna lea čalmmustahttojuvvon ahte sámegiella 3 lea fáaldat mas lea vuollegit dássi. Viidáset lea sámegiella nubbingiellan oahppoplána reviderejuvvon nu ahte buoret heive ohppidjovkui mii álgá sámegielain joatkkaskuvllas.

Sámegiela oahppoplánat sáddejuvvojit gulaskuddamii 2013 álggus ja galget válđojuvvojit atnui skuvlajagis 2013/2014.

Oahppoplánabarggu ruhtadeapmi

Lea dárbbaslaš bargat oahppoplánaid revišuvnnain-, muhto dat leat maiddá hui resursagáibidahkes proseassat, sihke olmmošlaš návccaid ektui ja bušehta ektui. Sámediggi lea golahan birrasiid 900 000 ruvno dán bargui 2012:s, dat dahká oalle stuora oasi min bušehtas ja váikkuha eará dehálaš vuoruhemiide nugo ovdamearkka dihte oahpponeavvooddideapmái. Sámediggi oaivvilda ahte go departemeanta álggaha sullasaš proseassaid boahhteáiggis, de Sámediggi dasa berre oazžut liigeruđaid.

Fága- ja diibmojuogu revišuvdna

Oahpahusdirektoráhtta lea 2012:s ráhkadan evttohusa fága- ja diibmojuogu rievdadusaide ohppiide geain lea sámegiela/sámegillii dahje suomagiel/suomagillii oahpahus nubbingiella oahpahussan ja dat leat leamašan gulaskuddamis. Máhttodepartemeanttas ja Sámedikkis leat 2012 čavčča leamašan álggahančoahkkimat ášši birra konsultašuvnnaide. Máhttodepartemeanta mearrida ođđa fága- ja diibmojuogu 2013 ođđajagis, maŋnel go leat konsultašuvnnat leamašan Sámedikkiin.

Fága- ja diibmojuohku addá rámmaid oahppoplánaid viidodahkii. Buot oahppoplánain lea árvvoštallanoasi mii siskkilda oppalaárvvoštallama ja eksámena. Dárogiel oahppoplána siskkilda maiddá siidogiela, ja árvvoštallanoassi galgá almmuhit lea go siidogielas 2. vai 3. joatkkaceahki eksámen. Dát mearriduvvo maŋnel go muddejuvnon oahppoplánat leat leamašan gulaskuddamis. Oahppit geain lea sámegiella vuosttaš- dahje nubbingiellaoahpahussan eai dárbbas váldit čálalaš siidogiela. Siidogiellaoahpahus váikkuha joatkkaoahpahusa studerenráhkanahhti oahppoprográmmaid sámegielliimmuid juohkimii. Namuhuvvon oahppoprográmmain ii sáhte t sámegielliimmuid juohkima mearridit ovdal go dárogieles eksámensordnet juo dadjat lea čielggaduvvon.

Doarjjaortnet stáhtabušehtas kap 225.63 Doarjja sámegillii vuodđoahpahas

Oahpahusdirektoráhtta lea Máhttodepartemeantta gohččosa mielde árvvoštallan stáhtabušehta kp.2425.63 doarjjaortnegiid – Doarjja sámegillii vuodđoahpahas ja kap 225.67 Doarjja suomagiel oahpahussii ja lea ráhkadan evttohusa ođđa meroštallanmodeallaide. Máhttodepartemeanta sáddii raportta Sámediggái ja bivddii oazžut ruovttoluottadieđuid.

Doarjjaortnegii sámegiella vuodđoahpahas leat vuodđun ohppiid vuogatvuodát oahpahaslága mielde. Dálá doarjjaortnega meroštallanmodeallat ja ođđa doarjjaortnetevttohus eai leat ovttaláganat suohkaniidda sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde ja olggobealde.

Sámediggi lea bivdán konsultašuvnnaid doarjjaortnega birra ja lea čujuhan dasa ahte sámelága giellanjuolggadusat leat rievdaduvvome, mii maiddá mielddisbuktá rievdadusaid oahpahaslágas. Dát mielddisbuktá ea.ea. ahte fertejit ráhkaduvvot ođđa meroštallanmodeallat. Sámediggi lea maiddá čujuhan eará dilálašvuodaide maid doarjjaortnegis berre buoridit, ea.ea.doarjjaortnega gáiddusoahpahussii. Sámediggái lea dehálaš ahte doarjjaortnega meroštallannjuolggadusat ja ekonomalaš rámma sihkkarastá sámi ohppiid vuogatvuoda sámegiela oahpahussii.

Struktuvra oahppama váste – čielggadeapmi joatkkaoahpahas birra Finnmárkkus

Sámediggi lea addán gulaskuddancealkámuša Finnmárkku fylkkagieldda čielggadeapmái joatkkaoahpahas birra Finnmárkkus, ja celkii ahte Finnmárkku fylkkagielda berre bisuhit dálá skuvlastruktuvrra.

Deanu joatkkaskuvla lea earenoamáš dilis, ja ferte bisuhuvvot. Gulaskuddancealkámuš válddii viidáset ovdan ahte sámegiela, kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima vuhtiváldin leat dehálaš eaktun joatkkaoahpahas organiseremii Finnmárkkus, ja ahte Finnmárkku fylkkagieldda boahhtevas skuvlastruktuvra ferte čájehit mot fylka áigu áimmahuššat dan.

Sámediggi ávžžuhii fylkkagieldda láchit dili dasa ahte eambbogat gergehit skuvlla ja unnibut heittet.

Sámedikkis lea maiddá leamašan čoahkkin fylkkaráđiin Lisbeth Isaksen Finnmárkku fylkkagielddas boahhtevas skuvlastruktuvrra ja joatkkaoahpahas gergeheami birra fylkkas. Čoahkkimiš šattai

ovttaoavilvuolta sáddet oktasaš reivve Máhttodepartementii, mas mii bivdit čoahkkima Máhttodepartemeanttain politihkalaš dásis Finnmárkku oahppostrategiija ja máhttodimenšuvnna birra davviguovopolitihka ektui. Viidáset soabaimet lágídit fásta čoahkkimiid gaskal Sámedikki, stáhtalaš sámi joatkkaskuvllaid ja Finnmárkku fylkkagiella.

Bajitdási strategalaš plána gáiddusoahpahussii

Oahpahusdirektoráhtta lea álggahan barggu ovddidit bajitdási strategalaš plána sámegieloahpahussii gáiddusoahpahusa bokte. Bargojoavku galgá geargan plánain guovvamánu gaskamuttus 2013:s. Sámedikkis lea okta ovddasteaddji bargojoavkkus, ja oassálastá maiddái referánsajoavkkus.

Ollu sámi oahppit fertjit oazžut sámegieloahpahusa gáiddusoahpahusa bokte. Sámedikki mielas lea hui dehálaš ahte dán oahpahusas lea buorre kvalitehta ja ahte fáldadagat leat ovttaláganat, beroškeahhtá das gos oahppi ássá ja makkár sámegilli sá ožžot oahpahusa.

Lullisámi oahpponeavvo- ja terminologiijaovddideapmi

Sámediggi ásahii giellamovttiidanprošeavtta sámi ohppiide ovdeš Elgá skuvllas Engerdal suohkanis 2011:s, dát prošeakta lea lihkestuvvan hui bures. Elgá skuvla heaittihuvvui 2012 čavčča, mánáidgárddis ja skuvllas lei dan rádjái leamašan 12 jagi lullisámegieloahpahus, mii gáibidii ahte Sámediggi fertii čuovvolit prošeavtta.

Bisuhan ja sihkkarastin dihte gelbbolašvuodabirrasa mii ásahuvvui ja ovdidduvvui Elgá-prošeavtta bokte, lea Sámediggi dahkan šiehtadusa Engerdal suohkaniin ja Sámi allaskuvllain. Dát šiehtadus galgá lotnolagaid geatnegahttit oasálaččaid veahkkin váldit vára ja sihkkarastit rámmaevttuid boahpteáiggi doibmi ja ovddideapmái lullisámi gelbbolašvuodabirrasii mii ásahuvvui ja ovdidduvvui Elgá-prošeavtta bokte. Mihttomearri lea joatkit bargguin ovddideame relevánta lullisámi oahpponeavvuid ja doaimmahit terminologiijaovddidan- ja eará giellaprošeavttaid, nu ahte lullisámi oahppit ožžot nanusmahttojuvvon sámegiel skuvlafáldadaga buriin kvalitehtain.

Dábálaš oahpponeavvut

Sámediggi lea 2012:s vuostáiváldán 104 oahpponeavvoohcama oktiibuot váile 51 miljovna ruvnno ovddas. Vuoddoahpahusa dábálaš oahpponeavvuide lei várrejuvvon 15,5 miljovna ruvnno, ja juolluduvvui doarjja 40 prošeaktii. Dát gáibidii garra vuoruheami, mii lei hui hástaleaddji.

Gárvvistuvvon oahpponeavvut 2012:s	47 (2011: 46)
Davvisámegilli	29 (2011: 32)
Julevsámegilli	10 (2011: 3)
Lullisámegilli	10 (2011: 11)

Ruođuid siste oaidná 2011 loguid.

Leat ain ollu fágat vuoddoahpahusas main eai leat oahppanressat, dahje lea heajos govččagráda oahppanressain. Dan golmma sámi váldogielas lea davvisámegiella buoremus gokčojuvvon.

Fágii dárogiella ohppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan eai gávdno oahpponeavvut guđege golmma gilli. Davvisámegiel ohppiin váilot mánáidceahkis oahpponeavvut dárogielas, engelasgielas, historijás, geografijas ja musihkas, ja olles vuoddoskuvllas váilot oahpponeavvut lášmmohallamis. Sámegiella 1 ja 2 lea belohakkii gokčojuvvon, seamma lea luonddufága, servodatfága, duodji ja biebmu ja dearvvašvuodafágat mánáidceahkis. Nuoraidceahkis gávdnojit belohakkii gokčojuvvon oahpponeavvut fágaide sámegiella 1 ja 2, dárogiella sámegiel ohppiide, engelasgiella, luonddufága, lášmmohallan, duodji ja musihka. Joatkkadásis lea dilli vearrámus sámi oahpponeavvuid dáfus.

Julevsámegiel oahpponeavvut fágas sámegiella vuosttašgiellan leat belohakkii gokčojuvvon mánáid- ja nuoraidceahkis. Joatkkadásis ii gávdno mihkkege. Dáidda ohppiide eai gávdno oahpponeavvut

dárogieláfagas. Matematihkka, oskkoldat ja luonddufága leat belohahkii gokčojuvvon mánáidceahkis. Muđui váilot sámegiela oahpponeavvut buot eará fágasurggiin.

Lullisámi ohppiide gávdnojit mánáidceahkis sámegielas oahpponeavvut, muhto nuoraid ceahkis lea dušše belohahkii gokčojuvvon. Matematihkka ja oskkoldat lea belohahkii gokčojuvvon mánáidceahkis. Muđui eai gávdno oahpponeavvut eará fágaide vuodđoskuvlladásis.

Digitála oahpponeavvut olles vuodđoskuvlii buot golmma gillii váilot. Sámedikkis ii leat leamašan vejolašvuohta vuoruhit digitála oahpponeavvuid vaikko dárbu lea stuoris. Váldosivvan lea ahte digitála oahpponeavvuid lea divrras buvttadit.

Sámedikki dálá bušeahttarámmaid siskkobeaide, mii eat gávnna vejolašvuođa lasihit ovddideami sámi oahpponeavvuin. Lea stuora dárbu lassu ruhtajuolludemáide stáhtabušeahtas sámi oahpponeavvuid ovddideamá, sihke go guoská dábálaš prentejuvvon oahpponeavvuide ja digitála oahpponeavvuide.

Earenoamáš heivehuvvon oahpponeavvut

Doarjja earenoamáš heivehuvvon oahpponeavvuide vuoruhuvvo raporterejuvvon, ovttaskas dárbbuid mielde ja oahpponeavvuide oaidno-, gullo-, matematihkka- ja lohkan-/čállinváttuid surggiin ja kárten- ja neavvunávdnasiidda.

Earenoamáš heivehuvvon oahpponeavvuide lei várrejuvvon 1,9 miljovna ruvdno. Bohte 19 ohcama ja 10:s dain mieđihuvvojedje. Lea stuora dárbu oázžut lassiruča ovddidit oahpponeavvuid sámi mánáide geain leat earenoamáš dárbbut.

Doaimbaidjut oahpponeavvobuvttadeami nannemii

Vuodđoskuvlla matematihkagirjiid jorgaleapmái lei várrejuvvon 4 miljovna ruvdno. Davvisámegilli leat matematihkagirjiid ja neahttaresurssat 5.-7. jahkeceahkkái gárvvistuvvon. Girjiid 1.-4. jahkeceahkkái leat jorgaluvvome. Nuoraidceahkkái leat geargan jorgaleame buot girjiid. Guokte maŋemus girjiid gárvvistuvvojat guovvamánu 2013 lohppii. Julevsámegilli ja lullisámegilli leat jorgaleame girjiid 1.-4.jahkeceahkkái.

Jorgalanbarggus lea tearpmáid ráhkadeapmi ádjás bargu, mii fertte dahkkot buohtalasaid jorgalemiin. Davvisámegilli leat ráhkaduvvno matematihkkatearpmat ovddes jorgalanbargguid oktavuodas, muhto julev- ja lullisámegilli fertte ráhkadit matematihkkatearpmáid go daid gielaide eai leat ovdal jorgaluvvon matematihkagirjiid.

Ruhta lea maiddá várrejuvvon jorgalit davvisámegilli luonddufágagirjiid nuoraidceahkkái. Bargu álggahuvvo go departemeanta lea mearridan reviderejuvvon oahppoplána luonddufágas.

Spesiálpedagogihkka

Sámediggi hui ládje vuoruhit barggu kvalitehtsihkkarastime spesiálpedagogalaš oahppofálaldgaid sámi mánáide ja ohppiide mánáidgárdiin, vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvllain. Lea dehálaš sihkkarastit ahte sámi mánát ja oahppit geain oahpahuslága mielde leat vuoigatvuohta spesiáloahpahussii ja heivehuvvon oahpahussii, ožžot daid fálaldagaid maid sis lea riekti oázžut.

Sámedikkis fertte leat buorre ovttasbargu relevánta fágabirrasiguin. Danin mis lea ovttasbargu sihke Sámi Lohkanguovddážiin (Senter for samisk i opplering) ja SEAD:in – Sámi earenoamáš pedagogalaš doarjalusain (Samisk spesialpedagogisk støtte). SEAD galgá leat gaskalađasin eará riikaviidosas gelbbolašvuođaorgánaide sámegiela ja sámi kultuvrra dáfus. Dán guovtti gelbbolašvuođaguovddáži lea máhttu ja gelbbolašvuohta dan birra makkár dárbbut gávdnojit mánáidgárdiin ja skuvllain, gos gávdnojit sámi mánát ja nuorat.

Statped, spesiálpedagogalaš doarjalusvuogádat suohkaniidda ja fylkkagielaide, lea dál ođđasisorganisereme iežas. Plána lea ahte oktanuppeloahkái spesiálpedagogalaš guovddáza oktiibiddjojít nu ahte šaddá okta Statped das. Sámediggái lea dehálaš ahte ođđasisorganiserema oktavuodas váldet vára hástalusain mat gullet sámi mánáide earenoamáš dárbbuiguin.

Stipeanda ohppiide geain lea sámeigiella fágan joatkkaskuvllas

Stipeanda lea juolluduvvon ollesáiggeohppiide joatkkaskuvllain geain sámeigiella lea fágan. Stipeanda juogaduvvo gorálaččat gaskal ohppiid geat váldet sámeigiella vuosttašgiellan, sámeigiella nubbingiellan ja sámeigiella vierisgiellan. Oahppit geain lea sámeigiella nubbingiellan ožžot 25% geahpádusa ohppiid ektui geat váldet sámeigiella vuosttašgiellan. Oahppit geain lea sámeigiella vierisgiellan ožžot 50% geahpádusa ohppiid ektui geat váldet sámeigiella vuosttašgiellan. 2012 bušeahtas lei várrejuvvon 2.400 000,- ruvdno dasa.

Gielladássi	Galle ohcci	Máksojuvvon ru. juohke oahppái	Bušeahttagolaheapmi ruvnnui	Bušeahttaoassi %
Sámeigiella 1. giellan	253	kr. 5 093	kr. 1 288 529	53,4
Sámeigiella 2. giellan	166	kr. 3 820	kr. 634 120	26,3
Sámeigiella vierisgiellan	193	kr. 2 547	kr. 491 571	20,4
Submi	612		Kr. 2 414 220	100,0

Maŋemus jagiid leat oaidnán jámma lassáneami ohcamušain dán ortnegii, ja lea earenoamážit lassáneapmi ohcanlogus dain ohppiin geain lea sámeigiella vierisgiellan.

Ohcanloguid ovdáneapmi 2009 rájes 2012 rádjái:

Jahki	Sámeigiella 1.giellan	Sámeigiella 2.giellan	Sámeigiella vierisgiellan	SUB-MI
2009	194	150	117	461
2010	193	134	104	431
2011	226	170	126	522
2012	253	166	193	612

Sámedikki oahpahaspolitihkalaš árvaluskonferánssa

Sámediggi mearridii 2012:s Sámedikki dieđáhusa oahpahusdieđáhusa. Dan oktavuodas lágidii Sámediggi árvaluskonferánssa. Mihttomearri konferánssain lei oažžut árvalusaid boahhtevaš oahpahusdoaimmaide mat sihkkarastet sámi ohppiide buoremus oahppofálaldagaid. Ulbmiljoavkun ledje oahppit, váhnemat, oahpaheadjit, rektorat, skuvlaeaggádat, dutkit ja skuvlaeiseválddit.

Deaddu biddjui sámeigielloahpahussii ja gáiddusoahpahussii, ja mot váldit atnui árbevirolaš máhtu entreprenevravuoda bokte vuoddoskuvllas ja joatkkaoahpahasas. Lassi- ja joatkkaoahpahusa dáfus, de ohcaluvvui ahte iešguđetge allaskuvllain galggašii sámi kulturgelbbolašvuolta. Sámediggeráđđi áigu čuovvolit árvalusaid mat bohte ovdan konferánssas ja álgit ráhkadišgoahhtit doaimaplánaid árvalusaid vuodul mat ovdanbohte konferánssas. Dát galget leat vuodđun iešguđetge ángirusšansurggiide dieđáhusas, gos oaidná vuoruhemiid.

Seminára sámi skuvlahistorjjá birra

Sámediggi lea 2012:s lágidan seminára sámi skuvlahistorjjá birra Guovdageainnus. Ulbmiljoavkun ledje politihkkárat, skuvlaeaggádat, oahpaheadjit, dutkit ja eará berošteaddjit. Seminára lei rabas buohkaide. Ulbmil seminárain lei bajásčuvget manin lea dárbu dovdat sámi skuvlahistorjjá vai galgá

ipmirdit dálá skuvlastruktuvrra ja dárbu oažžut eambo sámi sisdoalu skuvllaide. Logaldallin ledje nugo earret eará dutki Hadi Khosravi Lile.

Politihkalaš ovttasbargu

Máhtodepartemeantta stáhtačállu Elisabeth Dahle lea fitnan Sámedikkis 2012:s, su áigumuš lei oahpásnuvvat áššiide mat gullet iežaset ovddasvástádussurggiide mánáidgárddit ja vuoddoohpahuš. Ovttas várrepreseanttain stáhtačállu finai Billávuona mearrasámi bajásšaddanguovddáža ja Kveana instituhta Porsángu suohkanis, Kárášjoga vuoddoskuvlla ja Láhpoluobbala skuvlla Guovdageainnus. Stáhtačállu lágiduvvui oahpisteapmi sámediggevisttis Kárášjogas ja sus lei čoahkkin várrepreseanttain Laila Susanne Varsain.

Guovdageainnus stáhtačállu oassálastii sámi skuvlahistorjáseminárii, man Sámediggi lágii. Delegašuvnnas ledje maiddá oahpisteapmi ja čoahkkimat Sámi allaskuvllas ja Sámi joatkkaskuvllas ja boazodoalloskuvllas. Álttás finai delegašuvdna sámi mánáidgárddis, Álttá siidda mánáidgárddis, Gorravári skuvlla sámi luohkás ja Finnmárkku allaskuvllas.

Politihkalaš čoahkkin lágiduvvui gos várrepreseanta Laila Susanne Vars ja stáhtačállu Elisabeth Dahle čoahkkinastuiga Sámi allaskuvlla ja Finnmárkku allaskuvlla jođihangottiiguin. Allaskuvllat muitaleigga iežaskka doaimmaid birra ja čađaheigga buori ságastallama stáhtačállu. Čoahkkimis Finnmárkku allaskuvllain beasai allaskuvla bidjat ovdan iežas dárbbuid go maiddá galgá sáhttit fállat sámi fáttáid iežaset oahpahušas ja earenoamážit mearrasámi kulturmáhttu namuhuvvui vásedin. Stáhtačállu muitalii dan birra ahte sutnje lei muitaluvvon ahte fállat “mearrasámi kulturmáhttu” ii bohtán fárrui našunála gelbbolašvuodáloktema strategiijii, muhto ahte áššis galgá dahkkot ođđa árvvoštallan.

Sámedikkis leat 2012:s leamašan čoahkkimat Romssa suohkaniin, sátnajođiheddjiin Jens Johan Hjortain ja gávpotráđi Jonas Stein Eilertseniin sámegeala ja sámi kultuvrra ovddideami birra Romssas. Konklusuvdna čoahkimiin šattai ahte Sámediggi ja Romssa suohkan galgaba ráhkadit sierra ovttasbargošiehtadusa. Oahpahušáššit galget leat oassin dakkár siehtadusas. Ovttasbargošiehtadus galgá vuolláičállojuvvot 2013 vuosttaš jahkebealis.

Sámedikkis leat 2012:s leamašan čoahkkimat Álttá suohkaniin sámi mánáidgárddi birra Álttás ja skuvlaáššiid birra. Konklusuvdna čoahkimiin šattai ahte Sámediggi ja Álttá suohkan galgaba ráhkadit sierra ovttasbargošiehtadusa, mas oahpahušáššit galget leat oassin siehtadusas. Ovtta čoahkkimis muitalii Sámediggi álgoálbmotkonferánssa birra mii galgá leat Álttás 2013:s.

Sámediggi lea lágidan golbma politihkalaš čoahkkima Oslo suohkanin 2012:s. Konklusuvdna lea ahte vuos ii hálit Oslo suohkan sierra ovttasbargošiehtadusa Sámedikkiin, muhto sii geatnegahttet iežaset doallat guokte politihkalaš čoahkkima jahkásaččat Sámedikkiin. Čoahkimiin galget leat fásta fáttát nugo: oahpahuš ja skuvla, mánáidgárddit, vuorasolbmot gávpogis ja deaivvadanbáiki Oslo sápmelaččaide. Eará áigeuovdilis áššiid sáhtta dieđihit čoahkimiidda.

Áššit maid leat divastallan čoahkimiin Oslo suohkaniin 2012:s leat leamašan sámi vuorasolbmuid dilli gávpogis, guorahallan bearráigeahččoraportta sámi oahpahušas birra Oslos ja Akershusas, almmuhuvvon 2012 geassemánu. Sierra sámi deaivvadanbáiki lea maiddá divastallojuvvon. Oslo suohkan berošta hástalusas mii lea rekrutteret sámi oahpaheddjiid ja pedagogaid skuvlii ja sámi mánáidgárdái. Sámediggi lea ilus go Oslo suohkan 2012 čavčča virgádii ovddidanjođiheaddji gii galgá ovttaštathtit ja čuovvolut buot oahpahušfálaldagaid sámi mánáide Oslos.

Ovttasbarggu geažil Oslo suohkaniin, máhtu ja oahpu gávpotrádejođiheddjiin, Torger Ødegaardain, bovdii Sámediggi Oslo suohkana doallat sáhkavuoru Sámedikki oahpahušpolitihkalaš árvaluskonferánssas Guovdageainnus 2012 čakčamánu.

Sámi giliskuvllaid fierpmádatčoahkkin

2012:s lea dollon čoahkkin sámi/regionála giliskuvllaide. Čoahkkima mihttomearri lea ásahit ja nannet ovttasbarggu gaskal sámi ja regionála skuvllaid gos leat sámi oahppit. Čakčat 2013:s galgá fas dollot ođđa fierpmádatčoahkkin mii galgá addit vásáhuslonohallamiid ja jus fal vejolaš, galgá čađahuvvot sierra konferánsa 2013 čavčča. Sierra sámi giliid/regionálaskuvllaid fierpmádatčoahkkimat galget maiddá nannet fierpmádatlihtuid. Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Porsáŋggu suohkaniin giliskuvllaid heaittiheami oktavuodas, ja lea maid fitnan Billávuona mearrasámi bajásšaddanguovddázis/skuvllas, Bissojoga skuvllas ja kvena instituhtas Bissojogas. Mihttomearri lei ságaškuššat Porsáŋggu- ja Billávuona giliskuvllaid boahhteáiggi birra, go goappaš skuvllat leat áitojuvvon heaittihuvvot.

Verdde- prošeakta

Sámediggi lea 2012:s bušehtas várren 250 000 ru verdde - prošeaktii. Prošeavtta mihttomearri lea leamaš ahte muhtun skuvllat Áltá ja Guovdageainnu suohkanis galget čađahit doaimmaid mat galget nannet ovttasbarggu, kulturlonohallama, hukset šaldi ja gulahallama gaskal mánáid/nuoraid gain lea sámi ja dárú/kvena duogáš.

Prošeakta lea boahťan hilljánít johtui, muhto muhtun skuvllat áigot 2013 álggus lágídit ohppiideivvadeami/guossástallama. Ohppiideivvadeamiin galgá fokus biddjot báikkálaš aktivitehtaide mat čájehit báikkálaš árbevieruid Áltá ja Guovdageainnu suohkanis.

Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Návvuona suohkaniin ja lea ságaškuššan Verdde- prošeavtta birra. Sivva čoahkkimii lei go Návvuona suohkan háliidii oheat doarjaga dakkár prošeaktii ja háliidii Sámédikkis evttohusaid makkár ruhtadanvejolašvuodát gávdnojit prošeaktii, ja háliidii ovdanbuktit Návvuona suohkana verddevuodá - prošeavtta. Sámediggi lea evttohan ahte Verdde-prošeakta 2013:s rahppojuvvo eará ohcciide maid go dušše Áltá ja Guovdageainnu suohkaniidda. Ortnet galgá evaluerejuvvot 2013:s.

Lohkan- ja čállinveahki vuoras sápmelaččaide

Sámediggi lea juolludan 450 000 ru Guovdageainnu suohkanii prošeaktii mii galgá addit lohkan- ja čállinveahki gili vuoras sápmelaččaide. Prošeakta álggahuvvui ođđajagimánus 2012:s ja galgá evaluerejuvvot 2013:s.

Lullisámegiela fierpmádat

Sámediggi lea oassálastán lullisámegiela fierpmádatčoahkkimis 2012:s. Lullisámegiela fierpmádatčoahkkin čohkke buohkaid hálddahaslaš dásis lullisámi guovllu ásahusain geat barget sámegiela giellaoahpahemiin. 2012:s dollojuvvui okta fierpmádatdeivvadeapmi. Deivvadeamis ságastallojuvvui máŋga áigeovuodilis áššečuolmma mat gullet lullisámegiela giellaoahpaheami bargui. Dahkkui dakkár mearráduš ahte háliidit ásahit fágafierpmádaga lullisámegiela oahpaheddjiide buot dásiin skuvladoaimmahagas, Bajásšaddanprográmma olis. Davvi- Trøndelága fylkkagiela lea váldán badjelasaš álggaheami dása. Sámediggi oassálastá observatevran fierpmádatčoahkkimiin, ja vai beassá muitalit iežas barggu birra ja oažžut evttohusaid viidáset bargui ja vuoruhansurggiide.

Sámi oahpponeavvoportála – Ovttas – Aktan – Aktesne

Sámediggi lea ovttas DGT oahpu guovddáziin (Senter for IKT i utdanningen) ovdánahttan oahpponeavvoportála sámi oahpponeavvuid várás internehtas. Oahpponeavvoportála lea ožžon nama Ovttas – Aktan – Aktesne.

2012 bušehtas lei oahpponeavvoportálii várrejuvvon 3 500 000 ru. 31.12.12 ledje registrerejuvvon 317 geavaheaddji dán siiddus. Ovttas.no bokte leat 92 iešguđetlágan geavaheaddji luoikkahan vuollelaš 300 resurssa.

Prošeakta registrere jámmat ja dásseis fitnamiid neahttasiiidus. Neahttasiiidu oažžu dađistaga ođđa registrerejuvvon geavaheddjiid.

Proševtta doaimmahus bargá geažoáigge almmuhit oahpaheaddjiresurssaid, ja dássázi lea bidjan sisa dieđuid 2700 resurssa birra portálii. Doaimmahusas leat čieža olbmo lassin prošeaktajodiheaddjái, ja sis lea davvi-, julev- ja lullisámegiela giellagelbbolašvuohta. Proševtta II muttus leat buvttadeame 3 oahpponeavvopilohta. Pilohtat ráhkaduvvojit fágaide luonddufága nuoraidskuvlii, servodatfága gaskkadássái, ja okta oahpponeavvu mánáidgárdái. Oahpponeavvopilohtaid buvttadeamis ovttasbargá prošeakta mánggáin oahpponeavvočállin. III muddu; juohkoarena almmuhuvvui čakčamánu 11.b. Girkonjárvgas. Juohkoarenas lea govvaáŋku gos leat su 500 gova.

Alit oahppu ja dutkan

Sámedikkis lea oassemihhtomeriin okta ahte visot alit oahppu ja dutkan galgá áimmahuššat sámi oaidnoguovllu.

Sámi allaskuvla

Sámediggi lea čoahkkimiin Kulturdepartemeanttain ja Ođasmahttin-, hálddahušlaš- ja girkodepartemeanttain ságaškuššan Sámi allaskuvlla doaimmaid ekonomalaš rámmaid birra, mii maiddá siskkilda fágalaš analysajoavkku-, árbevirolaš gelbbolašvuođa- ja ofelašproševtta. Sámediggi oaidná makkár hástalusat Sámi allaskuvllas leat dasa mii guoská daid olgguldas álggahuvvon proševttaid fágalaš doibmii ja ovdáneapmái, daiguin ekonomalaš rámmaiguin mat sis leat dasa. Maiddá doarjaga birra Sámi lohanguovddázi lea ságastallojuvvon Máhtodepartemeanttain. Sámedikkis lea dat ipmárdus ahte vuodđojuolludeapmi guovddázi lea beare unnán daid bargguid ektui mat vurdojuvvojit galgat čovdot guovddáza bokte. Lea lunddolaš ahte juolludeapmi Sámi lohanguovddázi lea seamma stuoris go ruhtajuolludeapmi eará našunála guovddáziidda dán suorggis.

Sámediggi lea maid ovttasbargan sámi allaskuvllain ja Nordlándda-, Romssa- ja Finnmárkku fylkkamánniiguin oažžut vuodđoohpahusas láhkaásahussii nannejuvvot earret eará dan ahte galgá dieđihuvvot vuoigatvuođa birra oažžut oahpahusa sámegielas ja sámegilli, Sámi allaskuvlla iešguđet lágan oahppofálaldat dárbbuid birra, ja hástalusaid dáfus gávdnat ja doalahit sámegielat gelbbolašvuođa.

Eará allaskuvllat ja universitehtat

- Sámediggi lea buktán evttohusaid Finnmárkku allaskuvlla ja Romssa universitehta oktiibijan plánaide. Sámediggi deattuhii beliid mat min oainnu mielde leat mearrideaddjin dasa ahte ášahusaid oktiibijan galgá maiddá buktit positiivvalaš váikkuhusaid sámi dutkamii ja ohppui, ja álgoálbmotdutkanii ja ohppui:

Álgoálbmot- ja sámi perspektiiva integrerejuvvo buot fágaosiide sihke oahpahusas ja dutkamis.

Heivehanmunát ja lávdaduvvon oahppofálaldagat.

Sámi árbevirolaš máhttu vuodđun ođđa máhtu ovddideapmái.

Studeantta rekrutteren – oažžut sámegielat studeanttaid (buot sámegielaid) logu lassánit.

Oahppokvalitehta ja oahppobiras studeanttaide geain lea sámegiel- ja kulturduogáš.

Dutkangaskkusteapmi – máhcahit ruovttoluotta dieđuid dutkanbohtosiin olbmuide ja báikkálašservodagaide geat/mat daidda servet.

Gulahallan ja rollajuohku sámi máhtolašvuođabirrasiiiguin mat eai gula oktiibidjamii, muhto maidda dat liikká guoská, nugo Sámi allaskuvla, Nordlándda universitehta j.e.

Sámi oahpaheaddjioahpporegiovdna – SAK 7

Sámediggi lea observatevra Sámi oahpaheaddjioahpporegiovnna stivrenjoavkkus, SAK 7, mas leat mielde Sámi allaskuvla, Finnmárkku allaskuvla, Romssa universitehta, Nordlándda universitehta ja davvi- Trøndelága allaskuvla. Dasa lassin lea Sámediggi mielde golmma regionála bargojoavkkus, rekrutterenjoavkkus, teknologíija- ja heivehanmunát oahppofálaldatjoavkkus ja sámegielaid, sámi fágaid ja fáttáid oahppofálaldatjoavkkus.

Oahpahusdirektoráhtta juolludii Sámi oahpaheaddjioahpporegiovnii ruđaid 2012- 2025 áigodahkii joatkkaoahppofálaldagaide. Sámediggi lea duhtavaš go Sámi allaskuvllas lea nuppiielapedagogihkka Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

fálaldagain okta, ja maiddá lullisámegiela ja julevsámegiela giellafálaldagaiguin mat leat Davvi-Trøndelága allaskuvllas ja Nordlándda universitehtas.

Sámediggi lea mearkkašan ahte lea stuora máhttováili sámi kultuvrra birra oahpaheddjiid gaskkas. Direktoráhhta ii dohkkehan Finnmarkku allaskuvlla mearrasámi kultur máhtu joatkkaoahppofálaldat plána. Finnmarkku allaskuvla válddi hilguma ovdan Máhtodepartemeanttain. Departemeantta buktá earret eará čuovvovaš cealkámuša jearaldahkii:

“Máhtodepartemeantta ipmirda goitge ahte guovlu vuorjašuvvá oahpaheddjiid heajos máhttodásiin sámi dilálašvuodaid birra. Mii áigut dan geažil ášši dieđihit ságaškuššamii strategiijaoasálaččaiguin dainna mihttomerriin ahte gávdno čuovddus dasa”.

Váilevaš máhttu oahpaheddjiid gaskkas sámi kultuvrra birra lea earret eará almmustahttojuvvon Hadi Lile doavttirdutkosis, ja váldui maiddá ovdan Butenschøn lávdegotti raporttas “Guhkes bálgáid mielde – sámi dutkama ja alit oahpahusa birra”. Sámediggi oavvilda dan leat nu vuđolažžan sámi fáttáid máhttoovddideapmái ahte mis leat leamaš mánga ságastallama Máhtodepartemeanttain dán ášši birra. Earret eará deaivvadeigga várrepreseanta Laila Susanne Vars ja stáhtačalli Elisabeth Dahle guovvamánus 2012:s Finnmarkku allaskuvllas, ságaškuššat dárbbu oahppofálaldagaide oppalaš sámi fáttain ja earenoamážit mearrasámi kultur máhtus.

Sámi oahpaheaddjioahpporegiovna bealis fievrrededje ášši viidáset go ohce dohkkehuvvot oažžut Sámi kultur máhtu ovttain giellaosiin, nu ahte dat lea okta sin joatkkaoahppofálaldagain. Čakčadálvvi 2012:s čielggai ahte Oahpahusdirektoráhhta vuoruhá sámi kultur máhtu ángirusšansuorgin “Gelbbolašvuotta kvalitehta váste – oahpaheddjiid joatkkaoahpu strategiijas 2012- 2015”.

Sámediggi lea hui duhtavaš mearrádusain ja leat vuordámušat dasa ahte dakkár oahppofálaldat bohtá johtui buot sámi guovlluin jođánepmosit.

Sámediggi várrii 2012:s 2 350 000 ru alit oahpu stipeanddaide. Doarjjaortnega mihttomearri lea rekrutteret sámegeielat fágaolbmuid iešguđetge lágan fágasurggiide. Alit oahppu sámegeielas lei vuoruhemiin okta. Ja dat movttidahtta Sámedikki go 2012 čavčča álggahuvvui lullisámegiella 3 oahppu, mas leat 12 oahppi, ja ahte julevsámegiela bachelora álggahuvvui vuosttaš gearde 2012 čavčča mas ledje 21 oahppi.

Oahpaheaddjioahpuid našunála ráđđi

Sámedikkis lea observatevrastáhtus Oahpaheaddjioahpuid našunála ráđis, OONR, ja čuovvu ráđi čeahkkimiid.

Norgga UNESCO- kommišuvdna

Máhtodepartemeantta lea nammadan Sámedikki várrepreseanta Laila Susanne Varsa miellahtun Norgga UNESCO-kommišuvdnii. Nammadeapmi gusto áigodahkii ođđajagimánu 1.b. 2013 rájes gitta juovlamánu 31.b. 2016 rádjái.

Regionála dutkanfoanddat

Sámediggi lea nammadan miellahtu várrelahtuin sihke Davvi- Norgga ja Gaska- Norgga foandastivrraide 2012 – 2015 áigodahkii.

Davviguovllupolitihkka

Sámedikki dievasčeahkkin meannudii ášši SP 28/12 “Máhttoviidodat davviguovllupolitihkas”, 7.beavvi geassemánus 2012.

Sámediggi čujuha áššis internašunála reaidduide mat eaktudit ahte álgoálbmogiin galgá leat guovddáš rolla iežas servodagaid ovdánahttimis ja ieža galget bidjat eavttuid iežas ovdáepmái.

Sámediggi čujuha erenoamážit ON 2007 Álgoálbmotjulggaštussii, artihkal 3 ja 4, mii eaktuduvvo ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái, ja ahte stáhtalaš eiseválddiin lea geatnegasvuohta sihkkarastet ahte dat vuoigatvuohta sisa fievrreduvvo našunála vuoigatvuhtii šiehtadallamiid ja konsultašuvnnaid bokte álgoálbmogiiguin maidda dat guoská. Internašunála standárddat lea maiddái dehálaččat Norgga máhttopolitihkkii ja olles sámi guvlui.

Sámediggi oaivvilda ahte lea hui dehálaš ahte sámi máhtobirrasiid, sihke ásašuslaš ja ii- ásašuslaš birrasiid, ferte sihkkarastit dárbbalaš rámmaeavttuid vai sii sáhttet ovdánit iežas eavttuid vuodul. Dain birrasiin lea vuđolaš gelbbolašvuohta servodateallimis, árbevirolaš ja ođđa ealáhusaid birra ja sosiála ja rievttálaš beliid birra mat lea dehálaččat davviguovlluáŋgiruššama viidáset barggus. Álgoálbmogiid ja sámi máhtobirrasiid mihtilmasvuohta lea ahte dat leat unnit ja hearkkit ja jođánit sáhttet voittáhallat jus vuodđun biddjo gilvoprinsihppa gaskal našunála, davviriikkalaš ja internašunála máhtoásahusaid.

Sámedikki vuolggasadji davviguovllupolitihkkii lea ahte álgoálbmogiin davvin leat leamaš ja leat ain davviguovllut ruoktu ja eallinvuodđu. Davviguovllut galget dan dihte hálddašuvvot buoremussan midjiide ja boahttevaš buolvvaide, ja álgoálbmotservodagain lea dárbu gielalaš, kultuvrralaš ja servodatlaš nannemii vuot.

Sámediggi lea oassálastán aktiivvalaččat ráđđehusa 2012 davviguovlludiedáhusa barggus, ja háliida čielggaduvvon ja guovddáš rolla viidáset davviguovlluáŋgiruššamis. Diedáhusas boahá ovdán ahte ráđđehus oaivvilda ahte positiivvalaš ovddeideapmái davvin lea mearrideaddjin dat ahte álgoálbmogat geaidda dat guoská maiddái vásihit dan positiivvalažžan. Sámediggi oaidná dárbbu bidjat johtui positiiva máhtto-, ja kapasitehtahuksejeddji doaibmabijuid sámi servodahkii ja eará álgoálbmotservodagaide áimmahuššan dihte álgoálbmotperspektiivva davviguovllupolitihkas. Ahte sámi servodat iežas álbmot válljejuvvon orgána Sámedikki bokte, galgá váldot fárrui davviguovllupolitihka máhtostrategiijaide áibbas buori vuogi mielde, lea eaktun dasa ahte sámi álbmot galgá dovdat eaiggátvuoda davviguovlluáŋgiruššamii.

Sámediggi oaidná earret eará dárbbu oažžut eambo máhtu ja čalmusteami sosiála ja dearvvašvuoda beali váikkuhusain maid davviguovlluáŋgiruššan dagaha báikegottiide ja olbmuide. Lea stuora dárbu eambo dutkanvuđot máhttui minerálaroggamiid váikkuhusaid birra davvin, erenoamážit vuoigatvuodaid áimmahuššama ja árbevirolaš ealáhusaid eksisteansavuodu oktavuodas.

Sámediggi lea oassálastán čoahkkimis aitto álggahuvvon ovttahttinforumis davviguovllupolitihka stuoradiggediedáhusa čuovvoleami váste, mas leat mielde Ráđđehus, Sámedikki áirasat ja Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku fylkkaráđdejodiheddjit. Oahpahus ja gelbbolašvuodaovdideapmi lei okta dain váldofáttáin mat birra ságastallojuvvui vuosttaš čoahkkimis. Čuovvoleapmin dán čoahkkimii bovdii stádačálii Elisabeth Dale Sámedikki, Finnmárkku fylkkagieldda oahpahusa fylkkaráđi, Oahpahuslihttu ja SG davviguovlluid čuovvolančoahkkimii. Čoahkkima fáddán lei: “ Mot oažžut eambbogiid čadahit joatkkaoahpahusa Finnmárkkus?”

Sámi perspektiiva stivrendokumeanttain

Ođđa rámmaplána sámi mánáidgárdeohpaheaddjiohppui Sámediggi ja Máhtdepartemeantta čadaheigga konsultašuvnnaid sámi mánáidgárdeohpaheaddjioahpu rámmaplána lávdegotti mandáhta birra. Mandáhta soahpan olahuvvui 2012 guovvamánus.

Rámmaplánalávdegoddi geigii iežas sámi mánáidgárdeohpaheaddjioahpu rámmaplána evttohusa departementii 2012 čakčamánus. Sámediggi lea bivdán konsultašuvnna oažžut Máhtdepartemeanttain ovdal lánkaásahus sáddejuvvo gulaskuddamii.

Ođđa mánáidgárdeoahpaheaddjioahpu rámmaaplána
Konsultašuvdna Kulturdepartemeanttain ođđa Mánáidgárdeoahpaheaddjioahpu lánkaásahusa ja
našunála njuolggadusaid birra loahpahuvvui 2012 miessemánus.

Lánkaásahusa 1.§:s ulbmil ja doaibmaviidodat, olahuvvui ovttaoaivilvuolta čuoovovaš ođđa oassái:
“Oahppu galgá ovddidit ipmárdusa dasa ahte sámi kultuvra lea oassin našunálalaš kultuvrras, ja dat
galgá deattuhit álgoálbmogiid stáhtusa ja vuoigatvuođaid, sihke našuvnnalaččat ja internašunálaččat”.

1.§ mearkkašumis čuožžu čuoovovaččat:

“Čujuhus geassemánu 17.b. 2005 nr.64 lánkii (mánáidgárdelánka) deattuha dehálašvuođa dovdat dán
lága ja maiddái vuollásaš lánkaásahusaid mat gullet mánáidgárdelánkii, ja internašunála
konvenšuvnnaide, nugo ILO- konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid birra ja ON
mánáidkonvenšuvnna.

Sámediggi lea duhtavaš go álgoálbmotperspektiiva ja máhttu sámi mánáid vuoigatvuođaid birra,
historjá ja kultuvra leat bures váldon vuhtii lánkaásahusas, mearkkašumiin ja našunála njuolggadusain
ollislaččat.

Ođđa oahpaheaddjioahpu 8- 13 rámmaplánat

Máhtodepartemeantta vuodđudii golbma ođđa rámmaplánalávdegotti 2011 njukčamánu. Sámedikkis
lea áirasat buot rámmaplánalávdegottiin. Sámedikkis ja Máhtodepartemeanttas lei
gulahallančoahkkinn 2012 geassemánus ođđa oahpaheaddjioahpu 8- 13 ceahki lánkaásahusa ja našunála
njuolggadusaid birra. Golbma ođđa lánkaásahusa galget dohkkehuvvot. Maŋgel ságaškuššamiid
čađahuvvui konsultašuvdna mii loahpahuvvui 2012 borgemánus e- boastta bokte mas sohpe
lánkaásahusaid ovdal go dat sáddejuvvojedje gulaskuddamii.

Lánkaásahusa 1.§ lea biddjon čuoovovaš sátnádeapmi:

Praktihkalaš ja estehtalaš fágaid 3 –jagáš fágaoahpaheaddjioahpu rámmaaplána lánkaásahusas:
“Fágaoahpaheaddjioahput galget addit gelbbolašvuođa kandidáhtaide fuolahit oahpahusa sámi
dilálašvuođaid birra, nugo dovdat stáhtusa mii álgoálbmogiin lea internašuvnnalaččat, dovdat
vuoigatvuođaid mat sámi mánáin Norggas leat, ja máhttit geavahit osiid sámi kultuvrras iežaset
fágasuorggi siskkobeaide”.

Lektoroahpu 8- 13 ceahki rámmaaplána lánkaásahusas čuožžu:

Oahpu maŋgel galgá kandidáhtta sáhttit fuolahit oahpahusa sámi dilálašvuođaid birra ja sus galgá leat
máhttu sámi nuoraid oahpahasvuoigatvuođaid birra mat oahpahaslága ja gustovaš 8 -13 ceahki
oahppoplánadahkosa mielde leat.

PPO 8 -13 ceahki rámmaaplána lánkaásahusas čuožžu:

Oahppu galgá kandidáhta gealbudit oahpahusa fuolahit sámi dilálašvuođaid birra ja addit máhttu sámi
nuoraid oahpahasvuoigatvuođaid birra mat oahpahaslága ja gustovaš 8-13 ceahki
oahppoplánadahkosa mielde leat.

Galgá dollot konsultašuvdna ovdal go lánkaásahus dohkkehuvvo.

Rávisolbmuidoahpahasprográmma

2012 bušehtas lei várrejuvnon 800 000 ru Sámiálbmotfoandda badjel viđa jagáš
rávisolbmuidoahpahasprográmmii Sámi allaskuvllas. Prográmma mihttomearri lea nannet ja ovddidit
sámegiela.

Prográmma lea molson nama “Gealbudan- ja rekrutterenprográmmii”, go prográmma lea gealbudan-
ja rekrutterenprográmma sámegiela alit ohppui.

Prográmma, mii loahpahuvvo 2013:s, lea dássáži čađahuvvon nu go lei plánejuvvon ja sáhtta dadjat dat lea lihkostuvvan dássáži. Sámi allaskuvllas lea dál fágalaš ovddasvástádus ja ovttasbargá viidát sámi giella- ja kulturguovddážiiguin.

Dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid geažil lea dárbu dakkár gealbudan- ja rekrutterenprográmmii guhkes áigái ovddasgavlui. Sámediggi oaidná dan geažil dárbbu dasa ahte prográmmii bistevaš ortnegiin sihkkarastá joatkevašvuoda, mas rávisolbmot sáhttet álgit álgokurssaide ja joatkit lohkanbaji rádjái. Bistevaš ortnet berre huksejuvvot dan vuogádaga ala mii lea áshuvvon, mas Sámi allaskuvllas lea fágalaš ovddasvástádus, mas leat mielde hálddahaslaš bealli nugo ekonomii, organiseren, koordineren ja ahte lávdaduvvon ovttasbargoasálaččat sáhttet čađahit álgokurssaid.

Systemáhtalaš kárten árbevirolaš máhtus – njuolggodoarjja

2012 bušehtas lei várrejuvvon 650 000 ru Sámiálbmotfoanddas Sámi allaskuvlii kárten dihte sámi árbevirolaš máhtu – árbediehtu.

Árbediehtu –prošeakta lea ođđajagimánu 1.b.2012 rájes rievdan pilohtaprošeavttas njealji jagáš váldoprošeaktan.

Okta vásáhus pilohtaprošeavttas lei ahte lea lassáneaddji dárbu konkretiseret árbevirolaš máhtu fáttmasteami hálddašeami ektui. Finnmárkkuoopmodaga ja Stáhta luonddubearráigeahčču hálddašanorgánat leaba váldán oktavuoda prošeavttain ságaškuššat ovttasbarggu dutkamis ja kapasitehtaovddideamis. Váldoprošeavtta váldomihttomearri galgá láchit dili dasa ahte: dokumentere samisk naturforståelse og tradisjonell kunnskap og legge til rette for at de fortsatt kan nyttiggjøres i lokal ressursforvaltning

Sámi luondduipmárdus ja árbevirolaš máhttu dokumenterejuvvo ja láchit dili vai dat ain sáhttet ávkkástallojuvvot báikkálaš resurssahálddašeamis

Nannet vejolašvuodaid dasa ahte sámi árbevirolaš máhttu fievrreduvvo vuorasolbmui nuorat olbmuide

Fáttmastit sámi árbevirolaš máhtu politihkalaš ja hálddahaslaš mearridanproseassain

Leat mielde ovdánahttime bures doaibmi ja buvttalaš fierpmádaga gaskal sámi áshusaid

Pilohtaprošeakta – sámi luonddugeavaheami gelbbolašvuodaguovddáš

2012 bušehtas lei várrejuvvon 500 000 ru sámi luonddugeavaheami gelbbolašvuodaguovddáša pilohtaprošeavtta álggaheapmái. Pilohtaprošeavtta vuodđun lea Sámedikki čuovvoleapmi ja konkretiseren Árbediehtu - prošeavtta gaskaboddosaš bohtosiin. Lea plána ahte prošeakta galgá leat vuodđun Ráđđehusa davviguovllustrategiija doaibmabijuid čuovvoleapmái das ahte joatkit prošeavtta dakko bokte ahte institušonalisere, ovddida ja bisuha árbevirolaš máhtu, earenoamážit dan mii gullá sámi luonddugeavaheapmái. Prošeakta galgá evaluerejuvvot 3 jagi geahčen.

Sámediggi lea rievddadan prošeavtta nama nammii Pilohtaprošeakta – Árbediehtoguovddáš / senter for samisk tradisjonskunnskap, proseassas mii lei dássáži go ovddasvástideaddji áshus válljejuvvui prošeaktii. Nammarievddadeapmi čilgejuvvo dainna ahte pilohtaprošeavtta mihttomearri lea viiddiduvvon áshahit vuodu guovddáži mii láchá dili dasa ahte sámi árbevirolaš máhttu – árbediehtu – geavahuvvo luondduresurssaid hálddašeamis ja lea máhttovuodđun rámmaaplánaid, oahppoplánaid ja oahpaheaddjiressurssaid ja dutkama ovddideapmái. Guovddáša barggut leat earret eará systematiseret, kártet, čalmustahttit ja gaskustit árbevirolaš máhtolašvuoda.

Sámi allaskuvla lea ožžon ovddasvástádusa prošeaktii ja lea hábmegoahtán dan dál. Aktivitehtaplánas lea earret eará mielde fierpmádathuksen ja relevánta ovttasbargoasálaččaid kárten, ja geavaheaddjiiskadeami čađaheapmi.

Stipeanda alit ohppui – ohcanvuđot doarjja

2012 Sámedikki bušehtas lei várrejuvvon 2 350 000 ru stipeanddaide alit oahpuid várás. Doarjjaortnega mihttomearri lea rekrutteret sámegielat fágaolbmuid iešguđetge fágasurggiide.

Válldiimet vuostá 298 ohcama. Juolluduvvui stipeanda oktiibuot 2 990 200 ru ovddas 206 studentii.

Tabella vuolábealde čájeha juohkimiid gaskal oahpposurggiid, galle ohcama juolluduvvon ja ruđaid juohkima:

	Galle ohcama	Galle juolluduvvon	Ruvnno
Oahpaheaddjioahppu ja ovdaskuvlaoahpaheaddjioahppu	31	15	300 000
Alit oahppu lulli-, julev- dahje davvisámegielas	216	168	2 290 200
Alit oahppu oahpponeavvopedagogihkas	22	15	300 000
Dulkaohppu sámii dulikkaide ja jorgaleddjiiide	2	2	20 000
Joatkkaoahppu sámii ovdaskuvlaoahpaheddjiiide	2	2	40 000
Joatkkaoahppu boarrásiidfuolahusas, viidát go bachelorgráda	1	1	10 000
Joatkkaoahppu gárrendilifuolahusas, viidát go bachelorgráda	0	0	0
Joatkkaoahppu psyhkalaš dearvvašvuodabarggus, viidát go bachelorgráda	1	1	10 000
1 stipeanda konserverenohppui Norggas, sihke bachelor- ja masterdásis	2	2	20 000
Vuoruhemiid olggobealde	21	0	0
Submi	298	206	2 990 200

Sin gaskkas geat ohce stipeandda alit ohppui lulli-, julev- ja davvisámegielas lea juohkin ná:

Giellajoavku	Galle ohcama	Juohku proseanttaid mielde	Juohku ruđa mielde
Davvisámegiella	120	65,71	1 505 000
Julevsámegiella	6	6,12	140 200
Lullisámegiella	42	28,17	645 000
Submi	168	100%	2 290 200

Stipeanda rávisolbmuid oahpahussii - ohcanvuđot doarjja

2012 Sámedikki bušehtas lei várrejuvvon 500 000 ru rávisolbmuid oahpahusa stipeanddaide. Doarjjaortnega mihttomearri lea ealáskahttit sámegiela ja movttiidahttit rávisolbmuid oahppat sámegiela, ja movttiidahttit eambbogiid gealbudit iežaset vai sáhttet váldit alit oahpu sámegielas.

Vuostáiválldiimet 8 ohcama. Oktiibuot juolluduvvui stipeanda 67 500 ru ovddas 8 studentii.

Tabella vuolábealde čájeha juohkimiid gaskal oahpposurggiid, man galle stipeandda leat juolluduvvon ja ruđaid juohkima:

Oahppu	Galle ohcama	Galle juolluduvvon	Submi
Davvisámegeiella lohkanbadji	1	1	15 000
Sámegeiella praktihkalaš oahppodilis – álgooahppu	7	7	52 000
Submi	8	8	67 500

Dearvvašvuohta ja sosiála

Sámedikki dearvvašvuođa ja sosiálapolitihkkii lea vuodđun ovtadássásaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalus sámi álbmogii, ovtadássásaččat álbmogiin muđui. Dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusat fertejit heivehuvvot sámi álbmoga vuoigatvuođaide ja dárbbuide ja man vuodđun galgá leat sámi giella ja kultuvra. Vuodđun sihkkarastit mihttomeari ahte galgá leat ovttárvosaš bálvalus, lea ahte buot dásiin galgá leat sámi giella- ja kulturmáhttu. Sámediggi bargá mángga láhkai olahán dihte dáid mihttomeriid. Gulahallama ja ovttasbarggu bokte guovddáš eiseválddiiguin ja eará relevánta aktevrraiguin bargá Sámediggi dan ala ahte sihkkarastit Sámedikki váikkuhanfámu dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusbálvalusaid hábmemei sámi álbmoga várás. Mii áimmahuššat earret eará sámi mánáid vuoigatvuođaid mánáidsuodjalusbálvalusain deaivvadeamis, ja sihkkarastit ahte sámi álbmoga hástalusat ja dárbbut vára válđojit našunála ángiruššamiin buori álbmotdearvvašvuođa váste. Dasa lassin addit mii doarjagiid iešguđet lágan dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide.

Sámediggi našunála álbmotválljejuvvon orgána, lea eanemus guovddáš eavttuid biddji eiseválddiid guovdu ovttárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálfálaldagaid ovddideami oktavuodas sámi álbmogii, ja dat ferte danne gessojuvvo mielde proseassaide main lea njuolga mearkkašupmi sámi álbmogii.

Sámediggi gulahallá guovddáš eiseválddiiguin, suohkaniiguin, fylkkagielddaiguin ja eará aktevrraiguin barggus dearvvašvuođa-, sosiála- ja mánáidsuodjalusfálaldaga sihkkarastimis sámi álbmoga várás. Mii čadáhut earret eará konsultašuvnnaid eiseválddiiguin dan oktavuodas go gustovaš lágat ja dahje láhkaásahusat rievdaduvvojit dahje ođastuvvojit main lea njuolga mearkkašupmi dearvvašvuođa-, sosiála- ja mánáidsuodjalusfálaldahkii sámi álbmoga várás. Sámediggi addá maiddái čálalaš cealkámušaid dieđáhusbargguide ja čielggademiide. Lagat ovttasbargu fágaásahusaiguin ja earáiguin gelbbolašvuođa buorideami dihte, ja dasto leat maiddái oainnusmahttindárbu ja bálvalusaid ovddideapmi dehálaččat.

Bargodokumeanttat regionála dearvvašvuođaásahusaide

Guovddáš eiseválddiid bajitdási ovddasvástádussii gullá bargu ovddidit ovttárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusa sámi álbmoga váste ovtadássásaččat álbmogiin muđui, ja sii fertejit fuolahit ahte sámi perspektiiva válđojuvvo vuhtii ja ahte dat jerrojuvvo buot proseassain, ja válđojuvvo vuhtii guovddáš dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihkalaš ángiruššamiin. Dainna vuoduin lea Sámediggi konsulteren dearvvašvuođa ja fuolahusdepartemeantta 2013 bargodokumeanttaid birra.

SÁNAG (Sámi našuvnnaš gealboguovddáš – psyhkalaš dearvvašvuođasudjen

Sámediggi fuolastuvvá dainna bisuhuvvo ja ovddiduvvo go fálaldat mii Sámi našuvnnaš gealboguovddáža (SÁNAG) psyhkalaš divššus lea huksejuvvon. Sámediggi lea 2012:s ožžon fuolastuvvondieđuid sámi pasieanttain, sámi fágaolbmui ja suohkaniin mat leat olggobealde Davvi Dearvvašvuođa doaimbaguovllu dan birra ahte SÁNAG fálaldagat galget unniduvvot ja heaittihuvvot. Sámediggi čujuha dasa ahte leat sámi pasieanttat geat orrot miehtá riikka ja geain lea vuoigatvuohta dearvvašvuođafálaldahkii man vuodđun lea sámegeiella ja kultuvra.

St.diedáhus nr. 47:s (2008 – 2009), ovttasdoaimanodastus, čujuhuvvo ahte SÁNAG lea oktasaš našunála gelbbolašvuodaguovddázin sámi psykiatriijii, ja ahte lassin, earret Oslos, gávdnojit fágaolbmot sihke julevsámi guovllus (Divttasvuotna) ja lullisámi guovllus (Snoasa). Bajábealde válddahallon olbmot leat oassin SÁNAG 3- jagáš prošeavttas, mii siskkilda našunála klinihkalaš bálvalusaid ovddideami Finnmárkku olggobealde. Prošeaktaáigodat lea dál loahpahuvvon, ja guovllut mat leat vuostáiváldán bálvalusfálaldaga, leat maŋgel muitalan ahte lea stuora dárbu SÁNAG fálaldahkii. Ovttasdoaimanodastus čujuha SÁNAG modelli, go čájehuvvo ahte lea leamaš hui posiitiiva, go das lea nanu bása mii sajáiduvvon sámi birrasii, lotnolagaid dainna ahte fágaolbmot leat leamašan iešguđet guovlluin gos lea sámi álbmot. Ovttaárvosáš bálvalus sámi pasieanttaide eaktuda bálvalusa man vuodđun lea sámegeiella ja kultuvra. SÁNAGis lea dát gelbbolašvuolta. Sámediggi oavvilda dárbbaslašžan láchit dili vai SÁNAGA psyhkalaš dearvvašvuoda dikšunfálaldat sámi pasieanttaide olggobealde Finnmárkku joatkašuvvá.

Sámediggi lea danin duhtavaš go 2013 bargodokumeanttain leat soahpan čuovvovaš mihttomeriid: Davvi Dearvvašvuoda RDD lea ovttas Sámi našunála gelbbolašvuodaguovddáža – psyhkalaš dearvvašvuodasuddjemiin (SÁNAG) ja muđui eará regionála dearvvašvuodadoaimmahagaiguin árvoštallan mot klinihkalaš bálvalusat sámi pasieanttaide galget viidáset fievrreduvvot ja organiserejuvot. Dát berre gehččot oktavuodas SÁNAG:a vejolaš ohcamiin oažžut našunála gelbbolašvuodabálvalusa stáhtusa.

Sámedikki mielas lea dát viidáset fievrredeapmi čuovvovaš Davvi Dearvvašvuoda RDD 2012 bargodokumeanttain mihttomeriin: Davvi Dearvvašvuolta lea láchán dili Sámi našunála psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema gealboguovddáža doibmii ja viidáset ovddideapmái. Fálaldat lea olámuttos sámi pasieanttaide buot sámi guovlluin. SÁNAGA doaimma psykiatriija spesialistaoahpu oahppobáikin lea viidásetovddiduvvon.

Fágaidrasttildeaddji spesialiserejuvvon dikšu sidjiide geat leat darvánan gárrenmirkkuide

SÁNAG lea mánga jagi bargan sámegeielat ja kulturoaidnoguvllot psyhkalaš dearvvašvuodasuddjemiin ja gárrenmirkováttisvuodaiguin. Stuoradiggediedáhusas nr. 30:s – ollislaš gárrenmirkopolitihka, boahťa ovdán ahte fágaidrasttildeaddji spesialiserejuvvon divššu bálvalusstruktuvrra berre nu guhkás go vejolaš ovttahttit psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema ja eará spesialistadearvvašvuodabálvalusaid bálvalusstruktuvrraiguin. Gárrendili fuolahusa sámegeiella ja kulturgelbbolašvuoda oktavuodas čujuhuvvo dasa ahte berre geavahit gelbbolašvuoda mii sámi pasieanttaid váste psyhkalaš dearvvašvuodasuddjemis lea huksejuvvon.

SÁNAG lea iežas psyhkalaš dearvvašvuoda ja gárrenmirkováttisvuoda barggus ovdánahtán gelbbolašvuoda ja vásáhusaid mat leat mávssolaččat sámi pasieanttaid gárrenmirkodivššu dáfus. Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte SÁNAG lea guovddázis našunála perspektiivvas huksemis sámi pasieanttaide gárrenmirkodivššu. Sámediggi háliida dan dihte ahte 2013 bargodokumeanttain galgá leat mihttomearrin ahte SÁNAGA fágaidrasttildeaddji spesialiserejuvvon dikšofálaldat gárrenmirkkuid boasttugeavaheddiid ja eará dikšodárbbaseddiid váste viidásetovddiduvvo. Dan birra eat dađibahábut soabadan, go departemeantta mielas lei beare árrat addit sidjiide dán barggu 2013:s. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta ja Sámediggi soabadeigga dan geažil ahte ášši loktejuvvo odđasit 2014 bargodokumeanttain oktavuodas.

Dulkonprošeakta

Davvi Dearvvašvuolta oáččui bargun čađahit dulkonprošeavtta buoridan dihte dulkonbálvalusa sámi álbmogii, go Sámediggi konsulterii regionála dearvvašvuodadoaimmahagaid 2010 bargodokumeanttain birra. Prošeavtta váldomihttomeari lea ásaht sámegeielat dulkonbálvalusa mii lea olámuttos birrajándora. Davvi Dearvvašvuolta RDD – guovllus. Finnmárkku Dearvvašvuodas lea ovddasvástádus čađahit prošeavtta. Prošeakta álggahuvvui 2011.s ja loahpahuvvui 2012:s. Sámediggi lea leamaš mielde prošeaktamandáhta hábmemis ja lea miellahttu stivrenjoavkkus. Prošeaktaáigodagas Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

lea earret eará dulkon neahta bokte geahččaluvvon ja álggahuvvon e- oahppoprográmma dulkoma birra. Sámedikkis lea beroštupmi ahte doaimmat mat leat álggahuvvon dán dulkonproševtta bokte galget joatkkašuvvot maŋgel prošeaktaáigodaga, dainna mihttomeriin ahte birrajándora dulkonbálvalus áсахuvvo. Dearvvašvuođa ja fuolahusdepartemeantta ja Sámediggi leaba ovttaoavvilis čuovvolit ášši maŋgel proševtta loahpparaportta.

Viidásetovddideapmi sámi álbmoga dearvvašvuođabálvalusain

Sámi pasieanttaid vuoigatvuođaid ja dárbbu heivehuvvon dearvvašvuođafálaldagaide miediheapmi lea mielddisbuktán ahte leat áсахuvvon muhtun áсахusat. Dat áсахusat doibmet sierra resursaovttadahkan sámi pasieanttaid dearvvašvuođafálaldagaide, mas vuođđun lea sámeigiella ja kultuvra. Eanemus ovddideapmi lea leamašan psyhkalaš dearvvašvuođasuddjema spesialistadearvvašvuođabálvalusain, Sámi našunála gelbbolašvuođaguovddáža psyhkalaš dearvvašvuođa (SÁNAG) ásaheami bokte. Somáhtalaš fálaldagaide siskkoibealde ii leat leamaš seamma ovddideapmi. Earenoamážit dearvvašvuođabálvalusain mat eaktudat buori gulahallama gaskal fágaolbmuid ja pasieanttaid, nugo bistevaš dávddaid oahppamis ja birgehállamis, veajuidahhtimis ja geriatriijas eai leat fálaldagat leamaš doarvái buorit.

Odne leat áсахusat main leat jurddašuvvon doaimmat sámi álbmogii iešguđet ládje organiserejuvvon. Sámediggi oavvilda ahte dat hehte buoremus ávkástallama sámi fágaolbmuin. Lea dárbu ollislaš jurddašepmái ja bajitdási organiseremii sámi álbmoga spesialistadearvvašvuođabálvalusaid dáfus. Dat lea dárbbalaš vai sáhttit fállat buoret ja eambo ollislaš ja koordinerejuvvon bálvalusaid sámi pasieanttaide ja geavaheddjiide, mas giella ja kultuvra leat vuođđun. Sámi fágaresurssaid ovttašhttin lea dehálaš momenta dán barggus. Dainna duogážiin lea Sámediggi, fárrolaga sámi fágaolbmuiguin, oassálastán “jurddariđuohkkimis”, maid Davvi Dearvvašvuohta lágidii, gos fáddán lei sámi álbmoga dearvvašvuođabálvalusaid viidásetovddideapmi ja organiseren.

Kvalitehta ja pasieantasihkarvuohta

Našunála dearvvašvuođa- ja fuolahuspláνας (2011 – 2015) daddjojuvvui ahte ráđđehus áigu 2012:s ovddidit stuoradiggedieđáhusa kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa birra. Dieđáhusas galgá biddjojuvvot vuođđun viiddis kvalitehtadoaba ja movt dan sáhttit láchit ávkin vai pasieanta/geavaheaddji ieš sáhtášii árjjalaččat searvat iežas dikšui/fuolahussii.

Sámediggi lea buktán evttohusaid dieđáhussii. Sámedikki bealis lea deattuhuvvon earret eará sámi giella ja kultuvra kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa beallin.

Sámedikki oavila mielde fuonida sámi giella ja kultuvrra gelbbolašvuođa váilun sámi pasieanttaid pasieantasihkarvuođa ja dearvvašvuođafálaldagaide kvalitehta. Kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa eaktun lea ahte pasieanta ja divššárat áddehallet gaskaneaset. Dát bidjá vuođu diehtjouhkinlonuhallamii mii lea dárbbalaš jus galgá sáhttit addit buoremus ja rievttis divššu. Sámediggi oavvilda ahte sámi pasieanttaid kvalitehta ja sihkarvuohta sin divššus dávjá lea gitta sámi giella ja kultuvrra máhtolašvuođas. Danne lea dehálaš addit stuorát fuomášumi gulahallamii ja gillii kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa mihtideamis.

Sámediggi lea duhtavaš go giella ja kommunikašuvdna leat leamaš dehálaš bealit dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa stuoradiggedieđáhusas kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa birra. Sámediggi mielas lea dehálaš deattuhit Stuoradiggedieđáhusa čuovvoleamis ahte giella ja kommunikašuvdna leat dehálaš bealit kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa hárrái, ja ahte dat dahkko systemáhtalaš barggu bokte. Sámediggi lea dan dihte 2011 regionála dearvvašvuođadoaimmahagaid barggahandokumeanttaid konsulterema oktavuodas bivdán ahte biddjo johtui ovddidanbargu giella ja gulahallan mihtidanindikáhtoriid guovdu. Sámediggi diehtá ahte Dearvvašvuođadirektoráhtta, gii oaččui dán barggu, ii leat boahán johtui dáinna bargguin. Sámediggi šalloša dan, ja lea bivdán Dearvvašvuođa ja fuolahusdepartemeantta čuovvolit ášši.

Stuoradiggedieđáhus čálgobálvalusaid oahpu birra

Ráđđehus mearridii 2010:s ahte galgá ovdanbiddjojuvvot stuoradiggedieđáhus čálgobálvalusaid oahpu birra. Sámediggi lea dieđáhusa konsulteren Máhtodepartemeanttain.

Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte boahpteáiggi čálgobálvalusa oahpus ja rekrutteremis biddjo eambo deaddu máhtolašvuhtii sámiiid birra álgoálbmogin, sámii servodatdilálašvuodaid, sámii giela ja kultuvrra birra. Sámediggi oaivvilda dan leat eaktun vai čálgobálvalusa sámii geavaheaddjit ožžot daid fáldadaga maid sis lea riekti oažžut. Dađibahábut lea dilli ain nu ahte lea soaittáhagas leago čálgobálvalusas dan mutto kulturgelbbolašvuohta ahte sáhttet addit doarvái buriid bálvalusaid, ja eanas háviid lea hui ovttaskasolbmo duohken. Berre bargojuvvot dan guvlui ahte dakkár vuodđu sisa fievrreduvvo dábaláš vuodđooahpahussii ja erenoamážit joatkkaoahpahussii. Dan dihte ferte biddjot gáibádus ahte visot vuodđooahpahusain alit dásis studeanttaide addo oahpahus sámiiid birra álgoálbmogin, rievttaláš vuodđu, ja sámii giela ja kulturipmárdusa birra.

Sámediggi lea duhtavaš go sin konsulteremat leat dagahan ahte dieđáhusa boahotá ovdán: “Sámiiin álgoálbmogin leat vuoigatvuodát mat leat regulerejuvvon norgga lágas ja internašunála konvenšuvnnain. Kandidáhtain ferte leat gelbbolašvuohta sámii giela ja kultuvrra birra ja sámii servodatdili birra, vai dilli láhččojuvvo nu ahte sámii geavaheaddjit ožžot dan fáldadaga maid sis lea riekti oažžut. Dat guoská joatkkaoahpaha ja alit oahpu vuodđooahpahaide. Nu mot Sámediggi oaidná dan, de šaddá hástalusas viidáset barggus implementeret gelbbolašvuodá álgoálbmogiid ja sámii giela ja kultuvrra birra daid iešguđet oahppoásahusaid fágaplánaide. Go dálá rámmaplánat ođastuvvojit oktasaš dearvvašvuodá- ja sosiálfágalaš oahpuid láhkaásahussan universitehta ja allaskuvladasis, de berre dasa bidjat stuora fuomášumi.

Gárrendilli

Čakčat 2012:s ovdanbuvttii ráđđehus stuoradiggedieđáhusa nr.30, “Oainne mu! Ollislaš gárrenmirkopolitihkka”. Sámediggi lea, ášši 012/12 dievasčoahkkinmearrádusa vuodđu buktán ovdagihtii evttohusaid dán bargui. Evttohus deattuhii eastadeami, divššu ja maŋŋedivššu, golbma dehálaš fáta go ollislaš gárrendilipolitihkka galgá hábmejuvvot. Viidáset evttohus deattuhii odđa máhttohusen dutkama bokte lea dehálaš boahpteavaš gárrendilidiksui, ja gárrendilifuolahusa sámegiela ja kulturgelbbolašvuodá huksemis berre leat vuodđun dálá gelbbolašvuohta mii dán suorggis lea.

Sámedikki evttohus lea váldon mielde dieđáhusa nuppi oassái. Mii goitge šallošit go sámedikki sávaldat das ahte áimmahuššat sámii perspektiivva dieđáhusa eará osiin ii leat váldojuvvon vuhtii.

Ovttasdoaibmanodastusa ásaheami rájes bohtet boahpteavaš boasttugeavaheddjiid čuovvolan- ja bálvalusfáldadagat biddjon ollu eambo suohkaniidda. Sámediggi aidduha ahte suohkaniin lea ovddasvástádus addit sámii pasieanttaide gielaláš ja kultuvrraláš heivehuvvon bálvalusa, beroškeahttá leatgo suohkanat mielde sámii giellahálldašanguovllus vai eai. Sámii geavaheaddjit leat addán ruovttoluottadieđuid ahte ipmárdus sin gielaláš ja kultuvrraláš duogáži lea dehálaš sihke dalle go lea divššus ja dalle go geavaheaddji galgá hukset gárrenmirkkohis eallima ruovttusuohkanis.

Láhkaásahus álbmotdearvvašvuodá bajilgova birra

Sámediggi lea konsulteren Dearvvašvuodá- ja fuolahusdepartemeanttain álbmotdearvvašvuodálahkaásahusas birra. Sámediggi lei dehálaš ahte buot Norgga suohkaniin galgá leat árvvoštallangeatnegasvuohta das ahte leat go sin suohkanis sámii álbmoga ektui earenoamáš álbmotdearvvašvuodá hástalusat. Departemeanta háliidii álggos ráddjet dán árvvoštallangeatnegasvuodá suohkaniidda sámegiela hálldašanguovllu siskkoalbe. Sámediggi deattuhii ahte sámegiela hálldašanguovlu lea ásaheuvvon eará ulbmiliidda go álbmotdearvvašvuhtii ja dat ii leat heivvolaš ráddjehussan. Sámediggi čujuhii maiddá dasa ahte álbmotdearvvašvuodálahka galgá gehččot oktavuodas plána- ja huksenlágain. Plána- ja huksenlágas leat suohkanat juo geatnegahtton plána- ja huksenlágas váldit vára sámii beroštumiin. Sámediggi oaččui maiddá doarjaga iežas

oidnui, ja dát váldui fárrui láhkaásahussii álbmotdearvvašvuođa bajilgova birra § 3: ” Suohkanat galget lagat guorahallat dalle go lea vuodđu jáhkkit ahte sámi álbmoga ektui gávdnojit earenoamáš álbmotdearvvašvuođa hástalusat.” Láhkaásahus aiddostahtta ahte suohkanat, gos lea sámi álbmot, galget árvvoštallat dan lagat suohkaniin main lea vuodđu jáhkkit ahte gávdnojit earenoamáš álbmotdearvvašvuođa hástalusat dán álbmoga ektui, galget árvvoštallat dan lagat. Láhkaásahus aiddostahtta ahte suohkanat sámi álbmogiin, main lea vuodđu jáhkkit ahte gávdnojit earenoamáš álbmotdearvvašvuođa hástalusat dán álbmogi, galget dan lagat guorahallat.

Bioteknologiija

Našunála dearvvašvuođa- ja fuolahusplána (2011 -2015) rahpá vejolašvuođaid dahkat rievdadusaid njuolggadusčállosiin ja geavadagas dearvvašvuođaregistarid ja biobánkkuid ovddideami dáfus. Háliidit eanet olahahattima dieđuide mat leat našunála registariin ja bio-bánkkuin. Dát bargu guoská juo eandalii juste sámi álbmogi.

Bioteknologalaš ovddideapmi rahpá ođđa vejolašvuođaid mánga dehálaš servodatsurggiin, ja olbmuid genaávdnasiid dutkan buktá ođđa vejolašvuođaid ollu surggiin. Váikkuhusaide maid sáhttit jurddašit gullet nugo buoret indiiviidaheivehuvvon medisiinnalaš dikšu ja vejolašvuođat gávdnat vástádusaid dássáži vástitkeahces medisiinnalaš gažaldagaide.

Sámiide álgoálbmogiin, lea dát dehálaš ovdáneapmi. Norgga lánkamearrádusat dán suorggis namuhit daid vuoigatvuođaid dušše indiviidadasis, muhto mii dasalassin beroštit iežamet kollektiivvalaš vuoigatvuođain álgoálbmogiin. Sámi servodat lea unni, ja lea vejolaš identifiseret sámi álbmoga genaávdnasiid. Dat mearkkaša ahte min čearddalaš duogáš sáhtta šaddat faktorán genadutkamis. Olgoriikkas mis leat ovdamearkkat eará álgoálbmogiin leat dahkan dakkár dutkamiid, ja mas dutkanbohtosiid leat geavahan earaláde go dan maid álgoálbmogat ieža leat háliidan.

Sámedikki mihttomearri lea leahkit aktevra mii ovddida sámi beroštumiid bioteknologalaš ovddideamis. Sámi genehtalaš ávdnasiid eaiggáduššan ja hálddašeapmi, leat áigequovdilis gažaldagat Sámediggái. Sámediggi lea 2012:s lágidan seminára Sámedikki áirasuidda, gos Bioteknologiijalávdegotti miellahttu, Njál Høstmælingen, logaldalai álgoálbmotvuoigatvuođaid birra ja bioteknologalaš ovddideami birra. Sámedikki dievasčoahkkin dagai čuovvovaš mearrádusa áššis SD 17/12:

Sámediggi dovddasta ahte bioteknologalaš ovddideapmi buktá sámi servodahkii ođđa hástalusaid. Dát ovddideapmi rahpá ođđa vejolašvuođaid sihke buhcciid divššu, máhttoovddideami ja dutkama siskkobeaalde. Ánggirdeapmis sáhtta addit dehálaš buktosiid boahhteáiggi dearvvašvuođabálvalussii, muhto lea mearrideaddjin ahte ánggirdeapmi čađahuvvo juridihkalaš ja ehtalaš dohkálaš lági mielde. Sámiin álgoálbmogiin, leat maiddá beroštumit maid dán bargus ferte áimmahušat.

Álgoálbmogiid genehtalaš ávdnasiid eaiggáduššan ja hálddašeapmi lea suorgi mii dárbbasa fuomášumi Ráđdehusas ja Sámedikki bealis. Sámediggi čujuha ILO konvensuvdnii nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaid birra, artihkal 2, ja ON julggaštussii álgoálbmot vuoigatvuođaid birra beaiváduvvon 12.9.2007, artihkal 31, mii lea álgoálbmogiid mieldeváikkuhanrievtti birra.

Sámediggi čujuha maiddá sámeparlamentarihkarkonferánsii Girkonjárdgas gos dákkár cealkámuš mearriduvvui::

Bioteknologalaš ovddideapmi buktá sámi álbmogi ođđa hástalusaid. Konferánsa deattuha ahte sámi álbmot ieš ferte hálddašit ja eaiggáduššat máhtu iežas árbeávdnasiid(DNA)birra, ja ahte sámi álbmot čađat gaska ferte gulahallat stáhtalaš eiseválddiiguin ja dutkanberrasiguin čuovvun ja váikkuhan dihte dán ovddideami.

Dutkamat sámi olmmoščearddas dahket kollektiivvalaš eaiggátvuođa ja human biologalaš ávdnasiid hálddašeami gažaldaga áigequovdilin. Dát šaddá leat fáddán konsultašuvnnain Ráđdehusain lánkamearrádusaid evalueremis ja suorgi boahhteáiggi plánaid ja proseassaid birra.

Sámediggi áigu deattuhit ahte stáhta eiseválddit fertejit sihkkarastit ahte ILO konvenšuvdna nr. 169 devdojuvvo mieldeváikkuhanrievtti dáfus. Sámediggi oaivvilda ahte dán sáhtttá dahkat aktiivvalaš oassálastima bokte ráđiin, lávdegottiin ja vejolaš eará orgánain mat leat ásahuvvon dahje mat galget ásahuvvot bioteknologiija ektui. Boahká leat dehálaš ahte orgánain ja ásahusain mat barget dáiguin gažaldagaiguin, lea álgoálbmotvuoigatvuođain gelbbolašvuohta, ja earenoamážit kollektiivvalaš vuoigatvuođain gelbbolašvuohta.

Heahthedieđihanbálvalus

Sámediggái lea dehálaš ahte heahthedieđihanbálvalusas sámi geavaheddjiide galgá lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta. Dát lea dehálaš vai sihkkarastá dohkálaš ja buori bálvalusa sámi álbmogii. Sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde suohkaniin lea maiddá rievttálaš geatnegasvuohta sihkkarastit sámegielfálaldaga iežas álbmogii.

Sámediggi lea ovdal gaskkustan dáid oainnuin Ráđđehussii 2011 konsultašuvnnaid bokte. Terrorfalleheapmi 2011:s lea mielddisbuktán ođđa guorahallama našunála gearggusvuođas ja heahthedieđihanbálvalusas. Sámediggi lea gearggus joatkit iežas bargguin sihkkarastit buori fálaldaga sámi álbmogii Norgga heahthedieđihanbálvalusa ovdalgihtii dieđihuvvon ođđasisorganiseremis.

Sámi mánáid vuoigatvuođat deaivvadeamis mánáidsuodjalusbálvalusain

Sámedikki mihttomearri lea ahte sámi mánát galget beassat deaivvadit mánáidsuodjalusain man vuolggasadjin lea sámi giella ja kultuvra. Mánáin go deaivvadit mánáidsuodjalusain eai leat ollu nanu jietnaguoddit geat ovddidit sin vuoigatvuođaid sámegiela ja sámi kultuvrra ektui. Danin Sámediggi dan oktavuodas oaidná lunddolažžan leat jietnaguoddin guovddáš eiseválddiid ektui.

Sámi mánáin leat vuoigatvuođat mat leat muddejuvvon norgga lágas ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnain, mat nannejit sin vuoigatvuođa geavahit iežaset kultuvrra, giela ja oskkoldaga. Dát vuoigatvuohta čuovvu maiddá sámi mánáid mánáidsuodjalusa fuolahusas, gč. Mánáidkonvenšuvnna art. 20 ja 30. Sámediggi oaivvilda ahte dát eaktuda ahte go dálá lágaid, lánkaásahusaid ja njuolggadusaid galgá rievdadit, de ferte oainnusmahttit sámi mánáid dárbbuid ja vuoigatvuođaid.

Lánkaásahus bearráigeahču birra mánáin geat leat biebmoruovttuin ja mánáidsuodjalusásahusain

Sámedikki barggu geažil, lea lánkaásahus bearráigeahču birra mánáin geat leat biebmoruovttuin ja mánáidsuodjalusásahusain rievdaduvvon 1.5.2012 rájes. Lánkaásahusa rievdadus mielddisbuktá ahte bearráigeahčuin biebmoruovttuin ja mánáidsuodjalusásahusain dál ferte aktiivvalaččat jearrat váldojit go vára máná kultuvrralaš ja gielalaš vuoigatvuođat. Sámediggi lea duhtavaš dainna ahte dát bargu lea buktán bohtosiid.

Mánái buoremus lea prinsihppa mii lea guovddázis buot mánáidsuodjalusfágalaš bargguin. Dát prinsihppa lea maiddá vuodđun doaibmajuiide maid mánáidsuodjalusa bealis árvoštallet. Sámediggi oaivvilda ahte máná kultuvrralaš ja gielalaš identitehta ja máná iešheanalis vuoigatvuođaid áimmahuššan, leat oassin dan árvoštallamis mii mánái lea buoremus. Dát lea juo nannejuvvon riikkaidgaskasaš lágain ja konvenšuvnnain, muhto liikká lea dárbu dovddahit dan čielgasit lánkaásahusain bearráigeahču birra mánáin biebmoruovttuin ja mánáidsuodjalusásahusain.

Lánkaásahus máná ovddasteaddji birra.

Mánáid-, dáseárvo- ja searvadahttindepartemeanta pláne revideret lánkaásahusa máná ovddasteaddji birra áššiin mat galget meannuduvvot Fylkkalávdegottis gos leat mánáidsuodjalusa ja sosiála áššit. Sámediggi lea konsulteren departemeanttain gozihan dihte ahte lánkaásahus váldá vára sámi mánáid vuoigatvuođain.

Sámediggi vásiha hástaleaddjin oažžut áddejumi sámi mánáid vuoigatvuođaide ja dárbbuide. Konsultašuvnnain dan birra ahte mánás lea vuoigatvuohta ovddasteaddjái, vásihit mii ahte Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

departemeantta bealis háliidit ráddjet sámi mánáid vuoigatvuođa ovddasteaddjái, geas lea sámegeiella ja kulturgelbbolašvuohta, dušše galgat gustot sámegeielaid hálddašanguovllu siskkobealde. Eará suohkaniin ges galget geahččalit ollašuhttit ahte mánát ožžot dakkár fáldalaga. Nugo Sámediggi dan oaidná, de dakkár ráddjen rihkku Mánáidkonvenšuvnna artihkkaliid 30,20 ja 2, mii addá álgoálbmotmánáide vuoigatvuođa iežaset giela ja kultuvrralaš iešlági suddjemii.

Sámegeielaid hálddašanguovlu lea ásahuvvon dan váste ahte láchit dilálašvuođaid sámegeiela, sámi kultuvrra ja servodateallima ovddideapmái, ja dan ii sáhte geavahit dasa ahte ráddjet sámi mánáid iešheanaláš vuoigatvuođaid. Dan vuođul Sámediggi oavvilda ahte sámi mánáid vuoigatvuohta ovddasteaddjái geas lea sámegeiella ja sámi kulturgelbbolašvuohta, ii sáhte ráddjejuvvot sámegeiela hálddašanguovlui. Sámediggi lea konsulteren ahte sámi mánáid ovddasteaddji nammadeamis ferte oidnosii boahit ahte ”Sámi mánáin lea vuoigatvuohta ovddasteaddjái geas lea sámegeiella ja kulturgelbbolašvuohta”

Sámediggi lea vuostáiváldán ruovttoluottadieđu ahte departemeantta ii sáhte láchkaásahussii mieđihit sámedikki ávžžuhusa. Earret eará oavvilda departemeanta ahte sámedikki evttohus sáhtta hehttehussan ovttaskas máná individuálalaš dárbbuid áimmahuššamii. Departemeanta vállje liikká váldit mielde láchkaásahussii ahte sámegeielaid hálddašanguovllu siskkobealde, ovddasteaddji nammadeamis sámi mánáide, galgá mánái fálojuvvot ovddasteaddji geas lea sámegeiella ja kulturáddejumi. Eará guovlluin galget ges geahččalit ollašuhttit ahte máná oázžu dakkár fáldalaga.

Sámi mánáin, álgoálbmotmánán, leat vuoigatvuođat mat leat muddejuvvon Mánáidkonvenšuvnna ja Mánáidsuodjaluslágas. Sámediggi oavvilda ahte Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta láchkaásahus máná ovddasteaddji birra, ráddje sámi mánáid vuoigatvuođaid dušše gustot sámegeielaid hálddašanguovlui. Dán šalloša Sámedikki sakka.

NÁČ 2012:5 Buorebut suddjen mánáid ovddideamis

Rádddehus lea álggahan barggu rievdadit mánáidsuodjaluslága ja dan gullelaš láchkaásahusaid. Dan oktavuodas lea Sámediggi sádden gulaskuddanvástádusa Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahtindepartementii, rievdadusbarggu ja NÁČ 2012:5 birra. Buorebut suddjen mánáid ovddideapmái.

NÁČ 2012:5 Buorebut suddjen mánáid ovddideapmái sisttisoallá Raundalen-lávdegotti árvalusa dan birra ahte mánáidsuodjalusa geavahit biologalaš prinsihpa. Lávdegoddi lea bidjan vuođđun ahte biologalaš prinsihppa lea juridihkalaš prinsihppa mii lea okta mángga prinsihpas masa mánáidsuodjalusláhka lea vuođđuduvvon. Sámediggi šalloša go áššedovdilávdegoddi ii leat sin guorahallamis divastallan sámi mánáid vuoigatvuođaid iežaset gillii ja kultuvrii. Sámiin lea Norggas álgoálbmot stáhtusa, ja Norgga mánáidsuodjalusláhka siskkilda maiddái sámi mánáid. Dalle livččii galgan vuordimis ahte lávdegoddi oinni hástalusaid mat mánáidsuodjalusa dál leat deaivvadeamis daiguin mánáiguin. Dán earenoamážit go jurddaša departemeantta nammaduvvon mánáidsuodjaluspanela ektui, mii lea bidjan vuđolaš fuomášumi sámi mánáid vuoigatvuođaide iežas raporttas.

Sámediggi lea dovddahan ahte mieđiha biologalaš prinsihpa geavaheami guorahallamii, muhto lea gulaskuddanvástádus cuiggodan ahte Mánáidkonvenšuvnna 30. artihkal gusto álgoálbmot mánáid dáfus. Dát mearkkaša ahte sámi mánáin lea iešheanaláš vuoigatvuohta dasa ahte siidjiide lea iežaset kultuvra ja iežaset giella olámuttos ja ahte sii dovdet iežaset giela ja kultuvrra. Vejolaš láchkarievdadus mánáidsuodjaluslágas das ahte rievdadit biologalaš prinsihpa geavaheami ii sáhte mielddisbuktit ahte sámi mánát eai oáččo ollašuhttojuvvot iežaset kultuvrralaš ja gielalaš vuoigatvuođaid. Mánáidsuodjaluslága ja gullelaš láchkaásahusaid rievdadusbarggu áigumuš lea ea.ea. láchii nannet ahte mánáidsuodjalusbálvalusas galgá gáibiduvvot gelbbolašvuohta. Rievttálaš standárdda sisafievredemiin mii bidjá gáibádusaid dasa ahte bálvalusdoaimmas galgá gelbbolašvuohta, oavvilda Sámediggi ahte sámi gillii ja kulturamáhtui ferte čáhkehit stuorát saji sihke láchkateavsttain, láchkaásahusain ja Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

njuolggadusain. Dát mielddisbuktá ahte oktavuohta gaskal kontekstuála ja kultuvrralaš áddejumi šaddá čielgaseabbo bálvalusdoaimmas, ja bearráigeahččoláhkaásahusain čielgaseappot oidnosii bohtet gáibádusat dan birra ahte gozihit ahte sámi mánáid vuoigatvuohta gillii ja kultuvrii ohcaluvvo. Dette vil føre til at sammenhengen mellom kontekstuell og kulturell forståelse i tjenesteytingen vil bli klarere, og krav i tilsynsforskriftene om å påse at samiske barns rett til språk og kultur etterspørres vil tre tydeligere frem.

Sámediggi lea álgovuorus válljen addit gulaskuddancealkámuša. Go bargu láhkaproposisuvnnain ja gullelaš lánkaásahusaiguin álggahuvvo, de ferte Sámedikkiin konsulterevuvot vai sihkkarastá ahte sámi mánáid vuoigatvuođat váldojit váras.

Stáhta mánáidviessu

Sámediggi lea guhkit áigge árjjalaččaid bargan áimmahuššat sámi mánáid vuoigatvuođaid Stáhta mánáidviesu konsepttas. Sámediggi lea konsulteren Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanttain dán ášši birra. Mii leat earenomážit beroštan das ahte lea dehálaš nannet ja hukset Mánáidviesu konsepttas sámi giella ja kulturgelbbolašvuođa, ja ahte dilli ferte lánččojuvvot politiijas nannet sámi giella ja kulturgelbbolašvuođa. Dán vuodul lea Stáhta Mánáidviessu Romssas ožžon našunála ovddasvástádusa áimmahuššat sámi mánáid vuoigatvuođaid. Mánáidviessu Romssas lea ožžon ruđaid Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanttas maiguin galgá nannet gelbbolašvuođa sámi mánáid vuoigatvuođaid birra mánáidviesu konsepttas. Mánáidviessu lea almmuhan rabas ráđdeaddi/seniorráđdeaddi fágavirggi, ja dan olbmos galgá leat buorre sáme-gielgelbbolašvuohta.

Mánáidviessu Romssas gokčá stuora geográfalaš guovllu, oktiibuot 88 suohkana. Našunála ovddasvástádus mielddisbuktá ea.ea. nevvodeami ja veahki mánáidviesuide muđui riikkas mat ožžot sisa sáme-gielat mánáid. Mánáidviesus lea čatnan oktavuođa sáme-gielat bargiin politiijas geas lea gelbbolašvuohta čađahit duopmárgežademiid. Sus lea davvisáme-giella vuosttašgiellan. Nugo mii diehtit, de Norggas leat golbma almmolaš sáme-giella. Leat muhtun muđui stuora gielalaš erohusat gaskal daid, ja dat sáhttet šaddet muhtun hástalusat duopmárgežademiin jus mánná hupmá lullisáme-giella ja gežadeaddji hupmá davvisáme-giella. Sámedikki mielas lea danin čielgasit dárbu nannet giella- ja kulturgelbbolašvuođa politiijaetáhtas ja Sametinget ser derfor et helt klart behov for å styrke språk- og kultur kompetansen i politietaten og ser frem til at Politidirektoratet iverksetter de lenge planlagte opplæringstiltakene i etaten. Nugo Sámediggi oaidná dan, de sámi giella ja kultuvrra nannen etáhtas bohtá nannet sámi mánáid riektesihkarvuođa. Sámediggeráđđi lea duhtavaš gulahallamiin mii mis lea Stáhta Mánáidviesuin Romssas. Mánáidviesu bargiin lea nanu fágalaš duogáš ja sii barget aktiivvalaččat dan ala ahte áimmahuššat sámi mánáid vuoigatvuođaid mánáidviesus.

Sámi fánngaid ja čohkkámii dubmejuvvon olbmuid čohkkándilálašvuođat

Sámi fánngat ja sii geat leat dubmejuvvon čohkkát fertejit oazžut ollašuhthuvvot iežaset gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid. Dat ovdanbohtá raporttas bargojoavkkus man Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeantta lea nammadan. Lea departemeanta ja Kriminálafuolahusa guovddáš hálldahus (KGGH) main lea ovddasvástádus čuovvolit rapporta.

Kriminálafuolahusa guovddáš hálldahus (KGG) lágidii gulaskuddan- ja ovttasbargokonferánssa Kárásjogas miessemánu 7.-8.b.2012:s masa Sámediggi oassálastii. Konferánssas divástalle makkár doaibmabijuid berre vuoruhit. Davvi regiovdna oaččui bargun ráhkadit doaibmaplána.

Kriminálafuolahusa davvi regiovdna lea ráhkadan doaibmaplána sámi fánngaid ja sidjiide geat leat dubmehallan. Doaibmapláni lea vuodđun St. dieđ. 37 (2007-2008) “Ránngáštus mii ávkkuha” ja sáme-gielaid doaibmaplána. Plána lánčá buori vuodu oazžut sadjái konkrehte buoridemiid sámi fánngaid ja čohkkámii dubmejuvvon olbmuid ránngáštusčađaheapmái. Konsultašuvdnačoahkkimat Kriminálafuolahusa davvi regiovnain čađahuvvojedje 19.10.2012. Sámediggeráđđi lea Sametingsrådet har vært tett involvert gjennom konsultasjonsprosessen og har samarbeidet godt med region nord om innholdet i tiltaksplanen.

Doaimaplána sistsidoallá vihtta váldočuoggá: sihkkarastit ovdáneami čuoovolanbargui, sihkkarastit gielalaš vuoigatvuodaid, árgabeaivi giddagasas/friddjafuolahusas, eanet rekrutteren bargiin geain lea sámi kultur- ja giellagelbbolašvuohta ja riidočoavdinmeannudeami geavaheapmi ránggáštusčadaheamis. Oktiibuot leat evttohuvvon 17 doaimabiju mat galget čadahuvvot guovtti jagi badjel, gitta 31.12.2014 rádjái. Vásáhusat vuosttaš muttus galget mielddisbuktit ođđa doaimaplána nuppi muddui.

Sámediggi lea bivdán oažžut konsulterema Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanttain doaimaplána čuoovoleami ja regiovnaid juolludusreivve birra.

Ohcanvuđot doarjja dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusprošeavttaide

Sámediggi hálddaša ohcanvuđot váikkuhangaskaomiid main addojuvvo doarjja dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide maid mihttomearri lea bargat buoret dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusbálvalusaid láchimiin sámi geavaheddjiid váste. Leat bohtán 30 doarjjaohcama dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide. Dát lea 6,25% njiedjan 2011 ektui. Jagi 2012 bušehtas lei várrejuvvon 2 850 000,- ru. dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide. Ohcamiid submi oktiibuot lei 8 021 841,-ru. Dát lea 3,2 % njiedjan 2011 ektui. 17 prošeaktii juolluduvvui 3 079 500,- ru.

Dán jagáš juolludusas lea eanaš prošeavttaid mihttomearriin leamašan ovddidit máhtolašvuođa sámi gielas ja kultuvrras dálá dearvvašvuođa- ja sosiálfálaldagain. Dát dávista doarjjaortnega váldomihttomearrii, ja lea mielde sihkkarastime ovttárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusaid sámi álbmoga várás.

Dasa lassin leat mii válljen addit doarjaga ovdaprošeavttaide maid mihttomearriin lea leamašan ovddidit dutkanjurdagiid ja prošeaktaevttohusaid. Go dát prošeavttat gárvánit, de addet daid bohtosat Sámediggái ávkkálaš máhtu dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihka viidáseappot ovddideapmái sámi álbmoga guovdu.

Areálat ja biras

Sámedikki biras- ja areálapolitihka váldomihttomearri lea sihkkarastit guhkesáiggi, ceavzilis perspektiivva buot resurssaid ja areálaid hálddašeapmái. Ceavzilis ovddideapmi siskkilda sihke geavaheami ja bisuheami. Guovlluid ja resurssaid hálddašeapmái galget vuodđun leat gevaheapmi ja sámi vuoigatvuodát.

2012:s lea Sámediggi guovdilastán barggu vihtta guovddáš mihttosuorgái biras- ja areálapolitihkas: suodjalanguovllut, energiija- ja resursaávkástallan, vuoigatvuodát areálaid geavaheamis ja bisuheamis, dálkkádatrivdamat ja boraspirehálddašeapmi.

Sámedikki váikkuhangaskaomiin areálaide ja birasii lei 2012:s bušehttarámma mii lei 1 000 000 ru. Ruđat ledje várrejuvvon njuolgga doarjjan Vuodđudussii Protect.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti čuoovoleapmi

Sámediggái geigejuvvui, jahkebeallásaš čoahkkimis gaskal sámi áššiid stáhtaráđi ja sámediggepresideanta geassemánu 25.b. 2012:s, vuodđodokumeanta čuoovolit Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa ođđa áššemeannudan- ja konsultašuvdnaláhkii.

Vuodđudokumeanta Sámedikki árvvoštallama mielas láchá dili konstruktiiivlaš konsultašuvnnaide, mas dálá geavadat ja ipmirduvvon konsultašuvdnageatnegasvuodát leat vuodđun. Sámediggi bidjá iežas čuoovoleamis vuodđun áššemearrádusa 08/09, ja áigu joatkit konsultašuvnnaiguin 2013:s.

Vuodđudus Protect

Vuodđudusa Protect ásaheigga Ruota Sámiid Riikkasearvi (RSR) ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR). Protect lea iesválddalaš, eahpegávppálaš vuodđudus mii galgá veahkehit sámi

vuogatvuodalaččaid fuolahit iežaset areálaberoštumiid, eanan- ja resursavuogatvuodaid ja ovdánanvejolašvuodaid. Sámediggi juolludii 2012:s 1 miljovna ru. Vuodđudussii Protect.

Protectas galgá leat guovddáš norbmaaddi rolla eiseválddiid ja ealáhusdoliid barggus ja doaimmas sámi guovlluin. Protect áigu veahkehit ásaheame fitnolaš ovttasbarggu ja čorges šiehtadallamiid plánaid ja doaibmabijuid dáfus gaskal árbevirolaš sámi ealáhusaid/vuogatvuodalaččaid ja odđa dávjá areálagáibidahkes ealáhusdoliid. Vuodđudus Protect galgá viidáset addit gelbbolaš neavvagiid ja veahki, ja oassálastit šiehtadallamiidda sámi beroštumiid olis go plánejuvvojit odđa doaimmat sámi guovlluin. Dat lea danne vai buohkaide lea álkit einnostit ja nanne vejolašvuodaid dasa ahte fuolahit buoremus čovdosiid eanet berošteddjiid várás. Sámediggi vásiha ahte boazoguohtunorohagat leat bures váldán vuostá álgaga.

Sámediggi rávve ahte boazoguohtunorohagat váldet oktavuoda Protectain oažžun dihte veahki šiehtadallamiin jus sii háliidit dahkat šiehtadusa iskanbargguide Sámedikki minerálabagadusa mielde.

Ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Statskog SF

2012:s lea dahkkojuvvon 3- jagáš ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Statskog SF. Ovttasbargošiehtadusain lea ulbmil ásaheame einnostahtti rámmaid oktavuhtii gaskal Statskog SF ja Sámedikki. Oktavuhta gaskal oasálaččaid galgá veahkehit ovddidit oktasaš ipmárdusa oasálaččaid bargosurggiide ja láchit dili dasa ahte oažžut Sámedikki guorrasit Statskog SF eananhálddašemiide, ja odastahtti resurssaid geavaheapmái ja ávkkásteapmái opmodagain. Oasálaččat leaba ovttaoaivilis árvvoštallan ortnegiid mat sáhttet addit lotnolas ávkki sihke sámi kultuvrii ja ealáhusdoibmii ja Stáhtavuovdá. Oasálaččain galgá unnimus leat okta gulahallančoahkkin jahkásaččat dán ovttasbargošiehtadusa oktavuodas.

Ovttasbargošiehtadusa čuovvoleapmi

Statskog SF:s ja Sámedikkis lea leamašan gulahallančoahkkin ovttasbargošiehtadusa mielde. Čoahkkimis mitalii Statskog E.on Vind bieggafápmoproševttaid plánema birra stáhtaeatnamiin Davvi-Trøndelágas. Lei ovttaoaivilvuhta ahte dilli galgá láchčojuvvot aktiiva searvamii boazoguohtunorohagaide maidda guoská, mii boahtte vuorus fas lea vuodđun vejolaš ovttaoaivilvuhtii gaskal Statskog ja Sámedikki. Sámediggi lea miessemánu-čakčamánu 2012 áigodagas lonohallan oainnuid dan birra mot ovttasbargošiehtadus gaskal Statskog, E.on Vind ja boazoguohtunorohaga sáhtta leat, nu ahte Sámediggi sáhtta dan ávžžuhit boazoguohtunorohagaide. Olles áiggi lea garrasit deattuhuvvon ahte dát oaidnolonohallan Sámedikki bealis ii leat dahkkojuvvon boazoguohtunorohagaid ovddas. Dakkár ovttasbargošiehtadusat dahkkojit vai oažžut goabbatbeallasaš geatnegahtti proseassaid nu ahte gulahalašimmet mot olahit ovttaoaivilvuoda čielggademiid ja čielggadanásahusaid dáfus, ja mot/gos fidnešimmet ruđa bargguide ja fágalaš neavvumiidda. Dat eai leat šiehtadusat main dadjá juo dahje ii bieggafápmorusttegiidda, muhto dat muddejit mot dán birra galgá šiehtadallat.

Sámediggi mitalii boazoguohtunorohahkii Skjækerfjell/Skæhkere ja boazoguohtunorohahkii Østre Namdalii miessemánu 2012 ahte mii leat bargame Statskog SF:in gávdnan dihte evttohusa ovttasbargošiehtadussii man Sámediggi sáhtii rávvet. Sámediggi lea viežžan vásáhusaid ja rávvagiid dakkár proseassaide Ruota Sámiid Riikkasearvvis ruota bealde. 2012 čakčamánu attii Sámediggi sihke njálmmálaš ja čálalaš ávžžuhusaid boazoguohtunorohagaide ovttasbargošiehtadusa birra. Seammas gaskkustuvvui oktavuhta Vuodđudussii Protectii. Protect sáhtta, jus boazoguohtunorohagat háliidit dan, veahkehit kapasitehtain, gelbbolašvuodain ja fágalaš neavvumiin. Sámediggeráddi vásiha ahte Sámedikki álgaga leat bures váldán vuostá Skjækerfjell/Skæhkere ja Østre Namdal boazoguohtunorohagat. Čájuhuvvui ahte čakčamánu álggus ahte E.on Vind buvttii diedáhusa ahte áigot bieggafápmorusttegiid čielggademiin álgit ovdal go Sámedikki bealis lei vuodđu ávžžuhit ovttasbargošiehtadusa. Sámediggi lea, Statskog SF ja E.on Vind ektui, čielga lági mielde dovddahan duhtameahttuvuoda dákkár bargovugiin, go dat ii oro ásaheame dárbbášlaš luohttámuša

áššeosaálaččaid gaskkas. Sámediggi liikká doaivu ahte Statskog SF, E. On Vind ja boazoguohtunorohagat jođánit geahččalit gulahallagoahtit vai sáhttet hukset dárbbaslaš luohttámuša.

Sámedikki bargu plána- ja huksenlága guovdu

Ođđa plána- ja huksenláhka bođii fápmui 1/7-09:s. Lágas oaččui Sámediggi ođđa doaimma, sihke eanet válldi ja eanet nevvodanovddasvástádusa. Oainnusmahttin ja gaskkustan dihte rámmaid maid siskkobealde Sámediggi bargá plánaáššiin buori lági mielde, de Sámediggi almmuhii “Sámedikki plánabagadusa” 2010 geassemánus. Bagadus lea šaddan buorre reaidun midjiide sihke neavvuma ektui, ja go mii plánaáššiiguin muđui leat eará barggut.

- Sámedikki plánabagadusa doaibmaguovllu siskkobealde leat 8 fylkkagiellada ja ollu eanet go 100 suohkana. Sis lei buohkain geatnegasvuolta mearridit iežaset plánastrategiijaid dán áigodahkii ovdal go jahki lea gollan vuodđudeami rájes. Dát lea dagahan ahte mii leat geavahan ollu resurssaid dasa ahte addit gulaskuddancealkámušaid plánastrategiijaide 2012:s, ja dalle creanoamážit áigodagas suohkaniid áigemeari rádjái čavččabealde.
- Plánastrategiijain ovdanboahdá ahte eanas suohkanat háliidit ođastit sihke Suohkanplána servodatoasi ja suohkanplána areáloasi dán suohkanstivraáigodagas. Sámedikki oaidná dan positiivvalažžan ahte suohkanat ođastit bajitdási plánaid, nu ahte dat dávistit ođđa plána- ja huksenlágain. Dát sáhttá veahkkin sihkkarastime luondduvuođu sámi kultuvrii, ealáhusaide ja servodateallimii, eambbo go ovdal.
- Mii leat dađibahábut merken ahte leat unnán suohkanat ja fylkkagielladat, mat earret hui obbalaš válldahallamiiguin boazodoalus ja sámi kulturmuittuin, válde mielde sámi kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima beroštumiid iežaset bajitdási plánaide.
- Sámediggi lea iežas gulaskuddancealkámušain muittuhan plánaeiseválddiide geatnegasvuoda mii sis lea sihkkarastit sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima luondduvuođu, ja mii leat earret eará čujuhan min plánabagadussii, našunála vuordamušaide ja regionála plánaide mat siskkildit sámi beroštumiid. Árvalusat eai leat mielddisbuktán ahte gulaskuddanevttohusat leat nu bearehaga rievdaduvvon. Muhtun suohkanat gal aŋkke leat čeahpit positiiva guvlui, earret eará:
- Álttá suohkan Finnmárkkus, mii iežas plánastrategiijas ja servodatoasis hukse viidáset vuđolaš dokumeantta “sámi beroštumit” ala; oasseguorahallan suohkanplána areáloassái 2011:s.
- Skánit suohkan Romssas, mii iežas plánastrategiijas lea mearridan:”... Sámi beroštumit áimmahuššojuvvojit barggus mii galgá dahkkot suohkanplána areáloasi odasteami ja servodatoasi ráhkadeami oktavuodas. Plána ja huksenlága § 3-1 sihkkarastá sámi kultuvrra, ealáhusovddideami ja servodateallima luondduvuođu. Suohkanplána servodatoassi šaddá buorre dan oktavuodas, mas Sámedikki plánabagadus geavahuvvo aktiivvalaččat. Boazodoalloealáhus áimmahuššojuvvo maiddá dán plánabarggus. ...”
- Divttasvuona suohkan Nordlánddas, lea iežas servodatoasis mearridan višuvnna” guokte álbmoga, oktasaš buorre boahhteáigi” mii sihke searvada sámi ja dáčča álbmoga. Vuolleteavsttas dovddahuvvo ahte sii oidnet vejolašvuoda mii gávdno das go bargá oazžumis čáhkkiis ja máŋggakultuvrralaš servodaga. Dasa lassin lea suohkanis Sámegealla okta dain njealji guovddáš hástalusain, ja čuoggá Áimmahuššat ja ovddidit dáčča ja sámi servodaga mii lea ovddemusas Dehálaš bargoeavttuid čuoggá vuolde.
- Davvi-Trøndelága fylkkagiella, mii iežas plánastrategiijas lea váldán mielde lullisámi kultuvrra ja ealáhuseallima sierra čuoggán sihke strategiija 2.kapihttalii, Davvi-Trøndelága ovdánandovdomearkkat, ja 3.kapihttalii, Guovddáš hástalusat ja vejolašvuodát Davvi-Trøndelágas. Goappeš kapihttalii leat addon bures vuodustuvvon ja vuđolaš válldahallamat lullisámi kultuvrras ja ealáhuseallimis.

Čoahkkimat rievdaduvvon areálageavaheami birra ovdal go plánat ovddiduvvojit plána- ja huksenlága mielde

Sámediggi lea muhtun stuorat áššiin välljen gulahallagoahtit huksejeddjiiguin ovdal formálalaš proseassaid Plána- ja huksenlága guovdu. Dát lea dahkkon daningo mii oaidnit ahte konstruktiivvalaš gulahallan plánejuvvon doaibmabijuid árra muttus sáhtttá buktit buorebut ja eambo konstruktiivvalaš proseassaid ja geahpedit vejolašvuoda beroštumi riidduide. Muhtun ovdamearkkat dakkár áššiide: Namdal Bruk AS/ Ola Mæle opmodagat Namdalenis. Dat lea áigejuovdil hukset bártgiláža Skorovatnis, ja dán guovlluin ráhkadit čuoiganláhttofierpmádaga turismma váste. Lea maiddái ohccojuvvon lohpi dán guovlluin geahččalit ohcat minerálaid.

Huksenáššit Riehppovuonas, Fálesnuori suohkanis. Riehppovuonas, Fálesnuori suohkanis plánejuvvojit mánga huksendoaibmabiju oalle ráddjejuvvon geográfalaš guovllu siskkoabealde. Dát leat Nussira ruvkeplánat, Fred Olsen Renewables ja Finnmark Kraft bieggamillofápmorusttet plánat, ja Statnett 420 kW linjá plánat. Dát leat stuora duohtadeamit ja gusket golmma boazoguohtunorohahkii. Konseptaválljenčielggadeapmi (KVC) E10/Rv 85 Evenášši-Suorttát. Stáhta geaidnodoaimmahat lea ráhkadan KVC geaidnogaskii Evenášši ja Suorttát. KVC:s leat golmma konseptta árvoštallon vuostálagaid. Stáhta geaidnodoaimmahat ávžžuha välljet 2. Konseptta servodatekonomalaš árvoštallamiid vuodul. Sámediggeráđđi ja guoskkahuvvon boazoguohtunorohagat leat konsultašuvnnas leamašan Johtalusdepartmeanttain konseptta välljema birra.

Minerálaáššit

Minerálalágas lea nuppegežiid áigumuš go Sámedikki minerálabagadusas. Liikká lea mihttomearrin leamašan oažžut sadjái šiehtadusaid gaskal fitnodagaid ja sámi vuoigatvuodalaččaid. Sámi vuoigatvuodalaččat dán oktavuodas leat 2012:s enasmuddui leamašan boazoguohtunorohagat maidda dat njuolga guoská. Eatnasiidda leat dahkkojuvvon iskan- ja áigumuššiehtadusat. Boazoguohtunorohat 34 Ábborášša leat dattetge cealkán earet áigumuššiehtadusa Biedjovákki oktavuodas, danin go sii vuosttildit ruvkedoaimma dán guovllus, beroškeahttá makkár doaibmahámis dat leažža.

Muhtun minerálaprošeavttat leat main ruvkefitnodagat háliidit gulahallama Sámedikkiin ja sámi beroštumiiguin maidda dat njuolga guoská oaidnit leago vejolaš oažžut áigumuššiehtadusaid ja/dahje šiehtadallamiid doaibmalobiid ja ruvkedoaimma birra, masa vuodđun lea Sámedikki plánabagadus.

Sámediggi lea guoddalan earhkilmearrádusa mas Dálkkádat- ja nuoskkidandirektoráhtta (Klif) addá Sydvaranger Gruve AS:i ain lobi luoitit polyDADMAC bázahusaid ja lasihit hivvodaga flokkulerenkemikálain mat luitojuvvojit Báhcaveaivutnii. Sámedikki mielas dat berre mielddisbuktit gáibádusa váikkuhusčielggadeami birra kárten dihte makkár váikkuhusaid nuoskkideapmi boahttá dagahit. Váldosivvan guoddaleapmái lea ahte Sámediggi oaivvilda ahte mearrádus sáhtttá njuolga čuohtat sámi beroštumiide, ja ahte Klif danin livččii galgan konsulteret Sámedikkiin mearrádusa birra.

Konsultašuvnnat ráđdehusa minerálaealáhusa strategijaid birra

Ráđdehus bargá minerálaealáhusa strategijain mas minerálaealáhusa ja minerálapolitihka rámmaeavttut galget gehččojuvvot našunála perspektiivvas. Dat lea oaivvilduvvon leat oalle guovdilastojuvvon muhtun diliide mas leat konkreta doaibmabijut mat galget geahpedit vejolašvuoda ruvkedoaimma realiseremii.

Sámediggi lea čoahkkimiin Ealáhus- ja gávpedepartemeanttain dovddahan ahte odđa minerálalágas lea váilevaš álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid doahhtaleapmi dagahan dan ahte Sámediggi ii leat sáhtttán buktit iežas mieđiheami láchkii, ja ii leat maid sáhtttán addit iežas cealkámuša mearrádusaide nu go lága mielde galggašii, ja strategijaid ja doaimmaid mat nannejit minerálaealáhusa.

Departemeantta lea addán signálaid ahte sii, oassin Sámivuogitvuodálávdegotti 2 čuoovvleamis, áigot konsulteret Sámedikkiin minerálalága birra. Dat dáhpáhuvá 2013 giđa. Sámediggeráđi mielas lea dat

positiivvalaš signála, muhto dovddahii vuordámušaid geatnegahtti sátnádemiide dakkár láhkarievadanbarggu ovddideami dáfus. Sámediggeráđdi lea maid konsultašuvnnain dadjan ahte lea dárbu doaibmajuid mat nannejit sámi vuoigatvuođalaččaid kapasitehta ja gelbbolašvuođa sáhttit ovttasbargat, gulahallat ja šiehtadallat minerálaaláhusain. Sámediggeráđi mielas eai leat vel geargan konsultašuvnnaiguin.

Intenšuvdnašiehtadus Biedjovákki ruvkedoaimma doaibmakonsešuvnna šiehtadallamiid birra, Guovdageainnu suohkan

Sámediggi, Arctic Gold AB, orohat 34, Ábborášša ja Oarjjabeale guovllustivra sohpe 2010 juovlamánus intenšuvdnašiehtadusa Biedjovákki ruvkedoaimma doaibmakonsešuvnnaid šiehtadallamiidda. Orohat 34, Ábborášša lea sádden reivve Arctic Gold AB:i, mángosa Sámediggái, dan birra ahte sin mielas sii eai leat geatnegahtton čuovvut šiehtadusa sisdoalu. Dan dihte go šiehtadallansoahpama oktavuodas čuožžiledje ollu eambo spiehkasteamit go maid dábalaččat sáhtta vuordit go šiehtadussoahpamis. Šiehtadusoasálaččain lei čoahkkin iskanbargguid stáhtusa birra 2012 skábmamánus. Orohat 34 Ábborášša doalaha dan ahte sii eai hálit ahte Biedjovággái ásahuvvo ruvkedoaimma, muhto sii eai šiiitán vejolašvuođa oktavuodá doalahit ja gulahallat boahhteáiggis.

Soabaheami Nussira regulerenplána birra, Fálesnuori suohkan

Sámedikkis lea leamaš soabahančoahkkin Finnmárku Fylkkamánni luhtte Fálesnuori suohkaniin ja Oarje – Finnmárku guovllustivrrain Nussira regulerenplánaid birra. Soabaheami boadus šattai ahte Sámediggi gesii ruovttoluotta vuosttaldeami kulturmuittuid geažil go plánamearrádušat sihkkarastet ahte dat ii čuoza kulturmuittuide. Sámediggi ja Oarje- Finnmárku guovllustivra bisuheigga vuosttaldeami ahte regulerenplánas leat váikkuhusat boazodollui. Fálesnuori suohkan lea maŋgel soabaheami dohkkehan regulerenplána. Plána boahat, Fylkkamánni áššeárvvoštallamiin, sáddejuvvo Birasgáhttentdepartementii loahpalaš meannudeapmái.

Iskamát gávdnojit go lossametállat Máttá- Várjjaga, Návvuona ja Álttá suohkaniin

Sámedikkis lea leamaš čoahkkin 5A:in ja 5C:in Báhčeveaji/Pasvik orohagain Sydvaranger Gruve AS sávaldaga birra ahte oažžut sadjái šiehtadusaid, mat leat Sámedikki minerálabagadusa mielde iskanbargguid oktavuodas. Sii háliidit oažžut sadjái intenšuvdnašiehtadusa doaibmakonsešuvnna šiehtadallamiidda Guovžajávrrin ruvkiid viiddiduvvon buvttadeapmái Máttá- Várjjat suohkanis. Guovlluregulereama plánaprográmma evttohus oktan váikkuhusšielggademiin lea dál gulaskuddamis.

Sámediggi lea doallan čoahkkima Nordic Mining ASA:in sin iskamiid birra gávdnojit go lossametállat Boazovuona gili nuorttabealde, Návvuona suohkanis. Sámedikkis lea maid leamaš álggahan čoahkkin orohat D-32:in Silvetnjárggain masa dát guoská. Fitnodat háliida dahkat šiehtadusa Sámedikki minerálabagadusa mielde geahččalanbohkamiid ektui. Sámediggi čuovvola dán ášši 2013:s.

Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Scandinavian Resources AB:in ságaškuššat vejolašvuođaid dahkat šiehtadusa Sámedikki minerálabagadusa mielde Oaggovári/Fiskarfjellet guovllu iskanbargguide mat leat Álttá suohkanis, ja Ditnuidrášša /Flintfjellet guovllus Návvuona suohkanis. Areálat gusket mángga orohahkii: orohat 26 Lákkonjára, orohat 30 B guovdajohtolat, orohat 40 Orda ja orohat 33 Spalca. Sámediggi čuovvola dán ášši 2013:s.

Fápmohuksen

Buorit bieggaresursat Sámis dahket bieggafámu ásahemiid miellagiddevažžan. Lea maiddá eanet ja eanet beroštupmi hukset smávvá fápmorusttegiid. Go earret eará odđa fápmogáldut váldojuvvojit atnui, de ferte maiddá fápmofierpmádaga ođasmahttit ja viiddidit. Lea paradoksa ahte álgoálbmotguovllut davvin leat dat guovllut mat vuosttažettiin bohtet vásihit dálkkádatrivdademiid váikkuhusaid ja seammás leat dat guovllut maidda plánejuvvon dálkkádatdoaimmat bohtet eanemus čuohtat. Sámediggi lea dan dihte čujuhan dasa ahte berre árvvoštallat molssaevttolaš fápmogálduid bieggafámu sadjái, mas maiddá leat árvvoštallat dan birra man ollu CO2 dat luitet.

Sámediggeráđđi ovdanbuktá energiijastrategiijaid 2013:s.

Bieggafápmu

Davvi- Trøndelágas leat dássáži huksema leamaš riddojuovlluin. Muhto dál lea proseassa álggahuvvon mas geahčadišgohtet siseatnan guovlluid. Dat dagaha váttisvuodaid boazodollui go bieggafápmohuksema realiseren siseatnamis sáhtá dagahit váttisvuodaid joatkit ceavzilis boazodoaluin. Čadaheapmi dakkár doaimmain sáhtá dagahit ahte johtingeainnut / boazobálgát giddejuvvojit/hehtejuvvojit, njuolga massima guohtoneatnamiin, ja ahte rusttettoaimma ja ođđa infrastruktuvrá ásaheapmi guovllus muosehuhtá dán guovllu boazodoalu. Sámediggi oavvilda maiddái ahte dán plána ferte geahččat eará bieggafápmohuksemiid oktavuodas mearragáttiin ja eará fápmohuksemiid oktavuodas dán guovllus.

2012:s leat leamaš mánga konsultašuvnna Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhtain, NČE:in, ođđa bieggafápmohuksemiid birra. Muhtun konsultašuvnnat leat čadahuvvon, eará konsultašuvnnat leat ain jođus.

Sámediggi lea bivdán ovddasvástideaddji stáhtalaš eiseválddiiguin konsultašuvnna muhtun bieggafápmorusttegiid birra ovdal consešuvnamearráduš lea dahkkon. Sámediggi lea maiddái vuosttaldan muhtun bieggafápmoáššiid.

Smávva čáhcefápmorusttegat

Vuollegis reantodássi ja ruoná duođastusat dahket ahte lea leamaš stuora beroštupmi hukset smávvačáhcedoaimmahagaid 2012:s. Muhtun áššit maiguin mii leat bargan: Millojohka Áltá suohkanis, Jotind 1 ja 2 Dielddasullos Dielddanuori suohkanis, ja 11 smávva fápmorusttega Ráissa ja Gáivuona suohkaniin, ja 7 smávva fápmorusttega Moskavuonas Romssa suohkanis. Vurdojuvvo ahte Nordlándda Fylkii bohtet muhtun ođđa smávva čáhcerusttegat 2012 loahpas.

Váldohástalusat dáinna huksemiin leat boazodoalloaláhusa ja sámi kulturmuittuid beroštumit. Sihke rusttet- ja luoddahuksen, ja eambo johtolat maid ođđa luottat mielddisbuktet eanas gerddiid ovddastit váttisvuodaid.

Konsultašuvdnašiehtadus NČE:in ii gusto dán mállet rusttegiidda go buvttadeapmi lea vuollelis dan ráji mii lea biddjon ovdal go sáhtá gáibidit konsultašuvnna. Dát dagaha ahte Sámedikkis váilu dehálaš váikkuhangaskaoapmi dáid huksemiid váikkuheapmái mat oktiibuot sáhttet buktit stuora váikkuhusaid sihke boazodollui ja sámi kulturmuittuide. Sámediggi lea dattege vuosttildan ovttá huksema.

Fápmojohtasat

420 kV fápmolinjjá Storheia – Trollheimen/Orkdal

Sámedikki hálddahus lea konsulteren NČE:in 420 kV fápmolinjjá huksema oktavuodas Storheias Áfjorðas gitta Trollheimeni / Orkdala trafoi. Fápmolinjjá lea viidáset fievrredeapmi 420 kV fápmolinjjás mii lea gaskal Namsosa – Storheia. Konsultašuvdna guoskkai dan oassái fápmolinjjás mii lea Fosena orohaga lulimus joavkku guovllu siskkobealde.

420 kV – jođas Ofuohtas – Hámárfestii

Oljo- ja energiijadepartemeanta (OED) lea álgán meannudit váidagiid mat lea bohtán 420 kV-johtasii gaskal Ofuohta ja Hámárfestta. Sámedikkis lea leamaš álggahan čeahkkin OED:in konsultašuvnna proseassa birra. Čeahkkimis lei konklusuvnnain okta ahte proseassa láchčojuvvo nu ahte Sámedikki dievasčeahkkin beassá meannudit ášši. Váidagiidda bohtá loahpalaš mearráduš áramusat 2013 giđa.

Guovtteoavilvuotta konsultašuvdnaproseassaid birra gaskal NČE ja Sámedikki

2009:s vuolláičáliiga NČE ja Sámediggi sierra šiehtadusa energiijaáššiid konsultašuvnnaide. Maŋgel lea čájehuvvon ahte lea guovtteoavilvuotta gaskal NČE ja Sámedikki das maid konsultašuvnnat mielddisbuktet. Váldoerohus oainnuin lea ahte Sámediggi oavvilda ahte lea iešalddis mearráduš man Čeahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

birra galgá konsulterejuvvot ja ahte NČE ferte Sámedikkiin juogadit iežas gaskaboddosaš árvoštallamiid ja mearrádusevttohusaid. Guovtteoavilvuolta dagaha váikkuhusaid energiijaáššiid bohtosiidda ja Sámedikki bargui. Danin bargojuvvo dan ala ahte joksat ovttaoavilvuoda áššis.

Dálkkádat

Dálkkádatrievdamat leat dehálaččat álgoálbmogiidda go álgoálbmogiin dávjá lea luonddulahka eallin ja leat sii geat ovddemus oidnet dálkkádatrievdadusaid čuozašusaid. Dát guoská erenoamážit sápmelaččaide, ja eará álgoálbmogiidda Ártkasis gos dálkkádagat rivdet johtilepmosit. Bjerkenes dálkkádatdutkanuovddáza ođđa meroštallamat čájehit 4-6 lieggaceahki liegganeami Ártkasis 2050:s jus CO2 luoitimat eai unniduvvo.

ON dálkkádatkonvenšuvdna

Dálkkádatkonvenšuvdna bajimus mihttomearri lea unnidit máilmmiviidosas liegganeami dálkkádatgássaluoitimiid unnidemiin. Sámediggeráđđi oassálasttii Norgga delegašuvdna dálkkádatkonvenšuvdna alladási oasi 18. oasálaškonferánssas Dohas, Qatargas juovlamánu 3.-7.b. 2012:s.

Dohas bođii ovdán ahte ON guhkitáiggi mihttomearri mii dahkkui dálkkádatčoahkkimis Københámmánis 2009:s, ahte globála liegganeapmi ii galgga leat eambbo go 2 gráda, doalahuvvo. Maiddái plána addit 100 miljárdda dollára jahkásaččat 2020 rájes dálkkádatdoaimmaid ruhtadeapmái, nannejuvvui ođđasit. Internašunála dálkkádatšiehtadallamiin Durbanis 2011:s soabadedje stáhtat ođđa vuodu mii mielddisbuktá ahte riikkat 2015 rádjái galget fas siehtadit ođđa rievttálaš geatnegahtti dálkkádatšiehtadusa, mii doaibmagoahtá 2020 rájes.

Dohas soabadedje ođđa Kyoto2-šiehtadusa. Šiehtadus mearkkaša ahte Norgga, EO:s, Sveitsas ja Austrálias lea geatnegasvuolta unnidit dálkkádatgássaluoitimiid 2020 rádjái. Norga galgá 20 %:in unnidit dálkkádatgássaluoitimiid, dat seamma gusto maid EO:i. Muhto riikkat main leat geatnegasvuodát Kyoto2 ektui luitet dušše 14 % olles máilmmiluoitimiin. USA, India, Kina ja ollu eará riikkat galget maid unnidit iežaset luoitimiid 2020 rádjái, muhto juridihkalaš geatnegahtti siehtadusa haga.

Dálkkádatkonvenšuvnnas Dohas loahpahuvvui guhkesáiggi oktasaš árjabidjan (AWG- LCA) bargojoavku. Dálkkádatkonvenšuvnnas lei ollu álgoálbmotperspektiivvas sisdoalus biddjon dán bargojoavkku vuollái. Dás ledje maid guovddážis luoitinunnideamit, dálkkádatheiveheamit, teknologijajáiridimat, vuovdeluvvama unnideapmi (REDD+), ruhtadeapmi, ja dálkkádatgássaluoitimiid mihtideamit, raporteremat ja dárkkisteamit. 2020 rádjái galget čuoovvoleamit ja ovddeš dálkkádatheiveheami doaimmaid dohkkeheamit ja luoitinunnideamit deattuhuvvot. Dat guoská maiddái ásaiduvvan áshusaide nugo ruoná fondii mii ruhtada ovddidanriikkaid dálkkádatdoaimmaid, Bistevaš ruhtadanlávdegoddái, Heivehanlávdegoddái ja Teknologijamekanismii.

Sámediggi bargá dan ala ahte álgoálbmotperspektiiva ON dálkkádatkonvenšuvdna mearrádusas, mii dahkkui Cancunis 2010:s, čuoovvoluvvo ja implementerejuvvo. Dat guoská erenoamážit sihkkarastinmekanismmaide mat gullet álgoálbmotvuoigatvuodaide, árbevirolaš máhttui ja oassálastimii mearrádusaide mat galget unnidit vuovdeluvvama, ja ahte álgoálbmogiidda láchčojuvvo dilli nu ahte sii sáhttet ávkástallat ruoná dálkkádatfoandda, ja ahte ferte konsulterejuvvot ON álgoálbmot vuoigatvuodaid julggaštusa mielde go dálkkádatdoaimmat ja dálkkádatheiveheamit plánejuvvojit álgoálbmot guovlluin.

ON biologalaš šláddjivuodakonvenšuvdna

Sámediggi lea oassálastán miellahtun norgga delegašuvnnas ON biologalaš šláddjivuodakonvenšuvdna 11:at oasálaččaid čoahkkimis. Sámediggi oassálasttii maiddái dán konvenšuvdna álgoálbmot ja báikkálašservodaga forumis. Fáddán 11:at čoahkkimis lei vuosttažettiin ovddeš dohkkehuvvon konvenšuvdnateavsta implementeren ja čuoovvoleapmi.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

244 siidu 453 siiddus

Sámediggi čuovui go meannudedje konvenšuvnna artihkkala 8j, artihkal 10(c), ja Nagoya-beavdegirjji čuovvoleami. Dat golbma suorggi leat álgoálbmogiid árbevirolaš máhtu birra. Earret eará dahkkui vuoruheapmi doaimmain maid stáhtat berrejit álggahit vai 10(c) artihkal implementerejuvvo. Dán háve vuoruhuvvon doaimmain evttohuvvui ovttahtit ceavzilis árbevirolaš praksisa našunála strategiijaide ja plánaide, ovddidit báikkálaš álgagiid vai implementeren dihte artihkal 10(c), ja identifiseret buriid vugiid mot artihkal 10 (c) galgá implementerejuvvot.

Sámi ealáhusat ja sámi kulturárbi

2012:s lea Sámediggi deattuhan álbmotmehciid ja luonddumehciid konsultašuvnnaid.

Ovdal lei álbmotmehciid ja luonddumehciid váste dušše suodjalanulbmil biddjon ulbmilparagráfa vuollái. Ođđa luonddušláddivuođalága njuolggadusat siskkildit maiddá sámi luondduvuođu bisuheami. Rievdadusat leat maiddá mielddisbuktán ahte suodjalanguovllut leat ožžon sámi namaid, ja ahte dat árrat juo suodjalanproseassaide váldojit mielde.

Sámediggi konsultere stivraáirasiid birra suodjalanguovlluide. Sámedikki bargu álbmotmehciiguin ja luonddumehciiguin 2012:s lea dagahan ahte sámiáirasat leat lassánan daid suodjalanguovlluid stivraide, ja erenoamážit lullisámi guovllus. Daidda guovlluide maid oktavuodas Sámediggi lea konsulteren 2012 čavčča, olaheimmet dan mutto ollu sámi áirasiid go leimmet háliidan, earret Møysalen álbmotmeahccái ja Svellingflaket luonddusuodjalanguvlui. Dát suodjalanguovllut oaččuiga dušše ovtta sámi áirasa goappáge stivrii.

Konsultašuvnna LD:in bivdináigodagaid bivdináiggiid, monne- ja uvjačoaggima láhkaásahusa birra Sámediggeráđđi lea čađahan konsultašuvnnaid Luondduhálddašandirektoráhtain bivdináigodagaid bivdináiggiid ja monne- ja uvjačoaggima láhkaásahusa birra mii gusto cuoŋománu 1.b. 2012 rájes gitta njukčamánu 31.b. rádjái 2017. Konsultašuvnna dahkkojedje maŋŋel láhkaásahusa dohkkeheami, danin go direktoráhtta dohkkehii láhkaásahusa ovdal go Sámedikkiin konsulterejuvvui. Konsultašuvnnaid fáddán lei ja mearračuonjá bivdin ja hálddašeapmi Finnmárkkus ja báiskkimoniid čoaggima birra. Sámediggeráđđi lea miehtan ahte hálddašanplána bargu álggahuvvo mearračuotnjága váste válljejuvvon guovlluin Finnmárkkus dan sadjái go mearračuonjánáli dušše reguleret láhkaásahusa bokte. Direktoráhtta duodástii ahte rahppojuvvo fas dasa ahte beassá čoaggit mearračuonjamoniid go máddodatdilli gártá nu ahte dan sáhtá dahkat.

Kulturmuittosuodjalus

Sámedikki váldomihttu kulturmuittosuodjalus barggus lea suodjalit ja čalmmustahtit sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasiid iešvuođaguin ja variašuvnnaiguin. Dán danin go dat lea sihke oassin min kulturárbbis ja identitehtas ja oassin sámi biras- ja resurssahálddašeamis.

Olahan dihte ulbmila, de Sámediggi deattuha dan ahte sámi kulturmuittut geavahuvvojit dokumentašuvdnan sámiid gávdnamii, ahte sámi kulturmuittut leat mielde nannemis kultuvrra ja identitehta, ahte sámi kulturmuittut ja kulturbirrasat váldojit vuhtii areálahálddašeamis ja ahte hálddašeamis deattuhuvvo ceavzilis ja guhkesáiggi perspektiiva. Lea maiddá oassemihttan ahte Sámediggi dađistaga galgá oažžut hálddašanortnega sámi kulturmuittuid váste, mas hálddašanváldi lea biddjon njuolga kulturmuittoláhkii, iige nu mot odne ahte hálddašaneiseváldi leat delegerejuvvon láhkaásahusa bokte.

Sámedikki hálddašanváldi sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasiid oktavuodas mielddisbuktá ollu aktivitehta, čájeha kulturmuittosuodjalusa 2012 aktivitehta statistihkka: 6181 dokumeantta bohte sisa, 2442 sáddejuvvojedje olggos ja ledje 213 čađahuvvon báikediđoštallama. 1041 eaŋkilmuittu leat biddjon Riikaantikvára kulturmuittodihtorbásii Askeladdenii 2012:s.

Kulturmuutosuodjalanbarggu bajit dásis oassálastá Sámediggi iešguđet lágan mállet registrerenbargguin, plánabargguin, olgguldas kursadoaimmain ja stivren- ja prošeaktajoavkkuin. Dát dagaha earret eará ahte sámi kultuvra ja identitehta nannejuvvo. Mii háliidit mitalit muhtun aktivitehtaid birra main Sámediggi lea oassálastán ja maid mii oaivvildit govvidit min barggu buori lági mielde.

Regionála plána Lulli- Trøndelága kulturmuittuid hálddašeapmái

Sámediggi lea aktiivvalaččat oassálastán Lulli- Trøndelága kulturmuittuid hálddašan regionála plána barggus. Plána váldoulbmil lea ovddidit soabaduvvon strategiijaid Lulli-Trøndelága kulturárbbi hálddašeapmái, gaskkusteapmái ja geavaheapmái. Barggu áigumuš lea ahte dat galgá ovddidit oktasá árvoipmárdusa ja prinsihpaid mat sáhttet geavahuvvot sihke báikkálaš ja regionála kulturmuittuid hálddašeamis. Dakko bokte šaddá eambo einnostahttivuohta buot oasálaččaide. Plána galgá maiddá veahkkín čielggadit iešguđetge aktevrraid ja berošteddjiid rolla ja ovddasvástádusa. Lulli- Trøndelága sámi kulturmuittut bohtet dainna plánabargguin oidnosii biddjot ja meannuduvvot seamma ládje go eará kulturmuittut.

Hálddašanplána Skárffu -Lohkkalsullo luonddusuodjalanguvlui Návvuona suohkanis

Romssa Fylkkamánni Skárffu - Lohkkalsullo hálddašanplána barggu oktavuodas lea Sámediggi čadahan kulturmuittuid ja kulturbirrasiid registreremiid 2011:s ja 2012:s. 2011:s dahkkui registreren ovttas Romssa fylkkagiieldain, 2012:s ges registreremiid dagai Sámediggi okto. Luonddusuodjalanguovllu báikediđoštallan lea mielddisbuktán ahte ollu ođđa sámi kulturmuittut leat gávdnon ja čájeha ahte riddolagas guovlluin lea stuora potensála. Gávdnojedje ovdamearka dihte darfegoahtesajit, viesso- ja návstosajit, dološ stáffut, njáskkahatgeađgegubát, ja geađgeáiggi viessosajit ja dološ hávdidit. Maiddá ceakko dállovistit ja girkoárdit registrerejuvojedje. Fealtabargu buvttii maid ođđa máhtolašvuoda sámi diiddaid ja árbevirolaš mitalusaid birra luonddusuodjalanguovllus. Iskan lea addán ođđa ipmárdusa sámi kulturárbbi birra Skárffus ja erenoamážit Lohkkalsullos, muhto maiddá obbalaččat riddoguovlluin Davvi- Romssas, ja mitala ahte sámit leat guhkes áiggi geavahan dán guovllu. Bargu loahpahuvvui 2012 borgemánus, ja fealtabarggu boadus gávdno dál raportan fylkkamánni ruovttusiidduin. Fylkkamánni lea váldán raportta atnui iežas barggus, ja lea leamaš posiitiiva ruovttoluottadiehtu Sámedikki doaimmahuvvon bargui.

KING- prošeakta

Kulturarvet i Nordskandinaviska gammelskogar (KING) lea Interreg - prošeakta maid Nesna allaskuvla lea jođihan norggabeale ja ruotabeale fas Skogstyrelsen. Sámediggi lea prošeavtta stivrenjoavkku miellahttu, mii galgá joatkit 2013 juovlamánu lohppii. Prošeavtta ulbmil lea váldet vára, olámuddui dahkat ja ovddidit kulturmuittuid mat vuovddis leat. Dasa lassin lea mihttomearrin ráhkadit ja ovddidit regionálagaskasaš kulturmuítófierpmádaga gaskal Västerbottena ja Helgelándda ášahusaid, mii maiddá earret eará galgá mielddisbuktit vásáhus- ja gelbbolašvuodalonohallama sin gaskkas geat dás leat mielde. Lea ráhkaduvvon ruovttusiidu ruođagillii, dárogillii ja lullisámegillii. Stivrenjoavkku oassálastima bokte sáhtta Sámediggi maiddá bidjat fuomášumi sámi kulturmuittuide dán prošeavttas.

Kulturmuítóregistreremat ja kurssat

Sámediggi lea oassálastán sis-Namdala kulturmuítóregistrerenprošeavtta álggaheamis mii fátmasta Røyrvika, Namskogana, Høylandet, Lierne ja Snoasa suohkaniid. Prošeavtta jođiha Davvi- Trøndelága fylkkagiella, ja Sámediggi boahá oassálastit prošeaktajoavkkus, ja báikkálaš registrerejeddjiide ja registrerenbarggu birra addit oahpahusa.

Ovttas Árran Julevsáme guovddážiin – Lulesamisk senter lágidii Sámediggi kulturmuítóregistrerema Báidáris 2012 geasi. Registrerenkurssa mihttomearri lei oahpahit báikki olbmuid, mat nuppe vuorus sáhttet searvat dan dehálaš bargui ahte registreret kulturmuittuid. Áin leat ollu sámi kulturmuittut mat eai leat registrerejuvnon, ja bihtánsámi guovlu ii leat dan dáfus moktege earálagan.

Ovttas SLB (Stáhta luonddubearráigeahčču) ja Davvi- Trøndelága fylkkagiella doalai Sámediggi kulturmitoregistrerenkurssa Snoasas 2012 borgemánus. Oassálastit ledje SLB bargit, Luondduhálldašandirektoráhtta, Norges Fjellstyresamband ja iešguđet lágan Davvi-Trøndelága meahccestivraáirasat. Kurssa ulbmil lei addit luondduhálddašeddjiide buoret gelbbolašvuoda sámi kulturhistorjjá ja sámi kulturmuittuid birra, ja čatnat oktavuodaid eará etáhtaguin main leat oktasá beroštumit birasgoziheapmái.

Kulturmitoregistreremiid oassálastima bokte ja daid gullelaš kurssaid bokte, lea Sámediggi bidjame fuomášumi sámi kulturmuittuide ja nu maidái evttuid dehálaš kulturmitosuodjalanbarggu oassái.

Kulturmuittuid geavaheapmi luondduguovlluin ja tuvraoktavuodain

Riikaantikvára ja Rana turistasearvvis leat plánat ásahit tuvraláhtu Saltoduoddara/Čáhpesjien-guvlui, mii galgá beassat oaidnit dán guovllu luonddu ja kultuvrra. Sámediggi lea oassálasttán prošeavtta álggahančoahkkimis. Dát lea pilohtaprošeaktan eará sullasaš áŋgiruššamiidda olles riikkas. Mii áigut čuovvolit dán barggu sámi obbalaš beroštumiid dihte ja erenoamážit sámi kulturmuittut dihte.

Sámi visttiid identifiseren ja registreren

Leat dollon álbmotčoahkkimat Girkonjárdgas, Deanus, Árborddis ja Skániin Sámedikki prošeavtta oktavuodas sámi visttiid identifiseren ja registreren. Čoahkkimat ledje erenoamážit sámi vistteaiggádiid vástte. Čoahkkimiin ožžo eaiggádat dieđuid prošeavtta birra obbalaččat, mot registreremat /báikediđoštallamat leat plánejuvvon, ja kulturmitolága birra.

Sullii 500 eaiggáda ožžo čálalaččat dieđu ovdal báikediđoštallamiid. Daid gaskkas plánejuvvui báikediđoštallan su. 400 visttis suohkaniin Mátta- Várjaj, Deatnu, Skánit, Grane ja Árborde 2012 fealtaáigodagas. Ledje sullii 330 visti gos čađahuvvui báikediđoštallan 2012 fealtaáigodagas.

200 dan 330 báikediđoštallojuvvon visttis, leat huksejuvvon ovdal 1912 ja dat leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmitolága mearrádusaid mielde. Oktiibuot lea sáhka su. 140 áitis, 100 viesus, 30 návehis, 15 mearránávsttus, gávccii eanangealláris ja golbma darfegoađis. 70 visti dan 330 visttis dárbbášit divoduvvot ollu ja dakkaviđe doaimmaid vai dat eai billahuva. Leat juo mássan 80 visti dan 500 visttis, dat dahká su. 6 %. Mii ii leat leamaš vejolaš báikediđoštallat golbmalogi vistti, ja sávamis mii sáhttit dan dahkat 2013:s.

Lea leamaš buorre gulahallan eaiggádiiguin. Sii bohtet dárbbášit čuovvoleami sealluhit ja divodit daid visttiid maid birra lea sáhka, dat ii leat juoga mii lea prošeaktarámma siskkobealde.

Stuora oassi Sámedikki kulturmitosuodjalanbarggus lea áimmahuššat sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasiid kulturmitolága ja plána- ja huksenlága mearrádusaid mielde. Dát lea iešguđet mállet suohkanlaš plánaid, fápmohuksemaid ja eará plánejuvvon doaimmaid oktavuodas. Mii áigut dás namuhit daid stuorámuš ja deháleamos áššiid maiguin Sámediggi lea bargan 2012:s.

E8 Loabátvákki čađa

Sámediggi lea 2012:s loahpahan meannudeamis E8 mii manná čađa Loabátvákki Romssa ja Báhcavuona suohkanis. Luoddagaskkas leat leamaš ollu lihkohisvuodát, ja dasa plánejuvvo biddjot earret eará luoddaáidi vuodjinjuoguid gasku. Báikediđoštallamat plánabarggu oktavuodas čađahuvvojedje 2011:s. Dalle registrerejuvvojedje 12 saji gos ledje oktiibuot 20 sámi kulturmuittu plánaguovllus ja dan lahka. Measta buot kulturmuittut leat relaterejuvvon boazodollui. Eanas dain leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon (leat boarráset go 100 jagi). Lea eanas sáhka goahtesajiin ja gárdiin, muhto gávndno maidái okta árbevirolaš sadi (Sara geađgi) ja visttit maid boazosápmelaččat geavahedje maŋŋel soađi. Geavaheapmi sáhtta vuhttot gitta 1700- lohku čálalaš gálduid mielde, muhto roggamiid bokte dán ránnáguovlluin sáhttit mii meroštallat ahte geavahanáigodat lea leamašan mihá guhkit go dat.

Luoddadivvumis šaddá konflikta mángga automáhtalaš ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittu dáfus. Sámediggi lea mearridan ahte ii vuosttil plánaevttohusa, muhto baicca meannudit ášši kulturmuittolága mearrádusaid mielde sierralobiáššin. Riikaantikvára lea, Sámedikki rávvema vuodul válljen addit sierralobi guoskevaš kulturmuittuide. Sámediggi deattuhii rávvemis ahte leat stuora servodatlaš beroštumit dás (sihkarvuoda beroštumit). Dasa lassin leat ovdalaččas juo dahkkon duohtadeamit dála E8:s mii manná gárderavddaid čađa. Lei Romssa Musea mii geasset 2012:s iskkai guoskkahuvvon kulturmuittuid. Lei botánalaš registreren (šattuid nálleregistreren) ja siepmananalysa. Ulbmil dainna lei kártet guohtonšattuid ja gávnnahit muhtun muddui olggos goas guovlu vuosttaš geardde geavahuvvui boazoguohtumii. Goahtesajit maiddá iskojuvvojedje. Buot bohtosat iskamiin leat vurdojuvvon ilbmat 2013 vuosttaš oasis.

Dasa mii guoská váldit vára eará kulturmuittuid pláνας, de lea leamašan guhkes plánaproseassa ovttas geaidnodoaimmahagain. Dát mielddisbuvttii ođastuvvon plána, mas geaidnodoaimmahat leat váldán vuhtii buot mearkkašumiid maid Sámediggi dađistaga lea buktán.

420 kV – jođas Báhcavuotna – Hámmárfeasta

Plánejuvvon 420 kV- johtasa Báhcavuona - Hámmárfeasta huksema oktavuodas, mas Statnett lea doaibmaeaiggát, lea Sámedikkis leamaš prošeakta jođus gos leat registreren kulturmuittuid linjaspáittus 2010 fealtaáigodaga rájes. Stuurimus fealtabarggu čađahuvvui 2010: ja 2011:s. Oktiibuot lea dat hui sihkkarit okta dain stuurimus registrerenprošeavttain maid Sámediggi lea čađahan.

2010:s ja 2011:s registrerejuvvojedje badjel 900 kulturmuittu maid Sámediggi báikediđoštalai dán prošeavttas. 2012:s eai leat lahka ge leamašan nu ollu registrerenbarggut. Birrasiid 50 ođđa kulturmuittu dokumenterejuvvojedje. Nugo dat earáge registreremat gullet eanas dain boazosápmelaččaid geavaheapmái ja ássamii. Prošeaktabarggu bokte leat ožžon ođđa mávssolaš dokumentašuvdnaávdnasiid ollu iešguđet lágan kulturmuittuid dáfus iešguđet guovlluin gos ovdalaččas leat unnán registreren dákkáriid. Kulturmuittomálet leat leamašan nugo: dollasajit – mas eanas dain gullet goahtesajiide, muvrrat, báhčinciegát/báhčinsajit, boazoáiddit geađggis ráhkaduvvon, hálit ja bieggasuojit, mielkevuorkkát roggojuvvon eatnamii, geađgeommanat, bivdorokkit, darfegoahtesajit, biikaráhkkanusat (vuollugis vuovdeguovlluin), sieiddit ja oaffarsajit. Mángga sajis leat registrerejuvvon geađgehuksehusat maid doaibma lea eahpečielggas.

2012:s lea báikediđoštallamat vuosttažettiin leamaš muhtun unnit, molssaevttolaš spáittuin Gáivuona ja Hámmárfeasta suohkaniin, ja duohtademiin mat gullet doaimma biras-, fievrredan- ja ráhkadusplánii. Viidáset leat čielggaduvvon ahte guovtti guvlui Gáivuona suohkanis bohtet plánejuvvon doaimmat čuohtat kulturmuittuide ja kulturbirrasii. Dasa lassin lea dán jagáš fealtabargui gullan geahčalanrooggamiid čađahit muhtun kulturmuittuin, mat mannet spáittu mielde, mas galge oazžut gunaid 14 C- áigemeroštallamii. Áigemeroštallanbohtosat leat dehálaččat dan dáfus go galget árvvoštallat eaŋkilmuittuid suodjalanstáhtusa ja sáhtta go duohtademiide addit lobi eavttuid haga vai ii.

Geassemánu 2012:s ozai Statnett Riikaantikváras sierralobi kulturmuittolága mearrádusain 4 guvlui gos plánejuvvon huksen bohtá čuohtat mávssolaš kulturbirrasiidda gos leat ollu registrerejuvvon kulturmuittut. Dat guoská guovlluide mat leat Ráissa, Návvuona, Áltá ja Fálesnuori suohkaniin. Sámediggi lea iežas rávvemis ohcamii evttohan ahte eaktun lea ahte arkeologalaš iskammat čađahuvvojit buot dain guovlluin. Olggosgoluid dakkár iskkademiide máksá doaibmaeaiggát. Sámedikki árvvoštallan lea ahte dakkár iskammat addet midjiide ođđa ja dehálaš máhtu sámi obbalaš kulturhistorijá birra, ja erenoamážit dán guovllu birra mas lea sáhka.

Skrugard – gáddeterminála evttohus

Plánejuvvon oljohokkama oktavuodas Skrugard fealttas Barentsábis, lea doaibmaeaiggát Statoil ASA ráhkadan evttohusa plána- ja čielggadanprográmmii gáddeterminála evttohusa várás. Plánabarggu

álggaheamis ledje dieđihuvvon guokte vejolaš sáji gáddeterminála ásaheapmái, Markoppneset Fálesnuori suohkanis ja Sáltesávju Nordkáhpa suohkanis.

Statoil lea 2012 čavčča mielde mearridan bargat viidáset dainna ahte Sáltesávju Nordkáhpa suohkanis šaddá vejolaš gáddái buktin báiki. Dát guovlu Sáltesávjjus man birra lea sáhka báikediđoštallui ja doppe čađahuvvojedje eambo iskatat 2012 fealtaáigodagas. Báikediđoštallama oktavuodas registrerejuvvojedje golbma orrunsaji/darfegoahtesaji mat doaivumis bohtet leat vuostálasvuodas plánejuvvon huksemiin. Dattege lea daid sájiid ahki ja álgovuodđu eahpečielggas. Dan dihte galget dát orrunsajit eambo iskojuvvot, earret eará 14C- áigemeroštallama vehkiin. Sámediggi háliida dan dihte boahit ruovttoluotta loahpalaš cealkámušain daid orrunsajit dáfus go buot bohtosat leat gárvásat.

Dás ferte deattuhit ahte Sámediggi dássáži dušše lea váldán vuhtii konkreta plánabarggu, iige leat árvvoštallan iešalddis plánejuvvon oljohokkama. Dán dahká doaibmaeigát vejolaš HDP (huksen ja doaibmaplána) oktavuodas.

Setermoen báhčinguovlu

Sámediggi lea mángga jagi barggu maŋgel loahpalaččat meannudan Setermoen báhčinfelтта regulerenplána 2012:s. 2007 – 2012 áigodagas čađahuvvojedje kulturmuitorregistreremat (§ 9 – iskatat kulturmuitolága mielde) Setermoen báhčinfelttas, nugo Forsvarsbygg lei bivdán. Báhčinfelтта lea Beardu suohkanis Romssas ja gokčá areála mii lea 152 km² stuoris. Guovlu geavahuvvo garrasit ja buot suodjalussuorggit geavahit dan, militeara soahteveahka geavaha dan eanemus. Setermoen lea okta moatti felttas mii lea ovddiduvvon ovttasdoaibmanhárjehallamii oktan girdidoarjagiin (Áibmosuodjalusa vearjoduvván hárjehallamat).

Registrerenprošeavtta duogázin lea Forsvarsbygga guovlluregulerenplána evttohus, mii fáttmasta olles báhčinfelтта. Setermoen báhčinfelтта lea áigá áshuvvon. Doppe lea leamaš militeara doaibma 1898 rájes. Plána ulbmil lea reguleret dála doaimma, ja láchit dili huksemii ja eambo intensiiva atnui, earret eará eanet geavaheapmi lossa fievruiin.

Olles báhčinfelтта lea gullan Sámedikki fealtabargui, earret go ulbmilguovllut. Leat registrerejuvvon 15 automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi gávdnosa. Eanas dain leat goahtebáikkis mat leat váldovággeráiggiin, Suivvevággi / Kobbryggdalen ja Garžavággi / Liveltskaret. Earret árrana de leat registrerejuvvon biebmovuorká ja sieidi Lifjellaksla báikkis johtingeaidnoráigge mii lea dan guovtti vákki gaskkas. Guovllut leat geavahuvvon guottetbáikin ja geasse- ja čakčaorohahkan. Mii diehtit geavaheami birra 18- ja 1900-logu čálalaš gálduid bokte. “Lifjellkjerringa” sieidi ja biebmovuorká leat guovllus maid Suodjalus ii leat bállo geavahan ja doppe leat unnán fysalaš duohtadeamit. Sieidi lea kulturmuittu mas lea erenoamáš alla ráfáiduhttinárvu. Sámedikki mearkkašumit leat dan geažil váldjuvvon vuhtii, ja plána lea reviderejuvvon nu ahte kulturmuittut suddjejuvvojit nu ahte dohko eai šatta huksejumiit. Dat bohtet maid bissut iežaset álgoálgosaš eatnamis.

Lei Romssa Universitehtamusea mii doaimmahii Garžavákki goahtesajiid roggamiid 2011:s. Kulturmuittut ledje siskkoalbealde doaibmaguovllu ja ledje nu áitojuvvon ahte roggamat álggahuvvojedje njuolga maŋgel báikediđoštallama. Gutnaáigemeroštallamat čájejit ahte goahtesajiid válde atnui 1400- 1600 – logus. Muhtun dollasajiin gávdnojedje maid guovžža dáktebázahusat.

Maid dai dat gávccii eará goahtesaji mat vel gávdnojit báhčinfelttas leat áitojuvvon. Dat leat báhčinfelтта váldoguovllus: eanan ja áibmobáhčima doaibmaguovllus ja guovddáš guovlluin go galgá boahit báhčin- ja hárjehallanguovlluide. Guovllut danin leat hui guovddášis plánaevttohusas. Sámediggi árvvoštallá ahte lea unnán munni heivehit geavaheami, ja eai makkárge doaimmat sáhte doarvái muddui suddjet kulturmuittuid suddjet bilistemiid vuostá. Mii árvvoštallat dan dihte ahte doaimma servodatlaš árvvu lea deháleabbo go kulturmuittuid ráfáiduhttinárvu. Lea sáhka báhčinfelttas mii juo lea áshuvvon, ja huksemis masa vuodđun leat Suodjalusa boahttevaš operatiiva dárbbut.

Sámediggi lea dán vuodul buktán rávvema Riikaantikvárii, mas rávvejuvvo ahte dat eará sámi goahtesajiid Setermoen báhčinfalhttas maid luvvejuvvojit. Luvvema eavttuin leat mii bivdán ahte čadáhuvvojit arkeologalaš iskamat ja botánalaš iskamat. Botánalaš iskamat dan dihte vai lea vejolaš gávdnat dološ gárddiid ja vai oažžut áigemeroštallama guohtuneatnama geavaheamis. Riikaantikvára lea iežas dohkkeheamis mii lea beaiváduvvon 23.11.2012 ollislaččat váldán vuhtii Sámedikki rávvema.

- Sámediggi bargá aktiivvalaččat dikšumiin, sihkkarastimiin ja gaskkustemiin, váldin dihte váras ceavzilis ja guhkesáiggi perspektiiva sámi kulturmuittobarggus. Lea maiddái dehálaš ahte Sámediggi lea aktiiva oasseváldi kulturmuittodigaštallamis ja lea mielde hábmeme kulturmuittopolitiikka. Dat dáhpuhuvvá earret eará bajitdási prošeavttaid álgagiid ja oassálastima bokte.

Oktavuohhta guovddáš kulturmuittoeiseválddiiguin

2012:s lea Sámedikkis leamaš jámma gulahallan vuosttažettiin Riikaantikvárain, gii lea ovddasvástideaddji direktoráhtta kulturmuittosuodjaleapmái, muhto maiddái Birasgáhttendepartemeanttain relevánta áššiid birra, nugo omd. sámi visttiid registreremiid guovdu.

BARK

Sámediggi lea 2012 čavčča álggahan iežas oasi Riikaantikvára seailuhanprográmmas válljejuvvon arkeologalaš kulturmuittuid váste 2010 -2020 (BARK). Sámediggi galgá ráhkadit bajilgova buot láchčojuvvon sámi kulturmuittuin, ja vuoruhuvvon evttohusain ođđa láchčimiidda. Buot suohkanat, museat ja earát sámi ássanguovlluin Norggas leat bovejuvvon buktit midjiide evttohusaid. Plána mielde galgá listu ovdanbiddjot politiikkalaš meannudeapmái 2013 geassemánus. Kulturmuittut fertejtit leat dán listtus, ovdal mii sáhttit oažžut dikšunruđaid Riikaantikváras áigodagas 2020 rádjai. Sámi suodjalanveara /ráfáidahttojuvvon visttit ja báktedáidagat eai gula seailuhanprográmma vuollái, dain leat sierra ortnegat.

Máilmmiárbepolitiikka ja máilmmiárbebaiki Várjjagis

Sámediggi lea 2012:s buktán cealkámuša Birasgáhttendepartemeantta ođđa ja ollislaš máilmmiárbepolitiikka evttohussii.

Sámedikki mielas lea bures bargojuvvon evttohusain. Mii leat duhtavaččat mearkkašan ahte evttohusaid gaskkas čuoggá vuolde “Identifiseret máilmmiárbbi Norggas”, lea biddjon čuokkis “árvoštallat boahttevaš vejolaš sámi máilmmiárbbi nammadeami”. Čuoggá birra ii leat dattege eambo namuhuvvon dahje konkretiserejuvvon eará sajiin teavsttas. Mii goitge jáhkkit ahte sátnádeami duogábealde, lea álgga oažžut sámi máilmmiárbebaikki Várjjagii.

Sámediggi ja Unjárgga gielddas leat mánga jagi ovttasbargan oažžut Ceavccageađgi/Mortensnes árvoštallojuvvo Norgga gaskaboddosaš listui. Luottat 12000 jagi ássama ja oskudoaimmaheami maŋis Ceavccageađggis/Mortensness, eai sáhte gehčot eretčuldojuvvon resursavuodus, ja earenoamážit ii daid earenoamáš goddebivdorusttegiin mat Várnjárggas gávdnojit. Danin vuodđuduvvui 2010:s bargojoavku masa oassálaste olgguldas áššedovdit. Bargojoavkku váldi lea earret eará leamašan árvoštallat sáhttet go bivdorusttegat leat oassin máilmmiárbebarggus. Joavku čeahkkáigeassu lea “combined sites”-nomination, gos bivdorusttegat Noidiidčearus/Kjøpmannskjølenis Báhcavuona gielddas (Várnjárgga álbmotmeahci siskkobealde) ja Golleváris Deanu gielddas, ja dat mihtilmas geađgeáiggeguovlu Gropbakkengenis Unjárgga gielddas, leat guovllut mat čatnašuvvojit dasa. Buot guovllut leat Várjjat Siidda, várjjatsápmelaččaid boares geavahanguovllus. Gaskaboddosaš namma lea “Várjjat Siida: Hunters and fishers from Mesolithic to Modern times”. Vurdojuvvo ahte dat lotnolas báikkít bohtet Norgga gaskaboddosaš listui lagamus boahtteáiggis.

Ášši lea maiddái ovdanbiddjojuvvon Boazoguohtunorohagaide 6 ja 7, ja mii leat vuostáiváldán positiivvalaš ruovttoluottadieđuid. 2012 borgemánus lea čadáhuvvon bures lihkestuvvan lassikárten Čeahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti 250 siidu 453 siiddus

Noidiidčearu bivdorusttegis. Dát ovdanbuktojuvvui Várnjárgga álbmotmeahci stivrii čakčamánu. Duogášdieđut leat maiddái gárvvistuvvome, nu ahte Deanu ja Báhcavuona gielddat sáhttet dahkat formálalaš mearrádusaid das ahte sii doarjut proševtta, numot gielddaid politihkalaš jođihangottit leat háliidan.

Skoaltagávpot Njávdamis

Dikšunplána ja dábálaš rutiinna mielde lea 2012:s čađahuvvon dikšun Skoaltagávpogis Njávdamis. Dáppe leat láddjen suinniid eanemus guovddáš guovlluin, rođut/soagit guovllus St.Georga kapealla birra leat váldon eret ja kapealla lea bihkkaduvvon. Dikšunplána rávvema mielde leat dál bargame ásahtit rássegokčasa hávdebolnái. Dat dahkkojuvov nugo suoinnit biđgejuvvojit šládjavalljugas guovlluin Skoaltagávpogis boldnái. Proseassa lea čilgejuvovn dikšunplánas, ja Nuortasámi museas lea ovddasvástádus dikšunbargui.

Dasa lassin lea Sámediggi gárvvistan bisánansaji Skoaltagávpogis, plánaid vuodul maid Rambøll, ráđdeaddi inšenevrrat, leat ráhkadan. Bisánansadji lei gárvvistuvvon ja lei šiehtadusa mielde gárvvistuvvon geavahanláhkái girkovahkkolohppii 2012 borgemánu. Sámediggi dan formálalaččat válddii badjelasas 2012 čakčamánu.

Sámi kulturmuittut Opplándda fylkkas

Sámediggeráđdi lea ovttas Opplándda fylkkagielddain álggahan plánet Djo-proševtta sámi kulturmuittuid birra Opplánddas, ja prošektii lea vuodđun dálá ovttasbargošiehtadus.

Ovttasbargošiehtadus Opplándda fylkkagielddain gusto dušše kulturmuittuide ja lea goalmát jahki dán gustovaš šiehtadusas (gustovaš 2009-2013). Strategalaš ángiruššansurggiide mat leat namuhuvvon ovttasbargošiehtadusas, gullet nugo eanet registreren/dokumentašuvdna, ja máhttolonohallama ja oktasaš Djo-proševttaid čađaheapmi.

Proševttas galgá deattuhit systemáhtalaš kulturmuittoregistreremiid válljejuvvon guovlluin, mihttomearri lea dahkat ođđa gávdnosiid mat eahpitkeahhtá sáhtta čatnat boarráset áiggi sámi ássamii, leahkimii ja luonddugeavaheapmái. Dasa lassin lea sávahahtti dán birra oazžut báikki olbmuid gaskkas báikkálaš barggaheami johtui. Láhččojuvvo nu ahte proševttas ja proševtta bohtosiin galgá leat báikkálaš gaskkustepami dan botta go prošektaáigodat lea.

Proševtta čađaheapmi veaháš orustii 2012:s, muhto lea plánejuvvon čađahuvvot 2013:s. Lea sávahahtti ahte prošekta maiddái šaddá vuodđun ovttasbargui mii joatká go dálá šiehtadus loahpahuvo 2013:s.

Vuoigŋalaš kulturárbbi birra

Sámediggeráđdi lea 2012:s oassálastán seminárii UNESCO vuoigŋalaš kulturárbbi konvenšuvnna atnui váldima birra. Seminára lágidii Norgga kulturráđdi. Seminárii lei vuodđun čielggadeapmi maid ABM-utvikling lea ráhkadan dan birra ahte Norggas váldit atnui konvenšuvnna. Vuoigŋalaš kulturárbbi gokčá viiddis suorggi ja boahtá leat relevánta kulturmuittohálddašemi siskkobealde. Seminára lei vuosttaš čoahkkin buohkaide geain vuoigŋalaš kulturárbbi lea oassin sin bargosuorggis. Sámediggeráđdi áigu čuovvolit barggu atnuiváldimiin viidáset, ja sihkkarastit ahte vuoigŋalaš sámi kulturmuittut váldojit albmáládje v́aras.

Kulturmuittogáhttenbarggus leat diehttelasat maiddái ekonomalaš váikkuhangaskaoamit dehálaš oassin dan ollislaš govass. Jahkásaččat várrejuvvo ruhtahivvodat mii galgá addot ohcanvuđot kulturmuittosuodjalandoaimmaide.

Kulturmuittosuodjalus – ohcanvuđot doarjagat

Sámediggi lea 2012:s juolludan ruđaid 37 proševtta čađaheapmái mat siskkildit sámi kulturmuittosuodjaleami. Oktibuot juogaduvvui 3 933 000 ru. Tabealla čájeha obbalaš juohkima gaskal Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti 251 siidu 453 siiddus

guovtti stuorámus poastta vistesuodjalusa ja eará kulturmuutosuodjalandoaimmat (registreremat, dokumentašuvdna ja dikšun). Sámedikki bušehtas lei várrejuvvon 2 miljovna ru. juogadeapmái. Dasa lassin jugii Sámediggi vel 2 miljovna ru. stáhtabušehta kap. 1429:s, Riikaantikvára láidestemiiguin. Dán jagas ollislaš ohccojuvvon submi dagai sullii 8 150 000 ru.

Guovlu	Submi	Galle	Vistesuddjen	Kulturmuutos.	Liige juolludeapmi*
Davisámi	2028000	19	339000	623000	1066000
Julevsámi	1143000	11	259000	0	884000
Lullisámi	687000	6	60000	577000	50000
Eará	75000	1	0	75000	0
Submi	3933000	37	658 000	1275000	2000000

*Poasta liigejuolludeapmi čujuha stáhtabušehta kap. 1429 poasta 72.2:i.

Sámediggi lea 2012:s ráhkadan standárdda divodanplánaid ráhkadeapmái, ja ohcanbagadusa ja bagadusa dasa gii lea vuostáiváldán doarjaga.

19 prošeavtta ovddeš jagiin leat čađahuvvon ja dán jagis leat raporttat dain bohtán. Ovtta prošeavttas lea Romssa universitehta registreren 250 ođđa bivdorokki goddebivddu vástte oktilis vuogádagas Finnmárkkoduoddaris. Dasa lassin leat registrerejuvvon vihtta čila mat leat geavahuvvon bivddu oktavuodas. Dát leat ráhkaduvvon geađggis ja eatnamis. Leat maidđái registrerejuvvon 23 árrana (árransaji/lávvosaji)maid njuolgut sáhtta čatnat oktii dainna ahte dán guovllus lea don doloža rájes juo leamašan sámi geavaheapmi. Roggamat ja radiologalaš beaivádeamit činain čájehit ahte árransajit/orrunsjit leat geavahuvvon áigodagas gaskal 1020-1770 m.kr. Prošeavtta bohtosat čájehit ahte dán guovllus lea leamašan oktilis sámi geavaheapmi guhkit áigge.

Vel okta prošeakta mii raporterejuvvui jagi loahpas sáhtii čájehit viiddis sámi geavaheapmái Sáltoduoddaris ja Lønsdalenis, doppe registrerejuvvojedje badjel 350 kulturmuittu, eanasoassi dain sisttisdoalai árrama ja stállosajiid. Registreremat galget lasihuvvot sullii vel 300 registreremii mat dahkkojedje 2010:s.

Norsk Villreinsenter lea dán jagi álggahan prošeavtta mii gullá árbevieruide sámi geavaheami ja ássama oktavuodas Filefjellas Setesdali. Dán barget earret eará ruđaiguin maid Sámedikkis leat ožžon. Dát prošeakta galgá čuovvuvvot viidáset, ja sii fas maŋjel máhccet ruovttoluotta bohtosiid válddahallamiin. Doaivumis dát addá buriid bohtosiid, ja ođđa dokumentašuvna dasa ahte doložiid rájes leat sápmelaččat geavahan daid guovlluid.

Kåsmoslettas Skjerstadas, Bådådjo suohkanis leat gollbma sámi báikki fávdnádus automáhtalaš ráfáidathttojuvvon sámi viesuiguin. Dát leat viesut maid lea álki oaidnit Rg 812 buohta, ja dat leat oassin gaskkustandoaimbajiin mat gullet Fotefar mot nord ja eará kulturgaskkustandoaimmaide. Kåsmovollen báikkis lea viessu gárvvistuvvon dán jagi, Kåsmos ges muorraviessu lea ožžon ruđa ja divodanbargu lea álggahuvvon 2012:s. Dáid visttiid divodeamit bohtet lassin dan guovtti návehii ovddeš divoduvvon báikkiin.

Ealáhusat

Sámedikki váldomihttomearri ealáhusovddideami oktavuodas lea ahte mii dáhtut nana ja juohkelágan ealáhuseallima, man vuodđun lea sámi kultuvra, luondu ja biras ja mii vuhtii váldá sámi kultuvrra, luondu ja birra ja mii dáhtut ealáhuseallima mii lea vuodđun ceavzilis báikegottiide gos olbmot háliidit orrut.

Joksan dihte váldomihttomeari váljii Sámediggi vuoruhit vihtta ángiruššansuorggi 2012.s. Dát leat Rámmaeavttut vuodđoealáhusain, geasuheaddji báikegottit, Kulturealáhusat, ja Innovašuvdna, dutkan ja árvoháhkkan, ja Gelbbolašvuodálokten ja ođđahutkamat.

Sámedikki bušeahhtarámma ealáhusovddideami váikkuhangaskaomiide 2012:s lei 37 626 00 ru.

Sámedikki árjjat ealáhusovddideapmái váldoáššálaččat guovdilastojuvvojit Doaibmasuorgái doarjagat ealáhusovddideapmái, maiddái gohčoduvvon STN-guovlun. Guovlu viiddididuvvui 5:in ođđa suohkaniin 2012:s ja dál leat das mielde 21 suohkana, gos olle suohkan lea fárus ja leat mielde 10 suohkana, gos osit das leat fárus. Buot dán suohkaniin sáhttet ealáhusdoallit ja fitnodagat Sámedikkis ohcat doarjjaruđaid ealáhusulbmiliidda. Sámediggi háliida veahkehit oažžume ealáhusovddideame eanet sámi guovlluin dakko bokte go váldá mielde ođđa suohkaniid STN-guvlui, mii oktiivástida Sámedikki ealáhusovddideami politihkalaš váldomihttomeriin.

Sámediggi čuovvu ealáhus- ja servodatovddideami sámi guovllus lahka jahkásaš analysaid bokte. Telemarksforskning lea 2012:s doaimmahan barggu. Maŋemus logut čájehit ahte guovllus obbalaččat lea olmmošlohku lassánan. Váldoáššálaččat lea sisafárren mii dagaha ahte olmmošlohku lassána. Bargosajiid lohku lassána, earenoamážit Finnmárkkus. Ealáhusstruktuvrra dáfus STN-guovllus, leat stuora erohusat suohkaniid gaskkas. Muhtun suohkanat leat hui nannosat, earát ges leat ollásit stuora, dehálaš fitnodagaid/doaimmaid hálldus. Fitnodagat mat dál gávdnojit sámi guovllus vásihit ovdánahttima ja gánnáhahttivuođa. Seammás lea ásaheaddjidávjodat vuollin ollu suohkaniin.

Vuodđoealáhusat

Mariidnaealáhusat

Sámediggi lea bargan diđolaččat gávdnat buoremus čovdosiid maiguin sihkkarástá álbmoga guolástanrievtti mearrasámi guovlluin. Dán lea dahkan go sihke lea bargan lbmildiđolaš politihkain ja ekonomalaš váikkuhangaskaomiid hálldašeamiin sihkkarastin dihte báikkálaš ássama, rekrutterema ja barggolašvuoda riddo- ja vuotnaguolásteamis. Earret eará ferte oažžut nannosat báikkálaš vuodu guollesurssaid hálldašeapmái, ja váikkuhangaskaomiid bealis vuoruhit doarjaga guollesanasinvesteremiidda ja viidásetovddideapmái ja vuostáiváldinrusttegiid ođasmahttimiidda, ja veahkkin ovddideame ja viidásetnálástuhttime ođđa buktagiid mariidnadoaimmain.

Konsultašuvnnaid ja oassálastimiid bokte ráđiin ja lávdegottiin lea Sámediggi ožžon guorraseami muhtun evttohusaide buoridan dihte rámmaeavttuid guolásteddjiide mearrasámi guovlluin. 2013 guolástanreguleremis Sámediggi oaččui bajiduvvot lassieari juohke fatnasii STN-guovllus dorskebivddus 6 tonnas 2012:s 12 tonnii 2013:s. Sámediggái guorrasedje maiddái dakko ahte ii ásaht ½ eari buohkaide geat leat registrerejuvvon guolástuslogu A bláđis guolásteddjiid ektui registrerejuvvon B bláđis, nugo Norgga Guolástussearvi garrasit háliidii. Sámedikkis lei maiddái mearrideaddji doaibma gažaldagas ahte bisuhit dál vuotnalinjjáid ja gildosa vuotnalinjjáid siskkobealde bivdit fatnasiiguin mat leat badjel 15 mehtera.

Mearrenjiččehasaid 2013 reguleremis, oaččui Sámediggi konsultašuvnna Guolástusdirektevrrain guorraseami dasa ahte galgá oažžut stuorát bivdohuhtadusa ránesnuorjju bivddus go geargenjuorjju, nu ahte dakko bokte bivddáše sihke eanet geađgenjuorjjuid ja ránesnuorjjuid.

Galgá leat unnimus 50 000 ru. jahkásaš brutto dienas jus galgá guolástuslohkui beassat sisa. Mearraluossabivddu dienas ii leat leamašan váldojuvvon mielde dienasvuđđui go guolástuslohkui galgá beassat. 2012:s Sámediggi oaččui guorraseami dasa ahte dáid dietnasiid sáhtta váldit fárrui. Sámediggi oaivvilda ahte dát lea veahkkin ođasmahttime árbevirolaš mearrasámi ealáhusheiveheami, mas guolástus lea lotnolagaid eará guolástusaiguin ja ealáhusaiguin.

Sámediggi mearkkaša ahte dál lea hui posiitiivvaláš vuoigŋa ollu vuotnaguovlluin, leat ođđarekrutteremat sihke nuorain ja boarraset olbmuin. Obbalaš ipmárdus lea ahte viidáneapmi lea daningo guolásteddjiid ja ássiid rámmaevttut leat buorránan doaimmahit guolásteami mearrasámi guovlluin.

Buoridan dihte gánnáhahttima mariidnaealáhusain Sámediggi vuoruhii ruđaid ollu investerendoaimmaide 2012:s. Mariidnaealáhusaid bušehttarámma lei 4 165 000 ru. Stuora optimismama ja nanu báikkálaš barggaheapmi lea mielddisbuktan ahte ollugat ohcet investerendoarjagiid, sihke fatnasiidda ja vuoistáiváldin- ja gádderusttegiid láchemiidda. 2012:s juolluduvvui oktiibuot doarjja 7 785 000 ru. ovddas mii lea stuora badjelmeari geavaheapmi mearriduvvon bušehttarámma ektui. Buorre resursavalljodat dohkálaš eriiguin lea buktán nanu ođđarekrutterema guolásteddjiin geat háliidit bivdigoahtit iežaset fatnasiiguin. Doarjja lea eanasmuddui addojuvvon dábálaš riddo- ja vuotnafatnasiidda vuollel 11 mehtera mat doaibmaekonomaláččat bures nagodit doaibmat beare alla ruhtagoluid haga. Buorre resursadilli bajiduvvon eriiguin oktan buriid dienasvejolašvuođiguin reabbábivddus lea addán doaibmavuođu mii movttiidahtá sihke ođasmahttit fatnasiid ja oastit ođđa fatnasiid.

Lassin fanasinvesteremiidda leat ollu báikegottit čájehan beroštumi ođasmahttit vuostáiváldin- ja hámmarusttegiid lasihan dihte vejolašvuođa váldit vuostá vuodđoávdnasiid ja bálvalusfálaldagaid fatnasiid ektui. Sámediggi lea juolludan doarjaga máŋga doaibmabidjui: Deanu gielddas lea Sámediggi juolludan 1 000 000 ru. bálvalusvistái guolásteddjiid vásté Gohppis ja kája ja govduŋrukku divodeapmái seamma báikkis. Sámediggi juolludii maiddá ruđaid hukset govduŋrukku ja bárroruohtu Suoššjohká hámmáni.

Ungárgga gielddas lea Sámediggi juolludan doarjaga, 500 0000 ru., buoridit Kája ja vuostáiváldinrusttega Kløvnés hámmánis Unjárgga gielddas.

Porsáŋggu suohkanis, Smiervuonas, lea Sámediggi juolludan 500 000 ru. guhká ohcaluvvon govduŋmolo, buoridan dihte vuostáiváldinrusttegiid hámmándilálašvuođaid. Smiervuotna guolástusbáikin, gos dušše lea okta vuostáiváldinrusttet, vissásit veahkeha nanneme vuođu mariidna ealáhusovddideapmái Porsáŋggu suohkanis.

Sámedikkis lea barggus hámmarbuoridanprošeavttaiguin leamašan buorre gulahallan sihke suohkaniiguin ja Riddodoaimmahagáin oažžun dihte sadjái ekonomaláš ovttasbarggu prošeavttaid realiserema vásté. Dát doaibmabijut bohtet leat dehálažžan dáid suohkaniid báikkálaš guollefatnasiid gálvolágidemiide ja sin orusteapmái hámmániin.

Láhka rievdadusaid birra oassálastinlágas, áhperesursalágas ja finnmárkkolágas Sámediggi lea álgaga dahkan lágidit ja lea čađahan politihkalaš álggahančoahkkima guolástusministariin. Mii leat dál bargagoahtán viidáset konsultašuvdnaproseassain láhkaásahusbarggu birra vuotnaguolástuslávdegotti oktavuodas, das gehččojit bealit nugo ásaheapmi, oktiibidjan, barggut ja vuotnalinjjáid mearrideapmi, ja makkár gaskaboddosaš doaibmabijuid lea vejolaš álggahit dan botta go konsultašuvnnat čađahuvvojit, nugo ovdamearkka dihte gildosa stuorát fatnasiidda bivdit vuonain. Ášši vuotnalinjjáid birra meannuduvvui Guolástusdirektoráhta regulerenčoahkkimis Bergenis 2012 juovlamánus. Ášši duogážiin lea ahte Sturoradiggi lea mearridan “ lága rievdadusaid birra oassálastinlágas, áhperesursalágas ja finnmárkkolágas”. Láhkarievdadussii lea vuodđun ráđdehusa láchkaproposišuvdna Fimmárkku riddoguolástuslávdegotti čuovvolemii birra (Prop.70L(2011-2012)). Láhka lea fámus ođđajagimánu 1.b. 2013 rájes. Dán vuodul lea Guolástus- ja riddodepartemeanta sihtan Guolástusdirektoráhta čađahit gulaskuddama evttohusas ahte galgá leat gaskaboddosaš gielddus fatnasiidda badjel 15 mehtera bivdit vuotnalinjjáid siskkobalbe.

Sámediggi ja Guolástus- ja riddodepartemeanta leaba ovdal regulerenčoahkkima olahan ovttaoaivilvuođa ahte joatkit dálá vuotnalinjjáiguin dassáži Vuotnalávdegoddi lea ásašuvvon ja lea árvvoštallan galget go gaskaboddosaš vuotnalinjját jotkojuvvot ja makkár hámmis.

Deanuláhka

Deanulága evttohuuvon rievdadus váldojuvvui ovdan dan oktavuodas go Luossa- ja sáivaguolleláhka evttohuuvui rievdaduvvot. Stuoradikki Energiija- ja biraslávdegoddi lágidii rabas čoahkkima áššis 31.05.2012:s. Lága meannudeapmi mielddisbuvttii ahte ášši sáddejuvvui ruovttoluotta ráđđehussii. Lávdegoddi háliidii sisdoalu dáfus seamma bohtosa, muhto ahte Deanuláhka galggai bissut sierra lánkan iige sierra kapihttalin finnmárkkulágas. Sámediggi vuordá Birasgáhttendepartemeanttain oažžut konsulterema ođđa lánkaevttohusa birra nu fargga go dat lea gárvvis.

Šiehtadallan Suomain guolásteami birra Deanujogas

Šiehtadallamat Suomain ođđa šiehtadusa birra Deanučázadaga ráđjegaskii leat álggahuuvon. Sámediggi lea nammadan ovttá olbmo norgga šiehtadallandeleašuvdnii. Leat lágiduvvun guokte šiehtadallančoahkkima 2012:s, ja dán ráđjai leat šiehtadallan bajitdási mihttomeriid ja regulerenjuolggadusaid birra. Áigumuš lea ahte ođđa šiehtadus galgá leat fámus 2015 rájes.

Observatevrastáhtusa NASCO:s

Sámediggi lea 2012:s addon observatevrastáhtusa NASCO:s - The North Atlantic Salmon Conservation Organization.

Guollereguleremat jogain ja mearas 2012 ovddas

Bargolávdegoddi Davvi-Romssa ja Finnmárkkku guollereguleremiidda jogain ja mearas buvttii evttohusa guollereguleremiidda jogain ja mearas 2012 ovddas, ja guhkesáiggi strategiija reguleremiidda. Lávdegotti 2012 regulerenevttohus mielddisbuvttii viiddideami bivdináiggis gáidánuhtiin, earenoamážit Davvi-Romsii. Johkabivddu dáfus, bargolávdegoddi bijai vuodđun fylkkamánniid evttohusa ahte bisuhit eanas čázadagain bivdodási. Dasa lassin evttohi bargolávdegoddi ásahtit bargojoavku čielggadit eambo njuovžilis vuggiid guollebivdoregulereami ja ahte álggahuuvvo prošeakta mii galgá kártet ja systematiseret árbevirolaš máhtu mii galgá hálddašeamis adnojuvot.

Bargolávdegotti raporta, 2012 reguleremiid birra, lei vuodđun konsultašuvdnii

Luondduhálddašandirektoráhtain. Luondduhálddašandirektoráhtta vuohččan konsulterii Sámedikkiin gulaskuddanevttohusa birra 2011 juovlamánus, dalle dokumeentalonohallamiid bokte. Regulerevttohus mii lei seamma go bargolávdegotti evttohus sáddejuvvui gulaskuddami, gulaskuddanáigemearri lei ođđajagimánu 20.b.2012:s.

Konsultašuvnna maŋgel gaskal Sámedikki ja Luondduhálddašandirektoráhtta njukčamánu lea ovttaoaivilvuhta johkaregulereamiid ja čuovvolanbarggu ja mearraregulereamiid birra 2012 ovddas Davvi-Romssas, muhto ii mearraregulereamiidda Finnmárkkus. Direktoráhtta ii hálit fas viiddidit bivdináiggi gáidánuhtiin Finnmárkkus, muhto Sámediggi háliida čuovvut bargolávdegotti evttohusa ahte fas viiddidit bivdináiggi ovttain guvttiin beivviin iešguhtetge regiivnnas. Dasto ii olahuvvon áibbas ovttaoaivilvuhta ja ášši bajiduvvui politihkalaš konsultašuvdnii Birasgáhttendepartemeanttain.

Sámediggeráđdi ja Birasgáhttendepartemeanta leaba konsulteren 2012 regulereamiid birra, ja viidáset regulerebarggu birra njealji čoahkkimis; konsultašuvdnačoahkkinn njukčamánu 21.b.2012:s, čoahkkinn cuoŋománu 13.b., konsultašuvdnačoahkkinn cuoŋománu 26.b.2012:s ja loahppabeavdegirjijis miessemánu 7.b. Birasgáhttendepartemeanta čuovui direktoráhtta árvalusa das ahte ii fas viiddidit bivdináiggi Finnmárkkus, ja čujuhii Luondduhálddašandirektoráhtta árvalussii, bargolávdegotti rávvagiidda ja dasa ahte váldit vuhtii Ruošša, earret Porsáŋggu regiivdna mii fas oáččui viiddideami.

Sámediggeráđdi deattuhii hui ládje ovttaoaivilvuoda mii bargolávdegottis leat šiehtaduvvun. Sámediggi oavvilda ahte ovttaoaivilvuhta galggašii gustot olles bargolávdegotti 2012 regulerevttohussii ja čuovvolahtti bargui, ii dušše osiide dás nugo departemeanta dan válddahalai. Sámediggeráđdi háliidii ceavzilis, máhttovuđot luossahálddašeami mii lánhá dili báikkálaš johkahálddašeapmái, mii dohkkeha mearraluossabivddu ealahusdoaimman ja mii bisuha mearrasámi kultuvrra.

Sámedikki dievasčoahkkin meannudii ášši ja nannii mearraluossaguolásteddjiiid rievtti bivdit luosaid mearas, ja gávnnašii ahte dálá luossaregulereamat leat nu čavgadat ahte mearraluossabivddu birgenvuođđu lea áitojuvvon ja deattuhit garrasit ahte mearraluossabivdu dárbbáša dakkaviđe careanoamáš doaibmabijuid. Sámediggi ii guorrasan dán jagáš regulereamiidda.

Eanandoallu

- Sámediggi attii árvalusa 2012 eanandoallošiehtadallamiidda. Váldosisdoallu árvalusas lei ahte šibitdoallu ferte oažžut buoret gánnáhahttivuođa. Sámediggi maiddái deattuhii dan ahte sihkkarastit rekrutterema eanandollui earret eará nu ahte nuorat ožžot nuvttá mielkeeriid álgaheapmái ja ahte Sámediggi galggaí oaččui stuorát rolla eanandoallopolitihkas.
- Šiehtadusas mii šiehttojuvvui, Sámediggi oaččui 2 000 000 ru. lassi ruhtajuolludeami árkatalaš eanandoalu ángiruššama geažil. Sámediggi lea danin mielde bargajoavkkus mii bargá bidjame johtui stuorát ovddidanprográmma, mii guovdilastá árkatalaš eanandoalu. Árkatalaš buktat addejuvvojit leat buktat mat ráhkaduvvojit Davvi-Norggas. Vuoruhemiin vuordimis oažžu buoret gánnáhahttivuođa eanandoalus, ja dat galgá biddjot johtui 2013:s.
- Sámediggi lea bovdenuvvon searvat sihke Romssa ja Finnmárkku regionála giljovdánahttinprográmmaid hábmemei. Sámediggi namuhii sávaldaga dán guovtti fylkkas ovttaštahttiiba fylkkagiella ja fylkkamánni plánabargguid. Boađus lea ahte goappeš plánabarggut gehččojuvvojit oktavuodas Romssas, mii jáhkkimis addá ealáhussii buoret ja eambo einnostahtti rámmaeavttuid.

Sámedikki bušehttarámma eanandoallobmiliidda lei 4 800 000 ru. 2012:s, mas juolluduvvui doarjja investerenulbmiliidda oktiibuot 2 380 400 ru. ovddas. Unnitgolaheapmi dán oktavuodas lea daningo leat stuora hástalusat rekrutteremiin ealáhussii ja unnán ángiruššan hukset ođđa doaibmavisttiid mat leat áiggi gáibádusaid mielde, mat gáibidit stuora kapitálarámma.

Boazodoallu

Ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilis boazodoallu lea buriid ekonomalaš rámmaeavttuid hálddus. Sámedikki árvalus 2013/2014 boazodoallošiehtadussii meannuduvvui 2012 skábmamánus. Sámediggi lea deattuhan ekonomalaš rámmaeavttuid mat fertejit buoriduvvot, muhto maiddái eará dilálašvuođaid nugo areáladili, boraspiiriid, boazologu heiveheami, dáseárvvu, rekrutterema, dearvvašvuođa ja márkanbarggu.

2012/13 boazodoallošiehtadusa šiehtadallamiid oktavuodas ásaheavvui bargajoavku guorahallat váikkuhusaid ja doaibmabijuid alimus boazologu mearrádusaid čuovvomeami oktavuodas. Sámediggi searvvai bargojovkui ovtta departemeantaid ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvi (NBR)ovddasteddjiguin.

Bargajoavkku váldi lei kártet man ollugat šaddet heaitit boazodoaluin, ja čálgogullelaš ja servodatlaš váikkuhusaid. Viidáset joavkkus lei váldin addit bajilgova vejolaš doaibmabijuin dálá váikkuhangaskaoapmeapparáhta siskkobealde ja árvvoštallat man muddui dálá ortnegat leat heivehuvvon ulbmiljovkui ja mihttomeriide mat boazodoallopolitihkkii leat biddjon. Bargajoavkku gearggain raporttain skábmamánu gaskamuttus.

Dát raporta lei earret eará fáddán go Sámedikki dievasčoahkkin meannudii ášši Finnmárkku boazologu heiveheami birra. Mearrádusas ovdanbohtá earret eará ahte Sámediggái lea dehálaš ahte boazologu geahpideami proseassat čađahuvvojit várrogeamos lági mielde boazodoalloealáhusa ektui. Sámediggi ipmirda bures vuorjašumiid maid boazologumearrádusaid čuovvuleapmi dagaha boazodolliide. Seammás lea Sámediggái dehálaš ahte boazodoallu Finnmárkkus boahhteáiggis galgá leat ceavzil ja oaidná dárbbášlaš ahte boazolohku heivehuvvo ceavzilis dássái. Sámediggái lea

maiddáid dehálaš ahte ovddiduvvojit buorit ja nanu álgagat eaktodáhtolaš ortnegiidda maiguin joksá boazologu geahpideami.

Konsultašuvnnat boazodoallohálddahusa rievdademiid birra

Sámedikkis lea leamašan konsultašuvdnačoahkkinn Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkaserviin boazodoallohálddahusa rievdademiid birra. Čoahkkinn eambo čielggadii áššeosálaččaid ákkastallamiid ja áddejumiid iežaset beroštumiide, muhto liikká eai áššis gal vuos oro gávdnome čovdosat maid dáfus sáhttet olahit ovttaoaivilvuoda. Konsultašuvnnat eai válbmanan 2012:s.

Sámediggi lea olles 2012:s bargan dainna áššiin ahte bissehit ahte bohccut vuojahallet togii Nordlándda ruovdemáđiijas. Sámediggi lea bivdán dakkavide doaibmabijuid, áiddiid, nu ahte lohku njiedjá nu vulos go vejolaš bohccuin mat vuojahallet togii, ja mihttomearri berre leat 0-višuvdna. Sámediggi lea bivdán Johtalusdepartemeantta čuovvolit Ruovdemáđiijadoaimmahaga go sis leat áideplánen. Sámediggi lea maiddáid bivdán ahte várrejuvvojit ruđat stáhtabušehtas áidehuksemiidda Nordlándda ruovdemáđiija ráigge. Sámediggi čuovvola ášši 2013:s.

Boazodoallošiehtadusa 2012/2013 siehtadallamiid oktavuodas siehtadusoasálaččat sohpe heaittihit AHP-boazu, ja ásahtit ođđa prográmma namain Boazoprográmma. Innovašuvdna Norga Finnmárku galgá hálddašit prográmma. Sámedikki áirras stivrenjoavkkus lea Mariann Wollmann Magga. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte Boazoprográmma olaha iežas váldomihttomeari mii lea olahit eambo árvoháhkama buvttadeamis, gávppálaš doaimmas ja bohccobierggu vuovdimis ja bohcco oalgebuktagiin. Sámediggái lea maiddáid dehálaš ahte prográmma heivehuvvo eará váikkuhangaskaomiide ja eará ángiruššansurggiide boazodoalu siskkobealde, vai ealahus oažžu buoremus ekonomalaš rámmaeavttuid.

- Sámediggi oaivvilda ahte boazodoalu oalgealáhusaid ovddideapmi boahťa lasihit gánnáhahttivuoda. Sámediggi vuostáiváldá jahkásaččat 2 000 000 boazodoallošiehtadusa bokte boazodoalu oalgealáhusaide. Sámediggi várrii 2012:s 1 000 000 miljovna ru. duodjealáhusa ovddideami rámmii ja 1 000 000 eará oalgealáhusaid ovddideapmái. 2012:s oáččui Sámediggi hui unnán ohcamiid oalgealáhusaide earret go duojs, iige oktiige addojuvvon doarjja. Sivvan nu unnán ohcciiide sáhtta leat ahte ortnet lei ođas 2012:s ja dasto unnánat dihte dan birra. Eará, ja jáhkkimis deháleappot sivva, lea ahte eará váikkuhangaskaoapmeaktevrrat, nugo AHP boazu (dál boazoprográmma), attii buoret ruhtadeami. Sámediggi áigu váldit dán vásahusa fárrui go joatká bargguin heiveheame váikkuhangaskaoapmeortnegiid boazodoalu ektui.

Konsultašuvdna ođđa eanamolsunlága birra

Golbma konsultašuvdnačoahkkima leat čađahuvvon gaskal Eanandoallo-ja biebmodepartemeantta, Sámedikki ja Norgga Boazosápmelaččaid riikkaservi ođđa eanamolsunlága birra. Sámedikkis lea leamašan buorre ovttasbargu Norgga boazosápmelaččaid riikkaserviin konsultašuvnnain. Ođđa eanamolsunlága váldomihttomearri lea addit ođđaáigásaš ja eambo ipmirdahtti lága sidjiide geat dan galget geavahit. Evttohusat mielddisbuktet maiddáid vissis rievdadusaid boazodoallolágas.

Konsultašuvnnat leat guoskkahan golbma váldoáššečuolmma boazodollui. Dat leat:

Láhkamearrádušat addojit dan birra ahte eanamolsunriekti sáhtta mearridit geavahannjuolggadusaid, dat guoská nai boazolohkui. Sámediggái lea dehálaš ahte dakkár mearrádušat leat hábmejuvvon dakkár lági mielde ahte boazodollui lea seamma álkit olámuttos go earáide duođai geavahit eanamolsunrievtti. Láhkamearrádušat addojit boazodoalu siskkáldas riektečielggadeami birra, dat mearkkaša ahte eanamolsunriekti sáhtta geavahuvvot go galgá čielggadit vuoigatvuodaid guovlluid geavaheapmái gaskal siiddaid ja orohagaid.

Eanamolsunduopmostuollu dahká mearrádušaid strukturerema/organiserema ja gelbbolašvuodabajidandoaimmaid birra, nu ahte sihkkarastá sámiiid rievtti kultuvrii, mii suddje sámii virolašvuodaid ja árbevieruid.

Sámediggi mielas lea áibbas mearrideaddji ahte dán golbma válđoáššečuolmma árvvoštalla ovttas ja obbalaččat. Dakkár árvvoštallama haga oaivvilda Sámediggi ahte lea stuora várra ahte boazodollui ii leat seamma olámuttos eanamolsunduopmostuollu go eananeaggáddiidda ja eará vuoigatvuođalaččaide, mii ii boađe oktiivástit geatnegsvuođaguin mat stáhtas leat ON konvenšuvnna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid artihkaliid 14 (seamma olaheapmi duopmostuoluide), 26 (ii-vealaheapmi) ja 27 (riekti kultuvrii)mielde. Ášši ii leat vuos loahpahuovon.

Rekrutteren ja buoret sohkabeali balánsa

- Váikkuhan dihte ahte vuođđoealáhusat ožžot buoret rekrutterema ja buoret sohkabeali balánsa, lea Sámediggi ovddidan árvalusaid iešguđetlágan doaibmabijuide sihke eanandoallo- ja boazodoallošiehtadallamiidda. Sámediggi lea maiddái ásahan váikkuhangaskaomiid eriid oastimiidda sidjiide geat aiddo leat álgán eanandoaluin.

Boraspirepolitihkka

Sámediggi lea lágidan seminára boraspiriid birra 2012 njukčamánu. Válđoulbmiljoavkun seminárii ledje Sámedikki namaduvvon olbmot regionála boraspirelávdegottiide, muhto dat oassálaste maiddái eará boraspireberoštus. Seminára áigumuš lei lasihit máhtu boraspirehálldašeami ja boraspirepolitihka birra sámi guovlluin. Oktiibuot oassálaste 44 oasseváldi. Guoskkahuovvon fáttát ledje earret eará boraspiresoabahus, čuozašusaid maid dagaha boazodolliide go sii masset bohccuid boraspiriide, álgoálbmoriekti boraspirepolitihkas ja Sámedikki rolla boraspirehálldašeamis.

- Sámediggi lea addán mánga cealkámuša boraspiriid birra earret eará buhtadusortnegiid rievdadusaid birra mat gusket šibihiiidda ja bohccuide. Sámedikkis lea leamašan konsulteren dan birra gos riikkas guovžžamáddodat galggai geahpeduvvot.
- Boraspireprošeakta Eallit Luondduš (Leve i naturen) loahpahuovvui 2012:s. Sámediggi ruhtadii osiid golmma-jagáš prošeavttas, mii lei ráddjejuovvon Romsii ja Finnmárkui. Ulbmil lei earret eará dárkkistit boraspiriid lávddu, bivddu vahágahtti boraspiriin ja geahpedit vaháigiid sávzzain ja bohccuin mat leat guohtumis. Loahpparaporttas boahá ovdan ahte boazodoalloealáhusat Romssas ja Finnmárkkus lea lassánan buhtaduvvon bohccuid lohku 2009 rájes. Sávzadualus Finnmárkkus lei veaháš njiedjan buhtaduvvon sávccaid logus, muhto seamma áigodagas seammás eai luoitán nu ollu sávccaid guohtumiidda. Romssas lei áigodagas njiedjan buhtaduvvon sávccaid logus. Loahpparaporttas lea čoahkkáigesson nu ahte muhtun oassemihttomearit leat olahuvvon, muhto lea váttis árvvoštallat leago válđomihttomearri olahuvvon geahpeduvvon konfliktadási dáfus. Prošeakta čoahkkáigeassá maiddái dainna ahte dat lea nagodan reguleret boraspiremáddodagaid prošeaktaáigodagas.
- Norgga, Ruota ja Suoma Sámedikkis leat nammadan juohkehaš iežaset miellahtu lávdegoddá mii galgá hábmet oktasáš boraspirepolitihka ja evttohit hálldašeapmái njuolggadusaid. Lávdegoddi ii leat vuos vuođđudan iežas.

Geasuheaddji báikegottit

Joksan dihte buriid rámmaeavttuid mánggalágan ealahuseallimii, de lea dehálaš ahte sámi guovllus ovttasbarget váikkuhangaskaopmeaktevrrat. Stuoradiggediedáhusas Innovašuvdna Norgga ja SIVA birra “Reaidut ovdáneapmái” mii almmuhuvvui 2012 cuoŋománu, dadjá ráđđehus ahte ”Bures lihkestuvvon ealahusásaheamit man vuođđun lea sámi kultuvra, giela ja árbevierut buktet nannejuvvon sámi servodateallima ja lasihit norgga ealahuseallimis mánggaláganvuođa”. Čujuhuvvo SIVA barggaheapmái sámi guovlluin, earenoamážit kultur- ja vásáhusealáhusas. Sámedikki ealahusdieđáhus lea maiddái válđdahalloyuvvon. Ráđđehus bivddii diedáhusas ahte Innovašuvdna Norga dahká álgaga ođasmahttit ovttasbargošiehtadusa Sámedikkiin. Dán leaba Innovašuvdna Norga ja Sámediggi čuoovolan 2012:s. Ovttasbargošiehtadus galgá veahkehit oazžut eambbo ovttastahttima

váikkuhagaskaoapmehálddašeamis, nu ahte álggaheddjiide geat ja fitnodagat mat áigot viiddidit iežaset doaimma ožžot buori fáralaga.

Sámediggi juolludii 2012:s ruđaid fitnodagaide ja álggaheddjiide gullevaččat surggiide bálvalus, bálvaleapmi- ja smávvaindustriija. Sámediggi vuoruhii juolludit fitnodatguvllot ruđaid buvttaovddideapmái ja investeremiidda maiguin šattai oalle alla fitnodatovddideapmi. Bušeahhtarámmas, mii dagai 6 447 000, golaheapmi lei 4 459 500 ru. Sámediggi oavvvilda dát ruđat leat veahkin addime fitnodagaide ovddidanálgagiid, mii dasto mielddistbuktá ahte ealáhuseallin obbalaččat šaddá eambbo mánggalágan ja nanus.

Kulturealáhusat

- Barggus ahte joksat gánnáhahtti kulturealáhusfitnodagaid, mearridii Sámediggi 2012:s čadahit analisa kulturealáhusovddideamis sámi guovllus. Dat čájeha ahte sámi guovllus lea ovdáneapmi nannoseappot go eará guovlluin. Sámediggi háliida ovddidit politihka kulturealáhusaid ovddideami ektui, ja mearridii 2012:s álggahit prošeavtta iežas namas joksán dihte dán. Sámediggi vuordá ahte kulturealáhusaide biddjo johtui stuorát ánggirdeapmi 2013:s.

Duodji

Sámediggi šiehtadallá jahkásaččat duodjeorganisašuvnnaiguin Duojáriid Ealáhusservviin ja Sámiid Dujiin duoji ealáhusšiehtadusa guovdu. Mihttomearri šiehtadusain lea ovddidit ealáhuseguvllot duoji mas lea eanet gánnáhahttivuohta ja gálvojohtu iežas buvttaduvvon gálvvuin. Šiehtadallamat 2013 šiehtadussii loahpahuvojedje 2012 čakčamánu. Duodjiorganisašuvnnaid gáibádus lei 14,6 miljovna ruvno. Ealáhus- ja kulturlávdegoddi bijai mearkkašumi sisa ahte jus fal doarjjaortnet rievdaduvvo, de berre guorahallat mot vuoruhit ortnegiid aitto álggaheddjiide 3-5 jagi áigodahkii. Lávdegoddi háliidii maiddái bajidit márkanfievrridan ja vuovdin gelbbolašvuoda ja nannet neavvuma duodjialáhusas.

2012 njukčamánu čadahii Sámedikki dárkkisteami doarjjaortnegis. 21 duojára dárkkistuvvojedje, ja eatnasiin ledje váilevašvuoda dan ektui ahte eai lean čuvvon rehketoallonjuolggadusaid. Dárkkisteamis lei konklusuvdna ahte ovdanbohte roavva rihkkumat rehketoallofievrridemiid dáfus ja dietnasiidda ja goluide ledje váilevaš dokumentašuvnna. Viidáset ahte kvalitehta ruhtadoalus ja obbalaš áddejupmi gáibádusain mat leat rehketoallofievrrideapmái lei hui moaitinveara. Ohcanvuorus golggotmánus lea Sámediggi registreren ahte dokumentašuvdna ja rehketoallu lea veaháš buoret, muhto Sámedikkis leat ain hástalusat earret eará dainna ahte dárkkistit leat go iežas buvttaduvvon duojit mat vuvdojit, leat go náittosguoimmit geat goappešagat bargaba dujiin ja goappešagat oažžuba doaimmadoarjaga, ja vuovdimiid lagas fulkkiid gaskkas.

- Maŋŋel dán dárkkisteami juolludii Sámediggi 2012:s doarja duodjeorganisašuvnnaide nu ahte sii sáhttet fállat rehketoallokurssa duojáriidda. Ulbmil lea juohkit dieđuid duojáriidda dan birra makkár gáibádusaid vearroiseválddit bidjet go iežas fitnodatdoaimma áigu jođihit ja makkár ekonomalaš geatnegasvuodaide dakkár doaimma mielddisbuktá.
- Sámediggi lea ruhtadan gálvomearkaprošeavtta man mihttomearri lea ráhkadit guhkesáiggi plána dasa mot hukset nanu gálvomearkka duojáriid ja mot dan galgá jođihit. Duojáriid ealáhusearvvis ja Sámiid Duojis lea ovddasvástádus dan čadahit.
- Sámediggi lea maiddái ruhtadan gelbbolašvuodaloktenkurssa buvttadeamis, márkanfievrrideamis ja vuovdimis mii lea jurddašuvvon duojáriidda. Duojáriid ealáhusearvi ja Sámiid Duodji leaba bálkahan Sámi allaskuvla čadahit prošeavtta.
- Sámediggi lea ovdal ásahan fásta oahpahalliortnega duojis. Ortnega ulbmil lea sihkkarastit rekrutterema nuorain duodjееaláhussii. 2012:s ledje 12 oahpahalli oahpu oažžume earret eará hájjanan duojáriid luhtte.

Prošeakta Duoji ovddidit ealáhussan julevsámi guovllus lea ovttajagáš prošeakta maid Sámedikki ja Nordlandda fylkkagiella leaba ruhtadan. Prošeavtta stivrenjoavku lea ráhkdan bargoplana 2012 vást. Plána čájeha ollu doaimmaid main muhtunat juo lea čađahuvvon. Lea bálkáhuvvon prošeaktajodiheaddji 40 % virggis, geas lea ovddasvástádus bidjat johtui doaibmabijuid mat bargoplána leat.

- Sámediggi attii 1 000 0000 ru. Duodjeinstituhtii vai sáhttet ásahuvvot guokte bealle bagadallanvirggi Gaska- ja Nuorta-Finnmárkui ovttajagáš. Dát lei vejolaš daningo go duodjišiehtadusas lei golahuvvon unnit go dan mii rámmán lei šiehttojuvvon.

Vásáhusturisma

2012:s álggahuvvui prošeakta ja stuoraággirdeapmi Sámi mátkeealáhus. Golmma jagáš prošeakta, man álggáheaddji lea Origo Nord, ja sii jođihit prošeavtta. Sámediggi, Innovašuvdna Norga ja golbma davvinorgga fylkkagiella leat ruhtadan prošeavtta mas leat mielde badjel 20 fitnodaga. Sámediggi oaivvilda ahte dát prošeakta veahkeha ovddideames autenttalaš mátkeealáhusa, vuodđuvvon sámi árbevieruid ja kultuvra ala.

Innovašuvdna, dutkan ja árvoháhkkan

Lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmma ja Sámi mátkeealáhusa bokte vuoruhii Sámediggi doarjut doaibmabijuid mat sáhttet addit viidásetreidema meahcebuktagiin ja eará biepmuin, ja gelbbolašvuodáloktema meahcebuktagiid ávksteami, buvttadeami ja vuovdima birra. Sámediggi vásihii 2012:s ahte dađbahábut lei unnán doaibma meahcásteddjiid gaskkas, ja dasto ledje unnán ohcamat váikkuhangaskaoameortnegii.

Oažžun dihte eanet ođđahutkama, ovdáneami ja ođasmahttima lea Sámediggi nannet ovttasbarggu VRI Finnmarkkuin 2012:s. VRI oanádus mearkkaša “váikkuhangaskaoamit regionála DjO ja innovašuvdna vásti, ja lea regionála prográmma maid leat ruhtadan Dutkanráđđi, Finnmarkku fylkkagiella ja Innovašuvdna Norga Finnmarkku. VRI Finnmarkku leat guovddázis mángga miellagiddevaš proseassain Finnmarkkus. VRI Finnmarkku láchá dili Foresight Finnmarkui (einnostuvvon ovddideapmi) ja lea guovddázis láchime dili buoret entreprenevravuhtii ja álggaheddjiid čuovvolemái, nugo ealáhusgárdeággirdeapmi ja Inkubator Nord. Oasálaččain lea oktasaš mihttomearri dan birra ahte movttiidahttit eambo ovdáneapmái Finnmarkkus, ja sii áigot ovttas guorahallat guđeláde ovddidanbirrasat sáhttet veahkehit dan oktavuodas.

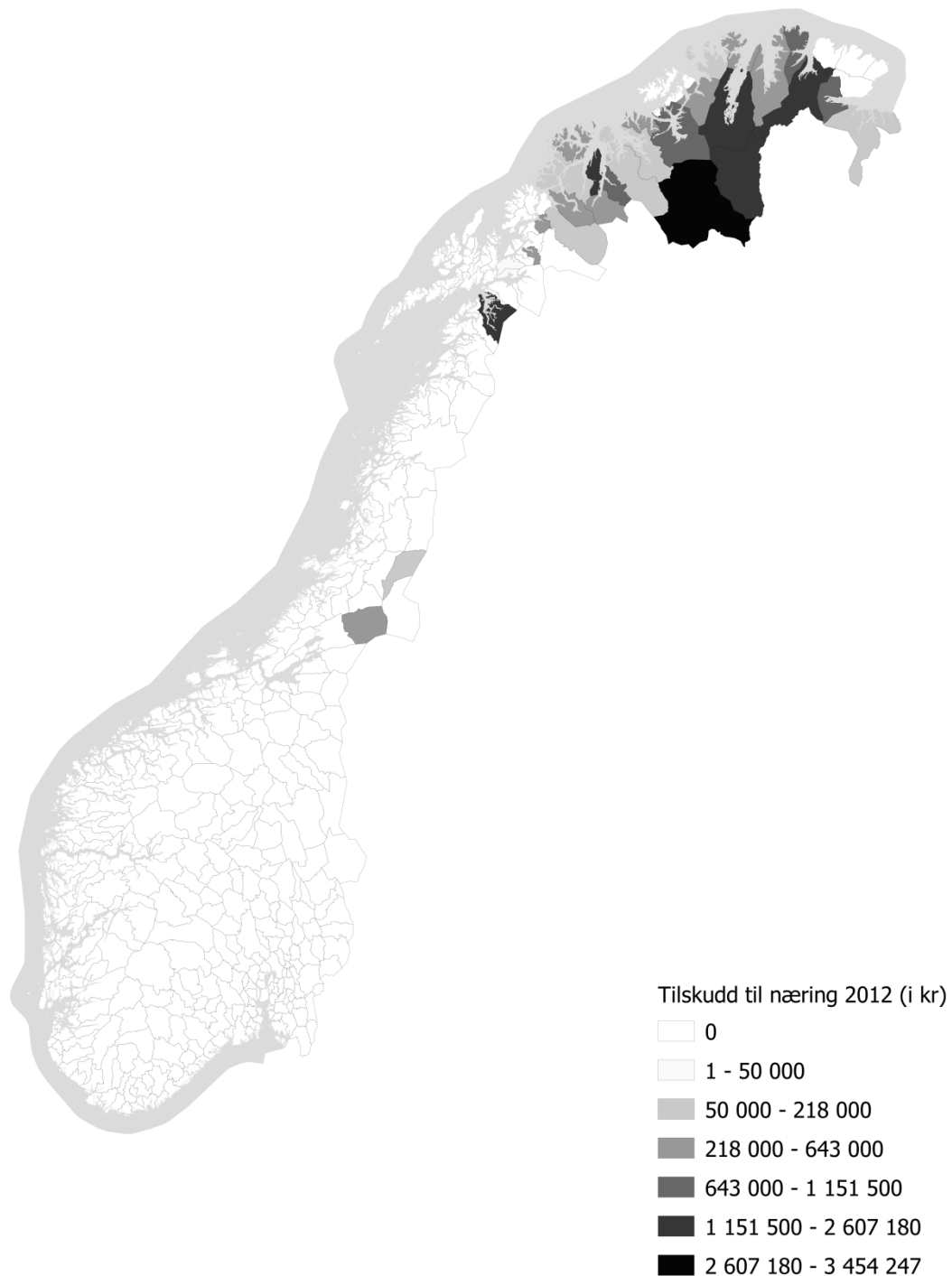
Gelbbolašvuodálokten ja ođđa ásaheamit

Sámediggi lea vuoruhan čuovvolit ásahuvvon fitnodagaid 2012:s ja dan dihte almmuhan gilvuu ásahuvvon fitnodagaidčuovvolemái dahkat davvi- Romssas ja Finnmarkkus. Vuoruheapmi lea oassin lotnolasealáhusaid ja Sámi mátkeealáhusaid Árvoháhkkanprográmmas. PriceWaterhouse Coopers oaččui bargun čađahit čuovvolanprográmma mii vurdojuvvo gárvánit 2013:s.

Sámediggi juolludii 2012:s álggahanstipeanda álggaheddjiide. Bušeahhtarámmas mii lei 900 000 ru, manai 600 000 ru dan ulbmilii. Go dát gehččojuvvo sámi servodagaid vuollegis ásahandávjodaga oktavuodas, de álggahanstipeanda mii galgá movttiidahttit ođđa ásaheamáide, lea praksisa mainna Sámediggi ain joatká.

Sámediggi juolludii 2012:s 100 000 ru Nuorra entreprenevravuhtii. Daid ruđaid juolludii Sámediggi dan dihte vai ohppiid ulbmiljoavkkus galgá hástaluvvot ásaht nuoraidfitnodagaid mas fitnodatideaide lea vuodđun sámi sisdoallu, ovdamearkka dihte ahte sámi kultuvra, giella ja árbevierut leat oassin fitnodatideas. Ohppiidfitnodagat fertejit ieža defineret sámi sisdoalu.

Kárta vuolábealde čájeha suohkaniid mielde juhkkovuvvon ohcanvuđot ealáhusdoarjagiid 2012:s.

Regionálaovddideapmi

Sámediggi bargá dili láhčit vai sápmelaččat ieža, ja iežaset eavttuid vuodul galget oažžut vejolašvuoda ovddidit iežaset servodaga, giela ja kultuvrra buoremus lági mielde. Dát lea ovddasvástádus maid Sámediggi ii galgga, iige sáhte dahje hálit okto guoddit.

Sámedikki váldoulbmil regionálaovddidemiin lea aktiiva ja ulbmillaš ovttasbargu báikkálaš ja regionála eiseválddiiguin man ulbmil lea nannet ja ovddidit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Sámedikkis váilot ain buorit reaiddut maiguin sáhtta ákkastallat čatnasemiid gaskal resursa- ja energiijaávkkestallama ja sámi servodateallima ja kultuvrra nannema. Bušeahta meannudettiin čuovvolut dievasčoahkkinn dán ášši ja áigu geahččalit dustet hástalusaid 2013:s.

2012:s lea Sámediggi bargan aktiivvalaččat regionálaovddidemiin mángga arenas. Sámediggi ovdanbuvttii čielggadeami regiovdnaovddideami birra Sámedikki dievasčoahkkimii geassemánus. Čielggadeamis čilgejuvvui áššičuolmmaid birra mat gullet sámi perspektiivii distrikta- ja regionálapolitihkas, ja mot Sámediggi sáhtta bargat vuđolaš vuoigatvuodáiguin ja dárbbuiguin nuorra sápmelaččaid guovdu geat fárrejit gávpoigiidda, seammás go mii háliidit bargat árbevirolaš sámi guovlluid ovdánemiin ja ovddidemiin.

Ovttasbargošiehtadusat fylkkagiellaiguin leat dehálaš reaiddut maiguin nanne ja ovddida sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat buot fylkkagiellaiguin Hedemárkku rájes davás guvlui. Ovttasbargošiehtadusaid bokte šiehtadussii nannejuvvo regionála eiseválddiid ovddasvástádus sámegeiela, kultuvrra ja servodatovddideami dáfus. Leat bohtán ollu buorit bohtosat dán ovttasbarggus.

Sámediggi goitge oaivvilda ahte ovttasbargu fylkkagiellaiguin berre leat eambbo ulbmillaš ja ahte oasálaččat berrejit bidjat eambbo fuomášumi politihkalaš ovttasbargui. Ovttas fylkkagiellaiguin háliida Sámediggi danin vuđolaččat guorahallat visot ovttasbargošiehtadusaid, ja maŋŋel dan dasto ođasmahttit šiehtadusteavsttaid. Dáinna bargguin álggii Sámediggi 2012:s go ođastii ovttasbargošiehtadusa Finnmárkku fylkkagiellaiguin. Boađusin das lei ahte Finnmárkku fylkkagiella dohkkehii ođastuvvon šiehtadusa 2012:s. Sámediggi áigo dohkkehit šiehtadusa 2013 vuosttaš dievasčoahkkimis.

Bajitdási ulbmil šiehtadusain lea váikkuhit posiitiiva ovddideapmái Finnmárkkus, mas erenoamáš deaddu biddjo dasa ahte nannet ja čalmmustahttit sámi kultuvrra, giela, ealáhuseallima ja muđui sámi servodateallima fylkkas. Šiehtadus bohtá ovdán ahte Sámediggi ja Finnmárkku fylkkagiella bohtet bargat čuovvovaš surggiiguin fárrolaga: Geasuheaddji báikegottit, Ealáhusovddideapmi, Oahppu ja oahpahus, Arealahálddašeapmi, Davviguovllupolitihka, Sámegeiella, Kultuvra, Álbmotdearvvašvuhta ja Kulturmuithálddašeapmi. Dat njealji jagáš ovttasbargošiehtadus galgá čuovvuluvvot jahkásaš doaimplánaiguin.

Sámediggi vuoraha aktiiva váikkuhangaskaoapmegeavaheami lámhččojuvvon doaimmaide mas fylkkagiellat ja eará dehálaš regionála aktevrrat leat mielde. 2012:s juolludii Sámediggi vuollalaš 5,6 mill ru regionála ovddidanprošeavttaide sihke giela, ealáhusa ja kultuvra siskkoabealde.

Sámi ovttasbargu ja riikkaidgaskasaš bargu

Sámediggi hálddaša prinsihpalaš oaiviliid ja beroštumiid mat ovddiduvvojit ja bealuštuvvojit riikkaidgaskasaš arenain. Lea dehálaš áimmahuššat álgoálbmotdimenšuvdna našunála ja riikkaidgaskasaš forain, ja ahte áššit mat leat dehálaččat álgoálbmogiidda ovddiduvvojit sihke riikasis ja riikkaidgaskasaččat.

Sámediggi njulge iežas riikkaidgaskasaš bargguid našunála ja riikkaidgaskasaš forain ja arenain mat gusket ON:i, davviguovllupolitihkkii, Sámi Parlamentáralaš ráđđái, Barentsovttasbargui, davvirikkalaš ovttasbargui, Árktalaš ovttasbargui, Interregii ja EU:i olahan dihte dáid ulbmiliid.

Sámi ovttasbargu ja riikkaidgaskasaš bargu

Sámedikki ulbmil iežas riikkaidgaskasaš bargguin lea ahte álgoálbmogat galget oažžut vejolašvuoda mearridit iežas ovdáneami badjel ja áimmahuššat iežas beroštumiid riikkaidgaskasaččat. Mii háliidit viiddis ovttasbarggu sápmelaččaid gaskkas riikarájiid badjel. Seammás galgá Sámediggi leat iešheanaláš aktevrá ovttas earáiguin riikkaidgaskasaš barggu dáfus. Sámediggi maiddá bargá dainna ahte buoridit álgoálbmogiid internašunála riekteovddideami.

Sámediggi njulge iežas riikkaidgaskasaš bargguid našunála ja riikkaidgaskasaš forain ja arenain mat gusket ON:i, davviguovllupolitihkkii, Sámi Parlamentáralaš ráđđái, Barentsovttasbargui, davvirikkalaš ovttasbargui, Árktalaš ovttasbargui, Interreg ja Davit dimenšuvdna (EU) olahan dihte dáid mihtomeriid.

Čoahkkimat guovddáš eiseválddiiguin

Sámedikkis leat guokte gulahallančoahkkima jagis Olgoriikadepartemeanttain. Čoahkkimiid sisdoallu lea leamaš Sámedikki riikkaidgaskasaš barggut ja oktiheiveheapmi departemeanttaiguin dán oktavuodas. Áššit mat leat digaštallojuvvon leat vuosttažettiin leamaš áššit mat gusket davvirikkapolitihkkii, dása gullet ealahusovdáneapmi ja minerálabohkan sámi guovlluin, Barentsovttasbargu, Árktalaš Ráđđi ja olmmošvuogitvuodagažaldagat ja álgoálbmotáššit ON:s.

Dollojuvvojit jámma ovttahttinforumat gaskal olgoriikaministara, sámediggepresideantta ja dan 3 davvinorgga fylkkagieldda. Ovttahttinforumat ulbmil lea nannet gulahallama ja diehtolonohallama davviguovllupolitihka birra gaskal Ráđdehusa ja regionála eiseválddiid.

Barentsovttasbargu

Sámediggi lea addán 250 000 ruvdnosaš doarjaga Barents álgoálbmotkantuvrii Lujávrris. Kontuvra lea 2012:s fáren Murmánskii. Kontuvra áshuvvui 2003:s, ja Norgga Sámediggi ruhtada dan ja Barentsčállingoddi hálddaša dan. Kontuvra galgá earret eará veahkehit Álgoálbmogiid bargojovkku jodiheadđi, ja leat deaivadanbáikin Barentsovttasbarggu ovttasbargi aktevráide.

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR)

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) lea Suoma, Norgga ja Ruota sámedikkiid gaskasaš parlamentáralaš ovttasbargoorgána. Ruoššabeale sámit lea bistevaš oasseváldit ráđis. SPR galgá fuolahit sápmelaččaid beroštumiid riikarájiid rastá ja lea sámi jietna riikkaidgaskasaččat.

Norgga beale Sámediggi lea 2012:s jodihan Sámi parlamentáralaš ráđi ja sin ovddasvástádussii lea gullan doaimmahit dan čállingotti. Sámi parlamentáralaš ráđi doaibmaplána bidjá láidestemiid stivrra bargui 2011- 2013 áigodahkii. Doaibmaplánas deattuhuvvojit gávccii doaibmasuorggi: sámejiella, oahpahus/oahppu, sámi nuorat – organiseren ja váikkuhanfápmu, sámi universitehta, dásseárvu, davvirikkalaš sámekonvenšuvdna, resursaávkástallan ja biras ja Sámi parlamentáralaš ráđi riikkaidgaskasaš bargu. Dasa lassii lea ulbmil leamaš nannet SPR ovttasbarggu ja rámmaeavttuid, earret eará guorahallat sámedikkiid gaskasaš ovttasbargošiehtadusa SPR- ovttasbarggu dáfus. 2012:s leat dollojuvvon 5 stivračoahkkima.

Sámi parlamentáralaš ráđđi lea 2012:s oasálastán seminárain, konferánsain ja čoahkkimiin gos álgoálbmotpolitihkalaš gažaldagat leat leamaš fáddan. Dakkár deaivadanbáikkid leat dehálaččat ráđjerasttieddji ovttasbarggu duohtandahkamii. Sámi parlamentáralaš ráđđi nammada miellahtuid riikkaidgaskasaš ovttasbargoorgánaide, earret eará áirasiid bistevaš árktalaš parlamentariihkarlávdegodđái, Barentsovttasbarggu Regiovdnaráđđái ja golbma miellahtu Álgoálbmogiid Barentsovttasbarggu bargojovkui. Sámedikkiin lea observatevrastáhtus Davvirikkalaš Čoahkkingirjii čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

Ráđis. Sámediggepresideantta Egil olli lea 2012:s ovddastan Sámi parlamentáralaš ráđi dán barggus. SPR oassálastá observatevran WIPO:s, (máilmmi organisašuvdna vuoiŋŋalašvuoiŋatvuodaid váste) gaskkastáhtalaš lávdegottis vuoiŋŋalaš opmodagaid, genetikalaš resurssaid, mihtilmas ja árbevirolaš kultuvrralaš ovdanbuktimiid váste.

EO olgešáirras olgoriikaáššuide ja sihkarvuodapolitiikkii ja Eurohpá-kommišuvnna várrepreseidanta, Catherine Ashton, bovdii Sámi parlamentáralaš ráđi áirasiid ságastallami Roavvenjárggas, iežas Suoma guossástallama oktavuodas. SPR oassálasti golmmain áirasiin. Čoahkkimis ságaškušše earret eará ártkalaš gažaldagaid, boazodoalugažaldagaid ja giela, ja boahhte áigodaga Interreg- prográmma ja regionála ovddideami birra mii guoská sámi regioidni. SPR áirasat muitaledje ON álgoálbmotkonferánsa birra 2014:s ja ráhkkanahhtin álgoálbmotkonferánsa birra mii dollojuvvo Álttás 2013 geassemánus.

Sámi parlamentáralaš ráđi Sámedikki delegašuvdna oassálastii Barents álgoálbmotkongreassas mii dollui Girkonjárggas. Barentsguovllus 70 nenetsa, sámi ja vepsára ovddasteaddji deaivvadedje doppe digaštallat álgoálbmotoassálastima Barentsovttasbarggus ja viidáset barggu vuoruhemiid birra. Čoahkkimis dohkkehuvvui resolušuvdna ja ođđa doaibmaplána álgoálbmogiid váste Barentsovttasbarggus. Ovdal čoahkkima dollui konferánsa mas fáddan lei: “Indigenous peoples, Business & Environment 2012”. Lei Álgoálbmogiid Barentsovttasbarggu bargjoavku mii lágidii čoahkkima ja konferánsa.

Sáme-parlamentáralaš ráđi stivra lea nammadan ođđa miellahtuid Gollegiella – Davviriikkalaš Sámi giellabálkkašumi árvvoštallanlávdegoddi. Giellabálkkašupmi juhkkoujuvui viidat geardde 2012:s. Bálkkašumi ožžo Divvun ja Romssa universitehta Giellatekno, ja Aleksandra Andrejevna Antonova ja Nina Jeliseevna Afanasjeva, geat bargaba gielladasamegielain.

SPR juohká Davviriikkalaš sámi dássearvobálkkašumi juohke viidat jagi. 2012:s juhkkoujuvui bálkkašupmi nuppes. Bálkkašumi ulbmil lea eanet árjjaid bidjat bargui mainna olaha ovddida dássearvvu ja ovttárvosašvuoda gaskal nissoniid ja dievdduid riikarájjiid rastá sámi servodagain. Bálkkašumi oaččui SámiNissonForum go sii measta 20 jagi leat bargan ovddideame sohka-bealidássearvvu ja nissoniid vuoiŋatvuodaid sámi servodagain.

SPR lea álggahan giellaovttasbarggu 2012:s, ja lea ásahan davviriikkalaš sámi giellafágalaš guovddáza. Guovddázis lea mearridanváldi áššuide mat gusket sámi giellaovttasbargui.

ON máilmmikonferánsa álgoálbmogiid birra 2014 (máilmmikonferánsa)

2011:s mearridii ON váldočoahkkin doallat alladási dievasčoahkkima namain “ON máilmmikonferánsa álgoálbmogiid birra 2014:s”. Álgoálbmogat háliidit oassálastit proseassain máilmmikonferánsa guvlui ja háliidit váikkuhit sihke proseassaide, sisdollui ja máilmmikonferánsa bohtosiidda.

ON Álgoálbmotáššiid Bistevaš forumis 2011:s bovdii Sámediggi máilmmi álgoálbmogiid ráhkkaneddji álgoálbmotkonferánsii mii dollojuvvo 2013 geassemánus Álttás (Áltá 2013). Sámediggi ovdanbuvttii dan evttohussan strategiijaide mot álgoálbmogat sáhttet ráhkkanit máilmmikonferánsii. Áltá 2013 lea dál áhahuvvon oassin ráhkkaneddji proseassas ON máilmmikonferánsii álgoálbmogiid birra 2014:s.

Cuoŋománus 2012:s nammadii ON váldočoahkkima presideanta álgoálbmogiid oktiordnejeaddji ja Mexico ON- ambassadevrra, ON- presideanta ovddas, čadahit konsultašuvnnaid ON miellahttoštáhtiguin ja álgoálbmogiiguin ON álgoálbmogiid máilmmikonferánsa 2014 čađaheami birra.

Københápmán – resolušuvdna

Københápmán – čoahkkín dollui ođđajagimánus 2012:s Københámmánis. Dása oassálastte álgoálbmogat buot 7 álgoálbmotguovllus, ja ON álgoálbmotáššiid bistevaš foruma miellahtut, ON álgoálbmotvuoigatvuođaid ekspeartamekanisma ja ON álgoálbmotvuoigatvuođaid spesiáladiediheddji. Čoahkkín mearridii resolušuvdnateavstta, dan dovddus Københápmán-resolušuvnna.

Resolušuvdna mearridii nammadit SPR áirasa, John Bernhard Henriksena, álgoálbmogiid máilmmikonferánsaproseassa oktiordnenjovkui. Resolušuvdna mearridii ásahit globála koordinerenjoavkku (GCC) mas lea oktiibuot ovcci miellahttu, buot ON čieža álgoálbmotguovllus ja okta álgoálbmotnissonáirras ja okta álgoálbmotnuoraidáirras. Resolušuvdna nanne (fas) prinsihppa dasa ahte álgoálbmotjulggaštusat fertejit olahit vuoiggalaš akkrediterema sihke máilmmikonferánsii ja buot relevánta ráhkkanančoahkkimiidda.

Viidáset deattuha resolušuvdna ahte álgoálbmogiid ráđđejeaddji ásahusat, ja našuvnnat, ráđit, parlameanttat ja ráđdehusat, ja árbevirolaš ráđdehusat, galget dohkkehuvvot ráđdehussan ja akkrediterejvuvot seamma dásis go stáhtat. Resolušuvdna nanne dan ahte gos álgoálbmogat háliidit čađahit báikkálaš, našunála, regionála dahje riikkaidgaskasaš ráhkkananproseassaid máilmmikonferánsa guvlui, de galget dát čoahkkimat almmolaččat dohkkehuvvot oassin máilmmikonferánsa ráhkkananproseassas. Resolušuvdna ávžžuha maiddá stáhtaid ja ON- orgánaid fuolahit ollislaš ruhtadeami ja effektiivva álgoálbmotoassálastimii máilmmikonferánsas, ja maiddá doarvái deastta čájehit ráhkkananproseassaide.

Ollessámi čoahkkín

Anár-julggaštus dohkkehuvvui ollessámi čoahkkimis Anáris, Suomas 2012 geassemánus. Das leat vuoruheamit maid sámi ásahusat ja organisašuvnnat galget ovddidit máilmmikonferánsa guvlui. Anár-julggaštus ávžžuha dasa ahte máilmmikonferánsa boadusin galget doaimmat mat ollislaččat ja beaktilit implementerejit álgoálbmotvuoigatvuođaid. Viidáset ovddida dat iešgudet lágan konstruktivvalaš doaimmaid mat bohtet sihkkarastet álgoálbmogiid vuoigatvuođaid implementerema iešmearrideapmái, guovlluide, eatnamiidda, čázádagaide, resurssaide ja árbevirolaš eallinvugiide. Anár-julggaštus evttoha ahte ásahuvvo välljenláhká beavdegirji ON álgoálbmotvuoigatvuođaid julggaštussii, ja vel eambo eará čađahahtti doaimmat vai sihkkarastá ahte álgoálbmotvuoigatvuođat implementerejvovjit. Eará dehálaš suorggit mat leat mielde julggaštusas, leat álgoálbmot mánáid ja nuoraid vuoigatvuođat, váldit vára álgoálbmotgielain ja dili láchit akademalaš ásahusaide. Anár-julggaštus siskkilda maiddá álgoávnnasindustriija, árbevirolaš máhtu, árbevirolaš kultuvrralaš ovdanbuktinvugiid, genehtalaš resurssaid, dearvvašvuođa, rájuidrástá vuoigatvuođaid ja álgoálbmotvuoigatvuođaid geavaheami ON vuogádaga siskkobealde.

Árktalaš guovllu ráhkkanančoahkkín Nuukas

Árktalaš guovlu doalai ráhkkanančoahkkima ON álgoálbmot máilmmikonferánsii golggotmánus 2012:s. Sápmelaččaid bealis ledje Sámeráđi ja Sámi parlamentáralaš ráđi áirasat, ja inuhtain ledje Ruonáeatnama iešstivrejumi áirasat ja Inuit Circumpolar Council áirasat. Čoahkkima boadusin šattai Nuuk Árktalaš julggaštus ON álgoálbmogiid máilmmikonferánsa 2014 ektui. Julggaštusas váldojit ovdan fáttat nugo álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta; vuoigatvuohta eatnamiidda, čáziide, resurssaide ja árbevirolaš eallinvugiide. Julggaštusas ovddiduvvo dakkár evttohus ahte ON álgoálbmotjulggaštussii boahtá lassibeavdegirji dainna áigumušain ahte nannet realiserema álgoálbmogiid iešmearrideami vuoigatvuođain ja vuoigatvuođain eatnamiidda ja luondduresurssaide; doaimmat maiguin galgá nannet álgoálbmotvuoigatvuođaid realiserema; kultuvra, giella, oahppu ja dearvvašvuohta; álgoálbmogiid rájuidrástá vuoigatvuođat, ja evttohus doaimmaide maiguin nanne ON barggu álgoálbmotvuoigatvuođaid ektui. Nuuk Árktalaš julggaštus lea muhtun muddui huksejvuvon Anár-julggaštusa sisdoalu ala.

Árktalaš guovlu lei vuosttaš buot čieža ON- guovlluin mii doalai ráhkkanančoahkkima máilmmikonferánša 2014 ektui.

Álgoálbmotvuoigatvuodaid ekspeartamekanisma (EMRIP)

2012:s oassálasttii Sámediggi EMRIPa 5.sešuvnnas. Mii muitaleimme máilmmikonferánša fáttáid birra, EMRIPa ovddeš dutkosiid čuovvoleami ja álgoálbmotjulggaštusa birra. Sámediggi lea maŋjel sešuvnna bargan oažžut eambo EMRIPSa rávvagiid Olmmošvuoigatvuoda resolušuvdnii olmmošvuoigatvuodaid ja álgoálbmotvuoigatvuodaid birra.

Olmmošvuoigatvuodaráđi 21.sešuvdna – álgoálbmotvuoigatvuodat

Sámediggi oassálasttii olmmošvuoigatvuodaráđi 21. sešuvnnas 2012 čakčamánu fáttáin mat guske álgoálbmotvuoigatvuodaide. Sámediggi ovddidii oainnuid šiehtadallamiin ja nu nagodii váikkuhit ON-resolušuvnna sisdollui. Muhtun árvalusaide oaččui Sámedikki guorraseami, ja vuosttažettiin daidda mat gulle ON álgoálbmotvuoigatvuodaid ekspeartamekanismma raportta ávžžuhusaide. Sámediggi ii olahan doarjaga norgga delegašuvnnas dasa ahte rievdadit teakstasisdoalu ON-resolušuvnna evttohusas mii lei álgoálbmogiid vuoigatvuoda birra oažžut ráđdeaddi stáhtusa ON-vuogádaga siskkobealde. Lea sierra artihkal ON resolušuvnnas mii ávžžuha stáhtaid joatkit ovddideame álgoálbmogiid oassálastima máilmmikonferánssa ráhkkaneami guvlui, ja maiddái veahkehit doarjume álgoálbmogiid oassálastima teknihkalaš ja ruđalaš addosiid bokte.

Boazoguohtunkonvenšuvdna

Sámedikki ulbmil norgga- ruota boazoguohtunkonvenšuvnna bargguin lea váikkuhit dasa ahte lea rádjerasttideaddji boazodoalu mii lea ekonomalaš, ekologalaš ja ceavzil boazodolliide geaidda dat guoská. Rádjerasttideaddji boazodoalus gaskal Norgga ja Ruota leat guhkesáiggi historjjálaš árbevierut, ja odđa konvenšuvnna bargu ferte árvvusatnit boares árbevieruid ja vuoigatvuodaid maid boazodoallu lea olahan.

Norgga Sámediggi, lea ovttas Ruota Sámedikkiin, Norgga Boazosápmelaččaid Riikkaservviin ja Ruota sámiid riikkaservviin, ožžon bargun viidáset bargat vai šaddá soabadeapmi odđa norgga- ruota boazoguohtunkonvenšuvnna guovdu. Dat bargu galgá leat gárvvis 2013 čakčamánu rádjái. Norgga Sámediggi jodiha proseassa.

Norgga- ruota boazoguohtunkonvenšuvnna barggus, lea leamaš dehálaš ahte lea buorre gulahallan guoskevaš orohagaiguin ja čearuiguin ja rabas ja searvadeaddji proseassa.

Davviriikkalaš sámeconvenšuvdna

Sámeconvenšuvnna ekspeartajoavkku evttohus almmuhuvvui golggotmánus 2005:s. Sámedikki dievasčoahkkin doarjui evttohusa ja bijai vuodđun ahte čoavddus ferte váldit vuhtii unnimusstandárdda ekspeartajoavkku evttohusas. Dan rájes lea ON dohkkehan álgoálbmot vuoigatvuodaid julggaštusa (álgoálbmotjulggaštus), ja Norgga Ráđdehus lea, šiehtadan Sámedikkiin, meroštallan konsultašuvdnaprošedyraid mat leat gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki. Sámedikkis leat áirasat Norgga šiehtadandeleagašuvnnas, ja Norgga posišuvnnaid birra galgá dađistaga konsulterevvot. Riikkaidgaskasaš šiehtadallamat álge 2011:s ja lea oaivvilduvvon ahte dat galget bistit vihtta jagi.

Riikkaidgaskasaš šiehtadallamis lea láchčojuvvon nu ahte guovtte geardde galgá visot čađa lohkkovvot ekspeartajoavkku sámeconvenšuvdnaevttohus. Vuosttaš čađalohkan konvenšuvdnateavsttas lea dahkkon 2012:s. Čađalohkamis leat identifiserejuvvon artihkkalat maid oasálaččain leat váttisvuohta dohkkehit. Nubbi ceahkki šiehtadallanproseassas lea lagat geahčadit konvenšunteavstta sisdoalu.

Dásseárvu

Dásseárvu ja ovttárvosašvuohta leat vuodđun Sámedikki doibmii. Sámediggi áigu dan dihte ovddidit dásseárvvu ja ovttadássásašvuođa beroškeahhtá sohkahealis, etnisitehtas, gielas ja seksuálalaš sojus. Dásseárvu guoská buot surggiide servodagas ja galgá leat integrerejuvvon oassi Sámedikki doaimmain. Vuodđun Sámedikki doaimmaide dásseárvvuin lea iežamet dásseárvodoaibmaplána 2009- 2013 áigodahkii.

Doaibmaplána doaibmanáigodat manná loahpa guvlui. Sámediggeráđđi ovdanbuvttii danin dásseárvosašpolitihkalaš čilgehusa 2012:s mii muitala mot stáhtusa lea dásseárvopolitihka dáfus ja nu ahte sáhtta plánegoahhtit ovddasguvlui. Leat leamaš positiivvalaš vásáhusat doaibmaplánain. Mii leat danin mearridan ráhkadit ođđa doaibmaplána 2014- 2017 áigodahkii.

Nissonbeaivi

Čuovvoleapmin Sámedikki dásseárvvu doaibmaplánas lea čalmmustahttit riikkaidgaskasaš nissonbeaivvi njukčamánu 8.b. Dán jagi lei čalmmustahttin Unjárggas, lei buorre ovttasbargu báikkálaš njukčamánu 8.b. –lávdegottiin. Váldofáddá dan beaivái lei eretfárren smávva giliin obbalaččat ja erenoamážit sámi guovlluin. Lágiduvvui paneladigaštallan fáttain “Maid sáhttet gilit fállat nissoniidda?”.

Sámegeiella ja kulturgelbbolašvuohta DVÁ:s

Doaibmaplána mielde galgá maid sámegeiella- ja kulturgelbbolašvuohta integrerejuvvot eará orgánaide main lea váldi dásseárvu- ja vealahansuorggis. Mii lea dan dihte bargan dan ala ahte sihkkarastime Dásseárvu- ja vealahanáittardeaddjái (DVÁ) dakkár gelbbolašvuođa. DVÁ lea čoahkkimiin Sámedikkiin gávnahan ahte leat unnibut jearaldagat sápmelaččain go etnalaš norgalaččain. Sámediggi oaivvilda ahte dasa sáhtta sivvan leat gelbbolašvuohta mii DVÁ:s lea dán suorggis.

Dásseárvu- ja vealahanáittardeaddji váidinásahus lea Dásseárvu- ja vealahanlávdegoddi. Oasálaš gii ii leat ovttaoaivilis áittardeaddji mearrádusain, sáhtta iežas ášši doalvut dán lávdegoddá, mii lea hui dehálaš dásseárvu- ja vealahansuorggi riekteovddideapmái. Sámediggi lea danin ilus go Ellen Katrine Hætta nammaduvvui miellahtun lávdegoddá nu go Sámediggi lei evttohan. Álgoálbmogiid ovddasteami sihkkarastin dakkár fágálávdegottiide lea doaibmabidju mii lea mielde sihkkarastime ahte stáhta čuovvu riikkaidgaskasaš geatnegasvuođaid sápmelaččaid ektui álgoálbmogiin.

Veahkaválddálašvuohta lagas relašuvnnain

Doaibmaplánas lea ulbmiliin okta ahte sihke nissoniin ja dievdduin lea riekti eallimii veahkaválddálašvuođa ja veahkaválddálašvuođa áitimiid haga, ja ahte mánáin lea riekti bajásšaddamii veahkaválddálašvuođa ja balu haga. Barggus mas bargat veahkaválddálašvuođa vuostá lagas relašuvnnain lea min váttisvuohta leamašan ahte mis lea heajos máhttovuoddu bidjat johtui konkrehta doaibmabijuid. Dát lea maidái hearkkes fáddá ja fáddá man birra ii hubmojuvvo. Sámediggi lea dan dihte álggahan proševtta ovttas Justisdepartemeanttain, veahkaválddálašvuođaid birra lagas relašuvnnain sámi servodagas, mas ulbmil lea oažžut buoret máhttovuoddu vai sáhttit leat mielde ovddideame buriid doaibmabijuid maiguin hehte veahkaválddálašvuođaid lagas relašuvnnain. Dán proševtta bohtosat leat vurdojuvvon 2014 álggus.

Sámi dievdokonferánssa

Sámediggi lea maid leamaš okta álggaheddjiin sámi dievdokonferánsii “Dievdduid eallin sámi konteavsttas” mii lágiduvvui čakčat Romssas. Konferánssa ulbmil lei oažžut eambo máhtolašvuođa sámi dievdduid birra joavkun ja bidjat guovddáži sámi dievdduid dásseárvuaktevran. Lei gelddolaš konferánssa mas ledje buorit ja jurdagiid bokti sátnevuorut. Sámediggi áigu viidáset bargat fáttain, ja mihttu lea ahte sámi dievdu boahká eambo oidnosii Sámedikki boahktevaš dásseárvopolitihkas. Konferánssa lei boadus konsulteremiin mat ledje gaskal Sámedikki ja Mánáid-, dásseárvu- ja

searvadahttindepartemeantta Ráđđehusa dásseárvodoaibmaplána birra. Lei KUN máhtto- ja dásseárvoguovddáš mii organiserii ja čadahii konferánsa.

Davviriikkalaš sámi dásseárvobálkkašupmi

Sámi NissonForum oáččui Davviriikkalaš sámi dásseárvobálkkašumi 2012:s. sii ožžo bálkkašumi iežaset sohka bealidásseárvvu ja nissoniid vuoigatvuođaid barggu ovddas maid leat bargan lagabui 20 jagi. Bálkkašumi vuotit leat earret eará ohcalan čalmmusteami ovdamanni nissoniin. Sii leat mielde leamaš čalmmustahttimis sámi nissoniid historjjálaččat. Sii leat váldán áššit bajás mat gusket hirmat stuora rumašberoštupmái, seksuálalaš loavkideapmái ja veahkaválddálašvuhtii nissoniid guovdu. Sii leat duostan hupmat čieguslágan váttisvuođaid birra sámi servodagas ja nissoniid saji birra sámepolitihkas, áššit maid birra earát eai huma. Sámi NissonForum ii leat dan ge vajálduhtán ahte sámít orrot njealji riikkas, ja rádjerasttideaddji perspektiiva lea vuođđun visot sin bargui. Sii leat oidnosis viidát olggobealde Sámi ja sis lea stuora riikkaidgaskasaš fierpmádat.

Lea Sámi parlamentáralaš ráđđi mii juohke viđat jagi juohká Davviriikkalaš sámi dásseárvobálkkašumi. Bálkkašumi ulbmil lea movttiidahttit eambbo árvjaid bidjat dásseárvvu ja ovttárvosašvuođabargui sámi servodagain gaskal dievdduid ja nissoniid riikkarájiid rastá.

Dásseárvu riikkaidgaskasaš arenas

Norgga sápmelaččat ellet máilmmi riggámus riikkas. Mis leat vuoigatvuođat ja olámuttos čálgofálaldagat maid birra eará álgoálbmogat sáhttet dušše niegadi. Dan dihte fertet mii maid dásseárvosuorggis bargat dan ala ahte eará álgoálbmogiin buorránit ovddidanvejolašvuođat ja riekteovddideapmi. Seammás lea oassálastin riikkaidgaskasaš arenain buorre vejolašvuohta oažžut sámi álbmoga guoskevaš gažaldagaid áššelistui. Dat sáhttá veahkehit bajideame dáid áššiid stáhtusa ja bidjame deattu našunála eiseválddiide. Sámediggi lea danin maŋemus jagi oassálasttán riikkaidgaskasaš arenain gos dásseárvu lea leamašan fáddán.

Sámediggi lei mielde go Norga attii iežas 8.raportta ON nissonvealahankonvenšuvnna čuovvoleamis. Mis ledje evttohusat dán raportii, earret eará sámi nissoniid dearvvašvuođa birra. Ruovttoluottadieđus Norgii lei ON beroštii das ahte Norggas ledje váilevaš dieđut sámi nissoniid ja sin dearvvašvuođadili birra, ja sis ohcaledje doaibmabijuid maiguin njulge dán čielga dearvvašvuođaerohusa.

Sámediggi lei maiddái mielde ON nissonkommišuvnna sešuvnnas 2012:s. Váldofáddá lei nissonat giliin ja sin rolla ovddidangažaldagain ja mot bargat hehtteme geafivuođa ja nealggi. Dát lea áige guovdilis fáddá sámi guovlluide gos mii vásihit ahte ollu nuorra nissonat eai hálit ásaiduvvat smávva sámi báikegottiide.

Nissonkommišuvnna sešuvnnas lei Sámediggi mielde ráhkadeame resolušuvdnateavstta álgoálbmogiid dili birra. Lei vuohččan go ON nissonkommišuvnna siskko bealde lea ovdagihtii šiehtaduvvon sierra resolušuvdna álgoálbmogiid dili birra. Sámediggi oaivvildii ahte lea dárbu nannet álgoálbmogiid oassálastima ja váikkuhanfámu nissonkommišuvnnas. Loahpalaš resolušuvdnaevttohus ávžžuha earret eará stáhtaid álggahit sierra doaimmaid ovddidan dihte ja nannen dihte politihka ja prográmmaid mat sihkkarastet álgoálbmotnissoniid oassálastima almmolaš mearridanproseassaide.

Maiddá ON ceavzilis ovdáneami konferánsas, Rio + 20, deattuhii Sámediggi nissonperspektiivva. Leat eambbo nissonat go dievddut geat ellet geafivuodas, ja nissoniin lea dávjá ovddasvástáduš háhkat biepmu ja čázi. Sámediggi lea danin ilus go nissoniid rolla ceavzilis ovdáneami barggus ovddiduvvo loahpadokumeanttas ja ahte dasa leat sátnáduvvon mihttomearit sohka bealibalánsa birra nissoniid guovdu njunuš posišuvnnain.

Eará čuovvoleamit min doaimmaplána dásseárvvu birra bohtet ovdán fágakapihttaliin.

Vuorrasiidpolitihkka

Sámedikki vuorrasiidráđđi lea ođđa orgána mii nammaduvvui Sámediggeráđi áššis 10/12 ráđdečoahkkimis ođđajagimánus 2012:s.

Vuorrasiidráđi mandáhtta lea čuovvovaččat:

Vuorrasiidráđi lea orgána mii galgá buktit cealkámušaid ja neavvagiid Sámediggái. Vuorrasiidráđis galgá leat ráđdeaddi rolla áššiin mat leat sámi vuorrasiid birra ja eará áššiin mas lea ulbmillaš ahte vuorrasat buktet iežaset oainnu.

Vuorrasiidráđi nammaduvvui formálalaččat 23.2.2012.

Sámedikki vuorrasiidráđi áigodahkii ođđajagimánnu 2012 rájes – 31.12.2013 rádjái:

Inga Karlsen, Divttasvuotna Nordlánda

Ellen Anne Stabbursvik Guovdageaidnu Finnmárku

Anders P. Siri Guovdageaidnu Finnmárku

Jonhild Jorma, Trones Davvi - Trøndelága

Magne Einerjord, Evenášši, Nordlánda

1.várrelahttu: Marit Ravna Elyevoll, Moskaluokta, Romssas, Romsa

2.várrelahttu: Kåre Eriksen, Čávkos Omasvuonas, Romsa

3.várrelahttu: Ellinor Isaksen, Áltá, Finnmárku

Sámedikki vuorrasiidráđi ásaheami ulbmil lea sihkarastet ahte sámi vuorrasat besset váikkuhit

Sámedikki vuorrasiidpolitihka hábmemii ja leat ráđdeaddi orgána Sámediggeráđđái buot lágan áššiide maiguin vuorrasiidráđi háliida bargat.

Vuorrasiidráđi ásaheami ulbmil lea maiddá ahte vuorrasiid resurssat galget boahit ávkin sámi servodahkii vuorrasiid iežaset eavttuid vuodul. Sámedikki vuorrasiidráđi ovddasta sámi vuorrasiid našuvnnalaččat.

Sámedikki vuorrasiidráđi lea 2012:s doallan 3 čoahkkima ja meannudan 15 ášši. Ráđđi lea evttohan muhtun áššiid mat galget vuoruhuvvot vuosttaš áigodagas. Áššit mat galget vuoruhuvvot leat earret eará ásaht gulahallama fylkkagiieldaiguin ja suohkaniiguin goabbatbealat diehtolonohallama váste, hástalusaid ja áigequovdilis áššit birra. Vuorrasiidráđi mielas lea dárbu oazžut eanet máhtu ja áddejumi sámi giela ja kultuvrra guovdu.

Vuorrasiidráđi mielas lea dárbu ahte sámegealla- ja kulturipmárdus lea fágan buot skuvllain; mánáidgárddi rájes gitta Universitehtaid rádjái, ja ahte sámi fáttat leat mielde joatkkaskuvlla oahpahusa fágaplánain ja Allaskuvlla/Universitehtaid fágaplánain. Vuorrasiidráđi maiddá háliida deattuhit man dehálaš sámegealla lea mánáidsuodjalusa ektui. Sámegealla lea rašši ollu báikkiin. Vuorrasiidráđi háliida danin hástalit suohkaniid ráhkadit suohkaniid váras giellaoahpahus proševtta mii nanne sámegealla ja vai eambbogat besset oahppat giela.

Vuorrasiidráđi ulbmil lea doallat čoahkkimiid miehta riikka, gos ain lea lunddolaš. Čoahkkimiid oktavuodas deaivvada Sámedikki vuorrasiidráđi báikkálaš vuorrasiidráđiiguin ja fitnet guossastallame muhtun ásahusa dan suohkanis gos čoahkkin lágiduvvo.

2012:s dollojuvvojedje čoahkkimat Kárášjogas, Romssas ja Áltás. Vuorrasiidráđis ledje čoahkkimat báikkálaš vuorrasiidráđiiguin sihke Romssas ja Áltás, ja fitne guossastallame vuorrasiidguovddážiid / aktivitehtaguovddážiid goappaš gávppogis. Vuorrasiidráđi lea dákko bokte ožžon ollu dieđuid sámi vuorrasiid dili birra dain báikkiin, ja makkár áššiide dárbbasuvvo politihkalaš čuovvoleapmi boahtteáiggis. Evttohusat maid vuorrasiidráđi oazžu dain báikkiin gos fitnet, leat maid váldon

evttuhussan Sámedikki vuorasiidráđi čilgehussii. Viidáset háliida Sámedikki vuorasiidráđi čuovvolit daid áššiid maid vuorasolbmuid sávaldagaid vuodul

Sámedikki hálddahus

Sámedikki hálddahus leat válđoáššis golbma sierra rolla álbmotválljejuvvon olbmuid ja álbmogii:

- Sámedikki parlameantahálddašeapmi
- Sámediggeráđi politihkalaš čállingoddi
- Hálddašanáššiid ráhkkaneapmi Sámedikki sierra politihkalaš mearridanorgánaide

Sámedikkis lea sihke parlameanta, politihkalaš jodíheapmi ja hálddašeapmi čohkkejuvvon ovttá organisašuvdnii.

Hálddahus leat dál 7 fágaossodaga ja 2 stába:

Giellaossodat (GIE)
Bajásšaddan- ja oahpahuossodat (BOA)
Ealáhus-, kultur- ja dearvvašvuodaossodat (EKD)
Vuoigatvuoda- ja riikkaidgaskasašossodat (VUOR)
Kulturmuoto-, areála- ja birasossodat (KAB)
Hálddahusossodat (HÁL)
Gulahallanossodat (GUL)
Direktevrra bargoveahka (DIR)
Dievasčoahkkinbargoveahka (DIS)

Ossodagat barget áššemeannudemiin ja fáallet bálvalusaid sihke politihkalaš eiseválddiide ja álbmogii. Juohke ossodagas lea erenoamáš ovddasvástádus fágapolitihkalaš čállingoddiin Sámediggeráđi. Dievasčoahkkinbargoveagas lea ovddasvástádus lávdegodde- ja dievasčoahkkimiin ja áirasiidda láchimis.

Dievasčoahkkinbargoveahka lea oassi Sámedikki hálddahus, muhto politihkalaččat gullá dievasčoahkkinjodíheadji vuollásažžan, iige sámediggeráđi. Dievasčoahkkinbargoveagas lea hálddahuslaš ovddasvástádus Sámedikki parlamentáralaš doaimmas, maiddá lávdegodde- ja dievasčoahkkimiid plánemis ja čađaheamis. Dievasčoahkkinbargoveagas leat golbma bargi ja dan dihte fertejit lávdegodde- ja dievasčoahkkimiid oktavuodas oážžut veahki eará ossodagain namuhuvvon čoahkkimiid čállinbálvalusaide, jorgalanbálvalusaide jna.

Sámedikkis leat kanturbáikkat Snoasas, Ájluovttas, Evenáššis, Olmmáivákkis, Guovdageainnus, Kárásjogas ja Unjárggas. Leat beare unnán kontuvrasajit Sámedikki bargiide. Dan dihte lea bargu álggahuvvon oážžut viessoláigošiehtadusaid vai kontuvrakapasitehta lassána dán kontuvrabáikkiin.

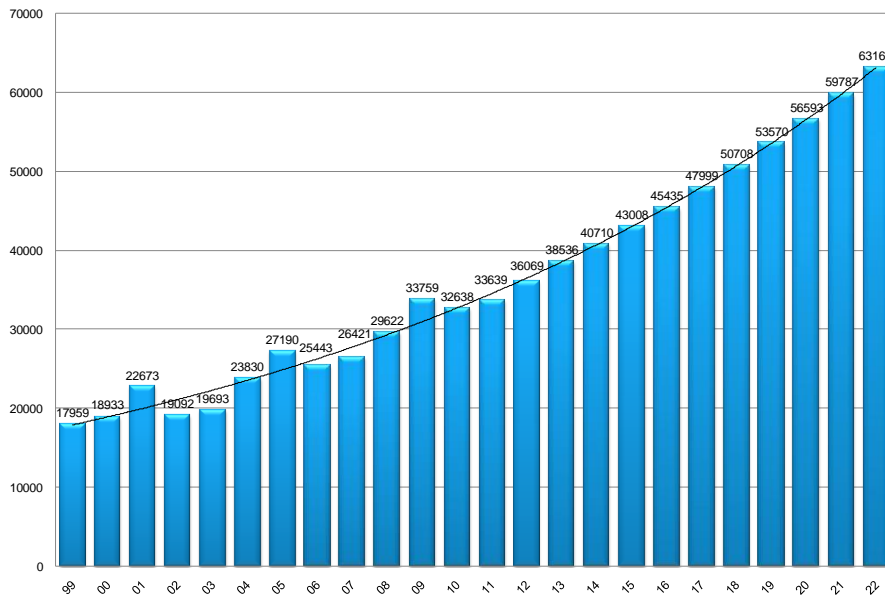
Eanet vuordámušat Sámediggái

Okta Sámedikki stuorimus hástalusain boahhtevaš jagiin lea dustet ovdáneami áššehivvodaga dáfus maid Sámedikki bealis leat vásihan mañemus jagiid. Dasa lassin go duohtavuodas lea dokumeantalohku lassánan, de leat maid ollu áššit, maid Sámediggi meannuda viidon ja váttásmuvvan sakka mañimuš jagiid.

2008:s manne Sámedikki arkiivavuogádaga čađa 29 622 dokumeantta, 2012:s leat 36 069 dokumeantta registrerejuvvon. Dat lea lassáneapmi 6 447 dokumeanttain dahje 22 % :in dan mañemus njealji jagis. Vástideaddji lohku 2011:s lassáneapmi 2 430 dokumeantta dahje 7,2 %.

Lea hástaleaddji doalahit otná bálvalusfálaldaga, jus seammás ii lasit kapasitehta mii nagoda dustet ovdáneami. Seammás dat lea ovdáneapmi maid mii háliidit, go Sámedikki doaibma lea namalassii huksejuvvon olbmuid ja geavaheaddjit beroštumi ala Sámedikki bálvalusaide. Dat vuordimis ain lassána go 2008 ráhkaduvvon prognosat orrot doallame deaivása.

Govvosat vuolábealde čájehit man ollu dokumeanttat, maid Sámediggi jahkásaččat meannudan Sámedikki journálavuogádaga (1999 – 2012) bokte leat lassánan, ja prognosa jagiide 2013- 2022. Sámedikki návccat nagodit gieđahallat jearaldagaid dadistaga boahdá iešguhtet áiggi leat dan duohken lea go kapasitehta dasa.

31.12.2012 ledje Sámedikki hálddahasas 135 jahkedoaimma. Tabeallas vuolábealde oidno man ollu leat bargit ja movt dat juohkásit nissonolbmuid ja dievdoolbmuid gaska.

	31.12.2010		31.12.2011		31.12.2012	
	Jođih.	Jahkedoaimm a oktiibuot	Jođih.	Jahkedoaimm a oktiibuot	Jođih.	Jahkedoaimm a oktiibuot
Nissonat	5	79	5	87	5	87
Dievddut	7	50	4	50	4	48
Oktiibuot	12	129	9	137	9	135
Nissonproseanta	41,7	61,2	55,5	63,5	55,5	64,4
Dievdoproseanta	58,3	38,8	44,5	36,5	44,5	35,6

Bealit Sámedikkis, bargoaddi ja bargiidorganisašuvnnat, leat ovttasráđiid ásahan Sámedikki bargiid- ja bálkápolitihka, mii earret eará guoská oktavuhtii beliid gaska. Báikkálaš bálkášiehtadallamiid bokte leat bealit buktán albmossii ja dásšen bálkáerohusaid nissonolbmuid ja dievdoolbmuid gaska, iešguđege virgejoavkkuid siskkoibealde.

Sámediggi lea nu gohčoduvvon “IA-fitnodat” ja čuovvu daid njuolggadusaid mat leat mearriduvvon šiehtadusas čáhkkilis bargoeallima birra. Bargit geain leat láchčindárbbut bargosaji ja bargguid ektui ožžot fálaldaga das. Dat lokálat maid Sámediggi geavaha galget hábmejuvvot nu ahte olbmot geain lea fuotnánan doaibmanávccat váldojuvvojit vuhtii. Bargiidpolitihkalaš mihttomearrin lea dássettolaš

ahke- ja sohkačohkkáduš, ja olbmuid rekrutteren geain lea minoritehta- ja álgoálbmotduogáš.
Dát váldojuvvo vuhtii buot almmuhemiid ja bargiid rekrutterema oktavuodas.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 28.02.13 dii. 15.30.

Ášši/Sak EKL 001/13

Ášši/Sak DC 007/13

Sámediggedieđáhus sámeigiela birra

Arkiivaáššennr.
10/5765

Meannudeamit

Politihkalaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđdi	16.10.12	SR 147/12
Ealáhus- ja kulturlávdegoddi	25. – 26.02.13	EKL
Sámedikki dievasčoahkkin	27.02. – 01.03.13	DC 07/13

ášši meannudeapmi álggahuvvui 28.02.13 dii.08.30

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearršdusárvalus:

Sámediggi lea digaštallan sámediggedieđáhusa sámeigiela birra. Dieđáhus lea mielde čoahkkingirjjiis.

Álggahus

Dáinna dieđáhusain áigu Sámediggi ovddidit bajimus dási politihka sámeigiela birra, mii galgá čujuhit ja čielggadit prinsihpalaš áššiid sámeigiela geavaheami ja ovddideami olis. Sámedikki váldomihttu sámeigiela ovddideami oktavuodas lea lasihit giellageavaheddjiid logu ja loktet sámeigiela geavaheami. Jus dáid ulbmiliid galgá olahit, de lea dárbbaslaš čielggadit válldi ja ovddasvástáduosuigu Sámedikki ja ráđdehusa gaska. Dákkár čielggadeapmi mielddisbukta ahte lágat ja rámmaeavttut árvvoštallojuvvojit ja rievdaduvvojit. Dát lea dán dieđáhusa váldofokus. Sámediggedieđáhus sámeigiela birra sisttisdoallá hástalusaid, ulbmiliid ja strategiijaid 4 ángiruššansuoggis;

Ovddasvástádu sámeigilli

Sámeigiela rámmaeavttut

Giellageavaheaddjit

Sámeigiela geavaheapmi

Sápmelaččaid iešmearridanvuoigatvuohta iežamet giela, kultuvrra ja eallinvuogi hárrái lea nannejuvvon našuvnnalaš ja riikkaidgaskaš lágain. Dát mielddisbukta ahte sámi álbmogis lea vuoigatvuohta mearridit guđe guvlui boahttevaš giellapolitihkka galgá mannat. Mis lea maid vuoigatvuohta oahppat ja geavahit sámeigiela. Vaikko gávdnojit našuvnnalaš ja riikkaidgaskaš mearrádušat, de lea ain stuora lávki giellageavahanvuoigatvuođa ja dan duohta vejolašvuođa gaska ahte geavahit ja ovddidit giela servodagas.

Sámediggedieđáhus sámegiela birra čilge ja ságaškuššá makkár rolla ja politihkalaš váldi Sámedikkis galgá leat giellagažaldagain. Lea dárbu čielgaset ovddasvástádusjuhkui, buoret oktiiheiveheapmái doaibmabijuid dáfus ja buriid reaidduide boahttevaš giellavuoruheami dáfus.

Go Sámelága giellanjuolggadusat bohte fápmui 1992:s, nannejuvvui maiddái lágas guđet suohkanat galge leat mielde sámegiela hálddašanguovllus. Ráddjjuvvon mearri suohkanat leat váldojuvvon mielde dán guvlui, ja dát suohkanat leat geatnegahtton bálvalit iežas álbmoga sámegillii. Dat ahte sámelága giellanjuolggadusat dušše gusket hálddašanguovllu suohkaniidda, lea iešalddis stuora hástalus danne go dát ii atte sámegiela álbmogii Norggas ovttalágan vuoigatvuođaid geavahit ja oahppat sámegiela. Seammás čájehit iešguđetlágan evalueremat ja kártemat ahte suohkanat eai ollásit nagot doallat iežaset geatnegasvuođa fállat bálvalusaid guovtti gillii.

Ássanminstara rievdan ja ođđa suohkaniid fáttmasteapmi sámegiela hálddašanguvlui maŋemus jagiid čájeha ahte lea dárbu ođasmahttit sámelága giellanjuolggadusaid. Dieđáhus gieđahallá dán čuolmma ja nanne ahte almmolaš hálddašeapmi lea stáhta ovddasvástádus ja ahte sámegiela álbmogis lea vuoigatvuohta oažžut bálvalusaid sámegillii beroškeahttá gos orrot. Dát mielddisbuktá ahte sámelága giellanjuolggadusat galget gustot miehtá riikka. Sámediggedieđáhus luohpá dálá hálddašanmodeallas ja oaidná baicca daid suohkaniid mat leat mielde dálá hálddašanguovllus ovttasbargoguoibmin sámegiela nannen- ja ovddidanbarggus. Dát mearkkaša ahte leat guovttesuorat ovddasvástádusjuohku, gos Stáhtas lea ovddasvástádus almmolaš bálvalusaide ja nu maiddái ekonomalaš ja hálddahaslaš ovddasvástádus das ahte suohkanat, fylkkasuohkanat ja almmolaš ásašusat bálvalit sámegiela álbmoga sámegillii. Sámedikkis lea ovddasvástádus ovddidit sámegiela, ja oaidná dárbbu nannet ovttasbarggu ja resurssaid sámegiela ovddidanbarggus iešguđetge dásiin servodagas. Dát rievdadus mielddisbuktá dárbbu lávdegoddái mas lea mandáhtta čielggadit ja evttohit rievdadusaid lágain, válddiin ja ovddasvástádussurggiin mat gusket sámegillii

Váilevaš ekonomalaš, olmmošlaš ja hálddahaslaš resurssat leat stuora hástalus sámegiela nannema barggus. Dát leat rámmaeavttut mat fertejit leat sajis vai sáhttit sihkkarastit sámegiela boahtteáiggi. Dieđáhus ságaškuššá dáid hástalusaid ja láchá dili politihkkii mii galgá fuolahit ahte višuvnnat ja mihttomearit sámegiela nannema ja ovddideami dáfus álggahuvvojit.

Sámedikki ja Sámedikki giellapolitihka váldoulbmil sámegiela ovddideami olis lea lasihit sámegiela geavaheiddjiid logu. Lea áibbas dárbbaslaš sámegiela boahtteáigái ahte sámegiela giellat lohku lassána. Dieđáhus váldá vuođu dain iešguđetge giellaguovlluin ja dain dárbbuin mat gielas leat vai dat seailu, nanosmuvvá ja ovddiduvvo dain guovlluin. Dasto lea dehálaš ahte gávdnojit duohta vejolašvuođat geavahit giellamet máŋgga servodatsuorggis. Sámegiela geavaheapmi iešguđetge dásiin servodagas ferte lasihuvvot, ja lea mearrideaddji ahte eanet ásašusat váldet ovddasvástádusa lasihit sámegiela geavaheami.

Sámegiela dili lea iešguđetlágan, ii dušše gielaid gaskkas, muhto maiddái siskkáldasat gielain. Dát dahká ahte fertejit leat iešguđetlágan strategiijaid sámegiela nannemii ja ovddideapmái. Jus galgá háhkat eambbo máhtu daid iešguđetge gielladiliid birra, ja nu maiddái deaivat buorebut strategiijajaguin, de lea dárbu jeavddalaččat kártet giela dili.

Sámediggedieđáhus sámegiela birra lea boadus proseassas mii Sámedikkis lea. Bargu dáinna dieđáhusain álggii stuora giellakonferánssain maid Sámediggi lágidii Romssas miessemánus 2011. Konferánssas ledje logaldallit iešguđetge servodatsurggiin ja attii buori vuođu dieđáhusbargui. Miessemánu ja geassemánu 2012 mielde lea Sámediggeráđdi doallan máŋga rabas čoahkkima gos leat bohtán evttohusat dieđáhussii. Leat maiddái bohtán čálalaš evttohusat dieđáhussii ovttaskas olbmui, ásašusain ja organisašuvnnain. Sámediggeráđis ja Sámedikki dievasčoahkkimis lea leamaš viiddis politihkalaš digaštallan. Sámediggeráđdi ovddidii čilgehusa sámegiela birra áššis 18/12 Sámedikki dievasčoahkkimii. Dát lea vuođđun Sámediggedieđáhussii sámegiela birra. Jahkásas vuoruheamit ja doaibmabijut galget bohtit ovdan Sámedikki bušehtas ja jahkedieđáhusa boadusolaheamis.

Definišuvnnat

Oktasaš ipmárdusa dihte lea dehálaš čielggadit muhtun doahpagiid mat leat guovddázis dán diedáhusas. Danne háliidit čielggadit movt mii ipmirdit dáid doahpagiid.

Eatnigiella: Dán diedáhusas geavahuvvo doaba dan vuosttaš giela birra maid lea oahppan ruovttus. Sáhttet maiddá leat mánga eatnigiela jus lea oahppan mánga giela oktanis. Eará báikkiin máilmmis (ovdamearkka dihte nuorta-asiáhtalaš riikkain) geavahuvvo eatnigiella dan čearddalaš joavkku giela birra masa gullá, beroškeahttá giellamáhtus.

Vuosttašgiella: Njálmmálaš, vejolaččat maiddá čálalaš, váldogiella. Oahpahusoktavuođas geavahuvvon dan giela birra maid vällje váldogiellan.

Nubbegiella: Giella mii ii leat olbmo vuosttašgiella, muhto maid oahppá dahje lea oahppan dakkár birrasis gos dábalaččat geavahuvvo beaivválaš giellan. Nubbegiella sáhtta maid mearkkašit buot gielaide mat eai leat vuosttašgielat, dát mearkkaša sihke nubbegiella ja amasgiella.

Giellaguoddit: Čeahpes giellageavaheaddjit mat geavahuvvojit resursaolmmožin giellaoahppama oktavuođas.

Giellaarenat: Giellasosiologalaš doaba mii geavahuvvo báikkiid dahje ášahusaid birra gos giella lea anus.

Giellaguovlu: Giellageográfalaš doaba mii čilge giela leavvama.

Eanetloguguovlu: Guovlu gos eanetlohku álbmogis geavaha sámegiela beaivválaš giellan.

Guovtteriellat: Olmmoš gii lea šaddan bajás guvttiin vuosttašgielain ja gii hálddaša goappašat gielaide ovttá bures, dahje olmmoš gii iežas árgabeaivvis geavaha guokte giela ja identifisere iežas goappašat gielaiguin, vaikko giellamáhttu ii leat seamma buorre goappašat gielain.

Máנגgagiellalaš: Olmmoš gii lea šaddan bajás guvttiin dahje máנגgáin gielain ja gii identifisere iežas dáiguin gielaiguin ja/dahje olmmoš gii identifisere iežas máנגgáin gielain ja geavaha mánga giela iežas árgabeaivvis, vaikko giellamáhttu ii leat seamma buorre buot gielain.

Sámegiela árvovuodđu

Sámegiella lea vuodđoárvu sámi servodagas. Danne lea giela suddjen ja viidáset ovddideapmi dehálaš ii ge dárbaš čilgejuvvot eará ládje. Čielga mearka giela stuora mearkkašumis lea ahte čanastat sámegillii lea mearrideaddji go galgá čálihit iežas Sámedikki jienastuslohkui.

Sámegiella lea okta min kultuvrra vuodđogedggiin vaikko buohkat eai máhte giela. Dát lea giella maid mis lea riekti nannet ja ovddidit sihke bealiteamet indiviidan ja servodagas. Dát riekti guoská beroškeahttá man bures guhtege mis odne máhtta giela. Riekti min iežamet gillii lea árvu mii lea vuodđun olles gielladieđáhussii. Buohkaide geat máhttet sámegiela, lea stuora árvu beassat sámástit nu olu oktavuođain go vejolaš maiddá bearraša ja lagasbirrasa olggobealde, nu go ovdamearkka dihte almmolaš kantuvraiguin, dearvvašvuodábálvalusain, skuvllain, girkuin ja riektedoaimmahagain.

Lea iešalddis árvu go min giella čalmmustahttojuvvo servodagas. Go giella geavahuvvo máנגga iešguđetge oktavuođas, de dasa addo oinnolaš árvu seamma ládje go eará gielaide. Dákkár oinnolaš dáseárvu gielaide gaskkas lea seammás mearkan ahte álbmogiid gaskkas lea dáseárvu. Vaikko mii dávjá hupmat sámegiela birra dego oktan giellan, de leat Norgga beale sápmelaččain árbečanastagat viđa iešguđetge sámegillii. Dát vihtta giela leat nuortalašgiella, davvisámegiella, julevsámegiella, bihtánsámegiella ja lullisámegiella. Čanastat ovttá dán viđa gillii sámi girjái vuodas ovddasta árvvu sápmelaččaide, ja dát árvu lea ge maid vuodđun gielladieđáhussii.

Rámmat

Našuvnnalaš láhkamearrádusat

Sámegeiella lea sámi kultuvrra vuodđogeadgi. Mii sápmelaččat leat eamiálbmot ja minorigehta Norggas, ja sámegeiella ja sámi kultuvra dárbbasit ge erenoamáš suodjalusa vai ain sáhtta seailut ja ovdánit. Norgga stáhta leat geatnegahtton lámčit diliid nu ahte sápmelaččat sáhttet sihkkarastit ja ovddidit gielaset. Dát geatnegasvuodát, mat leat čállojuvvon lágaide ja konvenšuvnnaide, leat reaidut maid Sámediggi geavaha go deaivvada guovddáš eiseválddiiguin, suohkaniiguin, fylkkasuohkaniiguin ja eará belliiguin geaiguin mii ovttasbargat.

Vuodđolága § 110a geatnegahtta Norgga stáhta lámčit diliid nu ahte sámegeiella sáhtta seailut ja ovdánit.

Láhka Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid birra (sámeláhka) bođii fápmui 1989:s ja dan ulbmil lea lámčit diliid nu ahte sámi álbmot Norggas sáhtta sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, iežas kultuvrra ja servodateallima. Láhka konkretisere daid váldoprinsihpaid sisdoalu maid Vuodđolága § 110 nanne.

Sámelága giellanjuolggadusat bohte fápmui 1992:s ja leat čilgejuvvon 3. kapihttalis, sámegeiella birra.

Go sámelága giellanjuolggadusat mearriduvvojedje, nannejuvvui maiddái lágas ahte Kárášjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Porsángu, Deatnu ja Gáivuotna galget sámegeiella hálddašanguvlui mielde. Go Divttasvuona suohkan váldojuvvui mielde 2006:s, rievdaduvvui lámka nu ahte hálddašanguovlu dál lea mearriduvvon láhkamearrádusa bokte. Maŋjel leat Snoasa ja Loabát suohkanat váldojuvvon mielde hálddašanguvlui, ja Røyrvik bohta mielde 1.1.2013.

Sámelága giellanjuolggadusat (1992) addet sámegeiella hálddašanguovllu álbmogii vuoigatvuoda váldit oktavuoda almmolaš ášahusaiguin ja oažžut vástádusa sámegeilli dahje dárogilli nu movt ieš háliida. Vuoigatvuoha guoská sihke njálmmálaš ja čálalaš gulahallamis. Vuoigatvuoha ii gusto dain oktavuodain go hálddašanorgána ieš váldá oktavuoda. Buot almmuheamit almmolaš orgánain hálddašanguovllus mat gusket olles álbmogii dahje oassái álbmogis, galget almmuhuvvot sihke dárogilli ja sámegeilli.

Sámelága § 3-5 addá viiddiduvvon vuoigatvuoda geavahit sámegeiella go gulahallá dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain. Dát mielddisbukta ahte visot dearvvašvuoda- ja sosiálaásahusat mat váldet vuostá pasieanttaid sámegeiella hálddašanguovllu suohkaniin, leat geatnegahtton bálvalit pasieanttaid sámegeilli. Pasieantavuoigatvuodálága § 3-5 mii addá pasientii vuoigatvuoda oažžut dieđuid ovttaskas eavttuid vuodul, ja lága § 4-2 mieđihanhámi gáibádusa birra, leat maid áigejuovdilis mearrádusat.

Sámi pasieanttaid vuoigatvuoha geavahit sámegeiella hálddašanguovllus lea maid deattuhuvvon ođđa suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahuslágas: 3 – 10.4 lađas: “Suohkanat sámegeiella hálddašanguovllus galget fuolahit ahte sámi pasieanttaid dahje geavaheddjiid dárbu heivehuvvon bálvalusaide galgá deattuhuvvot bálvalusa hábmedettiin”.

Sámelága § 3-6 addá juohkehažžii vuoigatvuoda oažžut oktagaslaš girkolaš bálvalusaid sámegeilli. Dát mearkaša sielumorašteami, gástta, vihaheami ja rihpaid. Báhpát geat virgáduvvojit hálddašanguvlui, fertejit čađahit sámegeiel giellaoahpahusa jus ovdalaččas eai máhte sámegeiella. Girku galgá maiddái ovddidit sámegeiella hálddašanguovllu olggobealde. Girkolága § 24 čuodjá ná: “Girkočoahkkin galgá suddjet ja ovddidit sámi girkoeallima [...]”.

Sámelága § 3-7 guoská báikkálaš dahje regionálalaš orgána bargiid vuoigatvuhtii oažžut oahppovirgelobi bálkkáin háhkat sámegeiel máhtu, go orgánas lea dárbu dákkár máhtui.

Oahpahusláhka (1998) nanne ovttaskas olbmo vuoigatvuođa oažžut oahpahusa sámegeiela ja sámegeilli. Sámegeiela hálddašanguovllus (oahpahuslágas gohčoduvvo “sámi guovlun”) lea buot ohppiin vuoigatvuohta oahpahussii Máhttolokten Sámi mielde, ja sis lea vejolašvuohta válljet sámegeiela oahpahusgiellan. Oahppit sáhttet maid válljet dárogiela oahpahusgiellan, ja ovttastahttit dán oahpahusain sámegeiela. Suohkaniin mat leat olggobealde hálddašanguovllu, lea ohppiin dušše vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeiela oktagaslaš vuođuin. Jus galgá oažžut oahpahusa sámegeilli, de fertejit unnimusat 10 oahppi suohkanis gáibidit dan, ja dát vuoigatvuohta bistá nu guhká go leat unnimusat guhtta oahppi vel joavkkus. Oahppit leat dás, lága mielde, definerejuvvon sin mánnán geat sáhttet čálihit iežaset Sámedikki jienastuslohkui.

Láhka mánáidgárddiid birra (2006) deattuha ahte suohkanis lea ovddasvástádus das ahte mánáidgárdefálaldat mánáide sámi guovllus (sámegeiela hálddašanguovllus) lea huksejuvvon sámi giela ja kultuvrra vuođul. Sámi sisdoallu mánáidgárddiin olggobealde hálddašanguovllu lea mihá heajubut fuolahuvvon. Dáppe galget suohkanat láchit dili nu ahte sámi mánát sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela ja iežaset kultuvrra. Sámi mánát olggobealde hálddašanguovllu leat definišuvnna mielde sin mánát geain unnimusat nubbi váhnen sáhtta čálihit iežas Sámedikki jienastuslohkui.

Láhkaásahus bearráigeahččoláhkaásahusa ja biebmoruoktoláhkaásahusa rievdeamei birra mii bodii fápmui miessemánu 1. beaivvi 2012, deattuha dan vuoigatvuođa mii sámegeielat mánáin geat orrot hálddašanguovllus lea doalahit iežaset giela fuolahussirdima oktavuodas. Láhkaásahusa rievdeapmi mielddisbuktá ahte dál ferte aktiivvalaččat jerrat fuolahuvvojit go máná kultuvrralaš ja gielalaš vuoigatvuođat go biddjojuvvo biebmoruktui dahje mánáidsuodjalusásahussii. Ferte láchit dili nu ahte mánná sáhtta ovddidit sihke iežas giela ja iežas kultuvrra.

Báikenammaláhka (1990) galgá sihkkarastit ahte sámi báikenamat vuhtii váldojuvvojit našuvnnalaš láchkamearrádusaid ja riikkaidgaskasaš šiehtadusaid ja konvenšuvnnaid mielde. Báikenammalága láchkaásahus § 7 nanne ahte jus báikenamas lea mánggagielat namma, de galget buot gielat mat geavahuvvojit guovllus geavahuvvot luoddagalbbas. Báikenammalága ulbmil lea váldit vára báikenamain kulturmuittun, addit daidda praktihkalaččat heivvolaš čállinvuogi ja veahkkin oahpásnuhttit namaide ja aktiivvalaččat geavahit namaid. Báikenammalága mielde sáhttet almmolaš orgánat, dálloeaiggádat, báikkálaš organisašuvnnat main lea čanastat guvlui ja nammakonsuleanttat álggahit nammašši. Suohkaniin lea mearridanváldi earret eará almmolaš čujuhusaid, čoahkkebáikkiid, gáhtaid ja almmolaš visttiid namaid dáfus. Stáhta kártadoaimmahat mearrida luonddunamaid ja eará namaid mat eai boađe ovdan báikenammalágas dahje láchkaásahusain. Departemeanttas lea mearridanváldi suohkannamaid dáfus.

Lágas čuožžu čielgasit ahte sámi namat maid olbmot geavahit geat orrot fásta dahje geain leat ealáhusčanastagat báikái, daid galget almmolaš eiseválddit dábálaččat geavahit kárttain, galbbain, registariin oktan vejolaš dárogiel namain. Galbbain dahje kárttain ja sullasaččain gos geavahuvvo eambo go okta namma, mearrida mearridanorgána movt namat galget leat maŋŋálaga. Go mearrida movt namat galget leat maŋŋálaga, de galgá váldit vuhtii giellageavaheami báikkis. Sámegeiela hálddašanguovllus galget namat leat maŋŋálaga nu ahte sámegeiella lea álggos, ja de dárogiella ja kvenagiella. Sámediggi nammada sámi báikenamaid báikenammakonsuleanttaid.

Riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat ja julggaštusat

Vuoigatvuohta eatnigilli lea vuođđo olmmošvuoigatvuohta. Juohke sápmelaččas lea vuoigatvuohta oahppat ja geavahit sámegeiela. Našunálastáhta Norga lea geatnegahtán iežas sihke rievttalaččat ja politihkalaččat suddjet ja ovddidit min giela danin go mii leat eamiálbmot.

Mánáidkonvenšuvdna lea inkorporerejuvvon Norgga lágaide ja manná ovdalii go Norgga lágat. Mánáidkonvenšuvnnas lea sierra artihkal eamiálbmotmánáid birra, artihkal 30; “Mánáin, geat gullet minoritehtii dahje eamiálbmogii, lea vuoigatvuohta ovttas earáiguin iežas joavkkus atnit ávkki iežas kultuvrras, oskkus ja iežas gielas”.

ON konvensuodna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra lea váldon mielde Norgga láchkii olmmošvuoigatvuođalága bokte. Artihkal 27 cealká ahte: “dain stáhtain gos gávdnojit čearddalaš, oskkolaš dahje gielalaš minoritehtat, eai galgga sii geat gullet daidda, manahit vuoigatvuođa ovttas earáiguin joavkkus gudnejahttit iežaset kultuvrra, dovddastit ja doaimmahit iežaset oskku, dahje geavahit iežas giela”. Dát konvensuodna manná ovdalii jus šaddet vuostálasvuođat Norgga eará lágaid mearrádusaid hárrái.

ILO-konvensuvnnas nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešbirgejeaddji stáhtain leat artihkkalat mat sihke nannejit eamiálbmogiid vuoigatvuođa suddjet ja ovddidit iežaset giela ja ovttaskas olbmuid vuoigatvuođa oahppat ja geavahit iežaset giela. Artihkal 28 čuodjá: “Galget ovddiduvvot doaibmabijut mat suddjejit ja ovddidit guoskevaš olbmuid álgovuolggalaš giela ovdáneami ja geavaheami”.

Eurohpálaš šiehtadus regiovdna- dahje minoritehtagielaide birra galgá suddjet minoritehtagielaide nu ahte Eurohpá kultuvrra girjáivuohta ceavzá. Artihkal 7 geatnegahtá našunálastáhtaid čadahit konkrehta doaibmabijuid suddjen dihte minoritehtagielaide nu ahte dat bohtet oidnosii sihke politihkas, lágain ja geavatlaččat.

ON Eamiálbmotjulggaštus artihkal 13 nanne dan vuoigatvuođa mii mis sápmelaččain lea eamiálbmogin ealáskahttit, geavahit, ovddidit ja sirdit iežamet giela boahhte bulvii. Dát artihkal nanne maiddá sápmelaččaid vuoigatvuođa eamiálbmogin geavahit dulkka go deaivvada almmolaš bálvalusaiguin. Norga lea vuolláičállán julggaštusa, ja Sámediggi oaidná dán julggaštusa rievttalaččat geatnegahttin Norgii.

Davviriikkalaš sámekonvensuvnna evttohus lea ráhkaduvvon álbmotrievttalaš geatnegasvuođaid vuodul mat Norgga, Ruota ja Suoma stáhtain leat sápmelaččaid ektui eamiálbmogin. Konvensuodnaevttohus dohkkeha min iešmearridanvuoigatvuođa ja ulbmil lea ahte ovttasbargu min gaska oktan álbmogin galgá álkidahttojuvvot riikkarájiid rastá.

Davviriikkalaš ekspeartajoavku maid Norgga, Ruota ja Suoma stáhtat ja sámedikkis leat nammadan buvttii 2005:s ovttajienalaš evttohusa Davviriikkalaš sámekonvensuodnii. Kapihtal III lea sámi giela ja kultuvrra birra. Dás lea min vuoigatvuođa birra suddjet, ovddidit ja geavahit sámegiela. Dás lea maiddá dat vuoigatvuohta mii mis lea váldit vára iežamet árbevirolaš máhtus dutkamii ja ohppui. Konvensuodnašiehtadallamat leat dál álgán ja galget leat čadahuvvon viđa jagi sisa.

Sámedikki stivrendokumeanta giela dáfus

Sámediggeráđi politihkalaš vuoddu lea Sámediggeráđi doaimma duogážin váлгаáigodagas. Sámediggeráđi heiveha dán vuoddu bušeahhtaevttohussii. Sámedikki bušeahhta mearrida gaskaoapmegeavaheami giellaovddideami dáfus. Ekonomalaš váikkuhangaskaoamit gielas leat guovttegielatvuođadoarjagat suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda, njuolggodoarjagat sámi giellaguovddážiidda ja ohcanvuodot giellaprošeaktaruđat. Sámediggi várre maid ruđaid oanehit prošeavttaide maid Sámediggi ieš álggaha. Sámediggi hálddaša dasa lassin eará gaskaomiid mat maid ovddidit giela, nu go doarjaga oahpponeavvuide, sámi girjjálašvuhtii, oahppostipeanddaid jna.

Ovttasbargošiehtadusat guovttegielatvuođadoarjagiid geavaheami birra

Guovttegielatvuođadoarjagat leat stuorámus doarjjapoasta maid Sámediggi hálddaša, ja lea ge dat deháleamos gaskaoapmi mii Sámedikkis lea sámegiela ovddideapmái. 2008:s čadahuvvui Sámedikki gohččuma mielde evalueren guovttegielatvuođadoarjagiid hárrái. Evaluerema duogážin lei ahte Sámediggi háliida oažžut gova das movt suohkanat ja fylkkasuohkanat geavahit guovttegielatvuođadoarjaga. Evalueren galggai maiddá sáhttit geavahuvvot vuoddu guovttegielatvuođadoarjaga juolluduseavttuid rievadanbarggus.

Evalueren čájahii ahte olu suohkanat maiddá geavahedje ruđaid giellaovddideapmái, vaikko guovttegielatvuodadoarjja lea gaskaoapmi mii galgá suohkaniidda addit návccaid ollašuhttit sámelága giellanjuolggadusaid. Giellaovddidanbargu lea dattetge sihke dohkkehuvvon ja sávvojuvvon Sámedikki bealis. Evalueren čájahii maid ahte suohkanat háliidit lagat ovttasbarggu Sámedikkiin doarjjageavaheami olis. Evalueren buvttii evttohusaid das movt sáhtttá meroštallat guovttegielatvuodadoarjaga, muhto deattuhii seammás ahte Sámediggi dán barggus fertte doalahit lagas ovttasbarggu suohkaniiguin.

Maŋŋel evaluerema álggahii Sámediggi barggu rievdadit juolluduseavttuid ja meroštallat guovttegielatvuodadoarjaga, ja ođđa njuolggadusat guovttegielatvuodadoarjagii mearriduvvojedje 2011:s. Dan oktavuodas ráhkaduvvui ovttasbargošiehtadus Sámedikki ja ovttaskas suohkana/fylkkasuohkana gaska doarjjageavaheami birra. Ovttasbargošiehtadusat vuolláičállojuvvojedje guovvamánus 2012. Šiehtadus váldá vuodtu dain geatnegasvuodain mat suohkaniin/fylkkasuohkaniid leat sámelága giellanjuolggadusaid mielde. Dasa lassin lea dat bargu maid suohkanat/fylkkasuohkanat dahket nannet ja ovddidit sámegiela, formaliserejuvvon dan bokte ahte šiehtadusas maid lea ovddidanoassi. Šiehtadus čuovvoluvvo jahkásaš čoahkkimiiguin sihke hálddahaslaš ja politihkalaš dásis.

Ovttasbargošiehtadusat fylkkasuohkaniiguin

Sámediggi lea ráhkadan ovttasbargošiehtadusa fylkkasuohkaniiguin sámí guovllus. Šiehtadusaid bajimus ulbmil lea nannet ja čalmmustahttit sámí kultuvrra, giela ja servodateallima. Ovttasbargošiehtadus sistsidoallá giellagažaldagaid ja geatnegahtta lotnolasvuhtii ja ovttasbargui ja konkrehta doaibmabijuide suddjen ja nannen dihte sámegiela fylkkain.

Ovttasbargošiehtadusa čuovvuleapmi ii leat doaibman nu bures go sáhtttá. Danne lea Sámediggi álggahan barggu ođasmahttit ja álkidahttit ovttasbargošiehtadusaid. Vuosttažin lea ovttasbargošiehtadus Finnmárkku fylkkasuohkaniin mii vurdojuvvo gárvvistuvvot guovvamánu álggus 2013. Jus dát bargu lihkostuvvá, de háliida Sámediggi jođihit barggu viidáseappot eará fylkkasuohkaniidda.

Davviriikkalaš ovttasbargu – Sámi parlamentáralaš ráđđi

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) giedahallá áššiid mat gusket sápmelaččaide riikkarájiid rastá. Davviriikkalaš ovttasbargu sámegiela hárrái lea 2012 rádjái čuovvoluvvon Sámi giellalávdegotti (SGL) bealis, mii lea SPR vuollásaš orgána. Sámi giellalávdegotti mandáhtta nogai 31.12.2011. Das lea leamaš mearridanváldi sámí normerengažaldagain ja lea bargan tearbmaovdánahhtimiin. Lea dárbu nanu Davviriikkalaš ovttasbargui gos sáhtttá ságaškuššat ja ovddidit giellapolitihkalaš ja giellafágalaš áššiid. Lea maid dehálaš sámí čállingiela normeremii ahte mis lea doaibmi Davviriikkalaš giellaorgána.

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) lea guhká oaidnán dárbbu nannet giellaovttasbarggu vai tearbma- ja normerenbargu šattašii beaktileabbo. Geassemánus 2012 mearridi SPR nannet giellafágalaš ovttasbarggu dan bokte ahte bidjat johtui Interreg-ruhtaduvvon álggahanprošeavtta Sámi giellagáldu – Davviriikkalaš sámegiela resursaguovddáš. Sámi giellagáldu álggahanprošeavttas lea 1 1/2 jagi prošeaktaáigodat mii álgá 01.01.2013 ja loahpahuvvo 30.06.2014. Dán áigodagas galgá huksejuvvot buorre ovttasbargoforum iešguđetge sámegielaid dáfus, ja galgá bargojuvvot dan ala ahte guovddáš šaddá bastevaš ortnegin 01.07.2014 rájes. Sámi giellagáldu galgá vuosttažettiin bargat ovddidit sámegiela, tearpmaid, gielladikšuma ja diehtujuohkima álbmogii giellafágalaš áššiid birra.

Ovddasvástádusjuohku sámegiela dáfus

Olu almmolaš ásašusat leat mielde mearrideamen sámegiela áššiid. Suohkaniin, fylkkasuohkaniin, fylkkamánniin, direktoráhtain, departemeanttain, Sámedikkis, Ráđdehusas ja Stuoradikkis lea buohkain ovddasvástádus sámegilli guoski barggus.

Sámediggi

Sámelága § 3-12 mielde galgá Sámediggi bargat suddjet ja viidáset ovddidit sámegeiela Norggas. Sámediggi lea sápmelaččaid álbmotválljen orgána ja lea njunušáššedovdi sámegeiela ovddideamis ja nannemis Norggas. Dát dahká Sámedikki lunddolaš ovttasbargoguoibmin eará aktevrraide geat maid barget sámegeielain, sihke našuvnnalaččat ja davviriekkalaččat/riikkaidgaskasaččat. Ovttasbargu sáhtta leat sihke formálalaš ovttasbargošiehtadusaid hámis, dahje eahpeformálalaš dialogačoahkkimiid hámis j.e. Áššiin mat gusket sámi álbmogii, lea Sámediggi dat ásahus mainna guovddáš eiseválddit gulahallet.

Sámediggi juolluda jahkásaččat guovttegielatvuodadoarjaga suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda mat leat mielde sámegeiela hálddašanguovllus. Dát ruđat mannet vuosttažettiin gokčat lassigoluid mat suohkaniin ja fylkkasuohkaniin leat guovttegielat bálvalusfálaldagaid geažil. Dasa lassin juolluda Sámediggi njuolgo doarjagiid sámi giellaguovddážiidda. Sámedikki bušeahta ráddjejuvvon ruhtadili geažil ii leat dássáži leamaš vejolaš juolludit eambo go 5-600.000 ruvnno guđege giellaguovddáži. Danne mannet ruđat vuosttažettiin doaibmabargguide, ja giellaguovddážit leat buoremuddui prošeaktaruđaid duohken vai sáhttet bargat giellaovddideamiin.

Sámegeiela geavaheami nannema ja lasiheami dihte lea Sámediggi mánggaid jagiid almmuhan ruđaid giellaprošeavttaide. Doarjjaortnega ulbmiljoavku lea sámi álbmot. Ohcamat dáidda ruđaide leat lassánan olu, ja vurdojuvvo ain lassánit. Dát čájeha ahte dárbu gielladoaimmaide sámi servodagas lea stuoris. Lea buorre go dađistaga bohtet eambo ohcat lullisámi guovllus, ja lea mearkkašanveara ahte Divttasvuona suohkan lea daid suohkaniid searvvis hálddašanguovllus mat proseanttaid mielde leat ožžon eanemus ohcamiid dohkkehuvvot áigodagas 2008-2010. Bohtet unnán ohcamat sámi eanetloguguovlluin Finnmárkkus.

Sámediggi lea evalueregoahtán giellaprošeavttaid ohcanvuđot doarjjaortnega. Mii háliidit diehtit nannejit go prošeaktaruđat sámegeiela, lasihit go sámegeiela geavaheami ja olaha go doarjjaortnet sámi álbmoga. Mii vuordit maiddá oazžut gova das movt doarjjaoažžu geavaha doarjaga, ja movt ortnet hálddašuvvo. Evalueren guoská Sámedikki doarjagiid giellaprošeavttaide áigodagas 2007-2011, ja dat gárvvistuvvo 2013 álggus.

Báikenammalága § 11 addá Sámediggái válddi nammadit sámi báikenammakonsuleanttaid. Nammakonsuleanttain leat fágalaš ovddasvástádus rávvet makkár čállinvugiid galgá evttohit geavahit almmolaš oktavuodas.

Sámi giellaguovddážit

Dál gávdnojit 11 sámi giellaguovddáža mat ožžot vuodđodoarjaga Sámedikkis; Sámi giella- ja kulturguovddáš Porsáנגgus Isak Saba guovddáš Unjárggas, Deanu giellagáddi Deanus, Álttá sámi giellaguovddáš Álttás, Sámi giellaguovddáš Gáivuonas, Gáisi giellaguovddáš Romssas, Ástavuona giellagoahtie Loabagis, Várdobáiki Evenáššis, Árran julevsáme guovdasj Divttasvuonas, Gielem nastedh Snoasas ja Aajege gieles- jih maahtoejarnge Rørosas. Sámediggeráđdi lea 2013 bušeahtas evttohan ahte Gieleaarnie Røyrviikas ja Omasvuona giellaguovddáš galget oazžut njuolgo doarjaga Sámedikkis 2013 rájes. Giellaguovddážit leat áshuvvon báikegotti ávžžuhemiin ealáskahttin dihte sámegeiela. Sámi giellaguovddážit leat hui mávssolaččat ja dehálaččat sámegeielaid oahpahusas, čalmmustahttimis ja nannemis báikkálaččat.

Departemeanttat

Kulturdepartemeanttas lea bajimus ovddasvástádus hábmet, dulkot ja ovddidit giellapolitihkalaš ulbmiliid Norggas. Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanttas (OHD) lea ovddasvástádus hálddašit sámelága giellanjuolggadusaid ja ovttahttit ráđđehusa barggu Eurohpálaš soahpamušain regiovdna- dahje minoritehtagielaid birra. Sis lea sierra doarjjapoasta sámegeiela doaibmabijuide. Buot departemeanttat galget dasa lassin váldit giellapolitihkalaš beliid vuhtii go hábmejít ja čadahit iežaset sektorpolitihka.

Bargo- ja searváidahttindepartemeanta ovddidii Sámegeiela doaibmaplána 2009:s. Dat lea ráhkaduvvon ovttasbarggus Sámedikkiin ja eará guoskevaš departemeanttaiguin. Doaibmaplána bajimus ulbmil lea láchit diliid oadjebas boahhteáigái sámegeielaide Norggas. Doaibmaplána doaibmá 5 jagi ja dat nanne geas lea ovddasvástádus čadáhít doaibmabijuid mat leat mearriduvvon plánas, ja maiddá movt doaibma galgá organiserejuvvot ja ruhtaduvvot. OHD:s lea koordinerenovddasvástádus pláni. Sámedikkis lea ovddasvástádus ja mielovddasvástádus olu doaibmabijuide. Plána ođasmahttojuvvo jahkásaččat.

Fylkkamánni

Jus muhtun orgána ii čuovo mearrádusaid mat leat sámelága giellanjuolggadusain, de sáhtá son geasa ášši čuočá njuolga váidit dán. Fylkkamánni lea váiddaorgána váidagiid dáfus mat gusket suohkana dahje fylkkasuohkana orgánaide.

Suohkanat ja fylkkasuohkanat

Suohkaniin lea guovddáš rolla barggus nannet sámegeiela buot guovlluin gos sápmelaččat orrot. Sámegeiela ovddasvástádus lea goabbatlágan suohkaniidda mat leat siskkoalbealde dahje olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu.

Sámegeiela hálddašanguovllus leat dál 9 suohkana: Kárášjohka, Guovdageaidnu, Deatnu, Porsángu ja Unjárga Finnmárkkus, Gáivuotna ja Loabát Romssas, Divttasvuotna Nordlánddas ja Snoasa Davvi-Trøndelágas. Dasa lassin gullet Finnmárku, Romssa, Nordlándda ja Davvi-Trøndelága fylkkasuohkanat hálddašanguovlui. 2013 rájes lea maiddá Røyrvik suohkan Davvi-Trøndelágas mielde hálddašanguovllus.

Sámegeiela hálddašanguovllus galget sámegeiela ja dárogeiela leat dássalága sámelága 3. kapihttala mielde. Dát mearkaša ahte dáid suohkaniid ássiin lea viiddiduvvon vuoigatvuohta geavahit sámegeiela go deaivvadat almmolaš orgánaiguin ja ahte suohkaniin lea erenoamáš ovddasvástádus fállat bálvalusaid ja dieđuid sámegilli.

Go suohkan váldojuvvo mielde hálddašanguovlui, de váldojuvvo maiddá fylkkasuohkan mielde. Fylkkasuohkaniin leat seamma geatnegasvuođat go hálddašanguovllu suohkaniin.

Sápmelaččain olggobealde hálddašanguovllu eai leat seamma vuoigatvuođat geavahit sámegeiela dahje oazžut bálvalusaid sámegilli go deaivvadit almmolašvuođain. Pasieanta- ja geavaheadjivuoigatvuođaláhka nanne gal sámegeiela vuoigatvuođa oazžut dieđuid sámegilli, muhto láhka iešalddis ii leat doarvái sihkkarastit ahte sámegeielat pasieanttat besset geavahit sámegeiela go galget gulahallat dearvvašvuođabálvalusain.

Oahpahusláhka addá sámegeielat mánáide ja nuoraide vuoigatvuođa oahppat sámegeiela skuvllas, muhto ráddjejumit lágas ja praktihkalaš hástalusat hehttejit addimis dohkálaš buori fáldalaga buot mánáide. Buot suohkanat leat plána- ja huksenlága mielde geatnegahtton plánet iežaset doaimma nu ahte dat sihkkarastá sámi kultuvrra, ealáhusdoaimma ja servodateallima luondduvuođu, muhto ii dát láhka ge leat doarvái sihkkarastit sámegeiela vuoigatvuođa oahppat dahje geavahit giela. Geahča maiddá 2. kapihttala, Našuvnnalaš lágat.

Máhttovuođđu

Gávdnojit olu ođđaset dutkanbarggut, raporttat, čielggadeamit ja evalueremat sámegeiela birra servodagas. Máhttu dán bargguin váldojuvvo mielde viidáset giellaplánemis ja politihkkahábmemis. Sáhtá goitge leat veaháš soahtáhat mii lea iskojuvvon – ja mii ii leat iskojuvvon. Danne leat namuhuvvon barggut hui ávkkálaččat, muhto eai doarvái giellapolitihka máhttovuođđun. Danne váldá

dát dieđáhus maid vuodu eambo eahpeformálalaš vásáhusain viidát surggiin vai sáhtá hábmet nu buori giellapolitiikka go vejolaš.

Erenoamášraportevrra James Anaya raporta eamiálbmogiid olmmošvuoiđatvuodaid ja vuodđofridđjavuodaid birra, mii bođii 2011:s, lea dehálaš oassi dán dieđáhusa máhttuovuodus. Erenoamášraportevrra raporta Norgga, Ruota ja Suoma sápmelaččaid birra čujuha erenoamážit dan duodalaš dillái mas sámegeilat leat. Erenoamážit julev- ja lullisámegeilla namuhuvvojit áitojuvvon giellan.

Mii eat dieđe juste man oallugat máhttet hupmat, čállit, lohkat dahje ipmirdit sámegeila odne. Áidna vuohki oážžut sihkkaris logu das, lea jerrat buohkain Norggas. Ovddeš áiggiid dahke ge juste dán álbmotlohkamiid olis. Dát leat heaitán lohkamis álbmoga skoviid deavdima bokte, danne ii leat ge vejolaš gávnnaht sámegeilagiid logu dáinna vugiin.

Dat statistihkalaš materiála mii mis lea dál, leat dieđut mánáidgárdemánáid ja skuvlamánáid birra geain lea sámegeil fáladat. Raporta Sámi logut mitalit 5 almmuhuvvon 2012:s čájeha ovdáneami 2005 rájes 2011 rádjái. Logut čájehit ahte lohku mánáin geat ožžot sámegeil fáladaga mánáidgárddis lea njiedjan 925 rájes 823 rádjái. Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lea sámegeilla vuosttašgiellan lei 2011:s 940, mii lea birrasiid 6 % unnit go 2005/2006 skuvlajagi. Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lea sámegeilla nubbegiellan lei lohku 1213, mii lea 41 % unnit go dalle go Máhttolokten álggahuvvui 2006:s. Joatkkaskuvllaid statistihka čájeha ahte 267 oahppis lei sámegeilla vuosttašgiellan 2011/2012 skuvlajagi fágasuorggis, mii lea 41 % eambo go 2008/2009:s. Seammás lassánu maiddái ohppiidlohku geain lea sámegeilla nubbegiellan, 152 rájes 206 rádjái.

2000 čadahii dalá Sámi giellaráđđi iskkadeami mii meroštalai galle olbmo máhttet sámegeila man nu dásis Norggas. Iskkadeami raporta čilgi maid sámegeila geavaheami iešguđetge servodatoktavuođain. Vihtta jagi maŋnel čadahii Torkel Rasmussen iskkadeami davvisámegeila geavaheami birra Norggas ja Suomas, ja son rehkenasttii galle giellageavaheaddji leat. Goappašat iskkadeamit konkluderejit dainna ahte sámegeilagiid lohku Norggas lea birrasiid 25 000. Sii leat sámegeilagat dan dásis ahte juobe ipmirdit ge dábaláš sámegeil ságastallama.

Nordlandsforskning ja Norut Alta leat Sámedikki, Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeantta (OHD) ja Máhtodepartemeantta (MD) ovddas čadahan Sámi giellaiskkadeami 2012. Iskkadeami ulbmil lei gávnnaht man oallugat máhttet guđege sámegeila njálmmálaččat ja čálalaččat, ahtečoakkádusa, guđiin oktavuođain geavahit giela ja man muddui sámegeilla geavahuvvo iešguđetge oktavuođain.

Sámi giellaiskkadeapmi 2012 čájeha ahte leat hui stuora erohusat giellamáhtus, geavahanarenain ja giellaguottuin sihke gielaide gaskkas ja iešguđetge guovlluide gaskkas riikkas. Giella lea nanus hálldašanguovllus Finnmárkkus ja Divttasvuonas, ja lea arvat rašit Loabágis, Gáivuonas ja Snoasas.

Njálmmálaš giella lea nannoseamos vuorraset buolvvas. Sii unnán seaguhit gielaide, muhto sis lea heajut čállin- ja lohkanmáhttu. Nuorat máhttet buorebut lohkat ja čállit sámegeila, muhto sis lea heajut njálmmálaš giella.

Sámegeilla geavahuvvo eanemusat ruovttuin, vuodđoealáhusain ja oahpahussuorggis. Mánáidgárdiin ja skuvllain orro leame mihá stuorát rolla giellaovdáneamis go ovdal. Muhtun guovlluin lea skuvla áidna báiki gos sámegeilla geavahuvvo.

Iskkadeapmi čájehii maiddái ahte oallugat dovdet ahte sii máhttet veaháš sámegeila, muhto eai máhte nu olu ahte dustet geavahit giela. Boahá maid ovdan ahte oallugat háliidit oahppat eambo sámegeila. Dáid gaskkas lea stuora potenciála lasihit giellageavaheddjiid logu. Oadjebas rámmat nu ahte eanebut dustet geavahišgoahit sámegeila ja buoret vejolašvuodát gielloahppamii leat dehálaš čoavddasánit vai sii álggáše sámástit.

Giellaiskkadeami 2012 mielde lea váilevaš sámegiellat oahppofálaldat dávjjimus sivva dasa go oahppit eai oačču sámegiellat oahpahusa, vaikko leat ge vuoigatvuođat. Dat dieđut maid váhneamat ožžot sámegiellat giellaoahpahusa vuoigatvuođa birra orrot leame hui iešguđetláganat. Mii diehtit ahte vuođdoskuvlaohppiid lohku geain lea sámegiella vuosttašgiellan lea oalle dásset, muhto ohppiidlohku geain lea sámegiella nubbegiellan njiedjá. Sámediggi váldá dán duodas, ja danne galgá ge Sámediggedieđáhus oahpu ja oahpahusa birra ollislaččat guorahallat lágaid ja rámmaid mat regulerejit sámegiellat oahpu.

Raporta ”Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning” (Butenschøn-lávdegotti čielggadeapmi), nanne dehálašvuođa ovddidit sámegiella dutkangiellan, ja cealká ahte dutkanásahusat fertejit dovdat ovddasvástádusa ovddidit kursafálaldagaid sámegilli buot dásiin. Raporta čujuha viidáseappot ahte rekrutteren sámi alit oahpahussii ja dutkamii álgá árrat – mánáidgárddis, vuođdoskuvllas ja joatkkaskuvllas. Sámediggi doarju lávdegotti oainnu ahte sámegiellat dutkan fertet leat vuođđun go galgá ovddidit sámegiella fágagiellan, ja ahte fágagiella lea oassin sámegiella huksemis ollislaš, ja nu maiddái servodatguoddi giellan.

Dearvvašvuođa- ja sosiálasuorggis lea váttis fidnet gelbbolaš sámegiellat bargiid, vel sámegiella hálddašanguovllus nai. Fálaldat sáhtta maid vásihuvvot goabbat ládje; dearvvašvuođabálvalusa bealis dovdet ahte láhččojuvvo buorre sámegiellat fálaldat, muhto geavaheaddjit eai dovdda dan seamma. Sámediggi leat unnit duhtavaččat dearvvašvuođabálvalusaiguin danne go vásihit váttisvuođaid gulahallamiin. Vaikko ii leat dokumentašuvdna das, de sáhtta jurddašit ahte eará suorggit nu go politiija, riektelegáduš ja rihkolašvuođafuolahus maid sáhttet vásihit sullasaš diliid mat bohciidit váilevaš giella- ja kulturmáhtus.

Lea stuora dárbu sámegiellat álgooahpahussii rávisolbmuid várás. Giellaiskkadeapmi čájeha ahte olbmot háliidit oahppat iežaset báikkálaš birrasis ja ahte dán lassin berrejit ásuovvot hupmanjoavkkut dahje sámastanarenat. Giellaguoddit leat stuora resursa mat geavahuvvojit unnán giellaoahpahusas sihke mánáid ja rávisolbmuid dáfus.

Lea dárbu oazžut eambbo máhtu sámegiella gielladili birra danne go das sáhtta leat mearkkašupmi giellaplánemii. Jus galgá oazžut dákkár máhtu, de fertet áigges áigái kártet gielladili. Ovdamearkka dihte leat árbevirolaš ealáhusat leamaš dehálaš giellaarenat gos giella lea leamaš nanus. Muhto mis lea unnán dokumentašuvdna das movt gielladilli lea dál dán ealáhusain.

Almmolaš bálvalusfálaldat sámegiellat álbmogii ii leat doarvái, ja dađistaga eanebut dieđihit ahte sii eai leat duhtavaččat. Giellaiskkadeapmi 2012 duodášta ahte lea ain stuora dárbu fágaolbmuid geain lea sámegiellat máhttu. Norut Alta lea OHD ovddas 2012:s kárten sámi perspektiivva suohkansuorggis. Dát kárten čájeha maid ahte ii ovttage suohkanis oppalohkái leat sámi perspektiiva vuođđun suohkana doaimmas. Eai dat ge suohkanat gos sámegiella lea beaivválaš giellan, geavat sámegiella čálalaččat nu erenoamáš olu. Sámegiella ja dárogiella eai leat dásálaga hálddašangiellan, ja olu áššemeannudeamis ja plánabarggus čadáhuvvo dušše dárogilli. Olu suohkanat vásihit maid ahte leat unnán olbmot geat váldet oktavuodda sámegilli, mii raportta mielde čájeha ahte sámegiella ii vuosttašvuođas almmolaš giellan.

Sámi giellaiskkadeapmi 2012 čujuha ahte ovttasbargu suohkaniid, giellaguovddážiid, eará sámi ásuovvot dahje organisašuvnnaid gaska lea dehálaš vai sámegiellat bargu manašii jođáneappot. Hástalus lea ahte ii ovttasge leat bajimus ovddasvástádus álggahit ja oktiiveivehit dákkár ovttasbarggu.

Nurut Alta lea Sámedikki ovddas 2012:s evalueren sámi giellaguovddážiid mat ožžot vuođđodoarjaga Sámedikkis. Sámi giellaguovddážiid leat ásuovvot iešguđetge áigodagaid, ja leat ovdánan iešguđetge ládje dain iešguđetge sámi birrasiin. Dát mearkkaša ahte hástalusat giellanannema dáfus rievddadit guovllus guvlui. Giellaguovddážiid leat iešguđetlágan hástalusat sihke organiserema dáfus, ekonomalaš resurssaid dáfus ja bargiid rekrutterema dáfus geain lea giella- ja kulturmáhttu.

Eanas giellaguovddážiin leat čállinkurssat mat leat deháleamos ceavzinvuodđun guovddážiidda, ja kurssat leat maŋemus jagiid nannejuvvon dainna ahte leat šaddan gealboovddideaddjin oktan oahppočuoggáiguin. Giellaguovddážiin leat maid olu kultuvrralaš ja identitehtaovddideaddji doaimmat, gos giella unnit dahje eanet lea dat mii guoddá buot. Eará vuoruheamit sáhttet rievddadit guovddážiis guovddáži, nu go bargu mánáid ja nuoraid ektui mánáidgárddi ja skuvlla siskkobealde ja olggobealde, gáiddusoahpahus, árbevirolaš máhtu čohkken ja dokumenteren.

Norut Alta evaluerenraporta evttoha olu doaibmabijuid movt buoridit giellaguovddážiid bargoeavttuid. Ovdamearkkat leat eambo ruhtadeapmi doibmii ja ásaht fástá ruhtadeami giellakurssaide. Dát dagašii álkibun rekrutteret ja doalahit bargiid geain lea giellamáhttu. Lea maid dehálaš deattuhit čohkket árbevirolaš máhtu mii ain gávdno dain guovlluin gos giellaguovddážit doibmet. Giellaguovddážit berrejit maid geavahit resurssaid háhkat rutinnaid mat mihtidit man duhtavaččat geavaheaddjit leat, ja berre leat aktiivvalaš ja dihtomielaš rekrutteren goappaš sohkaheaddjiid dáfus giellaguovddáža doaimmaide. Viidáseappot evttohuvvo ahte giellaguovddážit roahkka sáhtáše boahit eambo oidnosii maidái sámi birrasiid olggobealde. Okta evttohus lea fállat sámi giella- ja kulturkurssaid eará ulbmiljoavkkuide guovllus. Raporta lea dehálaš vuodđu Sámedikki ovttasbargui giellaguovddážiiguin.

Máhttu iešguđetge gielladilliid birra

Sámegealla Norggas lea odne oalle iešguđetge lágan servodatlaš dilis. Dát dahká ahte sáhtta leat váttis gávdnat oktasaš strategijaid. Danne ferte váldit vuoddu dan guoskevaš giellaguovllu dilis, ja de hábmet strategijaid dan vuodul. Dan vuodul maid diehtit sámegealla dili birra odne, sáhtta leat ávkkálaš bargat guđain iešguđetge diliin:

Davvisámi eanetloguguovlu

Davvisámi eanetloguguvlu gullet suohkanat Finnmárkkus mat leat mielde sámegealla hálddašanguovllus. Davvisámegealla lea dat sámegealla mas leat eanemus giellageavaheaddjit, ja oallugat sis orrot hálddašanguovllu siskkobealde. Sámegealla lea árbevirolaččat leamaš nanus dain guovlluin, ja lea beaivválaš giella mii geavahuvvo sihke priváhta ja almmolaš oktavuodain. Dát giellaguovlu oidnojuvvo sámi giellaovddideami resursaguovlun. Giellaiskadeapmi 2012 čájeha dattetge ahte nuorat mitalit ahte sii eai máhte njálmmálaš gealla nu bures go vuorraset. Sii geavahit maid eambo dárogealla go ovdal. Iskkadeapmi čájeha ahte mihá eambo nuorat máhttet čállit sámegealla dál go ovdal, seammás geavahuvvo sámegealla unnán čálalaš hálddašangiellan. Vuorraset buolva mitala ahte sis lea buoremuddui buorre sátneriggodat ja máhttet árbevirolaš sámi terminologija. Vaikko oallugat máhttet sámegealla dán guovllus, lea goitge dárbu eambo vuoruhit gielladikšuma ja buoridit dihtomielašvuoda sámegealla geavaheami birra.

Davvisámi unnitloguguovllut

Davvisámi unnitloguguovllut leat riddoguovllut Finnmárkkus, Romssas ja Nordlánddas gos árbevirolaččat leat hupman sámegealla. Dain guovlluin leat olu hástalusat. Giella lea hearakit go eanetloguguovllus, erenoamážit giliin gos dáruiduhttinpolitihkka lei garas. Giella geavahuvvo unnán beaivválaččat ja ruovttugiellan. Leat unnán dahje váilot arenat gos sámegealla geavahuvvo, ja leat ráddjejuvvon oahpahusvejolašvuodát. Sámegealla čalmmustahttojuvvo unnán ja das lea unnán stáhtus. Danne ferte sámegealla nannejuvvot dain guovlluin dan bokte ahte addojuvvo sámegeall oahpahus, ahte ásaheavvot sámegeallarenat, ahte bohtet resursaolbmot ja ahte sámegealla čalmmustahttojuvvo eambo.

Muhtun suohkanat dain guovlluin leat mielde sámegealla hálddašanguovllus. Dáid suohkaniid álbmogis lea stuorát vuoigatvuohta oažžut oahpahusa ja geavahit sámegealla go álbmogis olggobealde hálddašanguovllu. Hástalus lea dattetge ahte suohkaniin váilu gelbbolašvuohta ja resurssat ollašuttit gáibadusaid. Suohkaniin olggobealde hálddašanguovllu leat ráddjejuvvon geatnegasvuodát sámegeall

fálaldagaid dáfus. Váldohástalus lea láhčit diliid nu ahte dat vuoigatvuodát mat álbmogis leat oahppat ja geavahit sámegeiela, ollašuhthtojuvvojit.

Julevsámi giellaguovlu

Julevsámi giellaguovlu manná Bállahis davvin Sáltoduoddarii lullin. Dát lea oalle unna geográfalaš guvlluš mii dahká vejolažžan ovttahttit doaibmabijuid ja doalahit lagas ovttasbarggu iešguđetge beliid gaska. Julevsámegeielat leat oalle čoahkis Divttasvuona ja Hápmira suohkaniin Nordlánddas. Giellasirdima dáfus buolvvaid gaskkas lea ovdamunni go lea dákkár čoahkkáduš.

Giellaškkadeapmi 2012 čájeha ahte oallugat dálá váhnemiin gaskal 30 ja 40 jagi eai máhte sámegeiela. Dát dahká giellasirdima váhnemis mánnái váttisin. Mánát leat baicca ožžon vejolašvuoda oahppat julevsámegeiela sámi mánáidgárddis, ja oallugat leat dál vuosttaš- dahje nubbegiellaoahppit vuodđo- ja joatkkaskuvllas. Giellaškkadeapmi čájeha ahte julevsámegeielas lea nanu doarjja mánáidgárddis ja Árran julevsámi guovddážiš. Mánáidgárde lea bargan garrasit rekrutteret ohppiid sámegeielat luohkáide Ájluovtta vuodđoskuvllas ja viidáseappot sámegeiel oahpahussii joatkkaskuvllas.

Leat mihá unnit olbmot geat hupmet julevsámegeiela go davvisámegeiela. Go leat nu unnán giellageavaheaddjit, de váikkuha dat julevsámegeiela dillái. Go leat unnán giellageavaheaddjit julevsámi giellaguovllus, lea váilevašvuota sámegeielat resurssaid dáfus hui čielggas. Julevsámegeiela nannenbarggus lea Divttasvuona suohkan hui dehálaš danne go dát lea áidna suohkan julevsámi guovllus mii lea mielde sámegeiela hálddašanguovllus. Sámediggi oaidná dárbbalažžan ahte julevsámi guovllu suohkaniin ja sámi ášahusain lea lagat ovttasbargu.

Lullisámi giellaguovlu

Lullisámi giellaguovlu lea geográfalaččat viiddis guovlu mii manná Sáltoduoddaris davvin gitta Elgái lullin. Dán guovllus leat mánga fylkkasuohkana ja mánggat suohkanat. Dál ii gávdno makkárga stuorát báikkálaš servodat gos giella lea váldo beaivválašgiella. Dát sáhtá leat hehttehussan giellasirdimii. Giellageavaheaddjit gulahallet baicca stuora fierpmádagas mas leat fuolkkit ja ealáhus, ja gielas lea stuora mearkašupmi identitehtaguoddin dán dilis.

Dat stuora geográfalaš guovlu dahká ahte lullisámegeiella lea áibbas erenoamáš dilis gielladoaimmaid ovttahttima, ovddasvástádušjuogu, oahpahusfálaldagaid ja resurssaid dáfus. Olu almmolaš ášahusat leat searvvis mearrádušaid dáfus mat gusket lullisámegeillii, ja danne lea dárbu čielgaseappot juohkit ovddasvástádusa daid gaska. Livččii dehálaš ahte muhtumis lea bajimus ovddasvástáduš lullisámegeillii ja ovddasvástáduš ovttahttit gielladoaibmabijuid. Stuora hástalus dán guovllus lea váilevaš gelbbolašvuota sámi giela ja kultuvrra hárrái almmolaš hálddašeamis ja ahte leat olu iešguđetlágan ášahusat maiguin galgá gulahallat.

Lullisámegeiella lea leamaš ealáskahttinproseassas, ja dál leat dađistaga eambo mánát geat ožžot lullisámegeiel oahpahusa. Dattetge ii leat lullisámegeiella beaivválašgiella olu báikkiin, ja leat ráddjejuvvon vejolašvuodát sámástit. Gávdnojit hui unnán arenat gos lullisámegeiella geavahuvvo, ja váilot hui olu resursaolbmot.

Nuortalaš ja bihtánsámi giellaguovllut

Nuortalašgiela leat árbevirolaččat hupman dan guovllus mii dál lea Máttá-Várjjat giela Norggas, ja guoskevaš guovlluin Ruoššas ja Suomas. Bihtánsámegeiella leat árbevirolaččat hupman osiin Nordlándda fylkkas ja guoskevaš guovlluin Ruota bealde ráji.

Nuortalašgiella ja bihtánsámegeiella leat earalárganat go dat eará sámegeielat vuosttažettiin danne go leat hirkmat unnán giellageavaheaddjit dain árbevirolaš guovlluin Norggas. Dáin gielain ii addojuvvo oahpahus guđege vuodđoskuvllas Norggas, eai ge gávdno mánáidgárddit gos dát gielat gaskkustuvvojit. Bihtánsámegeielas ii leat makkárga standardiserejuvvon riektáčállin, mii dahká váttisin geavahit giela čálalaččat. Nuortalašgielas gávdno dohkkehuvvon riektáčállin, ja Suoma bealde ráji leat Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

skuvllat mat oahpahit nuortalašgiela. Go goappašat gielain leat juogalágan giellabirrasat guoskevaš rádjeguoovlluin, de lea ovttasbargu riikkarájiid rastá dehálaš ovddidan dihte dán guokte sáme giela Norggas.

Bihtánsáme giela ja nuortalaš giela nannemis lea vuosttažettiin dárbbášlaš dahkat veaháš vuoddbarggu, nu go dokumenteret ja kártet dálá dili gielaid dáfus. Dán sáhtá buoremusat dahkat ovttasbarggus báikkálaš birrasáiguin ja áhahusaiguin main lea gielladieđalaš gelbbolašvuohta. Giellabargu sáhtá lihkestuvvat dušše dalle go servodagat maidda guoská leat mielde doarjume barggu. Sámedikki deháleamos strategiija viidáset barggus bihtánsáme gielain ja nuortalaš gielain lea ge danne háhkat dieđuid das maid bihtánsápmelaččat ja nuortalaččat Norggas háliidit vuoruhuvvot giellabarggus. Ovttasbargu Sámedikki, báikkálaš sámi servviid ja dan guovtti áhahusa gaskka, Duoddara ráffe ja Nuortasámi musea, lea lunddolaš.

Sáme giella gávpgiin

Dađistaga eambo sápmelaččaid fárrerit eret árbevirolaš sámi ássanguovlluin. Leat erenoamážit stuora gávpgogat mat dustejit olu sápmelaččaid. Dát lea áibbas ođđa dilli sáme giellii, dakkár dilli mii gáibida sierra strategiija.

Eretfárreaddjit árbevirolaš sámi guovlluin Norggas mannet dál gávpgiidda, ja sisafárreaddjit guovlluide fas bohtet eambo ja eambo olgoriikkas. Jus sáme giella boahtteáiggis galgá sirdojuvvot buolvvas bulvii, de lea dárbbášlaš áhahit ođđa áhahusaid ja ođđa vuogádaga gávpgiidda gosa (olu) sápmelaččat fárrerit. Mii diehtit ovdamearkka dihte Cymru/Wales guovllus ahte doppe váldet vuhtii dan eret- ja sisafárrema mii dáhpáhuvvá árbevirolaš kymrigielat guovlluin go čadahit giellaplánema. Váldohástalus lea ahte gávpgiin šaddá sáme giella minoritehtagiella eai ge gávdno árbevirolaš arenat gos sáhtá sámástit. Danne lassána gávpgiin dárbu giellaarenaide ja oahpahusvejolašvuođaide.

Lea ovttaskas suohkana ovddasvástádus láchit diliid sáme giela oahpahussii ja ovddideapmái, ja nu sáhtá ge šaddat soaittáhat makkár fálddagat addojuvvojit ovttaskas suohkanis. Sámediggi lea gulahallame gávpostsuohkaniiguin Álttáin, Romssain ja Osloin ovttasbargošiehtadusa birra nannet sámi giela ja kultuvrra. Dát lea buorre, muhto seammás eai atte dákkár siehtadusat gávpgoga sámi álbmogii seamma vuoigatvuođaid go mat sáme giela hálddašanguovllu álbmogis leat. Danne lea dehálaš nannet álbmoga vejolašvuođaid ja vuoigatvuođaid geavahit sáme giela gávpgiin.

Máhttu almmolaš sámi giellaplánema birra

Stuorámus bargu maid Norgga eiseválddit leat dahkan almmolaš sámi giellaplánema dáfus, lea mearridit sámelága giellanjuolggadusaid 1990:s ja áhahit sáme giela hálddašanguovllu 1992 rájes. Sámelága giellanjuolggadusat ja ortnet sierra hálddašanguovlluin leat dehálaš reaiddut giellanannema barggus. Dát reaiddut fertejit geavahuvvot.

NIBR Álttás čadahii 2000:s geavaheaddjiiskadeami guovttegielat bálvalusaid hárrái sáme giela hálddašanguovllus. Dát iskkadeapmi guoskkaha diliid nu go dat ledje duhátjagi molsumis. Sámi instituhtta evaluerii sámelága giellanjuolggadusaid 2006/07:s. Evaluerema lei Kultur- ja girkodepartemeanta diŋgon. Evalueren konkluderii ahte sámelága giellanjuolggadusat leat doaibman bures sáme giela stáhtusa hárrái, vaikko leat stuora rievddadeamit das movt láhka čuvvojuvvo. Sáme giela dili olggobealde hálddašanguovllu gal ii leat buorre, ja evalueren konkludere dainna ahte hálddašanguovlu ferte viiddiduvvot. Evalueren evttohii maid áhahit “ealáskahttinlávdegotti” sáme gielaid hárrái, danne go láhka ii akto nagot ealáskahttit sáme giela guovlluin gos odne lea ágojuvvon.

Wencke Brenna girji Samene i rettssystemet 2005:s buktá ođđa dieđu sáme giela geavaheami birra Fimmárkkku riektavuogádagas ja movt sápmelaččat vásihit diliid. Eará stuorát barggaid dáfus, mat leat dahkkojuvvon sáme giela ja giellaplánema birra maŋŋel 2000, namuhit mii Inger Marie Gaup Eira čielggadeami Sáme giella Davviriikkain – stáhtus- ja domenačielggadeapmi 2001:s ja Torunn Pettersena ja Johanne Gaup čielggadeami almmolaš sámi diehtjuohkinbálvalusa birra, dat maid 2001:s.

Sámediggi lea ovdal ráhkadan raporttaid sámegeiela birra servodagas. Áiggis maŋŋel 2000 namuhit mii Sámedikki giellastivrra guovtti raportta, Sámegeiela geavaheapmi 2004:s ja 2008:s ja Sámediggeráđi čilgehusa sámi geiela birra, Sámegeiella lea čaffat! Samisk er toft! 2004:s.

Ruoŋa ráđdehus buvttii 2006:s almmolaš čielggadeami (RÁČ) mii guoskkahii erenoamážit lullisámegeiela boahttevaš dili Ruoŋas. Oasi das mii digaštallojuvvo doppe lullisámegeiela dili birra, sáhtta maid buohtastahttit Norgga beale diliiguin.

Buot barggut mat bajábealde leat namuhuvvon, mitalit veaháš giellaplánenvásáhusaid birra sámi guovlluin maŋemus logi jagiid, ja dat girjjálašvuohta lea lunddolaš oassi Sámediggediedáhusa máhttovuođus sámegeiela birra.

Máhttu almmolaš giellaplánema birra Skandinávia olggobealde

Sámediggi áigu iežas giellapolitihkas maiddái váldit oahpa giellaplánemis mii dáhpáhuvvá eará máŋggagielat guovlluin. Leat vuosttažettiin eamiálbmogiid ja gielalaš minoritehtaid vásáhusat eará demokráhtalaš riikkain maid lea álkimus sirdit alceseamet.

Māorigiela dilli, mii lea Aotearoa/Ođđa Selánda eamiálbmotgiella, ja kymrigiela dilli Cymrus/Walesas Stuorabritánias leat ovdamearkkat main sáhtta viežžat oahpa Sápmai.

Dán oktavuodas čujuhít artihkkalii “Te Kōhanga Reo. Māori Language Revitalization” 2001:s ja girjái Welsh in the Twenty-First Century 2010:s. Vuosttažis mii mearkkašit erenoamážit man dehálaččat mánáidgárdit leat leamaš buoremuddui lihkestuvvan māorigiela ealáskahttimis Aotearoas/Ođđa Selánda. Dan maŋibus mearkkašit mii deattu mii biddjo eret- ja sisafárremii mii dál dáhpáhuvvá árbevirolaš kymrigielat guovlluin Cymrus/Walesas. Dat lea maid dakkár ášši mii ferte digaštallojuvvot sámi oktavuodain.

Guovddáš hástalusat

Giella lea čielgasit sihke priváhta ja almmolaš ášši. Sámegeiela boahtteáigi lea dan duohken man olu guhtege mis geavaha sámegeiela lunddolaš gulahallanreaidun nu olu oktavuodain go vejolaš, ja movt servodat láhčá diliid nu ahte dat galgá leat vejolaš.

Sámegeiela suddjemis, nannemis ja ovddideamis leat olu hástalusat maid ii sáhte dušše Sámedikkis čoavdit. Lea sáhka sihke servodatdiliin, geiela ovddasvástádusjuogus ja válddis ja buriin rámmaeavttuin buot dásiin servodagas. Giellapolitihkka lea máŋgga dáfus guoskkahan ovttaskas olbmo vuoigatvuođa geavahit ja oahppat sámegeiela. Viidáset barggus nannet ja ovddidit sámegeiela ferte deattuhit makkár dárbbut gielas leat jus galgá nannejuvvot ja ovdánit. Jus galgá sihkkarastit geiela boahtteáiggi, de lea mearrideaddji mearkkašupmi das ahte sámegeiel geavaheddjiid lohku lassána. Barggus joksat Sámedikki mihtu ahte lasihit sámegeiela geavaheddjiid, leat olu hástalusat maid lea dárbu čilget dárkileappot.

Sámegeiela stuorámus hástalusat leat:

Ovddasvástádusjuohku ja váldi giellaáššiin
Sámegeiela rámmaeavttut
Sámegeiela geavaheaddjit
Almmolaš hálddašeapmi
Iešguđetlágan gielladilit
Duohta vejolašvuođat geavahit sámegeiela

Ovddasvástádusjuohku ja váldi giellaáššiin

Leat olu ja iešguđetlágan ovddasteaddjit mielde sámegilli guoski áššiin. Dát sáhtta dagahit unnán kontinuitehta, váilevaš ovttahttima doaibmajuid dáfus, eahpesihkkaris ovddasvástádujuogu ja ipmárdusa ovttaskas giellageavaheaddjái. Dákkár dilli ii leat buorre sámegiela ovddideami dáfus, ja lea ge dárbu buorebut čielggadit ovddasvástádu- ja rollajuogu.

Sámegiella lea okta sámi servodaga vuoddoáššiin, ja Sámediggi berre sápmelaččaid álbmotválljen orgánan leat čielgaset ovddasteaddji giellapolitiikkas, ja das berre leat olu stuorát váldi giellaáššiin go odne lea. Sámedikki duohta váikkuheapmi giellaáššiin lea dehálaš sámegiela boahhteáigái.

Sámedikkis lea odne unnán váldi giellaovddidanbarggus servodagas, ja lea unnán váikkuheapmi almmolaš giellaplánemis. Sámedikkis lea gal ráđđádallansoahpamuša bokte vejolašvuohta ráđđádallat áššiin mat gusket sámi álbmogii, muhto dát ii leat doarvái sihkkarastit sámegiela boahhteáiggi.

Sámegiela rámmaeavttut

Váilevaš ekonomalaš, hálldahuslaš ja olmmošlaš resurssat leat stuora hástalussan sámegiela nannema barggus. Váilevaš giellagelbbolašvuohta buot servodatsurggiin lea stuorámuš hehttehus sámegiela geavaheapmái, oahpaheapmái ja ovddideapmái. Dát sáhtta leat juogo njálmmálaš ja/dahje čálalaš giellagelbbolašvuohta, muhto maiddái fágagiellagelbbolašvuohta sámegielagiid gaskkas. Buriid rámmaeavttuid haga lea sámegiela nannema ja ovddideami višuvnnain ja buriin mihttomeriin unnán árvu.

Sámegiela geavaheaddjit

Okta dain deháleamos eavttuin sámegiela boahhteáiggi sihkkarastimis lea ahte gávdnojit olbmot geat geavahit giela. Geavaheddjiid ahkečoahkkádus lea hui guovddáš ášši, ja lea dehálaš ahte mánáidlohku geat ožžot sámegiel oahpahusa lassána. Dát mielddisbuktá ahte giellasirdin buolvvaid gaskkas ferte nannejuvvot. Eanebut fertejit válljet sámegiela ruovttugiellan, váhnemat fertejit válljet sámegiela mánáid vuosttašgiellan skuvllas, ja dasto fertejit buohkat geat háliidit oazžut vejolašvuođa oahppat sámegiela. Dát mielddisbuktá ahte maiddái sii geat eai leat sápmelaččat ožžot vejolašvuođa oahppat sámegiela.

Almmolaš hálldašeampi

Sámegiella mii lea almmolaš giella ferte geavahuvvot almmolaš hálldašeamis mihá eambo, ja almmolaš dieđut fertejit maid addot sámegilli. Dát lea dehálaš sihke sihkkarastin dihte ovttaskas olbmuid giellavuoigatvuođaid, muhto maiddái čalmmustahttin ja árvvus atnin dihte sámegiela Norggas. Sámelága giellanjuolggadusat sihkkarastet ovttaskas olbmo vuoigatvuođa geavahit ja oahppat sámegiela dihto geográfalaš guovlluid siskkobealde. Dát mielddisbuktá ahte sámi álbmogis leat iešguđetlágan vuoigatvuođat geavahit sámegiela, dan duohken gos sii orrot. Dákkár vealaheapmi ii leat dohkálaš. Servodatovdáneapmi gos dađistaga eanebut fárrejit gávpogiidna dagaha ahte ain eanet sápmelaččat fárrejit olggobeallái sámegiela hálldašanguovllu. Danne lea dárbu guorahallat hálldašanmodealla sihkkarastin dihte ovttaskas olbmo vuoigatvuođa geavahit sámegiela go deaivvada almmolaš hálldahusain.

Iešguđetlágan gielladilli

Sámegiella dilli rievddada guovllus guvlui. Sámegiella juhkkovuvvo mángga gillii, ja dain leat hui iešguđetlágan hástalusat. Danne fertejit doaibmajut heivehuvvot daid iešguđetge gielaide dárbbuide. Dákkár dilli gáibida máhtu ja dieđuid daid iešguđetge dárbbuid birra mat dain iešguđetge guovlluin leat. Dákkár máhtu ferte háhkat buriid kártemiid ja analysaid bokte. Dán rádjái eai leat čadahuvvon nie dárkilis guorahallamat eat ge leat lihkestuvvan háhkat doarvái buori dokumentašuvvna gielladilliid birra servodagas. Dát lea stuora hástalus sámegiela nannema viidáset barggus.

Duohta vejolašvuođat geavahit sámegiela

Lea stuora hástalus go váilot duohta vejolašvuođat geavahit ja oahppat sámegiela. Sámegiela almmolaš geavaheami lassán dárbbasit mii buriid giellaarenaid sámegiela várás. Sámegiela geavaheddjiidlogu

lassáneapmi lea dan duohken ahte lea vejolaš geavahit sámegeiela buot servodatsurggiin ja buot oktavuodáin. Lea maid stuora váilevašvuohta iešguđetlágan sámegeielat fáilaldagaid dáfus mánáide ja nuoraide.

Eanas sámegeielagat leat doaibmi guovttegeielagat, oallugat maiddá mánnggeielagat. Jus galgá suddjet ja viidáset ovddidit sámegeiela servodagas mii lea buoremuddui ovttagielat, de gáibiduvvo máhttu ja dihtomielalašvuohta das movt buoremusat sáhtá láchit diliid sámegeiela geavaheapmái. Dušše geiela aktiivvalaš geavahemiin sáhtá sámegeiella seailut min deháleamos árbevirolaš kulturoassin ja seammás ovdánit nu ahte dainna sáhtá gulahallat buot daid odđa áššiid birra mat áigges áigái bohciidahttet rievdamiid maiddá sámi servodagas.

Guovttegeielat servodagas gos nubbi geiella lea áitojuvnon minoritehtagiella lea erenoamáš hástalus maiddá majoritehtagielagiidda geat fertejit bargat maid sáhttet vai minoritehtagiella sáhtá geavahuvvot nu olu oktavuodáin go vejolaš. Majoritehtagielat gii oahppá sámegeiela, juobe nu ge bures ahte sáhtá čuovvut dábálaš ságastallama, dahká guovttegeielagii álkibun válljet sámegeiela.

Ángiruššansuorggit

Sámedikki váldomihttu sámegeiela ovddideamis lea lasihit geavaheddjiid logu ja lasihit sámegeiela geavaheami. Jus galgá olahit dáid mihtuid, de lea dárbu čielggadit válddi ja ovddasvástádusjuogu Sámedikki ja ráđdehusa gaskka. Gielladieđáhus čielggada njeallje vuoddo ángiruššansuorggi sámegeiela nannemis ja ovddideamis. Dát leat ovddasvástádus sámegeilli, sámegeiela rámmaeavttut, giellageavaheaddjit ja sámegeiela geavaheapmi.

Ángiruššansuorgi 1: Ovddasvástádus sámegeilli

Sámediggi oaidná govttolazžan čielggadit Sámedikki ja ráđdehusa ovddasvástádusjuogu sámi giellapolitihka hábmemis. Sámediggi oaidná guovttesuorat juogu ovddasvástádusa ja geatnegasvuodaid gaskka. Stuoradikkis ja ráđdehusas lea láchahábmenovddasvástádus mii sihkkarastá ovttaskas sámegeielagii vuoigatvuodá geavahit sámegeiela, ja Sámedikkis fas lea ovddasvástádus ovddidit sámegeiela.

Sámedikkis lea ovddasvástádus ovddidit sámegeiela

Oassin sápmelaččaid iešmearrideamis iežamet geiela, iežamet kultuvrra ja servodateallima dáfus galgá Sámedikkis leat duohta váldi giellapolitihkas. Sámegeiella lea juoga maid sápmelaččat ieža fertejit hálddašit. Sámedikkis galgá leat ovddasvástádus ovddidit sámegeiela, mii mielddisbuktá ahte Sámedikkis lea ovddasvástádus hábmet sámi giellapolitihka Norggas. Dákkár váldi lea mearrideaddji jus galgá sihkkarastit sámegeiela boahhteáiggi. St. dieđ. nr. 28:s (2007-2008) nannejuvvo ahte Sámediggi, sápmelaččaid ovddasteaddji álbmotválljen orgána, lea deháleamos eaktobiddji sámegeiela dáfus. Sámedikkis ferte leat duohta váikkuhanváldi buot surggiin mat leat dehálaččat sámi servodahkii. Sámediggi oaidná sámegeiela oktan min deháleamos árvvuin ja dat guoská olles sámi álbmogii. Lea dárbu ollislaš ja bajit dási giellapolitihkkii das movt nannet ja ovddidit sámegeiela iešguđetge servodatsurggiin. Sámediggedieđáhus sámegeiela birra bidjá eavttuid dan bargui.

Dát mielddisbuktá ahte ferte leat čielga juohku Sámedikki ja Ráđdehusa ovddasvástádusa ja válddi gaskka. Ráđdehus lea geatnegahtton sihkkarastit ovttaskas olbmo vuoigatvuodá geavahit sámegeiela almmolaš hálddašeamis, dieđáhusaid buktit dárogilli ja sámegeilli ja sihkkarastit ahte almmolaš dieđut ja skovit gávdnojit sihke dárogilli ja sámegeilli. Nu lea Ráđdehusas bajimus ovddasvástádus das ahte stáhtalaš ja suohkanlaš ášahusat devdet iežaset geatnegasvuodaid ja addet ovttaskas giellageavaheaddjái almmolaš bálvalusaid ja fáilaldagaid sámegeilli. Sámedikkis galgá leat ovddasvástádus ovddidit sámegeiela ja hábmet sámi giellapolitihka Norggas. Jus Sámedikkis galgá leat duohta bajimus ovddasvástádus sámegeiela ovddideamis, de fertejit muhtun eavttut leat sajis. Lea dárbu sihke lasihit ekonomalaš rámmaid, sirdit válddi ja guorahallat lágaid. Sámedikkis galgá leat guovddáš rolla dán barggus, ja evttoha ahte áshuvvo sámi almmolaš lávdegoddi (saOU/SÁAL) mas

leat ráđđehusa ja Sámedikki ovddasteaddjit mielde. Dán lávdegottis ferte leat mandáhtta čielggadit ja ráhkadit evttohusaid movt rievdadit lágaid ja válldi das mii guoská sámegillii. Viidáseappot ferte lávdegoddi guorahallat rámmaeavttuid, ovddasvástádusdili ja sámi gielladoaimmaid oktiiheiveheami ja ovddidit rievdadusevttohusaid. Dát eaktuda ahte Sámediggi hábme lávdegotti mandáhta.

Mihttu:

Sámedikkis lea ovddasvástádus ovddidit sámegiela ja hábmet Norgga sámi giellapolitihka

Oassemihhtu:

Reviderejuvnon ekonomalaš rámmat, válldi ja lágat mat gusket sámegillii

Strategiija:

Nammadit sámi almmolaš lávdegotti mii čielggada lágaid, válldi, rámmaeavttuid ja ovddasvástádusjuogu sámegiela dáfus.

Ovddasvástádusjuohku ja gielladoaimbajuid oktiiheiveheapmi

Sámegiella lea okta sámi servodaga vuoddolemeanttain ja Sámediggi sápmelaččaid álbmotválljen orgánan ferte leat čielga ovddasteaddji giellapolitihkas ja das ferte leat mihá stuorát válldi giellaáššiin go dál lea. Lea áibbas čielga dárbu ahte muhtumis lea bajimus ovddasvástádus sámi giellaovddideamis, ja doaimbajuid oktiiheiveheamis. Dál leat olu iešguđetlágan ovtasteaddjit main leat iešguđetlágan doaimmat ja ovddasvástádus sámegiela hárrái, muhto ii ovttasge leat ovddasvástádus ovttahttit daid iešguđetge gielladoaimbajuid. Dát dagaha eahpečielga dili, ja lea hui vahát sámegiela ovdáneapmái. Sámediggi oaidná dárbbu dasa ahte ovddasvástádus oktiiheiveheami ja doaimbajuid ovttahttima dáfus dain iešguđetge giellaguovlluin formaliserejuvvo. Sámediggi vásiha ahte dat iešguđetge giellaguovllut ohealit lagat ovttasbarggu Sámedikkiin. Dát dárbu lea erenoamáš čielggas lullisámi giellaguovllus. Lullisámi álbmot orru biedgguid ja šaddá olu ovddasteddjiguin gulahallat sámegiela birra. Sihke suohkanat, fylkkasuohkanat ja fylkkamánit barget veahkkin ja dain leat iešguđetlágan rollat lullisámegiela nannema barggus. Dát sáhtta dagahit ahte lea unnán ovttahttin ja unnán kontinuitehta barggus. Stuora hástalus dán suorggis lea maid dat go almmolaš hálddašeamis váilot olbmot geain lea gelbbolašvuohta lullisámi gielas ja kultuvrras. Lea lunddolaš ahte Sámedikkis lea bajimus ovddasvástádus gielladoaimbajuid oktiiheiveheamis ja ovddasvástádusjuogus. Ráđđehusa sámegiela doaimbaplána 2009-2013 áigodahkii sisttisoallá olu buriid doaimbajuid ja lea leamaš ávkkálaš reaidu barggus nannet ja ovddidit sámegiela. Sámediggi oaidná dattetge dárbbu eambo ollislaš giellapolitihkkii mii fátmasta olles servodaga. Doaimbaplána barggu olis lea Sámediggi ovttasbargan muhtun departemeanttaiguin. Dat iešguđetge departemeanttat fertetit háhkat stuorát gelbbolašvuođa sámi diliid ja sámegiela birra. Nu go dilli lea dál, de eai nagot guovddáš eiseválddit hábmet ollislaš giellapolitihka sámegiela hárrái. Lea dehálaš ahte dat iešguđetge departemeanttat álget guoddit eambo ovddasvástádusa ja ožžot čielgaset rolla sámegiela barggu dáfus. Jus ráđđehusa sámegiela doaimbaplána galgá čuovvuvvot, de ferte Sámediggediedáhus sámegiela birra biddjot vuodđun.

Gielladoaimmat buoret ovttahttinbarggus lea sámi ásahusain guovddáš rolla. Jus galgá ráhkadit buriid ovdánanvejolašvuođaid dain iešguđetge giellaguovlluin, de dárbbasa Sámediggi ásahusaid main leat čielga ovddasvástádusdoaimmat. Ovddasvástádusa formálalaš juohkin ferte mielddisbuktit ahte ásahusat ožžot buriid rámmaeavttuid nu ahte dain lea vejolašvuohta hukset bajás iežaset kapasitehta ja gelbbolašvuođa válldit badjelasaset dán ovddasvástádusa. Ásahusain ferte leat dárbbasaš válldi gozihit ahte giellabarggu organiseren guovllus addá nu buriid bohtosiid go sáhtta.

Mihttu:

Sámedikkis lea bajimus ovddasvástádus sámegiela doaimbajuid ovddasvástádusjuogus ja oktiiheivehanbarggus

Oassemihhtu:

Čoahkkingiriji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

290 siidu 453 siiddus

Lea čielga ovddasvástádusjuohku sámegeiela barggus dain iešguđetge giellaguovlluin

Strategiija:

Ovttasbargat suohkaniiguin, sámi ásašuvnnaiguin ja organisašuvnnaiguin juohkit ovddasvástádusa das movt ovttaštit ja oktiivehit gielladoaimmaid dain iešguđetge giellaguovlluin

Govva das movt sámegeiela dili lea

Buorre giellapolitiikka ferta váldit vuodu dain iešguđetge diliin main giella lea, ja dán ii sáhte dahkat almmá buriid duogášdieđuid ja kártemiid haga. Daid iešguđetge gielladiliid áigges áigái kárten sáhtta geat ávkkálaš reaidu. Gielladoaimmaid dáfus lea maid dehálaš ahte leat ortnegat mat addet gova áigges áigái das movt sámegeiella geavahuvvo iešguđetge guovlluin. Dál gávdno dušše statistihkalaš govva das movt oahpahusgiella válljejuvvo skuvllain. Seammalágan registreren ovdamearka dihte das galle sámegeielaga leat bálvalusásahusain ja man muđdui sámegeiella geavahuvvo áššemeannudeamis, livččii maid ávkkálaš.

Lea maid dárbu dutkat eambo dán suorggi. Dan oktavuodas leat Sámi allaskuvla ja Sámi statistihka analysajoavku guovddáš ovddasteaddjit dan lagasvuoda geažil mii sis lea sámi giellabirrasiidna. Sámegeielaid servodatdili fágalaš analysas Norggas sáhtta leat ávkkálaš geavahit UNESCO vuogi analyseret gielladiliid. Organisašuvdna lea ráhkadan reaidu mainna sáhtta árvoštallat man gievra dahje hearke dihto giella lea. Dáinna reaiduin sáhtta differensieret daid iešguđetge sámegeielaid, ja sáhtta maid veahkkinn árvoštallat erohusaid das man nanus giella lea iešguđetge geográfalaš guovlluin.

Mihttu:

Buorre giellapláner mii váldá vuodu buriin, áigges áigái kártemiin ja fágalaš analysain

Strategiija:

Bargat dan ala ahte Sámi statistihka analysajoavku oažžu resurssaid jeavddalaččat kártet ja analyseret sámegeiela dili ja ovdáneami Norggas

Sámegeielaid bearráigeahččo- ja váiddaorgána

Sámelága giellanjuolggadusat galget sihkkarastit ahte ovttaskas olbmo lágas nannejuvvon vuogiatvuota geavahit sámegeiela go deaivvada almmolašvuodain, devdojuvvo. Vásáhusat čájehit ahte vaikko gávdnojit dat njuolggadusat, de ovttaskas olbmot vásihit njuolggadusrihkumiid, ja ahte sin oktagaslaš vuogiatvuodát eai doahhtaluvvo. Odne lea fylkkamánni váiddaorgána sámelága giellanjuolggadusaid dáfus jus váidda guoská suohkanlaš dahje fylkkasuohkanlaš orgánaide. Dát lea dakkár ámmát mii ii leat doaimman nu go lei jurddašuvvon. Fylkkamánni ii oaččo báljo ovttage váidaga, seammás go medias dávjá bohtá ovdan ahte ovttaskas olbmuid vuogiatvuodát eai leat devdojuvvon. Orro leame váttis ovttaskas olbmuid diehtit geainna galget váldit oktavuoda jus áigot váidit, ja fylkkamánniid bealis biddjojit beare unnán resurssat čuovvut dán váiddaortnega. Dasa lassin ii leat fylkkamánniin makkárge bearráigeahččodoaimma giellanjuolggadusaid hárrái. Sámelága giellanjuolggadusaid rihkkun ii mielddisbuvtte makkárge váikkuhusaid dasa gii rihkku njuolggadusaid. Dát lea mielddisbuktán sávakeahtes dábiid mat dagahit ahte ovttaskas olbmuid vuogiatvuodát eai devdojuvvo. Dilli lea hui vahát giella sajádahkii servodagas, ja sáhtta áiggi vuollái dagahit ahte bohtosat mat leat olahuvvon lága bokte, njeidojuvvojit.

Sámediggi dáhttu ahte ovttaskas olbmo vuogiatvuota geavahit sámegeiela galgá sihkkarastojuvvot ja oaidná dárbbu dárkkistit sihke váiddaortnega ja árvoštallat dárbbu bearráigeahččoortnegii. Jus galgá sáhttit fuolahit ovttaskas olbmo vuogiatvuoda geavahit sámegeiela, de lea dárbu oinnolaš váiddaorgánii, ja bearráigeahččoorgánii mii bearráigeahččá almmolaš etáhtaid. Sámediggi oaidná ahte seamma orgána sáhtta fuolahit goappašat rollaid, ja evttoha ahte ásašuvvo bearráigeahččo- ja váiddaorgána sámelága giellanjuolggadusaid ektui. Dakkár orgána mandáhta hábmedettiin galgá Sámedikkis leat guovddáš rolla ja galgá buktit evttohusaid movt váidda- ja bearráigeahččodoaimma galgá hálldašuvvot.

Bearráigeahččo- ja váiddaorgána ferte leat oidnosis nu ahte ovttaskas olmmoš diehtá geainna galgá váldit oktavuoda, ja ahte orgána bearráigeahččá almmolaš ásaheaid. Sámediggedieđáhusas oahpahusa ja oahpu birra digaštallojuvvo dárbu čielggadit Sámedikki rolla sámi mánáid ja nuoraid oahppovuogitvuoda áittardeaddjin, ja Sámedikki rolla bearráigeahččoorgánan sámi oahpahusaššiid dáfus. Livččii lunddolaš geahčadit dán guokte proseassa oktilaččat.

Mihttu:

Aktiivvalaš bearráigeahččo- ja váiddaorgána sámelága giellanjuolggadusaid dáfus

Strategiija:

Ráhkadit mandáhta sámelága giellanjuolggadusaid bearráigeahččo- ja váiddaorgánii

Ángiruššansuorgi 2: Sámegiela rámmaeavttut

Jus galgá sihkkarastit sámegiela boahteáiggi, de leat mánggat rámmaeavttut mat fertejit leat sajis. Buriid mihttomeriid sámegiela hárrái ii sáhte olahit jus eai leat doarvái ekonomalaš ja olmmošlaš návccat. Eavttut nu go giellafágalaš ovdáneapmi, giellabarggu organiseren ja rámmat fertejit maid leat sajis jus galgá sihkkarastit buori giellaovdáneami.

Sámegiela nannema ja ovddideami barggus lea dehálaš earuhit ovttaskas olbmo vuogitvuoda geavahit sámegiela, ja daid iešguđetge dárbbuid mat sámegielain leat jus galget ovdánit viidáseappot. Lea govttolaš geahčadit oktagaslaš giellavuogitvuodaid almmolaš bálvalusfálu ektui, ja sámegiela ovdáneapmi ges ferte vuodđuduvvot daidda dárbbuide mat gielas leat dain iešguđetge giellaguovlluin.

Sámelága giellanjuolggadusat ja hálddašanmodeallat

Sámedikki vuolggasadji lea vuogitvuoha mii buot sámegielagiin lea geavahit iežaset giela. Juohke sámegielagis galgá leat vuogitvuoha geavahit sámegiela go deaivvada almmolašvuodain beroškeahhtá gos orru. Odne lea dušše dan álbmogis mii orru suohkaniin mat leat mielde sámegiela hálddašanguovllus main lea dát vuogitvuoha, danne go sámelága giellanjuolggadusat gustojit dušše dáidda suohkaniidda. Danne lea dárbu ođasmahttit sámelága giellanjuolggadusaid, nu ahte fátmastit olles riikka.

Almmolaš hálddašeapmi lea stáhtalaš ovddasvástádus mii lea nannejuvvon gustovaš lágain. Go sámeláhka cealká ahte sámegiela ja dárogiela leat dáseárvosaš gielat, de berrejit buot sámegielagiin leat seammalágan vuogitvuodát geavahit sámegiela go dárogielagiin lea dárogiela dáfus. ILO-konvenšuvdna nr. 169 nanne ovttaskas olbmo vuogitvuoda oahppat ja geavahit iežas giela. Norga lea ratifiseren dán konvenšuvnna, ja nappo lea ge geatnegahtton láchit almmolaš bálvalusaid sámegilli suohkanlaš, fylkkasuohkanlaš ja eará almmolaš hálddašeamis. Dála njuolggadusaid ođasmahttin mearkkašivččii ahte sámelága giellanjuolggadusat gustogohtet miehtá riikka, eai ge ráddjejuvvo ovttaskas guovlluide. Dákkár rievdadus mielddisbuvttáši maidái váikkuhusaid dála hálddašanguovlui.

Sámediggi diehtá ahte Ráđdehus dál lea bargame geahčadit sámelága giellanjuolggadusaid ja árvvoštallá boahttevaš hálddašanmodeallaid. Sámediggi oaidná ahte dákkár árvvoštallan lea dárbbalaš danne go gielladilli ja ássanminsttar leat rievdan, ja go ođđa suohkanat leat váldon mielde hálddašanguovlui. Boahttevaš hálddašanmodealla ferte váldit daid iešguđetlágan gielladilliid vuhtii jus galgá sáhttit seailuhit ja ovddidit giela daid dárbbuid mielde mat dain iešguđetge giellaguovlluin leat.

Okta váikkuhus das go sámelága giellanjuolggadusat rievdaduvvojit gustot miehtá riikka, lea ahte šaddá dárbu ráhkadit differensierejuvvon njuolggadusaid. Sámediggi oaidná ahte sáhtá šaddat hástaleaddjin muhtun suohkaniidda Norggas bálvalit iežas sámegielat álbmoga sámegilli. Danne lea dárbu ođđa hálddašanmodellii mii boahhtá dála sámegiela hálddašanguovllu sadjái. Go mii dán oktavuodas hupmat hálddašanmodealla birra, de guoská dát almmolaš bálvalusaide sámegilli maid Sámediggi oaidná almmolaš ovddasvástádussan. Sámediggi jurddaša guovttesuorat hálddašanmodealla. Lea govttolaš ahte dat suohkanat mat odne leat mielde sámegiela

hálldašanguovllus, galget čuovvut ovttá láhkamearrádusa. Dát suohkanat galget leat giellaresursasuohkanat gos sámegielat álbmogis lea viiddiduvvon vuoigatvuohta sámástit ja oažžut bálvalusaid sámegillii. Eará suohkanat galget maid čuovvut sámelága giellanjuolggadusaid, muhto daidda ii galgga leat seamma viiddis láhkamearrádus. Muhtun áibbas guovddáš giellavuoigatvuođat fertejit guoskat olles riikki. Dát leat ovdaskuvlamánáid giellavuoigatvuođat, vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegielas ja sámegillii, vuoigatvuohta oažžut dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusaid sámegillii, vuoigatvuohta gozihit riektesihkarvuođa iežas gillii ja vuoigatvuohta oažžut girkolaš bálvalusaid sámegillii. Dákkár guovttesuorat modealla mielddisbuktá dárbbu lasi ekonomalaš resurssaide ja danne lea ge dárbbalaš ahte sihke giellaresursasuohkanat ja eará suohkanat sihkkarastojuvvojit rámmajuolludusaid sámegielat bálvalusaide stáhtabušehta bokte.

Sámediggi oaidná giellaresursasuohkaniid dehálaš ovttasbargoguoibmin barggus nannet sámegiela báikkálaččat. Sámediggi lea vuolláičállán ovttasbargošiehtadusaid buot suohkaniiguin mat leat mielde hálldašanguovllus, guovttegielatvuođadoarjagiid geavaheami birra. Sámediggi oaidná dárbbu ahte suohkanat barget aktiivvalaččat nannet ja ovddidit sámegiela suohkaniin. Guovttegielatvuođadoarjja maid Sámediggi hálldaša, galgá geavahuvvot ovddidandoarjjan giellaresursasuohkaniidda. Ovttasbargošiehtadusaid bokte giellaresursasuohkaniiguin galgá Sámediggi ja ovttaskas suohkan oažžut vejolašvuođa álggahit doaimmabijuid dan gielladili vuodul mii ovttaskas suohkanis lea. Lea Sámedikki mihttu ahte eambo suohkanat gos lea sámi álbmot šaddet giellaresursasuohkanin.

Mihttu:

Sámegielat álbmogis lea duohta vejolašvuohta geavahit sámegiela go deaivvada almmolaš hálldašemiin

Oassemihtut:

Sámelága giellanjuolggadusat galget gustot miehtá riikka

Sámi giellaresursasuohkanat barget aktiivvalaččat ovddidit sámegiela

Strategiijat:

Oassálastit aktiivvalaččat Sámi giellanjuolggadusaid ođasmahttinbarggus

Sihkkarastit buriid rámmaeavttuid giellaresursasuohkaniidda

Ekonomalaš rámmat

Lea hástalus Sámediggái, suohkaniidda, giellaguovddážiidda, skuvllaide ja eará ášahusaide mat barget sámegielain go váilot doarvái ekonomalaš návccat. Sámediggi oaidni ahte sámegiella ferte dál vuoruhuvvot eambo buot servodatsurggiin. Dát lea áibbas mearrideaddji jus gielas galget leat buorit ovdánanvejolašvuođat. Dálá rámmajuolludeamet eai leat doarvái buorit, ja Sámediggi oaidná dárbbu eambo vuoruhit sámegielat fálaldagaid servodagas, sihke fágaolbmuid rekrutterema ja oahpaheami dáfus ja sámegielat fálaldagaid hábmema dáfus.

Jus sirdá válddi ja ovddasvástádusa ovddidit sámegiela Sámediggái, de bohciida dárbu eambo rámmajuolludemiide Sámediggái.

Sámediggi disponere 2012:s 65 miljovvna ruvno sámegillii. Dáin leat 53 miljovvna njuolggá doarjagat suohkaniidda, fylkkasuohkaniidda ja sámi giellaguovddážiidda. Loahppa 12 miljovvna leat várrejuvvon iešguđetge prošeavttaide maid Sámediggi álggaha, ja ohccivuđot ortnegiidda. Sámediggi oažžu jahkásaččat ohcamiid sullii duppallit dán supmi ovddas. Bohtet ohcamat olu buriid prošeavttaide, muhto go leat olu ohccit, de ferte čavga vuoruhit. Sámediggi addá maid doarjagiid sámi čáppagirjjálašvuođa almmuheapmái, oahpponeavvobuvttadeapmái ja eará gillii guoski doaimmaide. Maiddái dáidda doarjjaortnegiidda bohtet hirbmat olu ohcamat, ja fertejit čavga vuoruhuvvot.

Suohkanat ja fylkkasuohkanat mat leat sámegiela hálldašanguovllus mielde leat jahkásaččat ožžon sullii 45 miljovvna ruvno guovttegielatvuođadoarjaga. Dát leat ruđat mat juolluduvvojit suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda sihkkarastin dihte guovttegielat bálvalusaid. Dát leat

rámmajuolludeamit maid Sámediggi jahkásaččat oažžu stáhtas. Guovttegielatvuodadoarjja ii leat lassánan oppalaš haddegoargnuma mielde servodagas. Sámediggi oažžu jahkásaččat raporttaid ja bušeahhtadárbbu suohkaniin ja fylkkasuohkaniin. Erenoamážit suohkanat dieđihit dárbbu lassi doarjagii. Sámedikki evttohus ahte sámelága giellanjuolggadusat galget gustot miehtá riikka, bohtet mielddisbuktit váikkuhusaid suohkaniidda mat leat mielde hálddašanguovllus, ja suohkaniid ja fylkkasuohkaniid guovttegielatvuodadoarjagii. Sámediggi oaivvilda ahte rámmajuolludeamit sámegielat bálvalusaide fertejit mannat njuolga stáhtas suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda. Duohta goluid kárten guovttegielat bálvalusfálu oktavuodas ferte leat vuodđun go mearrida rámmajuolludemiid.

Sámediggi oaidná dárbblašlázžan ahte sámegiella nannejuvvo ja ovddiduvvo giellaresursasuohkaniin. Sámediggi áigu nannet sámegiela dáin suohkaniin giellaovddidanruđaid bokte. Dát dahkkojuvvo guhkesáiggi ovttasbargošiehtadusaid bokte suohkaniiguin gos mihtut biddjojit giela dárbbuid mielde ovttaskas suohkanis. Fertejit álggahuvvot doaibmabijut suohkana álbmoga hárrái ja mat nannejit sámegiela geavaheami, mat lasihit giellageavaheddjiid logu ja čalmmustahttet sámegiela servodagas. Juolludeamit maid odne oažžut stáhtas dušše fal guovttegielat bálvalusfállui, galget mannat sámegiela ovddideapmái ja doaibmabijuide mat ovddidit giellaovdáneami giellaresursasuohkaniin.

Sámi giellaguovddážit barget buori barggu lagasbirrasii ja mielddisbuktet olu doaimmaid giellakurssaid bokte ja sámegiela arenan. Sámi giellaguovddážit dieđihit jahkásaš raporttaid ja bušeahhtadárbbuid bokte ahte lea stuora dárbu eambo doaibmabijuide mat nannejit sámegiela. Giellaguovddážit čujuhit maidái dasa ahte lea unnán ekonomalaš einnostus. Einnostahti ekonomii ja lea eaktun giellaguovddážiid doaimmas. Giellaguovddážiid ekonomalaš dilli ferte nannejuvvot dovdomassii jus galgá buoridit sin vejolašvuoda ráhkadit guhkesáiggi plánaid báikkálaš servodaga dárbbuid mielde. Dát čujuhuvvo maid sámi giellaguovddážiid evalueremis. Sámediggi lea gearggus geahčadit maid mii sáhttit dahkat buoridan dihte giellaguovddážiid ekonomalaš dili, muhto oaivvildit ahte maidái earát, nu go suohkanat, fylkkasuohkanat ja guovddáš eiseválddit, fertejit váldit stuorát ovddasvástádusa sihkkarastit giellaguovddážiid ekonomii ja. Sámediggi dárbbáša buriid ja aktiivvalaš ovttasbargoguimmiid sámegiela nannema ja ovddideami barggus dain iešguđetge giellaguovlluin, nu go ovdamearkka dihte sámi giellaguovddážiid, mat dahket hui buori barggu lagasbirrasii. Muhto eai buot guovlluin gos sápmelaččat orrot leat ásahuvvon giellaguovddážit. Sámediggi oaidná maid dehálažžan ovttasbargat eará sámi ásahusaiguin ja nannet daid nu ahte álggahuvvojit doaibmabijut mat nannejit sámegiela miehtá Sámi. Lea dehálaš ahte sámi ásahusaid giellagelbbolašvuolta nannejuvvo ja ahte šaddet nanu sámegielat fágabirrasat mángga guovllus. Dát bohciidahtášii lassi doaimmaid ja buoret čalmmustahttima sámegiela hárrái. Go vuordit ahte sámi ásahusat galget váldit stuorát ovddasvástádusa sámegiela ovddideamis, de ferte maid váldit vuhtii ahte sámegielas váilot sánit ja tearpmat olu ođđa servodatsurggiin. Gáibiduvvo ahte fágabargit fertejit oažžut resurssaid mat addet sidjiide vejolašvuoda bargat gielain. Lea dehálaš ahte sámi ásahusain leat rámmaeavttut mat dahket ahte sii sáhttet fuolahit dán ovddasvástádusa dohkálaš vugiin. Sámediggi lea gearggus váldit dán ovddasvástádusa, muhto gáibida maidái ahte guovddáš eiseválddit váldet ovddasvástádusa dás.

Leat álggahuvvon olu buorit fálaldagat ja doaibmabijut iešguđetge ovddasteddjiid bealis mat dál barget prošeavttaid vuodul. Dát leat doaibmabijut mat leat buktán buriid bohtosiid ja maidda ferte sihkkarastit bistevaš ruhtadeami. Mii namuhit dás muhtun ovdamearkkaid.

Rávisolbmuidoahpahusprográmma Sámi allaskuvllas lea addán olu rávisolbmuide vejolašvuoda oahppat giela. Dát prošeakta ferte jotkojuvvo fásta ruhtademiin nu ahte ain eanebut ožžot vejolašvuoda oahppat sámegiela. Lullisámi giellabeassi lea prošeakta maid Nordlándda fylkkamánni ja Sámeskuvlastivra Ruotas leat álggahan. Giellabeasit ja giellalávvggut leat leamaš beaktilis doaibmabijut giellaoahpahusa nannemis. Sámediggedieđáhusas oahpahusa ja oahpu birra namuhuvvo maid dehálašvuolta oažžut fásta ruhtadeami giellalávvgguide. Vásahusat lullisámi guovllus čajehit ahte mánát ja nuorat oahppet sámegiela mihá jođáneappot go oassálastet dákkár giellabesiin. Leat olu vejolašvuodát, erenoamážit rádjeguovlluin, ávkkástallat oahpaheaddjiresurssaiguin Ruotas ja Suomas,

ja oktiiveivehit giellabeassečoagganemiid. Dát berre leat fásta fáldat ja gáibida ekonomalaš resurssaid.

Ulbmil:

Sámegiela leat buorit ekonomalaš rámmaeavttut

Oasseulbmilat:

Lassi rámmajuolludeamit stáhtas sámegiela ovddideapmái

Rámmajuolludeamit sámegiela bálvalusaide njuolga stáhtas suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda

Strategiijat:

Ásahit sámi almmolaš lávdegotti mii čielggada lágaid, válldi, rámmaeavttuid ja ovddasvástádusjuogu sámegiela dáfus

Bearráigeahččat ahte suohkaniid ja fylkkasuohkaniid golut guovttegielat bálvalusaide kártejuvvojit

Láhčit dili dasa ahte lihkostuvvan gielladoaimbijut bohtet fásta doibmii

Olmmošlaš návccat

Váilevaš giellagelbbolašvuohta lea stuora hástalus buot servodatsurggiin. Erenoamážit oahpahussuorggis, dearvvašvuođasuorggis, riektesuorggis ja girkus lea dát leamaš okta dain stuorámus hástalusain sámegiela ovddidanbarggus. Mánja suohkana hálddašanguovllus leat rahčan deavdit iežaset geatnegasvuođaid sámelága giellanjuolggadusaid hárrái danne go váilot olmmošlaš návccat. Go sámelága giellanjuolggadusat ođasmahttojuvvojit, maid Sámediggi evttoha gustogoahit miehtá riikka, de bohtá dovdot bures ahte váilot sámegiela fágaolbmot. Ollislaš vuoruheapmi rekrutteret sámegiela bargiid ja fállat sámegiela oahpahusa studeanttaide ja fágabargiide šaddá áibbas dárbbaslaš jus galgá nákcet gokčat boahstevaš dárbbuid servodagas. Okta sivva das go sámegiella ii geavahuvvo hálddašeamis, lea ahte sámegiela bargiin váilu sámi fágaterminologiija ja hárráneapmi geavahit sámegiela iežaset barggus. Dát mearkkaša ahte oahpahusasahasat fertet maid guoddit ovddasvástádusa das mii guoská sámegiela studeanttaid oahpaheapmái. Studeanttat fertet oazžut vejolašvuođa oahppat sámegiela fágaterminologiija nu ahte sáhttet geavahišgoahit sámegiela iežaset barggus maŋŋel go gerget oahpuin.

Dárbu sámegiela gelbbolašvuhtii lea stuoris ii dušše almmolaš ja suohkanlaš bálvalusaid dáfus, muhto maiddá sosiála ja kultuvrralaš fáldagaid dáfus mat leat servodagas. Media, girjjálašvuohta ja gulahallan leat suorggit gos gáibiduvvo sámegiela gelbbolašvuohta jus galgá sáhttit ovdánahttit sámegiela fáldagaid. Lea erenoamáš dehálaš mánáid giellaovdáneapmái ahte gávdnojit sámegiela fáldagat media, girjjálašvuođa ja kultuvrra dáfus. Lea dárbbaslaš ahte sámegiela rekrutterejuvvojit iešgudetlágan virggiide, vai giellagelbbolašvuohta sihkarastojuvvo daidda iešgudetge servodatsurggiide. Butenschøn-lávdegotti čielggadeapmi deattuha maid dehálašvuođa ovddidit sámegiela dutkangiellan, ja cealká ahte dutkanásahasat fertet dovdat ovddasvástádusa ráhkadit sámegiela kursafáldagaid buot dásiide. Sámediggi doarju maid lávdegotti oainnu ahte sámegiela dutkan ferte leat vuodus go galgá ovddidit sámegiela fágagiela, ja ahte fágagiella lea mielde sámegiela huksemis dievaslaš, ja nu maiddá servodatguoddi, giellan.

Mihttu:

Sámegiela gelbbolašvuohta buot servodatsurggiin

Strategiijat:

Bargat buoridit sámegiela bargiid rekrutterema

Bargat ovddidit sámegiela fágagiellan

Bargat buoridit oahpahusa sámegiela ja sámegilli dutkama ja alit oahpahusa dáfus

Giellafágalaš ovdáneapmi

Ovddidit tearpmad ja giellateknologalaš reaiduid leat dehálaš rámmaeavttut sámegilli. Giellafágalaš ovdáneapmi ferte čuovvut servodatovdáneami, ja lea dárbu ráhkadit dađistaga ođđa tearpmad.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

295 siidu 453 siidus

Tearbmaráhkadeami buoremus vuodđu lea go ođđa sániid ráhkadeapmi vuolgá iešguđetge fágasurggiid dárbbuin ja sávaldagain, ovdamearkka dihte go mekanihkkafágalaš ja giellafágalaš máhttu časkojuvvo oktii tearbmaráhkadanbarggus. Lea áibbas dárbblaš ráhkadit tearpmat buot servodatsurggiin jus giela galgá sáhttit geavahit dain iešguđetge fágasurggiin. Váilevaš tearpmat mielddisbuktet stuora hástalusaid odne. Dát lea erenoamáš duodalaš lulli- ja julevsámegiela. Lea dehálaš čohkket árbevirolaš sániid ja dadjanvugiid ja báikenamaid danne go dát sisttisdoallet árbevirolaš máhtu mas ferte váldit vára.

Giellateknologalaš čovdosat leat ávkkálaččat ja buorit veahkkeneavvut sihke giela geavaheapmái ja oahppamii. Buorit giellateknologalaš reaidut leat dehálaččat sámegiela nannemis ja ovddideamis. Mánát ja nuorat geavahit ođđa teknologija hui aktiivvalaččat ja lea stuora viidodat sihke digitála reaiduid ja prográmmagálgvu dáfus. Dát váikkuha mánáid giellageavaheami, danne lea dehálaš ahte dát maid gávdnojit sámegillii. Dát guoská sihke prográmmaide, spealuide ja sullasaččaide, ja mátketelefovnaide, dihtoriidda, muhto maiddá buriid digitála deaivvadanbáikkiide gos gulahallan sáhtta leat sámegillii. Buorit sosiála neahttabáikkid gos gulahallan sáhtta leat sámegillii, sáhttet leat dehálaš giellaarenat erenoamážit mánáide ja nuoraide geat orrot dakkár báikkiin gos muđui leat unnán arenat gos sáhtta sámástit.

Sámi bustávat iešguđetge diehtobásain bohcciidathtet hástalusaid earret eará sámi báikenamaid registreremiin. Lea dárbu ovddidit teknologija sihke diehtobásaid, GPS, applikašuvnnaid ja eará dakkáriid oktavuodas vai šaddá álkit geavahit sámegiela bustávid doppe.

Ollislaš giellapolitiikka mielddisbuktá maiddá buori rádjerasttildeaddji ovttasbarggu. Oktasaš tearbmaráhkadeapmi ja normeren lea dehálaš go galgá sihkkarastit oktasaš vuodu sámegillii. Livččii hui vahát jus sámegiela rievddaše iešguđetge guvlui, dat sáhtta dagahit gulahallanválttisvuodaid riikkarájiid rastá. Sámediggi lea olu jagiid addán doarjagiid tearbmaprošeavttaide ja árbevirolaš sániid ja báikenamaid čohkkemii. Mii leat maiddá siskkáldasat bargan sámi tearbmaovddidemiin, ja mis lea olu jagiid leamaš sierra joavku mii bargá báikenamaiguin ja tearpmaiguin. Dát lea mielddisbuktán ahte mii leat ožžon oalle viiddis sámegiela terminologija. Ovdal go dát sáhttet geavahuvvot ovdamearkka dihte oahppogirjiin, de dat fertejit sihkkarastojuvvot kvalitehta dáfus. Sámediggi vuoruhá Davviriikkalaš ovttasbarggu vai tearpmat sáhtta geavahit riikkarájiid rastá. Mihttu lea ahte tearbmaráhkadeapmi, kvalitehtasihkkarastin ja normeren ferte dahkkojuvvo Davviriikkalaš ovttasbarggus mas lea sihke fága- ja giellagelbbolašvuolta.

Mihtut:

Buorit giellateknologalaš čovdosat sámegiela dáfus

Sámegiela terminologija buot servodatsurggiin

Sámi báikenamat registrerjuvvojit ja čalmmustahttojuvvojit

Árbevirolaš sánit ja dadjanvuoget leat dokumenterjuvvojit ja almmuhuvvojit

Oassemihtut:

Teknologalaš čovdosat mat leat heivehuvvon sámegiela bustávide

Strategijat:

Bargat dan ala ahte gávdno buorre sámegiela tearbma- ja sátnediehtobása, giellafágalaš ja giellateknologalaš birrasiid ovttasbarggu bokte

Bargat dan ala ahte ođđa teknologija ja digitála reaidut leat heivehuvvon ja ráhkaduvvon maiddá sámegillii

Nannet sámegiela tearbmaráhkadanbarggu

Garraseappot bargat čohkket árbevirolaš máhtu ja sámi báikenamaid

Ángiruššansuorgi 3: Giellageavaheaddjit

Okta Sámedikki mihtuin lea lasihit sámegiela geavaheddjiid logu. Olu geavaheaddjit ii leat iešalddis mihkkege sihkarvuodaid das ahte giella ovdána ja ceavzá, muhto geavaheddjiid ahkečoahkkádus gal lea dehálaš. Jus leat valjit vuoras giellageavaheaddjit, de dat ii dárbbáš mearkkašit ahte sámegiela

Čoahkkingirjii čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

296 siidu 453 siidus

geavaheddjiid lohku lassána. Barggus lasihit giellageavaheddjiid logu leat golbma ášši dehálaččat; sirdin buolvvaid gaskka, sámegeilat mánáidgárddit ja buorre giellaoahpahas.

Giellasirdin ruovttus

Sámedikki ulbmil lea lasihit giellageavaheddjiid logu nannen ja ovddidan dihte giela. Giellageavaheaddjit dat hábmejit servodaga dárbbuid. Dát bohtá leat dehálaš maiddá boahhteáiggi. Hástalus lea oažžut ovttaskas olbmo välljet sámegeila. Ii Sámediggi ii ge eará almmolaš áshus sáhte stivret ovttaskas olbmo priváhta giellageavaheami. Nu galgá ge dieđusge leat. Vaikko almmolašvuohtha ii sáhte stivret ovttaskas olbmo välljeumiid, de lea dehálaš láchit diliid nu ahte priváhta giellaválljemat leat dakkár välljemat main leat duohta molssaeavttut. Ferte gávndot dakkár vuogádat gos sámegeila sirdin mánáide vuosttašgiellan lea oadjebas välljeupmi. Sámegeilla ferte leat dakkár giella maid servodat atná árvvus; sámegeil máhttu ferte adnojuvvot dehálaš gelbbolašvuohthan servodagas. Dát lea danne go dat giella maid vällje priváhta beaivválašgiellan ruovttus šaddá giela boahhteáiggi deháleamos fáktor. Giela eahpeformálalaš sirdin buolvvaid gaskkas lea deháleamos dáhkádus ealli sámegeilli.

Seamma ládje go lea ovttaskas olbmo duohken välljet beaivválašgiela ruovttus, de lea ovttaskas olbmo ovddasvástádus geavahit sámegeila iešguđetge oktavuodain. Lea juohke ovtta ovddasvástádus seailluhit, ovddidit ja sirdit giela boahhte bulvii. Lea dehálaš ahte buohkat váldet ovddasvástádusa ja geavahit sámegeila buot oktavuodain. Lea maid dárbbalaš ahte sii geat máhttet giela bures, mannet ovdagovvan ja leat dihtomielaččat sámegeila geavaheami dáfus buot oktavuodain. Leat dakkár ovdagovat geat movttiidahttet ja hásttuhit geavahit giela, ja seammás buoridit oktasaš dihtomielašvuoda giellageavaheami birra.

Mihttu:

Sámegeilla sirdojuvvo buolvvas bulvii ruovttuin

Strategiijat:

Movttiidahttit váhnemiid välljet sámegeila ruovttugiellan.

Bargat dan ala ahte sámegeila välljen ruovttugiellan vásihuvvo ávkkálaš ja árvvolaš välljeupmin.

Giellasirdin olggobealde ruovttu

Sámegeilat mánáidgárddit ja buorre giellaoahpahas skuvllas leat dehálaš gaskaoamit go galgá doarjut sámegeilat mánáid giellaovdáneami. Sámegeilla mánáidgárddiin ja skuvllain giedahallojuvvo guovtti eará sámediggedieđáhusas, ja danne eat áiggo dás čiekŋudit dáid servodatásahusaid rollii. Sámegeila dáfus mánáidgárddiin ja skuvllain áigut goitge deattuhit dehálašvuoda das ahte dat mánát gain lea sámegeilla ruovttugiellan, besset ovdánahttit gielaset viidáset mánáidgárddi ja skuvlla bokte. Mánáidgárddit ja skuvllat fertejit gávnnahtit metodaidda mat sihkkarastet ahte dat duođai dahkkojuvvo. Dán sáhtá earret eará dahkat dan bokte ahte dihtomielaččat välljet mánáidgárdemodeallaid ja oahpahasmodeallaid daidda iešguđetge sámegeil ohppiidoavkkuide. Čujuhuvvo Sámediggedieđáhusii oahpahusa ja oahpu birra gos dát ášši maiddá digaštallojuvvo.

Olu sámi bearrašiin odne ii leat sámegeilla ruovttugiellan eai ge dat sáhte oahpahit sámegeila beaivválašgiellan mánáidasaset. Stuora oassin sis sávvet goitge ahte sin mánát galget oažžut sámegeil oahpahusa. Diliin gos váhnemat ieža eai máhte sámegeila, šaddet mánáidgárddit ja skuvllat erenoamáš dehálaš giellagaskkusteadjit. Mii diehtit vásáhusaid vuodul Aotearoas/Ođđa Selánda ahte mánáidgárddit leat leamaš dehálaččat dan buoremuddui lihkestuvvan maorigiela ealáskahttimis. Norggas oaidnit maid ahte suohkaniin olggobealde sámegeila hálldašanguovllu leat sámi mánáidgárddit mat rekrutterejit ohppiid váldit oahpu sámegeilas ja sámegeilli. Danne lea dehálaš nannet sámi mánáidgárddiid nu ahte dat sáhttet leat buorit giellaoahppanarenat mánáide. Jus galgá lasihit sámegeilagiid logu, de lea dehálaš ahte maiddá olbmot geat eai leat sápmelaččat sáhttet välljet sámegeil oahpahusa mánáidgárddis ja skuvllas.

Dakkár dilis go váhnemat eai huma sámegiela, gáibida giellaoahpahas erenoamáš doarjaga lagasbirrasis, ja lea hui mearrideaddji fáktor ahte gávdnorit arenat gos mánát ožžot giellamovttiidahttima ja doarjaga giellaoahpahasas. Vásáhusat čájehit ahte sámegiela oahpahas nubbegiellan ii leat doarvái jus galgá joksat guovttegielatvuođa mihtu. Fertejit gávdnort giellaarenat olggobealde mánáidgárddi ja skuvlla sihkkarastin dihte doallelaš giellaoahpahasu.

Mihtut:

Nanu oahpahasmodeallat sámegiela oahpahasas vuosttašgiellan
Mánát geain lea sámegiella nubbegiellan leat doaibmi guovttegielagat
Eambbosat geat eai leat sápmelaččat ožžot vejolašvuođa oahppat sámegiela
Strategijat:

Ovddidit nanu oahpahasmodeallaid sámegiela oahpahasii vuosttaš- ja nubbegiellan
Doarjut barggu oažžut eambbo ja ođđa giellaarenaid

Sámi álgooahpahas rávisolbmuid

Dáruiduhttinpolitihka geažil leat olu rávisolbmot geat eai leat oahppan sámegiela. Sámegiela álgooahpahas rávisolbmuid lea dárbbalaš ja dehálaš sámegiela ovddideapmái. Vai rávisolbmot sáhttet váldit oasi sámegiela viidáset ovddideamis, de fertejit ieža máhttit giela. Sámi giellaiskkadeapmi 2012 čájeha ahte lea beroštupmi oahppat sámegiela. Beroštupmi lea stuorámus sin gaskkas geat lohket ahte sii juogo “ipmirdit dušše”, “máhttet veaháš” dahje “máhttet sámegiela”. Sis muitala sullii bealli ahte sii háliidit oahppat eambbo sámegiela. Sin gaskkas geat eai máhte veahášge sámegiela, lea beroštupmi veaháš vuollelis, 40 % sis árvoštallet oahppat sámegiela áiggi vuollái. Jus mii galgat joksat mihtu oažžut eambbo sámegiela geavaheddjiid ja buoret vejolašvuođa geavahit sámegiela, de fertejit maiddá olbmot geat eai leat sápmelaččat oahppat sámegiela.

Rávisolbmuid álgooahpahas ferte heivehuvvot eará ládje go mánáid ja nuoraid oahpahas. Dávjá lea rávisolbmuid bearaš ja bargu. Sámi giellaiskkadeapmi 2012 čájeha ahte badjel 30 % lohket ahte oahpahas ruovttubáikkis lea eaktu jus galget nákcet čadahit sámegiela oahpahasu. Eará dehálaš eavttut mat fertejit leat sajis, lea vejolašvuolta váldit álgooahpahasu ja vuollegis gollodási.

Sámediggi ruhtada viđa jagi sámegiela rávisolbmuid oahpahasprográmma, man Sámi allaskuvla jodihá. Prošeakta čadahuvvo dainnaláigiin ahte Sámi allaskuvla ovtasbargá giellaguovddážiiguin fállat sámegiela álgooahpahasu rávisolbmuid. Sámi allaskuvla lea ráhkadan oahppoplánaid maid kurssat čuvvot, ja lágida logaldalliid. Maŋŋel kurssa sáhttet studeanttat váldit eksámena Sámi allaskuvllas. Sámi allaskuvla lea maiddá fágalaččat bagadallan giellaguovddáža bargiid. Prošeakta lea bohčidahttan mávssolaš vásáhusa, ja sáhtta lohkat ahte dat lea lihkestuvvan. Romssa universitehtas lea maid sullasá ovtasbargu muhtun giellaguovddážiiguin. Daid buriid bohtosiid duogáš orro leame dat go álbmot beassá váldit sámegiela kurssa ruovttubáikkis, seammás go sii leat studeanttat geat váldet eksámena allaskuvllas/universitehtas ja ožžot oahppočuoggáid dan ovddas. Go dán mállat rávisolbmuid oahpahas lea nu bures lihkestuvvan, de ferte dákkár ovtasbarguide sihkkarastit fásta ruhtadeami. Sámegiela suddjema ja ovddideami barggus lea dehálaš ahte gávdnorit fásta ja einnostahtti fálddagat gos rávisolbmot ožžot vejolašvuođa oahppat sámegiela.

Oahppolihtut leat dehálaš rávisolbmuid oahpahasarenat. Dat leat juo mánggaid jagiid bargan giella- ja kulturoahpahasain. Sámediggi oaidná ahte dán boahká ain leat dehálaš rolla sámegiela ja kultuvrra ovddideamis. Sin rolla lea erenoamáš dehálaš go galgá ráhkadit arenaid gos sámegiella sáhtta geavahuvvot iešguđetge kursaoktavuođain. Sámediggi oaidná dárbbu nannet maiddá sin doaimma vai sáhtta bisuhit mánggabealat kursafálddagaid ja giellaarenaid.

Mihtut:

Heivehit sámegiela álgooahpahasu rávisolbmuid doppe gos olbmot orrot
Eanebut geat eai leat sápmelaččat ožžot vejolašvuođa oahppat sámegiela

Strategiijat:

Bargat dan ala ahte oahppoásahusaid ja giellaguovddážiid ovttasbargui sihkkarastojuvvojit buorit rámmaeavttut.

Bargat dan ala ahte sámi oahppolihtuide sihkkarastojuvvojit buorit rámmaeavttut

Giellaguoddit

Giellaguddiin lea dehálaš rolla giellageavaheddjiid logu lasiheamis. Sámi giellaguddiin lea mávssolaš máhttu sáme giela birra, mainna lea dárbu ávkkástallat sáme giela ovdánahttinbarggus. Olu vuorrasat máhttet njálmálaš sáme giela hui bures, sis lea stuora sátneriggodat ja leat doalahan sámi huksejumi gielas. Dat mii dábaláččat earuha giellaguoddi ja dakkára gii lea oahppan giela eambo formálalaš vugiin skuvllas, lea ahte giellaguoddi gullá ja diehtá makkár sániid ja dadjanvugiid galgá geavahit dihto dilis. Jus galgá sihkkarastit giela boahteáiggi, de lea dehálaš ahte nu oallugat go vejolaš ohppet giela sirdima bokte giellaguddiin. Giellaguoddit leat stuora resursa mii berre geavahuvvot mihá eambo, sihke oahpahusas, dutkamis ja nuoraid ja vuorrasiid ovtastallamis.

Giellaguddiin árbevirolaš sámi ealáhusain nu go eanandoalus, boazodoalus, meahcásteamis ja guolásteamis lea dehálaš máhttu sáme giela, sámi árbevieruid ja árvvuid birra. Giella lea árbeviroláččat leamaš nanus vuodđoealáhusain, ja dat iešguđetge ealáhusat leat leamaš dehálaš sáme giela ja árbevirolaš máhttosirdima guoddit. Dán dáfus ii leat vuodđoealáhusaid giella dehálaš dušše sámi giellaovdáncapmái, muhto lea maiddá dehálaš árbevirolaš sámi árvvuid ja máhtu sirdimis. Dán oktavuodas lea hui mávssolaš ahte árbevirolaš sámi ealáhusaid rolla giellaoahppanarenan suddjejuvvojit ja ovddiduvvojit, nu ahte giella ja dehálaš árvvut seilot ja sáhttet dolvojuvvo viidáseappot boahteáigái.

Mihttu:

Giellaguoddit geavahuvvojit aktiivvaláččat sirdit giela sihke formálalaš ja eahpeformálalaš arenain.

Strategiijat:

Giellaguoddit geavahuvvojit aktiivvalaš resursan giellaoahpahusas ja iešguđetge giellaarenain

Bargat dan ala ahte skuvllat ja mánáidgárddit ovttasbargagohtet eambo árbevirolaš ealáhusaiguin giellasirdinarenaid dáfus.

Ángiruššansuorgi 4: Sáme giela geavaheapmi

Duohta vejolašvuodát geavahit sáme giela almmolaš ja priváhta oktavuodain lea erenoamáš dehálaš barggus lasihit sáme giela geavaheami. Odne eai leat doarvái olu sáme gielat fáldaldagat servodagas, ja giellageavaheaddjit vásihit ahte sin vejolašvuodta geavahit sáme giela ráddjejuvvo. Dát lea dakkár dilli masa Sámediggi ii berre duhtat. Lea dehálaš giela boahteáigái ahte sáme giela geavaheapmi lassána dovdomassii buot servodatsurggiin.

Dihtomielalaš jurddašeapmi sáme giela geavaheami birra

Eanas sáme gielat rávisolbmot leat guovtte- dahje mánggagielat. Dakkár giellabirrasis gos majoritehtagiela geavaheapmi álkit vuoitá, lea dárbu nannet máhtu ja dihtomielalašvuodá giellaválljema birra. Lea mearrideaddji sáme giela boahteáigái ahte guovttegielat vällje geavahit sáme giela nu olu diliin go vejolaš. Vai álkidahtášii giellaválljema, de lea maid hui mávssolaš ahte ovttagielat majoritehtagielagat čájehit ipmárdusa guovttegielaga giellaválljemii. Jus giellaválljen álo vuolgá das ahte buohkat geat guldalit galget sáhttit ipmirdit, de gal vejolašvuodta geavahit sáme giela unnu sakka.

Sihkkarastin dihte sáme giela boahteáiggi, ferte giella välljejuvvo ja geavahuvvot ruovttugiellan ja sirdojuvvot buolvvas bulvii. Lea maid dárbbášlaš ahte giella geavahuvvo mángga arenas servodagas. Dát gáibida buori servodatplánema, ja eambo barggu sihke almmolašvuodas ja priváhta ásahusain ja maiddá ovttaskas giellageavaheaddjis. Lea dárbu buoridit dihtomielalašvuodá das man dehálaš lea geavahit sáme giela mángga oktavuodas. Ovttaskas giellageavaheaddji, politihkkárat, ásahusat ja almmolaš hálddašeapmi fertejit välljet geavahit sáme giela.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

299 siidu 453 siiddus

Ovttaskas giellageavaheaddjis lea stuora ovddasvástádus, muhto Sámediggi áigu maid duvdit eambbo ovddasvástádusa ásahusaide ja politihkkáriidda. Sámi ásahusat ja politihkkárat leat ovdagovat sámi servodagas ja sis lea stuora váikkuhanváldi. Sii fertejit buorebut dovdat ja diehtit iežaset ovddasvástádusa ja geavahit giela mihá eambbo ja eambbo oktavuodain, seammás go sis ferte leat eambbo dihtomielalašvuhta gielladikšuma birra. Dát mearkkaša ahte maiddái Sámediggi ferte eambbo deattuhit sáme giela geavaheami iežas beaivválaš doaimmas. Medias lea erenoamáš dehálaš rolla gielladábiid álggaheamis. Eambbo dihtomielalašvuhta sáme giela geavaheami birra livččii mielde lokteme giela stáhtusa. Sáme giella ferte leat dakkár giella maid sihke ovttaskas olbmot ja ásahusat geavahit aktiivvalaččat. Dát sihke lasiha sáme giela geavaheami ja lokte giela stáhtusa ja árvvu.

Dán oktavuodas lea maid dehálaš deattuhit ahte sápmelaččat geat eai leat beassan oahppat sáme giela, fertejit ražastit váldit giela ruovttoluotta. Sámediggi háliida eambbo fokusa das man dehálaš lea oahppat giela rávisolmmožin. Sámediggi ii sáhte stivret ovttaskas olbmuid priváhta giellageavaheami, muhto Sámediggi bargá dan ala ahte gávdnojit buorit vejolašvuodát giellaoahppamii ja buorit giellaarenat.

Mihttu:

Sáme giella geavahuvvo aktiivvalaččat buot servodatsurggiin

Oassemihitu:

Buorit guottut sáme giela geavaheapmái

Strategiijat:

Ovttasrádiid ásahusaiguin ja organisašuvnnaiguin ovddidit eambbo dihtomielalašvuoda das man dárbbalaš lea geavahit sáme giela sihke njálmmálaččat ja čálalaččat.

Bargat dan ala ahte ásahusat ja organisašuvnnat buoridit iežaset sámi giella- ja kulturmáhtu.

Sámi giellaguovddážit

Sámi giellaguovddážiin lea hui dehálaš rolla sáme giela ovdánahttimis. Dat leat erenoamáš dehálaččat lagasbirrasii ja ovddidit olu doaimmaid iežaset guovlluin. Giellaguovddážit leat Sámedikki deháleamos ovttasbargoguimmiid searvvis dain iesgudetge giellaguovlluin. Giellaguovddážiid hástalus lea ahte váilot einnostahti rámmaeavttut. Giellaguovddážiid evalueren maid Norut Alta čadahii 2012 giđa, duodašta ahte lea dárbu lasi ekonomalaš ja olmmošlaš návccaide.

Sámediggi deattuha buoret ovddasvástádusjuogu ja oktiiheiveheami gielladoaimbajuid dáfus, ja oaidná dan oktavuodas ahte giellaguovddážit leat lunddolaš ovttasbargoguoimmit. Sámi giellaguovddážiin lea stuora potenciála viidáset ovddidit sáme giela.

Sámediggi lea ovdal čuvgen dárbbu lasihit čáppagirjjálašvuoda, oahpponeavvuid, giellateknologalaš reaidduid buvttadeami, ja oaidná lagas oktavuoda giellaguovddážiid huksemiin. Dát miellidibuktá dárbbu lagat ovttasbargui giellaguovddážiid ja oahpahusásahusaid gaskka. Lea maid dárbu lagat ovttasbargui giellaguovddážiid ja árbevirolaš ealáhusaid gaskka vai sáhtá ovddidit ja nannet árbevirolaš máhtu ja tearbmageavaheami. Sámediggi oaidná giellaguovddážiid lunddolaš ovddasteaddjin barggus ahte ásahit ođđa ja ovddidit viidáseappot daid giellaarenaid mat juo gávdnojit sáme giela dáfus. Dat materiála maid giellaguovddážit ráhkadit giellaoahpahusa váste, lea mávssolaš ja berre mihá eambbo almmuhuvvot ja biddjojuvvot maiddái earáide olámuddui. Neahtaportála Ovtas.no lea lunddolaš báiki gosa sáhtá čohkket maiddái giellaguovddážiid materiálad ja almmuhemiid.

Mihttu:

Aktiivvalaš ja ceavzilis sámi giellaguovddážit

Strategiijat:

Čoahkkingirjii čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

300 siidu 453 siiddus

Geahčedit ovttas giellaguovddážiiguin makkár rolla dain lea sámegiela viidáset ovddideamis Bargat dan ala ahte giellaguovddážiidda sihkarastojuvvojit fásta, einnostahtti ruhtadanortnegat

Giellaarenat

Dehálaš eaktu jus sámegiella galgá sealut ja viidáset ovdánit, lea ahte gávdnojit giellaarenat gos gielat duodai geavahuvvojit. Sáhtta leat váttis joksat ulbmila ahte sámegiella galgá leat beaivválašgiella jus gielaide ii leat vejolaš geavahit árgabeaivvis, go deaivvada almmolaš hálddašemiin dahje go gulahallá máilmmiin. Olu báikkiin ii leat sámegiella lunddolaš oassi árgabeaivvis, ja gávdnojit unnán arenat gos giella geavahuvvo. Giellaarenat leat dehálaš reaidut deaivvadanbáikkiid lágideamis gos sámegiella gullo ja oidno. Dát lea erenoamáš dehálaš guovlluin gos sámegiella ii leat majoritehtagiella.

Ferte láchit diliid duohta sámegiela geavaheapmái servodagas arenaid ja deaivvadanbáikkiid bokte mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide. Giellabeasit leat čájehuvvon beaktilis doaibman giellaoahpahusa nannemis. Vásáhusat lullisámi guovllus čájehit ahte mánát ja nuorat ohppet sámegiela jođáneappot go oassálastet dákkár giellabesiin.

Mánáide ja nuoraide geat ožžot sámegiel oahpahusa skuvllas almmá makkárge erenoamáš gielalaš doarjaga haga lagasbirrasis, lea giellalávgun áibbas mearrideaddji buori giellaovdáneami dáfus. Dákkár fálddagat leat odne prošeaktavuđot fálddagat eai ge addojuvvo fásta fálddahkan. Lea dárbu árvvoštallat berre go giellalávgun godđojuvvot oassin dábalaš oahpahusfálddagas ja váldojuvvot mielde gustovaš rámmaide. Dát guoskkahuvvo maiddái Sámediggedieđáhusas oahpahusa ja oahpu birra.

Mihttu:

Mánggabealat giellaarenat sámegiela dáfus

Strategiijat:

Bargat dan ala ahte ráhkaduvvojit buorit giellaarenat mat doibmet gielalaš doarjjan lagasbirrasis

Sámegiela čalmmustahttit almmolašvuodas

Sámegiela čalmmustahttin dáhpáhuvvá čálagiela bokte. Danne lea dehálaš láchit diliid eambo čállingiela geavaheapmái. Vaikko áramus sámi čállagat leat mánga čuođi jagi boarrásat, de lea sámegiela čálagiela aktiivvalaš geavaheapmi sámegielat álbmoga gaskkas oalle odđa fenomena mii leavvagodii vuos lohkiangiellan maŋgel oskkolaš teavsttaid almmuheami. 1970-jagiin lassánišgodii sámegielat girjjálašvuolta dovdomassii, muhto easka dalle go sámegiella šattai oahpahusgiellan vuodđoskuvllas, bodii buoret vuodđu aktiivvalaččat geavahit sámegiel čálagiela sihke lohkan- ja čállingiela. Go bohte sierra sámi oahppoplánat buot skuvlafágaide 1990-logu loahpageahčen, de oacčui sámegiel čálagiela ovdáneapmi odđa vuoimmi mii attii ohppiide buori vuoddu geavahit sámegiela čálalaččat. Sámegiela čalmmustahttima hástalusaid ferte árvvoštallat oalle oanehis čálagiellahistorjjá ektui skuvlaoktavuodas, ja maiddái stuora erohusaid ektui daid iešgudetge giellajoavkkuid gaska.

Sámegiela čalmmustahttin lea sihke mihttu ja reaidu. Galbbaid, dáiddalaš cealkámušaid, dokumeantaid, ruovttusiidduid ja tekstema bokte galgá giella boahit oidnosii. Oinnolaš giella lea vuodđo veahkkeneavvu giellaoahpahusas, seammás go maiddái addá gillii eambo stáhtusa.

Sámi báikenamaid geavaheapmi ja čalmmustahttin lea dehálaš giella- ja kulturovddideaddji doaibmabidju. Lea dehálaš systemáhtalaččat registreret ja čohkket sámi báikenamaid, erenoamážit guovlluin gos sámi báikenammamateriálat leat unnán čohkkejuvvon. Dán oktavuodas lea dehálaš hukset bajás sámi nammafágalaš arkiivva gos nammamateriálat leat álkit olámuttos.

Media ja girjjálašvuolta váikkuhit giela, danne lea dehálaš ahte almmuhuvvo sámi girjjálašvuolta mas lea sihke buorre giella ja mii seammás lea heivehuvvon ahkejovkui ja mii movttiidahtta eambo lohkami. Medias lea dehálaš rolla servodagas, ja nu lea ge das stuora ovddasvástáduš sihke čalmmustahttima dáfus, buori giellageavaheami dáfus, ja ahte addojuvvo fálddat mii lea mielde

ovddideame ja nanneme giellageavaheami. Filmmat mánáide ja nuoraide leat dehálaš giellagaskkusteadjit. Filmmat main geavahuvvo sámegeiella ja filmmat main lea sámegeiel teaksta leat ge danne dehálaččat mánáid giellaovdáneapmái. Sámediggi oaidná dárbbu ovttasbargat Davviriikkalaččat Sámi parlamentáralaš ráđi ja Davviriikkalaš sámeministariid bokte vai sámegeiella oažžu stuorat saji tv-kanálain, dvd-filmmain ja interneahhtasiidduin mat leat ráhkaduvvon mánáid ja nuoraide váste.

Mihttu:

Sámegeiella geavahuvvo ja lea oidnosis buot arenain servodagas

Strategiijat:

Bargat eambbo čalmmustahttit sámi giela ja kultuvrra

Almmuhit eambbo girjjálašvuoda, aviissaid ja áigečállagiid sámegeilli

Geavahit eambbo čálalaš sámegeiella digitála mediain

Ekonomalaš ja hálddahušlaš váikkuhusat

Dát dieđáhus čuvge daid dárbbuid ja hástalusaid mat servodagas leat, ja evttoha čovdosiid mat sáhttet buoridit sámegeiella dili. Dáinna dieđáhusain, ja buoriin gulahallamiin guovddáš eiseválddiiguin, vuordá Sámediggi ahte ekonomalaš rámmat sámegeiella ovddideapmái Norggas lasihuvvo dovdomassii. Sámedikkis lea stuora jáhkku dasa ahte guovddáš eiseválddit dustejit daid mihtuid mat leat biddjon, nu ahte Sámediggi ja eará ovddasteaddjit ožžot daid ekonomalaš ja hálddahušlaš rámmaid mat dárbbasuvvojit jus galgá loktet sámegeiella stáhtusa ja geavaheami.

Sámediggi ipmirda ahte dát dieđáhus evttoha stuora rievdadusaid. Lágat fertejit rievdaduvvot, váldi ja ovddasvástádus ferte čielggaduvvot. Seammás fertejit ekonomalaš resurssat lasihuvvot, nu go juo lea namuhuvvon. Dat rievdadusat maid Sámediggi dás evttoha, mielddisbuktet ahte máŋga lága mat addet giellavuoigatvuodaid sámegeielagiidda fertejit rievdaduvvot. Dát mearkkaša maiddá ahte sihke Sámedikki ja eará ovddasteddjiid váldi rievdaduvvo. Dát lea stuora bargu mii gáibida dárkilis guorahallama. Danne lea Sámediggi evttohan ahte nammaduvvo sámi almmolaš lávdegoddi (SaOU/SáAL) mas leat Ráđđehusa ja Sámedikki ovddasteaddjit. Dán lávdegottis ferte leat mandáhtta čielggadit ja evttohit rievdadusaid sámegeilli guoski lágain ja válddis. Viidáseappot ferte lávdegoddi guorahallat rámmaeavttuid, ovddasvástádusdili ja sámegeiel doaibmabijuid oktiuheiveheami ja evttohit rievdadusaid. Dát eaktuda ahte Sámediggi hábme lávdegotti mandáhta.

Dieđáhus čuovvoluvvo Sámedikki jahkásaš bušehtaid bokte gos ovttaskas mihtuid doaibmabijut vuoruhuvvojit. Sámediggeráđđi áigu árvoštallat ráhkadit doaibmaplánaid muhtun áŋgiruššansurggiide. Dieđáhusas lea guhkesáigásaš perspektiiva ja lea lunddolaš geahčadit dieđáhusa golmma-njealji jagi geahčen fas, gávnahan dihte lea go Sámediggi joksan daid mihtuid mat leat biddjon dieđáhusas.

Litteraturlisttu

Grunnloven. LOV 1814-05-17 nr 00: Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814 <http://www.lovdata.no/all/hl-18140517-000.html>

Sameloven. LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold <http://www.lovdata.no/all/hl-19870612-056.html>

Opplæringslova. Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa http://www.lovdata.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/all/nl-19980717-061.html&emne=OPPL%C6RINGSLOV*&

Barnehageloven. LOV 2005-06-17 nr 64: Lov om barnehager <http://www.lovdata.no/all/hl-20050617-064.html>

Čeahkkingiriji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

302 siidu 453 siiddu

Forskrift om endring i forskrift om fosterhjem

http://lovdata.no/cgi-wift/wiftdles?doc=/app/gratis/www/docroot/ltavd1/filer/sf-20120315-0226.html&emne=fosterhjem*&

Forskrift om endring i forskrift om tilsyn med barn i barneverninstitusjoner for omsorg og behandling

http://lovdata.no/cgi-wift/wiftdles?doc=/app/gratis/www/docroot/ltavd1/filer/sf-20120315-0227.html&emne=barneverninstitusjon*&

Stadnamnlova. LOV 1990-05-18 nr 11: Lov om stadnamn <http://www.lovdata.no/all/hl-19900518-011.html>

FNs konvensjon om barnets rettigheter . (FNs barnekonvensjon) Vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989. Ratifisert av Norge 8. januar 1991. Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller.

http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf

FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Vedtatt av De forente nasjoner 16. desember 1966. Ratifisert av Norge 13. september 1972. Trådte i kraft 23. mars 1976.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/veiledninger/2004/iccpr.html?id=88149>

ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Vedtatt av ILOs generalkonferanse 27. juni 1989. Ratifisert av Norge 20. juni 1990. Trådte i kraft 5. september 1991. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/midtspalte/ilokonvensjon-nr-169-om-urbefolkninger-o.html?id=451312>

Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk. Vedtatt av Europarådet i 1992. Ratifisert av Norge i 1993. Trådte i kraft 1. mars 1998. <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm> (Engelsk versjon)

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_no.pdf (Norsk oversettelse - ikke offisiell)

FNs erklæring om urfolks rettigheter. Vedtatt av FN's generalforsamling 13. september 2007.

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/internasjonalt_urfolksarbeid/fns-erklaring-om-urfolks-rettigheter1.html?id=629670

Nordisk samekonvensjon. Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe 26. oktober 2005.

http://www.regjeringen.no/Upload/AID/temadokumenter/sami/sami_samekonvensjon_norsk.pdf

Sametingsrådets politiske tiltredelseserklæring. Politisk plattform for flertallsrådet i Sametinget for perioden 2009-2013.

<http://www.sametinget.no/Om-Sametinget/Organisasjonsstruktur/Sametingsraadet>

Sametinget (2012): Sametingets budsjett 2012. <http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Sametinget (2011): Nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene (sak SP 11/11)

[\[kommune.no/innsyn_sametinget_norsk/wfdocument.aspx?journalpostid=2011003617&dokid=303959&versjon=7&variant=A&\]\(http://kommune.no/innsyn_sametinget_norsk/wfdocument.aspx?journalpostid=2011003617&dokid=303959&versjon=7&variant=A&\)](http://innsyn.e-</p></div><div data-bbox=)

Samarbeidsavtale mellom Sametinget og kommuner og fylkeskommuner om bruken av tospråklighetsmidlene 2012

<http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Samarbeidsavtale mellom Sametinget og fylkeskommuner

<http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (2011): Handlingsplan for samiske språk (2009-2013). http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/samiske_sprak/handlingsplan-for-samiske-sprak-.html?id=563658

James Anaya FN's spesialrapportør om urfolks rettigheter (2011): Rapport om situasjonen for samer i Norge, Sverige og Finland (engelsk versjon) <http://unsr.jamesanaya.org/country-reports/the-situation-of-the-sami-people-in-the-sapmi-region-of-norway-sweden-and-finland-2011>

Sámi allaskuvla (2012): Samiske tall forteller 5. Rapport1/2012. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

<http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Samisk Nærings- og Utredningssenter (2000): Undersøkelse av bruken av samisk språk. Om bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder, offentlige institusjoner, samiske organisasjoner og samiske bedrifter. Rapport. Tana, SEG.

Rasmussen, Torkel (2005): Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegielaidd demografii ja buolvvaidgaskasaš sirdaseapmi Norggas ja Suomas. Romsa: Romssa universitehtta

Solstad, Karl Jan (red.) (2012): Samisk språkundersøkelse 2012. NF-rapport nr. 9/2012. Bodø: Nordlandsforskning <http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Butenschøn, Nils A. (2012): Langs lange spor - om samisk forskning og høyere utdanning. Oslo: Utvalg for samisk forskning og høyere utdanning. http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Forskning/rapporter/Langs_lange_spor-.pdf

Angell, E, Varsi Balto, A. M., Josefsen, E, og Pedersen, P, og Nygaard, V (2012): Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren. Rapport 2012:5. Alta: Norut. <http://www.norut.no/alta/Norut-Alta-Alta/Publikasjoner/Rapporter/Kartlegging-av-samisk-perspektiv-i-kommunesektoren>

Nygaard, V, Varsi Balto, A. M, Solstad, M, Solstad, K. J (2012): Evaluering av samiske språksentre 2012. Raport 2012:6. Alta:Norut. <http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Skålnes, Sigrid og Margrete Gaski (2000): Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltningsområdet for Samelovens språkregler. Prosjektrapport 2000:17. Oslo: NIBR. <http://www.nibr.no/filer/2000-17.pd>

Andersen, Svanhild ja Strömngren, Johan (2007): Sámelága giellanjuolggadusaid evalueren. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta. <http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Kultur/Evaluering%20av%20samelovens%20spr%C3%A5kregler.pdf>

Brenna, Wenke (2005):Samene i rettssystemet. En undersøkelse om språklige og kulturelle barrierer i samhandlingen mellom samiske brukere og rettssystemet i Finnmark. Tana:ČálliidLágádus.

Eira, Inger Marie Gaup (2001): Samisk språk i Norden - Status og domeneutredning. Utredning nr. 3 2001. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt

Pettersen, Torunn og Johanne Gaup (2001): Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt. http://www.samit.no/Elekdok_Utred2001-01_Sami_Off_Info.pdf

Sametingets språkstyre (2004). Bruken av samiske språk . Undersøkelse. Guovdageaidnu : Sametinget

Sametingets språkstyre (2008). Bruken av samiske språk . Undersøkelse. Guovdageaidnu : Sametinget.

Samediggi (2004). Sámeigiella lea čáffat! Sámediggeráđi dieđáhus sámegiela birra. Kárášjohka: Sámediggi.

SOU 2006:19: Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket Slutbetänkande av Utredningen om finska och sydsamiska språken. Stockholm: Statens offentliga utredningar. http://www.jokkmokk.se/Filer/Utvecklingsenheten/Minoritetsspr%C3%A5k/Att_aterta_mitt_sprak_1.pdf

King, Jeanette. 2001. "Te Kōhanga Reo. Māori Language Revitalization" I Hinton, Leanne og Ken Hale (red) The Green Book of Language Revitalization in Practice. San Diego: Academic Press. S. 119–128.

Morris, Delyth (red.) (2010): Welsh in the Twenty-First Century. Cardiff: University of Wales Press.'

St. meld. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken. Arbeids- og inkluderingsdepartementet <http://www.regjeringen.no/pages/2077889/PDFS/STM200720080028000DDDDPDFS.pdf>

Ealáhus- ja kulturlávdegotti árvalus

Álggahus

Sápmelaččaid iešmearridanvuogiatvuohtha giela, kultuvrra ja eallinvuogi ektui lea nannejuvvon našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš lágain. Sámediggi bidjá ovdan dieđáhusa sámegiela birra.

Mearkkašumit

Lávdegotti unnitlohkkuk, Norgga sámiid riikasearvvi (NSR) labtut Geir Tommy Pedersen, Mathis Nilsen Eira ja Cecilie Grape, Norgga sámiid riikasearvvi / Sámeálbmotbellodaga (NSR/Sáb) labttu Ellinor Guttorm Utsi, ja Jobhtisámiid listtu labttu Per A. Bahr, ovddidit čuovvovaš mearkkašumi:

Álggaheapmi

Lávdegotti unnitlohkui lea dehálaš ahte sámiin galgá leat alddis vuoigatvuohta váldit vára ja ovddidit iežaset eatnigiela. Sámekultuvrra boahhteáigi lea dan duohken ahte sámeigiela sirdojuvvo sámi boahttevaš buolvvaide. Sámeigielat leat daid deháleamos čavvriid searvvis sámi servodagas. Giella guoddá sihke min sámekultuvrra, min máhtu ja min árvvuid.

Lávdegotti unnitlohku oaivvilda, ahte prinsihppa das ahte sámeigiella ja dárogiella galget leat ovttaeardásaš gielat Norggas ferte dahkkot duohtan. Sámi álbmogii galget sihkkarastot sámi giellaárenat, sámeigielbálvalusat ja vejolašvuohta geavahit iežaset giela. Buot sápmelaččain galgá leat vuoigatvuohta ohppui sámeigielas ja sámeigillii.

Sámiin lea vuoigatvuohta ipmirduvvot sihke gielalaččat ja kultuvrralaččat go sii váldet oktavuodá institušuvnnaide dearvvasvuohta- ja sosiálasuorggis. Almmolašvuodáin deaivvadettiin kultuvrralaš bealli lea seamma dehálaš go gielalaš; Sámiin lea dávjá earálágan eallinipmárdus go váldoservodagas. Dát čuolbma guoská erenoamažit dearvvasvuohta- ja sosiálasuorgái. Danin sámeigielat dearvvasvuohta- ja sosiálabargiid rekrutteren ja skuvlen lea sámeigielat geavaheaddjiid dearvvasvuohtafálaldaga dáfus áibbas dárbbalaš. Oahpahušvuogádat galgá váldit vuolgga saji sámeigielat oahppi ja sámi servodaga dárbbuin. Sámiid árbevierut, giella, kultuvra ja dehálaš árvvut galget vuhttot olles oahpahušvuogádagas. Sámi skuvllain galgá leat alla dássi, gos sámi mánát ja nuorat ožžot buoremus lági mielde heivehuvvon sámi oahppofálaldaga. Sámi mánát ja nuorat galget beassat geavahit oahpponeavvuid nugo earát. Buot sámi mánáin ja nuorain galgá leat sierra vuoigatvuohta oahppofálaldahkii sámeigillii ja sámeigielas orrunsašis beroškeahhtá.

Lávdegotti unnitlohku oaivvilda ahte Sámedikkis galgá leat duohta bajimus ovddasvástádus das, mo sámeigielabargu galgá organiserejuvvo ja ruhtaduvvot. Sihke sámi ja dáža eiseválddit galget láchit diliid sámeigiela seailuheami ja ovddideami várás.

Gielladieđáhusa gieđahallamis

Áššái guoski dokumeanttas leat stuorra váilevašvuodát sihke hámi, sisdoalu ja giela dáfus. Danin mii leat välljen lahkoniit áššái nu, ahte mii vuos čeahkkáigeassit dokumeantta deháleamos čuoggáid. Dasto mii ovdanbuktit muhtun oppalaš cealkámušaid dokumeantta hámi ektui, man maŋŋá gieđahallat dokumeantta sisdoalu. Loahpas lea min árvalus ja mearkkašumit.

Čeahkkáigeassu

Sámediggeráđdi bijai ovdan Sámediggedieđáhusa giela birra Sámedikki dievasčeahkkimii skábmamánu 2012:s. Ráđdi duddjo dieđáhusa gustovaš lágaid ja njuolggadusaid, raporttaid ja iešguhtege guorahallamiid vuodul, dego Sámi giellaiskkadeapmi 2012, guovttegielalašvuodadoarjaga árvvoštallan ja giellaguovddáziid árvvoštallan.

Sámediggeráđdi geahččala dieđáhusain ovdanbuktit bajimus dási politihka sámeigiela birra, mii galgá čujuhit ja čielggadit prinsihpalaš áššiid sámeigiela geavaheami ja ovddideami ektui. Sámediggeráđi váldomihtun sámeigiela ovddideami oktavuodas lea lasihit giellageavaheddjiid logu ja loktet sámeigiela geavaheami. Sámediggeráđdi geahččala čilget Sámedikki ja Ráđdehusa gaskasaš mearridanválddi ja ovddasvástádusjuogu ja deattuha ahte dat sistisdoallá lágaid ja rámmaeavttuid árvvoštallama. Sámediggeráđdi lohka dán dieđáhusa váldofokusan. Viidasut ráđdi dadjá, ahte dieđáhus čilge ja ságaškušša makkár rolla ja politihkalaš váldi Sámedikkis galgá leat giellagažaldagain. Dieđáhusa vuodđun galget leat maid iešguđetge giellaguovllut ja dat dárbbut, mat gielas leat vai dat seailu,

nanosmuvvá ja ovddiduvvo dain guovlluin. Ráđđi čuoččuha maid dieđáhusa ságaškuššat daid hástalusaid mat gusket váilevaš olmmošlaš, ekonomalaš ja hálddahušlaš resurssaide sámegeiela nannenbarggus ja ahte dieđáhus láchčá politihkkii mii galgá fuolahit ahte višuvnnat ja mihttomearit sámegeiela nannema ja ovddideami dáfus álggahuvvojit.

Sámediggeráđđi ovdanbuktá njeallje áŋgiruššansuorggi sámegeiela nannema ja ovddideami várás, dát leat: 1. ovddasvástádus sámegeilli; 2. sámegeiela rámmaeavttut; 3. giellageavaheaddjit ja 4. sámegeiela geavaheapmi. Ráđđi meroštallá viidásut sámegeiela árvovuodu, mii lea dieđáhusa vuodđun, ovdalگو manná dasa, man lea meroštallan dieđáhus rámmán. Dás leat vuodđun - našuvnnalaš láchkamearrádusat, - dego vuodđolága § 110a, Sámeláhka ja sámelága giellanjuolggadusat, oahpahušláhka, mánáidgárdeláhka, báikenammaláhka, ja láchkaásahus bearráigeahččoláhkaásahusa rievdadeami birra, - riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat ja julggaštusat, Sámedikki stivrendokumeanta geiela dáfus, Ovttasbargošiehtadusat suohkaniiguin ja fylkkasuohkaniiguin guovttegeielalašvuodadoarjaga geavaheamis. Maiddá "Ovddasvástádus juohku sámegeiela dáfus" lea biddjon oassin dieđáhusa rámmán, mas Sámediggái, giellaguovddážiidda, departemeanttaide, fylkkamánniide, gielddaide ja fylkkamánniide meroštallo rolla.

Dieđáhusa máhttovuodu čilgehusa vuodđun leat dievva iešguđetlágan guorahallamat ja raporttat; earret eará Erenoamášraportevrra James Anaya raporta Norgga, Ruota ja Suoma sápmelaččaid birra, Sámi logut mitalit 5, Sámi giellaiskkadeapmi 2012, Raporta, "Langs lange spor- om samisk forskning og høyere utdanning", gielladillečilgehus dearvvasvuohhtasuorggis - almmá makkárge gáldočujuhusaid haga, sámi perspektiivva kárten suohkansuorggis, man Norut Áltá (2012) lea čađahan Ođasmahttin-, Hálddahuš- Girkodepartemeantta ovddas (OHD), ja sámi giellaguovddážiid árvvoštallan, man lea maid čađahan Norut Áltá seamma jagi. Čilgehus sierra sámegeielaid dilálašvuodain lea maid addon sadji dan nu gohččoduvvon Máhttovuodus, mas čujuhuvvo maiddá moatti kártemii ja guorahallamii almmolaš giellaplánema birra.

Čuovvovaš oassi dokumeanttas man bajilčálan lea; "Guovddáš hástalusat" čujuha 6 bajit dási hástalusii; Ovddasvástádusjuohku ja váldi giellaáššiin. Sámegeiela rámmaeavttut, sámegeiela geavaheaddjit, almmolaš hálddašeapmi, iešguđetlágan gielladilit ja duohta vejolašvuodát geavahit sámegeiela. Maŋimuš oassi dieđáhusas gieđahallá dan 4 ovddabealde namuhuvvon áŋgiruššansuorggi.

Mearkkašumit das mot dokumeanta lea huksejuvvon

Dat mii lea eanemus čalbmáičuohcci dán dokumeanttas lea ahte ii leat ovttaoaivilvuohhta das mii biddjo ovdan dego čuolbma, ja das maid dieđáhus duođai gieđahala. Das lea stuora váikkuhus dokumeantta sisdollui, ja dan dihte mii namuhit dan dás vuolábealde. Nubbi mii lea mearkkašanveara lea ahte ii leat ráddjejuvvon das maid čilge dain iešguđet gurgalusain/osiin dokumeanttas. Dát guoská olles dieđáhusii, muhto oidno erenoamážit 10. ja 11. siidduin. Oaidná gal vuolitbajilčallagiin ahte lea dáhttu čilget dokumeantta diehtovuodu, muhto dás čilgejuvvo Giellaiskkadeapmi 2102 miehtá teakstabihtá, ja gaskkohagaid čujuhuvvo eará dokumeanttaide. Viidásat, de boahká čuolbmačilgen ja digaštallan áššis, mii lunddolaččat gulašii eará oassái dieđáhusas.

Dokumeantta struktuvra dahje váilevaš struktuvra dagaha ahte diehtu láivu ja šaddá eahpečielggas, ja lohkki šaddá dárkilit lohkat dokumeantta gávnnanan dihte struktuvrra ieš.

Go guoská gillii, de gurgaluvvojit teakstaosiin ollu diehtelasáššit.

Lea váttis gávdnat struktuvrra ákkastallamis. Doppe gos lea geahččaluvvon dan dahkat, de leat dat hárve huksejuvvon daid ieš-čilgejuvvon rámmaid nala. Eahpečielggas doabageavaheapmi dagaha maid sisdoalu váttisin ipmirdit dehe sáhtta mánggaládje ipmirdit. Mángga sajis geavahuvvo doaba "stáhta" dego Sámediggi ii livčče maid oassi stáhtahálddahušas. Dát mielddisbuktá ahte dat vuosttažettiin ii leat duohta, ja nuppádassii dat seagaha dan ovddasvástádusa man birra galggašii čielggaduvvot.

Sisdoallobealis lea nugo namuhuvvon, stuorimus váttisvuohta ahte váldooassi ii guoskkat dan maid álggus buktá ovdan dego dieđáhusa váldosisdoallu. Dás čuočuhuvvo álggus ahte dieđáhus galgá sisttisdoallat bajitdási politihkka sámi gielas, ja ahte dás galgá čielggaduvvot prinsihpalaš gažaldagat giela rámmaevttuid ektui. Viidáseappot, de lea jurdda čielggadit dálá lágaid ja rámmaid. Dat lágat maid dás áigu čielggadit, eai namuhuvvo konkrehta dásis dieđáhusa váldooasis. Lávdegotti unnitlohku oaivvilda ahte sámedikki giellapolitihkalaš vuodđogeađgi ferte huksejuvvot dan nala ahte systemáhtalaččat guorahallá buot servodatosiid mat hálldašit min giela; mas maid konkretisere moht mii jurddašit dustet hástalusaid maid mii diehtit dat iešguđet suorggit ožžot, ja maid čielggadit makkár osiid berre čielggadit.

Dát ferte dahkkot ságastallama vuodul sámi servodagain. Dás leat guovddázis buohkat gean otne lea guovddáš rolla sámi giela hálldašeamis. Dákkár vuodđogeađgi galggašii maid muhtui n muddui vuodđuduvvot “dás-ja-dál-dilli”, siskkobealde daid rámmaid maid Sámediggi otne ferte doahtalit, ja aktiivvalaččat geavahit daid vejolašvuodaid ja váikkuhangaskaomiid mat Sámedikkis leat otne, váikkuhan dihte giela saji servodagas.

Lávdegotti unnitlogus lea dat čielga oaidnu ahte Sámedikki rolla dego ovttasbargoguoibmi sihke guovddáš, guovlulaš ja suohkanlaš hálldahussii Norggas, maid addá Sámediggái legitimizehta váldit bajimus ovddasvástádusa koordineret gielladoaimmaid iešguđet ášahusaid gaska, sihke stáhta ja daid gaska mat eai gula stáhtii.

Sámedikkis lea maid dehálaš rolla sámi ášahusaide ja organisašuvnnaide sihke Norggas ja muđui sámis, juoga mii maid ii dušše atte legitimizehta dakkár rollii. Dat maid buktá ovddasvástádusa ášahussii váldit dakkár rolla, ja leat dihtomielalaš dan ovddasvástádusa. Lávdegotti unnitlohku sávvá buresboahitima ahte dakkár rolla šaddá formálalaš lága bokte.

Lea dehálaš deattuhit politihkalaš strategiijaid ja daid konkrehta doaimmaid maid Sámediggi ovdal lea bidjan vuodđun iežas giellapolitihkkii nugo Gielladieđáhus 2004, Sámegiella lea čaffat!

Sámediggeráđdi bidjá maid vuodđun daid demográfalaš rievdamiid mat leat sámi servodagas leamaš daid mañemus logenar jagi, mii mielddisbuktá ahte eambbosat fárrerit eret dain árbevirolaš guovlluin ja fárrerit gávpogiidda. Sámediggeráđdi oaivvilda dán oktavuodas ahte giellahálldašepmi ferte dustet dáid rievdamiid. Lávdegotti unnitlohku lea ovttaoaivilis ahte go nu oallu sápmelaččat orrot gávpogiin, de dat gáibida gielladoaimmaid, ja ahte giellasuodjalus lea doppe gos sámit orrot.

Lihkká háliidit mii muittuhit ahte mañemus logenar jagi guovddázii fárren lea leamaš dego hástalus daid guovddáš sámi guovlluide. Giellahálldašanguovlu lea dan dáfus leamaš dehálaš politihkalaš váikkuhangaskaopmi vai ii leat nu ollu fárren gávpogiidda, ja lea goit addán unnit suohkaniidda vejolašvuoda giellamáhtu ja olmmošlaš resurssaid gilvvus. Lávdegotti unnitlohku lea dan dihte kritihkalaš dasa ahte reavadit Sámedikki giellapolitihka dan guvlui mii sáhtta doamahit dakkár guovddášfárrema, nu guhka go dakkár mearrádusas eai leat doarvái fáktadieđut vuodđun.

Dasto lea unnitlogus imaštallan dasa ahte Sámediggeráđdi, man Bargiiddbellodat jođiha, vállje dan vuogi ahte ii deattut dan duohtavuoda ahte Ráđdehus, man maid Bargiiddbellodat, Bargo – ja Searvadahttindepartemeanta juo 2009:s ovddidii Sámegielaid doaimbaplána. Sámediggeráđdi namaha gal doaimbaplána earret eará bajilčállaga “rámmat” vuolde, ja maid ovttá earjkildoaimma vuolde, muhto dás ii boađe konkrehta maid Ráđdi lea bargan daiguin 66 doaimmaiguin maid Ráđdehus ovddidii juo 2009:s ja mii stáhtusraporttas lea lassánan nu ahte dál leat 78 doaimma.

Ovdamearkka dihte sáhtta čájehit mot okta ášši lea jaska leamaš, háliida lávdegotti unnitlohku geahččat mot NSR evttohus ášahit sierra gozihanorgána sámi giela vástte lea meannuduvvon jagiid čáda.

Norgga Sámiid Riikkasearvi ovddidii 2008:s logi čuoggá sámegiella ovdánahttimii mas okta doaimma lei sierra bearráigeahčču. Dán čuovvoleimmet válgaprográmmas Sámediggeválgga oktavuodas 2009, mas mii evttohit ášahit sámegiella bearráigeahččanorgána, e.e. sihkkarastin dihte ahte sámelága giellanjuolggadusat čuvvojuvvojit. 2009:s váldá Ráđdehus dán doaimma Sámegielaid doaimbaplánas

ovdan, dat lea doaimma 27. Bearráigeahčču sámelága giellanjuolggadusaiguin” ja das namuhuvvo áigemearmi 2009 ja 2010. Lávdegotti unnitlohku ohcala ášši min mearkkašumis áššis 18/12 Sámediggeráđi čielggadus sámegiela birra, vai ášši boadášii ovddasguvlui systemas.

Dán gielladieđáhusas viimmat sámediggeráđđi ovddida doaimma doaimbajuvvu 1 vuolde “Bearráigeahččan – ja váidinorgána sámegielas”. Strategiija mii välljejuvvo lea ráhkadit mandáhta bearráigeahččan – ja váidinorgáni.

Dát dađibahábut muitala ahte Sámediggeráđi bealis lea unnán deaddu čadáhít go maŋŋel dáid jagiid lea dušše dan dássái boahán ahte oaidná dárbbu ráhkadit mandáhta. Ferte gal vel namuhit ahte lávdegotti unnitlohku dás vuolábealde boahná doarjut ahte ášahuvvo bearráigeahččan – ja váidinorgána, ja mas maid árvoštallojuvvo lea go áittardeaddji buoret.

Váilevaš doaimbajuvvu

Lávdegotti unnitlohku šalloša go Sámediggeráđđi dieđáhusas ii ovddit konkrehta doaimmaid meannudeapmái. Unnitlogu oaivil lea ahte livččii sávahahtti sámi giellageavaheddjiide, organisašuvnnaide, suohkaniidda ja ášahusaide oaidnit makkár vuoruhemiid Sámediggi áigu dahkat nannendihti sámegiela. Dan sadjái lohka Sámediggeráđđi “jahkásaš vuoruhemiid ja doaimbajuvvu bohtet ovdan Sámedikki bušehtas ja bohtosat jahkediđáhusas”. Norgga Sámiid Ríkasearvi oaivvilda ahte konkrehta doaimbajuvvu livčče sáhtán ovddiduvvot dieđáhusas, muhto váldá čuovvleapmái Sámediggeráđi áigumuša ja áigu ovddidit doaimbajuvvu nuppe háve.

Mearkkašumit doaimbajuvvuide

Ángiruššansuorgi 1: ovddasvástádus sámi giela ovddas

Sámedikki ovddasvástádus ovdánahttit giela

Sámedikki gielladieđáhusas lohka Sámediggeráđđi ahte oassi sámi iešmearrideamis giela, kultuvrra ja servodateallima badjel lea ahte Sámedikkis galgá duohta váldi giellapolitihkas, ja ahte sápmálaččat ieža hálddašit giela. Ráđđi viidáseappot lohka ahte Sámedikkis galgá ovddasvástádus ovddidit giela , ja mii Sámediggeráđi oainnu mielde mielddisbuktá ahte Sámedikkis lea ovddasvástádus hábmet sámi giellapolitihka Norggas. Dát váldi lea mearrideaddji jus galgá sihkkarastit sámegiela. Viidáseappot čujuha Sámediggeráđđi ahte lea dárbu ollislaš ja bajitdási giellapolitihkkii das mot nannet ja ovdánahttit sámegiela iešgudet servodatsurgui. Gielladieđáhusas galgá mearridanvuoddu dán bargui.

Sámediggeráđi mielde dat mielddisbuktá ahte ferte čielga juohku ovddasvástádusas ja válddis gaskal Sámedikki ja Ráđdehusa. Ráđdehus lea geatnegahtton sihkkarastit ovttaskas olbmo individuella rievtti geavahit sámegiela almmolaš hálldahusas, ahte almmuhusat leat sihke dárogillii ja sámegillii, ja sihkkarastit ahte almmolaš dieđut leat goappašat gielaide.

Sámediggeráđđi oaivvilda ahte Ráđdehusas lea bajimus ovddasvástádus stáhta ja suohkana ášahusat devdet iežaset geatnegasvuoda ja addet ovttaskas olbmui almmolaš bálvalusa ja fálddaga sámegillii. Sámedikkis fas galgá ovddasvástádus ovdánahttit sámegiela ja hábmet sámegielpolitihka Norggas. Čujuhuvvo maid ahte ollu eavttut fertejit leat sajis vai Sámedikkis sáhtá leat duohta ovddasvástádus, dás maid lassu ruhtadeapmi, válddi sirdin, ja geahčat lága čađa.

Sámediggeráđi oaivila mielde galgá Sámedikkis leat guovddáš rolla dán barggus, ja evttoha ahte ášahuvvo almmolaš sámi lávdegoddi (SaOU) mas leat áirasat ráđdehusas ja Sámedikkis. Lávdegottis ferte Ráđi oaivil mielde leat lálkálávdegotti mandáhta. Dasa lassu ferte lávdegoddi guorahallat rámmaeavttuid, ovddasvástádusa ja ovttahttima sámegiela doaimmain ja maid ovddidit rievvadusevttohusaid. Sámediggeráđđi eaktuda ahte Sámediggi ráhkada mandáhta lávdegoddi.

Lávdegotti unnitlohku čuovvola ahte oassi barggus oážžut iešmearrideami giela, kultuvrra ja servodateallima badjel, de galgá Sámedikkis leat duohta váldi giellapolitihkas ja ahte sámegiela lea

juoga maid sápmelaččat ieža fertejit hálddašit. Dát áirasat leat maid ovttaoaivilis ahte Sámedikkis galgá leat ovddasvástádus sámegeiela ovdánahttimis. Go Sámediggeráđđi oaivvilda ahte ovddasvástádus ovdánahttit sámegeiela lunddolaččat mielddisbukta ahte sámedikkis maid lea ovddasvástádus sámegeiela politihkkii Norggas, de dát áirasat háliidit lagabui čilgejuvvot ráđi áigumušas.

Unnitlohku čujuha Ráđdehusa Sámegeielaid doaibmapláni gos lea ná:

“Sámedikkis lea ja galgá ain leat erenoamáš guovdilis rolla sámegeiela bargguin. Norgga eiseválddit eai dattetge sahte sirdit alddiineaset Sámediggái bajimus ovddasvástádusa sámegeielas. Alo lea stahtalaš ovddasvástádus bidjat dárbbaslaš rápmacavttuid sámegeiela gáhttejupmái ja ovddideapmái. Sámedikkis okto ii sahte lea ovddasvástádus sámegeiela ovddideami lágideamis. Sámegeiela joatkevaš ovdáneapmi sorjá mángga oasalačča ángiruššamis, ja das lea maiddai gielddain/suohkaniin ja fylkkagielddain/-suohkaniinge guovdilis doaibma” (s.14).

Sámediggeráđđi áigu čielga guovttijuogu ovddasvástádus- ja váldesuorggis gaskal Sámedikki ja Ráđdehusa. Gielladieđáhusas lea ná:

“Nu lea Ráđdehusas bajimus ovddasvástádus das ahte stáhtalaš ja suohkanlaš ásahasat devdet iežaset geatnegasvuodaid ja addet ovttaskas giellageavaheaddjái almmolaš bálvalusaid ja fálaaldagaid sámegeilli. Sámedikkis galgá leat ovddasvástádus ovddidit sámegeiela ja hábmet sámi giellapolitihka Norggas. Jus Sámedikkis galgá leat duohta bajimus ovddasvástádus sámegeiela ovddideamis, de fertejit muhtun eavttut leat sajis. Lea dárbu sihke lasihit ekonomalaš rámmaid, sirdit válddi ja guorahallat lágaid”.

Lávdegotti unnitlohku oaidná váttisin dan go Sámediggeráđđi dainna guovttejuohkimiin bidjá eret iežas ovddasvástádusa dasa ahte ovttaskas giellageavaheaddji oážžu almmolaš bálvalusa ja fálaaldaga sámegeilli. Dát áirasat áigot cuiggodit ahte orru dego Sámediggi ii leat mielas váldit ovddasvástádusa gielas ovttaskas sápmálačča ovddas dan suohkanis gos sii orrot. Dat guoská mánáide mánáidgárdái, ohppiide skuvllas dehe vuorasolbmuid buohcciviesus. Dán eai sahte dát áirasat doarjut.

Unnitlohku háliida viidáseappot ahte Sámediggeráđđi čilge mii lea dás: “Sámedikkis galgá leat ovddasvástádus (...) hábmemis sámi giellapolitihka Norggas” go geahččá Sámegeielaid doaibmaplána ektui, gos daddjo “Norgga eiseválddit eai dattetge sahte sirdit alddiineaset Sámediggái bajimus ovddasvástádusa sámegeielas”

Ovddasvástádusa juohkin ja ovtasteapmi gielladoaimmain

Sámediggeráđđi čujuha ahte” Lea áibbas čielga dárbu ahte muhtumis lea bajimus ovddasvástádus sámi giellaovddideamis, ja doaibmabijuid oktiiveiveheamis”.

Sámediggeráđđi oaidná “Sámediggi oaidná dárbbu dasa ahte ovddasvástádus oktiiveiveheami ja doaibmabijuid ovttahttima dáfus dain iešguđetge giellaguovlluin formaliserejuvvo.” Viidáseappot vásiha ráđđi “Sámediggi vásiha ahte dat iešguđetge giellaguovllut ohcalit lagat ovttasbarggu Sámedikkiin”. Ráđđi buktá ovdamearkka dan dilis mas lullisámi giellaguovlu lea ja čujuha dasa ahte “Sihke suohkanat, fylkkasuohkanat ja fylkkamánit barget veahkin ja dain leat iešguđetlágan rollat lullisámegeiela nannema barggus”. Sámediggeráđđi konkludere ahte “Lea lunddolaš ahte Sámedikkis lea bajimus ovddasvástádus gielladoaibmabijuid oktiiveiveheamis ja ovddasvástádusjuogus”.

Dasto Sámediggeráđđi lagabui geahčada Ráđdehusa Sámegeielaid doaibmaplána 2009 – 2013. Ráđi ipmárdus lea ahte “Dat iešguđetge departemeanttat fertejit háhkat stuorát gelbbolašvuoda sámi diliid ja sámegeiela birra” ja viidáseappot ahte “Lea dehálaš ahte dat iešguđetge departemeanttat álget guoddit eambo ovddasvástádusa ja ožžot čielgaset rolla sámegeiela barggu dáfus”.

Lávdegotti unnitlohku oaidná dárbbu bajitdási ovddasvástádussii sámegeiela ovdánahttimii ja ovttahttimii doaimmain, formálalaččat čilgejuvvo Sámedikki rámmain. Lávdegotti áirasat oaivvildit ahte bajitdási ovddasvástádus lunddolaččat gullá Sámediggái.

Dát áirasat oidnet dárbbu čujuhit dan guovtteoavilvuoda mii lea das ahte Sámediggeráđđi oaivvilda ahte Ráđđehusas nuppe bealis galgá leat “bajimus ovddasvástádus stáhta ja suohkana ásahtas devdet iežasat geatnegasvuoda ja addet ovttaskas olbmui almmolaš bálvalusa ja fáldadaga sámegillii.” (čuoggás Sámedikkis galgá leat ovddasvástádus ovdánahttit sámegiela” dás bajábealde), ja nuppe dáfus fas oaivvilda ahte “Lea lunddolaš ahte Sámedikkis lea bajimus ovddasvástádus gielladoaibmabijuid oktiiveheamis ja ovddasvástádusjuogus”.

Unnitlohku čujuha Sámediggeráđi ipmárdussii ahte dain iešguđet departemeanttain lea váilevaš gelbbolašvuhta ja dárbu sin ovddasvástádusa deattuhit ja maid čielggadit rollaid go guoská sámi dilálašvuhtii ja sámegillii. Dát áirasat eai sáhte dušše doarjut Sámediggeráđi moaitámuša dain čuoggáin. Ráđđehus čujuha Sámegielaid doaimapláni 2009 – 2013 mas leat 66 čielga doaimabiju, ja stáhtusraportii “gielladilli jagi 2010 ja joatkevaš barggut jagi 2011”, mas leat 78 čielga doaimabiju, ja dáid áirasaid oainnu mielde lea das čielga ja plánejuvvon čuovvleapmi giellapolitihkas. Ráđđehus deattuha ahte bargu doaimaplánain ja jahkásaš stáhtusraporttaid ráhkadeamis lea leamaš gulahallan Sámedikkiin.

Bearráigeahččan – ja váidinorgána sámegillii

Lávdegotti unnitlohku doarju Sámediggeráđi evttohusa ásahtit bearráigeahččan – ja váidinorgána sámegiela várás, dás maid ahte okta strategiijan doibmii ráhkaduvvo mandáhtta. Muhto mas maid geahčada livččii go áittardeaddji rolla buoret.

Ángirusšansuorgi 2: Sámegiela rámmaeavttut

Sámelága giellanjuolggadusat ja hálddašmodealla

Sámediggedieđáhusas sámegiela birra evttoha Sámediggeráđi heaittihit giellahálddašanguovllu. Sámediggeráđi vuolggasadjii lea dat riekti mii buot sápmelaččain lea geavahit iežas giela ja ahte juohkehaččas galgá riekti geavahit sámegiela almmolaš ásahtasain gos ihkinassii orru. Dás čujuhuvvo dasa ahte otne leat dušše sii geat orrot hálddašanguovllus geain lea dat riekti, ja dan dihte oaidnit ahte lea dárbbášlaš revideret sámelága giellanjuolggadusaid nu ahte dat gustojit olles riiki. Sámediggeráđi čujuha maid dasa ahte Ráđđehus lea guorahallame sámelága giellanjuolggadusaid mas maid guorahallá boahtteáigge hálddašmálliid. Ráđi oainnu mielde lea dárbbášlaš geahččat lága dan geažil go gielladilli lea rievdan, ássanmálet ja ahte ođđa suohkanat leat bohtán mielde hálddašanguovlui.

Sámediggeráđi eaktuda ahte go sámelága giellanjuolggadusat galget rievdaduvvot vai gustojit olles riiki de lea dárbu sirret njuolggadusaid. Sámediggeráđi oaidná ahte sáhtá leat hástalus muhtun suohkaniidda Norggas bálvalit sámi álbmoga sámegillii ja dan dihte lea dárbu ođđa hálddašmálli mii boadášii otná hálddašmáalle sadjái.

Sámediggeráđi oaidná dakkár mále mas hálddašepmi lea juhkon guovtti sadjái, ja mas lea heivvolaš ahte njuolggadusat gusket daidda suohkaniidda mat dál leat hálddašanguovllus. Dat suohkanat namuhuvvojit dego giellaresursasuohkanat gos sámi álbmogis fertet leat viidát rievttit geavahit giela ja oazžut bálvalusaid sámegillii. Eará suohkaniidda galgá maid sámelága giellanjuolggadusat guoskat, muhto vehá unnit njuolggadusat muhto nu fal ahte muhtun guovddáš giellarievttit gustojit. Čujuhuvvo ahte dakkár guovtteoasát málli lea dárbu lassi ekonomalaš resurssaid ja lea dárbu ahte suohkanat leat sihkaraston ahte bohtá ruhta rámma mielde stáhtabušehtas.

Lávdegotti unnitlohku áigu álggus namuhit ahte sámegiela hálddašanguovlu álggahuvvui sámelága vuodul go sámeláhka oaččui ođđa goalmmát kapihtala giela birra 1990:s. Njuolggadusat bohte doibmii ođđajagimánu 1.b 1992. Duogáš go bođii láhkii ahte stáhtas lea ovddasvástádus láhččit dili vai sámi álbmot sáhtá “sihkarastit ja ovddidit iežas giela, iežas kultuvrra ja iežas servodateallima”. (Norgga Sámiid Rükasearvi lea leamaš ja lea guovddáš premissaaddi dán barggus daiguin dehálaš milepælaiguin sámpolitihkalaš ovdáneames). Hálddašanguovlui gullet otne suohkanat Kárašjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Porsángu ja Deatnu Finnmárkkus, Gáivuotna ja Loabát Romssa fylkkas, Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti 310 siidu 453 siiddus

Divttasvuotna Norlánddas, ja Snoasa ja Raavrevijhke Davvi – Trøndelagas. Dát áirasat čujuhit dasa ahte hálddašanguovllu suohkanat leat leamaš ja leat dehálaš reaiddut Sámediggái ja stáhta eiseválddiide barggus nannet sámegeiela ja addit buori fáilaldaga álbmogii.

Sámediggeráđdi bidjá dás vuodđun daid demográfalaš rievdamiid sámi servodagas daid maŋemus logenar jagi, go sápmelaččat fárrejit árbevirolaš guovlluin gávpogiidda. Sámediggeráđdi oaivvilda dán oktavuodas ahte giellahálddašeapmi ferte dustet dáid rievdamiid. Lávdegotti unnitlohku lea ovttaoavvilis das ahte dat oallu sápmelaččat mat orrot gávpogiin, gáibida ahte álggahuvvojit sierralágan gielladoaimmat ja giellasuodjalus doppe gos sámit orrot. Lihkká háliidit mii muittuhit ahte daid maŋemus logenar jagi guovddáži fárren lea čujuhuvvon dego hástalus guovddássámi guovlluide. Giellahálddašanguovlu lea nu leamaš dehálaš politihkalaš váikkuhangaskaoapmi buodđut fárrema gávpogiidda ja lea addán smávit suohkaniidda vejolašvuoda gilvvus giellagelbbolašvuodas ja olmmošlaš resurssaid gilvvus.

Lávdegotti unnitlohku čujuha dasa ahte Ráđđehusa sámegeielaid doaibmaplána 2009 – 2013 čujuhuvvo árvvoštallamii man Sámi instituhtta čađahii 2007:s. Árvvoštallamis biddjo jearaldat váldet go sámelága giellanjuolggadusat doarvái bures vuhtii Europa guovlulaš – ja unnitálbmotgielaid soahpamušas. Deattuhuvvo ahte hálddašanguovlu ráddjemis lea mearrideaddji mearkkašupmi oazžu go rivttiid sámelága vuodul. Čujuhuvvo dasa ahte dat geográfalaš rádjen mii geavahuvvo unnitloguid giellasoahpamušas lea soddjileabbo go dat mii geavahuvvo sámelága giellanjuolggadusain ja dát árvvoštallanraportta mielde buktá soabathisvuoda daid prinsihpaid gaski ahte buohkat galget ovtta ládje meannuduvvot, ja dásseárvosaš ja ovttađassásašvuoda gaski. Árvvoštallanraporttas evttohuvvo ahte gažaldat eambo soddjilis geográfalaš juohkin árvvoštallo sierra. Doaibmaplána doaibma 27 lea ná:

“Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu danne álggahit barggu mas geahčadit sámelága giellanjuolggadusaid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid ektui, ja mas árvvoštallet leago dárbu nuppástuhtit sámelága giellanjuolggadusaid. Árvvoštallama dat áigu čađahit ráđđadaladettiinis Sámedikkiin. “ Lávdegotti unnitlohku sávvá buresboahhtin dakkár revideremii sámelága giellanjuolggadusain.

Unnitlohku bivdá Sámediggeráđi ovdal namuhuvvon rievdadeame buktit vuđolaš čilgehusa ja čielggadit doahpaxis “giellaresursasuohkanat” ja makkár váikkuhusat rievdamis lea otná hálddašanguovllu ektui. Dát ferte dahkkot ovttasráđiid ja gulahallama bokte daiguin geaidda dát guoská.

Unnitlohku addá doarjaga dasa ahte muhtun giellarievttit fertejit gustot buot sápmelaččaide gos sii ain orrot. Dan oktavuodas čujuha Sámediggeráđdi giellarievttiide ovdaskuvlamánáin, riekti oazžut oahpahusa sámegeiela ja sámegillii, riekti oazžut dearvvašvuoda – ja fuolahusbálvalusaid sámegillii, riekti vuhtiiváldit riektesihkarvuodas iežas gillii ja riekti girkomeanuide sámegillii. Dát áirasat áigot dás čujuhit Ráđđehusa doaibmapláni mas namuhuvvo árvvoštallan sámelága giellanjuolggadusain maid sámi instituhtta čađahii 2007:s árvvoštallanraportta čájeha ahte almmolaš ášahusat masa dát láhka guoská, eai deavdde lága gáibádusaid doarvái. Dasto ii leat sámi álbmogis siskkobealde lága hálddašanguovllus sihkkaraston riekti atnin sámegeiela almmolaš ášahusain nu ollu go giellanjuolggadusaid ulbmil lea. Váldosivva dasa orru leama ahte váilu gelbbolašvuoha sámegeielas almmolaš ášahusaid bargiid gaskkas.

Lávdegotti unnitlohku bivdá Sámediggeráđi čalmmis atnit dan jus giellarievttit viiddiduvvojit dan suohkanii gos olbmot orrot, ahte geahččá dán daid čuolmmaid ektui maid raporta čujuha. Go giellarievttit viiddiduvvojit lea erenoamáš dehálaš ahte gelbbolašvuoha sámegeielas almmolaš ášahusain nannejuvvo, nu ahte dat bohtosat maid dán rádjai leat olahán eai láivvoše.

Unnitlohku áigu viidásiid čájehit Sámediggeráđi duohtavuodačilgehussii mas čujuhuvvo gielladili rievdadussii, ássanguovllumálli ja ahte ođđa suohkanat leat váldon mielde hálddašanguovlluide. Ráđdi oaivvilda ahte boahhteáiggi hálddašanmálla ferte váldit vuhtii daid iešguđetgelágan gielladiliid mat leat Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

iešguđetge giellaguovlluin. Dát áirasat áigot čujuhit váilevaš strategiijaid daid suohkaniid ektui mat iešguđetgelágan ákkaiguin eai leat fuobmán heivvolažžan searvat sámegeiela hálddašanguvlui. Sorjjasmeahtun das jus otnáš hálddašanguovlu bissu dahje jus rievdaduvvo “resursasuohkanin” leat dákkár strategiijat dárbbaslaččat. Dat leat otná dán beaivvi oallut suohkaniin main lea geatnegasvuohta addit sámegeiela fáaldaga álbmogii eará lágaid bokte. Dát áirasat dihtet ahte Sámediggi lea soabadan ovttasbargošiehtadusa muhtun suohkaniiguin, muhto váillahit dan ovdanbuktima dieđáhusas nu ahte dat konkrehta váikkuhangeavahemiid maid sáhttet digaštallat.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui Sámediggeráđi mearrádusárvalusa.

Mearkkašupmi, Fremskrittspartiet, áirras Arthur Tørfoss

Sámedikki dieđáhus sámegeiela birra.

Sámediggi atná dárogeiela ja sámegeiela ovttađassásaš giellan. Dattetge lea dan duohken ovttá našuvdnii ahte álbmogis lea oktasaš giella vuodđovuogádat. Sámediggi atná dasto lunddolažžan ja riektin ahte dárogeiella ferte leat váldogiellan norgga skuvllas. Sámedikki fokus ferte leat ahte váikkuhit olbmuid mat sávvet oahppat sámegeiela, galget oaččut áiggi dan dahkat. Muhto Sámediggi ii leat sihkar ahte leago sámegeiela hálddašanguovlu rievttas váikkuhangaskaoapmi seailudit sámegeiela geavaheami. Giellahálldašeami otnáš vuogi mielde ii oro doaibmame. Sámegeiela geavaheddjiid oassi orru njiedjame, mii lea Sámedikki áigumuša vuostá. Oassi mas lea sámegeiella eatnigiellan ii gávdno otne ollislaš diehtu.

Dieđáhus čájeha ahte otne leat ollu ja iešguđetlágan oassádallit mat leat mielde go gusto sámegeilli, ja čujuha ahte dat duddjo unnán joatkevašvuođa, doaimmaid oktiiheiveheapmi váilu, ovddasvástádusdilli eahpečielggas ja ii leat diehtu oktasaš giellageavaheaddjis. Sámedikkis lea dat oaidnu ahte ferte álggahit vuogi mas oaidná man oallugiin lea sámegeiella eatnigiellan. Sámedikkis lea maid dat oavil ahte Stuoradiggi ferte odđasit geahčadit sámegeiela ovddasvástádusdili, dánna áigumušain bidjat dán ovttaskas suohkaniidda.

Dieđáhus váldo muđui diehtun.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 33 čoahtis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Ealáhus- ja kulturlávdegotti árvalus evttohusmearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihkka
1	Heidi Persdatter Greiner Haaker, áššejođiheaddji	
2	Hans J. Eriksen	Agnar Kvernmo Anders Somby jr.
	Heidi Persdatter Greiner Haaker, čoahtkinortnegii	
	Hans J. Eriksen	

3	Mariann Wollmann Magga	
4	Cecilie Grape	Sten Erling Jønsson
		Heidi Persdatter Greiner Haaker
		Mariann Wollmann Magga
	Cecilie Grape	
5	Ida Marie Bransfjell	Miriam Paulsen
		Trond Are Anti
		Ann-Mari Thomassen
	Ida Marie Bransfjell	
6	Per Andersen Bæhr	Trond Are Anti
		Cecilie Grape
		Heidi Persdatter Greiner Haaker
	Per Andersen Bæhr	
7	Silje Karine Muotka	Agnar Kvernmo
		Cecile Grape
	Silje Karine Muotka	
8	Sten Erling Jønsson	Silje Karine Muotka
		Trond Are Anti
		Marit Kirsten Anti Gaup
	Sten Erling Jønsson	
9	Heidi Persdatter Greiner Haaker	
10	Ellinor Marita Jåma	
11	Inger Eline Eriksen	
12	Trond Are Anti	
13	Toril Bakken Kåven	
14	Ann-Mari Thomassen	
15	Mariann Wollmann Magga	
	Heidi Persdatter Greiner Haaker, áššejođiheaddji	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi lea digaštallan sámediggediedáhusa sámegiela birra. Diedáhus lea mielde čoahkkingirjijis.

Sámediggediedáhus sámegiela birra

Álggahus

Dáinna diedáhusain áigu Sámediggi ovddidit bajimus dási politihka sámegiela birra, mii galgá čujuhit ja čielggadit prinsihpalaš áššiid sámegiela geavaheami ja ovddideami olis. Sámedikki váldomihttu sámegiela ovddideami oktavuodas lea lasihit giellageavaheddjiid logu ja loktet sámegiela geavaheami. Jus dáid ulbmiliid galgá olahit, de lea dárbbaslaš čielggadit válldi ja ovddasvástádusjuogu Sámedikki ja ráđdehusa gaskka. Dákkár čielggadeapmi mielddisbukta ahte lágat ja rámmaeavttut árvvoštallojuvvojit ja rievdaduvvojit. Dát lea dán diedáhusa váldofokus. Sámediggediedáhus sámegiela birra sisttisdoallá hástalusaid, ulbmiliid ja strategiijaid 4 áŋgiruššansuorggis;

Ovddasvástádus sámegilli
Sámegiela rámmaeavttut
Giellageavaheaddjit
Sámegiela geavaheapmi

Sápmelaččaid iešmearridanvuoigatvuohta iežamet giela, kultuvrra ja eallinvuogi hárrái lea nannejuvvon našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš lágain. Dát mielddisbuktá ahte sámi álbmogis lea vuoigatvuohta mearridit guđe guvlui boahttevaš giellapolitihkka galgá mannat. Mis lea maid vuoigatvuohta oahppat ja geavahit sámegiela. Vaikko gávdnojit našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš mearrádusat, de lea ain stuora lávki giellageavahanvuoigatvuođa ja dan duohta vejolašvuođa gaskka ahte geavahit ja ovddidit giela servodagas.

Sámediggedieđáhus sámegiela birra čilge ja ságaškuššá makkár rolla ja politihkalaš váldi Sámedikkis galgá leat giellagažaldagain. Lea dárbu čielgaset ovddasvástádusjuhkui, buoret oktiiveheheapmái doaibmabijuid dáfus ja buriid reaiduide boahttevaš giellavuoruheami dáfus.

Go Sámelága giellanjuolggadusat bohte fápmui 1992:s, nannejuvvui maiddái lágas guđet suohkanat galge leat mielde sámegiela hálddašanguovllus. Ráddjejuvvon mearri suohkanat leat válđojuvvon mielde dán guvlui, ja dát suohkanat leat geatnegahtton bálvalit iežas álbmoga sámegillii. Dat ahte sámelága giellanjuolggadusat dušše gusket hálddašanguovllu suohkaniidda, lea iešalddis stuora hástalus danne go dát ii atte sámegielat álbmogii Norggas ovttalágan vuoigatvuođaid geavahit ja oahppat sámegiela. Seammas čájehit iešguđetlágan evalueremat ja kártemat ahte suohkanat eai ollásit nagot doallat iežaset geatnegasvuođa fállat bálvalusaid guovtti gillii.

Ássanminstara rievdan ja ođđa suohkaniid fáttmasteapmi sámegiela hálddašanguvlui maŋemus jagiid čájeha ahte lea dárbu ođasmahttit sámelága giellanjuolggadusaid. Dieđáhus giedahallá dán čuolmma ja nanne ahte almmolaš hálddašeapmi lea stáhta ovddasvástádus ja ahte sámegielat álbmogis lea vuoigatvuohta oažžut bálvalusaid sámegillii beroškeahtá gos orrot. Dát mielddisbuktá ahte sámelága giellanjuolggadusat galget gustot miehtá riikka. Sámediggedieđáhus luohpá dálá hálddašanmodeallas ja oaidná baicca daid suohkaniid mat leat mielde dálá hálddašanguovllus ovttasbargoguoibmin sámegiela nannen- ja ovddidanbarggus. Dát mearkkaša ahte leat guovttesuorat ovddasvástádusjuohku, gos Stáhtas lea ovddasvástádus almmolaš bálvalusaide ja nu maiddái ekonomalaš ja hálldahuslaš ovddasvástádus das ahte suohkanat, fylkkasuohkanat ja almmolaš ásašusat bálvalit sámegielat álbmoga sámegillii. Sámedikkis lea ovddasvástádus ovddidit sámegiela, ja oaidná dárbbu nannet ovttasbarggu ja resurssaid sámegiela ovddidanbarggus iešguđetge dásiin servodagas. Dát rievdadus mielddisbuktá dárbbu lávdegoddái mas lea mandáhtta čielggadit ja evttohit rievdadusaid lágain, válldiin ja ovddasvástádussurggiin mat gusket sámegillii

Váilevaš ekonomalaš, olmmošlaš ja hálldahuslaš resurssat leat stuora hástalussan sámegiela nannema barggus. Dát leat rámmaeavttut mat fertejit leat sajis vai sáhttit sihkkarastit sámegiela boahtteáiggi. Dieđáhus ságaškuššá dáid hástalusaid ja láchá dili politihkkii mii galgá fuolahit ahte višuvnnat ja mihtomearit sámegiela nannema ja ovddideami dáfus álggahuvvojit.

Sámedikki ja Sámedikki giellapolitihka váldoulbmil sámegiela ovddideami olis lea lasihit sámegiel geavaheddjiid logu. Lea áibbas dárbbášlaš sámegiela boahtteáigái ahte sámegielagiid lohku lassána. Dieđáhus váldá vuođu dain iešguđetge giellaguovlluin ja dain dárbbuin mat gielas leat vai dat seailu, nanosmuvvá ja ovddiduvvo dain guovlluin. Dasto lea dehálaš ahte gávdnojit duohta vejolašvuođat geavahit giellamet máŋgga servodatsuorggis. Sámegiela geavaheapmi iešguđetge dásiin servodagas ferte lasihuvvot, ja lea mearrideaddji ahte eanet ásašusat váldet ovddasvástádusa lasihit sámegiela geavaheami.

Sámegiela dili lea iešguđetlágan, ii dušše gielaid gaskkas, muhto maiddái siskkáldasat gielain. Dát dahká ahte fertejit leat iešguđetlágan strategiijaid sámegiela nannemii ja ovddideapmái. Jus galgá háhkat eambo máhtu daid iešguđetge gielladiliid birra, ja nu maiddái deaivat buorebut strategiijaiguin, de lea dárbu jeavddalaččat kártet giela dili.

Sámediggedieđáhus sámegiela birra lea boadus proseassas mii Sámedikkis lea. Bargu dáinna dieđáhusain álggii stuora giellakonferánssain maid Sámediggi lágidii Romssas miessemánus 2011. Konferánssas ledje logaldallit iešguđetge servodatsurggiin ja attii buori vuođu dieđáhusbargui.

Miessemánu ja geassemánu 2012 mielde lea Sámediggeráđđi doallan máŋga rabas čoahkkima gos leat boahtán evttohusat dieđáhussii. Leat maiddái boahtán čálalaš evttohusat dieđáhussii ovttaskas olbmui, ásašusain ja organisašuvnnain. Sámediggeráđis ja Sámedikki dievasčoahkkimis lea leamaš viiddis politihkalaš digaštallan. Sámediggeráđđi ovddidii čilgehusa sáme giela birra áššis 18/12 Sámedikki dievasčoahkkimii. Dát lea vuodđun Sámediggedieđáhussii sáme giela birra. Jahkásaš vuoruheamit ja doaibmabijut galget boahtit ovdan Sámedikki bušehtas ja jahkedieđáhusa boađusolaheamis.

Definišuvnnat

Oktasaš ipmárdusa dihte lea dehálaš čielggadit muhtun doahpagiid mat leat guovddázis dán dieđáhusas. Danne hálidit čielggadit movt mii ipmirdit dáid doahpagiid.

Eatnigiella: Dán dieđáhusas geavahuvvo doaba dan vuosttaš giela birra maid lea oahppan ruovttus. Sáhttet maiddái leat máŋga eatnigiela jus lea oahppan máŋga giela oktanis. Eará báikkiin máilmmis (ovdamearkka dihte nuorta-asiáhtalaš riikkain) geavahuvvo eatnigiella dan čearddalaš joavkku giela birra masa gullá, beroškeahttá giellamáhtus.

Vuosttašgiella: Njálmmálaš, vejolaččat maiddái čálalaš, váldogiella. Oahpahusoktavuođas geavahuvvon dan giela birra maid vällje váldogiellan.

Nubbegiella: Giella mii ii leat olbmo vuosttašgiella, muhto maid oahppá dahje lea oahppan dakkár birrasis gos dábálaččat geavahuvvo beaivválaš giellan. Nubbegiella sáhtta maid mearkkašit buot gielaid mat eai leat vuosttašgielat, dát mearkkaša sihke nubbegiella ja amasgiella.

Giellaguoddit: Čeahpes giellageavaheaddjat mat geavahuvvojit resursaolmmožin giellaoahppama oktavuođas.

Giellaarenat: Giellasosiologalaš doaba mii geavahuvvo báikkiid dahje ásašusaid birra gos giella lea anus.

Giellaguovlu: Giellageográfalaš doaba mii čilge giela leavvama.

Eanetloguguovlu: Guovlu gos eanetlohku álbmogis geavaha sáme giela beaivválaš giellan.

Guovttegielat: Olmmoš gii lea šaddan bajás guvttiin vuosttašgielain ja gii hálddaša goappašat gielaid ovttá bures, dahje olmmoš gii iežas árgabeaivvis geavaha guokte giela ja identifisere iežas goappašat gielaiguin, vaikko giellamáhttu ii leat seamma buorre goappašat gielain.

Mánngagielaš: Olmmoš gii lea šaddan bajás guvttiin dahje mánnggain gielain ja gii identifisere iežas dáiguin gielaiguin ja/dahje olmmoš gii identifisere iežas mánnggain gielain ja geavaha máŋga giela iežas árgabeaivvis, vaikko giellamáhttu ii leat seamma buorre buot gielain.

Sáme giela árvovuodđu

Sáme giella lea vuodđoárvu sámi servodagas. Danne lea giela suddjen ja viidáset ovddideapmi dehálaš ii ge dárbbas čilgejuvvot eará ládje. Čielga mearka giela stuora mearkkašumis lea ahte čanastat sáme giellii lea mearrideaddji go galgá čálihit iežas Sámedikki jienastuslohkui.

Sáme giella lea okta min kultuvrra vuodđogedggiin vaikko buohkat eai máhte giela. Dát lea giella maid mis lea riekti nannet ja ovddidit sihke bealsteamet indiviidan ja servodagas. Dát riekti guoská beroškeahttá man bures guhtege mis odne máhtta giela. Riekti min iežamet giellii lea árvu mii lea vuodđun olles gielladieđáhussii. Buohkaide geat máhttet sáme giela, lea stuora árvu beassat sámastit nu olu oktavuođain go vejolaš maiddái bearraša ja lagasbirrasa olggobealde, nu go ovdamearkka dihte almmolaš kantuvraiguin, dearvvašvuodabálvalusain, skuvllain, girkuin ja riektedoaimmahagain.

Lea iešalddis árvu go min giella čalmmustahttojuvvo servodagas. Go giella geavahuvvo mángga iešgudetge oktavuodas, de dasa addo oinnolaš árvu seamma ládje go eará gielaide. Dákkár oinnolaš dásseárvu gielaide gaskkas lea seammás mearkan ahte álbmogiid gaskkas lea dásseárvu. Vaikko mii dávjá hupmat sámegiela birra dego oktan giellan, de leat Norgga beale sápmelaččain árbečanastagat viđa iešgudetge sámegillii. Dát vihtta giela leat nuortalašgiella, davvisámegiella, julevsámegiella, bihtánsámegiella ja lullisámegiella. Čanastat ovttá dán viđa giellii sámi girjái vuodas ovddasta árvvu sápmelaččaide, ja dát árvu lea ge maid vuodđun gielladieđáhussii.

Rámmat

Našuvnnalaš láchkamearrádusat

Sámegiella lea sámi kultuvrra vuodđogeađgi. Mii sápmelaččat leat eamiálbmot ja minoritehta Norggas, ja sámegiella ja sámi kultuvra dárbbasit ge erenoamáš suodjalusa vai ain sáhtta seailut ja ovdánit. Norgga stáhta leat geatnegahtton láchit diliid nu ahte sápmelaččat sáhttet sihkkarastit ja ovddidit gielaset. Dát geatnegasvuoddat, mat leat čállojuvvon lágaide ja konvenšuvnnaide, leat reaiddut maid Sámediggi geavaha go deaivvada guovddáš eiseválddiiguin, suohkaniiguin, fylkkasuohkaniiguin ja eará belliiguin geaiguin mii ovttasbargat.

Vuodđolága § 110a geatnegahtta Norgga stáhta láchit diliid nu ahte sámegiella sáhtta seailut ja ovdánit.

Láhka Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid birra (sámeláhka) bođii fápmui 1989:s ja dan ulbmil lea láchit diliid nu ahte sámi álbmot Norggas sáhtta sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, iežas kultuvrra ja servodateallima. Láhka konkretisere daid váldoprinsihpaid sisdoalu maid Vuodđolága § 110 nanne.

Sámelága giellanjuolggadusat bohte fápmui 1992:s ja leat čilgejuvvon 3. kapihttalis, sámegiela birra.

Go sámelága giellanjuolggadusat mearriduvvojedje, nannejuvvui maiddái lágas ahte Kárásjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Porsáŋgu, Deatnu ja Gáivuotna galget sámegiela hálddašanguovlui mielde. Go Divttasvuona suohkan váldojuvvui mielde 2006:s, rievdaduvvui láhka nu ahte hálddašanguovlu dál lea mearriduvvon láchkamearrádusa bokte. Maŋjel leat Snoasa ja Loabát suohkanat váldojuvvon mielde hálddašanguovlui, ja Røyrvik boahtá mielde 1.1.2013.

Sámelága giellanjuolggadusat (1992) addet sámegiela hálddašanguovllu álbmogii vuoigatvuoda váldit oktavuoda almmolaš ášahusaiguin ja oažžut vástádusa sámegillii dahje dárogillii nu movt ieš háliida. Vuoigatvuoha guoská sihke njálmmálaš ja čálalaš gulahallamis. Vuoigatvuoha ii gusto dain oktavuodain go hálddašanorgána ieš váldá oktavuoda. Buot almmuheamit almmolaš orgánain hálddašanguovllus mat gusket olles álbmogii dahje oassái álbmogis, galget almmuhuvvot sihke dárogillii ja sámegillii.

Sámelága § 3-5 addá viiddiduvvon vuoigatvuoda geavahit sámegiela go gulahallá dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain. Dát mielddisbukta ahte visot dearvvašvuoda- ja sosiálaásahusat mat váldet vuostá pasieanttaid sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin, leat geatnegahtton bálvalit pasieanttaid sámegillii. Pasieantavuoigatvuodálága § 3-5 mii addá pasientii vuoigatvuoda oažžut dieđuid ovttaskas eavttuid vuodul, ja lága § 4-2 mieđihanhámi gáibádusa birra, leat maid áigequovdilis mearrádusat.

Sámi pasieanttaid vuoigatvuoha geavahit sámegiela hálddašanguovllus lea maid deattuhuvvon ođđa suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahuslágas: 3 – 10.4 lađas: “Suohkanat sámegiela hálddašanguovllus galget fuolahit ahte sámi pasieanttaid dahje geavaheddjiid dárbu heivehuvvon bálvalusaide galgá deattuhuvvot bálvalusa hábmedettiin”.

Sámelága § 3-6 addá juohkehažžii vuoigatvuoda oažžut oktagaslaš girkolaš bálvalusaid sámegillii. Dát mearkkaša sielumorašteami, gástta, vihaheami ja rihpaid. Báhpát geat virgáduvvojit hálddašanguvlui, fertejit čađahit sámegiel giellaoahpahusa jus ovdalaččas eai máhte sámegiela. Girku galgá maiddáid ovdiddit sámegiela hálddašanguovllu olggobealde. Girkolága § 24 čuodjá ná: “Girkočoahkkin galgá suddjet ja ovdiddit sámi girkoallima [...]”.

Sámelága § 3-7 guoská báikkálaš dahje regionálalaš orgána bargiid vuoigatvuhtii oažžut oahppovirgelobi báikkáin háhkat sámegiel máhtu, go orgánas lea dárbu dákkár máhttui.

Oahpahusláhka (1998) nanne ovttaskas olbmo vuoigatvuoda oažžut oahpahusa sámegielas ja sámegillii. Sámegiela hálddašanguovllus (oahpahuslágas gohčoduvvo “sámi guovlun”) lea buot ohppiin vuoigatvuolta oahpahussii Máhttolokten Sámi mielde, ja sis lea vejolašvuolta válljet sámegiela oahpahusgiellan. Oahppit sáhttet maid válljet dárogiela oahpahusgiellan, ja ovttastahttit dán oahpahusain sámegielas. Suohkaniin mat leat olggobealde hálddašanguovllu, lea ohppiin dušše vuoigatvuolta oažžut oahpahusa sámegielas oktagaslaš vuoduin. Jus galgá oažžut oahpahusa sámegillii, de fertejit unnimusat 10 oahppi suohkanis gáibidit dan, ja dát vuoigatvuolta bistá nu guhka go leat unnimusat guhtta oahppi vel joavkkus. Oahppit leat dás, lága mielde, definerejuvvon sin mánnán geat sáhttet čálihit iežaset Sámedikki jienastuslohkui.

Láhka mánáidgárddiid birra (2006) deattuha ahte suohkanis lea ovddasvástádus das ahte mánáidgárdefálaldat mánáide sámi guovllus (sámegiela hálddašanguovllus) lea huksejuvvon sámi giela ja kultuvrra vuodul. Sámi sisdoallu mánáidgárddiin olggobealde hálddašanguovllu lea mihá heajubut fuolahuvvon. Dáppe galget suohkanat láchit dili nu ahte sámi mánát sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela ja iežaset kultuvrra. Sámi mánát olggobealde hálddašanguovllu leat definišuvnna mielde sin mánát geain unnimusat nubbi váhnen sáhtta čálihit iežas Sámedikki jienastuslohkui.

Láhkaásahus bearráigeahččoláhkaásahusa ja biebmoruoktoláhkaásahusa rievdadeami birra mü bođii fápmui miessemánu 1. beaivvi 2012, deattuha dan vuoigatvuoda mü sámegielat mánáin geat orrot hálddašanguovllus lea doalahit iežaset giela fuolahussirdima oktavuodas. Láhkaásahusa rievdadeapmi mielddisbukta ahte dál ferte aktiivvalaččat jearrat fuolahuvvojit go máná kultuvrralaš ja gielalaš vuoigatvuodát go biddjojuvvo biebmoruktui dahje mánáidsuodjalusásahussii. Ferte láchit dili nu ahte mánná sáhtat ovddidit sihke iežas giela ja iežas kultuvrra.

Báikenammaláhka (1990) galgá sihkkarastit ahte sámi báikenamat vuhtii váldojuvvojit našuvnnalaš láchkamearrádusaid ja riikkaidgaskasaš šiehtadusaid ja konvensuvnnaid mielde. Báikenammalága láchkaásahus § 7 nanne ahte jus báikenamas lea maŋggagielat namma, de galget buot gielat mat geavahuvvojit guovllus geavahuvvot luoddagalbbas. Báikenammalága ulbmil lea váldit vára báikenamain kulturmuittun, addit daidda praktihkalaččat heivvolaš čállinvuogi ja veahkkin oahpásnuhttit namaide ja aktiivvalaččat geavahit namaid. Báikenammalága mielde sáhttet almmolaš orgánat, dálloeaiggádat, báikkálaš organisašuvnnat main lea čanastat guvlui ja nammakonsuleanttat álggahit nammaášši. Suohkaniin lea mearridanváldi earret eará almmolaš čujuhuseid, čoahkkebáikkiid, gáhtaid ja almmolaš visttiid namaid dáfus. Stáhta kártadoaimmahat mearrida luonddunamaid ja eará namaid mat eai boađe ovdan báikenammalágas dahje láchkaásahusain. Departemeanttas lea mearridanváldi suohkannamaid dáfus.

Lágas čuožžu čielgasit ahte sámi namat maid olbmot geavahit geat orrot fásta dahje geain leat ealáhuseanastagat báikái, daid galget almmolaš eiseválddit dábálaččat geavahit kárttain, galbbain, registariin oktan vejolaš dárogiel namain. Galbbain dahje kárttain ja sullasaččain gos geavahuvvo eambo go okta namma, mearrida mearridanorgána movt namat galget leat maŋŋálaga. Go mearrida movt namat galget leat maŋŋálaga, de galgá váldit vuhtii giellageavaheami báikkis. Sámegiela hálddašanguovllus galget namat leat maŋŋálaga nu ahte sámegiella lea álggos, ja de dárogiella ja kvenagiella. Sámediggi nammada sámi báikenamaid báikenammakonsuleanttaid.

Riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat ja julggaštusat

Vuoigatvuohta eatnigillii lea vuodđo olmmošvuoigatvuohta. Juohke sápmelaččas lea vuoigatvuohta oahppat ja geavahit sámegiela. Našunálastáhta Norga lea geatnegahtán iežas sihke rievttalaččat ja politihkalaččat suddjet ja ovddidit min giela danin go mii leat eamiálbmot.

Mánáidkonvenšuvdna lea inkorporerejuvvon Norgga lágaide ja manná ovdalii go Norgga lágat. Mánáidkonvenšuvnnas lea sierra artihkal eamiálbmotmánáid birra, artihkal 30; “Mánáin, geat gullet minoritehtii dahje eamiálbmogii, lea vuoigatvuohta ovttas earáiguin iežas joavkkus atnit ávkki iežas kultuvrras, oskkus ja iežas gielas”.

ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra lea váldon mielde Norgga láchkii olmmošvuoigatvuođalága bokte. Artihkal 27 cealká ahte: “dain stáhtain gos gávdnojit čearddalaš, oskkolaš dahje gielalaš minoritehtat, eai galgga sii geat gullet daidda, manahit vuoigatvuođa ovttas earáiguin joavkkus gudnejahtit iežaset kultuvrra, dovddastit ja doaimmahit iežaset oskku, dahje geavahit iežas giela”. Dát konvenšuvdna manná ovdalii jus šaddet vuostálasvuođat Norgga eará lágaide mearrádusaid hárrái.

ILO-konvenšuvnnas nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešbirgejeaddji stáhtain leat artihkkalat mat sihke nannejit eamiálbmogiid vuoigatvuođa suddjet ja ovddidit iežaset giela ja ovttaskas olbmuid vuoigatvuođa oahppat ja geavahit iežaset giela. Artihkal 28 čuodjá: “Galget ovddiduvvot doaimbajibut mat suddjejit ja ovddidit guoskevaš olbmuid álgovuolggalaš giela ovdáneami ja geavaheami”.

Eurohpálaš šiehtadus regiovdna- dahje minoritehtagielaide birra galgá suddjet minoritehtagielaide nu ahte Eurohpá kultuvrra girjáivuohta ceavzá. Artihkal 7 geatnegahtá našunálastáhtaid čadahit konkrehta doaimbajibuid suddjen dihte minoritehtagielaide nu ahte dat bohtet oidnosii sihke politihkas, lágain ja geavtalaččat.

ON Eamiálbmotjulggaštus artihkal 13 nanne dan vuoigatvuođa mii mis sápmelaččain lea eamiálbmogin ealáskahttit, geavahit, ovddidit ja sirdit iežamet giela boahpte bulvii. Dát artihkal nanne maiddá sápmelaččaid vuoigatvuođa eamiálbmogin geavahit dulkka go deaivvada almmolaš bálvalusaiguin. Norga lea vuolláičállán julggaštusa, ja Sámediggi oaidná dán julggaštusa rievttalaččat geatnegahttin Norgii.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna evttohus lea ráhkaduvvon álbmotrievttalaš geatnegasvuođaid vuodul mat Norgga, Ruota ja Suoma stáhtain leat sápmelaččaid ektui eamiálbmogin. Konvenšuvdnaevttohus dohkkeha min iešmearridanvuoigatvuođa ja ulbmil lea ahte ovttasbargu min gaska oktan álbmogin galgá álkidahttojuvvot riikkarájiid rastá.

Davviriikkalaš ekspeartajoavku maid Norgga, Ruota ja Suoma stáhtat ja sámedikkit leat nammadan buvtii 2005:s ovttajienalaš evttohusa Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnii. Kapihtal III lea sámi giela ja kultuvrra birra. Dás lea min vuoigatvuođa birra suddjet, ovddidit ja geavahit sámegiela. Dás lea maiddá dat vuoigatvuohta mii mis lea váldit vára iežamet árbevirolaš máhtus dutkamii ja ohppui. Konvenšuvdnašiehtadallamat leat dál álgán ja galget leat čadahuvvon viđa jagi sisa.

Sámedikki stivrendokumeanta giela dáfus

Sámediggeráđi politihkalaš vuodđu lea Sámediggeráđi doaimma duogážin váлгаáigodagas. Sámediggeráđđi heiveha dán vuodu bušeahttaevttohussii. Sámedikki bušeahtta mearrida gaskaoapmegeavaheami giellaovddideami dáfus. Ekonomalaš váikkuhangaskaoamit gielas leat guovttegielatvuođadoarjagat suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda, njuolgo doarjagat sámi giellaguovddážiidda ja ohcanvuodot giellaprošeaktarudat. Sámediggi várre maid ruđaid oanehit

proševttaide maid Sámediggi ieš álggaha. Sámediggi hálddaša dasa lassin eará gaskaomiid mat maid ovddidit giela, nu go doarjaga oahpponeavvuide, sámi girjjálašvuhtii, oahppostipeanddaid jna.

Ovttasbargošiehtadusat guovttegielatvuodadoarjagiid geavaheami birra

Guovttegielatvuodadoarjagat leat stuorámus doarjjapoasta maid Sámediggi hálddaša, ja lea ge dat deháleamos gaskaoapmi mii Sámedikkis lea sámegiela ovddideapmái. 2008:s čadahuvvui Sámedikki gohččuma mielde evalueren guovttegielatvuodadoarjagiid hárrái. Evaluerema duogážin lei ahte Sámediggi háliida oazžut gova das movt suohkanat ja fylkkasuohkanat geavahit guovttegielatvuodadoarjaga. Evalueren galggai maiddái sáhttit geavahuvvot vuodđun guovttegielatvuodadoarjaga juolluduseavttuid rievadanbarggus.

Evalueren čájehii ahte olu suohkanat maiddái geavahedje ruđaid giellaovddideapmái, vaikko guovttegielatvuodadoarjaga lea gaskaoapmi mii galgá suohkaniidda addit návccaid ollašuttit sámelága giellanjuolggadusaid. Giellaovddidanbargu lea dattetge sihke dohkkehuvvon ja sávvojuvvon Sámedikki bealis. Evalueren čájehii maid ahte suohkanat háliidit lagat ovttasbarggu Sámedikkiin doarjjageavaheami olis. Evalueren buvttii evttohusaid das movt sáhtta meroštallat guovttegielatvuodadoarjaga, muhto deattuhii seammás ahte Sámediggi dán barggus fertte doalahit lagas ovttasbarggu suohkaniiguin.

Maŋgel evaluerema álggahii Sámediggi barggu rievdadit juolluduseavttuid ja meroštallat guovttegielatvuodadoarjaga, ja ođđa njuolggadusat guovttegielatvuodadoarjagii mearriduvvojedje 2011:s. Dan oktavuodas ráhkaduvvui ovttasbargošiehtadus Sámedikki ja ovttaskas suohkana/fylkkasuohkana gaskka doarjjageavaheami birra. Ovttasbargošiehtadusat vuolláičállojuvvojedje guovvamánus 2012. Šiehtadus váldá vuoddu dain geatnegasvuodain mat suohkaniin/fylkkasuohkaniid leat sámelága giellanjuolggadusaid mielde. Dasa lassin lea dat bargu maid suohkanat/fylkkasuohkanat dahket nannet ja ovddidit sámegiela, formaliserejuvvon dan bokte ahte šiehtadusas maid lea ovddidanoassi. Šiehtadus čuovvoluvvo jahkásaš čoahkkimiiguin sihke hálldahuslaš čat ja politihkalaš dásis.

Ovttasbargošiehtadusat fylkkasuohkaniiguin

Sámediggi lea ráhkadan ovttasbargošiehtadusa fylkkasuohkaniiguin sámi guovllus. Šiehtadusaid bajimus ulbmil lea nannet ja čalmustahttit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Ovttasbargošiehtadus sisttisoallá giellagažaldagaid ja geatnegahtta lotnolasvuhtii ja ovttasbargui ja konkreta doaibmajuiide suddjen ja nannen dihte sámegiela fylkkain.

Ovttasbargošiehtadusa čuovvuleapmi ii leat doaibman nu bures go sáhtta. Danne lea Sámediggi álggahan barggu ođasmahttit ja álkidahttit ovttasbargošiehtadusaid. Vuosttažin lea ovttasbargošiehtadus Finnmárkku fylkkasuohkaniin mii vurdojuvvo gárvvistuvvot guovvamánu álggus 2013. Jus dát bargu lihkostuvvá, de háliida Sámediggi jođihit barggu viidáseappot eará fylkkasuohkaniidda.

Davviriikkalaš ovttasbargu – Sámi parlamentáralaš ráđđi

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) giedahallá áššiid mat gusket sápmelaččaide riikkarájiid rastá. Davviriikkalaš ovttasbargu sámegiela hárrái lea 2012 rádjái čuovvoluvvon Sámi giellalávdegotti (SGL) bealis, mii lea SPR vuollásaš orgána. Sámi giellalávdegotti mandáhtta nogai 31.12.2011. Das lea leamaš mearridanváldi sámi normerengažaldagain ja lea bargan tearbmaovdánahhtimiin. Lea dárbu nanu Davviriikkalaš ovttasbargui gos sáhtta ságaškušsat ja ovddidit giellapolitihkalaš ja giellafágalaš áššiid. Lea maid dehálaš sámi čállingiela normeremii ahte mis lea doaibmi Davviriikkalaš giellaorgána.

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) lea guhká oaidnán dárbbu nannet giellaovttasbarggu vai tearbma- ja normerenbargu šattašii beaktileabbo. Geassemánus 2012 mearridii SPR nannet giellafágalaš ovttasbarggu dan bokte ahte bidjat johtui Interreg-ruhtaduvvon álggahanproševtta Sámi giellagáldu – Davviriikkalaš sámegiela resursaguovddáš. Sámi giellagáldu álggahanproševttas lea 1 1/2 jagi

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

prošeaktaáigodat mii álgá 01.01.2013 ja loahpahunvvo 30.06.2014. Dán áigodagas galgá huksejuvvot buorre ovttasbargoforum iešguđetge sámegeielaid dáfus, ja galgá bargojuvvot dan ala ahte guovddáš šaddá bistevaš ortnegin 01.07.2014 rájes. Sámi giellagáldu galgá vuosttažettiin bargat ovddidit sámegeiela, tearpmaid, gielladikšuma ja diehtujuohkima álbmogii giellafágalaš áššiid birra.

Ovddasvástádusjuohku sámegeiela dáfus

Olu almmolaš ásaheami leat mielde mearrideamen sámegeiel áššiid. Suohkaniin, fylkkasuohkaniin, fylkkamánniin, direktoráhtain, departemeanttain, Sámedikkis, Ráđđehusas ja Stuoradikkis lea buohkain ovddasvástádus sámegeilli guoski barggus.

Sámediggi

Sámelága § 3-12 mielde galgá Sámediggi bargat suddjet ja viidáset ovddidit sámegeiela Norggas. Sámediggi lea sápmelaččaid álbmotválljen orgána ja lea njunušáššedovdi sámegeiela ovddideamis ja nannemis Norggas. Dát dahká Sámedikki lunddolaš ovttasbargoguoibmin eará aktevrraide geat maid barget sámegeielain, sihke našuvnnalaččat ja davviriikkalaččat/riikkaidgaskasaččat. Ovttasbargu sáhtta leat sihke formálalaš ovttasbargošiehtadusaid hámis, dahje eahpeformálalaš dialogačoahkkimiid hámis j.e. Áššiin mat gusket sámi álbmogii, lea Sámediggi dat ásaheami mainna guovddáš eiseválddit gulahallet.

Sámediggi juolluda jahkásaččat guovttegielatvuodadoarjaga suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda mat leat mielde sámegeiela hálddašanguovllus. Dát ruđat mannet vuosttažettiin gokčat lassigoluid mat suohkaniin ja fylkkasuohkaniin leat guovttegielat bálvalusfálaldagaid geažil. Dasa lassin juolluda Sámediggi njuolgo doarjagiid sámi giellaguovddážiidda. Sámedikki bušeahta ráddjejuvvon ruhtadili geažil ii leat dássáži leamaš vejolaš juolludit eambo go 5-600.000 ruvno guđege giellaguovddáži. Danne mannet ruđat vuosttažettiin doaimbargguide, ja giellaguovddážit leat buoremuddui prošeaktaruđaid duohken vai sáhttet bargat giellaovddideamiin.

Sámegeiela geavaheami nannema ja lasiheami dihte lea Sámediggi mánggaid jagiid almmuhan ruđaid giellaprošeavttaide. Doarjjaortnega ulbmiljoavku lea sámi álbmot. Ohcamat dáidda ruđaide leat lassánan olu, ja vurdojuvvo ain lassánit. Dát čájeha ahte dárbu gielladoaimmaide sámi servodagas lea stuoris. Lea buorre go dađistaga bohtet eambo ohcat lullisámi guovllus, ja lea mearkkašanveara ahte Divttasvuona suohkan lea daid suohkaniid searvvis hálddašanguovllus mat proseantaid mielde leat ožžon eanemus ohcamiid dohkkehuvvot áigodagas 2008-2010. Bohtet unnán ohcamat sámi eanetloguovlluin Finnmárkkus.

Sámediggi lea evalueregohtán giellaprošeavttaid ohcanvuđot doarjjaortnega. Mii háliidit diehtit nannejit go prošeaktaruđat sámegeiela, lasihit go sámegeiela geavaheami ja olaha go doarjjaortnet sámi álbmoga. Mii vuordit maiddá oazžut gova das movt doarjjaoažžu geavaha doarjaga, ja movt ortnet hálddašuvvo. Evalueren guoská Sámedikki doarjagiid giellaprošeavttaide áigodagas 2007-2011, ja dat gárvvistuvvo 2013 álggus.

Báikenammalága § 11 addá Sámediggái válddi nammadit sámi báikenammakonsuleanttaid. Nammakonsuleanttain leat fágalaš ovddasvástádus rávvet makkár čállinvugiid galgá evttohit geavahit almmolaš oktavuodas.

Sámi giellaguovddážit

Dál gávdnojit 11 sámi giellaguovddáža mat ožžot vuodđodoarjaga Sámedikkis; Sámi giella- ja kulturguovddáš Porsáŋggus Isak Saba guovddáš Unjárggas, Deanu giellagáddi Deanus, Álttá sámi giellaguovddáš Álttás, Sámi giellaguovddáš Gáivuonas, Gáisi giellaguovddáš Romssas, Ástovuona giellagoahie Loabagis, Várdobáiki Evenáššis, Árran julevsáme guovdasj Divttasvuonas, Gielem nastedh Snoasas ja Aajege gieles- jih maahtoejarnge Rørosas. Sámediggeráđdi lea 2013 bušeahtas evttohan ahte Gieleaarnie Røyrviikas ja Omasvuona giellaguovddáš galget oazžut njuolgo doarjaga Sámedikkis 2013 rájes. Giellaguovddážit leat ásaheami vuosttažettiin ávžžuhemiin ealáskahttin dihte

sámegiela. Sámi giellaguovddážit leat hui mávssolaččat ja dehálaččat sámegielaide oahpahusas, čalmmustahttimis ja nannemis báikkálaččat.

Departemeanttat

Kulturdepartemeanttas lea bajimus ovddasvástádus hábmet, dulkot ja ovddidit giellapolitihkalaš ulbmiliid Norggas. Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeanttas (OHD) lea ovddasvástádus hálddašit sámelága giellanjuolggadusaid ja ovttastahttit ráđđehusa barggu Eurohpálaš soahpamušain regiovdna- dahje minoritehtagielaid birra. Sis lea sierra doarjjapoasta sámegiela doaibmabijuide. Buot departemeanttat galget dasa lassin váldit giellapolitihkalaš beliid vuhtii go hábmejit ja čađahit iežaset sektorpolitihka.

Bargo- ja searváidahttindepartemeanta ovddidii Sámegiela doaibmaplána 2009:s. Dat lea ráhkaduvvon ovttasbarggus Sámedikkiin ja eará guoskevaš departemeanttaiguin. Doaibmaplána bajimus ulbmil lea láchit diliid oadjebas boahpteáigái sámegielaide Norggas. Doaibmaplána doaibmá 5 jagi ja dat nanne geas lea ovddasvástádus čađahit doaibmabijuid mat leat mearriduvvon plánaš, ja maiddái movt doaibma galgá organiserejuvvot ja ruhtaduvvot. OHD:s lea koordinerenovddasvástádus plánii. Sámedikkis lea ovddasvástádus ja mielovddasvástádus olu doaibmabijuide. Plána ođasmahttojuvvo jahkásaččat.

Fylkkamánni

Jus muhtun orgána ii čuovo mearrádusaid mat leat sámelága giellanjuolggadusain, de sáhtta son geasa ášši čuoheá njuolga váidit dán. Fylkkamánni lea váiddaorgána váidagiid dáfus mat gusket suohkana dahje fylkkasuohkana orgánaide.

Suohkanat ja fylkkasuohkanat

Suohkaniin lea guovddáš rolla barggus nannet sámegiela buot guovlluin gos sápmelaččat orrot. Sámegiela ovddasvástádus lea goabbatlágan suohkaniidda mat leat siskkoibealde dahje olggobealde sámegiela hálddašanguovllu.

Sámegiela hálddašanguovllus leat dál 9 suohkana: Kárásjohka, Guovdageaidnu, Deatnu, Porsáŋgu ja Unjárga Finnmárkkus, Gáivuotna ja Loabát Romssas, Divttasvuotna Nordlánddas ja Snoasa Davvi-Trøndelágas. Dasa lassin gullet Finnmárkkku, Romssa, Nordlándda ja Davvi-Trøndelága fylkkasuohkanat hálddašanguovlui. 2013 rájes lea maiddái Røyrvik suohkan Davvi-Trøndelágas mielde hálddašanguovllus.

Sámegiela hálddašanguovllus galget sámegiella ja dárogiella leat dásálaga sámelága 3. kapihttala mielde. Dát mearkaša ahte dáid suohkaniid ássiin lea viiddiduvvon vuoigatvuohta geavahit sámegiela go deaivvadat almmolaš orgánaiguin ja ahte suohkaniin lea erenoamáš ovddasvástádus fállat bálvalusaid ja dieđuid sámegillii.

Go suohkan váldojuvvo mielde hálddašanguovlui, de váldojuvvo maiddái fylkkasuohkan mielde. Fylkkasuohkaniin leat seamma geatnegasvuođat go hálddašanguovllu suohkaniin.

Sápmelaččain olggobealde hálddašanguovllu eai leat seamma vuoigatvuođat geavahit sámegiela dahje oažžut bálvalusaid sámegillii go deaivvadit almmolašvuođain. Pasieanta- ja geavaheaddjivuoigatvuođaláhka nanne gal sámegielaiguin vuoigatvuođa oažžut dieđuid sámegillii, muhto lánka iešalddis ii leat doarvái sihkkarastit ahte sámegiela pasieanttat besset geavahit sámegiela go galget gulahallat dearvvašvuođabálvalusain.

Oahpahusláhka addá sámegiela mánáide ja nuoraide vuoigatvuođa oahppat sámegiela skuvllas, muhto ráđđejumit lágas ja praktihkalaš hástalusat hehttejit addimis dohkálaš buori fálladaga buot mánáide. Buot suohkanat leat plána- ja huksenlága mielde geatnegahtton plánet iežaset doaimma nu ahte dat sihkkarastá sámi kultuvrra, ealáhusdoaimma ja servodateallima luondduvuođu, muhto ii dát lánka ge Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

leat doarvá sihkkarastit sámegeiagiid vuoigatvuoda oahppat dahje geavahit giela. Geahča maiddá 2. kapihttala, Našuvnnalaš lágat.

Máhttovuođđu

Gávdnjojttit olu ođđaset dutkanbarggut, raporttat, čielggadeamit ja evalueremat sámegeiela birra servodagas. Máhttu dain bargguin válđojuvvo mielde viidáset giellaplánemis ja politihkkahábmemis. Sáhtta goitge leat veaháš soaittáhat mii lea iskojuvvon – ja mii ii leat iskojuvvon. Danne leat namuhuvvon barggut hui ávkkálaččat, muhto eai doarvá giellapolitihka máhttovuođđun. Danne váldá dát dieđáhus maid vuodu eambo eahpeformálalaš vásáhusain viidat surggiin vai sáhtta hábmet nu buori giellapolitihka go vejolaš.

Erenoamášraportevrra James Anaya raporta eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđofriidjavuođaid birra, mii bođii 2011:s, lea dehálaš oassi dán dieđáhusa máhttovuođus. Erenoamášraportevrra raporta Norgga, Ruoŋa ja Suoma sápmelaččaid birra čujuha erenoamážit dan duodalaš dillái mas sámegeielat leat. Erenoamážit julev- ja lullisámegeiella namuhuvvojttit áitojuvvon giellan.

Mii eat dieđe juste man oallugat máhttet hupmat, čállit, lohkat dahje ipmirdit sámegeiela odne. Áidna vuohki oážžut sihkkaris logu das, lea jerrat buohkain Norggas. Ovddeš áiggiid dahke ge juste dán álbmotlohkamiid olis. Dát leat heaitán lohkamis álbmoga skoviid deavdima bokte, danne ii leat ge vejolaš gávnnaht sámegeiagiid logu dáinna vugiin.

Dat statistihkalaš materiála mii mis lea dál, leat dieđut mánáidgárdemánáid ja skuvlamánáid birra geain lea sámegeiel fáladat. Raporta Sámi logut mitalit 5 almmuhuvvon 2012:s čájeha ovdáneami 2005 rájes 2011 rádjái. Logut čájehit ahte lohku mánáin geat ožžot sámegeiel fáladaga mánáidgárdedis lea njiedjan 925 rájes 823 rádjái. Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lea sámegeiella vuosttašgiellan lei 2011:s 940, mii lea birrasiid 6 % unnit go 2005/2006 skuvlajagi. Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lea sámegeiella nubbegiellan lei lohku 1213, mii lea 41 % unnit go dalle go Máhttolokten álggahuvvui 2006:s. Joatkkaskuvllaid statistihkka čájeha ahte 267 oahppis lei sámegeiella vuosttašgiellan 2011/2012 skuvlajagi fágasuorggis, mii lea 41 % eambo go 2008/2009:s. Seammás lassánii maiddá ohppiidlohku geain lea sámegeiella nubbegiellan, 152 rájes 206 rádjái.

2000 čadahii dalá Sámi giellaráđđi iskkadeami mii meroštalai galle olbmo máhttet sámegeiela man nu dásis Norggas. Iskkadeami raporta čilgi maid sámegeiela geavaheami iešguđetge servodatoktavuođain. Vihtta jagi maŋŋel čadahii Torkel Rasmussen iskkadeami davvisámegeiela geavaheami birra Norggas ja Suomas, ja son rehkenasttii galle giellageavaheaddji leat. Goappašat iskkadeamit konkluderejit dainna ahte sámegeiagiid lohku Norggas lea birrasiid 25 000. Sii leat sámegeielagat dan dásis ahte juobe ipmirdit ge dábálaš sámegeiel ságastallama.

Nordlandsforskning ja Norut Alta leat Sámedikki, Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeantta (OHD) ja Máhttodepartemeantta (MD) ovddas čadahán Sámi giellaiskkadeami 2012. Iskkadeami ulbmil lei gávnnaht man oallugat máhttet guđege sámegeiela njálmmálaččat ja čálalaččat, ahkečoakkádusa, guđiin oktavuođain geavahit giela ja man muddui sámegeiella geavahuvvo iešguđetge oktavuođain.

Sámi giellaiskkadeapmi 2012 čájeha ahte leat hui stuora erohusat giellamáhtus, geavahanarenain ja giellaguottuin sihke gielaid gaskkas ja iešguđetge guovlluid gaskkas riikkas. Giella lea nanus hálddašanguovllus Finnmárkkus ja Divttasvuonas, ja lea arvat rašit Loabágis, Gáivuonas ja Snoasas.

Njálmmálaš giella lea nannoseamos vuorraset buolvvas. Sii unnán seaguhit gielaid, muhto sis lea heajut čállin- ja lohkanmáhttu. Nuorat máhttet buorebut lohkat ja čállit sámegeiela, muhto sis lea heajut njálmmálaš giella.

Sámegiella geavahuvvo eanemusat ruovttuin, vuoddoealáhusain ja oahpahussuorggis. Mánáidgárddiin ja skuvllain orro leame mihá stuorát rolla giellaovdáneamis go ovdal. Muhtun guovlluin lea skuvla áidna báiki gos sámegiella geavahuvvo.

Iskkadeapmi čájehii maiddá ahte oallugat dovdet ahte sii máhttet veaháš sámegiela, muhto eai máhte nu olu ahte dustet geavahit giela. Boahtá maid ovdan ahte oallugat háliidit oahppat eambo sámegiela. Dáid gaskkas lea stuora potensála lasihit giellageavaheddjiid logu. Oadjebas rámmat nu ahte eanebut dustet geavahišgoahhtit sámegiela ja buoret vejolašvuodát giellaoahppamii leat dehálaš čoavddasánit vai sii álggáše sámástit.

Giellaisskkadeami 2012 mielde lea váilevaš sámegiela oahppofálaldat dávjjimus sivva dasa go oahppit eai oacču sámegiela oahpahusa, vaikko leat ge vuoigatvuodát. Dat dieđut maid váhneamat ožžot sámegiela giellaoahpahusa vuoigatvuoda birra orrot leame hui iešguđetláganat. Mii diehtit ahte vuoddošskuvlahoppiid lohku geain lea sámegiella vuosttašgiellan lea oalle dásset, muhto ohppiidlohku geain lea sámegiella nubbegiellan njiedjá. Sámediggi váldá dán duodas, ja danne galgá ge Sámediggedieđáhus oahpu ja oahpahusa birra ollislaččat guorahallat lágaid ja rámmaid mat regulerejit sámegiela oahpu.

Raporta ”Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning” (Butenschøn-lávdegotti čielggadeapmi), nanne dehálašvuoda ovddidit sámegiela dutkangiellan, ja cealká ahte dutkanásahusat fertejit dovdat ovddasvástádusa ovddidit kursafálaldagaid sámegilli buot dásiin. Raporta čujuha viidáseappot ahte rekrutteren sámi alit oahpahussii ja dutkamii álgá árrat – mánáidgárddis, vuoddošskuvllas ja joatkkaskuvllas. Sámediggi doarju lávdegotti oainnu ahte sámegiela dutkan ferte leat vuodđun go galgá ovddidit sámegiela fágagiellan, ja ahte fágagiella lea oassin sámegiela huksemis ollislaš, ja nu maiddá servodatguoddi giellan.

Dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis lea váttis fidnet gelbbolaš sámegiela bargiid, vel sámegiela hálddašanguovllus nai. Fálaldat sáhtta maid vásihuvvot goabbat ládje; dearvvašvuodabálvalusa bealis dovdet ahte láhččojuvvo buorre sámegiela fálaldat, muhto geavaheaddjit eai dovdda dan seamma. Sámegielagat leat unnit duhtavaččat dearvvašvuodabálvalusaiguin danne go vásihit váttisvuodaid gulahallamiin. Vaikko ii leat dokumentašuvdna das, de sáhtta jurddašit ahte eará suorggit nu go politiija, riektelegáduš ja rihkolašvuodafuolahus maid sáhttet vásihit sullasaš diliid mat bohciidit váilevaš giella- ja kulturmáhtus.

Lea stuora dárbu sámegiela álgooahpahussii rávisolbmuid várás. Giellaisskkadeapmi čájeha ahte olbmot háliidit oahppat iežaset báikkálaš birrasis ja ahte dán lassin berrejit ásahuvvot hupmanjoavkkut dahje sámastanarenat. Giellaguoddit leat stuora resursa mat geavahuvvojit unnán giellaoahpahusas sihke mánáid ja rávisolbmuid dáfus.

Lea dárbu ožžut eambo máhtu sámegiela gielladili birra danne go das sáhtta leat mearkkašupmi giellaplánemii. Jus galgá ožžut dákkár máhtu, de ferte áigges áigái kártet gielladili. Ovdamearkka dihte leat árbevirolaš ealáhusat leamaš dehálaš giellaarenat gos giella lea leamaš nanus. Muhto mis lea unnán dokumentašuvdna das movt gielladilli lea dál dain ealáhusain.

Almmolaš bálvalusfálaldat sámegiela álbmogii ii leat doarvái, ja dadistaga eanebut dieđihit ahte sii eai leat duhtavaččat. Giellaisskkadeapmi 2012 duodašta ahte lea ain stuora dárbu fágaolbmuid geain lea sámegiela máhttu. Norut Alta lea OHD ovddas 2012:s kárten sámi perspektiivva suohkansuorggis. Dát kárten čájeha maid ahte ii ovttaga suohkanis oppalohkáii leat sámi perspektiiva vuodđun suohkana doaimmas. Eai dat ge suohkanat gos sámegiella lea beaivválaš giellan, geavat sámegiela čálalaččat nu erenoamáš olu. Sámegiella ja dárogiella eai leat dásálaga hálddašangiellan, ja olu áššemeannudeamis ja plánabarggus čađahuvvo dušše dárogilli. Olu suohkanat vásihit maid ahte leat unnán olbmot geat váldet oktavuoda sámegilli, mii raportta mielde čájeha ahte sámegiella ii vuos vásihuvvo almmolaš giellan.

Sámi giellaiskkadeapmi 2012 čujuha ahte ovttasbargu suohkaniid, giellaguovddážiid, eará sámi ášahusaid dahje organisašuvnnaid gaskka lea dehálaš vai sámegeiel bargu manašii jođáneappot. Hástalus lea ahte ii ovttasge leat bajimus ovddasvástádus álggahit ja oktiiveivehit dákkár ovttasbarggu.

Norut Alta lea Sámedikki ovddas 2012:s evalueren sámi giellaguovddážiid mat ožžot vuodddoárjaga Sámedikkis. Sámi giellaguovddážit leat ášahuvvon iešguđetge áigodagaid, ja leat ovdánan iešguđetge ládje dain iešguđetge sámi birrasiin. Dát mearkkaša ahte hástalusat giellanannema dáfus rievddadit guovllus guvlui. Giellaguovddážiin leat iešguđetlágan hástalusat sihke organiserema dáfus, ekonomalaš resurssaid dáfus ja bargiid rekrutterema dáfus geain lea giella- ja kulturamáhttu.

Eanas giellaguovddážiin leat čállinkurssat mat leat deháleamos ceavzinvuodđun guovddážiidda, ja kurssat leat maŋemus jagiid nannejuvvon dainna ahte leat šaddan gealboovddideaddjin oktan oahppočuoggáiguin. Giellaguovddážiin leat maid olu kultuvrralaš ja identitehtaovddideaddji doaimmat, gos giella unnit dahje eanet lea dat mii guoddá buot. Eará vuoruheamit sáhttet rievddadit guovddážiis guovddáži, nu go bargu mánáid ja nuoraid ektui mánáidgárddi ja skuvlla siskkoalbe ja olggobealde, gáiddusoahpahuš, árbevirolaš máhtu čohkken ja dokumenteren.

Norut Alta evaluerenraporta evttoha olu doaibmabijuid movt buoridit giellaguovddážiid bargoeavttuid. Ovdamearkkat leat eambo ruhtadeapmi doibmii ja ášahit fásta ruhtadeami giellakurssaide. Dát dagašii álkibun rekrutteret ja doalahit bargiid geain lea giellamáhttu. Lea maid dehálaš deattuhit čohkket árbevirolaš máhtu mii ain gávdno dain guovlluin gos giellaguovddážit doibmet. Giellaguovddážit berrejit maid geavahit resurssaid háhkat rutiinnaid mat mihtidit man duhtavaččat geavaheaddjit leat, ja berre leat aktiivvalaš ja dihtomielaš rekrutteren goappaš sohkašielid dáfus giellaguovddáža doaimmaide. Viidáseappot evttohuva ahte giellaguovddážit roahkka sáhtáše boahit eambo oidnosii maidá sámi birrasiid olggobealde. Okta evttohus lea fállat sámi giella- ja kulturkurssaide eará ulbmiljoavkkuide guovllus. Raporta lea dehálaš vuodđu Sámedikki ovttasbargui giellaguovddážiiguin.

Máhttu iešguđetge gielladiliid birra

Sámegeiella Norggas lea odne oalle iešguđetge lágan servodatlaš dilis. Dát dahká ahte sáhtá leat váttis gávdnat oktasaš strategiijaid. Danne ferte váldit vuoddu dan guoskevaš giellaguovllu dilis, ja de hábmet strategiijaid dan vuoddu. Dan vuoddu maid diehtit sámegeiela dili birra odne, sáhtá leat ávkkálaš bargat guđain iešguđetge diliin:

Davvisámi eanetloguguovlu

Davvisámi eanetloguguvlu gullet suohkanat Finnmárkkus mat leat mielde sámegeiela hálddašanguovllus. Davvisámegeiella lea dat sámegeiella mas leat eanemus giellageavaheaddjit, ja oallugat sis orrot hálddašanguovllu siskkoalbe. Sámegeiella lea árbevirolaččat leamaš nanus dán guovlluin, ja lea beaivválaš giella mii geavahuva sihke priváhta ja almmolaš oktavuodain. Dát giellaguovlu oidnojuva sámi giellaovddideami resursaguovluin.

Giellaiskkadeapmi 2012 čájeha dattetge ahte nuorat mitalit ahte sii eai máhte njálmmálaš giela nu bures go vuorraseappot. Sii geavahit maid eambo dárogeiela go ovdal. Iskkadeapmi čájeha ahte mihá eambo nuorat máhttet čállit sámegeiela dál go ovdal, seammás geavahuva sámegeiella unnán čálalaš hálddašangiellan. Vuorraset buolva mitala ahte sis lea buoremuddui buorre sátneriggodat ja máhttet árbevirolaš sámi terminologiija. Vaikko oallugat máhttet sámegeiela dán guovllus, lea goitge dárbu eambo vuoruhit gielladikšuma ja buoridit dihtomielašvuoda sámegeiela geavaheami birra.

Davvisámi unnitloguguovllut

Davvisámi unnitloguguovllut leat riddoguovllut Finnmárkkus, Romssas ja Nordlánddas gos árbevirolaččat leat hupman sámegeiela. Dán guovlluin leat olu hástalusat. Giella lea hearckit go eanetloguguovllus, erenoamážit giliin gos dáruiduhttinpolitihkka lei garas. Giella geavahuva unnán beaivválaččat ja ruovttugiellan. Leat unnán dahje váilot arenat gos sámegeiella geavahuva, ja leat ráddjejuvvon oahpahušvejolašvuodát. Sámegeiella čalmmustahttojuva unnán ja das lea unnán stáhtus. Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti 324 siidu 453 siidus

Danne ferte sámegeiella nannejuvvot dáin guovlluin dan bokte ahte addojuvvo sámegeiel oahpahus, ahte ásahuvvojit sámástanarenat, ahte bohtet resursaolbmot ja ahte sámegeiella čalmmustahttojuvvo eambbo.

Muhtun suohkanat dáin guovlluin leat mielde sámegeiela hálddašanguovllus. Dáid suohkaniid álbmogis lea stuorát vuoigatvuohta oažžut oahpahusa ja geavahit sámegeiela go álbmogis olggobealde hálddašanguovllu. Hástalus lea dattetge ahte suohkaniin váilu gelbbolašvuohta ja resurssat ollašuttit gáibádusaid. Suohkaniin olggobealde hálddašanguovllu leat ráddjejuvvon geatnegasvuođat sámegeiel fálaldagaid dáfus. Váldohástalus lea láchčit diliid nu ahte dat vuoigatvuođat mat álbmogis leat oahppat ja geavahit sámegeiela, ollašuttojuvvojit.

Julevsámi giellaguovlu

Julevsámi giellaguovlu manná Bállahis davvin Sáltoduoddarii lullin. Dát lea oalle unna geográfalaš guvlluš mii dahká vejolažžan ovttahttit doaibmabijuid ja doalahit lagas ovttasbarggu iešguđetge beliid gaska. Julevsámegeielagat leat oalle čoahkis Divttasvuona ja Hápmira suohkaniin Nordlánddas. Giellasirdima dáfus buolvvaid gaskkas lea ovdamunni go lea dákkár čoahkkáduš.

Giellaiskkadeapmi 2012 čájeha ahte oallugat dálá váhnemiin gaskal 30 ja 40 jagi eai máhte sámegeiela. Dát dahká giellasirdima váhnemis mánnái váttisin. Mánát leat baicca ožžon vejolašvuođa oahppat julevsámegeiela sámi mánáidgárddis, ja oallugat leat dál vuosttaš- dahje nubbegeiellaoahppit vuoddo- ja joatkkaskuvllas. Giellaiskkadeapmi čájeha ahte julevsámegeielas lea nanu doarjja mánáidgárddis ja Árran julevsámi guovddázis. Mánáidgárdi lea bargan garrasit rekrutteret ohppiid sámegeielat luohkáide Ájluovtta vuoddoskuvllas ja viidáseappot sámegeiel oahpahussii joatkkaskuvllas.

Leat mihá unnit olbmot geat hupmet julevsámegeiela go davvisámegeiela. Go leat nu unnán giellageavaheaddjit, de váikkuha dat julevsámegeiela dillái. Go leat unnán giellageavaheaddjit julevsámi giellaguovllus, lea váilevašvuohta sámegeielat resurssaid dáfus hui čielggas. Julevsámegeiela nannenbarggus lea Divttasvuona suohkan hui dehálaš danne go dát lea áidna suohkan julevsámi guovllus mii lea mielde sámegeiela hálddašanguovllus. Sámediggi oaidná dárbbaslažžan ahte julevsámi guovllu suohkaniin ja sámi ásahusain lea lagat ovttasbargu.

Lullisámi giellaguovlu

Lullisámi giellaguovlu lea geográfalaččat viiddis guovlu mii manná Sáltoduoddaris davvin gitta Elgái lullin. Dán guovllus leat mánga fylkkasuohkana ja mánggat suohkanat. Dál ii gávdno makkárga stuorát báikkálaš servodat gos giella lea váldo beaivválašgiella. Dát sáhtta leat hehttehussan giellasirdimii. Giellageavaheaddjit gulahallet baicca stuora fierpmádagas mas leat fuolkkit ja ealáhus, ja gielas lea stuora mearkašupmi identitehtaguoddin dán dilis.

Dat stuora geográfalaš guovlu dahká ahte lullisámegeiella lea áibbas erenoamáš dilis gielladoaimmaid ovttahttima, ovddasvástádušjuogu, oahpahusfálaldagaid ja resurssaid dáfus. Olu almmolaš ásahusat leat searvvis mearrádusaid dáfus mat gusket lullisámegeillii, ja danne lea dárbu čielgaseappot juohkit ovddasvástádusa daid gaska. Livččii dehálaš ahte muhtumis lea bajimus ovddasvástáduš lullisámegeillii ja ovddasvástáduš ovttahttit gielladoaibmabijuid. Stuora hástalus dán guovllus lea váilevaš gelbbolašvuohta sámi giela ja kultuvrra hárrái almmolaš hálddašeamis ja ahte leat olu iešguđetlágan ásahusat maiguin galgá gulahallat.

Lullisámegeiella lea leamaš ealáskahttinproseassas, ja dál leat dađistaga eambbo mánát geat ožžot lullisámegeiel oahpahusa. Dattetge ii leat lullisámegeiella beaivválašgiella olu báikkiin, ja leat ráddjejuvvon vejolašvuođat sámástit. Gávdnojit hui unnán arenat gos lullisámegeiella geavahuvvo, ja váilot hui olu resursaolbmot.

Nuortalaš ja bihtánsámi giellaguovllut

Nuortalašgiela leat árbevirolaččat hupman dan guovllus mii dál lea Máttá-Várjjat gielda Norggas, ja guoskevaš guovlluin Ruoššas ja Suomas. Bihtánsáme giela leat árbevirolaččat hupman osiin Nordlándda fylkkas ja guoskevaš guovlluin Ruota bealde ráji.

Nuortalašgiella ja bihtánsáme giella leat earaláganat go dat eará sáme gielat vuosttažettiin danne go leat hirmat unnán giellageavaheaddjit dain árbevirolaš guovlluin Norggas. Dáin gielain ii addojuvvo oahpahus guđege vuodđoskuvllas Norggas, eai ge gávdno mánáidgárddit gos dát gielat gaskkustuvvojit. Bihtánsáme gielas ii leat makkárge standardiserejuvvon riektáčállin, mii dahká váttisin geavahit giela čálalaččat. Nuortalašgielas gávdno dohkkehuvvon riektáčállin, ja Suoma bealde ráji leat skuvllat mat oahpahit nuortalašgiela. Go goappašat gielain leat juogalágan giellabirrasat guoskevaš rádjeguovlluin, de lea ovttasbargu riikkarájiid rastá dehálaš ovddidan dihte dán guokte sáme giela Norggas.

Bihtánsáme giela ja nuortalašgiela nannemis lea vuosttažettiin dárbbalaš dahkat veaháš vuodđobarggu, nu go dokumenteret ja kártet dálá dili gielaid dáfus. Dán sáhtá buoremusat dahkat ovttasbarggus báikkálaš birraiguin ja ášahusaiguin main lea gielladieđalaš gelbbolašvuohta. Giellabargu sáhtá lihkestuvvat dušše dalle go servodagat maidda guoská leat mielde doarjume barggu. Sámedikki deháleamos strategiija viidáset barggus bihtánsáme gielain ja nuortalašgielain lea ge danne háhkát dieđuid das maid bihtánsápmelaččat ja nuortalaččat Norggas háliidit vuoruhuvvot giellabarggus. Ovttasbargu Sámedikki, báikkálaš sámi servviid ja dan guovtti ášahusa gaskka, Duoddara ráffe ja Nuortasámi musea, lea lunddolaš.

Sáme giella gávpogiin

Dađistaga eambbo sápmelaččaid fárrerit eret árbevirolaš sámi ássanguovlluin. Leat erenoamážit stuora gávpogat mat dustejit olu sápmelaččaid. Dát lea áibbas ođđa dilli sáme gielli, dakkár dilli mii gáibida sierra strategiija.

Eretfárrejeaddjit árbevirolaš sámi guovlluin Norggas mannet dál gávpogiidda, ja sisafárrejeaddjit guovlluide fas bohtet eambbo ja eambbo olgoriikkas. Jus sáme giella boahtteáiggis galgá sirdojuvvot buolvvas bulvii, de lea dárbbalaš ášahit ođđa ášahusaid ja ođđa vuogádaga gávpogiidda gosa (olu) sápmelaččat fárrerit. Mii diehtit ovdamearkka dihte Cymru/Wales guovllus ahte doppe váldet vuhtii dan eret- ja sisafárrema mii dáhpáhuvvá árbevirolaš kymrigielat guovlluin go čadahit giellaplánema. Váldohástalus lea ahte gávpogiin šaddá sáme giella minoritehtagiella eai ge gávdno árbevirolaš arenat gos sáhtá sámastit. Danne lassána gávpogiin dárbu giellaarenaide ja oahpahusvejolašvuođaide.

Lea ovttaskas suohkana ovddasvástádus láhčit diliid sáme giela oahpahussii ja ovddideapmái, ja nu sáhtá ge šaddat soaitáhat makkár fáldadagat addojuvvojit ovttaskas suohkanis. Sámediggi lea gulahallame gávpotsuohkaniiguin Álttáin, Romssain ja Osloin ovttasbargošiehtadusa birra nannet sámi giela ja kultuvrra. Dát lea buorre, muhto seammás eai atte dákkár šiehtadusat gávpoga sámi álbmogii seamma vuoigatvuođaid go mat sáme giela hálddašanguovllu álbmogis leat. Danne lea dehálaš nannet álbmoga vejolašvuođaid ja vuoigatvuođaid geavahit sáme giella gávpogiin.

Máhttu almmolaš sámi giellaplánema birra

Stuorámus bargu maid Norgga eiseválddit leat dahkan almmolaš sámi giellaplánema dáfus, lea mearridit sámelága giellanjuolggadusaid 1990:s ja ášahit sáme giela hálddašanguovllu 1992 rájes. Sámelága giellanjuolggadusat ja ortnet sierra hálddašanguovlluin leat dehálaš reaiddut giellanannema barggus. Dát reaiddut fertejit geavahuvvot.

NIBR Álttás čadahii 2000:s geavaheaddjiiskadeami guovttegielat bálvalusaid hárrái sáme giela hálddašanguovllus. Dát iskkadeapmi guoskkaha diliid nu go dat ledje duhátjagi molsumis. Sámi instituhtta evaluerii sámelága giellanjuolggadusaid 2006/07:s. Evaluerema lei Kultur- ja

girkodepartemeanta dingon. Evalueren konkluderii ahte sámelága giellanjuolggadusat leat doaimban bures sámegiela stáhtusa hárrái, vaikko leat stuora rievddadeamit das movt láhka čuvvojuvvo. Sámegiela dilli olggobealde hálddašanguovllu gal ii leat buorre, ja evalueren konkludere dainna ahte hálddašanguovlu ferte viiddiduvvot. Evalueren evttohii maid ásahit “ealáskahttinlávdegotti” sámegielaide hárrái, danne go láhka ii akto nagot ealáskahttit sámegiela guovlluin gos odne lea áigojuvvon.

Wencke Brenna girji Samene i rettssystemet 2005:s buktá odđa dieđu sámegiela geavaheami birra Finnmárkku riektevuogádagas ja movt sápmelaččat vásihit diliid. Eará stuorát bargguid dáfus, mat leat dahkkojuvvon sámegiela ja giellaplánema birra maŋŋel 2000, namuhit mii Inger Marie Gaup Eira čielggadeami Sámegiella Davviriikkain – stáhtus- ja domenačielggadeapmi 2001:s ja Torunn Pettersena ja Johanne Gaup čielggadeami almmolaš sámi diehtujuohkinbálvalusa birra, dat maid 2001:s.

Sámediggi lea ovdal ráhkadan raporttaid sámegiela birra servodagas. Áiggis maŋŋel 2000 namuhit mii Sámedikki giellastivrra guovtti raportta, Sámegiela geavaheapmi 2004:s ja 2008:s ja Sámediggeráđi čilgehusa sámi giela birra, Sámegiella lea čaffat! Samisk er tøft! 2004:s.

Ruoŧa ráđdehus buvttii 2006:s almmolaš čielggadeami (RÁČ) mii guoskkahii erenoamážit lullisámegiela boahttevaš dili Ruoŧas. Oasi das mii digaštallojuvvo doppe lullisámegiela dili birra, sáhtta maid buohtastahttit Norgga beale diliiguin.

Buot barggut mat bajábealde leat namuhuvvon, mitalit veaháš giellaplánenvásáhusaid birra sámi guovlluin maŋemus logi jagiid, ja dát girjjálašvuohta lea lunddolaš oassi Sámediggedieđáhusa máhttovuođus sámegiela birra.

Máhttu almmolaš giellaplánema birra Skandinávia olggobealde

Sámediggi áigu iežas giellapolitihkas maiddái váldit oahpa giellaplánemis mii dáhpuhuvvá eará mánggagielat guovlluin. Leat vuosttažettiin eamiálbmogiid ja gielalaš minoritehtaid vásáhusat eará demokrátalaš riikkain maid lea álkimus sirdit alcceamet.

Māorigiela dilli, mii lea Aotearoa/Odđa Selánda eamiálbmotgiella, ja kymrigiela dilli Cymrus/Walesas Stuorabritánias leat ovdamearkkat main sáhtta viežžat oahpa Sápmái.

Dán oktavuodas čujuhit artihkkalii “Te Kōhanga Reo. Māori Language Revitalization” 2001:s ja girjái Welsh in the Twenty-First Century 2010:s. Vuosttažis mii mearkkašit erenoamážit man dehálaččat mánáidgárddit leat leamaš buoremuddui lihkestuvvan māorigiela ealáskahttimis Aotearoas/Odđa Selánda. Dan maŋibus mearkkašit mii deattu mii biddjo eret- ja sisafárremii mii dál dáhpuhuvvá árbevirolaš kymrigielat guovlluin Cymrus/Walesas. Dát lea maid dakkár ášši mii ferte digaštallojuvvo sámi oktavuodain.

Guovddáš hástalusat

Giella lea čielgasit sihke priváhta ja almmolaš ášši. Sámegiela boahtteáigi lea dan duohken man olu guhtege mis geavaha sámegiela lunddolaš gulahallanreaidun nu olu oktavuodain go vejolaš, ja movt servodat láhčá diliid nu ahte dat galgá leat vejolaš.

Sámegiela suddjemis, nannemis ja ovddideamis leat olu hástalusat maid ii sáhte dušše Sámedikkis čoavdit. Lea sáhka sihke servodatdiliin, giela ovddasvástádusjuogus ja válddis ja buriin rámmaeavttuin buot dásiin servodagas. Giellapolitihkka lea mángga dáfus guoskkahan ovttaskas olbmo vuoigatvuođa geavahit ja oahppat sámegiela. Viidáset barggus nannet ja ovddidit sámegiela ferte deattuhit makkár dárbbut gielas leat jus galgá nannejuvvot ja ovdánit. Jus galgá sihkarastit giela boahtteáiggi, de lea mearrideaddji mearkkašupmi das ahte sámegiel geavaheddjiid lohku lassána. Barggus joksat Sámedikki mihtu ahte lasihit sámegiela geavaheddjiid, leat olu hástalusat maid lea dárbu čilget dárkileappot.

Sámegiela stuorámus hástalusat leat:

Ovddasvástádusjuohku ja válđi giellaáššiin
Sámegiela rámmaeavttut
Sámegiela geavaheaddjit
Almmolaš hálddašeapmi
Iešguđetlágan gielladilit
Duohhta vejolašvuodát geavahit sámegiela

Ovddasvástádusjuohku ja válđi giellaáššiin
Leat olu ja iešguđetlágan ovddasteaddjit mielde sámegillii guoski áššiin. Dát sáhtta dagahit unnán kontinuitehta, váilevaš ovttahttima doaibmajuid dáfus, eahpesihkkaris ovddasvástádusjuogu ja ipmárdusa ovttaskas giellageavaheaddjai. Dákkár dilli ii leat buorre sámegiela ovddideami dáfus, ja lea ge dárbu buorebut čielggadit ovddasvástádus- ja rollajuogu.

Sámegiella lea okta sámi servodaga vuodđoáššiin, ja Sámediggi berre sápmelaččaid álbmotválljen orgánan leat čielgaset ovddasteaddji giellapolitihkas, ja das berre leat olu stuorát válđi giellaáššiin go odne lea. Sámedikki duohta váikkuheapmi giellaáššiin lea dehálaš sámegiela boahhteáigái.

Sámedikkis lea odne unnán válđi giellaovddidanbarggus servodagas, ja lea unnán váikkuheapmi almmolaš giellaplánemis. Sámedikkis lea gal ráđđádallansoahpamuša bokte vejolašvuohhta ráđđádallat áššiin mat gusket sámi álbmogii, muhto dát ii leat doarvái sihkkarastit sámegiela boahhteáiggi.

Sámegiela rámmaeavttut
Váilevaš ekonomalaš, hálldahuslaš ja olmmošlaš resurssat leat stuora hástalussan sámegiela nannema barggus. Váilevaš giellagelbbolašvuohhta buot servodatsurggiin lea stuorámus hehttehus sámegiela geavaheapmái, oahpaheapmái ja ovddideapmái. Dát sáhtta leat juogo njálmmálaš ja/dahje čálalaš giellagelbbolašvuohhta, muhto maiddái fágagiellagelbbolašvuohhta sámegiela gaskkas. Buriid rámmaeavttuid haga lea sámegiela nannema ja ovddideami višuvnnain ja buriin mihttomeriin unnán árvu.

Sámegiela geavaheaddjit
Okta dain deháleamos eavttuin sámegiela boahhteáiggi sihkkarastimis lea ahte gávdnojit olbmot geat geavahit giela. Geavahedjiid ahkečoahkkádus lea hui guovddáš ášši, ja lea dehálaš ahte mánáidlohku geat ožžot sámegiela oahpahusa lassána. Dát mielddisbuktá ahte giellasirdin buolvvaid gaskkas ferte nannejuvvot. Eanebut fertejit välljet sámegiela ruovttugiellan, váhnemat fertejit välljet sámegiela mánáid vuosttašgiellan skuvllas, ja dasto fertejit buohkat geat háliidit oazžut vejolašvuodá oahppat sámegiela. Dát mielddisbuktá ahte maiddái sii geat eai leat sápmelaččat ožžot vejolašvuodá oahppat sámegiela.

Almmolaš hálddašeapmi
Sámegiella mii lea almmolaš giella ferte geavahuvvot almmolaš hálddašeamis mihá eambbo, ja almmolaš dieđut fertejit maid addot sámegillii. Dát lea dehálaš sihke sihkkarastin dihte ovttaskas olbmuid giellavuoigatvuodaid, muhto maiddái čálmustahhtin ja árvvus atnin dihte sámegiela Norggas. Sámelága giellanjuolggadusat sihkkarastet ovttaskas olbmo vuoigatvuodá geavahit ja oahppat sámegiela dihto geográfalaš guovlluid siskkobealde. Dát mielddisbuktá ahte sámi álbmogis leat iešguđetlágan vuoigatvuodát geavahit sámegiela, dan duohken gos sii orrot. Dákkár vealaheapmi ii leat dohkálaš. Servodatovdáneapmi gos dadistaga eanebut fárrejit gávpogiidda dagaha ahte ain eanet sápmelaččat fárrejit olggobeallái sámegiela hálddašanguovllu. Danne lea dárbu guorahallat hálddašanmodealla sihkkarastin dihte ovttaskas olbmo vuoigatvuodá geavahit sámegiela go deaivvada almmolaš hálldahusain.

Iešguđetlágan gielladilli

Sámegeiela dilli rievddada guovllus guvlui. Sámegeiella juhkkovjuvvo mángga gilli, ja dain leat hui iešguđetlágan hástalusat. Danne fertejit doaibmabijut heivehuvvot daid iešguđetge gielaide dárbbuide. Dákkár dilli gáibida máhtu ja dieđuid daid iešguđetge dárbbuid birra mat dain iešguđetge guovlluin leat. Dákkár máhtu ferte háhkat buriid kártemiid ja analysaid bokte. Dán rádjái eai leat čadahuvvon nie dárkilis guorahallamat eat ge leat lihkestuvvan háhkat doarvá buori dokumentašuvvna gielladilliid birra servodagas. Dát lea stuora hástalus sámegiela nannema viidáset barggus.

Duohta vejolašvuodát geavahit sámegiela

Lea stuora hástalus go váilot duohta vejolašvuodát geavahit ja oahppat sámegiela. Sámegeiela almmolaš geavaheami lassin dárbbasit mii buriid giellaarenaid sámegiela várás. Sámegeiela geavaheddjiidlogu lassáneapmi lea dan duohken ahte lea vejolaš geavahit sámegiela buot servodatsurggiin ja buot oktavuodáin. Lea maid stuora váilevašvuolta iešguđetlágan sámegiela fálddagaid dáfus mánáide ja nuoraide.

Eanas sámegiela leat doaibmi guovttegielagat, oallugat maiddá mánggagiela. Jus galgá suddjet ja viidáset ovddidit sámegiela servodagas mii lea buoremuddui ovttagiela, de gáibiduvvo máhttu ja dihtomielalašvuolta das movt buoremusat sáhtta láchit diliid sámegiela geavaheapmái. Dušše giela aktiivvalaš geavahemiin sáhtta sámegiella seailut min deháleamos árbevirolaš kulturoassin ja seammás ovdánit nu ahte dainna sáhtta gulahallat buot daid ođđa áššiid birra mat áigges áigái bohciidahttet rievdamiid maiddá sámi servodagas.

Guovttegiela servodagas gos nubbi giella lea áitojuvvon minoritehtagiella lea erenoamáš hástalus maiddá majoritehtagielagiidda geat fertejit bargat maid sáhttet vai minoritehtagiella sáhtta geavahuvvot nu olu oktavuodáin go vejolaš. Majoritehtagielat gii oahppá sámegiela, juobe nu ge bures ahte sáhtta čuovvut dábálaš ságastallama, dahká guovttegielagiid álkibun válljet sámegiela.

Ángiruššansuorggit

Sámedikki váldomihttu sámegiela ovddideamis lea lasihit geavaheddjiid logu ja lasihit sámegiela geavaheami. Jus galgá olahit daid mihtuid, de lea dárbu čielggadit válddi ja ovddasvástádujuogu Sámedikki ja ráđdehusa gaska. Gielladieđáhus čielggada njeallje vuoddo ángiruššansuorggi sámegiela nannemis ja ovddideamis. Dát leat ovddasvástádu sámegilli, sámegiela rámmaeavttut, giellageavaheaddjit ja sámegiela geavaheapmi.

Ángiruššansuorgi 1: Ovddasvástádu sámegilli

Sámediggi oaidná govttolazžan čielggadit Sámedikki ja ráđdehusa ovddasvástádujuogu sámi giellapolitiikka hábmemis. Sámediggi oaidná guovttesuorat juoga ovddasvástádusa ja geatnegasvuodaid gaska. Stuoradikkis ja ráđdehusas lea láchahábmenvovddasvástádu mii sihkkarastá ovttaskas sámegiela vuoiatvuoda geavahit sámegiela, ja Sámedikkis fas lea ovddasvástádu ovddidit sámegiela.

Sámedikkis lea ovddasvástádu ovddidit sámegiela

Oassin sápmelaččaid iešmearrideamis iežamet giela, iežamet kultuvrra ja servodateallima dáfus galgá Sámedikkis leat duohta váldi giellapolitiikkas. Sámegeiella lea juoga maid sápmelaččat ieža fertejit hálddašit. Sámedikkis galgá leat ovddasvástádu ovddidit sámegiela, mii mielddisbuktá ahte Sámedikkis lea ovddasvástádu hábmet sámi giellapolitiikka Norggas. Dákkár váldi lea mearrideaddji jus galgá sihkkarastit sámegiela boahpteáiggi. St. dieđ. nr. 28:s (2007-2008) nannejuvvo ahte Sámediggi, sápmelaččaid ovddasteaddji álbmotválljen orgána, lea deháleamos eaktobiddji sámpolitiikka dáfus. Sámedikkis ferte leat duohta váikkuhanváldi buot surggiin mat leat dehálaččat sámi servodahkii. Sámediggi oaidná sámegiela oktan min deháleamos árvuvin ja dat guoská olles sámi álbmogii. Lea dárbu ollislaš ja bajit dási giellapolitiikkii das movt nannet ja ovddidit sámegiela iešguđetge servodatsurggiin. Sámediggedieđáhus sámegiela birra bidjá eavttuid dan bargui.

Dát mielddisbukta ahte ferte leat čielga juohku Sámedikki ja Ráđđehusa ovddasvástádusa ja válldi gaskka. Ráđđehus lea geatnegahtton sihkkarastit ovttaskas olbmo vuoigatvuođa geavahit sámegiela almmolaš hálddašeamis, dieđáhusaid buktit dárogillii ja sámegillii ja sihkkarastit ahte almmolaš dieđut ja skovit gávdnojit sihke dárogillii ja sámegillii. Nu lea Ráđđehusa bajimus ovddasvástádus das ahte stáhtalaš ja suohkanlaš ásausat devdet iežaset geatnegasvuođaid ja addet ovttaskas giellageavaheaddjái almmolaš bálvalusaid ja fálddagaid sámegillii. Sámedikkis galgá leat ovddasvástádus ovddidit sámegiela ja hábmet sámi giellapolitiikka Norggas. Jus Sámedikkis galgá leat duohta bajimus ovddasvástádus sámegiela ovddideamis, de fertejit muhtun eavttut leat sajis. Lea dárbu sihke lasihit ekonomalaš rámmaid, sirdit válldi ja guorahallat lágaid. Sámedikkis galgá leat guovddáš rolla dán barggus, ja evttoha ahte ásašuvvo sámi almmolaš lándegoddi (saOU/SáAL) mas lea ráđđehusa ja Sámedikki ovddasteaddjit mielde. Dán lándegoddi ferte leat mandáhta čielggadit ja ráhkadit evttohusaid movt rievdadit lágaid ja válldi das mii guoská sámegillii. Viidáseappot ferte lándegoddi guorahallat rámmaeavttuid, ovddasvástádusdili ja sámi gielladoaimmaid oktiiheiveheami ja ovddidit rievdadusevttohusaid. Dát eaktuda ahte Sámediggi hábme lándegoddi mandáhta.

Mihttu:

Sámedikkis lea ovddasvástádus ovddidit sámegiela ja hábmet Norgga sámi giellapolitiikka

Oassemihttu:

Reviderejuvvo ekonomalaš rámmat, válldi ja lágat mat gusket sámegillii

Strategiija:

Nammadit sámi almmolaš lándegoddi mii čielggada lágaid, válldi, rámmaeavttuid ja ovddasvástádusjuoga sámegiela dáfus.

Ovddasvástádusjuohku ja gielladoaimbajuid oktiiheiveheapmi

Sámegiella lea okta sámi servodaga vuoddoelemeanttain ja Sámediggi sápmelaččaid álbmotválljen orgánan ferte leat čielga ovddasteaddji giellapolitiikkas ja das ferte leat mihá stuorát válldi giellaássiin go dál lea. Lea áibbas čielga dárbu ahte muhtumis lea bajimus ovddasvástádus sámi giellaovddideamis, ja doaimbajuid oktiiheiveheamis. Dál leat olu iešguđetlágan ovttasteaddjit main leat iešguđetlágan doaimmat ja ovddasvástádus sámegiela hárrái, muhto ii ovttasge leat ovddasvástádus ovttastahttit daid iešguđetge gielladoaimbajuid. Dát dagaha eahpečielga dili, ja lea hui vahát sámegiela ovdáneapmái. Sámediggi oaidná dárbbu dasa ahte ovddasvástádus oktiiheiveheami ja doaimbajuid ovttastahttima dáfus dain iešguđetge giellaguovlluin formaliserejuvvo. Sámediggi vásiha ahte dat iešguđetge giellaguovllut ocalit lagat ovttasbarggu Sámedikkiin. Dát dárbu lea erenoamáš čielggas lullisámi giellaguovllus. Lullisámi álbmot orru biedgguid ja šaddá olu ovddasteddjiguin gulahallat sámegiela birra. Sihke suohkanat, fylkkasuohkanat ja fylkkamánit barget veahkkin ja dain leat iešguđetlágan rollat lullisámegiela nannema barggus. Dát sáhtta dagahit ahte lea unnán ovttastahttin ja unnán kontinuitehta barggus. Stuora hástalus dán suorggis lea maid dat go almmolaš hálddašeamis váilot olbmot geain lea gelbbolašvuohta lullisámi gielas ja kultuvrras. Lea lunddolaš ahte Sámedikkis lea bajimus ovddasvástádus gielladoaimbajuid oktiiheiveheamis ja ovddasvástádusjuogus.

Ráđđehusa sámegielaid doaimbaplána 2009-2013 áigodahkii sisttisoallá olu buriid doaimbajuid ja lea leamaš ávkkálaš reaidu barggus nannet ja ovddidit sámegiela. Sámediggi oaidná dattetge dárbbu eambo ollislaš giellapolitiikkii mii fátmasta olles servodaga. Doaimbaplána barggu olis lea Sámediggi ovttasbargan muhtun departemeanttaiguin. Dat iešguđetge departemeanttat fertejit háhkat stuorát gelbbolašvuođa sámi diliid ja sámegiela birra. Nu go dili lea dál, de eai nagot guovddáš eiseválddit hábmet ollislaš giellapolitiikka sámegiela hárrái. Lea dehálaš ahte dat iešguđetge departemeanttat álget guoddit eambo ovddasvástádusa ja ožžot čielgaset rolla sámegiela barggu dáfus. Jus ráđđehusa sámegielaid doaimbaplána galgá čuovvuvvot, de ferte Sámediggedieđáhus sámegielaid birra biddjot vuodđun.

Gielladoaimmat buoret ovttahttinbarggus lea sámi ášahusain guovddáš rolla. Jus galgá ráhkadit buriid ovdánanvejolašvuođaid dain iešguđetge giellaguovlluin, de dárbbáša Sámediggi ášahusaid main leat čielga ovddasvástádusdoaimmat. Ovddasvástádusa formálalaš juohkin ferte mielddisbuktit ahte ášahusat ožžot buriid rámmaeavttuid nu ahte dain lea vejolašvuohta hukset bajás iežaset kapasitehta ja gelbbolašvuođa váldit badjelasaset dán ovddasvástádusa. Ášahusain ferte leat dárbbášlaš váldi gozihit ahte giellabarggu organiseren guovllus addá nu buriid bohtosiid go sáhtá.

Mihttu:

Sámedikkis lea bajimus ovddasvástádus sáme giela doaibmabijuid ovddasvástádusjuogus ja oktiiveihanbarggus

Oassemihttu:

Lea čielga ovddasvástádusjuohku sáme giela barggus dain iešguđetge giellaguovlluin

Strategiija:

Ovttasbargat suohkaniiguin, sámi ášahusaiguin ja organisašuvnnaiguin juohkit ovddasvástádusa das movt ovttahttit ja oktiiveivehit gielladoaimmaid dain iešguđetge giellaguovlluin

Govva das movt sáme giela dilli lea

Buorre giellapolitiikka ferte váldit vuođu dain iešguđetge diliin main giella lea, ja dán ii sáhte dahkat almmá buriid duogášdieđuid ja kártemiid haga. Daid iešguđetge gielladiliid áigges áigái kárten sáhtá ge leat ávkkálaš reaidu. Gielladoaimmaid dáfus lea maid dehálaš ahte leat ortnegat mat addet gova áigges áigái das movt sáme giella geavahuvvo iešguđetge guovlluin. Dál gávdno dušše statistihkalaš govva das movt oahpahusgiella válljejuvvo skuvllain. Seammalágan registreren ovdamearkka dihte das galle sáme gielaga leat bálvalusášahusain ja man muddui sáme giella geavahuvvo áššemeannudeamis, livččii maid ávkkálaš.

Lea maid dárbu dutkat eambbo dán suorggi. Dan oktavuodas leat Sámi allaskuvla ja Sámi statistihka analysajoavku guovddáš ovddasteaddjit dan lagasvuođa geažil mii sis lea sámi giellabirrasiidna. Sáme gielaid servodatdili fágalaš analysas Norggas sáhtá leat ávkkálaš geavahit UNESCO vuogi analyseret gielladiliid. Organisašuvdna lea ráhkadan reaiddu mainna sáhtá árvvoštallat man gievra dahje hearki dihto giella lea. Dáinna reaidduin sáhtá differensieret daid iešguđetge sáme gielaid, ja sáhtá maid veahkkin árvvoštallat erohusaid das man nanus giella lea iešguđetge geográfalaš guovlluin.

Mihttu:

Buorre giellaplánen mii váldá vuođu buriin, áigges áigái kártemiin ja fágalaš analysain

Strategiija:

Bargat dan ala ahte Sámi statistihka analysajoavku oažžu resurssaid jeavddalaččat kártet ja analyseret sáme giela dili ja ovdáneami Norggas

Sáme gielaid bearráigeahččo- ja váiddaorgána

Sámelága giellanjuolggadusat galget sihkkarastit ahte ovttaskas olbmo lágas nannejuvvon vuoigatvuohta geavahit sáme giela go deaivvada almmolašvuođain, devdojuvvo. Vásahusat čájehit ahte vaikko gávdnojit dát njuolggadusat, de ovttaskas olbmot vásihit njuolggadusrihkkumiid, ja ahte sin oktagaslaš vuoigatvuođat eai doahhtaluvvo. Odne lea fylkkamánni váiddaorgána sámelága giellanjuolggadusaid dáfus jus váidda guoská suohkanlaš dahje fylkkasuohkanlaš orgánaide. Dát lea dakkár ámmát mii ii leat doaibman nu go lei jurddašuvvon. Fylkkamánni ii oaččo báljo ovttaga váidaga, seammás go medias dávjá boahtá ovdan ahte ovttaskas olbmuid vuoigatvuođat eai leat devdojuvvon. Orro leame váttis ovttaskas olbmuid diehtit geainna galget váldit oktavuoda jus áigot váidit, ja fylkkamánniid bealis biddjojit beare unnán resurssat čuovvut dán váiddaortnega. Dasa lassin ii leat fylkkamánniin makkárge bearráigeahččodoaibma giellanjuolggadusaid hárrái. Sámelága giellanjuolggadusaid rihkkun ii mielddisbuvtte makkárge váikkuhusaid dasa gii rihkku njuolggadusaid. Dát lea mielddisbuktán sávakeahtes dábiid mat dagahit ahte ovttaskas olbmuid vuoigatvuođat eai

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

331 siidu 453 siiddu

devdojuvvo. Dilli lea hui vahát giela sajádahkii servodagas, ja sáhtttá áiggi vuollái dagahit ahte bohtosat mat leat olahuvvon lága bokte, njeidojuvvojit.

Sámediggi dáhttu ahte ovttaskas olbmo vuoigatvuohta geavahit sámegiela galgá sihkkarastojuvvot ja oaidná dárbbu dárkkistit sihke váiddaortnega ja árvoštallat dárbbu bearráigeahččoortnegii. Jus galgá sáhttit fuolahit ovttaskas olbmo vuoigatvuođa geavahit sámegiela, de lea dárbu oinnolaš váiddaorgánii, ja bearráigeahččoorgánii mii bearráigeahččá almmolaš etáhtaid. Sámediggi oaidná ahte seamma orgána sáhtttá fuolahit goappašat rollaid, ja evttoha ahte ásahuvvo bearráigeahččo- ja váiddaorgána sámelága giellanjuolggadusaid ektui. Dákkár orgána mandáhta hábmedettiin galgá Sámedikkis leat guovddáš rolla ja galgá buktit evttohusaid movt váidda- ja bearráigeahččodoaibma galgá hálddašuvvot.

Bearráigeahččo- ja váiddaorgána ferte leat oidnosis nu ahte ovttaskas olmmoš diehtá geainna galgá váldit oktavuođa, ja ahte orgána bearráigeahččá almmolaš ásahusaid. Sámediggediedáhusas oahpahusa ja oahpu birra digaštallojuvvo dárbu čielggadit Sámedikki rolla sámii mánáid ja nuoraid oahppovuoigatvuođa áittardeaddjin, ja Sámedikki rolla bearráigeahččoorgánan sámii oahpahusáššiid dáfus. Livččii lunddolaš geahčadit dán guokte proseassa oktilaččat.

Mihttu:

Aktiivvalaš bearráigeahččo- ja váiddaorgána sámelága giellanjuolggadusaid dáfus

Strategiija:

Ráhkadit mandáhta sámelága giellanjuolggadusaid bearráigeahččo- ja váiddaorgánii

Ángiruššansuorgi 2: Sámegiela rámmaeavttut

Jus galgá sihkkarastit sámegiela boahteáiggi, de leat mánggat rámmaeavttut mat fertejit leat sajis. Buriid mihttomeriid sámegiela hárrái ii sáhte olahit jus eai leat doarvái ekonomalaš ja olmmošlaš návccat. Eavttut nu go giellafágalaš ovdáneapmi, giellabarggu organiseren ja rámmat fertejit maid leat sajis jus galgá sihkkarastit buori giellaovdáneami.

Sámegiela nannema ja ovddideami barggus lea dehálaš earuhit ovttaskas olbmo vuoigatvuođa geavahit sámegiela, ja daid iešguđetge dárbbuid mat sámegielain leat jus galget ovdánit viidáseappot. Lea govttolaš geahčadit oktagaslaš giellavuoigatvuođaid almmolaš bálvalusfálu ektui, ja sámegiela ovdáneapmi ges ferte vuodđuduvvot daidda dárbbuide mat gielas leat dain iešguđetge giellaguovlluin.

Sámelága giellanjuolggadusat ja hálddašanmodeallat

Sámedikki vuolggasadi lea vuoigatvuohta mii buot sámegielagiin lea geavahit iežasat giela. Juohke sámegielagis galgá leat vuoigatvuohta geavahit sámegiela go deaivvada almmolašvuođain beroškeahhtá gos orru. Odne lea dušše dan álbmogis mii orru suohkaniin mat leat mielde sámegiela hálddašanguovllus main lea dát vuoigatvuohta, danne go sámelága giellanjuolggadusat gustojit dušše dáidda suohkaniidda. Danne lea dárbu ođasmahttit sámelága giellanjuolggadusaid, nu ahte fátmastit olles riikka.

Almmolaš hálddašeapmi lea stáhtalaš ovddasvástádus mii lea nannejuvvon gustovaš lágain. Go sámeláhka cealká ahte sámegiella ja dárogiella leat dásseárvosaš gielat, de berrejit buot sámegielagiin leat seammalágan vuoigatvuođat geavahit sámegiela go dárogielagiin lea dárogiela dáfus. ILO-konvenšuvdna nr. 169 nanne ovttaskas olbmo vuoigatvuođa oahppat ja geavahit iežas giela. Norga lea ratifiseren dán konvenšuvnna, ja nappo lea ge geatnegahtton láchit almmolaš bálvalusaid sámegilli suohkanlaš, fylkkasuohkanlaš ja eará almmolaš hálddašeamis. Dálá njuolggadusaid ođasmahttin mearkašivččii ahte sámelága giellanjuolggadusat gustogohtet miehtá riikka, eai ge ráddjejuvvo ovttaskas guovlluide. Dákkár rievdadus mielddisbuvttášii maiddái váikkuhusaid dálá hálddašanguovlui.

Sámediggi diehtá ahte Ráđđehus dál lea bargame geahčadit sámelága giellanjuolggadusaid ja árvoštallá boahteveaš hálddašanmodeallaid. Sámediggi oaidná ahte dákkár árvoštallan lea dárbbalaš Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

danne go gielladilli ja ássanminsttar leat rievdan, ja go ođđa suohkanat leat váldon mielde hálddašanguvlui. Boahktevaš hálddašanmodealla ferte váldit daid iešguđetlágan gielladiliid vuhtii jus galgá sáhttit sealluhit ja ovddidit giela daid dárbbuid mielde mat dain iešguđetge giellaguovlluin leat.

Okta váikkuhus das go sámelága giellanjuolggadusat rievdaduvvojit gustot miehtá riikka, lea ahte šaddá dárbu ráhkadit differensierejuvvon njuolggadusaid. Sámediggi oaidná ahte sáhtta šaddat hástaleaddjin muhtun suohkaniidda Norggas bálvalit iežas sámegiela albmoga sámegillii. Danne lea dárbu ođđa hálddašanmodellii mii boahká dálá sámegiela hálddašanguovllu sadjái. Go mii dán oktavuodas hupmat hálddašanmodealla birra, de guoská dát almmolaš bálvalusaide sámegillii maid Sámediggi oaidná almmolaš ovddasvástádussan. Sámediggi jurddaša guovttesuorat hálddašanmodealla. Lea govttolaš ahte dat suohkanat mat odne leat mielde sámegiela hálddašanguovllus, galget čuovvut ovttá lánkearrádusa. Dát suohkanat galget leat giellaresursasuohkanat gos sámegiela albmogis lea viiddiduvvon vuoigatvuohta sámástit ja oazžut bálvalusaid sámegillii. Eará suohkanat galget maid čuovvut sámelága giellanjuolggadusaid, muhto daidda ii galgga leat seamma viiddis lánkearrádus. Muhtun áibbas guovddáš giellavuoigatvuođat fertejit guoskat olles riikii. Dát leat ovdaskuvlamánáid giellavuoigatvuođat, vuoigatvuohta oazžut oahpahusa sámegiela ja sámegillii, vuoigatvuohta oazžut dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusaid sámegillii, vuoigatvuohta gozihit riektesihkarvuođa iežas gillii ja vuoigatvuohta oazžut girkolaš bálvalusaid sámegillii. Dákkár guovttesuorat modealla mielddisbuktá dárbbu lasi ekonomalaš resurssaide ja danne lea ge dárbbalaš ahte sihke giellaresursasuohkanat ja eará suohkanat sihkkarastuvvojit rámmajuolludusaid sámegiela bálvalusaide stáhtabušeahta bokte.

Sámediggi oaidná giellaresursasuohkaniid dehálaš ovttasbargoguoibmin barggus nannet sámegiela báikkálaččat. Sámediggi lea vuolláičállán ovttasbargošiehtadusaid buot suohkaniiguin mat leat mielde hálddašanguovllus, guovttegielatvuođadoarjagiid geavaheami birra. Sámediggi oaidná dárbbu ahte suohkanat barget aktiivvalaččat nannet ja ovddidit sámegiela suohkaniin. Guovttegielatvuođadoarjja maid Sámediggi hálddaša, galgá geavahuvvot ovddidandoarjjan giellaresursasuohkaniidda. Ovttasbargošiehtadusaid bokte giellaresursasuohkaniiguin galgá Sámediggi ja ovttaskas suohkan oazžut vejolašvuođa álggahit doaimbajuid dan gielladili vuođul mii ovttaskas suohkanis lea. Lea Sámedikki mihttu ahte eambbo suohkanat gos lea sámi álbmot šaddet giellaresursasuohkanin.

Mihttu:

Sámegiela albmogis lea duohta vejolašvuohta geavahit sámegiela go deaivvada almmolaš hálddašemiin

Oassemihttu:

Sámelága giellanjuolggadusat galget gustot miehtá riikka

Sámi giellaresursasuohkanat barget aktiivvalaččat ovddidit sámegiela

Strategiijat:

Oassálastit aktiivvalaččat Sámi giellanjuolggadusaid ođasmahttinbarggus

Sihkkarastit buoriid rámmaeavttuid giellaresursasuohkaniidda

Ekonomalaš rámmat

Lea hástalus Sámediggái, suohkaniidda, giellaguovddážiidda, skuvllaide ja eará áhahusaide mat barget sámegiela go váilot doarvái ekonomalaš návccat. Sámediggi oaidni ahte sámegiela ferte dál vuoruhuvvot eambbo buot servodatsurggiin. Dát lea áibbas mearrideaddji jus gielas galget leat buorit ovdánanvejolašvuođat. Dálá rámmajuolludeamet eai leat doarvái buorit, ja Sámediggi oaidná dárbbu eambbo vuoruhit sámegiela fálddagaid servodagas, sihke fágaolbmuid rekrutterema ja oahpaheami dáfus ja sámegiela fálddagaid hábmema dáfus.

Jus sirdá válddi ja ovddasvástádusa ovddidit sámegiela Sámediggái, de bohciida dárbu eambbo rámmajuolludemiide Sámediggái.

Sámediggi disponere 2012:s 65 miljovna ruvno sámegillii. Dáin leat 53 miljovna njuolgga doarjagat suohkaniidda, fylkkasuohkaniidda ja sámi giellaguovddážiidda. Loahppa 12 miljovna leat várrejuvvon iešguđetge prošeavttaide maid Sámediggi álggaha, ja ohccivuđot ortnegiidda. Sámediggi oažžu jahkásaččat ohcamiid sullii duppallit dán supmi ovddas. Bohtet ohcamat olu buriid prošeavttaide, muhto go leat olu ohccit, de ferte čavga vuoruhit. Sámediggi addá maid doarjagiid sámi čáppagirjjálašvuoda almmuheapmái, oahpponeavvobuvttadeapmái ja eará gillii guoski doaimmaide. Maiddái dáidda doarjaortnegiidda bohtet hirkmat olu ohcamat, ja fertejit čavga vuoruhuvvot.

Suohkanat ja fylkkasuohkanat mat leat sámegiela hálddašanguovllus mielde leat jahkásaččat ožžon sullii 45 miljovna ruvno guovttegielatvuodadoarjaga. Dát leat ruđat mat juolluduvvojit suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda sihkkarastin dihte guovttegielat bálvalusaid. Dát leat rámmajuolludeamit maid Sámediggi jahkásaččat oažžu stáhtas. Guovttegielatvuodadoarjaga ii leat lassánan oppalaš haddegoargnuma mielde servodagas. Sámediggi oažžu jahkásaččat raporttaid ja bušeahtadárbbu suohkaniin ja fylkkasuohkaniin. Erenoamážit suohkanat dieđihit dárbbu lassi doarjagiid. Sámediggi evttohus ahte sámelága giellanjuolggadusat galget gustot miehtá riikka, bohtet mielddisbuktit váikkuhusaid suohkaniidda mat leat mielde hálddašanguovllus, ja suohkaniid ja fylkkasuohkaniid guovttegielatvuodadoarjagiid. Sámediggi oaihvilda ahte rámmajuolludeamit sámegielat bálvalusaide fertejit mannat njuolga stáhtas suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda. Duohta goluid kárten guovttegielat bálvalusfálu oktavuodas ferte leat vuodđun go mearrida rámmajuolludemiid.

Sámediggi oaidná dárbbalažžan ahte sámegiella nannejuvvo ja ovddiduvvo giellaresursasuohkaniin. Sámediggi áigu nannet sámegiela dáin suohkaniin giellaovddidanruđaid bokte. Dát dahkkojuvvu guhkesáiggi ovttasbargošiehtadusaid bokte suohkaniiguin gos mihtut biddjojit giela dárbbuid mielde ovttaskas suohkanis. Fertejit álggahuvvot doaimmabijut suohkana álbmoga hárrái ja mat nannejit sámegiela geavaheami, mat lasihit giellageavaheddjiid logu ja čálmustahttet sámegiela servodagas. Juolludeamit maid odne oažžut stáhtas dušše fal guovttegielat bálvalusfállui, galget mannat sámegiela ovddideapmái ja doaimmabijuide mat ovddidit giellaovdáneami giellaresursasuohkaniin.

Sámi giellaguovddážit barget buori barggu lagasbirrasiin ja mielddisbuktet olu doaimmaid giellakurssaid bokte ja sámegiela arenan. Sámi giellaguovddážit dieđihit jahkásaš raporttaid ja bušeahtadárbbuid bokte ahte lea stuora dárbu eambbo doaimmabijuide mat nannejit sámegiela. Giellaguovddážit čujuhit maiddái dasa ahte lea unnán ekonomalaš einnostus. Einnostahti ekonomiiija lea eaktun giellaguovddážiid doaimmas. Giellaguovddážiid ekonomalaš dilli ferte nannejuvvot dovdomassii jus galgá buoridit sin vejolašvuoda ráhkadit guhkesáiggi plánaid báikkálaš servodaga dárbbuid mielde. Dát čujuhuvvo maid sámi giellaguovddážiid evalueremis. Sámediggi lea gearggus geahčadit maid mii sáhttit dahkat buoridan dihte giellaguovddážiid ekonomalaš dili, muhto oaihvildit ahte maiddái earát, nu go suohkanat, fylkkasuohkanat ja guovddáš eiseválddit, fertejit váldit stuorát ovddasvástádusa sihkkarastit giellaguovddážiid ekonomiiija.

Sámediggi dárbbasa buriid ja aktiivvalaš ovttasbargoguimmiid sámegiela nannema ja ovddideami barggus dain iešguđetge giellaguovlluin, nu go ovdamearkka dihte sámi giellaguovddážiid, mat dahket hui buori barggu lagasbirrasiin. Muhto eai buot guovlluin gos sápmelaččat orrot leat ásahuvvon giellaguovddážit. Sámediggi oaidná maid dehálažžan ovttasbargat eará sámi ásahusaiguin ja nannet daid nu ahte álggahuvvojit doaimmabijut mat nannejit sámegiela miehtá Sámi. Lea dehálaš ahte sámi ásahusaid giellagelbbolašvuolta nannejuvvo ja ahte šaddet nanu sámegielat fágabirrasat mángga guovllus. Dát bohciidahtášii lassi doaimmaid ja buoret čálmustahttima sámegiela hárrái. Go vuordit ahte sámi ásahusat galget váldit stuorát ovddasvástádusa sámegiela ovddideamis, de ferte maid váldit vuhtii ahte sámegielas váilot sánit ja tearpmat olu ođđa servodatsurggiin. Gáibiduvvo ahte fágabargit fertejit oažžut resurssaid mat addet sidjiide vejolašvuoda bargat gielain. Lea dehálaš ahte sámi ásahusain leat rámmaeavttut mat dahket ahte sii sáhttet fuolahit dán ovddasvástádusa dohkálaš vugiin. Sámediggi lea gearggus váldit dán ovddasvástádusa, muhto gáibida maiddái ahte guovddáš eiseválddit váldet ovddasvástádusa dás.

Leat álggahuvvon olu buorit fáldadagat ja doaibmabijut iešguđetge ovddasteddjiid bealis mat dál barget prošeavttaid vuodul. Dát leat doaibmabijut mat leat buktán buriid bohtosiid ja maidda ferte sihkkarastit bastevaš ruhtadeami. Mii namuhit dás muhtun ovdamearkkaid.

Rávisolbmuidoahpahusprográmma Sámi allaskuvllas lea addán olu rávisolbmuide vejolašvuoda oahppat giela. Dát prošeakta ferte jotkojuvvot fásta ruhtademiin nu ahte ain eanebut ožžot vejolašvuoda oahppat sámegiela. Lullisámi giellabeassi lea prošeakta maid Nordlándda fylkkamánni ja Sámeskuvlastivra Ruotas leat álggahan. Giellabeasit ja giellalávvgut leat leamaš beaktilis doaibmabijut giellaoahpahusa nannemis. Sámediggedieđáhusas oahpahusa ja oahpu birra namuhuvvo maid dehálašvuolta oažžut fásta ruhtadeami giellalávvguide. Vásáhusat lullisámi guovllus čájehit ahte mánát ja nuorat ohppet sámegiela mihá jođáneappot go oassálastet dákkár giellabeasiin. Leat olu vejolašvuodát, erenoamážit rádjejuovlluin, ávkkástallat oahpaheaddjiresurssaiguin Ruotas ja Suomas, ja oktiiveivehit giellabeassečogganemiid. Dát berre leat fásta fáldadat ja gáibida ekonomalaš resurssaid.

Ulbmil:

Sámegielas leat buorit ekonomalaš rámmaeavttut

Oasseulbmilat:

Lassi rámmajuolludeamit stáhtas sámegiela ovddideapmái

Rámmajuolludeamit sámegiela bálvalusaide njuolga stáhtas suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda

Strategiijat:

Ásahit sámi almmolaš lánvegeatti mii čielggada lágaid, váttdi, rámmaeavttuid ja ovddasvástádusjuogu sámegiela dáfus

Bearráigeahččat ahte suohkaniid ja fylkasuohkaniid golut guovttegielat bálvalusaide kártejuvvojit

Láhčit dili dasa ahte lihkestuvvan gielladoaibmabijut bohtet fásta doibmii

Olmmošlaš návccat

Váilevaš giellagelbbolašvuolta lea stuora hástalus buot servodatsurggiin. Erenoamážit oahpahussuorggis, dearvvašvuodasuorggis, riektesuorggis ja girkus lea dát leamaš okta dain stuorámu hástalusain sámegiela ovddidanbarggus. Mánaga suohkana hálldašanguovllus leat rahčan deavdit iežaset geatnegasvuodaid sámelága giellanjuolggadusaid hárrái danne go váilot olmmošlaš návccat. Go sámelága giellanjuolggadusat ođasmahttojuvvojit, maid Sámediggi evttoha gustogoahit miehtá riikka, de bohtá dovdot bures ahte váilot sámegiela fágaolbmot. Ollislaš vuoruheapmi rekrutteret sámegiela bargiid ja fállat sámegiela oahpahusa studeanttaide ja fágabargiide šaddá áibbas dárbbalaš jus galgá nákcet gokčat boahstevaš dárbbuid servodagas. Okta sivva das go sámegiella ii geavahuvvo hálldašeamis, lea ahte sámegiela bargiin váilu sámi fágaterminologiija ja hárráneapmi geavahit sámegiela iežaset barggus. Dát mearkkaša ahte oahpahusásahusat fertejit maid guoddit ovddasvástádusa das mii guoská sámegiela studeanttaid oahpaheapmái. Studeanttat fertejit oažžut vejolašvuoda oahppat sámegiela fágaterminologiija nu ahte sáhttet geavahišgoahit sámegiela iežaset barggus maŋŋel go gerget oahpuin.

Dárba sámegiela gelbbolašvuhtii lea stuoris ii dušše almmolaš ja suohkanlaš bálvalusaid dáfus, muhto maiddá sosiála ja kultuvrralaš fáldadagaid dáfus mat leat servodagas. Media, girjjálašvuolta ja gulahallan leat suorggit gos gáibiduvvo sámegiela gelbbolašvuolta jus galgá sáhttit ovdánahttit sámegiela fáldadagaid. Lea erenoamáš dehálaš mánáid giellaovdáneapmái ahte gávdnojit sámegiela fáldadagat media, girjjálašvuoda ja kultuvrra dáfus. Lea dárbbalaš ahte sámegiela rekrutterejuvvojit iešguđetlágan virggiide, vai giellagelbbolašvuolta sihkkarastojuvvo daidda iešguđetge servodatsurggiide. Butenschøn-lánvegeatti čielggadeapmi deattuha maid dehálašvuoda ovddidit sámegiela dutkangiellan, ja cealká ahte dutkanásahusat fertejit dovdat ovddasvástádusa ráhkadit sámegiela kursafáldadagaid buot dásiide. Sámediggi doarju maid lánvegeatti oainnu ahte sámegiela dutkan ferte leat vuodas go galgá ovddidit sámegiela fágagiela, ja ahte fágagiella lea mielde sámegiela huksemis dievaslaš, ja nu maiddá servodatguoddi, giellan.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

335 siidu 453 siidus

Mihttu:

Sámegiellat gelbbolašvuohta buot servodatsurggiin

Strategiijat:

Bargat buoridit sámegiellat bargiid rekruutterema

Bargat ovddidit sámegiella fágagiellan

Bargat buoridit oahpahusa sámegiella ja sámegilli dutkama ja alit oahpahusa dáfus

Giellafágalaš ovdáneapmi

Ovddidit tearpmaid ja giellateknologalaš reaidduid leat dehálaš rámmaeavttut sámegilli. Giellafágalaš ovdáneapmi fertte čuovvut servodatovdáneami, ja lea dárbu ráhkadit dađistaga ođđa tearpmaid. Tearbmaráhkadeami buoremus vuodđu lea go ođđa sániid ráhkadeapmi vuolgá iešguđetge fágasurggiid dárbbuin ja sávaldagain, ovdamearkka dihte go mekaniikkafágalaš ja giellafágalaš máhttu časkojuvvo oktii tearbmaráhkadanbarggus. Lea áibbas dárbbalaš ráhkadit tearpmaid buot servodatsurggiin jus giella galgá sáhttit geavahit dain iešguđetge fágasurggiin. Váilevaš tearpmat mielddisbuktet stuora hástalusaid odne. Dát lea erenoamáš duodálaš lulli- ja julevsámegiella. Lea dehálaš čohkket árbevirolaš sániid ja dadjanvugiid ja báikenamaid danne go dát sisttisdoallet árbevirolaš máhtu mas fertte váldit vára.

Giellateknologalaš čovdosat leat ávkkálaččat ja buorit veahkkeneavvut sihke giella geavaheapmái ja oahppamii. Buorit giellateknologalaš reaidduid leat dehálaččat sámegiella nannemis ja ovddideamis. Mánát ja nuorat geavahit ođđa teknologiija hui aktiivvalaččat ja lea stuora viidodat sihke digitála reaidduid ja prográmmagálduvu dáfus. Dát váikkuha mánáid giellageavaheami, danne lea dehálaš ahte dát maid gávdnojit sámegilli. Dát guoská sihke prográmmaide, spealuide ja sullasaččaide, ja mátketelefovnnaide, dihtoriidda, muhto maiddá buriid digitála deaivvadanbáikkiide gos gulahallan sáhtta leat sámegilli. Buorit sosiála neahttabáikkiid gos gulahallan sáhtta leat sámegilli, sáhttet leat dehálaš giellaarenat erenoamážit mánáide ja nuoraide geat orrot dakkár báikkiin gos muđui leat unnán arenat gos sáhtta sámástit.

Sámi bustávat iešguđetge diehtobásain bohcciidat hástalusaid earret eará sámi báikenamaid registreremiin. Lea dárbu ovddidit teknologiija sihke diehtobásaid, GPS, applikašuvnnaid ja eará dakkáriid oktavuodas vai šaddá álkit geavahit sámegiellat bustávid doppe.

Ollislaš giellapolitiikka mielddisbuktá maiddá buori rádjeraštildeaddji ovttasbarggu. Oktasaš tearbmaráhkadeapmi ja normeren lea dehálaš go galgá sihkkarastit oktasaš vuodu sámegilli. Livččii hui vahát jus sámegiellat rievddas iešguđetge guvlu, dat sáhtta dagahit gulahallanválttisvuodaid riikkarájiid rastá. Sámediggi lea olu jagiid addán doarjagiid tearbmaprošeavttaide ja árbevirolaš sániid ja báikenamaid čohkkemii. Mii leat maiddá siskkáldasat bargan sámi tearbmaovddideamiin, ja mis lea olu jagiid leamaš sierra joavku mii bargá báikenamaiguin ja tearpmaiguin. Dát lea mielddisbuktán ahte mii leat ožžon oalle viiddis sámegiellat terminologiija. Ovdal go dát sáhttet geavahuvvot ovdamearkka dihte oahppogirjiin, de dat ferttejit sihkkarastojuvvot kvalitehta dáfus. Sámediggi vuoruhá Davviriikkalaš ovttasbarggu vai tearpmaid sáhtta geavahit riikkarájiid rastá. Mihttu lea ahte tearbmaráhkadeapmi, kvalitehtasihkkarastin ja normeren fertte dahkkojuvvon Davviriikkalaš ovttasbarggus mas lea sihke fága- ja giellagelbbolašvuohta.

Mihtut:

Buorit giellateknologalaš čovdosat sámegiella dáfus

Sámegiellat terminologiija buot servodatsurggiin

Sámi báikenamat registrerjuvvojit ja čalmmustahttojuvvojit

Árbevirolaš sánit ja dadjanvuogit leat dokumenterjuvvon ja almmuhuvvon

Oassemihtut:

Teknologalaš čovdosat mat leat heivehuvvon sámegiellat bustávide

Strategiijat:

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

336 siidu 453 siiddus

Bargat dan ala ahte gávdno buorre sámegiellat tearbma- ja sátnediehtobása, giellafágalaš ja giellateknologalaš birrasiid ovttasbarggu bokte
Bargat dan ala ahte ođđa teknologijja ja digitála reaidut leat heivehuvvon ja ráhkaduvvon maiddái sámegillii
Nannet sámegiellat tearbmaráhkadanbarggu
Garraseappot bargat čohkket árbevirolaš máhtu ja sámi báikenamaid

Ángiruššansuorgi 3: Giellageavaheaddjit

Okta Sámedikki mihtuin lea lasihit sámegiellat geavaheddjiid logu. Olu geavaheaddjit ii leat iešalddis mihkkege sihkarvuodaid das ahte giella ovdána ja ceavzá, muhto geavaheddjiid ahkečoahkkádus gal lea dehálaš. Jus leat valjit vuoras giellageavaheaddjit, de dat ii dárbbáš mearkkašit ahte sámegiellat geavaheddjiid lohku lassána. Barggus lasihit giellageavaheddjiid logu leat golbma ášši dehálaččat; sirdin buolvvaid gaskka, sámegiellat mánáidgárddit ja buorre giellaoahpahas.

Giellasirdin ruovttus

Sámedikki ulbmil lea lasihit giellageavaheddjiid logu nannen ja ovddidan dihte giela. Giellageavaheaddjit dat hábmejtit servodaga dárbbuid. Dát boahtá leat dehálaš maiddái boahteáiggis. Hástalus lea oažžut ovttaskas olbmo välljet sámegiela. Ii Sámediggi ii ge eará almmolaš ásahus sáhte stivret ovttaskas olbmo priváhta giellageavaheami. Nu galgá ge dieđusge leat. Vaikko almmolašvuoha ii sáhte stivret ovttaskas olbmo välljejuumiid, de lea dehálaš láchčit diliid nu ahte priváhta giellaválljemat leat dakkár välljemat main leat duohta molssaeavttut. Ferte gávdnot dakkár vuogádat gos sámegiela sirdin mánáide vuosttašgiellan lea oadjebas välljejuvumi. Sámegiella ferte leat dakkár giella maid servodat atná árvvus; sámegiellat máhttu ferte adnojuvvot dehálaš gelbbolašvuohčan servodagas. Dát lea danne go dat giella maid vällje priváhta beaivválašgiellan ruovttus šaddá giela boahteáiggi deháleamos fáktor. Giela eahpeformálalaš sirdin buolvvaid gaskkas lea deháleamos dáhkádus ealli sámegillii.

Seamma ládje go lea ovttaskas olbmo duohken välljet beaivválašgiela ruovttus, de lea ovttaskas olbmo ovddasvástádus geavahit sámegiela iešguđetge oktavuodáin. Lea juohke ovttas ovddasvástádus seailluhit, ovddidit ja sirdit giela boahte buolvii. Lea dehálaš ahte buohkat váldet ovddasvástádusa ja geavahit sámegiela buot oktavuodáin. Lea maid dárbbášlaš ahte sii geat máhttet giela bures, mannet ovdagovvan ja leat dihtomielalaččat sámegiela geavaheami dáfus buot oktavuodáin. Leat dakkár ovdagovat geat movttiidahttet ja hásttuhit geavahit giela, ja seammás buoridit oktasaš dihtomielalašvuoda giellageavaheami birra.

Mihttu:

Sámegiella sirdojuvvo buolvvas buolvii ruovttuin

Strategijjat:

Movttiidahttit váhnemiid välljet sámegiela ruovttugiellan.

Bargat dan ala ahte sámegiela välljen ruovttugiellan vásihuvvo ávkkálaš ja árvvolaš välljejuvumin.

Giellasirdin olggobealde ruovttu

Sámegiellat mánáidgárddit ja buorre giellaoahpahas skuvllas leat dehálaš gaskaoamit go galgá doarjut sámegiellat mánáid giellaovdáneami. Sámegiella mánáidgárddiin ja skuvllain giedahallojuvvo guovtti eará sámediggedieđáhusas, ja danne eat áiggo dás čiekŋudit dáid servodatásahusaid rollii. Sámegiella dáfus mánáidgárddiin ja skuvllain áigut goitge deattuhit dehálašvuoda das ahte dat mánát gain lea sámegiella ruovttugiellan, besset ovdánahttit gielaset viidásat mánáidgárddi ja skuvlla bokte. Mánáidgárddit ja skuvllat fertejit gávnnahtit metodaid mat sihkkarastet ahte dat duođai dahkkojuvvo. Dán sáhtta earret eará dahkat dan bokte ahte dihtomielalaččat välljet mánáidgárdemodellaid ja oahpahasmodellaid daidda iešguđetge sámegiellat ohppiidoavkkuide. Čujuhuvvo Sámediggedieđáhussii oahpahasu ja oahpu birra gos dát ášši maiddái digaštallojuvvo.

Olu sámi bearrašiin odne ii leat sámegeiella ruovttugiellan eai ge dat sáhte oahpahit sámegeiella beaivválašgiellan mánáidasaset. Stuora oassin sis sávvet goitge ahte sin mánát galget oazžut sámegeiel oahpahusa. Diliin gos váhnemat ieža eai máhte sámegeiella, šaddet mánáidgárddit ja skuvllat erenoamáš dehálaš giellagaskkusteaddjit. Mii diehtit vásáhusaid vuodul Aotearoas/Ođđa Selánnas ahte mánáidgárddit leat leamaš dehálaččat dan buoremuddui lihkestuvvan maorigiella ealáskahttimis. Norggas oaidnit maid ahte suohkaniin olggobealde sámegeiella hálldašanguovllu leat sámi mánáidgárddit mat rekrutterejit ohppiid váldit oahpu sámegeielas ja sámegeilli. Danne lea dehálaš nannet sámi mánáidgárddiid nu ahte dat sáhttet leat buorit giellaoahppanarenat mánáide. Jus galgá lasihit sámegeielagiid logu, de lea dehálaš ahte maidái olbmot geat eai leat sápmelaččat sáhttet válljet sámegeiel oahpahusa mánáidgárddis ja skuvllas.

Dakkár dilis go váhnemat eai huma sámegeiella, gáibida giellaoahpahus erenoamáš doarjaga lagasbirrasis, ja lea hui mearrideaddji fáktor ahte gávdnojit arenat gos mánát ožžot giellamovttidahttima ja doarjaga giellaoahpahusas. Vásáhusat čájehit ahte sámegeiel oahpahus nubbegiellan ii leat doarvái jus galgá joksat guovttegielatvuoda mihtu. Fertejit gávdnot giellaarenat olggobealde mánáidgárddi ja skuvlla sihkkarastin dihte doallelaš giellaoahpahusa.

Mihtut:

Nanu oahpahusmodeallat sámegeiel oahpahusas vuosttašgiellan
Mánát geain lea sámegeiella nubbegiellan leat doaibmi guovttegielagat
Eambbosat geat eai leat sápmelaččat ožžot vejolašvuoda oahppat sámegeiella
Strategiijat:

Ovddidit nanu oahpahusmodeallaid sámegeiel oahpahussii vuosttaš- ja nubbegiellan
Doarjut barggu oazžut eambo ja ođđa giellaarenaid

Sámi álgooahpahus rávisolbmuide

Dáruiduhttinpolitihka geažil leat olu rávisolbmot geat eai leat oahppan sámegeiella. Sámegeiella álgooahpahus rávisolbmuide lea dárbašlaš ja dehálaš sámegeiella ovddideapmái. Vai rávisolbmot sáhttet váldit oasi sámegeiella viidáset ovddideamis, de fertejit ieža máhttit giella. Sámi giellaiskkadeapmi 2012 čájeha ahte lea beroštupmi oahppat sámegeiella. Beroštupmi lea stuorámuš sin gaskkas geat lohket ahte sii juogo “ipmirdit dušše”, “máhttet veahás” dahje “máhttet sámegeiella”. Sis muitala sullii bealli ahte sii háliidit oahppat eambo sámegeiella. Sin gaskkas geat eai máhte veahásge sámegeiella, lea beroštupmi veahás vuollelis, 40 % sis árvoštallet oahppat sámegeiella áiggi vuollái. Jus mii galgat joksat mihtu oazžut eambo sámegeiel geavaheddiid ja buoret vejolašvuoda geavahit sámegeiella, de fertejit maidái olbmot geat eai leat sápmelaččat oahppat sámegeiella.

Rávisolbmuid álgooahpahus ferte heivehuvvot eará ládje go mánáid ja nuoraid oahpahus. Dávjá lea rávisolbmuid bearaš ja bargu. Sámi giellaiskkadeapmi 2012 čájeha ahte badjel 30 % lohket ahte oahpahus ruovttubáikkis lea eaktu jus galget nákcet čadahit sámegeiel oahpahusa. Eará dehálaš eavttut mat fertejit leat sajis, lea vejolašvuodda váldit álgooahpahusa ja vuollegis gollodási.

Sámediggi ruhtada viđa jagi sámegeiella rávisolbmuid oahpahusprográmma, man Sámi allaskuvla jodiha. Prošeakta čadahuvvo dainnalágiin ahte Sámi allaskuvla ovttasbargá giellaguovddážiiguin fállat sámegeiel álgooahpahusa rávisolbmuide. Sámi allaskuvla lea ráhkadan oahppoplánaid maid kurssat čuvvot, ja lágida logaldalliid. Maŋjel kurssa sáhttet studeanttat váldit eksámena Sámi allaskuvllas. Sámi allaskuvla lea maidái fágalaččat bagadallan giellaguovddáža bargiid. Prošeakta lea bohciidahtán mávssolaš vásáhusa, ja sáhtta lohkat ahte dat lea lihkestuvvan. Romssa universitehtas lea maid sullasaš ovttasbargu muhtun giellaguovddážiiguin. Daid buriid bohtosiid duogáš orro leame dat go álbmot beassá váldit sámegeiel kurssa ruovttubáikkis, seammás go sii leat studeanttat geat váldet eksámena allaskuvllas/universitehtas ja ožžot oahppočuoggáid dan ovddas. Go dán mállat rávisolbmuid oahpahus lea nu bures lihkestuvvan, de ferte dakkár ovttasbarguide sihkkarastit fásta ruhtadeami. Sámegeiella suddjema ja ovddideami barggus lea dehálaš ahte gávdnojit fásta ja einnostahtti fáldadagat gos rávisolbmot ožžot vejolašvuoda oahppat sámegeiella.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

338 siidu 453 siiddus

Oahppolihtut leat dehálaš rávisolbmuidoahpahusarenat. Dat leat juo mánggaid jagiid bargan giella- ja kulturoahpahusain. Sámediggi oaidná ahte dain boahhtá ain leat dehálaš rolla sámi giela ja kultuvrra ovddideamis. Sin rolla lea erenoamáš dehálaš go galgá ráhkadit arenaid gos sámeigiella sáhtttá geavahuvvot iešguđetge kursaoktavuođain. Sámediggi oaidná dárbbu nannet maiddá sin doaimma vai sáhtttá bisuhit mánggabealat kursafálaldagaid ja giellaarenaid.

Mihtut:

Heivehit sámeziel álgoahpahusa rávisolbmuide doppe gos olbmot orrot Eanebut geat eai leat sápmelaččat ožžot vejolašvuoda oahppat sámeigiela

Strategiijat:

Bargat dan ala ahte oahppoásahusaid ja giellaguovddážiid ovttasbargui sihkkarastojuvvojit buorit rámmaeavttut.

Bargat dan ala ahte sámi oahppolihtuide sihkkarastojuvvojit buorit rámmaeavttut

Giellaguoddit

Giellaguoddiin lea dehálaš rolla giellageavaheddjiid logu lasiheamis. Sámi giellaguoddiin lea mávssolaš máhttu sámeigiela birra, mainna lea dárbu ávkkástallat sámeigiela ovdánahttinbarggus. Olu vuorrasat máhttet njálmmálaš sámeigiela hui bures, sis lea stuora sátneriggodat ja leat doalahan sámi huksejumi gielas. Dat mii dábaláččat earuha giellaguoddi ja dakkára gii lea oahppan giela eambbo formálalaš vugiin skuvllas, lea ahte giellaguoddi gullá ja diehtá makkár sániid ja dadjanvugiid galgá geavahit dihto dilis. Jus galgá sihkkarastit giela boahhteáiggi, de lea dehálaš ahte nu oallugat go vejolaš ohppet giela sirdima bokte giellaguoddiin. Giellaguoddit leat stuora resursa mii berre geavahuvvot mihá eambbo, sihke oahpahusas, dutkamis ja nuoraid ja vuorasiid ovttastallamis.

Giellaguoddiin árbevirolaš sámi ealáhusain nu go eanandoalus, boazodoalus, meahcásteamis ja guolásteamis lea dehálaš máhttu sámeigiela, sámi árbevieruid ja árvvuid birra. Giella lea árbeviroláččat leamaš nanus vuodđoealáhusain, ja dat iešguđetge ealáhusat leat leamaš dehálaš sámeigiela ja árbevirolaš máhttosirdima guoddit. Dán dáfus ii leat vuodđoealáhusaid giella dehálaš dušše sámi giellaovdáneapmái, muhto lea maiddá dehálaš árbevirolaš sámi árvvuid ja máhtu sirdimis. Dán oktavuođas lea hui mávssolaš ahte árbevirolaš sámi ealáhusaid rolla giellaoahppanarenan suddjejuvvojit ja ovddiduvvojit, nu ahte giella ja dehálaš árvvut seilot ja sáhttet dolvojuvvo viidáseappot boahhteáigái.

Mihttu:

Giellaguoddit geavahuvvojit aktiivvaláččat sirdit giela sihke formálalaš ja eahpeformálalaš arenain.

Strategiijat:

Giellaguoddit geavahuvvojit aktiivvalaš resursan giellaoahpahusas ja iešguđetge giellaarenain

Bargat dan ala ahte skuvllat ja mánáidgárddit ovttasbargagohtet eambbo árbevirolaš ealáhusaiguin giellasirdinarenaid dáfus.

Ángiruššansuorgi 4: Sámeigiela geavaheapmi

Duohta vejolašvuodát geavahit sámeigiela almmolaš ja priváhta oktavuođain lea erenoamáš dehálaš barggus lasihit sámeigiela geavaheami. Odne eai leat doarvái olu sámeigielat fálaldagat servodagas, ja giellageavaheaddit vásihit ahte sin vejolašvuodta geavahit sámeigiela ráddjejuvo. Dát lea dakkár dilli masa Sámediggi ii berre duhtat. Lea dehálaš giela boahhteáigái ahte sámeigiela geavaheapmi lassána dovdomassii buot servodatsurggiin.

Dihtomielaš jurddašeapmi sámeigiela geavaheami birra

Eanas sámeigielat rávisolbmot leat guovtte- dahje mánggagielagat. Dakkár giellabirrasis gos majoritehtagiela geavaheapmi álkit vuoitá, lea dárbu nannet máhtu ja dihtomielašvuoda giellaválljema birra. Lea mearrideaddji sámeigiela boahhteáigái ahte guovttegielat vällje geavahit

Čoahkkingiriji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

339 siidu 453 siidus

sámegeiela nu olu diliin go vejolaš. Vai álkidahtášii giellaválljema, de lea maid hui mávssolaš ahte ovttagielat majoritehtagielagat čájehit ipmárdusa guovttegielaga giellaválljemii. Jus giellaválljen álo vuolgá das ahte buohkat geat guldalit galget sáhttit ipmirdit, de gal vejolašvuolta geavahit sámegeiela unnu sakka.

Sihkkarastin dihte sámegeiela boahhteáiggi, ferte giella välljejuvvot ja geavahuvvot ruovttugiellan ja sirdojuvvot buolvvas bulvii. Lea maid dárbbaslaš ahte giella geavahuvvo mángga arenas servodagas. Dát gáibida buori servodatplánema, ja eambo barggu sihke almmolašvuodas ja priváhta ásašusain ja maiddái ovttaskas giellageavaheaddjis. Lea dárbu buoridit dihtomielalašvuoda das man dehálaš lea geavahit sámegeiela mángga oktavuodas. Ovttaskas giellageavaheaddji, politihkkárat, ásašusat ja almmolaš hálddašepmi fertejit välljet geavahit sámegeiela.

Ovttaskas giellageavaheaddjis lea stuora ovddasvástáduš, muhto Sámediggi áigu maid duvdi eambo ovddasvástádusa ásašusaide ja politihkkáriidda. Sámi ásašusat ja politihkkárat leat ovdagovat sámi servodagas ja sis lea stuora váikkuanváldi. Sii fertejit buorebut dovdat ja diehtit iežaset ovddasvástádusa ja geavahit giela mihá eambo ja eambo oktavuodain, seammás go sis ferte leat eambo dihtomielalašvuolta gielladikšuma birra. Dát mearkkaša ahte maiddái Sámediggi ferte eambo deattuhit sámegeiela geavaheami iežas beaivválaš doaimmas. Medias lea erenoamáš dehálaš rolla gielladábiid álggaheamis. Eambo dihtomielalašvuolta sámegeiela geavaheami birra livččii mielde lokteme giela stáhtusa. Sámegeiella ferte leat dakkár giella maid sihke ovttaskas olbmot ja ásašusat geavahit aktiivvalaččat. Dát sihke lasiha sámegeiela geavaheami ja lokte giela stáhtusa ja árvvu.

Dán oktavuodas lea maid dehálaš deattuhit ahte sápmelaččat geat eai leat beassan oahppat sámegeiela, fertejit ražastit váldit giela ruovttoluotta. Sámediggi háliida eambo fokusa das man dehálaš lea oahppat giela rávisolmmožin. Sámediggi ii sáhte stivret ovttaskas olbmuid priváhta giellageavaheami, muhto Sámediggi bargá dan ala ahte gávdnojit buorit vejolašvuodát giellaoahppamii ja buorit giellaarenat.

Mihttu:

Sámegeiella geavahuvvo aktiivvalaččat buot servodatsurggiin

Oassemihttu:

Buorit guottut sámegeiela geavaheapmái

Strategiijat:

Ovttasráđiid ásašusaiguin ja organisašuvnnaiguin ovddidit eambo dihtomielalašvuoda das man dárbbaslaš lea geavahit sámegeiela sihke njálmmálaččat ja čálalaččat.

Bargat dan ala ahte ásašusat ja organisašuvnnat buoridit iežaset sámi giella- ja kulturmáhtu.

Sámi giellaguovddážat

Sámi giellaguovddážiin lea hui dehálaš rolla sámegeiela ovdánahttimis. Dat leat erenoamáš dehálaččat lagasbirrasii ja ovddidit olu doaimmaid iežaset guovlluin. Giellaguovddážat leat Sámedikki deháleamos ovttasbargoguimmiid searvvis dain iešgudetge giellaguovlluin. Giellaguovddážiid hástalus lea ahte váilot einnostahtti rámmaeavttut. Giellaguovddážiid evalueren maid Norut Alta čadahii 2012 giđa, duodašta ahte lea dárbu lasi ekonomalaš ja olmmošlaš návccaide.

Sámediggi deattuha buoret ovddasvástádušjuogu ja oktiiveheami gielladoaimbajuid dáfus, ja oaidná dan oktavuodas ahte giellaguovddážat leat lunddolaš ovttasbargoguomit. Sámi giellaguovddážiin lea stuora potenciála viidásat ovddidit sámegeiela.

Sámediggi lea ovdal čuvgen dárbbu lasihit čáppagirijálašvuoda, oahpponeavvuid, giellateknologalaš reaidduid buvttadeami, ja oaidná lagas oktavuoda giellaguovddážiid huksemiin. Dát miellidibuktá dárbbu lagat ovttasbargui giellaguovddážiid ja oahpahusašasašusaid gaskka. Lea maid dárbu lagat ovttasbargui giellaguovddážiid ja árbevirolaš ealáhusaid gaskka vai sáhttá ovddidit ja nannet

Čoahkkingiriji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

340 siidu 453 siidus

árbevirolaš máhtu ja tearbmageavaheami. Sámediggi oaidná giellaguovddážiid lunddolaš ovddasteaddjin barggus ahte ásahtit ođđa ja ovddidit viidáseappot daid giellaarenaid mat juo gávdnojit sámegiela dáfus. Dat materiála maid giellaguovddážit ráhkadit giellaoahpahusa váste, lea mávssolaš ja berre mihá eambo almmuhuvvot ja biddjojuvvot maiddái earáide olámuddui. Neahttaportála Ovttas.no lea lunddolaš báiki gosa sáhtta čohkket maiddái giellaguovddážiid materiálaid ja almmuhemiid.

Mihttu:

Aktiivvalaš ja ceavzilis sámi giellaguovddážit

Strategiijat:

Geahčadit ovttas giellaguovddážiiguin makkár rolla dain lea sámegiela viidáset ovddideamis

Bargat dan ala ahte giellaguovddážiidda sihkarastojuvvojit fásta, einnostahtti ruhtadanortnegat

Giellaarenat

Dehálaš eaktu jus sámegiella galgá seailut ja viidáset ovdánit, lea ahte gávdnojit giellaarenat gos gielat duođai geavahuvvojit. Sáhtta leat váttis joksat ulbmila ahte sámegiella galgá leat beaivválašgiella jus gielaid ii leat vejolaš geavahit árgabeaivvis, go deaivvada almmolaš hálddašemiin dahje go gulahallá máilmmiin. Olu báikkiin ii leat sámegiella lunddolaš oassi árgabeaivvis, ja gávdnojit unnán arenat gos giella geavahuvo. Giellaarenat leat dehálaš reaidut deaivvadanbáikkiid lágideamis gos sámegiella gullo ja oidno. Dát lea erenoamáš dehálaš guovlluin gos sámegiella ii leat majoritehtagiella.

Ferte láchit diliid duohta sámegiela geavaheapmái servodagas arenaid ja deaivvadanbáikkiid bokte mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide. Giellabeasit leat čájehuvvon beaktilis doaimman giellaoahpahusa nannemis. Vásáhusat lullisámi guovllus čájehit ahte mánát ja nuorat ohppet sámegiela jođáneappot go oassálastet dákkár giellabesiin.

Mánáide ja nuoraide geat ožžot sámegiela oahpahusa skuvllas almmá makkárge erenoamáš gielalaš doarjaga haga lagasbirrasis, lea giellalávgun áibbas mearrideaddji buori giellaovdáneami dáfus. Dákkár fálddagat leat odne prošektavuđot fálddagat eai ge addojuvvo fásta fáldahkan. Lea dárbu árvvoštallat berre go giellalávgun gođđojuvvot oassin dábálaš oahpahušfálddagas ja váldojuvvot mielde gustovaš rámmaide. Dát guoskkahuvvo maiddái Sámediggedieđáhusas oahpahusa ja oahpu birra.

Mihttu:

Márggabealat giellaarenat sámegiela dáfus

Strategiijat:

Bargat dan ala ahte ráhkaduvvojit buorit giellaarenat mat doibmet gielalaš doarjjan lagasbirrasis

Sámegiela čalmmustahttit almmolašvuodas

Sámegiela čalmmustahttin dáhpáhuvvá čálagiela bokte. Danne lea dehálaš láchit diliid eambo čállingiela geavaheapmái. Vaikko áramus sámi čállagat leat márga čuođi jagi boarrásat, de lea sámegiela čálagiela aktiivvalaš geavaheapmi sámegiela álbmoga gaskkas oalle ođđa fenomena mii leavvagođii vuossámuš lohkangiellan maŋŋel oskkolaš teavsttaid almmuheami. 1970-jagiin lassánišgođii sámegiela girjjálašvuotta dovdomassii, muhto easka dalle go sámegiella šattai oahpahušgiellan vuodđoskuvllas, bođii buoret vuodđu aktiivvalaččat geavahit sámegiela čálagiela sihke lohkan- ja čállingiela. Go bohte sierra sámi oahppoplánat buot skuvlafágaide 1990-logu loahpageahčen, de oaččui sámegiela čálagiela ovdáneapmi ođđa vuoiemi mii attii ohppiide buori vuoddu geavahit sámegiela čálalaččat. Sámegiela čalmmustahttima hástalusaid ferte árvvoštallat oalle oanehis čálagiellahistorjjá ektui skuvlaoktavuodas, ja maiddái stuora erohusaid ektui daid iešgudette giellaovvokuid gaska.

Sámegiela čalmmustahttin lea sihke mihttu ja reaidu. Galbbaid, dáiddalaš cealkámušaid, dokumeanttaid, ruovttusiidduid ja tekstema bokte galgá giella boahit oidnosii. Oinnolaš giella lea vuoddo veahkkeneavvu giellaohpahusas, seammás go maiddái addá gillii eambo stáhtusa.

Sámi báikenamaid geavaheapmi ja čalmmustahttin lea dehálaš giella- ja kulturovddideaddji doaibmabidju. Lea dehálaš systemáhtalaččat registreret ja čohkket sámi báikenamaid, erenoamážit guovlluin gos sámi báikenammamateriálat leat unnán čohkkejuvvo. Dán oktavuodas lea dehálaš hukset bajás sámi nammafágalaš arkiivva gos nammamateriálat leat álkit olámmuttos.

Media ja girjjálašvuohta váikkuhit giela, danne lea dehálaš ahte almmuhuvvo sámi girjjálašvuohta mas lea sihke buorre giella ja mii seammás lea heivehuvvon ahkejovkui ja mii movttiidahtta eambo lohkamii. Medias lea dehálaš rolla servodagas, ja nu lea ge das stuora ovddasvástádus sihke čalmmustahttima dáfus, buori giellageavaheami dáfus, ja ahte addojuvvo fáladat mii lea mielde ovddideame ja nanneme giellageavaheami. Filmmat mánáide ja nuoraide leat dehálaš giellagaskkusteaddjit. Filmmat main geavahuvvo sámegiella ja filmmat main lea sámegiel teaksta leat ge danne dehálaččat mánáid giellaovdáneapmái. Sámediggi oaidná dárbbu ovttasbargat Davviriiikkalaččat Sámi parlamentáralaš ráđi ja Davviriiikkalaš sámeministariid bokte vai sámegiella oázžu stuorat saji tv-kanálain, dvd-filmmain ja interneahhtasiiiduin mat leat ráhkaduvvon mánáid ja nuoraide váste.

Mihttu:

Sámegiella geavahuvvo ja lea oidnosis buot arenain servodagas

Strategiijat:

Bargat eambo čalmmustahttit sámi giela ja kultuvrra

Almmuhit eambo girjjálašvuođa, aviissaid ja áigečállagiid sámegillii

Geavahit eambo čálalaš sámegiela digitála mediain

Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat

Dát diedáhus čuvge daid dárbbuid ja hástalusaid mat servodagas leat, ja evttoha čovdosiid mat sáhttet buoridit sámegiela dili. Dáinna diedáhusain, ja buoriin gulahallamiin guovddáš eiseválddiiguin, vuordá Sámediggi ahte ekonomalaš rámmat sámegiela ovddideapmái Norggas lasihuvvo dovdomassii. Sámedikkis lea stuora jáhkku dasa ahte guovddáš eiseválddit dustejit daid mihtuid mat leat biddjon, nu ahte Sámediggi ja eará ovddasteaddjit ožžot daid ekonomalaš ja hálddahaslaš rámmaid mat dárbbasuvvojit jus galgá loktet sámegiela stáhtusa ja geavaheami.

Sámediggi ipmirda ahte dát diedáhus evttoha stuora rievdadusaid. Lágat fertejit rievdaduvvot, váldi ja ovddasvástádus ferte čielggaduvvot. Seammás fertejit ekonomalaš resurssat lasihuvvot, nu go juo lea namuhuvvon. Dat rievdadusat maid Sámediggi dás evttoha, mielddisbuktet ahte máŋga lága mat addet giellavuoigatvuodaid sámegielagiidda fertejit rievdaduvvot. Dát mearkaša maiddái ahte sihke Sámedikki ja eará ovddasteddjiid váldi rievdaduvvo. Dát lea stuora bargu mii gáibida dárkilis guorahallama. Danne lea Sámediggi evttohan ahte nammaduvvo sámi almmolaš lávdegoddi (SaOU/SáAL) mas leat Ráđđehusa ja Sámedikki ovddasteaddjit. Dán lávdegottis ferte leat mandáhtta čielggadit ja evttohit rievdadusaid sámegillii guoski lágain ja válddis. Viidáseappot ferte lávdegoddi guorahallat rámmaeavttuid, ovddasvástádusdili ja sámegiel doaibmabijuid oktiiveiveheami ja evttohit rievdadusaid. Dát eaktuda ahte Sámediggi hábme lávdegotti mandáhta.

Diedáhus čuovvoluvvo Sámedikki jahkásaš bušehtaid bokte gos ovttaskas mihtuid doaibmabijut vuoruhuvvojit. Sámediggeráđđi áigu árvoštallat ráhkadit doaibmaplánaid muhtun áŋgiruššansurggiide. Diedáhusas lea guhkesáigásaš perspektiiva ja lea lunddolaš geahčadit diedáhusa golmma-njealji jagi geahčen fas, gávnahan dihte lea go Sámediggi joksan daid mihtuid mat leat biddjon diedáhusas.

Litteraturlisttu

- Grunnloven. LOV 1814-05-17 nr 00: Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814 <http://www.lovdato.no/all/hl-18140517-000.html>
- Sameloven. LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold <http://www.lovdato.no/all/hl-19870612-056.html>
- Opplæringslova. Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa http://www.lovdato.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/all/nl-19980717-061.html&emne=OPPL%C6RINGSLOV*&
- Barnehageloven. LOV 2005-06-17 nr 64: Lov om barnehager <http://www.lovdato.no/all/hl-20050617-064.html>
- Forskrift om endring i forskrift om fosterhjem http://lovdato.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/ltavd1/filer/sf-20120315-0226.html&emne=fosterhjem*&
- Forskrift om endring i forskrift om tilsyn med barn i barneverninstitusjoner for omsorg og behandling http://lovdato.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/ltavd1/filer/sf-20120315-0227.html&emne=barneverninstitusjon*&
- Stadnamnlova. LOV 1990-05-18 nr 11: Lov om stadnamn <http://www.lovdato.no/all/hl-19900518-011.html>
- FNs konvensjon om barnets rettigheter . (FNs barnekonvensjon) Vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989. Ratifisert av Norge 8. januar 1991. Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller. http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf
- FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Vedtatt av De forente nasjoner 16. desember 1966. Ratifisert av Norge 13. september 1972. Trådte i kraft 23. mars 1976. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/veiledninger/2004/iccpr.html?id=88149>
- ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Vedtatt av ILOs generalkonferanse 27. juni 1989. Ratifisert av Norge 20. juni 1990. Trådte i kraft 5. september 1991. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/midtpalte/ilokonvensjon-nr-169-om-urbefolkninger-o.html?id=451312>
- Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk. Vedtatt av Europarådet i 1992. Ratifisert av Norge i 1993. Trådte i kraft 1. mars 1998. <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm> (Engelsk versjon) http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_no.pdf (Norsk oversettelse - ikke offisiell)
- FNs erklæring om urfolks rettigheter. Vedtatt av FN's generalforsamling 13. september 2007. http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/internasjonalt_urfolksarbeid/fns-erklaring-om-urfolks-rettigheter1.html?id=629670
- Nordisk samekonvensjon. Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe 26. oktober 2005. http://www.regjeringen.no/Upload/AID/temadokumenter/sami/sami_samekonvensjon_norsk.pdf
- Sametingsrådets politiske tiltredelseserklæring. Politisk plattform for flertallsrådet i Sametinget for perioden 2009-2013. <http://www.sametinget.no/Om-Sametinget/Organisasjonsstruktur/Sametingsraadet>
- Sametinget (2012): Sametingets budsjett 2012. <http://www.sametinget.no/Dokumenter>
- Sametinget (2011): Nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene (sak SP 11/11) <http://innsyn.e->

kommune.no/innsyn_sametinget_norsk/wfdocument.aspx?journalpostid=2011003617&dokid=303959&versjon=7&variant=A&

Samarbeidsavtale mellom Sametinget og kommuner og fylkeskommuner om bruken av tospråklighetsmidlene 2012
<http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Samarbeidsavtale mellom Sametinget og fylkeskommuner
<http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (2011): Handlingsplan for samiske språk (2009-2013). http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/samiske_sprak/handlingsplan-for-samiske-sprak-.html?id=563658

James Anaya FNs spesialrapportør om urfolks rettigheter (2011): Rapport om situasjonen for samer i Norge, Sverige og Finland (engelsk versjon) <http://unsr.jamesanaya.org/country-reports/the-situation-of-the-sami-people-in-the-sapmi-region-of-norway-sweden-and-finland-2011>

Sámi allaskuvla (2012): Samiske tall forteller 5. Rapport1/2012. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
<http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Samisk Nærings- og Utredningssenter (2000): Undersøkelse av bruken av samisk språk. Om bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder, offentlige institusjoner, samiske organisasjoner og samiske bedrifter. Rapport. Tana, SEG.

Rasmussen, Torkel (2005): Jávo huvvá ja ealáska. Davvisámegiela giid demografija ja buolvvaidgaskasaš sirdaseapmi Norggas ja Suomas. Romsa: Romssa universitehtta

Solstad, Karl Jan (red.) (2012): Samisk språkundersøkelse 2012. NF-rapport nr. 9/2012. Bodø: Nordlandsforskning <http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Butenschøn, Nils A. (2012): Langs lange spor - om samisk forskning og høyere utdanning. Oslo: Utvalg for samisk forskning og høyere utdanning.
http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Forskning/rapporter/Langs_lange_spor-.pdf

Angell, E, Varsi Balto, A. M., Josefsen, E, og Pedersen, P, og Nygaard, V (2012): Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren. Rapport 2012:5. Alta: Norut.
<http://www.norut.no/alta/Norut-Alta-Alta/Publikasjoner/Rapporter/Kartlegging-av-samisk-perspektiv-i-kommunesektoren>

Nygaard, V, Varsi Balto, A. M, Solstad, M, Solstad, K. J (2012): Evaluering av samiske språksentre 2012. Rapport 2012:6. Alta: Norut.
<http://www.sametinget.no/Dokumenter>

Skålnes, Sigrid og Margrete Gaski (2000): Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltningsområdet for Samelovens språkregler. Prosjektrapport 2000:17. Oslo: NIBR.
<http://www.nibr.no/filer/2000-17.pdf>

Andersen, Svanhild ja Strömngren, Johan (2007): Sámelága giellanjuolggadusaid evalueren. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta.
<http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Kultur/Evaluering%20av%20samelovens%20spr%C3%A5kregler.pdf>

Brenna, Wenke (2005): Samene i rettssystemet. En undersøkelse om språklige og kulturelle barrierer i samhandlingen mellom samiske brukere og rettssystemet i Finnmark. Tana: ČállidLágádus.

Eira, Inger Marie Gaup (2001): Samisk språk i Norden - Status og domeneutredning. Utredning nr. 3 2001. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt

Pettersen, Torunn og Johanne Gaup (2001): Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt.
http://www.samit.no/Elekdok_Utred2001-01_Sami_Off_Info.pdf

Sametingets språkstyre (2004). Bruken av samiske språk . Undersøkelse. Guovdageaidnu : Sametinget

Sametingets språkstyre (2008). Bruken av samiske språk . Undersøkelse. Guovdageaidnu : Sametinget.

Samediggi (2004). Sáme giella lea čáffat! Sámediggeráđi dieđáhus sámegiella birra. Kárášjohka: Sámediggi.

SOU 2006:19: Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket Slutbetänkande av Utredningen om finska och sydsamiska språken. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

http://www.jokkmokk.se/Filer/Utvecklingsenheten/Minoritetsspr%C3%A5k/Att_aterta_mitt_spraak_1.pdf

King, Jeanette. 2001. "Te Kōhanga Reo. Māori Language Revitalization" I Hinton, Leanne og Ken Hale (red) The Green Book of Language Revitalization in Practice. San Diego: Academic Press. S. 119–128.

Morris, Delyth (red.) (2010): Welsh in the Twenty-First Century. Cardiff: University of Wales Press.'

St. meld. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken. Arbeids- og inkluderingsdepartementet

<http://www.regjeringen.no/pages/2077889/PDFS/STM200720080028000DDDPDFS.pdf>

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 28.02.13 dii. 10.50.

Ášši/Sak EKL 002/13**Ášši/Sak DC 008/13****Cealkámuš 2013 eanadoallošiehtadussii**Arkiivaáššennr.
12/5423

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđdi	23.01.13	SR 010/13
Ealáhus- ja kulturlávdegoddi	25. – 26.02.13	EKL 02/13
Sámedikki dievasčoahkkinn	27.02. – 01.03.13	DC 08/13

Sášši meannudeapmi álggahuvvui 28.02.13 dii.18.15

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1		Sámediggeráđdi	Ášši SR 010/13 Cealkámuš 2013 eanadoallošiehtadussii
2	24.10.12	Finnmark bondelag	Innspill til jordbruksforhandlingene 2013
3	12.12.12	Finnmark fylkeskomune	Innspill til jordbruksforhandlingene 2013
4	13.12.12	Finnmark bonde- og småbrukarlag	Innspill til Sametinget foran jordbruksforhandlingene 2013
5	14.12.12	Troms bondelag	Innspill til jordbruksforhandlingene 2013
6	29.01.13	Troms bonde og småbrukarlag	Innspill til jordbruksforhandlingene

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearršdusárvalus:

Eanadoallu lea viehka deatalaš vuodđun barggolašvuhtii, árvoháhkamii, šibitfuodđariid buvttadeapmái ja borramušgálvvuide ja vuodđun ássamii sámi guovlluin. Eanadoallu lea maiddá deatalaš sámi giela ja kulturárbevieruid gaskkusteamis. Sámediggái lea deatalaš ahte eanadoalus leat buorit rámmaeavttut doibmii ja ovdáncapmái.

Mañimuš jagiin lea sámi guovlluid eanadoalu mannan fuonit guvlui, mii váivašuhttá. Finnmarkku fylkkas lea doaluid lohku jagi 2004 rájes jagi 2012 rádjai njiedjan, 438 doalus leat vel báhcán 339. Njiedjan lea 22 %. Romssas leat geahppánan vel ain eanet doalut jagis 2004 ledje 1462 doalu ja 2012:s dušše vel 1046 doalu, ja doaluid lohku lea njiedjan 27 %. Doaluid geahppáneapmi suorggaha liige eanet danne go eanadoallobirrasat leat juo smávvat go buohtastahtá eanadoaluin riika dásis. Ollu gielddain sámi guovlluin lea eanadoallu sakka hedjonan dan sivas go buvttadeaddjit geahppánit. Hedjoneamis leat maiddá fuones váikkuhusat borramušbuvttadeapmái, meieriijaide, njuovahagaide, viidáseappot nállašuhthinrusttegiidda ja gávppiide sámi ássanguovlluin. Jos eanadoalus geahppánit ain eanet doalut de buktá dat hástalusaid sámi ealáhuseallimii ja áitá ealáhusa deatalaš kultur- ja giellaarenan.

Dasto lea eanadolliid gaskamearálaš ahki loktanán. 2004:s lei 18 % dolliin Finnmárkkus badjel 60 jagi ja 2011:s vel eanet, ja lei 25 %. Romssas lea dilli seammalágan – vásttolaš logut doppe ledje 18 % 2004:s ja 26 % 2011:s. Go guoská mielkebuvtadeapmái, de čájeha iskkadeapmi maid Tine lea dahkan ahte 32 % Finnmárkku mielkebuvtadeddjiin leat badjel 55 jagi. Jáhku mielde heaitá sis bealli ovdal jagi 2017. Dál leat 117 mielkebuvtadeaddji ja jos sis bealli heaitá, de buktá dat hástalusaid sihke eanadollui ja meierijastruktuvrii. Go mielkebuvtadeaddjit leat geahppánan ja buvtadeapmi doalu nammii fas buorránan, de lea dat dagahan dan ahte doalut leat stuorát.

Barggolašvuoda bisuheapmi lea okta dain stuorámuš hástalusain sámi guovlluin. Sámediggi lea čadahan analysa ealáhusovdáneamis 24 válljejuvvon sámi gielddain. Dat čájeha ahte barggolašvuodta lea njedjan lagabui 230 guolástusas ja eanadoalus jagi 2008 rájes jagi 2011 rádjai. Jagi 2000 rájes lea ássiid lohku geahppánan 8 % jagi 2011 ektui sámi guovlluin, go muđui riikkas lea ollislaččat lassánan 11 %.

Ealli gilit dáhkidit buoremusat sihkkaris boahhteáiggi sámi kultuvrii ja gillii. Otnáš doallostruktuvrra sihkkarastin ja barggolašvuoda bisuheapmi ealáhusas ja gánnáhahttivuoda buorideapmi leat vealtameahttun deatalaččat ealli giliid bisuheapmái. Danne lea Sámediggái deatalaš bargat dan ala ahte nannet sámi eanadoalu doaibmavuodu. Sámedikkis lea guhkesáiggi mihttomearrin buoridit barggolašvuoda ja buvtadusa ealáhusas. Okta Sámedikki váikkuhangaskaomiin lea doarjja investeremiidda ja sierra doaibmabijuide. Doarjagat geavahuvvojit válđoášsis eanadoalu investeren-, ovddidan- ja ovttasbargodoaibmabijuide.

Sámedikki doibmii gullet dat guovllut riikkas gos sámit ášset. Muhtun cealkámušat maid Sámediggi lea addán eanadoallošiehtadallamiid oktavuodas leat vuhtii válđojuvvon mañimuš jagiin, muhto geográfalaš ráddjemiin earret eará Finnmárkui. Sihke areálarájiid rievdeapmi doarjagis ja stuorát mielkearit leat leamaš ávkin osiide sámi álbmogis, muhto eai olles guvlui. Gávđnojit muhtun ráje guovllut olggobealde gos sámit ášset geat barget eanadoaluin – erenoamážit Romssas ja Norlánda davit osiin. Ekonomalaš doaibmabijut mat biddjojuvvojit johtui sámi guovlluin fertejit guoskat stuorát geográfalaš guovlluide go Finnmárkui.

Doaba árktaš eanadoallu lea heivehuvvon nationála eanadoallopolitihkkii. Sámediggi háliida ovttas eará aktevrraiguin eanadoallobirrasis Davvi-Norggas erenoamážit ángiruššat árktaš eanadoaluin. Sámediggi lea várren 1,0 miljon ru ángiruššamii árktaš eanadoalus – dát dáhpáhuvvá ovttasbargguin Davvi-Norgga fylkkamanni eanadoalloossodagaiguin. Árktaš eanadoalu buktagiin lea stuorra vejolašvuodta kvalitehta ektui ja árktaš guovlluid mearkagálvun. Dáid doahpagiid ferte heivehit boahttevaš eanadoallošiehtadallamiidda – profilerema ferte láchit ja márkanfievrridit árktaš eanadoalu.

Doalu gaskamearálaš sturrodát lea 281 dekára Finnmárkkus, 231 dekára Romssas ja 222 dekára muđui riikkas. Areálasturrodát addá boastu gova eanadoalu buvtadeami viidodagas. Areáladárbu ealliovttagada ektui lea duppalgeardásaš davvin go muđui buoremus eanadoalloguovlluin riikkas. Dat go davvin lea dušše okta láddjenáigodat mearkkaša ahte areáladárbu duppalasto dáin guovlluin. Dát buktá maiddá stuorát investeremiid ealliovttagada nammii go máddelis riikkas. Dasto lea árktaš dálkkádat buorre go borramuš mii šaddaduvvo dán lágan guovlluin dárbbáša unnit cirkkuhanávdnasiid, ja das lea dan geažil buoret kvalitehta, lea buhtáseappot ja sihkkareappot. Nubbi eará buorre bealli lea ahte hárve leat váttisvuodát gávđnat muhkkeareála davvin danne go ealliovttagada nammii leat stuorát areálat go máddelis.

Dálkkádatrievdamat čuhcet eanemusat árktaš ja subárktalaš guovlluide. Mii leat juo registreren rievdadusaid šaddoáigodagas dálkkádatrievdamiid geažil. Váikkuhusaid lea váttis einnostit. Dálkkádatrievdamat addet hástalusaid dávddaid, vahátdivriid ja amas šattuid hámis. Dálkkádaga rievdamat buktet maiddá vuorddekahtes váikkuhusaid eanadollui ii dušše geassit, muhto maiddá šattuide dálveáigodagas. Alit jahketemperatuvrrat sáhttet dattetge buktit guhkit šaddoáigodaga mii sáhtta addit vejolašvuodaid gilvit odđa šattuid. Dát rievdamat sáhttet maiddá buoret šattu.

Sámediggi háliida oažžut vejolašvuoda váikkuhit eanadoalu rámmaeavttuid sihkkarastimii, ja dieinna lágiin váikkuhit ealli sámi birrasiid ja ealli giliid. Sihke Soria Moria julggaštusa ja stuorradiggedieđáhusa nr 9 (2011-2012) Eanadoallo- ja biebmopolitihkka bokte áigu ráđdehus váikkuhit buriid rámmaeavttuid sámi guovlluid eanadollui ja ahte eanadoallu lea miehtá riikka.

Stuorradiggedieđáhusas nr 9 čuožžu earret eará:

”Regjeringen mener det er nødvendig med en tydeligere distriktsprofil i landbrukspolitikken. Det skal legges større vekt på særlige utfordringer i områder med store distriktspolitiske utfordringer hvor jordbruket har stor betydning.” (Ráđdehus oaiivvilda ahte lea dárbu čielggasmahtit guovlluprofiila eanadoallopolitihkas. Erenoamáš hástalusat galget deattuhuvvot guovlluin gos leat stuorra guovllupolitihkalaš hástalusat ja gos eanadoalus lea stuorra mearkkašupmi.)

“Det krever bl.a. fortsatt styrking av det grasbaserte husdyrholdet og at det med de økonomiske virkemidlene legges til rette for lønnsom drift i ulik skala, slik at en variert bruksstruktur kan opprettholdes. Utnytting av beiteressursene i utmarka skal opprettholdes eller økes innenfor naturens bærekraft og markedet for produktene. Økt produksjon vil, over tid, forutsette at ressursene tas i bruk der de finnes. En slik distriktsprofil vil ikke minst være viktig for beitenæringene og for samisk jordbruk.” (Dat gáibida earret eará dan ahte nannet suoidnevuđot šibitdoalu ja ahte ekonomalaš váikkuhangaskaomiiguin lámččojuvvo gánnáhahti doaibma mángga dásis, vai sáhtá bisuhit mánggabealat doallostruktuvrra. Guohtonressurssaiguin ávkkástallan meahcis galgá bisuhuvvot dahje nannejuvvot dan ektui maid luondu gierdá ja go buktagiidda lea johtu. Buoret buvttadeapmi, áiggi mielde, eaktuda ahte resurssat váldojuvvojit atnui doppe gos dat leat. Dán lágan guovlluprofiila lea erenoamážit deatalaš guohtonealáhusaide ja sámi eanadollui.)

Eanadoalu mearkkašupmi sámi kultuvrra bisuheapmái ja ovddideapmái ollu sámi guovlluin, ja go geahččá dan ealáhusa fuones ovdáneami ektui, mearkkaša dan ahte eanadoalloeiseválddit fertejit álggahit doaibmajuid maiguin erenoamážit nannet eanadoalu vejolašvuodaid ja vuodu sámi guovlluin. Danne árvoštallat ahte dát árvalus doaibmabidjun eanadoallošiehtadallamiin lea hui deatalaš sámi servodahkii, sihke servodatpolitihkalaččat ja ealáhuspolitihkalaččat.

Sámediggi ovddida čuovvovaš cealkámuša jagi 2013 eanadoallošiehtadallamiidda:

Eanadoalu buvttamihttu sámi guovlluin

Stuorradikki mihttomearri eanadoalu buvttadeami lasiheami ektui riikkas 1 %:in ferte guoskat maiddá sámi guovlluid eanadollui. Buvttamihttomearri ferte buoridit sihke stuorrašibit- ja unnašibitealáhusaid sámi guovlluin. Árvoháhkama buorideapmi eanadoalus čuoheá positiivvalaččat maiddá ovttasdoaimmaide ja ealáhuseallimii ollislaččat. Jagi 2013 eanadoallošiehtadallamiin ferte buvttamihttomeari čuovvoleapmi leat guovddáš fáddá.

Sámi guovlluid eanadoalu ferte sihkkarastit ja buoridit árvoháhkama eanadoalus. Groavafuodar vuđot šibitdoallu ferte leat vuodđun sámi guovlluid eanadollui. Dán lágan vuoruheapmi ii dattetge galgga caggat jáffovuđot buvttadeami nugo spiidnedoalu ja mannebuvttadusa.

2. Gánnáhahttivuohta

Eanadoalu leahkimii ja ovddideapmái lea áibbas deatalaš eaktu ahte eanadoalus lea buorre gánnáhahttivuohta ja ahte dat nagoda gilvalit eará ámmáhiid ektui. Nu ii leat dál ja dat vuhtto ealáhusas go ohpihii heaittihuvvojit doalut ja rekrutteren ealáhussii váilu. Jos ovttasge galggaš leat beroštupmi bargat boandan eará ámmáhiid sajis, de ferte dat leat ekonomalaččat miellagiddevaš. Šállošahhti lea go diaserohusat eanadoalu ja eará joavkkuid gaska servodagas leat menddo stuorrát.

Jagi 2013 eanadoallošiehtadusas ferte loktet dietnasa hui sakka dan dássái ahte boandda dienasvuodđu dávista bargohivvodahkii. Dan stuorra dienaserohusa mii lea eanadoalu ja eará joavkkuid gaska ferte unnidit. Dienasvuoddu ferte nannet nu ahte lea vejolaš bissut dušše boandaámmáhis ja oažžut das dohkálaš dietnasa. Dát geasuhivččii nuorra olbmuid ealáhussii ja livčče mearkkašahtti deatalaš nuoraid rekrutteremii boandan.

Roavvafuođarvuđot buvttadus galgá vuoruhuvvot erenoamážit davviguovlluin. Mielkebuvttadus ja sávzadoallu dat guddet sámi guovlluid eanadoalu. Sávzadoallu geavaha mehci divdna ja dasa ferte sihkkarastojuvvot posiitiivlaš ekonomalaš ovdáneapmi 2012:s. Buvttandoarjagis lea mearrideaddji váikkuhus gánnáhahttivuhtii. Vaikko vel Romssas ja Finnmárkkus leat stuorát máksomearit go muđui riikkas, de heaittihuvvojit eanet ja eanet doalut. Buorre gánnáhahttivuohta dagašii eanadoalus eanet geasuheadđji ealáhusa. Doarjjameriid areálaide, mielkái ja birgui fertešii bajidit Romssas ja Finnmárkkus.

Spiinnebiergobuvttadusa geahppáneapmi Romssas lea suorggahahtti. Jagi 2000 rájes jahkái 2010 njidje ealihanspiidnelogut 870 rájes 578 rádjai fylkkas – njiedjan lei 33 %. Doaluid lohku unnui beliin 25 dollui jagis 2010. Buvttadanbiras lea unnon dan geažil go eai leat šat nu ollu buvttadeaddjit. Spiinnebierggu buvttadeami geahppáneapmi sáhtta maiddá buktit váttisvuodaid njuovahagaide ja viidáset nállašuhhtimii Málátvuomi njuovahagas. Spiinnebierggu buvttadeami sáhtášii nannet jos lasihivččii distriktadoarjaga spiinnebirgui. Buoret ekonomijja sihkkarastášii dasto buvttadusa boahhteáiggis Málátvuomi njuovahagas.

3. Investeremat

Investerengoluid lassáneapmi eanadoalus ja stuorát doaluid huksen mearkkaša ahte investerendoarjja ortnegiid ferte rievddadit Romssas ja Finnmárkkus. Dát guoská dávjá erenoamážit nuorra álggaheddjiide geat eai nagot čohkket alceseset kapitála. Doarjjameari nuoraide ferte loktet nu ahte dat lea 10 % eanet sámi guovlluin otnáza ektui.

Eanadoalus lea ovdalis áiggiid leamaš vejolašvuolta eanadoalu foandasajušteapmái mii galggai geavahuvvot boahhteáiggi hukseninvesteremiidda. Dát ferte fas odđasis váldojuvvot atnui. Foandasajušteapmi attášii vejolašvuoda plánet boahhteáiggi investeremiid buoret vuogi mielde. Dasto attášii dat einnostanvejolašvuoda vearroplánemis.

Muđui ferte eanadoalu investerenortnegiid bisuhit vai boanddaide sihkkarastojuvvo einnostanvejolašvuolta. Huksendoaimmat rievddadit jagis jahkái. Jos sámi guovlluin galggašedje leat áiggi mielde huksejuvvon vistit, de ferte addojuvvot vejolašvuolta oažžut investerendoarjaga maiddá doaimbavistti bajásdoallamii. Dát geasuhivččii nuoraid eanet váldit badjelasaset doalu. Dilli lea odne nu ahte ollu doalut heaittihuvvojit danne go daid fertešii divodit ja go doalut leat boaresáigásaččat.

4. Álggahanbáhkát nuoraide

Njealjádasoassi Romssa ja Finnmárkku boanddain leat badjel 60 jagi. Danne lea stuorra dárbu odđa rekrutteremii eanadollui, jos doaluid lohku ii galggaš šat ollu geahppánit. Mihttomearrin ferte leat oažžut gaskamearálaš agi vuollelii, muhto eaktun dasa lea ahte gánnáhahttivuohta eanadoalus loktejuvvo. Ealáhussii rekrutteren gáibida dasto buriid gelbbolašvuoda- ja oahppofálaldagaid.

Nuoraid movttiidahttima dihte álgit eanadoaluin ferte álggahit ekonomalaš doaimbábijuid, ja nie sihkkarastit rekrutterema. Trainee nammasaš geahččalanortnega Finnmárkku eanadoalus ferte viiddidit guoskat maiddá Romsii, ja ásahuvvot fásta ortnegin.

Ferte ásahuvvot mielkearreortnet nuorra álggaheddjiide geat áigot bargagoahhtit doaluin. Sii han dávjá fertejit oastit buvttadanareálaid, šibihiid, reaidduid ja visttiid. Muhtumat välljejit oastit eanadoalloopmodagaid. Go sii vel dasa lassin fertejit oastit mielkeari stáhta haddái (2,50 ru lihttera nammi) dahje priváhta márkanis, de lea váttis nuoraide birget ekonomalaččat. Rekrutterema sihkkarastima dihte ferte ásahtit oiddoleappo ortnegiid nuoraide geat háliidit álgit eanadoaluin bargat –

nuvttá mielkeeriid daidda nuoraide sámi guovlluin, geat háliidit álgit bargat eanadoaluin dahje viiddidit dan.

5. Mielkebuvttadeapmi

Mielkebuvttadeami hástalussan lea sihkkarastit ahte dietnasat dávistit gollolassáneapmái. Dienas ii leat lassánan áktánasat mángga jahkái ja ferte ollu lasihit doarjjameriid mielkái. Dietnasa lassáneapmi sáhtášii hehttet ollu mielkedoaluid heaittiheami.

Gáicacaláhus lea leamaš ja lea viidát nuppástuhttojuvvomin gáicadikšuma ektui Norggas, ja mihttomearrin lea oazžut eret muhtun dávdmaid mat bohtet gáiccaide. Sámediggi lea erenoamážit fuolas dan geažil go doalut heaittihuvvojit dikšunprošeavtta geažil. Deatlaš lea ahte eanadoallošiehtadallamiid oktavuodas álggahuvvojit odđa doaibmabijut maiguin sihkkarastojuvvo ain ceavzilis gáicacaláhus.

6. Sávzadoallu

Sávzadoallu ealáhussan gáibida ollu areálaid man oktavuodas meahci geavaheapmi lea leamaš vealtameahtton deatlaš ekonomalaš bohtosii. Váidudeaddji doaibmabijut maid boraspirehálddašepmi lea bidjan johtui unnidan dihtii vahágiid maid ráfáidahtton boraspiret leat dagahan, leat dagahan dan ahte sávzadoallit earret eará leat ferten geahpedit meahci geavaheami ja bidjat sávzzaid gittiide. Eanet gittiid geavaheapmi ollu oktavuodain bajida goluid go ferte eanet gilvit ja bargat eatnamiin ja áidut. Dán lágan geavaheapmi sáhtá maiddá buktit stuorát parasihitta- ja infekšuvdnávára (ollu sávzzat ovttá sajis). Váidudeaddji doaibmabijut divrudit sávzadoalu ja hehttejit dolliid geavaheamis meahci nu ollu go vejolaš.

Sámediggi lea bidjan merkiid ahte boraspiriid goddán sávzalohku lea unnon 2011:s, ja fuomášuhtá ahte sivvan dasa sáhtá leat go sávzadoalut leat geahppánan guovlluin gos leat ollu boraspiret. Alla boraspirelohku hehte positiivvalaš ovdáneami sávzadoalus. Dál lea geavvan nu ahte ovddeš guohtonguovllut mat eai šat geavahuvvo leat báhcán boraspiriide doaluid heaittihemiid geažil. Eanadoallu dárbbáša guhkes áiggi ja einnostahtti doarjjaortnegiid maiguin sihkkarastojuvvo dat ahte oamit sáhttet guohtut meahcis. Boraspirepolitihkka váikkuha njuolga sávzadoaluid ekonomalaš bohtosii. Boraspiresoabahusain oaivilduvvo ahte galget leat sihke guohtoneallit ja boraspiret meahcis. Sámedikki oaivila mielde buktá dát mihttomearri váttisvuodaid muhtun guohtonguovlluide.

Villasávzadoallu lea maŋimus jagiid lassánan garrasit, ja muhtun guovlluin leat bidjan ollu barggu viidáseappot nállašuhttimii ja buvttavddideapmái mas vuolggasadjin leat villasávzzat/olgosávzzat. Ollugiidda lea dát mearkkašan dan ahte váldit atnui fas daid sávzanáliid mat “lunddolaččat” gullet dihto guvlui. Dát sávzanálii orru bures birgemin ja heivemin davviguovlluide. Dasto birgejit villasávzzat buorebut guohtumin go dábálaš sávzzat boraspiriid ektui, muhto deaddu šaddá unnit ealli nammii. Guohtonelliid heiveheapmi lea deatlaš boahteáiggi eanadoalus, ja berre álggahit doaibmabijuid maid bokte ovddidit villasávzzaid duohta ja gánnáhahtti molssaektun doppe gosa dát sávzanálii orru heivemin erenoamáš bures.

7. Geasehandoarjja

Doaluid logu unnun lea buktán digašallama ekonomalaš vuodu birra njuovahagaid ja meierijaid bisuheami oktavuodas. Unnit hivvodat ovttaskas eanadoallobuvttadeaddjis buvttiha stuorát geasehan- ja buvttadangoluid ovttaga nammii. Viidáset nállašuhttinodagat, mat dávjá leat ovttasdoaibmafitnodagat, leat maiddá sorjavaččat gánnáhahttivuodain doaibmamis. Dáid goarideapmi lea dán rádjai dagahan doallái stuorát geasehangoluid.

Njuovahagaid heaittiheapmi buvttiha guhkit geasehangaskkaid ja nie divrudahtá geasehangoluid. Doallogu njedjan dagaha maiddá ahte šaddá guhkit gaska doaluid gaska ja dan geažil lassánit maiddá geasehangolut. Dán ferte máksit movt nu. Dienas biergovuovdimis ii leat čuvvon

geasehangoluid ovdáneami njuovahakkii. Dan geažil lea dárbu oazžut stuorát doarjaga geaseami ovddas.

Dat seamma guoská maiddá gieddegilvagiid ja šibitjáfuiid geasehangoluide, go dárbu šibitjáfuiid lea lassánan mealgat dađi mielde go mielkebuvtadeaddji gusat ealli nammii leat eanet bahčigoahtán.

Geasehandoarjaga rievdadeapmi galggašii dássidahttit buvtadeaddji hatti sorjjakeahtá geasehangaskkain.

8. Gittiid guorban dálvet ja šaddovaháгат

Eanadoalus leat guokte ortnega vahágiid várás maid dálkkádat dagaha – dálvevahágiin lea oktavuoha beliide mat dáhpáhuvvet dálveáigodagas ja šaddováttisvuohta giđđat. Eanadoallu lea ártkalaš man oktavuodas sáhttet šaddat vaháгат sihke dálvit ja šaddováttisvuohta šaddoáigodagas, ovttá ja seamma jagis nugo dáhpáhuvai Romssas 2010:s.

Gieddevahátbuhtadanortnegat eai leat heivehuvvon Romsii ja Finnmáarkui. Eai gallis sáhte láddjet eanet go oktii jagis dálkkádaga geažil. Dán láган vaháгат buktet stuorra hástalusaid dalle go gittiid ferte oddásis fas gilvit.

Šaddovahágiin lea iežas oassi 30 %. Nugo dálvevahágiid ovddas gittiin lea seamma proseantamearri miehtá riikka. Dát lea eahpeiddolaš sámi guovlluid eanadollui. Earret hástalusaid geažil mat leat namahuvvon bajábealde, de ii sáhte eanadoalli davvin rehkenastit gilvit eatnama vahátjagi ja seamma jagi oazžut šattu oppanassii ge. Molssaektun lea juogo njuovvat omiid dahje oastit dálvebiebmu. Iežas oasi dálvevahágiin sámi guovlluin fertešii unnidit beliin 15 prosentii.

9. Riidoeastadeaddji doaibmabijut

Muhtumin lávejit čuožžilit riidut boazodolliid ja boazodolliid gaskka guohton- ja láddjeneatnamiid alde. Geahččaluvvon lea čohkket beliid gulahallamii positiivalaš bohtosiin. Dán láган gulahallanarenat sáhtášedje leat positiivalaš doaibmabidjun mainna eastadit riidduid šaddamis ja sáhtášii lea álkit gávdnat konstruktiivalaš čovdosiid. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu ahte stáhta eiseválddit vuoruhit barggu riidoeastadeaddji doaibmabijuiguin buoridan dihte áddejumi nuppi ealáhussii ja oktii ordnen dihte sierra geavaheaddjiberoštumiid. Diehtujuohkin nuppi ealáhussaid birra lea deatalaš oassi riidoeastadeaddji doaibmabijuin. Dát lea deatalaš vai sáhtá eastadit riidduid lassáneamis. Dán láган gulahallanarenaid mihttomearrin galgá leat oainnuid lonuhallan ja nubbi nuppi doaibmadili birra čilgen. Dieinna lágiin buorránit olbmuid gaskasaš oktavuodát beliid gaskka.

Doarjjaortnega eastadeaddji doaibmabijuide ferte ain vuoruhit. Muhtun oktavuodáin sáhtá leat áigejuovdil áidut stuorát gittiid eanadoalus. Dás sáhtá leat sáhka areálain mat leat ráddjejuvvon lundolaš vuogi mielde luondus, ássamiin jna.

10. Sámedikki doarjjaortnegat ealáhusovddideapmái

Eanadoalodepartemeantta lasihii juolludusa Sámediggái 2013:s 4 miljon ruvdnii. Dát juolludus ferte bisuhuvvot danne go lea deatalaš ovddidit sámi eanadoalu ja vai sáhtá profileret ártkalaš eanadoalu.

11. Lotnolasat eanadoaluin

Buolvvas bulvii leat sámit ávkkástallan mehciin, lotnolagaid sierra ealáhusaiguin, nugo eanadoalu, meahccealáhussaid ja mearrabivddu gaskka. Áinnas lea leamaš váldodienas eanadoalus, muhto vižže dietnasa maiddá eará ealáhussain. Dat leat leamaš sáivaguollebivdu, murjjiid ja urtasiid čoaggin, meahccedoallu ja eará. Dálkkádaga ja guhkes gaskkaid geažil fertejedje olbmot lonuhallat ávkkástallama, ja sierra gilicaláhussaid bokte ožžo oktiibuot doarvái dietnasa birgejupmái birra jagi.

Meahccealáhusat, sihke eanadoalu oalgealáhussan ja iešheanalis ealáhussan leat ain deatalaš sámi kulturguoddit davvi guovlluin, muhto rahčtet stuorra hástalusaid. Sámi eanadoalu nannema

oktavuođas ferte bidjat guovddáži maiddái meahccealáhusaid. Dát sáhttet addit deatalaš ja gánnáhahtti lassealáhusa. Erenoamážit berre bidjat guovddáži ovddidanbarggu sáivaguollebivddu, murjiid ja urtasiid čoaggima siskkoabealde. Jagi 2012 eanadoallo dieđáhusas lea ovddideapmi giliealáhusaid siskkoabealde meroštallojuvvon eanadoallopolitihka oassin. Dát vuoruheapmi ferte guoskat maiddái meahccealáhusaiguin ávkkástallamii sámi guovlluin.

12. Sámedikki rolla eanadoallopolitihkas

Ráđđehus ovddidii stuorradiggedieđáhusa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra, stuorradiggedieđáhus 9, man namma lea "Velkommen til bords" (2011-2012). Dieđáhusas leat bajimus mihttomearit nugo earret eará borramušgálvosihkarvuoha, eanadoallu miehtá riikka, buoret árvoháhkkan ja ceavzilis eanadoallu. Dieđáhusa Stuorradikkis meannudeapmi lea vuodđun eanadoallopolitihkkii ovddasgavlui ja Sámediggi háliida leat deatalaš eavttuid biddji sihkarastin ja nannen dihtii eanadoalu rámmaeavttuid sámi guovlluin.

Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte dán dieđáhusa čuovvoleami oktavuođas nannejuvvo Sámedikki rolla eanadoallopolitihkas.

Sámediggi ferte oazžut viidábuš rollaid sierra sámi fágasurggiid siskkoabealde, ja ahte eanadoalu várás ovddiduvvo konsultašuvdnašiehtadus. Sámediggi háliida oazžut vejolašvuoda váikkuhit dan ahte eanadoalu rámmaeavttut sihkarastojuvvojit ja nannejuvvojit, ja dieinna lágiin čuovvolit geatnegasvuodaid ealáhusa guovdu, earret eará ovddasvástádusa mii Sámedikkis lea calli sámi giliid ektui.

Nugo struktuvra dál lea earret eará eanadoallošiehtadallamiin, de ii dávis dat Sámedikki oainnu mielde álbmotrievttálaš geatnegasvuodaide mat Norggas leat sámiide dan geažil go dat lea álgoálbmot.

Ealáhus- ja kulturlávdegotti árvalus

Álggahus

Sámedikki dievasčoahkkin buktá jahkásaččat árvalusaid eanadoallošiehtadussii. Sámediggi oaidná ahte eanadoalus leat ovddabealde stuorra hástalusat boahhteáiggis ja erenoamážit dan eanadoallostruktuvrra geažil maid ollugat gohčodit árktalaš guovllun.

Mearkkašumit

Lávdegotti eanetlohku, Bargiiddbellodaga sámediggejoavkke (Bb) labttut Knut Store, Agnar Kvernmo, Heidi Persdatter Greiner Haaker ja Inger Jørstad, Norgga sámiid riikasearvi (NSR) labttut Geir Tommy Pedersen, Mathis Nilsen Eira ja Cecilie Grape, Norgga sámiid riikasearvi / Sámeálbmotbellodat (NSR/Sáb) Ellinor Guttorm Utsi, ja Nordkalottfolket labttut Toril Bakken Käven, ovddidit čuovvovaš mearkkašumi:

Márggadoaimmatplána meahcce- ja guohtonguovlluide

Márggadoaimmatplána jurdaga duogábealde sierra guohton- ja meahcceguovlluide lea ahte oazžut birrajagi ollislaš areálageavaheami lagabuidda meroštallojuvvon guovllus sierra beroštumiid, geavaheddjiid ja vuoigatvuodaoamasteddjiid gaskka, ja dasto láhkadahkosiid ja eará plánaid ektui. Márggadoaimmatplána sáhtášii maiddái doaibmat riidoeastadeaddjin ja sáhtášii leat mielde láhčimin geavahusa guovllus boahhteáiggis.

Deatalaš lea ahte vejolaš plánaproseassa lea viidát goallastuvvon, ja lea organiserejuvvon nu ahte bealit guovllus leat mielde. Erenoamážit guohtonealáhusa guovlluid geavaheami ferte gozihit plánaproseassas.

Dat maidda plána lunddolaččat guoskkašii, leat guohtoneatnamiid geavaheapmi, meahcceávkástallan, muorračuohppan, bivdu, guolásteapmi, asttuáigeallin, barttat ja goadit (ja ássansajit), johtaleapmi meahcis, mátkkealáhusat ja kulturhistorjá. Plána oktavuođas sáhtášii geahčadit eará teknihkalaš lihkahallamiid, eará ealáhusaid ja eará láhčima.

Erenoamážit guovlluin maidda erenoamážit guoská luonddusuodjaleapmi, lea deatalaš ahte geavaheaddjiberoštumit gozihuvvojit.

Mánnggadoaimmatplána meahccegeavahusa várás sáhtášii leat bagadeaddjin guovllu hálddašeamis ja dat ii dárbbášivčče leat juridihkalaččat čadni, muhto sáhtášii bidjat láidestagaid sierra áššemeannudanproseassaide ja eará areálaplánaide, ja dáláš ealáhusaid ja vejolaš ođđa ealáhusaid ovddideapmái guovllus.

Lávdegotti eanetlohku bivdá sámediggeráđi bargat viidáseappot evttohusain mánnggadoaimmatplánaid ektui guohton ja meahcceguovlluid várás.

Nordkalottfolket lahttu Toril Bakken Kåven, ovddida čuovvovaš mearkašumi:

Sámi guovlluin lea guhkes árbevierru doallat soames bohcco šibitdoalus, eará elliguin fárrolaga. Dan berrešii leat vejolaš dahkat maiddái odne. Olbmot ožžot dan variašuvnna doaimmas mii addá ollislaš sámi eanadoalu. Dát sáhtta maiddái seammás ealáskahttit ja ovddidit deatalaš árbevirolaš eallinvugiid, dalle go hearggit ja heargeráiddut ledje árgabeaivvi oassin. Dasto sáhtta dat buvttihit deatalaš bargosajiid turismmas. Dát lahttu bivdá Sámedikki álggahit proseassa vai boanddat fas oččošedje vejolašvuoda doallagoahtit bohccuid.

Evttohus

Norgga sámiid riikasearvi (NSR) Geir Tommy Pedersen, Mathis Nilsen Eira ja Cecilie Grape, Norgga sámiid riikasearvi / Sámeálbmotbellodat (NSR/Sáb) Ellinor Guttorm Utsi, Jobttisámiid listtu (Jsl) Per Andersen Bæbr ja Nordkalottfolket Toril Bakken Kåven

Evttohus 1

Lasáhus sámediggeráđi árvalussii:

Eanadoallu lea válđoáššis distrivttain, gos leat viiddis meahcceguovllut. Meahcceealáhusat nugo sáivaguollebivdu, muorje- ja urttasčoaggin ja muorračuohppan jna. leat álohii leamaš deatalaš oasis eanadoalus, mas ollugat leat ožžon deatalaš lassedietnasa luonddus mii lea sin birrasis, lassín borramuššii, biktasiidda ja lieggasii iežaset dálodollui. Dasa lassín lea meahcceealáhus leamaš iešheanalis ealáhus sámi guovlluin; leat gávdnon olbmot geat eallinagiset leat viežžan eallámuša luonddus. Meahcceealáhus ovddasta deatalaš máhtolašvuoda, mii jávká jos dat ii leat beaivválaččat geavahusas. Meahcceealáhus sáhtta dagahit dan ahte ollu boanddat distrivttain oččošedje liigedietnasa maid dárbbášit go galget bargat birrajagi dásis. Dát váikkuhivččii maiddái deatalaš árbedieđuid bisuheami. Dát ealáhus vásiha ollu eanet bahkkemiid go eará sámi luondduealáhusat, ja das leat hui heajos rámmaeavttut mat dađistaga fuotnánit. Evttohusa ahte ráhkaduvvo sierra prográmma ja ánggiruššan meahcceealáhusaid várás, nu ahte bargat dán ealáhusa ovddidemiin seamma dásis ruoná áimmahuššamiin ja boandaturismmain.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui Sámediggeráđi mearrádusárvalusa.

Evttohus 2, áirras Arthur Tørfoss, Ovddádusbellodaga

Cealkámuš eanadoalošiehtallamiida 2013

Eanadoalošiehtadallamat leat gávdnon 1950-vuođdologu rájes. Eanadoalošiehtadus ásahallá caret eará:

hattiid buktagiidda dego gordnái, mielkái, mannái ja spiidne- ja lábbábirgui buvttandoarjaga sonjuohkimii eanadolliid dietnasa

buvttadanmihttuid

Juovlamánu 2. b. 2011 almmuhuvvui ođđa eanadoalo stuorradihkkedieđáhus. Dalle lei gollan logi jagi das rájes go ovddit eanadoalopolitihka dieđáhus meannuduvvui. Dán áigodagas lea norgga eanadoalo sakka rievdan.

Jahkásaččat heaittihuvvojit 1000 dálloalo (measta 2-3 dálloalo beaiválaččat), ja badjel 36.000 dálloalo leat jo hilgojuvvon. 43 197 dálloalo ohce buvttadandoarjaga 2012:is ja dát vástida 52.000 bargi mat leat vuodđobuvttadeamis. Liikká lea dušše 13-14 proseanta dain ollesáigge eanadoallit, badjel 2/3 oassi viežžá váldodietnasa olggobeale ealáhusa.

Dát addá dakkár gova ahte mii buvttadat borramuša eaktodáhtolaš dásis.

Mis lea odne dakkár vuogádat mii sihkarastá 41-44 proseantta álgoávdnasiid iešváráiduhttindási, mii guoská álgoávdnasiidda mat bohtet eanadolliid eatnamiin. Seammás juolludat mii 17 miljárdda eanadollui. 61% boandda jahkedietnasis leat almmolaš juolludeamit.

Seammás eksporteret mii eará vuoddoealáhusas; nammalassii guolástan- ja mearadoalus lagabui 55 miljárdda ovddas, ja dát vástida 38 miljovvna guollemállasa beaiválaččat. Dát ii rehkenastojuvvo iešváruiduhttindássái, muhto Sámediggi oaivvilda guoli leat maid biepmun.

2005 rádjai lei guolásteamis maid seamma čavga ášahallanvuogádat go eanadoalus lei, muhto maŋŋil go leat geahpedan ášahallama de lea ealáhus ieš oaidnán iežaset vejolašvuodaid gánnáhahtti árvoštallamiid bokte, ja geahččalit čađat bissut innovatiivan ja viiddidit buvttadeami.

Mii nisttihat gávppašeami Ruttii lagabui 11 miljárdda ovddas SSB loguid mielde, dás lea bealli čatnon borramušgálvvuide. Erenoamážit čuoheá dát oarje-Norgga eanadoalo- ja biebmovnnasindustriijai. Sámediggi oaivvilda ahte otná eanadoalopolitihkka lea áigá jo leamaš gárvvis rievdadeapmái, ja háliida geavahit návccaid láchit dili nu ahte leat buorit rámmaeavttut daidda geat háliidivčče ollesáigge eanadoallin doaimmat.

Sámediggi oaivvilda ahte deháleamos lea láchit dili nu ahte eanadoalo gánnáhahttivuohta váldo vuhtii eanet go guovlopolitihkka go lea sáhka bisuhit ássama iešguđetge guovlluin.

Sámediggi oaivvilda ahte jus dáid mihttuid galgá juksat, de ferte geahpedit eanadoalo ášahallanvuogádaga. Dán ferte dahkat vai nannešii eanadolliid duohta- ja juridihkalaš vuoigatvuodaid iežaset opmodaga badjel, ja dasa lassin fertešii jávkadit buvttadeami gáržžidemiid, dego otná earreráját.

Jus mis Norggas galgá leat gánnáhahtti eanadoallu mii sáhtta gilvalit lagamuš ránnjáriikkaiguin, de ferte eanadoalopolitihkka rievdaduvvot hui sakka dál farggamusat.

Lea ollu buoret ahte mii ieža álggahat dán proseassa go ahte earát muitalit midjiide maid mii galgat bargat, go mii oaidnit mo EO:ain manná ja go smiehtta WTO šiehtadallamiid.

Dáinna vuoduin ovddida Sámediggi čuoovvovaš cealkámuša eanadoalošiehtadallamiidda 2013:

heivehit eanadoalošiehtadusa nu ahte dat čuoovu kaleandarjagi, ja ahte šiehtadallamat šaddet oassin bušeahttaproseassas

Buoridit rámmaeavttuid boanddaide mat háliidit ollesáigge boandan doaimmat.

Ovddidit evttohusa dárbbášlaš láhkarievdadusaide nu ahte ássan- ja doaimmangeatnegasvuohta ja eanadoalopmodagaid haddeášahallan heaittihuvvo.

Rievdadit eanadoalolága njuolggadusaid mat gusket juohkingildosii

Viiddidit vejolašvuoda ieš válljet doaimma organisašuvdnahámi eanadoalus (eanadoallu ja vuovdedoallu)

Rievdadit šibit doaibmadoarjaga dássečuolddašuvvomis, nu ahte lea seamma buvttadandoarjja juohke šibit nammii

Rievdadit njuolggadusaid oktasašdoaimmaide, nu ahte rievddadanmunni šaddá stuorát ja ahte vejolašvuodát molsašuddi ja mánggabealat doaibmastruktuvrii buorránivčče

Hilgut geográfalaš gáržžidemiid ja man galle oasálasti sáhttet oktasaš doaimmain leat

Hilgut buvttadeami carrerájaid

Diktiit čájehanvuovdima ja dárjjodeami buvttadanbáikkiid galledettiin

Veahkkinnannet eanadoalu dihto márkaniid buktagiid ahtanuššama ja jodiheami

Lasihit bioenergiija eanadoalus

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 33 čeahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 2 hilgojuvvui 31 jienain. 2 jienasteigga beali.
- Evttohus 1 hilgojuvvui 17 jienain. 16 jienastedje beali.
- Ealáhus- ja kulturlávdegotti ráva mearriduvvui 31 jienain 2 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Mathis Nilsen Eira, áššejodiheaddji	
2	Toril Bakken Kåven Toril Bakken Kåven	Geir Tommy Pedersen
3	Inger Jørstad	Toril Bakken Kåven Anders Somby jr. Marit Kirsten A. Gaup
	Inger Jørstad	
4	Geir Tommy Pedersen	
5	Arthur Johan Tørfoss	
6	Ellinor Guttorm Utsi Ellinor Guttorm Utsi	Anders Somby jr.
7	Per Andersen Bæhr	
8	Marianne Balto	
9	Geir Tommy Pedersen Geir Tommy Pedersen	Per Andersen Bæhr
10	Anders Somby jr.	Geir Tommy Pedersen Agnar Kvernmo
11	Arthur Johan Tørfoss Mathis Nilsen Eira, áššejodiheaddji Per Andersen Bæhr, čeahkkinortnegii	

VI Sámedikki mearrádus

Eanadoallu lea viehka deatalaš vuodđun barggolašvuhtii, árvoháhkamii, šibitfuodđariid buvttadeapmái ja borramušgálvvuide ja vuodđun ássamii sámi guovlluin. Eanadoallu lea maiddái deatalaš sámi giela ja

kulturárbevieruid gaskkusteamis. Sámediggái lea deatalaš ahte eanadoalus leat buorit rámmaeavttut doibmii ja ovdáneapmái.

Maŋimuš jagiin lea sámi guovlluid eanadoalu mannan fuonit guvlui, mii váivašuhttá. Finnmárkku fylkkas lea doaluid lohku jagi 2004 rájes jagi 2012 rádjai njiedjan, 438 doalus leat vel báhcán 339. Njiedjan lea 22 %. Romssas leat geahppánan vel ain eanet doalut jagis 2004 ledje 1462 doalu ja 2012:s dušše vel 1046 doalu, ja doaluid lohku lea njiedjan 27 %. Doaluid geahppáneapmi suorggaha liige eanet danne go eanadoallobirrasat leat juo smávvat go buohtastahtta eanadoaluin riika dásis. Ollu gielddain sámi guovlluin lea eanadoallu sakka hedjonan dan sivas go buvttadeaddjit geahppánit. Hedjoneamis leat maiddái fuones váikkuhusat borramušbuvttadeapmái, meierijjaide, njuovahagaide, viidáseappot nállašuhthinrusttegiidda ja gávppiide sámi ássanguovlluin. Jos eanadoalus geahppánit ain eanet doalut de buktá dat hástalusaid sámi ealáhuseallimii ja áitá ealáhusa deatalaš kultur- ja giellaarenan.

Dasto lea eanadolliid gaskamearálaš ahki loktanen. 2004:s lei 18 % dolliin Finnmárkkus badjel 60 jagi ja 2011:s vel eanet, ja lei 25 %. Romssas lea dilli seammalágan – vásttolaš logut doppe ledje 18 % 2004:s ja 26 % 2011:s. Go guoská mielkebuvtadeapmái, de čájeha iskkadeapmi maid Tine lea dahkan ahte 32 % Finnmárkku mielkebuvtadeddjiin leat badjel 55 jagi. Jáhku mielde heaitá sis bealli ovdal jagi 2017. Dál leat 117 mielkebuvtadeaddji ja jos sis bealli heaitá, de buktá dat hástalusaid sihke eanadollui ja meierijjastruktuvrii. Go mielkebuvtadeaddjit leat geahppánan ja buvttadeapmi doalu nammii fas buorránan, de lea dat dagahan dan ahte doalut leat stuorát.

Barggolašvuoda bisuheapmi lea okta dain stuorámuš hástalusain sámi guovlluin. Sámediggi lea čadahan analysa ealáhusovdáneamis 24 välljejuvvon sámi gielddain. Dat čájeha ahte barggolašvuodta lea njiedjan lagabui 230 guolástusas ja eanadoalus jagi 2008 rájes jagi 2011 rádjai. Jagi 2000 rájes lea ássiid lohku geahppánan 8 % jagi 2011 ektui sámi guovlluin, go muđui riikkas lea ollislaččat lassánan 11 %.

Ealli gilit dáhkidit buoremusat sihkkaris boahhteáiggi sámi kultuvrii ja gillii. Otnáš doallostruktuvrra sihkkarastin ja barggolašvuoda bisuheapmi ealáhusas ja gánnáhahttivuoda buorideapmi leat vealtameahttun deatalaččat ealli giliid bisuheapmái. Danne lea Sámediggái deatalaš bargat dan ala ahte nannet sámi eanadoalu doaibmavuodu. Sámedikkis lea guhkesáiggi mihttomearrin buoridit barggolašvuoda ja buvttadusa ealáhusas. Okta Sámedikki váikkuhangaskaomiin lea doarjja investeremiidda ja sierra doaibmabijuide. Doarjagat geavahuvvojit válđoáššis eanadoalu investeren-, ovddidan- ja ovttasbargodoaibmabijuide.

Sámedikki doibmii gullet dat guovllut riikkas gos sámit ássat. Muhtun cealkámušat maid Sámediggi lea addán eanadoallošiehtadallamiid oktavuodas leat vuhtii válđojuvvon maŋimuš jagiin, muhto geográfalaš ráddjemiin earret eará Finnmárkku. Sihke areálarájiid rievdadeapmi doarjagis ja stuorát mielkeearit leat leamaš ávkin osiide sámi álbmogis, muhto eai olles guvlui. Gávdnovit muhtun ráje guovllut olggobealde gos sámit ássat geat barget eanadoaluin – erenoamážit Romssas ja Norlánda davit osiin. Ekonomalaš doaibmabijut mat biddjojuvvojit johtui sámi guovlluin fertejit guoskat stuorát geográfalaš guovlluide go Finnmárkku.

Doaba árktaš eanadoallu lea heivehuvvon nátionála eanadoallopoltihkkii. Sámediggi háliida ovttas eará aktevrraiguin eanadoallobirrasis Davvi-Norggas erenoamážit ángiruššat árktaš eanadoaluin. Sámediggi lea várren 1,0 miljon ru ángiruššami árktaš eanadoalus – dát dáhpáhuvá ovttasbargguin Davvi-Norgga fylkkamani eanadoalloossodagaiguin. Árktaš eanadoalu buktagiin lea stuorra vejolašvuodta kvalitehta ektui ja árktaš guovlluid mearkagálvun. Dáid doahpagiid ferte heivehit boahttevaš eanadoallošiehtadallamiidda – profilerema ferte láchit ja márkanfievrridit árktaš eanadoalu.

Doalu gaskamearálaš sturrodas lea 281 dekára Finnmárkkus, 231 dekára Romssas ja 222 dekára muđui riikkas. Areálasturrodas addá boasttu gova eanadoalu buvttadeami viidodagas. Areáladárbu

ealliovttaga ektui lea duppalgeardásaš davvin go muđui buoremus eanadoalloguovlluin riikkas. Dat go davvin lea dušše okta láddjenáigodat mearkkaša ahte areáladárbu duppalasto dáin guovlluin. Dát buktá maiddá stuorát investeremiid ealliovttaga nammii go máddelis riikkas. Dasto lea árktalaš dálkkádat buorre go borramuš mii šaddaduvvo dán lágan guovlluin dárbbáša unnit cirkkuhanávdnasiid, ja das lea dan geažil buoret kvalitehta, lea buhttáseappot ja sihkkareappot. Nubbi eará buorre bealli lea ahte hárve leat váttisvuodát gávdnat muhkkeareála davvin danne go ealliovttaga nammii leat stuorát areálat go máddelis.

Dálkkádatrievdamat čuhcet eanemusat árktalaš ja subárktalaš guovlluide. Mii leat juo registreren rievdadusaid šaddoáigodagas dálkkádatrievdamiid geažil. Váikkuhusaid lea váttis einnostit. Dálkkádatrievdamat addet hástalusaid dávddaid, vahátdivriid ja amas šattuid hámis. Dálkkádaga rievdamat buktet maiddá vuorddekahtes váikkuhusaid eanadollui ii dušše geassit, muhto maiddá šattuide dálveáigodagas. Alit jahketemperatuvrrat sáhttet dattetge buktit guhkit šaddoáigodaga mii sáhtta addit vejolašvuodaid gilvit odđa šattuid. Dát rievdamat sáhttet maiddá buket buoret šattu.

Sámediggi háliida oažžut vejolašvuoda váikkuhit eanadoalu rámmaeavttuid sihkkarastimii, ja dieinna lágiin váikkuhit ealli sámi birrašiid ja ealli giliid. Sihke Soria Moria julggaštusa ja stuorradiggedieđáhusa nr 9 (2011-2012) Eanadoallo- ja biebmopolitihkka bokte áigu ráđdehus váikkuhit buoriid rámmaeavttuid sámi guovlluid eanadollui ja ahte eanadoallu lea miehtá riikka.

Stuorradiggedieđáhusa nr 9 čuožžu earret eará:

”Regjeringen mener det er nødvendig med en tydeligere distriktsprofil i landbrukspolitikken. Det skal legges større vekt på særlige utfordringer i områder med store distriktspolitiske utfordringer hvor jordbruket har stor betydning.” (Ráđdehus oavvilda ahte lea dárbu čielggasmahtit guovlluprofiila eanadoallopoltiikkas. Erenoamáš hástalusat galget deattuhuvvot guovlluin gos leat stuorra guovllupolitiikkalaš hástalusat ja gos eanadoalus lea stuorra mearkkašupmi.)

“Det krever bl.a. fortsatt styrking av det grasbaserte husdyrholdet og at det med de økonomiske virkemidlene legges til rette for lønnsom drift i ulik skala, slik at en variert bruksstruktur kan opprettholdes. Utnytting av beiteressursene i utmarka skal opprettholdes eller økes innenfor naturens bærekraft og markedet for produktene. Økt produksjon vil, over tid, forutsette at ressursene tas i bruk der de finnes. En slik distriktsprofil vil ikke minst være viktig for beitenæringene og for samisk jordbruk.” (Dat gáibida earret eará dan ahte nannet suoidnevuođot šibitdoalu ja ahte ekonomalaš váikkuhangaskaomiiguin láchčojuvvo gánnáhahti doaibma mángga dásis, vai sáhtta bisuhit mánggabéalat doallostruktuorra. Guohtonressursaiguin ávkástallan meahcis galgá bisuhuvvot dahje nannejuvnot dan ektui maid luondu gierdá ja go buktagiidda lea johtu. Buoret buvttadeapmi, áiggi mielde, eaktuda ahte resurssat váldojuvvojit atnui doppe gos dat leat. Dán lágan guovlluprofiila lea erenoamážit deatalaš guohtonealáhusaide ja sámi eanadollui.)

Eanadoalu mearkkašupmi sámi kultuvrra bisuheapmái ja ovddideapmái ollu sámi guovlluin, ja go geahččá dan ealáhusa fuones ovdáneami ektui, mearkkaša dan ahte eanadoalloeiseválddit fertejit álggahit doaibmabijuid maiguin erenoamážit nannet eanadoalu vejolašvuodaid ja vuodá sámi guovlluin. Danne árvoštallat ahte dát árvalus doaibmabidjun eanadoallošiehtadallamiin lea hui deatalaš sámi servodahkii, sihke servodatpolitiikkalaččat ja ealáhuspolitiikkalaččat.

Sámediggi ovddida čuovvovaš cealkámuša jagi 2013 eanadoallošiehtadallamiidda:

1. Eanadoalu buvttamihttu sámi guovlluin

Stuorradikki mihttomearri eanadoalu buvttadeami lasiheami ektui riikkas 1 %:in ferte guoskat maiddá sámi guovlluid eanadollui. Buvttamihttomearri ferte buoridit sihke stuorrašibit- ja unnašibitealáhusaid sámi guovlluin. Árvoháhkama buorideapmi eanadoalus čuoheá positiivvalaččat maiddá ovttasdoaimmaide ja ealáhuseallimii ollislaččat. Jagi 2013 eanadoallošiehtadallamiin ferte buvttamihttomeari čuovvoleapmi leat guovddáš fáddá.

Sámi guovlluid eanadoalu ferte sihkkarastit ja buoridit árvoháhkama eanadoalus. Groavafuođar vuđot šibitdoallu ferte leat vuodđun sámi guovlluid eanadollui. Dán lágan vuoruheapmi ii dattetge galgga caggat jáffovuđot buvttadeami nugo spiidnedoalu ja mannebuvttadusa.

2. Gánnáhahttivuohta

Eanadoalu Leahkimii ja ovddideapmái lea áibbas deatalaš eaktu ahte eanadoalus lea buorre gánnáhahttivuohta ja ahte dat nagoda gilvalit eará ámmáhiid ektui. Nu ii leat dál ja dat vuhtto ealáhusas go ohpihii heaittihuvvojit doalut ja rekrutteren ealáhussii váilu. Jos ovttasge galggaš leat beroštupmi bargat boandan eará ámmáhiid sajis, de ferte dat leat ekonomalaččat miellagiddevaš. Šállošahtti lea go diaserohusat eanadoalu ja eará joavkkuid gaska servodagas leat menddo stuorrát.

Jagi 2013 eanadoallošiehtadusas ferte loktet dietnasa hui sakka dan dássái ahte boandda diasvuodđu dávista bargohivvodahkii. Dan stuorra diaserohusa mii lea eanadoalu ja eará joavkkuid gaska ferte unnidit. Diasvuodu ferte nannet nu ahte lea vejolaš bissut dušše boandaámmáhis ja oažžut das dohkálaš dietnasa. Dát geasuhivččii nuorra olbmuid ealáhussii ja livčče mearkašahtti deatalaš nuoraid rekrutteremii boandan.

Roavvafuođarvuđot buvttadus galgá vuoruhuvvot erenoamážit davviguovlluin. Mielkebuvttadus ja sávzadoallu dat guddet sámi guovlluid eanadoalu. Sávzadoallu geavaha mehci divdna ja dasa ferte sihkkarastojuvvot posiitivvalaš ekonomalaš ovdáneapmi 2012:s. Buvttandoarjagis lea mearrideaddji váikkuhus gánnáhahttivuhtii. Vaikko vel Romssas ja Finnmárrkkus leat stuorrát máksomearit go muđui riikkas, de heaittihuvvojit eanet ja eanet doalut. Buorre gánnáhahttivuohta dagašii eanadoalus eanet geasuheaddji ealáhusa. Doarjjameriid areálaide, mielkái ja birgui fertesii bajidit Romssas ja Finnmárrkkus.

Spiinnebjergobuvttadusa geahppáneapmi Romssas lea suorggahahtti. Jagi 2000 rájes jahkái 2010 njidje ealihanspiidnelogut 870 rájes 578 rádjai fylkkas – njiedjan lei 33 %. Doaluid lohku unnui beliin 25 dollui jagis 2010. Buvttadanbiras lea unnon dan geažil go eai leat šat nu ollu buvttadeaddjit. Spiinnebjerggu buvttadeami geahppáneapmi sáhtta maiddáii buktit váttisvuodaid njuovahagaide ja viidáset nállasuhttimii Málavuomi njuovahagas. Spiinnebjerggu buvttadeami sáhtášii nannet jos lasihivččii distriktadoarjaga spiinnebirgui. Buoret ekonomijja sihkkarastášii dasto buvttadusa boahtteáiggis Málavuomi njuovahagas.

3. Investeremat

Investerengoluid lassáneapmi eanadoalus ja stuorrát doaluid huksen mearkaša ahte investerendoarjja ortnegiid ferte rievdadit Romssas ja Finnmárrkkus. Dát guoská dávjá erenoamážit nuorra álggaheddjiide geat eai nagot čohkket alceseset kapitála. Doarjjameari nuoraide ferte loktet nu ahte dat lea 10 % eanet sámi guovlluin otnáža ektui.

Eanadoalus lea ovdalis áiggiid leamaš vejolašvuohta eanadoalu foandasajušteapmái mii galggai geavahuvvot boahtteáiggi hukseninvesteremiidda. Dát ferte fas odđasis váldojuvvot atnui. Foandasajušteapmi attášii vejolašvuoda plánat boahtteáiggi investeremiid buoret vuogi mielde. Dasto attášii dat einnostanvejolašvuoda vearroplánemis.

Muđui ferte eanadoalu investerenortnegiid bisuhit vai boanddaide sihkkarastojuvvo einnostanvejolašvuohta. Huksendoaimmat rievddadit jagis jahkái. Jos sámi guovlluin galggašedje leat áiggi mielde huksejuvvon visttit, de ferte addojuvvot vejolašvuohta oažžut investerendoarjaga maiddáii doaimbavisti bajásdoallamii. Dát geasuhivččii nuoraid eanet váldit badjelasaset doalu. Dilli lea odne nu ahte ollu doalut heaittihuvvojit danne go daid fertesii divodit ja go doalut leat boaresáigasaččat.

4. Álggahanbáhkát nuoraide

Njealjádasoassi Romssa ja Finnmárkku boanddain leat badjel 60 jagi. Danne lea stuorra dárbu odđa rekrutteremii eanadollui, jos doaluid lohku ii galggaš šat ollu geahppánit. Mihttomearrin ferte leat oažžut gaskamearálaš agi vuollelii, muhto eaktun dasa lea ahte gánnáhahttivuohta eanadoalus loktejuvvo. Ealáhussii rekrutteren gáibida dasto buriid gelbbolašvuođa- ja oahppofálaldagaid.

Nuoraid movttiidahttima dihte álgit eanadoaluin ferte álggahit ekonomalaš doaibmabijuid, ja nie sihkkarastit rekrutterema. Trainee nammasaš geahččalanortnega Finnmárkku eanadoalus ferte viiddidit guoskat maiddái Romsii, ja ásahuvvot fásta ortnegin.

Ferte ásahuvvot mielkearreortnet nuorra álggaheddjiide geat áigot bargagoahhtit doaluin. Sii han dávjá fertejit oastit buvttadanareálaid, šibihiid, reaidduid ja visttiid. Muhtumat välljejit oastit eanadoalloopmodagaid. Go sii vel dasa lassin fertejit oastit mielkeari stáhta haddái (2,50 ru lihttera nammi) dahje priváhta márkanis, de lea váttis nuoraide birget ekonomalaččat. Rekrutterema sihkkarastima dihte ferte ásahit oiddoleappo ortnegiid nuoraide geat háliidit álgit eanadoaluin bargat – nuvttá mielkeeriid daidda nuoraide sámi guovlluin, geat háliidit álgit bargat eanadoaluin dahje viiddidit dan.

5. Mielkebuvttadeapmi

Mielkebuvttadeami hástalussan lea sihkkarastit ahte dietnasat dávistit gollolassáneapmái. Dienas ii leat lassánan áktánasat mángga jahkái ja ferte ollu lasihit doarjjameriid mielkái. Dietnasa lassáneapmi sáhtášii hehttet ollu mielkedoaluid heaittiheami.

Gáicacaláhus lea leamaš ja lea viidát nuppástuhttojuvvomin gáicadikšuma ektui Norggas, ja mihttomearrin lea oažžut eret muhtun dávddaidda mat bohtet gáiccaide. Sámediggi lea erenoamážit fuolas dan geažil go doalut heaittihuvvojit dikšunproševtta geažil. Deatalaš lea ahte eanadoallošiehtadallamiid oktavuodas álggahuvvojit odđa doaibmabijut maiguin sihkkarastojuvvo ain ceavzilis gáicacaláhus.

6. Sávozadoallu

Sávozadoallu ealáhussan gáibida ollu areálaid man oktavuodas meahci geavaheapmi lea leamaš vealtameahtun deatalaš ekonomalaš bohtosii. Váidudeaddji doaibmabijut maid boraspirehálldašepmi lea bidjan johtui unnidan dihtii vahágiid maid ráfáidahtton boraspiret leat dagahan, leat dagahan dan ahte sávozadoallit earret eará leat ferten geahpedit meahci geavaheami ja bidjat sávzzaid gittiide. Eanet gittiid geavaheapmi ollu oktavuodain bajida goluid go ferte eanet gilvit ja bargat eatnamiin ja áidut. Dán lágan geavaheapmi sáhttá maiddái buktit stuorát parasihhta- ja infekšuvdnávára (ollu sávzzat ovttá sajis). Váidudeaddji doaibmabijut divrudit sávozadoalu ja hehttejit dolliid geavaheamis meahci nu ollu go vejolaš.

Sámediggi lea bidjan merkii ahte boraspiriid goddán sávzalohku lea unnon 2011:s, ja fuomášuhttá ahte sivvan dasa sáhttá leat go sávozadoalut leat geahppánan guovlluin gos leat ollu boraspiret. Alla boraspirelohku hehte positiivvalaš ovdáneami sávozadoalus. Dál lea geavvan nu ahte ovddeš guohtonguovllut mat eai šat geavahuvvo leat báhcán boraspiriide doaluid heaittihenmiid geažil. Eanadoallu dárbbáša guhkes áiggi ja einnostahtti doarjjaortnegiid maiguin sihkkarastojuvvo dat ahte oamit sáhttet guohtut meahcis. Boraspirepolitihkka váikkuha njuolga sávozadoaluid ekonomalaš bohtosii. Boraspiresoabahusain oaivvilduvvo ahte galget leat sihke guohtoneallit ja boraspiret meahcis. Sámedikki oaivila mielde buktá dat mihttomearri váttisvuođaid muhtun guohtonguovlluide.

Villasávozadoallu lea mañimuš jagiid lassánan garrasit, ja muhtun guovlluin leat bidjan ollu barggu viidáseappot nállašuhttimii ja buvttaovdideapmái mas vuolggasadjin leat villasávzzat/olgosávzzat. Ollugiidda lea dat mearkkašan dan ahte váldit atnui fas daid sávzanáliid mat “lunddolaččat” gullet dihto guvlu. Dát sávzanálii orru bures birgemin ja heivemin davviguovlluide. Dasto birgejit villasávzzat buorebut guohtumin go dábálaš sávzzat boraspiriid ektui, muhto deaddu šaddá unnit ealli

nammii. Guohtonelliid heiveheapmi lea deatalaš boahhteáiggi eanadoalus, ja berre álggahit doaibmabijuid maid bokte ovddidit villasávzzaid duohta ja gánnáhahtti molssaeaktun doppe gosa dát sávzanálli orru heivemin erenoamáš bures.

7. Geasehandoarjja

Doaluid logu unnun lea buktán digaštallama ekonomalaš vuodu birra njuovahagaid ja meierijaid bisuheami oktavuodas. Unnit hivvodat ovttaskas eanadoallobuvttadeaddjis buvttiha stuorát geasehan- ja buvttadangoluid ovttaga nammii. Viidáset nállašuhttinfitnodagat, mat dávjá leat ovttasdoaibmafitnodagat, leat maiddá sorjaveččat gánnáhahttivuodain doaibmamis. Dáid goarideapmi lea dán rádjai dagahan doallái stuorát geasehangoluid.

Njuovahagaid heaittiheapmi buvttiha guhkit geasehangaskkaid ja nie divrudahtta geasehangoluid. Doallologu njedjan dagaha maiddá ahte šaddá guhkit gaska doaluid gaska ja dan geažil lassánit maiddá geasehangoluit. Dán ferte máksit movt nu. Dienas biergovuovdimis ii leat čuvvon geasehangoluid ovdáneami njuovahakkii. Dan geažil lea dárbu oazžut stuorát doarjaga geaseheami ovddas.

Dat seamma guoská maiddá gieddegilvagiid ja šibitjáfuid geasehangoluide, go dárbu šibitjáfuid lea lassánan mealgat dađi mielde go mielkebuvtadeaddji gusat ealli nammii leat eanet bahčgoahtán.

Geasehandoarjaga rievdeapmi galggašii dássidahttit buvttadeaddji hatti sorjjakeahttá geasehangaskkain.

8. Gittiid guorban dálvet ja šaddovahágit

Eanadoalus leat guokte ortnega vahágiid várás maid dálkkádat dagaha – dálvevahágiin lea oktavuodda beliide mat dáhpáhuvvet dálveáigodagas ja šaddováttisvuodda giddat. Eanadoallu lea árkálaš man oktavuodda sáhttet šaddat vahágit sihke dálvit ja šaddováttisvuodda šaddoáigodagas, ovttá ja seamma jagis nugo dáhpáhuvai Romssas 2010:s.

Gieddevahátbuhtadanortnegat eai leat heivehuvvon Romsii ja Finnmárkui. Eai gallis sáhte láddjet eanet go oktii jagis dálkkádaga geažil. Dán lágan vahágit buktet stuorra hástalusaid dalle go gittiid ferte odđasis fas gilvit.

Šaddovahágiin lea iežas oassi 30 %. Nugo dálvevahágiid ovddas gittiin lea seamma proseantamearri miehtá riikka. Dát lea eahpeoiddolaš sámi guovlluid eanadollui. Earret hástalusaid geažil mat leat namahuvvon bajábealde, de ii sáhte eanadoalli davvin rehkenastit gilvit eatnama vahátjagi ja seamma jagi oazžut šattu oppanassii ge. Molssaeaktun lea juogo njuovvat omiid dahje oastit dálvebiebmu. Iežas oasi dálvevahágiin sámi guovlluin fertešii unnidit beliin 15 prosentii.

9. Riidoeastadeaddji doaibmabijut

Muhtumin lávejit čuožžilit riiddut boazodolliid ja boazodolliid gaska guohton- ja láddjineatnamiid alde. Geahččaluvvon lea čohkket beliid gulahallamiid positiivvalaš bohtosiin. Dán lágan gulahallanarenat sáhtášedje leat positiivvalaš doaibmabidjun mainna eastadit riiddut šaddamis ja sáhtášii lea álkit gávdnat konstruktiivvalaš čovdosiid. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu ahte stáhta eiseválddit vuoruhit barggu riidoeastadeaddji doaibmabijuiiguin buoridan dihte áddejumi nuppi ealáhussii ja oktii ordnen dihte sierra geavaheaddjiberoštumiid. Diehtujuohkin nuppi ealáhussaid birra lea deatalaš oassi riidoeastadeaddji doaibmabijuiin. Dát lea deatalaš vai sáhtta eastadit riiddut lassáneamis. Dán lágan gulahallanarenaid mihttomearrin galgá leat oainnuid lonuhallan ja nubbi nuppi doaibmadili birra čilgen. Dieinna lágiin buorranit olbmuid gaskasaš oktavuoddat beliid gaska.

Doarjjaortnega eastadeaddji doaibmabijuide ferte ain vuoruhit. Muhtun oktavuodain sáhtta leat áigeguovdil áidut stuorát gittiid eanadoalus. Dás sáhtta leat sáhka areálain mat leat ráddjejuvvon lunddolaš vuogi mielde luondus, ássamiin jna.

10. Sámedikki doarjjaortnegat ealáhusovddideapmái

Eanadoallodepartemeantta lasihii juolludusa Sámediggái 2013:s 4 miljon ruvdnii. Dát juolludus ferte bisuhuvvot danne go lea deatalaš ovddidit sámi eanadoalu ja vai sáhtta profileret árktalaš eanadoalu.

11. Lotnolasat eanadoaluin

Buolvvas bulvii leat sámit ávkkástallan mehciin, lotnolagaid sierra ealáhusaiguin, nugo eanadoalu, meahccealáhusaid ja mearrabivddu gaskka. Áinnas lea leamaš váldodienas eanadoalus, muhto vižže dietnasa maiddá eará ealáhusain. Dat leat leamaš sáivaguollebivdu, murjjiid ja urtasiid čoaggin, meahccedoallu ja eará. Dálkkádaga ja guhkes gaskkaid geažil fertejedje olbmot lonuhallat ávkkástallama, ja sierra gilicaláhusaid bokte ožžo oktiibuot doarvái dietnasa birgejupmái birra jagi.

Meahccealáhusat, sihke eanadoalu oalgealáhussan ja iešheanalis ealáhussan leat ain deatalaš sámi kulturguoddit davvi guovlluin, muhto rahčet stuorra hástalusaiiguin. Sámi eanadoalu nannema oktavuodas ferte bidjat guovddáži maiddá meahccealáhusaid. Dát sáhttet addit deatalaš ja gánnáhahti lassealáhusa. Erenoamážit berre bidjat guovddáži ovddidanbarggu sáivaguollebivddu, murjjiid ja urtasiid čoaggima siskkobealde. Jagi 2012 eanadoalldiedáhhusas lea ovddideapmi gilicaláhusaid siskkobealde meroštallojuvvon eanadoallopoltihka oassin. Dát vuoruheapmi ferte goskat maiddá meahccealáhusaiguin ávkkástallamii sámi guovlluin.

12. Sámedikki rolla eanadoallopoltihkas

Ráđdehus ovddidii stuorradiggediedáhusa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra, stuorradiggediedáhhus 9, man namma lea "Velkommen til bords" (2011-2012). Diedáhhusas leat bajimus mihtomearit nugo earret eará borramušgálvosihkarvuohta, eanadoallu miehtá riikka, buoret árvohákan ja ceavzilis eanadoallu. Diedáhhusa Stuorradikkis meannudeapmi lea vuodđun eanadoallopoltihkkii ovddasguvlui ja Sámediggi háliida leat deatalaš eavttuid biddji sihkkarastin ja nannen dihtii eanadoalu rámmaeavttuid sámi guovlluin.

Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte dán diedáhhusa čuovvoleami oktavuodas nannejuvvo Sámedikki rolla eanadoallopoltihkas.

Sámediggi ferte oážžut viidábuš rollaid sierra sámi fágasurggiid siskkobealde, ja ahte eanadoalu várás ovddiduvvo konsultašuvdnašiehtadus. Sámediggi háliida oážžut vejolašvuođa váikkuhit dan ahte eanadoalu rámmaeavttut sihkkarastojuvvojit ja nannejuvvojit, ja dieinna lágiin čuovvolit geatnegasvuođaid ealáhusa guovdu, earret eará ovddasvástádusa mii Sámedikkis lea ealli sámi giliid ektui.

Nugo struktuvra dál lea earret eará eanadoallošiehtadallamiin, de ii dávis dat Sámedikki oainnu mielde álbmotrievttálaš geatnegasvuođaide mat Norggas leat sámiide dan geažil go dat lea álgoálbmot.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 28.02.13 dii. 19.15.

Ášši/Sak PFL 002/13

Ášši/Sak DC 009/13

Ørnebakklávdegotti rapporta – čuovvoleapmi

Arkiivaáššennr.
12/2293

Meannudeamit

Politihkalaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Dievasčoahkkinjođihangoddi	04.02.13	DCJ 001/13
Plána- ja finánsalávdegoddi	25. – 26.02.13	PFK 002/13
Sámedikki dievasčoahkkin	27.02. – 01.03.13	DC 09/13

Sášši meannudeapmi álggahuvvui 28.02.13 dii.17.15

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1		Dievasčoahkkinjođihangotti	DCJ 001/13 Ørnebakklávdegotti rapporta - čuovvoleapmi
2	Journalført 20.09.2012		Rapport fra en fellesparlamentarisk gruppe for å vurdere andre modeller og tilpasninger i forhold til organisering av Sametingets komité- og plenums møter
3	12.12.2012		NOTAT – Oppfølging av forslag i rapport om organisering av Sametingets komité- og plenums møter
4	Ášši/Sak 056/12		Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimiid struktuvra / Strukturaen på Sametingets komité- og plenums møter

II Evttohusat ja mearkkašumit

Dievasčoahkkinjođihangotti mearrádusárvalus

Sámediggi mearrida čuovvovaš rievdadusaid Sámedikki čoahkkinortnegis:

§ 16:

Mañimuš lađas : Joavkkut doahhtalit juogaduvvon sárdnunáiggi válđojuvvo eret ja paragrafa šaddá čuodjat ná:

§ 16 Sárdnun- ja evttohanvuoigatvuohta

Áirasiin geat leat bohtán čoahkkimii lea sárdnun- ja evttohanvuoigatvuohta Sámedikki dievasčoahkkima ráđđádallamiin. Sámediggeráđis lea sárdnunvuoigatvuohta ráđđádallamiin.

Áirasat sárdnot Sámedikki sárdnestuolus. Áirasat galget leat iežaset sajis go bivdet sáhkavuoru. Guhte sárdnu, ovddida sártnis čoahkkinjođiheaddjái, ja galgá čavga doaladit áššis maid leat meannudeamen.

§ 17:

Ođđa nubbi lađas: Čoahkkinjođiheaddji sáhtta addit joavkkuide lobi gaskaneaset lonuhit sárdnunáiggi.

Ođđa guđát lađas: Ášši áššejođiheaddji oažžu vuosttamuččan sáhkavuoru, ja de oažžu suoivvaáššejođiheaddji sáhkavuoru. Dasto dáhttot sii sáhkavuoru geat áigot áššái ovddidit evttohusa ja dahje mearkkašumi.

Lasáhus vuosttaš ja maŋimus čuokkis čihččet lađđasis: Sámediggeráđi sárdnunáigi lea posišuvnna sárdnunáiggis oassin. Sámediggeráđi dieđáhusas doaimmas birra biddjojuvvo sierra sárdnunáigi sámediggeráđđái.

Paragrafa šaddá čuodjat ná:

§ 17 Sárdnunáigi ja digaštallan

Dievasčoahkkinjođihangotti evttohusa vuodul sáhtta dievasčoahkkin mearridit gáržžidit sárdnunáiggi, ja juogadit sárdnunáiggi joavkkuid gaskka. Sárdnunáigi juogaduvvo gorálaččat joavkkuid sturrodaga mielde, dattetge dan láhkái ahte joavkkut main leat unnán áirasat, ožžot guhkit sárdnunáiggi go gorálaččat livčče galgan.

Čoahkkinjođiheaddji sáhtta addit joavkkuide lobi gaskaneaset lonuhit sárdnunáiggi.

Jus joavkkut leat ovddalgihtii buktán dievasčoahkkinjođihangodđái listtu mas leat áراسiid namat geat háliidit searvat digaštallami, de sáhtta dievasčoahkkinjođihangoddi daid namaid vuodul ráhkadit sáhkavuorrolisttu. Juohke joavkku ságastalli galgá leat listtu bajimuččaid gaskkas.

Áššejođiheaddji sáhkavuorru sáhtta bistit 15 minuhta rádjái. Joavkkuid váldoságastallit ožžot 10 minuhta rádjá sárdnunáiggi. Iešguhtege joavkkuid ságastallit ožžot sáhkavuoru joavkkuid sturrodaga mielde.

Áššejođiheaddji ja iešguhtege joavkku váldoságastallit sáhttet váldosága lassin beassat sárdnut eanemusat guktii, vuosttaš geardde gitta 10 minuhta rádjai ja maŋit geardde gitta 5 minuhta rádjai. Eará áراسiin lea vuoigatvuohta beassat sárdnut eanemusat guktii. Vuosttaš geardde gitta 10 minuhta rádjai, ja nuppi geardde gitta 5 minuhta rádjai.

Ášši áššejođiheaddji oažžu vuosttamuččan sáhkavuoru, ja de oažžu suoivvaáššejođiheaddji sáhkavuoru. Dasto dáhttot sii sáhkavuoru geat áigot áššái ovddidit evttohusa ja dahje mearkkašumi. Sámediggeráđi sárdnunáigi lea posišuvnna sárdnunáiggis oassin. Sámediggeráđi lahtut ožžot 5 minuhta rádjái sárdnunáiggi.

Sámediggeráđi dieđáhusas doaimmas birra biddjojuvvo sierra sárdnunáigi sámediggeráđđái.

Čoahkkinjođiheaddji sáhtta evttohit spiehkastit sárdnunáiggi gáržžidemiin.

Čoahkkinjođiheaddji dahje áراسat sáhttet árvalit bidjat sázu digaštallamis. Go dievasčoahkkin lea mearridan bidjat sázu digaštallamis, de ii sáhte áššis ovddidit ođđa árvalusa.

Čoahkkinjođiheaddji sáhtta árvalit ahte sárdnunáigi gáržžiduvvo dábálaččat. Čoahkkinjođiheaddji árvalusa mielde sáhtta spiehkastit dan áššejođiheaddji ektui man ášši lea meannuduvvomin.

Sáhkavuorru čoahkkinortnegii gitta 1 minuhta rádjai ovddiduvvo njuolga áššemeannudeapmái, ja čoahkkinjođiheaddji sáhtta gáržžidit ja addit sáhkavuoru dušše ovttá áراسii guđege joavkkus, vuosttažettiin joavkojođiheaddjái.

§ 20:

Olles § 20 Áššiid ovddideapmi, váldojuvvo eret.

§ 21: Šaddá § 20.

§ 22 (šaddá ođđa § 21):

Earret bajilčállaga rievdaduvvo olles § 22 ja šaddá čuodjat ná:

§ 21 Gažaldagat sámediggeráđđái

Áراسiin lea vejolašvuohta divvut gažaldaga sámediggeráđđái juogo dievasčoahkkima njálmmálaš gažadandiimmus dahje čálalaš gažaldagaiguin.

Čálalaš gažaldagaid sáhtta sáddet sámediggeráđđái birra jagi, ja dat galget vástiduvvot guovtti vahku siste.

Njálmmálaš gažadandiimmus vástida sámediggeráđđi gažaldagaid maid áراسat divvot. Áراسat sáhttet divvut oanehis, áigeguovdilis gažaldagaid, ja sárdnunáigi lea eanemusat guokte minuhta.

Sámediggeráđđi oažžu golbma minuhta rádjái vástidit gažaldaga. Árras oažžu divvut ovttá

Čoahkkingirjii čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

363 siidu 453 siidus

čuovvolangažaldaga, ja sárdnunaigi lea eanemusat okta minuhtta. Sámediggeráđđi oažžu guokta minuhta rádjái vástidit gažaldaga.

Čoahkkinjođiheaddji sáhtta addit eará áirasiidda sáhkavuoru oktii dan áššái mas lea sáhka gažaldagas, ja sárdnunaigi lea eanemusat okta minuhtta.

Okta áirras ii sáhte divvut eanet go ovttá váldogažaldaga njálmmálaš gažadandiimmus. Gažaldagat galget dieđihuvvot dievasčoahkkinjođihangoddái hálldahusa bokte dii. 12.00 rádjái dan beavvi go gažadandiibmu lea dievasčoahkkimis. Dievasčoahkkinjođihangoddi mearridan guhte gažaldagat sáhttet divvojuvvot ja gažaldagaid vuoru.

Čoahkkinjođiheaddji mearrida goas gažadandiibmu loahpahuvo.

§ 23 (šaddá ođđa § 22):

Earret bajilčállaga rievdaduvvo olles § 23 ja šaddá čuodjat ná:

§ 22 Ođđa áššiid dieđihepmi

Áššit mat ovddiduvvojit dievasčoahkkimis ovddiduvvojit Ođđa áššin. Ođđa áššit galget leat joavdan dievasčoahkkinjođihangoddái elektrovnnalaččat maŋimusat dii. 12.00 bearjadaga ovttá vahku ovdal dievasčoahkkima. Áššit mat eai gula dievasčoahkkinjođihangoddái sáddejuvvot sámediggeráđđái.

Sámediggeráđđi sádde dievasčoahkkinjođihangoddái iežas árvvoštallama ovttaskas áššis ja árvala mo ášši galgá čuovvoluvvot maŋimusat dii. 12.00 bearjadaga ovdal dievasčoahkkima. Áššiid mat gullet dievasčoahkkinjođihangoddái gieđahallá dievasčoahkkinjođihangoddi áššiid seamma láhkái.

Ođđa áššiin mat leat dieđihuvvon váldojuvvot eanemusat 8 ášši gieđahallamii dievasčoahkkimis.

Dievasčoahkkinjođihangoddi mearrida guđe áššiide dat guoská.

Dievasčoahkkinjođihangoddi máŋge ođđa áššiid sámediggeráđi dahje dievasčoahkkinjođihangotti áššemeannudemiin, maiddáid mat eai galgga gieđahallojuvvot dievasčoahkkimis, ja bidjá áššiid áirasiid ilduide dii. 12.00 rádjái vuossárgga dievasčoahkkinvahkus.

Čoahkkinjođiheaddji ovddida vuosttaš áššin maŋŋá vuodđudeami ođđa áššiid dievasčoahkkimii. Ii addojuvvo vejolašvuhta digaštallat áššiid.

Ođđa áššit biddojuvvot digaštallamii dievasčoahkkima maŋimus beavvi. Son gii ovddida ášši oažžu guokte minuhta rádjái buktit mearkkašumiid sámediggeráđi dahje dievasčoahkkinjođihangotti čálalaš vástádussii. Sámediggeráđđi dahje dievasčoahkkinjođihangoddi oažžu guokte minuhta rádjái vástidit.

Son gii lea ovddidan ášši oažžu čuovvolit sámediggeráđi vástádusa, eanemusat ovttá minuhta.

Čoahkkinjođiheaddji sáhtta addit eará áirasiidda sáhkavuoru áššái oktii, eanemusat ovttá minuhta.

Loahpas oažžu sámediggeráđi guokte minuhta rádjái vástidit.

Sáhtta ovddidit mearkkašumiid ođđa áššiide. Dat galget ovddiduvvot čoahkkinortnega § 24 nuppi lađđasa b) bustáva mielde.

Sámediggeráđđi dahje dievasčoahkkinjođihangoddái čuovvolit ášši viidasabbot dievasčoahkkima digaštallama ja vejolaš mearkkašumiid vuodul.

§ 24: Šaddá § 23.

§ 25: Šaddá § 24.

§ 26: Šaddá § 25.

§ 27: Šaddá § 26.

§ 28: Šaddá § 27.

§ 29: Šaddá § 30.

§ 30: Šaddá § 29.

§ 31: Šaddá § 30.

§ 32: Šaddá § 31.

§ 33: Šaddá § 32.

§ 34: Šaddá § 33.

§ 35: Šaddá § 34.

Čoahkkinortnega rievdadusat biddjojuvvojit fápmui njukčamánu 4. beaivvi 2013.

Plána- ja finánsalávdegotti árvalus

Álggahus

Lávdegoddi lea barggustis árvoštallan lávdegodde- ja dievasčoahkkimiid organiserema ja geahčadan lávdegodde- ja dievasčoahkkimiid logu ja guhkkodaga.

Dasa lassin lea lávdegoddi geahčadan áššemeannudeami, áššeovdáneami ja sámediggeráđi gaskavuoda dievasčoahkkimii.

Plána ja finánsa meannuda lávdegotti evttohus

Mearkkašumit

Lávdegotti lahtut Bargiidbellodaga sámediggejoavkkeus (Bb), Árja ja Sámit Máttá-Norggas (SbS), Norgga sámiid riikkasearvvis (NSR) ja Olgešbellodaga sámedi ovdidit čuovvovaš mearkkašumi.

Gaskavuohhta sámediggeráđđi - sámedikki dievasčoahkkin

Dievasčoahkkinjođihangoddi lea Ørnebakk-lávdegotti vuodul ovddidan rievdadusaid Sámedikki čoahkkinortnegii. Dievasčoahkkinjođihangoddi áigumuš lea ovddidit dievasčoahkkimii geassemánu 2013 daid čuolbmačilgehusaid mat gusket Sámedikki politihkalaš organiseremii.

Dan oktavuodas lea deatalaš geahčadit sámediggeráđi saji dievasčoahkkima ektui, ja guđeláhkai dat váikkuhuha ahte sámediggeráđđi gessojuvvo eret dievasčoahkkimis.

Ráđđelahtut eai leat parlamentarihkarat, ja das leat váikkuhusat ovdamearkka dihtii Sámi Parlamentáralaš Ráđi čoahkádussii. Seamma láhkai dat guoská gaskavuhtii Stuorradiggái.

Sámediggeráđđi raportere dievasčoahkkimii, ja berre árvoštallojuvvo mo dát galgá ovddiduvvot dievasčoahkkimii. Buot áššit mat ovddiduvvojit, berrejit ovddiduvvot dievasčoahkkinjođihangotti bokte mii lea dievasčoahkkima orgána.

Evttohusat

Evttohus 1

Evttohusat Bargiidbellodaga sámediggejoavkkeus (Bb), Árja, Sámit Máttá-Norggas (SbS), Norgga sámiid riikkasearvvis (NSR), Olgešbellodaga sámediggejoavkkeus ja Ovddádusbellodaga sámediggejoavkkeus:

Paragráfa 21

3. cealkkaoassi rievdaduvvo dánin:

Sámediggeráđi doaibmadiedáhus almmuhuvvo áirasiidna manjimusat dii. 16 bearjadaga, vahku ovdalgo dievasčoahkkin álgá.

Paragráfa 17 čihččet teakstaoassi:

Čoahkkingiriji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

365 siidu 453 siidus

Cealkka " Sámediggeráđi sárdnunaigi lea posišuvnna sárdnunaiggis oassin" galgá čuožžut. Muhto maŋit cealkka sihkkojuvvo.

Evttohus 2

Evttohusat Bargiidbellodaga sámediggejoavkkeu (Bb), Árja, Sámit Máttá-Norggas (SbS), Norgga sámiid riikkasearvvis (NSR) ja Olgešbellodaga sámediggejoavkkeus:

Rievdadusat dás "§ 23 (šaddá odđa § 22):"

Evttohus odđa § 22 nubbi lađas čuodjá ná:

"Sámediggeráđđi sádde dievasčoahkkinjodihangodđái iežas árvoštallama ovttaskas áššis ja árvala mo ášši galgá čuovvovuvvot maŋimusat dii. 12.00 bearjadaga ovdal dievasčoahkkima. Áššiid mat gullet dievasčoahkkinjodihangodđái giedahallá dievasčoahkkinjodihangoddi áššiid seamma láhkái. "

Evttohuuvvo ahte nubbi lađas rievdaduvvo dánin:

"Sámediggeráđđi sádde dievasčoahkkinjodihangodđái iežas árvoštallama ovttaskas áššis ja árvala mo ášši galgá čuovvovuvvot maŋimusat dii. 12.00 bearjadaga ovdal dievasčoahkkima. Áššiid mat gullet dievasčoahkkinjodihangodđái giedahallá dievasčoahkkinjodihangoddi áššiid seamma láhkái."

Evttohus 3

Evttohus Ovdásusbellodaga sámidiggejoavkkeus:

Ørnebakklávdegoddi - čuovvoleapmi

1. Evttohusat mat giedahallet diliid mat eai leat mearriduvvon njuolggadusaid bokte:

Njuolggadusat mat gusket virgelobiide

Ásahuvvo dakkár geavat ahte ii addojuvvo virgelohpi čoahkkimiidda eará álbmoválljen orgánain earret stuorradiggái, fylkkadiggečoahkkimiidda ja gielddastivračoahkkimiidda.

2. Sámedikki čoahkkinnortnet:

Ođđa evttohus §2:

§ 2 Áirasiid čohkkánsajit

Go dievasčoahkkinn lea čoahkis, de juhkkojuvvo čoahkkinnlatnja nu ahte opposišuvdna čohkká nuppi bealde ja posišuvdna fas nuppi bealde. Iešguđet bellodatjoavkkut čohkkájit čoahkis daid beliin.

Ođđa evttohus §9:

§ 9 Válgalávdegoddi

Maŋágo odđa sámediggi lea vuodđuduvvon, de nammada dievasčoahkkinn válgalávdegoddi mas leat buot joavkojodiheddjit dievasčoahkkinn, mas várreolmmoš lea sadjásažžan dakkár joavkkus mas leat eanet go okta válljeuvvon olmmoš. Dievasčoahkkinn vállje jodiheddji ja várrejodiheddji.

Lávdegoddi ráva

Lávdegoddi eai leat eanet mearkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi árvalusevttohusa

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 34 čeahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 3 hilgojuvvui 32 jienain. 2 jienasteigga beali.
- Evttohus 2 mearriduvvui ovttajienalaččat.
- Evttohus 1 mearriduvvui ovttajienalaččat.
- Plána- ja finánsalávdegotti ráva mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihkka
1	Arthur Johan Tørfoss	
2	Ann-Mari Thomassen	Jørn Are Gaski
	Ann-Mari Thomassen	
3	Geir Tommy Pedersen	Jørn Are Gaski
		Sten Erling Jønsson
	Geir Tommy Pedersen	
4	Jørn Are Gaski	Silje Karine Muotka
		Rolf Johansen
		Geir Tommy Pedersen
	Jørn Are Gaski	
5	Arthur Johan Tørfoss	
6	Rolf Johansen	
7	Toril Bakken Kåven	
8	Inger Eline Eriksen	
9	Jørn Are Gaski	
10	Geir Tommy Pedersen	
11	Sten Erling Jønsson	
12	Jørn Are Gaski	
	Arthur Johan Tørfoss, áššejođiheaddji	

VI Sámedikki mearrádus

§ 16:

Maŋimuš lađas : Joavkkut doahttalit juogaduvvon sárdnunáiggi válđojuvvo eret ja paragrafa šaddá čuodjat ná:

§ 16 Sárdnun- ja evttohanvuoigatvuohta

Áirasiin geat leat boahtán čeahkkimii lea sárdnun- ja evttohanvuoigatvuohta Sámedikki

dievasčeahkkima ráđđádallamiin. Sámediggerádis lea sárdnunvuoigatvuohta ráđđádallamiin.

Áirasat sárdnot Sámedikki sárdnestuolus. Áirasat galget leat iežaset sajis go bivdet sáhavuoru. Guhte sárdnu, ovddida sárdnis čeahkkinjođiheaddjai, ja galgá čavga doaladit áššis maid leat meannudeamen.

§ 17:

Ođđa nubbi lađas: Čeahkkinjođiheaddji sáhtta addit joavkkuide lobi gaskaneaset lonuhit sárdnunáiggi.

Ođđa guđát lađas: Ášši áššejođiheaddji oažžu vuosttamužžan sáhkavuoru, ja de oažžu suoivvaáššejođiheaddji sáhkavuoru. Dasto dáhttot sii sáhkavuoru geat áigot áššái ovddidit evttohusa ja dahje mearkkašumi.

Lasáhus vuosttaš ja maŋimus čuokkis čihččet lađđasis: Sámediggeráđi sárdnunáigi lea posišuvnna sárdnunáiggi oassin. Sámediggeráđi dieđáhusas doaimmas birra biddjojuvvo sierra sárdnunáigi sámediggeráđái.

Paragrafa šaddá čuodjat ná:

§ 17 Sárdnunáigi ja digaštallan

Dievasčoahkkinjođihangotti evttohusa vuodul sáhtta dievasčoahkkin mearridit gáržžidit sárdnunáiggi, ja juogadit sárdnunáiggi joavkkuid gaskka. Sárdnunáigi juogaduvvo gorálaččat joavkkuid sturrodaga mielde, dattetge dan láhkái ahte joavkkut main leat unnán áirasat, ožžot guhkit sárdnunáiggi go gorálaččat livčče galgan.

Čoahkkinjođiheaddji sáhtta addit joavkkuide lobi gaskaneaset lonuhit sárdnunáiggi.

Jus joavkkut leat ovddalgihtii buktán dievasčoahkkinjođihangodda listtu mas leat áirsiid namat geat háliidit searvat digaštallami, de sáhtta dievasčoahkkinjođihangoddi daid namaid vuodul ráhkadit sáhkavuorrolisttu. Juohke joavkku ságastalli galgá leat listtu bajimuččaid gaskkas.

Áššejođiheaddji sáhkavuorru sáhtta bistit 15 minuhta rádjái. Joavkkuid váldoságastallit ožžot 10 minuhta rádjá sárdnunáiggi. Iešguhtege joavkkuid ságastallit ožžot sáhkavuoru joavkkuid sturrodaga mielde.

Áššejođiheaddji ja iešguhtege joavkku váldoságastallit sáhttet váldosága lassin beassat sárdnut eanemusat guktii, vuosttaš geardde gitta 10 minuhta rádjai ja maŋit geardde gitta 5 minuhta rádjai. Eará áirsiin lea vuoigatvuohta beassat sárdnut eanemusat guktii. Vuosttaš geardde gitta 10 minuhta rádjai, ja nuppi geardde gitta 5 minuhta rádjai.

Ášši áššejođiheaddji oažžu vuosttamužžan sáhkavuoru, ja de oažžu suoivvaáššejođiheaddji sáhkavuoru. Dasto dáhttot sii sáhkavuoru geat áigot áššái ovddidit evttohusa ja dahje mearkkašumi. Sámediggeráđi sárdnunáigi lea posišuvnna sárdnunáiggi oassin.

Sámediggeráđi dieđáhusas doaimmas birra biddjojuvvo sierra sárdnunáigi sámediggeráđái.

Čoahkkinjođiheaddji sáhtta evttohit spiehkastit sárdnunáiggi gáržžidemiin.

Čoahkkinjođiheaddji dahje áirasat sáhttet árvalit bidjat sázu digaštallamis. Go dievasčoahkkin lea mearridan bidjat sázu digaštallamis, de ii sáhte áššis ovddidit ođđa árvalusa.

Čoahkkinjođiheaddji sáhtta árvalit ahte sárdnunáigi gáržžiduvvo dábálaččat. Čoahkkinjođiheaddji árvalusa mielde sáhtta spiehkastit dan áššejođiheaddji ektui man ášši lea meannuduvvomin.

Sáhkavuorru čoahkkinortnegii gitta 1 minuhta rádjai ovddiduvvo njuolga áššemeannudeapmái, ja čoahkkinjođiheaddji sáhtta gáržžidit ja addit sáhkavuoru dušše ovttá áirasii guđege joavkkus, vuosttažettiin joavkojođiheaddjái.

§ 20:

Olles § 20 Ášši ovddideapmi, váldojuvvo eret.

§ 21: Šaddá § 20.

3. cealkkaoassi rievdaduvvo dánin:

Sámediggeráđi doaibmadieđáhus almmuhuvvo áirsiidda maŋimusat dii. 16 bearjadaga, vahku ovdalgo dievasčoahkkin álgá.

§ 22 (šaddá ođđa § 21):

Earret bajilčállaga rievdaduvvo olles § 22 ja šaddá čuodjat ná:

§ 21 Gažaldagat sámediggeráđái

Áirsiin lea vejolašvuohta divvut gažaldaga sámediggeráđái juogo dievasčoahkkima njálmmálaš gažadandiimmus dahje čálalaš gažaldagaiguin.

Čálalaš gažaldagaid sáhtta sáddet sámediggeráđái birra jagi, ja dat galget vástiduvvot guovtti vahku siste.

Njálmmálaš gažadandiimmus vástida sámediggeráđđi gažaldagaid maid áirasat divvot. Áirasat sáhttet divvut oanehis, áigeguovdilis gažaldagaid, ja sárdnunáigi lea eanemusat guokte minuhta. Sámediggeráđđi oažžu golbma minuhta rádjái vástidit gažaldaga. Áirras oažžu divvut ovtta čuovvolangažaldaga, ja sárdnunáigi lea eanemusat okta minuhta. Sámediggeráđđi oažžu guokta minuhta rádjái vástidit gažaldaga.

Čoahkkinjodíheaddji sáhtta addit eará áirasiidda sáhkavuoru oktii dan áššái mas lea sáhka gažaldagas, ja sárdnunáigi lea eanemusat okta minuhta.

Okta áirras ii sáhte divvut eanet go ovtta váldogažaldaga njálmmálaš gažadandiimmus. Gažaldagat galget diedihuvvot dievasčoahkkinjodihangoddái hálldahusa bokte dii. 12.00 rádjái dan beavvi go gažadandiibmu lea dievasčoahkkimis. Dievasčoahkkinjodihangoddi mearridan guhte gažaldagat sáhttet divvojuvvot ja gažaldagaid vuoru.

Čoahkkinjodíheaddji mearrida goas gažadandiibmu loahpahuvo.

§ 23 (šaddá odđa § 22):

Earret bajilčállaga rievdaduvvo olles § 23 ja šaddá čuodjat ná:

§ 22 Odđa áššiid diediheapmi

Áššit mat ovddiduvvojit dievasčoahkkimis ovddiduvvojit Odđa áššin. Odđa áššit galget leat joavdan dievasčoahkkinjodihangoddái elektrovnnalaččat mañimusat dii. 12.00 bearjadaga ovtta vahku ovdal dievasčoahkkima. Áššit mat eai gula dievasčoahkkinjodihangoddái sáddejuvvot sámediggeráđđái.

Sámediggeráđđi sádde dievasčoahkkinjodihangoddái iežas árvoštallama ovttaskas áššis ja árvala mo ášši galgá čuovvoluvvot mañimusat dii. 12.00 bearjadaga ovdal dievasčoahkkima. Áššiid mat gullet dievasčoahkkinjodihangoddái giedahallá dievasčoahkkinjodihangoddi áššiid seamma láhkái.

Odđa áššiin mat leat diedihuvvon váldojuvvot eanemusat 8 ášši giedahallamii dievasčoahkkimis.

Dievasčoahkkinjodihangoddi mearrida guđe áššiide dat guoská.

Dievasčoahkkinjodihangoddi máŋge odđa áššiid sámediggeráđi dahje dievasčoahkkinjodihangotti áššemeannudemiin, maiddáid mat eai galgga giedahallojuvvot dievasčoahkkimis, ja bidjá áššiid áirasiid ilduide dii. 12.00 rádjái vuossárgga dievasčoahkkinvahkus.

Čoahkkinjodíheaddji ovddida vuosttaš áššin maŋŋá vuodđudeami odđa áššiid dievasčoahkkimii. Ii addojuvvo vejolašvuohta digaštallat áššiid.

Odđa áššit biddojuvvot digaštallamii dievasčoahkkima mañimuš beavvi. Son gii ovddida ášši oažžu guokte minuhta rádjái buktit mearkkašumiid sámediggeráđi dahje dievasčoahkkinjodihangotti čálalaš vástádussii. Sámediggeráđđi dahje dievasčoahkkinjodihangoddi oažžu guokte minuhta rádjái vástidit.

Son gii lea ovddidan ášši oažžu čuovvolit sámediggeráđi vástádusa, eanemusat ovtta minuhta.

Čoahkkinjodíheaddji sáhtta addit eará áirasiidda sáhkavuoru áššái oktii, eanemusat ovtta minuhta.

Loahpas oažžu sámediggeráđi guokte minuhta rádjái vástidit.

Sáhtta ovddidit mearkkašumiid odđa áššiide. Dat galget ovddiduvvot čoahkkinortnega § 24 nuppi lađđasa b) bustáva mielde.

Sámediggeráđđi dahje dievasčoahkkinjodihangoddái čuovvolit ášši viidásabbot dievasčoahkkima digaštallama ja vejolaš mearkkašumiid vuodul.

§ 24: Šaddá § 23.

§ 25: Šaddá § 24.

§ 26: Šaddá § 25.

§ 27: Šaddá § 26.

§ 28: Šaddá § 27.

§ 29: Šaddá § 30.

§ 30: Šaddá § 29.

§ 31: Šaddá § 30.

§ 32: Šaddá § 31.

§ 33: Šaddá § 32.

§ 34: Šaddá § 33.

§ 35: Šaddá § 34.

Čoahkkingortnega rievdadusat biddjojuvvojit fápmui njukčamánu 4. beaivvi 2013.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 28.02.13 dii. 18.15.

Vuđđogiella:

Ášši/Sak BFOL 001/13

Ášši/Sak DC 010/13

Ovttasbargošiehtadus Sámedikki ja Finnmárkku fylkkagiella gaskka 2013 - 2016

Arkiivaáššennr.
12/146

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđi	23.01.13	SR017/13
Bajásáddan-, fuolahus- ja oahppolávdegoddi	25. – 26.02.13	BFOL
Sámedikki dievasčoahkkinn	27.02. – 01.03.13	DC 10/13

Sáši meannudeapmi álggahuvvui 28.02.13 dii.19.15

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namamus
1		Sámediggeráđi	SR 017/13 Ovttasbargošiehtadus Sámediggi ja Finnmárkku fylkkagiella gaskka 2013 - 2016

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearršdusárvalus:

Sámediggi dohkkeha ođasmahttojuvvon ovttasbargošiehtadusa Sámedikki ja Finnmárkku fylkkagiella gaskka 2013 – 2016.

1. artihkal Ulbmil

Dán šiehtadusa bajimus ulbmilin lea váikkuhit positiivvalaš ovdáneami Finnmárkkus sámi kultuvrra, giela, ealáhuseallima ja muđui sámi servodateallima erenoamážit nannemiin ja oainnusmahttimiin fylkkas.

2. artihkal Šiehtadusa organiseren

Šiehtadusas lea strategalaš oassi ja doaimaplána:

Ovttasbargošiehtadusa strategalaš oassi gusto 4 jagi. Šiehtadusas duodaštuvvo ahte beliin lea dáhttu árrjalaččat ja geatnegahtti vuogi mielde ovttasbargat. Finnmárkku fylkkadikki ja Sámedikki dievasčoahkkinn dohkkehit šiehtadusa.

Doaimaplána gusto jagi. Dán oasis konkretiserejuvvojit ángirusšansuorggit ja doaimabijut. Fylkkasátnejođiheaddji ja presideanta dohkkehit doaimaplána.

Bealit geahčadit šiehtadusa stáhtusa sisdoalu ektui jahkásaččat.

Ovttasbargošiehtadusa strategalaš oasi ja olahuvvon mihttomeriid birra raporterejuvvo juohke njealját jagi. Ráhkaduvvojit jahkásaš doaibmaplánat raportereimiin.

Ovttasbargošiehtadus gusto 1.1.2013 - 31.12.2016. Beliin lea áigumuš odasmahttit ovttasbargošiehtadusa maŋŋá 4 jagi. Goappašiin beliin lea vejolašvuohta cealkit eret šiehtadusa go dieđiha dan birra guhitta mánu ovdal.

3. artihkal Geasuheaddji báikegottit

Bealit áigot váikkuhit dan ahte olbmot eanet háliidit orrut Finnmárkkus, erenoamážit nissonolbmot ja nuorat.

4. artihkal Ealáhusovddideapmi

Bealit áigot ovttasbarggu bokte váikkuhit juohkelágan ealáhuseallima mii bidjá vuodu birgenvejolaš báikegottiide gos olbmot háliidit ássat.

Bealit áigot ovttasbarggu bokte váikkuhit eanet bajimuš dási ja ovttagaslaš strategiija ealáhusovddideapmái.

Bealit áigot bargat dainna áigumušain ahte sihkkarastit vuodu vuoddoealáhusdoibmii fylkkas.

Bealit áigot bargat ealáhushutkama ovddidemiin smávva báikkiin movttiidahttin dihte ásahtit bargosajiid nissonolbmuide.

Bealit áigot bargat dan ala ahte ealáhusdoaimma minerálaressurssain árbevirolaš sámi guovlluin dáhpáhuvvá ceavzilis vugiin nu ahte oktavuoha eará ealáhusaiguin ja beroštumiiguin gozihuvvo. Dasto galgá mineráladoaimma gozihit deatlaš servodatárvvuid ja sámi kultuvrra sihkkarastin dihte positiivvalaš ovdáneami.

5. artihkal Oahppu ja oahpahuš

Bealit áigot váikkuhit dan ahte oahppit ja fitnooahppit čadahtit joatkkaoahpahusa ja fágaoahpahusa ollásit.

Bealit áigot váikkuhit dan ahte fylkkagielddalaš joatkkaskuvllat láchčtet oahpahusa sámegeielas, sámi fágain ja sámi kultuvrras ja historjjás.

Bealit áigot bargat dan ala ahte oahppit joatkkaskuvla dásis Finnmárkkus ožžot fáldadaga sámegeiela oahpahasas.

Bealit áigot láchčtet oahpaheddiid rekrutterema, erenoamážit sámi fágaid várás.

Bealit áigot ovddidit ja láchčtet gelbbolašvuoda buorideami sámi geielas ja sámi kulturgelbbolašvuodas.

Bealit áigot váikkuhit sámi sisdoalu ovddideapmi fágaplánain.

6. artihkal Areálahálddašeapmi

Bealit áigo viidáseappot ovddidit ovttasbarggu áššiin mat gusket oktilaš areálahálddašeapmái, areálapolitiikkii ja gielddalaš areálaplánemii dalle go beliin leat oktasaš beroštumit.

Bealit áigot oainnusmahttit ja legitimeret árbedieđuid deatlaš oassin ollislaš areálahálddašeamis.

Bealit searvvahit báikegottiid ja sámi beroštumiid álbmotmehčiid ásaheami ja hálddašeami oktavuodas Finnmárkkus.

Bealit áigot láchčit buori gulahallama Finnmárkkuopmodagain.

7. artihkal Davviguovlopolitihkka

Bealit áigot bargat ovttas dan ala ahte regionála perspektiivvat ja álgoálbmotperspektiiva šaddet deatalaš oassin davviguovloáŋgiruššamis ja Barentsguovllu ovttasbarggus.

8. artihkal Sámegiella

Bealit konstaterojit ahte giela geavaheapmi lea vuodđovuogiatvuohka, ja giella lea deatalaš kulturguoddi ja identitehtadovdomearka. Máhttu ja oahpahus sámi gielas ja kultuvrras leat dárbbaslaččat servodaga bisuheapmái ja nannemii. Bealit láchčēt diliid dán barggu bisuheapmái ja nannemii.

Bealit sihkkarastet doaibmi barggu guovttegielatvuodášiehtadusa bokte.

9. artihkal Kultuvra

Bealit áigot bargat dan ala ahte bisuhit ja ovddidit girjás kultureallima Finnmárkkus, gos sihke eaktodáhtolaš ja ámmátlaš kulturbargit leat mielde váikkuheamen eallinfámolaš ja árjjalaš báikegottiid. Girjás kultureallin nanne maiddái sámi gullevašvuoda ja identitehta.

Bealit áigot bargat dan ala ahte Finnmárkkus leat nana kulturásahusat mat gozihit ja gaskkustit sámi kulturhistorjjá, dálááiggi ja gaskkusteami.

Bealit leat ovttaoavilis ahte oččodit buriid rámmaeavttuid ja lávdedáidaga gaskkusteapmái Finnmárkkus, girjjálašvuohka, bibliotehka, dálááigedáidda, musihkka ja filbma.

10. artihkal Álbmotdearvvašvuohka

Beliide lea deatalaš ahte leat dásseárvosaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat sámi álbmoga várás seamma dásis go muđui álbmogis leat.

Bealit leat ovttaoavilis ahte ovddidit máhttovuodu dearvvašvuoda dili birra, ja positiiva ja negatiiva váikkuhanbeliid birra Finnmárkku álbmotdearvvašvuodas.

11. artihkal Kulturmuithálddašeapmi

Bealit áigot joatkit ovttasbarggu kulturmuittuid hálddašeamis kulturmuitholága mielde, gč. kulturmuitholága láchkaásahusaid § 3 Ovttasbargogeasku.

Bealit áigot ovttasbargguin ovddidit oktasaš plána kulturmuittuid ja kulturbirrasa suodjaleami ja hálddašeamis várás fylkkas.

Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegotti árvalus

Álgu

Lávdegoddi lea meannudan ovttasbargošiehtadusa Finnmárkku fylkkagiella ja Sámedikki gaskkas. Šiehtadus dahkkui vuohččan 2003:s. Šiehtadusa ulbmil lea nannet ja čalmmustahttit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima Finnmárkku fylkkas.

Mearkkašumit

Mearkkašupmi :

Lávdegoddi, Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) lahtut Silje Karine Muotka, Kirsti Guvsám, Áge Nordkild, Miriam Paulsen, Norgga Riikkasearvvi/Sámeálbmot bellodaga (NSR/Sáb) lahtu Trond Are Anti, Bargiidbellodaga sámediggejoavkke (Bb) lahtut, Geir Johnsen, Mariann Wollmann Magga,

Jørn Are Gaski ja Marit Kirsten Anti Gaup, Árjja lahtu Odd Iver Sara, Áarjel-Saemiej Gielh (ÁaSG) lahtu Ida Marie Bransfjell ja Jobttisápmelaččaid listu (JsL) lahtu Anders Somby jr.:

Lávdegoddi bivdá Sámediggeráđi árvvoštallat viidábut bivdit cealkámušaid ovdal doaibmaoasi ja ovttasbargošiehtadusa dárkkisteami.

Ovttasbargošiehtadusa ođđa hámis leat muhtun sátnádeamit maid áinnas oččošii geahčadit, earret eará Artihkal 3 gos šiehtadusa teaksta lea ná:

”Bealit áigot váikkuhit dan ahte olbmot eanet háliidit orrut Finnmárkkus, erenoamážit nissonolbmot ja nuorat.” Dása háliida lávdegoddi deattuhit ahte "váikkuhit dan ahte olbmot eanet háliidit orrut" guoská agiide ja sihke nissonolbmuide ja dievdoolbmuide. Danne livččii várra čielgaseabbo jus šiehtadussii čállošii: ”Bealit áigot váikkuhit dan ahte olbmot eanet háliidit orrut Finnmárkkus oppalaččat, ja earenoamážit deattuhit nissonolbmuid ja nuoraid šiehtadusa doaibmaáigodaga siskkobeaalde.”

Nubbi sátnádeapmi maid heivešii rievdadit lea artihkal 6 areálahálldáseami birra, das berrešii nubbi teakstabihtá sátnádit dánin: ”Bealit áigot oainnusmahttit ja legitimeret árbevirolaš geavaheami ja árbedieđuid deatalaš oassin ollislaš areálahálldáseamis”.

Mearkkašupmi :

Lávdegoddi, Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) lahtu Silje Karine Muotka, Kirsti Guvsám, Áge Nordkild, Miriam Paulsen, Norgga Riikkasearvvi/Sámeálbmot bellodaga (NSR/SáB) lahtu Trond Are Anti ja Jobttisápmelaččaid listu (JsL) lahtu Anders Somby jr.:

Lávdegoddi oaivvilda ahte ovttasbargošiehtadusat fylkkasuohkaniiguin leat dehálaš ja guovddáš regionálapolitihkalaš reaidut mat oktiiheivehit ja nannejit servodatovdáneami dakkár surggiin mas mii beroštit.

Ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Finnmárkku fylkkagieldda dohkkehuvvui vuohččan 2003:s. Dan rájes lea šiehtadus dađistaga dárkkistuvvon ja ráđđádallojuvvon.

Dassáži lea ovttasbargošiehtadusain leamaš iešguđetlágan hápmi, ja danne leat maid doaibman iešguđet ládje juohke fylkkas. Lávdegoddi oaivvilda ahte Finnmárkku fylkkagieldda ovttasbargošiehtadus lea okta dain šiehtadusain mas lea stuora vejolašvuohta ulbmillaččabut ja beaktileabbo ángiruššamii oassin šiehtadusa čuovvoleamis. Earret eará berrešii geahččat makkár bohtosiid Romssa fylkkasuohkan ja Sámediggi leat olahan ovttasbargošiehtadusa bargguin.

Lávdegoddi oaivvilda ahte ovttasbargošiehtadus ja dat ovddit ángiruššansuorggit livčče galgan evaluerejuvnot olgguldas olbmui, vai oainnášii čielgasit guđiin surggiin šiehtadus lea olahan konkrehta mihtuid. Dainna lágiin livččii ovttasbargobealálaččain buoret vejolašvuohta rievdadit šiehtadusa nu ahte ovttasbargosuorggit ovdánit ulbmillaččat.

Šiehtadusteaksta lea álkiduvvon dainna ákkain ahte go garvá meannudeamis šiehtadusa doaibmaoasi dievasčoahkkimis, de galgá olahit rievddadanmuni ja vejolašvuođa dustet daid hástalusaid maid lea vejolaš čoavdit oanehit perspektiivvas, vrd. Sámediggeráđi vástádusa lávdegoddi.

Lávdegoddi háliida deattuhit ahte ođđa bargovuohki maddái sáhtta mielddisbuktit ahte šiehtadus šaddá láivvibut reaidun regionálaovddideamis, danne go šiehtadusteaksta lea de áibbas bajitdásis, ja nappo mihá unnit geatnegahti go ovdal. Dat mii maid sáhtta čujuhit ahte lea heajubut čadnon ovttasbargi ásausaide, lea ahte doaibmaplána barggu šiehtadusa mielde galgá hálldahus čađahit ja dasto galget sámediggepresideanta ja fylkasátnejođiheadđji dohkkehít dan, vrd. Sámediggeráđi vástádusaid lávdegotti áššemeannudeapmái. Dat mielddisbuktá ahte Sámediggi ja fylkadikkít eai beasa meannudit plána doaibmaoasi álbmotválljejuvvon čoagganemiin, mii fas dagaha ahte

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

374 siidu 453 siidus

álbmoválljejuvvon fylkadiiggeáirasat ja álbmotválljejuvvon sámediggeáirasat masset oktavuoda šiehtadus konkrehta osiiguin. Go geahččá ovttasdoaimbmanperspektiivvas, muhto maiddá demokrátalaš konteavsttas, de lea vejolaš čujuhit ahte dán ovdáneamis eai soaitte dušše ovdamunit.

Viidasit hálida lávdegoddi deattuhit ahte ovttasbargošiehtadusat vuosttažettiin eai leat ráhkaduvvon dušše daid hástalusaid dihte maid sáhtta čovdit lagamus áiggis, lávdegoddi hálida deattuhit ahte ovttasbargošiehtadus galgá guoskat oktasaš hástalusaid ja beroštumiide, ja ahte fleksibilitehta ja návccat čovdit oanehit áiggi hástalusaid ain sáhtta ja galgá čovdojuvvot dadistaga ovttasdoaimbmi bealálaččain. Ovttasbargošiehtadusat eai galgga doaimmat áidna ovttasdoaimbmanvejolašvuontan ovttasbargi ásahusaide, muhto livččii baicca buorre jus ovttasbargošiehtadusat dagahit álkibun ovttasbargat sihke daid áššiiin mat čužžot šiehtadusas (sihke doaimmaoasis ja strategiijaoasis) ja oanehit áiggi hástalusain mat gáibidit dávvgas lahkoneami.

Ovdal bohte šiehtadusat dievasčoahkkimii gárvásit šiehttojuvvon, ja dat dagahii ahte sámedikki dievasčoahkkin ja fylkkadikkid eai dalle ge beassan rievdadallat šiehtadusa teavstta. Lávdegoddi oavvilda ahte lea dehálaš ahte ovttasbargobealálaččat besset šiehtadallat ja ságastallat ja dainna lágiin ovttasráđiid dohkkehit sátnádemiid ja fáttáid. Goitge leat šiehtadusat ovdal leamaš viidátfátmmasteaddjit, ja lávdegoddi lea ovdal válljen hábmet mearkkašumiid tekstii, omd áššis 08/06. Dat mielddisbuvttii ángiruššama šiehtadusa birra álbmotválljejuvvon dásis, ja dat fas lei mielde hábmeme vuodu šiehtadussii, mii nanusmahtta šiehtadusa čuovvolanbarggu sihke ovttasbargi ásahusain, muhto maiddá lea vuohki mot oazžut mielde daid álbmotválljejuvvon áirasiid bargat ovttasbargošiehtadusaiguin reaidun regionálaovdánahttimii.

Hálddahasdássái lea maiddá dehálaš ahte šiehtadusa konkrehta sisdoallu lea čielggas go galget čuovvolit šiehtadusa beaivválaš barggus. Lávdegoddi oavvilda ahte šiehtadusa ferte nannosit siskkildit hálddahasdássái, danne go dat de mearrida bohtá go šiehtadus ovdal beaivválaš doaimmas.

Seamma guoská álbmogii muđui. Danne lea dehálaš ahte doaimmaoasi bargu ii šatta dušše hálddahasbargun mii fátmmasta dušše moadde hálddahasbargi ja vel unnit politihkalaš aktevrraid.

Lávdegoddi oaidná ahte 2012 šiehtadus ii galgga čoahkkáigessot vástideaddji raporttaid hámis nu go ovdal, danne go dál leat bargame odđa šiehtadusain. Lávdegoddi hálida čujuhit ahte ovttasbargošiehtadusaid raporttat leat hui miellagiddevaččat Sámedikki álbmotválljejuvvon áirasiidda danne go ovttasbargosuorggit sáhttet váikkuhit servodatovdáneami.

Lea dehálaš bargu mii dahkko ovttasbargošiehtadusaid hámis gaskal Sámedikki ja fylkkadikki ja dát bargu lea dehálaš, ja ferte dan geažil vuoruhuvvot mángga dáfus.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi árvalusevttohusa.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 30 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegotti ráva mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihkka
1	Geir Johnsen, áššejodiheaddji	
2	Silje Karine Muotka	
3	Ronny Wilhelmsen	
4	Kirsti Guvsám	
5	Geir Johnsen	
6	Egil Olli	
7	Anders Somby jr.	
8	Silje Karine Muotka	
9	Egil Olli	
	Geir Johnsen, áššejodiheaddji	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi dohkkeha ođasmahttojuvvon ovttasbargošiehtadusa Sámedikki ja Finnmárkku fylkkagieldda gaskka 2013 – 2016.

1. artihkal Ulbmil

Dán šiehtadusa bajimus ulbmilin lea váikkuhit positiivvalaš ovdáneami Finnmárkkus sámi kultuvrra, giela, ealáhuseallima ja muđui sámi servodateallima erenoamážit nannemiin ja oainnusmahttimiin fylkkas.

2. artihkal Šiehtadusa organiseren

Šiehtadusas lea strategalaš oassi ja doaibmaplána:

Ovttasbargošiehtadusa strategalaš oassi gusto 4 jagi. Šiehtadusas duodaštuvvo ahte beliin lea dáhttu árrjalaččat ja geatnegahtti vuogi mielde ovttasbargat. Finnmárkku fylkkadikki ja Sámedikki dievasčoahkkinn dohkkehit šiehtadusa.

Doaibmaplána gusto jagi. Dán oasis konkretiserejuvvojit ángiruššansuorggit ja doaibmabijut. Fylkkasátnejodiheaddji ja presideanta dohkkehit doaibmaplána.

Bealit geahčadit šiehtadusa stáhtusa sisdoalu ektui jahkásaččat.

Ovttasbargošiehtadusa strategalaš oasi ja olahuvvon mihttomeriid birra raporterejuvvo juohke njealját jagi. Ráhkaduvvojit jahkásaš doaibmaplánat raporteremiin.

Ovttasbargošiehtadus gusto 1.1.2013 - 31.12.2016. Beliin lea áigumuš ođasmahttit ovttasbargošiehtadusa maŋŋá 4 jagi. Goappašiin beliin lea vejolašvuohta cealkit eret šiehtadusa go dieđiha dan birra guhtta mánu ovdal.

3. artihkal Geasuheaddji báikegottit

Bealit áigot váikkuhit dan ahte olbmot eanet háliidit orrut Finnmárkkus, erenoamážit nissonolbmot ja nuorat.

4. artihkal Ealáhusovddideapmi

Bealit áigot ovttasbarggu bokte váikkuhit juohkelágan ealáhuseallima mii bidjá vuođu birgenvejolaš báikegottiide gos olbmot háliidit ássat.

Bealit áigot ovttasbarggu bokte váikkuhit eanet bajimuš dási ja ovttagaslaš strategiija ealáhusovddideapmái.

Bealit áigot bargat dainna áigumušain ahte sihkkarastit vuodtu vuodđoealáhusdoibmii fylkkas.

Bealit áigot bargat ealáhushutkama ovddidemiin smávva báikkiin movttiidahttin dihte ásahtit bargosajiid nisssonolbmuide.

Bealit áigot bargat dan ala ahte ealáhusdoaibma minerálaressain árbevirolaš sámi guovlluin dáhpáhuvvá ceavzilis vugiin nu ahte oktavuolta eará ealáhusaiguin ja beroštumiiguin gozihuvvo. Dasto galgá mineráladoaibma gozihit deatalaš servodatárvvuid ja sámi kultuvrra sihkkarastin dihte positiivvalaš ovdáneami.

5. artihkal Oahppu ja oahpahuš

Bealit áigot váikkuhit dan ahte oahppit ja fitnooahppit čađahit joatkkaoahpahusa ja fágaoahpahusa ollásit.

Bealit áigot váikkuhit dan ahte fylkkagielddalaš joatkkaskuvllat lámčtet oahpahusa sámegeielas, sámi fágain ja sámi kultuvrras ja historjjás.

Bealit áigot bargat dan ala ahte oahppit joatkkaskuvla dásis Finnmárkkus ožžot fáldadaga sámegeiela oahpahas.

Bealit áigot lámčtet oahpaheddiid rekrutterema, erenoamážit sámi fágaid várás.

Bealit áigot ovddidit ja lámčtet gelbbolašvuodá buorideami sámi gielas ja sámi kulturgelbbolašvuodas.

Bealit áigot váikkuhit sámi sisdoalu ovddideapmi fágaplánain.

6. artihkal Areálahálddašeapmi

Bealit áigo viidáseappot ovddidit ovttasbarggu áššiin mat gusket oktilaš areálahálddašeapmái, areálapolitihkkii ja gielddalaš areálaplánemii dalle go beliin leat oktasaš beroštumit.

Bealit áigot oainnusmahttit ja legitimeret árbedieđuid deatalaš oassin ollislaš areálahálddašeamis.

Bealit searvvahit báikegottiid ja sámi beroštumiid álbmotmehčiid ásaheami ja hálddašeami oktavuodas Finnmárkkus.

Bealit áigot lámčtet buori gulahallama Finnmárkkuopmodagain.

7. artihkal Davviguovlopolitihkka

Bealit áigot bargat ovttas dan ala ahte regionála perspektiivvat ja álgoálbmotperspektiiva šaddet deatalaš oassin davviguovloáŋgiruššamis ja Barentsguovllu ovttasbarggus.

8. artihkal Sámegeiella

Bealit konstaterejit ahte giela geavaheapmi lea vuodđovuogatuolta, ja giella lea deatalaš kulturguoddi ja identitehtadovdomearka. Máhttu ja oahpahuš sámi gielas ja kultuvrras leat dárbašlašččat servodaga bisuheapmái ja nannemii. Bealit lámčtet diliid dán barggu bisuheapmái ja nannemii.

Bealit sihkkarastet doaibmi barggu guovttegielatvuodášiehtadusa bokte.

9. artihkal Kultuvra

Bealit áigot bargat dan ala ahte bisuhit ja ovddidit girjás kultureallima Finnmárkkus, gos sihke eaktodáhtolaš ja ámmátlaš kulturbargit leat mielde váikkuheamen eallinfámolaš ja árjjalaš báikegottiid. Girjás kultureallin nanne maiddáí sámi gullevašvuoda ja identitehta.

Bealit áigot bargat dan ala ahte Finnmárkkus leat nana kulturásahusat mat gozihit ja gaskkustit sámi kulturhistorijá, dálááiggi ja gaskkusteami.

Bealit leat ovttaoaivilis ahte očcodit buriid rámmaeavttuid ja lávdedáidaga gaskkusteapmái Finnmárkkus, girjjálašvuolta, bibliotehka, dálááigedáidda, musihka ja filbma.

10. artihkal Álbmotdearvvašvuolta

Beliide lea deatalaš ahte leat dásseárvosaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat sámi álbmoga várás seamma dásis go muđui álbmogis leat.

Bealit leat ovttaoaivilis ahte ovddidit máhttovuodu dearvvašvuoda dili birra, ja positiiva ja negatiiva váikkuhanbeliid birra Finnmárkku álbmotdearvvašvuodas.

11. artihkal Kulturमितohálddašeapmi

Bealit áigot joatkit ovttasbarggu kulturमितuid hálddašeamis kulturमितolága mielde, gč. kulturमितolága lálhkaásahusaid § 3 Ovttasbargogeasku.

Bealit áigot ovttasbargguin ovddidit oktasaš plána kulturमितuid ja kulturbirrasa suodjaleami ja hálddašeami várás fylkkas.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 28.02.13 dii. 19.40.

Ášši/Sak BFOL 002/13

Ášši/Sak DC 011/13

Sámediggedieđáhusa sámi mánáidgárdde fáldalaga birra

Arkiivaášsenr.
11/6038

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Ášsenr.
Sámediggeráđi	26.10.12	SR 152/12
Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávddegoddi	25. – 26.02.13	BFOL
Sámedikki dievasčeahkkinn	27.02. – 01.03.13	DC 11/13

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 01.03.13 dii.08.30

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearršdusárvalus:

Sámediggi lea digaštallan sámediggedieđáhusa sámi mánáidgárdde fáldalaga birra. Dieđáhus lea mielde čeahkkingirijis.

ÁLGGAHUS

Dieđáhusa duogázin lea ahte Sámediggi háliida hábmet bajimuš politiikka mánáidgárdesuorgái mii lea čujuheadđi ja čielggada prinsihpalaš beliid sámi mánáidgárdefáldalaga ektui. Dán dieđáhusbarggu bokte ođasmahttit ovddeš dieđáhusa “Sámediggeráđi 2005 dieđáhus sámi mánáidgárddiid birra”. Sámedikki mánáidgárdepolitiikka váldomihhtomearrin lea háhkat buriid bajásšaddaneavttuid sámi mánáidgárdefáldalaga bokte. Sámi mánáidgárdefáldat lea rabas fáldat buot mánáide ja vanhemiidda geat háliidit. Sámediggi áigu váikkuhit dan ahte sámi mánáidgárdefáldagas lea alla kvalitehta ja ahte leat doarvá mánáidgárdesajit. Sámediggi áigu maiddái bargat dan ala ahte mánáidgárddiid bargiin lea dat gelbbolašvuohta mii gáibiduvvo sámi mánáidgárdefáldalagaide ja sámegeilat pedagogalaš olbmuid rekrutterema ferte hoahpuhit.

Ángiruššan mánáidgárddiid ektui lea mielde ovddideamen sámi servodaga sámi álbmoga iežas višuvnnaid, árvvuid ja eavttuid vuodul. Dán leat fakkat vássán áigái ja dat galget ráhkkanahhtit min boahhteáigái. Mánáidgárddi servodatmandáhta lea earret eará dat ahte mánáidgárdi galgá fállat vuollel skuvlaahkásaš mánáide dakkár áimmahuššan- ja oahppanberrasa mas lea buoremus ávki mánnái (2011 mánáidgárdelága mielde). Danne leage mánáidgárdi seamma dásis skuvllain oassi máná 18- jagi skuvlavázzimis. Gelbbolašvuohta lea servodaga vuoddo resursa. Deatalaš lea ahte sámit ieža bidjet eavttuid oahpamusmetaida, oahpponeavvuid ráhkadeapmái ja sámi ásašaid nugo mánáidgárddiid ja skuvllaid sisdollui. Sámediggi áigu ovddidit dakkár politiikka mainna nannejuvvo mánáidgárdi

deatalaš rolla buot mánáid bajásgeassimis. Mánáidgárdi lea deatalaš máná ovdáneapmái go guoská giella- ja kulturoahppamii ja identitehta ovddideapmái. Danne lea áŋgiruššan mánáidgárddiid ektui deatalaš olles sámi servodahkii.

Sámedikki dieđáhusas sámi mánáidgárdefálaldaga birra válldahuvvo ja guorahallojuvvo makkár rolla ja politihkalaš válđi Sámedikkis galgá leat mánáidgárdeáššiin. Dieđáhusas biddjojuvvojit guovddáži áŋgiruššansuorggit ja dat oainnusmahtta makkár hástalusat leat ovddabealde barggus dan ektui ahte mánáidgárddit galget leat buoremus vejolaččat. Dát guoská buot mánáidgárddiide mat addet sámi fálaldaga Norggas. Dieđáhusas guoskkahuvvojit mánáidgárdeáššit mat gusket sihke davvi-, julev- ja máttasámi diliide. Dieđáhusas eai guoskkahuvvo Sámedikki bajimus giellapolitihkalaš hástalusat eanet go oppalaččat, muhto dat bohtet ovdan Sámediggedieđáhusas sámegeielaid birra. Sámi alit oahppu ja dutkan lea maiddái okta áŋgiruššansuorgi Sámedikkis. Dan birra čállojuvvo sierra dieđáhus. Sámediggedieđáhusas sámi mánáidgárdepolitihka birra eai galgga leat doaibmabijut. Daid várás ovddiduvvo sierra doaibmaplána mas doaibmabijut gieđahallojuvvojit. Dieđáhusas eai guorahallojuvvo dakkár mihttomearit ja strategijat mat čielgasit bohtet ovdan eará Sámediggedieđáhusain.

Mánáidgárdesuorgi lea ollu rievdan ja servodat muđui maid maŋimus dieđáhusa rájes. Ođđa rámmaplána mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid birra bođii fápmui borgemánu 1. b. 2006 ja dat lea ođasmahttojuvvon 2011:s. Ráđdehus lea ovddidan stuorradiggedieđáhusa nr 41 mánáidgárddi kvalitehta birra (2008-2009). Das leat golbma váldomihttomeari kvalitehtabargui:

Sihkkarastit dássásašvuoda ja alla kvalitehta buot mánáidgárddiin

Nannet mánáidgárddi oahppanarenan

Buot mánát galget beassat árjjalaččat searvat fátmasteaddji oktavuhtii

2013:s boahá ođđa Stuorradiggedieđáhus boahteáiggi mánáidgárddiid birra mii earret eará lea NOU:2012:1 Til barnas beste. Ny lovgivning for barnehagene.” čuovvoleapmi. Sámediggi lea buktán árvalusaid sihke ođđa Stuorradiggedieđáhusii ja ođđa lánkaaddimii nu ahte sámi perspektiiva gozihuvvo. Dasto lea jagi 2006 mánáidgárdeláha rievdaduvvon ja ođasmahttojuvvo dalle go bargu ođđa stuorradiggedieđáhusain lea loahpahuvvon. Dáláš ovdaskuvlaoahpaheaddjioahppu lea maid rievdamin, ja sierra rámmaplána sámi ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu várás lea ráhkaduvvomin. Dát rievdadusat dagahit ahte lea dárbu ráhkadit ođđa sámediggedieđáhusa maid sáhtá čatnat dáláš mánáidgárdesuorgái. Dieđáhus galgá vástidit mánáidgárddiid dárbei searvvahuvvon, geasuheaddji ja ođđahutkan ásaheami main lea alla kvalitehta.

Mánáidgárdefálaldaga ferte geahččat servodaga ektui ja daid bajásšaddaneavttuid ektui mat áiggi áigái leat. Olggut eavttut mánáid bajásšaddamis ja eallimis rievddadit danne go leat iešgudege sámi servodagat maid ektui ferte lánčit. Danne lea deatalaš ahte guovddáš eiseválddit dihtet daid birra ja daid hástalusaid birra mat leat. Ollu guovlluin leat sámit unnitlogus ja danne eai leat nu álkidit oidnisis go joavku báikegottiin. Giela bisuhaneavttut go orru olggobealde guovlluid gos sámi giella lea nanus, leat danne váddásat, vaikko kultuvra ain sáhtá ge leat eallimin bearrašiid, sogaid ja sápmelaččaid gaskkas oppalaččat.

Ovdal bajásšadde sámi mánát ruovttus gos bajásgeassojuvvojedje ja dan dahke fuolkkit, gáimmit, ristvánhemat ja maŋŋá maiddái luohkkáskihpárat. Dáid olbmuid dihte lei vejolaš vanhemiin válljet deatalaš málliid mánáidasaset. Nama, fáddariid ja sohkašvuođa válljema bokte sáhtte sii stivret sosialisereama ja identitehta ovdáneami eahpenjuolgo vugiin. Rávesolbmuid bargu ja doaimmat ledje rámmán mánáid bajásšaddamii ja dieinna lágiin searvvahuvvojedje mánát rávesolbmuid eallimii. Fysálaš lagašvuoda bokte rávesolbmuid bargui ja rávesolbmot mállen, ledje vejolašvuodát sajis normatiiva bajásgeassimii. Odne lea ollu sosialisereamis ja bajásgeassimis sirdojuvvon institušuvnnaide nugo mánáidgárddiide ja skuvllaide, maiddái sámi servodagas. Dáid ásaheami vuoddu ja árvovuoddu leat vuolga eará servodagas. Danne lea sámi mánáidgárdefálaldaga huksen iešalddis hástalus, ii dušše ásaheami ektui, muhto maiddái sámi sisdoalu hábmema ektui. Árbevierut ođđa áiggi ektui leat guovddážiis.

Jos galggaš leat seamma rámma áddejumi ektui, de lea deatalaš čilget muhtun doahpágiid mat leat guovddážiis dieđáhusas. Mánáidgárdelágas, Sámedikki bušehtas ja eará dokumeanttain geavahuvvojit

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

380 siidu 453 siidus

1969 áshuvvui vuosttáš sámi mánáidgárdi Guovdageidnui. Mánáidgárddis lei sadii 20 mánnái golmma jagis čieža jagi rádjai. Visti lei Norgga Álbmotveahki skenken go háliidii ángiruššat sámiid ektui. 1980-logus boahtigohte sámi mánáidgárddit divdna. Ollu mánáidgárddit huksejuvvojedje, ja sámiid mobiliseren 1970-logus buvttii maiddái ovdan dan man deatalaččat mánáidgárddit ledje. Sihke politihkalaš ja kultuvrralaš ahtanuššan joatkašuvai 1980-logus. Mánáidgárddiid 1996 rámmaplána lei ovddasmanni sihke dáža ja sámi mánáidgárddiide. Ságastallamiin 1960 ja 1970-loguin lei sáhka leat sápmelaš vai ii, ja galge go leat mánáidgárddit vai eai. 1980-logus dohkkehuvvojedje mánáidgárddit, muhto dál lea gažaldahkan gean várás áshus lei. Doaba sámi oaččui eará sisdoalu ja sámi čállojuvvui ovddabeallái mánáidgárddi, vai mánáidgárddit šadde sámi mánáid várás. Gullagođiimet sámi duhkorasat, sámi dávvirat, sámi borramuš, sámi ruđat ja sámi ivnnit. Seammás lei maiddái dáža eret. Mánát galge oahppat sámi kultuvrra birra danne go dat lei deatalaš. 1900-logus lei sáhka mainna lágiin leat sápmelaš ja gullat guovtti kultuvrii ja guovttegielat identitehta šattai deatalažžan (Storjord 2000).

doahpagat mat sáhttet dulkojuvvot mángga láhkai. Danne háliida Sámediggi čilget movt mii áddet dáid doahpagiid. Sámediggi meroštallá čuovvovaš láhkai mii lea vuodđun sámi mánáidgárdái/ossodahkii:

Sámi mánáidgárdin oaivilduvvo dakkár mánáidgárdi mii lea njuolggadusaiguin mearriduvvon ahte mánáidgárdedoaimma vuodđuduvvo sámi gillii ja kultuvrii. Mánáidgárdi galgá nannet máná identitehta sápmelažžan dan bokte ahte ovdánahttit sáme giela geavaheami ja sámi kultuvrra gaskkustit. Mánáidgárddi jođihit sáme gielat pedagogalaš bargit. Mánáidgárddi bargit hállet sáme giela ja doaimmagiella lea sáme giella (Sámedikki 2012 bušeahtta).

Sámi distriktan oaivilduvvo dán oktavuodas:

Dat gielddat mat gullet sáme giela hálddašanguvlui (Sámeláhka 1987 paragrafa 3-1). Dál (2012) gullet čuovvovaš ovcci gieldda dán guvlui; Unjárga, Deatnu, Porsángu, Kárášjohka, Guovdageaidnu, Gáivuotna, Loabát, Divttasvuotna ja Snoasa/Snåsa.

Doahpágiin guovttegielat oaivilduvvo dán oktavuodas olmmoš gii lea bajásšaddan guvttiin vuosttaš gielain ja gii máhtta goappašiid gielaide seamma bures, dahje olmmoš gii beaivválaččat geavaha guokte giela ja identifisere iežas daiguin, vaikko ii máhtáši ge goappašiid gielaide seamma bures.

Diedáhusbargu lea sihke Sámedikki siskkáldas proseassa boadus, muhto maiddá sámi servodat lea searvvahuvvon. Doalaimet seminára gos oasalaččat olggobealde sáhtte buktit árvalusaid, dasto sáddiimet jearahallanskovi mánáidgárdeaiiggádiidda ja mánáidgárde bargiide, ja leat jearahallan vanhemiid. Mii leat háleštan proseassa oktavuodas maiddá Norlándda, Romssa ja Finnmarkku fylkkamánniiguin. Sámedikki vuorrasiidráđđi lea buktán gulaskuddancealkámuša. Earáin maid lea leamaš vejolašvuotta buktit rávvagiid Sámedikki neahttsiidduin. Sámediggi lea ožžon árvalusaid ja jearahallaniskkademiide leat unnán vástidan. Muđui leat geavahan dieđuid maid leat ožžon raporttaid, čoahkkimiid ja eará

oktavuođaid bokte mánáidgárdeaiiggáigiiguin ja -bargiiguin. Dasto lea leamaš viiddis politihkalaš ságastallan Sámediggeráđis ja Sámedikki dievasčoahkkimis.

SÁMI MÁNÁIDGÁRDEFÁLALDAT

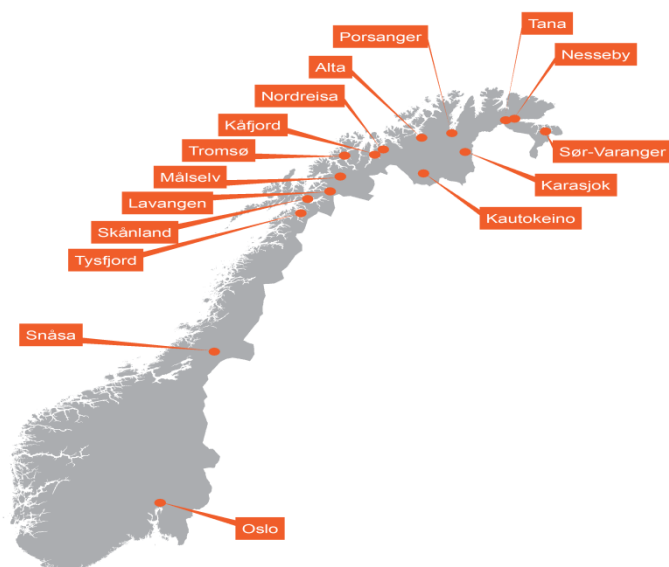
Odne lea oalle ollu mánáin sámi mánáidgárdefálaldat. Dán sámi mánáidgárdefálaldagas mii lea leat stuorra erohusat. Fálaldagain sáhttet leat erohusat; fálaldaga rájes sámi mánáide mánáidgárddiin gos sáme giella lea váldooassi dárogielat sámi mánáide geat ožžot fálaldaga dáža mánáidgárddiin. Sámediggi lea välljen geavahit doahpaga sámi mánáidgárdefálaldat iige sámi mánáidgárdi oktasaš doaban diedáhusas. Danne go doahpági sámi mánáidgárdi eai gula buot mánáidgárdefálaldagat main lea sámi sisdoallu. Čuovvovaččas čielggaduvvo dat lagabuidda. Sámediggi addá doarjaga mánáidgárddiide main lea sámi fálaldat ja doarjjaortnegiid bokte sirrejuvvojit mánáidgárddit čuovvovaččat:

Sámi mánáidgárddit, mánáidgárdi mas njuolggadusaid bokte lea mearriduvvon ahte doaimma vuodđuduvvo sámi gillii ja kultuvrii. Dál leat eanaš dákkár mánáidgárddit davvisámi guovllus sámi distrikta siskkobealde. Sámi mánáidgárddit gávdnojit maiddá earret eará Oslos, Romssas ja Álttás.

Mánáidgárddit main lea sámi ossodat, dat mearkkaša; dáža mánáidgárddit main lea sámi ossodat main njuolggadusaid bokte lea mearriduvvon ahte doaimma vuodđuduvvo sámi gillii ja kultuvrii. Eanaš dán lágan mánáidgárddit leat olggobealde sámi distriktta ovdamearkka dihte Romssas, Máttá-Várjjagis, Ráissas ja Álttás.

Mánáidgárddit main lea sámi giellaoahpahusfálaldat, mii mearkkaša, giellaoahpahus ovttaskas mánáide dahje mánnajoavkkuide. Dán lágan giellaoahpahusa sáhtta organiseret sierra vugiiguin. Dábálaččat eai leat dán mánáidgárddiin bargit geat máhttet sámegeiela, muhto mánáidgárddi viežža sámegeielagiid geat sáhttet addit dán fálaldaga. Dain mánáin geat galget oazžut sámi giellaoahpahusfálaldaga lea iešguđege lágan gielladuogáš. Muhtun mánáide lea dat fálaldat giellaoahpahus, ja earáide fas geat juo máhttet sámegeiela ožžot fálaldaga giela bisuheamis ja viidáset ovddideamis. Sámi mánáidgárddit dahje mánáidgárddit main lea sámi ossodat gos leat ovttaskas mánát geain lea eará sámegeiella go mánáidgárddi doaibmagiella sáhttet maiddái addit sámi giellaoahpahusfálaldaga dan mánnái. Buot dat mánáidgárddit sáhttet ohcet doarjaga Sámedikkis sámegeielloahpahussii. Dán lágan fálaldagat leat earret eará Romssas, Gáivuonas, Hárstadis, Návuoas, Overhallas ja Bodáddjos.

Sámi fálaldat lea sihke priváhta ja gielddalaš mánáidgárddiin. Fálaldagat leat organiserjuvvon mángga láhkai nugo ovdamearka dihte boazodoallo-, kultur- ja luonddumánáidgárddi. Sámediggi juolluda doarjaga mánáidgárddiide gos leat davvi-, julev- ja máttasámegeielat mánát. Sin gaskkas leat eanemusat mánát geain lea davvisámi duogáš. Dál gávdno dušše okta julevsámi mánáidgárddi (Divttasvuonas) ja okta máttasámi mánáidgárddi (Snoasas).

Kárta 1: Gielddat gos 2012:s leat sámi mánáidgárddit ja dáža mánáidgárddit main lea sámi ossodat.

Kárta 2: Gielddat gos 2012:s dáža mánáidgárddiin lei sámi giellaoahpahus.

Danne go sámi leat álgoálbmot njealji riikkas, de lea lunddolaš ovttas bargat rájáid rastá. Dát guoská maiddá mánáidgárddiide. Muhtun sámi guovlluin lea mánáidgárdeovttasbargu rájáid rastá. Ovdamearkka dihte lea Sirpmá mánáidgárddis ovttasbargu Ohcejoga mánáidgárddiin Suoma bealde. Maiddá máttasámi guovllus lea ovttasbargu riikarájáid rastá. Sámediggi áigu Sámi parlamentáralaš ráði bokte, mü lea Suoma, Ruota ja Norgga sámedikkiid oktasaš orgána, bargat dan ala ahte oazzüt viiddis ja buoret ovttasbarggu sámiid gaska rájáid rastá.

RÁMMAT

Sámediggeráði politihkalaš geađejuolgi

Sámediggeráði politihkalaš geađejuolgi lea vuodđun Sámediggeráði doibmii válgááigodagas. Ráddi heiveha dán geađejuolggi bušeahttaevttohussii. Sámedikki bušeahtta stivre movt váikkuhangaskaoamit galget geavahuvvot mánáidgárdesuorggis. Stuorra oassi Sámedikki barggus mánáidgárdesuorggi ektui lea doarjagiid hálddašcapmi. Muđui čuovvu Sámediggi gustovaš lágaid ja mihttomeriid maid Stuorradiggi lea mearridan mánáidgárddiid várás.

Lágat ja konvenšuvnnat

Ollu lágat ja konvenšuvnnat bidjet rámmaid dasa movt Sámedikki mánáidgárdepolitihkka galgá čađahuvvot. Sáhttit namuhit ILO-konvenšuvnna álgoálbmotvuoigatvuođaid birra, ON konvenšuvnna mánáidvuoigatvuođaid birra, Vuodđolága paragrafa 110a, Sámelága ja mánáidgárdelága.

Buot mánáidgárddit galget vuodđudit doaimmaset árvovuodđui ja sisdollui nugo lea mearriduvvon jagi 2006 mánáidgárdelágas. Sámi mánáide ja sámi mánáidgárdefálaldahkii gusket mánáidgárdelága paragrafat 2 ja 8 main čuožžu sierra sámi diliid birra.

Mánáidgárdelága § 2, mas válddahuvvo mánáidgárddi sisdoallu čuožžu ahte: ”Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder

samiske barns språk og kultur.” (Mánáidgárddi galgá vuhtii váldit mánáid agi, doaimmadási, sohka-beali, etnalaš ja kultuvrralaš duogáža, maiddái sámi mánáid giela ja kultuvrra). Mánáidgárdelágas § 8 čuožžu čuoovvovaš gielddaid ovddasvástádusa birra: ”Kommunen har ansvaret for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur.” (Gielddas lea ovddasvástádus ahte mánáidgárdeláldat sámi mánáid várás sámi distrivttas vuodđuduvvo sámi gillii ja kultuvrii. Eará gielddat galget láchčit diliid nu ahte sámi mánát sáhttet sihkkarastit ja ovddidit giellaset ja kultuvrraset). Mánáidgárdeláhka bidjá gielddaide ovddasvástádusa láchčit diliid nu ahte sámi mánát sáhtta sihkkarastit ja ovddidit giellaset ja kultuvrraset.

Mánáidgárddiid rámmaplána sisdoallu ja doaimmat (2011), mii lea mánáidgárdelága láhkaásahus, bidjá geatnegahtti rámma mánáidgárddiid doaimma plánemii, čađaheapmái ja árvvoštallamii. Rámmaplánas daddjojuvvo ahte mánáidgárddit sámi distrivttas galget leat integrerejuvvo oassi sámi servodagas ja galget oainnusmahttit sámi servodaga mánggabealatvuoda, riggodaga ja erohusaid. Njuolggadusaid bokte galgá leat mearriduvvon ahte mánáidgárddi ulbmilin lea nannet sámi mánáid identitehta sápmelažžan sáme-giela geavaheami bokte ja sámi kultuvrra, eallinvuogi ja servodatdiliid gaskkustemiin. Dasto galget guovddáš bealit sámi mánáid bajásgeassimis gozihuvvot sihke bargovugiin ja beaivválaččat. Mánáidgárdeláldat ferte organiserejuvvo nu ahte mánát váldojuvvojit mielde sierra lágan bargoproseassaide ja ožžot searvat kultuvrralaš ja sosiála doaimmaide, ja eaktun lea ahte bargit máhttet sáme-giela.

Mánáidgárdiin gos leat sámi mánát olggobealde sámi distrivtta, lea vanhemiin ja mánáin vuoigatvuota vuordit ahte mánáidgárddi bargiin lea máhttu sámi kultuvrra birra ja deattuhit dan oassin sisdoalus.

Sámedikki árvvovuoddu

Sámi mánáidgárdeláldat ferte vuodđuduvvot dan vuoddo prinsihppii ahte mánáidgárdi galgá leat integrerejuvvo oassi sámi servodagas. Sámiid etnalaš identitehta mii čatnasa sosiála ja kultuvrralaš mihtilmasvuhtii bidjá deatalaš árvvuidd. Deatalaš šaddá viidáseappot ovddidit sámi kulturárbbi dan bokte ahte gaskkustit ja oainnusmahttit sámi kultuvrra, eallinvuogi ja árvvuidd. Mánáidgárddit fertejit bargat dan duohtavuoda vuodul mii sámiin lea. Dat mearkkaša earret eará dan ahte oainnusmahttit mánggabealatvuoda, riggodaga ja erohusaid. Rievvadusaid geažil sámi servodagas fertejit otnáš mánát searvat ja leat mielde háhkamin ođđa positiivvalaš osiid ođđaáigásaš servodagas. Dasto lea deatalaš ahte máhttu, vásihusat ja jurddašanvuohki mii boarrásiin ja ollu rávesolbmui lea dál, ja mii ain eallá ja lea geavahusas ollugiid gaskkas dál, ferte nannejuvvo ja viidáseappot fievrividuvvot boahhte buolvvaide, amas dat láhppot muhto ealášii viidáseappot.

Mánáidgárdiin lea deatalaš doaimma váikkuhit miellaguottuide dan ektui ahte olbmot sierra lágan kultuvrrain sáhttet eallit ráfálaččat ovttas ja gudnejahttit guđet guimmiideaset mihtilmasvuoda. Sámi mánáidgárdeláldaga bokte ferte háhkat áddejumi ja árvvus atnit eará kultuvrraid vuoigadahttojumi servodagas ja luondduguovlluin. Mánáidgárdi ovddasvástádussan lea gaskkustit vuoddoárvvuidd nugo oktavuoda, fuolahusa ja mielde ovddasvástádusa, ja ovddastit birrasa mii vuodđuduvvo olmmošárvvu áddejupmái ja gudnejahttimii ja vuoigatvuhtii leat earálágan. Dásseárvu ja ovttadássásašvuota leat vuodđun Sámedikki doibmii. Mánáidgárdi pedagogalaš sisdoalu bokte galgá dásseárvu sohka-bealiid gaskka boahtit ovdan.

Mánáidgárdi rámmaplánas daddjojuvvo ahte mánáidgárdi sisdoallu galgá vuodđuduvvot vuoddoárvvuide. Mánáidgárdi main lea sámi fáldat galget gaskkustit:

- Lagasvuoda lundui ja dan suodjaleami
- Árbevirolaš máhtu ja boarrásiid máhtu
- Nannet ja ovddidit sámi oktavuoda dovdu
- Buoridit sámi kultuvrra mánggabealatvuoda árvvus atnima
- Máhttu mii gullá sámi mánáidbajásgeassimii

Sámedikki rolla, ovddasvástádus ja váldi

Oassin sámiiid giela, kultuvrra ja servodateallima iešmearrideamis galgá Sámedikkis leat duohta váldi mánáidgárdepolitihkas. Giellapolitihka ektui galgá Stuorradiggi fuolahit ahte Sámelága giellanjuolggadusat čuvvojuvvojit. Sámedikki rollan lea politihka ovddideapmi sáme giela várás mánáidgárddiin. Dán birra lea guorahallojuvvon Sámedikki dieđáhusas sáme giela birra ja Sámedikki dieđáhusas oahpahusa ja oahpu birra.

Sámediggi galgá láchit diliid sámi mánáidgárdefálaldaga várás Norggas doarjjaortnegiid bokte. Dasto bargá Sámediggi politihka ovddideamiin mánáidgárdesuorggi várás, muhto das ii leat makkárge láhkapolitihkalaš fápmu. Konsultašuvdnašiehtadusa bokte ráđđehusain sáhtta Sámediggi váikkuhit ja oainnusmahttit dárbbu mánáidgárdeovddidanbarggus.

Stuorámus váikkuhangaskaoapmi man bokte nannet sámi giela ja kultuvrra lea doarjja mánáidgárddiide. Doarjjaortnega ulbmilin lea ahte mánáin lea mánáidgárdefálaldat mii vuodduvvo sámi gillii ja kultuvrii (Sámedikki bušeatta 2012). 2012:s juolluduvvui masá 6 miljon ru sámi mánáidgárddiide, badjel 800 000 ru juolluduvvui dáža mánáidgárddiid sámi ossodagaide, badjel 1,7 miljon ru mánáidgárddiide mat fáallet sámi giellaoahpahusa, 480 000 ru proševttaide mánáidgárddiin ja 1.785.200 ru oahpponeavvuide.

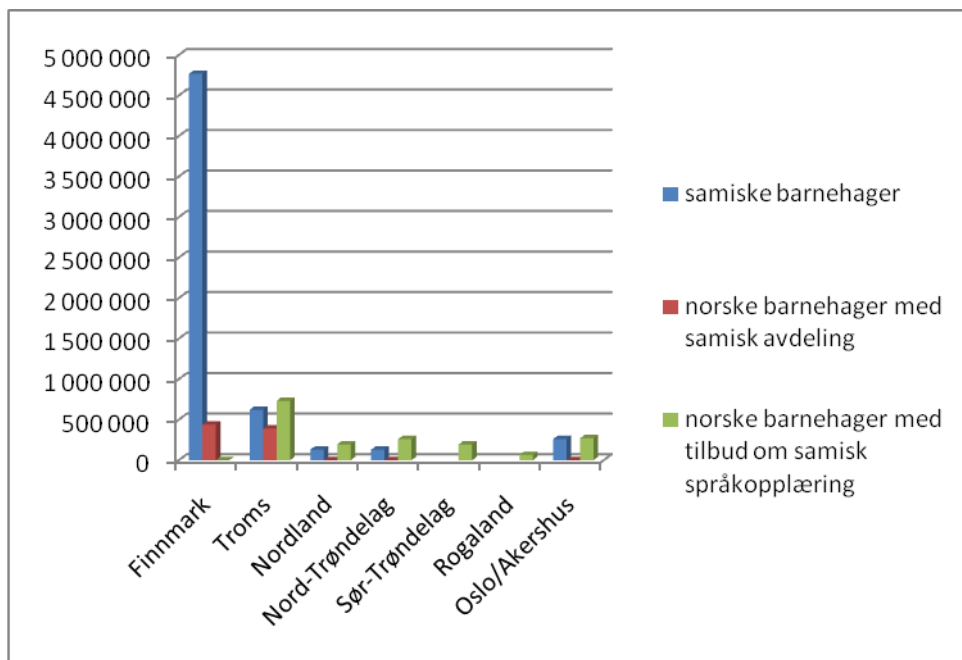

Tabella 1: Doarjja mánáidgárddiide.

Doarjja ollásit ja doarjjaevttut leat evaluerejuvvon ja dan dagai Asplan Viak 2010:s. Sámediggi lea maŋŋa revideren doarjjaevttuid evaluerema bohtosiid geažil. Doarjja galgá fas evaluerejuvvot 2014:s. Sámedikkis leat maiddái doarjjaortnegat, earret eará sáme gielat bargiid rekrutteremii mánáidgárddiide. Stipeanda addojuvvo ohppiide joatkkaskuvllain ja allaskuvllaid ja universitehtaid studeanttaide. Sámedikkis leat máŋga ovttasbargooasálačča mat barget oktasaš mihttomeari guvlui. Dat leat Máhtodepartemeanta, Oahpahusdirektoráhta, Fylkkamanni ja mánáidgárddiid vánhenváldedegoddi (FUB). Sámedikkis lea lágga ovttasbargu maiddái ovttaskas gielddaiguin. Gielddain dat lea ovddasvástádus das ahte mánáidgárddiin leat buorit fálaldagat sámi gielas ja kulturoahpahusas. Gielddat leat mánáidgárddiid bearráigeahččaneiseválddit, maiddái priváhta mánáidgárddiid. Sámedikkis lea oktavuoha maiddái ovttaskas mánáidgárddiiguin ja vánhemiiguin. Dasto lágida Sámediggi fierpmádatčoahkkimiid mánáidgárddiid bargiide dainna ulbmilin ahte ovddidit kvalitehta, buoridit gelbbolašvuoda ja vásihusaid lonuhallama dihte. Sámediggi láve maiddái bagadit mánáidgárdesuorggis sámi oahpahusas. Guktii jagis addá Sámediggi áigečállaga “Stullan”

mánáidgárddiid bargiid várás. Sámedikkis lea ovdasteaddji Finnmarkku fylkkamanni mánáidgárddiid dásseárvoavkkus.

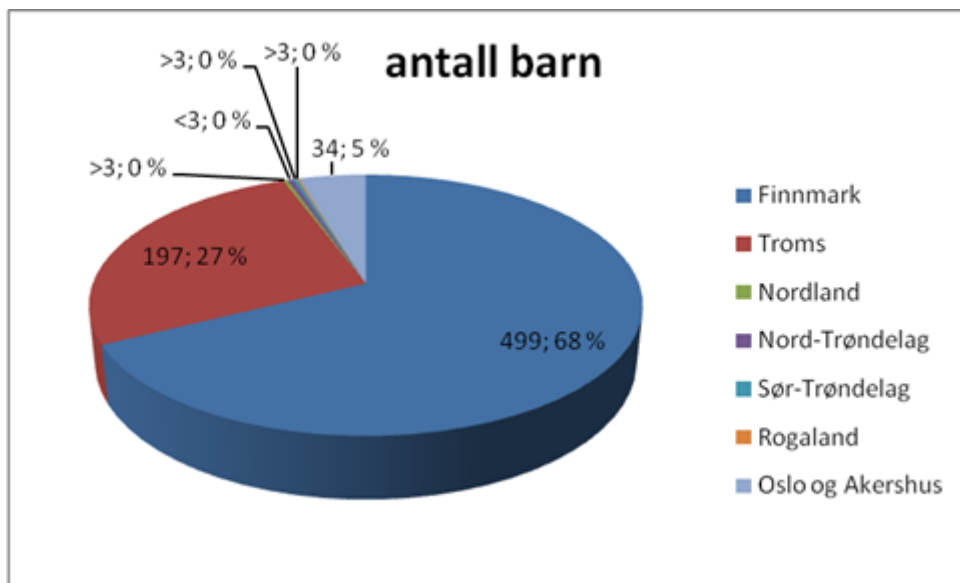
MÁHTTOVUOĐDU

Máhttovuođdu lea hástalussan Sámediggái dalle go strategiiat mánáidgárdeovddideami várás galget ráhkaduvvot. Sámediggi vuodđuda máhttovuođus iežas statistihkaide.

Sámedikki jagi 2012 statistihkka čájeha ahte leat registrerejuvvon 23 sámi mánáidgárddi, 7 dáža mánáidgárddi main lea sámi ossodat ja 31 dáža mánáidgárddi main lea fálaldat sámi giellaoahpahusas. Sámi mánáidgárddit gávdnojit Girkonjargga rájes davvin gitta Osloi máddin. Birrasii 70 % sámi mánáidgárddiin leat Finnmarkku fylkkas. Dattetge lea deatalaš deattuhit ahte statistihkka ii mital maidege mánáidgárddiid sisdoalu birra. Dát lea juoga maid “Sámi logut mitalit” lea čujuhan ja maid Sámediggi áigu čuovvolit.

Sámediggi oázžu mánáidgárddiid doarjaga hálddašeami oktavuodas loguid mat čájehit man ollu mánát ožžot sámi mánáidgárdefálaldaga. Sáhtta jurddašit ahte mánnálohku lea stuorat danne go sáhttet gávdnot mánáidgárddit mat eai oza doarjaga Sámedikkis vaikko sis livččii ge sámi fálaldat, ja dieinna lágiin eai registrerejuvvo min statistihkaide man ollu mánát ožžot sámi mánáidgárdefálaldaga.

Sámedikki geahčastaga mielde ožžo 806 máná sámi mánáidgárdefálaldaga 2012:s. Diagrámma vuolábealde čájeha movt mánnálohku juohkása guoskevaš 7 fylkkas. Jagi 2012 logut čájehit ahte 62 % mánáin ožžo sámi mánáidgárdefálaldaga Finnmarkkus, 24 % Romssas, 5 % Norlánddas, 2 % Davvi-Trøndelágas, 1 % Lulli-Trøndelágas, 1 % Rogalánddas ja 4 % Oslos ja Akershusas.

Tabealla 2: Mánnálohku mánáidgárddiin geat ožžot sámi fálaldaga.

Sámediggi lea maiddái ráhkadan geahčastaga man ollu mánát ožžot davvisámi-, julevsámi- ja máttasámi mánáidgárdefálaldaga (geahča diagrámmas vuolábealde).

Geahčastat čájeha ahte davvisámi mánáidgárdefálaldat lea leamaš 7 fylkkas, ja ahte badjel 700 máná ožžot dán fálaldaga. Olles mánnálogus lea dát 90 % mánáid gaskkas. Lunddolaš lea ahte 60 % mánáin ožžot davvisámi mánáidgárdefálaldaga Finnmarkkus ja lagabui 30 % Romssas. Norlándda, Davvi-Trøndelága, Lulli-Trøndelága ja Rogalándda fylkkain leat unnit go golbma máná geat ožžot sámi fálaldaga, ja Oslos ja Akershusas lea lagabui 5 %.

Julevsámi mánáidgárdefálaldat addojuvvo dušše gielddain mat gullet Norlándda fylkii, mii maiddái lea julevsámi guovlu. Ollislaš mánnálogus mat ožžot sámi mánáidgárdefálaldaga leat badjel 5 % mánát geat ožžot julevsámi mánáidgárdefálaldaga.

Ollislaš mánnálogus geat ožžot sámi mánáidgárdefálaldaga leat badjel 3 % mánát geat ožžot máttasámi mánáidgárdefálaldaga. 88 % máttasámi mánáidgárdefálaldagas addojuvvo máttasámi

guovlluin Davvi- ja Lulli-Trøndelágas. Unnit go 3 máná ožžot máttasámi mánáidgárdefálaldaga Finnmárkku, Norlándda ja Oslo ja Akershus fylkkain.

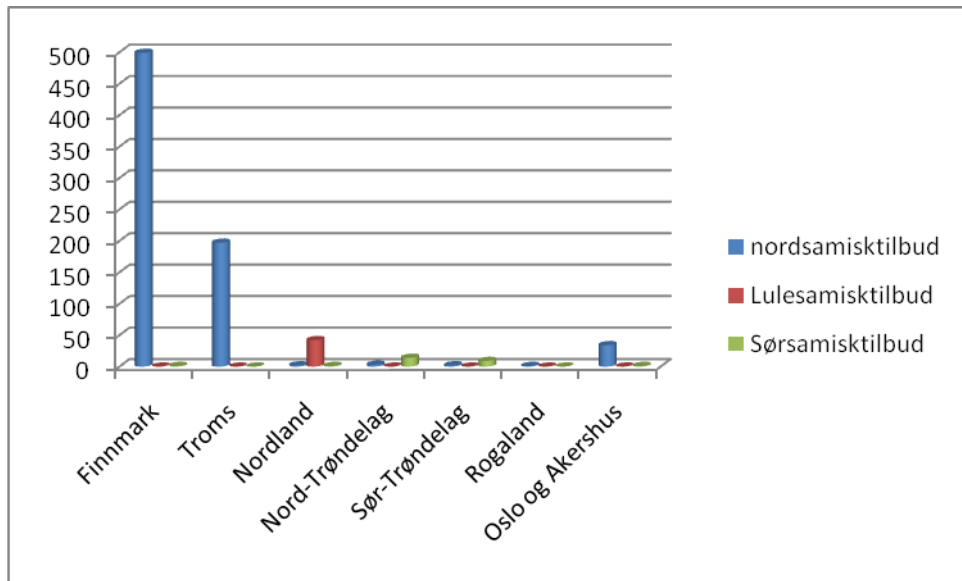

Tabella 3: Man ollu mánát ožžot davvi-, julev- ja máttasámi mánáidgárdefálaldaga.

Dát geahčastat čájeha ahte Finnmárkkus ja Romssas leat eanemus mánát geat ožžot sámi mánáidgárdefálaldaga. Tabella čájeha maiddá ahte sámi fálaldagat gávdnojit sámi guovlluin. Ovdamearkka dihte lea julevsámi mánáidgárdefálaldat gávdnomis julevsámi guovlluin Norlánddas. Dasto čájehit diágrammat bajábealde ahte máttasámi mánát leat biedgguid mángga fylkkas, maiddá olggobealde máttasámi guovlluid. Sámediggi lea registreren ahte lohku máttasámi fálaldagaid ektui maida ohccojuvvo doarjja lea lassánan. Dákkár ovdáneami mii háliidit, seammás go Sámediggái lea deatalaš nannet áshuvvon sámi mánáidgárdefálaldagaid.

Boahpteáiggis áigu Sámediggi bidjat mihttomearrin fokuseret diehtujuohkin- ja bagadanbarggu. Sámediggi vuordá ahte maiddá gielddat ja mánáidgárddiid eaiggádat váldet ovddasvástádusa dieđihan- ja bagadanbarggus sámi mánáidgárdefálaldagaid birra. Sámediggi áigu erenoamážit deattuhit julev- ja máttasámi mánáidgárdefálaldagaid áiggis ovddasguvlui. Danne go diet guovllut leat rašis dilis sámi giela ja kultuvrra suodjaleami ektui.

Analysajoavku ovddida Sámi logut muitalit 5 ahte lohku mánáidgárddiid ektui gos lea sámi fálaldat lea stabiila. Mánnálohku geain lei sámi mánáidgárdefálaldat, goarkui 2010/11 rájes 2011/12 rádjai guđain mánáin. Dasto njejai mánnálohku sámi mánáidgárddiin ja sámi ossodagain dáža mánáidgárddiin 30 mánáin ja lohku stuorui 36 mánáin geain lei sámi fálaldat dáža mánáidgárddiin. Mánnálogu njiedjan mánáidgárddiin áigodagas 2005 – 2010 čilgejuvvo dainna go dán áigodagas geahppanedje golmma-, njeallje- ja viđajahkásačcat olles 16 % Finnmárkkus, ja measta 6 % Romssas ja 10 % Norlánddas.

Dasto čuožžu Sámi logut muitalit 5 ahte “jos mii juohkit ollislaš logu man lágan fálaldagat ledje, de oaidnit guhkes áiggi tendeanssa rievdamii. Mánnálohku sámi mánáidgárddiin ja sámi mánáidgárdeossodagain (dáža mánáidgárddiin) lea njiedjan, muhto mánnálohku eará sámi fálaldagain dáža mánáidgárddiin goarkui. Dat mearkkaša geavahusas dan ahte giella lea fuotnánan ovdaskuvlamánáid gaskkas mañimuš guđa jagis, danne go fálaldat mii lassána, lea heajut go dat mii unnu.”

Sámediggi registrere dan maid analysajoavku ovddida. Sámi mánáidgárddiid lohku lea njiedjan go fas dáža mánáidgárddit main lea sámi fálaldat leat lassánan mañimuš jagiin. Ollislaš mánáidgárdelohku lea bisson stabiilan. Sivvan dasa sáhtá leat dat go mánáidgárddit leat heaittihuvvon dahje odđasis organiserejuvvon nu ahte leat geahppánan. Sivvan sáhtá leat maiddá dat Sámediggi dán áigodagas lea čavgen sámi mánáidgárddiid doarjjaevttuid. Dat go mánáidgárddiid lohku main lea sámi fálaldat njiedjá vuorjašuhttá Sámedikki, ja mainna Sámediggi ii leat duhtavaš. Sámediggi háliida hoahpuhit

boahhteáiggis diehtjuohkin- ja bagadanbarggu nu ahte maiddái áigeguovdilis doarjjaoažžut, mat dál eai oza doarjaga, dagašedje dan boahhteáiggis. Sámediggi oažžu dieđuid mánáidgárddiid birra mat eai oza doarjaga, ja dat sáhtta addit negatiivlaš váikkhusaid mánáide geaidda dat guoská, go sii dalle eai soaitte oažžut sámi mánáidgárdefálaldaga. Sámedikkis dál ii leat kapasitehta čuovvolit dán. Sámedikki áigumuššan doarjagiin mánáidgárddiide lea dán rádjai leamaš ahte dainna galgá láchit diliid nu ahte gielddat ja priváhta mánáidgárdeeaiggádat sáhtášedje addit sámi mánáidgárdefálaldaga. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu fas evalueret doarjjaortnegiid eavttuid. Mánáidgárddiid raporteremiid bokte oaidná Sámediggi ahte mánáidgárddit eai leat ovttaláganat sisdoalu eaige giela dáfus. Sámediggi háliidivččii heivehit doarjaga nu ahte mánáidgárddit sáhtášedje sihkkarastit sisdoalu ovddideami ja kvalitehta.

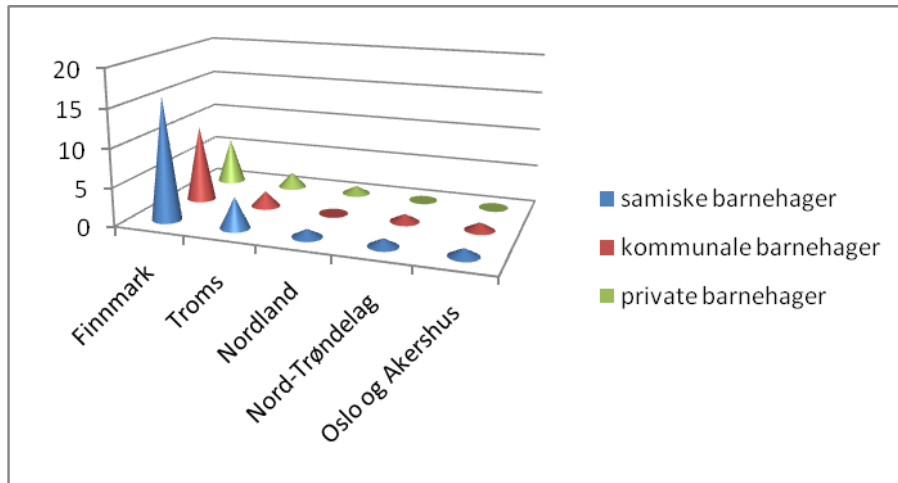

Tabella 4: Sámi mánáidgárddiid lohku.

Tabella čájeha ahte dan 23 sámi mánáidgárddis leat 14 gielddalaš ja 9 priváhta mánáidgárddi. 71 % gielddalaš sámi mánáidgárddiin ja lagabui 60 % priváhta sámi mánáidgárddiin leat Finnmarkkus. Oktibuot lea lagabui 30 % gielddalaš mánáidgárddit Romssa, Davvi-Trøndelága ja Oslo ja Akershus fylkkain, muhto oktage ii leat Norlánddas. Romssa ja Norlándda fylkkain leat oktibuot 30 % priváhta sámi mánáidgárddit, go fas Davvi-Trøndelágas ja Oslo ja Akershusas eai leat oppanassiige priváhta sámi mánáidgárddit.

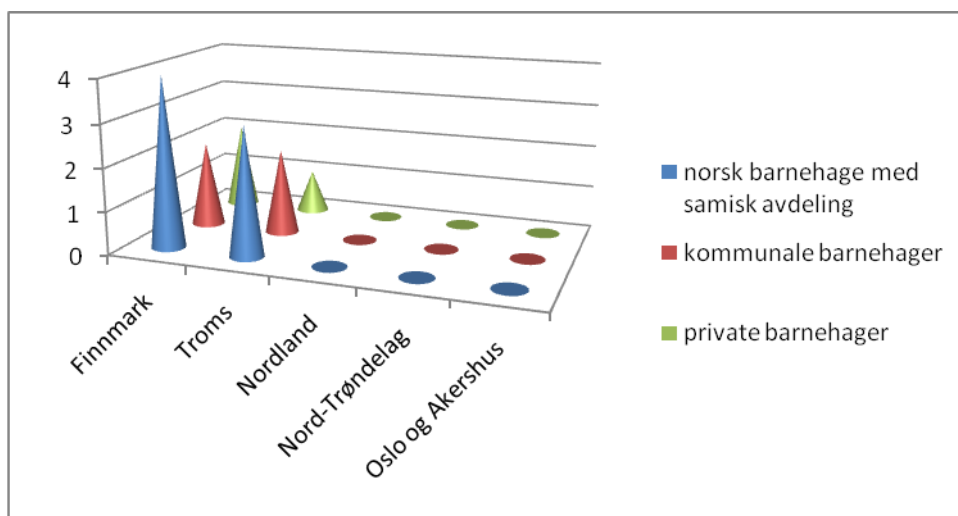

Tabella 5: Man ollu leat dáža mánáidgárddit main lea sámi ossodat.

Tabella čájeha ahte dušše Finnmárkkus ja Romssas leat dáža mánáidgárddit main lea ossodat sámi fáilaldagain. Dán fylkkain lea maiddá oalle dássásaš juohku gielddalaš ja priváhta sámi mánáidgárddiid gaska. Oktiibuot leat lagabui 60 % gielddalaš ja badjel 40 % priváhta sámi mánáidgárddi fylkkain.

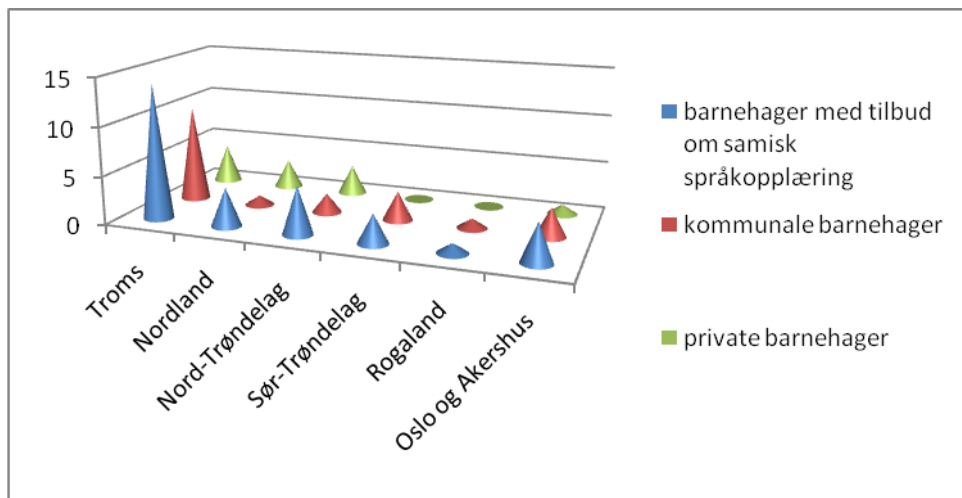

Tabella 6: Man ollu mánáidgárddit main lea sámi giellaoahpamusfálaldat.

2012:s ožžo 31 dáža mánáidgárddi doarjaga sámi giellaoahpamusii. Dán 31 mánáidgárddi gaskkas leat badjel 60 % gielddalaš mánáidgárddit ja lagabui 40 % leat priváhta mánáidgárddit. Romssas lea badjel 70 % gielddalaš ja lagabui 30 % priváhta mánáidgárddit main lea sámi giellaoahpamusfálaldat. Dán fylkkas leat maiddá eanemus mánáidgárddit main lea sáme giellafálaldat ovttaskas mánáide. Lulli-Trøndelágas, Oslo ja Akershusas leat 3 dahje eanet gielddalaš mánáidgárddi, Norlánddas, Davvi-Trøndelágas ja Rogalánddas unnit go 3 gielddalaš mánáidgárddi main lea sámi fáilaldat. Priváhta mánáidgárddiid gaskkas Romssas, Norlánddas ja Davvi-Trøndelágas leat 3 dahje eanet priváhta mánáidgárddi main lea sámi fáilaldat, Oslos ja Akershusas leat unnit go 3 ja Lulli-Trøndelágas ja Rogalánddas ii leat oktage.

ÁŅGIRUŠŠANSUORGGIT

Diedáhhusas sámi mánáidgárdefálaldaga birra galgá biddjojuvvot fokus áŅgirusšansurggiide ja oainnusmahttit makkár hástalusat, mihttomearit ja strategiijat leat ovddabealde. Sámediggi áigu čuovvovaččas bidjat fokusa guđa áŅgirusšansuorgái. Dat ovdan buktojuvvojit guhtege sierra, muhto dattetge lea okta oktasaš mihttomearri suodjalit ja ovddidit sámi giela ja kultuvrra.

ÁŅgirusšansuorgi 1 - Mánáidgárddi sisdoallu

Hástalusat

Sámedikki mánáidgárdepolitihkka vuodđuduvvo vuodđoektui ahte mánáidgárddiid kvalitehta ja sisdoallu ja mánáidgárddiid árvovuodđu leat guovddázis ollislaš sámi oahppopolitihka viidáseappot ovddideamis. Deatlaš lea ahte nátionála oahppopolitihkas leat mihttomearit ja strategiijat maid bokte sihkarastit ahte álgoálbmotrievttálaš unnimusstandárddat doahhtaluvvojit. ÁŅgirusšansuorgi reflektare ahte lea dárbu oktasaš pedagogalaš geađejuolgái ja hástalusaide makkár sámi árvuide mánáidgárddit galget vuodđuduvvot ja movt daid buoremusat sáhtta ollašuttit. Bajimus dásis ferte sámiide álbmogin sihkarastojuvvot vuoigatvuohta ovddidit iežas mánáidgárddiid gos oahpamusmetodat ja iežas oahpponeavvut leat guovddázis. Okta vuohki movt dan sáhtášii dahkat lea ahte sámít ieža ráhkadit ovdamearkka dihte rámmaplána sámi mánáidgárdefálaldaga várás. Dutkan čájeha ahte buot sámi mánáidgárddiin ii leat sámi sisdoallu. Vaikko mánáidgárddit njuolggadusaid bokte leat mearridan ahte sin doaimma galgá vuodđuduvvot sámi gillii ja kultuvrii ja doppe galget leat sáme gielat bargit. Mánáidgárddi sisdoalu oktavuodas ii leat sáhka dušše metodaidda ja oahpponeavvuid

birra, muhto maiddá man dásis ja movt sámi perspektiiva deattuhuvvo ja oainnusmahttojuvvo geavahas.

Okta hástalus lea sihkkarastit buori kvalitehta mánáidgárddi sisdoallui seammás go mii diehtit ahte fágaolbmot eai leat doarvái. Deatalaš lea ahte gávdnojit fágaolbmot geain lea fágagelbbolašvuohta suorggis. Dát leat mielde sihkkarastimin buori kvalitehta ja dohkálaš fágalaš sisdoalu buoremusat ávkin mánáide, sin vanhemiidda ja sámi báikegottiide.

Kulturgaskkusteapmi lea čadačuovvu suorgi mánáidgárddi sisdoalus. Kultuvrra oktavuodas lea sáhka árbbi ja árbevieruid birra, ja seammás bajásdoallama, háhkama ja ođasmahttima birra. Sámediggái lea deatalaš ovdánahttit dan ahte mánáidgárddit válddášedje vuolggasaji sámi kultuvrras dalle go sisdoallu plánejuvvo. Duhkoraddama bokte sáhtta deatalaš árvvuid gaskkustit earret eará nu ahte leat olgun luonddus ja ahte mánát besset searvat sámi árbevirolaš bargui. Sámi kultuvra galgá čuovvut sámi mánáidgárdefálaldaga lunddolaš oassin árgabeavvis. Sisdoallu galgá leat buotbealat ja girjái, ja ovttaskas máná vuolggasajis. Sámi mánáidgárdefálaldaga sisdoallu galgá heivehuvvot buot mánáide beroškeahhtá das gos riikkas ássat. Máná galgá maiddá ovdánit, dán oktavuodas erenoamážit giellalaččat. Eaktun lea ahte gávdnojit sámegeilat bargit mánáidgárddis.

Dat go sámi servodat lea nu mánggabealat dagaha ahte sierra mánáidgárddit fertejit bidjat vuodđun báikkálaš kultuvrra mánáidgárddistaset. Dát gáibida ahte bargiin ferte leat báikkálaš ja árbevirolaš máhttu. Dasto fertejit mánát oahppat gudnejahttit olles sámi mánggabealatvuoda ja oktasaš áddejumi, ja mánggakultuvrralaš servodaga oppalaččat. Sámiin leat doloža rájes leamaš sin ássanguovllut maidda geográfalaččat gullet; davvisámi, julevsámi ja máttasámi giellaguovllut. Dát sámi guovllut gávdnojit ain vaikko dat geográfalaččat leatge gáržon. Deatalaš lea ahte buot mánát besset oahppat iežaset kultuvrra birra beroškeahhtá das gos riikkas ássat, ja seammás oahppat veaháš earáid árbevieruid, árvvuid ja norpmaid birra.

Vánhemiin lea váldoovddasvástádus mánáid bajásgeassimis, geahča Mánáidgárdelága § 30 (1981).

Vánhenovddasvástádus mearkkaša dan ahte vanhemiin lea fuolahusovddasvástádus mánás, ja ahte sis lea mearridanvuoigatvuohta máná ovdas. Dalle go máná lea mánáidgárddis, váldá mánáidgárdi oasi fuolahus- ja bajásgeassindoaimmaide. Mánáidgárdi dievasmahtta ruovttu birra, ja ferte čájehit áddejumi sierra bearašhámiide ja árvvus atnit daid. Sámediggi oaidná man deatalaš lea ahte mánáidgárddit nu ollu go vejolaš gaskkustit sámi bajásgeassima árbevieruid. Mánáidgárdi ferte deattuhit ja vuhtii váldit fuolaheddiid oainnu, ja movt sii bajásgeasset máná. Dát gáibida dihto miellaguotta ja gelbbolašvuođa bargiin, vanhemiin, ja sámi servodagas oppalaččat.

Mánáidgárddiid fysálaš struktuvrra hábmen lea deatalaš danne go mánái váikkuhit olggut rámmaeavttut. Dávvirat ja ovdan buktimat leat symbolat ja muitalit mánáidgárddi siskkáldas kultuvrra ja dan árvvuid birra. Sámediggi oaivvilda ahte mánáidgárddiin galgá sámevuohta leat oidnisis objeavttaid ja dovdomearkkaid bokte. Dat sáhttet leat goahti, lávvu, sámi duhkorasat (duhkorasat sámi kultuvrras), sámi govvosiguin čijaheapmi jna. Sámegeiela visualiseren muitala maiddá movt mánáidgárdi deattuha sámi sisdoalu sihke giela ja kultuvrra ektui. Sámevuohta oidnisis lea deatalaš danne go dat addá mánái gullelašvuođa dovddu ja dohkkeheami, ja dat sáhtta leat mielde nannemin sámi identitehta.

Dáláš láhkaaddin ii atte buohkaide vuoigatvuođa oazžut sámi mánáidgárdefálaldaga. Mánáin lea vuoigatvuohta dušše oazžut sámi mánáidgárddis, muhto sis ii leat vuoigatvuohta sámi mánáidgárdefálaldahkii, Øie-lávdegotti (NOU:2012, Til barnas beste, ny lovgivning for barnehagene) árvvoštallama mielde ii leat oiddolaš lága bokte fievrridit rievtti oazžut sámi mánáidgárdefálaldaga

odda mánáidgárdelágas, dan sivas go dan ii leat vejolaš čuovvolit. Dás ii leat Sámediggi álggage ovttaoivvilis. Mánáidgárdemánát berrejit lága dáfus biddjojuvvot ovttá dássái vuoddoskuvlla ohppiiguin go guoská vuoigatvuhtii oazžut sámi fálaldaga. Go livččii individuála vuoigatvuohta oazžut sámi mánáidgárdefálaldaga, de mearkkašivččii dat dan ahte buot mánát geat háliidit oččošedje fálaldaga mas sámi giella ja kultuvra deattuhuvvo. Nugo ortnet dál lea, de dat ii leat doarvái dárkil. Sámediggi oaivvilda ahte ferte lága bokte mearriduvvot ahte buot mánáin geat háliidit lea vuoigatvuohta sámi mánáidgárdefálaldahkii beroškeahhtá guđe oasis riikkas ássat.

Ujárgga gielddas lei jagiin 2009, 2010 ja 2011 nuvttá mánáidgárdesadji. Jagi 2012 rájes máksá sadji 1500,- ru mánnui (mielde borramuš). Sii geaid dienas lea unnit go 3G mákset mánáidgárdesaji ovdas 500,- ru (mielde borramuš). Addojuvvo maiddá 50 % vuoládus oappáid ja vieljaid ovdas.

Tove Anti/Trine Guttorm Anti

390 siidu 453 siiddus

Sámedikki rolla lea nappo dalle váikkuhit sámi sisdoalu bisuheami ja ovddideami mánáidgárddiin. Sámediggi áigu politihkas bokte gáibidit ahte bargiide biddjojuvvo unnimus gáibádus das man ollu sis galgá leat kulturmáhttu ja kulturáddejupmi.

Gielddain ja fylkkamanniin lea váldi mánáidgárddiid ektui ja dat galget bearráigeahččat daid. Sámediggi sáhtta bearráigeahčat doarjaga maid Sámediggi ieš juolluda. Dát boahatá ovdan buot juolludusreivviin. Muhtun áššiid lea dárbu bearráigeahččat ja dat dahkkojuvvo maid dan ektui ahte geavahuvvojit go ruđat eavttuid mielde. Bearráigeahččan lea mielde bidjamin fokusa mánáidgárddi sisdoalu kvalitehtii ja sámegillii. Sámedikkis ferte leat eanet árjjalaš rolla ja ovttasbargu guoskevaš oasálaččaignu mat bearráigeahččet mánáidgárddiid. Sihkkarastin dihte ahte sámi perspektiiva leat mielde.

Mihttomearri

Mánáidgárddis lea sámi sisdoallu mii ovdánahtta máná oahppama ja hápmášuvvama ovttasbarguin ja áddejumiin máná ruovttuin.

Strategiijat

Sihkkarastit dan ahte mánáidgárddiid eaiggádiin lea máhttu sámi gielas ja kultuvrras.

Váikkuhit dan ahte mánáidgárddiin lea fágalaš gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras ja ahte dat deattuhuvvo mánáidgárddis.

Váikkuhit dan ahte studeanttat ožžot álgoeahpu sámi gielas ja kultuvrras.

Ángiruššansuorgi 2 - Giellamovttiidahttin mánáidgárddis

Hástalusat

Sámedikki mielas lea mánáidgárdemánáid giellaoahpahus ja giellamovttiidahttin okta dain deataleamos surggiin mánáidgárdepolitihka siskkobealde. Sámelágas (1987) mearriduvvo ahte sámegiella lea almmolaš giella Norggas ja ahte sámegiella ja dárogiella lea ovttadássásaš gielat. Rámmaplánas mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid birra (2011) daddjojuvvo ahte mánáidgárdi galgá árjjalaččat bargat máná giellaovddidemiin. Okta Sámedikki giellamihttomeriin lea ahte boahhteáiggis livčče eanet sámi giellageavaheadjit. Sámegiella leat sorjavaččat das ahte mánat ohppet giella ruovttus ja dasto mánáidgárddis ja skuvllas. Danne áigu Sámediggi árjjalaččat bargat dan ala ahte nannet ja láchit diliid nu ahte buot mánat oččošedje giellaoahpahusa masa sis lea vuoigatvuohta. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta lea ráhkadan sámegiellaid doaibmaplána (2009). Dán doaibmaplánas leat mihttomearit, hástalusat, guhkes áiggi strategiijat ja doaibmabijut giellaoahpahusbargui sámi mánáid ja nuoraid várás. Dát leat viiddis ángiruššamat main Sámediggi lea mielde mánáidgárdepolitihkas bokte. Doaibmaplána vejolaš rievdadeami oktavuodas berre Sámediggediedáhus sámi mánáidgárdefálaldaga birra biddjojuvvot vuodđun. Muđui čujuhit Sámediggediedáhussii sámegiella birra mas doaibmaplána birra guorahaljojuvvo eanet.

Giellamovttiidahttin mánáidgárddiin ii leat ovttalágan go doppe lea mánáin sierralágan gielladuogáš. Dáláš mánáidgárddiin gávdnojit ollu variašuvnnat das makkár giellafálaldat addojuvvo. Vaikko mánáidgárddis lea njuolggadusaiguin mearriduvvon ahte mánáidgárdi lea sámi mánáidgárdi, de sáhtta das movt sámegiella geavahuvvo leat variašuvnnat. Mii diehtit maidá ahte dárogiella lea mánat ohcet saji sámi mánáidgárddiin, ja mii diehtit ahte dat váikkuha giellabirrasa nu ahte dárogiella vuoitá. Sámedikki giellapolitihkka sihkkarastá mánggabealatvuođa ja variašuvnnaid sámi giellaid ektui. Giellafálaldaga báikkálaččat heiveheapmi lea deatalaš. Sihke mánat geain lea sámegiella eatnigiellan ja mánat geain sámegiella lea nubbin giellan fertejit oazžut vejolašvuođaid oahppat sámegiella ja ovddidit

dan viidáseappot. Nu fertejit ge mánáidgárddiin leat sierralágan mihttomearit giellaoahpahusa várás dađi mielde makkár mánát doppe leat áiggis áigái. Mánáidgárdi šaddá dakkár arenan gos sihke dárogielat mánát ohppet sámegeiela ja gos sámegeielat mánát besset ovddidit sámegeiela doaibmi guovttegielatvuoda ektui.

Dat go mánáid giellagelbbolašvuodas leat stuorra variašuvnnat buktá hástalusaid movt láchit diliid giellamovttiidahttimii. Danne fertejit mánáidgárddit hukset fáldalaga mánáid gielalaš ovdáneami ja duogáza mielde. Mánáidgárdi ferte láchit diliid nu ahte bargit ja mánát ovttas geavahit sámegeiela duhkoraddangiellan, oahppangiellan ja välljejit geavahit sámegeiela go leat ovttas eará sámegeielagiiguin. Sámegeielat mánát leat álohii muhtun dásis guovttegielatvuoda ovddideamis ovtta dahje mángga sámegeielain ja dárogielain, dahje eará gielain. Mánáidgárdi galgá sihkkarastit ahte mánát ovdánit sámegeielas, nu ahte sin sámi giela ja kultuvrra sisdoallu ii fuotnán, muhto nanosmuvvá. Dán sihkkarastima dihte lea deatalaš ahte mánáidgárddis lea čielga giellapolitiikka. Mánát geat galget ovddidit ja oahppat giela dárbbasit sámegeielat arena gos eará gielat eai seaguhuvvo. Organiserema ja metodaid ferte geahččat máná gielalaš duogáza ja mánáidgárddi mihttomeari vuodul go guoská giellaovddideapmái. Sáhttit čujuhit Áltá siidda sámi mánáidgárdái gos lea čielga giellapolitiikka. Dát fáldat addá vanhemiidda einnostan vejolašvuoda sámegeiela ektui. Muđui čujuhit Sámediggediedáhussii sámegeiela birra.

Sámedikki mielas lea leamaš buoremus váikkuhangaskaoapmi dat go gullá sámegeiela hálddašanguvlui, dasa ahte odne oazžut vuogádatlaš giellabargguid. Dát ortnet ii leat buot sajiin addán bohtosiid nugo vurdojuvvui. Sámediggi oaivvilda muđui ahte eará distrivttat gos sámit ássat nugo ovdamearkka dihte Áltá, Røros ja Romsa fertejit maiddái láchit diliid sámegeiela várás mánáidgárddiin. Dáin guovlluin leat árbevirolaččat ássan sámit. Mánáidgárddit galget mánáidgárdelága mielde váldit vuhtii sámi mánáid giela ja kultuvrra. Dát ii leat čadnojuvvon sámi distriktii, muhto sorjá das gos mánát leat mánáidgárddis. Máttá- ja julevsámegeielat leat rašis dilis ja dárbbasit doaibmabijuid mat njuolga čujuhit daid erenoamáš dárbbuide mat dáin servodagáin leat. Jos gielat galget oazžut buriid ovdánanvejolašvuodaid, de lea dárbu sierra ángiruššat máttá- ja julevsámi guovlluin.

Sámediggi oaidná ahte okta hástalusain giellamovttiidahttinbarggus lea dat go váilot resursaolbmot ja fágaolbmot geain lea gelbbolašvuodta sámegeielas. Go eai leat dakkár rávesolbmot geain livččii gelbbolašvuodta šaddá giellaoahpahusas váilevaš. Dattetge dahket ollu mánáidgárddit buori barggu giellaovddidanbarggu oktavuodas. Buorre kvalitehta oahpahusas lea deatalaš jos mánát galget dovdat ahte mánáidgárdeláldat lea buorre. Sámediggi deattuha ahte searvvaheaddji oahppanbiras lea deatalaš, gos leat sámegeielat bargit geat geavahit sámegeiela go ovttastallet mánáin, fágalaččat heivehuvvon vugiin máná guovttegielatvuoda ovddideami ja individuála eavttuide dávistettiin. Mánáidgárddiid bargit leat gielalaš ovdagovat mánáide dakkár agis goas mánáide lea álki dahkat váikkuhusa. Danne lea deatalaš ahte sihke ovdaskuvlaoahpaheaddjit ja veahkkebargit ovddidit pedagogalaš ámmátlašvuoda ja dihtomielalaččat čájehit mii lea sin rolla giellaoahpahusas. Sámediggi oaidná ahte dáláš gilvoservodagas bargosajiid alde lea hástalus bisuhit sámegeielat bargiid mánáidgárddiin. Go giellaoahpahusas galggaš leat buoremus vejolaš kvalitehta de ferte váldit ávvira gelbbolašvuodas, muhto maiddái ahte sáhtta ovddidit dan viidáseappot ja ođasmahttit máhtu árjjalaš proseassa bokte.

Nugo ovdal namuhuvvon de deaividit bargit mánáidgárddis mánáid geain lea iešguđege lágan gelbbolašvuodta sámegeielas. Dát gáibida bargiin maiddái gelbbolašvuoda guovttegielatpedagogihkas. Sámi ovdaskuvlaoahpaheddjiin leat stuorra hástalusat organiserema ja metodaválljema ektui giellaoahpahusas. Sámediggi oaidná deatalažžan ráhkadit plánaid movt dáid mánáid galggašii čuoovvilit ja ahte mánát juhkkujuvvojit joavkun giellamáhtu mielde. Ollu mánáidgárddiin main lea sámi fáldat sáhttet leat unnán ovdaskuvlaoahpaheaddjit. Fágalaš digaštallan mánáidgárddis gos lea dušše okta ovdaskuvlaoahpaheaddji sáhtta šaddat váilevaš. Deatalaš lea ráhkadit arenaid fágalaš digaštallamiid várás.

Vánhemat leat deatalaš ovttasbargoguoimmit giellabarggus mánáidgárddis. Mánáidgárdelágas (2006) lea mearriduvvon ahte mánáidgárdi ovttasbargguin ja áddejumiin ruovttuin goziha mánáid dárbbu fuolahusa ja duhkoraddama ektui, ja ovdánahtta oahppama ja hápmašuvvama vuodđun juohkelágan ovdáneapmái. Giellaoahpahus mánáidgárddis gáibida ollu barggu sihke bargiin ja vanhemiin. Hástalus lea loktet sámegeiela stáhtusa nu ahte vanhemat välljejit sámegeiela juo mánáidgárddis. Go

galgá oažžut áddejumi ja oainnu/máhtu giellabarggus, de berrejit maiddái vanhemat buoridit gelbbolašvuoda. Dasto fertte oažžut vanhemiid válljet sámegiela mánáidasaset maiddái viidáseappot skuvllain nu ahte šaddá lunddolaš čuovvut mielde sámegiela vuodđoahpahusas skuvllas. Sámegiela fertte eanet oainnusmahttit sihke ruovttuin ja mánáidgárddiin.

Doarjja maid mánáidgárddit ožžot Sámedikkis geavahuvvo dávjá giellamovttiidahttimii ja giellaoahpahussii. Sámedikki rolla lea addit doarjagiid ja čuovvolut dan dieđuid mielde maid ožžot doarjjaoažžuin. Sámediggi oaidná ahte leat eanet hástalusat maid sáhtta čatnat doarjjaortnegii.

Mánáidgárddit mat gullet kategoriijai sámi mánáidgárddit ožžot dál eanet doarjaga giellaoahpahussii go dáža mánáidgárddit. Sáhtta árvvoštallat ahte doarjjaortnet boahhteáiggis šattašii dávgaseabbon ja heivehuvvošii ovttaskas mánáidgárddi dárbbuide. Dát sáhtta addit oalgeváikkuhusaid kvalitehtii ja mánáidgárddiid mihttomeari juksamii.

Muhtumat oaivvildit ahte vaikko mánáidgárddis eai leat ge sámegiela bargit, de berrejit dat oažžut sámi mánáidgárdedoarjaga jos dat deattuhit sámi kultuvrra. Sámediggi lea dál doalahán dan ahte mánáidgárddis gos sámi giella ja kultuvra deattuhuvvo galget leat sámegiela bargit. Dán gáibádusa áigu Sámediggi bisuhit. Sámediggi háliida boahhteáiggis ráhkadit doarjagii dakkár eavttuid maiguin sáhtta mihtidit. Sávvat beassat oaidnit olahit go mánáidgárddit mihttomeari vai sáhtta bidjat váikkuhangaskaomiid dohko gos eai leat nu buorit bohtosat. Dát sáhttašii buoridit mánáidgárddiid kvalitehta.

Mihttomearri
Mánáid giellamovttiidahttin davvi-, julev- ja máttasámegiela nannejuvvo.
Strategiijat
Láhčit árra giellamovttiidahttima mánáidgárdefálaldaga bokte.
Váikkuhit formála gelbbolašvuoda sámi giela bargiid gaskkas.

Ángiruššansuorgi 3 - Giellalávgunmodeallat

Hástalusat

Giellalávgunmodeallan dán oktavuodas áddejuvvo dat giellaoahpahusmetoda mas nubbi giella dahje amas giella geavahuvvo máná birrasis. Deattuhuvvo ahte giela oahppá eará doaimmaid bokte. Mánáidgárddis vuodđuduvvo giellalávgunmetodihkka prinsihppii ahte mánná oahppá sámegiela go searvá doaimmaide, maida bargit servet ja sii sáhttet addit gielalaš rávvagiid mánáide. Dát gáibida ahte leat sámegiela bargit.

Vásihusat čájehit ahte ollu sámi mánáidgárddiin ja ossodagain lea sihke dárogiella ja sámegiella beaivválaš giellan, ja giellaoahpahusa mihttomearit molsašuddet distrivttas distriktii. Dalle leage mánáidgárddiin dárbu dakkár ovddidanmodeallaide mat čatnasit ovttaskasa gielladillái ja báikkálaš diliide. Hástalussan lea oktasaš geađgejuolgi bargiid giellaoahpahussii. Go vállje nu gohčoduvvon “nana” giellalávgunmodeallaid mánáidgárddiin gos lea sámi fálaldat de buvttiha dat posiitiivvaláš ahtanuššama ja máhttoovddideami giellaoahpahusas. Tendeansan mánáidgárddiin lea leamaš geavahit “ii árjjalaš” modeallaid man oktavuodas giellabargu ii leat addán dakkár bohtosiid maid leat sávvan. Dá lea juoga maid Sámediggi áigu rievdadit. Sámediggi lea ovdal addán ruđaid ”Elgá-prošektii” (Dieđut Nr. 1/2007 "Samisk språk i Svahken Sijte"), ja Loabáid suohkanii geahččalit giellalávgunmálla mánáidgárddis. Dalle garvá dan ahte giellaoahpahus mánáidgárddiin ii livččii

soaitáhagas dahje olbmui duohke. Hástalussan lea ovddidit metoda mii heive diliide. Sámegeielaid doaibmaplánas lea earret eará dát okta doaibmabijuin. Sámedikki rolla barggus giellalávgunmodeallaiguin lea maiddáai addit doarjaga ja gulahallat fylkkamanniiguin ja gielddaiguin. Dat mánáidgárddit mat nagodit čađahit giellalávvguma ja jukset bohtosiid, fertejit sáhttit oažžut eanet doarjaga váikkuhangaskaoapmin ja earáid movttiidahttima dihte. Raporttaid bokte maid Sámediggi oažžu mat galget oainnusmahttit doarjaga geavaheami, čájeha ahte ollu mánáidgárddit leat bisánan. Dát lea sivvan dasa go giellalávgunmodeallat lea okta ánggirusšansurggiin Sámedikki politihkalaš barggu oktavuodas.

Mihttomearri	Strategiijat
Mánáidgárddit geavahišgohtet daid giellalávgunmodeallaid ja giellamovttiidahttinvuogiid mat leat geahččaluvvon ja maid ektui lea dutkama bokte máhttu, nu ahte diehtit ahte dat heivejit ulbmili.	Movttiidahttit ovddidanbarggu nu ahte áiggis áigái gávdnojit heivvolaš giellaoahpamusmodeallat maiguin sáhtttá dustet boahtteáiggi hástalusaid. Sihkkarastit vuogádagaid nu ahte mánáidgárdeeaiggádat sáhttet geavahit daid giellalávgunmodeallaid mat leat geahččaluvvon ja mat addet positiivvalaš ovdáneami gilli.

Ánggirusšansuorgi 4 - Sámegeielat bargiid rekrutteren

Hástalusat

Sámi servodagas leat stuorra hástalusat ovddabealde go guoská sámegeielat bargiid rekrutteremii geat máhttet davvi-, julev- ja máttasámegeiela. Jos mánáidgárddiid galggaš sáhttit ovddidit viidáseappot oahpaheaddji orgánan ja mat devdet oahppogáibádusa mánáidgárdelága mielde, de lea deatalaš hástalussan oažžut eanet sámegeielat bargiid mánáidgárddiide. Mánáidgárddiin leat dál bargin sihke ovdaskuvlaoahpaheaddjit/pedagogat ja veahkkebargit. Pedagogalaš bargit ja eará sámegeielat bargit leat vuodđun boahtteáiggi mánáidgárddiide. Danne lea sámegeielat ovdaskuvlaoahpaheddjiid ja eará bargiid rekrutteren deatalaš. Studeanttat geat váldet ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu leat geađgejuolgin boahtteáiggis. Jos eai leat eanet sámegeielat ovdaskuvlaoahpaheaddjit, de ii ovdán sámi servodat nugo háliidit.

Sámediggi lea ožžon ollu dieđuid mánáidgárddiin dan birra ahte lea váttis rekrutteret sámegeielat bargiid, pedagogaid rájes, veahkkebargiid ja sadjásaččat rádjai. Dát hástalus ii leat dušše guovlluin mat lea sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde, muhto maiddáai dan siskkabealde. Sámediggi áigu politihkas bokte váikkuhit dan ahte sámegeielat bargiid váilivuohhta unnošii ja šattašii álkit rekrutteret ja bisuhit sihke sámegeielat ovdaskuvlaoahpaheddjiid ja veahkkebargiid. Butenschøn-lávdegoddi, mii nammaduvvui 2010:s čielggadit sámi dutkama ja alit oahpu ovdánan dovdomearkkaid, dárbbu ja mihttomeriid, lea buktán muhtun doaibmabidjoevttohusaid raporttastis. Sámediggi doarju lávdegotti evttohusa ahte “várrejuvvojit ruđat lassiohppui ja ášahuvvojit ortnegat vai fágalaš ja hálddahuslaš bargit sáhtášedje doaibmat sámegeielain. Ortnegiin ferte láchit doarvái geavatlaš oahpahusa sámegeielas, sihke álgodásis ja joatkkadásiin” (Butenschøn-lávdegoddi 2012).

Sámediggi háliida eanet fokusa sámi árbedieđuide mánáidgárddiin. Buot mánáidgárddit main lea sámi fáladat fertejit vuodđudit doaimmaset sámi árvvuide ja leat eanet dihtomielalaččat dán lágan máhttu gaskkusteamis. Sámediggi oaidná ahte hástalussan lea rekrutteret sámegeielat bargiid geain lea mánggabealat gelbbolašvuohhta. Dárbbášuvvojit bargit geain lea kulturáddejupmi, kulturgelbbolašvuohhta ja máhttu árbevirolaš sámi barggus. Sámediggi oaidná ahte mánáidgárdesuorggis lea ovddabealde buolvamolsun. Nuorain geat dál ohcet barggu mánáidgárddiin ii leat seamma ollu go ovdal kultuvrralaš gelbbolašvuohhta mii buolvvain sin ovddabealde lei. Earret eará

ii leat gelbbolašvuohta duojs, borramušárbevieruin ja muitalan árbevieruin seamma nanus go ovdal lei.

Mánáidgárddiin main lea sámi fáladat lea dievdobargiid rekrufteren deatalaš doaibmabidju, ja maid stuorra hástalussan. Kampánja oažžut eanet almmáiolbmuid mánáidgárddiide lea čadahuvvon. Sámediggi lea veaháš cahpesihkar dan ektui man stuorra ávki nationála kampánjjain lea sámi mánáidgárddiide. Rekrufteren dihte eanet sámi albmáid mánáidgárddiide áigu Sámediggi árvvoštallat sierra sámi kampánja čadaheami. Sámedikki 01.11.12 iežas statistihkka čájeha ahte 30 sámi mánáidgárddiin ja dáža mánáidgárddiin main lea sámi ossodat ledje oktiibuot 26 almmáiolbmo barggus. Dát čájeha ahte dievdooassi lei sullii 15 %. Sin gaskkas lei okta jodiheaddji/rektor, 5 almmáiolbmo pedagogalaš jodiheaddjin (1 geas ii lean ovdaskuvlaoahpaheaddjioahppu), okta ovdaskuvlaoahpaheaddji, 18 veahkkebargi ja okta kulturbargi (40 %). Nugo mii oaidnit leat eanemusat veahkkebargit, nappo geain ii lean fágaoahppu almmáiolbmot, ja dušše guđa albmás lei pedagogalaš oahppu. Sámediggi oaidná iežas statistihkain ahte dievdooassi molsašuddá jagis jahkái, ja dábalaš lea ahte ollu albmát barget mánáidgárddis dušše ovttá jagi hávállasi. Sámediggi háliida bidjat fokusa sámi albmáide dásseárvoaktevran ja lágida danne sámi dievdokonferánssa 2012:s. Mihttomearrin lea earret eará giktalit eanet ovttas bargat dásseárvvuin. Sámediggi háliida ahte dain konferánssain livččii ávki maiddái sámi mánáidgárdefálaldahkii.

Sámediggediedáhusa (2012) mielde ealáhusovddideami birra leat mis ovddabealde ollu hástalusat servodatovddideami ektui sámi guovlluin. Dat čájeha negatiivvalaš álbmotovdáneami ja sentraliserema, viiddis rievdadusaid ealáhusstruktuvrras ja ášahandávjodat lea vuollin ja lea dárbu ođđa háhkamii. Gávpgogiidda Áltái, Romsii ja Osloi lea stuorra sentraliseren. Ollu nuorat háliidit ássat gávpgogiin ovdal go sámi guovlluin. Nu eai geasut ge ollu smávva báikkit ássanbáikin, ja mánáidgárddit smávva báikkiin rahčet erenoamážit bargiid rekrufteremiin.

Dáža mánáidgárddiin váilot birrasii 4000 ovdaskuvlaoahpaheaddji. Mánáidgárddit mat eai nagot rekrufteret sáhttet oažžu sierra lobi mánáidgárdelága gáibádusas. Dilli lea leamaš nu mánggaid jagiid.

Leat ollu sivat manne váilot ovdaskuvlaoahpaheaddjit, muhto ieža ovdaskuvlaoahpaheaddjit vástidit bálkka ja buoret fágabiras ovdáneapmái lea deatalaš jos sii galget joatkit bargat mánáidgárddis. Sámegielat bargiid rekrufterema várás lea muhtun gielddat válljen addit sámegielagiidda buoret bálkka. Sámediggi doarju dán lágan doaibmabidju.

Dál ii gávdno makkárgé statistihkka mas sáhtášii oaidnit man galle sámegielat ovdaskuvlaoahpaheaddji gávdnojit dahje gos sámegielat veahkkebargit rekrufterejuvvojit. Dát váilivohta dagaha váttisin plánet sihke ámmáhii rekrufterema ja gelbbolašvuođa buorideami sis gaskkas

geat juo barget mánáidgárddiin (Sámi logut muitalit 2, 2009). Dat maid mii dattetge diehtit lea, dieđuid mielde mánáidgárddiin ahte váilot ovdaskuvlaoahpaheaddjit julev- ja máttasámi mánáidgárddiin.

Muhto maiddái muhtun davvisámi guovlluin rahčet ámmáhii rekrufteremiin.

Sámedikkis leat iežas statistihkat mánáidgárddiid bargiin. 2012:s leat 30 mánáidgárddi mat leat ožžon doarjaga sámi mánáidgárdái dahje sámi ossodahkii, ja dáid mánáidgárddiid loguid mii geavahit vuodđun. Dán 30 mánáidgárddi gaskkas, leat nugo ovdalis namuhuvvon 23 sámi mánáidgárddi ja 7 dáža mánáidgárddi main lea sámi ossodat. Nappo leat 31 mánáidgárddi mat addet sámegielat fáladaga ovttaskas mánáide, muhto dat mánáidgárddit eai leat mielde statistihkas mii čuovvu.

23 sámi mánáidgárddis lea buohkain sámegielat jodiheaddji. Dan 30 mánáidgárddis mat leat mielde Sámedikki statistihkain leat oktiibuot 55 ossodaga. Norbman juohke ossodagas lea okta pedagogalaš jodiheaddji ja guokte veahkkebargi (dahje 1 ovdaskuvlaoahpaheaddji ja okta veahkkebargi). 55 pedagogalaš jodiheaddji gaskkas leat 52 sámegielaga. Nappo váilot golbma pedagogalaš jodiheaddji 30 mánáidgárddis. Dattetge buohkat dán golbmasis váldet dál sámegielat kurssa ja máhttet veaháš sámegielat. Vihttas 30 pedagogalaš jodiheaddji gaskkas lea maiddái sierra lohpi go sis ii leat ovdaskuvlaoahpaheaddjioahppu. Eará bargiid gaskkas leat golbma veahkkebargi geain dárogiella lea eatnigiellan.

Lea ráhkaduvvon nationála rekrufterenstrategiija sámi alit oahpu várás (2011-2014). Go leat unnán sámegielat ohccin sámi alit ohppui, de evttohit strategiijas ahte lea stuorra dárbu oažžut ii-

Máttá-Várjjaga gielda áddá 25.000,- ru eanet jahkái Sandnes mánáidgárddi sámi ossodaga sámegielat bargiide.

sámegielaigiid váldit alit oahpu. Sámediggi oaidná ahte dát áiggi mielde sáhtta leat mielde rekrutteremin eambbogiid sámi alit ohppui.

Nationála dásis lea Máhttodepartemeanta almmuhan strategiijaid váikkuhan dihte ovdaskuvlaoahpaheddjiid rekrutterema ja bisuheami mánáidgárddis: “Kompetanse i barnehagen - strategi for kompetanseutvikling i barnehagesektoren 2007-2010/2011” ja ”Strategi for rekruttering av forskolelærere til barnehagen 2007-2011 (GLØD)”. Sámediggi lea maiddá searvan dán bargui. Sámedikki vuoddonjuolggadusaid mielde, § 2-3 a, Sámediggeráđi politihkalaš álggahanjulggastusas áigodahki 2009-2013 čuožžu ná: ” Mii áigut nannet fágaolbmuid rekrutterema sámegiela ja kulturmáhtu fágasurggiin, ja okta doaibmabidju maid mii deattuhit olahán dihte dan, lea vejolašvuohta oážžut lávdaduvvon oahppofálaldaga. (...)” Sámi allaskuvllas ja eará allaskuvllain ja universitehtain lea eanet guovddáš rolla rekrutteremis alit ohppui. Sámedikki rollan lea váikkuhit rekrutterema stipeandaortnegiid bokte. Deatlaš lea maiddá áŋgiruššat ovttasbarggu ektui allaskuvllaiguin ja universitehtaiguin vai Sámedikki stipeandaortnegat dávistivčče sin oahppofálaldagaide.

<p>Mihttomearri</p> <p>Mánáidgárddiin leat doarvái sámegiela bargit.</p>	<p>Strategiijat</p> <p>Sihkkarastit sámegiela ovdaskuvlaoahpaheddjiid/pedagogaid ja eará bargiid rekrutterema.</p> <p>Váikkuhit ahte eanet almmáiolbmot barggašedje mánáidgárddiin.</p> <p>Sihkkarastit buriid bargoeavttuid sámegiela bargiide nu ahte sii bisošedje mánáidgárddis.</p>
--	--

Áŋgiruššansuorgi 5 - Pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat

Hástalusat

Sámedikkis lea ovddasvástádus meroštallat mihttomeriid, strategiijaid ja doaibmabijuid váikkuhangaskaoapmin oahpponeavvuid ovddideapmái plánadahkosiid ja jahkásaš bušehtaid bokte. Sámedikkis lea ovddasvástádus ruđaid juohkimis ja váikkuhangaskaomiid čuovvoleamis ja bearráigeahččamis láhkadahkosiid, njuolggadusaid ja njulgosiid ektui. Sámediggi váikkuha sámi oahpponeavvuid ja pedagogalaš ávdnasiid árjjalaš ovddideapmái, ja lea áigodagas 2009-2012 čatnan dán barggu mearriduvvon strategiijaide “Sámedikki strategalaš plána oahpponeavvuid ráhkadeapmái 2009-2012”. Plánas lea višuvdna ahte gávdnojit oahpponeavvut buot fágasurggiid várás ja buot fágaid várás davvi-, julev- ja máttasámegiela, gaskaoapmin juksat Mánáidgárddiid rámma-plána mihttomeriid ja mihttomeriid oahppoplánadahkosis Máhttolokten – Sámi.

Sámedikki strategalaš plánas oahpponeavvuid ráhkadeapmái 2009-2012 meroštallojuvvojit sámi oahpponeavvut ná:

Oahpponeavvut mat leat ráhkaduvvon ja almmuhuvvon oahpahussii sámegiela ja sámegilli mánáidgárddiin, vuoddoskuvllas ja joatkkaoahpahusas, dás maiddá erenoamásoahpahusas ja rávesolbmuidoahpahusas Oahpponeavvut ráhkaduvvon eará gielaide ja mat jorgaluvvojit ja/dahje heivehuvvojit sámegilli Oahpponeavvun adnojuvvojit prentejuvvon ja digitála oahpponeavvut, bargogirjjit, oahpaheaddjibagadusat, fáddágirjjit dahje gihppagat, gáiddusoahpahusprográmmat, pedagogalaš prográmmagávvut, audiovisuálaš oahpponeavvut, čuovgaárkkat, plánššat, modeallat, minstarat, spillat, duhkorasat ja eará ovdanbuktimat buot vuoddooahpaha geavahussii.

Sámediggi ja Máhttodepartemeanta ásahedje 2010:s bargojoavkku árvoštallat movt árjjaleappot organiseret sámi oahpponeavvoovddideami boahpteáiggis. Raporttas lea gávnnavuvvon ahte eanemus ulbmillaš lea geavahit doahpaga mánáidgárddiid pedagogalaš ávdnasat. Dán diedđáhusas válljet mii geavahit doahpagiid pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat. Pedagogalaš ávdnasiid ektui čujuhuvvo

raporttas mánngga beallái. Vuosttažettiin dárbbášuvvojit pedagogalaš ávdnasat mánáidgárddiid rámmaplána buot čieža fágasuorgái ja buot golmma sámegillii. Dárbbášuvvo metodalaš bagadeapmi giellabarggu várás mánáidgárddis, danne go dál ii gávdno nu ollu dákkár fágagirjjálašvuhta. Duohtavuoha lea ahte gávdnojit unnán govvgirjjit ja lohkanmuitalusat main livččii sámi kultuvrra birra, spealut, filmmat ja eará ávdnasat mat ovdánahttet sámi identitehta, kulturáddejumi, doabaoahppama ja giellaovddideami, mat heivešedje ahkejovkui ja livčče heivehuvvon otnáš dillái. Dasto konkluderejuvvo raporttas ahte mánáidgárddiid ektui lea deatalaš ovddidit pedagogalaš ávdnasiid maid vuolggasadjin lea otnáš sámi servodat, nu ahte otnáš mánát sáhtášedje identifiseret iežaset sisdoaluin. Dárbbášuvvojit nappo sihke digitála ja prentejuvvon pedagogalaš ávdnasat, CD:t, filmmat ja spealut, sierra dárbbuid várás iešguđege mánáidgárddiin (Doaibmabijut maiguin beavttálmahttit sámi oahpponeavvuid ovddideami ja buvttadeami 2010).

Odne, moadde jagi maŋŋá go dát raporta ovddiduvvui, ii leat vel ge dilli dohkálaš. Deatalaš hástalussan lea bargat dan ala ahte ovddiduvvojit eanet pedagogalaš ávdnasat mat leat heivehuvvon mánáidgárddiid geavahussii main lea sámi fáladat. Mánáidgárddiin fertejtit gávdnot ávdnasat mat nannejit máná oahppama sihke formálalaš ja eahpeformálalaš oahppandilis. Goappašiin lea pedagogalaš mihttomearri ja maid ferite geahčadit mánáidgárddiid rámmaplána čieža fágasuorggi ektui. Mánáidgárddit main lea sámi fáladat dárbbášit dakkár pedagogalaš ávdnasiid ja duhkorasaid main ovdan boahdá sámi servodaga girjáivuohta. Deatalaš lea ahte maiddái mánáidgárddit maid čuvvot teknologalaš ovdáneami ja ahte neahttavuđot oahppanressurssat nugo spealut ja applikašuvnnat gávdnojit sámegielaide.

Sámedikki geahčastat man ollu leat juogaduvvon ruđat oahpponeavvoproševttaide áigodagas 2009-2012 čájeha ahte dán áigodagas leat álggahuvvon guhitta proševtta. Dáid gaskkas leat guokte resursapearpma, guokte nu gohčoduvvon oahpponeavvopáhka, muhto sisdoallu lea ollu seamma go resursapearpma sisdoalus. Golbma proševtta leat digitála resurssat ja golbma fáddágirjjit. Eará proševttat leat sátnegovvgirji, interaktiivvalaš girji, lávllagirji, doaresfágalaš fáddághpa ja ođđa prentejuvvon fágagirji.

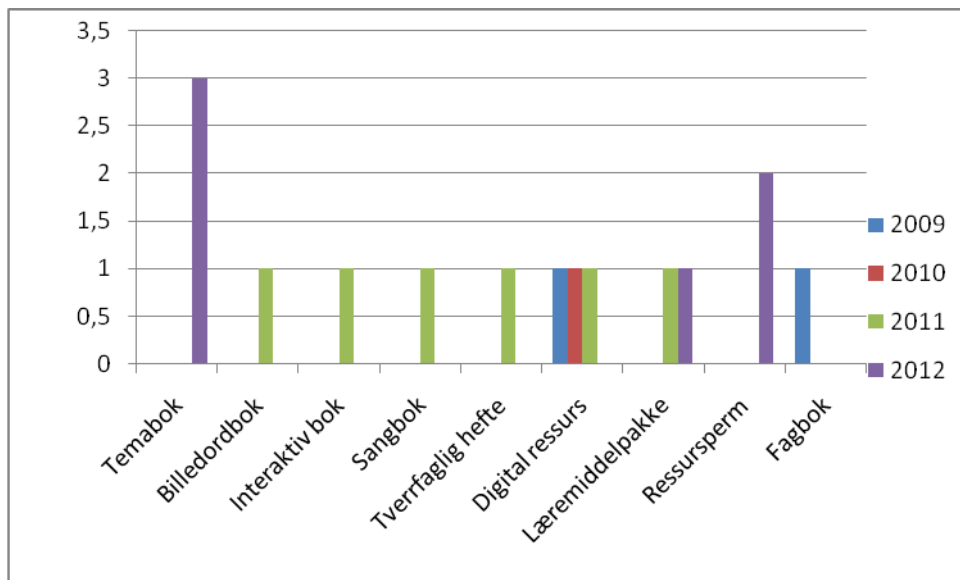

Tabella 7: Juolluduvvon ruđat oahpponeavvoproševttaide.

Sámedikki 2012 bušehtas lea várrejuvvon 1.500.000 ru doarjjan mánáidgárddiid oahpponeavvuide. Oahpponeavvut maidda Sámediggi juolluda ruđaid galget almmuhuvvot nu guhkás go lea vejolaš davvi-, julev- ja máttasámegillii. Go mánáin ii leat ovttalágan gielladássi, de lea dárbu mánngalágan oahpponeavvuide. Dárbbášuvvojit sihke girjjit maid lea álki lohkat ja main lea unnán teaksta ja oahpponeavvut mat gielaláčat leat heivehuvvon sámegielat mánáide.

Sámedikki geahčastat čájeha ahte áigodagas 2009-2012 lea juolluduvvon ruhta 15 prošeaktii. Dáid gaskkas lea 10 prošeavtta davvisámegillii, okta julevsámegillii ja okta máttasámegillii. Dán áigodagas lea addojuvvon ruhta maiddái guovtti prošeaktii nu ahte galget ovddiduvvot parallealla girjjit buot golmma sámegillii. Okta prošeakta ovddiduvvo bálddalagaid julev- ja máttasámegillii.

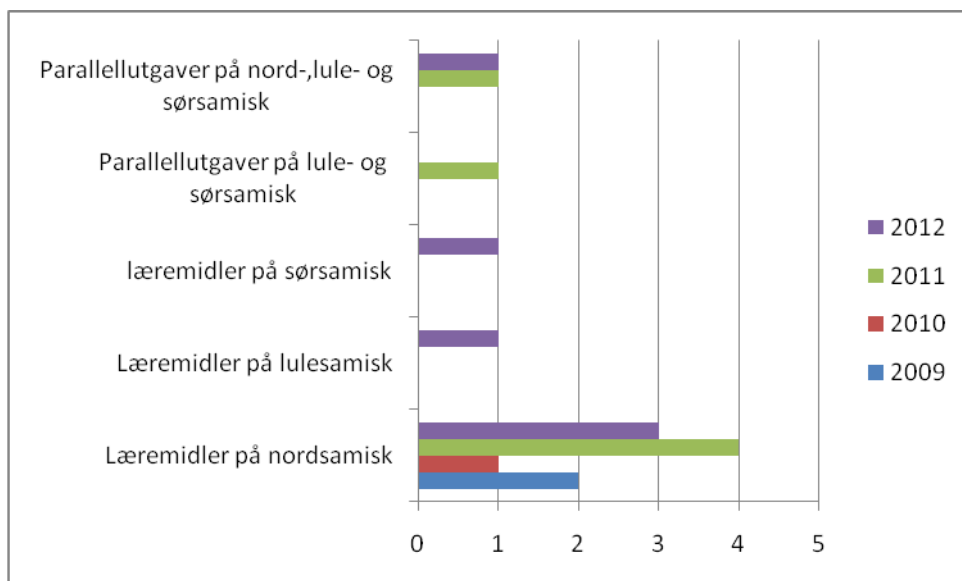

Tabella 8: Man ollu lea juolluduvvon oahpponeavvoprošeavttaide davvi-, julev- ja máttasámegielaide gaska.

Dárbbasuvvojit mánggalágan oahpponeavvut heivehuvvon mánáidgárddiid rámmaplánii. Ráđdehus dovddaha Stuorradiggedieđáhusas nr 41 Mánáidgárddi kvalitehta birra (2008-2009) ahte jos leat stuorra vuorddekehtes sierraláganvuodát mánáidgárdefálaldagas mii dagaha ahte fálaldat ii leat ovtaárvosaš, lea dohkketmeahtun. Jos buot mánát galget oazžut kvalitehta dáfus buori sámi mánáidgárdefálaldaga ja jos mánáidgárddi galgaš lea oahppanarenan, de gáibiduvvo ahte bargiin lea gelbbolašvuohta ja dávvirat ja ávdnasat leat heivehuvvon. Sámedikki strategalaš plána oahpponeavvuid ráhkadeapmái 2009-2012 leat álggahuvvon 16 oahpponeavvoprošeavtta mánáidgárddiid rámmaplána fágasurggiid siskkobealde. Dán áigodagas leat álggahuvvon 15 prošeavtta. Sámedikki mihttomearrin lea ahte oahpponeavvut ovddiduvvojit dárbbu mielde, muhto dárbbasa eanet juolludusaid juksat dan.

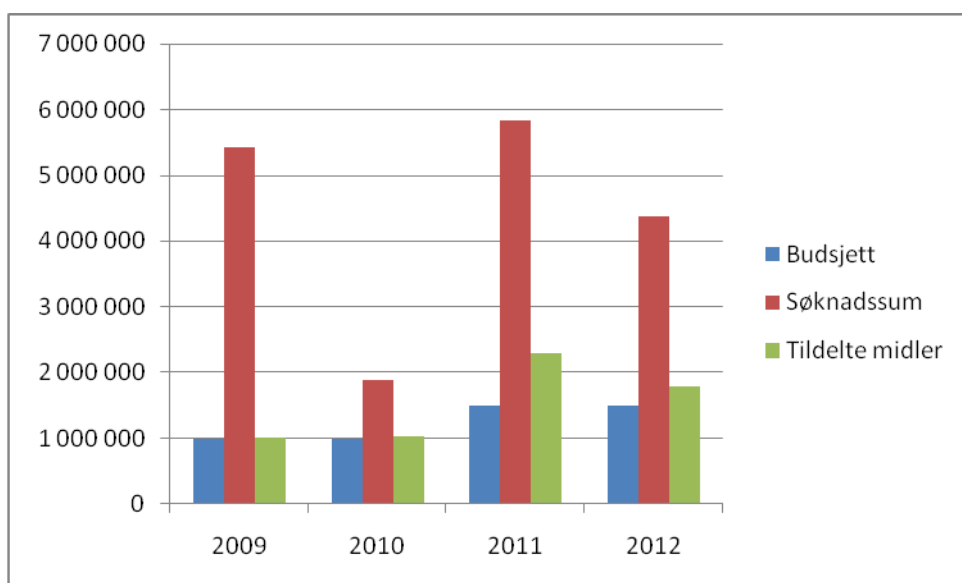

Tabella 9: Juolluduvvon ruđat mánáidgárddiide.

Tabellass oidno ahte Sámediggi lea áigodagas 2009-2012 várren 1 miljon ru 2009:s ja 2010:s ja 1,5 miljon ru 2011:s ja 2012:s. Ohcamiid mat bohte submi lei oktiibuot 17,5 miljon ru. Dán áigodagas lea juolluduvvon badjel 6 miljon ru mánáidgárddiid oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Sámediggi lea guovtti maŋimuš jagis geavahan 1 miljon ru eanet go mii lei bušehtas. Sivvan dasa lea dat go Sámediggi lea ožžon nu ollu buriid ohcamiid.

Oahpponeavvuid ja pedagogalaš ávdnasiid buvttadit dábálaččat gávppálaš aktevrat. Gávdnojit maiddá soames almmolaš ángiruššama sierra fáttáid siskkobealde dahje erenoamážit digitála oahppanressaide. Oahpahasdirektoráhta sáhtta maiddá addit doarjaga oahpponeavvuid ráhkadeapmái go dan oktavuodas ii leat márkanvuodđu gávppálaččat ovddideapmái. Ná lea láchčojuvvon oahpahusa, gielalaš minoritehtaid oahpahusa oktavuodas ja gáržžes fágaid ja smávva oahppijovkkožiid siskkobealde.

Sámediggi hálldaša sierra oahpponeavvovuoddáža, ja buot sámi oahpponeavvut ja eará pedagogalaš ávdnasat leat dál čohkkejuvvon neahttasii: www.ovttas.no. Neahttabáiki lea sámi oahpponeavvobálvalus gos gávdná dieđuid sámi oahpponeavvuid birra, ja gos daid sáhtta luoikkahit neahta bokte Sámedikki oahpponeavvovuoddážis. Oahpponeavvuide lassin gávdno maiddá govvašasa man sisdoalu sáhtta geavahit friija go ráhkada oahpponeavvuid iežas atnui.

Go gávdnojit unnán pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat, de ráhkadit ollu bargit mánáidgárddiin ieža daid iežaset atnui. Sámediggi háliida ahte dat eanet addojuvvošedje maiddá earáid geavahussii. Jagi 2008 rájes lea gávdnon ortnet nuvttá oahpponeavvuiguin mánáidgárddiide ja skuvllaide.

Dasa lassin go dárbbášuvvojit pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat, dárbbášuvvojit maiddá ávdnasat sámi diliid birra dárogilli dáža mánáidgárddiid várás. Rámmaplána čuoggá 3.6 Lagašbiras ja servodat, mielde galget mánáidgárddit váikkuhit dan ahte ”barna blir kjent med at samene er Norges urbefolkning og får kjennskap til samiske fortellinger, sagn og andre deler av samisk kultur og hverdagsliv.” (mánát oahpásmuvvet dasa ahte sámit lea Norgga álgoálbmot ja oahpásmuvvet sámi muitalusaid, máidnasiidda ja eará osiide sámi kultuvrras ja árgabeaivvis). Norgga eiseváldiin dat leat ovddasvástádus dáža mánáidgárddiid oahpponeavvuin, ja Sámediggi vuordá ahte eiseválddit váldet dan ovddasvástádusa. Dat go buot mánát Norggas ožžot máhtolašvuoda sámiid ja sin dili birra, de nanne dat sámi identitehtadovddu ja eastada amasbalu mii gávdno otnáš servodagas.

Duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat mánáide leat deatalaččat pedagogalaš barggus mánáidgárddis. Sámediggi lea ožžon diehtit ahte gávdnojit unnán sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat. Dán vuodul lea Sámediggi čadahan kártenprošeavtta makkár sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat gávdnojit. Iskkadeapmi čadahuvvui 11 mánáidgárddis Oslo, Davvi-Trøndelága, Norlánda, Romssa ja Finnmárkku fylkkain. Kártejuvvui maiddá makkár dárbbut mánáidgárddiin leat sámi duhkorasaid ja pedagogalaš ávdnasiid ektui. Kártemis bođii ovdan ahte buot informánttat háliidit eanet sámi duhkorasaid ja pedagogalaš ávdnasiid. Ekonomalaš resurssat ja go dat leat unnán olámuttus gáržžida de mánáidgárddiid oastima.

Sámedikki rolla ii leat ovddidit pedagogalaš ávdnasiid ja duhkorasaid, muhto addit doarjaga daid ovddideapmái. Sámediggi dahká vuoruhemiid bušehtas. Vuđolaš fágalaš árvvoštallama vuodul juolluduvvojit doarjagat sierra ohcciide. Sámediggi ožžu ohcamiid, muhto ruđat leat vátnásat. Nu gáržžiduvvo ge pedagogalaš ávdnasiid ja duhkorasaid ovddideapmi.

<p>Mihttomearri</p> <p>Mánáidgárddiin leat doarvái pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat sin dárbbuid várás.</p>	<p>Strategiijat</p> <p>Pedagogalaš ávdnasiid ja duhkorasaid ovddideapmi.</p> <p>Bargat dan ala ahte addojuvvošii eanet doarjja pedagogalaš ávdnasiid ja duhkorasaid ovddideapmái.</p>
---	---

Ángiruššansuorgi 6 - Ovttasbargu ja oktavuoha ruovttu, mánáidgárddi ja skuvlla gaskka

Hástalusat

Sámediggi áigu politihkas bokte láchit diliid nu ahte buot mánáin livččii ollislaš ja individuála dásis láchčojuvvon oahpahas mánáidgárddi rájes skuvlii. Dat go mánát vásihit oktavuoda mánáidgárddi ja skuvlla gaskka movttiidahtta oahppat viidáseappot. Dát fas buktá oadjebasvuoda ja jáhku alccesis go deaivvada skuvllain. Maiddái servodatperspektiivvas lea dárbu ahte mánát vásihit buori sirdima mánáidgárddis skuvlii. Sihkkarastin dihte buoriid oahppanbohtosiid ja sosiála jevdema. Sihke mánáidgárddiin ja skuvllain lea ovddasvástádus oažžut buori ovttasbarggu sihke gaskaneaset ja vanhemiiguin. Nugo ovdalis namuhuvvon de lea vanhemiin váldoovddasvástádus iežaset mánáid ovddideamis ja sis lea dat deataleamos bajásgeassinrolla. Vanhemiin lea ovddasvástádus giela válljemis ja giellaoahpahas. Mánáidgárddi galgá ovttasbargguin ja áddejumiin máná ruovttuin veahkehit ja doarjut vanhemiid geat háliidit sámegeiela mánáidasaset. Sámedikki mielas lea deatalaš hástalus oažžut oktávašvuoda oahpporáidui mánáid ja vanhemiid ektui viidáseappot ovddidan dihte sámi giela ja kultuvrra. Eaktun buori ovttasbargui, ja buori sirdimii mánáidgárddis skuvlii, lea ahte skuvllas ja mánáidgárddis lagaš ovttasbargguin vanhemiiguin, lea buorre gulahallan.

Gávdnat muhtun muddui sierralágan mandáhta ja sierra oahppankultuvrraid mánáidgárddis ja skuvllas. Mánáidgárddi áhahussan lea ovdánan sosiálapedagogalaš árbeviera siskkoalbe mañimuš logijagiin man oktavuodas duhkoraddan, oahppan, ovdáneapmi, fuolahus ja bajásgeassin leat guovddázis. Skuvla áhahussan lea eanet ulbmilstivrejuvvon ja oahppama oalle guhkás stivre gelbbolašvuoda. Pedagogalaš barggu vuodđun lea ge dalle sierralágan vuolggasadji. Ovttasbarggu ja oktavuoda láchinbarggus oaidná Sámediggi hástalus bargat dáid sierralágan rámmaid siskkoalbe. Rámmaplánas mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid birra ja skuvllaid oahppoplánain leat sierralágan ulbmilat. Go dovddašii daid sierra ulbmiliid sisdoalu de šattašii buoret áddejupmi guđet guimmiid doaimmain.

Dán vásihusa vuodul mii lea Sámedikkis, lea sivva jáhkkit ahte mánáidgárdepedagogihka oasis lea bonjastuvvon fokus dasa ahte mánát galget leat gergosat skuvlii. Mánáidgárddis lea leamaš danne stuorámuš ovddasvástádus mánáid skuvlii ráhkkanahttimis. Skuvla boahtá dávjá sisa easka máná mañimuš mánáidgárdejagis. Dáid dieđuid lea maiddái oahpaheaddjit addán dan bokte go leat dovddahan ahte sii dihtet unnán mainna mánáidgárddi lea bargan.

Buorre ovttasbargu vuodđuduvvo máhttui ja áddejupmái. Nugo Sámediggi oaidná dan de hástalus ii leat dušše dovdat guđet guimmiid mihttomeriid ja sisdoalu, muhto buot mánáide sáhtta leat dilli sierralágan giela ja kultuvrra ektui. Sáhttet ovdamearkka dihte leat sámegeielat mánát geat leat leamaš mánáidgárddis gos lea sámi fállaldat ja geat galget álgit dárogeielat luohkkái skuvllas. Dáid mánáide leat sirdin mánáidgárddis skuvlii veaháš earálágan. Mii diehtit ahte ollu mánáide sáhtta dát sirdin leat hui rašši. Láchin giela ektui lea dalle erenoamáš deatalaš. Ferte ain sihkkarastit giellaovdáneami mánáide geain lea leamaš giellaoahpahas mánáidgárddis. Daid mánáidgárdemánáid ektui geat ássat sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde, lea deatalaš ahte mánáidgárddi addá dieđuid sámegeiela oahpahas vuogatvuoda birra. Ovttaskas gielddain lea ovddasvástádus juohkit dieđuid skuvllaide dán birra. Oahpahaslága (1998) mielde lea buot ohppiin vuodđoskuvllas sámegeiela hálddašanguovllus vuogatvuoda oažžut oahpahas sámegeielas ja sámegeilli (geahča maiddái Sámediggedieđáhusa oahpahas ja oahpu birra). Sámediggi áigu bargat dan ala ahte maiddái mánáidgárdeláhka attášii mánáide vuogatvuoda sámi mánáidgárdeláhdahkii. Sámi giellaoahpahas ferte leat mielde skuvlla prinsihpain ja guovttegeielatvuoda strategiijain. Dákko fertet leat gielddat dihtomielaláčat

ovddasvástádusas, ja fuolahit buriid rutiinnaid skuvlla siskkobealde, fuolahit addit doarvái buriid dieđuid fáldadaga birra, fuolahit addit dán fáldadaga, ja leat gergosat váldit vuostá ohppiid geain galgá leat sámegeiella.

Mánáidgárđi ferte árrat addit dieđuid giellaoahpahusa birra, nu ahte skuvla oažžu áiggi gávdnat giellaoahpaheddjiid ja ráhkadit buori oahpahusplána. Dat go skuvla oažžu doarvái buriid dieđuid mánáidgárddis, sáhtta leat mielde veahkeheamen skuvlla láhčit diliid máná oahppangerdui. Diehtujuohkin ovttaskas máná birra galgá dahkkojuvvot máná fuolaheddjiid miehtamiin, seammás go fuolaheadjit ožžot mielde mii proseassas dáhpáhuvvá ja ožžot dieđuid dan birra. Ovttaskas mánáidgárđi sáhtta friija válljet movt sii áigot fuolahit buori diehtujuohkinjorrana, nu guhká go dat dáhpáhuvvá fuolaheddjiid miehtamiin.

Rámmaplánas mánáidgárđi sisdoalu ja doaimmaid birra (2011) čuožžu ahte mánáidgárđi, ovttaskas bargguin skuvllain, galgá láhčit sirdima mánáidgárddis vuosttaš luohkkái. Dát galgá dahkkojuvvot lávga ovttaskas bargguin máná ruovttuin. Bearraša doarjja ja ángiruššan leat hui deatalaččat sirdima oktavuodas mánáidgárddis skuvllii. Jos vanhemat ožžot dieđuid ja dovdet iežas oadjebasan mii dáhpáhuvvá go máná galgá álgit skuvllii, de dat buktá oadjebasvuoda ja movttiidahtta máná. Sámedikki rolla sirdima oktavuodas mánáidgárddis skuvllii lea bagadit ja fállat kurssaid mánáidgárddiid bargiide ja oahpaheddjiide skuvllas. Deatalaš lea gulahallan mánáidgárdeaiiggáid ja gielddaid gaskka, muhto maiddái gáibidit ahte mihttomearit ollašuttujuovvot sihkkarastin dihte ahte máná vásiha oadjebasvuoda ja oktalašvuoda oahppogierddus.

Mihttomearri

Mánáin lea oktavuodas ja progreshuvdna oahppama sisdoalus mánáidgárddis skuvllii mii sihkkarastá oktalašvuoda barggus sámi gielain ja kultuvrrain.

Strategiija

Sihkkarastit ovttaskas barggu mánáidgárde- ja skuvlaaiiggáid gaskka gos bargiin lea dárbbalaš fágalaš gelbbolašvuoda.

EKONOMALAŠ JA HÁLDDAHUSLAŠ VÁIKKUHUSAT

Dieđáhusa čuovvoleapmi dáhpáhuvvá jahkasaš bušehtaid bokte, main doaimmabijut ovttaskas mihttomeriid vuolde vuoruhuvvot. Sámediggeráđđi mearrida sierra doaimmaplána dieđáhusa čuovvoleapmái. Dieđáhusas lea guhkes áiggi perspektiiva, ja lunddolaš lea geahčadit dieđáhusa maŋŋá golmma njealji jagi maŋŋá ja árvoštallat lea go Sámediggi olahat mihttomeriid mat leat biddjojuvvon dieđáhusas.

Vuoruhemiid rievdadusat buktet ekonomalaš ja hálddahuslaš váikkuhusaid. Dál leat mánáidgárdejuhkosis 4 virggi, buot 100 %. Okta virgi lea belohahki biddjojuvvon Sámedikki oahpponeavvovuođđii Guovdageainnus. Jos galgá sáhttit álggahit mihttomeriid ja strategiijaid nugo boahká ovdan dieđáhusas, de lea dárba oažžut ovttá virggi 2014:s ja vel ovttá 2015:s. Čujuhit evalueremiid maid Asplan Viak lea dahkan Sámedikki doarjagiid ektui 2010:s. Das boahká ovdan ahte diehtujuohkin ja bagadanrolla mii Sámedikkis lea mánáidgárddiid ektui berre nannejuvvot. Deatalaš lea gulahallat mánáidgárddiid bargiiguin ja gielddaiiguin amas oktavuodas mánáidgárddiide massojuvvot. Doarjjahálddašepmi galgá ođđasis evaluerejuvvot 2014:s. Dát evalueren gáibida liige resursaid maid gollorámma lea 500 000 ru. Maiddái evaluerema čuovvoleapmi buvttiha eanet ekonomalaš váikkuhusaid.

Sámedikkis lea strategiijan oččodit eanet doarjaga oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Sámedikki statistihka maŋimus jagiin čájeha ahte bušehtas lea várrejuvvon 1,5 miljon ru oahpponeavvuid ráhkadeapmái, muhto logut čájehit ahte ohcemiid submi lea ollu stuorát. 2012:s lei submi 4.376.457 ru. Dán geažil ferte ekonomalaš rámmaid nannet.

GIRJJÁLAŠVUOHTA

Asplan Viak 2010. Evaluering av Sametingets tilskudd til samiske barnehager (Sámedikki sámi mánáidgárdeoarjaga evalueren).

Bagadus mánáidgárddiide gos leat sámi mánát. Máhttu ii deatte. Sámediggi / Máhttodepartemeanta.

Butenchøn-lávdegotti raporta 2012. ”Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning.” Čielggadus addojuvvon Máhttodepartementii 20.06.2012.

Fra eldst til yngst. Samarbeid og sammenheng mellom barnehage og skole (ovttasbarggu ja oktavuoda birra mánáidgárddi ja skuvlla gaskka) (bagadus) 2008. Oslo: Máhttodepartemeanta.

ILO-konvenšuvdna álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra 1989.

Láhka mánáidgárddiid birra (mánáidgárdeláhka) 2006. Oslo: Máhttodepartemeanta.

Láhka Sámedikki ja eará sámi riektidiliid birra (sámeláhka) 1987. Oslo: Ođasmahttin-, hálddahu- ja girkodepartemeanta.

Mánáidláhka (Láhka mánáid ja vanhemiid hárrái) 1981. Oslo: Mánáid-, dásseárvo- ja servadahttindepartemeanta.

Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning. Strategijja 2011-2014.

Máhttodepartemeanta.

Norgga lágat 1687-2001. Oslo: Justiisa- ja politiijadepartemeanta.

NOU 2012:1 Til barnas beste. Ny lovgivning for barnehagene (odda láhkaaddin mánáidgárddiid várás). Oslo: Máhttodepartemeanta.

Oahpahusláhka (Láhka vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvla oahpahusa birra) 1998. Oslo: Máhttodepartemeanta.

ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuodaid birra (Mánáidkonvenšuvdna) 1989.

Rámmaplána mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid várás. Reviderejuvvon prentehus 2011. F-4105 B. Oslo: Máhttodepartemeanta.

Sámediggedieđáhus oahpahusa ja oahpu birra. 2011. Sámediggi.

Sámediggedieđáhus sámegiela birra. Sámediggi.

Sámediggeráđi dieđáhus sámi mánáidgárddiid birra 2005. Sámediggi.

Sámedikki 2012 bušeahtta. Sámediggi.

Sámedikki strategalaš plána oahpponeavvuid ráhkadeapmái 2009-2012

Sámegielaid doaibmaplána 2009. Oslo: Bargo ja - servadahttindepartemeanta.

Sámi logut mitalit 4, Kommenterejuvvon sámi statistihkka 2011. Sámi allaskuvla ja Norden.

Storjord, M.H. 2000. ”Fra nødhjelp til folkehjelp”. Opprettelse og utbygging av samiske barnehager i Norge 1969-99 Sámi mánáidgárddiid ásaheapmi ja huksen Norggas). Váldofágabargu ovdaskuvlapedagogihkas. Dronning Mauds minne/Universitetet i Trondheim.

Stuorradiggedieđáhus nr 41 (2008-2009) Kvalitet i barnehagen (kvalitehta birra mánáidgárddis). Oslo: Máhttodepartemeanta.

Sámi mánáidgárddiid strategalaš plána 2008-2011. Sámediggi.

Tiltak for å effektivisere utvikling og produksjon av samiske læremidler. 2012. Sámediggi,

Máhttodepartemeanta ja Oahpahusdirektoráhta.

Liŋkkat:

Dieđut Nr. 1/2007

<http://www.sametinget.no/content/download/1565/14334/version/1/file/Rapport+om+kartlegging+av+samiske+leker+og+pedagogisk+materiell+i+barnehager+med+samiske+barn+%282012%29.pdf>

Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegotti árvalus

Álgu

Sámediggi galgá meannudit Sámediggeráđi dieđáhusa sámi mánáidgárdefálaldaga birra. Dieđáhus galgá láidestit barggu boahhteáiggi vuoruhansurggiiguin sámi mánáidgárdefálaldagain.

Mearkkašumit

Mearkkašupmi:

Lávdegoddi, Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) lahtut Silje Karine Muotka, Kirsti Guvsám, Åge Nordkild, Miriam Paulsen, Norgga Riikkasearvvi/Sámeálbmot bellodaga (NSR/Sáb) lahtu Trond Are Anti, Bargiidbellodaga sámediggejoavkke (Bb) lahtut, Geir Johnsen, Mariann Wollmann Magga, Jørn Are Gaski ja Marit Kirsten Anti Gaup, Árrja lahtu Odd Iver Sara, Áarjel-Saemiej Gielb (ÅASG) lahtu Ida Marie Bransfjell ja Jobttisápmelaččaid listu (JsL) lahtu Anders Somby jr.:

Lávdegotti miellahtut leat mearkkašan ahte Sámedikki dieđáhus sámi mánáidgárdefálaldaga birra joraha fokusa sámi mánáidgárddis sámi mánáidgárdefálaldahkii. Evttohus ahte sámi mánát galget oažžut sámi mánáidgárdefálaldaga beroškeahtá gos oroš, lea evttohus maid dat lahtut dorjot. Lea almmolaš ovddasvástáduš mii gullá suohkaniid fuolahit buori mánáidgárdefálaldaga, maiddá sámi mánáide. Riekti oažžut mánáidgárdesaji mii lea nannejuvvon lágas, ferte mielddisbuktit sámi mánáidgárdesaji sámi mánáide. Dat livččii mánáid vuoigatvuođaid mielde sin iežaset giela, kultuvrra ja identitehta ektui, nu go ON mánáidkonvenšuvdna dadjá.

Dat lahtut oaivvildit ahte sámi mánáidgárddit leat deháleamos doaibmabijuid gaskkas sámi giela, kultuvrra ja identitehta ovddideamis ja bisuheamis. Sámedikki mánáidgárdepolitihka vuodđun ferte leat sámi mánáid vuoigatvuohta gillii, kultuvrii ja identitehtii, ja dat galgá čuovvut nationála kvalitehtagáibádusaid ja sámi árvvuid.

Dat lahtut mearkkašit ahte dieđáhus sámi mánáidgárdefálaldaga birra lea dárkkisteapmi Sámediggeráđi 2005dieđáhusas sámi mánáidgárdefálaldaga birra. Sámediggi mearkkaša viidásit ahte dieđáhus joatká ovdalaš mánáidgárdepolitihka maid Sámediggi lea hábmen, muhto ahte dat lea ođasmahttojuvvon ođđa lágaid ja rámmaeavttuid ja hástalusaid mielde.

Lávdegotti lahtuid mielas lea dehálaš ahte fálaldat galgá buoriduvvot eanas surggiin, ja ahte dárbu sámi mánáidgárdefálaldahkii dál lea stuorábut go maid nagodit fállat. Ovttasbargu rájiid rastá lea čájehan ahte mángga geardde ahte dat sáhtá dahkat vuodá sámi mánáidgárdefálaldahkii dakkár báikkiin gos muđui ii livčče vejolaš. Dakkár ovttasbargu lea leamaš ja lea ain earret eará Mátta-Várjjagis ja Deanus. Máhttovuođđu:

Lávdegotti lahtut mearkkašit viidásit ahte go Sámediggi lea čavgen doarjjaeavttuid, de dat orru váikkuhan fálaldagaid unnideami. Lahtut ávžžuhit Sámedikki viidásit barggus sihke iskat dan lagabut, ja árvvoštallat eavttuid mat eai hehte sámi mánáid oažžumis fálaldaga. Viidásit barggus šaddá dehálaš nannet kvalitatiiva ángirusšama mánáidgárddiin gos ii leat nanu sámi vuodđu.

Lávdegotti lahtut mearkkašit ahte eai gávdno dieđut man muddui sámi mánáidgárdefálaldat gokčá. Namalassii man olu mánát leat vuordime oažžut dakkár mánáidgárdesaji, ja leat go ovttaga mánáidgárddis guoros sajit. Dat livčče dehálaš dieđut go Sámedikki politihkkarat galget ofelastit viidásit geainnu sámi mánáid fálaldagaid várás. Sámediggi sávvá ahte sámediggeráđi geahččala oččodit dakkár dieđuid man muddui fálaldat gokčá. Ovdamearkka dihte suohkaniid raporttaid bokte sáhtá oažžut dakkár dieđuid.

Sámediggi oaivvilda ahte sámi mánáidgárdesajiid ásaheapmi vuosttažettiin lea almmolaš ovddasvástáduš. Goitge lea nu ahte olu sámi mánáidgárddit leat ásahuvvon priváhtta mánáidgárdin dahje priváhtta olbmuid áŋggirdemiin. Sivvan dasa lea ahte olu suohkanat eai leat gokčan dárbbu sámi mánáidgárdefálaldahkii, ja sámi mánáin ii leat leamaš riekti oažžut dakkár fálaldaga. Danne lea hui dehálaš sihkkarastit ahte priváhtta mánáidgárddiin leat seammaárvosaš eavttut go suohkana mánáidgárddiin sihke go guoská ruhtadeapmái, ja fágalaš ovdánanvejolašvuhtii. Jus Sámediggi háliida ahte eanet mánát galget oažžut sámi mánáidgárdefálaldaga, de ferte mieđihit ahte maiddá priváhtta mánáidgárddiin lea dehálaš rolla nu guhká go suohkanat eai govčča dan dárbbu. Nubbi čuolbma mii ferte čalmmustahttojuvvot lea ahte suohkanat geavahit ollislaš gokčanmuttu vuodđun go ásahit ja viiddidit sámi mánáidgárddiid kapasitehta.

Áŋgiruššansuorggit:

Dát lahtut leat ovttaoaivilis ahte mánáidgárddi kvalitehta ja sisdoallu ja mánáidgárddi árvovuodđu leat guovddáš áššit ollislaš sámi oahpahuspolitihka ovddideamis. Jus joatkevaš oahpahusgeaidnu galgá leat sámegeillii ja sámegeilas, de lea áibbas mearrideaddji ahte váhnemat leat välljen sámi mánáidgárdefálaldaga iežaset mánáide, ahte fálaldagas lei buorre kvalitehta vai vuodđoskuvlla sámegeiloahpahussii sirdin čájevihvččii eanet beroštumi ja buoret vuodu giellaohpahussii.

Lahtut leat maiddá mearkkašan ahte muhtun mánáidgárddiin leat buorit vásáhusat struktuvrralaš modeallaid geavaheamis, nugo giellalávgun. Dat šaddá dehálaš oassin Sámedikki viidasit barggus mánáidgárdesuorggis, oahpásmahttit dáidda modeallaide ja oažžut daid sisa eanet mánáidgárddiide. Sámedikkis leat ovdal deattuhan dárbbu dieđihit ovttaskas máná vuoigatvuoda birra sihke sámi mánáidgárdefálaldahkii ja sámegeiloahpahussii vuodđo- ja joatkkaskuvlas. Sámediggi oaivvilda ahte lea ain stuora hástalus oažžut dieđuid váhnemiidda sámi mánáid vuoigatvuodaid birra. Dát diehtu lea áibbas dárbbalaš, jus váhnemat galget iežaset mánáide gáibidit dan rievtti suohkaniin, mánáidgárddiin ja skuvllain. Lea maiddá dehálaš ahte almmolaš bálvalusain lea máhttu ja diehtu sámi mánáid vuoigatvuodaid birra. Sámediggi háliida ahte Sámediggeráđđi čuovvola dan. Lea maid dehálaš muitalit ja juohkit buriid ja lihkostuvvan strategijaid birra gaskal almmolašvuoda, priváhtta aktevrraid ja váhnemiid. Ovdamearkkat mat leat geavahuvvon dieđáhusas, lea bálkálásáhus bargiide geat máhttet sámegeiela.

Mánaga dálá ja boahhteáiggi sámi váhnemiin ii leat sámegeiella vuosttašgiellan. Vejolašvuolta oažžut sámi mánáidgárdefálaldaga sin mánáide sáhtta mearridit makkár giella välljejuvvo ruovttugiellan ja oahpahusgiellan skuvllas. Mánáide geain ii leat sámegeiella ruovttugiellan dárbbasit nanu giellamodeallaid sihke mánáidgárddis ja skuvllas jus galget šaddet doaibmi sámegeielagat, ja dat berrešii leat mihttomeari Sámedikkis. Sámi mánáidgárddit fertejit máhttit dustet mánájoavkkuid main lea iešgudetlágan gielladuogáš, ja dain fertejit leat resursat ja gelbbolašvuolta giedahallat dan. Váhnenovttasbargu lea dehálaš maiddá giellaovddideami dáfus. Váhnemat berrejit nu bures go vejolaš oassálastit giellaovddidanbarggus, ja oallugat dárbbasit omd. Váhnen- ja movttiidahtinkurssaid dan oktavuodas. Mii diehtit ahte váhnemiid guottut giela ektui váikkuhit máná giellaovddideapmái ja maid ahte gávdnojit olu dakkár giellamovttiidahtindoaimma.

Sámediggi áigu deattuhit ahte maiddá mánát geain lea sámegeiella ruovttugiellan dárbbasit buori giellabirrasa ja gielladoaibmabijuid mánáidgárddis. Sámegeiella lea deattu volde maiddá dain guovlluin gos dat leat majoritehtagiella. Mánájoavkkut main leat mánát geain lea giella sierra dásis buktá geavatlaš ja pedagogalaš hástalusaid dan ektui ahte buot mánát, maiddá sii geain sámegeiella lea ruovttugiellan, oččošedje dakkár gielladišuma mii lea heivehuvvon sin gielalaš dásái. Sámediggi oaidná baluin dan ahte eanet sámi mánát, maiddá mánát geain lea sámegeiella vuosttašgiellan, duhkoraddet dárogillii. Mihttomearrin lea oažžut sámi mánáid duhkoraddat sámegeillii. Dat gáibida sihke metodaovddideami ja gelbbolašvuoda sierra giellamodeallaid birra, muhto seammás maiddá doarvái olmmošlaš návccaid heivehit mánáid sierra dárbbuide.

Rekrutterenstrategiijat

Lahtut guorrasit daid čállojuvvon rekrutterenstrategiijaide, muhto háliidit lasihit ahte lea mearrideaddji deatalaš ovddidit vuogádagaid joatkka- ja lassioahpu sihkkarastima várás mángga suorggis. Deatalaš lea ahte Sámediggi bargá árjjalaččat miellaguottuiguin gielddain gos leat unnán sámi mánát geat galget oažžut sámi mánáidgárdefálaldaga. Dán oktavuodas ferte maiddá láhčit nu ahte bargiide, geat galget bargat sámegeielat mánáidgárddiin, addojuvvo gelbbolašvuohta sámegeielas. Dás sáhtá leat giellaoahpalliortnet deatalaš gaskaoapmi. Pedagogalaš olbmuid rekrutterema ektui lea deatalaš ahte leat giellalávgunmodeallat mat sáhttet álkiduhttit sámi mánáidgárdefálaldaga álggaheami.

Dohkálaš sámegeielat bargiid rekrutteren, sihke albmáid ja nissoniid, bargui sámi mánáidgárddiide, lea leamaš ja lea deatalaš hástalus jos galgá lihkestuvvat mánáidgárdepolitihkain mii buorida mánáidgárdefálaldaga mas lea buorre kvalitehta. Dát guoská buot bargiide mánáidgárddiin. Giellagelbbolašvuohta bargiid gaskkas lea mearrideaddji deatalaš mánáidgárddi vejolašvuođaide háhkat buori giellabirrasa mánáide. Árjjalaš rekrutterenstrategiijat sihke mánáidgárdeoahpaheaddji ohppui, ja maŋŋá bargui sámi mánáidgárddiide fertejit gávdnot Sámedikki mánáidgárdepolitihkas.

Guovtgeielatvuodapedagogihkka, sámi giellaoahpahas, mánggakultuvrralaš áddejupmi ja mánáidgárdeoahpaheaddjioahppu fertejit leat olámuttus sihke ollesáige-, oasseáige- ja lávdaduvvon oahppofálaldahkan, ja buot sámegeielaid várás. Sámediggi ferte árjjalaččat bargat Oahpahasdirektoráhtain ja oahpahasásahusaiguin dán sihkkarastima várás.

Pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat

Lávdegotti lahtut leat fuomášan ahte ráhkaduvvojit pedagogalaš ávdnasat nugo girjiit, ja ahte dat leat nuvtá mánáidgárddiide. Sámi duhkorasat gal baicce váilot, ja berre bargat viidáseappot strategiijaiguin ovddidan dihte sámi duhkorasaid vuodđun mánáid oahppamii mánáidgárddiin.

Evalueren

Lávdegoddi lea mielas go doarjjaruđat sámi mánáidgárdefálaldaga várás galget evaluerejuvvot. Lávdegottis leat vuordámušat dasa ahte doarjjaortnegiid evalueren doaibmá áigumuša mielde, earret eará oažžut máhtu dan birra man dásis ulbmilolahus doaibmá mánáid ektui. Lávdegoddi háliida ahte čadáhuvvo geavaheaddjiiskkadeapmi sámi vánhemiid gaskkas. Dan bokte sáhtá maiddá gávnnahtit vejolaš dárbbuid mat eai ollašuhtho ja hehttehusaid.

Lávdegoddi oaidná ahte mánnálohku sámi mánáidgárddiin lea njedjan seammás go norgalaš mánáidgárddiin leat sámegeielat fálaldagat lassánan. Lávdegoddi oaivvilda ahte lea dárbu oažžut máhtu dán ovdáneami birra ja makkár váikkuhusat das šaddet ulbmilolahussii dan ektui ahte mánát galget šaddat doaibmi guovtgeielagin. Lávdegoddi bivdá sámediggeráđi árvvoštallat dán iskkadeami.

Mearkkašupmi:

Lávdegoddi, Norgga Sámiid Riiikkasearvvi (NSR) lahtut Silje Karine Muotka, Kirsti Guvsám, Åge Nordkild, Miriam Paulsen, Norgga Riikkasearvvi/Sámeálbmot bellodaga (NSR/SáB) lahtu Trond Are Anti ja Johttisápmelaččaid listu (JsL) lahtu Anders Somby jr.:

Lávdegoddi mihtte ahte deataleamos doaibmabidju maid Sámediggi hálddaša, lea ekonomalaš váikkuhangaskaoamit. Dat galget árvvoštallojuvvot easka 2014:s. Lávdegoddi mearkkaša ahte livččii lean lunddolaš dan geahčadit seammás go Sámediggedieđáhus sámi mánáidgárdefálaldagaid birra meannuduvvo oažžun dihtii ollislaš politihka.

Lávdegoddi oaivvilda ahte dárbbasuvvo eanet máhtolašvuohta sámi mánáidgárdepolitihka viidáseappot ovddideapmái. Dán dieđáhusa máhttovuodđun leat Sámedikki iežas statistihkat ja Sámi logut mitalit 5, mat leat kvantitatiiva dieđut. Namuhit ferte geavaheddjiidiskkadeami dárbbu váhnemiid gaskkas, dieđut dan birra man muddui dárbbut leat gokčojuvvon ja maiddá man muddui mihttomearit leat ollašuhthojuvvon mánáidgárdefálaldaga struktuvrra ektui.

Mearkkašupmi:

Mearkkašupmi Ovddádusbellodagas, Hans Eriksen:

Dát lahttu ávžžuha garrasit váldit vuhtii Sámediggeráđi árvalusa Sámediggedieđáhussan sámi mánáidgárdefálaldaga birra. Dieđáhus lea biddjojuvvon mielddusin beavdegirjá ja berre dohkkehuvvo dan hámis mo dat lea ovdanbiddjojuvvo.

Dieđáhusas leat golbma váldoulbmila kvalitehtabargui:

- Nannet dásseárvosaš ja alla kvalitehta buot mánáidgárddiin
- Nannet mánáidgárddiid oahppanarenan
- Buot mánát galget beassat árjjalaččat searvat čáhkkilis searvevuhtii

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuoovvovačča:

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi árvalusevttohusa.

Mearkkašupmi, Bargiidbellodaga, Árja, Åarjel-Saemiej Gielh, NSR, JSL, SBS, áirras Mariann W. Magga bokte

Sámediggái lea oahpis ahte bearrašat man nu sivas orrot mángga báikkis dahje mángga gielddas jagis dahje muhtun áigodagas. Sii sáhttet dárbbasit sámi mánáidgárdefálaldaga dain báikkiin gos sii orrot. Dás sáhttet leat erenoamáš hástalusat, muhto maiddái vejolašvuodát sihke mánáidgárdeeaiggáđii ja váhnemiidda. Sámediggi berre dán vuhtiiváldit dieđáhusa čuoovvolanbarggus.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 30 čoačkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuoovvovaš vuogi mielde:

- Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegotti ráva mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkvuorolistu ja replihkat

	Sáhkvuorru	Replihkka
1	Mariann Wollmann Magga, áššejođiheaddji	
2	Kirsti Guvsám	
3	Miriam Paulsen	
4	Hans J. Eriksen	Mariann Wollmann Magga Silje Karine Muotka
	Hans J. Eriksen	
5	Trond Are Anti	
6	Anders Somby jr.	Hans J. Eriksen Trond Are Anti Marit Kirsten A. Gaup
	Anders Somby jr.	
7	Knut Inge Store	Silje Karine Muotka Trond Are Anti
	Knut Inge Store	
8	Mariann Wollmann Magga	Kirsti Guvsám Trond Are Anti

	Mariann Wollmann Magga	
9	Geir Johnsen	Trond Are Anti
		Ellinor Guttorm Utsi
		Agnar Kvernmo
	Geir Johnsen	
10	Marie Therese Nordsletta Aslaksen	Silje Karine Muotka
		Mariann Wollmann Magga
	Marie Therese Nordsletta Aslaksen	
11	Ida Marie Bransfjell	Mariann Wollmann Magga
		Kirsti Guvsam
12	Kirsti Guvsám	
13	Inger Eline Eriksen	Silje Karine Muotka
		Anders Somby jr.
		Kirsti Guvsám
	Inger Eline Eriksen	
14	Trond Are Anti	
	Mariann Wollmann Magga, áššejođiheadji	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi lea digaštallan sámediggediedáhusa sámi mánáidgárdde fáaldaga birra. Diedáhus lea mielde čoahkkingirjijis.

Sámediggediedáhusa sámi mánáidgárdde fáaldaga birra

ÁLGGAHUS

Diedáhusa duogázin lea ahte Sámediggi háliida hábmet bajimus politikka mánáidgárdesuorgái mii lea čujuheadji ja čielggada prinsihpalaš beliid sámi mánáidgárdefáaldaga ektui. Dán diedáhusbarggu bokte ođasmahttit ovddeš diedáhusa “Sámediggeráđi 2005 diedáhus sámi mánáidgárddiid birra”. Sámedikki mánáidgárdepolitihka váldomihttomearrin lea háhkat buriid bajásšaddaneavttuid sámi mánáidgárdefáaldaga bokte. Sámi mánáidgárdefáaldat lea rabas fáaldat buot mánáide ja vanhemiidda geat háliidit. Sámediggi áigu váikkuhit dan ahte sámi mánáidgárdefáaldagas lea alla kvalitehta ja ahte leat doarvái mánáidgárdesajit. Sámediggi áigu maiddái bargat dan ala ahte mánáidgárddiid bargiin lea dat gelbbolašvuohta mii gáibiduvvo sámi mánáidgárdefáaldagaide ja sámegielat pedagogalaš olbmuid rekrutterema ferte hoahpuhit.

Ángiruššan mánáidgárddiid ektui lea mielde ovddideamen sámi servodaga sámi álbmoga iežas višuvnnaid, árvvuid ja eavttuid vuodul. Dáin leat fakkit vássán áigái ja dat galget ráhkkanahhtit min boahpteáigái. Mánáidgárdi servodatmandáhta lea earret eará dat ahte mánáidgárdi galgá fállat vuollel skuvlaahkásaš mánáide dakkár áimmahuššan- ja oahppanbirrasa mas lea buoremus ávki mánnái (2011 mánáidgárdelága mielde). Danne leage mánáidgárdi seamma dásis skuvllain oassi máná 18- jagi skuvlavázzimis. Gelbbolašvuohta lea servodaga vuoddo resursa. Deatalaš lea ahte sámit ieža bidjet eavttuid oahpamusmetaide, oahpponeavvuid ráhkadeapmái ja sámi ášahusaid nugo mánáidgárddiid ja skuvllaid sisdollui. Sámediggi áigu ovddidit dakkár politikka mainna nannejuvvo mánáidgárddi deatalaš rolla buot mánáid bajásgeassimis. Mánáidgárdi lea deatalaš máná ovdáneapmái go guoská giella- ja kulturoahppamii ja identitehta ovddideapmái. Danne lea ángiruššan mánáidgárddiid ektui deatalaš olles sámi servodahkii.

Sámedikki diedáhusas sámi mánáidgárdefáaldaga birra válddahuvvo ja guorahallojuvvo makkár rolla ja politikkalaš váldi Sámedikkis galgá leat mánáidgárdeáššiin. Diedáhusas biddjojuvvojit guovddázii Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

áŋgiruššansuorggit ja dat oainnusmahttá makkár hástalusat leat ovddabealde barggus dan ektui ahte mánáidgárddit galget leat buoremus vejolaččat. Dát guoská buot mánáidgárddiide mat addet sámi fáilaldaga Norggas. Diedáhusas guoskkahuvvojit mánáidgárdeáššit mat gusket sihke davvi-, julev- ja máttasámi diliide. Diedáhusas eai guoskkahuvvo Sámedikki bajimuš giellapolitihkalaš hástalusat eanet go oppalaččat, muhto dat bohtet ovdan Sámediggediedáhusas sámegeielaid birra. Sámi alit oahppu ja dutkan lea maiddá okta áŋgiruššansuorgi Sámedikkis. Dan birra čállojuvvo sierra diedáhus. Sámediggediedáhusas sámi mánáidgárdepolitihka birra eai galgga leat doaibmabijut. Daid várás ovddiduvvo sierra doaibmaplána mas doaibmabijut giedahallojuvvojit. Diedáhusas eai guorahallojuvvo dakkár mihttomearit ja strategijjat mat čielgasit bohtet ovdan eará Sámediggediedáhusain.

Mánáidgárdesuorgi lea ollu rievdan ja servodat muđui maid maŋimuš diedáhusa rájes. Ođđa rámmaplána mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid birra bođii fápmui borgemánu 1. b. 2006 ja dat lea ođasmahttojuvvon 2011:s. Ráđđehus lea ovddidan stuorradiggediedáhusa nr 41 mánáidgárddi kvalitehta birra (2008-2009). Das leat golbma váldomihttomeari kvalitehtabargui:

Sihkkarastit dássásašvuoda ja alla kvalitehta buot mánáidgárddiin

Nannet mánáidgárddi oahppanarenan

Buot mánát galget beassat árjjalaččat searvat fátmasteaddji oktavuhtii

2013:s boahťa ođđa Stuorradiggediedáhus boahťeáiggi mánáidgárddiid birra mii earret eará lea NOU:2012:1 Til barnas beste. Ny lovgivning for barnehagene.” čuovvoleapmi. Sámediggi lea buktán árvalusaid sihke ođđa Stuorradiggediedáhussii ja ođđa lánkaaddimii nu ahte sámi perspektiiva gozihuvvo. Dasto lea jagi 2006 mánáidgárdeláha rievdaduvvon ja ođasmahttojuvvo dalle go bargu ođđa stuorradiggediedáhusain lea loahpahuvvon. Dáláš ovdaskuvlaoahpaheaddjioahppu lea maid rievdamin, ja sierra rámmaplána sámi ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu várás lea ráhkaduvvomin. Dát rievdadusat dagahit ahte lea dárbu ráhkadit ođđa sámediggediedáhusa maid sáhttá čatnat dáláš mánáidgárdesuorgái. Diedáhus galgá vástidit mánáidgárddiid dárbut searvvahuvvon, geasuheaddji ja ođđahutkan ásaheaddi main lea alla kvalitehta.

Mánáidgárdefálaldaga ferte geahččat servodaga ektui ja daid bajásšaddaneavttuid ektui mat áiggiis áigái leat. Olggut eavttut mánáid bajásšaddamis ja eallimis rievddadit danne go leat iešguđege sámi servodagat maid ektui ferte lánčit. Danne lea deatalaš ahte guovddáš eiseválddit dihtet daid birra ja daid hástalusaid birra mat leat. Ollu guovlluin leat sámit unnitlogus ja danne eai leat nu álkidit oidnosis go joavku báikegottiin. Giela bisuhaneavttut go orru olggobealde guovlluid gos sámi giella lea nanus, leat danne váddásat, vaikko kultuvra ain sáhttá ge leat eallimin bearrašiid, sogaid ja sápmelaččaid gaskkas oppalaččat.

Ovdal bajásšadde sámi mánát ruovttus gos bajásgeassojuvvojedje ja dan dahke fuolkkit, gáimmit, ristvánhemat ja maŋŋá maiddá luohkkáskihpárat. Dáid olbmuid dihte lei vejolaš vanhemiin válljet deatalaš málliid mánáidasaset. Nama, fáddariid ja sohkašuvvašvuoda válljema bokte sáhtte sii stivret sosialiserema ja identitehta ovdáneami eahpenjuolgo vugiin. Rávesolbmuid bargu ja doaimmat ledje rámmán mánáid bajásšaddamii ja dieinna lágiin searvvahuvvojedje mánát rávesolbmuid eallimii. Fysálaš lagašvuoda bokte rávesolbmuid bargui ja rávesolbmot mállen, ledje vejolašvuodát sajis normatiiva bajásgeassimii. Odne lea ollu sosialiseremis ja bajásgeassimis sirdojuvvon institušuvnnaide nugo mánáidgárddiide ja skuvllaide, maiddá sámi servodagas. Dáid ásaheaddi vuodđu ja árvovuodđu leat vuolgá eará servodagas. Danne lea sámi mánáidgárdefálaldaga huksen iešalddis hástalus, ii dušše ásaheami ektui, muhto maiddá sámi sisdoalu hábmema ektui. Árbevierut ođđa áiggi ektui leat guovddášis.

Jos galggaš leat seamma rámma áddejumi ektui, de lea deatalaš čilget muhtun doahpágiid mat leat guovddášis diedáhusas. Mánáidgárdelágas, Sámedikki bušehtas ja eará dokumeanttain geavahuvvojit doahpagat mat sáhttet dulkojuvvo mánáidgárdeláha. Danne hálida Sámediggi čilget movt mii áddet dáid doahpágiid.

Sámediggi meroštallá čuovvovaš lánčai mii lea vuodđun sámi mánáidgárdái/ossodahkii:

1969 áсахuvvui vuosttáš sámi mánáidgárdi Guovdageidnui. Mánáidgárddis lei sadi 20 mánnái golmma jagis čieža jagi rádjai. Visti lei Norgga Álbmotveahki skenken go háliidii ánggíruišat sámiid ektui. 1980-logus boahtigohte sámi mánáidgárddit divdna. Ollu mánáidgárddit huksejuvvojedje, ja sámiid mobiliseren 1970-logus buvttii maiddái ovdan dan man deatalaččat mánáidgárddit ledje. Sihke politihkalaš ja kultuvrralaš ahtanuššan joatkašuvai 1980-logus. Mánáidgárddiid 1996 rámmaplána lei ovddasmanni sihke dáža ja sámi mánáidgárddiide. Ságastallamiin 1960 ja 1970-loguin lei sáhka leat sápmelaš vai ii, ja galge go leat mánáidgárddit vai eai. 1980-logus dohkkehuvvojedje mánáidgárddit, muhto dál lea gažaldahkan gean várás áсахus lei. Doaba sámi oaččui eará sisdoalu ja sámi čállojuvvui ovddabeallái mánáidgárddi, vai mánáidgárddit šadde sámi mánáid várás. Gullagođiimet sámi duhkorasat, sámi dávvirat, sámi borramuš, sámi ruđat ja sámi ivnnit. Seammás lei maiddái dáža eret. Mánát galge oahppat sámi kultuvrra birra danne go dat lei deatalaš. 1900-logus lei sáhka mainna lágiin leat sápmelaš ja gullat guovtti kultuvrii ja guovttegielat identitehta šattai deatalažžan (Storjord 2000).

Sámi mánáidgárdin oaivvilduvvo dakkár mánáidgárdi mii lea njuolggadusaiguin mearriduvvon ahte mánáidgárdedoaimba vuodđuduvvo sámi gillii ja kultuvrii. Mánáidgárdi galgá nannet máná identitehta sápmelažžan dan bokte ahte ovdánahttit sáme giela geavaheami ja sámi kultuvrra gaskkustit. Mánáidgárddi jodiht sáme gielat pedagogalaš bargit. Mánáidgárddi bargit hállet sáme giela ja doaimbgiella lea sáme giella (Sámedikki 2012 bušeahhta).

Sámi distriktan oaivvilduvvo dán oktavuodas:

Dat gielddat mat gullet sáme giela hálddašanguvlui (Sámeláhka 1987 paragrafa 3-1). Dál (2012) gullet čuovvovaš ovcci gieldda dán guvlui; Unjárga, Deatnu, Porsángu, Kárášjohka, Guovdageidnu, Gáivuotna, Loabát, Divttasvuotna ja Snoasa/Snása.

Doahpagiin guovttegielat oaivvilduvvo dán oktavuodas olmmoš gi lea bajásšaddan guvttiin vuosttaš gielain ja gi máhtta goappašiid gielaid seamma bures, dahje olmmoš gi beaivválaččat geavaha guokte giela ja identifisere iežas daiguin, vaikko ii máhtáši ge goappašiid gielaid seamma bures.

Diedáhusbargu lea sihke Sámedikki siskkáldas proseassa boadus, muhto maiddái sámi servodat lea searvvahuvvon. Doalaimet seminára gos oasálaččat olggobealde sáhtte buktit árvalusaid, dasto sáddiimet jearahallanskovi mánáidgárdeeaiggiidida ja mánáidgárdebargiide, ja leat jearahallan vanhemiid. Mii leat háleštan proseassa oktavuodas maiddái Norlándda, Romssa ja Finnmárkkku fylkkamánniiguin. Sámedikki vuorrasiidráđđi lea buktan gulaskuddancealkámuša. Earáin maid lea leamaš vejolašvuotta buktit rávvagiid Sámedikki neahttasiiduin. Sámediggi lea ožžon árvalusaid ja jearahallaniskkademiide leat unnán vástidan. Muđui leat geavahan dieđuid maid leat ožžon raporttaid, čoahkkimiid ja eará oktavuodaid bokte mánáidgárdeeaiggiiguin ja -bargiiguin. Dasto lea leamaš viiddis politihkalaš ságastallan Sámediggeráđis ja Sámedikki dievasčoahkkimis.

SÁMI MÁNÁIDGÁRDEFÁLALDAT

Odne lea oalle ollu mánáin sámi mánáidgárdefálaldat. Dán sámi mánáidgárdefálaldagas mii lea leat stuorra erohusat. Fálaldagain sáhttet leat erohusat; fálaldaga rájes sámi mánáide mánáidgárddiin gos sáme giella lea váldooassi dárogielat sámi mánáide geat ožžot fálaldaga dáža mánáidgárddiin. Sámediggi lea válljen geavahit doahpaga sámi mánáidgárdefálaldat iige sámi mánáidgárdi oktasaš doaban diedáhusas. Danne go doahpagii sámi mánáidgárdi eai gula buot mánáidgárdefálaldagat main lea sámi sisdoallu. Čuovvovaččas čielggaduvvo dat lagabuidda. Sámediggi addá doarjaga mánáidgárddiide main lea sámi fálaldat ja doarjjaortnegiid bokte sirrejuvvojit mánáidgárddit čuovvovaččat:

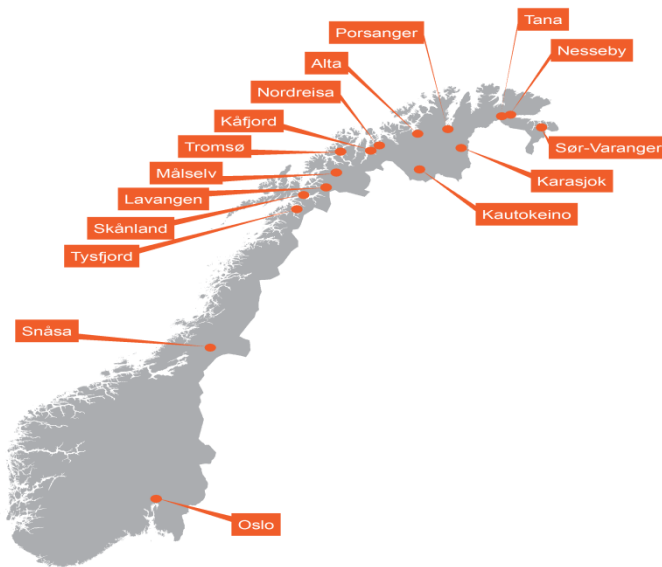
Sámi mánáidgárddit, mánáidgárdi mas njuolggadusaid bokte lea mearriduvvon ahte doaimba vuodđuduvvo sámi gillii ja kultuvrii. Dál leat eanaš dakkár mánáidgárddit davvisámi guovllus sámi distrikta siskkobealde. Sámi mánáidgárddit gávdnojit maiddái earret eará Oslos, Romssas ja Álttás.

Mánáidgárddit main lea sámi ossodat, dat mearkkaša; dáža mánáidgárddit main lea sámi ossodat main njuolggadusaid bokte lea mearriduvvon ahte doaimba vuodđuduvvo sámi gillii ja kultuvrii. Eanaš dán lágan mánáidgárddit leat olggobealde sámi distriktta ovdamearkka dihte Romssas, Máttá-Várjjagis, Ráissas ja Álttás.

Mánáidgárddit main lea sámi giellaoahpahušfálaldat, mii mearkkaša; giellaoahpahuš ovttaskas mánáide dahje mánnájoavkkuide. Dán lágan giellaoahpahuš sáhtta organiseret sierra vugiiguin. Dábálaččat eai

leat dain mánáidgárddiin bargit geat máhttet sámegiela, muhto mánáidgárdi viežžá sámegiela giid geat sáhttet addit dán fáldalaga. Dain mánáin geat galget oazžut sámi giellaoahpahušfáldalaga lea iešguđege lágan gielladuogáš. Muhtun mánáide lea dat fáldalat giellaoahpahuš, ja earáide fas geat juo máhttet sámegiela ožžot fáldalaga giela bisuheamis ja viidáset ovddideamis. Sámi mánáidgárddit dahje mánáidgárddit main lea sámi ossodat gos leat ovttaskas mánát geain lea eará sámegiella go mánáidgárddi doaibmagiella sáhttet maidái addit sámi giellaoahpahušfáldalaga dan mánái. Buot dat mánáidgárddit sáhttet ohat doarjaga Sámedikkis sámegielloahpahušii. Dán lágan fáldalagat leat earret eará Romssas, Gáivuonas, Hárstadis, Návuoas, Overhallas ja Bodáddjos.

Sámi fáldalat lea sihke priváhta ja gielddalaš mánáidgárddiin. Fáldalagat leat organiserejuvvon mángga láhkai nugo ovdamearkka dihte boazodoallo-, kultur- ja luonddumánáidgárdi. Sámediggi juolluda doarjaga mánáidgárddiide gos leat davvi-, julev- ja máttasámegiela mánát. Sin gaskkas leat eanemusat mánát geain lea davvisámi duogáš. Dál gávdno dušše okta julevsámi mánáidgárdi (Divttasvuonas) ja okta máttasámi mánáidgárdi (Snoasas).

Kárta 1: Gielddat gos 2012:s leat sámi mánáidgárddit ja dáža mánáidgárddit main lea sámi ossodat.

Kárta 2: Gielddat gos 2012:s dáža mánáidgárddiin lei sámi giellaoahpahus.

Danne go sámi leat álgoálbmot njealji riikkas, de lea lunddolaš ovttas bargat rájáid rastá. Dát guoská maiddá mánáidgárddiide. Muhtun sámi guovlluin lea mánáidgárdeovttasbargu rájáid rastá. Ovdamearkka dihte lea Sirpmá mánáidgárddis ovttasbargu Ohcejoga mánáidgárddiin Suoma bealde. Maiddá máttasámi guovllus lea ovttasbargu riikarájáid rastá. Sámediggi áigu Sámi parlamentáralaš ráði bokte, mü lea Suoma, Ruota ja Norgga sámedikkiid oktasaš orgána, bargat dan ala ahte oazžut viiddis ja buoret ovttasbarggu sámiid gaska rájáid rastá.

RÁMMAT

Sámediggeráði politihkalaš geađgejuolgi

Sámediggeráði politihkalaš geađgejuolgi lea vuodđun Sámediggeráði doibmii válgaáigodagas. Ráđđi heiveha dán geađgejuolggi bušeahttaevttohussii. Sámedikki bušeahtta stivre movt váikkuhangaskaoamit galget geavahuvvot mánáidgárdesuorggis. Stuorra oassi Sámedikki barggus mánáidgárdesuorggi ektui lea doarjagiid hálddašcapmi. Muđui čuovvu Sámediggi gustovaš lágaid ja mihttomeriid maid Stuorradiggi lea mearridan mánáidgárddiid várás.

Lágat ja konvenšuvnnat

Ollu lágat ja konvenšuvnnat bidjet rámmaid dasa movt Sámedikki mánáidgárdepolitihkka galgá čađahuvvot. Sáhttit namuhit ILO-konvenšuvnna álgoálbmotvuoigatvuođaid birra, ON konvenšuvnna mánáidvuoigatvuođaid birra, Vuodđolága paragrafa 110a, Sámelága ja mánáidgárdelága.

Buot mánáidgárddit galget vuodđudit doaimmaset árvovuodđui ja sisdollui nugo lea mearriduvvon jagi 2006 mánáidgárdelágas. Sámi mánáide ja sámi mánáidgárdefálaldahkii gusket mánáidgárdelága paragrafat 2 ja 8 main čuožžu sierra sámi diliid birra.

Mánáidgárdelága § 2, mas válddahuvvo mánáidgárddi sisdoallu čuožžu ahte: ”Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder

samiske barns språk og kultur.” (Mánáidgárddi galgá vuhtii váldit mánáid agi, doaimmadási, sohka-beali, etnalaš ja kultuvrralaš duogáža, maiddái sámi mánáid giela ja kultuvrra). Mánáidgárdelágas § 8 čuožžu čuoovvovaš gielddaid ovddasvástádusa birra: ”Kommunen har ansvaret for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur.” (Gielddas lea ovddasvástádus ahte mánáidgárdeláldat sámi mánáid várás sámi distrivttas vuodđuduvvo sámi gillii ja kultuvrii. Eará gielddat galget láchčit diliid nu ahte sámi mánát sáhttet sihkkarastit ja ovddidit giellaset ja kultuvrraset). Mánáidgárdeláhka bidjá gielddaide ovddasvástádusa láchčit diliid nu ahte sámi mánát sáhtta sihkkarastit ja ovddidit giellaset ja kultuvrraset.

Mánáidgárdiddi rámmaplána sisdoallu ja doaimmat (2011), mii lea mánáidgárdelága láhkaásahus, bidjá geatnegahtti rámma mánáidgárdiddi doaimma plánemii, čađaheapmái ja árvvoštallamii. Rámmaplánas daddjojuvvo ahte mánáidgárdiddi sámi distrivttas galget leat integrerejuvvo oassi sámi servodagas ja galget oainnusmahttit sámi servodaga mánggabealatvuoda, riggodaga ja erohusaid. Njuolggadusaid bokte galgá leat mearriduvvon ahte mánáidgárdi ulbmilin lea nannet sámi mánáid identitehta sápmelažžan sáme-giela geavaheami bokte ja sámi kultuvrra, eallinvuogi ja servodatdiliid gaskkustemiin. Dasto galget guovddáš bealit sámi mánáid bajásgeassimis gozihuvvot sihke bargovugiin ja beaivválaččat. Mánáidgárdeláldat fertet organiserejuvvo nu ahte mánát váldojuvvojit mielde sierra lágan bargoproseassaide ja ožžot searvat kultuvrralaš ja sosiála doaimmaide, ja eaktun lea ahte bargit máhttet sáme-giela.

Mánáidgárdiddi gos leat sámi mánát olggobealde sámi distrivtta, lea vanhemiin ja mánáin vuoigatvuota vuordit ahte mánáidgárdi bargiin lea máhttu sámi kultuvrra birra ja deattuhit dan oassin sisdoalus.

Sámedikki árvvovuoddu

Sámi mánáidgárdeláldat fertet vuodđuduvvot dan vuoddo prinsihppii ahte mánáidgárdi galgá leat integrerejuvvo oassi sámi servodagas. Sámiid etnalaš identitehta mii čatnasa sosiála ja kultuvrralaš mihtilmasvuhtii bidjá deatalaš árvvuide. Deatalaš šaddá viidáseappot ovddidit sámi kulturárbbi dan bokte ahte gaskkustit ja oainnusmahttit sámi kultuvrra, eallinvuogi ja árvvuide. Mánáidgárdiddi fertet bargat dan duohtavuoda vuoddu mii sámiin lea. Dat mearkkaša earret eará dan ahte oainnusmahttit mánggabealatvuoda, riggodaga ja erohusaid. Rievvadusaid geažil sámi servodagas fertet otnáš mánát searvat ja leat mielde háhkamin ođđa positiivvalaš osiid ođđaáigásaš servodagas. Dasto lea deatalaš ahte máhttu, vásihusat ja jurddašuvuohki mii boarrásiin ja ollu rávesolbmui lea dál, ja mii ain eallá ja lea geavahusas ollugiid gaskkas dál, fertet nannejuvvot ja viidáseappot fievrividuvvot boahhte buolvvaide, amas dat láhppot muhto ealášii viidáseappot.

Mánáidgárdiddi lea deatalaš doaimma váikkuhit miellaguottuide dan ektui ahte olbmot sierra lágan kultuvrrain sáhttet eallit ráfálaččat ovttaš ja gudnejahttit guđet guimmiideaset mihtilmasvuoda. Sámi mánáidgárdeláldaga bokte fertet háhkat áddejumi ja árvvus atnit eará kultuvrraid vuoigadahttojumi servodagas ja luonduguovlluin. Mánáidgárdi ovddasvástádussan lea gaskkustit vuoddoárvvuide nugo oktavuoda, fuolahusa ja mielde ovddasvástádusa, ja ovddastit birrasa mii vuodđuduvvo olmmošárvvu áddejupmái ja gudnejahttimii ja vuoigatvuhtii leat earálágan. Dásseárvu ja ovttadássásašvuota leat vuodđun Sámedikki doibmii. Mánáidgárdi pedagogalaš sisdoalu bokte galgá dásseárvu sohka-bealiid gaska boahtit ovdan.

Mánáidgárdiddi rámmaplánas daddjojuvvo ahte mánáidgárdi sisdoallu galgá vuodđuduvvot vuoddoárvvuide. Mánáidgárdiddi main lea sámi fáldat galget gaskkustit:

- Lagasvuoda lundui ja dan suodjaleami
- Árbevirolaš máhtu ja boarrásiid máhtu
- Nannet ja ovddidit sámi oktavuoda dovdu
- Buoridit sámi kultuvrra mánggabealatvuoda árvvus atnima
- Máhttu mii gullá sámi mánáidbajásgeassimii

Sámedikki rolla, ovddasvástádus ja váldi

Oassin sámiiid giela, kultuvrra ja servodateallima iešmearrideamis galgá Sámedikkis leat duohta váldi mánáidgárdepolitihkas. Giellapolitihka ektui galgá Stuorradiggi fuolahit ahte Sámelága giellanjuolggadusat čuvvojuvvojit. Sámedikki rollan lea politihka ovddideapmi sámegeiela várás mánáidgárddiin. Dán birra lea guorahallojuvvon Sámedikki dieđáhusas sámegeiela birra ja Sámedikki dieđáhusas oahpahusa ja oahpu birra.

Sámediggi galgá láchit diliid sámi mánáidgárdefálaldaga várás Norggas doarjjaortnegiid bokte. Dasto bargá Sámediggi politihka ovddidemiin mánáidgárdesuorggi várás, muhto das ii leat makkárge láchapolitihkalaš fápmu. Konsultašuvdnašiehtadusa bokte ráđđehusain sáhtta Sámediggi váikkuhit ja oainnusmahttit dárbbu mánáidgárdeovddidanbarggus.

Stuorámus váikkuhangaskaoapmi man bokte nannet sámi giela ja kultuvrra lea doarjja mánáidgárddiide. Doarjjaortnega ulbmilin lea ahte mánáin lea mánáidgárdefálaldat mii vuodduuvvo sámi gillii ja kultuvrii (Sámedikki bušeahhta 2012). 2012:s juolluduvvui masá 6 miljon ru sámi mánáidgárddiide, badjel 800 000 ru juolluduvvui dáža mánáidgárddiid sámi ossodagaide, badjel 1,7 miljon ru mánáidgárddiide mat fáallet sámi giellaoahpahusa, 480 000 ru proševttaide mánáidgárddiin ja 1.785.200 ru oahpponeavvuide.

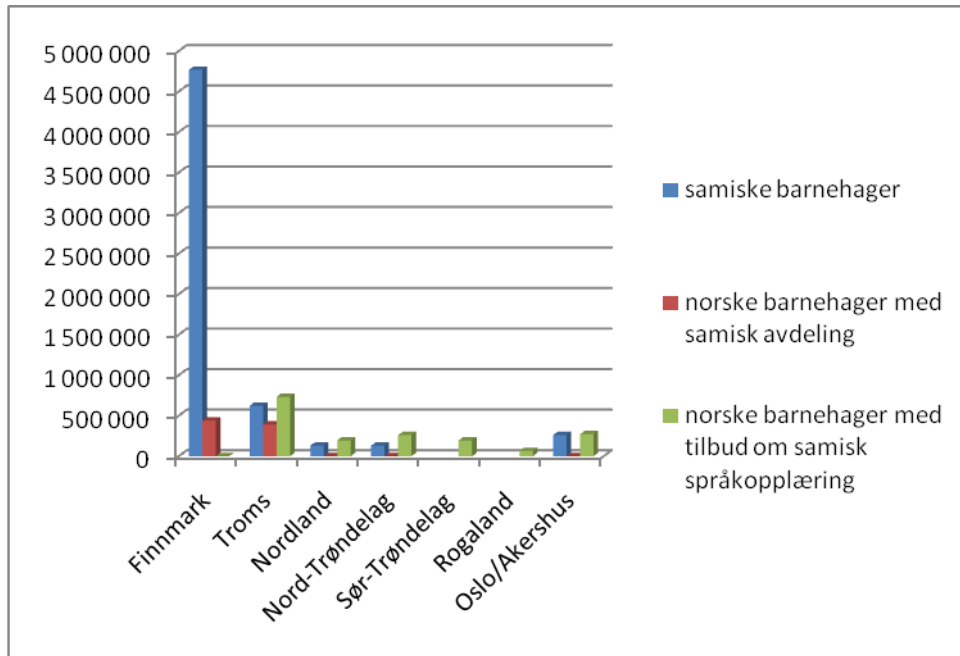

Tabella 1: Doarjja mánáidgárddiide.

Doarjja ollásit ja doarjjaevttut leat evaluerejuvvon ja dan dagai Asplan Viak 2010:s. Sámediggi lea maŋŋá revideren doarjjaevttuid evaluerema bohtosiid geažil. Doarjja galgá fas evaluerejuvvot 2014:s. Sámedikkis leat maiddá doarjjaortnegat, earret eará sámegeielat bargiid rekrutteremii mánáidgárddiide. Stipeanda addojuvvo ohppiide joatkkaskuvllain ja allaskuvllaid ja universitehtaid studeanttaide. Sámedikkis leat maŋga ovttasbargooasálačča mat barget oktasaš mihtomeari guvlui. Dat leat Máhtodepartemeanta, Oahpahusdirektoráhta, Fylkkamanni ja mánáidgárddiid vánhenváldedegoddi (FUB). Sámedikkis lea lágga ovttasbargu maiddá ovttaskas gielddaiguin. Gielddain dat lea ovddasvástádus das ahte mánáidgárddiin leat buorit fálaldagat sámi gielas ja kulturoahpahusas. Gielddat leat mánáidgárddiid bearráigeahččaneiseválddit, maiddá priváhta mánáidgárddiid. Sámedikkis lea oktavuoha maiddá ovttaskas mánáidgárddiiguin ja vánhemiiguin. Dasto lágida Sámediggi fierpmádatčoahkkimiid mánáidgárddiid bargiide dainna ulbmilin ahte ovddidit kvalitehta, buoridit gelbbolašvuoda ja vásihusaid lonuhallama dihte. Sámediggi láve maiddá bagadit mánáidgárdesuorggis sámi oahpahusas. Guktii jagis addá Sámediggi áigečállaga “Stullan”

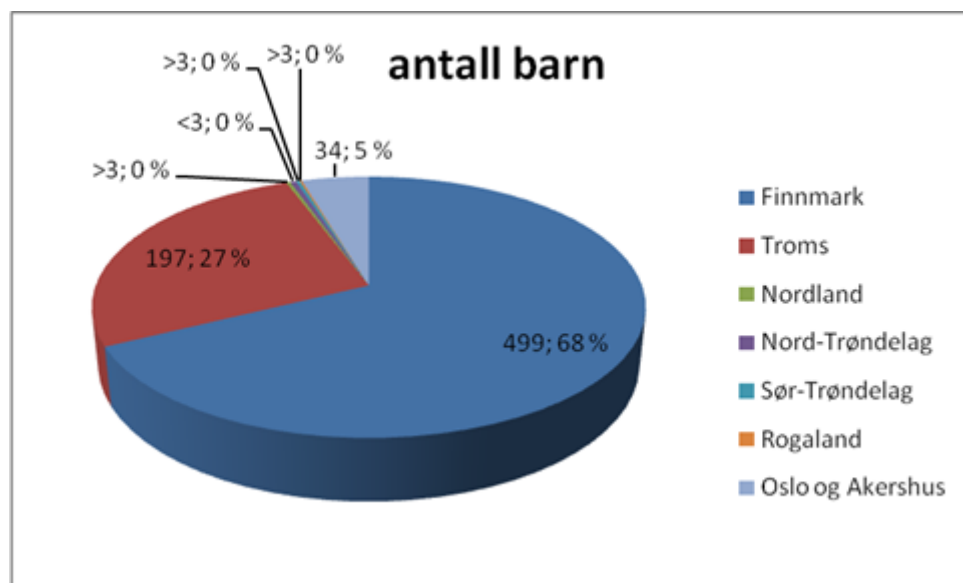
mánáidgárddiid bargiid várás. Sámedikkis lea ovdasteaddji Finnmarkku fylkkamanni mánáidgárddiid dásseárvoavkkus.

MÁHTTOVUOÐDU

Máhttovuođdu lea hástalussan Sámediggái dalle go strategijat mánáidgárdeovddideami várás galget ráhkaduvvot. Sámediggi vuodđuda máhttovuođus iežas statistihkaide.

Sámedikki jagi 2012 statistihkka čájeha ahte leat registrerejuvvon 23 sámi mánáidgárddi, 7 dáža mánáidgárddi main lea sámi ossodat ja 31 dáža mánáidgárddi main lea fálaldat sámi giellaoahpahusas. Sámi mánáidgárddit gávdnojit Girkonjárgga rájes davvin gitta Osloi máddin. Birrasii 70 % sámi mánáidgárddiin leat Finnmarkku fylkkas. Dattetge lea deatlaš deattuhit ahte statistihkka ii mital maidege mánáidgárddiid sisdoalu birra. Dát lea juoga maid “Sámi logut mitalit” lea čujuhan ja maid Sámediggi áigu čuovvot.

Sámediggi oázžu mánáidgárddiid doarjaga hálddašeami oktavuodas loguid mat čájehit man ollu mánát ožžot sámi mánáidgárdefálaldaga. Sáhtta jurddašit ahte mánnálohku lea stuorát danne go sáhttet gávdnot mánáidgárddit mat eai oza doarjaga Sámedikkis vaikko sis livččii ge sámi fálaldat, ja dieinna lágiin eai registrerejuvvo min statistihkaide man ollu mánát ožžot sámi mánáidgárdefálaldaga. Sámedikki geahčastaga mielde ožžo 806 máná sámi mánáidgárdefálaldaga 2012:s. Diagrámma vuolábealde čájeha movt mánnálohku juohkása guoskevaš 7 fylkkas. Jagi 2012 logut čájehit ahte 62 % mánáin ožžo sámi mánáidgárdefálaldaga Finnmarkkus, 24 % Romssas, 5 % Norlánddas, 2 % Davvi-Trøndelágas, 1 % Lulli-Trøndelágas, 1 % Rogalánddas ja 4 % Oslos ja Akershusas.

Tabealla 2: Mánnálohku mánáidgárddiin geat ožžot sámi fálaldaga.

Sámediggi lea maiddá ráhkadan geahčastaga man ollu mánát ožžot davvisámi-, julevsámi- ja máttasámi mánáidgárdefálaldaga (geahča diagrámmas vuolábealde).

Geahčastat čájeha ahte davvisámi mánáidgárdefálaldat lea leamaš 7 fylkkas, ja ahte badjel 700 máná ožžot dán fálaldaga. Olles mánnálogus lea dát 90 % mánáid gaskkas. Lunddolaš lea ahte 60 % mánáin ožžot davvisámi mánáidgárdefálaldaga Finnmarkkus ja lagabui 30 % Romssas. Norlándda, Davvi-Trøndelága, Lulli-Trøndelága ja Rogalándda fylkkain leat unnit go golbma máná geat ožžot sámi fálaldaga, ja Oslos ja Akershusas lea lagabui 5 %.

Julevsámi mánáidgárdefálaldat addojuvvo dušše gielddain mat gullet Norlándda fylkii, mii maiddá lea julevsámi guovlu. Ollislaš mánnálogus mat ožžot sámi mánáidgárdefálaldaga leat badjel 5 % mánát geat ožžot julevsámi mánáidgárdefálaldaga.

Ollislaš mánnálogus geat ožžot sámi mánáidgárdefálaldaga leat badjel 3 % mánát geat ožžot máttasámi mánáidgárdefálaldaga. 88 % máttasámi mánáidgárdefálaldagas addojuvvo máttasámi

guovlluin Davvi- ja Lulli-Trøndelágas. Unnit go 3 máná ožžot máttasámi mánáidgárdefálaldaga Finnmárkku, Norlándda ja Oslo ja Akershus fylkkain.

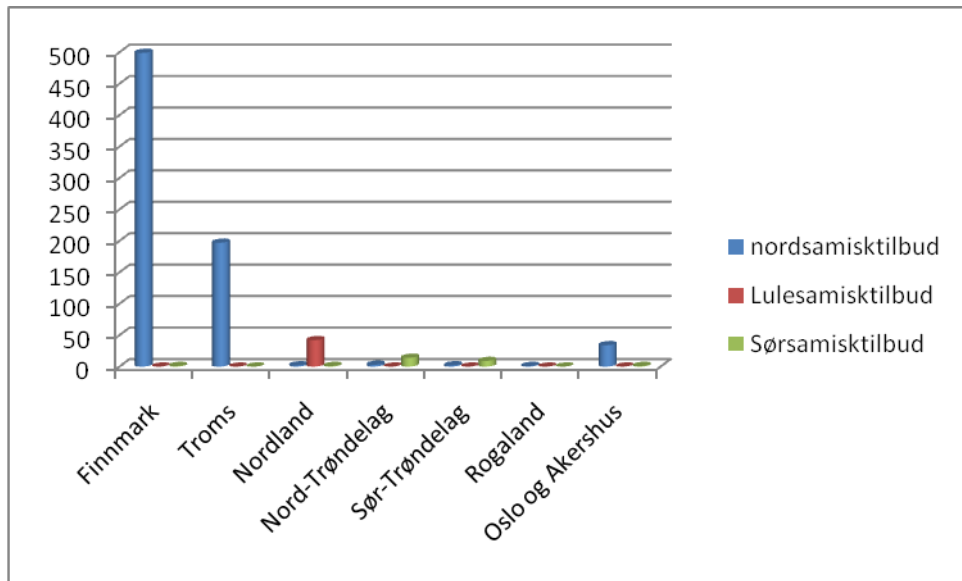

Tabella 3: Man ollu mánát ožžot davvi-, julev- ja máttasámi mánáidgárdefálaldaga.

Dát geahčastat čájeha ahte Finnmárkkus ja Romssas leat eanemus mánát geat ožžot sámi mánáidgárdefálaldaga. Tabella čájeha maiddá ahte sámi fálaldagat gávdnojit sámi guovlluin. Ovdamearkka dihte lea julevsámi mánáidgárdefálaldat gávdnomis julevsámi guovlluin Norlánddas. Dasto čájehit diágrammat bajábealde ahte máttasámi mánát leat biedgguid mángga fylkkas, maiddá olggobealde máttasámi guovlluid. Sámediggi lea registreren ahte lohku máttasámi fálaldagaid ektui maida ohccojuvvo doarjja lea lassáan. Dákkár ovdáneami mii háliidit, seammás go Sámediggái lea deatalaš nannet áshuvvon sámi mánáidgárdefálaldagaid.

Boahpteáiggis áigu Sámediggi bidjat mihttomearrin fokuseret diehtujuohkin- ja bagadanbarggu. Sámediggi vuordá ahte maiddá gielddat ja mánáidgárddiid eaiggádat váldet ovddasvástádusa dieđihan- ja bagadanbarggus sámi mánáidgárdefálaldagaid birra. Sámediggi áigu erenoamážit deattuhit julev- ja máttasámi mánáidgárdefálaldagaid áiggis ovddasguvlvi. Danne go diet guovllut leat rašis dilis sámi giela ja kultuvrra suodjaleami ektui.

Analysajoavku ovddida Sámi logut muitalit 5 ahte lohku mánáidgárddiid ektui gos lea sámi fálaldat lea stabiila. Mánnálohku geain lei sámi mánáidgárdefálaldat, goarkui 2010/11 rájes 2011/12 rádjai guđain mánáin. Dasto njejjai mánnálohku sámi mánáidgárddiin ja sámi ossodagain dáža mánáidgárddiin 30 mánáin ja lohku stuorui 36 mánáin geain lei sámi fálaldat dáža mánáidgárddiin. Mánnálogu njiedjan mánáidgárddiin áigodagas 2005 – 2010 čilgejuvvo dainna go dán áigodagas geahppanedje golmma-, njeallje- ja viđajahkásačcat olles 16 % Finnmárkkus, ja measta 6 % Romssas ja 10 % Norlánddas.

Dasto čuožžu Sámi logut muitalit 5 ahte “jos mii juohkit ollislaš logu man lágan fálaldagat ledje, de oaidnit guhkes áiggi tendeanssa rievdamii. Mánnálohku sámi mánáidgárddiin ja sámi mánáidgárdeossodagain (dáža mánáidgárddiin) lea njiedjan, muhto mánnálohku eará sámi fálaldagain dáža mánáidgárddiin goarkui. Dat mearkkaša geavahusas dan ahte giella lea fuotnánan ovdaskuvlamánáid gaskkas mañimuš guđa jagis, danne go fálaldat mii lassána, lea heajut go dat mii unnu.”

Sámediggi registrere dan maid analysajoavku ovddida. Sámi mánáidgárddiid lohku lea njiedjan go fas dáža mánáidgárddit main lea sámi fálaldat leat lassáan mañimuš jagiin. Ollislaš mánáidgárdelohku lea bisson stabiilan. Sivvan dasa sáhtá leat dat go mánáidgárddit leat heaittihuvvon dahje odđasis organiserejuvvon nu ahte leat geahppáan. Sivvan sáhtá leat maiddá dat Sámediggi dán áigodagas lea čavgen sámi mánáidgárddiid doarjjaevttuid. Dat go mánáidgárddiid lohku main lea sámi fálaldat njiedjá vuorjašuhttá Sámedikki, ja mainna Sámediggi ii leat duhtavaš. Sámediggi háliida hoahpuhit

boahhteáiggis diehtjuohkin- ja bagadanbarggu nu ahte maiddái áigeguovdilis doarjjaoažžut, mat dál eai oza doarjaga, dagašedje dan boahhteáiggis. Sámediggi oažžu dieđuid mánáidgárddiid birra mat eai oza doarjaga, ja dat sáhtta addit negatiivvalaš váikkusaid mánáide geaidda dat guoská, go sii dalle eai soaitte oažžut sámi mánáidgárdefálaldaga. Sámedikkis dál ii leat kapasitehta čuovvolit dán. Sámedikki áigumuššan doarjagiin mánáidgárddiide lea dán rádjai leamaš ahte dainna galgá láchit diliid nu ahte gielddat ja priváhta mánáidgárdeeaiggádat sáhtášedje addit sámi mánáidgárdefálaldaga. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu fas evalueret doarjjaortnegiid eavttuid. Mánáidgárddiid raporteremiid bokte oaidná Sámediggi ahte mánáidgárddit eai leat ovttaláganat sisdoalu eaige giela dáfus. Sámediggi háliidivččii heivehit doarjaga nu ahte mánáidgárddit sáhtášedje sihkkarastit sisdoalu ovddideami ja kvalitehta.

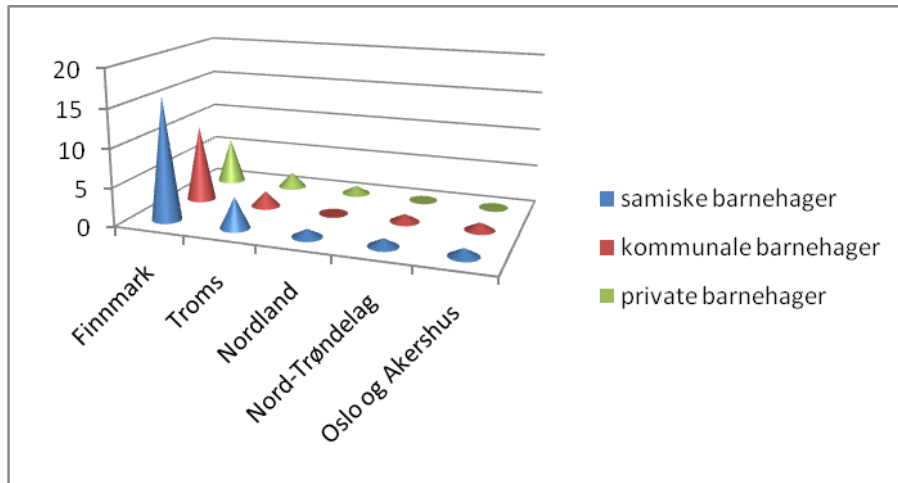

Tabella 4: Sámi mánáidgárddiid lohku.

Tabella čájeha ahte dan 23 sámi mánáidgárddis leat 14 gielddalaš ja 9 priváhta mánáidgárddi. 71 % gielddalaš sámi mánáidgárddiin ja lagabui 60 % priváhta sámi mánáidgárddiin leat Finnmarkkus. Oktibuot lea lagabui 30 % gielddalaš mánáidgárddit Romssa, Davvi-Trøndelága ja Oslo ja Akershus fylkkain, muhto oktage ii leat Norlánddas. Romssa ja Norlándda fylkkain leat oktibuot 30 % priváhta sámi mánáidgárddit, go fas Davvi-Trøndelágas ja Oslo ja Akershusas eai leat oppanassiige priváhta sámi mánáidgárddit.

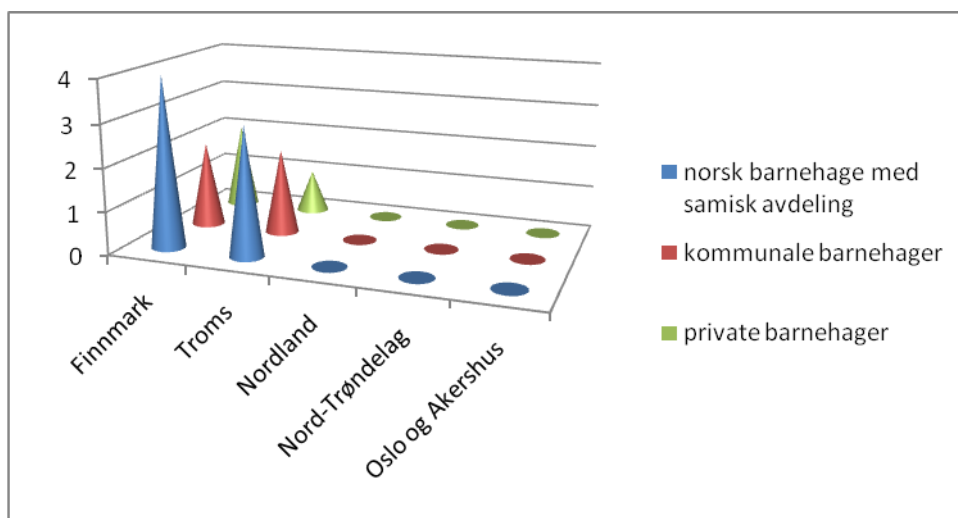

Tabella 5: Man ollu leat dáža mánáidgárddit main lea sámi ossodat.

Tabella čájeha ahte dušše Finnmárkkus ja Romssas leat dáža mánáidgárddit main lea ossodat sámi fáilaldagain. Dán fylkkain lea maiddá oalle dássasaš juohku gielddalaš ja priváhta sámi mánáidgárddiid gaska. Oktiibuot leat lagabui 60 % gielddalaš ja badjel 40 % priváhta sámi mánáidgárddi fylkkain.

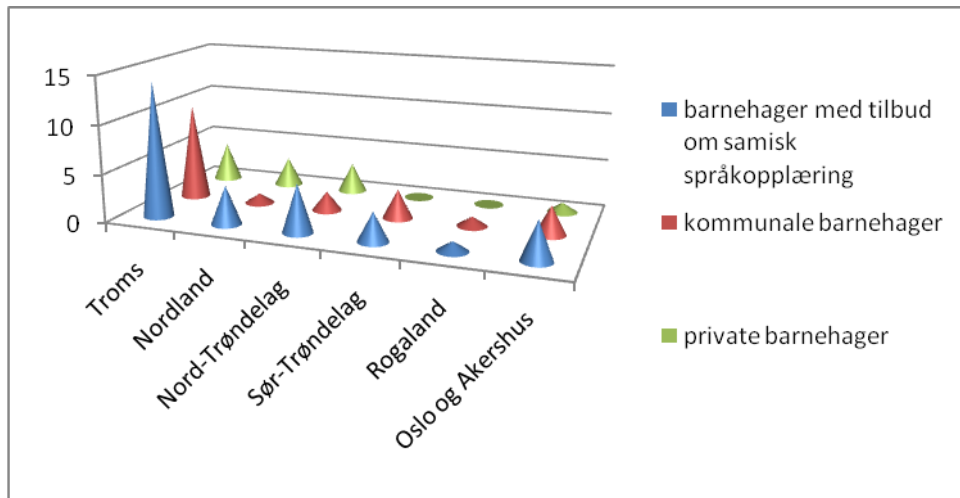

Tabella 6: Man ollu mánáidgárddit main lea sámi giellaoahpahusfálaldat.

2012:s ožžo 31 dáža mánáidgárddi doarjaga sámi giellaoahpahussii. Dán 31 mánáidgárddi gaskkas leat badjel 60 % gielddalaš mánáidgárddit ja lagabui 40 % leat priváhta mánáidgárddit. Romssas lea badjel 70 % gielddalaš ja lagabui 30 % priváhta mánáidgárddit main lea sámi giellaoahpahusfálaldat. Dán fylkkas leat maiddá eanemus mánáidgárddit main lea sáme giellafálaldat ovttaskas mánáide. Lulli-Trøndelágas, Oslo ja Akershusas leat 3 dahje eanet gielddalaš mánáidgárddi, Norlánddas, Davvi-Trøndelágas ja Rogalánddas unnit go 3 gielddalaš mánáidgárddi main lea sámi fáilaldat. Priváhta mánáidgárddiid gaskkas Romssas, Norlánddas ja Davvi-Trøndelágas leat 3 dahje eanet priváhta mánáidgárddi main lea sámi fáilaldat, Oslos ja Akershusas leat unnit go 3 ja Lulli-Trøndelágas ja Rogalánddas ii leat oktage.

ÁŅGIRUŠŠANSUORGGIT

Diedáhusas sámi mánáidgárdefálaldaga birra galgá biddjojuvvot fokus áŅgirusšansurggiide ja oainnusmahttit makkár hástalusat, mihttomearit ja strategiijat leat ovddabealde. Sámediggi áigu čuovvovaččas bidjat fokusa guđa áŅgirusšansuorgái. Dat ovdan buktojuvvojit guhtege sierra, muhto dattetge lea okta oktasaš mihttomearri suodjalit ja ovddidit sámi giela ja kultuvrra.

ÁŅgirusšansuorgi 1 - Mánáidgárddi sisdoallu

Hástalusat

Sámedikki mánáidgárdepolitihkka vuodđuduvvo vuodđoektui ahte mánáidgárddiid kvalitehta ja sisdoallu ja mánáidgárddiid árvovuodđu leat guovddázis ollislaš sámi oahppopolitihka viidáseappot ovddideamis. Deatlaš lea ahte nátionála oahppopolitihkas leat mihttomearit ja strategiijat maid bokte sihkarastit ahte álgoálbmotrievttálaš unnimusstandárddat doahttaluvvojit. ÁŅgirusšansuorgi reflektare ahte lea dárbu oktasaš pedagogalaš geađejuolgái ja hástalusaide makkár sámi árvvuide mánáidgárddit galget vuodđuduvvot ja movt daid buoremusat sáhtta ollašuttit. Bajimus dásis ferte sámiide álbmogin sihkarastojuvvot vuoigatvuohta ovddidit iežas mánáidgárddiid gos oahpahusmetodat ja iežas oahpponeavvut leat guovddázis. Okta vuohki movt dan sáhtášii dahkat lea ahte sámit ieža ráhkadit ovdamearkka dihte rámmaplána sámi mánáidgárdefálaldaga várás. Dutkan čájeha ahte buot sámi mánáidgárddiin ii leat sámi sisdoallu. Vaikko mánáidgárddit njuolggadusaid bokte leat mearridan ahte sin doaimma galgá vuodđuduvvot sámi gillii ja kultuvrii ja doppe galget leat sáme gielat bargit. Mánáidgárddi sisdoalu oktavuodas ii leat sáhka dušše metodaidda ja oahpponeavvuid

birra, muhto maiddá man dásis ja movt sámi perspektiiva deattuhuvvo ja oainnusmahttojuvvo geavahas.

Okta hástalus lea sihkkarastit buori kvalitehta mánáidgárddi sisdoallui seammás go mii diehtit ahte fágaolbmot eai leat doarvái. Deatalaš lea ahte gávdnojit fágaolbmot geain lea fágagelbbolašvuohta suorggis. Dát leat mielde sihkkarastimin buori kvalitehta ja dohkálaš fágalaš sisdoalu buoremusat ávkin mánáide, sin vanhemiidda ja sámi báikegottiide.

Kulturgaskkusteapmi lea čadačuovvu suorgi mánáidgárddi sisdoalus. Kultuvrra oktavuodas lea sáhka árbbi ja árbevieruid birra, ja seammás bajásdoallama, háhkama ja ođasmahttima birra. Sámediggái lea deatalaš ovdánahttit dan ahte mánáidgárddit válddášedje vuolggasaji sámi kultuvrras dalle go sisdoallu plánejuvvo. Duhkoraddama bokte sáhtta deatalaš árvvuid gaskkustit earret eará nu ahte leat olgun luonddus ja ahte mánát besset searvat sámi árbevirolaš bargui. Sámi kultuvra galgá čuovvut sámi mánáidgárdefálaldaga lunddolaš oassin árgabeavvis. Sisdoallu galgá leat buotbealat ja girjái, ja ovttaskas máná vuolggasajis. Sámi mánáidgárdefálaldaga sisdoallu galgá heivehuvvot buot mánáide beroškeahhtá das gos riikkas ássat. Máná galgá maiddá ovdánit, dán oktavuodas erenoamážit giellalaččat. Eaktun lea ahte gávdnojit sámegeilat bargit mánáidgárddis.

Dat go sámi servodat lea nu mánggabealat dagaha ahte sierra mánáidgárddit fertejit bidjat vuodđun báikkálaš kultuvrra mánáidgárddistaset. Dát gáibida ahte bargiin ferte leat báikkálaš ja árbevirolaš máhttu. Dasto fertejit mánát oahppat gudnejahttit olles sámi mánggabealatvuoda ja oktasaš áddejumi, ja mánggakultuvrralaš servodaga oppalaččat. Sámiin leat doloža rájes leamaš sin ássanguovllut maidda geográfalaččat gullet; davvisámi, julevsámi ja máttasámi giellaguovllut. Dát sámi guovllut gávdnojit ain vaikko dat geográfalaččat leatge gáržon. Deatalaš lea ahte buot mánát besset oahppat iežaset kultuvrra birra beroškeahhtá das gos riikkas ássat, ja seammás oahppat veaháš earáid árbevieruid, árvvuid ja norpmaid birra.

Vánhemiin lea váldoovddasvástádus mánáid bajásgeassimis, geahča Mánáidgárdelága § 30 (1981).

Vánhenovddasvástádus mearkkaša dan ahte vanhemiin lea fuolahusovddasvástádus mánás, ja ahte sis lea mearridanvuoigatvuohta máná ovdas. Dalle go máná lea mánáidgárddis, váldá mánáidgárdi oasi fuolahus- ja bajásgeassindoaimmaide. Mánáidgárdi dievasmahtta ruovttu birra, ja ferte čájehit áddejumi sierra bearašhámiide ja árvvus atnit daid. Sámediggi oaidná man deatalaš lea ahte mánáidgárddit nu ollu go vejolaš gaskkustit sámi bajásgeassima árbevieruid. Mánáidgárdi ferte deattuhit ja vuhtii váldit fuolaheddiid oainnu, ja movt sii bajásgeasset máná. Dát gáibida dihto miellaguotta ja gelbbolašvuođa bargiin, vanhemiin, ja sámi servodagas oppalaččat.

Mánáidgárddiid fysálaš struktuvrra hábmen lea deatalaš danne go mánái váikkuhit olggut rámmaeavttut. Dávvirat ja ovdan buktimat leat symbolat ja muitalit mánáidgárddi siskkáldas kultuvrra ja dan árvvuid birra. Sámediggi oavvvilda ahte mánáidgárddiin galgá sámevuohta leat oidnisis objeavttaid ja dovdomearkkaid bokte. Dat sáhttet leat goahti, lávvu, sámi duhkorasat (duhkorasat sámi kultuvrras), sámi govvosiguin čijaheapmi jna. Sámegeiela visualiseren muitala maiddá movt mánáidgárdi deattuha sámi sisdoalu sihke giela ja kultuvrra ektui. Sámevuohta oidnisis lea deatalaš danne go dat addá mánái gullelašvuođa dovddu ja dohkkeheami, ja dat sáhtta leat mielde nannemin sámi identitehta.

Dálás láhkaaddin ii atte buohkaide vuoigatvuođa oažžut sámi mánáidgárdefálaldaga. Mánáin lea vuoigatvuohta dušše oažžut sámi mánáidgárddis, muhto sis ii leat vuoigatvuohta sámi mánáidgárdefálaldahkii, Øie-lávdegotti (NOU:2012, Til barnas beste, ny lovgivning for barnehagene) árvvoštallama mielde ii leat oiddolaš lága bokte fievrridit rievtti oažžut sámi mánáidgárdefálaldaga

odda mánáidgárdelágas, dan sivas go dan ii leat vejolaš čuovvolit. Dás ii leat Sámediggi álggage ovttaoavvilis. Mánáidgárdemánát berrejit lága dáfus biddjojuvvot ovttá dássái vuoddoskuvlla ohppiiguin go guoská vuoigatvuhtii oažžut sámi fálaldaga. Go livččii individuála vuoigatvuohta oažžut sámi mánáidgárdefálaldaga, de mearkkašivččii dat dan ahte buot mánát geat háliidit oččošedje fálaldaga mas sámi giella ja kultuvra deattuhuvvo. Nugo ortnet dál lea, de dat ii leat doarvái dárkil. Sámediggi oavvvilda ahte ferte lága bokte mearriduvvot ahte buot mánáin geat háliidit lea vuoigatvuohta sámi mánáidgárdefálaldahkii beroškeahhtá guđe oasis riikkas ássat.

Ujárgga gielddas lei jagiin 2009, 2010 ja 2011 nuvttá mánáidgárdesadji. Jagi 2012 rájes máksá sadji 1500,- ru mánnui (mielde borramuš). Sii geaid dienas lea unnit go 3G mákset mánáidgárdesaji ovddas 500,- ru (mielde borramuš). Addojuvvo maiddá 50 % vuoládus oappáid ja vieljaid ovddas.

Tove Anti/Trine Guttorm Anti

418 siidu 453 siidus

Sámedikki rolla lea nappo dalle váikkuhit sámi sisdoalu bisuheami ja ovddideami mánáidgárddiin. Sámediggi áigu politihkas bokte gáibidit ahte bargiide biddjojuvvo unnimus gáibádus das man ollu sis galgá leat kulturmáhttu ja kulturáddejupmi.

Gielddain ja fylkkamaniin lea váldi mánáidgárddiid ektui ja dat galget bearráigeahččat daid. Sámediggi sáhtta bearráigeahčat doarjaga maid Sámediggi ieš juolluda. Dát boahatá ovdan buot juolludusreivviin. Muhtun áššiid lea dárbu bearráigeahččat ja dat dahkkojuvvo maid dan ektui ahte geavahuvvojit go ruđat eavttuid mielde. Bearráigeahččan lea mielde bidjamin fokusa mánáidgárddi sisdoalu kvalitehtii ja sámegillii. Sámedikkis ferte leat eanet árjjalaš rolla ja ovttasbargu guoskevaš oasálaččaignuin mat bearráigeahččet mánáidgárddiid. Sihkkarastin dihte ahte sámi perspektiiva leat mielde.

Mihttomearri

Mánáidgárddis lea sámi sisdoallu mii ovdánahtta máná oahppama ja hápmášuvvama ovttasbarguin ja áddejumiin máná ruovttuin.

Strategiijat

Sihkkarastit dan ahte mánáidgárddiid eaiggádiin lea máhttu sámi gielas ja kultuvrras.

Váikkuhit dan ahte mánáidgárddiin lea fágalaš gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras ja ahte dat deattuhuvvo mánáidgárddis.

Váikkuhit dan ahte studeanttat ožžot álgoeahpu sámi gielas ja kultuvrras.

Ángiruššansuorgi 2 - Giellamovttiidahttin mánáidgárddis

Hástalusat

Sámedikki mielas lea mánáidgárdemánáid giellaoahpahus ja giellamovttiidahttin okta dain deataleamos surggiin mánáidgárdepolitihka siskkobealde. Sámelágas (1987) mearriduvvo ahte sámegiella lea almmolaš giella Norggas ja ahte sámegiella ja dárogiella lea ovttadássásaš gielat. Rámmaplánas mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid birra (2011) daddjojuvvo ahte mánáidgárdi galgá árjjalaččat bargat máná giellaovddidemiin. Okta Sámedikki giellamihttomeriin lea ahte boahhteáiggis livčče eanet sámi giellageavaheadjit. Sámegiella leat sorjavaččat das ahte mánat ohppet giella ruovttus ja dasto mánáidgárddis ja skuvllas. Danne áigu Sámediggi árjjalaččat bargat dan ala ahte nannet ja láchit diliid nu ahte buot mánat oččošedje giellaoahpahusa masa sis lea vuoigatvuohta. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta lea ráhkadan sámegiellaid doaibmaplána (2009). Dán doaibmaplánas leat mihttomearit, hástalusat, guhkes áiggi strategiijat ja doaibmabijut giellaoahpahusbargui sámi mánáid ja nuoraid várás. Dát leat viiddis ángiruššamat main Sámediggi lea mielde mánáidgárdepolitihkas bokte. Doaibmaplána vejolaš rievdadeami oktavuodas berre Sámediggediedáhus sámi mánáidgárdefálaldaga birra biddjojuvvo vuodđun. Muđui čujuhit Sámediggediedáhussii sámegiella birra mas doaibmaplána birra guorahallojuvvo eanet.

Giellamovttiidahttin mánáidgárddiin ii leat ovttalágan go doppe lea mánáin sierralágan gielladuogáš. Dáláš mánáidgárddiin gávdnojit ollu variašuvnnat das makkár giellafálaldat addojuvvo. Vaikko mánáidgárddis lea njuolggadusaiguin mearriduvvon ahte mánáidgárdi lea sámi mánáidgárdi, de sáhtta das movt sámegiella geavahuvvo leat variašuvnnat. Mii diehtit maidá ahte dárogiella lea mánat ohcet saji sámi mánáidgárddiin, ja mii diehtit ahte dat váikkuha giellabirrasa nu ahte dárogiella vuoitá. Sámedikki giellapolitihkka sihkkarastá mánggabealatvuođa ja variašuvnnaid sámi giellaid ektui. Giellafálaldaga báikkálaččat heiveheapmi lea deatalaš. Sihke mánat geain lea sámegiella eatnigiellan ja mánat geain sámegiella lea nubbin giellan fertejit oazžut vejolašvuođaid oahppat sámegiella ja ovddidit

dan viidáseappot. Nu fertejit ge mánáidgárddiin leat sierralágan mihttomearit giellaoahpahusa várás dađi mielde makkár mánát doppe leat áiggis áigái. Mánáidgárdi šaddá dakkár arenan gos sihke dárogielat mánát ohppet sámegiela ja gos sámegielat mánát besset ovddidit sámegiela doaibmi guovttegielatvuoda ektui.

Dat go mánáid giellagelbbolašvuodas leat stuorra variašuvnnat buktá hástalusaid movt láchit diliid giellamovttiidahttimii. Danne fertejit mánáidgárddit hukset fáldalaga mánáid gielalaš ovdáneami ja duogáza mielde. Mánáidgárdi ferte láchit diliid nu ahte bargit ja mánát ovttas geavahit sámegiela duhkoraddangiellan, oahppangiellan ja välljejit geavahit sámegiela go leat ovttas eará sámegielaiguin. Sámegielat mánát leat álohii muhtun dásis guovttegielatvuoda ovddideamis ovtta dahje mángga sámegielain ja dárogielain, dahje eará gielain. Mánáidgárdi galgá sihkkarastit ahte mánát ovdánit sámegielas, nu ahte sin sámi giela ja kultuvrra sisdoallu ii fuotnán, muhto nanosmuvvá. Dán sihkkarastima dihte lea deatalaš ahte mánáidgárddis lea čielga giellapolitiikka. Mánát geat galget ovddidit ja oahppat giela dárbbasit sámegielat arena gos eará gielat eai seaguhuvvo. Organiserema ja metodaid ferte geahččat máná gielalaš duogáza ja mánáidgárddi mihttomeari vuodul go guoská giellaovddideapmái. Sáhttit čujuhit Áltá siidda sámi mánáidgárdái gos lea čielga giellapolitiikka. Dát fáldat addá vanhemiidda einnostan vejolašvuoda sámegiela ektui. Muđui čujuhit Sámediggedieđáhusii sámegiela birra.

Sámedikki mielas lea leamaš buoremus váikkuhangaskaoapmi dat go gullá sámegiela hálddašanguvlui, dasa ahte odne oažžut vuogádatlaš giellabargguid. Dát ortnet ii leat buot sajiin addán bohtosiid nugo vurdojuvvui. Sámediggi oaivvilda muđui ahte eará distrivttat gos sámit ássat nugo ovdamearkka dihte Áltá, Røros ja Romsa fertejit maiddái láchit diliid sámegiela várás mánáidgárddiin. Dáin guovlluin leat árbevirolaččat ássan sámit. Mánáidgárddit galget mánáidgárdelága mielde váldit vuhtii sámi mánáid giela ja kultuvrra. Dát ii leat čadnojuvvon sámi distriktii, muhto sorjá das gos mánát leat mánáidgárddis. Máttá- ja julevsámegielat leat rašis dilis ja dárbbasit doaibmabijuid mat njuolga čujuhit daid erenoamáš dárbbuide mat dáin servodagáin leat. Jos gielat galget oažžut buriid ovdánanvejolašvuodaid, de lea dárbu sierra ángiruššat máttá- ja julevsámi guovlluin. Sámediggi oaidná ahte okta hástalusain giellamovttiidahttinbarggus lea dat go váilot resursaolbmot ja fágaolbmot geain lea gelbbolašvuodta sámegielas. Go eai leat dakkár rávesolbmot geain livččii gelbbolašvuodta šaddá giellaoahpahusas váilevaš. Dattetge dahket ollu mánáidgárddit buori barggu giellaovddidanbarggu oktavuodas. Buorre kvalitehta oahpahusas lea deatalaš jos mánát galget dovdat ahte mánáidgárdeláldat lea buorre. Sámediggi deattuha ahte searvvaheaddji oahppanbiras lea deatalaš, gos leat sámegielat bargit geat geavahit sámegiela go ovtastallet mánáin, fágalaččat heivehuvvon vugiin máná guovttegielatvuoda ovddideami ja individuála eavttuide dávistettiin. Mánáidgárddiid bargit leat gielalaš ovdagovat mánáide dakkár agis goas mánáide lea álki dahkat váikkuhusa. Danne lea deatalaš ahte sihke ovdaskuvlaoahpaheaddjit ja veahkkebargit ovddidit pedagogalaš ámmátlašvuoda ja dihtomielalaččat čájehit mii lea sin rolla giellaoahpahusas. Sámediggi oaidná ahte dáláš gilvoservodagas bargosajiid alde lea hástalus bisuhit sámegielat bargiid mánáidgárddiin. Go giellaoahpahusas galggaš leat buoremus vejolaš kvalitehta de ferte váldit ávvara gelbbolašvuodas, muhto maiddái ahte sáhtta ovddidit dan viidáseappot ja ođasmahtit máhtu árjjalaš proseassa bokte.

Nugo ovdal namuhuvvon de deaividit bargit mánáidgárddis mánáid geain lea iešguđege lágan gelbbolašvuodta sámegielas. Dát gáibida bargiin maiddái gelbbolašvuoda guovttegielatpedagogihkas. Sámi ovdaskuvlaoahpaheddjiin leat stuorra hástalusat organiserema ja metodaválljema ektui giellaoahpahusas. Sámediggi oaidná deatalažžan ráhkadit plánaid movt dáid mánáid galggašii čuovvolit ja ahte mánát juhkkjuvvojit joavkun giellamáhtu mielde. Ollu mánáidgárddiin main lea sámi fáldat sáhttet leat unnán ovdaskuvlaoahpaheaddjit. Fágalaš digaštallan mánáidgárddis gos lea dušše okta ovdaskuvlaoahpaheaddji sáhtta šaddat váilevaš. Deatalaš lea ráhkadit arenaid fágalaš digaštallamiid várás.

Vánhemat leat deatalaš ovttasbargoguoimmit giellabarggus mánáidgárddis. Mánáidgárdelágas (2006) lea mearriduvvon ahte mánáidgárdi ovttasbargguin ja áddejumiin ruovttuin goziha mánáid dárbbu fuolahusa ja duhkoraddama ektui, ja ovdánahtta oahppama ja hápmašuvvama vuodđun juohkelágan ovdáneapmái. Giellaoahpahus mánáidgárddis gáibida ollu barggu sihke bargiin ja vanhemiin. Hástalus lea loktet sámegiela stáhtusa nu ahte vanhemat välljejit sámegiela juo mánáidgárddis. Go

galgá oažžut áddejumi ja oainnu/máhtu giellabarggus, de berrejit maiddái vanhemat buoridit gelbbolašvuoda. Dasto ferte oažžut vanhemiid válljet sámegiela mánáidasaset maiddái viidáseappot skuvllain nu ahte šaddá lunddolaš čuovvut mielde sámegiela vuodđooahpahusas skuvllas. Sámegiela ferte eanet oainnusmahttit sihke ruovttuin ja mánáidgárddiin.

Doarjja maid mánáidgárddit ožžot Sámedikkis geavahuvvo dávjá giellamovttiidahttimii ja giellaoahpahussii. Sámedikki rolla lea addit doarjagiid ja čuovvolit dan dieđuid mielde maid ožžot doarjjaoažžuin. Sámediggi oaidná ahte leat eanet hástalusat maid sáhtta čatnat doarjjaortnegii. Mánáidgárddit mat gullet kategoriijai sámi mánáidgárddit ožžot dál eanet doarjaga giellaoahpahussii go dáža mánáidgárddit. Sáhtta árvoštallat ahte doarjjaortnet boahtteáiggis šattašii dávgaseabbon ja heivehuvvošii ovttaskas mánáidgárddi dárbbuide. Dát sáhtta addit oalgeváikkuhusaid kvalitehtii ja mánáidgárddiid mihttomeari juksamii.

Muhtumat oaivvildit ahte vaikko mánáidgárddis eai leat ge sámegiela bargit, de berrejit dat oažžut sámi mánáidgárdedoarjaga jos dat deattuhit sámi kultuvrra. Sámediggi lea dál doalahan dan ahte mánáidgárddis gos sámi giella ja kultuvra deattuhuvvo galget leat sámegiela bargit. Dán gáibádusa áigu Sámediggi bisuhit. Sámediggi háliida boahtteáiggis ráhkadit doarjagii dakkár eavttuid maiguin sáhtta mihtidit. Sávvat beassat oaidnit olahit go mánáidgárddit mihttomeari vai sáhtta bidjat váikkuhangaskaomiid dohko gos eai leat nu buorit bohtosat. Dát sáhttašii buoridit mánáidgárddiid kvalitehta.

<ul style="list-style-type: none">
•
• Mihttomeari
• <p>Mánáid giellamovttiidahttin davvi-, julev- ja máttasámegielas nannejuvvo.</p>
<p>Strategiijat</p> <p>Láhčit árra giellamovttiidahttima mánáidgárdefálaldaga bokte.</p> <p>Váikkuhit formála gelbbolašvuoda sámi gielas bargiid gaskkas.</p>

Ángiruššansuorgi 3 - Giellalávgunmodeallat

Hástalusat

Giellalávgunmodeallan dán oktavuodas áddejuvvo dat giellaoahpahusmetoda mas nubbi giella dahje amas giella geavahuvvo máná birra. Deattuhuvvo ahte giella oahppá eará doaimmaid bokte.

Mánáidgárddis vuodđuduvvo giellalávgunmetodihkka prinsihppii ahte máná oahppá sámegiela go searvá doaimmaide, maida bargit servet ja sii sáhttet addit gielalaš rávvagiid mánáide. Dát gáibida ahte leat sámegiela bargit.

Vásihusat čájehit ahte ollu sámi mánáidgárddiin ja ossodagain lea sihke dárogiella ja sámegiella beaivválaš giellan, ja giellaoahpaha mihttomearit molsašuddet distrivttas distriktii. Dalle leage mánáidgárddiin dárbu dakkár ovddidanmodeallaide mat čatnasit ovttaskasa gielladillái ja báikkálaš diliide. Hástalussan lea oktasaš geađgejuolgi bargiid giellaoahpahussii. Go vállje nu gohčoduvvon “nana” giellalávgunmodeallaid mánáidgárddiin gos lea sámi fálaldat de buvttiha dat posiitiivvalaš ahtanuššama ja máhttoovddideami giellaoahpahusas. Tendeansan mánáidgárddiin lea leamaš geavahit “ii árjjalaš” modeallaid man oktavuodas giellabargu ii leat addán dakkár bohtosiid maid leat sávvan. Dá lea juoga maid Sámediggi áigu rievdadit. Sámediggi lea ovdal addán ruđaid ”Elgá-prošektii” (Dieđut Nr. 1/2007 "Samisk språk i Svahken Sijte"), ja Loabáid suohkanii geahččalit giellalávgunmálla mánáidgárddis. Dalle garvá dan ahte giellaoahpahas mánáidgárddiin ii livččii

soaitáhagas dahje olbmui duohke. Hástalussan lea ovddidit metoda mii heive diliide. Sámeielaid doaibmaplánas lea earret eará dát okta doaibmabijuin. Sámedikki rolla barggus giellalávgunmodeallaiguin lea maiddáa addit doarjaga ja gulahallat fylkkamanniiguin ja gielddaiguin. Dat mánáidgárddit mat nagodit čadahit giellalávvguma ja jukset bohtosiid, fertejit sáhttit oažžut eanet doarjaga váikkuhangaskaoapmin ja earáid movttiidahttima dihte. Raporttaid bokte maid Sámediggi oažžu mat galget oainnusmahttit doarjaga geavaheami, čájeha ahte ollu mánáidgárddit leat bisánan. Dát lea sivvan dasa go giellalávgunmodeallat lea okta ánggirusšansurggiin Sámedikki politihkalaš barggu oktavuodas.

Mihttomearri	Strategiijat
Mánáidgárddit geavahišgohtet daid giellalávgunmodeallaid ja giellamovttiidahttinvuogiid mat leat geahččaluvvon ja maid ektui lea dutkama bokte máhttu, nu ahte diehtit ahte dat heivejit ulbmili.	Movttiidahttit ovddidanbarggu nu ahte áiggis áigái gávdnojit heivvolaš giellaoahpamusmodeallat maiguin sáhtttá dustet boahhteáiggi hástalusaid. Sihkkarastit vuogádagaid nu ahte mánáidgárdeeaiggádat sáhttet geavahit daid giellalávgunmodeallaid mat leat geahččaluvvon ja mat addet positiivvalaš ovdáneami gillii.

Ánggirusšansuorgi 4 - Sámeielat bargiid rekrutteren

Hástalusat

Sámi servodagas leat stuorra hástalusat ovddabealde go guoská sámeielat bargiid rekrutteremii geat máhttet davvi-, julev- ja máttasámeiela. Jos mánáidgárddiid galggaš sáhttit ovddidit viidáseappot oahpaheaddji orgánan ja mat devdet oahppogáibádusa mánáidgárdelága mielde, de lea deatalaš hástalussan oažžut eanet sámeielat bargiid mánáidgárddiide. Mánáidgárddiin leat dál bargin sihke ovdaskuvlaoahpaheaddjit/pedagogat ja veahkkebargit. Pedagogalaš bargit ja eará sámeielat bargit leat vuodđun boahhteáiggi mánáidgárddiide. Danne lea sámeielat ovdaskuvlaoahpaheddjiid ja eará bargiid rekrutteren deatalaš. Studeanttat geat váldet ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu leat geađgejuolgin boahhteáiggis. Jos eai leat eanet sámeielat ovdaskuvlaoahpaheaddjit, de ii ovdán sámi servodat nugo háliidit.

Sámediggi lea ožžon ollu dieđuid mánáidgárddiin dan birra ahte lea váttis rekrutteret sámeielat bargiid, pedagogaid rájes, veahkkebargiid ja sadjásaččat rádjai. Dát hástalus ii leat dušše guovlluin mat lea sámeiela hálddašanguovllu olggobealde, muhto maiddáa dan siskkabealde. Sámediggi áigu politihkas bokte váikkuhit dan ahte sámeielat bargiid váilivuohta unnošii ja šattašii álkit rekrutteret ja bisuhit sihke sámeielat ovdaskuvlaoahpaheddjiid ja veahkkebargiid. Butenschøn-lávdegoddi, mii nammaduvvui 2010:s čielggadit sámi dutkama ja alit oahpu ovdánan dovdomearkkaid, dárbbu ja mihttomeriid, lea buktán muhtun doaibmabidjoevttohusaid raporttastis. Sámediggi doarju lávdegotti evttohusa ahte “várrejuvvojit ruđat lassiohppui ja ášahuvvojit ortnegat vai fágalaš ja hálddahuslaš bargit sáhtášedje doaibmat sámeielain. Ortnegiin ferte láchit doarvái geavatlaš oahpahusa sámeielas, sihke álgodásis ja joatkkadásiin” (Butenschøn-lávdegoddi 2012).

Sámediggi háliida eanet fokusa sámi árbedieđuide mánáidgárddiin. Buot mánáidgárddit main lea sámi fáladat fertejit vuodđudit doaimmaset sámi árvvuide ja leat eanet dihtomielalaččat dán lágan máhttu gaskkusteamis. Sámediggi oaidná ahte hástalussan lea rekrutteret sámeielat bargiid geain lea mánggabealat gelbbolašvuohta. Dárbbášuvvojit bargit geain lea kulturáddejupmi, kulturgelbbolašvuohta ja máhttu árbevirolaš sámi barggus. Sámediggi oaidná ahte mánáidgárdesuorggis lea ovddabealde buolvamolsun. Nuorain geat dál ohcet barggu mánáidgárddiin ii leat seamma ollu go ovdal kultuvrralaš gelbbolašvuohta mii buolvvain sin ovddabealde lei. Earret eará

ii leat gelbbolašvuohta duojs, borramušárbevieruin ja muitalan árbevieruin seamma nanus go ovdal lei.

Mánáidgárddiin main lea sámi fáladat lea dievdobargiid rekrufteren deatalaš doaibmabidju, ja maid stuorra hástalussan. Kampánja oažžut eanet almmáiolbmuid mánáidgárddiide lea čadahuvvon. Sámediggi lea veaháš cahpesihkar dan ektui man stuorra ávki nationála kampánjjain lea sámi mánáidgárddiide. Rekrufteren dihte eanet sámi albmáid mánáidgárddiide áigu Sámediggi árvvoštallat sierra sámi kampánja čadaheami. Sámedikki 01.11.12 iežas statistihkka čájeha ahte 30 sámi mánáidgárddiin ja dáža mánáidgárddiin main lea sámi ossodat ledje oktiibuot 26 almmáiolbmo barggus. Dát čájeha ahte dievdooassi lei sullii 15 %. Sin gaskkas lei okta jodiheaddji/rektor, 5 almmáiolbmo pedagogalaš jodiheaddjin (1 geas ii lean ovdaskuvlaoahpaheaddjioahppu), okta ovdaskuvlaoahpaheaddji, 18 veahkkebargi ja okta kulturbargi (40 %). Nugo mii oaidnit leat eanemusat veahkkebargit, nappo geain ii lean fágaoahppu almmáiolbmot, ja dušše guđa albmás lei pedagogalaš oahppu. Sámediggi oaidná iežas statistihkain ahte dievdooassi molsašuddá jagis jahkái, ja dábalaš lea ahte ollu albmát barget mánáidgárddis dušše ovttá jagi hávállasi. Sámediggi háliida bidjat fokusa sámi albmáide dásseárvoaktevran ja lágida danne sámi dievdokonferánssa 2012:s. Mihttomearrin lea earret eará giktalit eanet ovttas bargat dásseárvvuin. Sámediggi háliida ahte dain konferánssain livččii ávki maiddái sámi mánáidgárdefálaldahkii.

Sámediggedieđáhusa (2012) mielde ealáhusovddideami birra leat mis ovddabealde ollu hástalusat servodatovddideami ektui sámi guovlluin. Dat čájeha negatiivvalaš álbmotovdáneami ja sentraliserema, viiddis rievdadusaid ealáhusstruktuvrras ja ásaandávjodat lea vuollin ja lea dárbu ođđa háhkami. Gávpogiidda Áltái, Romsii ja Osloi lea stuorra sentraliseren. Ollu nuorat háliidit ássat gávpogiin ovdal go sámi guovlluin. Nu eai geasut ge ollu smávva báikkit ássanbáikin, ja mánáidgárddit smávva báikkiin rahčet erenoamážit bargiid rekrufteremiin.

Dáža mánáidgárddiin váilot birrasii 4000 ovdaskuvlaoahpaheaddji. Mánáidgárddit mat eai nagot rekrufteret sáhttet oažžu sierra lobi mánáidgárdelága gáibádusas. Dilli lea leamaš nu mánggaid jagiid.

Lea ollu sivat manne váilot ovdaskuvlaoahpaheaddjit, muhto ieža ovdaskuvlaoahpaheaddjit vástidit bálkka ja buoret fágabiras ovdáneapmái lea deatalaš jos sii galget joatkit bargat mánáidgárddis. Sámegielat bargiid rekrufterema várás lea muhtun gielddat válljen addit sámegielagiidda buoret bálkká. Sámediggi doarju dán lágan doaibmabidju.

Dál ii gávdno makkárgé statistihkka mas sáhtášii oaidnit man galle sámegielat ovdaskuvlaoahpaheaddji gávdnojit dahje gos sámegielat veahkkebargit rekrufterejuvvojit. Dát váilivohta dagaha váttisin plánet sihke ámmáhii rekrufterema ja gelbbolašvuođa buorideami sis gaskkas

geat juo barget mánáidgárddiin (Sámi logut muitalit 2, 2009). Dat maid mii dattetge diehtit lea, dieđuid mielde mánáidgárddiin ahte váilot ovdaskuvlaoahpaheaddjit julev- ja máttasámi mánáidgárddiin.

Muhto maiddái muhtun davvisámi guovlluin rahčet ámmáhii rekrufteremiin.

Sámedikkis lea iežas statistihkat mánáidgárddiid bargiin. 2012:s lea 30 mánáidgárddi mat lea ožžon doarjaga sámi mánáidgárdái dahje sámi ossodahkii, ja dáid mánáidgárddiid loguid mii geavahit vuodđun. Dán 30 mánáidgárddi gaskkas, lea nugo ovdalis namuhuvvon 23 sámi mánáidgárddi ja 7 dáža mánáidgárddi main lea sámi ossodat. Nappo lea 31 mánáidgárddi mat addet sámegielat fáladaga ovttaskas mánáide, muhto dat mánáidgárddit eai leat mielde statistihkas mii čuovvu.

23 sámi mánáidgárddis lea buohkain sámegielat jodiheaddji. Dan 30 mánáidgárddis mat lea mielde Sámedikki statistihkain lea oktiibuot 55 ossodaga. Norbman juohke ossodagas lea okta pedagogalaš jodiheaddji ja guokte veahkkebargi (dahje 1 ovdaskuvlaoahpaheaddji ja okta veahkkebargi). 55 pedagogalaš jodiheaddji gaskkas lea 52 sámegielaga. Nappo váilot golbma pedagogalaš jodiheaddji 30 mánáidgárddis. Dattetge buohkat dán golbmasis váldet dál sámegielat kurssa ja máhttet veaháš sámegielat. Vihttas 30 pedagogalaš jodiheaddji gaskkas lea maiddái sierra lohpi go sis ii lea ovdaskuvlaoahpaheaddjioahppu. Eará bargiid gaskkas lea golbma veahkkebargi geain dárogiella lea eatnigiellan.

Lea ráhkaduvvon nationála rekrufterenstrategiija sámi alit oahpu várás (2011-2014). Go lea unnán sámegielat ohccin sámi alit ohppui, de evttohit strategiijas ahte lea stuorra dárbu oažžut ii-

Máttá-Várjjaga gielda áddá 25.000,- ru eanet jahkái Sandnes mánáidgárddi sámi ossodaga sámegielat bargiide.

sámegielaigiid váldit alit oahpu. Sámediggi oaidná ahte dát áiggi mielde sáhtta leat mielde rekrutteremin eambbogiid sámi alit ohppui.

Nationála dásis lea Máhttodepartemeanta almmuhan strategiijaid váikkuhan dihte ovdaskuvlaoahpaheddjiid rekrutterema ja bisuheami mánáidgárddis: “Kompetanse i barnehagen - strategi for kompetanseutvikling i barnehagesektoren 2007-2010/2011” ja ”Strategi for rekruttering av forskolelærere til barnehagen 2007-2011 (GLØD)”. Sámediggi lea maiddái searvan dán bargui. Sámedikki vuoddonjuolggadusaid mielde, § 2-3 a, Sámediggeráđi politihkalaš álggahanjuolggastusas áigodahkii 2009-2013 čuožžu ná: ” Mii áigut nannet fágaolbmuid rekruterema sámegiela ja kulturmáhtu fágasurggiin, ja okta doaibmabidju maid mii deattuhit olahán dihte dan, lea vejolašvuohta oažžut lávdaduvvon oahppofálaldaga. (...)” Sámi allaskuvllas ja eará allaskuvllain ja universitehtain lea eanet guovddáš rolla rekrutteremis alit ohppui. Sámedikki rollan lea váikkuhit rekrutterema stipeandaortnegiid bokte. Deatlaš lea maiddái áŋgiruššat ovttasbarggu ektui allaskuvllaiguin ja universitehtaiguin vai Sámedikki stipeandaortnegat dávistivčče sin oahppofálaldagaide.

Mihttomearri	Strategiijat
Mánáidgárddiin leat doarvái sámegiela bargit.	Sihkkarastit sámegiela ovdaskuvlaoahpaheddjiid/pedagogaid ja eará bargiid rekrutterema. Váikkuhit ahte eanet almmáiolbmot barggašedje mánáidgárddiin. Sihkkarastit buriid bargoeavttuid sámegiela bargiide nu ahte sii bisošedje mánáidgárddis.

Áŋgiruššansuorgi 5 - Pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat

Hástalusat

Sámedikkis lea ovddasvástádus meroštallat mihttomeriid, strategiijaid ja doaibmabijuid váikkuhangaskaoapmin oahpponeavvuid ovddideapmái plánadahkosiid ja jahkásaš bušehtaid bokte. Sámedikkis lea ovddasvástádus ruđaid juohkimis ja váikkuhangaskaomiid čuovvoleamis ja bearráigeahččamis láhkadahkosiid, njuolggadusaid ja njulgosiid ektui. Sámediggi váikkuha sámi oahpponeavvuid ja pedagogalaš ávdnasiid árjjalaš ovddideapmái, ja lea áigodagas 2009-2012 čatnan dán barggu mearriduvvon strategiijaide “Sámedikki strategalaš plána oahpponeavvuid ráhkadeapmái 2009-2012”. Plánas lea višuvdna ahte gávdnojit oahpponeavvut buot fágasurggiid várás ja buot fágaid várás davvi-, julev- ja máttasámegiela, gaskaoapmin juksat Mánáidgárddiid rámma-plána mihttomeriid ja mihttomeriid oahppoplánadahkosis Máhttolokten – Sámi.

Sámedikki strategalaš plánas oahpponeavvuid ráhkadeapmái 2009-2012 meroštallojuvvojit sámi oahpponeavvut ná:

Oahpponeavvut mat leat ráhkaduvvon ja almmuhuvvon oahpahussii sámegiela ja sámegilli mánáidgárddiin, vuoddoskuvllas ja joatkkaoahpahusas, dás maiddái erenoamásoahpahusas ja rávesolbmuid oahpahusas Oahpponeavvut ráhkaduvvon eará gielaide ja mat jorgaluvvojit ja/dahje heivehuvvojit sámegilli Oahpponeavvun adnojuvvojit prentejuvvon ja digitála oahpponeavvut, bargogirjjit, oahpaheaddjibagadusat, fáddágirjjit dahje gihppagat, gáiddusoahpahusprográmmat, pedagogalaš prográmmagálvvut, audiovisuálaš oahpponeavvut, čuovgaárkkat, plánššat, modeallat, minstarat, spillat, duhkorasat ja eará ovdanbuktimat buot vuoddooahpaha geavahussii.

Sámediggi ja Máhttodepartemeanta ásahedje 2010:s bargojoavkku árvoštallat movt árjjaleappot organiseret sámi oahpponeavvoovddideami boahpteáiggis. Raporttas lea gávnnavuvvon ahte eanemus ulbmillaš lea geavahit doahpaga mánáidgárddiid pedagogalaš ávdnasat. Dán diedđáhusas válljet mii geavahit doahpagiid pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat. Pedagogalaš ávdnasiid ektui čujuhuvvo

raporttas mánngga beallái. Vuosttažettiin dárbbášuvvojit pedagogalaš ávdnasat mánáidgárddiid rámmaplána buot čieža fágasuorgái ja buot golmma sámegillii. Dárbbášuvvo metodalaš bagadeapmi giellabarggu várás mánáidgárddis, danne go dál ii gávdno nu ollu dákkár fágagirjjálašvuhta. Duohtavuoha lea ahte gávdnojit unnán govvgirjjit ja lohkanmuitalusat main livččii sámi kultuvrra birra, spealut, filmmat ja eará ávdnasat mat ovdánahttet sámi identitehta, kulturáddejumi, doabaoahppama ja giellaovddideami, mat heivešedje ahkejojkui ja livčče heivehuvvon otnáš dillái. Dasto konkluderejuvvo raporttas ahte mánáidgárddiid ektui lea deatalaš ovddidit pedagogalaš ávdnasiid maid vuolggasadjin lea otnáš sámi servodat, nu ahte otnáš mánát sáhtášedje identifiseret iežaset sisdoaluin. Dárbbášuvvojit nappo sihke digitála ja prentejuvvon pedagogalaš ávdnasat, CD:t, filmmat ja spealut, sierra dárbbuid várás iešguđege mánáidgárddiin (Doaibmabijut maiguin beavttálmahttit sámi oahpponeavvuid ovddideami ja buvttadeami 2010).

Odne, moadde jagi maŋŋá go dát raporta ovddiduvvui, ii leat vel ge dilli dohkálaš. Deatalaš hástalussan lea bargat dan ala ahte ovddiduvvojit eanet pedagogalaš ávdnasat mat leat heivehuvvon mánáidgárddiid geavahussii main lea sámi fáladat. Mánáidgárddiin fertejtit gávdnot ávdnasat mat nannejit máná oahppama sihke formálalaš ja eahpeformálalaš oahppandilis. Goappašiin lea pedagogalaš mihttomearri ja maid ferite geahčadit mánáidgárddiid rámmaplána čieža fágasuorggi ektui. Mánáidgárddit main lea sámi fáladat dárbbášit dakkár pedagogalaš ávdnasiid ja duhkorasaid main ovdan boahá sámi servodaga girjáivuohta. Deatalaš lea ahte maiddái mánáidgárddit maid čuvvot teknologalaš ovdáneami ja ahte neahttavuđot oahppanressurssat nugo spealut ja applikašuvnnat gávdnojit sámegielaid.

Sámedikki geahčastat man ollu leat juogaduvvon ruđat oahpponeavvoproševttaide áigodagas 2009-2012 čájeha ahte dán áigodagas leat álggahuvvon guhitta proševtta. Dáid gaskkas leat guokte resursapearpma, guokte nu gohčoduvvon oahpponeavvopáhka, muhto sisdoallu lea ollu seamma go resursapearpma sisdoalus. Golbma proševtta leat digitála resurssat ja golbma fáddágirjjit. Eará proševttat leat sátnegovvgirji, interaktiivvalaš girji, lávllagirji, doaresfágalaš fáddághpa ja ođđa prentejuvvon fágagirji.

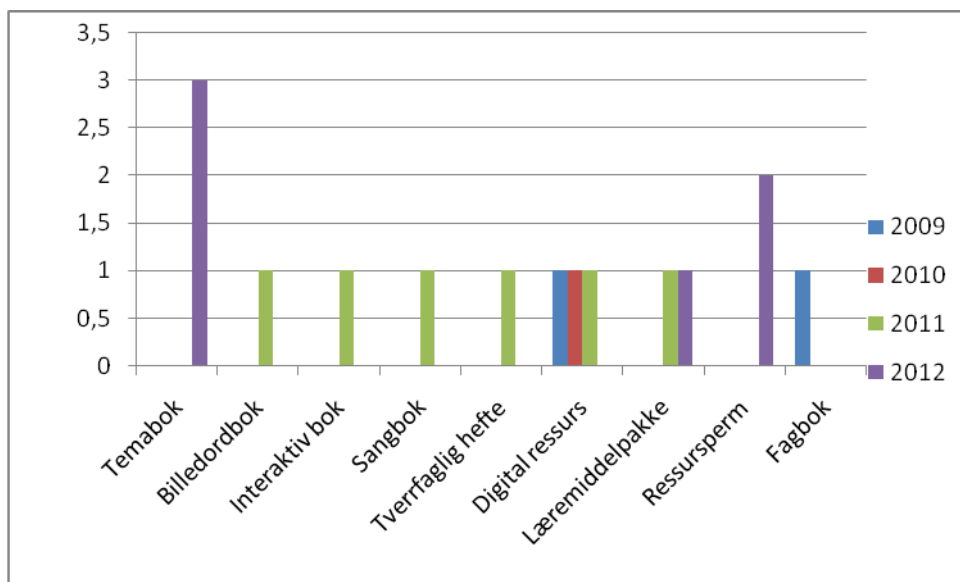

Tabella 7: Juolluduvvon ruđat oahpponeavvoproševttaide.

Sámedikki 2012 bušehtas lea várrejuvvon 1.500.000 ru doarjjan mánáidgárddiid oahpponeavvuide. Oahpponeavvut maidda Sámediggi juolluda ruđaid galget almmuhuvvot nu guhkás go lea vejolaš davvi-, julev- ja máttasámegillii. Go mánáin ii leat ovttalágan gielladássi, de lea dárbu mánngalágan oahpponeavvuide. Dárbbášuvvojit sihke girjjit maid lea álki lohkat ja main lea unnán teaksta ja oahpponeavvut mat gielaláčat leat heivehuvvon sámegielat mánáide.

Sámedikki geahčastat čájeha ahte áigodagas 2009-2012 lea juolluduvvon ruhta 15 prošeaktii. Dáid gaskkas lea 10 prošeavtta davvisámegillii, okta julevsámegillii ja okta máttasámegillii. Dán áigodagas lea addojuvvon ruhta maiddá guovtti prošeaktii nu ahte galget ovddiduvvot parallealla girjjit buot golmma sámegillii. Okta prošeakta ovddiduvvo bálddalagaid julev- ja máttasámegillii.

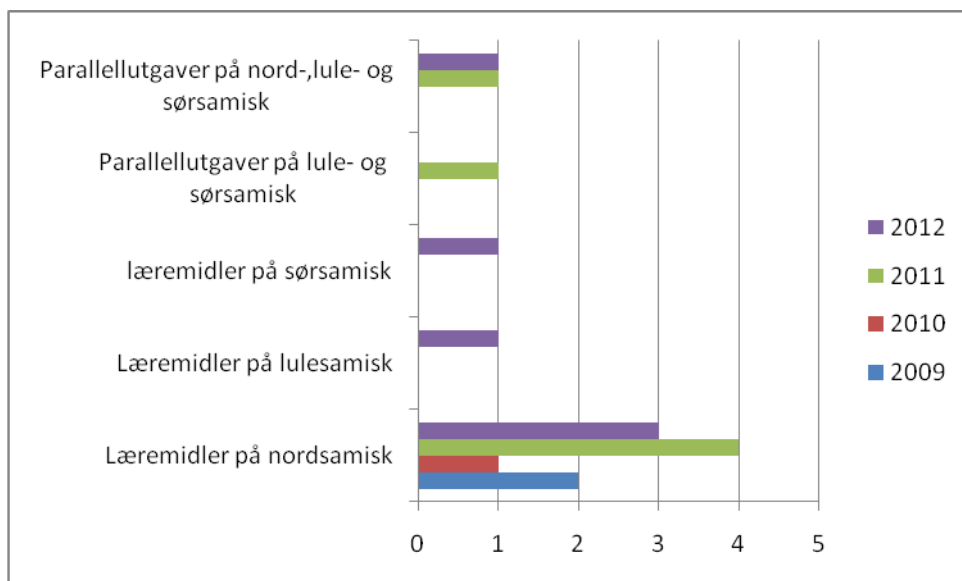

Tabella 8: Man ollu lea juolluduvvon oahpponeavvoprošeavttaide davvi-, julev- ja máttasámegielaide gaska.

Dárbbasuvvojit mánggalágan oahpponeavvut heivehuvvon mánáidgárddiid rámmaplánii. Ráđdehus dovddaha Stuorradiggedieđáhusas nr 41 Mánáidgárddi kvalitehta birra (2008-2009) ahte jos leat stuorra vuorddekeahkes sierraláganvuodát mánáidgárdefálaldagas mii dagaha ahte fálaldat ii leat ovtaárvosaš, lea dohkketmeahtun. Jos buot mánát galget oazžut kvalitehta dáfus buori sámi mánáidgárdefálaldaga ja jos mánáidgárddi galgaš lea oahppanarenan, de gáibiduvvo ahte bargiin lea gelbbolašvuohta ja dávvirat ja ávdnasat leat heivehuvvon. Sámedikki strategalaš plána oahpponeavvuid ráhkadeapmái 2009-2012 leat álggahuvvon 16 oahpponeavvoprošeavtta mánáidgárddiid rámmaplána fágasurggiid siskkobealde. Dán áigodagas leat álggahuvvon 15 prošeavtta. Sámedikki mihttomearrin lea ahte oahpponeavvut ovddiduvvojit dárbbu mielde, muhto dárbbasa eanet juolludusaid juksat dan.

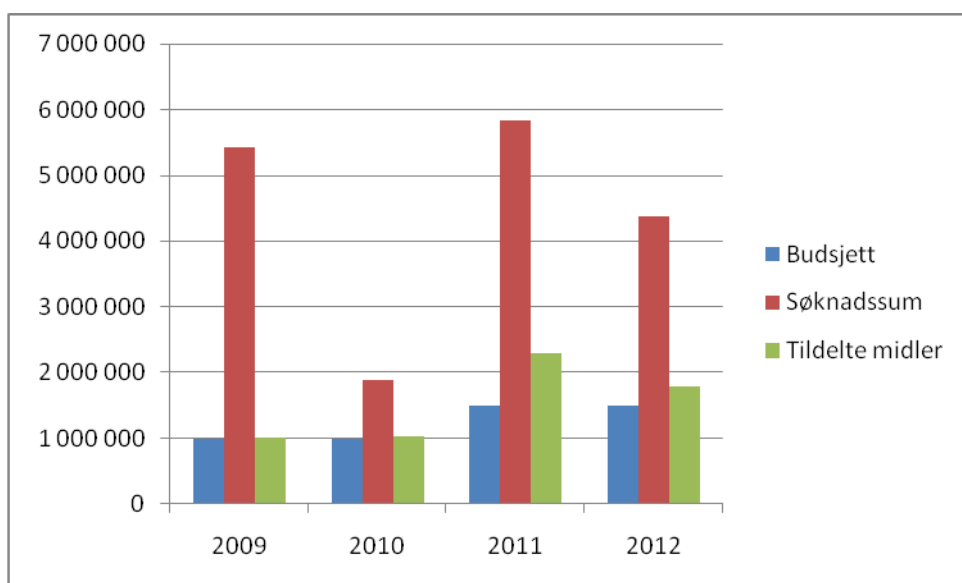

Tabella 9: Juolluduvvon ruđat mánáidgárddiide.

Tabellass oidno ahte Sámediggi lea áigodagas 2009-2012 várren 1 miljon ru 2009:s ja 2010:s ja 1,5 miljon ru 2011:s ja 2012:s. Ohcamiid mat bohte submi lei oktiibuot 17,5 miljon ru. Dán áigodagas lea juolluduvvon badjel 6 miljon ru mánáidgárddiid oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Sámediggi lea guovtti maŋimuš jagis geavahan 1 miljon ru eanet go mii lei bušehtas. Sivvan dasa lea dat go Sámediggi lea ožžon nu ollu buriid ohcamiid.

Oahpponeavvuid ja pedagogalaš ávdnasiid buvttadit dábálaččat gávppálaš aktevrat. Gávdnojit maiddá soames almmolaš ángiruššama sierra fáttáid siskkobealde dahje erenoamážit digitála oahppanressaide. Oahpahasdirektoráhta sáhtta maiddá addit doarjaga oahpponeavvuid ráhkadeapmái go dan oktavuodas ii leat márkanvuodđu gávppálaččat ovddideapmái. Ná lea láchčojuvvon oahpahusa, gielalaš minoritehtaid oahpahusa oktavuodas ja gáržžes fágaid ja smávva oahppijovkkožiid siskkobealde.

Sámediggi hálldaša sierra oahpponeavvovuoddáža, ja buot sámi oahpponeavvut ja eará pedagogalaš ávdnasat leat dál čohkkejuvvon neahttasii: www.ovttas.no. Neahttabáiki lea sámi oahpponeavvobálvalus gos gávdná dieđuid sámi oahpponeavvuid birra, ja gos daid sáhtta luoikkahit neahta bokte Sámedikki oahpponeavvovuoddážis. Oahpponeavvuide lassin gávdno maiddá govvašasa man sisdoalu sáhtta geavahit friija go ráhkada oahpponeavvuid iežas atnui.

Go gávdnojit unnán pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat, de ráhkadit ollu bargit mánáidgárddiin ieža daid iežaset atnui. Sámediggi háliida ahte dat eanet addojuvvošedje maiddá earáid geavahussii. Jagi 2008 rájes lea gávdnon ortnet nuvttá oahpponeavvuiguin mánáidgárddiide ja skuvllaide.

Dasa lassin go dárbbášuvvojit pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat, dárbbášuvvojit maiddá ávdnasat sámi diliid birra dárogilli dáža mánáidgárddiid várás. Rámmaplána čuoggá 3.6 Lagašbiras ja servodat, mielde galget mánáidgárddit váikkuhit dan ahte ”barna blir kjent med at samene er Norges urbefolkning og får kjennskap til samiske fortellinger, sagn og andre deler av samisk kultur og hverdagsliv.” (mánát oahpásmuvvet dasa ahte sámit lea Norgga álgoálbmot ja oahpásmuvvet sámi muitalusaid, máidnasiidda ja eará osiide sámi kultuvrras ja árgabeaivvis). Norgga eiseváldiin dat leat ovddasvástádus dáža mánáidgárddiid oahpponeavvuin, ja Sámediggi vuordá ahte eiseválddit váldet dan ovddasvástádusa. Dat go buot mánát Norggas ožžot máhtolašvuoda sámiid ja sin dili birra, de nanne dat sámi identitehtadovddu ja eastada amasbalu mii gávdno otnáš servodagas.

Duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat mánáide leat deatalaččat pedagogalaš barggus mánáidgárddis. Sámediggi lea ožžon diehtit ahte gávdnojit unnán sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat. Dán vuodul lea Sámediggi čadahan kártenprošeavtta makkár sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat gávdnojit. Iskkadeapmi čadahuvvui 11 mánáidgárddis Oslo, Davvi-Trøndelága, Norlánda, Romssa ja Finnmárkku fylkkain. Kártejuvvui maiddá makkár dárbbut mánáidgárddiin leat sámi duhkorasaid ja pedagogalaš ávdnasiid ektui. Kártemis bođii ovdan ahte buot informánttat háliidit eanet sámi duhkorasaid ja pedagogalaš ávdnasiid. Ekonomalaš resurssat ja go dat leat unnán olámuttus gáržžida de mánáidgárddiid oastima.

Sámedikki rolla ii leat ovddidit pedagogalaš ávdnasiid ja duhkorasaid, muhto addit doarjaga daid ovddideapmái. Sámediggi dahká vuoruhemiid bušehtas. Vuđolaš fágalaš árvvoštallama vuodul juolluduvvojit doarjagat sierra ohcciide. Sámediggi oažžu ohcamiid, muhto ruđat leat vátnásat. Nu gáržžiduvvo ge pedagogalaš ávdnasiid ja duhkorasaid ovddideapmi.

<p>Mihttomearri</p> <p>Mánáidgárddiin leat doarvái pedagogalaš ávdnasat ja duhkorasat sin dárbbuid várás.</p>	<p>Strategiijat</p> <p>Pedagogalaš ávdnasiid ja duhkorasaid ovddideapmi.</p> <p>Bargat dan ala ahte addojuvvošii eanet doarjja pedagogalaš ávdnasiid ja duhkorasaid ovddideapmái.</p>
--	--

Ángiruššansuorgi 6 - Ovttasbargu ja oktavuoha ruovttu, mánáidgárddi ja skuvlla gaskka

Hástalusat

Sámediggi áigu politihkas bokte láchit diliid nu ahte buot mánáin livččii ollislaš ja individuála dásis láchčojuvvon oahpahus mánáidgárddi rájes skuvlii. Dat go mánát vásihit oktavuoda mánáidgárddi ja skuvlla gaskka movttiidahtta oahppat viidáseappot. Dát fas buktá oadjebasvuoda ja jáhku accesis go deaivvada skuvllain. Maiddái servodatperspektiivvas lea dárbu ahte mánát vásihit buori sirdima mánáidgárddis skuvlii. Sihkkarastin dihte buriid oahppanbohtosiid ja sosiála jevdema. Sihke mánáidgárddiin ja skuvllain lea ovddasvástádus oažžut buori ovttasbarggu sihke gaskaneaset ja vanhemiiguin. Nugo ovdalis namuhuvvon de lea vanhemiin váldoovddasvástádus iežaset mánáid ovddideamis ja sis lea dat deataleamos bajásgeassinrolla. Vanhemiin lea ovddasvástádus giela válljemis ja giellaoahpahusas. Mánáidgárdi galgá ovttasbargguin ja áddejumiin máná ruovttuin veahkehit ja doarjut vanhemiid geat háliidit sáme giela mánáidasaset. Sámedikki mielas lea deatalaš hástalus oažžut oktílašvuoda oahpporáidui mánáid ja vanhemiid ektui viidáseappot ovddidan dihte sámi giela ja kultuvrra. Eaktun buori ovttasbargui, ja buori sirdimii mánáidgárddis skuvlii, lea ahte skuvllas ja mánáidgárddis lagaš ovttasbargguin vanhemiiguin, lea buorre gulahallan.

Gávdnat muhtun muddui sierralágan mandáhta ja sierra oahppankultuvrraid mánáidgárddis ja skuvllas. Mánáidgárdi áhahussan lea ovdánan sosiálapedagogalaš árbevieu siskkoalbe mañimuš logijagiin man oktavuodas duhkoraddan, oahppan, ovdáneapmi, fuolahus ja bajásgeassin leat guovddázis. Skuvla áhahussan lea eanet ulbmilstivrejuvnon ja oahppama oalle guhkás stivre gelbbolašvuoda. Pedagogalaš barggu vuodđun lea ge dalle sierralágan vuolggasadji. Ovttasbarggu ja oktavuoda láchinbarggus oaidná Sámediggi hástalus bargat dáid sierralágan rámmaid siskkoalbe. Rámmaplánas mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid birra ja skuvllaid oahppoplánain leat sierralágan ulbmilat. Go dovddašii daid sierra ulbmiliid sisdoalu de šattašii buoret áddejupmi guđet guimmiid doaimmain.

Dán vásihusa vuodul mii lea Sámedikkis, lea sivva jáhkkit ahte mánáidgárdepedagogihka oasis lea bonjastuvvon fokus dasa ahte mánát galget leat gergosat skuvlii. Mánáidgárddis lea leamaš danne stuorámuš ovddasvástádus mánáid skuvlii ráhkkanahttimis. Skuvla boahtá dávjá sisa easka máná mañimuš mánáidgárdejagis. Dáid dieđuid lea maiddái oahpaheaddjit addán dan bokte go leat dovddahan ahte sii dihtet unnán mainna mánáidgárdi lea bargan.

Buorre ovttasbargu vuodđuvvo máhttui ja áddejupmái. Nugo Sámediggi oaidná dan de hástalus ii leat dušše dovdat guđet guimmiid mihttomeriid ja sisdoalu, muhto buot mánáide sáhtta leat dilli sierralágan giela ja kultuvrra ektui. Sáhttet ovdamearkka dihte leat sáme gielat mánát geat leat leamaš mánáidgárddis gos lea sámi fállaldat ja geat galget álgit dárogielat luohkkái skuvllas. Dáid mánáide leat sirdin mánáidgárddis skuvlii veaháš earálágan. Mii diehtit ahte ollu mánáide sáhtta dát sirdin leat hui rašši. Láchin giela ektui lea dalle erenoamáš deatalaš. Ferte ain sihkkarastit giellaovdáneami mánáide geain lea leamaš giellaoahpahus mánáidgárddis. Daid mánáidgárdemánáid ektui geat ássat sáme giela hálddašanguovllu olggobealde, lea deatalaš ahte mánáidgárdi addá dieđuid sáme gieloahpahus vuoigatvuoda birra. Ovttaskas gielddain lea ovddasvástádus juohkit dieđuid skuvllaide dán birra. Oahpahuslága (1998) mielde lea buot ohppiin vuodđoskuvllas sáme giela hálddašanguovllus vuoigatvuoda oažžut oahpahusa sáme gielas ja sáme giellii (geahča maiddái Sámediggedieđáhusa oahpahusa ja oahpu birra). Sámediggi áigu bargat dan ala ahte maiddái mánáidgárdeláhka attášii mánáide vuoigatvuoda sámi mánáidgárdeláhdahkii. Sámi giellaoahpahus ferte leat mielde skuvlla prinsihpain ja guovttegielatvuoda strategiijain. Dákko fertejit leat gielddat dihtomielalaččat

ovddasvástádusas, ja fuolahit buriid rutiinnaid skuvlla siskkobealde, fuolahit addit doarvái buriid dieđuid fáldadaga birra, fuolahit addit dán fáldadaga, ja leat gergosat váldit vuostá ohppiid geain galgá leat sámegeiella.

Mánáidgárđi ferte árrat addit dieđuid giellaoahpahusa birra, nu ahte skuvla oažžu áiggi gávdnat giellaoahpaheddjiid ja ráhkadit buori oahpahusplána. Dat go skuvla oažžu doarvái buriid dieđuid mánáidgárddis, sáhtta leat mielde veahkeheamen skuvlla láhčit diliid máná oahppangerdui. Diehtujuohkin ovttaskas máná birra galgá dahkkojuvvot máná fuolaheddjiid miehtamiin, seammás go fuolaheadjit ožžot mielde mii proseassas dáhpáhuvvá ja ožžot dieđuid dan birra. Ovttaskas mánáidgárđi sáhtta friija válljet movt sii áigot fuolahit buori diehtujuohkinjorrana, nu guhká go dat dáhpáhuvvá fuolaheddjiid miehtamiin.

Rámmaplánas mánáidgárđi sisdoalu ja doaimmaid birra (2011) čuožžu ahte mánáidgárđi, ovttaskas bargguin skuvllain, galgá láhčit sirdima mánáidgárddis vuosttaš luohkkái. Dát galgá dahkkojuvvot lávga ovttaskas bargguin máná ruovttuin. Bearraša doarjja ja ángiruššan leat hui deatalaččat sirdima oktavuodas mánáidgárddis skuvllii. Jos vanhemat ožžot dieđuid ja dovdet iežas oadjebasan mii dáhpáhuvvá go máná galgá álgit skuvllii, de dat buktá oadjebasvuoda ja movttiidahtta máná. Sámedikki rolla sirdima oktavuodas mánáidgárddis skuvllii lea bagadit ja fállat kurssaid mánáidgárddiid bargiide ja oahpaheddjiide skuvllas. Deatalaš lea gulahallan mánáidgárdeaiiggáid ja gielddaid gaskka, muhto maiddái gáibidit ahte mihttomearit ollašuttujuovvot sihkkarastin dihte ahte máná vásiha oadjebasvuoda ja oktalašvuoda oahppogierddus.

Mihttomearri

Mánáin lea oktavuodas ja progreshuvdna oahppama sisdoalus mánáidgárddis skuvllii mii sihkkarastá oktalašvuoda barggus sámi giellain ja kultuvrrain.

Strategiija

Sihkkarastit ovttaskas barggu mánáidgárde- ja skuvlaaiiggáid gaskka gos bargiin lea dárbbaslaš fágalaš gelbbolašvuoda.

EKONOMALAŠ JA HÁLDDAHUSLAŠ VÁIKKUHUSAT

Dieđáhusa čuoovoleapmi dáhpáhuvvá jahkasaš bušehtaid bokte, main doaimmabijut ovttaskas mihttomeriid vuolde vuoruhuvvot. Sámediggeráđđi mearrida sierra doaimmaplána dieđáhusa čuoovoleapmái. Dieđáhusas lea guhkes áiggi perspektiiva, ja lunddolaš lea geahčadit dieđáhusa maŋŋá golmma njealji jagi maŋŋá ja árvoštallat lea go Sámediggi olahat mihttomeriid mat leat biddjojuvvon dieđáhusas.

Vuoruhemiid rievdadusat buktet ekonomalaš ja hálddahuslaš váikkuhusaid. Dál leat mánáidgárdejuhkosis 4 virggi, buot 100 %. Okta virgi lea belohahki biddjojuvvon Sámedikki oahpponeavvovuođđii Guovdageainnus. Jos galgá sáhttit álggahit mihttomeriid ja strategiijaid nugo bohtá ovdan dieđáhusas, de lea dárba oažžut ovttá virggi 2014:s ja vel ovttá 2015:s. Čujuhit evalueremiid maid Asplan Viak lea dahkan Sámedikki doarjagiid ektui 2010:s. Das bohtá ovdan ahte diehtujuohkin ja bagadanrolla mii Sámedikkis lea mánáidgárddiid ektui berre nannejuvvot. Deatalaš lea gulahallat mánáidgárddiid bargiiguin ja gielddaiiguin amas oktavuodas mánáidgárddiide massojuvvot. Doarjjahálldašepmi galgá ođđasis evaluerejuvvot 2014:s. Dát evalueren gáibida liige resursaid maid gollorámma lea 500 000 ru. Maiddái evaluerema čuoovoleapmi buvttiha eanet ekonomalaš váikkuhusaid.

Sámedikkis lea strategiijan oččodit eanet doarjaga oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Sámedikki statistihka maŋimus jagiin čájeha ahte bušehtas lea várrejuvvon 1,5 miljon ru oahpponeavvuid ráhkadeapmái, muhto logut čájehit ahte ohcamiid submi lea ollu stuorát. 2012:s lei submi 4.376.457 ru. Dán geažil ferte ekonomalaš rámmaid nannet.

GIRJJÁLAŠVUOHTA

Asplan Viak 2010. Evaluering av Sametingets tilskudd til samiske barnehager (Sámedikki sámi mánáidgárdeoarjaga evalueren).

Bagadus mánáidgárddiide gos leat sámi mánát. Máhttu ii deatte. Sámediggi / Máhttodepartemeanta.

Butenchøn-lávdegotti raporta 2012. ”Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning.” Čielggadus addojuvvon Máhttodepartementii 20.06.2012.

Fra eldst til yngst. Samarbeid og sammenheng mellom barnehage og skole (ovttasbarggu ja oktavuoda birra mánáidgárddi ja skuvlla gaskka) (bagadus) 2008. Oslo: Máhttodepartemeanta.

ILO-konvenšuvdna álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra 1989.

Láhka mánáidgárddiid birra (mánáidgárdeláhka) 2006. Oslo: Máhttodepartemeanta.

Láhka Sámedikki ja eará sámi riektidiliid birra (sámeláhka) 1987. Oslo: Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeanta.

Mánáidláhka (Láhka mánáid ja vanhemiid hárrái) 1981. Oslo: Mánáid-, dásseárvo- ja servadahttindepartemeanta.

Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning. Strategijja 2011-2014.

Máhttodepartemeanta.

Norgga lágat 1687-2001. Oslo: Justiisa- ja politiijadepartemeanta.

NOU 2012:1 Til barnas beste. Ny lovgivning for barnehagene (odđa lálkkaaddin mánáidgárddiid várás). Oslo: Máhttodepartemeanta.

Oahpahusláhka (Láhka vuođđoskuvlla ja joatkkaskuvla oahpahusa birra) 1998. Oslo: Máhttodepartemeanta.

ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuođaid birra (Mánáidkonvenšuvdna) 1989.

Rámmaplána mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid várás. Reviderejuvvon prentehus 2011. F-4105 B. Oslo: Máhttodepartemeanta.

Sámediggedieđáhus oahpahusa ja oahpu birra. 2011. Sámediggi.

Sámediggedieđáhus sámegeiela birra. Sámediggi.

Sámediggeráđi dieđáhus sámi mánáidgárddiid birra 2005. Sámediggi.

Sámedikki 2012 bušeahtta. Sámediggi.

Sámedikki strategalaš plána oahpponeavvuid ráhkadeapmái 2009-2012

Sámegeielaid doaibmaplána 2009. Oslo: Bargo ja - servadahttindepartemeanta.

Sámi logut mitalit 4, Kommenterejuvvon sámi statistihkka 2011. Sámi allaskuvla ja Norden.

Storjord, M.H. 2000. ”Fra nødhjelp til folkehjelp”. Opprettelse og utbygging av samiske barnehager i Norge 1969-99 Sámi mánáidgárddiid ásaheapmi ja huksen Norggas). Váldofágabargu ovdaskuvlapedagogihkas. Dronning Mauds minne/Universitetet i Trondheim.

Stuorradiggedieđáhus nr 41 (2008-2009) Kvalitet i barnehagen (kvalitehta birra mánáidgárddis). Oslo: Máhttodepartemeanta.

Sámi mánáidgárddiid strategalaš plána 2008-2011. Sámediggi.

Tiltak for å effektivisere utvikling og produksjon av samiske læremidler. 2012. Sámediggi,

Máhttodepartemeanta ja Oahpahusdirektoráhta.

Liŋkkat:

Dieđut Nr. 1/2007

<http://www.sametinget.no/content/download/1565/14334/version/1/file/Rapport+om+kartlegging+av+samiske+leker+og+pedagogisk+materiell+i+barnehager+med+samiske+barn+%282012%29.pdf>

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 01.03.13 dii.10.00.

Ášši/Sak EKL 003/13

Ášši/Sak DC 012/13

Gulaskuddannohtáhta – evttohus rievdadit čakčamánu 12. b. 2003 mannosáš láhkaásahusa dorskfeastonuohttefatnasiid geatnegasvuoda birra gáddet guoli

Arkiivaáššennr.
12/5514

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđdi	23.01.13	SR 018/13
Ealáhus- ja kulturlávdegoddi	25. – 26.02.13	EKL
Sámedikki dievasčoahkkin	27.02. – 01.03.13	DC12/13

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 01.03.13 dii. 10.30

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namamus
1		Sámediggeráđi	Ášši SR 018/13 Gulaskuddannohtáhta – evttohus rievdadit čakčamánu 12. b. 2003 mannosáš láhkaásahusa dorskfeastonuohttefatnasiid geatnegasvuoda birra gáddet guoli
2	06.11.2012	Fiskeri- og Kystdepartementet	Høringsnotat om forslag til endring av forskrift av 12. september 2003 om leveringsplikt for fartøy med torsketrålltølse

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearršdusárvalus:

Sámi kultuvra ja sámi ealáhusat leat árbevirolaččat čatnasan lundui. Sápmelaččat leat álo ávkkestallan meahcceriggodagaiguin, guolástan ja eallán eanadoaluin ja boazodoaluin, mas maid leat fidnen iešguđetlágan duodjeávdnasiid ja buktagiid viidáset ráhkadeapmái¹. Sápmelaččat leat álo ferten heivehit iežaset dan luondduvuđdosii ja daidda ođasmuvvi resurssaide mat leat sin birrasis. Sorjjasvuohka resurssaide ja daid geavaheapmi lea historjjálaš geavaheami vuodul vuodđudan dan prinsihpa ahte lagašvuohka addá vuoigatvuoda/Lagasvuoda- ja sorjjasvuodaprinsihppa².

Sirkumpolára guovllus leat historjjálaččat ássan eanas álgoálbmogat mat leat ávkkestallan resurssaiguin. Mánja duhát jagi leat olbmot geain lea gullevašvuohka guvlui, ássan dáppe ja geavahan guovllu. Guovllus lea rikkes kulturárbi, ja rievddalmas heiveheamit luondduvuđdosii birrasa árbedieđu vuodul.

¹ Sámedikki dieđáhus ealáhusovddideami birra - 2011

² Sámedikki dieđáhus guolásteami birra ealáhussan ja kultuvran riddo- ja vuotnaguovlluin - 2004

Dála álgoálbmotrievtti vuodđun lea ahte álgoálbmogiid historjjálaš vuoigatvuodát earret eará riddo- ja vuotnaguolásteapmái árbevirolaš álgoálbmotguovlluin dohkkehuvvojit. Sámediggi oaivvilda ahte historjjálaš vuoigatvuodát leat gustojeaddjin ja dat leat álo guston rittus ássama ja dan geavaheami vuodul badjel 10 000 jagi.

Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga territoriai, sápmelaččaid ja dážaid. Territoriai gullá eana, ja maiddái mearra ja mearraguovllut (eatnama vuolábealde ja bajábealde, mearradási vuolábealde ja bajábealde). Sápmelaččat leat guoskevaš guovlluid álgoálbmot, mii iešalddis lea vuoigatvuodaid vuodđun.

Sápmelaččain leat dakkár vuoigatvuodát guhkesáiggi geavaheami ja báikkálaččat vieruiduvvan vuoigatvuodaid vuodul. Sámediggi lea viidáseappot deattuhan ahte ráđđehus ferte vuhtiiváldit boares lágaid dán suorggis. Ovdamearkka dihtii 1751 mannosáš lappekodisilla ja 1775 mannosáš Eanačujuhancealkámuša, mii nanne finnmáarkulaččaid vuosttašrievtti guolásteapmái. Sápmelaččat ledje eanetlogus Finnmáarkkus dien áiggi. Sámediggi muittuha maid Gáivuonaduomu birra mii maiddái buori muddui dovddaha ahte das lea sáhka vieruiduvvan vuoigatvuodaid birra mas báikkálaš guolásteaddjit ožžo buhtadusa.

Norgga oaidnu vuittii Stuurra Británia oainnu badjel guolástanrádjeášsis Stuurra Británia vuostá Haagas dainna ákkain ahte “friddja guolásteami” oahppa ii leat goasse dohkkehuvvon Norgga rittus³. Duopmu nanne ahte guollesurssaid historjjálaš geavaheami rittus duddjo báikkálaš vieruiduvvanjuolgadusaid, ja dat lei mearrideaddjin mearrádussii. Dáid historjjálaš duohtavuodaid ferte maid árvvoštallat Norgga geatnegasvuodaid olis earret eará ON Álgoálbmotjulggastusa Art. 37 vuodul.

1966 mannosáš ON konvenšuvnna artihkkala 27 mielde siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra sápmelaččaid ektui álgoálbmogin lea ávnnaslaš vuodus eaktun sápmelaččaid ollislaš kulturdoaimmami. Vuotna- ja riddoálbmogii lea deataleamos daid resurssaiguin ávkkástallan (ja sorjjasvuohtha dain), mat leat mariidna guovlluin iešguđet áiggiid. Stáhta lea geatnegahttojuvvon sihkkarastit riddoálbmogii doarvái resursavuodu dasa ahte sáhttit birget guolástemiin. Mearrasámi guovlluide dat mearkkaša maiddái ahte ferte sihkkarastojuvvot doarvái resursavuodđu ealáhus- ja kulturdoaimmaide.

Ávkkástallan mearreresurssaiguin lea don doloža rájes leamaš mielde seailuheamen kultuvrra ja okta sámi álbmoga váldoealáhusain. Sápmelaččat joavkun lea meara geavaheami bokte oamastan vuoigatvuodaid mariidna resurssaide ja mearraguovlluid geavaheapmái. Sámi álbmogis lea sámi guovlluin historjjálaš, vieruiduvvan ja álgoálbmot vuodul vuoigatvuohtha mariidna resurssaide ja mearraguovlluid hálddašeapmái, geahča lagašvuoda- ja sorjavašvuoda-prinsihpa⁴/ Lagašvuohtha addá vuoigatvuoda.

Sámi guolástuslávdegotti evttohusa loahppajurdda lea ahte sápmelaččat oassálaste sihke áhpe-, riddo- ja vuotnaguolásteapmái ja ahte dienas guollebivddus lei deatalaš oassi mearrasámi kultuvrra ekonomalaš vuđđosis. Dat mearkkaša earret eará ahte sápmelaččain maid lea historjjálaš vuoigatvuohtha máddodagaid oassái, beroškeahhtá das lea go dat Barentsábis (dorski) vai Islánnda birrasis (sallit). Dát máddodagat johtalit ja leat dávjá sámi guovlluin. Sápmelaččat ávkkástallet ja leat árbevirolaččat ávkkástallan dáid resurssaiguin.

Politiikalaš vuolggasadjin ásaheapmái gáddenbákku feastonuohttefatnasiidda 1970 – 80 jagiin lei beassat hálddašit dáid fatnasiid guollesállaša nu ahte dat galggai leat lassin riddofatnasiid sállasiidda, ja ahte dáid guollesállašiguin sáhtii sihkkarastit ja suddjet servodaga ja industriijabargosajiid gáttis.

³ Guolástusrádeášsis gaskal Norgga ja Stuurra Británia riikkaidgaskasaš duopmostuolus Haagas (NOU 2008:5, 5.17)

⁴ Sámedikki dieđáhus guolásteami birra ealáhussan ja kultuvran riddo- ja vuotnaguovlluin - 2004

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

Politiikka vuoddu lei ovdal vuogitvuodavuodduuvvon geassemánu 3. b. 1983 mannosáš Mearraguolleláhki mii dál lea fámohttojuvvon ja dan sadjai lea bohtán Mearraresursaláhka, láhka 2008-06-06 nr 37 dan birra mo luodu mariidna resurssat galget hálddašuvvot, mas 1. paragrafas daddjojuvvo ahte lága ulbmil lea sihkkarastit luodu mariidna resurssaid ja dasa gulli genehtalaš ávdnasiid guoddilis ja servodatekonomalaš gánnáhahti hálddašemi ja váikkuhit riddoservodagaid barggolašvuoda ja ássama sihkkarastimii.

Gáddenbággu lea servodatšiehtadus gaskal sin geat eaiggáduššet ja sin geat ávkástallet resurssain, ja Mearraresursalága § 2 vuodul oamasta searvevuotta luodu mariidna resurssaid Norggas, ja ahte galget čađahuvvot hálddašandoaimbijut mat sihkkarastet sámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa, (geahča Mearraresursalága § 7 g). Feastonuohttefatnasiid gáddenbákkus lea dán vuodul maiddái dat ulbmil ahte sihkkarastit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa sihke ealáhussii, gillii ja ássamii.

Guollerikkis riddo- ja vuotnaguovlluid gielddaid ja álbmoga mielas lea deatalaš váikkuhit ealáhusdoaimmaid, ovdáneami ja ássanmiela. Guolástus- ja industriijabargosajit leat vuoddu álbmoga dietnasii ja dakkár servodatbargamušaide go skuvllaide, mánáidgárddiide, gávppiide ja diekkáraččaide. Vaikke vel lea ge guolástusealáhus rievdan sakka maŋimus 20-30 jagiin, de lea bargosadjedárbu ja dárbu gáddet guollefatnasiid guliid seamma deatalaš dál go 20-30 jagi dás ovdal. Gáddeneavttut lea servodatgeatnegasuotta/-šiehtadus mas sis geat bivdet resurssaid min riddo- ja vuotnaguovlluid olggobealde, lea čielga geatnegasuotta addit juoidá ruovttoluotta daidda guovlluide gos guolli bivdojuvvo. Feastonuohttefatnasiid dál gáddenbákku oktavuodas lea mearriduvvon dorske- ja diksoearri mii galgá gáddejuvvo dihto namuhuvvon báikkiide, nu ahte dakko bokte ollašutttojuvvo Mearraresursalága ulbmilparagrafa ahte sihkkarastit riddoservodagaid barggolašvuoda ja ássama.

Ráđdehusa politiikkalaš geađgejuolgin⁵ lea ahte galget leat máŋggalágan bivdofatnasat ja ahte guolleressurssat galget juogaduvvot vuoggaláččat vai dat leat mielde sihkkarastimin riddoservodagaid barggolašvuoda ja ássama. Sámedikki mielas dát lea čielga geatnegasuotta das ahte bisuhit feastonuohttefatnasiid gáddebákkuid ja dakko bokte leat mielde sihkkarastimin ja suddjemín Davvi Norgga ássama.

Dakko bokte evttoha Sámediggi ahte feastonuohttefatnasiid gáddenbággu galgá bistit ja giehtaguššojuvvot daid geatnegasuodaide vuodul, mat ledje eaktun go lohpi addojuvvui, vai gáddenbággu vuolgaha bargosajiid ja doaimmaid báikegottiin ja namuhuvvon báikkiin. Sámediggi oaivvilda ahte jus feastonuohttefatnasiid mielas ii leat ulbmillaš iešguđet sivaide geažil, ollašuttit gáddenbákku, de ferte dan konsešuvdnavuđot guolleari mii dál lea feastonuohttefatnasiin, juohkit riddofatnasiidda mat geatnegahttojuvvojit gáddet guoli báikkálaččat.

Viidáseappotráhkadanbággu ferte viiddiduvvot ja jus oidojuvvon rusttegat eai sáhte viidáseappot ráhkadit guliid dahje vuostáiváldit guoli/sállaša, de ferte Ráfisklaget fállat sállaša eará fitnodagaide guovllus. Ráfisklaget dárkkistan- ja láidestanortnet ferte maid heivehuvvot viidáseappotráhkadan- ja gáddenbákku njuolggadusaide. Beaktilis dárkkistan- ja čuovvolanortnet lea áibbas mearrideaddjin ja dárbbaslažžan dasa ahte fas oazžut luohhtámuša feastonuohttefatnasiid gáddenbákku.

Earremáksoortnega geavaheapmi dagahivččii ahte eanet guolli gáddejuvvošii varasin. Earremáksu sáhtášii maid jevdet vejolaš haddeerohusaid gaskal varas ja galmihuvvon guoli. Álgoávdnasa máškidis geavaheapmi ollašuttá viidáseappotráhkadanbákku.

Servodahki lea dat vuoitun ahte sihke gádderusttegat ja gielddat Finnmárkkus, Romssas ja Nordlánddas dinejit ruđaid go gáddenbággu ollašutttojuvvo ja go álgoávdnasiiguin ávkástallojuvvo máškidis vuogi mielde.

⁵ Soria Moria julggaštus 2009 – 2013
Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

Sámediggi áigu Guolásus- ja riddodepartemeantta skábmamánu 6. b. 2012 mannosáš gulaskuddannotáhta Leveringsplikt for fartøy med torsketråløyve, forslag til endring av forskrift av 12. september 2003 nr. 1131, vuodul evttohit čuovvovačča:

Fálaldatgeatnegasvuohta šaddá 100 %

Oastinbággu 70 % fálaldatgeatnegasvuođas dorski ja divssu várás

Viidásetráhkadangeatnegasvuohta lasihuvvo 90 proseantan

Sálaš gáddejuvvo njuolggá rusttegi

Ásahuvvo vejolaš fleksibilitehta das mo vuodđoávdnasiid geavhit

Sálaš galgá diedihuvvot Ráfisklaget:ii 48 diimmu ovdal gáddema ja dat rusttet mii galgá vuostáiváldit sálláša galgá vástidit 24 diimmu siste

Ásahuvvo earremáksu gáddejuvvon varas guoli ovddas

Ealáhus- ja kulturlávdegotti árvalus:

Álggahus

Guolástus- ja riddodepartemeanta lea sádden gulaskuddannotáhta mas evttohit rievdadit čakčamánu 12. b. 2003 mannosáš lánkaásahusa dorskefeastonuohttefatnasiid geatnegasvuođa birra gáddet guoli. Sámediggi árvala sierra proseantameriid buot namuhuvvon osiide gulaskuddannotáhtas ja ollislaš čovdosis.

Mearkkašumit

Lávdegotti lahtut, Bargiiddellodaga sámediggejoavkkus (Bb) Knut Store, Agnar Kvernmo, Heidi Persdatter Greiner Haaker ja Inger Jørstad, Norgga sámiid riikasearvi (NSR) lahtut Geir Tommy Pedersen, Mathis Nilsen Eira ja Cecilie Grape, Norgga sámiid riikasearvi / Sámeálbmotbellodaga (NSR/Sáb) lahttu Ellinor Guttorm Utsi, Jobttisámiid listtu lahttu Per Andersen Bæhr ja Nordkalottfolket lahttu Toril Bakken Kåven oaiivildit ahte

mii eat sáhte man ge lánkáii dohkkehit ahte rievdadusevttohus čakčamánu 12. b. 2003 mannosáš lánkaásahusa dorskefeastonuohttefatnasiid geatnegasvuođa birra gáddet guoli, mañiduvvo.

Evttohus

Bargiiddellodaga sámediggejoavkkus (Bb) Knut Store, Agnar Kvernmo, Heidi Persdatter Greiner Haaker ja Inger Jørstad, Norgga sámiid riikasearvi (NSR) Geir Tommy Pedersen, Mathis Nilsen Eira og Cecilie Grape, Norgga sámiid riikasearvi / Sámeálbmotbellodat (NSR/Sáb) Ellinor Guttorm Utsi, Jobttisámiid listtu lahttu Per Andersen Bæhr ja Nordkalottfolket lahttu Toril Bakken Kåven

Evttohus 1

Ođđa teakstaoassi mañjá teaksta oasi mii loahpahuvvo ná: "Sápmelaččat ávkkástallet ja leat árbevirolaččat ávkkástallan dáid resurssaiguin."

Sámediggi oaiivilda ahte bivdorivttiid juohkin ja eará bivdolobit leat deatalaččat dan oktavuodas go galgá sihkkarastit vejolašvuođaid vuotna- ja riddofatnasiidda, mii lea mearrideaddji deatalaš mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđui. Sámediggi oaiivilda ahte stuorát oassi bivdoeriin ja lobiin galget sirdojuvvot vuotna- ja riddofatnasiidda, buhtadusa vuostá dahje dan haga, dainna áigumušain ahte ovddidit ássama vuotnaguovlluin ja miehtá rittu. Dát lea hui deatalaš bealli sámi kultuvrra ja eará riddokultuvrra sihkkarastimis ja ealáskahttimis.

Ođđa teakstaossi maŋŋá teakstaosi mii loahpahuvvo ná: "Sámedikki mielas dát lea čielga geatnegasvuohta das ahte bisuhit feastonuohttefatnasiid gáddebákkuid ja dakko bokte leat mielde sihkkarastimin ja suddjemín Davvi Norgga ássama."

Sámediggi oaidná baluin dan duohtavuoda go Aker Seafoods ASA oazžu juolluduvvot vuollel 11 % Norgga dorsekearis ja Nergård AS oazžu juolluduvvot lagabui 5 % ollislaš Norgga dorsekearis.

Sámediggi oaivvilda ahte lohpeeavttut galget čadnojuvvot dihto industriijadoibmii iige hálit ahte dát sirrejuvvojit dán doaimmas. Sámediggi oaivvilda ahte lea šállošahti go lea leamaš lohpi ahte fanas-, rusttet- ja buvttadanávnaseaiggádat leat sáhtán juohkit dáid sierra fitnodahkan. Okta fitnodat eaiggáda fatnasiid, ja nubbi fas jođiha nállašuhhtindoaimma dainna lágiin ahte dat láigohit rusttegiid ja buvttadanávdnasiid

Vuosttaš oassi vuosttaš cealkagis čuovvovaš teakstaosis rievdaduvvo leat ná:

Dákko bokte evttoha Sámediggi ahte feastonuohttefatnasiid álgovuolggalaš gáddenbággu biddjojuvvojit fas gustot ja čađahuvvojit daid geatnegasvuođaide dávistettiin mat ledje vuodđun dalle go lobit addojuvvojedje, nu ahte guliid gáddenbággu vuolggaha bargosajiid ja doaimmaid báikegottiin ja namuhuvvon báikkiin, vai dorskefatnasat main lea gáddenlohpi ollašuhttet dan servodatdoaimma maid vuolggasajis leat váldán badjelasaset. Loahppa cealkagiin bissot nugo leat evttohuvvon.

Ođđa cealkka maŋŋá: "... ja vuodul evttohit čuovvovačča."

Ahte fatnasiid álgovuolggalaš gáddenbággu fas gustogahtá ja čađahuvvo daid geatnegasvuođaiguin mat ledje vuodđun dalle go lobit addojuvvojedje.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui Sámediggeráđi mearrádusárvalusa.

Evttohus 2, áirras Arthur Tørfoss, Ovddádusbellodaga

Gulaskuddannotáhta – njuolggadusaid rievdadit - buktingeatnegasvuohta fatnasiidda main leat dorsekearit

Guolleriggodagat leat min oktasaš riggodagat. Danne fertejit mearriduvvot ollislaš earit iešgudetge guolástusaide nu ahte riggodagat hálldašuvvojit dan láhkai ahte šattašedje guhkilmas ja bistevaš vuoitun. Sámediggi háliida buoremus láhkai atnit ávkki guollemáddodagas. Dan sáhtašii dahkat jos vuovddášii ja oasttášii eriid, ja jos lážášii dili nu ahte fitnodagain, guolástussurggiin, dutkanbirrašiin ja eará oassádalliin lea lagaš gulahallan.

Jus eriid galgá sáhttit vuovdit ja oastit, de fertešii geahčadit oasálastinlága ja varasguollelága nu ahte ealáhus ii giddejuvvo investeremiidda. Stáhta galggašii juolludit lobiid geavahit oasi mearrariggodagain. Galggašii maid nannet ortnegiid mat oččodit eanet olbmuid bargui guolástanealáhussii. Nana bissovaš geavaheapmi riggodagain eaktuda riikkaidgaskasaš ovttasbarggu ja šiehtadusaid. Norga ferte dan dihte veahkkin sihkkarastit šiehtadusaid ja beaktilis dárkkástusaid mat eastadit lobihis, rapporterekeahtes, regulerekeahtes guolásteami. Jus vuvdet lobihis sálaža, de ferte dát dutkojuvvot roava ekonomalaš veardeahkun. Sámediggi oaivvilda ahte ferte vástidit garrasit jus rihkkot njuolggadusaid dahje eará láhkai verrošit eriiguin. Sámediggi bivdá ráđđehusa juolludit doarvái ruđa riddobearráigehčču ja guolástándárkkástussii, vai besset nannet lobihis guolásteami eastadandoaimmaid.

Sámedikki mielas dárbbaba guolásteapmi dihto muddemiid, ja lea dárbu dárkkistit otná muddenmáliid nu ahte sáhtta buoret láhkai mearridit ollislaš eriid, geavaheami, ja einnostahti boahpteáiggi. Dát

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

436 siidu 453 siiddus

dagahivččii stáđisvuoda ja buoret vuodu plánet ealáhusa. Stáđisvuohta movttiidahtášii guhkilmas investeremiid industriijai, guolásteddjiid, ja guollefanaseaiggádiid. Sámediggi oaidná ávkki das go gávdnojit iešguđetgelágan bivdofatnasat, ja oaivvilda moanaidvuoda, lagašvuoda, rievddadanmuni, ruđalaš návccaid, ja bissovaš rámmaevttuid leat ovdamunnin gilvalemis, ja dán dili hálidivčče Sámediggi láchit. Galggašii bidjat doaimmaid johtui mat geahpedit byrokratiija ja álkidit njuolggadusaid.

Sámediggi háliida gulaskuddannotáhtastis ja dan vuodul mii dás namuhuvvo, bivdit Stuorradikki heaittihit buktingeatnegasvuoda fatnasiidda main leat dorseearit. Buktingeatnegasvuohta rihkku guolásteaddji vuoigatvuoda ieš välljet gosa vuovdit sálaža. Ássama ja ealáhusaid bisuheami Norgga boaittoleale guovlluin ferte eará váikkuhangaskaomiiguin ovddidit.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 31 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 2 hilgojuvvui 29 jienain. 2 jienasteigga beali.
- Evttohus 1 mearriduvvui 29 jienain 2 jiena vuostá.
- Ealáhus- ja kulturlávdegotti ráva mearriduvvui 29 jienain 2 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Knut Inge Store, áššejođiheaddji	
2	Geir Tommy Pedersen	
3	Arthur Johan Tørfoss	Geir Tommy Pedersen Geir Johnsen Ragnhild Melleby Aslaksen
	Arthur Johan Tørfoss	
4	Agnar Kvernmo	Silje Karine Muotka
5	Ronny Wilhelmsen Ronny Wilhelmsen	Silje Karine Muotka
6	Rolf Johansen Rolf Johansen	Geir Johnsen
7	Egil Olli	
8	Geir Tommy Pedersen	
9	Marie Therese Nordsletta Aslaksen	Agnar Kvernmo
10	Knut Inge Store, áššejođiheaddji	

VI Sámedikki mearráduš

Sámi kultuvra ja sámi ealáhusat leat árbevirolaččat čatnasan lundui. Sápmelaččat leat álo ávkkástallan meahcceriggodagaiguin, guolástan ja eallán eanadoaluin ja boazodoaluin, mas maid leat fidnen iešguđetlágan duodjeávdnasiid ja buktagiid viidáset ráhkadeapmái⁶. Sápmelaččat leat álo ferten heivehit iežaset dan luondduvuđđosii ja daidda ođasmuvvi resurssaide mat leat sin birrasis.

⁶ Sámedikki dieđáhus ealáhusovddideami birra - 2011
Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

Sorjjasvuohta resurssaide ja daid geavaheapmi lea historjjálaš geavaheami vuodul vuodđudan dan prinsihpa ahte lagašvuohta addá vuoigatvuođa/Lagasvuođa- ja sorjjasvuođaprinsihpa⁷.

Sirkumpolára guovllus leat historjjálaččat ássan eanas álgoálbmogat mat leat ávkkástallan resurssaiguin. Mánnga duhát jagi leat olbmot geain lea gullelašvuohta guvlui, ássan dáppe ja geavahan guovllu. Guovllus lea rikkes kulturárbi, ja rievddalmas heiveheamit luondduvuđdosii birra árbedieđu vuodul.

Dálá álgoálbmotrievtti vuodđun lea ahte álgoálbmogiid historjjálaš vuoigatvuođat earret eará riddo- ja vuotnaguolásteapmái árbevirolaš álgoálbmotguovlluin dohkkehuvvojit. Sámediggi oaivvilda ahte historjjálaš vuoigatvuođat leat gustojeaddjin ja dat leat álo guston rittus ássama ja dan geavaheami vuodul badjel 10 000 jagi.

Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga territoriai, sápmelaččaid ja dážaid. Territoriai gullá eana, ja maiddá mearra ja mearraguovllut (eatnama vuolábealde ja bajábealde, mearradási vuolábealde ja bajábealde). Sápmelaččat leat guoskevaš guovlluid álgoálbmot, mii iešalddis lea vuoigatvuođaid vuodđun.

Sápmelaččain leat dakkár vuoigatvuođat guhkesáiggi geavaheami ja báikkálaččat vieruiduvvan vuoigatvuođaid vuodul. Sámediggi lea viidáseappot deattuhan ahte ráđdehus ferte vuhtiiváldit boares lágaid dán suorggis. Ovdamearkka dihtii 1751 mannosáš lappekodisilla ja 1775 mannosáš Eanačujuhancealkámuša, mii nanne finnmárukulaččaid vuosttašrievtti guolásteapmái. Sápmelaččat ledje eanetlogus Finnmárukus dien áiggi. Sámediggi muittuha maid Gáivuonaduomu birra mii maiddá buori muddui dovddaha ahte das lea sáhka vieruiduvvan vuoigatvuođaid birra mas báikkálaš guolásteaddjit ožžo buhtadusa.

Norgga oaidnu vuittii Stuurra Británia oainnu badjel guolástanrádjeášsis Stuurra Británia vuostá Haagas dainna ákkain ahte “friddja guolásteami” oahppa ii leat goasse dohkkehuvvon Norgga rittus⁸. Duopmu nanne ahte guollesurssaid historjjálaš geavaheapmi rittus duddjo báikkálaš vieruiduvvanjuolgadusaid, ja dat lei mearrideaddjin mearrádussii. Dáid historjjálaš duohtavuođaid ferte maid árvvoštallat Norgga geatnegasvuođaid olis earret eará ON Álgoálbmotjulggastusa Art. 37 vuodul.

1966 mannosáš ON konvenšuvna artihkkala 27 mielde siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra sápmelaččaid ektui álgoálbmogin lea ávnnaslaš vuodus eaktun sápmelaččaid ollislaš kulturdoaimmii. Vuotna- ja riddoálbmogiid lea deataleamos daid resurssaiguin ávkkástallan (ja sorjjasvuohta dain), mat leat mariidna guovlluin iešguđet áiggiid. Stáhta lea geatnegahttojuvvon sihkkarastit riddoálbmogiid doarvái resursavuodu dasa ahte sáhttit birget guolástemiin. Mearrasámi guovlluide dat mearkkaša maiddá ahte ferte sihkkarastojuvvot doarvái resursavuodđu ealáhus- ja kulturdoaimmaide.

Ávkkástallan mearreresurssaiguin lea don doloža rájes leamaš mielde seailuheamen kultuvrra ja okta sámi álbmoga váldoealáhusain. Sápmelaččat joavkun lea meara geavaheami bokte oamastan vuoigatvuođaid mariidna resurssaide ja mearraguovlluid geavaheapmái. Sámi álbmogis lea sámi guovlluin historjjálaš, vieruiduvvan ja álgoálbmot vuodul vuoigatvuohta mariidna resurssaide ja mearraguovlluid hálddašepmái, geahča lagašvuođa- ja sorjavašvuođaprinsihpa⁹/ Lagašvuohta addá vuoigatvuođa.

Sámi guolástuslávdegotti evttohusa loahppajurdda lea ahte sápmelaččat oassálaste sihke áhpe-, riddo- ja vuotnaguolásteapmái ja ahte dias guollebivddus lei deatalaš oassi mearrasámi kultuvrra

⁷ Sámedikki dieđáhus guolásteami birra ealáhussan ja kultuvran riddo- ja vuotnaguovlluin - 2004

⁸ Guolástusráđjeášsi gaskal Norgga ja Stuurra Británia riikkaidgaskasaš duopmostuolus Haagas (NOU 2008:5, 5.17)

⁹ Sámedikki dieđáhus guolásteami birra ealáhussan ja kultuvran riddo- ja vuotnaguovlluin - 2004

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

ekonomalaš vuđđosis. Dat mearkkaša earret eará ahte sápmelaččain maid lea historjjálaš vuoigatvuohta máddodagaid oassái, beroškeahhtá das lea go dat Barentsábis (dorski) vai Islándda birrasis (sallit). Dát máddodagat johtalit ja leat dávjá sámi guovlluin. Sápmelaččat ávkástallet ja leat árbevirolaččat ávkástallan dáid resurssaiguin.

Sámediggi oaivvilda ahte bivdorivttiid juohkin ja eará bivdolobit leat deatalaččat dan oktavuodas go galgá sihkkarastit vejolašvuođaid vuotna- ja riddofatnasiidda, mii lea mearrideaddji deatalaš mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđui. Sámediggi oaivvilda ahte stuorát oassi bivdoeriin ja lobiin galget sirdojuvvot vuotna- ja riddofatnasiidda, buhtadusa vuostá dahje dan haga, dainna áigumušain ahte ovddidit ássama vuotnaguovlluin ja miehtá rittu. Dát lea hui deatalaš bealli sámi kultuvrra ja eará riddokultuvrra sihkkarastimis ja ealáskahttimis.

Politiikalaš vuolggasadjin ásaheapmái gáddenbákku feastonuohttefatnasiidda 1970 – 80 jagiin lei beassat hálddašit dáid fatnasiid guollesállaša nu ahte dat galgai leat lassin riddofatnasiid sállasiidda, ja ahte dáid guollesállašiguin sáhtii sihkkarastit ja suddjet servodaga ja industriijabargosajiid gáttis. Politihka vuodđu lei ovdal vuoigatvuođavuodđuduvvon geassemánu 3. b. 1983 mannosas Mearraguolleláhki mii dál lea fámoahuhttojuvvon ja dan sadjái lea boahtán Mearraresursaláhka, láhka 2008-06-06 nr 37 dan birra mo luodu mariidna resurssat galget hálddašuvvot, mas 1. paragrafas daddjojuvvo ahte lága ulbmil lea sihkkarastit luodu mariidna resurssaid ja dasa gulli genehtalaš ávdnasiid guoddilis ja servodatekonomalaš gánnahahtti hálddašemi ja váikkuhit riddoservodagaid barggolašvuođa ja ássama sihkkarastimii.

Gáddenbággu lea servodatšiehtadus gaskal sin geat eaiggáduššet ja sin geat ávkástallet resurssain, ja Mearraresursalága § 2 vuodul oamasta searvevuohta luodu mariidna resurssaid Norggas, ja ahte galget čadáhuvvot hálddašandoaimbijut mat sihkkarastet sámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa, (geahča Mearraresursalága § 7 g). Feastonuohttefatnasiid gáddenbákkus lea dán vuodul maiddái dat ulbmil ahte sihkkarastit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa sihke ealáhussii, gillii ja ássamii. Guollerikkis riddo- ja vuotnaguovlluid gielddaid ja álbmoga mielas lea deatalaš váikkuhit ealáhusdoaimmaid, ovdáneami ja ássanmiela. Guolástus- ja industriijabargosajit leat vuodđun álbmoga dietnasii ja dakkár servodatbargamušaide go skuvllaide, mánáidgárddiide, gávppiide ja diekkáraččaide. Vaikke vel lea ge guolástusealáhus rievdan sakka maŋimus 20-30 jagiin, de lea bargosadjedárbu ja dárbu gáddet guollefatnasiid guliid seamma deatalaš dál go 20-30 jagi dás ovdal. Gáddeneavttut lea servodatgeatnegasvuohta/-šiehtadus mas sis geat bivdet resurssaid min riddo- ja vuotnaguovlluid olggobealde, lea čielga geatnegasvuohta addit juoidá ruovttoluotta daidda guovlluide gos guolli bivdojuvvo. Feastonuohttefatnasiid dálá gáddenbákku oktavuodas lea mearriduvvon dorske- ja diksoearri mii galgá gáddejuvvot dihto namuhuvvon báikkiide, nu ahte dakko bokte ollašuhthtojuvvo Mearraresursalága ulbmilparagrafa ahte sihkkarastit riddoservodagaid barggolašvuođa ja ássama.

Ráđdehusa politiikalaš geađejuolgin¹⁰ lea ahte galget leat mánggalágan bivdofatnasat ja ahte guolleressurssat galget juogaduvvot vuoiggalaččat vai dat leat mielde sihkkarastimin riddoservodagaid barggolašvuođa ja ássama. Sámedikki mielas dát lea čielga geatnegasvuohta das ahte bisuhit feastonuohttefatnasiid gáddebákkuid ja dakko bokte leat mielde sihkkarastimin ja suddjemín Davvi Norgga ássama.

Sámediggi oaidná baluin dan duohtavuodá go Aker Seafoods ASA oazžu juolluduvvot vuollel 11 % Norgga dorskeearis ja Nergård AS oazžu juolluduvvot lagabui 5 % ollislaš Norgga dorskeearis.

Sámediggi oaivvilda ahte lohpeeavttut galget čadnojuvvot dihto industriijadoibmii iige hálit ahte dát sirrejuvvojit dán doaimmas. Sámediggi oaivvilda ahte lea šállošahhti go lea leamaš lohpi ahte fanas-, rusttet- ja buvttadanávnnaseaiggádat leat sáhtán juohkit dáid sierra fitnodahkan. Okta fitnodat

---

¹⁰ Soria Moria julggaštus 2009 – 2013
Čoahkkingirjii čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

eaiggáda fatnasiid, ja nubbi fas jođiha nállašuhttindoaimma dainna lágiin ahte dat láigohit rusttegiid ja buvttadanávdnasiid

Dákko bokte evttoha Sámediggi ahte feastonuohttefatnasiid álgovuolgalaš gáddenbággu biddjojuvvojit fas gustot ja čađahuvvojit daid geatnegasvuodaide dávistettiin mat ledje vuodđun dalle go lobit addojuvvojedje, nu ahte guliid gáddenbággu vuolgaha bargosajiid ja doaimmaid báikegottiin ja namuhuvvon báikkiin, vai dorskefatnasat main lea gáddenlohpi ollašuttet dan servodatdoaimma maid vuolggasajis leat váldán badjelaset. Sámediggi oaivvilda ahte jus feastonuohttefatnasiid mielas ii leat ulbmillaš iešguđet sivaidda geažil, ollašuttit gáddenbákku, de ferte dan konsešuvnavuđot guolleeari mii dál lea feastonuohttefatnasiin, juohkit riddofatnasiidda mat geatnegahttojuvvojit gáddet guoli báikkálaččat.

Viidáseappotráhkadanbággu ferte viiddiduvvot ja jus oidojuvvon rusttegat eai sáhte viidáseappot ráhkadit guliid dahje vuostáiváldit guoli/sállaša, de ferte Ráfisklaget fállat sállaša eará fitnodagaide guovllus. Ráfisklaget dárkkistan- ja láidestanortnet ferte maid heivehuvvot viidáseappotráhkadan- ja gáddenbákku njuolggadusaide. Beaktillis dárkkistan- ja čuovvolanortnet lea áibbas mearrideaddjin ja dárbašlašžan dasa ahte fas oazžut luohttámuša feastonuohttefatnasiid gáddenbákku.

Earremáksoortnega geavaheapmi dagahivččii ahte eanet guolli gáddejuvvošii varasin. Earremáksu sáhtášii maid jevdet vejolaš haddeerohusaid gaskal varas ja galmihuvvon guoli. Álgoávdnasa máškidis geavaheapmi ollašuttá viidáseappotráhkadanbákku.

Servodahkii lea dat vuoitun ahte sihke gádderusttegat ja gielddat Finnmárkkus, Romssas ja Nordlánddas dinejit ruđaid go gáddenbággu ollašutttojuvvo ja go álgoávdnasiiguin ávkkástallojuvvo máškidis vuogi mielde.

Sámediggi áigu Guolásus- ja riddodepartemeantta skábmamánu 6. b. 2012 mannosáš gulaskuddannotáhta Leveringsplikt for fartøy med torsketrálløyve, forslag til endring av forskrift av 12. september 2003 nr. 1131, vuodul evttohit čuovvovačča:

Fálaldatgeatnegasvuoha šaddá 100 %

Oastinbággu 70 % fálaldatgeatnegasvuodas dorski ja divssu várás

Viidásetráhkadangeatnegasvuoha lasihuvvo 90 proseantan

Sálaš gáddejuvvo njuolggá rusttegiid

Ásahuvvo vejolaš fleksibiliatehta das mo vuodđoávdnasiid geavhit

Sálaš galgá diedihuvvot Ráfisklaget:ii 48 diimmu ovdal gáddema ja dat rusttet mii galgá vuostáiváldit sállaša galgá vástidit 24 diimmu siste

Ásahuvvo earremáksu gáddejuvvon varas guoli ovddas

Ahte fatnasiid álgovuolgalaš gáddenbággu fas gustogahtá ja čađahuvvo daid geatnegasvuodaiguin mat ledje vuodđun dalle go lobit addojuvvojedje.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 01.03.13 dii.11.25.

Ášši/Sak PFL 003/13**Ášši/Sak DC 013/13****Ráđđehusa evttohus boazodoallohálddašeami rievdadeami birra**Arkiivaášsenr.
11/2498

Meannudeamit

Politihkalaš dássi	Beaivi	Ášsenr.
Sámediggeráđdi	08.02.13	SR 020/13
Plána- ja finánsalávdegoddi	25. – 06.02.13	PFL 003/13
Sámedikki dievasčoahkkin	27.02. – 01.03.13	DC

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 28.02.13 dii.15.30

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1		Sámediggeráđdi	SR 020/13 Ráđđehusa evttohus boazodoallohálddašeami rievdadeami birra
2	08.02.13	Landbruks- og matdepartementet	Dokument: Forslag til endringer av den offentlige forvaltningen av reindriften
3	01.02.13	Landbruks- og matdepartementet	Endringer i den offentlige forvaltningen av reindriften
4	15.01.13	Landbruks- og matdepartementet	Notat til konsultasjonsmøte 21.01.13 om endringer av den offentlige forvaltningen av reindriften
5	01.06.12	Landbruks- og matdepartementet	Notat til konsultasjonsmøte 15.06.12 om endring av den offentlige forvaltningen av reindriften
6	23.03.12	Landbruks- og matdepartementet	Notat fra Landbruks- og matdepartementet
7	18.01.12	Sametinget	Interessenotat 3 – Endring av reindriftsforvaltningen
8	11.06.12	Sametinget	Interessenotat 2 – Endring av reindriftsforvaltningen
9	27.03.12	Sametinget	Interessenotat 1 – Endring av reindriftsforvaltningen
10	18.01.13	Norske reindriftsamers landsforbund	Vedr. oppsummering fra LMD angående endring av reindriftsforvaltningen
11	21.01.13	Landbruks- og matdepartementet	Protokoll fra konsultasjonsmøte 21.01.13
12	30.11.12	Landbruks- og matdepartementet	Protokoll fra konsultasjonsmøte 30.11.12
13	02.10.12	Landbruks- og matdepartementet	Protokoll fra administrativt konsultasjonsmøte 02.10.12
14	15.06.12	Landbruks- og matdepartementet	Protokoll fra konsultasjonsmøte 15.06.12
15	30.03.12	Landbruks- og matdepartementet	Protokoll fra konsultasjonsmøte 30.03.12
16	23.02.12	Sametinget	Sak 8/12 Endring av reindriftsforvaltningen – grunnlag og premisser

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđdi mearršdusárvalus:

Čujuhuvvo Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta 08.02.13 beaiváduvvon reivii mas lea evttohuvvon mo rievdadit boazodoallolága boazodoallohálddahusa ođđasisorganiserema várás.

Sámediggi háliida almmolaš boazodoallohálldahusa mii lea fágalaččat nanus ja mii lea bevttolaš ja doaimmalaš, ja mii lea organiserejuvvon nu ahte dat lea eahpitkeahhtá álbmotrievtti siskkobealde mii guoská álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuhtii, vuoigatvuhtii čađahit iežaset vuoruhemiid ja vuoigatvuhtii oassálastit luondduriggodathállddašeapmái. Sámediggi gávnnahe ahte departemeantta evttohus ii ane deastta ii ovttage dáiin beliin. Sámediggi mihtte ahte departemeanta ii leat čájehan dáhtu mieđihit Sámedikki konkrehta evttohusii, man ulbmil atnit deastta dáiin beliin. Departemeanta lea konsultašuvnnain dorjon ráđđehusa mearrádusa mii almmuhuvvui cuoŋománus 2011 almmá čađatkeahhtá konsultašuvnnaid dan ovdal. Sámediggi oaivvilda ahte dan ferte áddet dan láhkai ahte departemeanta ii leat geahččalan čađahit konsultašuvnna buriin dáhtuin dainna ulbmiliin ahte juksat ovttamielalašvuođa ILO-konvenšuvnna nr. 169 guđat artihkkala vuođu ja daid konsultašuvdnadagaldumiid vuođu mat mearriduvvojedje 01.07.05 gonagaslaš resolušuvnnain.

Sámediggi deattuha ahte boazodoalu mearkašupmi sámi kultuvrra geađgejuolgin, ja mii lea kulturvuođu sámi ealáhus, bealušta dan ahte sápmelaččaid iešmearrideapmi ferte deattuhuvvot hui ollu go dán áššesuorggi hállddašanstruktuvra hábmejuvvo. Departemeantta evttohus ii leat eahpitkeahhtá stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid siskkobealde.

Sámediggi čujuha dasa ahte Stuorradikki čielgasit celkojuvvon ulbmil lea sirdit stuorát mearridanválddi sámi servodahkii dakkár áššiin mat erenoamážit gusket sámi álbmogii. Dát guoská maiddá almmolaš boazodoallohálldahussii. Sámediggi gávnnahe ahte departemeantta evttohus lea vuostálasat dáiina politihkalaš ulbmiliin. Áidnalunddot ja kulturvuođu sámi ealáhusa hálldahus sihkastuvvo eret sámi servodagas. Sámediggi oaidná dan duodalažžan, ja atná dan ahte dat rihkku dan govda ovttamielalašvuođa vuođu sámepolitihka mii lea doaibman 1987 rájes go Stuorradiggi dohkkehii Sámelága.

Sámediggi gávnnahe ahte departemeantta evttohus mearkaša dan ahte sámi ealáhus galgá heivehit iežas Norgga hállddašanstruktuvrii, ii ge dan ahte hállddašanstruktuvra heiveha iežas mihtilmas sámi ealáhusii. Departemeantta evttohus dagaha ahte Fylkkamánni váttet duppalrolla suorgeeiseváldin ja soabadan- ja váiddaásahussan areálaplánaáššiin nannejuvvo. Viidáseappot mielddisbuktá evttohus ahte gáržžiduvvo fágalaš rabasvuohta boazodoalu areálaid hállddašeamis. Sámediggi deattuha ahte dakkár álgoálbmot- ja unnitlohkokultuvrii, man sámi boazodoallu ovddasta, dat mielddisbuktá hui stuorra demokrátalaš váttisvuođa.

Sámediggi čujuha stuorradiggedieđáhussii nr. 28 (2007-2008) ”Sámepolitihka” mas daddjojuvvo ahte stáhta lea geatnegahttojuvvon árvvusatnit čielgasit dovddahuvvon sávaldaga álgoálbmogiin go galget čađahuvvot sierra doaibmabijut mat sáhttet guoskat ovttaskasolbmui dahje álgoálbmogiid áhahusaide, opmodagaide, kultuvrii, bargui ja birrasii. Sápmelaččaide dat mearkaš ahte dakkár doaibmabijut mat gusket namahuvvon surggiide, eai sáhte čađahuvvot jus dat rihkkot čielgasit dovddahuvvon sávaldagaid ja vuoruhemiid sápmelaččaid bealis. Sámediggi gávnnahe ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta ii bija dan vuođđun nu mo dál evttohit rievdadusaid boazodoalloláhkii.

Dán vuođu ii guorras Sámediggi evttohusii rievdadit boazodoallolága boazodoallohálldahusa ođđasisorganiserema várás evttohusa dálá hámis. Ii ge Sámedikkis sáhte leat luohttamuš ođđa boazodoallohálldahussii.

Plána- ja finánsalávdegotti árvalus

Álggahus

Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta lea evttohan rievdadusaid boazodoallolágas mo ođđasis organiseret boazodoallohálldahusa. Sámediggi váldá evttohusa meannudeapmái ovdal go Stuorradiggi meannuda dan.

Evttohusat

Evttohus 1

Evttohus Norgga sámiid riikkasearvvis (NSR) ja Olgešbellodaga sámediggejoakkas:

Sámediggi bivdá ahte Stuorradiggi maŋida proposišuvnna meannudeami boazodoallolága rievdademiin, oktan Ráđđehus evttohusain rievdadit boazodoallohálldahusa, Stuorradikki čakčasešuvdnii dainna ulbmiliin ahte geahččalit juksat ovttamielalašvuoda boahttevaš hálddašemi oktavuodas.

Sámediggi bivdá ahte ovttas guoskevaš eiseválddiiguin árvvoštallojuvvojit konsultašuvnnat Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain. Dan berre dahkat danne vai árvvoštallojuvvo lea go álgoálbmotriekti doahhtaluvvon, gáržžiduvvo go fágalaš rabasvuohta boazodoalloareálaid hálddašemi ektui ja lea go konsultašuvdnašiehtadus čuvvojuvvon sámi mielváikkuheami ektui.

Sámediggi álggaha dalán čielggadeami mii galgá árvvoštallat boazodoallohálldahusa boahttevaš organisierema. Sámediggi háliida, dán proseassas, maiddái lagabui árvvoštallama das ahte šaddá go fylkkamánnis nannejuvvon duppalrolla sektoreiseváldin ja soabadan- ja váidinásahussan areálaplánaáššiin. Dasa lassin mii bivdit ahte guovllustivrraid válđi, fágamáhttu ja bargamušat áimmahuššojuvvojit. Erenoamáš deatalaš dás lea boahttevaš vuostaldanvuoigatvuoda árvvoštallan jus guovllustivrrat jávket. Berre maid árvvoštallat boazodoallohálldahusa váldokantuvrraid ja boazodoallostivrraid boahttevaš rollaid.

Sámediggi atná sakka vávjehahttin sirdit eanet válđdi stáhta áсахussii go dat sáhtá gehččojuvvot áittan boazodoalu iešmearrideapmái. Dakkár válđi, mii lea lassin nannejuvvon duppalrollii, árvvoštallojuvvo Sámedikki bealis leat heivemeahtun stuorra sisabahkken boazodolliid vuoigatvuhtii doaimmahit iežaset fidnu ja eallinvuogi.

Evttohus 2

Evttohus Ovddádusbellodaga sámediggejoavkkas:

Čujuhuvvo Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta 08.02.13 beaiváduvvon reivii mas lea evttohuvvon rievdadusat boazodoallolágas boazodoallohálldahusa ođđa organisierema várás.

Sámediggi doarju ráđđehus evttohusa rievdadit boazodoallohálldahusa.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi árvalusevttohusa.

Mearkkašupmi, Olgešbellodat ja NSR:a sámediggejoavku áirras Aili Keskitalo

Sámediggi bivdá ahte Stuorradiggi maŋida proposišuvnna meannudeami boazodoallolága rievdademiin, oktan Ráđđehus evttohusain rievdadit boazodoallohálldahusa, Stuorradikki čakčasešuvdnii dainna ulbmiliin ahte geahččalit juksat ovttamielalašvuoda boahttevaš hálddašemi oktavuodas.

Sámediggi bivdá ahte ovttas guoskevaš eiseválddiiguin árvvoštallojuvvojit konsultašuvnnat Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain. Dan berre dahkat danne vai árvvoštallojuvvo lea go álgoálbmotriekti doahhtaluvvon, gáržžiduvvo go fágalaš rabasvuohta boazodoalloareálaid hálddašemi ektui ja lea go konsultašuvdnašiehtadus čuvvojuvvon sámi mielváikkuheami ektui.

Sámediggi álggaha dalán čielggadeami mii galgá árvvoštallat boazodoallohálldahusa boahhtevaš organiserema. Sámediggi háliida, dán proseassas, maiddá lagabui árvvoštallama das ahte šaddá go fylkkamánnis nannejuvvon duppalrolla sektoreiseváldin ja soabadan- ja váidinásahussan areálaplánaássiin. Dasa lassin mii bivdit ahte guovllustivrraid váldi, fágamáhttu ja bargamušat áimmahuššojuvvojit. Erenoamáš deatalaš dás lea boahhtevaš vuostaldanvuoigatvuođa árvvoštallan jus guovllustivrrat jávket. Berre maid árvvoštallat boazodoallohálldahusa váldokantuvrraid ja boazodoallostivrraid boahhtevaš rollaid.

Sámediggi atná sakka vávjehahttin sirdit eanet válddi stáhta áсахussii go dat sáhtta gehččojuvvot áittan boazodoalu iešmearrideapmái. Dakkár váldi, mii lea lassin nannejuvvon duppalrollii, árvvoštallojuvvo Sámedikki bealis leat heivemeahtun stuorra sisabahkken boazodolliid vuoigatvuhtii doaimmahit iežaset fidnu ja callinvuogi.

Evttohus 3, Árras Aili Keskitalo NSR, JSL, Bb, O, AaSG ja SbS

Ođđa evttohus:

Sámediggi bivdá ahte ássi “Ráđđehusa evttohus rievdatit boazodoallohálldahusa” mañiduvvo Stuorradikki čakčasešuvdnii dainna ulbmiliin ahte geahččalit juksat ovttamielalašvuođa boahhtevaš hálldašeami oktavuodas.

Sámediggi háliida beaktilis almmolaš boazodoallohálldahusa mii lea fágalaččat nanus ja mas lea dárbbi, ja mii lea organiserejuvvon nu ahte dat lea eahpitkeahhtá siskkobealde álbmotrievtti das ahte álgoálbmogii lea iešmearridanvuoigatvuohta, vuoigatvuohta mearridit iežaset vuoruhemiid ja vuoigatvuohta searvat luondduriggodagaid hálldašeapmái. Sámediggi gávnna ahte departemeanta evttohus ii fuolat dáid beliid doarvá bures. Sámedikki oainnu mielde ii leat departemeanta čájehan dáhtu vuhtiiváldit Sámedikki konkreetta evttohusa, mii geahččala vuhtiiváldit dáid beliid. Departemeanta lea konsultašuvnnain dorjon ráđđehusa mearrádusa mii almmuhuvvui cuoŋománus 2011 eai ge Sámedikki oainnu mielde leat čađahuvvon konsultašuvnnat dan ovdal. Sámediggi oaivvilda ahte dán ferte áddet dan láhkai ahte departemeanta ii leat geahččalan konsulteret buriin dáhtuin dainna ulbmiliin ahte juksat ovttamielalašvuođa ILO-konvenšuvnna nr. 169 vuodul ja daid konsultašuvdnaprocedyraid vuodul mat leat mearriduvvon gonagaslaš resolušuvnnas 01.07.05.

Sámediggi bivdá ahte ovttas guoskevaš eiseválddiiguin árvvoštallojuvvojit konsultašuvnnat Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain. Dan berre dahkat danne vai árvvoštallojuvvo lea go álgoálbmotriektii ja ILO-konvenšuvdna doahttaluvvon, gáržžiduvvo go fágalaš rabasvuohta boazodoalloareálaid hálldašeami ektui ja lea go konsultašuvdnašiehtadus čuvvojuvvon sámi mielváikkuheami ektui.

Sámediggi deattuha ahte danne go boazodoallu lea sámi kultuvrra geađgejuolgin, ja kultuvrii čadnojuvvon sámi ealáhus, de ferte maid sakka deattuhit sámiid iešmearridanvuoigatvuođa go hálldašanstruktuvra hábmejuvvo dán áššesuorggis.

Sámediggi čujuha dasa ahte lea čielga mihtomearri fievrridit stuorát mearridanválddi sámi servodahkii dakkár áššiin mat erenoamážit gusket sámi álbmogii. Dát guoská maiddá almmolaš boazohálldahussii. Sámediggi gávnna ahte departemeanta evttohus vuostalda dán politihkalaš ulbmila. Evttohus mearkaša ahte ealáhus massá dan váikkuhanfámu mii ealáhusas lea dálá hálldahusmálla vuodul. Evttohus mearkaša ahte áidnalunddot ja kultuvrii čadnojuvvon sámi ealáhusa almmolaš hálldašeapmi váldojuvvo eret sámi servodagas. Sámediggi oaidná dan hui duođalažžan, ja oaivvilda ahte dat rihkku dan govda ovttamielalašvuođa mii lea leamaš sáme politihkas 1987 rájes go Stuorradikki dohkkehii sámelága.

Sámediggi álggaha dalán čielggadeami mii galgá árvvoštallat boazodoallohálldahusa boahhtevaš organiserema. Sámediggi háliida, dán proseassas, maiddá lagabui árvvoštallama das ahte šaddá go

fylkkamánnis nannejuvvon duppalrolla sektoreiseváldin ja soabadan- ja váidinasáhusan areáplánaáššiin. Dasa lassin mii bivdit ahte guovllustivrraid váldi, fágamáhttu ja bargamušat áimmahuššojuvvojit. Erenoamáš deatalaš dás lea boahttevaš vuosstaldanvuogitvuoda árvvoštallan jus guovllustivrrat jávket. Berre maid árvvoštallat boazodoallohálddahusa váldokantuvrraid ja boazodoallostivrraid boahttevaš rollaid.

Departemeantta evttohus mielddisbuktá ahte Fylkkamánni váttis duppalrolla suorgeiseváldin ja soabadan- ja váidinasáhusan areáplánaáššiin nannejuvvo. Viidáseappot mielddisbuktá evttohus ahte gáržžiduvvo fágalaš rabasvuohka boazodoalloareálaid hálddašeami ektui. Sámediggi deattuha ahte álgoálbmot- ja minoritehtakultuvrii, maid sámi boazodoallu ovddasta, dat mearkkaša hui stuorra demokráhtalaš váttisvuohčan.

Sámediggi atná sakka vávjehahttin sirdit eanet válddi stáhta ásusii go dat sáhtá gehččojuvvot áittan boazodoalu iešmearrideapmái. Dakkár váldi, mii lea lassin nannejuvvon duppalrollii, árvvoštallojuvvo Sámedikki bealis leat heivemeahtun stuorra sisabáhkken boazodolliid vuogitvuhtii doaimmahit iežaset fidnu ja eallinvuogi.

Jus ii addojuvvo vejolašvuohka čađahit dakkár proseassa mii lea evttohuuvvon bajábealde, de ii sáhte Sámediggi miehtat dan evttohusii rievdadit boazodoallolága ođđa boazodoallohálddahusa organiserema várás dan hámis mii das lea dál.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 31 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 1 geassojuvvui.
- Evttohus 2 hilgojuvvui 29 jienain. 2 jienasteigga beali.
- Evttohus 3 biddjui ráđi evttohusa sadjái ja dohkehuvvui 29 jienain 2 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Aili Keskitalo, áššejođiheaddji	Mariann Wollmann Magga Marie Therese Nordsletta Aslaksen Sten Erling Jønsson
	Aili Keskitalo	
2	Arthur Johan Tørfoss	Mariann Wollmann Magga
3	Ellinor Guttorm Utsi	Anders Somby jr. Sten Erling Jønsson Marit Kirsten A. Gaup
	Ellinor Guttorm Utsi	
4	Per Andersen Bæhr Per Andersen Bæhr	Marie Therese Nordsletta Aslaksen
5	Anne-Marit Eira	Anders Somby jr.
6	Toril Bakken Kåven	Aili Keskitalo Mariann Wollmann Magga Per Andersen Bæhr
	Toril Bakken Kåven	
7	Sten Erling Jønsson	

8	Mariann Wollmann Magga
9	Aili Keskitalo
10	Mathis Nilsen Eira
11	Heidi Persdatter Greiner Haaker
12	Aili Keskitalo
13	Ellinor Marita Jåma
14	Toril Bakken Kåven Aili Keskitalo, áššejođiheadđji
15	Aili Keskitalo
16	Marie Therese Nordsletta Aslaksen
17	Aili Keskitalo Rolf Johansen, čeahkinortnegii

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi bivdá ahte ášši “Ráđđehusa evttohus rievdadit boazodoallohálldahusa” maŋiduvvo Stuorradikki čakčasešuvdnii dainna ulbmiliin ahte geahččalit juksat ovttamielalášvuoda boahttevaš hálddašeami oktavuodas.

Sámediggi háliida beaktilis almmolaš boazodoallohálldahusa mii lea fágalaččat nanus ja mas lea dárbbmi, ja mii lea organiserejuvvon nu ahte dat lea eahpitkeahttá siskkobealde álbmotrievtti das ahte álgoálbmogii lea iešmearridanvuoigatvuohta, vuoigatvuohta mearridit iežaset vuoruhemiid ja vuoigatvuohta searvat luondduriggodagaid hálddašeapmái. Sámediggi gávnaha ahte departemeantta evttohus ii fuolat dáid beliid doarvái bures. Sámedikki oainnu mielde ii leat departemeanta čájehan dáhtu vuhtiiváldit Sámedikki konkreetta evttohusa, mii geahččala vuhtiiváldit dáid beliid. Departemeanta lea konsultašuvnnain dorjon ráđđehusa mearrádusa mii almmuhuvvui cuoŋománus 2011 eai ge Sámedikki oainnu mielde leat čadahuvvon konsultašuvnnat dan ovdal. Sámediggi oaivvilda ahte dán ferte áddet dan láhkai ahte departemeanta ii leat geahččalan konsulteret buriin dáhtuin dainna ulbmiliin ahte juksat ovttamielalášvuoda ILO-konvenšuvnna nr. 169 vuodul ja daid konsultašuvdnaprošedýraid vuodul mat leat mearriduvvon gonagaslaš resolušuvnnas 01.07.05.

Sámediggi bivdá ahte ovttas guoskevaš eiseválddiiguin árvvoštallojuvvojit konsultašuvnnat Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain. Dan berre dahkat danne vai árvvoštallojuvvo lea go álgoálbmotriekti ja ILO-konvenšuvdna doahhtaluvvon, gáržžiduvvo go fágalaš rabasvuohta boazodoalloareálaid hálddašeami ektui ja lea go konsultašuvdnašiehtadus čuvvojuvvon sámi mielváikkuheami ektui.

Sámediggi deattuha ahte danne boazodoallu lea sámi kultuvrra geađgejuolgin, ja kultuvrii čadnojuvvon sámi ealáhus, de ferte maid sakka deattuhit sámiid iešmearridanvuoigatvuođa go hálddašanstruktuvra hábmejuvvo dán áššesuorggis.

Sámediggi čujuha dasa ahte lea čielga mihtomearri fievrredit stuorát mearridanválddi sámi servodahkii dakkár áššiin mat erenoamážit gusket sámi álbmogii. Dát guoská maiddá almmolaš boazohálldahussii. Sámediggi gávnaha ahte departemeantta evttohus vuosttalda dán politihkalaš ulbmila. Evttohus mearkkaša ahte ealáhus massá dan váikkuhanfámu mii ealáhusas lea dálá hálldahusmálla vuodul. Evttohus mearkkaša ahte áidnalunddot ja kultuvrii čadnojuvvon sámi ealáhusa almmolaš hálddašeapmi váldojuvvo eret sámi servodagas. Sámediggi oaidná dan hui duodalažžan, ja oaivvilda ahte dat rihkku dan govda ovttamielalášvuoda mii lea leamaš sámeapolitihkas 1987 rájes go Stuorradiggi dohkkehii sámelága.

Sámediggi álggaha dalán čielggadeami mii galgá árvvoštallat boazodoallohálldahusa boahttevaš organiserema. Sámediggi háliida, dán proseassas, maiddá lagabui árvvoštallama das ahte šaddá go

fylkkamánnis nannejuvvon duppalrolla sektoreiseváldin ja soabadan- ja váidinasahussan areálaplánaáššiin. Dasa lassin mii bivdit ahte guovllustivrraid váldi, fágamáhttu ja bargamušat áimmahuššojuvvojit. Erenoamáš deatalaš dás lea boahhtevaš vuosttaldanvuogitvuoda árvoštallan jus guovllustivrrat jávket. Berre maid árvoštallat boazodoallohálddahusa váldokantuvrraid ja boazodoallostivrraid boahhtevaš rollaid.

Departemeantta evttohus mielddisbuktá ahte Fylkkamánni váttis duppalrolla suorgeiseváldin ja soabadan- ja váidiasahussan areálaplánaáššiin nannejuvvo. Viidáseappot mielddisbuktá evttohus ahte gáržžiduvvo fágalaš rabasvuolta boazodoalloareálaid hálddašeami ektui. Sámediggi deattuha ahte álgoálbmot- ja minoritehtakultuvrii, maid sámi boazodoallu ovddasta, dat mearkkaša hui stuorra demokrátalaš váttisvuhtan.

Sámediggi atná sakka vávjehahttin sirdit eanet válddi stáhta áсахussii go dat sáhtá gehččojuvvot áittan boazodoalu iešmearrideapmái. Dakkár váldi, mii lea lassin nannejuvvon duppalrollii, árvoštallojuvvo Sámedikki bealis leat heivemeahttun stuorra sisabahkken boazodolliid vuogitvuhtii doaimmahit iežaset fidnu ja eallinvuogi.

Jus ii addojuvvo vejolašvuolta čadahit dakkár proseassa mii lea evttohuvvon bajábealde, de ii sáhte Sámediggi miehtat dan evttohussii rievdatit boazodoallolága ođđa boazodoallohálddahusa organiserema várás dan hámis mii das lea dál.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 01.03.13 dii.12.35.

Ášši/Sak	BFOL	003/13
Ášši/Sak	DC	014/13

Ođđa eananjuohkinláhka

Arkiivaáššennr.
12/3220

Meannudeamit

Politihkalaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđdi	08.02.13	SR 021/13
Bajásšaddan-, fuolahus- ja kulturlávdegoddi	25. – 26.02.13	BFOL
Sámedikki dievasčoahkkinn	27.02. – 01.03.13	DC 014/13

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 01.03.13 dii.11.25

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1	08.02.13	Sámediggeráđdi	Ášši SR 021/13 Ođđa eananjuohkinláhka
2	07.02.13	Landbruks- og matdepartementet	Dokument om de forhold det har vært konsultasjoner om til ny jordskiftelov
3	21.12.12	Landbruks- og matdepartementet	Utkast til proposisjonstekst
4	26.10.12	Landbruks- og matdepartementet	Notat – Konsultasjoner om ny jordskiftelov
5	11.06.12	Landbruks- og matdepartementet	Vedrørende konsultasjoner om ny jordskiftelov
6	31.05.12	Landbruks- og matdepartementet	Konsultasjoner om ny jordskiftelov
7	10.01.13	Sametinget	Ny jordskiftelov - proposisjonstekst
8	15.10.12	Sametinget	Interessenotat 2 – Ny jordskiftelov
9	20.09.12	Sametinget	Interessenotat 1 – Ny jordskiftelov
10	15.01.13	Norske reindriftsamers landsforbund	Ny jordskiftelov - proposisjonstekst
11		Landbruks- og matdepartementet	Protokoll fra konsultasjonsmøte 30.10.12
12		Landbruks- og matdepartementet	Protokoll fra konsultasjonsmøte 02.10.12
13		Landbruks- og matdepartementet	Protokoll fra konsultasjonsmøte 15.06.12

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđdi mearršdusárvalus:

Čujuhuvvo Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta 07.02. 2013 beaiváduvnon reivii konsultašuvnna birra gaskal Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta, Sámedikki ja Norgga boazosápmelaččaid riikkasearvvi ođđa eananjuohkinlága birra. Čujuhuvvo viidáseappot áššedokumentii mas válddahuvvojit dat guovllut man birra leat leamaš konsultašuvnnat.

Sámediggi deattuha ahte lea leamaš čorgadis ja buorre konsultašuvdnaproseassa maŋŋá bargojoavkorapportta gulaskuddama mas lea ođđa eananjuohkinláhkaevttohus. Dattege atná Sámediggi moaittehahttin dan ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta ii bearráigeahččan ahte dat bargojoavku, mii oaččui bargun evttohit ođđa eananjuohkinlága, maddái galgai evttohit viiddidit eananjuohkinrievtti ovddasvástádussuorggi guoskat boazodoalu siskkáldas beliide. Sivvan dasa lea

erenoamážit dat ahte dakkár ovddasvástádussuorggi viiddideapmi eananjuohkinduopmostullui dovddahuvvui juo St.diedáhhusas nr. 28 (1991-92)En bærekraftig reindrift.

Sámediggi gávnnahe ahte čorgejuvvo boazodoallolága eananjuohkinlága árvvoštallandoahpaga geavaheamis ja ahte gáibádusgelbbolašvuohta čielggaduvvo eananjuohkinlága eananjuohkinrievtti ektui.

Sámediggi deattuha mearkašumi das ahte láchkaproposišuvnnas bohtá ovdan ahte fargga galgá čađahuvvot sierra proseassa sihkkarastin dihtii boazodollui beassama eananjuohkinduopmostullui seamma láchkai go eanaeiggiáidn ja eará vuoigatvuođaeiggiáidn lea. Viidáseappot deattuha Sámediggi ahte láchkaproposišuvnnas bohtá ovdan ahte proseassas galgá dahkkojuvvo ollislaš árvvoštallan dain láchkamearrádusain mat mearridit geavahanortnegiid ja vuoigatvuođadiliid siskkáldasat boazodoalus, ja dain doaibmabijuin mat sihkkarastet ahte eananjuohkinduopmostuolus lea dárbbalaš gelbbolašvuohta sámi kultuvrras, riekteáddejumi ja boares vieruin. Sámediggi gávnnahe ahte dakkár čuovvolanproseassa guorrasa dasa mii bohtá ovdan St.diedáhhusas 9 (2011-2012) Landbruks- og matpolitikken, mas daddjojuvvo ahte ráđdehus áigu evttohit addit eananjuohkinriektái gelbbolašvuođa čielggadit rievttálaš diliid siskkáldasat boazodoalus.

Sámediggi vuordá ahte vuodđoláhka, olmmošvuoigatvuođaláhka ja ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid (SP) birra fargga fuolahuvvojit eananjuohkinlágas ja boazodoallolágas. Boazodoallu ferte fargga oazžut beassanvejolašvuođa eananjuohkinduopmostullui seamma láchkai go eanaeiggiádat ja eará vuoigatvuođaeiggiádat SP 14. Ja 26. artihkkaliid vuodul.

Eananjuohkinduopmostuolus ferte leat dakkár organiseren, ja das ferte leat dakkár gelbbolašvuohta, áddejumi ja guottut, mat dahket vejolažžan ahte sámi vuoigatvuođaeiggiáidniguin meannuduvvo seamma láchkai go earáiguin Vuodđolága § 110a ja SP 27. artihkkala vuodul. Sámediggi eaktuda ahte dát bargu álggahuvvo dalán ja stáhta konsultašuvdnageatnegasvuođa vuodul ILO-konvenšuvdna nr. 169 artihkkala 6. ja stáhta eiseválddiid ja Sámedikki konsultašuvdnaprošedraida olis.

Sámediggi eaktuda ahte eai čađahuvvo konkrehta rievdadusat láchkaproposišuvnnas daid guovlluid ektui maid birra leat čađahuvvon konsultašuvnnat.

Sámediggi addá dán vuodul mieđáhusa dan láchkaevttohusii man birra leat čađahuvvon konsultašuvnnat ja mii bohtá ovdan dan dokumeanttas maid Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta sáddii skábmamánu 07.02.2013.

Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegotti árvalus

Álgu

Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta lea guhkit áiggi bargan ođđa eananjuohkinlágain. Ođđa láchka galgá bohtit dálá juovlamánu 21. b. 1979 mannosáš eananjuohkinlága nr. 77 sadjái. Dát láchka lea mángii ođasmahttojuvvon ja lea departemeantta oaivila mielde šaddan nu ahte lea váttis oazžut das ollislaš gova ja danne dál lea áigi dan ođasmahttit ollásit.

Mearkkašumi

Mearkkašupmi:

Lávdegoddi, Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) lahtut Silje Karine Muotka, Kirsti Guvsám, Áge Nordkild, Miriam Paulsen, Norgga Riikkasearvvi/Sámeálbmot bellodaga (NSR/SáB) lahtu Trond Are Anti ja Jobttisápmelaččaid listu (JsL) lahtu Anders Somby jr.

Lávdegotti lahtuide lea oahpis ahte sáhttet bohciid areálariiddut gaskal boazodoalu ja eará areálageavaheddjiid. Maiddá doaluid gaskkas sáhttet bohciid areálariiddut. Sámedikki bokte lea bivdojuvvon ahte Finnmárkku várás ásahuvvo kommišuvdna mii galgá ollislaččat árvvoštallat areálariidduid boazodoalus.

Dassážiigo dákkár orgánat/reaiddut leat doaimmas, oaivvildit dát lahtut ahte eananjuohkinláhka ferte leat dat reaidu mainna giedáhallá riidduid sin gaskkas geat doaimmahit boazodoalu. Dat mearkkaša maiddá ahte eanajuohkinduopmostuolus ferte leat guoskevaš máhttu ja gelbbolašvuohta boazodoalus, sámi kultuvrras ja boares vieruin nu ahte sáhtta fuolahit dán rolla.

Lávdegotti lahtut leat kritihkalaččat dasa ahte boahhtevaš Eananjuohkinriektái addojuvvo áidna gelbbolašvuohta árvoštallat buhtadusaid daid vahágiid ovddas maid bohccot dagahit. Orru leamen eahpegovttolaš ahte nuppi bealis biehttaluvvo ahte Eananjuohkinriekti lea gelbbolaš meannudit siskkáldas boazodoalloriidduid, muhto ahte nuppi bealis oaivvilduvvo ahte Eananjuohkinriekti lea dat áidna ásahus mas lea gelbbolašvuohta meannudit riidduid gaskal boazodoalu ja eará areálageavaheddjiid.

Sámi vuoigatvuođalávdegoddi II lea ovttajienalaččat evttohan ollu rievdadusaid boazodoallolágas, earret eará buhtadusnjuolggadusaid, gč. NAC 2007:13, čuoggáid 16.5.3-16.5.6 ja s. 1230 ja čuovvovačča. Sámi vuoigatvuođalávdegotti evttohusa mielde galget vaháгат maid bohccot leat dagahan buhtaduvvot prinsihpalaččat daid seamma njuolggadusaid mielde mat gustojit dábálaš buhtadusriektái. Áššit dán lágan buhtadusnjuolggadusaid mielde mearriduvvojit dál dábálaš duopmostuoluin ja nu berre leat maiddá boazodoalu ektui. Go guoská vahágiidda maid eará guohtoneallit dagahit, nugo ovdamearkka dihte gusat, sávzzat dahje gáiccat, de mearridit daid buhtadusáššiid dábálaš duopmostuolut, gč. guohtonlága geassemánu 16. b. 1961. Ii leat makkárges siva mearridit vahágiid maid bohccot dagahit sierra láhkái eará guohtonelliid ektui. Dát lahtut oaivvildit ahte dábálaš duopmostuoluin okto berre lea gelbbolašvuohta dán áššiin maidda dát gusket.

Mearkkašupmi:

Mearkkašupmi Ovddádusbellodagas, Hans Eriksen:

Čujuhuvvo Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta 07.02.13 beaiváduvvon reivii čađahuvvon konsultašuvnnaid birra gaskal Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta, Sámedikki ja Norgga boazosápmelaččaid riikkasearvvi ođđa eananjuohkinlága birra.

Sámediggi doarju evttohusa ođđa eananjuohkinláhkan nu mo dat boahta ovdan dán reivves.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi árvalusevttohusa.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 31 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegotti ráva mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkvuorrolistu ja replihkat

	Sáhkvuorru	Replihkka
1	Åge Nordkild, áššejođiheaddji	
2	Hans J. Eriksen	Jørn Are Gaski
		Silje Karine Muotka
	Hans J. Eriksen	

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

450 siidu 453 siidus

3	Anders Somby jr.	
4	Åge Nordkild	
5	Mathis Nilsen Eira	
6	Jørn Are Gaski	Silje Karine Muotka Anders Somby jr. Jarle Jonassen
	Jørn Are Gaski	
7	Mariann Wollmann Magga	
8	Mathis Nilsen Eira	Per Andersen Bæhr Anders Somby jr.
	Mathis Nilsen Eira	
9	Egil Olli	
10	Åge Nordkild	Jørn Are Gaski
	Åge Nordkild	
11	Per Andersen Bæhr	Marit Kirsten A. Gaup
	Per Andersen Bæhr	
12	Inger Eline Eriksen	Per Andersen Bæhr
	Inger Elinge Eriksen	
	Åge Nordkild, áššjodiheaddji	

VI Sámedikki mearrádus

Čujuhuvvo Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta 07.02. 2013 beaiváduvvon reivii konsultašuvnna birra gaskal Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta, Sámedikki ja Norgga boazosápmelaččaid riikkasearvvi ođđa eananjuohkinlága birra. Čujuhuvvo viidáseappot áššedokumentii mas válddahuvvojit dat guovllut man birra leat leamaš konsultašuvnnat.

Sámediggi deattuha ahte lea leamaš čorgadis ja buorre konsultašuvdnaproseassa maŋŋá bargojoavkoraportta gulaskuddama mas lea ođđa eananjuohkinláhkaevttohus. Dattege atná Sámediggi moaittehahttin dan ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta ii bearráigeahččan ahte dat bargojoavku, mii oaččui bargun evttohit ođđa eananjuohkinlága, maiddá galggai evttohit viiddidit eananjuohkinrievtti ovddasvástádussuorggi guoskat boazodoalu siskkáldas beliide. Sivvan dasa lea erenoamážit dat ahte dakkár ovddasvástádussuorggi viiddideapmi eananjuohkinuopmostullui dovddahuvvui juo St.dieđáhusas nr. 28 (1991-92)En bærekraftig reindrift.

Sámediggi gávnna ahte čorgejuvvo boazodoallolága eananjuohkinlága árvvoštallandoahpaga geavaheamis ja ahte gáibádusgelbbolašvuohta čielggaduvvo eananjuohkinlága eananjuohkinrievtti ektui.

Sámediggi deattuha mearkkašumi das ahte láchkaproposišuvnnas boahťá ovdan ahte fargga galgá čadáhuvvot sierra proseassa sihkkarastin dihtii boazodollui beassama eananjuohkinuopmostullui seamma láchkai go eanaeaggádiin ja eará vuoigatvuodaeaggádiin lea. Viidáseappot deattuha Sámediggi ahte láchkaproposišuvnnas boahťá ovdan ahte proseassas galgá dahkkojuvvo ollislaš árvvoštallan dain láchkamearrádusain mat mearridit geavahanortnegiid ja vuoigatvuodadiliid siskkáldasat boazodoalus, ja dain doaimbajuiin mat sihkkarastet ahte eananjuohkinuopmostuolus lea dárbblaš gelbbolašvuohta sámi kultuvrras, riektéaddejumis ja boares vieruin. Sámediggi gávnna ahte dakkár čuovvolanproseassa guorrasa dasa mii boahťá ovdan St.dieđáhusas 9 (2011-2012) Landbruks- og matpolitikken, mas daddjojuvvo ahte ráđdehus áigu evttohit addit eananjuohkinriektái gelbbolašvuođa čielggadit rievttálaš diliid siskkáldasat boazodoalus.

Sámediggi vuordá ahte vuodđoláhka, olmmošvuoigatvuodáláhka ja ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid (SP) birra fargga fuolahuvvojit eananjuohkinlágas ja boazodoallolágas. Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Tove Anti/Trine Guttorm Anti

Boazodoallu ferte fargga oazžut beassanvejolašvuoda eananjuohkinduopmostullui seamma láhkai go eanaeaiggádat ja eará vuoigatvuodaeaggádat SP 14. Ja 26. artihkkaliid vuođul.

Eananjuohkinduopmostuolus ferte leat dakkár organiseren, ja das ferte leat dakkár gelbbolašvuohta, áddejupmi ja guottut, mat dahket vejolažžan ahte sámi vuoigatvuodaeaggádiiguin meannuduvvo seamma láhkai go earáiguin Vuoddolága § 110a ja SP 27. artihkkala vuođul. Sámediggi eaktuda ahte dát bargu álggahuvvo dalán ja stáhta konsultašuvdnageatnegasvuoda vuođul ILO-konvešuvna nr. 169 artihkkala 6. ja stáhta eiseválddiid ja Sámedikki konsultašuvdnaprošedýraid olis.

Sámediggi eaktuda ahte eai čađahuvvo konkrehta rievdadusat láhkaproposišuvnnas daid guovlluid ektui maid birra leat čađahuvvon konsultašuvnnat.

Sámediggi addá dán vuođul mieđáhusa dan láhkaevttohussii man birra leat čađahuvvon konsultašuvnnat ja mii boahtá ovdan dan dokumeanttas maid Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta sáddii skábmamánu 07.02.2013.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 01.03.12 dii.12.30.

Vuolláičállit leat lohkat čoahkkinbeavdegirjji, ja leat gávnahan ahte čoahkkingirjái fievrriduvvon mearrádusat leat nu movt Sámediggi mearridii.

Karášjohka 15.03.2016

Dievasčoahkkinjođihangoddi

Jarle Jonassen
jođiheaddji

Marie Therese N. Aslaksen

Jørn Are Gaski

Mathis Nilsen Eira